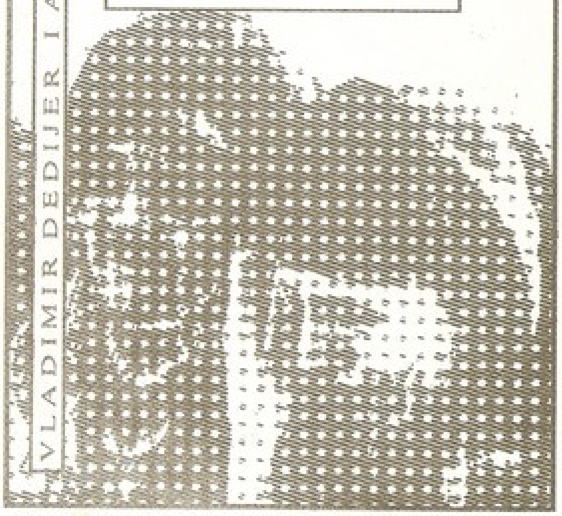
VLADIMIR DEDIJER I ANTUN MILETIĆ

GENOCID NAD MUSLIMANIMA

BIBLIOTEKA REFLEKSI

VLADIMIR DEDIJER
ANTUN MILETIĆ

GENOCID NAD MUSLIMANIMA, 1941—1945

ZBORNIK DOKUMENATA I SVJEDOČENJA

SVJETLOST – SARAJEVO
1990.

Ovu knjigu posvećujemo Bertrandu Russellu, Jean-Paulu Sartreu, Noamu Chomskom, Christopheru Farleyu i drugim članovima Russelovog suda zbog odbrane načela da se ljudska prava, individualna i kolektivna, najuspešnije brane ako se, prvo, otpočne u vlastitoj sredini.

AUTORI

PREDGOVOR

U Danskoj, gradu Roskilde i njegovom sindikalnom domu 1967. godine, Raselov sud, posle dugog većanja, doneo je većinom glasova presudu – da je vlada Sjedinjenih Američkih Država izvršila zločin genocida u Vijetnamu i drugim indokineskim zemljama.

Tadašnji izvršni predsednik Suda Jean Paul Sartre napisao je obrazloženje, koje je prihvaćeno sa više amandmana. Sartre je proklamovao istorijsku činjenicu »da nema države niti društvenog poretka, koji u XX veku nije primenjivao genocidne radnje«.

Meni, kao predsedavajućem otvorenih sednica stavljeno je u dužnost da pre donošenja presude na zatvorenoj sednici, izložim na sednici istoriju genocidnih radnji. S obzirom da sam u ratu bio svedok strašnih genocidnih pokolja, sâm sam u svom *Dnevniku* zabeležio, a zatim i u okviru jugoslovenske delegacije OUN, čiji sam član bio, radio sam na problemima genocida povodom donošenja konvencije OUN o genocidu, i izbor u Raselovom sudu da podnesem izveštaj o tom pao je na mene.

Izišao sam, prvo, sa tezom da pravni aspekt stvari nije jedini aspekt života, a posebno se to odnosi na međunarodno pravo. To pravo je puno odredaba koje odišu shvatanjem da nisu sve države jednake pred međunarodnim pravom, da su neke države, a naročito velike, u tom pogledu privilegovane. Uzmimo samo Povelju OUN, koju su neki proglašavali vrhuncem međunarodne pravde. Ona, na primer, u svojoj preambuli proglašava da su sve države jednake u svom međunarodnom pravu, a u glavi o Savetu bezbednosti odredbe su takve da velike sile imaju prednost pred drugim državama, jer raspolažu pravom veta. Želim da istaknem da su mnoge druge odredbe OUN bremenite ovim principima nejednakosti. To je uticalo i na samu konvenciju o genocidu. Treba istaći da je tu kovanicu uoči drugog svetskog rata skovao naučnik Lemkin. Uzeo je grčku reč genos – narod, rod i latinsku reč occidere – ubiti.

Na dan 9. decembra 1948. godine Generalna skupština OUN na svome III zasedanju usvojila je Konvenciju o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida. Države, ugovornice ove konvencije, potvrdile su

da je genocid, bez obzira da li je počinjen u doba rata ili za vreme mira, međunarodni zločin, i preuzele su obavezu da ga sprečavaju i kažnjavaju. U drugom članu Konvencije, zločinom genocida smatra se bilo koje od sledećih dela, počinjeno s namerom da se delimično ili potpuno uništi neka nacionalna, etnička, verska ili rasna grupa: ubistvo članova grupe, teška povreda fizičkog ili duševnog integriteta članova grupe, namerno podvrgavanje grupe uslovima sračunatim na njeno potpuno ili delimično fizičko uništenje, mere koje imaju za cilj da se sprečavaju porođaji u samoj grupi i prisilno prevođenje dece iz grupe u grupu.

U Raselovom sudu mi smo se složili da ova konvencija ima puno nedostataka. Nisu, na primer, obuhvaćeni slučajevi kulturnog genocida. Sve velike sile bile su protiv osude ove vrste genocida.

Kao što je istakao naš izvršni predsednik Sartre, zločini genocida dešavali su se i pre donošenja ove konvencije. U svakom zločinu, pa i u genocidu, osnovna je *namera* zločina. Obična masovna nasilna ubistva ne spadaju u zločin genocida, ako njima nije glavni motiv uništenje naroda, etničke skupine ili vere, ali je genocid uništavanje koje nije iz nekih ratnih pobuda, nego baš zbog pripadnosti drugom narodu, veri ili rasi.

Raselov sud se složio sa mnom da je zločin genocida otpočeo još u vreme prvih rečnih civilizacija.

I

U uvodu svoje knjige *Vatikan i Jasenovac* istakao sam da nema nijedne verske organizacije, institucije, koja tokom istorije nije vršila zločine genocida. O istoriji genocida u Bosni i Hercegovini objavio sam više radova, a posebno u eseju *Jeres juče i danas,* u razgovoru sa Žan Pol Sartrom u Stocu i Nerodimlju, o genocidu protiv bogumila u Bosni i albigenza u Francuskoj. »Ukazao sam da su protiv bosanskohercegovačkih bogumila, neomanihejske sekte, vodili genocidne ratove Vizantija, naročito protiv Pavličana, srodnih bogumilima, a tako isto i pojedine balkanske srednjovekovne države, u prvom redu Bugari i Srbi.

S druge strane neobično su dugo i uporno bili vođeni genocidni ratovi Vatikana protiv bogumila, bilo preko Venecije ili Ugarske. Čitav srednji vek bio je ispunjen ovim krstaškim ratovima. A kada je otpočelo opadanje Otomanske Imperije, austrijske katoličke trupe nastavile su genocidnim radnjama. Prilikom upada u Beograd, krajem 18. veka, hrišćanske austrijske trupe su pobile većinu jevrejskih i muslimanskih stanovnika Beograda. Vladimir Ćorović navodi da je Eugen Savojski,

posle pobede nad otomanskom vojskom kod Sente, prodro sve do Sarajeva, negde 1698, odvodeći u roblje veliki deo ne samo muslimanskog nego i pravoslavnog i jevrejskog elementa, koji je naselio od Srema do Budima. Jedan deo tih ljudi vratio se uskoro kući.«

U svojoj knjizi *Sarajevo 1914*, u izdanju Prosvete iz Beograda 1966, posle višegodišnjeg istraživanja u arhivama Beča, naročito u Nachlassu – zaostavštini nadvojvode Franje Ferdinanda, osvetlio sam politiku Beča prema Bosni i Hercegovini. Sam Franjo Ferdinand je savetovao Brošu da bi najbolji bio sledeći metod politike prema nekatoličkim narodima: »Najpre ih treba sve (pravoslavce, muslimane i katolike) staviti u isti kotao, a zatim pustiti da katolici isplivaju na površinu.«

Biću slobodan da u ovom predgovoru citiram nekolike stranice ovog mog dela, kako bi se čitaoci ove knjige mogli bolje da upoznaju sa istorijom genocida u Bosni i Hercegovini:

»Ponovnu pojavu crkvene organizacije u političkom životu pratila je parola »odbrane hrišćanskih svetskih vrednosti«. Još od francuske revolucije, glavne mete napada konzervativnog krila katoličke crkve bili su liberalizam i racionalizam. Ne bi trebalo potceniti činjenicu da je i u Italiji i Austro-Ugarskoj katolička crkva imala velike finansijske interese, naročito zemljišne. Kao što je istakao Salvemini, Vatikan je pretrpeo teške finansijske gubitke kad je pokušao da jedan deo svoje agrarno-feudalne ekonomije prenese na komercijalno-kapitalističku osnovu, zbog oštre konkurencije kapitalista koji su propovedali teoriju »laissez–faire« i odgovarajuću vrstu liberalizma. Činjenica što je među kapitalistima bilo nekoliko Jevreja poslužila je osamdestih godina XIX veka Vatikanu kao izgovor za oživljavanje antisemitizma. Stari religiozni antisemitizam ujedinio se s novim ekonomskim i političkim antisemitizmom. Oživele su teorije da su francusku revoluciju pokrenule »zle« sile spolja, naročito »Jevreji, slobodni zidari i protestanti«. Ideja jednakosti proglašena je za plod jevrejske taktike. Jevreji su optuživani da su, služeći se jednakošću svih ljudi kao izgovorom, a da bi zavladali svetom, uspeli da dobiju onaj status koji imaju ostali građani. Nova forma modernog katoličkog antisemitizma počela je da cveta pod vladavinom pape Lava XIII. Udarna snaga te politike bio je jezuitski red i njegov list »Civiltà Cattolica«.

Ekstremisti među austrijskim aristokratima, u očajničkom sukobu s buržoazijom u usponu, smatrali su da je nova politika Vatikana veoma korisna. Ali, ukoliko se želelo da novi kurs urodi plodom, on se, bar delimično, morao zasnivati na podršci masa. U tom cilju bio je oživljen uvek latentni antisemitizam. Posle enciklike Rerum Novarum Lava XIII, u Austriji je organizovana Hrišćanska socijalna stranka. Njen izvanredno dinamični vođa bio je dr Karl Lueger.

Dr Lueger je produžio sa svojom antisemitskom propagandom čak i kad je došao na vlast. Nije puka slučajnost što je nacistički antisemitizam tridesetih i četrdesetih godina ovoga veka našao ne samo ideološku već i praktičnu inspiraciju u antisemitskim idejama i merama dra Luegera i Šenerera. Mladoga Hitlera, za vreme njegovog boravka u Beču, duboko je impresionirao dr Lueger, mada on nije bio za ujedinjenje Austrije i Nemačke. U *Mein-Kampfu,* Hitler je opisao dra Luegera kao »najvećeg nemačkog gradonačelnika svih vremena«, smatrajući da bi dr Lueger, da je živeo u Nemačkoj, stao u red najvećih duhova nemačkog naroda.

Što se tiče antisemitizma Franje Ferdinanda, on je dolazio do izraza u većini njegovih pisama u kojima je bilo reči o politici, od devedesetih godina pa sve do njegove smrti. Antisemitske ideje su, takođe, uočljive u njegovim planovima o reformi Monarhije, kao što ćemo videti u sledećem poglavlju. Drugi šef nadvojvodine Militärkanzlei, Bardolf, opisao je nadvojvodin antisemitizam ovim rečima:

»Predstavnici jevrejske štampe nisu nikad kročili u Belvedere, jer nadvojvoda, kao ni ja, nije bio prijatelj Jevreja. Njihovo suštinsko biće činilo mu se kao nešto potpuno drukčije i strano. Istina je da je on cenio religiozne stavove ortodoksnih Jevreja, ali mu se uopšte nisu sviđali oni Jevreji koji su se samo na izgled prilagodili stranom uzoru. On je nepokolebljivo verovao da masonstvo, materijalizam, liberalizam i marksizam, i sve što je na neki način povezano sa gore pomenutim udruženjima i političkim teorijama, predstavljaju neposrednu opasnost. On je verovao da sav krupni kapital pripada Jevrejima.«

Kao što ćemo kasnije videti, nadvojvoda je povodom naoružanja Austro-Ugarske dolazio u sukob s bankama koje su se nalazile pod uticajem nekih jevrejskih finansijskih krugova. Pokušavao je da favorizuje banke s kojima je on lično bio povezan.

Nadvojvoda je slušao šta mu njegovi ispovednici govore i često je postupao po njihovim savetima. Bio je obavešten da su u južnoj Austriji civilne vlasti odbile da finansiraju obnovu jedne rimokatoličke crkve. Stvar je čak bila došla do suda. Nadvojvoda je intervenisao i tražio da predsednik suda presudi da država da novac. Sudija je odbio da se pokori ovom zahtevu. Razjaren, Franja Ferdinand je zatražio audijenciju kod cara Franje Josifa. Prema savetniku Franje Ferdinanda, Špicmileru, nadvojvoda se žalio caru što u katoličkoj Austriji ne postoji mogućnost da se jedna rimokatolička crkva popravi sredstvima iz javnih fondova. Car je odgovorio da je sudija ispravno postupio jer mu je njegov pravnički položaj nalagao da odbije svaku intervenciju.

Pored pisama i memoranduma, neki nadvojvodini verski savetodavci pripremili su za njega razrađene teze o izvesnim osnovnim poli-

tičkim pitanjima. Jezuitski fratar Herman Gruber napisao je »Memorandum o ulozi masona u savremenim revolucionarnim pokretima posle 1776. godine«, u tri toma, i sa svim potrebnim napomenama i objašnjenjima. Ponavljajući mišljenje da je francuska revolucija bila delo protestanata i masona, Gruber je tvrdio da postoji međunarodno revolucionarno tajno masonsko društvo koje podstiče revolucionarnu akciju u svim delovima sveta. On je tvrdio da su masoni organizovali revoluciju u Brazilu 1889, pobunu na Kubi 1899, revoluciju mladoturaka 1909. i revoluciju u Portugaliji 1910. Optuživao je naročito francuske masone i njihovu ložu Grand Orient, »koja je, posle 1889, bila glavni činilac u izazivanju revolucionarnih pokreta u celom svetu, dok je njen najverniji pomagač bila italijanska masonerija«.

Da bi potkrepio svoju tvrdnju, Gruber je citirao Džona Strona, za koga tvrdi da je vodeći engleski mason: »Zaista, masonstvo je na tako rđavom glasu na evropskom kontinentu iz razloga što se njime koriste socijalisti i anarhisti, pa ćemo, možda, morati prekinuti veze s većinom velikih loža koje su se odrekle naših normi.«

Nema sumnje da je Gruber podsticao nadvojvodinu mržnju prema masonima i doprineo njihovom proganjanju u Austriji (u Beču im je rad bio zabranjen, dok im je u Budimpešti bio dozvoljen).

Ipak, nadvojvoda Franja Ferdinand nije bio samo puko oruđe jezuitskog reda i Vatikana. Marguti je naglasio da je nadvojvoda strogi katolik, ali da se s katoličkom crkvom sukobio oko politike u Ugarskoj. U *Zaostavštini* postoji samo jedno pismo pape Pija X nadvojvodi. Ono pokazuje da se nadvojvodino mišljenje donekle razlikovalo od mišljenja rimokatoličke hijerarhije u Ugarskoj i da je on tražio papinu intervenciju. Godine 1906. nadvojvoda je poslao oca Galena da lično interveniše kod pape i papa je 30. jula 1906. poslao nadvojvodi odgovor. Pismo je pisano na italijanskom:

»Carsko i Kraljevsko Visočanstvo,

Toplo zahvaljujem Vašem Visočanstvu na srdačnom pismu koje ste mi izvoleli uputiti po velečasnom ocu Augustinu Galenu, koji je svoju misiju u svakom pogledu verno ispunio. Stvar o kojoj me Vaše Visočanstvo izveštava, i koja čini predmet Vaših briga, mene takođe bolno dira. Ja sam (usuđujem se da kažem) savršeno upoznat sa sadašnjim stanjem u toj zemlji i, kaogod i Vaše Visočanstvo, žalim zbog činjenice što je ne mali broj onih koji bi, po svojoj misiji, morali energično da se bore za održanje poretka, u kojem se jedino možemo nadati trijumfu Vere, ne samo neaktivan, nego da gotovo čak i hrabri one koji narušavaju mir.

Međutim, neka Vaše Visočanstvo bude uvereno da će Sveta stolica, kao što je i dosad smotreno činila, nastaviti da daje glasa od sebe

kako niko ne bi zapostavio svoju dužnost i kako bi, usred sadašnjeg previranja, svi pružali otpor zlu pomažući trijumf Religije, u kojoj leže i pravi interesi Otadžbine.

Sa najusrdnijim molitvama da Nebo podari napredak Vašem Visočanstvu.

Pije P. P. X«

Ovo su bili opšti pogledi nadvojvode Franje Ferdinanda i vrhova rimokatoličke crkve prema pitanju ravnopravnosti drugih vera i narodnosti u Austro-Ugarskoj.

U samoj Bosni i Hercegovini, nadvojvoda Franjo Ferdinand podržavao je genocidne akcije ponemčivanja, kao i samog fizičkog uništenja pojedinih naroda i vera. U vezi sa tim evo nekoliko stranica iz navedene knjige *Sarajevo 1914:*

»Austrijski državnik, ministar rata general Aufenberg je, 23. februara 1913, pokrenuo i problem finansiranja nemačkih škola u Bosni i Hercegovini. On je predložio da škole dobiju pomoć, bilo od nekog dobrotvora, iz redova industrijalaca, bilo da troškove preuzme sama država. Ovo pitanje bilo je rešeno kad je general Potjorek postao poglavar Bosne. Umesto dve nemačke osnovne škole, koliko ih je bilo 1911. godine, i koje je finansirala država, broj istih škola povećao se aprila 1912. na sedam. Vojna kancelarija je u potpunosti pomogla Potjorekovu akciju. Sem u Sarajevu, škole su otvorene i u Banjaluci, Tuzli i Mostaru.

General Aufenberg bio je prijatelj Konradov, i jedno vreme stajao je vrlo dobro u Belvederu. Godine 1911. nadvojvoda je uspeo da se Aufenberg postavi za ministra rata. Nadvojvodina žena, vojvotkinja od Hoenberga, pozdravila je ovu vest rečima: »Najzad imamo jednog ministra rata koji je dobar katolik.«

U *Zaostavštini* i Vojnoj kancelariji postoji više dokumenata koji govore o odnosima između vojnih komandanata u Bosni i Hercegovini i vodećih ličnosti jezuitskog reda i drugih katoličkih redova. Ti dokumenti pokazuju da je među njima bilo i nekih neslaganja, ali, u isti mah, da je postojao i zajednički program prozelitizma. Nadvojvoda je redovno obaveštavan o ovim odnosima i često je davao svoje ocene i instrukcije za rešavanje pojedinih problema. Pre 1878. godine, franjevci su bili jedini katolički red u Bosni i Hercegovini, koji je delovao pod teškim uslovima turske uprave. Ali, godine 1882. i jezuiti su dobili dozvolu da počnu s radom u Bosni. Oni se u mnogim pitanjima nisu slagali s daleko tolerantnijim franjevcima, koji su uživali podršku većine hrvatskog stanovništva u Bosni i Hercegovini. Za vreme izbora 1910. godine, *Hrvatska narodna zajednica,* s Nikolom Mandićem na čelu, koju su potpomagali franjevci, imala je dvanaest članova u Saboru,

dok je jezuitska *Katolička udruga* imala samo četiri člana, iako su iza nje stajali nadbiskup Josif Štadler i vođa jezuita u Bosni Anton Puntigam, po narodnosti Nemac iz Graca.

Sukobi između katoličkih redova u Bosni uznemiravali su nadvojvodu, a naročito posle jednog dugog izveštaja koji je 4. aprila 1909. podneo dr Mandić. U pismu od 16. aprila major Broš savetuje dr Mandiću da se nađe način da se sva ta razmimoilaženja u najskorije vreme prevaziđu, jer ona predstavljaju veliku opasnost.

Nadvojvoda je želeo nešto više da sazna o uzrocima sukoba, i kad su se jezuiti obratili njegovoj ženi s molbom da pruži finansijsku pomoć za podizanje jezuitskog omladinskog doma u Sarajevu, Vojna kancelarija je 31. januara 1910. tražila od generala Aufenberga da dâ svoje mišljenje.

»Jezuitska kongregacija u Sarajevu želi da podigne jedan katolički omladinski dom kako bi vaspitavala đake i šegrte da budu dobri Austrijanci i katolici. Otac Puntigam vodio je ovu stvar i tražio je pomoć od vojvotkinje od Hoenberga... Konačno, ja bih bio neobično zahvalan na informaciji – za svoju ličnu orijentaciju – o aktivnosti jezuitskih otaca. Jer ja se mnogo plašim što se nadbiskup Štadler, franjevci, jezuiti i, konačno, dr Mandić sa svojim pristalicama, bore između sebe, što nimalo ne doprinosi ugledu i uticaju hrvatske katoličke partije; i konačno, voleo bih da znam da li je aktivnost jezuita u Bosni zaista tako uspešna kao što to oni prikazuju.«

General Aufenberg odgovorio je majoru Brošu 8. februara 1910. godine. Pošto je objasnio da jezuiti imaju svoje seminarište u dvorcu nadbiskupa Štadlera, i da je Štadler, kako se govori, i sam jezuita, general Aufenberg je nastavio:

»Opšte je mišljenje ovde da jezuiti dostavljaju u Rim obaveštenja o svim lokalnim događajima. Čini se da je nadbiskup Štadler potpuno u njihovoj vlasti i da mora da radi što god oni zatraže. Otac Puntigam je Nemac iz Graca. On je ovde najaktivniji jezuita, čovek neobično uglađenih manira, energičan i snalažljiv. On potpuno vlada srpskohrvatskim jezikom, i svi ga poštuju i vole. Premešten je prošle jeseni iz Travnika u Sarajevo i sada ima rang spirituala u semenarištu.

Ovde su jezuiti najveći neprijatelji liberalnih franjevaca, koji su uvek bili popularni u narodu i koji su uvek tolerisali pripadnike drugih veroispovesti, što im je donelo ugleda i kod ovih poslednjih. Jednom je nadbiskup Štadler tražio od kurije u Rimu da se franjevci prognaju iz parohije i najure u manastire, dodajući da on ima dovoljno sredstava da obezbedi njihovo izdržavanje. Od tog vremena franjevački biskup Buconjić u Mostaru i Marković u Banjaluci, kao i većina franjevaca, postali su Štadlerovi protivnici.

Isto se tako pripisuje intrigama jezuita što franjevci nisu dobili pasivno pravo glasa. Čuje se da su oni bili posrednici i prilikom iseljavanja muslimana.«

Izgleda da ova informacija nije bila dovoljna, pa je general Aufenberg morao da napiše još jedan izveštaj:

»U Bosni (Sarajevu i Travniku) ima oko sedamdeset jezuitskih otaca... dobro obrazovanih, koji rukovode vaspitavanjem u gimnazijama u Travniku i Sarajevu. Za ovo ih plaća bosanska vlada. Inače, kao pojedinci i kao red, vrlo su siromašni, i u tom pogledu se razlikuju od franjevaca, koji kao red raspolažu prilično velikim kapitalom. Ja ne znam odakle bi jezuiti mogli da dobiju kapital za neke velike investicije, možda jedino preko Propaganda Fides. Predvođeni ocem Puntigamom, jezuitski oci vode na uobičajeni način i *Marijinu kongregaciju* za mladiće i devojke, i zato nameravaju da podignu omladinski dom.

Oni nemaju nekog naročitog političkog uticaja, te se ne obraća ni naročita pažnja na njihove raznovrsne aktivnosti. Da li bi prva okolnost ostala nepromenjena ako bi dobili veću pomoć, ne može se reći... Vaša zabrinutost da bi eventualno jačanje jezuitskog uticaja moglo dovesti do novih sukoba u samoj katoličkoj hrvatskoj partiji, ne može se olako odbaciti, jer intrige karakterišu političku aktivnost hrvatskog naroda. Međutim, ja moram da kažem da je promena političkog sistema učinila veće štete Hrvatima nego sve te intrige.«

General Aufenberg zaključio je ovaj izveštaj rečima »da jezuiti nemaju suviše veliki politički uticaj u Bosni«.

Uprkos ovakvom Aufenbergovom mišljenju o radu jezuita u Bosni i Hercegovini, Puntigam je uspeo da dobije sve potrebne kredite za podizanje katoličkog omladinskog doma u Sarajevu. U međuvremenu, Aufenbergova zvezda počela je da se gasi u Belvederu. Godine 1912. on je bio smenjen sa dužnosti ministra vojske, dok je Puntigam postao miljenik ne samo vojvotkinje od Hoenberga već i samog nadvojvode. Kako nadvojvodina arhiva pokazuje, Puntigam je održavao direktne veze s nadvojvodom, obaveštavajući ga o političkim prilikama u Bosni i Hercegovini. Puntigam je često bio lični gost nadvojvode u Konopištu i Belvederu. Pukovnik Bardolf dobio je instrukcije da se obrati grofu Montekukoliju, guverneru Landerbank, kako bi se izdao kredit od 50000 kruna za Puntigamovu akciju. »Vojvotkinja od Hoenberga bi sigurno ovo oduševljeno pozdravila«, kaže Bardolf na kraju svoga zahteva. Na dan 20. marta 1914. Puntigam je pisao nadvojvodi kako se on nada da će kamen-temeljac novog doma moći biti položen 28. juna 1914. godine:

»Baš se danas u novinama pojavila vest da će Vaše Carsko Veličanstvo doći s Njenim Visočanstvom u posetu Bosni u julu mesecu. Ovo je čas sreće za Bosnu, jer ljubav prema Austriji iziskuje mnogo napora ovde, a sve nade naroda koji je još uvek lojalan prema caru, uglavnom katoličke veroispovesti, polažu se u Vas lično. Oh, kako bi divno bilo kad bismo do tog dana mogli da budemo spremni da položimo kamen-temeljac omladinskog doma.

S najdubljim osećanjem i odanošću
najverniji sluga Vašeg Carskog Veličanstva
Anton Puntigam, s. r.«

Puntigam je, inače, naročito bio poznat po merama koje je preduzimao da bi suzbio liberalni i socijalistički uticaj među omladinom. On se istakao još 1906. godine, kada je posle generalnog štrajka u Sarajevu održao specijalne propovedi u sarajevskoj katedrali, nazivajući socijaliste ateistima i neprijateljima cara i države, naglašavajući da nijedan katolik ne bi smeo da se pridruži njihovim redovima. Puntigam je nastavio svoju delatnost sve do 1914. godine. Jednom prilikom grupa njegovih pristalica napala je neke omladince za koje se tvrdilo da su anarhisti, ali ih je on zaustavio na vreme i rekao da ih ne tuku. Čak je dvojicu od napadnutih mladića pozvao u svoju kancelariju, poslužio ih kafom i počeo s njima da diskutuje o ideološkim pitanjima. Jedan od ove dvojice mladića bio je Nedeljko Čabrinović, atentator koji je prvi bacio bombu na nadvojvodu Franju Ferdinanda. Kao što ćemo kasnije videti, Puntigam je svoje razgovore sa Čabrinovićem nastavio čak i u zatvoru.

Kada je general Potjorek naimenovan za poglavara Bosne i Hercegovine i šefa vlade, učešće vojske u akciji prozelitizma se povećalo. U jednom pismu Vojnoj kancelariji, od 3. marta 1913. godine, on predlaže da država da pomoć katoličkoj crkvi za izgradnju pedeset katoličkih crkava u Bosni i Hercegovini:

»Rimokatolička crkva u Bosni i Hercegovini mora da bude potpomognuta brzo i izdašno, jer su u pitanju ne samo verski nego i politički i dinastički interesi.« Potjorek traži od Bardolfa da posreduje kod nadvojvode da se pomoć što pre uruči. On savetuje da se od oca Galena i njegove organizacije *Bonifazius–Verein* zatraži pomoć u pronalaženju kredita u Austriji. U drugom pismu Potjorek daje nove sugestije: »Trebalo bi pomoći katolike u Bosni i Hercegovini u građenju crkava. Bosanski franjevci su do sada najviše u tom smislu postigli... ali manastiri ne mogu sami to da učine; oni nisu toliko bogati. U Bosni i Hercego-

vini treba da se izgradi oko 50 crkava. Najhitnija je izgradnja jedne nove crkve u Sarajevu, kao i jedne katedrale u Mostaru.«

General Potjorek izrazio je svoju ličnu saglasnost s jednim memorandumom koji je napisao dr Petrus Bastijer, član reda Društva svetog Bonifacija, a u kojem se kaže:

»Pomažući aktivno katolike u Bosni i Hercegovini, dva cilja se istovremeno postižu: verski i monarhistički. Ko god radi za crkvu u ovoj zemlji, radi u isti mah u korist Monarhije.«

Bastijer zatim napominje da glavni cilj rada mora biti otvaranje katoličkih vaspitnih ustanova, podizanje katoličke inteligencije u Bosni i Hercegovini. Tu misao on naglašava dvaput: »Osnova budućnosti leži naročito u razvitku hrišćanske i katoličke naobrazbe omladine.« On takođe napominje da, po njegovom mišljenju, pravoslavna crkva i muslimanske verske organizacije imaju veća finansijska sredstva, pa predlaže da se program pomoći katoličkoj crkvi sprovodi preko jednog višeg tela na čijem bi čelu bio nadvojvoda Franja Ferdinand.

Ova praktična Potjorekova politika u suštini je predstavljala ostvarivanje ideja nadvojvode Franje Ferdinanda o potrebi prozelitizma među Južnim Slovenima. U odnosu prema Srbima, nadvojvoda se rukovodio pre svega svojim dinastičkim i konfesionalnim obzirima. Marguti ga je jednom prilikom upitao kakvo je njegovo mišljenje o razlikama koje postoje između katolika i pravoslavnih, između Hrvata i Slovenaca na jednoj strani, i Srba na drugoj strani. Nadvojvoda je odgovorio: »Prirodno je da katolici moraju da imaju prednost.« Kristofi je, takođe, zabeležio da je nadvojvoda »želeo da spreči širenje pravoslavlja prevodeći što je mogućno veći broj Srba u naručje katoličke crkve«.

U pogledu politike prema nekatoličkim narodima u Bosni i Hercegovini, nadvojvoda je savetovao Brošu da bi najbolji bio sledeći metod: »Najpre ih treba sve (pravoslavce, muslimane i katolike) staviti u isti kotao, a zatim pustiti da katolici isplivaju na površinu.«

Poglavar Potjorek držao se striktno ovog saveta. Valja imati na umu da je on, kao poglavar, i pored proglašenja bosanskog Ustava i postojanja Sabora, uspeo da ojača svoju vlast. Funkcija takozvanog civilnog adlatusa ugasila se kao takva i prešla u poglavarove ruke. U isti mah, Potjorek je postao nezavisniji i od samog zajedničkog ministra finansija u Beču. To je dovelo do toga da Sabor ne samo što nije dobio veću vlast po proglašenju Ustava, nego je Potjorek postao veći despot od svih svojih prethodnika, koji su vladali u vreme kad nije bilo bosanskog ustava.

Kao što smo videli, novi zajednički ministar finansija Bilinski ubrzo je došao u sukob s Potjorekom povodom sprovođenja mnogih političkih mera. Posle ustanka seljaka u severnoj Bosni 1910. godine, car

Franja je, na sugestiju Bilinskoga, pokušao da pokrene problem rešavanja agrarnog pitanja. Na dan 13. juna 1911. on je izdao carsku novelu, proglasivši princip dobrovoljnog oslobođenja kmetova. Položaj kmetova se u suštini nije izmenio, jer je novela samo sankcionisala postojeće stanje. Veleposednici su i dalje mogli po svojoj dobroj volji da daju slobodu kmetovima ukoliko bi im ovi platili odgovarajuću odštetu. Taj proces dobrovoljnog oslobađanja kmetova tekao je veoma sporo. Prema procenama bečkog profesora Karla Grinberga, potpuna likvidacija kmetstva u Bosni i Hercegovini ostvarila bi se po ovom sistemu tek 2025. godine. U svojim memoarima Bilinski je kasnije zabeležio da je rešavanje agrarnog problema u Bosni i Hercegovini »išlo brzinom kornjače«.

U pismu od 28. maja 1913. godine, general Potjorek izražava neslaganje s predlozima Bilinskoga o rešenju agrarnog problema i zastupa gledište »da srpsko seljaštvo treba ostaviti i ubuduće u atmosferi letargije«. Bilinski je kasnije zabeležio da je »Potjorek osećao mržnju prema Srbima ne samo iz političkih nego i iz ličnih razloga«.

Potjoreka je naročito uzbuđivala činjenica što je među Srbima i Hrvatima počela da raste želja za međusobnim zbližavanjem, pa je činio sve da se među njima prodube suprotnosti. U tom pogledu je nailazio na punu podršku Puntigama. U jednom pismu, od 12. novembra 1912, Puntigam se obraća uredniku monarhističkog »Reichsposta« Funderu sa zahtevom da učini sve da se odnosi između Srba i Hrvata ne poboljšavaju i da »Reichspost«, »kao vodeći list katoličke Austrije, učini sve što je u njegovoj moći kako bi upozorio vodeće ličnosti u državi na tu opasnost«, koju je Puntigam objasnio na sledeći način:

»Svi mi verujemo u to da se, po svoj prilici, stvaranje jedne velike južnoslovenske zajednice neće moći sprečiti. Postoji velika opasnost da će i austrijski Južni Sloveni, Hrvati i Slovenci, biti privučeni u tu zajednicu. Još pre dve godine Hrvati su gajili jaku mržnju prema Srbima. Ali, danas je sasvim drukčije. Samoubilačka politika u Hrvatskoj, zanemarivanje Dalmacije, stalno pogoršavanje položaja katolika u Bosni u korist Srba i Turaka, sve je to dovelo do ove nove pojave. Tome još treba dodati uticaj pobeda u balkanskom ratu čak i na one koji su bili relativno mirni. U svojoj duši, najveći deo Hrvata – a za Dalmatince se može reći svi odreda – već se odriče Austrije. Javno odricanje će se ispoljiti čim se ukaže prva povoljna prilika. Jedina stvar koja još uvek drži mnoge Hrvate, naročito sveštenike, da ne pristupe Srbima – jeste katolicizam. S druge strane, među hrvatskom inteligencijom vlada veoma izrazita indiferentnost, jer postoje nade da će im Srbi dati versku slobodu. 'Kada bismo dobili slobodu veroispovesti', rekao je nedavno jedan bosanski sveštenik, 'mi bismo se svi sa zadovoljstvom pridružili

Srbima'. Čovek koji živi u Austriji ne treba da se vara: najveću opasnost za Austriju i crkvu čine težnje Južnih Slovena da se otcepe. Ovo se može sprečiti samo brzom i radikalnom promenom hrvatske politike i izvanrednim merama, pre nego što bude isuviše kasno.*

Među muslimanima teško su primljeni pokušaji prekrštavanja muslimanske dece. O tome je O. Nuri-Hadžić zabeležio:

»Pokret za versko-prosvetnu A. počeo je među hercegovačkim muslimanima 1899. 3/5 1899. proneo se po Mostaru glas, da su neki katolici ukrali Fatu, maloletnu kćer Osmana Omanovića, težaka iz sela Kuti kraj Mostara i odveli je da je pokatoliče. Dva dana posle toga održana je protestna skupština, na kojoj je izabran odbor od 12 lica, sa Muftijom Džabićem na čelu, da kod nadležnih vlasti protestuju protiv ovog događaja i da traže da se maloletna Fata pronađe i vrati svojim roditeljima. Pošto bosanska vlada nije po traženju mostarskog odbora ništa preduzela, odbor je 13/6 1899. predao pismenu predstavku zemaljskoj vladi u Sarajevu, u kojoj je energično zahtevao da se Fata pronađe i da vlada u buduće svim zakonskim sredstvima zaštiti muslimane od misionara i katoličke verske propagande. Sarajevska vlada na to je odgovorila »da je pokrštavanju muslimana najviše krivo slabo versko vaspitanje islamskog naroda u Bosni i Hercegovini«, i nije ni prstom makla da pronađe i povrati maloletnu Fatu. – Posle četvoromesečnog rada i prikupljanja materijala, odbor je izradio dve gravaminalne prestavke, jednu za ministra Kalaja (14/10), a drugu za cara Franju Josifa (19/10), u kojima su iznete sve nepravde i šikaniranja, koje muslimani podnose sa strane okupacione vlade. Prestavci za ministra Kalaja odbor je dodao i nacrt Statuta za autonomnu upravu hercegovačkih vakufa. Ministar Kalaj u mesto odgovora na prestavku, razrešio je vođu pokreta Džabića muftiskog zvanja, a zemaljska vlada raspustila je mostarsku čitaonicu, u kojoj je 6/5 1899. održan protesni zbor, »jer je iz nje potekla sva agitacija«. Ovaj postupak ministra Kalaja i bosanske vlade imao je za posledicu da su se za kratko vreme ovom pokretu pridružili, uz vrlo retke izuzetke, svi muslimani Bosne i Hercegovine. Za vođu pokreta izabran je otpušteni mostarski muftija Ali Fehim efendija Džabić, te je i sam pokret poznat pod njegovim imenom.

Pored versko-prosvetnih pitanja vođi ovoga pokreta imale su u vidu i eminentno političke ciljeve. U memorandumu, koji je vođa pokreta, u decembru 1900, predao ministru Kalaju, muslimani su se pozivali na Berlinski Ugovor i novopazarsku Konvenciju, i otvoreno i oštro su naglasili sultanov suverenitet nad Bosnom i Hercegovinom. U nacrtu, autonomnog Statuta, koji je pridodat memorandumu, tražilo se u članu

* Vladimir Dedijer, *Sarajevo 1914*, Prosveta, Beograd, 1966.

96 da Reis-el-Ulemu postavlja kralj, nakon prethodnog sporazuma i odobrenja carigradskog mešihata. Početkom 1902. austriska vlada je proterala iz zemlje Džabića; tada se na čelo pokreta stavio Ali-beg Firdus. – Pošto su i pravoslavni Srbi vodili u isto vreme borbu za svoju crkveno-školsku autonomiju, to su vođe i jednog i drugog pokreta zajednički radili, i uzajamno se pomagali. Time su se odnosi između muslimana i austriskih vlasti još gore zaoštrili, a sam pokret primio je izrazitije političko obeležje. Borba muslimana uz ogromne žrtve materijalne i moralne, progone i hapšenja vođa pokreta, trajala je punih deset godina. Tek posle aneksije Bosne, dobili su muslimani svoj autonomni »Statut za autonomnu upravu verskih i vakufsko-mearifskih poslova«, sankcionisan carskim rešenjem 1909.

U tradiciji je balkanskih vlastodržačkih krugova da primenjuju genocidne mere u cilju stvaranja čistih etničkih teritorija. To su, na primer, učinili vladajući krugovi kneževine Bugarske kada ih je oslobodila ruska vojska u doba cara Aleksandra II. Nova bugarska armija je napravila kordon i isterala u Tursku ogroman broj nebugarskog naroda, pre svega Turaka i muslimana. To Bugarska istoriografija prećutkuje.

Nešto slično prećutkuje i srpska istoriografija. Na Berlinskom kongresu carska Rusija i Austrija su napravile sporazum da Bosna i Hercegovina budu interesna sfera Austrije i da kneževina Srbija nema tamo šta da traži, ali su zato kneževini Srbiji ponuđena četiri okruga na istoku. Međutim, predstavnik Osmanlijskog carstva na Berlinskom kongresu zahtevao je da se na ovim teritorijama koje treba da se ustupe Srbiji, izvrši plebiscit, kako bi se stanovništvo odlučilo želi li da dalje ostane pod osmanlijskom vlašću. Čim se saznalo o ovom predlogu, vlada Kneževine Srbije hitno je naredila svojoj vojnoj komandi da nekoliko divizija razvije u lanac, naročito u Toplici, i prebaci sve albansko stanovništvo dajući tim ljudima samo petnaest minuta vremena da povedu stoku i uzmu najnužnije stvari. Za ovu istorijsku činjenicu prvi put sam čuo od profesora dra Vase Čubrilovića i zahvalan sam mu na ovom upozorenju.

U prvom balkanskom ratu kraljevine Bugarska, Grčka i Srbija takođe su primenile politiku čistih etničkih teritorija proglašavajući da Makedonci ne postoje i da su ili Grci, ili Bugari, ili Srbi. U Srbiji je bilo mudrih ljudi, među državnicima i istoričarima, kao što je Stojan Novaković koji je smatrao da postojanje makedonskog naroda predstavlja najbolju garanciju protiv bugarskog nadiranja na zapad.

U *Srpskom književnom glasniku* 1904. pojavila se slična teza, koju je zastupao Svetislav Simić.

U drugom svetskom ratu, u istupanjima glavnih ljudi u pokretu generala armije i ministra vojske emigrantske jugoslovenske vlade, oseća se uticaj ovih koncepcija o čistim etničkim teritorijama iz 1912. godine. Ali, ne putem asimilacije, već direktnim proterivanjem Muslimana iz Bosne i Hercegovine bilo u Tursku bilo u Albaniju, o čemu u ovoj zbirci dokumenata donosimo više autentičnih četničkih dokumenata.

II

U drugom svetskom ratu vršen je i genocid protiv Muslimana od strane pripadnika pokreta i oružanih snaga armijskog generala i ministra vojske kraljevske jugoslovenske vlade u Londonu Dragoljuba Mihailovića. I kod ovih zločina postoji jasna genocidna namera uništenja Muslimana kao takvih. Kolega Antun Miletić u svome uvodu, tj. uvodnim napomenama o građi, izabrao je više dokumenata vodećih ideologa ovoga pokreta u kojima se otvoreno govori da treba očistiti pojedine naše zemlje od Muslimana bilo fizičkim uništenjem ili prebacivanjem na druge teritorije koje neće spadati u domen tzv. Velike Srbije.

S gledišta koncepcije pojma genocida, jasno je da ovi zločini spadaju u tu kategoriju. Jer, u genocidne radnje ne spada samo uništenje jednog naroda, jedne etničke grupe, pripadnika jedne rase ili verske zajednice, nego je jedna od bitnih karakteristika genocida i proterivanje ljudi sa rodnoga ognjišta i prebacivanje bilo na druge teritorije u jednoj državi, ili čak u druge države. Glavni ideolozi Draže Mihailovića, kao što ćemo videti u dokumentima, predviđali su proterivanje Muslimana u Albaniju, pa čak i u Tursku.

Kolega Antun Miletić i ja predvideli smo da skupimo istorijsku građu ne samo o genocidu protiv Muslimana u drugom svetskom ratu, nego i u ranijim istorijskim periodima, a naročito posle prvog balkanskog rata 1912. godine. Mi smo skupili dosta građe, naročito iz arhiva Kraljevine Crne Gore, a sada prikupljamo i građu iz arhiva Kraljevine Srbije. Svu tu građu nameravamo da objavimo u posebnom tomu.

Jedan od oblika zločinačkih radnji genocida jeste i oduzimanje subjektiviteta jednog naroda ili javnog proglašavanja da on pripada drugom narodu. To su činili Ante Pavelić i društveni krugovi koji su ga podržavali proglašavajući da su Muslimani Hrvati, što ćemo videti iz prvoga dokumenta ovog zbornika.

U svojim istraživanjima polazišta ove vrste genocida ukazao sam u svojim radovima a naročito u svojoj monografiji *Sarajevo 1914.*

Ovde se mora otvoriti pitanje koja su istorijska, verska, i ideološka polazišta ravnogorskog pokreta generala armije Draže Mihailovića i

onih društvenih snaga u Jugoslaviji kao i u inostranstvu koje su ga podržavale.

O tome ćemo govoriti više u uvodu zbirke dokumenata o genocidu protiv Muslimana 1912–1941, a ovde želim da istaknem činjenicu da su tokom XX veka genocidne namere u svetu postajale sve očitije. Tome je doprinela, pored ostalog, i činjenica da se rat pretvorio u totalni rat, a naročito da od prvog svetskog rata više nije bilo granice između fronta i pozadine, nego i pozadina postaje ratno poprište. U svojoj knjizi o istoriji ratnih konvencija, objavljenoj u Univerzitetu u Lundu 1962, u filozofskom uvodu knjige istakao sam uticaj totalnoga rata i u drugom svetskom ratu. U svom obrazloženju presude Raselovog suda da su oružane snage SAD počinile zločin genocida u Vijetnamu, Žan Pol Sartr se u svom obrazloženju složio s ovom mojom tezom. Posle je on, uz saglasnost suda, objavio poseban esej o genocidu.

Ovde treba ući i u problem motivacije genocida društvenih snaga koje su stajale iza pokreta Draže Mihailovića a naročito njegovih glavnih ideologa Stevana Moljevića, Dragiše Vasića, Živka Topalovića, a i samoga Draže Mihailovića. Neki od najvažnijih savetodavaca Draže Mihailovića pripadali su Srpskom kulturnom klubu, pa nije slučajno da se ideja o genocidu protiv Muslimana javlja ne samo u rukovodstvu pokreta Draže Mihailovića u Jugoslaviji, nego, takođe, i u emigraciji, naročito među vodećim ljudima srpske nacionalnosti u kraljevskoj jugoslovenskoj vladi.

Istoričari ideje genocida na Balkanu moraju da uzmu u obzir i uticaje o genocidnim radnjama u velikim evropskim zemljama. Zajedno sa profesorom Andrejom Mitrovićem, radimo već dugi niz godina na istoriji genocidnih ideja u Nemačkoj. One se nisu pojavile tek sa Hitlerom nego one vuku korene iz ranijih istorijskih perioda, a naročito od 1848. godine. U svojoj knjizi o genocidu protiv slovenačkog naroda ja ističem da su prve jače genocidne radnje protiv Slovenaca primenjene u periodu kontrareformacije kada su vrhovi rimokatoličke crkve zajedno s germanskim grofovima nemilosrdno uništavali svete knjige Primoža Trubara i njegovih sledbenika na slovenačkom jeziku. Taj istorijski period najsurovijeg divljanja klerofeudalaca u slovenačkoj istoriji, iz poznatih razloga, još nije dobro rasvetljen. Veliki slovenački istoričar Franc Cviter objavio je podatak da su u Koruškoj početkom XX veka kod slovenačkih kmetova nađene upravo te svete knjige koje su oni s kolena na koleno prenosili i tajno čitali.

Kao što smo napomenuli, posle 1848. godine kada u nemačkim zemljama građanstvo postaje snažan faktor društva, kada se čak razvijaju zameci liberalno-demokratskog društva, asimilacija Slovenaca ostvaruje se u novim uslovima. Vrši se industrijalizacija, a slovenački se-

ljaci ulaze u fabrike i postepeno gube svoj identitet. To su genocidne radnje izvršene u pravnim državama, Rechtschtatt. S obzirom na jačanje etatizma i zaoštrenje totalnog rata, Hitler ubrzava taj proces uništenja slovenačkog naroda. Njegove metode proklamovane javno u *Majn Kampfu*, nema sumnje da su uticale i na koncepte genocida u pokretu Draže Mihailovića.

Međutim, ideolozi Draže Mihailovića, kao dobro načitani ljudi, znali su za ideju i praksu genocida u anglosaksonskom delu sveta. U istoriji ideja još se vode diskusije u kojoj su meri anglosaksonski rasisti uticali na Hitlerove koncepte čistih etničkih teritorija, nemačkoga Lebens Rauma. U mojoj knjizi *Sarajevo 1914.* izneo sam kako je dobro poznati američki politolog i profesor državnog prava Burgest prenosio svoje rasističke ideje nadvojvodi Franji Ferdinandu. Ne zaboravimo na činjenicu da su ideju i praksu čistih etničkih teritorija primenili masovno u novijoj istoriji engleski naseljenici u SAD protiv nesrećnih indijanskih plemena. Kao što je Hitler imao svoj Lebens Raum, tako su i njegovi prethodnici, engleski iseljenici, sa istom bezobzirnošću i krvološtvom ubijali sve starosedeoce, i decu, i žene i muškarce, da bi osvojili taj prostor. Mora se istaći da je u poslednje vreme znatan broj mladih američkih istoričara otkrio u svim pojedinostima ovaj strašni genocidni čin.

Prema tome, ideološke vođe pokreta Draže Mihailovića nisu se služile samo teorijom i praksom Hitlera, nego i njegovih anglosaksonskih prethodnika, osvajača Amerike. Ništa bolji nije bio ni Mladen Lorković, ustaški ministar kad u svojoj knjizi *Zemlja i narod Hrvata* proglašava Muslimane Hrvatima, kao i Slovence Alpe Hrvatima.

III

U uvodnim napomenama o arhivskoj građi data je analiza tih genocidnih zločina protiv hiljade i hiljade ubijenih Muslimana, bilo da su pobijeni na svojim ognjištima, bilo da su proterani iz rođenih kuća ili pak da su prisiljavani da promene veru, što sve takođe predstavlja jednu formu genocida. Isto tako osvrnulo se i na druge kvislinge i kolaboracioniste koji su vršili zločine nad Muslimanima, kao što su ustaše Ante Pavelića, pa i da su zločine počinile formacije Muslimanske milicije ili pak SS divizija »Handžar«.

Kolega Antun Miletić i ja, kao članovi odbora Srpske akademije nauka i umetnosti za istraživanje građe o genocidu nad srpskim i drugim narodima Jugoslavije u XX veku, objavili smo više naučnih radova i knjiga. Među značajnije spada trotomna knjiga Antuna Miletića: *Koncentracioni logor Jasenovac 1941–1945. Dokumenta.* Na zahtev

radnika-ateista iz Frajburga (Savezna Republika Nemačka) objavio sam knjigu: *Vatikan i Jasenovac* na našem i nemačkom jeziku.

Već više godina Antun Miletić i ja radimo na zbirci dokumenata o genocidu protiv makedonskog naroda u XX veku. Rad na ovom projektu je u završnoj fazi i nadamo se da ćemo 1990. godine objaviti i tu knjigu.

U 1988. godini mi smo prijavili projekat Odboru Srpske akademije nauka i umetnosti za istraživanje građe o genocidu nad srpskim i drugim narodima Jugoslavije, za sakupljanje građe o genocidu protiv Srba i Hrvata u Rumuniji, što je podržano i jednoglasno prihvaćeno.

Ovom prilikom moramo izraziti veliku zahvalnost brojnim dobrim ljudima koji su se odazvali našem javnom pozivu preko lista »Oslobođenje« da nam pošalju dokumenta i svoja sećanja o genocidu nad Muslimanima. Taj značajan prilog istorije odozdo unet je u pojedine glave ove knjige.

Na kraju moram da naglasim da smo se u ovoj knjizi držali načela da u istoriografiji treba pisati istinu, onako kako je bilo, ni po babu ni po stričevima.

A čitalac će sam prosuditi da li smo to načelo ostvarili.

Akademik Vladimir Dedijer

UVODNE NAPOMENE

I

Objavljivanje dokumenata u ovoj knjizi deo je programa Odbora za istraživanje genocida nad srpskim narodom i drugim narodima Jugoslavije u XX veku. Dakle, u ovoj knjizi reč je o objavljivanju dokumenata o genocidu nad Muslimanima u drugom svetskom ratu u Jugoslaviji, kao rezultat višegodišnjeg istraživačkog rada. No, odmah se mora reći da su ovo početni rezultati rada i da građa ovog karaktera nije još u potpunosti istražena.

U toku istraživačkog rada autori ove knjige su koristili građu razne provenijencije imajući u vidu u prvom redu da u svakom zločinu, pa i u genocidu, osnova za sve je namera zločina. Zbog toga za ovu knjigu su u prvom redu istraženi fondovi štaba, komandi i jedinica jugoslovenske vojske u otadžbinj na čelu sa Dražom–Dragoljubom Mihailovićem, zatim ustaške Nezavisne Države Hrvatske na čijem čelu je bio Ante Pavelić, kao i fondovi NOP-a i nemačkog i italijanskog okupatora. Korišteni su i dokumenti Državne komisije za ratne zločine, kao i sudski materijali sa procesa ratnim zločincima odgovornim za zločine nad Muslimanima. Posebnu pažnju autori ove knjige su posvetili, kako mi to obično kažemo, istoriji odozdo, tj. izjavama i sećanjima očevidaca tih genocidnih radnji.

Kako je već istaknuto, držeći se principa da je za utvrđivanje, da li su neke mere i akcije genocidne, bitna namera, odabrana su i objavljena takva dokumenta u ovoj knjizi hronološkim redom kako su nastala. Tako se na prvom mestu našao dokumenat ustaške NDH a to je Zakonska odredba poglavnika Ante Pavelića od 30. aprila 1941. o rasnoj pripadnosti po kojoj su arijskog porekla i pripadnici islamske verske zajednice, tj. muslimanski narod su tim genocidnim aktom pretopili u Hrvate.

Zatim slede dokumenti četničke provenijencije koji govore o genocidnoj nameri kao što je Projekat Stevana Moljevića od 30. juna 1941. godine o granicama, društvenom uređenju i spoljnoj politici »Ve-

like Srbije« u obnovljenoj Jugoslaviji posle drugog svetskog rata pod nazivom HOMOGENA SRBIJA. U tom dokumentu između ostalog piše:

»... Stoga se Srbima nameće danas prva i osnovna dužnost: da stvore i organizuju homogenu Srbiju koja ima da obuhvati celo etničko područje na kome Srbi žive...

Preseljavanje i izmena žiteljstva, naročito Hrvata sa srpskog i Srba sa hrvatskog područja, jedini je put da se izvrši razgraničenje i stvore bolji odnosi između njih, a time otkloni mogućnost da se ponove strašni zločini koji su se dešavali i u prošlom ratu, a naročito u ovom sadašnjem, na svemu području na kome su Srbi i Hrvati bili izmešani, i gde su Hrvati i Muslimani s planom išli na istrebljenje Srba...«

Ovaj projekat homogene Srbije dopunjen je programom četničkog pokreta Draže Mihailovića septembra 1941. godine u kojem pored ostalog stoji:

»...Pripremati da bi u danima sloma mogli izvršiti ove akcije:...
b) omeđiti »defakto« srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj.
v) posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjenje svežim srpskim elementom.
g) izgraditi plan za čišćenje ili pomeranje seoskog stanovništva sa ciljem homogenosti srpske državne zajednice.
d) u srpskoj jedinici, kao naročito težak problem uzeti pitanje Muslimana i po mogućnosti rešiti ga u ovoj fazi...«

Konkretizaciju ovog genocidnog programa izložio je u instrukcijama Draža Mihailović 20. decembra 1941. godine komandantu četničkih odreda u Crnoj Gori i komandantu limskih četničkih odreda o organizaciji, ciljevima i upotrebi četničkih odreda. Između ostalog tu piše:

»2) Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije–Crne Gore–Bosne i Hercegovine–Srema–Banata i Bačke...
4) Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata.
5) Stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i Srbije i Slovenačke čišćenjem Sandžaka od muslimanskog življa i Bosne od muslimanskog i hrvatskog življa...«

I kad je reč o nameni zločina, treba pomenuti i pismo Stevana Moljevića od februara 1942. godine Dragiši Vasiću o granicama i društvenom uređenju posleratne »Velike Srbije« gde između ostalog piše:

»...2) Što se tiče našeg unutrašnjeg pitanja, razgraničenja sa Hrvatima tu držimo da treba odmah, čim se ukaže prilika, prikupiti sve snage i stvoriti svršen čin:
a) zaposesti na karti označenu teritoriju,
b) očistiti je pre nego li se iko pribere.
Zaposedanje bi se, mislimo, moglo izvesti samo tako ako bi se jakim odredima zaposela glavna čvorišta i to:
Osijek, Vinkovci, Slav. Brod, Sunja, Karlovac, Knin i Šibenik, te Mostar i Metković, a onda iznutra pristupiti čišćenju zemlje od svih nesrpskih elemenata. Krivcima bi valjalo otvoriti put – Hrvatima u Hrvatsku, a Muslimanima u Tursku (ili Albaniju)...«

To su osnovni genocidni dokumenti četničkih vođa koje su njihovi potčinjeni sproveli u život uništavanjem muslimanskog življa bez obzira na pol i uzrast. Tok događaja je utvrđen samo onako kako su se događaji odvijali – genocid sprovodio.

II

Dokumenta četničke provenijencije objavljena u ovoj knjizi, ukazuju na tri karakteristična perioda masovnog stradanja Muslimana. Prvi, tokom 1941. do februara 1942, drugi avgusta 1942, i treći period, početkom 1943. godine. U ovom prvom periodu iz dokumenata je uočljivo da je zločin nad Muslimanima Pribojski četnički odred vršio oružjem dobijenim od italijanskog okupatora, i da je 3. januara 1942. napravljen plan uništenja Muslimana u Čajničkom srezu. No, mora se odmah konstatovati da za taj period zločina nad Muslimanima u višegradskom, fočanskom, goraždanskom i čajničkom srezu nema ovih dokumenata, što nije ništa neobično, jer izvršioci zločina retko ostavljaju pisane tragove o izvršenju zločina. Međutim, dokumenta drugih provenijencija obilno nadopunjuju ovaj nedostatak u rasvetljavanju počinjenih zločina od strane četnika Draže Mihailovića.

To su u prvom redu dokumenta upravnih vlasti, komandi i jedinica NDH. Iz njih se vidi da je već juna–avgusta 1941. Muslimane čekala zla sudbina kad su četnici zapalili dva sela: Dabrovinu i Briševo. Prvi masovni pokolji Muslimana izvršeni su u Ljubinju – jami Cavkarica i višegradskoj opštini, gde je do septembra 1941. godine ubijeno 497, a zatim 5. i 6. septembra 1941. u Kulen Vakufu i Koraju 26/27. novembra 1941. gde je masakrirano više od 100 ljudi, žena i dece Muslimana. Iz tih dokumenata se vidi da je od decembra 1941. pa do februara 1942. izvršen masovan pokolj Muslimana u fočanskoj opštini, posebno u Foči i Goraždu, Vlasenici i Srebrenici. Podaci o broju ubijenih

Muslimana u tim dokumentima su različiti, ali je reč o hiljadama ubijenih i bačenih u Drinu od Foče do Ustiprače.

Sam četnički kapetan Sergije Mihajlović je rekao:

»Rešili smo se neprijatelja, ubili smo 5000 Muslimana u Foči i Goraždu.«

U tom regionu istočne Bosne ubijanje Muslimana je prestalo februara 1942. kad je na tom području stvorena velika slobodna partizanska teritorija sa centrom u Foči, gde se smestio 25. januara 1942. i VŠ NOV i DV Jugoslavije na čelu sa vrhovnim komandantom Josipom Brozom Titom. Ta slobodna teritorija je funkcionisala sve do 10. maja 1942. godine, kada su je napustile jedinice NOV i POJ pod pritiskom nadmoćnijih okupatorsko-kvislinških snaga.

III

Drugi pokolj u Foči, četničke jedinice pod komandom Zaharie Ostojića izvršen je 19. avgusta 1942. godine. U jednoj od njegovih depeša piše: »U Foči ima svega i svačega, pa se nadam dobrom plenu. Jedva čekam da mi se ljudi prikupe pa ću im mamu maminu za sva vremena (misli na Muslimane – AM). A zatim je naređeno: »Ovo likvidiranje – ubijanje ima biti isključivo klanje kamom – koljite jer treba štedeti municiju.« Dalje, u dokumentima četničke provenijencije, posebno u izveštajima stoji da su četnici samo u Foči poklali 300 žena i dece i na hiljade proterali sa ognjišta u pravcu Sarajeva.

Ovaj drugi pokolj Muslimana, u mnogome se može sagledati i kroz dokumenta ustaško-domobranske provenijencije. Iz njih proizilazi da je genocid nad Muslimanima izvršen masovno, kako ubijanjem tako i proterivanjem. Prema tim dokumentima u Foči je ubijeno oko 2000 ljudi, žena i dece i na hiljade proterano, pominjući i brojku od 5000 izbeglica. Međutim u tim dokumentima ima podataka o stradanju Muslimana i u drugim regionima Bosne i Hercegovine, navodeći da je u tom periodu ubijeno u selima u rejonu Prozora oko 2000 Muslimana.

IV

Treći pokolj Muslimana povezan je sa jednim vrlo važnim periodom narodnooslobodilačkog rata i revolucije 1943. godine. Reč je o početku nemačke operacije »Vajs« protiv snaga NOV i POJ u nas poznate kao »bitka na Neretvi« ili IV neprijateljska ofanziva. Ova ofanziva neprijateljskih snaga počela je 20. januara 1943, a pripreme za njeno izvođenje još u decembru 1942. godine.

U tom cilju komandant Limsko-sandžačkih četničkih odreda krajem decembra 1942. godine izdaje zapovest u kojoj između ostalog piše:

»Da bi se uništili i poslednji ostaci komunističkih bandi, koje su privremeno našle sklonište u jednom delu Bosne, Vrhovna komanda naredila je, da se za tu akciju upute sa teritorije ove Komande 2000 četnika«. No, pre ovog pokreta, usput, jedinice iz sastava Komande limsko četničkih odreda izvršile su pokolj Muslimana u pljevaljskom, čajničkom i fočanskom srezu, o čemu Pavle Đurišić u svom izveštaju, što je neuobičajeno za ratne zločince, priznaje šta je uradio u toj zločinačkoj akciji kad kaže:

»Akcija u pljevaljskom, čajničkom u fočanskom srezu protivu Muslimana i izvršena je. Operacije su izvedene tačno po naređenju i izdatoj zapovesti... Sva muslimanska sela u tri pomenuta sreza su potpuno spaljena tako da ni jedan njihov dom nije ostao čitav... Kod Muslimana oko 1200 boraca i do 8000 ostalih žrtava: žena, staraca i dece.«

Za takav zločin nad Muslimanima i u drugim brojnim četničkim dokumentima (izveštajima i naređenjima) o tome piše:

»Želim da vidim čišćenje u masi i to energično. Želim da onima koji misle da nam zabodu nož u leđa onog dana kad krenemo u izvršenje našeg svetog zadatka, otkineš glavu bez milosti... za ovo imaš odrešene ruke. U izvršenju poverenog ti zadatka više neću da primam nikakve izgovore... Neverni sam Toma i biću sve dotle dok ne vidim da padaju glave i gore sela našim neprijateljima...«

A u jednoj depeši Komande 800 (Istočna Bosna i Hercegovina) potčinjenim piše:

»Po cenu svega imaju se likvidirati u Mostaru: Kurt Husnija, Gnjat Anđelko, Bilalović Mehmed, Pavić Vaso, Pužić Šefko, Kresić Andrija (još je nabrojano 16 lica. AM). Ove na prvo mesto, a dalje sve po spisku koji se nalazi kod tebe ili u komitetu u parohijskom zvanju pod »Z«. (zaklati, AM), dok komandant Nevesinjskog korpusa kapetan Milorad Popović naređuje: »Žari i pali... koljite, jer treba štedeti municiju.«.

Zločinački odnos četničkih komandanata prema simpatizerima NOP-a najbolje ilustruje naređenje komandanta Majevičkog korpusa kad naređuje komandantu Semberijske brigade:

»Sve njihove simpatizere (partizanske, AM) i one koji su se ponosili njihovom snagom i idejom smesta uništiti u korenu! I bez ikakve milosti... Sve što treba ubiti – ubijte, zapaliti – zapalite, opljačkati u korist četnika – opljačkajte...«. A u izveštaju komandanta Podrinjske brigade piše: »Streljao sam 5 partizana jer su bili Turci...« (Muslimani,

AM) Ove dokumente četničkih zločina potvrđuju i dokumenta ustaško-domobranske provenijencije, tj. da su izvršili masovan zločin nad Muslimanima u opštinama Pljevlja, Čajniče, Nova Varoš, Priboj i Višegrad. Na konferenciji Muslimana u Carevoj džamiji u Sarajevu 9. februara 1943. konstatovano je da je u Čajniču ubijeno oko 4 000 Muslimana, a u jednom drugom dokumentu piše da je do kraja 1942. prema podacima Imanata džemata opštine Višegrad ubijeno 1 802 Muslimana (1 159 ljudi, 345 žena i 298 dece).

Napad na muslimanska sela pljevaljskog sreza trajao je od 4. do 7. februara 1943. godine. Svi Muslimani boljaničke, bukovačke, ilinabrdske i meljačke opštine koji su zatečeni kod kuća, pobijeni su na najzverskiji način, a delom i pobacani u reku Čehotinu. Prema nepotpunim podacima spaljeno je tom prilikom 1 639 kuća i drugih objekata i ubijeno 1 423 Muslimana kako je to utvrđeno imenom i prezimenom. Ovu tragediju muslimanskog stanovništva iskoristili su kvislinzi i kolaboracionisti pa su jedan deo Muslimana uključili u formacije Muslimanske milicije koja je radila za interese okupatora, a protiv NOP-a.

Što se tiče izbeglica – proteranih, prema prezentiranoj građi početkom 1943, u Čajniču ih je bilo oko 4 500, Goraždu oko 3 000, Rogatici oko 5 000, u rejonu Pala kod Sarajeva oko 4 000 i u Ustiprači oko 4 000 iz Crne Gore i Sandžaka. Iz dokumenata je vidljiv i verski genocid kojeg su vršili četnici Draže Mihailovića, prekrštavajući Muslimane u pravoslavne silom, pa ih u dokumentima i pozivaju »Muslimani–Srbi«.

Pored tih dokumenata u ovoj zbirci uvršteno je i nekoliko dokumenata Odbora muslimanske nacionalne vojne organizacije Bosne i Hercegovine iz kojih se vidi pokušaj vođa te organizacije da organizuje Muslimane u službi kolaboracionista – četničkog pokreta Draže Mihailovića. No, dato je i nekoliko dokumenata protesta viđenijih Muslimana protiv četničkih zločina. Poštujući princip istorije odozdo, ovaj neviđeni genocid nad Muslimanima najbolje su rasvetlili očevici, dajući svedočenja u vidu pisama, izjava ili saslušanja koja su uvrštena u ovu knjigu. Prezentirana dokumenta ne mogu dati bilansu smrti, tj. koliko je stradalo Muslimana jer nisu do danas izvršena druga naučna istraživanja.

Ima pokušaja i ona su u ovoj knjizi prezentirana, s tim što prema njima treba imati određenu rezervu. Iz dokumenata i priloga, na primer za Foču, Čajniče, Goražde, Kalinovik i Višegrad se pominje brojka oko 7 500 lica od kojih su 6 540 Muslimana. Za taj region se pominju i manje i veće brojke od ovih, pa se kaže da je u 97 opština u Bosni i Hercegovini evidentirano 1 013 stratišta od kojih je tek jedna trećina obeležena za 453 377 ubijenih.

U prilogu Envera Redžića se konstatuje da je u pokolju odneto »desetine hiljada muslimanskih života«. Odbor za izbeglice koji je radio za vreme rata pod nazivom »Merhamet« na čelu sa dr Salihodžićem i prikupio preko 700 izjava očevidaca pomenutih genocidnih radnji, na osnovu njih konstatovao je da je za vreme rata ubijeno oko 36 000 Muslimana, kao i da je do temelja popaljeno 73 njihova sela.

V

Genocid nad Muslimanima nije vršen samo u periodu ova tri pomenuta perioda, već i u međuperiodima, a i do kraja rata maja 1945. godine. Brojne izbeglice su zabrinjavale i nemačke okupacione vlasti, pa su o tome izvestile i Hajnriha Himlera (pitajući šta da se radi sa preko 210 000 takvih lica na teritoriji Bosne i Hercegovine. Poseban problem su bila muhadžirska deca iz rejona Višegrada. Iz dokumenata perioda 1944–1945. godine provenijencije nemačke i ustaške brojke ubijenih Muslimana su različite u odnosu na 1941. i 1942. godinu. Tako se za kotar Rogaticu kaže da su u njemu 123 sela zapaljena i u njima 3 599 kuća uništeno i 5 478 Muslimana ubijeno (1941–1944).

Kroz znatan broj dokumenata koja pripadaju četničkom pokretu, vidi se da su propagandnog karaktera, u cilju pridobijanja muslimanskih masa za četničke formacije. No, zločina se nisu odrekli, tj. nisu ni prestali do kraja rata. Primer za to je selo Vinograd kod Prače decembra 1944. i Sarajevo marta 1945. godine.

Objektivnosti radi, a i činjeničnog stanja, u ovoj zbirci dokumenata našla su mesta i neka dokumenta i prilozi koji govore o drugoj strani medalje. Reč je o opredeljivanju Muslimana za 13. SS diviziju »Handžar« koja je počinila nečuvene zločine uglavnom nad Srbima u rejonima svog stacioniranja i dejstava.

VI

Na kraju treba reći da pored genocidnih radnji od strane četnika Draže Mihailovića nad Muslimanima, dosta ih je stradalo i živote izgubilo od strane ustaša, nemačkog i italijanskog okupatora. Reč je o Muslimanima koji se nisu mirili sa okupacijom i koji nisu prihvatali ustaštvo i ustašku Nezavisnu Državu Hrvatsku, tj. oni Muslimani koji su se opredelili za NOP, ili su ga pak simpatisali, a posebno komunisti i partizani. Oni su stradali na licu mesta ili u koncentracionim logorima i zatvorima od 1941. do 1945. godine. Ovde su prezentirana samo neka dokumenta iz kojih se vidi stradanje Muslimana u koncentracionim logorima na teritoriji NDH. Međutim, Muslimani su stradali i u

drugim logorima širom Evrope, u logorima na teritoriji Musolinijeve Italije i Hitlerove Nemačke, što nije predmet ove knjige. Ovde je reč o genocidnim radnjama, ali i da se pokaže da su Muslimani stradali od naci-fašističke i ustaške ruke, što je predmet druge vrste istraživanja i prezentiranja građe. Mnogi Muslimani su stradali u brojnim koncentracionim logorima, na primer u koncentracionom logoru Sajmište, koncentracionom logoru Buhenvald, gde je stradalo preko 100 Muslimana, pa logoru Dahau i Aušvicu itd.

U ovoj zbirci dokumenata prezentirano je samo nekoliko dokumenata o stradanju Muslimana u najmonstruoznijem koncentracionom logoru Jasenovac – Stara Gradiška. No, i ovde nije moguće saopštiti broj ubijenih, jer i za ovaj logor do sada nisu izvršena sva moguća naučna istraživanja, pa se zbog toga i ne zna tačan broj ubijenih Muslimana, a i drugih u daleko većem broju, na primer Srba.

Kad je reč o Muslimanima, mora se reći da su u tom logoru uglavnom stradali oni koji su bili komunisti, partizani ili simpatizeri NOP-a. Dokumenta u ovoj knjizi nedvosmisleno govore, iako je izbor simboličan, da su Muslimani svoj život završili u logorima Gospić i stratištu Jadovno te koncentracionom logoru Jasenovac–Stara Gradiška i najvećem stratištu u Gradini. Dokumenta i prilozi dati u ovoj knjizi ocrtavaju u malom izvršen zločin, no ni izdaleka potpun, koliko to žrtve zaslužuju. Mora se konstatovati da je to problem neizučen i zapostavljen za ovih 45 godina koliko živimo u slobodi.

Završavajući ovu knjigu, na kraju su u izvodima prezentirana i dokumenta odgovornih za genocid i zločine, tj. onih koji su odgovarali pred sudskim organima Jugoslavije i celim narodom. To su u prvom redu Dragoljub Draža Mihailović, dr Stevan Moljević i ustaše i funkcioneri ustaške Nezavisne Države Hrvatske Osman Kulenović i Mehmed Alajbegović.

Najverodostojniji dokaz izvršenog genocida i zločina su data imena i prezimena 7 793 ubijena Muslimana. Ako se ovom broju dodaju i imena pomenutih u prezentiranim dokumentima, brojka mrtvih je preko 8 000, što je svojevrsan prilog i spomenik palim Muslimanima, većinom po genocidnoj osnovi. Ovo je jedini put i način kako da do istine dođemo, trud nije uzaludan, pale žrtve to zaslužuju.

Antun Miletić

GLAVA PRVA

KORENI GENOCIDA NAD MUSLIMANIMA

Ustaše zakonskom odredbom o rasnoj pripadnosti Muslimane proglašavaju Hrvatima; Reis-ul-ulemina poruka Muslimanima; Prve muslimanske žrtve u Ljubinju; Projekat Stevana Moljevića – ideologa četničkog pokreta o stvaranju homogene Srbije; Program četničkog pokreta; Svedočenje o stradanju Muslimana u jami Čavkarica; Instrukcije komandanta četničkih odreda jugoslovenske vojske u otadžbini Draže Mihailovića; Stevan Moljević piše kako treba očistiti teritoriju od Muslimana i Hrvata – kažnjavanjem na licu mesta i preseljenjem – genocidnim radnjama za čistu teritoriju;

Prilozi: katoličenje muslimana; Ustaški pokret i Nezavisna Država Hrvatska i Muslimansko autonomaštvo i ustaše; Četnički pokret i njegova uloga; Pisma o stradanju u jami Čavkarici i Ljubinju.

DOKUMENTI

ZAKONSKA ODREDBA USTAŠKOG POGLAVNIKA ANTE PAVELIĆA,[1] 30. APRIL 1941.

Na prijedlog ministra unutarnjih poslova propisujem i proglašujem

ZAKONSKU ODREDBU O RASNOJ PRIPADNOSTI

Točka 1.

Arijskog porijetla je osoba, koja potječe od predaka, koji su pripadnici europske rasne zajednice ili koji potječu od potomaka te zajednice izvan Europe.

U koliko za stanovite službe ne postoje druge odredbe, arijsko se porijetlo dokazuje krsnim (rodnim) i vjenčanim listom predaka prvog i drugog koljena (roditelja te djedova i baka). Kod pripadnika islamske vjerske zajednice, koji ne mogu pridonijeti navedene isprave, potrebno je pismeno posvjedočenje dvojice vjerodostojnih svjedoka, koji su poznavali njihove predke, da među njima nema osoba nearijskog porijetla.

U dvojbenim slučajevima donosi odluku ministarstvo unutarnjih poslova na prijedlog rasnopolitičkog povjerenstva.

Točka 2.

Osobe, koje pored arijskih predaka imaju jednog predka drugog koljena Židova ili drugog europskog nearijca po rasi izjednačuju se obzirom na sticanje državljanstva s osobama arijskog porijetla.

---

[1] Rođen je 1889. u Bradini poglavnik kvislinške NDH i jedan od najvećih ratnih zločinaca iz II svetskog rata. Doktor prava i advokat u Zagrebu.

Nakon proglašenja šestojanuarske diktature kralja Aleksandra 19. I 1929. emigrirao je u Austriju, odakle je proteran. Sklonio se u Nemačku – Minhen, a zatim u Musolinijevu Italiju, gde udara temelje ustaškoj terorističkoj organizaciji. Uz pomoć Musolinija i Hortija osniva logor Bovenjo u Italiji i Janka Pusta u Mađarskoj gde obučava ustaše za špijunsko-diverzantsku aktivnost.

Na čelu ustaša povratnika iz Italije dolazi 15. maja 1941. u Zagreb, gde je postavljen od Musolinija i Hitlera na čelo kvislinške NDH. Do maja 1945. počinio je brojne zločine prinudnog regrutovanja, odvođenja u koncentracione logore i na prinudni rad, iseljavanja i prekrštavanja Srba, ubijanja na verskoj i političkoj osnovi Srba, Jevreja, Cigana, komunista i antifašista bez obzira na veru i narodnost. Istovremeno je konfiskovana i opljačkana imovina progonjenih žitelja NDH. Za vreme svoje strahovlade Pavelić je počinio gnusobe kakve normalan čovečiji um ne može ni zamisliti, a civilizovani svet shvatiti. Samo jedan deo tih zločina počinjen je u koncentracionom logoru Jasenovac – Stara Gradiška.

Da bi izbegao sud pravde, beži početkom maja 1945. u Austriju, zatim Italiju, pa Argentinu, da bi konačno 28. 12. 1959. umro u Španiji, u Madridu.

(*Narodne novine*, Službeni list NDH od 11. do 22. aprila 1941.)

1*

Osobe sa dva predka drugog koljena Židova po rasi također mogu biti obzirom na državljanstvo izjednačene s osobama arijskog porijetla, u koliko to u točki 3. nije drugačije određeno.

Točka 3.

Kao Židovi u smislu ove zakonske odredbe vrijede:

1. Osobe, koje potječu barem od troje predaka drugog koljena (djedovâ i bakâ), koji su Židovi po rasi. Djedovi i bake vrijede kao Židovi, ako su mojsijeve vjere ili su se u toj vjeri rodili.

2. Osobe, koje imaju dva predka drugog koljena, koji su Židovi po rasi, i to u ovim slučajevima:

a) ako su bile 10. travnja 1941. pripadnici mojsijeve vjere ili ako su kasnije na tu vjeru prešli;

b) ako imaju bračnog druga, koji vrijedi kao Židov u smislu 1.;

c) ako su poslije stupanja na snagu ove zakonske odredbe sklopili brak s osobom koja ima dvoje ili više predaka drugog koljena Židova po rasi, i potomci iz takvog braka;

d) ako su nezakonita djeca sa Židovom u smislu 1., a rode se poslije 31. siječnja 1942.;

e) ako ministarstvo za unutarnje poslove na obrazloženi prijedlog rasnopolitičkog povjerenstva odluči, da vrijede kao Židovi.

3. Osobe, rođene izvan teritorija Nezavisne Države Hrvatske od roditelja, koji ne potječu iz Nezavisne Države Hrvatske ako su bile 10. travnja 1941. mojsijeve vjere ili imaju najmanje dvoje predaka drugog koljena Židova po rasi, ili vrijede kao Židovi u smislu zakona zemlje, iz koje potječu.

4. Osobe, koje su poslije stupanja na snagu ove zakonske odredbe sklopile obilaženjem zakonske odredbe o zaštiti arijske krvi brak, koji je zabranjen i njihovi potomci.

5. Osobe, koja su nezakonita djeca Židovki u smislu 1.

Točka 4.

Kao Ciganin u smislu ove zakonske odredbe vrijedi osoba, koja potječe od dvaju ili više predaka drugog koljena, koji su Cigani po rasi.

Točka 5.

Kod ministarstva unutarnjih poslova osniva se rasno političko povjerenstvo, koje donaša mnijenja i prijedloge u svim dvojbenim slučajevima rasne pripadnosti.

Konačno rješenje u dvojbenim slučajevima rasne pripadnosti donaša ministarstvo unutarnjih poslova.

Propise o ustrojstvu i djelokrugu rada toga povjerenstva izdati će ministarstvo unutarnjih poslova posebnom naredbom.

Točka 6.

Osobama, koje su se prije 10. travnja 1941. iskazale zaslužnima za Hrvatski narod, napose za njegovo oslobođenje, kao i njihovim bračnim drugovima, s kojima su sklopile brak prije stupanja na snagu ove zakonske odredbe i potomcima iz takvog braka, u koliko bi se na te osobe mogla odnositi ova naredba, može poglavar države izvan propisa ove naredbe priznati sva prava, koja pripadaju osobama arijskog porijetla.

Točka 7.

Provedba ove naredbe povjerava se ministru unutarnjih poslova.

Točka 8.

Ova zakonska odredba stupa na snagu danom proglašenja u Narodnim novinama.

U Zagrebu 30. travnja 1941.

Poglavnik:
Dr. Ante Pavelić, v. r.

Broj: XLV-68 Z. p. 41.

Predsjednik zakonodavnog
povjereništva pri Poglavniku:
Dr. Milovan Žanić, v. r.

PORUKA REIS-UL-ULEME F. SPAHE MUSLIMANIMA, 3. MAJ 1941.

Sarajevo, 3. svibnja. Njegova preuzvišenost Reis-ul-ulema Islamske vjerske zajednice u Sarajevu, putem ovdašnjeg Ulema-medžlisa uputio je svim kotarskim vakufsko-mearifskim povjereništvima i imamatima na području sarajevskog Ulema-medžlisa slijedeću poruku:

»Dne 25. o. mj. imao sam s Maršalom Gospodinom Slavkom Kvaternikom, vojskovođom oružane snage Nezavisne Države Hrvatske sastanak, koji je održan po njegovoj želji.

Glavna svrha ovoga sastanka bila je da mi javi poruku Poglavnika Nezavisne Države Hrvatske, koju je preko mene kao vjerskog poglavara uputio muslimanima u Hrvatskoj.

Želja je Poglavnika, da se muslimani u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj smatraju i sami osjećaju svi na svome, slobodni, ravnopravni i zadovoljni. Slobodno ispovijedanje islamske vjere u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj zajamčeno je. Ako bi od strane vlade i njenih organa nehotice bilo učinjeno nešto, što ne odgovara ovoj želji Poglavnika i čime bi se muslimani osjetili pogođeni, zamolio me je Gospodin Vojskovođa da to otvoreno i iskreno javim na mjerodavno mjesto i zatražim, da se ispravi eventualna pogreška. Javljajući vam ovu važnu i blagonaklonu poruku molim Vas, da učinite sve što treba, kako bi ona preko mjerodavnih vjerskih organa došla do znanja širokim slojevima muslimana.«

(*Hrvatski narod,* Zagreb, 4. maj 1941)

DOGAĐAJI POSLEDNJIH DANA I MUSLIMANSKE ŽRTVE U LJUBINJU, POLOVINOM JUNA 1941.

U Ljubinju i ljubinskom kotaru živelo je preko tri tisuće muslimana i to odprilike jedna trećina u gradu, a ostale dvije trećine po selima: Žabici, Kruševici, Grablju, Vlahovićima, Miljanovićima, Gləđevcima, Potrnju, Kotezima i Kaparićima.

Muslimanski živalj u tim mjestima živio je u lijepim odnosima sa pravoslavnim elementom. To je potrajalo i mjesec i po dana nakon osnivanja Nezavisne Države Hrvatske. Tada su došli ustaše katolici (i to u fesovima što dobro znadu i tamošnji pravoslavni) i počeli su najprije tražiti vojnu odjeću i slično. Iza toga na nepoznat način poginuo je ustaša Kurtović. Povodom toga slučaja počela su ubijanja nekih pravoslavnih u okolini Ljubinja i oko Popova Polja.

Iza toga su došli Talijani i preuzeli vlast. Ispočetka su lijepo postupali, ali pravoslavni su odmah počeli denuncirati muslimane, podmićivati i služiti se svim mogućim predstavljajući muslimane sumnjivim i tako dalje. U tome su donekle i uspjeli. Do nekoliko vremena Talijani napuštaju Ljubinje, a dolaze hrvatske vlasti. Prije njihova dolaska gotovo sav pravoslavni elemenat pobjegao je u šumu. Ostalo je bilo u Ljubinju samo oko 100 muškaraca, većinom staraca. Opet dolaze Talijani. Srbi se vraćaju i niko oružja ne predaje. Počinju muslimanima prijetiti. Talijani im daju municiju i oružje. Svi muslimanski seljaci morali su se zbjeći u Ljubinje, a kada su vidjeli kako se sve događaji odigravaju, počeli su izbjegavati i ići većinom u Stolac. Poslije toga izbjegavanja ostalo je u Ljubinju samo 281 muslimansko čeljade. Iza toga je nastalo opsadno stanje i hrana nije mogla dolaziti. Talijanima je napokon došlo pojačanje i stvoren je prolaz iz Ljubinja, te je gotovo sav ostatak Muslimana izbjegao. Ostalo je bilo samo 35 osoba.

10. lipnja o. g. Talijani su prepustili četnicima upravu. Čim su četnici primili upravu, počeli su ostatak muslimana pljačkati i zadnji im zalogaj otimati. To su činili sve pravoslavni komšije iz Ljubinja.

15. lipnja 1941. pozvali su četnici sve muslimane tri muških, 32 ženske u 11 prije podne na saslušanje. Saslušavanje su vršili sve pravoslavni iz Ljubinja: Perić Ilija, Bijelić Vasilija, Čorović Danilo, Turanjanin Đorđo, i Sandić Sena.

Na tom saslušanju potjerali su po podne u 2 i po sata većinu ženskinja sa djecom prema Stocu. Prije nego što su ih potjerali rekli su im da ponesu što je najvrednije, jer da će ih odvesti u Stolac. Idući putem prema Stocu, doveli su ih do jedne velike jame, duboke oko 180 metara i tu su u jamu bacili 28 njih nakon što su ih mnogo zlostavljali i divljački izudarali. Tako su pobacane i poubijane:

Serdarević Hatidža, Serdarević Hajrija, Viđen Dževahira, Gubelić Ajkuna, Gubelić Mejra, Gubelić Ajiša, sa dvoje male djece (ženske), Grozdanić Pemba, Bakšić Izeta, Bakšić Fatima, Bakšić Šaćira, sa dvoje djece Fadilom i Fatimom, Bakšić Pašana, Bakšić Munevera, Bakšić Esma, Bakšić Fata, Berbić Abida, sa dvoje djece i troje ženske djece Emina Bešića.

Bog je htio pa su se Begana Bakšić žena Asimova i Fatima Bakšić, kći Jusufova, zaustavili na jednoj stijeni na početku jame. Jednoj od njih uhvatilo se za dimije malo dijete Emina Bakšića i tako su se kasnije spasili, pobjegavši preko planina, i sa sto muka u Stolac.

Što se tiče muškaraca to su njih trojicu: Envera Bakšića, Sulejmana Bakšića i Asima Bakšića potjerali u 11 sati u noći. Asima Bakšića su idući tukli. Sve su mu zube bili izbili. Doveli su ih do jame, to su prvu dvojicu natjerali da sami skoče, a Asima su patili, mošnje mu stukli, napokon polili ga gasom i zapalili i tako zapaljena bacili u jamu. Zatim su u jamu počeli bacati kamenje, koje je izubijalo i izranilo onu dvojicu prvih. Ova jama bila je mnogo manja od one u koju su bacali žene. Zbog toga su spomenuta dvojica koji su ostali u životu uspjeli naći na drugoj strani mali izlaz i prokopati ga te se izvući. Prava vrata jame bila su zatrpana kamenjem. Kada su se ova dvojica spasili s teškom mukom su došli u Stolac i to javili talijanskim vlastima.

Bacanje žena i muškinja u jamu vršili su ovi pravoslavni: Rado Šervalica, Kostić Dušan, Kostić Miroslav, Toholj Miloš, Toholj Pero, Ćorović Mišo, Sparavalo Miroslav, (svi iz Ljubinja), Šorajić Bogdan iz Dubočice, Svjeto Toholj iz Krajpolja, Kozić Gojko iz Krajpolja, Slijepčević Vladov Ivica i dvojica Bakića iz Krtinja, kota Bileća. Svi su četnici i slobodno nose oružje. Kod bacanja muškinja osim spomenutih sudjelovao je još Turanjanin Vlado iz Ljubinja.

Ostale su bile još samo 4 žene, koje su ostavili da im najprije uzmu novac i ostalo što su mislili da su sakrile.

Kada su žene, koje su se spasile i dva muškarca, koji su izišli iz jame, stigli u Stolac i javili ovaj divljački slučaj, Talijani su spasili one četiri žene što su ostale u Ljubinju.

Žene, koje su se spasile i zaustavile u jami pri vrhu, čule su kako se četnici nad jamom svađaju oko podjele opljačkanog plijena i kako se tuku.

Do tri dana Talijani su obrazovali komisiju i povadili iz jame mrtvace. Još su živu našli ženu Emina Bešića. Na zahtjev muslimana iz Stoca ove su nevine žrtve pokopane u Ljubinju. Istraga se je vodila i sve do sada niko još nije kažnjen.

Razbojnici – četnici uvjeravali su Talijane, da to oni nisu počinili, nego da su to počinili partizani i da su i između njih ubili trojicu ljudi.

Sve okolnosti pored tačnih izjava spašenih, koji znadu svakog u glavu, svakog pojedinca između zlikovaca, jasno i otvoreno govore pravu istinu.

(Fond Arhiva Gazi Husrev-begove biblioteke, Sarajevo, A 3770, str. 63–6)

PROJEKAT STEVANA MOLJEVIĆA, 30. JUNI 1941.

Dr, St. M.[1]

HOMOGENA SRBIJA

Iskušenja srpskog naroda u ovome ratu, izazvana gubitkom države i slobode, dovela su ga do nepokolebljivog uverenja:

1) da snagu države ne čini ni prostranstvo njene teritorije, ni broj njenog žiteljstva, pa ni bogatstvo zemlje, koliko nezavisnost pogleda, smisao i ljubav za državu, njenu slobodu i nezavisnost, unutrašnja sloga i duhovna povezanost naroda u času spoljne opasnosti, te spremnost njegova da za državu i njenu slobodu žrtvuje sve što ima pa i sebe sama;

2) da on tu istovetnost pogleda na državu, smisao i ljubav za državu i njenu nezavisnost može opet postići samo ako bude okupljen u homogenoj Srbiji. Primere su mu za to dale Srbija i Crna Gora u prošlim ratovima i Grčka u sadanjem ratu.

Stoga se Srbima nameće danas prva i osnovna dužnost:

da stvore i organizuju homogenu Srbiju koja ima da obuhvati celo etničko područje na kome Srbi žive, i da joj osiguraju potrebne strateške i saobraćajne linije i čvorove, te privredna područja kako bi joj bio

---

[1] Dr Stevan Moljević (1883, Rudo), advokat u Banjaluci, član Samostalne demokratske stranke Svetozara Pribićevića, osnivač Francuskog i Engleskog kluba i predsednik Srpskog kulturnog kluba u tom mestu. Desetog aprila 1941, pobegao u Crnu Goru. Član je četničkog Centralnog nacionalnog komiteta (dalje: CNK) od avgusta 1941. do kraja januara 1944. Od tada do juna 1944. jedan je od potpredsednika CNK, od juna 1944. do početka maja 1945. sekretar (predsednik) Izvršnog odbora CNK. Po dolasku u Štab četničke Vrhovne komande Jugoslovenske vojske u otadžbini (dalje: VK JVUO) početkom maja 1942, uključen u tzv. civilni (politički) deo VK JVUO, u kome su se već nalazili Dragiša Vasić (potpredsednik Srpskog kulturnog kluba u Beogradu) i dr Mladen Žujović (član Republikanske stranke). Po povratku VK JVUO iz Crne Gore u Srbiju (početkom leta 1943) preuzima ulogu političkog rukovodioca četničkog pokreta Draže Mihailovića (dalje: četnički pokret DM) i savetnika Draže Mihailovića po političkim pitanjima (do tada je to bio Dragiša Vasić). Sa Dražom Mihailovićem organizuje (krajem januara 1944) četnički kongres u s. Ba (Valjevo). Autor je više političkih dokumenata četničkog pokreta DM (»Deklaracija od 1. i 12. 1943«, »Poruka Hrvatima«, »Poruka Muslimanima«, »Pred nama je jedan put« i dr.). U VK JVUO ostao sve do razbijanja četničkih jedinica od strane NOVJ (kraj aprila 1945). Vlastima DFJ predao se 3. septembra 1945. Osuđen je na 20 godina robije i posle pomilovan.

(Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije (dalje Zb.), Tom XIV, knjiga 1, dok. 1)

vakog u glavu,
ore pravu isti-

, str. 63–6)

I 1941.

gubitkom drža-
:
eritorije, ni broj
nost pogleda,
unutrašnja slo-
nosti, te sprem-
o ima pa i sebe

i ljubav za drža-
okupljen u ho-
Gora u prošlim

nost:
da obuhvati celo
potrebne strateš-
kako bi joj bio

mostalne demokratske
dsednik Srpskog kul-
n je četničkog Central-
1944. Od tada do juna
1945. sekretar (predsed-
Jugoslovenske vojske
lni (politički) deo VK
lturnog kluba u Beog-
JVUO iz Crne Gore u
kog pokreta Draže Mi-
litičkim pitanjima (do
januara 1944) četnički
okreta DM (»Deklara-
d nama je jedan put« i
OVJ (kraj aprila 1945).
lje i posle pomilovan.
roda Jugoslavije (dalje

4/1-2
1941

ХОМОГЕНА СРБИЈА

Искуства српског народа у овом рату, нарочито губитком државе и слободе, довела су га до непоколебљивог уверења:

1) да снагу државе не чини ни пространство њене територије, ни број њеног житељства, па ни богатство земље, колико истоветност погледа, схватања и љубав за државу, њену слободу и независност, унутрашња слога и духовна јединственост народа у часу спољне опасности, те спремност његова да за државу и њену слободу жртвује све што има па и себе сама;

2) да се ту истоветност погледа на државу, схватања и љубав за државу и њену независност може опет постићи само ако буде окупљен у хомогеној Србији. Примери су му за то биле Србија и Црна Гора у прошлим ратовима и Грчка у садашњем рату.

Стога се Србима намеће данас прва и основна дужност: <u>да створе и организују хомогену Србију која има да обухвати цело етничко подручје на коме Срби живе</u>, и да јој осигурају потребне стратегиске и саобраћајне линије и чворове, те привредна подручја како би јој био омогућен и обезбеђен слободни привредни, политички и културни живот и развитак за сва времена.

Те стратегиске и саобраћајне линије и чворове, потребни за сигурност, живот и опстанак Србије, ако гдегод данас не би имали српску већину, имају да послуже Србији и српском народу да се не би више понављала тешка страдања која Србима наносе њихови суседи чим им се укаже прилика.

Пресељавање и измена житељства, нарочито Хрвата са српског и Срба са хрватског подручја, једини је пут да се изврши њихово разграничење и створе бољи односи између њих, а тиме отклони могућност да се понове страшни злочини који су се догодили и у прошлом рату, а нарочито у овоме садашњем, на целом подручју на коме су Срби и Хрвати били измешани, и где су Хрвати и Муслимани с планом ишли за истребљењем Срба.

I Границе

Основна грешка у нашем државном уређењу била је што 1918 г. нису биле ударене границе Србије. Та се грешка може исправити, данас или никад. То се границе данас морају ударити, и оне морају да ухвате цело етничко подручје на коме Срби живе са слободним излазима на море за све српске области које су на домак мора.

1) На истоку и југоистоку (Србија и Јужна Србија) српске су границе обележене исходом ратова за ослобођење, и њих ваља само појачати Видином и Ћустендилом.

2) На југу (Црна Гора и Херцеговина) ваља да у југозападну српску област уђу поред територије Зетске бановине:

а) сва источна Херцеговина са железничком пругом од Коњица па до Плоче, укључиво са појасом који би ту пругу осигуравао, тако да би у њу ушао срез коњички цео; од мостарског среза општине: Мостар град, Бијело Поље, Благај и Житомислић; срез столачки цео; а од метковићког среза Плоча и све подручје јужно од Плоче; те Дубровник коме би се имао дати посебан статус.

б) северни део Албаније, уколико Албанија не би добила своју аутономију.

omogućen i obezbeđen slobodan privredni, politički i kulturni život i razvitak za sva vremena.

Te strateške i saobraćajne linije i čvorovi, potrebni za sigurnost, život i opstanak Srbije, iako gdegod danas ne bi imali srpsku većinu, imaju da posluže Srbiji i srpskom narodu da se ne bi više ponavljala teška stradanja koja Srbima nanose njihovi susedi čim se pruži prilika.

Preseljavanje i izmena žiteljstva, naročito Hrvata sa srpskog i Srba sa hrvatskog područja, jedini je put da se izvrši razgraničenje i stvore bolji odnosi između njih, a time otkloni mogućnost da se ponove strašni zločini koji su se dešavali i u prošlom ratu, a naročito u ovom sadanjem, na svemu području na kome su Srbi i Hrvati bili izmešani, i gde su Hrvati i Muslimani s planom išli za istrebljenje Srba.

I GRANICE

Osnovna greška u našem državnom uređenju bila je što 1918. g. nisu bile udarene granice Srbije. Ta se greška mora ispraviti, danas ili nikad. Te se granice danas moraju udariti, i one moraju da uhvate celo etničko područje na kome Srbi žive sa slobodnim izlazima na more za sve srpske oblasti koje su na domak mora.

1) Na istoku i jugoistoku (Srbija i Južna Srbija) srpske su granice obeležene ishodom ratova za oslobođenje, i njih valja samo pojačati Vidinom i Ćustendilom.

2) Na jugu (Crna Gora i Hercegovina) valjda da u Jugozapadnu srpsku oblast uđu pored teritorije Zetske banovine:

a) sva istočna Hercegovina sa železničkom prugom od Konjica pa do Ploča, uključivo sa pojasom koji bi tu prugu zaštićivao, tako da bi u nju ušao srez konjički ceo; od mostarskog sreza opštine: Mostar grad, Bijelo Polje, Blagaj i Žitomislići; srez stolački ceo; a od metkovićkog sreza Ploče i sve područje južno od Ploče; te Dubrovnik kome bi se imao dati poseban status.

b) severni deo Albanije, ukoliko Albanija ne bi dobila autonomiju,

3) Na zapadu valja da u Zapadnu srpsku oblast uđu, pored Vrbaske banovine, Severna Dalmacija, srpski deo Like, Korduna, Banije i deo Slavonije, tako da toj oblasti pripadnu lička želj. pruga od Plaškog do Šibenika i severna želj. pruga od Okučana preko Sunje do Kostajnice. U tu bi oblast ušao na jednoj strani srez bugojanski osim Gor. Vakuf, a od sreza lijevanjskog opštine: Lijevno i Donje Polje, a na drugoj strani od sreza šibeničkog opštine: Šibenik i Skradin; od kninskog sre-

za: opština Knin i srpski deo opštine Drniš sa svom teritorijom preko koje prelazi želj. pruga Knin – Šibenik, te eventualno srpskim delom opštine Vrlika u sinjskom srezu; srez benkovački ceo; srez biogradski ceo; srez Preko ceo; tako da granica Zapadne srpske oblasti ide Velebitskim Kanalom i obuhvata Zadar sa svim otocima pred njim, od sreza gospićkog opštine: Gospić, Lički Osik i Medak; od sreza perušićkog istočni deo, preko koga prelazi želj. pruga; od sreza otočačkog opštine: Dabar, Škare i Vrhovine; od sreza ogulinskog opštine: Drežnica, Gomirje, Gor. Dubrava i Plaški; srez vojnićki osim opštine Barilović; srez Vrginmost ceo; srez glinski osim opština Bučice i Stankovac; od sreza petrinjskog opštine: Blinja, Gradusa, Jabukovac i Sunja; srez kostajnički osim opštine Bobovac; od sreza Novske opštine: Jasenovac i Vanjska Novska, ali ove opštine valja porušiti tako da želj. pruga ostane na teritoriji ovih dveju opština; srez okučanski ceo; srez pakrački osim opština: Antunovac, Gaj i Poljana; od sreza požeškog opština Velić Selo; srez Daruvar, Grubišno Polje i Slatina; zatim bosanski srezovi Derventa i Gradačac. Razume se da u ovu oblast ulaze i svi drugi srezovi unutar navedenih granica.

Za ovu zapadnu srpsku oblast, koja bi imala 46 srezova sa blizu milion i po duša, na kojoj je celo preduzeće Šipada, i veliki gvozdeni rudnik Ljubija, i preko koje prelazi Jadranska pruga Valjevo – Banja Luka – Šibenik, valjalo bi obezbediti Zadar s okolinom i otoke koji su pred njim radi zaštite njenog izlaska na more.

4) Severnoj srpskoj oblasti valja dati, uz teritoriju Dunavske banovine, oduzete joj srpske srezove Vukovar, Šid i Ilok, i od vinkovačkog sreza opštine: Vinkovci, Laze, Mirkovci i Novi Jankovci; srez i grad Osijek ceo;

Ovoj oblasti valja obezbediti Baranju s Pečujom i istočni Banat s Temišvarom i Rešicama.

5) Središnjoj srpskoj oblasti – Drinskoj banovini – imaju se povratiti oduzeti joj bosanski srezovi: Brčko, Travnik i Fojnica.

DALMACIJA,

koja bi obuhvatala Jadransku obalu od Ploča pa do ispod Šibenika, te od bos. herc. srezova: Prozor, Ljubuški, Duvno; zapadne delove mostarskog i livanjskog sreza, te delove kninskog i šibeničkog sreza na severu, ima da uđe u sastav Srbije i da dobije zaseban autonoman položaj. Rimokatolička crkva u Dalmaciji biće priznata i od države pomagana, ali rad crkve i rimokatoličkog sveštenstva u narodu mora biti na korist države i pod njenom kontrolom.

II ODNOS PREMA OSTALIM JUGOSLOVENSKIM I BALKANSKIM DRŽAVAMA

Srbija ima da, verna svojoj prošlosti i svojoj misiji na Balkanu, bude i u budućnosti nosilac jugoslovenske misli, te prvi pobornik balkanske solidarnosti i Gledstonova principa »Balkan balkanskim narodima«. Vreme traži okupljanje manjih država u veće jedinice, saveze i blokove, a od Srba će to tražiti i njihovi prijatelji. Srbi će se tim traženjima rado odazvati, jer je to u duhu njihove istoriske misli na Balkanu. Srbi su tim putem pošli već onda kad su stvarali Jugoslaviju, i oni s toga puta neće natrag. Samo, kako je prvi korak na tome putu bio pogrešno učinjen u tome što su oni sve dali i u Jugoslaviju odmah utopili i Srbiju i Crnu Goru i srpstvo, dok su ostali – Hrvati i Slovenci i muslimani – pošli protivnim putem – da od Jugoslavije sve uzmu, a ništa da ne daju, to se sad ta greška mora ispraviti, a ispraviće se samo ako Srbi odmah pri vaskrsu Jugoslavije, već u prvom času, i bez ičijeg pitanja, stvore homogenu Srbiju u granicama kako su napred označene, pa tek onda sa te osnovice, kao svršenog čina, pristupe uređenju svih ostalih pitanja i sa Hrvatima i Slovencima.

Jugoslavija bi, prema tome, imala biti urađena na federativnoj osnovi sa tri federalne jedinice: srpskom, hrvatskom i slovenačkom (Srbija, Hrvatska i Slovenija). I tek kad se to stanje sredi, kad se svi srpski krajevi povežu u jednu homogenu Srbiju i kad se saživе, onda bi se moglo pomišljati na uže zbliženje s Bugarima. Dotle bi se moglo s njima sarađivati na kulturnom i ekonomskom približavanju (prvo putem štampe, knjige, crkve, i društvenog upoznavanja, a drugo carinskom unijom).

Srbi, koji su se pre blizu pet vekova jedini na Balkanu ozbiljno oprli najezdi Osmanlija sa istoka na zapad,

Srbi koji su u borbi sa turskom imperijom istrajali i prvi digli ustanak protiv Turaka,

Srbi, koji su se prvi na Balkanu oprli najezdi Germana sa zapada prema istoku, dobili su time pravo na vođstvo na Balkanu, i oni se toga vođstva neće i ne mogu odreći ni zbog sebe ni zbog Balkana i njegove sudbine. Oni svoju istorijsku misiju moraju ispuniti, a moći će to učiniti samo ako budu okupljeni u homogenoj Srbiji i okviru Jugoslavije koju će *zadahnuti svojim duhom i dati joj svoj pečat. Srbi moraju imati hegemoniju na Balkanu, a da imaju hegemoniju na Balkanu, moraju prethodno imati hegemoniju u Jugoslaviji.* Samo ta hegemonija mora da bude u veličini duha, u širini pogleda i daljini vidika, u smelosti političke misli, u odlučnosti političke akcije, za što su Srbi do danas dali dovoljno primera i dokaza u svim odlučnim časovima svoje prošlosti. I

kao što je sadašnjost samo krajnja tačka prošlosti, i budućnost valja da im bude produžena linija prošlosti.

III DRUŠTVENO UREĐENJE

Društveno uređenje u Jugoslaviji, zasnovano na neograničenom liberalizmu, bilo je u nesređenim poratnim vremenima zloupotrebljavano i iskorišćavano na štetu slabijih od strane jačih i od strane pojedinaca na štetu zajednice. To je remetilo potrebnu ravnotežu u privrednom životu, a vodilo rasulu nacionalnog i društvenog morala i javnog života, –

u Srbiji

rad ima da bude osnov, cilj i smisao života svakog čoveka te da bude pravedno nagrađen prema kvalitetu i kvantitetu;

kapital ima da bude sredstvo kojim će srpski narod da ostvaruje svoju istorisku misiju na polju narodne odbrane, narodne privrede i narodne kulture, te obezbedi svoj narodni opstanak, ali nosilac kapitala i kapitalizma ima da bude u prvom redu država.

I privatni kapital je narodna svojina, i ima da bude pod zaštitom, ali i pod nadzorom države, te da i on posluži dobru naroda i zajednice.

Država ima da stvori svakom svom državljaninu mogućnost rada i zarade, te da svakog osigura za slučaj bolesti, starosti i iznemoglosti.

Sloboda ličnosti, lične inicijative i lične imovine ima biti svakom državljaninu obezbeđena zakonom; samo ta sloboda ne sme biti zloupotrebljavana i iskorišćavana ni na štetu drugog čoveka ni na štetu zajednice.

Sloboda misli, sloboda vere i sloboda štampe ima također biti obezbeđena, ali ne sme biti zloupotrebljavana.

Crkva, kao organizacija, može biti u Srbiji priznata i pomagana samo ako je prema inostranstvu potpuno nezavisna i ako u Srbiji ima svog vrhovnog poglavara.

Na verskoj osnovi ne mogu se stvarati političke partije.

Štampa ima da služi narodu i državi, te podizanju javnog morala.

NARODNI PREPOROD

Da se postigne preuređenje države i njenog društvenog stanja, srpskom narodu je potreban opšti narodni preporod u svima njegovim

redovima i na svim poljima narodnog života. Za taj preporod potrebno je pribrati i okupiti sve narodne snage, ne deleći srpski narod po klasama, jer se on deli samo po zanimanjima, koja valja sva da budu časna i po zajednicu korisna, te da sva rade u jednom istom smeru u punoj harmoniji, da se u svom radu dopunjuju i ispomažu. U prve redove valja da uđu intelektualci – prosvećeni sinovi srpskog naroda i njegova omladina, te da daju primere svoga pregalaštva, samopregora, reda, rada i discipline, i da izgaraju na svojim dužnostima.

Nikšić, 30. juna 1941. god.[2]

NAŠ PUT

Vodi nas stopama kosovskih vitezova.

Pošli smo da stvorimo Srbiju,
u kojoj će biti ujedinjeni svi Srbi i sve zemlje u kojima Srbi žive;
u kojoj će vladati zakon, red i društvena pravda;
da seljak bude domaćin, da ima dovoljno zemlje i živi boljim životom,
da radnik bude pravedno nagrađen za svoj rad i obezbeđen u starosti, bolesti i iznemoglosti;
da činovnik pretstavnik države u svome delokrugu bude materijalno obezbeđen i zaštićen, ali i odgovoran;
u kojoj će kapital biti zakonom zaštićen, ali i kontrolisan, a glavni nosilac kapitala biti država;
u kojoj će biti priznate zasluge svima borcima za narodno oslobođenje kako u prošlim ratovima tako i u ovome, a njihovim porodicama omogućen život;
u kojoj će izdajnici i oni koji su svoje položaje u javnom životu zloupotrebili biti pravedno kažnjeni;
u kojoj će javnim životom da upravljaju oni koji su za to dostojni.

Eto, takvu Srbiju, kakvu su sanjala sva naša pokolenja, a za kakvu se bori srpski narod od Karađorđa pa do dana današnjega, u kojoj će

[2] Time je završen tekst »Homogena Srbija«. Kao prilog dokumentu data je karta zamišljene posleratne Jugoslavije (vidi faksimil). Pored ove karte, postoje i druge na kojima su prikazane granice Jugoslavije posle II svetskog rata. Na njima je »Buduća Jugoslavija« prikazana tako da je ona povezana sa Čehoslovačkom koridorom koji razdvaja Mađarsku i Austriju, i da jedan deo Istre pripada »Velikoj Srbiji«

Štampa NDH je 24. januara 1943. pisala o osnovama »Velike Srbije«. O tome je komandant četničkog Istaknutog dela Vrhovne komande (dalje: IDVK) telegramom obavestio Dražu Mihailovića istakavši da je istovremeno data i karta »koja se poklapa skoro sa onom gospodina Moljevića uz članak o homogenoj Srbiji«.

(Zb, tom XIV, knj. 1, dok. 1)

НАШ ПУТ

Води нас стопала косовских витезова.
Пошли смо да створимо Србију,
у којој ће бити уједињени сви Срби и све земље у којима Срби живе;
у којој ће владати закон, ред и друштвена правда:
да сељак буде домаћин, да има довољно земље и живи бољим животом,
да радник буде праведно награђен за свој рад и обезбеђен у старости, болести и изнемоглости,
да чиновник претставник државе у своме делокругу буде материјално обезбеђен и заштићен, али и одговоран;
у којој ће капитал бити законом заштићен, али и контролисан, а главни носилац капитала бити држава;
у којој ће бити признате заслуге свима борцима за народно ослобођење како у прошлим ратовима тако и у овоме, а њиховим породицама омогућен живот;
у којој ће издајници и они који су своје положаје у јавном животу злоупотребили бити праведно кажњени;
у којој ће јавним животом да управљају они који су за то достојни.
Ето, такву Србију, какву су сањала сва наша поколења, а за какву се бори српски народ од Карађорђа па до дана данашњега,
у којој ће се моћи живети достојно човека, а за коју је вредно умрети,
такву Србију која ће с поносом да води Југославију, па и цео Балкан,
желимо да створимо или да изгинемо, као што изгинуше косовски витезови.

То је пут који нам је показао наш млади Краљ,
то је пут којим нас води наш Дража Војвода.

se moći živeti dostojno čoveka, a za koju je vredno umreti, takvu Srbiju koja će s ponosom da vodi Jugoslaviju, pa i ceo Balkan, želimo da stvorimo ili da izginemo, kao što izginuše kosovski vitezovi.

To je put koji nam je pokazao naš mladi Kralj.[1]

To je put kojim nas vodi naš Draža Vojvoda.[2]

(AOS, Ča, k. 144, reg. br. 4/1, Zb, tom XIV, knj. 1, dok. 1)

POVERENIŠTVO VLADE NDH SARAJEVO – MINISTARSTVU UNUTARNJIH POSLOVA ZAGREB, 30. JULI 1941.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
POVJERENIŠTVO SARAJEVO

Broj: 2377/41. prez.

30. srpnja 1941. g.
– Sarajevo –

Predmet: Pitanje Cigana. –

Ministarstvu unutarnjih poslova

Zagreb

Prilikom zasijedanja anketnog odbora za izradu zakona islamske vjersko-prosvjetne autonomije u našoj državi, dotaknuto je i pitanje

[1] Odnosi se na Petra II Karađorđevića (1923, Beograd – 1970, Denver, SAD) koga su pučisti 27. marta 1941. doveli na presto. U toku aprilskog rata, sa dvorom i porodicom emigrirao je u London i do završetka II svetskog rata uživao gostoprimstvo britanskog dvora i vlade. Od svih saveznika bio je priznat kao zvanični suveren Kraljevine Jugoslavije. U tom svojstvu prihvatio je četnički pokret DM kao oslonac za povratak u zemlju i uspostavljanje monarhije. Na Drugom zasedanju AVNOJ-a oduzeto mu je pravo povratka u zemlju zbog ugušivanja NOP-a. Umro je kao »građanin bez zanimanja« 1970. u Denveru, SAD.

[2] Dragoljub (Mihaila) Mihailović Draža (27. III 1893, Ivanjica – jul 1946, Beograd), generalštabni pukovnik vojske Kraljevine Jugoslavije. Učestvovao u balkanskim ratovima i u I svetskom ratu. Do II svetskog rata bio na službi u trupi, Kraljevoj gardi, vojni izaslanik u Sofiji i Pragu (1935–1937) i pred sam rat pomoćnik načelnika Đeneralštaba Primorske armijske oblasti. U aprilskom ratu bio načelnik Operativnog odeljenja Štaba 2. armije. U momentu kapitulacije (17. aprila 1941) našao se u okolini Doboja odakle se, sa oko 30 ljudi (oficira, podoficira, žandarma i nešto vojnika), prebacio (11. maja) na Ravnu goru (severozapadne padine pl. Suvobora). Tu je formirao štab pod nazivom Komanda četničkih odreda jugoslovenske vojske sa ciljem da organizuje vojne snage koje će, u momentu savezničke invazije na Balkan stupiti u dejstvo radi uspostavljanja monarhije. Sa izbegličkom kraljevskom vladom povezao se krajem septembra 1941, i ona ga prihvata kao svog legitimnog predstavnika u zemlji. U izbegličkoj vladi dr Slobodana Jovanovića imenovan je (11. januara 1942) za ministra vojske, mornarice i vazduhoplovstva i na tom položaju ostao do 28. avgusta 1944. Ukazima kralja Petra II unapređen je u čin brigadnog (7. decembra 1941), divizijskog (19. januara 1942) i armijskog generala (17. juna 1942). Desetog juna 1942. njegov štab je pretvoren u Komandu JVUO a on imenovan za načelnika štaba. Proklamovani ustanak u tzv. »datom momentu« nikada nije ostvario. Sve vreme II svetskog rata, u saradnji sa okupatorima i kvislinzima, vodio je borbu samo protiv NOP-a koji je organizovala KPJ. Posle rata se kao odmetnik skrivao u istočnoj Bosni. Početkom marta 1946. pao je u ruke organa bezbednosti FNRJ. Kao izdajnika i ratnog zločinca, Vrhovno veće Vrhovnog suda FNRJ osudilo ga je na smrt streljanjem; streljan je jula 1946.

rasne pripadnosti Cigana islamske vjere u Bosni i Hercegovini. Nakon opširne rasprave o tome pitanju, povjereno je Dru Šaćiru Sikiriću, rektoru Više islamsko-teološke škole, Hamdiji Kreševljakoviću, članu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Dervišu M. Korkutu, kustosu Zem. muzeja i Hadži Mehmed ef. Handžiću, upravitelju Gazi Husret-begove knjižnice, da ovu stvar ispitaju, i da potpisanome podnesu o tome izvješće.

Spomenuti su tu stvar proučili prema raznim izvorima, a napose prema knjizi »Zur physischen Anthropologie der Zigenner in B. und der H.« od Dra Leopolda Glucka, koja je izašla u Beču 1897. god. kao poseban otisak iz »Wissenschaftliche Mittheilnngen uns B. u.P. H.«. Tim je istraživanjem ustanovljeno ovo:

Cigani Bosne i Hercegovine, koji su islamske vjere, dijele se na dvoje, i to, bijele Cigane i crne Cigane, t. zv. čergaše. Bijeli su Cigani po svoj prilici ciganskog porijekla, ali su se miješanjem s domaćim pučanstvom potpuno asimirali i pohrvatili, te su već davno zaboravili svoj nekadašnji ciganski jezik. Oni žive u većim gradovima, pretežno se bave izvjesnim zanatima, naročito kovačkim, a gdjekada i trgovinom, žive u obiteljima potpuno jednako kao i ostali muslimani ovih krajeva, te se od njih vrlo teško ili nikako ne razlikuju. Među ovu vrstu Cigana uračunavaju se gdjekada t. zv. bolji t. j. bogatiji muslimanski slojevi i one prave Hrvate muslimane, koji su potpuno osiromašili, pa se zbog toga bave najprostijim privrednim poslovima.

Crni Cigani, t. zv. čergaši ili gurbeti, žive redovno kao nomadi i smatraju se pravim Ciganima. Oni i danas među se govore svojim posebnim jezikom, premda svi dobro znaju i hrvatski. Bave se trgovinom konja, te kotlarskim, kalajdžiskim i kovačkim zanatima.

Obje spomenute grupe Cigana, prema naučnim istraživanjima, pripadaju arijskoj, odnosno indoeuropskoj (indogermanskoj) rasi, a potječu iz sjeverozapadne Indije.

Za lakše i temeljito proučavanje toga pitanja šaljem Vam u prilogu navedenu knjigu Dra Glucka, u kojoj je citirana i sva potrebna literatura.

To je pitanje za ovo Poglavnikovo Povjereništvo ne samo od teoretske, nego i od praktične važnosti, jer je već do sada bilo nekoliko slučajeva, gdje se pojedinim činovnicima Hrvatima islamske vjere, tobožnjim potomcima Cigana, poricalo arijsko porijeklo, pa se zbog toga šta više tražilo, da su dotični činovnici odpuštaju i iz državne službe. Osim toga se u nekim krajevima provodi popis Cigana, u koji se uvrštavaju i Hrvati muslimani te vrste, pa i to izaziva u nekim mjestima nepotrebno i nepoželjno uzrujavanje ne samo među tim navodnim Ciganima, nego i među drugim susjednim Hrvatima, napose muslimanima.

Zbog toga molim, da se što prije prouči ovo pitanje i donese potrebna odluka, a dotle da se prestane sa uvrštavanjem takvih muslimana Hrvata u popise Cigana.

Poglavnikov Povjerenik:

M. P.

PROGRAM ČETNIČKOG POKRETA DM, SEPTEMBRA 1941.

Prilog I

I. – Rad za vreme trajanja rata;
II. – Rad u prelaznom vremenu;
III. – Pripreme za normalno stanje i
IV. – Pitanje unutrašnjeg uređenja – socijalnog i političkog.

I – Tačka

1. Održavanje neprijateljskog stava prema okupatorima i njihovim pomagačima, ali za sada, do daljeg, ne ulaziti u neposredne borbe osim u slučajevima samoodbrane kao što je slučaj u Hrvatskoj.

Stoga,

Uticati da i drugi narodni faktori zauzmu takav stav.

*Gde se radi o samo*odbrani srpskog elementa kao u Hrvatskoj podržavati i po mogućstvu dirigovati borbom;

2. Nastojati da se po svaku cenu onemogući građanski rat među Srbima i u tom pravcu uticati i na druge;

3. Smatrati vladu u emigraciji legalnom vladom dok rat traje i po mogućnosti održavati vezu sa njom;

4. Naći pouzdane ljude na terenu preko kojih će se vršiti ono što se zaključi;

5. Nastojati da se organizacija proširi na sve zemlje.

II – Tačka

Pripremati da bi u danima sloma mogli izvršiti ove akcije:

a: da kazni sve one koji su na zločinački način služili neprijatelju i koji su svesno radili na istrebljenju srpskog naroda;

b: omeđiti »defakto« srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj;

v: posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjenje svežim srpskim elementom;

g: izgraditi plan za čišćenje ili pomeranje seoskog stanovništva sa ciljem homogenosti srpske državne zajednice;

d: u srpskoj jedinici kao naročito težak problem uzeti pitanje muslimana i po mogućnosti rešiti ga u ovoj fazi, i

e: unapred odrediti koje i kakve jedinice treba da provode izvršenje programskih tačaka pod b, v, g. d.

III – Tačka

1. – Ideal je jaka i homogena srpska državna jedinica politički i ekonomski sposobna za život. Ona će poslužiti kao takva bahninke širim političkim kombinacijama, i

2. – Izabrati stručne ljude za pripremanje dokumentacije ovog cilja za konferenciju mira.

IV – Tačka

1. – U pogledu unutrašnjeg političko-socijalnog uređenja sada ne tretirati.

M. P.[1]

SVJEDOČENJE HADŽERE BIJEDIĆ BAČENE U JAMU ČAVKARICU, SEPTEMBAR 1941.

»Kada su nas četnici uhvatili, tj. naše komšije Srbi rekli su nam da nas vode u Stolac. Na pitanje je li vas koliko bilo, onami je odgovorila da ih je bilo oko 600, što žena, što djece i staraca, a među nama se je nalazio i pokoji mladić, koga su uhvatili nakon što mu je nestao i posljednji metak. Poveli su nas prema Nevesinju, te nas opet odatle poratiše govoreći da će nas povratiti kući, dok su oni u stvari tražili jamu, u koju će nas moći baciti. Najzad im je pošlo za rukom i našli su jamu, koja im je bila po volji. Nas su malo dalje od jame zadržali, dok su nas trojica sa puškama čuvali, da im ne bi pobjegli, a jama je od nas bila udaljena kojih 50 metara i iza jednog malog brežuljka tako, da mi, koji smo ovamo ostali, nismo mogli vidjeti kako ih bacaju. Jedan je od njih dolazio u razmaku od 10 do 15 minuta i odvodio nas po petero. Najzad dođe red i na mene. Povedoše me sa jednom ženom, jednim starcem i dvoje nejake djece. Od ove partije mene cu bacili prvu. Čim sam prišla jami i vidjela šta me čeka, ja sam se od straha onesvijestila. Kad sam pala u jamu potres me je osvijestio. Dno jame bilo je malo ši-

---

[1] Okrugli pečat: Predsedništvo vlade Kraljevine Jugoslavije – vojni kabinet London. (AOS, a, EV, k. 162, reg. br. 34/1)

re od otvora. Ja sam se odmah pomakla u stranu, da me ne bi udarili oni što će doći iza mene, što su ih bacali. Osjećala sam pored straha i velike bolove u lopatici, jer sam prilikom pada izglavila ruku u lopatici. Osim mene bila je još živa i jedna žena, isto Čatuša, koja je bila noseća. Ona je mnogo jaukala i previjala se od bolova zadobivenih prilikom pada. Ona je umrla drugi dan. Ja sam i dalje živjela, hranila sam se hljebom, kojeg sam ponijela sa sobom kad sam pošla, jer sam se nadala da će mi trebati usput. To isto su učinili mnogi od nas. Dosta sam našla hljeba i u džepovima mrtve djece, te sam se i s time hranila. Dva puta su mi i čobani bacali po malo hljeba. Ispočetka me je bilo mnogo strah, ali sam poslije navikla. U samoj jami nije zaudaralo i tu sam proboravila 81 dan. Nakon toga su me izvadili seljaci iz Nevesinja. Kad sam izašla, nije na meni bilo više od 30 kg, dok sada imam blizu 70.«

(FOND ARHIV GAZI HUSREV-BEGOVE BIBLIOTEKE U SARAJEVU A 3769, str. 20–21.)

VELIKA ŽUPA MODRUŠ U OGULINU – MINISTARSTVU UNUTRAŠNJIH POSLOVA NDH, 4. OKTOBAR 1941.

VELIKA ŽUPA MODRUŠ U OGULINU
Broj: V. T. 7/41. Ogulin, 4. listopada 1941.
PREDMET: Grčko-istočnjaci-
prelaz na islam.

MINISTARSTVU UNUTRAŠNJIH POSLOVA
ZAGREB

Podpredsjedništvo vlade u Banja Luci dana 30. IX 1941. pod brojem V. T. 592/41. dostavilo je ovoj Velikoj župi dopis slijedećeg sadržaja:

»Reis-ul-ulema vrhovni starješina islamske vjerske zajednice Nezavisne Države Hrvatske obratio se je Predsjedništvu vlade u stvari sve to većeg prielaza pripadnika grčko-istočne i židovske vjeroispovijesti na Islam odnosno na katoličanstvo. U svome dopisu reis-ul-ulema navodi, da se oni grko-istočni pripadnici, koji prelaze na katoličanstvo ne podvrgavaju nikakvim mjerama i da u najviše slučajeva stiču pravo, koja imaju i Hrvati u ovoj državi. Naprotiv, prema onim grko-istočnim i židovima, koji napuštaju svoju dosadanju vjeroispoviest i prelaze na

Islam, postupa se drukčije i promjena vjere ni malo ne poboljšava njihov osobni položaj niti njihov odnos prema državi.

U svome dopisu reis-ul-ulema navodi i neke konkretne slučajeve ovakvog postupka, koji je posve u suprotnosti s osnovnom državnom politikom. Tako navodi, da su neki grke-istočni ubijani samo radi toga, jer su prešli na Islam. Dalje navodi, da je u nekim mjestima nekim židovima, koji su prešli na katoličku vjeru odobreno da mogu skinuti židovski znak, dok onim židovima, koji su prešli na Islam nije dozvoljena takova povlastica. Događalo se je, i to, da su neki grko-istočni i židovi koji su prešli na Islam otpremljeni, u sabirne logore, a dok se onim, koji su prešli na katoličku vjeru to nije dogodilo.

Podpredsjedničtvo vlade je i s drugih strana obaviešteno, da se u ovom pogledu ne postupa jednako, i da se onim koji prelaze na katoličanstvo čine neke povlastice, dok onim koji prelaze na Islam, ne samo da se ne čine te povlastice, nego im se dapače otežava položaj.

Naslov se službeno upozorava, da su ovakovi postupci u cielosti suprotni osnovnoj državnoj politici, po kojoj su Islam i katoličanstvo u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj podpuno ravnopravne vjere, i kakva god prava ili povlastice dobivaju pripadnici jedne, ista ta prava i povlastice automatski dobivaju i pripadnici druge vjeroizpoviedi. Radi toga, što netko pređe na Islam ne smiju mu se činiti nikakve zamjerke niti mu se smiju činiti teškoće kod prielaza. Postupak, koji nije u skladu s ovim načelnim stavom kažnjiv je i sve državne vlasti imaju budno bditi nad tim, da se vjerska ravnopravnost u svakom pogledu poštuje, a da postupci o kojim je riječ u cielosti prestanu.

Izvolite o gornjem povjerljivim načinom upoznati sve područne Vam urede i ustanove«.

Ovo se saobćuje naslovu savezno sa dopisom naslova od 24. IX 1941. broj 119/I–A–1941. i ovdašnjem izvješćem od 26. IX 1941. broj 626–Prs–1941.

ZA DOM SPREMNI!

Zamjenik VELIKOG ŽUPANA
PODŽUPAN:
(Potpis nečitak)

(Arhiv Vladimira Dedijera)

IZVEŠTAJ ŠTABA PRIBOJSKO-ČETNIČKOG ODREDA DRAŽI MIHAILOVIĆU, 26. NOVEMBRA 1941.

Štab pribojskog četničkog odreda
Broj: službeno.
P o l o ž a j.

KOMANDANTU GORSKIH ČETNIČKIH ODREDA
JUGOSLOVENSKE VOJSKE
GOSPODINU DRAŽI MIHAILOVIĆU
Đeneralštabnom Pukovniku

R A V N A G O R A

Po Vašem punomoćiju datom od četničkog odreda 16. pod br: 283 od 20/X tek. god. izvršio sam organizaciju četničkog odreda u srezu pribojskom (u Sandžaku),

formacije sam izvršio po četama i bataljonima. U nedostatku raspoloživih oficira privremeno do Vašeg naređenja za komandante komandire i vodnike odredio sam podoficire aktivne i rezervne. Oružja imamo vrlo malo, nešto pušaka samo, dok automatskog oružja a isto tako ni bombi nemamo ni malo.

Za sada nam za najnužnije naoružanje treba 2 000 (dve hiljade) pušaka; 32 puškomitraljeza, računajući za svaku četu po četiri, i 2 000 bombi.

U srezu pribojskom ima 40% muslimana, koji su do jučer sarađivala sa Pavelićevim banditima. Svi muslimani do jednog su naoružani od Hrvata, za njihove okupacije u Sandžaku, svim vrstama oružja.

Muslimani bez razlike svi svesni kakva ih kazna za učinjeno izdajstvo prema Kralju i Otadžbini i opšte nedela čeka, sada svim silama rade da se od kazne sačuvaju pod zaštitom partizana.

Srpski deo naroda ovoga sreza vezan istorijom srpskog Polimlja, bez izuzetka je za svoga Kralja i Otadžbinu. Srez pribojski pod Okupatorom italijana, kroz koji protiče reka Lim, graniči se sa srezovima: višegradskim, zlatiborskim, novovaroškim, mileševskim i plevaljskim. – U srezu Višegradskom zastupljena je organizacija četnička a u zlatiborskom partizanska; novovaroškom četnička a većim delom partizanska, mileševskom partizanska a u plevaljskom u opštinama: prenčaskoj, bobovskoj, kosaničkoj, ilijinobrdskoj, hoćevinskoj i meljačkoj četnička, a u svima ostalim delimično partizanska.

Kako se vidi partizani su najaktivniji u srezovima: zlatiborskom, mileševskom i novovaroškom, pošto raspolažu sa fabrikom oružja u Užicu, i u mogućnosti su da svoje članove naoružaju oružjem.

Četnici nikakve mogućnosti za naoružanje nemaju sem malog broja oružja, koga je sa teškom mukom sačuvana pred licem neprijatelja i muslimana, koji su nam još teži od neprijatelja bili.

Pribojski odred okružen je sa svih strana od neprijatelja dok u samoj svojoj sredini ima muslimana, koji listom prelaze partizanskom pokretu. U nemogućnosti da se odbrani, pošto oružja dovoljno *nema ovaj odred prinuđen je da se za ovo obrati Okupatoru talijanima,* ako mu se to od strane Te komande dozvoli. *Sa ovim se slaže i četnički Vojvoda Račanski Zaharije Milekić, koji je ovih dana sa svojim štabom stigao ovde u nameri da ovome* kraju još jedinom u Jugoslaviji od pustoši pošteđenom pritekne u pomoć.

Vojvoda Račanski, brat Zaharije Milekić ne pripada redovima četničkim odredima Jugoslavenske vojske, kojoj ste Vi na čelu, već redovima četničkog Vojvode Koste Pećanca.

U ovakvoj teškoj situaciji bez veze sa tom Komandom ovaj odred prinuđen je da stupa u saradnju sa svima drugim odredima koji se bore za Kralja i Otadžbinu, pa Vas molim da mi ovaj postupak saradnje odobrite i naredite sve što je potrebno.* odred moli Vas, za intervenciju kod partizanskog glavnog štaba.

U ovom kraju Staroga Rasa (Sandžaku) nalaze se tri naše velike svetinje, koje su u prošlosti igrale vrlo važne uloge, kako u versko-moralnom, toliko i još više u nacionalnom duhu, budeći svest i podržavajući duh našem Srpskom narodu, a to su Nemanjića Lavre: manastiri Sveta Trojica kod Plevalja, Mileševo kod Prijepolja i Banja kod Priboja na Limu, oko kojih se je naš narod okupljao kroz čitav period petvekovnog robstva, kao i kod svih drugih naših svetinja (manastira).

Manastir Banja nekoliko puta je stradao, paljen i pustošen bivao. Srpski narod ga je svojom mukom obnavljao. U manastiru se nalaze grobovi nekolicine Srpske vlastele, među kojima Vojislava Vojinovića sina Vojinova, Vitosave žene Velikog Župana Altomana brata Vojislavljeva a kćer vojvode Mladena i grob Velikog Čelnika Dimitrija i drugih. Na sredini hrama nalazi se isklesan u steni grb Nemanjića države: dvoglavi beli orao. Po ovim svetinjama ovaj kraj zaslužuje punu pažnju da se svim silama zaštiti od rušilačkih najezda. Mileševski srez, koji graniči sa ovim srezom nije zastupljen četničkom organizacijom, ne znam iz kakvih razloga, a taj isti srez zastupljen je u većini srpskim življem, koji u sebi nema ničega partizanskog niti razumevanja za njih. Tragediju srpskog življa potencira akcija komunista, koji svoje stvari danonoćno nesmetano sprovode. Mileševski srez i danas misli i diše

* Ovaj deo teksta je u originalu bio povučen mašinom što je vremenom nestalo i slova se vide.

srpski i sa pravom očekuje podršku Majke Srbije. Ono što sve Srbe ovog kraja boli to je što nemaju oružja, inače bi se i sami organizovali.

Za sada je u srezu mileševskom stanje očajno iz sledećih razloga: 1) što Turci do skora sa Hrvatima, a sada sa Italijanima materijalno Srbe upropašćuju, 2) što komunisti, koji nisu meštani sa vrlo malim brojem meštana Srbe, koji neće sa njima uništavaju, i 3) što komunisti, koji su tamo uzeli maha, sve one što nisu sa njima smatraju petokoloncima i uklanjaju ih.

Tamo bi se i pored ove agresivnosti komunista ipak mogla sprovesti četnička organizacija samo sa većim brojem četničkih snaga sa strane. Od strane Italijanskih okupatorskih vlasti u srezu pribojskom za sada protiv Srba nikakvog pritiska nema. Iz slatiborskog sreza partizani u većem broju prebacuju svoje trupe u novovaroški srez; računa se da je sa ovim prebacivanjem otpočela akcija partizana za zauzimanjem celog Sandžaka. Prilikom ovog nadiranja *22. ov. mca. partizani su opkolili i zarobili Vlajka Ćurku,* zlatarskog četničkog vojvodu sa celim štabom. Ovo svoje nadiranje produžili su ka selu Rutošima na granici ovog sreza. Sa ovo malo oružja kojima raspolažemo odred je preduzeo mere bezbednosti.

Podnoseći Vam ovaj moj prvi izveštaj, molim Vas, ako za to ikakve mogućnosti ima, najbrže priteknete u pomoć, a obzirom na ovu našu tešku situaciju u kojoj se nalazimo i hitnost putem Radia naredite i izvestite šta treba. Molim Vas, da izvestite London, da su Italijani na celoj okupiranoj teritoriji Jugoslavije pokupili sav naš novac u zamenu za svoj a u koliko nisu pokupili oglasili za nevažeći.

Računa se da je ovaj novac pokupljen u cilju lombardovanja za zlato kod neke nezaraćene države.

Donosiocu ovog izveštaja dao sam nešto putnog troška do tamo, pa molim da mu se povraćaj omogući otuda.

Danas 26. novembra 1941 god. (ovo gornje pisano je dan ranije), *u 4 h posle podne napali su nas Partizani.* Posle dvočasovne *borbe uz pomoć Italijana odbili smo ih,* ali se svakog časa nadamo da nas ponovo napadnu. Imaju nameru da zauzmu štab. Branićemo se koliko god možemo.

Oficira koga ste nam obećali poslati za komandanta odreda, molimo Vas G. komandante da što pre pošaljete, s tim da to bude čovek neokaljane časti, u protivnom molimo Vas da nam odobrite da ga izaberemo mi iz svoje sredine.

Molimo Vas da nam po donosiocu ovoga izveštaja pošalje pečat za naš odred i to samo od gume bez drške.

Molimo Vas da po svemu gore navedenom za dalje direktive.

26-XI-1941.
Banja kod Priboja na Limu.

POVERENIK,
Dragiša Đ. Jovanović, s. r.
Nacional. radnik u penziji
rezerv. narednik.

Ovoga čoveka tražiti preko
Ostoje Prčetića – zemljoradnik
Banja.

(AOS, Ča, k. 139, reg. br. 1/1)

INSTRUKCIJA DRAŽE MIHAILOVIĆA 20. DECEMBRA 1941.

KOMANDA ČETNIČKIH ODREDA
Jugoslovenske Vojske
GORSKI ŠTAB
Str. Pov. Dj. Br. 370
20 decembra 1941 god.
POLOŽAJ

ĐENERALŠTABNOM MAJORU g. ĐORĐU LAŠIĆU – KOMANDANTU ČETNIČKIH ODREDA JUGOSLOVENSKE VOJSKE U CRNOJ GORI i KAPETANU g. PAVLU ĐURIŠIĆU KOMANDANTU LIMSKIH ČETNIČKIH ODREDA JUGOSLOVENSKE VOJSKE

INSTRUKCIJA:

Naša se država nalazi još uvek u ratu sa vekovnim našim neprijateljima Nemcima i Italijanima.

Van naše Otadžbine bori se za slobodu našega naroda omiljeni nam Kralj sa vladom koja radi na diplomatskom polju i oružanom snagom koja se rame uz rame sa našim velikim saveznicima dostojno našem narodu i oružju bori na Srednjem Istoku.

Sloboda je najveće dobro jednog časnog naroda, zato smo i mi sami u Otadžbini dužni učiniti sve, boriti nadčovečanskim naporima sledujući svetlim primerima iz naše slavne istorije, te da izbacimo neprijatelja iz naše drage nam Otadžbine.

U toj gigantskoj borbi nismo sami, već su uz nas velike sile – naše saveznice Amerika – Engleska – Rusija – Kina i sve ostale demokratske snage. Naša je pobeda izvesna.

Naša Vojska koja je u aprilu ove godine doživela, izdajstvom mnogih mračnih elemenata, najveću svoju katastrofu, nije još pobeđena jer rat nije završen, prema tome nema ni pobeđenih niti pobedioca.

Četnički odredi naše Jugoslovenske Vojske produžili su njen život kako bi se u neravnoj ali punoj slave borbi oprali čast našeg naroda i svetlog oružja.

Ciljevih naših odreda jesu:

1) Borba za slobodu celokupnog našeg naroda pod skiptrom Njegovog Veličanstva Kralja Petra II.

2) Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju, etnički čistu u granicama Srbije – Crne Gore – Bosne i Hercegovine – Srema – Banata i Bačke.

3) Borba za uključenje u naš državni život i svih još neoslobođenih, slovenačkih teritorija pod Italijanima i Nemcima (Trst – Gorica – Istra i Koruška) kao i Bugarske, severne Albanije sa Skadrom.

4) Čišćenje državne teritorije od svih narodnih manjina i ne-nacionalnih elemenata.

5) Stvoriti neposredne zajedničke granice između Srbije i Crne Gore, kao i Srbije i Slovenačke čišćenjem Sandžaka od Muslimanskog življa i Bosne od Muslimanskog i Hrvatskog življa.

6) Kazniti sve Ustaše i Muslimane koji su u tragičnim danima nemilosrdno uništavali naš narod.

7) Kazniti sve one koji su krivi za našu aprilsku katastrofu.

8) U krajevima očišćenim od narodnih manjina i ne-nacionalnih elemenata izvršiti naseljavanje Crnogorcima (u obzir dolaze siromašne nacionalne ispravne i poštene porodice).

9) Osiguranje jednog takvog političkog tela koji će voditi državni brod smerima opštih narodnih težnji i interesa.

10) Ciljevi su ogromni zato je borba utoliko zahvalnija za one koji se bore za njihovo ostvarenje.

Učinite sve što je u Vašoj moći da se i sav nacionalni elemenat u Crnoj Gori što pre svrsta u naše odrede jer događaji se ređaju vrtoglavom brzinom i ne smeju nas zateći nespremnim.

Sa Komunistima – partizanima ne može biti nikakove saradnje jer se oni bore protiv dinastije i za ostvarenje socijalne revolucije, što nikada ne sme biti naš cilj, jer smo mi jedino i isključivo samo vojnici i borci za Kralja, Otadžbinu i slobodan narod.

КОМАНДА ЧЕТНИЧКИХ ОДРЕДА
Југословенске Војске
ГОРСКИ ШТАБ
Стр.Пов.Ђ.Бр 370
20 децембра 1941 год.
ПОЛОЖАЈ

ЂЕНЕРАЛШТАБНОМ МАЈОРУ г.ЂОРЂУ ЛАШИЋУ-КОМАНДАНТУ ЧЕТНИЧКИ ОДРЕДА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ У ЦРНОЈ ГОРИ и КАПЕТАНУ г.ПАВЛУ ЂУРИШИЋУ КОМАНДАНТУ ЛИМСКИ ЧЕТНИЧКИ ОДРЕДА ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ.-

ИНСТРУКЦИЈА:

Наша се држава налази још увек у рату са вековним нашим непријатељима Немцима и Италијанима.

Ван наше Отаџбине бори се за слободу нашега народа омиљени нам Краљ са владом која ради на дипломатском пољу и оружаном снагом која се раме уз раме са нашим великим савезницима достојно нашем народу и оружју бори на средњем истоку.

Слобода је нај-веће добро једног часног народа,зато смо и ми сами у Отаџбини дужни учинити све,борити се надчовечанским напорима следујући светлим примерима из наше славне историје,те да избацимо непријатеља из наше драге нам,Отаџбине.

У тој гигантској борби нисмо сами,већ су уз нас велике силе-наше савезнице Америка-Енглеска-Русија-Кина и све остале демократске снаге.Наша је победа извесна.

Наша Војска која је у априлу ове године доживела,издајством многих мрачних елемената,највећу своју катастрофу,није још побеђена јер рат није завршен према томе нема ни побеђених нити победиоца.

Четнички одреди наше Југословенске Војске продужили су њен живот како би и у нерavnoj,али пуној славе борби одржали част нашег народа и светлог оружја.

Циљеви наших одреда јесу:

1./Борба за слободу целокупног нашега народа под скиптром Његовог Величанства Краља Петра II.

2./Створити велику Југославију и у њој велику Србију етнички чисту у границама Србије-Црне Горе-Босне и Херцеговине-Срема-Баната и Бачке.

3./Борба за укључење у наш државни живот и свих још неослобођених словеначких територија под Италијанима и Немцима /Трст-Горица-Истра и Корушка/као и Бугарске,северне Албаније са Скадром.

4./Чишћење државне територије од свих народних мањина и не-националних елемената.

5./Створити непосредне-заједничке границе између Србије и Црне Горе,као и Србије и Словеначке чишћењем Санџака од Муслиманског живља и Босне од Муслиманског и Хрватског живља.

6./Казнити све Усташе и Муслимане који су у трагичним данима немилосрдно уништавали наш народ.

7./Казнити све оне који су криви за нашу априлску катастрофу.

8./У крајевима очишћеним од народних мањина и не-националних елемената извршити насељавање Црногорцима/у обзир долазе сиромашне национално исправне и поштене породице/.

9./Стварање једног таквог политичког тела које ће водити државни брод смерима општих народних тежњи и интереса.

10./Циљеви су огромни зато је борба у толико захвалнија за оне који се боре за њихово остварење.

Учините све што је у вашој моћи да се и сав националии елеменат у Црној Гори што пре сврста у наше одреде јер догађаји све рећају вртоглавом брзином и несмеју нас затећи неспремне.

Са Комунистима-партизанима неможе бити никакове сардње јер се они боре против династије и за остварење социјалне револуције,што никада несме бити наш циљ,јер смо ми једино и искључиво само војници и борци за Краља,Отаџбину и слободан народ.

УПОТРЕБА ЧЕТНИЧКИХ ОДРЕДА У ЦРНОЈ ГОРИ:у даном тренутку:

1./Једним делом снага дејствовати из долине Лима правцем Бијело Поље-Сјеница са задатком очистити Пештер од Муслиманског и Арнаутског живља.

Ове снаге морају тесно сарађивати са одредима Јаворским и Голијским.

2./Делом снаге дејствовати правцем преко Чакора на Метохији са задатком да се на тома правцу очисти територија од Арнаута,као и да се пре сретну они који ће бити гоњени из Пештера-Санџака.

Ове снаге морају сарађивати са снагама под једам и Копаоничким одредима.

Upotreba četničkih odreda u Crnoj Gori: u danom trenutku!

1) Jednim delom snaga dejstvovati iz doline Lima pravcem: Bijelo Polje – Sjenica sa zadatkom očistiti Pešter od Muslimanskog i Arnautskog življa.

Ove snage moraju tesno sarađivati sa odredima Javorskim i Goliskim.

2) Delom snage dejstvovati pravcem preko Čakora ka Metohiji sa zadatkom da se na tome pravcu očisti teritorija od Arnauta, kao i da se presretnu oni koji će biti gonjeni iz Peštera – Sandžaka.

Ove snage moraju sarađivati sa snagama pod jedan i Kopaoničkim odredima.

3) Delom snaga iz oblasti Nikšića dejstvovati pravcem Južnog primorja ka Dubrovniku sa zadatkom da se ovi oslobode.

Ove snage moraju sarađivati sa levom Dangićevom kolonom koja će dejstvovati preko Mostara i

4) Delom snaga dejstvovati ka Jugu u cilju zauzimanja Skadra.

U svakom slučaju obezbediti Crnu Goru od upada Arnautskih elemenata iz Albanije.

Postupak: sa Arnautima, Muslimanima i Ustašama prema njihovim zaslugama za njihova gnusna nedela prema našem življu tj. iste treba prepustiti »Narodnom sudu« – prema Hrvatima koji su pod okupacijom Italijana postupiti prema njihovom držanju u danom trenutku.

ORGANIZACIJA:

Za celu oblast Crne Gore postavljam za komandanta svih četničkih odreda Jugoslovenske Vojske generalštabnog majora g. Đorđa Lašića. Sastav štaba ostavlja se slobodnom nahođenju samom komandantu. Važno je da štab ima operativno, obaveštajno, propagandno i ekonomsko odelenje.

Naziv ovog štaba jeste: Komanda Četničkih Odreda Jugoslovenske Vojske – **gorski štab br. 15.**

Važno je da štab bude ekspeditivan da se ne gubi u administraciji već da mu bude rad zasnovan na stvarnim činjenicama na samom terenu.

Za komandanta Limskih Četničkih Odreda u oblasti Sreza Andrijevačkog, Beranskog, Bijelo-Poljskog, Prijepoljskog, Plevaljskog i Kolašinskog postavljam pešadiskog kapetana I klase g. Pavla Đurišića. Sve ostale komandante postaviće sam komandant za Crnu Goru, odnosno komandant Limskog odreda za svoj reon.

U celom svom radu rukovoditi se načelom borbe za narod t.j. osluškivati što narod želi pa tako i raditi. Za komandante i komandire

postavljati ljude koje želi sam narod. Oslanjati se u punoj meri na naše nacionalne političke borce čiju saradnju zamolite kako bi nam borba bila što uspešnija. U toj borbi ne sme biti političkih momenata niti lične politike za zadovoljavanje svojih ambicija. Cela borba ima nositi karakter čisto nacionalni sa vrhovnim ciljem sloboda naroda.

Organizaciju izvoditi prema priloženim uputima, datim usmenim instrukcijama kapetanu g. Đurišiću i obzirom na lokalne prilike. Upravne i samopravne vlasti ostaju one koje su bile na dan 27 marta 1941. godine. Ako je neko lice među njima kompromitovano u radu sa neprijateljem ili korupcijonaško ili kao takvo od naroda žigosano treba ga smeniti.

Nazive pojedinim bataljonima i odredima davati prema mesnim geografskim pojmovima, a u koliko to nije zgodno može i po imenu komandanta. Potčinjene komande nose svoje nazive sa brojem 15/broj koga odredi komandant.

Što pre izvršite formiranje jedinica, postavite komandante koji treba da se staraju o čvrstom povezivanju jedinica da se još sada nalaze na terenu na kome će i dejstvovati.

Prikupljajte oružje i municiju stvarajući slagališta – Baze u kojima prikupite i životna sredstva. Poznato je da pojedini krajevi Crne Gore raspolažu sa obilnim oružjem i municijom, dok drugi oskudevaju zato je potrebno što pre izvršiti ravnomernu podelu toga oružja. Za ovo se obratite za pomoć narodnom poslaniku g. Rašoviću.

VEZA:

Sa glavnim štabom održavaćete vezu Radio stanicom (prema podatcima g. Rašović ima armisku Radio stanicu). Šifra za rad Radiom data je kapetanu g. Pavlu Đurišiću. Dok se ne uspostavi radio Veza istu održavati i kuririma šifrom datom napred imenovanom.

Poznato je da u Crnoj Gori vlada velika oskudica životnih namirnica zato pripremite Aerodrom barem za spuštanje padobranima čime ćete omogućiti da se šalje brza i efikasna pomoć narodu u Crnoj Gori. Tačno mesto sa geografskim kordinatama što pre saopštite ovome štabu. Aerodrom mora da bude pripremljen za noćni prijem zbog čega treba na njemu da postoji jedna Vazduhoplovna grupa koja će isti umeti osvetliti kada se bude pojavio dolazak Avijona.

Neophodno je potrebno obezbediti jedan siguran kanal sa morske obale u unutrašnjost jer postoji verovatnoća da će pomoć stizati i morskim putem.

Vezu sa Dangićem u Bosni održavati preko Gacka na Bileće i preko Foče na Kalinovik. Vezu sa Srbijanskim odredima održavati preko Limskog odreda.

Već je napred napomenuto da je saradnja sa ispravnim nacionalnim političkim elementima od neophodne ogromne važnosti s toga učinite sve da se ti elementi – viđeni Crnogorski prvaci prihvate ove svete borbe za bolju budućnost našeg naroda oni neka imaju uloge koje i pripadaju vođama naroda.

Odmah po prijemu ovoga naređenja pozovite te viđene ljude i sa njima stvorite, kako u glavnom, tako i u oblasnim štabovima političke odbore sa zadatkom potpomaganja naše akcije.

Što se situacije u državi tiče ista je izložena kapetanu g. Đurišiću.

U Vašem radu rukovodite se napred iznetim, datim instrukcijama kapetanu g. Đurišiću i obzirom na lokalne prilike. Važno je da se našim akcijama ne izazivaju uzaludne žrtve, već da se pridržavamo našeg načela: Postići cilj sa što manje žrtava.

Šaljem svoj komandantski pozdrav svim nacijonalistima u Crnoj Gori.

DA ŽIVI NJEGOVO VELIČANSTVO KRALJ PETAR II!
DA ŽIVI CEO NAŠ NAROD!

KOMANDANT:
Đeneralštabni đeneral
Drag. M. Mihailović

M.P.[1]

Primljeno k znanju. Raspis
upućen radi instrukcije
Srpskim komandantima
u akta.

Str. pov. br. 10
10. I 1942. g.

Komandant,
pešad. kap. I kl.

M.P.[2]

(AOS, Ča, k, 1, reg. br. 10/1, Zb, tom, XIV, knj. 1, dok. 34)

---

[1] Okrugli pečat: »Komanda četničkih odreda jugoslovenske vojske – Gorski štab«.

[2] Tekst u nastavku dopisan mastilom, ćirilicom, i overen okruglim pečatom Gorskog štaba br. 15.

Одма по пријему овога наређења позовите те виђење људе и са њима створите, како у главном, тако и у обласним штабовима политичке одборе са задатком потпомагања наше акције.

Што се ситуације у држави тиче иста је изложена капетану г. Ђуришићу.

У Вашем раду руководите се напред изнетим, датим инструкцијама капетану г. Ђуришићу и обзиром на локалне прилике. Важно је да се нашим акцијама не изазивају узалудне жртве, већ да се придржавамо нашег начела: Постићи циљ са што мање жртава.

Шаљем свој командантски поздрав свима натционалистима у Црној Гори.

ДА ЖИВИ ЊЕГОВО ВЕЛИЧАНСТВО КРАЉ ПЕТАР II!
ДА ЖИВИ ЦЕО НАШ НАРОД!

КОМАНДАНТ,
Ђенералштабни ђенерал
Драг. М. Михаиловић

IZVEŠTAJ RASOVSKO-BISTRIČKOG BATALJONA DRAŽI MIHAILOVIĆ, Decembra 1941.

RASOVSKO-BISTRIČKI BATALJON
BR. SLUŽBENO

decembra 1941. godine
u KOSTENICI

KOMANDANTU VOJNO ČETNIČKIH ORUŽANIH SNAGA
g. Đeneralu DRAŽI MIHAILOVIĆU gde bude.

Potpisanom čast je podneti sledeći izveštaj:

U cilju nacionalnog oslobođenja od 27. novembra 1941. godine izvršena je organizacija u savinopoljskoj i rasovskoj opštini, svih nacionalnih elemenata i formirane su jedinice u ovom redu:

Bataljon koji nosi naziv Rasovsko-Bistrički u kojem ima 4 čete, dosada ukupno brojno upisatih boraca 600 od kojih je pola naoružanih a pola nenaoružanih. – Avtomackog oružja nemamo, municije vrlo malo. – Radio stanicu nemamo a bila bi vrlo potrebna, a stručna lica za to imamo.

g. Đenerale ovdašnji muslimani pomoću okupatora ugrožavaju život i opstanak našem pravoslavnom življu, nebazirajući se na staro, mlado i u opšte ubijaju, siluju, pale i u opšte pljačkaju.

Prema gore izloženom molim da se za ovaj bataljon dodeli nekoliko automackog oružja, pušaka, municije i drugih potrebnih stvari, kao i na koji naćin? Pečat radi izdavanja legitimacija članovima, kao i podnošenje službenih akata, kako ne bi došlo do ma kakovih zloupotreba i špijunaže, po među naše i Vaše službene prepiske. – Za sve napred traženo molim od Vas naređenje i obaveštenje.

Svi članovi naše organizacije svi su se jednoglasno odlučili, da se stave pod Vašu komandu, da se bore za Kralja i otacbinu.

Molim za hitno naređenje i obaveštenje.

ŽIVEO KRALJ PETAR II.
ŽIVEO NAŠ ĐENERAL DRAŽA.

Komandant bataljona,
Rezervni kapetan I. kl.
Milivoje B. Obradović

PISMO STEVANA MOLJEVIĆA – DRAGIŠI VASIĆU, februar 1942.

[2]Poslati g. Dr. Vasiću[3]

[4]Moje primedbe
na priloženoj karti[5]
DMih.

Dragi Gospodine Dragiša,

Gospodinu Draži, vama i vašim drugovima i saradnicima srpstvo ima biti večito zahvatno što mu spasoste čast i pridigoste zastavu koja je bila bačena. Ali ima još mnogo da se uradi. Tek sve, izgleda, na početku.

U Londonu Hrvati g. g Krnjević,[6] Vinder,[7], Bičanić[8] i dr, a isto tako i Slovenci g.g Krek,[9] Kuhar[10] i dr. rade, jedni za Hrvatsku, drugi za Vel. Sloveniju. U Americi rade g.g. Subašić,[11] Savica Kosanović[12] i dr., a kod Ruzvelta radi g. Adamić.[13]

Hoće da nastave staru pesmu.[14] I sve to imaju opet da plate Srbi svojom krvi. Za Srbe radite samo vi u Šumadiji i mali Dangić u Istočnoj Bosni. Znamo kako vam je težak položaj i kako su vam teški zadaci, a male snage, pa ipak vam se obraćamo, uvereni da nas Srbija neće i ne može ostaviti. U prilogu vam šaljemo memoar[15] u vidu mišljenja iznešenog na osnovu razgovora vođenih sa Srbima iz Bosne i Hercegovine, Primorja, Crne Gore, Sandžaka i Južne Srbije, jer smo kroz ovih osam i po meseci uspostavili vezu počevši od Splita sa protom Uruka-

---

[2] i [4] Beleške u levom i desnom uglu, crvenom olovkom, dopisao D. Mihailović.

[3] Dr Dragiša, književnik, advokat i akademik; potpredsednik Srpskog kulturnog kluba u Beogradu. U momentu kapitulacije našao se u Crnoj Gori. U Štab Draže Mihailovića došao u leto 1941, gde je smatran zamenikom Draže Mihailovića i važio kao politički i idejni vođa četničkog pokreta. Nakon što je tu ulogu postepeno preuzimao S. Moljević, 1943. se donekle pasivizirao i nalazio se u Gruži. Na kongresu u s. Ba (Valjevo) izabran za člana CNK u kom je bio predsednik pravnog i zakonodavnog odbora. Sve do kraja aprila 1945. ostao u Štabu D. Mihailovića. Pretpostavlja se da je, sa grupom istaknutih četničkih komandanata koji su krajem aprila 1945. napustili D. Mihailovića, zarobljen od ustaša i ubijen u Lijevču polju (Banjaluka).

[5] Ta karta nije pronađena. Postoje, međutim, drugi primerci sa granicama zamišljene posleratne »Velike Srbije«

[6] Dr Juraj.

[7] Verovatno dr Vječeslav Vilder, član HSS.

[8] Rudolf, član vođstva HSS.

[9] Dr Miha, potpredsednik i ministar građevina izbegličke kraljevske vlade.

[10] Dr Alojzije, član vođstva Slovenačke ljudske stranke.

[11] Dr Ivan Šubašić (ne Subašić), ban Banovine Hrvatske.

[12] Sava, ministar bez portfelja izbegličke kraljevske vlade.

[13] Luj Adamič, američki književnik jugoslovenskog porekla.

[14] Tu rečenicu je, olovkom, podvukao Draža Mihailović i na margini dopisao: »Potpuno tačno«. U prvoj rečenici tog stava on je podvukao i reči »Hrvatsku« i »Vel. Sloveniju«.

[15] Memoar redakcija nije pronašla. O tom memoaru S. Moljević govori i u pismu od 23. aprila 1942.

lom[16] i g. Ilijom Birčaninom, pa preko Herceg-Novog, Kotora, Budve, Cetinja, Podgorice, Nikšića, Berana i Bijelog Polja dovde.

Prilažem vam kartu o razgraničenju sa Hrvatima.

Pitanje je kako da se ovo sve izvede.

1) Što se tiče granica prema susedima, to će pitanje da se reši mirovnim ugovorom, iako bi i tu[17] bilo najbolje stvoriti svršen čin pre nego što pregovori i počnu; ali nam za to nedostaje vojnička snaga koja je ludo upropašćena.

2) Što se tiče našeg unutrašnjeg pitanja, razgraničenja sa Hrvatima, tu držimo da treba odmah, čim se ukaže prilika, prikupiti sve snage i stvoriti svršen čin:

a) zaposesti na karti označenu teritoriju;

b) očistiti je pre nego li se iko pribere.

Zaposedanje bi se, mislimo, moglo izvesti samo tako ako bi se jakim odredima zaposela glavna čvorišta i to:

Osijek, Vinkovci, Slav. Brod, Sunja, Karlovac, Knin i Šibenik, te Mostar i Metković, a onda iznutra pristupiti čišćenju zemlje od svih nesrpskih elemenata. Krivci bi imali da budu na mestu kažnjavani, a ostalima bi valjalo otvoriti put – Hrvatima u Hrvatsku, a muslimanima u Tursku (ili Albaniju).[18]

U pogledu muslimana valjalo bi da naša vlada u Londonu odmah reši pitanje s Turskom, u čemu će nas i Englezi pomoći. (Pitanje je!)[19]

Organizaciju za unutrašnje čišćenje valjalo bi odmah pripremiti, a moglo bi se, jer u Srbiji ima mnogo izbeglica iz svih srpskih krajeva, samo nama iz Beograda poručuju da tamo ne idemo.

Mi ćemo, čim nam to bude moguće, put Užica, bilo preko Rudog ili Priboja, pa ako se ikako može da do vas dođemo. Javite nam vaše mišljenje čim pre i primite naše tople pozdrave sa željom da sretno provedete božićne praznike i čim pre dočekate čas oslobođenja.

Vaši prijatelji

(AOS, Ča, k. 12, reg. br. 32/2, Zb, tom XIV, knj. 1, dok. 35)

---

[16] Sergije.

[17] Tekst od te reči do znaka »tačka-zapeta« podvukao je, olovkom, major Z. Ostojić i na margini dopisao: »Ako se reši pitanje komunista, a pomoć stigne na vreme, bilo bi snage i za to. Tim pravcem treba i raditi.«

[18] i [19] Reči između zagrada dopisao je, olovkom, Z. Ostojić.

PRILOZI

IZVOD IZ PISMA RISTE MILOŠEVIĆA, 26. JANUAR 1983, BEOGRAD

...Kad je bio ustanak i napad na Avtovac. Došli su da spriječe ustanak, a pričali su da su došli da štite Srbe. Kad smo već kod pitanja ustanka odnosno napada na Avtovac onda treba reći da je o tome dosta pisano i sa puno hvalospjeva. Tačno je to da je veliki značaj ustanka u tome što je time dato do znanja i ustašama i njihovim gospodarima da narod neće dozvoliti da se ni krivi ni dužni ljudi ubijaju i bacaju u jame. Međutim, i tu u tom ustanku kad se ušlo u Avtovac reakcionarni elementi su umiješali svoje prste pa su zaveli jedan broj ustanika i rekli im »Radite šta hoćete«. Mali broj ustanika poslušao je naopake savjete, pa su opljačkali srpske i muslimanske kuće i ubijano je nenaoružano i nedužno stanovništvo. Neki su to pravdali tvrdnjom da je to odmazda. Odmazda se vrši nad počiniocem zločina, a ne na onom ko veze nema sa zločinom. Tako je bilo u Avtovcu, a 6. septembra 1941. godine zaklano je od strane srpskih šovinista troje djece Smaja Dilića (2, 5 i 6 godina) i jedna djevojčica od 15 – 16 godina Mahmuta Čampare. Treba li to krstiti odmazdom ili je to zločin onakav kakav su radile ustaše? Napominjem da su to radili ljudi, koji i tada i do kraja rata, su bili izdajice svog naroda, sluge talijanskog i njemačkog fašizma i kao takvi završili život.

Rekao sam da ću se još jednom osvrnuti na Čavkaricu, pa evo to činim. Ne znam da li si čuo za tu jamu. Nalazi se pored puta koji vodi od Berbovića prema Trusini odnosno Nevesinju. U njoj se nalaze kosti oko 400 (ne znam da li iko zna tačan broj) stanovnika iz nekadašnjeg bilećkog sreza. Ukratko ću iznijeti kako je došlo da se ovoliko stanovnika bilećkog sreza (Muslimana) pobije i baci u pomenutu jamu. Poslije ustanka u bilećkom srezu neko je izbacio neshvatljivu parolu da Srbi i Muslimani jedno vrijeme ne mogu zajedno živiti! Napominjem da u tadanjem bilećkom srezu zahvaljujući komunistima (Halid Čomić, Hako Selimović, Kemo Kapičić i dr.) koji su bili na odgovornim položajima u raznim ustanovama, a po zadatku KP, ustaše su bile onemogućene da u ovome kraju sprovedu svoje namjere u izvršenju zločina. Ni danas ne mogu da shvatim zašto je rukovodstvo ustanka prihvatilo jedan takav naopak stav. Istina, ustanička vojska još nije bila reorganizo-

3*

vana, pa je vjerovatno rukovodstvo pretpostavljalo da će pojedine bande pljačkaša, »komita« (kako su sami sebe nazivali) upadati u pojedina sela i vršiti pljačku i ubijanje muslimanskog stanovništva. Na predlog predstavnika muslimanskih sela primećeno je da muslimansko stanovništvo ide za Stolac. Data im je pratnja sastavljena od poštenih ljudi. Kolona je pošla 2. septembra 1941. godine i negdje na pola puta između Divina i Berkovića presrela ih je grupa pljačkaša i zlikovaca. U toj grupi bilo je Crnogoraca iz sela koja graniče sa Hercegovinom, a i Hercegovaca komšija muslimanskog življa. Ovi »silnici« jednostavno su otjerali dotadanju pratnju i sami »preuzeli« kolonu. Zanoćili su u Berkovićima. Tu su poubijali jednu grupu, a u bivšoj žandarmerskoj kasarni imali su jednu sobu u koju su vodili žene i djevojke na »saslušanje«. Sutradan su ostale odveli do jame Čavkarice, poubijali i bacili u jamu. Dakle, radili su ono sa ovim nevinim i poštenim svijetom što će »Osmanovići« raditi sa »Jugovićima« u Borču poslije četiri mjeseca. Hadžera Bijedić rođena Ćatović ostala je živa (bila je u jami 81 dan) i danas stanuje u Dživaru kod Trebinja. Napisao sam Ti o mučeničkom stradanju velikog broja staraca, žena, djevojaka i djece, i to ukratko a moglo bi se i o ovom slučaju napisati argumentovano djelo ili roman. Nažalost (i moju) još mnogi naši ljudi nisu ni čuli za Čavkaricu...

PISMO EŠREFA BAKŠIĆA

STRADANJE MUSLIMANA U LJUBINJU

»Nakon povlačenja Talijana iz Ljubinja 1942. god. u pravcu Stoca u jamu su bačeni: Bakšić Sulejman, 37. god., Bakšić Enver, 30 god., Bakšić Asim, 57 god. Sulejman i Enver ostali su živi, izašli iz jame i prebacili se u Sarajevo i Zenicu. Kad je oslobođeno Sarajevo, ti isti ljudi koji su ih bacali u jamu, pobrinuli su se i pronašli Sulejmana, odveli ga u nepoznatom pravcu, preobučeni u partizanske uniforme, i vjerovatno ubili, jer se za njegov trag nikad nije doznalo.

Žene, djeca i čitave porodice, kako se vidi iz ovog spiska, bačeni su u jamu, a oni koji su ostali živi i izašli iz jame, ubrzo su svi pomrli osim Bakšić Begane koja je doživjela duboku starost i umrla 4. decembra 1984.

Tragovi ruševina – kuća mogu se i danas vidjeti u dijelu Ljubinja »Serdarevića mahala«. U interesu istine i istorije šaljem vam ovaj spisak osoba koje su bačene u jamu:

1.	BAKŠIĆ	Fatima um. Jusufa	stara 23 god.	izašla iz jame
2.	"	Sulejman Hamzin	" 37 god.	izašao iz jame
3.	"	Šaćira žena Sulejmana	" 30 god.	
4.	"	Fatima kćerka	" 14 mj.	
5.	"	Fadil sin	" 3 mj.	
6.	"	Hata	" 26 god.	
7.	"	Enver	" 30 god.	izašao iz jame
8.	"	Munevera–Elvija	" 22 god.	
9.	"	Esma	" 20 god.	
10.	"	Pašana (Hamzaginca)	" 60 god.	
11.	"	Asim	" 57 god.	
12.	"	Begana	" 48 god.	izašla iz jame
13.	"	Izeta	" 13 god.	
14.	"	Fatima	" 11 god.	
15.	Berberović	Ziba Ademova	" 38 god.	
16.	"	Husema	" 13 god.	
17.	"	Šemzija	" 11 god.	
18.	Viđen	Džeha	" 70 god.	
19.	Serdarević	Hajra	" 55 god.	
20.	Ljubović	Hatidža	" 58 god.	
21.	Gubelić	Ajkuna	" 70 god.	
22.	Gatačkić	Mejra	" 50 god.	
23.	Grozdanić	Pemba	" 60 god.	
24.	Gubelić	Saila	" 75 god.	
25.	"	Hamida	" 33 god.	
26.	"	Elvija	" 2 god.	
27.	Žustra	Munta	" 38 god.	izvađena živa iz jame
28.	"	Fatima	" 12 god.	" " "
29.	"	Emina	" 8 god.	
30.	"	Avdo	" 10 god.	
31.	"	Hadžera	" 6 god.	

Sarajevo, 1989.

Branko Popadić

JAMA ČAVKARICA

»... Nakon noći provedene u Žandarskoj kasarni 3. septembra, krenula je kolona ojađenog naroda uz strme strane Straževice. Pretpostavlja se da se tada u »pratnji« nalazilo preko 80 najkrvoločnijih nacionalista, među kojima je bio i priličan broj onih čija je rodbina stradala od ustaša na Berkovićima i Koritima i nekim drugim mjestima. Jedini svjedok ovog masovnog stravičnog zločina je Hadžera Bijedić (rođena Ćatović) koja je od 3. do 21. septembra tugovala među stotinama mrtvih u jami Čavkarici. U svojoj izjavi kaže: »U prvi sumrak zatvorili

su nas u Žandarmerijsku kasarnu na Berkovićima gdje su odmah usmrtili oko 10 muškaraca. Ubijali su ih nekim tupim predmetima. Cijelu noć grupa razbojnika pretresala je i oduzimala novac i razni nakit. Od Berkovića do jame pratila nas je velika grupa naoružanih ljudi. Čini mi se da ih je bilo preko 100. Negdje iza podne stigli smo do jame Čavkarice. Poslije odmora, koji je trajao više od jednog sata, počelo je odvođenje preplašenog naroda u grupama po 10 i nastavljeno sa bacanjem u jamu. Oko otvora se nalazilo do 10 zločinaca koji su stradalnike, jednog po jednog, udarali kundakom po glavi i tako su onesviješćeni padali. Došla sam među posljednjim na red. Dogurali su me iz ruke u ruku. Tada sam osjetila jak udarac u glavu (i danas se vidi ožiljak na potiljku) i onako ošamućena padala. Negdje pri dnu tijelo se zaustavilo na nekom ispupčenju. Kad sam došla sebi, napipala sam rukavac koji se poput lijevka širio u stranu. Tamo sam se povukla i, začudo, ostala nepovrijeđena.«

Hadžera je još ispričala da je ostala nepovrijeđena i njena rođaka Alija. Igrom slučaja obje su ostale u životu, i to nepovrijeđene. Izvjesno vrijeme su uzimale hranu iz torbi poginulih. Kada se više nije imalo šta pojesti, sedamnaestogodišnja Alija je pokušala izaći iz jame. Dugo se pentrala i nekako je uspjela izaći do pod sam vrh. Tada se spotakla i ponovo stropoštala na dno. Zadobila je teške povrede koje nije preživjela. Poslije toga Hadžera je vikala i zvala. Jednog dana čuli su se glasovi na otvoru jame. Čobani su je dozivali, a zatim bacali hranu, sve do Aranđelova dana (21. septembar) kada su je seljaci iz obližnjih sela izvukli. Te pogibeljne 1941. Hadžera nije još imala punih 20 godina…«

Branko Popadić: STRADANJE BILEĆKIH MUSLIMANA, u: Sjećanje boraca stolačkog kraja, Mostar, 1987, str. 215–216.)

KATOLIČENJE MUSLIMANA

… U cilju hrvatiziranja Bosne i Hercegovine u Zagrebu je bilo rešeno da se, paralelno sa nasilnim katoličenjem pravoslavnih, stvaraju potrebni psihološki uslovi i za katoličenje muslimana. Nije bilo mesta gde se ova verska politika prema muslimanima nije počela osećati.

Tako su npr. u Ćatićima, nedaleko od Visokog, katolici otvoreno govorili: »Ravnopravnost muslimana je privremena. Katolici će ukinuti i zabraniti muslimanima pozdrav »merhaba« i porušiti avlije«.

U Kupresu je sam kotarski predstojnik govorio: »Iza Srba dolazite na red vi muslimani«.

Bajram Trakić iz Tuzle dobio je nameštenje u državnom pozorištu tek kada je prešao na katoličku veru. Dobio je ime Božidar (verovatno po Brali).

I sama katolička štampa počela je tu i tamo da nabacuje ideju katoličenja muslimana. »Katolički Tjednik«, organ nadbiskupa Šarića, pisao je 13. juna 1941: »Marija će kraljevstvo Svevišnjega raširiti nad bezbožnima, poganima i muslimanima«.

Svoje gubitke u ratu klerofašisti nastojali su nadoknaditi na taj način što su od polovine 1943. prestali da ubijaju pravoslavnu decu, nego su ih ustaše i časne sestre hvatali i predavali društvu »Karitas« kojem je pretsedavao nadbiskup Stepinac. Tu su decu katoličili i ubacivali u hrvatske mase. Gonjeni nacionalnom grandomanijom, ovaj sistem počeli su da primenjuju i na muslimansku ratnu siročad. Danas mnoga od ove pravoslavne i muslimanske dece pohađaju katoličke seminare u mantijama katoličkih bogoslova.

Ovaj genocid (oni ga zovu »Samarićanskom ljubavlju«) priznaju bez stida i sami hrvatski katolički krugovi. Autor brošure »Nedovršena eroika nadbiskupa Stepinca« pod pseudonimom Zagrebiensis, piše o ovoj pokatoličenoj siročadi: »A tisuće djece bosanskih Srba! Oni su davno već momci i djevojke, studenti i studentice, posinjeni u Zagrebu i Hrvatskoj. Živi su svjedoci samarićanske ljubavi nadbiskupa Stepinca i njegove »Karitas«.

Plan hrvatskih prozelita na katoličenju muslimana nastavlja se i u emigraciji. Još nam je svima svež u sećanju skandal sveštenika u Austriji 1954. g. U brošuri koju je objavila jedna grupa muslimana povodom ovog preobraćanja muslimana na katolicizam, kaže se:

»Nekoliko hrvatskih sveštenika u svojoj vjerskoj zagrijanosti i želji za osvajanjem obraćenika sistematski vrše pritisak na duševno slabije članove muslimane. Spominjemo samo ove slučajeve: slučaj Elmasa Građanina, koga je pokrstio Jure Vrdoljak; slučaj Fehima Velagića koga je pokrstio Dr. Čović; slučaj Kemala Mujkića koga je htio pokrstiti Dr. Krunoslav Draganović, ali se on u poslednji čas predomislio i ostao u vjeri svojih otaca... Vrijedno je spomenuti da je mamac za pokrštenje spomenutog Mujkića bilo obećanje da će mu se omogućiti iseljenje u Ameriku«.

Tako izgleda situacija u plićaku katoličkog Jordana...

Miloš Minić:

ČETNICI I NJIHOVA ULOGA U VREME NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA 1941–1945*

U Srbiji, Crnoj Gori, Sandžaku i Bosni i Hercegovini javilo se, posle kapitulacije Jugoslavije u aprilskom ratu 1941. godine, više međusobno nepovezanih četničkih grupa. Jedna od takvih bila je i četnička grupa pod komandom pukovnika bivše jugoslovenske vojske Dragoljuba Draže Mihailovića. Pored ove organizacije u Srbiji se pojavila i četnička organizacija Koste Milovanovića Pećanca, četničkog vojvode još iz prvog svetskog rata. Krajem 1941, i u toku 1942. godine, sve četničke organizacije u Jugoslaviji okupile su se pod komandom Mihailovića.

Četnička organizacija Draže Mihailovića pojavila se prvo pod nazivom Četnički odredi jugoslovenske vojske, a potom je dobila naziv

---

* Pod pojmom četnici podrazumevaju se pripadnici jedne od oružanih i političkih organizacija koje su za vreme rata 1941–1945. sarađivale sa nemačkim i italijanskim okupatorima u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta u cilju njegovog uništenja i ponovnog uspostavljanja, posle završetka rata, monarhije i velikosrpske buržoaske i hegemonističke vladavine u Jugoslaviji.

Naziv »četnici« pojavio se ranije. Još krajem prošlog veka, a naročito pre balkanskog rata 1912. godine, iz Kraljevine Srbije ubacivani su u Makedoniju odredi dobrovoljaca koji su nazivani četnicima. Zadatak im je bio da izvode akcije i pokreću narod u borbu protiv Turske. Kraljevina Srbija je imala pretenzije da Makedoniju prisajedini sebi.

Slični odredi ubacivani su u Makedoniju iz Bugarske, koji su nazivani komitskim odredima. Bugarska je takođe imala pretenzije da Makedoniju prisajedini Bugarskoj. Grčka je isto tako imala pretenzije na deo Makedonije. I ona je formirala čete (grčki četnici, zvani andrati).

Makedonski nacionalnooslobodilački pokret stvarao je svoje organizacije koje su se borile za nacionalno oslobođenje makedonskog naroda. Ovaj pokret stvarao je i razvijao svoje oružane odrede koji su vodili oružane borbe i dizale makedonski narod na ustanak za oslobođenje ispod turskog jarma.

Tako, dok se makedonski narod borio za svoje nacionalno oslobođenje, monarhije tri balkanske države otimale su se oko Makedonije u vreme kada se bližio kraj Otomanske carevine, a svaka od njih je dobijala podršku neke od tadašnjih evropskih velikih sila.

Kada su male balkanske države, Srbija, Bugarska, Grčka i Crna Gora, sklopile savez za rat za oslobođenje još neoslobođenih krajeva na Balkanu ispod vladavine Turske, podelile su među sobom Makedoniju, Albaniju i ostale krajeve. Posle pobede nad Turskom, umešale su se velike si- [illegible] finitivna podela oslobođenih krajeva od Turske nije ostala prema ugovoru, već je znatno izmenjena. Monarhije, buržoazije i vlade balkanskih država, rukovođene svojim imperijalističkim apetitima, rešavale su nacionalno pitanje u krajevima oslobođenim od Turske ne poštujući pravo svakog naroda na samoopredeljenje, pa su podeljenom makedonskom narodu nametnule novo ugnjetavanje, a takođe i svim narodnostima u krajevima koje su prisajedinile.

Četnici su u delu Makedonije, koji je prisajedinjen Srbiji, služili kao instrument za vođenje ugnjetačke vladavine Srbije u Makedoniji, naročito u vreme vojne uprave (o tome se može naći mnogo podataka u štampi Srpske socijaldemokratske stranke).

U prvom svetskom ratu 1914–1918. srpska vojska se služila mestimično četnicima radi izvođenja manjih akcija gerilskog karaktera u pozadini neprijatelja. Toplički ustanak naroda u okupiranoj Srbiji 1917. istoričari vezuju za ime četnika i njihovu ulogu u tom ustanku.

Po svršetku rata u kraljevskoj Jugoslaviji četnici su služili reakcionarnim režimima u politici nacionalnog ugnjetavanja nesrpskih naroda i narodnosti i proganjanja Komunističke partije, radničkog pokreta i svega naprednog i demokratskog. U četničke organizacije okupljali su se deklasirani društveni elementi u gradovima i selima u kojima su te organizacije postojale. Iz njihovih redova docnije su se dobrim delom regrutovale crne trojke i četnički koljaši organizacije Draže Mihailovića.

Takva je ukratko geneza imena četnik koje je narod dao pripadnicima organizacije Draže Mihailovića odmah kad se pojavila 1941. godine.

Vojno-četnički odredi. Posle uspostavljanja veze između Mihailovića i jugoslovenske izbegličke vlade, organizacija i njene jedinice dobile su naziv Jugoslovenska vojska u otadžbini.

U narodu za sve to vreme ova organizacija nazivana je četničkom, a njeni pripadnici – četnicima.

Uloga četničke organizacije 1941–1945.

Jača aktivnost četničkih organizacija počinje u isto vreme kada su se, na inicijativu i pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije, organizovali narodnooslobodilački partizanski odredi koji su u okupiranoj i raskomadanoj zemlji već od jula 1941. godine poveli oružanu borbu protiv nemačkih, italijanskih i ostalih fašističkih porobljivača i njihovih domaćih pomagača.

U toku narodnooslobodilačkog rata partizanski odredi razvili su se i izrasli u Narodnooslobodilačku vojsku. Narodi i narodnosti Jugoslavije sa svojom novostvorenom armijom izvojevali su oslobođenje od okupatora, dajući u isto vreme veliki doprinos zajedničkoj borbi savezničkih sila za slamanje nemačkih i ostalih fašističkih agresora.

Četnička organizacija u toku rata odigrala je važnu ulogu kao jedna od najjačih domaćih oružanih formacija koje su vodile borbu na strani okupatora protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.

Uloga četnika u vreme narodnooslobodilačkog rata sa stanovišta oslobodilačke borbe naroda i narodnosti Jugoslavije svela se na nacionalnu izdaju. Četničke jedinice učestvovale su zajedno sa okupatorima i svim ostalim domaćim izdajničkim formacijama u ratnim operacijama protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, a svuda gde su mogle i same su vodile borbu protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Draža Mihailović izdavao je svim četničkim jedinicama naređenja da mogu sarađivati sa svakim u borbi protiv partizana; da od okupatora mogu primati oružje, hranu i sve što im treba, uvek naglašavajući da to rade što je mogućno više skriveno, pošto narod osuđuje saradnju sa okupatorima, kako je Draža Mihailović pisao u svojim depešama; da su partizani komunisti (kako su četnici nazivali partizane), i da su glavni neprijatelj koga treba uništiti; da treba koristiti svačiju pomoć kako bi se taj cilj ostvario; da okupatore ne treba napadati, jer to koristi samo partizanima.

Sa gledišta borbe jugoslovenskih naroda za oslobođenje od okupatora uloga četnika u drugom svetskom ratu istovetna je sa ulogom koju su odigrali poznati izdajnici i ratni zločinci Nedić i Ljotić sa svojim oružanim formacijama u Srbiji, Pavelić sa ustašama u Hrvatskoj i

Bosni i Hercegovini, Rupnik sa Belom gardom u Sloveniji i ostali izdajnici i ratni zločinci u vreme rata.

Osnovni ciljevi i opšta linija četničke organizacije

Opšta linija, koje se u toku narodnooslobodilačkog rata držala četnička organizacija, sastojala se od dve glavne komponente.

Prva je velikosrpski hegemonizam i šovinizam. Od svog nastanka, Mihailovićeva četnička organizacija istakla je parolu da se bori za »spasavanje srpstva«. Od početka ona je sve strašne zločine ustaša izvršene nad srpskim stanovništvom u mnogim mestima i krajevima pripisivala čitavom hrvatskom narodu proglašavajući borbu protiv Hrvata do istrebljenja. Raspiravanje nacionalne i verske mržnje, u najtežem periodu u svojoj istoriji koji su narodi i narodnosti Jugoslavije preživljavali, privuklo je u četničke odrede u Srbiji, Bosni i Hercegovini, u Crnoj Gori, Sandžaku, Dalmaciji i Lici, najzaostalije elemente koji su, pokretani i raspaljivani šovinističkom mržnjom, izvršili mnogobrojne svirepe zločine, klanja i uništavanja hrvatskog i muslimanskog stanovništva, pored zločina koje su četnici izvršili nad srpskim stanovništvom tokom svoje borbe protiv partizana u Srbiji i drugim krajevima.

Duže vreme četnički vrhovi išli su sa parolom stvaranja »velike Srbije« po završetku rata. Ona bi po njihovoj zamisli obuhvatala skoro čitavu teritoriju Jugoslavije, isključujući samo područja nastanjena čisto hrvatskim stanovništvom. Svakako pod uticajem izbegličkih vlada u kojima su sedeli i predstavnici Mačekove stranke i slovenačkih klerikalaca, četnički vodeći krugovi tu parolu docnije nisu javno isticali, već su se izjašnjavali za Jugoslaviju, iako su i dalje, sve do kraja rata, na razne načine ideju o »velikoj Srbiji« širili, u čemu su ih potpirivali najmračniji šovinistički velikosrpski krugovi u zemlji i iz redova jugoslovenske emigracije.

U tom velikosrpskom šovinizmu i hegemonizmu leži objašnjenje činjenice da je u sastavu četničke organizacije bilo u većem broju samo Srba iz Srbije, kao i Srba iz ostalih krajeva zemlje. Četnička organizacija bila se šire razvila i u Crnoj Gori. Četničke organizacije uspevale su da se duže održe u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini, Dalmaciji i nekim drugim krajevima. Izuzetak od toga su Vojvodina i Slavonija u kojima je srpsko stanovništvo brojno, ali gde četnička organizacija, za sve vreme rata, nije uspela da stvori među Srbima iole značajnije uporište. Sva nastojanja Mihailovića da stvori ozbiljniju organizaciju u Sloveniji i Makedoniji, koje je Mihailović preduzimao pod uticajem izbegličke vlade, ostala su bezuspešna.

Druga komponenta te opšte linije bila je obezbediti povratak monarhije i starog socijalnog i političkog uređenja posle rata...

Nastanak i razvoj, organizacija i vojne formacije četničke organizacije

Posle kapitulacije Kraljevine Jugoslavije (17. aprila 1941. godine) Draža Mihailović je sa 26 oficira, podoficira i žandarma 11. maja 1941. godine stigao iz Bosne na Ravnu goru koja se nalazi na planini Suvoboru u Srbiji, u predelu između Valjeva, Čačka i Titovog Užica, nedaleko od Gornjeg Milanovca. Tada je otpočelo stvaranje nove četničke organizacije, prve koja je počela delovati pod okupacijom. Sa Ravne gore Mihailović je počeo razvijati življu aktivnost tek od jula 1941. kada je otpočela oružana borba partizanskih odreda u Srbiji protiv nemačko-fašističkih okupatora i njihovih domaćih slugu i pomagača. Ovom četničkom organizacijom, od samog njenog početka, pa sve do kraja, komandovao je Draža Mihailović.

Pored ove organizacije u Srbiji se pojavila i četnička organizacija pod komandom Koste Milovanovića Pećanca, četničkog vojvode. Pećančeva četnička organizacija postojala je i između dva rata. Bila je malobrojna i imala je svoje uniformisane oružane formacije čije je ljudstvo bilo iz srpskih šovinističkih i politički najzaostalijih redova. Organizacija Koste Pećanca već od svoje pojave 1941. sarađivala je sa okupatorom i svim onim elementima u Srbiji koji su se, odmah posle okupacije, stavili u službu okupatora boreći se za njihov račun, a za ugušenje narodnooslobodilačkog pokreta. Četnički vojvoda Kosta Pećanac održao je 24. avgusta 1941, »svečetničku konferenciju« na Bukulji kod Aranđelovca, a 25. i 26. avgusta sa gestapovcima je u jednoj vili u Aranđelovcu postigao formalni sporazum prema kome će Nemci njegove odrede snabdevati oružjem, municijom, odećom i davati im novčane nagrade, dok će Pećanac voditi oružanu borbu protiv partizanskih jedinica. Pećanac je, odmah pošto je sporazum sa nemačkim okupatorima zaključio, 27. avgusta izdao proglas protiv partizana u kome se ustanicima preti smrću. Kada je 29. avgusta general Milan Nedić obrazovao vladu za okupiranu Srbiju, Pećanac je došao u Beograd i, prema sporazumu sa Nemcima, stavio se Milanu Nediću na raspolaganje sa svojim odredima. Nedić je izjavljivao da su to bile njegove prve oružane snage za borbu protiv partizana, pored ranije jugoslovenske žandarmerije koja je bila desetkovana i velikim delom demoralisana.

Organizacija Koste Pećanca počela se raspadati već u toku 1941, mada su pojedini manji odredi ove organizacije postojali do kraja 1942. godine. Njegovi komandanti prišli su četničkoj organizaciji Draže Mihailovića u kojoj su dobili takođe komandantske položaje (Niko-

la Kalabić, Jovan Škava, Budimir Cerski, Boža Javorski i drugi). U međusobnim razračunavanjima četnika, Kostu Pećanca ubio je, po naređenju Draže Mihailovića, 11. maja 1944. komandant Deligradskog četničkog korpusa kapetan Brana Petrović.

Svoju četničku organizaciju pokušao je da stvara i general Ljubo Novaković. Govorio je da mu je cilj da se bori protiv okupatora. Bio je okupio u leto 1941. malu grupu oficira u Šumadiji, ali nije imao uspeha i ubrzo je ostao usamljen. Pokušao je da sarađuje i sa Dražom Mihailovićem, ali nije ostao sa Mihailovićem. Docnije, u Foči, kratko vreme približio se Vrhovnom štabu NOV i POJ, ali se ubrzo odvojio i, prema izvesnim informacijama, ubili su ga Mihailovićevi četnici.

Četnička organizacija pukovnika Draže Mihailovića u leto 1941. godine bila je malobrojna. Kada je od jula 1941. otpočela razvijati življu aktivnost, počeli su joj pridolaziti neki aktivni oficiri i podoficiri bivše jugoslovenske vojske koji su izbegli zarobljeništvo, a nisu stupili u partizane, kao i veći broj žandarma čija se komanda stavila u službu okupatora. U rukovodstvu četničke organizacije bio je komandant Draža Mihailović*, a zamenik komandanta Dragiša Vasić, beogradski advokat, koji je bio jedna od vodećih ličnosti Srpskog kulturnog kluba, osnovanog kratko vreme pred drugi svetski rat. Srpski kulturni klub bio je velikosrpska šovinistička organizacija sa profesorom univerziteta Slobodanom Jovanovićem na čelu, koji je, u izbeglištvu, bio predsednik jugoslovenske vlade. Načelnik štaba četničke organizacije bio je konjički potpukovnik Dragoslav T. Pavlović.

Od stvaranja četničke organizacije maja 1941. njeno centralno telo, u stvari štab Draže Mihailovića, nazivao se Gorski štab, odnosno gorski Štab broj 1. Pošto je izbeglička vlada s kraljem na čelu odlučila da svoj autoritet prenese na Mihailovićevu organizaciju i time utiče na narod, kako bi se bez kolebanja opredeljivao za četničku organizaciju, vlada je Dražu Mihailovića imenovala u januaru 1942. godine za ministra vojske i rata, a potom kraljevim ukazom 10. juna 1942. godine, izdatom u Kairu, gde se tada nalazilo sedište Vrhovne komande jugoslovenske izbegličke vlade, četnički Gorski štab pretvoren je u Vrhovnu komandu jugoslovenske vojske. Draža Mihailović tada je imenovan za načelnika štaba ove Vrhovne komande. Na mesto Vrhovne komande, koja je dotle postojala, u emigraciji je počela funkcionisati Komanda jugoslovenskih trupa u kojoj je za načelnika operativnog odeljenja postavljen Luka Baletić. Nešto docnije prilikom reorganizacije štaba Vrhovne komande Draže Mihailovića, Baletić je imenovan za Mihailovićevog pomoćnika. U to vreme izbeglička vlada je ovlastila Dražu Mihailovića da donosi naređenja vojnog karaktera prema svom nahođenju i da se na njima potpisuje: »Po zapovesti vrhovnog komandanta,

načelnik štaba Vrhovne komande«. Vrhovna komanda bivše jugoslovenske vojske prestala je da funkcioniše u Kairu 1. jula 1942. godine, pošto je svoje ime i funkcije prenela na štab Draže Mihailovića.

U julu 1942. Mihailović je izvršio novu podelu rada u svojoj Vrhovnoj komandi i glavne službe poverio oficirima koji su došli iz Kaira, Ostojiću i Lalatoviću. Propagandu je poverio Dragiši Vasiću i Stevanu Moljeviću, a dotadašnjeg načelnika štaba Komande četničkih odreda, potpukovnika Dragoslava T. Pavlovića, imenovao je za komandanta pozadine i opunomoćenika Vrhovne komande za zapadnu Srbiju. Zaharije Ostojić ostao je u štabu Vrhovne komande do decembra 1942. godine kada je upućen za rukovodioca operacija protiv snaga Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda u Dalmaciji, Lici i Bosni. Docnije, Ostojić je postao komandant Istaknutog dela Vrhovne komande za Sandžak, Crnu Goru i Boku Kotorsku, Bosnu i Hercegovinu, koju je funkciju vršio i u vreme četvrte neprijateljske ofanzive.

U toku operacija, koje su četnici zajedno sa okupatorima neprikriveno vodili protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, Draža Mihailović, kao načelnik štaba Vrhovne komande, počinje se potpisivati pseudonimima: Čiča, Čika Đoka, 1001 i 88. Njegov pomoćnik Luka Baletić je iz Kaira stigao avionom i u štab se spustio padobranom.

Draža Mihailović je regulisao organizacionu šemu i zadatke četničkih jedinica svojim Uputstvom broj 5, po kome je uglavnom izvršena vojna organizacija u čitavoj zemlji. Vojnu organizaciju Mihailović je prilagođavao potrebama svoje borbe protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Naredbom od 8. septembra 1942. godine formiran je i Prvi četnički leteći korpus.

Korpusi Draže Mihailovića formirani su uglavnom tokom 1942–1943. i oni su imali samostalne vojne i vojno-teritorijalne zadatke. Korpusi su bili organizovani prema administrativno-teritorijalnoj podeli stare Jugoslavije. Najznačajnija uloga bila je dodeljena jurišnim korpusima i grupama jurišnih korpusa, čiji se isključivi zadatak sastojao u operacijama protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske. Ipak, vojna organizacija Draže Mihailovića nije imala jedinstvenu vojnu strukturu u čitavoj zemlji. Ona je zavisila od mnogih lokalnih uslova i okolnosti. Pored toga, četnička organizacija morala se prilagođavati željama okupacionih komandi, njihovim planovima i potrebama borbe protiv Narodnooslobodilačke vojske. U svoje planove okupatori su unosili četničke jedinice, kao i druge svoje saradnike. Kao najizrazitiji primer za ovo služi razvoj i organizacija četničkih jedinica na teritoriji Crne Gore, gde je njihova služba italijanskim i nemačkim okupatorima bila neprekidno javna, otvorena. Na organizaciju četničkih jedinica, a

naročito na komandovanje, veliki uticaj su imali samovolja i ambicije Draže Mihailovića, međusobna netrpeljivost komandnog kadra i rivalstvo iz karijerističkih motiva.

S obzirom na sve faktore koji su uticali na organizacioni razvoj jedinica i organizovanje komandovanja, ne može se dati opšta karakteristika organizacionog razvoja i komandovanja koja bi bila zajednička za čitavu zemlju. Godine 1941. četnička organizacija razvija se i deluje kroz četničke odrede različite brojne snage. Odredi su nosili nazive pojedinih geografskih imena, istorijskih ličnosti i slično. Krajem 1941. i početkom 1942. formirane su brigade koje su u svom sastavu imale po četiri bataljona. Brigade se zovu prema srezovima u kojima su formirane. Krajem 1942. i početkom 1943. formiraju se korpusi čija teritorija obuhvata po nekoliko srezova, a nose naziv najvažnijeg sreza, koji je u sklopu jednog korpusa, ili naziv jedne oblasti, ili pokrajine. Godine 1944. korpusi se uključuju u sastav grupa korpusa, a prema teritorijalnoj podeljenosti. Grupe korpusa formirane su samo na teritoriji Srbije, ali u sastav grupa korpusa nisu ušli svi korpusi četničke organizacije.

Broj sveg ljudstva u četničkim jedinicama u različitim periodima, kao i najveći broj koji je dostizala ova organizacija, nije mogućno ni na koji način utvrditi, jer nema nikakvih pouzdanih izvora koji bi za to mogli poslužiti. Pored toga, to onemogućavaju i način kako su četnički odredi, brigade i korpusi formirani, i karakter četničkih jedinica.

Sve četničke jedinice obrazovane su putem prisilne mobilizacije seljaštva. U jednom srezu je mobilisana obično jedna ili dve brigade od po 500– 1 000 ljudi (različito u raznim srezovima i raznim momentima). U svakoj brigadi bilo je nekoliko desetina četnika koji su dobrovoljno stupili u organizaciju, i oni su se nazivali »aktivni četnici« ili »stalni četnici«. Iz tog kruga »aktivnih četnika« obrazovao se štab brigade i pomoću te male oružane grupe štab je sprovodio prisilnu mobilizaciju (u koliko se na toj teritoriji nisu nalazile jače partizanske snage, u kom slučaju četnici nikada nisu mogli sprovesti prisilnu mobilizaciju). Primenjivali su najsuroviju odmazdu za slučaj neodazivanja pozivu. Ti »aktivni« ili »stalni« četnici činili su komandni kadar četničke organizacije i bili su uvek na okupu u srezovima. Te oružane grupe uglavnom su vršile teror i zločine, sprovodile mobilizaciju seljaka u brigade preko svojih komandanata sela (koji su bili njihovi vojno-pozadinski i obaveštajni organi) i primoravale mobilisano ljudstvo da ide u borbu protiv partizana. Najveći deo tih »aktivnih« četnika činili su oficiri i podoficiri bivše jugoslovenske vojske, žandarmi bivše žandarmerije, ološ iz sela i grada. Držeći se stare četničke tradicije, aktivni četnici su nosili brade, a mnogi i šubare sa četničkim amblemom, i zato su u narodu za njih bili popularni nazivi »bradonje«, »čupavci«, »šubaraši« i slično.

Iz takvog ljudstva bile su sastavljene crne trojke i leteće brigade koje su vršile pojedinačna i masovna klanja i počinile mnogobrojne zločine nad stanovništvom svih nacionalnosti.

Narod je izvršioce četničkih zločina, pripadnike crnih trojki, i ostale, nazivao opštim imenom koljaši. U našoj leksikografiji ta reč ostala je kao naziv za svirepe ubice, koji su klanjem izvršavali četničke smrtne presude.

Sve ostalo ljudstvo četničkih brigada, bataljona i četa bili su prisilno mobilisani seljaci. Okupljene u brigade, njih su vodili u akcije protiv partizana, a po svršetku akcija raspuštali kućama, da bi ih opet mobilisali prilikom spremanja novih akcija. To su pretežno bile jedinice vezane teritorijalno za svoj srez. Docnije kada su brigade bile koncentrisane u korpuse i grupe korpusa vođene su i van teritorije svog sreza u krupnije borbe protiv brigada, divizija i korpusa Narodnooslobodilačke vojske. I posle ovih borbi brigade su vraćane u svoje srezove, a ljudstvo raspuštano. Tako četnička vojna organizacija nikada nije dobila karakter regularne armije; njene jedinice bile su vezane za sreske teritorije.

Zbog toga što je najveći broj ljudi terorom i silom doteran u četničke brigade, zbog četničke saradnje sa okupatorima, zbog izdaja, bratoubilačkog rata koji su vodili, ološa koji je terorisao prisilno mobilisane, kao i tipa vojne organizacije, – zbog svega toga, moral, borbenost, disciplina i bojna gotovost većeg dela četničkih jedinica bili su na niskom nivou.

Organizacija komandovanja u smislu podčinjenosti nižih komandi višim u vojnoj organizaciji Draže Mihailovića bila je po sledećem redu: 1. Vrhovna komanda; 2. komanda pokrajine; 3. komanda grupe korpusa; 4. komandant korpusa, 5. komandant grupe brigada; 6. komandant brigade; 7. komandant bataljona; 8. komandir čete; 9. komandant sela (ili četovođa, kako su ti komandati u Srbiji nazivani).

Za sve vreme postojanja vojne organizacije četnika u vojno-teritorijalnim i formacijskom pogledu bile su, uglavnom, kao celine, koje su, svaka za sebe, sačinjavale posebnu komandu, sledeće oblasti: 1. Srbija (sa »Južnom Srbijom«, što je u stvari bio naziv za Makedoniju, usvojen i odomaćen u terminologiji četničke organizacije na osnovu prakse u staroj Jugoslaviji kada makedonska nacija nije priznavana); 2. Bosna i Hercegovina; 3. Crna Gora i Boka Kotorska; 4. Sandžak (u terminologiji četničke organizacije nazvan je »Stari Ras«); 5. Dalmacija i Lika; 6. Vojvodina i Slavonija; i 7. Slovenija.

Četnička organizacija je imala razgranatu obaveštajnu službu. Ovom službom rukovodio je lično Draža Mihailović i nikom drugom nikad nije poveravao da njom rukovodi. Obaveštajnu službu Mihailo-

vić je razvio na principima vojno-obaveštajne službe koju je dobro poznavao.

Organizaciji službe veze, u kojoj su bile mnogobrojne radio-stanice, Draža Mihailović posvećivao je posebnu pažnju. Uspeo je da je tehnički dobro opremi uz pomoć izbegličke vlade i engleskih vojnih misija. Veliki broj svezaka radiograma i telegrama poslatih i primljenih, ispisanih rukom Draže Mihailovića, pronađenih i zaplenjenih u selu Lipovu kod Kolašina, od kojih je manji deo bio priložen optužnici na procesu Draži Mihailoviću i drugim četničkim vođama i slugama okupatora, najdragocenija su izvorna građa za istoriju četnika u vreme narodnooslobodilačkog rata 1941–1945, za istoriju njihove saradnje sa nemačkim, italijanskim i drugim okupatorima i oružanim formacijama ostalih slugu okupatora u Jugoslaviji, za istoriju teške nacionalne izdaje četnika u periodu rata i okupacije Jugoslavije.

Naročito je Mihailović ukazivao pažnju propagandnim centrima koji su imali veze sa inostranstvom. Tako je postojala stanica za vezu sa Amerikom, onda agencijska i radiofonska stanica, koja je dobila naziv Ravna gora. Šef ove grupe stanica bio je Đura Đurović, rukovodilac propagande četničke Vrhovne komande u 1944. godini. Preko svojih radio-stanica i mnogih listova (»Ravna gora«, organ četničke Vrhovne komande, »Vidovdan«, »Ujedinjeno Srpstvo«, »Istok«, »Polet«, »Glas Beograda«, »Glas Cera«, »Glas Topole«, itd.) Draža Mihailović uporno je objavljivao laži o ulozi četničke organizacije, pripisujući sebi i četnicima borbe i pobede Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije. Na isti način popularisane su i sve četničke akcije i borbe protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije.

Upotpunjavajući svoju organizaciju, Draža Mihailović je uveo i preke sudove pred koje su izvođene pristalice narodnooslobodilačkog pokreta. Prvi član uredbe o tome glasio je: »Propisi ove Uredbe imaju se primeniti na krivična dela koja su izvršena od strane komunista-partizana i njihovih pomagača, simpatizera, u vremenu od juna 1941. godine do danas, i u buduće do okončanja rata. Uredba važi na teritoriji na kojoj se prostire vlast četničke organizacije...« Kao krivično delo po članu drugom ove uredbe smatra se svako »pripadništvo komunističko-partizanskoj organizaciji, bez obzira na aktivnu ili pasivnu delatnost dotičnog lica...« Ovi preki sudovi izrekli su smrtne kazne hiljadama i hiljadama zarobljenih boraca, ljudi, žena, mladića i devojaka koji su na bilo koji način učestvovali u narodnooslobodilačkom pokretu. Ali četničke crne trojke, leteće brigade i druge ubice poubijali su mnogo više pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta, a često i ljudi koji nisu bili učesnici oslobodilačkog pokreta, najčešće radi pljačke, po na-

ređenjima četničkih komandanata brigada i drugih četnika koji su po svojoj volji slali u smrt koga su hteli.

Od godine 1944. u Srbiji su četnici bili počeli stvarati organizaciju Ravnogorske omladine. Stvorili su u manjem broju mesta male grupice, ali nikad nisu uspeli da okupe iole značajniji broj omladine, jer tada je već četnička organizacija bila potpuno kompromitovana kao saradnik okupatora.

Četnička organizacija Mihailovića pokušala je da formira i posebnu organizaciju žena. Tako je stvorena Ženska ravnogorska organizacija saniteta (ŽROS), koja se pominje kao deo aktivnosti žena u okviru četničke organizacije. Ova organizacija bila je bez ikakvog značaja, jer nije okupila iole značajniji broj žena.

Hranom i drugim potrebama četnici su se snabdevali na način koji je ostao u strašnom sećanju naroda. Po pravilu oni su putem rekvizicije pljačkali narod, a razvlačili domove pripadnika i simpatizera narodnooslobodilačke borbe, kao i svih onih lica koja su bila sumnjiva kao četnički protivnici. Vršili su rekviziciju i uzimali novac na svakom mestu gde su to mogli. Četnici su dobijali hranu, novac i oružje od nemačkih, italijanskih i drugih okupatora, kao i od Nedića, ustaša itd. Organizaciju četnika Mihailovića izdašno je snabdevala i izbeglička vlada sa kraljem na čelu, zlatnicima i raznim ratnim i drugim materijalom pomoću engleskih vojnih aviona. Novac iz inostranstva četnici su dobijali i putem pojedinih kanala koje su bili uspostavili preko Švajcarske i Turske, a i preko Italije.

Četnička organizacija po pojedinim pokrajinama imala je izvesnih specifičnosti uslovljenih lokalnim i pokrajinskim prilikama. Vojna organizacija četnika sprovedena je najpotpunije u Srbiji. Postojala su 34 korpusa. Draža Mihailović je od 1943. godine naročito polagao na organizaciju jurišnih korpusa. Njihov isključivi zadatak bio je sprečavanje prodora u Srbiju jedinica NOV iz Bosne, Crne Gore i Sandžaka, koji je on očekivao 1943. i 1944. godine. Komandanti korpusa bili su glavni Mihailovićevi oslonci u vojno-komandnim poslovima četnika u Srbiji, kao Dragoslav Račić, Predrag Raković, Nikola Kalabić, Vojislav Tufegdžić, general Trifunović Dronja i drugi.

U Makedoniji četnički pokret, po ulozi i aktivnosti, bio je neznatan. Četnici u Makedoniji bili su izolovani i usamljeni pojedinci koje je tamo uputila organizacija Draže Mihailovića, i to pretežno oni koji su kao izbeglice bili prešli u Srbiju. Tek polovinom 1943. oficiri Draže Mihailovića obrazovali su jednu manju brigadu na kumanovskom području koja je sa još dve srpske brigade činila četnički vardarski korpus. Međutim, krajem februara 1944, ovaj korpus je razbijen prilikom njegovog sukoba sa partizanskim snagama.

Četnička organizacija u Bosni odlikovala se time što su pojedini komandanti i odredi duže vreme bili nešto samostalniji. Dolaskom oficira Draže Mihailovića u ove odrede, Jezdimira Dangića i drugih, i oni su potpali pod Mihailovićevu komandu i vršili operacije po njegovim direktivama i naređenjima.

Četničku organizaciju u Crnoj Gori stvarali su aktivni oficiri i podoficiri bivše jugoslovenske vojske. Za četničkog komandanta u Crnoj Gori Draža Mihailović je postavio 15. oktobra 1941. godine majora Đorđa Lašića. U 1942. četničke jedinice u Crnoj Gori vode neprekidne borbe protiv Narodnooslobodilačke vojske i u velikom broju uzimaju učešća u ofanzivama okupatorskih snaga 1942. i 1943. godine. Pod komandom generala Blaža Đukanovića, pukovnika Baja Stanišića, majora Pavla Đurišića, Lašića i drugih, crnogorski četnici bili su stalno u sporazumu sa Italijanima od kojih su pored naoružanja za borbu protiv oslobodilačkih snaga, dobijali i hranu, odeću i platu. Prilikom borbi četnika sa Petom crnogorskom brigadom, između 14. i 19. oktobra 1943, general Đukanović i pukovnik Stanišić opkoljeni su sa svojim štabovima u manastiru Ostrogu i uništeni.

Organizacija četnika u Crnoj Gori bila je podređena plemenskoj podeljenosti. U toku 1944. Pavle Đurišić je obrazovao Glavnu komandu Crne Gore, Boke Kotorske i Starog Rasa i radio na proširenju Nedićeve uprave na ove krajeve. U danima potpunog raspada četnika, usled sukoba sa Dražom Mihailovićem, Đurišić obrazuje u Rudom 23. januara 1945. od crnogorskih i dela sandžačkih četničkih jedinica, i drugih koje su im se u panici i bekstvu pridružile, takozvanu Crnogorsku armiju, čiji je bio komandant. Ova grupa imala je više hiljada, prema nekim podacima oko 8 000 ljudi. Čitavu tu grupu su razbili ustaše na prevaru uz pomoć crnogorskog izdajnika, separatiste Sekule Drljevića, koji je radio u vreme rata pod zastavom Ante Pavelića. Razbijeni su prilikom pokušaja da se, preko teritorije koju su tada još držali ustaše, prebace na zapad. Uz posredovanje Sekule Drljevića ustaše su im bile odobrile da preko teritorije, koju su držali, pređu na zapad, gde su želeli da dođu u susret sa američkim ili engleskim armijama čije su snage nadirale kroz Italiju, Nemačku i Austriju. Međutim, ustaše su ih napali artiljerijom i tenkovima na Lijevča polju, deo uništili, a deo zarobili i predali Sekuli Drljeviću koji je od njih stvorio svoju separatističku, takozvanu Crnogorsku narodnu vojsku, i čak im predao zastavu crno-crveno-zelene boje. Ustaše su izdvojile sve četničke komandante i članove četničkog Centralnog nacionalnog komiteta. Njih oko 150 uputili su u logor Jasenovac gde su svi pobijeni. Među njima bili su Pavle Đurišić, Zaharije Ostojić, Mirko Lalatović, Dragiša Vasić, Petar Baćović i

drugi. Sve se to događalo tokom aprila 1945. Četnici su docnije likvidirali Sekulu Drljevića.

Na teritoriji Sandžaka četnička organizacija Mihailovića postojala je od avgusta 1941. Godine 1942. formirane su brigade, a onda korpus. Za komandanta Starog Rasa 1943. postavljen je Vojislav Lukačević. Četničke jedinice u Sandžaku vodile su žilave borbe protiv snaga Narodnooslobodilačke vojske, naročito u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi. Snabdevali su ih Italijani, a docnije Nemci.

Na teritoriji Dalmacije i Like prvi začeci četničkih organizacija bili su u Kninskoj krajini, gde su glavni organizatori bili sveštenik Momčilo Đujić i Pajo Popović. Organizacija je sprovedena pod rukovodstvom Ilije Trifunovića Birčanina, a uz punu i otvorenu pomoć Italijana. Pošto je uspostavio vezu sa italijanskom divizijom »Sasari« u Kninu, pop Đujić otpočeo je izvođenje operativnih planova protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije u čemu se udružio sa bosanskim četnicima. On je napadao jedinice Narodnooslobodilačke vojske u Srpcu, Gračacu, Zrmanji i drugim mestima. Pošto je obrazovana takozvana Dinarska četnička divizija u koju su ušle i neke četničke jedinice sa Korduna, Banije i Gorskog Kotara, akcije protiv Narodnooslobodilačke vojske bile su neprekidne. Sa Đujićem na čelu ta divizija je 1944. pobegla sa svoje teritorije pod udarima oslobodilačkih snaga i u januaru 1945. nalazila se u Gorici. Pred konačno oslobođenje Jugoslavije ostaci ove divizije prebegli su u inostranstvo na teritoriju koju su držale armije zapadnih saveznika.

Organizacija Draže Mihailovića u Vojvodini i Slavoniji, gde se zvala Komanda severnih pokrajina, nije imala vojnih formacija niti je ikad uspela da stvori bilo koji četnički odred. Rad se sveo na vrbovanje komandanata budućih jedinica, na pravljenje mobilizacijskih spiskova i sprovođenje organizacije za obaveštajnu službu. Sedište ove komande za sve vreme bilo je u Srbiji, prvo u Beogradu (1941. i 1942), a potom u okolini Obrenovca (1943. i 1944).

U Sloveniji radio je na organizovanju četnika Karlo Novak, koga je u Sloveniju sa ovlašćenjima uputio Draža Mihailović. U Sloveniji je postojala klerikalna kvislinška organizacija, koja se zvala Bela garda, i vršila političko-patrolnu službu za račun Italijana i vodila samostalno, a i u sastavu sa italijanskim jedinicama, aktivnu borbu protiv NOV. Italijani su je zvali Milicija volontaria anticcomunista (MVAC). Novak je pokušao da Belu gardu podčini sebi i da je veže za četničku organizaciju. Kada je naišao na otpor klerikalaca, koji su zazirali od velikosrpskog karaktera četničke organizacije, iako su se klerikalci nalazili kao ministri u jugoslovenskoj izbegličkoj vladi, Novak je pristupio organizovanju svojih jedinica koje je narod nazivao Plava garda. Ove

snage četnika bile su bez veće stvarne vrednosti, ali i one su toliko, kolike su bile, vodile borbu protiv jedinica Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije, koje su se obračunale sa njima i uništile ih...

(Miloš Minić, Četnici i njihova uloga u vreme NOR-a 1941–1945, Beograd, 1982. str. 13–50)

Enver Redžić:

MUSLIMANSKO AUTONOMAŠTVO I 13. SS DIVIZIJA

...Muslimanska građanska politika ponašala u razdoblju rušenja i okupacije jugoslavenske države i nastanka NDH. Za razliku od politike buržoaskih snaga i struktura u Jugoslaviji, koja se u ovom razdoblju kretala u znaku proosovinskih opredjeljenja i prozapadno angloameričkog kursa, da bi u kulminaciji državne krize nadmoćno prevagnule proosovinske snage i otvorile put kapitulaciji, okupaciji i razbijanju jugoslavenske države, muslimanska građanska politika nije ispoljavala znake oštre polarizacije u smislu zaraćenih sila, polarizacije u smislu zaraćenih blokova, već je mahom nosila obilježje pronjemačke orijentacije. To, međutim, ne znači da je u njoj dominirala fašistička ideologija i da je nacional-socijalizam postao oblik njene partijske organizovanosti, već su u njenom pronjemačkom opredjeljenju bile oživljene i došle do izražaja iluzije iz doba austro-ugarske okupacije, kada je Bosna i Hercegovina u sklopu Habsburške Monarhije činila corpus separatum, u kome se zemljišni posjed još nalazio u rukama muslimanske aristokratije, a muslimanski politički prvaci zauzimali uticajne pozicije u političkom životu Bosne i Hercegovine...

Među Muslimanima Bosne i Hercegovine najaktivniji propagator ekstremnog hrvatskog nacionalizma bio je Hakija Hadžić. Bio je jedan od osnivača muslimanskog ogranka HSS, u kome je razvijao aktivnost među Muslimanima nastojeći da ojača Mačekove pozicije u Bosni i Hercegovini i na taj način veže što tješnje Bosnu i Hercegovinu sa Hrvatskom. U vrijeme aprilskog rata, neposredno prije proglašenja NDH, pristupio je »Akcionom odboru Hrvata nacionalista« u Sarajevu, u kome je zajedno sa katoličkim sveštenikom Božidarom Bralom, dr Atifom Hadžikadićem, Filipom Premužićem i Josipom Zubićem radio »za hrvatsku stvar«. Poslije ulaska njemačke vojske u Sarajevo Akcioni odbor formira delegaciju koja odlazi u Zagreb da posjeti i pozdravi Pavelića (22. IV 1941). Kao najistaknutiji član ove delegacije,

Hakija Hadžić izrazio je Paveliću zahvalnost na uspostavljanju NDH, a Pavelić je tom prilikom imenovao Hadžića za svoga povjerenika, a Božidara Bralu za njegovog zamjenika »nad cjelokupnom historijskom teritorijom Bosnom i Hercegovinom, osim vrbaske banovine«. Prvi potez Hakije Hadžića u funkciji Pavelićevog povjerenika za Bosnu i Hercegovinu bio je otpuštanje iz državne službe činovnika Srbijanaca i uklanjanje sa vodećih položaja domaćih Srba i Jevreja). Zajedno sa Božidarom Bralom 10. maja 1941. Hakija Hadžić upućuje predstavku vojskovođi NDH maršalu Slavku Kvaterniku, u kojoj se predlaže da Pavelić i Kvaternik priznaju zasluge potpukovniku Stjepanu Jakovljeviću, koji je po njihovim instrukcijama organizovao prvu hrvatsku ustašku satniju, pa podsjećaju da je potpukovnik Jakovljević bio s njima kod Pavelića u delegaciji koja je tražila »definitivno prisajedinjenje Bosne nezavisnoj Državi Hrvatskoj i molila da se u Sarajevo odmah pošalje hrvatska vojska, radi zaposjednuća starohrvatskog bosanskohercegovačkog historičkog područja«. Zajedno sa Alijom Šuljkom Hakija Hadžić provodio je po Bosni među Muslimanima protusrpsku propagandu, čiji je smisao bio da čišćenjem od Srba Bosna i Hercegovina postane etnički čista hrvatska zemlja. U tom smislu, u funkciji ustaškog povjerenika za Bosnu i Hercegovinu Hakija Hadžić je razvijao propagandu i za priključenje Sandžaka Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, u čemu se oslanjao na pojedine Muslimane koje je u Sandžaku sam postavljao na razne dužnosti, a posebno na tzv. »politički odbor« Sandžaklija. Zadatak ovoga odbora bio je da devet sandžačkih srezova, koji čine »povjesni zemljopisni, prirodni i etnički dio Bosne i Hercegovine«, uključi u NDH. Bez političkog ugleda u široj muslimanskoj javnosti, Hakija Hadžić je uživao snažnu podršku vrha ustaškog pokreta i u NDH bio čak uticajniji od članova ustaške vlade iz reda bosanskohercegovačkih Muslimana.

U uskom krugu Muslimana izrazito privrženih ustaškoj državi, pored Hakije Hadžića, nalazili su se Ademaga Mešić i Osman Kulenović. Prvi je bio Pavelićev doglavnik, a drugi potpredsjednik vlade NDH sa sjedištem u Banjaluci.

Tešanjski trgovac i zemljoposjednik Ademaga Mešić je više od 30 godina razvijao među Muslimanima propagandu u smislu hrvatskog nacionalizma...

Zbog zasluga u širenju hrvatskog nacionalizma među bosanskohercegovačkim Muslimanima poglavnik NDH Pavelić imenovao je Ademagu Mešića doglavnikom u aprilu 1941. godine...

Dok su Hakija Hadžić i Ademaga Mešić u smislu hrvatskog nacionalizma bili veoma aktivni na političkoj sceni, sa različitim političkim imenom i uticajem među Muslimanima, dr Osman Kulenović... je za

vrijeme pravnih studija u Zagrebu pripadao pravašima frankovačke orijentacije. Stoga je njegovo imenovanje za potpredsjednika vlade NDH predstavljalo dokaz da je ustaški pokret u njemu imao svoga davnašnjeg čovjeka...

O. Kulenović je nastojao da Muslimani budu što masovnije uz NDH, polazeći pri tome od uvjerenja da je »kompaktnost Muslimana bila oduvijek poznata i da se ispoljila i u pristupanju politici NDH«. Odlazak O. Kulenovića sa funkcije potpredsjednika vlade NDH, početkom novembra 1941. godine, nije bio motiviran njegovim razlazom sa ustaškim režimom, već njegovim uvjerenjem da taj položaj zahtijeva ličnost većeg političkog autoriteta među Muslimanima.

Na dužnosti predsjednika vlade NDH dra Osmana Kulenovića smijenio je njegov brat dr Džafer Kulenović,... muslimanski političar koji je za sve vrijeme postojanja kraljevine Jugoslavije bio aktivan na političkoj pozornici Hrvatskog nacionalnog opredjeljenja,...

Pošto je ocijenio da u NDH može očuvati poziciju političkog prvaka među Muslimanima, sredinom avgusta 1941. posjetio je Pavelića na čelu jedne delegacije predstavnika bivše JMO i zatim ovako objasnio odnos vođstva JMO prema NDH: »Mi smo svi u pokretu već od prvog časa, te surađujemo u njemu, u državnoj politici i u upravi NDH u svim pravcima. Svima je nama Muslimanima Hrvatima pred očima konsolidacija i uređenje NDH, pa u to ulažemo i uvijek ćemo ulagati sve svoje sile.«... U novembru 1941. Pavelić imenuje dr Džafera Kulenovića za potpredsjednika vlade NDH. Iako znatno sužen, krug pristalica dr Džafera Kulenovića predstavljao je značajan oslonac ustaškom pokretu među bosanskohercegovačkim Muslimanima...

Pristalice ustaškog pokreta, koje su se ranije nalazile na desnom krilu HSS u njegovom muslimanskom ogranku, kao i one koje su davno istupile iz JMO i odbacivale njen autonomistički program, s nepovjerenjem su se odnosile prema proustaškim izjavama dra Džafera Kulenovića. Ademaga Mešić i njegov krug tražili su od Pavelića da se drži Muslimana... Pri tome je Ademaga Mešić naročito naglašavao ustaško stanovište o štetnosti posebnog grupisanja Muslimana, »jer to ne bi bilo korisno ni za Državu, a niti za Hrvate Muslimane«. Pavelić nikako nije imao namjeru da se liši starih pravaša i frankovaca iz reda »Hrvata Muslimana«, ali ni da se odrekne podrške izvjesnog broja prvaka JMO, u čijem je pozitivnom odnosu prema NDH s pravom vidio političko pokriće za masovna nasilja ustaša nad srpskim narodom i Jevrejima. Progoni, paljevine, organizovani pokolji i ubijanja pripadnika srpskog naroda u svim dijelovima NDH, naročito u Bosni i Hercegovini, da bi postala etnički čista hrvatska, nasilno prekrštavanje pravoslavnih seljaka i građana, upućivanje na prisilni rad u Njemačku i ustaške

koncentracione logore činili su svakodnevnu stvarnost NDH u prvim mjesecima njenog postojanja. Pod uticajem navedenih političkih ljudi i grupacija, motivirani razlozima koristoljublja, vjerske netrpeljivosti i osvete, pljački, nasiljima i zločinima skloni elementi iz redova Muslimana učestvovali su u ostvarivanju krimenoidnog ustaškog programa u Bosni i Hercegovini. Muslimanska građanska politika, prožeta šovinizmom i fanatizmom, vodila je Muslimane Bosne i Hercegovine ivicom istorijskog ponora. Ipak, izvjestan broj građanskih muslimanskih političara nije bio spreman da se identifikuje sa praksom i ciljevima NDH.

Smatra se da je sarajevski trgovac i senator Uzeiraga Hadžihasanović poslije smrti dra Mehmeda Spahe bio najuticajniji čovjek u JMO. Presudna je bila njegova uloga prilikom izbora dra Džafera Kulenovića na čelu JMO. Ima mišljenja čak da je na njegov nagovor dr Džafer Kulenović odlučio da uđe u vladu NDH. Navodno, Uzeiraga Hadžihasanović je procjenjivao da bi prisustvo Džafera Kulenovića u vladi NDH djelovalo u smislu obustavljanja ustaških zločina i bezakonja, i istovremeno smanjilo uticaj i paralizovalo ustaško djelovanje Hakije Hadžića u Bosni i Hercegovini.

Uzeiraga Hadžihasanović je među sarajevskim, kao i među bosanskohercegovačkim Muslimanima, bio veoma ugledna i uticajna ličnost, ali Hakija Hadžić i drugi ustaški funkcioneri, ignorisali su tu činjenicu i pristupili policijskim mjerama protiv njega. Međutim, Uzeiraga Hadžihasanović je uspostavio kontakte sa Nijemcima ubrzo poslije ulaska njemačkih jedinica u Sarajevo. Istovremeno, održavao je jake veze sa visokim vjerskim muslimanskim krugovima i predstavnicima sarajevske muslimanske čaršije, koji su sa zabrinutošću pratili ustaške zločine i njihove teške posljedice na položaj Muslimana u zemlji... Muslimani u Bosni i Hercegovini ostali nezaštićeni pred osvetom ustaničke stihije, naročito u krajevima gdje je dominirao četnički šovinizam, istaknuti muslimanski predstavnici, koji su odbacivali ustaško stanovište da su Muslimani Hrvati, činili su napore da se povežu sa Nijemcima i pridobiju ih za svoju koncepciju izdvajanja Bosne i Hercegovine iz sklopa NDH i na uspostavljanje njemačkog protektora nad teritorijom Bosne i Hercegovine. Iako su nacionalne suprotnosti i konfrontacije u Bosni i Hercegovini i NDH objektivno išle u korist okupatorima, oslobađajući ih potrebe za jačim angažovanjem vojnih snaga, muslimansko-hrvatski sukobi, sa kojima nisu računali njemački okupatori, pa ih nisu ni podsticali, predstavljali su opterećenje za njemačku politiku u NDH. Mada nisu imali razloga da odbace muslimansku podršku u Bosni i Hercegovini, Nijemci nikako nisu bili spremni da za ljubav muslimanskih autonomista kvare odnose sa NDH, čije je stvaranje bilo omogućeno Hitlerovom balkanskom i antijugoslavenskom

strategijom. Za razliku od Hrvata, koje su cijenili prije svega zbog istorijski formiranog antisrpskog nacionalizma i u njemu gledali glavnu branu za državnu obnovu Srbije i Jugoslavije, Nijemci su sa omalovažavanjem i prezirom govorili o bosanskohercegovačkim Muslimanima. Cijeneći narode po njihovoj rasnoj pripadnosti, njemački okupatori su u međusobnim kontaktima iznosili mišljenje da su bosanskohercegovački Muslimani u politici »oportunisti«, u načinu života »asocijalni« i da se u rasnom pogledu nalaze na nižoj vrijednosnoj skali.

Muslimanska građanska politika u uslovima okupacije zemlje slijedila je tradiciju JMO da zaštitu muslimanskih interesa, u stvari građanskih, traži od vladajućih faktora. Međutim, više nije bilo uslova za uspješnu politiku pod parolom »Muslimani na okup«. Okupacija i ustanak zahtijevali su i od Muslimana jasna opredjeljenja. Muslimanska politika pod vodstvom građanskih grupa i pod uticajem vjerskih vrhova činila je u praksi položaj Muslimana sve težim, zamršenijim i neizvjesnijim. Pod okriljem okupatora ustaše su već u junu 1941. započele na području Bosne i Hercegovine masovna nasilja protiv srpskog naroda...

Dugogodišnja politika JMO i drugih muslimanskih političkih grupacija da su Srbi krivci za teški položaj Muslimana u Bosni i Hercegovini u koji su dovedeni agrarnom reformom imala je odjeka u raspirivanju antisrpskih raspoloženja među Muslimanima u protusrpskim pogromima ustaške vlasti. Srpskom narodu preostalo je jedino da ustankom brani svoj goli život i pravo na opstanak. Činjenica da su ustaški pokolji i masovno ubijanje Srba izvršeni u krajevima nacionalno-mješovitog sastava stanovništva, mahom srpsko-muslimanskog sastava, nužno je vodila pooštravanju srpsko-muslimanskih suprotnosti i sukoba. U muslimanskim komšijama, koje su učestvovale u pljačkaškim i koljačkim ustaškim odredima, Srbi ustanici vidjeli su svog prvog i najvećeg neprijatelja. Odbrana je dobila oblik masovne osvete i odmazde nad nezaštićenim muslimanskim stanovništvom. Otpočelo je uzajamno istrebljivanje. Muslimanska građanska politika nije predviđala razvoj u NDH koji bi mogao dovesti do tragičnih masovnih stradanja Muslimana. Rezolucije vjerskih i političkih muslimanskih krugova nisu imale takvog uticaja da bi mogle da ih zaustave. Poslije migracija srpskog stanovništva, desetine hiljada Muslimana krenulo je takođe u izbjeglištvo koncentrišući se u gradovima i većim naseljima. Ustašama je odgovaralo da srpsku odmazdu iskoriste za nove muslimanske protivsrpske akcije, da Muslimane pretvore u trajne i nepomirljive protivnike srpskog naroda. Osvetoljubivost je imala realnu motivaciju. Bratoubilačka mržnja prijetila je da se s obje strane razvije u međusobnu konfrontaciju patoloških razmjera.

Realnost muslimanskog položaja bila je, međutim, veoma složena i neminovno podsticala na razmišljanja u raznim pravcima. Ukoliko je u početku među Muslimanima bilo oduševljenja i iluzija o NDH, sada takvih raspoloženja nije bilo. Na ustaškim pozicijama ostao je tanak sloj Muslimana, koji nisu mogli izbjeći odgovornost zbog izvršenih zločina i političkog podsticanja na pljačku, ubistva i nasilja…

Istaknuti primjeri rječito govore o velikoj pometnji i dezorijentaciji širokih razmjera među bosanskohercegovačkim Muslimanima, koja je bila izraz i rezultat jedne naopake politike muslimanskog građanskog kruga i različitih grupa u njemu. Njeno osnovno obilježje ispoljavalo se u tradicionalnom odvajanju Muslimana od Srba i Hrvata u ime uskih interesa pojedinih partijsko-političkih grupacija. Račun su plaćali široki muslimanski slojevi. Uvijek prisutan svojim uticajem na političko ponašanje bosanskohercegovačkih Muslimana, vrh Islamske vjerske zajednice i sada je, u uslovima neobuzdanog bezakonja i nasilja ustaške vlasti, izabrao pogrešan put u opredjeljivanju muslimanskih interesa. Dok su ustaše i katolički kler primoravali Srbe i Jevreje da prelazom na katoličku vjeru spasavaju goli život, reis-ul-ulema je od ministra unutrašnjih poslova Vlade NDH tražio da donese uputstva o zakonskom redu »kako bi i oni konvertiti, koji prelaze na Islam, bili jednako tretirani isto kao i oni, koji prime rimokatoličku vjeru«.

(»SVJETLOST«, Sarajevo, 1987, str. 11–20)

STR 58 PRAZNA

GLAVA DRUGA

STRADANJE MUSLIMANA U HERCEGOVINI I ISTOČNOJ BOSNI – AVTOVAC, KULEN VAKUF, KORAJ, VIŠEGRAD, ROGATICA, GORAŽDE, ČAJNIČE, VLASENICA, SREBRENICA, NEVESINJE I PRVI POKOLJ U FOČI – juni 1941 – april 1942.

Ustanici poubijali Muslimane u Avtovcu; Zločini nad Muslimanima u Kulen–Vakufu, Malom Zvorniku i paljenje kuća i zverstva nad ženama i decom u Koraju; I nemački komandant na Jugoistoku izvestio je o zločinima četnika u selu Koraju; Protest grupe viđenijih Muslimana iz Bijeljine, Izjave i saslušanja preživelih o zločinima u Goraždu, Višegradu, Rogatici, Čajniču; Pokolj Muslimana u Foči, izjave i izveštaji o tom prvom masovnom pokolju; Zločini nad Muslimanima u Vlasenici i Srebrenici kao i paljenje sela i klanje u rejonu Nevesinja; Peticije višegradskih Muslimana zbog zločina; Stavovi i proglasi VŠ NOV i DV Jugoslavije, CK KPJ; Izbeglice u većim gradovima širom Bosne.

Prilozi: Mala Zejra; pop Zečević: Iz Dnevnika Vladimira Dedijera.

DOKUMENTI

ŠTAB I GERILSKOG BATALJONA »SLOBODA« 4. GERILSKOM ODREDU, 8. SEPTEMBAR 1941.

ŠTAB I. BATALJONA
»SLOBODA«

IV gerilskom odredu, odredu Boboljuske, V. i M. Cvjetnić, Osredci.

Komandirima i političkim sekretarima

I.

Dobili smo iscrpan izvještaj o borbama oko K. Vakufa i Dulidbe i o rezultatima tih borbi. Ponovila se istorija Boričevca. Naši odredi koji su sa voljom i oduševljenjem pošli u borbu za slobodu svojih krajeva, svojih gradova i sela, pale te iste gradove i sela. Ti isti odredi koji su se borili protiv krvavog terora Pavelićevih bandi, protiv slugu Hitlera i Musolinija, pokazali su se slabi da spriječe neodgovorne elemente u pljački i palenju Vakufa. Taj grad je bio pun namirnica i korisnih stvari za našu vojsku, a sve je to izgorilo u pjanom bijesu neodgovorne mase. Pri osvajanju jednoga grada važno je sačuvati ono što se u tom gradu nalazi a što će koristiti našoj oslobodilačkoj vojsci. Vjerujemo da će svaki naš pošteni gerilac osuditi palenje i pljačku Vakufa kao i ubijanje nevinih ljudi, žena i djece. Vjerujemo i to da će u budućim našim borbama naši pošteni gerilci po svaku cijenu spriječiti ovakove zločine. Mi treba da se svetimo i ubijamo fašističke krvnike u našoj zemlji, ustaške bande i njihove plaćenike i onda ćemo biti pravi nosioci slobode naših naroda.

II.

Po naređenju Štaba Brigade pomenuti odredi ima da izvrše sledeće:

I. Naš IV odred ima da drži svoje stare položaje prema Osječenici i da drži busije na cesti prema Vakufu (da zatvori Petrovac sa zapada) i da drži stalnu vezu sa našim V odredom koji mora da kontroliše put prema Krupi.

II. Pola snaga odreda Boboljuske, V. i M. Cvjetnić i Osredci treba odmah da se upute preko Medenog Polja na Oštrelj. Jačina tih snaga treba da bude najmanje 60 pušaka 4–5 puškomitraljeza i bar jedan teški mitraljez. U koliko ne bude moguće postignuti taj broj od ovih odreda, treba povući izvjesne snage iz odreda Vrtoča i Čovke, tako da se ovaj broj postigne. Ovaj odred mora najhitnije da se formira i da krene prema Oštrelju. Treba da stigne ovamo najkasnije 9-og do 20 časova.

III. Ostatak snaga ovih odreda mora da se rasporedi ovako: Jedan dio da se uputi od Bjelaja i Vrtoča prema Petrovcu i da se spoji, tj. da uspostavi vezu sa našim IV odredom u Medenom Polju kako bi zajednički kontrolisali kretanje neprijatelja od Petrovca. Odred Čovka i Lipe treba da drže busije prema Bihaću kako neprijatelj nebi sa te strane mogao da nadire. Vrtočki odred treba da kontroliše cestu prema Krnjeuši i Bihaću. U cjelom tom rasporedu naši odredi moraju da se srede i da održavaju međusobnu vezu putem patrola koje će u isto vrijeme izviđati i čistiti teren od, možda, zalutalog neprijatelja.

IV. Ovu naredbu Štaba Brigade preko našeg Bataljona treba uputiti svima odredima pomenutim u ovoj naredbi, a naročito odredima prema Ripačkom klancu. Ne smije se propustiti ni jedan momenat, nego odmah izvršiti naredbu i rasporediti snage kako to najbolje odgovara terenskim prilikama i situaciji.

Komandir i politički sekretar IV odreda moraju ovu naredbu prenijeti putem kurira u pomenute odrede. Za odred Lipu i druge prema Bihaću prekucati naredbu i odmah je poslati. Po svršenom poslu podnijeti izvještaj ovome Štabu. Vaš kurir treba da stigne najkasnije do 16 časova 9-og o mj.

8–IX–1941. god.

Za Štab:

Komandant:
(Potpis nečitak)

Politički sekretar:
(Potpis nečitak)

(AOS, a. NOP-a, 1700, reg. br. 15/3)

IZVOD IZ IZJAVE ŽANDARA MARTINA MILETIĆA U KOMANDI ŽANDAMERIJE NDH U GOSPIĆU, 10. SEPTEMBRA 1941.

Rađeno 10. rujna 1941. godine u pisarnici krilnog oružničkog zapoviedničtva u Gospiću.

ZAPISNIK
izjave na prijavku

Pokusnog oružnika Martina Miletića, ranije sa službom na oružničkoj postaji Srb, a sada privremeno na oružničkoj postaji Gospić, krilnog zapoviedničtva Gospić, povodom komunističko-četničke akcije.

I.

Martin Miletić, pokusni oružnik, rodom iz Novog Vinodola, kotar isti, star 22 godine, ranije na službi na oružničkoj postaji Srb, a sada se privremeno nalazi na oružničkoj postaji Gospić, pristade mi na prijavak i izjavi slijedeće:

* * *

U Kulen Vakufu sam bio u sastavu naše vojske 38 dana, t. j. od 28. srpnja do 3. rujna 1941. godine, za koje vrijeme smo stalno svake noći vodili borbu u okolini Kulen Vakufa sa četnicima, koji su napadali skoro svake noći, a kad bi primjetili naše snage napadali su i po danu.

Za vrijeme ovih borbi jednoga dana naišli smo na jednu grupu četnika koji su imali poljsku vojničku kuhinju, koje smo rastjerali i kuhinju poništili i zarobili 3 vojnička karabina.

Isto tako jednoga dana vršili smo napad na selo Vrtoče udaljeno oko 15 km. od Kulen Vakufa, koje su selo četnici bili ranije zauzeli ali je poslije od strane naše vojske zauzeto, te smo išli da uhvatimo vezu sa našom vojskom, kojom prilikom su četnici dali veoma jak otpor, ali smo ih pomoću jednog našeg topa protjerali sa njihovih položaja i razbježali su se.

Dana 3. rujna 1941. godine zapoviedio mi je zapoviednik oružničke postaje Kulen Vakuf da idem preko Bihaća za svoju jedinicu, pošto sam ostao bez sredstava za život, te sam istoga dana u društvu 14 ustaša i nekoliko seljaka teretnim samovozom krenuo za Bihać, gdje smo stigli 4. rujna 1941. godine oko 8 sati.

Kad smo putovali prema Bihaću četnici su nas napali u dva maha i to, prvi put blizu sela Čukova, kotar Kulen Vakuf, gdje smo odbili na-

pad, a drugi put su nas napali u jednoj šumi na Rašlji sa 3 strane sa strojnicama i jednim topom i tom prilikom je bilo mnogo žrtava na našoj strani među građanskim licima koji su išli sa nama kao bjegunci, a tako isto poginulo je nekoliko ustaša, t. j. tu smo se razbježali na sve strane, jer je četnički napad bio žestok, tako da se nismo mogli braniti.

Poslije ovoga napada ja sam se sa preživjelim ustašama i civilima koji su samnom išli povukao u mjesto Ripač odakle sam krenuo za Bihać.

Napominjem, da su nam četnici prilikom drugog napada zarobili 2 kamiona i oko 75 seljačkih kola, koja su se vraćala iz Kulen Vakufa u Bihać, a iz Bihaća su bila dovezla Srbe protjerane za Kulen Vakuf i okolinu, pa su se ta kola sa nama zajedno vraćala kući za Bihać.

Kad sam stigao u Bihać javio sam se kod krilnog oružničkog zapovjedničtva, odakle sam 5. rujna 1941. godine preko Zagreba krenuo za Gospić, gdje sam stigao 8. rujna ove godine i javio sam se krilnom zapoviedniku, te se i sada nalazim na postaji Gospić.

Drugo nemam šta da izjavim, a na pokazano mogu prisegu da položim.

Zapisnik mi je pročitan i sve su moje riječi u njemu točno zapisane.

Prisutni:
1) Vodnik Stj. Leposa — Pokusni oružnik:
2) Franjo Leskovčak — Martin Miletić

Zapisnik sačinio i ovjerava:

M. P.

Zapoviednik bojnik:
(Potpis nečitak)

(AOS,a – NDH, k. 220, reg. br. 41/5)

KOMANDA 3. ŽANDARMERIJSKE PUKOVNIJE BANJA LUKA
VRHOVNOJ KOMANDI ŽANDARMERIJE NDH
ZAGREB,
12. SEPTEMBRA 1941.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIČTVO
3. ORUŽNIČKE PUKOVNIJE
J. S. Broj 977

Izvješće o napadu četnika na Kulen Vakuf.

VRHOVNOM ORUŽNIČKOM ZAPOVJEDNIČTVU

Banja Luka, 12. rujna 1941. ZAGREB.

Zapovjednik oružničke postaje Kulen Vakuf sa spisom Broj Službeno od 11. rujna 1941. izvješćuje:

»Dne 27. srpnja 1941. izvršen je napad od strane četnika na oružničku postaju Rmnj Manastir te se oružnici povukli na oružničku postaju Kulen Vakuf, gdje su sa oružnicima ove postaje i naoružanim građanima zauzeli položaje oko mjesta Kulen Vakufa, ali je od strane četnika stalno vršen napad na postavljene zasjede koji su napadi bili odbijani.

30. srpnja 1941. izvršila je vojska pod zapovjedništvom bojnika g. Vebera evakuaciju građanstva iz sela Borićevca, kotara Donji Lapac, u Kulen Vakuf i smješteni po kućama. Oružnici se nalazili na položaju oko Kulen Vakufa sve do 5. rujna 1941.

Za svo ovo vrijeme četnici su vršili napad na položaje sa svih strana a naročito na oružničku postaju, ali su uvijek odbijeni od strane naših snaga.

5. rujna t. g. zapovjednik domobrana bojnik g. Veber zapovjedio je, da se građanstvo iz Kulen Vakufa evakuiše za Bihać. Polazak je bio 6. rujna t. g. u 5 sati preko sela Vrtoče za Bihać. Određena je bila izvidnica i pobočnica od 100 naoružanih građana pod zapovjedništvom zapovjednika postaje Kulen Vakuf oruž. narednika Augustina Rajića, sa 4 puškomitraljeza, a ostatak od 300 pušaka obrazovao je pobočnice za zaštitu od četničkog napada. Kada je ovo bilo raspoređeno, krenulo se je putem uz Čovku, gdje su četnici izvršili napad iz teških i lakih mitraljeza na pobočnice – izvidnice i mirno građanstvo koje je u koloni dugačkoj oko 5–6 km. išlo cestom. Ostali dio vojske sa časnicima štitili su pozadinu koji je također napadnut od četnika sa svih strana prije nego što je pošao iz Kulen Vakufa. Ovom prilikom četnici su ubili dva konja koja su vukla poštanski novac, domobransku municiju te je sve ovo pa-

lo u ruke četnika kod samog Kulen Vakufa. U povlačenju od mjesta Prkosa, naše snage i evakuirano građanstvo bilo je stalno pod puščanom i mitraljeskom paljbom od strane četnika, narod je ginuo kao snoplje padao po cesti a majke od umora bacale svoju djecu po kanalima kraj puteva. Na cijelom putu nailazili smo na razne zaprijeke koje su smetale prolaz kolima natovarenim sa djecom i ranjenicima, na taj način, što su putovi bili prokopani ili prezidani sa nekoliko metara visokim zidom i stubovima isprevezani žicom. Kada se pristupilo otklanjanju ovih zaprijeka na putevima, počela je sa svih strana sipati puščana i mitraljeska vatra jer su barikade na putevima pravili na takovim mjestima gdje bi mogli što veću štetu nanijeti vatrom iz pušaka.

Kada je narod istoga dana došao na mjesto Prkose, bilo je određeno, da se sav narod prikupi i sačeka vojska. Kada se narod prikupio i vojska stigla, jedna satnija domobranaca određena je za izvidnicu izmješana sa naoružanim građanskim licima a 12. satnija sa 2 časnika sa građanima, ostala je kao zaštitnica, dočim je potpisati sa jednim odredom bio određen za izvidnicu i čišćenje terena Prkosi i prebacivanja preko Čave prama Vrtočama. Ovom prilikom četnici su sa svih strana izvršili juriš na građane kod kola i na 12. satniju Domobranaca i zarobili oko 90 kola natovarenih sa djecom i ranjenicima kao i cijelu 12. satniju. Vojnike su razoružali i pustili, dočim su časnike i građane po nekojega na licu mjesta zaklali, a nekoje otjerali u Kulen Vakuf koje su tamo natjerali da sami sebi iskopaju raku i tu ih poklali.

Prilikom prelaza u Vrtoče, ponovno je sa svih strana iz busija otvorena mitraljeska paljba iz šume i iz sela, te je narod i vojnici padali što mrtvi što ranjeni po putu i tamo ostajali, pošto nije bilo vremena za spašavanje a niti sredstava za prevoz za liječničku pomoć.

Prilikom ovoga povlačenja, najžešći napad od strane četnika izvršen je kod mjesta zv. »Rašlja« između sela Lipa i Ripča, gdje su sa obe strane puta napadali iz mitraljeza do samoga mjesta Ripač gdje se nalazila naša vojska na osiguranju mjesta od četničkog napada.

Prilikom ovih borbi sa četnicima, na mjestu zv. »Čovka« poginuo je pokusni oružnik Ibrahim Duratović iz Cazina, a privremeni oružnik Dedo Bešić iz Kozarca ranjen je u obje noge koji je bio previjen i smješten na kola ali je na mjestu Prkosi od strane četnika sa ostalima zarobljen te se za sudbinu istoga nezna.

Prilikom dolaska u mjesto Bihać, 8 ov. mjeseca t. g. određeni su povjerenici za popis građana koji su evakuirani te se iz Kulen Vakufa nije javilo 2700, iz Orašca i Ćukova 600, iz Klise i Brda 195. Dali je ovo građanstvo prilikom povlačenja izginulo ili se nije prijavilo, do sada se nije moglo ustanoviti.

Jedna žena koja je ovom prilikom bila po četnicima zarobljena i otjerana u Kulen Vakuf, priča da su četnici zarobljenike natjerali, da sami sebi iskopaju raku gdje su ih zatim mnogo njih sa noževima poklali. Isto tako jedan seljak iz mjesta Lipa, koji je u prvoj partiji po četnicima bio zarobljen, njih oko 100 koje su četnici sa noževima poklali u jednoj rupi i zakopali, dočim da je on slučajno bio lakše ranjen i simulirao da je mrtav, te na taj način iskoristio priliku i pobjegao u Bihać. Navedeni ranjeni seljak upućen je u bolnicu u Zagreb na liječenje.

Po izjavi navedene ženske, četnici su mjesto Kulen Vakuf potpuno zapalili osim nekoliko grčko-istočnjačkih kuća koje su od ranije bile napuštene.[1]

Prednje izvješće dostavljam s molbom na znanje i uvid.[2]

Dostavljeno:
Vrhov. oruž. zapovjedničtvu;
Ravt. za jav. red i sigurnost;
Vel. Zupanu Župe Sana i Luka, i
Vrbaskom divizijskom području.

Zapovjednik, pukovnik
(Potpis nečitak)

M.P.

(AOS, a. NDH, k. 61 a, reg. br. 44/15)

---

[1] Dušan Lukač o pokolju Muslimana u Kulen Vakufu piše: »Ali, komunisti i progresivne snage nisu uvijek uspijevali da spriječe ispade prema muslimanskom i hrvatskom stanovništvu. Tako su četničke grupe uspijevale da izvrše pokolj oko 1.100 Muslimana u Kulen–Vakufu u jesen 1941, dok su četnički nastrojene jedinice, uglavnom pridošle iz Srbije, izvršile niz masovnih pokolja nad Muslimanima u istočnoj Bosni. Ovi pokolji Muslimana izvršeni od jedinica *koje su u to vrijeme bile na strani ustanika u BiH*, doprinijele su usporavanju procesa pridobijanja Muslimana za narodnooslobodilački rat.« (Prilog izučavanju nacionalnog pitanja u BiH u periodu NOR-a, *Prilozi*, Institut za istoriju radničkog pokreta, Sarajevo, IV/1968, 4, 476.)

[2] U dnevnom izvještaju od 16. septembra 1941. Komande žandarmerije NDH o situaciji u Kulen Vakufu stoji:

6) – 6. rujna u 5 sati je pučanstvo Kulen Vakufa evakuirano za Bihać. Zapovjednik je bio bojnik Veber. Na putu je narod i vojska sa oružništvom bila pod neprekidnom vatrom pobunjenika. Žrtava ima mnogo. Pobunjenici su odmah kod Kulen Vakufa zarobili novac i municiju. Osim ovog četnici su navalili na kolonu kola sa djecom i ranjenicima oko 90 kola i sve zajedno sa 12 satnijom domobrana zarobili. Vojnike su razoružali i pustili, a ponekog častnika i gradana odmah zaklali, a druge odveli u Kulen Vakuf gdje su si sami kopali grobove, te su poslie bili poubijani i poklani. Najčešći napad su četnici izvršili kod Rašlje između Lipe i Ripača. Po dolasku u Bihać, konstatirano je, da se nije javilo ukupno iz Kulen Vakufa, Čukova, Klise i Brda oko 3500 ljudi. Za njihovu sudbinu se nezna. O. br. 1011 –

PROGLAS GLAVNOG ŠTABA NOP ODREDA BOSNE I HERCEGOVINE I KOMANDE VOJNO-ČETNIČKIH ODREDA 1. OKTOBRA 1941.

POŠTENOM I RODOLJUBIVOM NARODU BOSNE!

Divljački neizazvani napad Hitlerovih hordi na našu zemlju doveo je, blagodareći izdajnicima, petokolonašima i ostalim izrodima, do raspada Jugoslavije. Bosna i Hercegovina došle su, po milosti Hitlera i Musolinija, pod vlast ubice i bandita Pavelića, koji je u našim selima i gradovima zaveo vlast neodgovornog društvenog ološa – ustaša. Napaćena i stradalačka Bosna, koja je u svojoj istoriji vidjela mnoge nasilnike i krvoloke, doživjela je dosada nečuvena nasilja i neviđene zločine. Hiljade i hiljade sinova Bosne pobijeni su na najzvjerskiji način od razularenih ustaških bandi. Crne se zgarišta popaljenih domova širom Bosne i Hercegovine. Do neba se diže vapaj ucviljeljenih majki i žena i plač naše siročadi. Hitlerov i Musolinijev pandur Pavelić upravio je svoje udarce protiv srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, želeći da ga potpuno uništi. On pokušava da za tu zločinačku namjeru iskoristi kao svoje oruđe muslimane i bosanske Hrvate. Sijući otrovno sjeme šovinizma i vjerskoga fanatizma, on nastoji da zavadi narod Bosne koji vijekovima živi na ovoj grudi i natapa je svojim znojem i krvlju. Krvolok Pavelić, izrod bratskog hrvatskog naroda, uspeo je da upregne u svoja kola samo ološ i da zavede nešto nesvjesnoga i zaostalog muslimanskog i hrvatskog življa. Sve što je pošteno među muslimanima i Hrvatima Bosne i Hercegovine osuđuje u svojoj duši zvjerski postupak Pavelićevih bandita prema Srbima. Njihova osuda još nije dobila glasan izraz, ali taj dan nije daleko.

BRAĆO SRBI!

Na oružje! Vijekovima ste se borili protiv tuđinskog jarma. Vijekovima ste ustajali protiv nepravde i ugnjetača. Nikada kao danas nije veća potreba da zbijete svoje redove, da kao jedan čovjek ustanete u borbu protiv Hitlerovih i Pavelićevih bandi. Zaboravite sve ono što vas je do juče dijelilo i ujedinite sve svoje snage protiv neprijatelja srpskog roda i imena. Ujedinimo se sa svojom braćom preko Drine i sa ostalim narodima Jugoslavije u odlučnoj borbi protiv fašističke najezde.

HRVATI I MUSLIMANI!

Pomozite borbu svoje srpske braće, koja ne traže osvetu, već svoje pravo da žive slobodno u zemlji svojih predaka. Izbacite iz svojih redo-

va ustaške bandite koji sramote hrvatsko i muslimansko ime. Pridružite se i vi našoj borbi da bismo što brže istjerali iz naše zemlje okupatore i zaveli u njoj red i mir za sve poštene i rodoljubive ljude bez razlike narodnosti i vjere. Živjeli smo vijekovima na ovoj grudi i živjećemo i dalje u slozi i ljubavi kad iz naše zemlje nemilosrdno iskorijenimo one koji su unosili među narod zlu krv i od toga vukli korist.

NARODE BOSNE!

Čaša trpljenja srpskog naroda u Bosni je prepuna. Opljačkan do gole duše, progonjen i mučen kao divlja zvijer, on se digao na oružje. Digao se da brani svoja ognjišta, svoj goli život, svoju nejač, da brani svoju čast. Na teror njemačko-italijanskih okupatora i njihovoga plaćenika Pavelića, srpski narod odgovara onim sredstvima koja fašistički ljudožder jedino poštuje: oružjem. Srbi Bosne i Hercegovine latili su se oružja s jednim jedinim ciljem: da iz naše zemlje istjeraju okupatora i ustaške bande, da zaštite svoj narod od fizičkog istrebljenja i da spriječe fašističke horde u pljačkanju naše zemlje. U toj svojoj svetoj i pravednoj borbi srpski narod nije sam. Širom Jugoslavije diže se sve što je pošteno i rodoljubivo protiv Hitlerovih bandi. Porobljeni narodi Evrope ustali su takođe protiv fašističke nemani. Herojska borba Crvene vojske slama udarnu snagu najboljih Hitlerovih trupa. Engleska avijacija i mornarica nanose teške udarce njemačkoj ratnoj industriji i njemačkoj floti. Amerika šalje sve veću materijalnu pomoć Engleskoj i Sovjetskoj Rusiji. Ta velika borba čitavog naprednog čovječanstva protiv najcrnjeg neprijatelja sviju naroda – fašizma – svršiće se pobjedom Sovjetske Rusije i Engleske. Za tu pobjedu i mi ćemo doprinijeti svoj skromni dio i tako sprati sa našega imena sramotu koju su nam nanijeli naše izdajice i izrodi.

POŠTENA I RODOLJUBIVA BOSNO!

Ustaj na oružje! Kucnuo je čas obračuna sa našim krvnim neprijateljima – fašističkim i ustaškim bandama. Tjerajmo iz naše zemlje bandite i pljačkaše, ubojice i palikuće.

Živjelo jedinstvo svih Srba Bosne i Hercegovine!
Na okup svi pošteni i rodoljubivi Bosanci i Hercegovci!
Živjela zajednička borba svih naroda Jugoslavije!
Živjela borba svih naroda protiv fašizma!
Živjela Sovjetska Rusija, Engleska i Amerika!

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODIMA!

1. oktobra 1941. godine[1]
Položaj

ZA VOJNO-ČETNIČKI ODRED:
major **Jezda S. Dangić,** s. r.
kapetan **Sergije Mihailović,** s. r.
kapetan **Pero Đukanović,** s. r.

ZA ŠTAB
NARODNOOSLOBODILAČKIH
(PARTIZANSKIH) ODREDA
BOSNE I HERCEGOVINE:
Rodoljub Čolaković, s. r.
Slobodan Princip, s. r.
Svetozar Vukmanović, s. r.

(Zbornik..., tom IV, knjiga 1, dok. br. 1)

---

[1] U zaključku sa sastanka četničkih i partizanskih odreda 1. oktobra 1941. u Gori, došlo je do sledećeg sporazuma:

1. Formira se zajednički privremeni operacioni štab između vojnih i partizanskih odreda na teritoriji Bosne sa nazivom: »KOMANDA BOSANSKIH VOJNIH PARTIZANSKIH ODREDA.«

2. Štab biće formiran od tri člana vojno četničkih odreda sa ove teritorije i tri člana iz partizanskih odreda.

3. Mesto operacionoga štaba zajedničke Komande menja se po potrebi.

4. Funkcionisanje štaba počinje 1. oktobra. Štab imade odmah da prouči sva vojna pitanja o prestojećim operacijama, radi njihovoga brzoga sprovođenja u delo.

5. Štabovi vojnih partizanskih odreda uputiće lica – članove – za ovaj štab na dan 2. X 1941. godine snabdevene potrebnim dokumentima da su za to upućeni.

6. Pri svakome odredu formiraće se pokretni preki sudovi, koji će izricati smrtne kazne za dela: pljačku, begstvo iz borbe – položaja – špijunažu, izdaju, paljevine i zločinstva kako za one na položaju tako i za ove u pozadinskoj službi.

7. Izvršiti mobilizaciju svega ljudstva od 19 do 50 godina starosti, tako da se za operativnu službu – na položaj – mobilišu ljudi od 19 do 40 godina starosti, a od 40 pa naviše za sve pozadinske službe.

8. Prilikom zauzimanja novih mesta postaviće se zajednička vlast.

9. U svima oslobođenim krajevima: selima, opštinama i srezovima izabrati narodne odbore, koji će vršiti svu vlast u pozadini. Sve dosadašnje vlasti prestaju dejstvovati. Predsednik odbora u sreskom mestu biće ujedno i starešina sreza.

10. Pozadina mora biti tako uređena od strane odbora, da odgovara punim zahtevima fronta.

11. Odbor će izdavati potpore u naturi i novcu svima porodicama poginulih, ranjenih ili zarobljenih četnika – partizana.

Dostavljeno:
Svima sreskim, opštinskim, seoskim vlastima. Komandantima odreda, bataljona na položaju.

Za vojno četnički odred:
1 – Major Jezdimir S. Dangić
2 – Kap. Sergije G. Mihajlović
3 – Pero Đukanović

Za štab narodno oslobodilački (partizanskih) odreda Bosne i Hercegovine:
1 – Rodoljub Čolaković
2 – Slobodan Princip
3 – Svetozar Vukmanović

(AOS, a. NOP-a, k. 1701, reg. br. 13/1)

ПОШТЕНОМ И РОДОЉУБИВОМ НАРОДУ БОСНЕ!

Разбојнички и неизазвани напад Хитлерових хорди на нашу земљу довео је, благодарећи издајницима, петоколонашима и осталим изродима, до распада Југославије. **Босна и Херцеговина дошле су по милости Хитлера и Мусолинија под власт убице и бандита Павелића, који је у наша села и градове завео власти неодговорног друштвеног олоша-усташа. Напаћена и страдалачка Босна, која је у својој историји видјела много зулума и крвопролића, доживјела је до сада нечувено насиље и невиђене злочине. Хиљаде и хиљаде синова Босне побијени су на најзвјерскији начин од разуларених усташких банди. Црне се згаришта попаљених домова широм Босне и Херцеговине. До неба се диже вапај унесрећених мајки и жена и плач наше сирочади. Хитлеров и Мусолинијев пандур Павелић управио је свој ударац против Српског народа у Босни и Херцеговини, желећи да га потпуно уништи. Он покушава да за ту злочиначку намјеру искористи као своје оруђе Муслимане и босанске Хрвате. Сијући отровно сјеме шовинизма и вјерскога фанатизма, он настоји да завади народ Босне који вијековима живи на овој груди и натапа је својим знојем и крвљу. Кроатон Павелић, изрод братског хрватског народа, успио је да упрегне у своја кола само олош и да заведе нешто несвјесног и заосталог Муслиманског и Хрватског живља. Све што је поштено међу Муслиманима и Хрватима Босне и Херцеговине осуђује у својој души звјерски поступак Павелићевих бандита према Србима. Њихова осуда још није добила гласан израз, али тај дан није далеко.**

Народе Босне!

Чаша трпљења српскога народа у Босни је препуна. Опљачкан до голе душе, прогоњен и мучен као дивља звјер, он се дигао на оружје. Дигао се да брани своја огњишта, свој голи живот, своју нејач, да брани своју част. На терор њемачко-италијанскога окупатора и њиховога плаћеника Павелића, српски народ одговара оним срествима која фашистички људождер једино поштује: **оружјем.** Срби Босне и Херцеговине латили су се оружја с једним јединим циљем **да из наше земље истерају окупаторе и усташке банде, да заштите свој народ од физичког истребљења и да спрече фашистичке хорде у пљачкању наше земље.** У тој својој светој и праведној борби српски народ није сам. Широм Југославије диже се све што је поштено и родољубиво против Хитлерових банди. Поробљени народи Европе устали су такође против фашистичке немани. Херојски борци црвене војске задају ударце снагу најбољих Хитлерових трупа. Енглеска авијација и морнарица наносе тешке ударце њемачкој ратној индустрији и њемачкој флоти. Америка шаље све већу материјалну [illegible] Енглеској и Совјетској Русији. Та велика борба [illegible] људског човјечанства против најгорег непријатеља свију народа — фашизма — свршиће се побједом Совјетске Русије и Енглеске. За ту побједу и ми ћемо допринијети свој скромни дио и тако спрати са нашега [illegible] срамоту коју су нанијели **наше издајице и изроди.**

Браћо Срби!

[illegible] оружје! Вијековима сте се борили против туђинског јарма. Вијековима сте устајали против [illegible] и угњетача. [illegible] као данас није већа потреба да збијете своје редове, да као један човјек устанете у борбу против Хитлерових и Павелићевих банди. **Заборавите све оно што Вас је до јуче дијелило и уједините све своје снаге против непријатеља српског рода и имена. Уједините се са својом браћом преко Дрине и са осталим народима Југославије у одлучној борби против фашистичке најезде.**

Хрвати и Муслимани!

Помозите борбу своје српске браће, која не траже освету, већ своје право да живе слободно у земљи својих предака. **Избаците из својих редова усташке бандите, који срамоте Хрватско и Муслиманско име.** Придружите се и ви нашој борби да би што брже истјерали из наше земље окупаторе и завели у њој ред и мир за све поштене и родољубиве људе без разлике народности и вјере. Живјели смо вијековима на овој груди и живјећемо и даље у слози и љубави кад из наше земље немилосрдно искоријенимо оне, који су уносили међу народ злу крв и од тога вукли корист.

Поштена и родољубива Босно!

Устај на оружје! Куцнуо је час обрачуна са нашим крвним непријатељима — фашистичким и усташким бандама. Тјерајмо из наше земље бандите и пљачкаше, убојице и паликуће.

Живјело јединство свих Срба Босне и Херцеговине!
На окуп сви поштени и родољубиви Босанци и Херцеговци!
Живјела заједничка борба свих народа Југославије!
Живјела борба свих народа против фашизма!
Живјела Совјетска Русија, Енглеска и Америка!
Смрт фашизму — Слобода народима!

1. октобра 1941. године

Положај

За војно четнички одред:
Мајор **Језда С. Дангић,** с.р.
Капетан **Сергије Михаиловић,** с.р.
Капетан **Перо Ђукановић,** с.р.

За штаб народно-ослободилачких (партизанских) одреда Босне и Херцеговине:
Родољуб Чолаковић, с.р.
Слободан Принцип, с.р.
Светозар Вукмановић, с.р.

VELIKA ŽUPA PLIVA I RAMA JAJCE – MINISTARSTVU UDRUŽBE NDH, 14. OKTOBRA 1941.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
VELIKA ŽUPA PLIVA I RAMA
JAJCE
Broj: 2492 — Jajce, 18. listopada 1941. g.

MINISTARSTVU UDRUŽBE

ZAGREB

U stvari izbjeglica dostavljam privremeni izvještaj kako slijedi:

Prigodom napada pobunjenika na općine Šipovo i Jezero te Varcar Vakuf bio je priliv izbjeglica u početku od 6–7 hiljada koji se je broj tokom vremena mijenjao uslijed privremenog povratka izbjeglica u svoja sela i razlaza po raznim drugim kotarevima tako da je do ponovnog napada pobunjenika u jačoj mjeri paljenja i uništavanja seoskih domova broj izbjeglica bio između 4 500–5 000 hiljada.

Prije negó je Jezero spaljeno bio je spao broj izbjeglica na oko 3 500 a onda se opet povisio na preko 4 000 od kojih su mnogi opet se razišli izvan kotara Jajca tako da je u Jajcu ostalo oko 3 500 izbjeglica.

Od ovih preostalih uslijed traženja vojnih vlasti za evakuaciju Jajca zbog strategijskih svrha a po odredbi tog Ministarstva odpremljeno je u Travnik 967 osoba –

je u Travnik 967 osoba –	967
U Bugojno	506
U Zenicu	607
U Varcar Vakuf	770
te u Kiseljak u dječiji Dom djece	102
U svemu	2 946

U Jajcu je ostalo preko 80 porodica koje su dijelom nastanjene kod svoje rodbine, a dijelom ih je stalno namješteno kod raznih preduzeća.

Osim gornjih odprema se danas zadnji transport od 53 osobe, u Visoko.

Od doznačenog novca izdano je Kotarskoj oblasti Varcar Vakuf Kuna 25 000, a Bugojnu isto tako 25 000 Kuna.

Imadem među izbjeglicama smrtnih slučajeva 23 isključivo djece oboljelih od mazera s komplikacijama i 3 odrasla od pjegavog tifusa.

Župa je dobila od Ministarstva unutarnjih poslova Kuna 250 000	250 000
Od Ministarstva Udružbe iz računa zimske pomoći	50 000
Od Ministarstva udružbe	100 000
i pripomoć od Hrvatskog Radiše Kuna	100 000

Detaljni računi koji predstavljaju utrošak za izbjeglice uslijediće naknadno za ovaku posebnu navjeru.

Iz naknadnog izvještaja koji će uslijediti po likvidaciji izbjeglica biće čitava stvar vidljivija i detaljnija što će uslijediti kroz 15 dana. Već se sada predlaže da se od doznačenog novca stavi ovoj Župi na raspolaganje svota od Kuna 50 000 – radi eventualnih pomoći oskudjevajućim izbjeglicama kao eventualnu zimsku pomoć.

Preostala suma da se upotrebi za izgradnju popaljenih domova već u prvom vremenu kada to budu dopuštale prilike.

Osim gornjih navjera doznačeno je u svrhu prehrane izbjeglica dva vagona brašna iz Banja Luke koja je količina i primljena dočim ostala četiri vagona i ako su uslijedila odpremna odobrenja od strane Državnog Ravnateljstva za prehranu mlinu Vilim Stechl Vinkovci i mlinu Laufer i Stanivuković Šid kao i 50 metara graha nije prispjelo u Jajce jer su mlinovi tražili novac, a po odredbi tog Ministarstva imao se je novac spremiti navedenim mlinovima a jeli to izvršeno ovoj Župi nije poznato.

S obzirom da su se izbjeglice morale hraniti jako oskudno to su za prehranu trošene zalihe određene za ishranu pučanstva u Jajcu.

Sve vreće zatražene od gornjih mlinova odpremljene su pravodobno pojedinim mlinovima po općinskom poglavarstvu u Jajcu.

S obzirom na gornje predlaže se da se jedan vagon brašna od određenih vagona za prehranu izbjeglica u Jajcu uputi: 1 vagon brašna u Varcar Vakuf

2) 1 vagon brašna u Travnik
3) 1 vagon brašna u Zenicu
4) a preostali vagon da se uputi u Jajce zajedno sa 50 metara graha.

U odredbama neka izvoli Ministarstvo obavijestiti ovu Župu.

Kako je poznato nalazi se na Kiseljaku u dječijem Domu 102 djece koji su isključivo muslimanske vjere a pošto nadzor nad tom djecom osim nastojnika dječijeg doma koji nije musliman nema ni jednog muslimana to je ovdašnje Vakufsko Povjarenstvo izrazilo želju, da bi bio dječijem Domu dodijeljen jedan musliman po mogućnosti učitelj konfesionalnih škola radi nadzora prehrane i zgotovljavanja jela djeci, a i radi poučavanja u vjerskim obredima.

Moli se da se ovoj želji predstavnika Islamske zajednice izađe u susret, a iutom slučaju ova Župa o donešenoj odluci obavijesti.

ZA DOM SPREMAN!
VELIKI ŽUPAN:

P. S.

Po završetku izvještaja isplaćeno kotarskom predstojniku lično uz potvrdu Kuna 25 000 za izbjeglice.

ZA DOM SPREMAN!
VELIKI ŽUPAN:

M.P.

USTAŠKA VELIKA ŽUPA VRHBOSNA ŠTABU III VOJNOG ZBORA, 28. OKTOBRA 1941.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
VELIKA ŽUPA VRHBOSNA
V. T. Broj 467/41.
28. listopada 1941. g.
– Sarajevo –

1 prilog

STOŽERU III. VOJNOG ZBORA
SARAJEVO

U odgovoru na prednji Vaš upit, a povratkom spisa saobćujem, da Veliku župu – osim grada Sarajeva – sačinjavaju slijedeći kotarevi:

1) Sarajevo,
2) Foča,
3) Čajniče,
4) Srebrenica,
5) Vlasenica,
6) Rogatica,
7) Višegrad, te kotarske ispostave Goražde i Kalinovik.

Prema statističkim podacima iz godine 1931, ima u pojedinom kotaru i to:

Sarajevo:	Hrvata	79 665/	musl.	50 270	kat.	29 395/	grčkoist.	55 477	ost.	8 522–
Foča:	"	22 934/	"	22 672	"	262/	"	16 176	"	8
Čajniče:	"	21 230/	"	21 046	"	184/	"	888	"	12
Srebrenica:	"	17 435/	"	17 332	"	103/	"	17 766	"	9
Vlasenica:	"	12 167/	"	11 881	"	286/	"	25 278	"	87
Rogatica:	"	23 255/	"	22 219	"	1 036/	"	20 865	"	83
Višegrad:	"	14 299/	"	13 801	"	498/	"	14 017	"	109
Grad Sarajevo:	"	51 066/	"	29 694	"	21 372/	"	18 630	"	8 522.

U svim područnim kotarevima ugrožena je javna sigurnost uslijed četničko-komunističkih akcija tako, da su saobraćajne veze sa svim kotarevima prekinute, pa upravna vlast i ondje, gdje postoji neutralizirana je radi stalnog ugrožavanja tih komunističkih banda.

Prema sadašnjoj situaciji postoji naša upravna vlast u kotaru čajničkom sa sjedištem u Goraždu, Foči, Višegradu i Sarajevu, dok su ostali kotarevi u rukama četnika i to: Rogatica od najnovijeg datuma, a Srebrenica i Vlasenica već dulje vremena.

Četničko-komunistička akcija je na ovom području osobito jako razvijena, a sastoji se od isključivo grčko-istočnog elementa, kojoj su se akciji tokom vremena pridružili i oni mirniji elementi, koji se tome u početku i odupirali, ali podlegli bilo terorom upravo tih komunističkih bandi, koja kod svog dolaska u pojedina mjesta odmah pristupa mobilizaciji grčko-istočnih elemenata, bilo uslijed obće poznatih događaja, prošlih dana.

Upućen je i proglas odmetnicima u dva maha i to prvi put po Velikom županu 12. kolovoza, a drugi puta sada po izaslaniku vlade ministra g. Dumandžiću u kojem se isti pozivaju, da se vrate svojim domovima, gdje će im biti pružena sva zakonska zaštita, kao i svim ostalim lojalnim građanima, ali sve to nije urodilo pozitivnim rezultatom.

Iz svega ovoga slijedi, da se ovdje ne može bar za sada govoriti o bilo kakvoj lojalnosti, ili veliko-srpskom nacionalizmu, već o obćoj rušilačkoj tendenciji komunističkih elemenata, koja se uslijed ovako nastale situacije može jedino energično oružanom silom suzbiti.

Za dom spreman!

Veliki župan:
(Potpis nečitak)

(AOS, a. NDH, k. 155, reg. br. 27/1)

---

[11] Prema popisu iz 1948., knjiga IX, strana XVII, Muslimana–Jugoslovena je bilo:

	Ukupno	Srbi	Hrvati	Makedonci	Neopredijeljeni
FNRJ	1 036 124	161 036	29 071	37 096	808 921
Srbija	105 396	87 637	444	–	17 315
Hrvatska	4 563	274	3 212	–	1 077
Slovenija	321	68	74	–	179
Bosna i Hercegovina	885 869	71 991	25 295	–	788 403
Makedonija	39 031	353	22	37 096	1 560
Crna Gora	1 124	713	24	–	387

(AOS, a. NDH, k. 155, reg. br. 27/1)

KOMANDA DOMOBRANSKOG JADRANSKOG DIVIZIJSKOG PODRUČJA BANJA LUKA MINISTARSTVU HRVATSKOG DOMOBRANSTVA, 30. OKTOBAR 1941.

ZAPOVJEDNIŠTVO
JADRANSKOG DIVIZIJSKOG PODRUČJA
Br. 498
30. X 1941
MOSTAR

MINISTARSTVU HRVATSKOG DOMOBRANSTVA
– Glavni stožer – Očevidni odjel –.

Na temelju zapovjedi Ministarstva Hrvatskog Domobranstva – Očev. Br. 3789/taj. od 2. listopada 1941.–toč. 6. – dostavljaju se podaci o zvjerstvima četnika, koje je dao nadporučnik Šimunčić Dragutin–zapovjednik 3. satnije I. bojne Vojne Krajine sa O. Br. 194 od 24. listopada 1941. u slijedećem:

»1.–VII.– t. g. zajedno sa savezničkom talijanskom vojskom ušao sam u popaljeno mjesto Avtovac, koje je bilo napadnuto od strane četnika 28. – VI. – u jutro i tek poslije borbe koja je vođena cijeli dan, četnici su uspjeli u veće 28–VI.– da uđu u Avtovac, kojega su opljačkali, poubijali sav Muslimanski živalj, koji je ostao u Avtovcu i nije se mogao evakuirati, a zatim su zapalili mjesto.

1.–VII.–t. g.–oko 11 sati, došao sam sa jednim vodom u sastavu talijanske kolone pred mjesto Avtovac, koje je još bilo u rukama pobunjenika. Poslije bombardovanja od strane jedinica talijanske vojske, pobunjenici su se razbjegli u planine i to najviše u pravcu sela Lipnika, Miljača i sela Samobora.

Pri ulazu u samo selo, sa lijeve strane puta, ispred mosta bio je lješ jednoga djeteta od 6 do 8 godina, koje je bilo zaklano nožem i bačeno na livadu pored puta. Samo mjesto bilo je podpuno opljačkano i sve Muslimanske kuće bile su zapaljene i izgorjele do temelja. Na sred sela bila je poštanska blagajna razbijena, koju su četnici nasilno otvarali. Na pragu jedne Muslimanske kuće vidio sam lješ jednoga čovjeka, koji je bio zaklan nožem, rasporen mu je bio grudni koš, izvađeno srce i stavljeno na grudi. Pred jednom drugom kućom naišao sam na jedan lješ čovjeka od svojih 30 godina, koji je također bio zaklan nožem, odrezan mu polni ud i stavljen na trbuh. U jednoj jami nađena je jedna zaklana žena, kojoj su bile odrezane ruke. U zgarištu jedne Muslimanske kuće nađen je pougljeniran lješ jednoga čovjeka, koji je bio vezan, te je svakako živ bio bačen u vatru. U jednom žitu više sela, nađena je jedna zaklana žena.

Pored toga pronađeno je još nekoliko lješeva Muslimana Hrvata, koji su bili poklani od strane četnika.

Po ulasku talijanskih trupa u Avtovac, došli su odmah i Muslimani, koji su izbjegli iz Avtovca i okolnih mjesta, koji su pristupili odmah sahrani svojih poginulih mještana.«

Sa zamolbom na uvid i dalje uredovanje.

4. XI Očv. taj. ZAPOVJEDNIK, PUKOVNIK,
Pacak

(AOS, a. NDH, k. 61 a, reg. br. 12/11)

KOMANDA DOMOBRANSKE POSADE BRČKO, 27. NOVEMBAR 1941.

Zapovedničtvo posade Brčko, satnik Rešleger javlja 27/XI u 1,30 H:

Noćas oko 2 sata četnici napali s. Koraj i oko 6 sati ga zauzeli, zapalili i počeli klati i pljačkati.

Navodno ubijeno oko 100 osoba (žena i djece i muškaraca).

Naša III. bojna 6. pješačke pukovnije, koja se je nalazila blizu Čelića krenula odmah ka Koraju i upustila se u borbu.

Navodno ima gubitaka, 2 mrtva i 2 teško ranjena dovedena u Brčko. Navodno teško ranjen i zapovjednik 10. satnije (sve neprovjereno).

Vojnik koji je donio izvješće o borbi naše bojne sa četnicima, pričao, da mu je poštar u Han Miladiji rekao, da su naši zauzeli Koraj. Međutim ustaški tabor iz Brčkoga tvrdi, da još nije zauzet.

Oko 9.30 sati oko 20 četnika, od kojih samo jedan bio u vojničkom odielu, a ostali u građanskom, napali kod Hana Miladije poštanski autobus, opljačkali 100 000 kuna, a jednog muslimana odveli sa sobom.

Sa Čelićem imamo i sada brzoglasnu vezu.

Sutra će III/6. p. p. produžiti napad na Koraj sa zapada, a dijelovi Bijeljinskog zdruga sa istoka.

primio Bojnik Marković

OPERATIVNO ODELJENJE KOMANDANTA ORUŽANIH SNAGA NA JUGOISTOKU–VRHOVNOJ KOMANDI VERMAHTA, 29. NOVEMBAR 1941.

Poverljivo

Telegram

Na znanje: O. K. W./W. F. St./Odelj. L
O. K. H./Gen. St. d. H., Op. odelj.
O. K. H/Grupi za Bliski istok i Balkan (odelj. Cepelin)
Ob. d. L./L. F. St. Ic

Dnevni izveštaj za 29. 11. 1941.

Srbija:

1) Nastupanje *342. i 113. pd* na Užice (28. 11. uveče): Neprijatelj odbačen na svim pravcima.

   342. *pd* je zapadnom grupom odbacila slabog neprijatelja severozapadno od Rogačice, luk Drine, i prednjim delovima dostigla Bajinu Baštu (25 km severozap. od Užica). Severna grupa (ojačani 698. pp) iznenada je odbacila neprijatelja južno od Bačevaca i prednjim delovima dostigla sedlo 3,5 km južno od Kosjerića.
   Divizijski štab je u Ražani (8 km sev. od Kosjerića).

   113. pd. sa ojačanim 260. pp je odbacila slabijeg neprijatelja sa mesta gde se račva put 6 km južno od G. Milanovca u južnom pravcu. Glavnina divizije je noću 28/29. 11. zauzela Čačak. Jedan bataljon nastupa od Kraljeva na Kaona-sedlo (23 km zap. od Kraljeva) i dostigao je Roćeviće, dok 1 bataljon obezbeđuje dolinu Ibra oko Bogutovca u južnom pravcu; minirano je tamošnje skladište municije.
   Divizijski štab je u Zablaću (8 km jugoist. od Čačka). Avijacija je tukla neprijatelja koji se koncentrisao kod Guče (17 km jugozap. od Čačka) i neprijatelja koji se povlači od Čačka u jugozapadnom pravcu.
   Ukupni gubici neprijatelja su 412 mrtvih i 36 zarobljenih; zaplenjen 1 top.
   Naši gubici: 3 mrtva, 14 ranjenih.

2) Kod Leskovca je 28. 11. uveče iskliznuo iz šina brzi voz 966 usled sabotaže. Pričinjena je materijalna šteta. Od vatre koju je neprijatelj otvorio poginuo je 1 vojnik a 4 su ranjena.
   Saobraćaj se obavlja presedanjem.

Div.Stab Zablace (8 km südostw. Cacak).

Gesamtverluste des Feindes: 412 tot, 36 gefangen, ~~[illegible]~~, 1 Geschütz erbeutet.

Eigene Verluste: 3 tot, 14 verwundet.

2.) 28.11. abends SF-Zug 966 bei Leskovac durch Sabotage entgleist. Materialschaden. Durch Feuerüberfall 1 Soldat tot, 4 verwundet. Verkehr durch Umsteigen.

Kroatien:

Unverändert anhaltende rege Bandentätigkeit im Raum Tuzla - Doboj - Banja Luka - Sarajevo und im Save-Drina-Dreieck westl. der Drina. Unter anderem wurde Koraj (20 km südsüdwestl. Brcko) von ungefähr 600 Aufständischen angegriffen und geplündert; Ort größtenteils zerstört, muselmanische Bevölkerung teilweise massakriert~~, eingreifende Kroaten mussten sich zurückziehen~~. Bistrica (bei Sarajevo) von Aufständischen genommen; ~~[illegible] und kroatische Gegenaktion eingeleitet~~. [illegible]

Säuberungsaktion in der Kozara-Planina erfolgreich beendet. Feind 220 tot, Kroaten 2 verwundet.

Griechenland:

Keine besonderen Ereignisse.

Für die Richtigkeit:

[signature]

Hauptmann

W.Bfh.Südost (AOK.12) Ia Nr. 2839/41 g.

29.11.1941, 18,00 Uhr

Hrvatska:

Još uvek traje živa aktivnost bandi na području Tuzla – Doboj – Banja Luka – Sarajevo i na području između Save i Drine, zapadno od Drine. Između ostalog, oko 600 ustanika je izvršilo napad na Koraj[1] (20 km juž.-jugozap. od Brčkog) i opljačkalo ga. Mesto je većim delom razoreno a muslimansko stanovništvo delimično masakrirano.[2] Hrvati koji su intervenisali morali su se povući. Ustanici su zauzeli Bistricu (kod Sarajeva).

Počela je nemačka i hrvatska protivakcija.

Uspešno je završena akcija čišćenja na planini Kozari.

Neprijatelj imao 220 mrtvih, a Hrvati 2 ranjena.

K-t oružanih snaga na Jugoistoku
(K-da 12.A)
Ia, br. 2830/[illegible]. pov.
29. 11. 1941. u 1[illegible],00 časova

Tačnost overava:
kapetan

PROGLAS MUSLIMANA GRADA I KOTARA BIJELJINE, 2. decembra 1941.

RIJEČ

Muslimana grada i kotara Bijeljine na dan 2. prosinca 1941. godine izrečena povodom pokolja izvršenog nad nedužnim stanovnicima Koraja.

1. – Zemlja u kojoj živimo je Bosna u njoj su živjeli i žive bosanci bez razlike na vjeru i pleme. U ovim krajevima je bilo isto toliko srpskog koliko u Hrvatskog uticaja. Govori se isti jezik, isti su običaji i jednaka je ljubav prema rodnoj grudi. Govorimo na prvom mjestu kao bosanci, jer se je velik dio nesreće sadašnjice srućio baš na našu Bosnu i bosance.

2. – na osmanlijskom dvoru sinovi naših krajeva su zaveli naš materinji jezik kao drugi službeni i diplomatski jezik.

---

[1] Napad su, 26/27. novembra 1941, izvršili Majevički NOP odred i Majevički četnički odred (AVII, a. NDH, br. reg. 27 i 29/1, k. 4, br. reg. 29/16-1, k. 61); »Oslobodilački rat naroda Jugoslavije«, knj. I, str. 143–144.

[2] Vidi dokument br. 20

(AOS, Na, mikroteka, NAV-T-312, r. 425, s. 8002948–9)

3. – Bosanci imaju svoju poviest i imali su svoju moćnu državu, kao što su je imali Hrvati i Srbi, vršili su kroz stolheča časnu ulogu spone između braće raznih vjera. –

4. – Stotinama godina bosanci muslimani su živjeli u slozi i bratskoj ljubavi sa svima bosancima bez razlike na vjeru, kao što im to i uzvišeni Islam naređuje. Pa i kad su imali svoju vlast u svojim rukama ni tada prema sugrađanima drugih vjera nisu nikakva nedjela činili niti vjersku ni plemsku mržnju sijali. –

5. – Kao što su muslimani do sada u ovim krajevima uživali sva prava koja i Srbi i Hrvati, tako i sada traže da svi budemo jednopravni pred zakonom, da nam svima bude obezbeđen i osiguran porodični i vjerski život, kao i privatna imovina.–

6. – Muslimani kao cjelina osuđuju postupak i jednih i drugih neodgovornih lica i odlučno se ograđuju protiv svih nedjela koja im se zlonamjerno pripisuju da su ih počinili nad sugrađanima druge vjere u ovim teškim vremenima, pa traže da vojne i civilne vlasti jednako i najstrožije postupaju prema svima prekršiteljima zemaljskih i ljudskih zakona, ma koje vjere bili ti prekršitelji, s tim da nema povlaštenih i potlačenih, slobodnih i ugroženih.–

7. – Muslimani traže da se razoružaju sva civilna lica i da vojnu vlast vrši izključivo vojska, jer se je ustanovilo da pojedini građani zloupotrebljavaju vlast koja im ne pripada, već su je svojevoljno prigrabili.–

8. – Muslimani traže da se u Nezavisnoj državi Hrvatskoj – naročito u njenom srcu u Bosni, pruži dovoljna zaštita života i imetka svim njenim državljanima u ovim krajevima, kao i da se postradalima pruži što žurnija i ozbiljna pomoć, jer se je pokazalo u sadanjim teškim događajima da je nedovoljno zaštićen, nezbrinut i izložen životnoj opasnosti i katolik i musliman, kao i izpravan grko-istočnjak, a naročito musliman Hrvat.

9. – Muslimani traže da ovim krajevima umjesto posijane mržnje i krvne zavade i bezdušnog klanja zavlada ljubav, bratstvo i sloga i sigurnost, kao što je bilo u prošlosti i da se svaki državljanin Nezavisne Države Hrvatske cijeni ne prema vjeri, već prema radu, čestitosti i čovječnosti koje pokazuje u samom životu prema bližnjima.–

10. – Muslimani upozoravaju sve bosance razlike na vjeru, a naročito ustaše (katolike i muslimane), kao i pobunjene grkoistočnjake da prestanu sa osvetama, odmazdama i krvoprolićima koja vode samo našoj obćoj propasti i iztrebljenju, a vrše se redovno samo nad našim nedužnim stanovništvom koji kad bi imali nekog grieha na svojoj duši nebi ostali da ginu na svom kućnom pragu, već i izbjegli opasnosti i oklonili se, kao što to čine redovno oni koji su učinili neko zlodjelo.–

Posliednji je sat da se osvestimo i da se svi predamo životnom djelu smirivanja i sređivanja prilika u našim krajevima i kojima možemo i treba da živimo jedni pored drugih i jedni sa drugim kao braća koja je zla sudbina i neprijateljska promičba krvno zavadila.–

Spas Bosne leži u slozi i bratstvu Bosanaca, a ne u krvnoj mržnji i zavadi!!!.

Vjera neka nas ne razdvaja već neka nas ujedinjuje blagotvorno djelujući na sve nas da budemo na prvom mjestu ljudi koji ne dozvoljavaju da njima vladaju pobunjeni životinjski nagoni ubijanja i pljačkanja, koje kulturan čovjek treba da obuzda.–

Aliefendić Alija
Imam Matičar.
Tešnjaković Hajdo
Imam glavne džamije
Haf. Seuf Mujaković
Imam matič. Teočak
Imam Ridžić
Mustafa Atmačić
Alija Sadiković
Imam matičar
Rifetbeg Rifetbegović
Jusuf Ha. Polikuis trgovac
Enver Pozderović profesor
Alija Salilagić
Husejić Pašić
Omer Sehić trg.
Sivan Halilović Teošak
Jusufbeg Pašić
Hasan Šalihović
Uzejrović
Hf. Ibrahim Islamović
Muratbeg O. Pašić
Muratbeg Osmanbegović
Muharembeg Osmanbegović
Salih Joldić
Hifzibeg Zulfikarpašić
Ibrahimbeg Muradbegović
Avdo Ljunović
Muharem Pašić
Hasanbeg Ljubović
Huseim Pozarac
Abazbeg Hodžić posjednik
Emin Hajdarbegović
Bajro Hefratović
Mustafa Zvizdić
Hašim Merić

Alija Berbatović
Ibro Buljubašić
Mehmedović Sulejman
Pošan Izić
Selimović Hasan
Huso Ismić
Ilerahim Mulalić
Hasan Šindrić
Emin Račević
Šejdić Muharem
Mustafa Hujdirović
Osman Salilović
Salih Hodžić Pozderović
Safretbeg Ljubović
Aščerić Rašid
Adem Šeković
Rašid Pamrčić
Mehmed Efendija
Mustafa Hajrić
Idriz Hadžić
Budimlija Hfz. Abdulah
zamjenik matičara
Dedo Korajkiz
Suljo Dizdarević
Mujagić Adem
Muhić H. Bajro
Šilić Sulejman
Jusuf Osmanbegović
Salih Salihbegović
Abdulah Pjanić
Šičić Rizman
Dindić Halija
Bjelenčević Emin
Meho Vukić
Ahmed Dukić
Suljo Pašalić
Mulalić

Abdi Jakić Mustafa Salilagić Hilmo Mustajbeg Ljubović	Alija Imamović Hamsić Hazurović Hfz. Ilijas

(AOS, a. NDH, K. 310 a, reg. br. 35/1)

IZJAVA HADŽIĆ SEVDA ZULFINE U KOMANDI DOMOBRANSKE VOJNE KRAJINE, 31. DECEMBRA 1941.

Rađeno u zapovjedničtvu Vojne krajine 31. prosinca 1941. godine u Sarajevu.

Prisutni:
Pukovnik Čudina
Vodnik Đerić Stjepan.

Kratkim putem pozvat pristupa:

Hadžić Sevda Zulfina, muslimanka rođena 1922. godine u Jaluku kotar Foča, koja na pitanje informativne prirode daje slijedeće:

Kada su navodno prema dogovoru sa talijanima naši milicioneri, koji je bilo u Jabuci oko 600 trebali predati oružje, došao je u Jabuku Ćemngić Muhamed beg i kovač Gojko te zatražio oružje pa su ga svi osim njih 70 predali. Ovih 70 milicionera sa oružjem su krenuli u Foču i tamo ga predali Talijanima. Ostalo oružje je pohranjeno kod Rade Đurovića u Jabuki. Prije nego što su naši pošli u Foču ja sam pobjegla i u Foči bila kod svoje tetke.

Kada su naše trupe otišle iz Foče odma su se primjetili u Foči četnici od kojih je pop iz Čajniča Vasilije Jovičić pregovarao čitav dan sa Talijanskim komandantom. Nakon tih pregovora Talijani su u pola noći napustili Foču a vlast predali u ruke četnika odma se je čula pucnjava topova zvonjenje zvona a vidio se je i silni pravoslavni svjet kako vri iz sela u grad. Kolo je igralo cijeli dan kod Crkve nastala je pljačka muslimanskih kuća i ubijanje muslimana i muslimanki. Odma su oduzete sve šivaće mašine i organizirani vešteti za izrađivanje odjela i cipela i veša za četnike. Kod pljačke muslimanskih kuća i trgovina pored naoružanih četnika sudjelovali su i seljaci iz okolnih sela, koji su robu nosili na tovarima. Prilikom pljačke poginule su 2 pravoslavne žene.

Kroz to čitavo vrijeme nije se smilo pomoliti na ulicu niti jedan musliman. Noći su bile strašne. Kroz cijelu noć čula se je pucnjava u gradu i okolici u kojoj su nastradali mnogi muslimani. Nakon 5–6 dana vladavine četnika u Foču došao je po mene jedan četnik sa jednom pravoslavnom, koje je moj otac poslao, da me odvedu kući pa sam pošla još sa tri muslimanske djevojke i sasobom sam ponijela i našu odjeću u uzlovima. Odmah kod prvih koraka susrelo nas je 25 četnika i tražili od nas da idemo sa njima i pored toga što je ovaj naš vodeći tražio i molio da nas ne diraju. Tom prilikom i naša pratilica prigovorila je četnicima da je njihov postupak neljudski, jer da muslimani kroz čitavo vrijeme nisu se ogrišeli o poštenje i obraz niti jedne pravoslavke. Iza ovih riječi četnici su ovu našu pratilicu htjeli nožem rastrgati, ali i pored toga mi smo odvedene i zaključate u jedno dvorište, kojom zgodom su nas htjeli premećati i naše zavežnje. Tada su govorili da mi žene nosimo našim ljudima municije i oružje a to da je protiv četnika. Ovom zgodom ja sam uspjela doletjeti do avliskih vrata i sa užasnim vriskom od straha otvorila vrata te pobjegla. Ovaj četnik je počeo me proganjati ali ja sam se sklonila za onoga drugoga četnika koji me je imao dovesti kući i onda je tek ovaj sa onako svojim energičnim i odvažnim držanjem spasio. Kod svađe je rekao onaj četnik koji me je progonio da me mora pretražiti i ako kod mene nema oružja ima nešto drugo za njega. Ja sam se tada sklonila u kuću Karahasanovića, gdje sam se presvukla u pravoslavno odjelo i tako zavila kosu kako one zavijaju te sutradan sa svojim pratiocem krenula put Jabuke. Odmah kod izlaza iz grada na željezničkoj stanici vidila sam na jednoj hrpi 5 muslimana zaklatih. Dalje idući putem sam vidjela gotovo na svakom koraku preklate muslimane u grabama kraj ceste, a više njih zabijeni kolčevi i na njima postavili njihove fesove. Svojim očima sam vidjela da su ubili u Foči Atibovića Ethema kojega su našli pod željezničkom ćuprijom sakrivena. U Ustikolini Hadžikasima Mulaabdića, Šaćira Hodžića sa ženom, Omera Omerbašića, Sadžaka Ahmeta i Hasana Čengića, u Lokvama, četvoricu, u Zaborku Hodžu Čauševića, u Jabuci Jakupa Mekića, u Kumjenovićima Ahmeta i Amzu Tarčina, u Bešlićima Mekić Adema sa 2 sina, u Javićima 7 Đoza, u Raskovićima nekog Muharema i Sulejmana.

Kada sam došla kući doznala sam da su mi odveli oca i svega ga skinuli i što su kod njega našli odnijeli. Vidjela sam u mojoj kući četnike. Kada je moj stric išao da izbavi moga oca i čeljad našu iz četničkog logora vidio je kako su naše muslimanske žene i djevojke preobučene u pravoslavno odjelo, kosa uređenih kao pravoslavne koje služe četnicima u svima poslovima. Dočekuju ih i ljube u ruke idu u šumu po drva, a noću sa njima spavaju. Također mi je stric pričao kako je vidio u jed-

noj kući da spavaju te naše žene svaka uz jednog četnika. Znam sigurno da su četnici napali na obraz djevojci Bešlić Saćira.

Vidjevši sve to nismo više mogli izdržati nego smo krenuli put Sarajevu. Otišli smo iz našeg sela u planini »Dugoj Njivi« ostali smo 4 dana dok nas se je okupilo oko 60 muškaraca i 4 žene među kojima sam bila i ja. Dok smo još bili u toj planini četnici su nekoliko puta dolazili i tražili od naših ljudi mene a ja sam uvijek kod tih njihovih posjeta nama se uspela na jednu visoku bukvu i tako sakrila, da me nisu mogli pronaći. Naši ljudi bojeći se sebi htjeli su me predati četnicima, no međutim ja sam rekla samo mrtva.

Mi smo sabravši se krenuli noću preko Romanije te provlačeći se preko najveći hridi i dolina prispjeli u Sarajevo a da nismo nigdje naišli na odmetnike.

Zaboravila sam spomenuti, da su odmetnici pored pljačkanja i ubijanja popalili mnoge muslimanske domove. Muslimanski svjet, osobito ženske da spasu živu glavu a obraz ako mogu obukle su pravoslavna odjela i napravili kose kako to pravoslavne čine. Čula sam da su napali na obraz mnogih mladih muslimanskih devojaka i žena.

Zaboravila sam spomenuti da nitko nesmije nositi fes na glavi, a muslimanka nesmije biti pokrivena, jer ako bi se koja pokrila, odmah je otkriju govoreći što se imate pokrivati kad ste sve naše.

Četnici su neki dobro a neki gotovo nikako obučeni i oboružani. Među njima sam videla nekog studenta iz Foče Zulfija Karapašića koji je, radi komunizma bio proganjat od vlasti bivše države i više puta izbacivan iz škole.

Na četnicima sam vidjela odjeću i obuću opljačkanih muslimana i muslimanki.

Oni četnici koji su bili u mojoj kući i noćevali govorili su mome ocu, da oni imaju sve što im je potrebno za život i borbu.

Dok su bili u našoj kući morali smo im davati hranu radi čega smo im zaklali 2 vola i 8 brava.

Ovi četnici koji su bili u Jabuci većinom su od Pala, Prače i Romanije. Vidjela sam nekoliko i naših domaćih i ti najviše štite naš svjet.

Koliko mi je poznato četnici imaju svoje logore u Previli, Račićima i pod Romanijom.

Oni četnici koji su prošli kroz Jabuku sa barjakom otišli su za Foču a bilo ih je oko 150. Poslije ovih naišla je njihova neka leteća četa sa crnim bajrakom u kojoj je bilo oko 250, a koja pred sobom sve kolje što stigne. Tu četu vodi nekoji Kosorić.

Naša su sela apsolutno opljačkana.

Naprijed su navedene sve moje riječi što potvrđujem svojim prsto znakom.

Otisak prsta Hađić Sevda
po Stjepanu Đeri.

Prisutni:
poručnik Rudolf Kokot v. r.
razvodnik Bajro Habota, v. r.

Ispitao pukovnik
M. Čudina v. r.

(AOS, a. NDH, k. 243, reg. br. 3/3)

IZJAVA ĐOZIĆ MUHAREMA U SREBRENICI, JANUARA 1942.

Đozić Muharem od oca Abida, rodom iz Srebrenice, kotar Srebrenica, izjavio je slijedeće:

18. kolovoza 1941. godine četnici zauzeli su Srebrenicu, prilikom ulaska četnika u Srebrenicu bilo ih je oko 3 000 sa oružjem bilo ih je oko 1 000. Vođa četnika bio je Jezdimir Dangić[1], major bivše jugoslovenske žandarmerije. Prilikom odbrane Srebrenice poginuo je satnik Nikola Grabušek, a ranjen je poručnik čije ime neznam, a od vojnika poginulo je 7, a ostali su napustili borbu jer nisu imali dovoljno municije. Ja sam kao ustaša i ujedno vršioc dužnosti logornika, borio sam se sa nekoliko ustaša i milicije i nije nam pošlo za rukom borbu zadržati jer nismo imali dosta municije. Po ulazu četnika u varoš, dosta građana koji su bili naoružani, prikrili su oružje, da nebi palo u ruke četnika i

[1] Jezdimir Dangić (1897, Bratunac, Srebrenica – 1945, Sarajevo), žand. maj, 1941. komandir Dvorske žandarmerije (posle I svetskog rata policijski činovnik u Beogradu, Subotici, Kratovu i Vlasenici; od 1926. do 1940. žandarmerijski oficir u Skoplju, Tuzli, Virovitici i Zagrebu). Kao komandir Dvorske žandarmerije obezbeđivao bekstvo vlade Kraljevine Jugoslavije i kraljeve porodice do Nikšića.

Po dolasku u Beograd u leto 1941 (sa oko 50 žandarma) povezao se sa kvislinškom upravom Milana Nedića i, u dogovoru sa njima, stavio se pod komandu Draže Mihailovića. U istočnu Bosnu došao 16. avgusta sa ovlaštenjem Draže Mihailovića da organizuje četničke jedinice radi borbe protiv NOP-a. U svim pregovorima sa rukovodstvom NOP-a na tom području do kraja 1941, deklarativno bio za saradnju i sklapao sporazume o borbenoj saradnji, a istovremeno se dogovarao sa ustaško-domobranskim jedinicama NDH i nemačkim okupatorom o zajedničkoj borbi protiv NOP-a. Direktne pregovore sa nemačkim okupatorom o oružanoj saradnji protiv NOP-a poveo decembra 1941. i vodio do aprila 1942. godine. Tada je uhapšen i upućen u zarobljeništvo, gde je bio do kraja 1943. Iz zarobljeništva pobegao u Poljsku, gde se (u Krakovu) predao sovjetskim jedinicama koje su ga predale vlastima DFJ. Kao ratnog zločinca vojni sud u Sarajevu ga osudio na smrt streljanjem i streljan je avgusta 1945.

pobjegli u šumu. Četnici su odmah postavili svoju vlast i odredili za komandanta Tošića biv. učitelja i rez. poručnika. Odmah su sve namirnice od muslimana oduzeli, radnje izbjeglih muslimana opljačkali, a iz trg. radnji vlasnika koji su ostali u Srebrenici uzimali su robu na reverse. U pojedinim selima oko Srebrenice silovali su ženski živalj, a naročito djevojke. Kada su četnici zauzeli Srebrenicu ubili su oko 10 muslimana. 5. siječnja 1942. godine, došao je Rajko Čelonja iz sela Birča kotar Vlasenica sa još oko 400 četnika i u Srebrenici ubili oko 25 muslimana, opljačkali sve trgovačke radnje i kuće katolika i muslimana.

Tom prilikom muslimansko stanovništvo izbjeglo iz varoši i noćivalo po šumama cijelih 10 dana te nije smelo se vratiti kućama.

Muslimanima prilikom pada Srebrenice i za vreme bavljenja četnika u Srebrenici poubijano je i odvedeno u šumama, bačeno u jamama sigurno oko 1 000 ljudi a vjerojatno i više. Prilikom njihovog rada u Vlasenici, Aćim Babić trgovac iz Krama kod Vlasenice, osnovao je u Vlasenici t. z. vladu istočne Bosne, kojoj je bio sam na čelu, a major Dangić bio je komandant svih četa, odreda i operirao prema Višegradu, Rogatici, Zvorniku i Kladnju i Foči. Major Dangić sporazumio se je sa Čičom[2] u Romaniji i imao je Čiča zadatak da brani front od Sarajeva prema Vlasenici i Srebrenici, da Hrvatska vojska nebi oslobodila ove varoši, a hranu i municiju dobivao je iz Srebrenice, a u Srebrenicu je dolazila municija iz Užica, odakle su slali srbijanski partizani jer se je Dangić s njima sporazumio. U zadnje vrijeme nastao je nesporazum između Dangića i Babića uslijed toga što je Dangić htio biti predsjednik narodno-oslobodilačke vlade i nastao je razdor između njih t. j. četnika i partizana. Kada su se pojavile njemačke trupe iz Srbije, Dangić je pobjegao u Srbiju kod Ljubovije. Grupe četnika većinom bježe prema Ljuboviji i Bajinoj Bašti.

14. ov. mj. oko 17 sati pobjegli su svi građani Srbi i četnici iz Srebrenice u šume i preko Drine prema Srbiji. Po dolasku Njemaca u Srebrenicu, isti su se zadržali svega 4 dana, a zato vrijeme pošao sam kod Njemačkog komandanta da ga zamolim da njemačka vojska ostane duže vrieme, ali on mi je kazao da ne može duže od 4 dana jer da će za to vrijeme doći Hrvatska vojska, međutim Njemci su pošli, Hrvatska vojska nije došla, te je cjelokupno stanovništvo muslimansko iz Srebrenice pošlo za Njemačkom vojskom u Zvornik gdje se i sada nalazi. Saznao sam u Zvorniku da su pričali Njemački vojnici, da je Haćim Babić uhvaćen i da leži u zatvoru u Zvorniku a da je uhvaćen u Han Pjesku u

[2] Slaviša Vajner Čiča, narodni heroj Jugoslavije, poginuo 21. januara 1942. kao komandant Romanijskog NOP odreda i član Glavnog štaba NOV i DV za BiH.

ženskom odjelu. Pero Dangić rođak majora Dangića ubijen je od strane Njemaca.

Po odlasku njemačke vojske iz Srebrenice, odmah su došli četnici i partizani te se i sada nalaze u Srebrenici. Zato molim nadležne da se po mogućnosti što prije uputi naša vojska tamo.

Đozić Muharem

(AOS, a. NDH, k. 245, reg. br. 8/3 i k. 271, reg. br. 7/1)

PROGLAS VRHOVNOG ŠTABA NOV I DV JUGOSLAVIJE, JANUAR 1942.

BOSANCI! SRBI, MUSLIMANI I HRVATI!

I opet je potekla krv nevine srpske djece, žena i staraca, i opet su planula u vatri vaša mirna sela i opet bježe glavom bez obzira stotine i hiljade vaših porodica pred zvjerskim terorom ustaških zlikovaca. Bježe goli i bosi po ovoj strašnoj zimi, bez cilja i bez nade, prevareni od izdajničkih i pljačkaških četničkih vođa, koji su u službi njemačkih i talijanskih okupatorskih bandita. Dangić, Todorović, Đekić, Kamenko [Jevtić], Aćim Babić, Sergije Mihajlović i druge četničke vođe predale su vas na milost i nemilost ustaškim zvjerovima.

Čujte narodi Bosne

Prije sedam mjeseci poslali su njemački okupatori hrvatske ustaše u Bosnu i Hercegovinu da pale srpska sela i ubijaju srpsko stanovništvo. Ovi zvjerovi počiniše nečuvena zločinstva nad Srbima. Kad ste vi Srbi uzeli puške u ruke da odbranite svoje živote i živote svojih porodica i u toj borbi pod partizanskom zastavom postigli velike uspjehe, taj isti njemački okupator poslao je preko izdajnika Nedića razne »vojvode« i oficire iz Srbije koji su došli ovamo sa zadaćom da još više zavade bosanske narode, *Srbe, Muslimane i Hrvate.*

Ovi njemačko-Nedićevi agenti doveli su sa sobom neke četnike, a u stvari pljačkaše bande, *koje su počele pljačkati i ubijati mirno muslimansko stanovništvo, paliti muslimanska sela isto onako kao što ustaše pališe srpska sela. Ovi četnički zvjerovi poubijaše i protjeraše iz njihovih domova desetke hiljada muslimanskih porodica.*

Nedićevi oficiri, Dangić, Todorović, Kamenko [Jevtić], Đekić, Sergije Mihajlović i drugi počeli su zatim razbijati borbene redove bosanskih partizana putem raznih kleveta protiv partizanskih vođa. Kada su ti izdajnici djelomično postigli svoj cilj i donekle pokolebali redove bosanskih partizana, onda su otvorili vrata njemačkim okupatorima i ustašama na oslobođenoj teritoriji Bosne.

Takozvana četnička vlada u Vlasenici i četnička komanda u Han-Pijesku izdale su izdajničku zapovijest bosanskim četnicima da propuste Nijemce i da ne pucaju na njih. Oni su doveli Nijemce i ustaše u Vlasenicu, u Rogaticu i u druga važna mjesta. I kad su ti zločinci izvršili svoju izdaju, onda su svi napustili Bosnu i pobjegli u Srbiju svojim gospodarima da bi izmakli sudu prevarenih Srba. Jedini koji su ostali u borbi s nadmoćnijim neprijateljem jesu naši herojski partizani, a s njima mnogi seljaci četnici, koji su sada konačno uvidjeli da su ih njihove vođe izdale. Oni vode borbu kao pravi sinovi svoga naroda na svim frontovima, kod Rogatice, na Romaniji, na Jahorini, kod Vareša i u čitavoj Bosni i Hercegovini.

Srbi, Muslimani i Hrvati!

Dosta je bilo međusobnog prolijevanja bratske krvi! Ujedinite se svi u jednu jedinstvenu Narodnooslobodilačku vojsku i zajedno s partizanima pođite u borbu da biste učinili zauvijek kraj svojim patnjama!

Muslimani i Hrvati!

Ne dozvolite više da se pale mirna sela vaše braće Srba, da se ubijaju nedužna djeca, žene i starci. Pođite zajedno sa Srbima u borbu protiv okupatora i njegovih zvjerskih slugu ustaša!

Srbi!

Na okup u borbu da spasete svoj opstanak i živote svojih porodica! Svi vi koji ste bili prevareni od raznih četničkih »vođa«, izdajničkih »vojvoda« i oficira, stupite sada u redove Narodnooslobodilačkih dobrovoljačkih odreda, u redove Narodnooslobodilačke vojske, da zajedno s herojskim partizanima i Proleterskom brigadom uništite okupatorske, ustaške i pljačkaške četničke bande!

Vrhovni štab Narodnooslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije poziva vas da stupite svi u tu vojsku radi odbrane vaših domova i porodica!

Da živi jedinstvena narodnooslobodilačka borba svih naroda Bosne!

januar 1942,

Vrhovni štab
Narodnooslobodilačke
partizanske i dobrovoljačke vojske
Jugoslavije

AOS, a. NDH, k. 64, reg. br. 20/4 – 3 i 4.

KOMANDA ČETNIČKIH OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE – BOŠKO TODOROVIĆ, 6. JANUAR 1942.

NAREDBA BR. 15.

Komandanta operativnih jedinica Istočne Bosne i Hercegovine za 6. januar 1942. god.

Preuzimajući komandu nad odredima koji su formirani u Gatačkom i Nevesinjskom srezu

NAREĐUJEM:

1. U ove odrede imaju stupiti svi vojni obveznici od 18 do 45 godina starosti, naoružani ili ne.

2. Komandiri četa i ađutanti štabova ustrojiće odmah jedinične spiskove u koje će upisati svo ljudstvo svoga štaba odnosno čete. Pod 1. upisati komandante, odnosno komandire, koji za sada ostaju isti. Zatim izređati sve ostalo ljudstvo, naznačujući koji su vodnici, desetari i vođe trojke, koji su puškomitraljesci i t. d. Pri kraju spiska upisati one koji za sada iz istog sela služe u partizanskim jedinicama i koji će se pozvati da napuste dobrovoljačke partizanske jedinice, ako starešine ovih jedinica u najskorije vrijeme ne izjave, da ostaju verni vojničkoj

---

[1] Odnosi se na Petra II Karađorđevća (1923, Beograd – 1970, Denver, SAD) koga su pučisti 27. marta 1941. doveli na presto. U toku aprilskog rata, sa dvorom i porodicom emigrirao je u London i do završetka II svetskog rata uživao gostoprimstvo britanskog dvora i vlade. Od svih saveznika bio je priznat kao zvanični suveren Kraljevine Jugoslavije. U tom svojstvu prihvatio je četnički pokret DM kao oslonac za povratak u zemlju i uspostavljanje monarhije. Na Drugom zasedanju AVNOJ-a oduzeto mu je pravo povratka u zemlju. Umro je kao »građanin bez zanimanja« 1970. u Denveru, SAD.

zakletvi, koju su kao i svi mi, bez obzira na svoje političko uverenje, položili Vrhovnom Komandantu. V. Kralju Petru II,[1] koga priznaju i cene svi Saveznici, pa i bratska Sovjetska Rusija.

Prepis ovih jedinačnih spiskova dostaviće mi Komandanti odreda što pre radi evidencije i radi izdavanja propisnih legitimacija.

Po ovoj tačci naredbe postupiće ne samo novo formirani odredi već i oni, koji su ranije formirani, a do danas nisu poslali spiskove, kao i oni, koji će se naknadno formirati.

3. Pre svega tražim bezuslovnu poslušnost kako od običnih vojnika, tako i od njihovih starešina u pogledu izvršavanja mojih naređenja pretpostavljenih im starešina, kako bi što lakše i brže oslobodili porobljeni narod i vratili mu slobodu.

4. Lično sam posmatrao akciju podrške – gatačkog bataljona na dan 4. januara ov. god. kod sela Bahori i Mrđenovića kao i zauzimanje sela Ravni od strane donjogatačkog bataljona na dan 6. januara t. g., i video sam da su isti na opšte zadovoljstvo svoje zadatke izvršili. Ovom prilikom odajem pohvalu i priznanje borcima za narodnu slobodu, koji učestvovaše u ovoj akciji.

SLOBODA NARODU! ŽIVEO KRALJ!

Boško Todorović[2]

---

[2] Todorović Boško (1905, Beograd – 1942, Kifino Selo, Nevesinje), art. major; od 1934. do 1940. na službi u obaveštajnom odeljenju Generalštaba. U aprilskom ratu komandant art. diviziona kod Petrinje, u leto 1941. radio u četničkoj organizaciji DM u Beogradu. U istočnu Bosnu došao početkom septembra 1941. kao opunomoćenik Draže Mihailovića za organizaciju četnika na tom području. U pregovorima sa rukovodstvom NOP-a u istočnoj Bosni isticao potrebu saradnje u borbi protiv neprijatelja a potajno se dogovarao sa okupatorom o saradnji u borbi protiv partizanskih jedinica. Prvi je četnički komandant koji je, novembra 1941, sa Italijanima sklopio sporazum o zajedničkoj borbi protiv NOP-a. Poginuo je prilikom napada Udarnog bataljona Operativnog štaba NOPO za Hercegovinu za njegov štab (19/20. februara 1942. Kifino Selo, Nevesinje).

(Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Inv. br. 9932)

KOMANDA DOMOBRANSKE VOJNE KRAJINE MINISTARSTVU DOMOBRANSTVA NDH, 10. JANUAR 1942.

Zapovjedništvo
VOJNE KRAJINE
Vojni odjel
Očev Broj 61/Taj.
10. siječnja 1942 g.
SARAJEVO

Predmet: Stanje u Goraždu i Foči poslije odlaska naših i italijanskih četa.

POGLAVNIKOVOM VOJNOM UREDU	3,
Vojskovođi – Doglavniku	1,
Mindom/glst. očevidni odjel/	2,
III. domobranskom saboru	1.

Upravitelj šumarije u Foči, ing. Ragib Kolaković i činovnik »Šipada« Murat Rizvanbegović iz Ustiprače, kao i M. Bešlija, trgovac iz Goražda opisali su sliedeće zločine, koje su počinili četnici i partizani na području kotareva Goražde, Čajniče i Foča poslije odlaska naših i italijanskih četa:

»U noći 4/5. prosinca napustile su talijanske vojne vlasti grad Foču, a odmah 2 sata iza njih u Foču su unišle i grad zauzele četničke bande. – Talijanske vojne vlasti napustile su grad Foču nakon što su 3 dana ranije, a odmah poslije odlaska Hrvatske vojske, putem telala objavile građanstvu da isto bude sasvim mirno i sigurno, te da ne napušta grad i svoje domove, pošto im italijanske vlasti garantuju podpunu sigurnost za živote i imovinu. – Napuštanje Foče sa strane italijanskih vojnih vlasti došlo je na neobjašnjiv način.

Sutradan, t. j. na 5. prosinca četničke vlasti izvršile su mobilizaciju cjelokupnog pravoslavnog stanovništva od 16 – 60 godina i sve ih naoružali, te odmah zatim ovako naoružane čete uputile u još ne zauzeta sela. – Istog dana prije podne komandant četničkih bandi održao je javni govor pred – zbor – pred kotarskom oblasti u Foči, na kojem je istakao značaj njihove akcije pod geslom »Oslobodilačka i osvetnička vojska«. – Na zboru je dalje javno prigovorio muslimanskom življu, koje je pomoglo propasti bivše jugoslavije, da je prihvatilo stvaranje Hrvatske države, te da je pomoglo domobranstvo i ustaše, sa kojim je i učestvovalo navodno u progonima grčko-istočnog elementa. Ustaški logor i Ustaška organizacija u muslimanskom gradu Foči to najbolje dokazuje.

Istog dana izdate su odmah prve naredbe četničkih bandi u pogledu postupka i daljeg držanja hrvatskog – muslimanskog pučanstva, te se između ostalih konstatuju sliedeće:

a) Svi su trgovci muslimani dužni istog dana predati ključeve od svojih radnja;

b) Sve katoličke i muslimanske kuće moraju biti stalno otvorene i vrata se ne smiju zaključavati ni preko noći;

c) Sve muslimanke i katolkinje moraju doći u logor, gdje su organizirane na već rekviriranim šivaćim strojevima da kroje i šiju četnička odijela i rublje;

d) Sve muslimanke na ulici ne smiju biti pokrivene, te je bilo i slučajeva javnog i nepristojnog pretresa;

e) Sve pučanstvo izim grčko-istočnjaka mora se osobno javiti četničkoj komandi, i t. d.

Poslije toga sve zarobljene domobrane, oružnike i finance, koji nisu stigli pobjeći, bilo kao ranjeni ili zatvoreni od italijanskih vlasti, četničke bande su ubile (33 domobrana, koji su od italijana ostavljeni i predati četnicima). Sve zatečene izbjeglice iz Višegrada, Rogatice, Goražda i Ustikoline i okolice Foče su poubijali. – Među tima su poznate ličnosti: Mehaga Džebo iz Džinića, Smailaga Šiljak i sin mu Meho iz Osanice, Mustajbeg Šuvalija iz Gođenja, a imena osoba iz Goražda i Višegrada nisu se mogle ustanoviti.

Zatim su sve radnje otvorene i opljačkane od strane četnika, a potom prepuštene haračenju seljačkom grčko-istočnom pučanstvu.

Posebne četničke patrole zašle su po uglednim muslimanskim kućama i pokupile sve živežne namirnice, novac i dragocjenosti. Nakon ovih zašli su oboružani seljački srpski pljačkaši po istim kućama i dokrajčili što ovi nisu stigli.

U međuvremenu izdat je proglas u kojem su objavljena imena svih onih osoba, koje su podpisale pozdravni brzojav Poglavniku Dru. Paveliću i pozdravili priključenje Bosne i Hercegovine Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i u istom proglasu su iznešene sume novaca sa kojim se dotične osobe kažnjavaju za svoj postupak. – Kazne se kreću od 30 000 do 150 000 Kuna.

Pošto su za vrieme od 4 dana četnici donieli odredbe i izvršili djela obćenite naravi, zatim su odmah pristupili noćnom izvođenju i ubijanju muslimanskog muškog pučanstva iz samog grada Foče. Ovo odvođenje i ubijanje pučanstva trajalo je skoro svake noći do 21. prosinca, kada je čovjek koji je ove podatke donio napustio u strahu grad Foču. Približno je odvedeno i ubijeno u samom gradu Foči oko 500 ljudi. (Navode za sliedeća imena ljudi za koje se moglo točno provjeriti da su ubijeni: Vejsil Ekmečić, trgovac čiju su radnju zapalili, Sulejman Deo-

vić nadglednik duhanske stanice u Foči, Selmo Deović, trgovac, Ibro Njuhović trgovac, Smajil Letić, mesar, Šerif Hađalić trgovac, Edhem Isanović činovnik kotarskog suda, Aziz Rašidkadić kafedžija, Ljubo Madunić direktor »Varde«, Franjo Rakun sa ženom i sinom činovnik, Esad Oberbeg Čengić posjednik, Hamid Hadžić posjednik, Jusuf Manjo i Jusuf Kukavica obćinski stražari, Milan Kunce činovnik »Varde«, Batal Franjo ravnatelj gruntovnice, Josip Večerak šloser, Jozef Johun činovnik »Varde« i t. d.

Prema ne provjerenim podatcima navodno i sliedeće osobe: Neđib Tafro geometar iz Foče, Hasan Čalik iz Ustikoline, Smail Kunovac iz Ustikoline, Salko Bešlija iz Goražda bivši gradonačelnik, Galib Čapljić gradonačelnik iz Rogatice, Hajdarbeg Batačić iz Miljana, Hivzo Raščić trgovac iz Čajniča, Dedo Šabanović trgovac iz Čajniča, Ismet Rašidkadić iz Goražda i t. d. Ove su osobe ubijene na području kotareva fočanskog i čajničkog izvan grada Foče.

———·———

Naknadno su stigli podatci o definitivno poubijanim ljudima iz Goražde i sa područja kotarske oblasti Goražde (ispostava). Navodimo osobe koje su poubijane iz Goražda:

Renovica Meho imam, Hubanić Adem, Hubanić Ibro, Obarčanin Ismet, Rašidkadić, Suljo Bešlija, Neđim Sijerčić, Avdo Harlać, Meho Begović, Agan Fejzić, a kćer mu odveli, Šaćir Žiga, Mustafa Cehović, Nusret Ibrahim, Tajib i Hilmo Tujub, Alija Zornak, Alija Begović, Abdurahman Sijerćić, Hasan Alagić, Meho Šapčanin, Šefik i Šerif Šapčanin, Derviš Sijerčić, Smajo Bašćelija, sestra mu i kćerka i t. d. svi su ovi ljudi ugledni domaćini iz grada Goražda, trgovci, posjednici, zanatlije i 2 učitelja.

Izim ovih, a pored Goražda, u selu Slatini, zatvoreno je u jednu kuću 65 odraslih uglednih seljana te je ova kuća poslije toga zapaljena i svi su ljudi u toj kući izgorili.

Utvrđeno je, da su odvedene dolje navedene osobe, ali se sudbina istih za sada nezna i to:

Tajib i Jakub Bešlija, Šućro i Alija Borovac, Meho Mujković, Memiš Kiblić, Anton Selim, Marko Mažuranić, Jure Burmas, Asim Hubanić, Ahmo Kamenica, Avdo Sijerčić, Muho Dučić, Šerif Hodžić, Alija Hodžić šerijatski sudac, Mustajbegović, Salko Bešlija i predsjednik suda u Goraždu Alija Omersoftić. Svi su ovi ljudi mahom iz Goražda, a ostatak je iz neposredne blizine.

Stanje je očajno jer se ubijanje i dalje nastavlja, a osobito po selima, gdje su kuće mahom popaljene, a muškarci poubijani tako, da i ono malo pučanstva, koje bude ostalo morat će skapavati i uginuti od gladi, pošto su sve živežne namirnice pokupljene i odniete.

Prema daljnoj izjavi S. Murata Rizvanbegovića, koji je na 21. prosinca pošao iz Foče preko Kalinovika, saznaje se i slijedeće:

1) Na svakom se koraku mogu sresti četničke patrole i to na čitavom putu od Foče do Kifinog sela. Patrole se sastoje od 2 – 8 ljudi, a većinom su seljaci iz obližnjih sela.

Na putu od Kalinovika do Uloga i od Uloga preko Morina patroliraju skijaški odredi. Gotovo svi seljaci (mlađi) i u ovim predjelima služe se skijama. Njega i italijanskog kapetana Zigliotia pratilo je 6 seljaka (četnika) preko Morina. Na putu su također sreli više skijaških patrola.

Na 24. prosinca, kada je on prošao kroz Ulog, bili su došli četnici i zatražili predaju civilne vlasti od naših oružnika. Nekoliko dana kasnije četnici su rastjerani od naše milicije i 2 su poginula.

Prema izjavi Hasana Bandića, koji je prije 3 dana došao iz Gacka saznanje je sliedeće:

Da su popaljena muslimanska sela: Bahari, Ravni i Mrđenovići. Pučanstvo je izbjeglo u Gacko.

Od grčko-istočnih sela popaljeno je Slivlje, Kokorina, Duvljevići, Jugovići, Gornja i Donja Bodežišta. U borbi koja se vodila oko ovih sela poginulo je 7 naših, a četnika oko 30. – Pored ovog je obkoljeno u nekom selu u jednoj pučkoj školi oko 300 četnika i navodno svi poubijani.

Prilikom obkoljevanja nekih sela od naših milicionera, uspjelo je srbima da na više mjesta izbjegnu, maskirani u bjele plahte.

Paljenjem i evakuiranjem muslimanskih sela: Bahori, Ravni i Mrđenovići prekinuta je veza između Borča, te sada Borčani moraju ići sa većim snagama da osiguraju prolaz kad žele ići u Gacko ili obratno.

Prema izjavi Muje Hajrića, trgovca iz Kalinovika, koji je prije 2 dana pošao iz Kalinovika može se razabrati da u Kalinoviku uopće nema Srba, viđenijih. Preko noći ih je sviju nestalo. Postoje još dvije predpostavke: ili da su sami pobjegli ili da su ih Talijani zatvorili i odveli iz Kalinovika.

Gornje izjave dostavljam sa zamolbom na uvid.

Mnienja sam neobhodne potrebe žurne intervencije kod talijanskih vojnih vlasti, kako bi se ovom istrijebljenju našeg pučanstva, na

području, koje je povjereno italijanskim četama i na kojem bi iste trebale jamčiti za mir, red i život, stalo već jednom na put.

U. z. Zapovjednika,
Oružnički pukovnik:
(Jakovljević)

(AOS, a. NDH, k. 63, reg. br. 10/2)

IZJAVA VILME BAK KOMANDI DOMOBRANSKE VOJNE KRAJINE, 10. JANUAR 1942.

Zapovjedništvo
VOJNE KRAJINE
Vojni odjel
ev. Broj 63/taj.
10. siječnja 1942.
SARAJEVO

	Poglavnikovom vojnom uredu	3,
	Vojskovođi – Doglavniku	1,
Vilma Bak izjava	Mindom (glst. očev. odjel	2,
o stanju u Višegradu.	III. domobranskom sboru	1,

Gospođa Vilma Bak, rođena Varga, supruga njemačkog komesara u kotaru Petrovac na Mlavi, rimokatolkinja, stara 47 godina, rođena u Sl. Brodu, živi u Sarajevu ul. Hrovatina 4 koja se je ovih dana preko Zemuna vratila iz Višegrada iskaza:

»Kada su Hrvatske čete napustile Višegrad četnici su u njega ulazili slobodno naoružani i slobodno se kretali, te manifestirali svoje raspoloženje prema Kralju Petru kličući mu »Živio« po ulicama i lokalima.

Vlast u općini imadu četnici:

Tako i u pošti.

Na željezničkoj postaji je vođa četnika Dušan Bogdanović htjeo preuzeti vlast tom prilikom je pucao na talijanskog vojnika, pa su ga uhapsili talijanske vlasti i danas se nalazi u zatvoru.

Svu vlast sa strane četnika ima u rukama vojvoda Kamenko Jeftić. Isti je pozvao muslimanske predstavnike i rekao im, da će im on dati dozvolu za kretanje do Beograda, ali da se paze, jer da je on uveo sistem Njemaca sa razlikom da će za jednog ubijenog četnika streljati 200 Hrvata.

Na 3. ov. mjeseca su četnici u Drokanima sazvali Hrvate muslimane da im nešto saopće, pa kada su se svi okupili u kući Karčića na broju 88. sviju ih su ih poklali i kuću zapalili.

Prije mjesec dana sam vidjela Antu čuvenog iz Rogatice »Čiče« u Donjoj Lijesci, više kuće Pavla Trifkovića.

Poručnik Vranić Slobodan je korektan prema hrvatskim življem.

Pošto su četnici počeli uzimati sve većeg maha u tlačenju Hrvatskog življa, talijanski komandant im je prije 15 dana zabranio uopće nošenje oružja i ulazak u grad, što se ne vrši.

Do 20 sati je slobodno kretanje po gradu, a poslije toga bez opomene Talijani svakoga civila ubijaju. Baš na Bajram su ubili trojicu muslimana i jednog ranili.

Lazar Popović je glavni faktor u kotarskoj oblasti i stalno je sa četnicima u društvu.

Hrvati su bez razlike u očajnom stanju.

U Vistadu su Talijani, a ravnatelj je Katalinić. Dočim su četnici sve što su mogli odnijeti osobito alat odnijeli.

Doznala sam, da su sa četnicima otišla 24 katolika majstora iz Vistada sa svim alatom u Han Pjesak i da su tamo organizirali tvornicu municije. Među ovima je otišao Pintar Rudolf sa sinom Rudolfom, Vjekoslav Ivičić, Ilija Miletić, Kalač Stevo, Kovačević Branko, Koš Vili, Idrizović, Mekić Kruno i drugi.

Ing. Bešenić, Katić Ivan, župnik Miletić, Jozo Didić, Nail Sarač su još u zatvoru više komande talijanske, dočim sam čula, da su ubijeni: Katić Tomo i Hašim Osmanagić pušteni su u slobodu Ismet Abdulahović. Za Peru Čitića sam čula, da je zarobljen od četnika u Bos. Jagodini.

Meni su u oči Bajrama dolazile muslimanke iz boljih kuća i molile komad kruha.

Tifus tamo hara nemilice.

U sokolskom domu je smještena stoka i ljudi, nema dana, kada ih po 10 najmanje neumre.

Partizani sa Lijeske apsolutno ništa ne poštuju što je Kamenko Jeftić uglavio sa Talijanima. Oni traže vlast u Višegradu i često puta pucaju na talijanske straže.

Uhapšena je Miletić Olga, jer je osumnjičena da partizanima nosi potrebštine i služi skupa sa Radonjić Milenom kao špijun partizanski, koja je takođe uhapšena.

Navodno se je našlo pismo kod Miletićke, u kojem piše, da u Višegradu nema više od 800 Talijana od kojih je 39 otišlo na osustvo i da tamo mogu sada slobodno navaliti, te sve paliti.

U Višegradu su se svi otpušteni činovnici i željezničari Srbi povratili i hodaju u civilu.

U zadnje vrieme Hrvatske vlasti u Višegradu, gore navedena, 24 namještenika Vistada ljevala su u trotil vodu i tako sa mokrim trotilom punili bombe, da iste neeksplodiraju. Kada se je o tome počelo govoriti u Višegradu odmah su svi pobjegli 23. studenog u šume. Među njima bio je glavni vođa Pinter, koji se ljubio sa četnicima, kada su ulazili u Višegrad. Mnogi su četnici, u više partija otišli pod oružjem na Romaniju.

Četnici imaju svoj štab u kući Dr. Klingera, gdje je ranije bila naša riznička straža.

Sa onom 24 otišli su i jevreji Manić Papo i Kamlić Salom.

Hrvatski svijet, osobito Muslimanski očekuje spas samo od Njemačkih vojnika.

U samom Višegradu sam primjetila da ima puno komunista. Njihov popis vodi i organizira ih jedan nepoznati, a nad istim vrši kontrolu od strane Hrvata Anton Podlašek.

Četnici su odnijeli, na očigled Talijanima, svima hrvatima odjelo i obuću.

Dućani su u opće zatvoreni i prazni; mesnice kolju meso samo za vojsku a građani isto nemogu dobiti.

Ako tko od nas uspije kupiti nešto od živeža četnici mu to oduzmu i istuku ga.

Slikara Sejdu Grabovića, koji je slikao žene muslimanke iz Kosova Polja četnici su uhvatili i zlostavljali tako da se i danas nalazi u bolnici.«

Savezno Očev. broj 61 i 62/42. dostavljam i ovaj iskaz sa zamolbom na uvid i žurno uredovanje.

U. z. zapovjednika Vojkre
oružnički pukovnik.

Priključiti konceptu Broj 630/Taj.

U. z. pročelnika,
pukovnik:
(Verić)

(AOS, a. NDH, k. 63, reg. br. 10/2–3 i 4)

PETICIJA VIŠEGRADSKIH MUSLIMANA REIS-UL-ULEMI FEHIM EFENDIJI, JANUAR 1942.

Presvijetlom Reisul Ulemi Fehim Efendiji

S A R A J E V O.

Mi višegradski muslimani već peti mjesec nemilosrdno stradamo, žrtve se nižu i penju na hiljade. Sela su potpuno uništena. Pod zaštitom Talijanskih trupa grad još životari, ali pri izdisaju – u agoniji = glad već caruje i sirotinja umire po ulicama.

Molimo hitnu pomoć i zaštitu.

Uz maksuz selam.
U ime višegradskih muslimana:
Mustafa Hadžić posjednik s. r.
Amir D. Ploskić polic. činov. s. r.
Abdulahović Abduselam škol. nadzor, s. r.
Muhamed Pašić ravnatelj Mekteba s. r.
Tvrdković Hazif Rašid šer. sudac s. r.
Hadžiabdić Hasan džem. imam s. r.
Taševac Nedžib poreznik s. r.
Hadžiselimović Hajrudin šer, sudac s. r.
Mehmedbeg Kapetanović načelnik žlijebske općine s. r.
Ibro Alispahić načelnik orahovačke općine s. r.

Da je propis vijeran svome orginalu tvrdi:

M. P.

(AOS, a. NDH, k. 241, reg. br. 30/1)

PETICIJA MUSLIMANA IZ VIŠEGRADA POGLAVNIKU NDH ANTI PAVELIĆU, Januara 1942.

Njegovoj ekselenciji
Poglavniku Nezavisne države Hrvatske

Z A G R E B

Kao što je poznato naš Višegrad odsječen je od svoje matice već 8 mjeseci. Bez ičije zaštite Muslimanski i Katolički elemenat podnosi neopisiva nasilja = žrtve se penju na tisuće. Sela su potpuno popaljena i

opljačkana. 10 tisuća sirotinje ubijeno u opkoljenom gradu bez ikakovih sredstava i ičije pomoći već umire od zime i gladi.

Molimo hitnu pomoć i zaštitu.

Pored sve bijede i nevolje stojimo vazda i uvijek

ZA DOM SPREMNI:

Amir D, Ploskić polic. činov. s. r.
Mustafa Hadžić posjednik s, r.
Mehmedbeg Kapetanović načelnik žlijebske općine s. r.
Ibro Alispahić načelnik orahovačke općine s. r.
Hadžiselimović Hajrudin šer. sudac s. r.
Tvrdković Hafiz Rašid šer. sudac s. r.
Abdulahović Abduselam škol. nadzor. s. r.
Muhamed Pašić vjeroučitelj s. r.
Hasan Hadžiabdić džam, Imam s. r.
Taševac Nedžib pretst. pr z. ureda s. r.
Leopold Flenbah limar s. r.

Da je prepis vijeran svome orginalu tvrdi:

M. P.

(AOS, a. NDH, k. 241, reg. br. 30/1)

KOMANDA DOMOBRANSKE VOJNE KRAJINE POGLAVNIKOVOM VOJNOM UREDU, 12. JANUAR 1942.

Zapovjedništvo
VOJNE KRAJINE
Vojni odjel
Očev. broj 88/taj.
12. siječnja 1942. g.
SARAJEVO

	Poglavnikovom vojnom uredu	3,
	Vojskovođi – Doglavniku	1,
Četnička akcija	Mindom (glst. očevid. odjel)	2,
u kotaru Fočanskom.	III. domobranskom sboru)	1,

Kotarska ispostava Kalinovik o prilikama u kotaru Fočanskom dostavlja sliedeće podatke.

a) Prema dobivenim izvještajima četnici nemilosrdno zlostavljaju, ubijaju i pljačkaju sva sela kotara Fočanskog, a i sam grad Foču.

Ispostava je dobila izvještaj, da su četnici u opštini Miljevići, u selima Ocrkvalju, Rataje, Mrežica i Jabuka za 6 dana ubili 75 muslimana.

Od samog grada Foče manjkaju podatci; zna se u toliko da su četnici zapalili više muslimanskih kuća. Velike kuće i radnje oko stanice zapaljene su, a tako neke bolje kuće i u gradu. Radnje u Donjem Polju kod Mosta Drine opljačkane su.

Četnici kada su zauzeli Foču vršili su svakoj muslimanskoj kući premetačinu po tri puta. Zlato, nakit i novac i vrednosne stvari oduzeli su.

U Foči se vrši rasprodaja robe iz muslimanskih radnja po staroj dinarskoj cijeni.

Kako grad Foča raspolaže sa ogromnim kapitalom u manifakturnoj i drugoj robi, to će prema izjavi trgovaca Muslimana Foča biti opljačkana i oštećena preko 100 000 000 Kuna.

Podatci o drugim Fočanskim općinama manjkaju, jedino se zna da su četnici zapalili mnoge kuće i Ustikolinu i poubijali mnoge muslimane.

b) Četnici su oduzeli ključe od svih trgovačkih radnji sa kojima Muslimani raspolažu, a kojih ima u Foči 90%, te su svu robu prenijeli u vojne kasarne, te u tim kasarnama vrše raspodjelu te robe četnicima, a kako oni kažu prave uniforme za četnike. Muslimanima su naredili da nesmiju izlaziti na ulicu. Óni Muslimani kojima je dozvoljeno da izađu napolje, ti imadu na sebi oznaku u vidu židovskih oznaka. Sve što je muslimansko to im se saopštava da više nije njihovo, nego komande četnika u Foči. U Foči su zapalili više radnja i kuća, koje su bile Muslimanske. Neki pomirljiviji Srbi, rođeni Fočani, rade na tome da jedan dio gola života Muslimanima u Foči spase, ako se može spasiti.

Što se tiče muslimanskih sela oko Foče vrši se odgon stoke i oduzima se žito sve od Muslimana navodno za četnike, tako da se time dovedu da ostatak Muslimana, koji nepodlegne puški i nožu, da za 2 mjeseca, ili možda za 1 mjesec umre od gladi. Koliko je do danas ubijeno muslimana u Foči i okolici nezna se, ali se zna da je mnogo – prema samom izvještaju četnika, koji su iz ovih krajeva, a koji idu svakog dana na ta haranja.

Mišljenja sam, ako se ne pritekne brzo u pomoć ovim ljudima koji su pod nožem, da će prema izjavi četnika u kotaru Fočanskom i Čajničkom od 85 000 muslimana ostati samo jedna trećina.

c) Zehra Rogoj, žena Edhemova iz sela Jelašaca, daje u zapisnik sliedeću izjavu:

Kada su četnici zaposjeli selo Jelašca, ja sam ostala sa mojim malim djetetom, jer nisam mogla izbjeći. Osim mene ostali su od Musli-

mana Omer Kešo, Murto Dedović i još 3 – 4 žene, a ostali su muslimani izbjegli u Kalinovik.

Četnici su nas svakog časa progonili, psovali i opljačkali. Jednoga dana vezali su četnici Omera i Murata, to sam ja vidjela i tukli su ih kod naše džamije nemilosrdno, u koliko sam saznala od žena Srpkinja tražili su im puške da im dadnu.

4. O Akciji i radu i kretanju sumnjivih osoba, tudžinskih i neprijateljskih agenata, provokatora i antidržavnih elemenata:

Od podnesenog prošlog izvješća, nikakvih novih podataka.

5. O stranoj propagandi u narodu:

Od podnešenog prošlog izvješća ništa novog.

6. O prilikama prehrane i prometa:

Od podnešenog prošlog izvješća, ništa novog.

7. O odnosima vojske sa ustaškim organizacijama i građanskim vlastima:

Odnosi su vrlo dobri i srdačni.

8. O odnosima sa savezničkim vojskama čiji se dijelovi nalaze na našoj teritoriji.

Sa savezničkom talijanskom vojskom, vrlo dobri i srdačni.

II. AKCIJE NAŠIH SNAGA:

Na području krila od podnešenog prošlog izvješća, nije ih bilo.

III. STANJE U VOJSCI:

Kod oružničtva: Duh, red i stega na dobroj visini. Izgreda većeg značaja, pijanstva i nereda nije bilo, a manji prekršaji uzimaju se u postupanje i raspravljanje po Zakonskoj odredbi o stegovnoj odgovornosti pripadnika domobranstva.

IV. VANJSKA SITUACIJA

1. O prilikama u pograničnim oblastima susjednih država:

Nemam podataka.

2. O stranim vojnim bjeguncima:

Nemam podataka.

3. O nedozvoljenim prelazima na granici, švercu i slično:

Nemam podataka.

4 O odnosima sa pograničnim vlastima susjednih država:

Nemam podataka.

V. OBĆI ZAKLJUČAK:

Stanje javne sigurnosti na području krila, koje je u našoj vlasti, nepromjenjeno je od podnešenog prošlog izvješća.

Mnijenja sam da bi sa jačim snagama trebalo što prije očistiti sve krilno područje od odmetnika, kako bi se i na tom području, stanje sredilo i omogućilo pravilan rad svih organa vlasti, osobito oružničtva.

VI. ORUŽNIČKE POSTAJE KOJE SU ZAUZELI POBUNJENICI:

Od podnešenog prošlog izvješća nijedna.

VII. KOJE SU SE IZSELILE POD PRITISKOM POBUNJENIKA U DRUGA MJESTA I KAKO:

Od podnešenog prošlog izvješća nijedna.

VIII. KOJE SU VRAĆENE U NAŠE RUKE I OBNOVLJENE:

Od podnešenog izvješća nijedna.

OPASKA: 20 ov. mj. muslimanska milicija kotara Čajnića, preduzela je čišćenje sela u kotaru Čajnićkom od Goražda ka jugu do Oglečeva i od Miljevine ka Ifsaru, te je ovoj miliciji uspjelo da zauzme oko 50 sela, koja su sve do ovog vremena bila u pobunjeničkim rukama.

Gubitaka je bilo na obje strane. Izvješće pukovniji poslato preko brzoglasa pod brojem 2216 od 20 ov. mj. a opširno izvješće po bliže prikupljenim podatcima dostaviti će se naknadno.

Zamjenjuje
zapovjednika poručnik:
(Halil Hadžiahmetović)

(AOS, a. NDH, k. 63, reg. br. 11/2)

USTAŠKA NADZORNA SLUŽBA MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA NDH, 20. JANUAR 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIČTVO
USTAŠKE NADZORNE SLUŽBE
Glavno pobočničtvo.
Br. 554/42.

Zagreb, 20. siječnja 1942.

Predmet: Događaji u selu Koraju, kotar Bjelina 27. XI. 1941.

MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA
u/
ZAGREBU.

Dostavljaju se naslovnom ministarstvu podatci, kojima raspolaže ovo zapovjedničtvo o događajima u selu Koraju, kotar Bjelina, dana 27. XI. 1941.

Podatci su ovi:

»Dana 27. studena 1941. oko 7 sati približilo se selo Koraju kotar Bijeljina sjedište istomjesne postaje, oko 3000 četnika – komunista, među kojima je bilo zapaženo veliki broj žena i djece. Ovi odmetnici obkolili su selo Koraj sa svih strana osim što je bio otvoren put prema selu Čeliću. Od spomenutog broja odmetnika cijeni se da ih je polovica bila dobro naoružana, a prema radu strojnica utvrdilo se, da su imali u naoružanju 4 teške i 2 lahke strojnice. Borba je započela u 7 sati između odmetnika i naoružane milicije, kao i oružničtva te je trajala oko 2 sata. Pošto se je milicija i oružništvo osjećalo slabo prema nadmoćnosti odmetnika počelo se odstupati u pravcu sela Čelića. Oko 11 sati istog dana pošla je u pomoć Koraju iz Čelića jedna satnija domobrana, stupila u borbu sa odmetnicima i uspjela je da ih rastjera iz Koraja, pri čemu je i ova satnija imala gubitaka i to, jednog poručnika i 10 domobrana koji su u borbi poginuli. Osim toga bilo je ranjenih koji su prevezeni u bolnicu u Brčko. Ova satnija već na putu iz Čelića bila je napadnuta i zaustavljena da pritekne u pomoć na vrijeme Koraju, to su odmetnici imali dovoljno vremena, da poubijaju mnogo mješćana i da popale i unište skoro dvije trećine sela Koraja.

Na licu mjesta poginulo je oko 350 do 400 ljudi, među njima mnogo žena i djece, ali vjerojatno da broj poginulih je mnogo veći, jer se mnogi nalaze pod ruševinama zapaljenih kuća. Ranjenika ima oko 50 lica. Zarobljenih ima oko 50 lica, među kojima se nalazi zapovjednik postaje oružn. narednik Sulejman Sjerčić. U koliko se moglo ispitivanjem utvrditi narednik Sjerčić bio je ranjen u nogu, potom opkoljen i zarobljen.

Broj zapaljenih kuća iznosi oko 200 a skoro sve ostale kuće oko 900 demolirane su i skoro sve opljačkane. Šteta se cijeni na više milijuna kuna.

Državne ustanove škola i općina zapaljene su i uništene, dočim zgrada oružničke postaje polupana i demolirana, namještaj uništen, a državna i privatna sprema oružnika opljačkana tako, da nije moguće ništa preostalog iskoristiti, te će zbog toga postaja biti privremeno ukinuta. Oružnici koji su se spasili, povukao sam ih u vod dok se postaja Koraj ponovo ne uspostavi. Sva arhiva i spisi uništeni su i zapaljeni ispred postaje.

Prema izjavama prisutnih seljaka iz Koraja, na strani odmetnika bilo je što mrtvih i ranjenih oko 200 lica, ali su odmetnici svoje mrtve i ranjene pokupili i sa kolima odveli.

Utvrđeno je, da su u napadu na Koraj sa četnicima i komunistima sudjelovali i ostali seljaci i žene i djeca iz sela Tutnjevca, Puškovca, To-

huta, Mrtvice, Maleševca, Korenite, Bobetina Brda, Bukovice, Zabrde područje kotara Bijeljina i Brčko.

Od oružja i streljiva odmetnici se nisu koristili, pošto su milicioneri nešto utrošili a ostalo odnijeli sa sobom prilikom povlačenja u Čelić. Selo Koraj imalo je oko 150 naoružanih milicionera, ovi milicioneri davali vrlo slab otpor odmetnicima.

Seljaci sela Koraj koji su preživjeli napad usljed straha i uzbuđenja nisu još u stanju pružiti točne podatke u vezi opisatog događaja.

Oružnička postaja u Koraju imala je 11 pomoćnih i pokusnih oružnika i zapovjednika postaje.

Opće mišljenje mještana iz sela Koraja je da je do ovog napadaja na selo Koraj došlo iz razloga, što dana 22. studena t. g. pod vodstvom komesara općine Koraj Burhe Begića poubijano nedaleko Koraja oko 25 grko-istočnjaka taoca koje je vojska predala prilikom čišćenja terena na čuvanje miliciji u Koraju a čiji je zapovjednik bio Burhan Begić koji je ovo zapovjedništvo sebi prisvojio od zapovjednika postaje Koraj narednika Sjerčića.

Poslije ovog napadaja na selo Koraj veliki dio stanovničtva koji se je spasio život preselio se u Čelić, Brčko i Bijeljinu, pošto do sada još nije u Koraju smještena vojska niti oružničtvo, jer za to sada nema podesnih zgrada – prostorija, te tako selo Koraj ostalo potpuno pusto.«

Ustaški nadzorni zapovjednik:
Eugen Kvaternik

M. P.

(AOS, a. NDH, k, 205, reg. br. 15/3)

KOMANDANT MESTA ROGATICE KOMANDI DOMOBRANSKE VOJNE KRAJINE, 24. JANUAR 1942.

Priepis.

ZAPOVJEDNIČTVO HRVATSKE VOJSKE U ROGATICI,
dne 24. siečnja 1942.

Dostavlja izvještaj.

Shodno zapovijedi Vojne Krajine Op. broj: taj. 104 od 20. siečnja 1948. godine

Gore navedenu zapovijed izvršio sam u potpunosti.
U Rogaticu sam stigao 22. siječnja 1942. u 18 sati.
Narod je vojsku dočekao sa velikim veseljem.
Odmah sam uzeo upravnu i bezbjednu vlast u svoje ruke.

Na putu sam nailazio na manje neprijateljske dijelove, koji su se odmah dali u bjegstvo. –

Na dva mjesta Nijemci su me skretali sa pravca da ne bi došlo do savezničkog sudara. –

Po srpskim selima nailazio sam na četnike, koji su bez oružja ležali po kućama smrznutih nogu i drugih udova. Odmah je izvršena kazna i tako je uništeno oko 50 četnika. –

Ja nisam imao gubitaka ni u ljudstvu ni u materijalu.

Ljudi moji izdržali su, iako slabo odjeveni, marš i put kao i veliku zimu, odlično. Nijedan čovjek nije se smrznuo, niti ma koji dio tijela. –

Putem sam zaplijenio oko 1 200 ovaca i koza i oko 200 goveda, pored toga zaplijenjeno je i drugih životnih namirnica. –

Građanstvu sam odmah po dolasku dijelio stoku, pošto je u oskudici. –

Osnovao sam upravni odbor sa potrebnim sekcijama. –
Četnici su strijeljali oko 20 ljudi građana. –
Samo mjesto nije imalo gubitaka u ženama i djeci.
Žena je bilo šibanih. –
Radnje i domovi svi su opljačkani. –
Najnužnije stvari ostale su samo tamo gdje je bilo žena sa djecom. –
Kuća je popaljeno 124 i cijeli logor, osim dvije barake.
Partizani su štitili žene i djecu. –
Četnici su ubijali i palili sve s reda ne štedeći ništa.
Taoci, koje sam ostavio na životu zaštitili su uopće narod i poneš-to imovine narodne. –

Narod, kao i okolna sela uništeni su negdje djelomično, a negdje uopće sa cjelokupnom imovinom. O ovome dostavit ću naknadno izvještaj.–

Na mome putu dostavio sam dvije telefonske depeše. –
Ovaj izvještaj dostavlja se direktno kurirom. –
Ovdje su bile njemačke i italijanske trupe. Nijemci su došli 15. siječnja, a Talijani 20. siječnja 1942. Nijemci su otišli 22, a Talijani 23. siječnja iz Rogatice. –

Naša jedna bojna, pod zapovjedničtvom potpukovnika Šarića stigla je u Rogaticu 22. siječnja iz Renovice. –

Prednji izvještaj dostavlja se na znanje i nadležnost. –

Kotarski predstojnik, zapovjednik mjesta:
M. Vrkljan, v. r.

Točnost priepisa ovjerava:
Rogatica, 26. siječnja 1942.

Kotarski predstojnik
– zapovjednik mjesta – satnik:
Vrkljan, v. r.

Za točnost prepisa jamči:
U Zagrebu, dne 1. veljače 1942.

M. P. Oficijal:

(AOS, a. NDH, k. 64, reg. br. 1/2)

PROGLAS KOMANDANTA MESTA ROGATICA STANOVNIŠTVU ROGATICE I ROGATIČKOG KOTARA, 24. JANUAR 1942.

Priepis.

ZAPOVJEDNIČTVO HRVATSKE VOJSKE U ROGATICI.
Broj: Službeno
dne 24. siječnja 1942.
Rogatica.

PROGLAS,

stanovničtvu grada Rogatice i rogatičkog kotara.

Dana 23. o. mj. na osnovu rješenja Ministarstva unutarnjih poslova, primio sam dužnost zapovjednika mjesta i dužnost predstojnika kotara rogatičkog. –

Odmah prvi dan svoje službe u ovome kotaru, vidio sam jednu strašnu sliku. Žene i ljudi pravoslavne vjere napuštaju svoje domove iz straha, da ne budu poubijani od ustaša i milicionera.

Ovaj rad nije ustaški i ljudi, koji to čine, to su pljačkaši i razbojnici. Ubijanje i klanje nevinih ljudi, žena i djece, pa bili oni pravoslavni, muslimani ili katolici, je zločin, koji se protivi svima zakonima. Jednom za uvijek hoću da znaju i muslimani i pravoslavni i katolici, da je

Nezavisna Država Hrvatska, država rada, reda, mira i poštenja. Svaki onaj, koji pokuša da na svoju ruku kroji pravdu i zakone, neprijatelj je i zločinac spram Nezavisne Države Hrvatske. Njemu nije mjesto u Hrvatskom narodu, njemu nije mjesto u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Znam da su mnogi muslimanski domovi popaljeni, opljačkani i porušeni. Znam i to: da je mnoga muslimanska majka ostala bez muža, bez sina i bez kćeri. Znam da su mnoge kuće proplakale i u crno zavijene. Ipak braćo muslimani to nam ne daje pravo, da na svoju ruku vršimo odmazdu. Budemo li na svoju ruku pljačkali, ubijani nevine ljude, žene i djecu, onda zaista niti ste pravi muslimani, niti ste pravi ljudi, niti Hrvati. –

Nezavisna Država Hrvatska dosta je prolila krvi za ove Vaše kraljeve, a budite uvjereni da neće ostati dužna ni onim zločincima, koji Vaše drage i bliže poklaše i domove Vam popališe. –

Krivac, pa bio on musliman ili pravoslavni dobit će kaznu na osnovu zakona. Nevini, pa bili oni pravoslavni ili muslimani uživat će uvijek zaštitu Nezavisne Države Hrvatske. –

Muslimani, budite Hrvati, ne vršite nasilja, ubistva i pljačke. Uzimajte u zaštitu poštene i ispravne svoje komšije, pa ma kojoj vjeri oni pripadali. Izvršavajte naređenja svojih predpostavljenih pa će biti sve dobro. Zlikovca neću trpjeti na teritoriju ovoga kotara i iste ću kažnjavati najstrožije. –

U to ime naprijed sve za Poglavnika i Nezavisnu Državu Hrvatsku – Živjeli!

ZA DOM SPREMNI!

Zapovjednik mjesta,
kotarski predstojnik
– satnik:
M. Vrkljan, v. r.

Za točnost priepisa jamči:
U Zagrebu, dne 13. veljače 1942.

Oficijal:
Marija Vulić

M. P.

(AOS, a. NDH, k. 64, reg. br. 1/2)

KOMANDA ČETNIČKIH OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE DRAŽI MIHAILOVIĆU, 26. JANUAR 1942.

Komanda operativnih jedinica
Istočne Bosne i Hercegovine
O. br. službeno
26 januara 1942 godine
s. Brašćevići/Gacko

Izveštaj o stanju u Hercegovini
i Crnoj Gori

Gospodinu Ministru
VOJSKE I MORNARICE
negde u Srbiji

U vremenu kada sam uveliko spremao »severnu ofanzivu« za ovlađivanje okolinom Tuzle i žitorodnom Posavinom, između reke Drine i reke Bosne iz koje bi se 8 oslobođenih srezova naše državne teritorije snabdevale solju, naftom i žitom. Važna obaveštenja i hitni pozivi od naših boraca iz Hercegovine izazvali su donošenje nove odluke, da se težište naših zimskih operacija prenese odmah u Hercegovinu. Lično sam otišao iz Vlasenice, preko Rogatice i Foče dolinom Sutjeske u okolini Gacka gde sam zatekao sledeće stanje:

1. Naš narod u gatačkom i nevesinjskom srezu obmanut, nepoverljiv izmučen letošnjim borbama (bore se od polovine meseca juna) izložen defetističkoj antidržavnoj antisocijalnoj antimonarhističkoj antibritanskoj i antičetničkoj propagandi komunista koji milom ili silom traže pristupanje u partizanske jedinice, preteći ubistvom narodnih prvaka, te pretnje sve više i više ostvarujući (npr. ubistvo Čede Milića u novembru 41. g., kod Nikšića u klancu Duga) gurajući narod u građanski rat, a pojedince i u zagrljaj neprijatelju – okupatora. U bilećkom srezu stanje je isto, što se vidi i iz prepiske sa komandantom graničnog bataljona bilećskog odreda, koja se u prepisu prilaže. 1. A da stanje u ostalim dijelovima Hercegovine nije bolje, vidi se iz izveštaja kapetana Branislava Šoškića, koji je još u oktobru upućen od strane majora Dangića u Hercegovini, a čiji se izveštaj prilaže takođe u prepisu pod 2.

2. Turci su agresivno raspoloženi – u decembru napadali su dolinu Sutjeske i Drine ka Foči do Broda. A baš na dan moga dolaska na Sedlo Čemerno, jedna gomila od 1 000 Turaka napada i spaljuje srpsko selo Bodežišta, preteći javno, da će za Božić popaliti i niz drugih sela.

Odmah sam naredio protivnapad na Turke i poveo protivpropagandu za spašavanje ovoga kraja od denacionalizacije i građanskog rata, a upućivanjem svoga ađutanta da u ime srpskih dobrovoljačkih čet-

nika pregovara sa Italijanima, neutralisao sam štetno mešanje Italijana u vojne i političke operacije odlažući do povoljnoga trenutka borbu redovne vojske protiv njih.

Dalji događaji su tekli ovim redom:

4. januara, dok još gori naše selo Bodežište, bacam oko 150 na brzu ruku prikupljenih Srba i četnika i partizana u protivnapad na turska sela Bahori i Mrđenovići, koja posle slabe odbrane bukte, što prekida još iste noći tursku ofanzivu i inicijativa prelazi u naše ruke.

6. januara u zoru suzbijam neodlučnost i zaplašenost naših gatačkih boraca koji oklevaju sa napadom na selo Ravno i vodim oko 70 boraca na to selo, iz koga Turci beže i selo gori na očigled sve većega broja naših boraca koji pridolaze sa sviju strana.

Na dan Božića zahtevam da Srbi slave Božić u pokretima, na straži i u pripremama daljega napada na Turke u Borču, a kako zbog snega i velikog prostranstva bojišta sve to ide sporo bez telefo ske veze, odlučujem da ostanem u Hercegovini nekoliko nedelja i zbc , toga operativnom zapovešću od 5. januara tg. vršim centralizaciju kı mandovanjem, grupisanjem odreda u grupe po 2–4 odreda sa većom samostalnošću dejstva (prilog prepis te zapovesti pod 3).

9. i 10. januara osvojena su i zapaljena turska sela oko Uloga (energičnim radom tu se istakao komandant te kolone rezervni potporučnik četnik–vojvoda brat **Radivoje Kosorić**) a 11. januara posle osmočasovne borbe zauzeta su i spaljena turska sela Tobić i Cerova, gde se naročito istakao komandant Gornjo-Nevesinjskog odreda pešadijski narednik **Tomo Guzina,** koga bi trebalo što pre unaprediti u čin potporučnika.

12. i 13. januara zapalili smo još neka turska sela, ali su ovih dana turci mestimično prešli u protivnapad, a **partizani odrekli svoju pomoć,** tako da su zapaljena dva srpska sela.

Od 15. do 18. januara prešao sam u obranu na levome krilu, a nastojao da pokrenem jaču desnokrilnu kolonu koja je dejstvovala od sedla Čemerno. No ova kolona rasturena je usled teških vremenskih prilika i slabe ishrane kao i pretrpljenih gubitka, a naročito usled defetističke propagande komunističkih vođa, koji su proturili glas o mojoj pogibiji.

19. januara, dok sam u selu Vrbi pisao naređenja i uputstva za pregrupisavanje trupa i produženje boja, opkoljen sam od strane jedne partizanske čete iz Crne Gore, ubijena su mi dva pratioca i nešto na prevaru, a nešto na silu, odveden sam u Crnu Goru. Ali već 23. januara oslobođen sam iz ovoga neobičnoga ropstva od strane hrabre čete **popa Radojice Perišića** (opis ovoga događaja vidi iz obaveštajnog biltena za 23. januar broj 4).

Od 21. januara do danas produžavam prikupljanje i pregrupisavanje trupa za produženje započetog boja posle koga bi odmah imao da sledi boj kod Fazlagića kule i možda još jedan boj kod Stoca čime bi bitka za Hercegovinu – istočno od Neretve – bila završena.

Paralelno sa ovom vojnom akcijom **vodio sam spoljnopolitičku akciju pregovore sa Italijanima;** preko delegata koji je govorio ne u ime naše Vlade i redovne vojske, niti moje, već u ime srpskih dobrovoljačkih četnika (prilog pod. 5, objašnjenje koje sam izdao o tome, kao i instrukcija koju sam dao delegatima, predlozi koje su delegati uputili Italijanima i prvi odgovor – usmen i neodređen – Italijana na te predloge).

Na polju unutrašnje politike – socijalnom polju, u širem smislu i na polju narodne privrede, izdao sam niz naređenja, proglasa i obaveštenja, od kojih se nekoliko važnijih u prepisu prilažu (prilog pod 6).

Za dalju borbu na vojnom, diplomatskom, socijalnom i privrednom polju u ovom kraju i susednim oblastima, nameran sam:

I. Na polju vojnih operacija

Sasrediti što pre sve trupe koje nisu neophodno potrebne za odbranu do sada oslobođene državne teritorije na prostoriji Nevesinje–Gacko–sedlo Čemerno–selo Ulog (sve isključeno) i pojačavši time sa 2–3 000 ljudi, nekoliko topova i bacača mina, naše odrede u Hercegovini (koje za to vreme reorganizovati, prikupiti, učiniti pokretnijim i sposobnijim za brze operacije gerilskog i manevarskog tipa), tući prvo turke u Borču, Fazlagića Kuli i oko Stoca, po tom iste ili druge protivnike u Hercegovini, Crnoj Gori i Južnoj Dalmaciji sa ciljem:

1. da se ovaj kraj oslobodi od turaka i time omogući upotreba odličnih boraca iz ovoga kraja za operacije protiv ostalih protivnika u Hercegovini, odnosno za operacije van Hercegovine;
2. da se ovlada delom jadranske obale zbog lakše veze sa našom zagraničnom vojskom i saveznicima,
3. da se vidnim vojničkim uspesima, kao najboljim sredstvom propagande, suzbije svaka neprijateljska i pogrešna propaganda koja slabi otpornost naroda u ratu ili gura narod u građanski rat.

II Na diplomatskom polju

Posredstvom srpskih dobrovoljačkih četnika odvojiti Italijane od Pavelića i njemu odanih hrvatskih renegata, odnosno turaka, a postići da se naši četnički odredi mogu što slobodnije kretati na celoj teritoriji okupiranoj od Italijana, čime bi bilo upola rešeno ne samo srpsko pitanje u ovim krajevima (preuzimanje civilne vlasti od strane Srba, evakuacija, istrebljenje, prinudno iselenje znatnog broja muslimana i katolika) već i neobično olakšano kretanje naših odreda redovne vojske za

dalje operacije **u duhu direktiva naše Vrhovne komande** (npr. čitavi pukovi mogli bi se pod zaštitom dobrovoljačkih četnika koji **prividno sarađuju sa Italijanima,** tajno i po ešalonima prebacivati duž Dinarskih planina iz Srbije u Liku ili kroz Sandžak i Crnu Goru u oblast Skadra, Drača, Tetova, Bitolja i Lerina).

III Na privrednom polju

Obezbeđivati ishranu srpskog življa u Hercegovini, pa i u Crnoj Gori, pre svega oduzimanjem srpske upljačkane imovine od turaka, kao što je već učinjeno u osam do sada oslobođenih srezova istočne Bosne, a po tom upućivanje tovarne komore iz Hercegovine i Crne Gore u severnu Bosnu sa potrebnom vojničkom pratnjom, koja bi zajedno sa bosanskim odredima, milom ili silom, rekvirirala tursku i suvišnu srpsku hranu tamošnjeg življa, dok bi se ostali artikli, kao gas, so, pirinač itd. dobivali preko srpskih dobrovoljačkih četnika od Italijana u zamenu za stoku koje ovde ima dosta, i nešto bi se dobilo morskim putem, ako se uspostavi naš prekomorski tajni saobraćaj.

IV Na socijalnom polju

Izgladiti društvene razlike koliko se to može postići za vreme rata i bez prolivene krvi, izmiriti zavađenu braću Srbe i suzbiti svaku propagandu koja Srbe razdvaja, a prinuditi sve da odlože ispoljavanje svojih političkih ubeđenja i svaku partijsku borbu do svršetka rata pod geslom: »politika posle pobede«.

Ostvarenje tih dosta smelih i opsežnih namera znatno bi mi bilo olakšano sledećim merama koje su izvan moje nadležnosti.

1. Ako bi iz Srbije došlo makar koliko energičnih i hrabrih mlađih Srbijanaca, oficira, podoficira, kaplara i redova, po mogućstvu dobro naoružanih (kretanje kroz planine do Bosanske Jagodine i Višegrada), dalje sa objavom i putovođama koje bi dao komandant VČO poručnik **Kamenko Jeftić.**
2. Ako bi u moj štab došao jedan naš oficir za vezu sa Vama i jedan oficir Britanski za vezu sa Maltom.
3. Ako bih dobio koju radiostanicu primopredajnu sistema »četnik... ili drugi sa potrebnim stručnim osobljem.
4. Ako bi se koji avion, naš ili saveznički, kadgod pojavio nad Vlasenicom, Rogaticom, Goraždom, Fočom ili Hercegovačkom Fojnicom (između Gacka i Nevesinja na drumu) da baci koji pištolj, mitraljez sa municijom ili bar koju knjigu i letak.
5. Ako bi se preko radio Londona i Moskve uputile nekolike reči četnicima, vojnicima i partizanima, koji se bore u Bosni i Hercegovini, za srpski narod pre svega (jer su u ogromnoj većini Srbi) za Jugoslo-

venstvo (srpsku misiju okupljanja Južnih Slovena) za slovenstvo i čovečanstvo.

6. Ako bi se sa partizanskim glavnim štabovima za Jugoslaviju potpisao sporazum u sledećem: priznanje Kralja kao vrhovnog komandanta od strane komunističke stranke;

b) izjednačenje komunističke partije sa ostalim našim strankama u pravima i dužnostima;

v) stavljanje partizanskih jedinica u onaj odnos prema jedinicama redovne vojske, koji i sada važi za četničke jedinice (izvesna samostalnost, ali obavezna saradnja i izvršivanje naređenja starijih odnosno pretpostavljenih vojnih starešina).

Mclim da se uradi koliko se može u tom smislu.

Komandant,
artiljerijski major,
BT, s. r.

Napomena: Omaškom su izostavljene u izlaganju potreba tačke 7, 8, 9 i 10 koje glase: 7) ako bi se poslalo bar dva vojna uniformisana lekara, 8) ako bi mi se poslalo što više telefonskog materijala, 9) ako bi se neki naš (ne Engleski i ne Ruski) padobranac spustio kod jednog od naseljenih mjesta navedenih pod tač. 4, koja su sva u našoj vlasti. 10) ako bi se jedan avion spustio na aerodrom između Vidrića i Košutice kraj puta Han Pijeska–Romanija. **Trebalo bi da avion nosi srpsku kokardu, sa četničkim znakom, pa kao takav ne bi bio napadan od Njemačke i Italijanske avijacije, kao što se ne diraju četnički topovi** i drugo naoružanje koji bi se broj mogao uvećati.

Sem toga, radi okoline, kao i za slučaj da nemate pregled ranijih petomesečnih operacija u Istočnoj Bosni, dostavlja se takav hronološki pregled u prilogu pod 7).

(AOS, Ča, k. 170, reg. br. 16/4)

JOSIP BROZ TITO,

ŠTABU CRNOGORSKO-SANDŽAČKOG NARODNOOSLOBODILAČKOG PARTIZANSKOG ODREDA

27. januar 1942.

Proleterska brigada naše vojske prešavši u Bosnu izvela je niz manjih akcija oko Vareša pripremajući napad na ovo mjesto. Baš u to vrijeme Nijemci, ustaše i hrvatska vojska otpočeli su ofanzivu u pravcu slobodne teritorije istočne Bosne. Tom prilikom četnički vođi, koji su ranijom razornom akcijom bili pokolebali jedan dio partizanskih jedinica u istočnoj Bosni, odigrali su sramnu ulogu. Oni su izdali naređenja da se ne puca na Nijemce i tako su im otvorili slobodan put, a oni se

nadali u bjekstvo. Tako je nastala panika među borcima, koji su bježali i ostavljali svoje porodice i domove da na njima ustaše iskale sav bijes. Zvjerstva ustaša ne dadu se opisati.

U ovakvoj situaciji naša brigada se našla ugrožena sa svih strana.Trebalo je jedinice grupisane na relativno uskom prostoru izvući i zaštititi stanovništvo od ovih nasilja i zuluma. Forsiranim danonoćnim marševima, po najvećoj hladnoći, uputili smo naše jedinice u određene pravce. I mi smo stigli. Zaustavili smo prodiranje ustaša južno od doline r. Prače, a zatim očistili, uz pomoć Durmitorskog narodnooslobodilačkog partizanskog odreda, četnička gnijezda Foču i Goražde. Naš ugled je nevjerovatno porastao. Narod je uvidio da smo mi pravi narodni borci. Svugdje nas s oduševljenjem dočekuju. **A muslimanski živalj gleda u nama spasioce.** Četničke bande i njihove vođe razbijene su u paramparčad. **Zvjerstva koja su oni počinili nadmašuju ona ustaška.** Sve bivše četničke jedinice prešle su u partizanske ili dobrovoljačke jedinice, koje stoje pod našom komandom.

Dakle, na čitavom toku Drine nalazimo se u susjedstvu. (Napominjemo da se dobar dio Proleterske brigade nalazi sjeverno od r. Prače, na prostoru Romanija – Vareš – Han-Pijesak – Rogatica).

Situaciju kod vas ne znamo podrobno. Čuli smo da ste energično razjurili te pljačkaške bande na vašoj teritoriji. Mi se nadamo da će vam rad biti sada uveliko olakšan. Kod ovakvog stanja nameće se prijeka potreba da izvjesne svoje jedinice prebacite u Čajniče i tu stvorite solidnu i čvrstu bazu. **Taj dio Sandžaka do sada je bio zanemaren i pušten na nemilost četnicima.** Iz ovog mjesta može se osjetiti vaš politički rad i na zapadnu polovinu Sandžaka. A vi sada treba da radite politički, jer su uslovi vrlo povoljni. Držanjem Čajniča Talijanima još ostaje slobodan put k Prijepolju.No zasjedama na tome putu morate im nanijeti velike gubitke. Put temeljito porušite, to će reći na velikoj dužini. Radite noću, iako je hladno. Nije svejedno da li se neprijatelj snabdijeva automobilima ili pomoću tovarnih grla. Te karavane možete uspješnije napadati. Najzad, ne treba dozvoljavati da neprijatelj ispada iz varoši i pali okolna sela. Čujemo da imate masu jedinica. Pokrenite ih u akcije. Nije dovoljno da one čuvaju samo svoja sela. Dakle, oko Pljevalja ređajte jedinice na smjenu. Čuli smo da namjeravate odrediti snage za blokadu Bijelog Polja. Ta blokada može uspjeti ako ste stupili u kontakt s Turcima Komarancima, kao i onima na onoj strani Lima. S padom Bijelog Polja neprijatelj bi se našao vrlo ugrožen. Ali biće štetno ako vam to mjesto nekorisno veže vaše snage. Za sada je za vas vrlo važno da u Čajniču stvorite čvrstu bazu, pa tome morate posvetiti veliku pažnju.

Izvijestite nas detaljno o situaciji; o akcijama, uglavnom otkako je formiran odred; o jačini odreda; veze sa susjedima kakve su; pružite nam kakve sugestije, prijedloge itd. Izvještaj nam hitno dostavite.

Duvana ćemo još dati, samo obezbijedite transport. Upravo daćemo vam toliko koliko možete prenijeti. Prema tome se i upravljajte.

Primite naše drugarske pozdrave.

Smrt fašizmu – Sloboda narodu!

Komandant
Narodnooslobodilačke
partizanske i
dobrovoljačke vojske
Jugoslavije
Tito

P. S. Šaljemo vam primjerke za politički rad. Sve to umnožite i rasturite ne samo po jedinicama nego i naročito po svim selima. Ako ste vi formirali samo partizanske jedinice, onda ne morate prelaziti na dobrovoljačke formacije.

Ostali materijal dostavite kome treba.

S nama uspostavite stalnu kurirsku vezu. Ovo je potrebno radi saglasnosti u radu.

(AOS, a NOP-a k. 2–A, reg. br. 17/1.

PISMO KOMANDANTA ČETNIČKOG OPERATIVNOG FRONTA POTPUKOVNIKA TRIFUNOVIĆA DOMOBRANSKOM KOMANDANTU MESTA ROGATICA, 28. JANUAR 1942.

Priepis pisma Komandanta operativnog fronta potpukovnika Jag. M. Trifunovića, koje sam dobio kao odgovor na moj proglas od 24. siječnja 1942. godine. –

Pismo glasi:

»U vezi Vašega proglasa broj službeno od 24. siječnja 1942. čast mi je dostaviti Vam sliedeće:

Sve pravoslavno stanovništvo napušta svoje domove u stvarnosti iz straha da ne bi bilo poubijano od strane ustaša i milicionara, pošto u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj svaki ustaša i milicioner kroji pravoslavnom narodu na svoju ruku zakon i pravdu. –

Kad je Nezavisna Država Hrvatska, država rada, reda i poštenja, zašto ustaše i milicioneri zlostavljaju pravoslavni narod, pljačkaju, pa-

le, ubijaju nevine žene i djecu, starce (invalide) i bogalje. Imao sam priliku ovih dana da na Glasincu vidim gornju sliku, gdje je na hiljade muslimanskog naroda zaštićeno, kako iz Glasinca tako i okoline, koji se sklonio u Glasincu. Sada se od Glasinca radi sve što ne treba o čemu jasno govore suze muslimanskog naroda, koje liju za svojim komšijama, koji su im pre izvjesnog vremena živote spasili i imetak. Da li je ovo revanš sa strane ustaša pravoslavnom narodu ili u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u stvarnosti pojedine ustaše i milicioneri kroje zakone i pravdu na svoju ruku. U Vašem proglasu priznajete da svaki onaj, koji na svoju ruku kroji zakone i pravdu, zločinac je spram Nezavisne Države Hrvatske, da nema pristupa u hrvatskom narodu i da mu nema mesta u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, međutim ustaše i milicioneri rade sve pobrojano, pa kao takve Vi ne bi trebali držati u Vašim redovima. Priznajemo, da su mnogi muslimanski domovi popaljeni, opljačkani i porušeni, priznajemo, da je mnoga majka ostala bez muža, sina i kćeri, tako isto priznajemo, da je mnoga kuća u crno zavijena, ali moramo priznati, da su sve gornje učinili ljudi, kojima su ustaše i milicioneri odmah po svom osnivanju popalili, opljačkali, porušili, ubili majku, ženu, oca, djecu i ostalu rodbinu. –

Nikada nećemo dozvoliti da se zaštite oni zlikovci koji su prvi počeli i izvršili ovakve zločine, a također i svoje osuđujemo koji su to radili. –

Nemojte dozvoliti ustašama i milicionerima da rade zla dela, jer na svako zlo mora se još zlijim odgovoriti, a sa takovim postupkom neće biti rada, reda, poštenja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Ja se u celosti slažem sa sadržajem Vašega proglasa u koliko se Vaši podčinjeni budu pridržavali u istom navedenom. –

Izvolite mi odgovoriti na ovaj dopis.«

28. I. 1942. godine.

Komandant operativnog fronta,
potpukovnik: Jag. M. Trifunović, v. r.

Na ovo ću pismo odgovoriti i
naknadno podnijeti detaljan izvještaj.

Kotarski predstojnik:
Vrkljan.

Da je priepis točan, ovjerava:

Zapovjednik mjesta – kotarski predstojnik,
satnik: Vrkljan, v. r.

Za točnost priepisa jamči:
U Zagrebu, dne 13. veljače 1942.

Oficijal:
(Marija Vulić)

M. P.

(AOS, a. NDH, k. 64, reg. br. 1/2)

Vidi dok. broj

KOMANDA MESTA ROGATICA–KOTARSKA OBLAST U ROGATICI, USTAŠKOJ VELIKOJ ŽUPI VRHBOSNA SARAJEVO, 28. JANUAR 1942.

Priepis

Zapovjedničtvo mjesta – Kotarska oblast u Rogatici
V. T. broj: 3/42.
28. siječnja 1942.
Rogatica

VELIKOJ ŽUPI VRHBOSNA
(na ruke Velikom Županu)

SARAJEVO

Po dolasku u Rogaticu, a po zapovijedi Vojne Krajine O². broj 104 taj. od 20. siječnja 1942. našao sam u Rogatici slijedeće stanje:

Grad Rogatica bio je opustošen i pružao je sliku u kome su divljačke horde obitavale. Narod, ukoliko je uspio da spasi život, sa ushićenjem dočekao je našu vojsku. Na toj šaki preostalih ljudi, koji su proživjeli sve četničko-komunističke hirove, odražavalo se zadovoljstvo što je uspjelo da se spasi iz čeljusti četničke nemani. Ljudi i žene, kao i djeca odavali su sliku izgladnjelih i ispačenih stvorova. Grozno je to bilo i posmatrati.

Svjestan situacije u kojoj sam se našao, punom parom predao sam se na posao. Kao prvu pomoć pružio sam stanovničtvu hranu. U tu svrhu podijelio sam oko 1 000 kom. ovaca.

Pošto sam pružio prvu pomoć, sproveo sam plansku organizaciju rada. U tu svrhu pozvao sam sve domaće Hrvate iz mjesta na skupštinu, koja je održana 23. siječnja 1942. Na ovoj skupštini pozdravljeni od prisutnih koji me i od ranije poznaju kao svog, zapovjednika, pozdravio sam također iste iznoseći razloge našega sastanka. Odmah je izabran odbor od 22 lica i to 10 najviđenijih i najsposobnijih građana unišli su u uži odbor, a ostalih 12 su članovi šireg odbora. Pošto je odbor izabrat odmah su izabrane sekcije, kako bi se rad odvijao intenzivnije. Ustanovljene su slijedeće sekcije:

1) Sekcija za ishranu članovi g. g. Suljo Koro, Husein Čamo, Ajanović Ragib, 2) Sekcija za rekviziciju: Branković Sinan, Muftić Sajfulah i Ajanović Muhamed; 3) Sekcija za ogrijev: Hamšić Husein, Begić Nail i Misilo Anto, 4) Sekciju za unutarnji red (redarstvo) Trhulj Rifat, Akšamija Mujo i Mehmedović Suljo, 5) Sekcija za vezu: Osmanagić Smail, Jovanović Petar i Aust Ankica, Sekcija za saobraćaj: Akšamija Jakub, Pešto Alija i Peralija Mehmed, 7) Sekcija za administraciju: Be-

gić Nail, Hamšić Husein i Houska Dragutin, 8) sekcija za napuštanje stanova i smještavanje izbjeglica iz okolnih sela: Trhulj Rifat, Jamaković Hamdija i Akšamija Abdulkadir. Svaka od navedenih sekcija radi po unaprijed skrojenom planu, tako da je do sada uspjelo, iako u gradu nije bilo nikakvih zaliha životnih namirnica da se stanovništvu i miliciji, koja se nalazi pod mojim zapovjedništvom, pruži pomoć, kako ne bi oskudjevali i nadalje u ishrani. U ovu svrhu: svakim danom šaljem saone sa potrebnom radnom snagom pod zaštitom milicionera u rekviziciju potrebnih namirnica pučanstvu. Rekvizicija se vrši po okolnim selima na taj način, što u svakom gazdinstvu ostavljam po 60 kg. žita po osobi, 50 kg. krompira. U pogledu rekvizicije sijena, ostavljaju se gazdinstvu potrebne količine za ishranu njihove stoke. U napuštenim kućama grkoistočnjaka rekvirira se sva pokretna imovina i smješta u magacin. Sve izbjeglice koje se nalaze u gradu smjestio sam u privatne stanove tako, da danas nema niti jednoga koji nebi imao stana i skromnu ishranu. U režiji odbora kolje se stoka i siromašni stanovnici dobivaju besplatno meso, a mogućniji kupuju po ustanovljenoj cijeni od strane odbora.

Život se u gradu normalizira, a isto tako svi poubijani četnici i partizani u mjestu i bližoj okolini su sahranjeni, te je grad u tom pogledu očišćen.

Izdao sam odmah naredbu da se oprave vodenice, te su već neke otpočele i da rade. Na ovaj način moći ću građanstvu, kao i izbjeglicama da pružim pomoć i u brašnu.

Stanje u gradu je, u pogledu bezbjednosti, zadovoljavajuće. Odmah sam najenergičnije istupio protiv svakih eventualnih nasilja i pljačke. U ovu svrhu izdao sam i jedan proglas kako na stanovništvo mjesta, tako i na stanovnike cijelog kotara. Obzirom da ovaj kraj još nije očišćen od odmetnika, koji se šta više nalaze i u neposrednoj blizini grada, upućeni proglas je primljen najsrdačnije kako od stanovništva, oslobođenih sela, tako su ga isto sa zadovoljstvom primili i odmetnici. Ovo je u mnogom utjecalo da se kod odmetnika već opažaju simptomi htijenja za predaju. (Prilog proglasa koji sam izdao stanovništvu) bez ikakve zaštite. Potpisati je referisao komandantu njemačke vojske cijelu stvar kako stoji, ali isti je odgovorio, da je rok, da oni idu i da oni točno vrše svoja naređenja, a da je toga dana t. j. 20. ov. mj. bio rok, da preuzme vlast hrvatska vojska i hrvatsko oružništvo. Međutim oni nisu došli. Za njemačkim saonicama sve hrvatsko činovništvo i oko 2 500 ostalih građana, ljudi, žena i djece, pošli su prema Zvorniku. Toga dana došli su do Drinjače, sve pješice (oko 40 km puta) i tu su ih Nijemci zaustavili nedozvolivši da idu u Zvornik. Idući putem mnogi su padali od umora i studeni, jer je bilo toga dana oko 30 ispod nule i u toku no-

ći smrzlo se je oko 10–15 osoba. U blizini Drinjače, daleko 1 km u selu zv. Turski Sopotnik, prenoćili su, naloživši vatru u seoskim štalama i kućama, neimadavši ništa jesti, a niti je se imalo gdje nabaviti. Ovi se ljudi ne smiju vratiti svojim kućama u Srebrenicu dok ponovo ne dođe njemačka ili hrvatska vojska, jer se boje da ih četnici ne pokolju.

Koliko je potpisatom poznato neki ljudi sa svojom djecom otišli su u obližnja muslimanska sela, a većina se nalazi još u selu Sopotniku, dje skapavaju od zime i gladi.

Pred dolazak četnika t.j. 18. kolovoza 1941. potpisati je tražio pomoć sa svih strana – pisao Županu, Ministarstvu, 4 bojnici u Vlasenici i od vojnih vlasti iz Tuzle, ali ni od koje strane nije došao ni odgovor. Jedino na 5–6 dana pred dolazak četnika dobio sam iz Vlasenice od 4 bojnice 50 ubojnih pušaka i 2 sanduka metaka, koje sam oružje odmah podijelio oružničkim postajama, da isto dadu povjerljivim i vrijednim muslimanima. 15. kolovoza 1941. god. tražio sam telefonom Veliku župu Sarajevo, nisam mogao dobiti vezu, nego sam razgovarao preko telefona sa g. pukovnikom – komandantom mjesta, u Tuzli (imena mu se ne sječam) kome sam izložio kako stoji stvar i molio ga da čim prije pošalje što veću oružanu pomoć, kako bi se četnici odbili, da ne zauzmu Srebrenicu i dalje se ne šire. Isti mi je odgovorio, da je pomoć tražio iz Zagreba i da će mu doći kroz 2–3 dana. Potpisati mu je odgovorio, da je stanje kritično, da su četnici na periferiji Srebrenice i da mogu svakoga momenta upasti u varoš, istu opljačkati i pobiti mirno stanovništvo. Dalje mi je rekao, da se povučemo prema selu Bratuncu i da bježimo prema Zvorniku, našto sam mu predočio, da stari ljudi, žene i djeca ne mogu bježati, i ne mogu ostaviti svoju domovinu. Osim ovo 50 pušaka nikakva pomoć nije stigla, nego na dan napada na Srebrenicu branilo je isti oko 20 vojnika, 12 oružnika i ono što je bilo finanaca šumara i građana koji su imali oružje. Isti su se hrabro branili, ali je i četnika bilo kud i kamo više (njih oko 400), te nisu mogli odbiti njihovu navalu. Da je stigla pomoć, bar 200 vojnika i potrebna količina oružja i municija mogla se je Srebrenica obraniti i ondašnji broj četnika razoružati i ta njihova akcija potpuno suzbiti. Već kada su zauzeli Srebrenicu pokupili su sve oružje, mnogi su im se pridružili Srbi iz Srebrenice i javili u četnike, a kako Srebrenica graniči sa Drinom, to su im iz Sibinje prešli mnogi i dali im oružje. Kada su imali vlast partizani u Užicama, Loznici, Ljuboviji i Bajinoj Bašti, onda su četnici iz Srebrenice išli s kamionom u Užice i dovlačili oružje iz fabrike municije, tako da su svaki dan bili naoružani i njihov se je broj povećao.

Vođa toga ustanka Jezdimir Dangić gdje god je došao govorio je i pričao, da on radi u zajednici sa Nedićem i njegovim ljudima, da on nema ništa sa komunistima, niti sa partizanima, a isti je stalno radio sa

Dražom Mihajlovićem i s njim se sporazumijevao o raznim svojim akcijama. Može se zaključiti da od četnika Jezdimira Dangića 5% ima ljudi, kojima je cilj tobože oslobođenje, a 95% ima ih kojima je cilj na prvom mjestu pljačkanje, ubijanje muslimana i osveta.

Da bi se ovome zlu stalo na put, očistili krajeve istočne Bosne od komunista i partizana, potrebno je, najprije osigurati granicu duž Drine, postaviti vrijedne vojnike sa mitraljezima i puškama zatim izvršiti i pretresti detaljno sav teren kuće, štale, i šumu i t.d. gdje se oni sakrivaju, jer dokle god se isti potpuno nerazoružavaju u tim krajevima ne može biti reda ni mira niti će muslimani osjećati se sigurnim. Da se ovaj posao izvrši potreban je veći broj vojnika i oružnika, koji će sa mješćanima muslimanima izvršiti pretres, jer mješćani dobro poznaju prilike i dotične zlikovce. Dokle se god Drina ne osigura njima se ne može u kraj stati, jer isti i ako su mostovi srušeni na Drini za Ljuboviju i Bajinu Baštu na svakom koraku imaju čamci i oni se, čim im dođe gusto prebace preko Drine u Srbiju gdje tamo nađu zaštitu. Neophodno je potrebno podijeliti što više oružja i municije ispravnim muslimanima po cijelim ugroženim krajevima, jer bi isti bili najbolji čuvari pošto čuvaju pragove i bili bi od velike koristi vojski i oružničtvu. Sada su svi muslimani bez oružja i bez ikakve odbrane, te dođu po dvojica-trojica tih četnika u jedno selo i oni rade šta hoće, žare i pale, jer im ovi golih ruku ne smiju i ne mogu ništa.

Isto su četnici za vrijeme svoje invazije u ovome mjestu činili nasilja, ubistva i pljačku, ipak se uspjelo priličnom broju da spasi svoj život. Da se nije u Rogatici odigralo ono što se, kako sam doznao, odigralo u Foči, Čajniču i Goraždu, ima se zahvaliti na prvom mjestu onoj tri stotine taoca koje sam držao u zatvoru za vrijeme odbrane grada, a po napuštanju istog, taoce sam oslobodio. Pored pomoći u ovome pogledu od strane taoca, ima se mnogo da zahvali i partizanima, koji su se u isto vrijeme sa četnicima nalazili u mjestu. Uvjerio sam se iz dobivenih podataka da su partizani ulagali svu snagu kako bi sačuvali mjesno stanovničtvo i njihovu imovinu. Zahvaljujući njima i taocima većina se stanovničtva održala u životu, 26 ubijenih u mjestu, dok je sva imovina, kako ona u trgovačkim i zanatlijskim radnjama, tako skoro i ona po privatnim kućama mahom opljačkana. Sva zločinstva i pljačke činili su isključivo četnici predvođeni banditima iz Srbije, bivšim Jugoslavenskim oficirima, kao i stanovničtvu grkoistočnih iz okolnih sela kotara rogatičkog. Stanje milicionera je pojačano na slijedeći način: izbjeglice iz Žepe i istočnog dijela ovoga kotara koji su, do moga dolaska živjeli, u Višegradu, kad su saznali da sam ponovo došao u Rogaticu, pohrlili su iz Višegrada i stavili su mi se na raspoloženje. Do-

šlo ih je 138 ali bez oružja. Isto tako iz Sarajeva je došlo 117 milicionera sa dvije puške. Ishrana i stan i ovih milicionera je obezbijeđena.

Po dolasku u Rogaticu, u interesu državne riznice, odmah sam izdao naređenje da se od mjesnog stanovništva povuku novčanice od 10 i 20 dinara. U zamjenu za novčanice dao sam priznanice. Ovo sam učinio kako bih onemogućio četnike i partizane da ubace svoj novac, koji su upljačkali. Narod je prihvatio ovaj moj poziv i njemu se u cjelosti odazvao.

S molbom na znanje i nadležnost.

ZA DOM SPREMAN!

Zapovjednik mjesta
Kotarski predstojnik
Vrkljan v. r.

Prilog: 1) Izvještaj dostavljen
Zapovjedniku Vojne Krajine i
Zapovjedničtvu III vojnog zbora.
2) Proglas narodu
3) četničko.

Broj: V. T. 78 I A.–1942.

Tvrdi se, da je ovaj prijepis suglasan sa originalom.
U Zagrebu, dne 13. veljače 1942.

ZA DOM SPREMNI!

Oficijal:
Marija Vulić

M. P.

(AOS, a. NDH, k. 64, reg. br. 1/2)

USTAŠKI KOTARSKI PREDSTOJNIK IZ SREBRENICE USTAŠKOM ŽUPANU VELIKE ŽUPE VRHBOSNA SARAJEVO, 29. JANUAR 1942.

Priepis:

Gospodinu

VELIKOM ŽUPANU VELIKE ŽUPE VRHBOSNA

SARAJEVO

Koncem srpnja 1941. godine pojavili su se četnici u okolini kotara vlaseničkog, zauzeli početkom kolovoza 1941. godine i zauzimali pojedina sela prema kotaru srebreničkom. Srebrenicu su osvojili 18. kolovoza 1941. i otišli dalje prema Zvorniku (do Drinjače). Između Hrvatskih vlasti i četnika toga dana trajala je borba od 6 sati ujutro do podne istoga dana. Žrtava je bilo i s jedne strane i s druge strane, oko 20 vojnika i četnika. Čim su unišli četnici u Srebrenicu pozvali su potpisatoga i ostale šefove nadleštava, oduzeli im ključeve od kancelarija i kasa, pokupili pare (oko 60 000 din.) i postavili svoje organe u kotaru i obćini. Hrvatske činovnike i ostale službenike, odstranili su, nisu ih nikad ništa pitali niti šta tražili od njih. Činovnike i službenike nisu tukli niti je koji poginuo. Jedino logornik–Đozića Muhameda, zvaničnika kotara srebreničkog uhapsili su i ležao je u zatvoru oko 20 dana, te su ga pustili. Od prvih dana kako četnici su unišli u kotar srebrenički, počeli su dizati raznu robu iz muslimanskih dućana, tjerali stoku sitnu i krupnu i same muslimane tjerali su na razne radove i od njih su rekvirirali ljudsku i stočnu hranu, a nikome ništa nisu plaćali. Kako su pljačkali varoš, tako isto i sela. Prvih dana nisu velika zla učinili, ali što koji dan sve su više učestale pljačke, razbojničtva, paljevine, batinjanja i ostali zločini. U varoši Srebrenici četnici su imali svoju komandu, a u Vlasenici im je bio štab (Ministarstva).

Komanda se je brinula oko slanja četnika na položaj, otsustva i ishrane četnika. Početkom rujna izdali su četnici naređenje i javno saopćili muslimanima, da predaju radio aparate obćini, da se ne smiju kretati dalje od 7 sati poslije podne i da svaki musliman ako hoće, da prenoći u drugom selu mora prethodno tražiti odobrenje od njihove vlasti. Muslimani su ova naređenja, kao i sva ostala striktno izvršavali. Srebrenica imade oko 40 000 stanovnika, polovina je muslimana, a polovica je pravoslavnih. Židovska kuća ima samo jedna i nekoliko činovnika katolika.

Kada su četnici unišli u Srebrenicu (tj. kolovoza 18.1941) bilo ih je oko 400, koji nisu bili svi naoružani, nego neki su bili sa sjekirama i

toljagama. Na čelu im je bio žandarmerijski major Jezdimir Dangić, koji je također rodom iz sela Bratunca, kotara srebreničkog. Tu su odmah pokupili oružje i municiju od zarobljenih vojnika, žandarma i ostalih službenika. Kako Srebrenica graniči sa Drinom to su istoga dana četnici iz Srbije – Ljubovije i Bajine Bašte i okolnih mjesta prebacili se s oružjem na teritorij Bosne, pridružili se četnici Dangića i nastavili dalje svoju akciju. Pored pojedinačne pljačke u nekoliko mahova navraćala se je poveća grupa četnika i opljačkali pojedina sela. Mjeseca 5. siječnja 1942. došao je iz kotara vlaseničkog Rajko Ćelonja sa svojih 300 ljudi i 5. siječnja i 6. siječnja opljačkali su sve muslimane u Srebrenici, kako kuće tako i dućane, otjerali stoku i ostalo svojim kućama. Toga dana u samoj Srebrenici bilo je 11 žrtava, a idući putem kroz sela Bajramoviće i dr. koga su susreli putem od muslimana toga su zaklali ili ubili iz puške. Točan broj žrtava nemože se sada znati, ali od prilike u kotaru srebreničkom oko 1 000 ljudi je poubijano, a materijalne žrtve su neprocjenjive, jer su opljačkali sve redom, poklali i uništili svu stoku, kao i ostalu pokretnu imovinu. Prilikom pljačke su zvjerski postupali sa ljudima i ženama, tukli žilom, kundacima, boli nožem po raznim dijelovima tijela, svlačile goli ljude i žene, kao od majke rođene i tako ih prisiljavali da im daju novac, kažu ko ima novaca i gdje je ko pobjegao, te mnogima i ako je dao sve što je imao oduzeli bi i goli život. Bilo je nekoliko silovanja nad djevojčicama od 14 godina pa na više. Neke su ljude ubijali iz puške, neke kundacima, a najviše su klali kao janjad. Ljudi su stalno živjeli u strahu, jer je svaki očekivao strepio kao ovca noža, te više noći i dana proveli na ovoj zimi po šumi. Pored ljudi koje su četnici ubili i zaklali ima ih dosta mrtvih od posljedica iza batina i studeni. Činovnici i ostali službenici nisu primali nikakovih plaća, nego su ih izdržavali trgovci muslimani, davali im razne pozajmice.

Ovi su zločini redali se svaki dan i noć do 16. siječnja 1942. dok nije došla njemačka vojska. Pred dolazak njemačke vojske četnici su se u toku noći u grupama povukli preko sela Oseka i otišli preko Drine u Srbiju, Bajinu Baštu i Ljuboviju. Nijemci su obilazili teren, ali su 20. ov. mj. ponovo svi otišli iz Srebrenice i ista je ostala.

Ujedno napominjem, da su četnici oduzeli od muslimana mnogo ljudske i stočne hrane, kao i svu stoku, te prijeti opasnost velike gladi, a pitanje je i čime će posijati zemlju u proljeće, jer nemaju ni sjemena niti tegleće stoke. Dalje prijeti velika opasnost, što vjerovatno neće mimoići, zarazne bolesti, jer je stanovništvo isprepadano, prehlađeno, mnogi izprebijani tupim i oštrim oružjem, mnogi i gladni, boli i bosi, jer je i prije, uzevši obćenito ovaj kraj pasivan, a sada poslije ovolike velike pljačke i otimačine razumljivo, u kakvom se stanju nalaze. Lijekova nema, bolnica je malena, s malim prostorijama, obćenito uzevši je

velika sirotinja i daj Bože, da se ne pojave zarazne bolesti, koja bi redom kosila jer nema ni ljekara.

Srebrenica je od prve željezničke pruge (Tuzla) udaljena 107 km, te u slučaju kakve velike nužde dok se ne dođe do Tuzle mora proći dva dana na ovakovom vremenu. Da bi se ovaj narod koliko bilo spasio (jer ga se mogu reći mirne duše, dosada 15% muslimana uništeno, ako ne i više) potrebno je na prvom mjestu očistiti od četnika, zatim poslati mirno i sposobno činovništvo, pružiti im što veću pomoć u naturi i novcu, kao i podijeliti im stoku.

ZA DOM SPREMNI!

Sarajevo, 29. siječnja 1942.

P. Uzumović v. r.
Kotarski predstojnik iz
Srebrenice

Za točnost prepisa jamči:
Sarajevo, 4. veljače 1942.

Nadstojnik pomoćnih ureda:
Potpis nečitljiv

M.P.

Broj: V.T. 78 I.A. – 1942.

Tvrdi se, da je ovaj priepis priepisa suglasan sa originalom.
U Zagrebu, dne 13. veljače 1942.

ZA DOM SPREMNI!

M. P.

Oficijal:
Marija Vulić

(AOS, a. NDH, k. 64, reg. br. 1/2)

SASLUŠANJE OČKO DRAGUTINA U KOMANDI MESTA ROGATICA, 29. JANUAR 1942.

Priepis!

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIČTVO MJESTA
(Kotarska oblast)
ROGATICA

Rogatica, dne 29. siječnja 1942

Predmet je saslušanje
Očka Dragutina
domobrana–zarobljenika.

Prisutni od Zapovjedništva:
Branković Sinan, kotarski sudac
Perovođa: Ferhatbegović Nezir,
kancelist kot. suda.

GENERALIJA

Ja se zovem Očko Dragutin, sin Franje i majke Katarine rođ. Dimec, rođen i nadležan u Zagrebu, Kostošija Milerova ul. br. 18. od 22 godine rimokatolik, neoženjen, mehaničar, nije kažnjavan, koji na posebna pitanja izjavljuje:

Ja sam aktivni vojnik u Hrvatskoj vojsci od 1. siječnja 1940 i služio sam iz početka u Beogradu, a kasnije sam prebačen u Zagreb, a zatim sam pridjeljen u Mostar kao šofer za ispomoć i to 6. listopada 1941. Iz Mostara vozio sam kamionom hranu za Foču i Kalinovik, a sa mnom je bilo još 11 šofera zaposlenih oko 6 kamiona koji su auti prevozili stalno hranu i druge potrebe za vojsku.

Na 21. studenog 1941. godine smo sve šest kamiona napunili hranom i municijom krenuli iz Mostara za Kalinovik i Foču. U mjestu zvanom Vratlu, napali su nas četnici i skočili na zadnji kamion u kome je bila municija i mast, te su uzeli 9 sanduka municije od pušaka i oko 3 sanduka bombi te 9 sanduka masti. Pošto se je borba otvorila između hrvatske vojske i četnika, potonji su odbijeni i nisu imali vremena dalje da pljačkaju, te smo mi sa kamionima progurali dalje za Foču. Ovdje smo ostali 6 dana čekajući da nam se očisti put za povratak u Mostar.

Hrvatska vojska zajedno sa miliciom krenula je iz Foče pod zapovjedničtvom nadporučnika Hajrovića i nadporučnika Zildžića da očiste nama put. Jedan dan i jednu noć ostala je vojska na položaju u Vratlu i povratila se bez uspjeha nemogavši probiti četnički front.

Kad su se povratili u Foču, nadporučnik Hajrović razoružao je miliciju i predao puške i hranu talijanima, a sa vojskom otišao put Gacka. Prije nego li se Hajrović sa svojom vojskom povukao iz Foče, došao je u Foču podpukovnik Džemidžić sa vojskom, a sa sobom je dovezao svu hranu i municiju koja je tada ležala na stanici. Koliko se sječam, a skupa je sa Hajrovićem i Džemidžić sa svojom vojskom krenuo prema Gackom, a hrana i velika količina municije ostala je na stanici, koje je Džemidžić deponovao u magazinu. Prije nego je Džemidžić krenuo iz Foče, predao je vlast vojnu kao najstariji oficir vlast talijanima kao i hranu, municiju i oružje.

Hajrović i Džemidžić povukli su se oko 3 sata poslije pola noći, a pošto se rasvanulo vidio sam gdje četnici na stanici pljačkaju municiju, puške i dr., ali talijani su daljnju pljačku spriječili, te naredili meni i drugim šoferima, da sve prevezemo što se nalazi na stanici i kasarni od hrane, oružja i municije u njihovu kasarnu, što smo mi učinili. Sa stanice smo materijal prevezli oko 10 kamiona u talijansku kasarnu. Koliko se sječam vidio sam tu dva mino-bacača sa minama i dva brdska topa s granatama, kao i ručne bombe, te smo i ovo prevezli u kasarnu.

Ovaj dan četnici su ostali na stanici i po prugi, ali u grad Foču nisu ulazili. Slijedećih dana došao je u Foču četnički kapetan Sergije **Mihajlović** sa svojom pratnjom sa **srpskom zastavom u Foču radi pregovora, a talijani su ga dočekali sa talijanskom zastavom.** Na sredini mosta su se susreli i rukovali, a zatim skupa krenuli u slastičarnu koja se nalazi u sredini varoši gdje su vođeni pregovori.

Jedan sat od prilike trajali su pregovori, a zatim se Sergije Mihajlović povukao preko mosta u svoju četu, a **talijani su nas šofere i žandare pohvatali i zatvorili nas u svoju kasarnu na drugi sprat.**

Ovo je bilo nekako iza pola dana oko 3–4 sata, a iste večeri oko 3 sata po pola noći četnici su unišli u Foču i nas žandarme i šofere, kojih je bilo 83 našli zaključane u kasarni.

Odmah po ulasku u Foču odključali su nas četnici i mismo svi pošli da izađemo na ulicu, ali nam nisu dali izaći, nego su nas ponovo zaključali i zatvorili. Ovdje smo ostali dva dana, nismo jeli ni pili niti smo na van radi nužde izlazili, a četnici su dolazili i prepoznavali nas. Četnici su sa nas skinuli svu vojnu odjeću.

Treći dan mi šoferi pušteni smo na slobodu po kapetanu Sergiju radi vožnje četnika, a žandarmi i domobrani ostali su zaključani i na večer u 9 sati svi su bili strijeljani i bačeni u Drinu. Sutradan prošao sam pored kasarne i nigdje nikoga nije bilo te mi je rekao jedan četnički poručnik, da su žandarmi i domobrani svi postreljani.

Ja sam otišao na drveni most i zaista sam vidio mnogo u Drini uz samu obalu sve žandarme i domobrane gdje leže u vodi.

Isti dan četnici su počeli hvatati civile po gradu, a naročito su tražili i pitali za izbjeglice iz Rogatice. Ovo znam odatle, jer sam lično čuo kako po gradu viču gdje su rogatičani i njih su prvenstveno hvatali te izreda ubijali tako, da su ih klali i na muke stavljali te ih bacali u Drinu. Nisam lično vidio kad su četnici klali mrcvarili građane, ali su se u mojoj prisutnosti hvalili, koliko je koji zaklao građana muslimana. Vidio sam na svoje oči cijelu ćupriju krvavu i u vodi pod mostom mrtve lješeve izmrcvarene. Ovaj pokolj građana trajao je oko 10 dana, jer su se odmah građani počeli skrivati, a četnici su ih tražili po kućama, hvatali i klali. Četnici su pohvatali i poklali građane u Foči, tako, da su samo ostavili nekoliko zanatlija, koji su njima trebali. Poklali su i mještani iz Foče i sve izbjeglice, koji su bili u Foči.

Nakon toga bio sam u Foči oko mjesec i po dana i nijesam vidio nigdje ni jednog čovjeka ni mještanina ni izbjeglice, osim ono zanatlija što su ostavili za svoju potrebu.

Napominjem, da su četnici poklali sve muškarce osim sitne djece i žena, koje su se zatekli u Foči, tako da niko nije mogao po njihovom dolasku izbjeći, jer su bili blokirali grad.

Ja sam očima gledao po 20 ljudi svezanih u žicu gdje ih vode četnici na most radi klanja i ubijanja. Kako sam čuo, najviše su se isticali u klanju i u mrcvarenju kao i u pljački četnici rogatički i to; Kosorića četa i goraždani, koji su prvi i upali u Foču i sav pokolj izvršili.

Nakon nekoliko dana otišli su i goraždani i Kosorića četa na odsustvo i na katolički Božić došli su skupa u Foču, te su poubijali sve ono što je ostalo i zapalili tri džamije i opljačkali cijelu Foču i do kraja je uništili, a nakon ovoga otišli su na položaj na Borač.

Na upit: ja neznam iz vlastitog opažanja koliko je stanovnika ubijeno u Foči, a čuo sam od kapetana Sergija Mihajlovića gdje je rekao: »riješili smo se neprijatelja, ubili smo 5000 muslimana u Foči i Goraždu«. Naglasio je, da je u Foči ubijeno oko 3000 a u Goraždu oko 2000.

Na upit očituje: Za vrijeme ubijanja stanovnika u Foči bio je prisutan skoro cijelo vrijeme kapetan Sergije Mihajlović, a nekada je bio odsutan kratko vrijeme kada bi otišao na neke pregovore sa talijanima.

Prije nego li su četnici otišli na Borač vozio sam u Kalinovik kapetana Sergija Mihajlovića koji je išao u svrhu pregovora sa talijanima da ovi odstupe iz Kalinovika i da isti predaju četnicima. Tu sam vidio gdje su krojili plan operacija na Borač i to Sergije Mihajlović, poručnik Zagorac i neki Rade komandant Zakorskog četničkog bataljona. Između talijana i četnika nije došlo do sporazuma o predaji Kalinovika, jer talijani nisu mogli otići pošto je bio veliki snijeg, a kako sam čuo od Sergija Mihajlovića, talijani[1]

(AOS, a. NDH, k. 64, reg. br. 1/2)

PROGLAS CENTRALNOG KOMITETA KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE, JANUAR 1942.

NARODIMA BOSNE I HERCEGOVINE
SRBI, MUSLIMANI I HRVATI!

Njemački i talijanski fašistički osvajači već 10 mjeseci pljačkaju vašu ponosnu zemlju. Oni pale vaša mirna sela, ubijaju djecu i starce, uništavaju vaše porodice; oni istrebljuju sve podjednako: Srbe i Hrvate i Muslimane. Ali pošto nemaju dovoljno svojih snaga da podjarme i unište naše narode, ovi imperijalistički razbojnici stvoriše pakleni plan za istrebljenje naroda u Bosni i Hercegovini. Oni su vas uspjeli zavaditi među sobom da se vi sami uništavate. Za vrijeme svog razbojničkog

[1] Nedostaje kraj dokumenta (tako je arhiviran)

napada na našu zemlju fašistički banditi posijali su sjeme razdora i mržnje među svim narodima Jugoslavije. Cilj vjekovnog neprijatelja naših naroda jeste stvoriti od naše krasne zemlje svoju koloniju, a naše narode učiniti svojim robovima.

Njemački i talijanski fašistički okupatori doveli su u vašu mirnu Bosnu i Hercegovinu šačicu ustaških bandita, koje su oni godinama, zajedno s kriminalnim zločincem Pavelićem, odgajali u Njemačkoj i Italiji za svoje krvničke sluge, koji danas po nalogu svojih zlikovačkih gospodara čine nečuvena zločinstva ne samo nad srpskim narodom u Bosni, Hercegovini i Hrvatskoj već i nad samim hrvatskim narodom.

Muslimani i Hrvati!

Fašistički zlikovci uspjeli su do sada mnoge od vas zatrovati protiv srpske braće u Bosni i Hercegovini. Potekla je nevina krv vaše braće Srba. Ubijene su na najstrašnije načine hiljade i hiljade nevine djece, žena i staraca. Popaljene su stotine i stotine mirnih srpskih sela. Hiljade srpskih seljaka Bosne i Hercegovine ustale su da brane s oružjem u ruci svoje domove, svoje živote i živote svojih porodica od potpunog uništenja. Njihova borba je pravedna stvar. Pod partizanskom zastavom oni se bore protiv ustaša i okupatora za oslobođenje svih naroda Bosne i Hercegovine. Vaša je sveta dužnost da potpomegnete tu borbu, da s oružjem u ruci stupite u partizanske redove i da se rame uz rame sa svojom srpskom braćom borite protiv okupatora i njegovih slugu ustaša. U redovima partizana u Bosni već se hrabro bore muslimanske čete, ali to nije dovoljno. Svi vi, Muslimani i Hrvati, morate se dignuti u borbu protiv okupatora i ustaša; treba da stupite u partizanske redove, koji se bore za oslobođenje naroda Bosne i Hercegovine, bez obzira na vjerske i nacionalne razlike.

Hrvati i Muslimani, dignite se na ustanak ako hoćete da spasete svoje domove, svoje porodice, svoj nacionalni opstanak. Ustajte protiv ustaških krvavih bandita i njihovih gospodara, njemačkih i talijanskih okupatora.

Srbi Bosne i Hercegovine!

Već šest mjeseci vi se herojski borite protiv okupatora i ustaša. Vi ste bili prisiljeni da stupite u borbu da bi spasli svoje živote i živote svojih porodica. U redovima partizana i borbenih bosanskih četnika vi ste postigli do danas velike uspjehe, očistili ste veliki dio Bosne i Hercegovine od omraženog okupatora i njegovih omraženih slugu ustaša. Ali podli fašistički okupator koji je stavio ustaškim banditima oružje u ruke da kolju vas i vaše porodice, da pale vaše domove, našao je isto tako u srpskom narodu izdajice kojima daje oružje u ruke da kolju ne-

dužne Muslimane i Hrvate, da pale njihove domove. Pavelićevim ustašama njemački i talijanski okupatori dali su oružje da kolju Srbe, a izdajnicima Nediću, Pećancu, Ljotiću, Dangiću, Kamenku [Jevtiću] i nekim drugim četničkim vođama, taj isti okupator daje oružje u ruke da ubijaju ne samo Hrvate i Muslimane već i prave srpske i crnogorske rodoljube, herojske partizane, koji su već dali hiljade i hiljade žrtava za slobodu svoga naroda.

Po nalogu okupatora omraženi Nedić šalje razne žandarmerijske oficire u Bosnu i Hercegovinu da šire mržnju protiv Hrvata i Muslimana. Već su počela ubijanja u masama nedužnog muslimanskog stanovništva, već su popaljene i opljačkane hiljade i hiljade muslimanskih domova. Na teritoriji koju ste vi svojom krvlju oslobodili vladaju pljačkaši koje je poslao Nedić. Ove slugine sluge unijele su razdor između bosanskih partizana i borbenih bosanskih četnika, koji su se do sada rame uz rame borili za slobodu svoga naroda. Ovi Nedićevi oficiri govore o Nediću kao o najvećem Srbinu, dok je Nedić uistinu najveći izdajnik srpskog naroda, koga je i jugoslovenska vlada u Londonu lišila čina zbog izdaje srpskog naroda.

Srbi Bosne i Hercegovine!

Ne dajte se varati od Nedićevih okupatorskih slugu. Okupator već trlja svoje krvave šape nadajući se da je u Bosni već postigao svoj cilj, da je unio pomoću tih izdajničkih oficira dovoljno razdora u redove partizana i četnika da bi mogao ponovo da okupira oslobođenu teritoriju. Njemački okupator već sprema hrvatske ustaše da ponovo provale u vaša oslobođena sela, da pale vaše domove i ubijaju vaše porodice. Srpski narode, trgni se, protjeraj te izdajničke kukavice, koje ti donose samo zlo i nesreću. Partizani i borbeni bosanski četnici, Srbi, Muslimani i Hrvati, vaši su interesi zajednički. Vaši domovi i životi vaših porodica su u opasnosti. Ustajte svi i rame uz rame vodite nemilosrdnu borbu protiv okupatora i njihovih slugu – Pavelića, Nedića i drugih narodnih izdajica.

Srbi, Hrvati i Muslimani!

Njemački fašistički razbojnik dobija na istočnom frontu smrtonosne udarce. Njegove pljačkaške bande bježe u paničnom bjegstvu. Herojska Crvena armija pobjedonosno goni i uništava najvećeg neprijatelja slobode malih naroda i čitavog čovječanstva. Ona nosi slobodu svim podjarmljenim narodima. Ona dolazi i nosi slobodu našim narodima. Ustajte svi kao jedan da pomognemo dotući krvavog fašističkog okupatora. Budimo dostojni naše herojske braće.

Hrvatski vojnici, podoficiri i oficiri u Bosni i Hercegovini!

Okrenite svoje oružje protiv Pavelićevih ustaša i njemačkih i talijanskih okupatora. Sperite ljagu s hrvatskog naroda koju mu je nanio izdajnik Pavelić. Pređite na stranu naših herojskih partizana, koji se već 6 mjeseci bore za slobodu naroda Jugoslavije. Dajte oružje partizanima. Oduprite se naređenjima vaše komande koja vas tjera da idete protiv svoje braće koja se bore za slobodu. Ubijajte ustaše, koji sramote hrvatsko ime. Dođite na našu stranu, mi ćemo pobijediti, jer s nama je herojska Crvena armija, koja nosi oslobođenje svim okupiranim zemljama.

januar 1942.

Vrhovni štab
Narodnooslobodilačkih
partizanskih odreda
Jugoslavije

Centralni komitet
Komunističke partije Jugoslavije

Glavni štab
Narodnooslobodilačkih
partizanskih odreda
za Bosnu i Hercegovinu

Pokrajinski komitet
Komunističke partije Jugoslavije
za Bosnu i Hercegovinu

(AOS, a. NDH, k. 93, reg. br. 1/2–3.)

DRUGI DOMOBRANSKI ZBOR, MINISTARSTVU DOMOBRANSTVA NDH, 1. FEBRUAR 1942.

ODSJEK ZA ŠIFRU M. H. D. Očevid. br. 158

B R Z O J A V K A
(krugovalna)

Predata:
1. II. 1942. g. u 22.35 sati od D. K. P. BROD pod br. 18
Primljena u Odsjeku za šifru:

2. II. 1942. g. u 5.30 sati od G. D. K. P. – ZAGREB – pod br. 21

SADRŽAJ

MINISTARSTVU HRVATSKOG DOMOBRANSTVA
GLAVNI STOŽER

ZAGREB

2100 = 3. Divizija sa Op. broj 38 iz Tuzle javlja: pobunjenici u Vlasenici. Masakrirali 2000 do 3000 muslimana.

Izbjeglice iz Vlasenice u Zvorniku.

Ove podatke dao je predsjednik obćine iz Vlasenice.

IV. bojna 3. pukovnije u probijanju ka Vlasenici, 31. siječnja bila je u Drinjači.

Pobunjenici u Kravici, Bratuncu i Magašiću, a okolinu Vlasenice utvrdili.

Dangić navodno na desnoj obali Drine, u visini Drinjače, sa jačim snagama.

Nova Kasaba u našim rukama.

Op. br. 205 II. DOMOBRANSKI ZBOR

Opazka dešifrera Dešifrirao i original uništio: 2. II. 1942. g. u 10.00 sati	Potvrda o predaji dešifrata Primio:			
Novak bjk	Za koga	OPERATIVNI		
	Koliko primj.	1		
	Vrieme	10.15		
	Podpis			

(AOS, a. NDH, k. 7, reg. br. 2/1.)

KOMANDA ČETNIČKIH OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE PODČINJENIM, 6. FEBRUAR 1942.

KOMANDA
OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE
BOSNE I HERCEGOVINE

O. broj službeno
6. februar 1942. g.
Selo: Bratač

Komandantu ....

Neprijatelj se znatno ojačao, time što su mu se partizani pridružili, otpočevši otvorenu borbu sa četnicima i ušavši u Foču, Goraždu, Čajniče, Rogaticu i druga mesta jednovremeno sa Nemcima i Turcima, koji su probili naš front u Istočnoj Bosni na više mesta.

Naše trupe bore se hrabro u mešavini, a preduzete su mere, da im stignu pojačanja u ljudstvu i materijalu iz Srbije.

Naši odredi u Hercegovini imaju zadatak, da borbom dobiju potrebno vreme do dolaska pojačanja.

U tom cilju Komandant odreda preduzeće između ostalog sledeće mere:

1) pozvati narod ne samo da uskrati svoju moralnu i materijalnu podršku već da pruži otpor svima onima, koji postupaju kao ustaše pa makar to bili partizani ili četnici;

2) obrazovati leteće čete, za odbranu srpskih sela od svakog neizazvanog nasilja turskog, italijanskog ili internacionalo-ustaškog;

3) pomoći organizovanje novih četa, koji će nositi naziv »srpske hajdučke čete« po uzoru na stare hajduke iz petovekovnog robovanja. Ove će čete u buduće vraćati svakome oko za oko, zub za zub ko neizazvano proliva srpsku krv;

4) umnožiti i rasturiti priloženi propagandni materijal.

Obzirom na karakter novog protivnika, koji se služi svim srestvima, pa ne preza čak ni od saradnje sa neprijateljem (Turcima), komandanti četničkih odreda biće u buduće manje skrupulozni u biranju srestava za borbu i služiće se sa lukavstvom imajući u vidu, da im je dozvoljena i saradnja sa najmanje opasnim protivnikom, da bi se savladao onaj koji je trenutno opasniji, a naročito da bi se sačuvao srpski živalj, što je glavni zadatak srpskih dobrovoljačkih četničkih jedinica, kako sam to objavio svojim objašnjenjem od 10. januara t. g.

Ja ću se nalaziti u Bratаču, dok prilike ne budu zahtjevale moje približenje crnogorskoj granici o čemu ćete me obavjestiti.

Komandant-major
Todorović

Dostavljeno:
K-tu 6 grupe odreda kapetanu Salatiću
K-tu donjo-nevesinjskih četničkih odreda bratu Petru Samardžiću
K-tu gornjo-nevesinjskih četničkih odreda bratu naredniku T. Guzini
K-tu gatačkih odreda bratu poručniku Miloradu Popoviću
K-tu donjo-gatačkog bataljona bratu Milanu Zirojeviću
K-tu gornjo-gatačkog bataljona bratu Radojici Perišiću
K-tu graničnog bataljona bratu Anti Bjelatiću
K-tu ljubomirskog bataljona bratu Savi Kovaču

(AOS, Ča, k. 170, reg. br. 32/4)

KOMANDA DOMOBRANSKE VOJNE KRAJINE MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA NDH, 8. FEBRUAR 1942.

Očev. 573 Tajno

Nedjela četnika.
Vaša 113/Taj. od 6. XI. 1941.

MINISTARSTVO VANJSKIH POSLOVA

ZAGREB

Zapovjedničtvo vojne Krajine pod brojem 276/Tajno od 8. veljače 1942. god. između ostalog dostavilo je sliedeće:

»Ovaj dan četnici su ostali na stanici i po pruzi, ali u grad Foču nisu ulazili. Sliedećih dana došao je u Foču četnički kapetan Sergije Mihajlović sa svojom pratnjom i srbskom zastavom u Foču radi pregovora, a Talijani su ga dočekali sa talijanskom zastavom. Na sredini mosta su se susreli i rukovali, a zatim skupa krenuli u slastičarnu, koja se nalazi u sredini varoši, gdje su vođeni pregovori.

Jedan sat od prilike trajali su ti pregovori, a zatim se Sergije Mihajlović povukao preko mosta u svoju četu. Talijani su nas šofere i žandarme pohvatali i zatvorili u svoju kasarnu na drugom spratu.

Ovo je bilo nekako iza pola dana, a iste noći poslije ponoći, četnici su unišli u Foču i nas šofere i oružnike, kojih je bilo 83 našli zaključane u kasarni.

Odmah po dolasku u Foču odključali su nas četnici i mi smo svi pošli da iziđemo na ulicu, ali nam nisu dozvolili, nego su nas ponovo zatvorili. Ovdje smo ostali dva dana bez hrane i vode, a šta više nisu nam dozvolili niti u klozet ići. Četnici su kadkad dolazili radi prepoznavanja te su s nas skinuli svu vojničku robu.

Treći dan kapetan Mihajlović pustio je nas šofere na slobodu radi vožnje četnika, a oružnici i domobrani ostali su zaključani i na većer u 9 sati svi su bili streljani i bačeni u Drinu. – Sutradan prošao sam pored kasarne, ali nigdje nikoga nije bilo, te mi je rekao jedan četnički poručnik da su svi oružnici i domobrani streljani.

Otišao sam na drveni most i zaista sam vidio mnogo u Drini uz samu obalu sve žandarme i domobrane gdje ubijeni leže u vodi.

Isti dan četnici su počeli hvatati civile po gradu, a naročito su tražili i pitali za izbjeglice iz Rogatice. Ovo sam doznao otuda, jer sam osobno čuo kako po gradu viču gdje su Rogatičani i njih su prvenstveno hvatali i iz reda ubijali tako, tako da su ih klali i na muke stavljali, a nakon tih zvjerstva bacili u Drinu. Nisam osobno vidio kada su četnici klali i mrcvarili građane, ali su se u mojoj nazočnosti hvalili, koliko je koji od njih zaklao građana – muslimana. Vidio sam svojim očima cielu čupeiju krvavu i u vodi pod mostom mrtve i izmrcvarene ljude i žene. Ovaj pokolj građana trajao je oko 10 dana, jer su se građani odmah počeli sakrivati, a četnici su ih tražili po kućama, hvatali i klali. Četnici su hvatali i poklali građane u gradu Foči tako, da su samo ostavili zanatlije, koji su njima trebali. Poklali su i mještane iz Foče i sve izbjeglice, osim ono zanatlija što su ostavili za svoju opotrebu.

Nakon toga bio sam u Foči oko mjesec dana i nisam vidio nigdje ni jednog čovjeka, mještana niti izbjeglice.

Napominjem da su četnici poklali sve muškarce osim sitne djece i djelomično žena koji su se zatekli u Foči tako, da nitko nije mogao po njihovom dolasku izbjeći, jer su blokirali grad.

Gledao sam po 20 ljudi svezanih u žicu, gdje ih vode četnici na most radi klanja i ubijanja. – Kako sam čuo najviše su se isticali u klanju i mrcvarenju kao i u pljački četnici Rogaticki i to Kosorić četa i Goražda, koji su prvi i upali u Foču i pokolj izvršili. –

Poslie nekoliko dana otišli su Goraždani i Kosorića četa na dopust i na katolički Božić došli su skupa u Foču, te su poubijali sve ono što je ostalo, zapalili tri džamije, opljačkali cielu Foču i do kraja uništili, a nakon ovoga otišli su na položaj na Borać.

Ja neznam iz vlastitog opažanja oko koliko je stanovnika ubijeno u Foči, a čuo sam od kapetana Sergije Mihajlovića gdje je rekao: »Riešili smo se neprijatelja ubili smo 5 000 muslimana u Foči i Goraždu«.

Za čitavo vrieme ubijanja stanovnika u Foči bio je prisutan skoro cielo vrieme kapetan Sergije Mihajlović, a nekada je bio otsutan kratko vrieme kada bi otišao na pregovore sa Talijanima.–

Prije nego li su četnici otišli na Borać vozio sam u Kalinovik kapetana Sergije Mihajlovića, koji je išao u svrhu pregovora sa Talijanima da ovi otstupe iz Kalinovika i da isti predaju četnicima. Tu sam vidio gdje su krojili plan operacija na Borać i to Sergije Mihajlović, poručnik Zagorac i neki Rade komandant Zagorskog četničkog odreda. Između Talijana i četnika nije došlo do sporazuma, o predaji Kalinovika, jer Talijani nisu mogli otputovati, pošto su bile velike naslage sniega. A kako sam čuo od Sergije Mihajlovića Talijani bi predali Kalinovik četnicima da su mogli otići motorizacijom.

Ovdje su Talijani dali meni bačvu nafte i bačvu benzina za moj kamion i za luksuzni samovoz četničkog kapetana Sergije Mihajlovića. Kada smo se vratili iz Kalinovika, pozvao je Sergije Mihajlović na zabavu talijanskog kapetana i ovaj se odazvao, te sam ih skupa odvezao u Foču gdje je prisustvovao zabavi.–

Kako sam naveo četnici su poslali na Borać svoje trupe na katolički božić i tada su bili odbijeni od Boraćana i povratili se u Foču.«

Zapovjedničtvo III. domobranskog sbora pod brojem 729/Tajno od 3. veljače 1942. godine između ostalog dostavilo je sliedeće izvješće:

»Prema dosta nejasnoj krugovalnoj brzojavci od zapovjednika 3. pješačke divizije iz Tuzle doznaje se, da su pobunjenici u Vlasenici i da su masakrirali 2 – 3.000 muslimana izbjeglica (Ove podatke dao je predsjednik obćine iz Vlasenice).«

Prednje se dostavlja s molbom na daljnju uporabu.–

U. z. pročelnika,
Gl. st. pukovnik:
(Verić)

(AOS, a. NDH, k. 75, reg. br. 22/5)

KOMANDA ŽANDARMERIJE U MOSTARU, PRETPOSTAVLJENIM KOMANDAMA, 9. FEBRUAR 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIŠTVO
ORUŽNIČKOG KRILA
261–Tajno

Predmet: Akcija četnika u
kotaru Nevesinje.–

Mostar, 9. veljače 1942.

ZAPOVIEDNIČTVU II ORUŽNIČKE PUKOV. KNIN
ZAPOVIEDNIČTVU 6. PJEŠAČKE DIVIZIJE MOSTAR
VELIKOM ŽUPANU HUMSKE ŽUPE MOSTAR

Zapoviedničtvo oružničkog voda u Konjicu pod br. 157/T od 5. veljače 1942. godine, dostavilo je dopis oružničke postaje u Bjelemiću broj 10 – Tajno od 20. siječnja 1942. godine, slijedećeg sadržaja:

7. siječnja 1942. godine, došla je jedna skupina četnika u selo Trešnjevicu, kotara Nevesinje, a preko Treskavca i Ljubnića iz Oblja i Strana.

8. siječnja 1942. godine, udarili su na sela: Jezero, Sela, Susječno i Rajac, kotara Nevesinje i na okolicu sela Uloga, dok u samo mjesto ulog nisu navraćali se, pošto se u Ulogu nalazi oružnička postaja i oko 70 talijanskih vojnika.

Udarivši na gornja sela, sve su kuće popalili, klanice i ostale prostorije u kojima nije bilo žita, dok one u kojima se je žito nalazilo, nisu popalili. Selo Ulog tako su bili blokirali, da ni sa jedne strane nisu bili udaljeniji od oko 500 metara.

9. siječnja 1942. godine, jedna skupina četnika došla je u selo Ulog i vodila pregovore sa talijanima, ali se nije moglo doznati, kakove su pregovore vodili i o čemu.

Pučanstvo, kojemu je uspjelo pobjeći iz zauzetih sela, otišlo je u selo Ulog i to jedan dio, a jedan dio i to naoružanih milicionera, otišao je u pravcu Nevesinja i Kruševljana.

Četnici su ovaj obruč oko sela Uloga držali sve do 13. siječnja, a kada su doznali da je Bjelemićka milicija udarila na selo Trešnjevicu i Bak, odmah su se povukli i otišli u pravcu sela Oblja, kotara Nevesinjskog.

Po izjavi pojedinaca, u ovim napadima uzelo je učešća oko 300–350 četnika.

Gdegod su četnici došli, sve su redom klali i ubijali i to pučanstvo vjere islamske, a u pomenutim selima i nema drugih, osim grkoistočnjaka i muslimana.

Iz Oblja jedna grupa četnika prebacila se je u selo Ljusiće, te se sada tamo nalazi njihova straža koja se spušta sve do sela Ljubuča, kotara Konjičkog, koje selo spada pod područje ove postaje.

Zbog ovakovog stanja, područje ove postaje sada je ugroženo sa južne i zapadne strane, dok je do sada bilo ugroženo samo sa zapadne strane.

Na području ove postaje, nisu se do sada četnici pojavljivali, i ako iz sela Sitnika imade 9 osoba, koje su svojevremeno odbjegle od kuća i pridružili se četničko-komunističkim bandama.«

Dostavljam prednje izvješće na znanje s tim, da je postaja Bjelemići pojačana sa momčadima tako, da ih imade 20 za vršenje službe, a povrh ovog broja oružničke momčadi, nalazi se u sjedištu postaje i jedan odjel naoružanih milicionera, koji su pridodati postaji kao pomoć, za akciju protiv naleta ovih četničko-komunističkih bandi iz kotara Nevesinjskog.

Zapovjednik, satnik:
/Drobać/

(AOS, a. NDH, k. 190, reg. br. 23/3)

IZJAVA DERVIŠ BAČVIĆA IZ FOČE, FEBRUAR 1942.

PREŽIVJELI DERVIŠ BAČVIĆ iz Foče

izjavljuje:

Zločinstva četnika za vrieme od 5. prosinca 1941. god. do 20. veljače 1942. god.

Dne 26. prosinca 1941. godine, kad su četnici harali i palili po Foči ja sam živi svjedok o sliedećim događajima.

Dne 26. prosinca 1941. god. došli su u moju kuću sami poznati četnici i to:

1) Danilo Hadživuković, 2) Boro Blagojević, 3) Mitar Šahin, 4) Boško Bednić, 5) Mato Rašević, 6) Obrad Dostić, 7) Vuković iz Jošanica i odveli mene, te moga brata Jusufa i Jusufova sina Smaila kod Čohodar Džamije. Tu smo zatekli još mnoge građane a koje sam poznao i to 1) Avdagu Bačvića, Muja Baćvića, Aziza Baćvića, Suljagu Isanovića,

Smaila Isanovića, Ethema Isanovića, Aziza Isanovića, Safeta Isanovića, Hasana Isanovića, Edhema Isanovića, sina Mehmedova, Murata Aganovića, Muja Aganovića, Jusu Čebu, te Ibro Bačvić je ostao mrtav kod kuče jer suga odmah u kuću ubili. Tu su nas probrali i sve što su nam od vriednijih stvari našli to su nam opljačkali a po tom su nam još jače ruke sa žicom stegli tako da smo svi na glas morali plakati jer su to bili strašni bolovi. Napominjem da su u mojoj kući ostavili moga sina Ismeta pošto su ga prethodno izmjerili sa puškom pa kako je bio manji od puške jedan je rekao da se taj ustaša ostavi jer nije opasan. Od džamije do mosta gdje je izvršeno klanje stalno su nas mučili i bili tako, da su puške lomljene o naša tiela.

Kad su nas doveli na željeznički most jedan je zavikao od razbojnika: »šta to vodite malo« – dok je drugi odgovorio da ih je sada sa ovo šesnaest namireno za ovu veče 84 (osamdeset i četiri). Poslije toga su počeli da kolju. Klanje izvršeno na sliedeći način. Jedan od razbojnika–četnika–je kleknuo na koljena i u lievoj ruci držao jedan veliki nož. Svaka žrtva je morala sama leći pod nož a u slučaju da to nije od žrtava neki htio oni su ga udarili kundakom po zatioku da je padao, a drugi četnik razbojnik je uhvatio žrtvu za noge i tako ga prisilio da mora leći pod nož. Poslie svakoga klanja su svaku žrtvu prebrali i u slučaju da su ma što od najmanje vriednosti našli u džepovima to su opljačkali a zatim zaklanog udrili nogom u stomak i bacili ga u rieku Drinu. Tako se ovo sve ponavljalo dok nije došao red i na mene. Ostalo mi je još u očima kako su po redu klati. Klani su kako sliedi:

1) Avda Baćvića, 2) Sulja Isanovića, 3) Edhema Isanovića sina Avdin, 4) Muja Aganovića, 5) Murata Aganovića, 6) Aziza Isanovića, 7) Hasana Isanovića, 8) Jusa Čeba, 9) Smaila Isanovića, 10) Smaila Baćvića, 11) Edhema Isanovića sina Mehmedova, 12) Aziza Baćvića, 13) Muja Baćvića, 14). Kad je došao red na mene moj čuvar četnik je slučajno pogledao uz Drinu i ja sam tu priliku iskoristio i počeo da bježim u namjeri, da ragje poginem od puške nego da me kolju a osim toga nisam mogao gledati svojim rogjenim očima kako mi kolju svoga brata. Kako su mi bile ruke svezane sa žicom pukim slučajem mi je žica na rukama pukla i to kad sam prešao željezni most. Zamnom su otvorili veliku puščanu paljbu ali kako sam vidio da me ne pogađaju dobio sam još višu snagu i letio sam u nepoznatom pravcu. Ovako leteći udrio sam na njihovu stražu koja me je zaustavila i počela na me pucati. Takogjer tom prilikom nisam ranjen. Videći da mi nema spasa jer je napried bila kako to navedoh straža a po zadi su me gonili četnici sa mosta, ja sam momentalno odlučio da se okrenem u pravcu stražara sa svojim grudima tako, da me puščano tane zgodi u srce kako bi izbjegao mučenju i patnjama. Ali ni ovo nije uspjelo. Kako sam i ovdje ostao živ

ja sam ne znam kako sam dospio kod same Drine spusivši se niz jednu stranu. Tu sam se sakrio u jedan žbunj, ali kako su me ovi razbojnici opazili oni su takogjer zamnom nastavili progon i našli me u pomenutom grmu i tu odmah na me ispalili dva metka. Kad je sudbina htjela da i ovog puta ne poginem a kako me je jedan od četnika uhvatio za jaku od kaputa ja sam se s njim malo hrvao i tom ga prilikom od sebe odbacio i bez ikakva predomišljaja skočio u rieku Drinu. Oni su i dalje nastavili sa pucnjavom iz pušaka zamnom sve dotlen dok su me mogli vidjeti u vodi. Kad sam plivao Drinom susreo sam ploveće mrtvo tielo svoga brata Jusufa. Kad sam to vidio htio sam zaklanog brata sebi privući ali mi to nije uspjelo jer me je snaga više bila izdala.[1]

(AOS, a. NDH, k. 202, reg. br. 43/5)

LETAK CAZINSKIH PARTIZANA MUSLIMANA, MUSLIMANIMA BOSANSKE KRAJINE 29. MART 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIŠTVO
2. ORUŽNIČKE PUKOVNIJE
J. S. Broj 33

U Kninu, dne 17. travnja 1942.

Predmet: Letak partizanski
u selu Šturlićima,
pronađen.

1. RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE
2. VRHOVNOM ORUŽNIČKOM ZAPOVJEDNIČTVU
3. ZAPOVJEDNIČTVU USTAŠKE NADZORNE SLUŽBE (Glavno pobočničtvo) Opatička ul. 1, II.

ZAGREB.

Zapovjedničtvo oružničkog voda Cazin, pod brojem 819 od 10. travnja 1942. dostavlja slijedeće, izvješće:

»Dne 8. travnja 1942. pronađeno je više letaka u selu Šturliću, obćine Tržac, kotara Cazin, koje su razturili partizani.

Kako se vidi iz letka osnovana je, odnosno stvaraju se prve partizanske čete u kotaru Cazinu.

Letak je, pisan pisaćim strojem, a umnožen je na litografiji na poluaraku jakobjelog papira.

[1] Nedostaje kraj dokumenta (tako je arhiviran)

Letak je slijedeće sadržine:

»MUSLIMANI BOSANSKE KRAJINE

Prolazi godina dana, kako je krvavi fašizam porobio i opljačkao našu zemlju. Razbojnik Hitler preko svog sluge krvnika Pavelića i njegovih ustaških bandita napravio je razdor u mnogim našim krajevima između Muslimana i Srba. Tešku su uvredu nanijeli Islamu prisiljavajući nevini islamski svijet da gazi islamske odredbe, da kolje i ubija srpsku djecu, žene i starce. Zar se može zamisliti veća sramota nanesena Islamu nego što su joj nanijeli ova dva krvnika kakovima nema ravnih na zemlji. Ni Ebu Džehel se ne može uporediti sa Hitlerom i Pavelićem.

Mnogi su Muslimani Bosanske krajine, naivni i nesviesni, nasjeli lažima i obećanjima ustaške bande i počeli da prilaze ustaškim redovima, vjerujući da će doći do boljeg i ljepšeg života. Ubrzo su mnogi uvidjeli kolika im opasnost preti i kakove posljedice iz toga mogu da proisteku. Najpošteniji počeli suse skidati, kako bi bar donekle saprali ljagu i sramotu koja im je nanešena.

Bosansko-Hercegovačka omladina nije mogla gledati sve te strahote, koje čine nesvjesni ljudi potstrekivani od ustaške razbojničke bande i njihove vođe krvnika Pavelića. Pogotovo kada su počela, velika hapšenja muslimanske omladine, muslimanske intelegencije i naših prvaka i kada su naše sestre i majke odvedene u Petrinju, u logore, kada su uvidjeli svu opasnost koja prijeti bosansko-hercegovačkim muslimanima od fašističke nemani, riješili su da stupe u borbu sa neprijateljem, da saperu sramotu i strašnu uvredu koju su muslimanima nanijeli Hitler, Musolini i Pavelić, da zajedno sa srpskom i hrvatskom braćom stupe u borbu za protjerivanje krvavih okupatora iz naše zemlje i za uništenje njihovih slugu–ustaša i četnika.

Razbojnik Hitler i njegove sluge uspjeli su da navedu mnoge Muslimane na nezaštićeni i goloruki srpski narod, da ga kolju i ubijaju, da pale njihove kuće, a s druge strane najmili su u svoju službu četnike, da kolju muslimane i njihove žene i djecu. Zar nevidite kakovu igru igra poludjeli Hitler? Zar nevidite u čemu su planovi fašističkih okupatora i njihovih slugu ustaša, i četnika. Oni oće da se zametne bratoubilačka borba između Muslimana, hrvata i Srba, da se međusobno uništavamo za njihov račun. Oni hoće da na taj način spriječe zajedničku borbu Muslimana, Hrvata i Srba, jer dobro znaju, da će borbeno jedinstvo Srba, Hrvata i Muslimana donijeti propast i uništenje. Hitler i njegove sluge hoće da svojim životima i svojom krvlju branite propalu stvar fašizma. Pod teškim udarcima Crvene armije razbijaju se najbolje njemačke divizije. Hitler gubi rat. Ova godina biti će konačnog obračuna sa fašističkim bandama, godina oslobođenja porobljenih naroda.

Braćo Muslimani«

Zar će te vi da položite svoje živote za propalu stvar Hitlera i njihovih slugu? Danas se u svim krajevima Jugoslavije vodi narodno oslobodilačka borba, borba između partizana s jedne strane i njemačkih i talijanskih okupatora potpomognutih ustašama i četnicima s druge strane. Pošteni muslimanski svijet odlučio se narodno oslobodilačku borbu, za zajedničku borbu sa Srbima i Hrvatima za borbu na strani partizana a protiv okupatora, ustaša i četnika, odlučio se za borbu slobode i napredka protiv ropstva i nazadnjaštva. Danas u bosanskim šumama postoje čitavi bataljoni poštene muslimanske omladine, koja se hrabro bori za slobodu svog naroda i koja je uspjela da jednim djelom sapere sramnu ljagu koja je nanesena Muslimanima Herceg-Bosne.

Muslimani Bosanske krajine.«

U vašoj ponosnoj krajini organizuju se danas Muslimani u partizansku narodno-oslobodilačku vojsku pod vodstvom krajiških komunista–Muslimana, pod vodstvom vaših sinova i braće. Oni žele da vas oslobode od zuluma fašističkih okupatora, od krvnika Pavelića i njegovih bandita ustaša, da vas brane od četnika. Stvara se prva Cazinska partizanska četa. Ne ometajte našu Krajinsku muslimansku partizansku četu. Pristupajte u njezine redove, pomažite njenu borbu u svakom koraku, pođite putem zajedničke narodno-oslobodilačke borbe sa Srbima i Hrvatima, jer će te samo na taj način doći do oslobođenja stvoriti sebi mir, srećan i zadovoljan život.

ŽIVJELA NARODNO-OSLOBODILAČKA BORBA SVIH NARODA JUGOSLAVIJE

ŽIVJELI NAŠI HRABRI PARTIZANI–BORCI ZA NARODNO OSLOBOĐENJE

ŽIVJELO BORBENO JEDINSTVO MUSLIMANA SA SRBIMA I HRVATIMA

ŽIVJELA POBJEDONOSNA CRVENA ARMIJA

ŽIVJELA PRVA CAZINSKA PARTIZANSKA ČETA

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODIMA

29. III. 1942.

CAZINSKI PARTIZANI–MUSLIMANI.

Prednje izvješće sa priepisom letka predlažem na mjerodavnost.

Krilu Bihać, izdao sam nalog, da u sporazumu sa našim i talijanskim vojnim vlastima, poduzmu sve mjere da se ova t.zv. muslimanska partizanska četa uništi i da se od istih područje očisti.

Zapovjednik, pukovnik
(Čanić)

30. IV 1942.
II

(AOS, a. NDH, k. 62, reg. br. 31/5)

KOMANDA DOMOBRANSKE VOJNE KRAJINE, VOJSKOVOĐI–DOGLAVNIKU, 22. APRIL 1942. NAREDBA DRAŽE MIHAILOVIĆA – PREVOD SA ALBANSKOG

Zapovjedničtvo
VOJNE KRAJINE
Vojni odjel
Očev. broj 8 5 8/taj.
22. travnja 1942. g.
SARAJEVO

Naredba Draže
Mihajlovića,
srbskom narodu.

Vojskovođi – Doglavniku	1,
Poglavnikovom vojnom uredu	2,
Mindom (Glst, očev. odjel)	2,
III. domobranskom sboru	1,
Vrhovnom oružničkom zapovjednič.	1,

Ovih dana povratio se je iz Plevlja Selmanović Rizo, sudski oficijal banskog stola u Sarajevu, čija se izjava u prigibu dostavlja, a koji je sobom donio jedne novine na Arbanskom jeziku u kojima je utisnuta naredba Draže Mihajlovića t. z. ministra vojske i mornarice biv. Jugoslavije, koju su naredbu naši milicioneri uhvatili kod ubijenih njegovi teklića.

Prijevod pomenute naredbe nije se doslovno moglo izvršiti pošto u ovom zapovjedničtvu nema lica koje potpuno raspolaže Arbanskim jezikom, a u glavnom je kako slijedi:

»Još traju borbe u kojim nemamo ni dobitaka ni gubitaka. Četnici naše vojske produljili su život u korist našeg naroda.

Naša nastojanja (program).

1) Oslobođenje čitave Jugoslavije pod vodstvom Kralja Petra II. Karađorđevića.

2) Proširenje Jugoslavije a u njezinoj unutrašnjosti da se napravi čisto srbska nacionalna država sa granicama Srbi, Crne Gore, Bosne, Hercegovine, Srijema, banata i Bačke.

3) Rat za oslobođenje onih krajeva koji se još nalaze pod komandom Talijanske, Njemačke i Arbanske vojske, također Trst, Istra i Koruška, Bugarska i sjeverna Arbanija sa Skadrom.

4) Narodne manjine koje su u ovim krajevima nastanjene a nisu srbske treba uništiti.

5) Muslimanski svijet Sandžaka, Bosne i Hercegovine, te Hrvate treba istrijebiti.

6) Treba uništiti sve ustaše i Muslimane koji su uvriedili srbski svijet.

7) Treba osuditi sve krivce katastrofe aprilske 1941. godine.

8) Treba se vratiti na svoje položaje svi Crnogorci, koji su se pokazali starim nacionalistima.

9) Uspostaviti će se narodna izabrana uprava od naroda koji će zastupati i braniti interese njegove.

10) Naše želje su velike u ovome ratu, radi čega moramo puno žrtvovati a i Crnogorski narod treba činiti sve, da se te želje ostvare.

Kako treba da radimo i ratujemo:

1) Nekoliko naših četa treba uputiti prema Bjelom Polju i Sijenici, da tamo poubijaju sve Muslimane Albaneze. Njihove komande imadu se nalaziti u planinama Javoru i Golešu.

2) Druge se čete imaju uputiti prema Metohiji i Peći i imadu tamo sve očistiti od Arbanske vojske. Sve se ima izvršiti prema naredbi Glavne Komande.

3) Drugi dio naši četa ima operirati od Nikšića prema Jadranu i osloboditi Dubrovnik. Ove čete imaju surađivati. Ove čete imaju surađivati sa lijevim krilom četa Dončevića, koje će operirati prema Mostaru.

4) Druge se čete trebaju spremiti za zauzimanje Skadra iste imadu zaštititi od Albaneza granice Crne Gore.

UPUTE:

Sa Muslimanima i Albanezima treba postupati na način kako su oni postupali sa nama.

Takošta sa Hrvatima koji se nalaze pod okupacijom Talijana treba postupati onako kako su oni postupali sa našim.

Kao komandant četničkih odreda u Crnoj Gori imenovan je Doneta Lasić, koji ima da pribavi sve podatke na svojoj teritoriji i da osigura sve potrebe u hrani, oružju, streljivu i odjelu za produljenje i mogućnost daljeg ratovanja.

Četnička komanda u Crnoj Gori zvaće se: Radna četnička komanda jugoslavije brdska br. 15. Za četničkog komandanta u području rijeke Lima imenuje se kapetan I. kl. Pavle Đurišić – eventualno za potrebu kakvog drugog komandanta u ovim područjima u sporazumu sa gornjom dvojicom more se neko još postaviti.

Naša je borba samo za narodnost. Ista se ima nazvati nacionalna borba. Njena se organizacija ima izvesti povremeno i ima izvršiti prema naredbi koju će izraditi kapetan Pavle Đurišić.

Vlada Jugoslavije je ona iz 27. III. 1941. god. Obadva komandanta gornjih područja u naredbi imaju uvijek staviti br. 15.

Hitno je potrebno sabrati oružje, streljivo i životne namirnice i sve složiti u slagalište.

Na području Crne Gore gdje se nalazi oružje i druge stvari treba se podijeliti po krajevima gdje toga nema.

Za sve instrukcije imaju se obratiti narodnom zastupniku Rasviću.

Komanda treba imati radio stanicu i davati vijesti šifrom koju će dati kapetan Đurišić. Treba pripremiti letilišta koja će poslužiti spušta-

nju naših prijateljskih krilaša koji će nam donositi ili spuštati životne namirnice i druge potrebe.

Evropska komanda treba imati svoj štab na glavnom letilištu. Treba osigurati jedan put prema Jadranu za Crnu Goru, kojim će se obavljati prolaz hrane i drugih potreba, treba imati vezu sa majorom Dangićom iz Bosne koji operira na području Gacka i Bileća. Za upute preko Srbije Limskoj Komandi.

Evropska komanda treba unovačiti sve Crnogorce sposobne za borbu i za propagandu nacionalnu, koju će širiti od nas Đurišić i izdati poruke narodu.

Treba se raditi pametno i neproljivati uzalud narodnu krv.

Šaljem svima komandantima tople pozdrave Živio Kralj Petar II. Karađorđević i živio Komandant general Draža Mihajlović.«

Napominjem: da prijevod nije u potpunosti izvršen radi čega se originalne novine dostavljaju za Mindom (Glst. očev. odjel) sa zamolbom na dalje uredovanje.

U. z. zapovjednika
Glavar pukovnik,
(Čudina)

(AOS, a. NDH, k. 62, reg. br. 33/5)

PRILOZI

Izvod iz knjige popa Vlade Zečevića,
U NOĆI SUSRET, deo »Mala Zejra«

Jedne kišne noći došao je u naš štab stari musliman iz Malog Zvornika, vodeći za ruku sićušnu devojčicu. Počeo je da priča (obraćajući se komandantu):

– Dragi moj druže, ja i ti se znamo godinama, ali ja sam se znao i sa tvojim pokojnim ocem; bili smo nekad veliki prijatelji. Rado smo jedan drugom dolazili u kuću. I, eto, to me je okuražilo da noćas dođem kod tebe i ispričam ti što me je snašlo. Svu noć sam išao po kiši i mraku i krio se da me ne vide četnici i ne doznaju da sam pošao u partizanski štab. Evo, da ti kažem šta su uradili sa ovom mojom unukom. Ja sam na dvostrukoj nevolji. Četnika se bojim, zaklaće i mene i celu familiju, a ne smem da vidim ni sina koji je ovde kod tebe, u jednoj četi borac – partizan. I poče da skida mokre haljinice sa devojčice koja je, po njegovim rečima, imala 12 godina, ali je onako mršava, zgrčena od zime i straha, izgledala još mlađa. Skide je do pojasa. Celo joj je telo bilo u masnicama, izujedano, modro, iskrvavljeno. Zadržasmo ga da je ne skida dalje, jer je i ovo što smo videli bilo više nego strašno, a i mala zaplaka i zamoli: »Nemoj, djedo, sramota me ovih ljudi«.

– Da – nastavi starac – silovali su nam žene i odrasle cure, pa su sad počeli i djecu. Ne može se više podnositi to četničko nasilje. Zato i tražimo od vas zaštitu, a zato su naša djeca i pošla s partizanima. Četnici nas pljačkaju, siluju žene, uzimaju imovinu i stoku; i sve to zato što smo muslimani, a muslimani su, biva, ustaše. A šta imamo mi sa ustašama? Tu smo od zemana kao i vi Srbi. To ti znaš, a znate i vi svi. I nikada nismo bili ustaše. Bili smo uvijek dobri sinovi ove zemlje i branili je u svim ratovima, baš kao i vi ostali Srbi.

Devojčici smo rekli da se obuče.

Pred očima su nam poigravali likovih naših sestara i kćeri, vršnjakinja ove male Zejre.

Rekli smo joj da slobodno legne na krevet i da se odmori. Jedan od nas pokrio je svojim šinjelom i nehotice joj dodirnuo glavu. Zejra se trgla i sva naježila od straha. Bio je neobrijan pa je i u njemu videla

četnika. Ali kad mu je opazila suze u očima smirila se i počela pitomije da gleda. Odmah smo pozvali četnu lekarku koja je preuzela na sebe brigu i lečenje male Zejre u našoj prihvatnoj bolnici.

Slične priče o zločinima četnika Draže Mihailovića na Vlaškim Njivama iznad Drine i dalje smo slušali.

Kad smo im pre nekoliko dana uputili pismenu naredbu da pošalju izvestan broj boraca u pravcu Banje Koviljače i da pod našom komandom krenu u napad na Nemce, kurir se vratio bez odgovora i ispričao nam da je žandarmerijski kapetan Protić, komandant tih četnika, bacio našu naredbu na zemlju i počeo da najpogrdnije psuje pitajući – s kakvim pravom komunisti naređuju jedinicama Draže Mihailovića!

Našem strpljenju je već došao kraj. Te večeri smo naredili da se spreme 2. i 5. četa koje su se dotle odmarale i iste noći krenuli smo na Vlaške Njive.

Da bismo obezbedili muslimansko stanovništvo od daljih nasilja, pljački i zločina četnika, poslali smo još iste noći jedan vod od 20 boraca da stalno patrolira u Malom Zvorniku i selu Saharu. Tako smo omogućili starom muslimanu da se nesmetano vrati svojoj kući. Istovremeno smo mu rekli da objasni svojim sugrađanima da smo ih uzeli u zaštitu i da im se više neće dešavati ovakve i slične nesreće.

I tako smo, i pored najbolje volje i želje da četnike privolimo da se bore protiv Nemaca i ustaša, bili prinuđeni da bez odobrenja Vrhovnog štaba preduzmemo ovu akciju protiv četnika i razoružamo ih.

Na Vlaške Njive smo došli pred samu zoru.

Četnici su bili smešteni po kućama, jeli su i pili uz uzrečicu: »Oka rakije na momka i jedna ovca jalovica, uz to jedna Turkinja iz Malog Zvornika ili Sahara i – stiga svako veče svima nama«.

Bilo ih je 300 – 400 sa nekoliko rezervnih i aktivnih oficira.

Te noći su bili bez ikakvog obezbeđenja. Prema tome nije bio nimalo težak posao pohvatati ih na spavanju i razoružati – što smo i učinili. Glavninu njihovog štaba smo odmah vezali i stražarno sproveli u našu komandu mesta u Krupnju na redovno suđenje – pred preki ratni sud. Ostale, seljake iz ovih i okolnih sela, pustili smo razoružane kućama, ali smo im prethodno rekli da ćemo svaku dalju njihovu akciju protiv muslimana iz Sahara i Malog Zvornika i njihovo dalje učestvovanje u redovima četnika Draže Mihailovića, ili Ljotića, Nedića ili svejedno čijim, smatrati izdajom. Još smo dodali – da zasad smatramo da glavni krivci nisu oni već njihovi komandanti i komandiri, rezervni i aktivni oficiri, razni žandarmi, finansi koji su bili u njihovom štabu i odredu.

U zoru smo se vratili u štab – u selo Radalj, mokri, umorni, neispavani, ali i radosni i uvereni da smo pravilno postupili. Radost nam je

mutila jedino pomisao na to kako će drugovi u Vrhovnom štabu shvatiti ovaj naš potez i naše obračunavanje sa ovim pijanim četničkim glavešinama.

Komandant sektora bio je nekoliko dana »na belom hlebu«. Smirio se kad je dobio odgovor od druga Tita u kome je između ostalog pisalo: »da se slaže sa našim postupkom kao neminovnim, jer treba uzimati narod u zaštitu od svačijeg nasilja, pa i četničkog. Mi se borimo za slobodu i za jednu novu vlast i druge odnose, ljudske, u našoj zemlji, Jugoslaviji«.

(*Vlado Zečević, U noći susret, str. 48–51)

Izvod iz DNEVNIKA, knjige I Vladimira Dedijera

... UTORAK, 23. DECEMBAR

Pokret. – Polazimo iz Ruda. Cilj: Međeđa. Italijani i četnici ponovo napadaju Rudo. Grme bacači. Idemo prugom. Ispod nas Lim! Na vrhovima stenja stoje grupe ljudi. Gledaju, gledaju i odjednom se prolama: »Živjeli partizani, živjela braća!« To su muslimani iz sela koja su opljačkali četnici. Oni jure nizbrdo: »Idemo s vama. Juče su četnici 30 ljudi zaklali, a dvadeset udavili u Limu.« Bosna 1941!

Stanice opustošene. Idemo kroz tunele. Konji lome noge u mraku. Međeđa spaljena. Pustoš. Nailazi četnički voz. Zarobljavamo potpukovnika Cvetkovića. Jednom smo ga u Užicu pustili, a sada krenuo za Užice da bude komandant Nedićeve žandarmerije! Dolaze pretstavnici majora Boška Todorovića, zamenika Jezdimira Dangića, četničkog komandanta Istočne Bosne. Hoće da ispitaju koliko nas je i kuda idemo. Posle razgovora vraćaju se u svoj štab. Zbijeni smo u jedan sobičak. Spavamo »kao u pretrpanom vozu Beograd – Zagreb uoči Božića«.

SREDA, 24. DECEMBAR

Pokret. – Juče smo prešli 33, danas 23 kilometra. Idemo za Rogaticu. Usput smo ispekli jagnje. Stari sreće bosanske kurire koji idu za Crnu Goru. Izdao je naređenje da dva crnogorska bataljona pođu ka Foči. Stižemo u Rogaticu. Tužna varoš – popaljena i opljačkana. Pričaju nam partizani: ustaše jednog pravoslavnog popa potkovali, udarili mu potkovice na dlanove i kolena, zatim osedlali i na njemu kroz grad jahali. Četnici su to isto učinili jednom muslimanskom trgovcu. Poklani su svi muslimani viši od puške.

ČETVRTAK, 25. DECEMBAR

Rogatica. – Došli smo u pravi čas u Rogaticu. Otpočeli smo ustanak, oslobodili čitavu Istočnu Bosnu, a sada bruke, četnici hoće da nam otvore front s leđa. Naši su na položajima, tuku se, a četnici sede u gradovima i lumpuju. Mnogi naši bataljoni prešli su na njihovu stranu, Proleterska brigada će to urediti.

PETAK, 26. DECEMBAR

Rogatica. – Sjajna vest. Proleterska brigada, uglavnom Kraljevački i Kragujevački bataljon, kod Gaočića, 23. decembra, zarobila 120 Italijana, 5 bacača mina, 3 teška mitraljeza, 600 bombi. Četnici Djekića, koji su išli s Italijanima, počeli da bacaju kokarde. Kod Gaočića poginuo Ratislav Ratajac iz Grošnice kraj Kragujevca. Njegov otac Mićo zakukao i jurnuo na Italijane. I on pao. Od Italijana, opkoljenih u školi, umakao samo major.

SUBOTA, 27. DECEMBAR

Rogatica. – Udario veliki mraz. Sinoć su gorela sela po Romaniji. Stigla Proleterska sa zarobljenim Italijanima. Bevc među zarobljenicima nalazi sedam Slovenaca, seljaka iz Benečije iznad Gorice. Razgovara s njima na slovenačkom. Ne znaju šta je knjiga na slovenačkom, jer su im Italijani zabranili sve slovenačke knjige. Mrze fašizam, ali mrze i svaki rat.

NEDELJA, 28. DECEMBAR

Rogatica. – Iz Srbije prve vesti posle Užica. Dobre. Mirko Tomić se probio s drugovima do Valjeva. Tamo je nekoliko naših odreda s velikim brojem ljudi. Tužna vest iz Sjenice. Naši opkolili grad, zauzeli jedan deo šanca, drugi nisu. Tako su neke jedinice ušle u varoš, bacale parole, ili ih muslimani opkolili i najveći deo pobili. Mi smo imali oko 70 mrtvih, ranjenih i zarobljenih. Muslimani su zarobljene predali Italijanima. Dolazio agent Omiljen Milić iz Beograda u Prijepolje, pokušavao da bije naše drugove, ali neki Italijani nisu dali.

Krenuli smo iz Rogatice u 11 sati po strašnom mrazu. Prolazimo Kovanj i stižemo u Grivce oko četiri posle podne. Smeštamo se u kuću jednog četnika koji je bio partizan. Bio je u Foči. Veli da su Italijani dali četnicima 4.000 pušaka i 70 mitraljeza. U četnike je pošao, jer su dva muslimana otišla u partizane. Ali, veli, nije dušom uz četnike. Ljuti se što je Dangić opalio šamar jednom njegovom drugu. Tipičan primer seljaka srednjaka. Ne zna još koja je strana jača, koja će mu strana dati ono što traži, pa se koleba.

ČETVRTAK, 1. JANUAR 1942.

Bijele Vode. – Danas smo izdali prvi broj »Radiobiltena«. Oslobođena je Kaluga! Dobar početak. Kalinjinov govor uneo nam je snage.

Od smrzotine ne mogu da hodam. Skakućem na jednoj nozi. Mraz. Sunce. Dolazio ustaški avion. Kod nas bacao letke. A kod Olova – bombe. Čitav sat i po lutao je nad nama. Nedavno je bosanski štab bio bombardovan. Poginula je jedna drugarica.

PETAK, 2. JANUAR

Bijele Vode. – Vetar, mećava. Lola Ribar odlazi u »civilizaciju«. Poslao sam pismo kući. Valjda će nešto stići. S četnicima se sve više muti. Major Todorović nam šalje nekakav ultimatum.

SUBOTA, 3. JANUAR

Pokret. – Krenuli smo za Ivančiće, naše novo Užice. Otoplilo. Gazimo sneg do pojasa. Danas smo prešli vrlo malo – do Imamovića. Prolazimo kroz muslimanska sela. Narod u očajanju; četnici kolju, pljačkaju. Čiča Janko i ja bili na sastanku s muslimanima – njih šest. Preplašeni ljudi.

NEDELJA, 4. JANUAR

Pokret. – Divno sunce. Romanija talasasta. Ovaj deo pokriven šumom. Stižemo u Ivančiće. Smejemo se glupostima »Hrvatskog novog lista«.

PONEDELJAK, 5. JANUAR

Ivančići. – Izgleda da ni ovde nećemo ostati. Montirali smo radio.

UTORAK, 6. JANUAR

Čevljanovići. – Nalazimo se kraj pruge, u rupi, u jednoj pilani. Najzad se smeštamo posle lutanja od četrdeset dana.

SREDA, 7. JANUAR

Čevljanovići. – Dva kurira stigla čak iz Srema! Tamo dobro stojimo. Mnogo su pričali. Proslavili smo Božić: prase, podvarak i pšenični hleb! Sladak kao kolač.

SUBOTA, 17. JANUAR

Pokret. – Krenuli smo sinoć u 9.30. Sneg, mraz. Idemo vrlo sporo, jer konji padaju svaki čas. Stižemo u dva izjutra. Mrtvi umorni, ležemo. Oko šest krećemo dalje prema prvim neprijateljskim klještima. Sneg

pada po malo. Od aviona opasnosti nema. Oko osam počinje paljba topova i bacača od Mokrog. To Kraljevački bataljon zadržava ustaše i Nemce. Oko 4.30 dolazimo u bosanski štab – Bijele Vode. Stižem da čujem vesti. Onda tri sata po ciči zimi, po dubokom snegu do Podromanije. Brzina: 2 kilometra na sat. Ležimo bez večere s tim da se probudimo u 5 izjutra.

NEDELJA, 18. JANUAR

Pokret. – U 2.45 nas bude. Pokret u četiri. Sjetlina je zauzeta. Naši nemaju municije. Moramo hitno izbeći druga klješta – železničku prugu Sarajevo – Višegrad. Komanda jednog bosanskog bataljona u Rogatici pustila Nemce posle pregovora. Polazak u 5.10. Sto metara od kasarne pada moj konj s radioaparatom i akumulatorima. Naređenje: sve ostavljaj. Dajem balu s radijom Italijanu, a ja nosim akumulatore. Naši odmakli 500 metara. Noć! Smrzavaju mi se oba palca. Juče smo prešli 40 kilometara. Do pruge danas: 25 kilometara. Idemo 4 kilometra drumom prema Rogatici. Juče je 450 Nemaca u belim mantilima krenulo prema Podromaniji, ali ih je odbilo 14 Crnogoraca sa dva mitraljeza. Bosanski partizani slabo se držali. Danas i s jedne i s druge strane Podromanije vrše Nemci i ustaše napad. Grme topovi i bacači. Prate nas sve do podne.

Posle sedam i po sati neprekidnog pešačenja zastajemo – Donja Vinča. Ručamo kod jedne babe – muslimanke. Prema Rogatici opet odbijen napad. Prvi je poginuo četnik (šumar Ljubiša Čizmić) koji je predvodio Nemce. Oko četiri krećemo na prugu – idemo polako i oko pet je prelazimo. Uhvaćeno četničko pismo: »Na Nemce ne pucati«. Srećemo neke četnike iznad železničke stanice. Hoće da nas zadrže u Renovici. Prvo vele da gore u Barama nema mesta. Posle kažu ide njihovih 700, pa se možemo u mraku sukobiti. Tito naređuje pokret. Još pet i po sati marša i stižemo u Bare. Zima. Sve kuće pune izbeglica. Očaj. Goveda, koze i konji lutaju po snegu. Veliki džakovi s hranom na sankama. Ložimo dva ognjišta. Dim! Čas vrelo, čas hladno. Promrzle mi pete. Teška noć.

PONEDELJAK, 19. JANUAR

Pokret. – Krenuli iz Bara za Bukovice. Sustižemo onih 14 drugova Crnogoraca koji su zadržavali Nemce kad su juče nadirali od Rogatice. Samo je jedan ranjen od kamena, posle eksplozije mine iz bacača. Nailazimo na Kraljevčane. I oni su pešačili čitavu noć. Pri povratku tukla ih nemačka artiljerija kroz maglu – po karti. U Bukovicama panika. Četnici sasvim izgubili kredit. Ti banditi klali sve muslimane odreda. Sada ustaše kolju sve Srbe odreda. Nameštamo radio. Nailazi zbeg. Teraju stoku. Kulaci to zloupotrebljavaju. Kupuju budzašto.

UTORAK, 20. JANUAR

Bukovice. – Mraz stegao. Ustaše upale u Kamenicu i Vrhpraču. Poklali silan narod. Zaista kroz teška vremena prolazimo. Ali »bez muke se sablja ne iskova«. Naši odlaze da odbiju ustaše. To će silno podići moral naroda ovog kraja. Dolazi Miladin Ivanović, komandant Beogradskog bataljona. Kod Sjenice su izgubili mnogo drugova – među njima i obućara Korošca. Beogradski bataljon – silni momci! Prešli su Lim na Božić u jedan izjutra gazeći ga do grudi. Niko nije nastradao. Sreo sam onog oficira koga mi je doveo Đuro Strugar u Beogradu, krajem jula 1941, da ga vodim u partizane. On je u štabu Beogradskog bataljona.

SREDA, 21. JANUAR

Pokret. – Polazimo iz Bukovice. Sunce! Mraz! Ali mi ipak miriše na proleće. Još mesec i po dana. Dani, dugi li ste! Uznemiravaju nas avioni, ali nas ne primećuju. Divan prizor: visoka stena Klek u snegu! Ali sela –, pusta. Pred nama muslimanke beže s decom u potok i vrište. Misle da smo četnici. Govorimo im da crvena zvezda donosi mir i sreću.

Ista slika u srpskim selima – strah i očajanje. Srećemo devojčicu kojoj su ustaše ubile majku, sinoć u Kamenici. Mala se pribila uz Zinu i mirno priča:

– Sekli su je na ovolišne komadiće!

Jedna majka vrišti. Iz zapaljene kuće je pobegla, a četvoro dece ostalo. Na drugom mestu otac jauče – iz kuće je 18 čeljadi stradalo. Jadni naš narod. Četničke vođe su naredile da se ne puca na ustaše i Nemce!

*

Večeras je došao neki Kablar s Pala. Nije znao da li je četnik ili partizan. Kad su Nemci prišli ka Palama napao ih je. Ubio je 12 Nemaca i zaplenio 4.000 metaka. Psuje Djekića i ostale četničke vojvode. Hoće u partizane. Sada smo osnovali »Dobrovoljačku vojsku« u koju ulaze bivši četnici.

Oslobođen je Možajsk! Na godišnjicu Lenjinove smrti. Jutros sam u 5.30 to uhvatio. Najslađi mi je čas kraj radija, dok očekujem vesti s istoka.

Proslavljena je godišnjica Lenjinove smrti. Govorio je čiča Janko. Naši su pevali: »Lenjinov posmrtni marš«, zarobljeni Italijani: »Avanti popolo!« Seljacima se najviše dopala pesma »Šumadija«, koja glasi:

Srp i čekić čelični
Daju hlebac pšenični.

Pšenica je klasala
Šumadija glasala.
Šumadija naša dika
Puna boljševika.

Poš'o Hitler na Rusa
Pa se busa u prsa:
»Pregaziću ruskog baju
Kao srpsku raju.«

Sluša Staljin Hitlera,
Poludelog molera,
Pa se smeje na po brka –
Švabo biće trka.

Šalju Rusi i Staljin
Plamen bombe na Berlin,
A Hitlera boli glava –
To je napast prava.

Piše Hitler Ljotiću,
Svom premilom bratiću:
»Dimitrije, moj rođeni,
Sad pomozi meni.«

Sluša Mita pobrin plač,
Pa uzima pero-mač
I poziva Srbadiju
Da bije Rusiju.

Sluša narod Ljotića.
Poluđelog đetića,
Pa se smeje iz sveg glasa –
Švabi nema spasa.

Eto tako, Mito moj,
Došao je konac tvoj,
Ne mož' svako da nas voda –
Došla je sloboda.

ČETVRTAK, 22. JANUAR

Bogovići. – Stigla vest da su naši u Foči. Isto tako u Ustikolini. Još smo u ovom malom seocetu od desetak kuća na brdu pod oštrom stenom. Kad sunce sine nadaleko se vidi. Živimo dosta nehigijenski. U jednoj maloj prljavoj sobi po desetak spava. Hranimo se dobro – više nema zobenog hleba, već ječmenog. Inače se veliki broj ljudi porazbolevao od stomaka i nazeba. Mraz je stalno 10° ispod nule. Zaista se nalazimo u divljini.

Stupili smo u vezu s našim Jahorinskim odredom, kome je štab u Trnovu.

PETAK, 23. JANUAR

Bogovići. – Radili smo »Bilten Vrhovnog štaba«, broj 11 i 12. Stigli crnogorski komandiri iz Foče. Sto sedamdeset crnogorskih partizana razoružalo je 200 četnika. Sergije Mihailović, četnički komandant, umakao je. Četnici su pušteni – zavedeni domoroci. Inače Foča opljačkana. S mostova se vide u Drini leševi poubijanih muslimana. Mitar Bakić, čiča Janko, Veljko Dragićević i Marijan Stilinović odlaze u Foču. Mi još ovde ostajemo. Verovatno ćemo i mi za njima za koji dan. Biće elektrike, pranja veša i odmora!

SUBOTA, 24. JANUAR

Bogovići. – Sinoć stigle sjajne i tužne vesti: Crvena armija probila front između Lenjingrada i Moskve, Holm i Toropec oslobođeni; četnici upali u Foču. Mitar Bakić i drugi se vratili. Beogradski bataljon polazi da zavede red. Milan Jakšić – Ivan, španski dobrovoljac, s kim sam pre tri dana razgovarao – sada leži zaklan u jednom susednom selu. S njim poginuo Milan Simović, borac s Jahorine od prvog dana. Oni su pošli da prikupe Pračanski bataljon i nastradali. Izgleda da su ih četnici preklali. Jakšić je pobegao u avgustu 1941. iz Nemačke zajedno sa 40 Španaca. Neka im je slava!

Oko tri krenuli smo za Previle, dva sata od Bogovića. Seljaci su preplašeni: »Kuda ćete? Idemo i mi za vama«. Kažemo im da naši bataljoni teraju ustaše i neka se ne boje. Kad smo stigli u Previle zatekli smo »žandariju« – seljake koji održavaju red. Lepo su nas primili. Naročito se ističe starica Joka. Ona veli: »Da vas nije, ustaše bi čitavu Jahorinu popalile«. Njen muž veli: »Došli ste u pravi čas. Niko nije znao ni ko ste, ni odakle ste, već samo dođe odlična vojska s mitraljezima i zaustavi ustaše«. Žena u čijoj smo kući bili, kaže mužu kada se dere na nju: »Ne smiješ vikati na mene. Tu su partizani«.

Zina je sinoć održala konferenciju sa ženama. Za Rusiju mnogo pitaju. Jedna veli: »Velika je kao pola svijeta«. O životu u SSSR-u ne znaju ništa. Četnička propaganda imala je uspeha, jer jedna žena veli: »Čule smo da tamo jedna žena pripada svima«. Nekoliko seljaka upada: »Nije tako tamo. Jedan nam je insan pričao da je tamo dobro«. Jedna žena pita: »Da li će nam se dovesti voda u kuću kad se oslobodimo?«

NEDELJA, 25. JANUAR

Previle. – Foča je slobodna. Stigao je bataljon Pivljana sa 380 ljudi. Krenućemo i mi danas. Oko 11 stigao kraljevački kurir i javlja da su ustaše napale kod sela Kamenice, ali su odbijene. Imali su dva mrtva, a mi jednog.

Krenuli smo u jedan sat za Foču. Marš od pet sati. Spuštamo se u dolinu. Vidimo Durmitor. U Drenovi, u Sandžaku, bili smo šezdeset kilometara istočno od Durmitora. Sada smo sedamdeset kilometara severno.

Drina. Ustikolina. Opljačkano i popaljeno mesto. Teško se može naći i jedna čitava kuća. Kraj Drine – dva leša s probijenim lobanjama. Groznijeg grada nisam video. Na ono malo čitavih kuća krst, znak da je kuća srpska. Dobijamo po četiri promrzle jabuke. Onda 12 kilometara do Foče. Jugovina. Pada ledena kiša. Foča nije tako popaljena, ali je opljačkana. Četnici su ušli u grad 5. decembra bez borbi, po sporazu-

mu s Italijanima, kad su naši crnogorski odredi udarili na Pljevlja. Italijani su se smesta povukli iz Foče da bi pojačali garnizon u Pljevljima, a četnicima su ostavili ustaško oružje.

Usput pričam s Markom. Proleće će nam doneti žestoke borbe. Glad, teror, logori s jedne strane, a s druge nadiranje Crvene armije – otsudni boj. Govorimo kako bi se moglo probiti u Beograd. Ali tek je kraj januara. Ja mislim najmanje još mesec dana moramo čekati. Stižemo u hotel: soba, krevet, čaršav, viljuška! Posle lutanja po Jahorini i Romaniji – zaista neobično. U tom hotelu bio sam s Olgom jula 1938.

PONEDELJAK, 26. JANUAR

Foča. – Imamo nameru da ovde duže ostanemo. Oslobodili smo i Goražde. Major Todorović, jedan od glavnih četničkih vođa, uhvaćen je u Hercegovini. Ti su ljudi pravi zločinci. Povezali se sada s Italijanima. A strašne pokolje su pravili. Muslimani računaju da ih je preko tri hiljade u ovom kraju pobijeno. Srbi računaju svoje gubitke na 400. Foča puna sirotinje. Muslimanke prose po ulicama. Magacini prazni. Srpske gazde su svoje magaze napunili. Noćas će biti izvršen pregled, pretres. Pivljanski bataljon slabo se pokazao. Svu su hranu iz četničkih magacina preneli u Šćepan Polje. Ima i pojedinih slučajeva pljačke. Neki su razoružani i hranu će vratiti.

Svratili smo, Marko, čiča Janko i ja kod nekog sajdžije u kuću. Sreli smo tu jednu devojku – Skokić. U Sarajevu, veli, ubili su joj tri sestre od tetke i tetku. Devojke su prvo silovane pred majkom, zatim ubijene i, najzad, i majka pogubljena. Toj Skokićevoj i brat je ubijen. Sada nema nikoga. Besna kao tigrica. Željna osvete. »Sve bi Turke poklala«. Kažemo joj šta su kriva nevina srpska i muslimanska deca. Teško joj to ide u glavu. Kažemo joj kako su se petokolonaši ujedinili: Nedić je slao delegaciju u Zagreb. Četničke vođe zabranjuju da se puca na Nemce.

Uveče sedimo, Marijan, Jurica i ja – pričamo. Mrak je pao. Čekamo večeru. Predviđamo kad ćemo pobediti. Jurica računa – kraj leta. Marijan – isto. Ne bi trebalo ići više na jug. Na sever, u Srbiju!

UTORAK, 27. JANUAR

Foča. – Naši su povratili od ustaša Vrhpraču, ono popaljeno selo. To će imati povoljnog dejstva na čitav narod ovog kraja. – Razgovarao sam s Feridom Čengićem iz Sarajeva. Njemu je policija upala u ilegalnu štampariju 28. juna. Pokušao je da pobegne, ali mu se jedno Ciganče bacilo pod noge. Bio je izveden pred preki pokretni sud. Dva druga, uhapšena s njim, bila su streljana. On je zarobljen i poslat u logor u Koprivnicu. Drugovi su potrošili 200.000 kuna za podmićivanje sudija.

a ustaškom oficiru Hakiji Hadžiću rečeno je da će biti ubijen ako Čengić bude streljan. U Koprivnici – jelo se jednom dnevno: parčence proje i voda od krompira i pasulja. Tu je zatekao 180 ljudi. Branko Bujić nije više tamo. Odveden je u Gospić, pa odatle na Velebit – u logor Jadovno.

U Koprivnici su bili i drugovi iz logora u Lepoglavi. Marijan Krajačić bio je živ do pre dva i po meseca. Tu su bili još: Kavurić, Bukovac i Bruno Radeljević. Svi Srbi i Jevreji iz Lepoglave su streljani u tri grupe. Marijan Krajačić je iz Koprivnice odveden za Jasenovac s ostalim. – Čengić je vraćen natrag u Sarajevo – na novo suđenje. Ali je 10. novembra zamenjen za jednog domobranskog oficira kod Mokrog. S naše strane bio je tu Čiča Romaniski. Čengić veli da je proveo dva dana s domobranskim oficirima. Svi su bivši jugoslovenski aktivni oficiri, jedan je bio potpukovnik u kraljevoj gardi. Čengić je sada zamenik politkoma u Kalinoviku.

Danas je bio zbor. Kad je govorio Arso naišao avion. Ostala je jedna trećina slušalaca. Izgleda da je to bio putnički avion za Mostar. Uveče je priređeno poselo. Dobro je bilo. Užičani su silni mladići.

SREDA, 28. JANUAR

Foča. – Marko je naredio da se iz Drine povade poklani muslimani i sahrane.

Počeli smo naš rad: otvaramo lokal za Agitprop i organizujemo usmene novine. Uveče sam s Pajom Savićem sedeo. On mnogo misli na kuću. Nije lako.

ČETVRTAK, 29. JANUAR

Foča. – Na sastanku ćelije opet sam kritikovan! Raskritikovao sam se. Zaista je to već skandal. Ali pravo mi je govorila majka. Popraviti se moram – pitanje je života i smrti. Svim silama ću se ispravljati – grub neću biti. Paziću kako se s ljudima ophodim. S druge strane neka me radost obuzima. Boravak u ovom kolektivu pomoćiće mi da ispravim svoje nedostatke. Dragocena škola! Glavu gore, priberi se – pamet u glavu!

Tu su bili još: Kavurić, Bukovac, Bruno Rebenović.

PETAK, 30. JANUAR

Foča. – Razvili smo posao. Organizovali smo prostorije Agitpropa i kulturno-prosvetni odbor. U utorak – prve usmene novine u Foči.

Noćas stigao Uglješa Danilović. Doneo tužnu vest: Dragančе Pavlović, Čiča Romaniski i Čiča Milan Ilić – izginuli, i još 59 drugova iz Prvog šumadiskog bataljona. Iznenadili su ih nemački skijaši i ko-

njanici kod Pjenovca prema Han Pijesku. Slava vam dragi drugovi! Inače su ostali bataljoni Prve brigade stigli u Trnovo, prešavši od Vareša do Trnova preko Sarajevskog Polja, sa zapadne strane Sarajeva.

SUBOTA, 31. JANUAR

Foča. – Ceo dan sam mislio na Prvi šumadiski odred i Dragančeta Pavlovića. Izginuli su zbog neopreznosti. Dok su utovarivali topove, Nemci su naišli s obe strane na smučkama i konjima. Pali su pokošeni puškomitraljezima i mašingeverima. Jurica mi reče: »Ovo ti je treći put da si izvukao glavu«. Draganče me je smenio dve nedelje uoči pogibije.

Išao sam danas pored Drine. Bistra, ledena. Gledam stenje. Neki ljudi stoje kraj obale. Jedan viče: »To je Ibro«. U vodi leševi.

SUBOTA, 9. MAJ

Foča. – 10.00: Koča javlja da neprijatelj nadire prema Oštrom Vrhu. Italijani idu od Goražda, Miljena i Čajniča u tri kolone, uglavnom opštim pravcem: Dubrava, Humna, Goli Vrh, Han Soha, Boljoradina, Foča. Celokupna snaga: najmanje jedan pešadiski puk dobro snabdeven bacačima i brdskim topovima. Kraljevački bataljon povukao se sa položaja Biljik – Ahmovići u pravcu Vikoča. Italijani su još juče krenuli, a izveštaj je stigao jutros rano. S ostalih frontova nema nikakvih izveštaja.

Arso i Lola otišli su na savetovanje kod Starog. Rečeno nam je da stvari spakujemo. Potkovao sam cipele, vindjaku okrpio, na čuturu namestio kajiš, a od platna ustaškog aviona, oborenog novembra meseca 1941. kod Rogatice puščanom paljbom, napravio sam torbicu za »Dnevnik«. Bio je to avion tip »Potez«; ležao je na stanici.

Stigla jedna neproverena vest da su Italijani zaustavljeni južno od Oblja. Zadržali ih Hercegovci. Italijani sada krenuli prema Borču.

11.30. – Gornja vest netačna. Italijani ušli u Ulog. Obaljski bataljon se raspao. Straljanska četa sa 150 pušaka predala se Italijanima. Krsta Rudan, bivši komandant Obaljskog bataljona, osuđen na smrt zbog izdaje kod Mjedenika. Sadašnji komandant bataljona Petar Goljević, zvani »Bugarin« nestao. Po svoj prilici ubijen. Drugi šumadiski otišao na Borije ka Kalinoviku, a Hercegovci na Mjedenik da štite Borač od Italijana i ustaša, koji su tamo pošli. S drugih frontova nema ništa do ovog trenutka.

17.05. – Foču napuštamo konacno i neopozivo. Lola nam je saopštio u 14 časova da se spremimo za večeras, a u 16.30 sve su stvari bile u Komandi mesta. Pošao sam sa drugom Ismetom Mujezinovićem na groblje iznad Foče, gde sam držao kurs omladincima iz Šumadiskog.

On mi je u »Dnevniku« nacrtao grad koji je ravno 110 dana bio slobodan: od 21. januara do 10. maja. Verovatno će Italijani ući u grad sutra. Dok je Mujezinović radio pejsaž, tromotorni italijanski bombarder prelete Foču. Sirena je svirala jedno pet–šest puta, jer je avion tukao naše položaje dva do pet kilometara od grada. Pravio je veliki luk i uvek malo zakačinjao grad, a sirena je svirala.

Sto deset dana u Foči, više od Pariske komune i mađarske revolucije. Sećam se dobro one mračne, ledene zimske noći kad smo ušli. Napuštamo grad u suncu. Doneli smo mu slobodu, skinuli smo leševe s mosta, obustavili klanje, uneli kulturu, nov život, zaista sunce. Možda neki drugovi suviše oštro kritikuju mase ovoga kraja, možda ne govore tako o Istočnoj Bosni kao o Crnoj Gori, Hercegovini, Sandžaku. Ali ovo je najzaostaliji deo Jugoslavije. Narod ovog kraja do 1918. bio je kmet begovski i aginski. On nije imao revolucionarnih tradicija Nevesinja i Krajine. Ovo je kraj gde naša Partija do pre deset meseci nikog nije imala, njen se glas nije čuo. Ovde je carovala »Jenesa« čak kad je bila u opoziciji – gotovo jedino ovde u čitavoj Jugoslaviji. – Pa onda nacionalna i verska mržnja koju su domaća gospoda do maksimuma razvijala. Jevđević je godinama trovao ovaj narod. Sve su to momenti koje treba uzimati u obzir pri oceni čoveka ovog kraja.

Radili smo ovde tri meseca. Mogli smo i bolje raditi. Rezultati su tu. Istina, nismo stvorili proleterske brigade, ali je otišlo preko 400 omladinaca u proleterske bataljone, stvorena su tri–četiri udarna bataljona. Rezultati našeg rada će se tek videti. I oni najuporniji opaziće razliku između partizana s jedne, i Nemaca, Italijana, četnika i ustaša, s druge strane. Ne zaboravimo i uticaj nedićevaca na narod ovog kraja. Njihova petokolonaška propaganda nagrizala je redove dobrovoljačkih jedinica. Blizina nedićevskih bandi imala je tu uticaja. Ovih nekoliko misli nabacujem brzo u našim poslednjim časovima u Foči...

str 158: prazna

GLAVA TREĆA

DRUGI POKOLJ MUSLIMANA U FOČI I DRUGIM KRAJEVIMA BOSNE I HERCEGOVINE – maj – decembar 1942. godine

Naređenje za napad četničkih komandanata; Ubijanje, klanje žena, dece i staraca; Hiljade izbeglica iz Foče u rejonu Kalinovika; Komandanti tih zločina: Pavle Đurišić, Dobrosav Jevđević, Petar Baćović pod komandom Draže Mihailovića; Primena slova »Z« – ubiti – klanje kamom; Odnosi četnika i italijanskog okupatora prilikom napada na Foču; Zlodjela oko Goražda, Ustikoline; Proglas VŠ NOP i DV Jugoslavije Srbima, Hrvatima i Muslimanima; Đilas u »Borbi« o zločinima nad Muslimanima; Josip Broz Tito je upoznat sa zločinima u Foči; Muslimanska nacionalna vojna organizacija za Bosnu i Hercegovinu – rezolucije i memorandum Hitleru; dr Popovac i njegova sprega sa Dražom Mihailovićem.

Prilozi: Četnička zverstva; Memorandum »Narodnog spasa«.

DOKUMENTI

Stranica 160 prazna

IZJAVA KASIM BUDALICE IZ BIHOVA – TREBINJE, 5. JUNI 1942.

DOGAĐAJ U BILEĆI

Približujući se Fatnici iz daleka sam primjetio pustoš, koju su počinile zlikovačke četničke ruke. Svuda se primjećuju tragovi pljačke i pustoši što su je počinili ti banditi poštenoj mirnoj i neboračkoj muslimanskoj sirotinji. Bezbroj žena, djece i staraca bili su žrtve ovih razbješnjelih zlikovaca. Popaljene i opljačkane kuće muslimanske, čiji zidovi zjape goli, su jedini ostatak koji nam pokazuje kuda su naišli ti zlikovci. Po pričanju nekih u Fatnici u Dječu, Planoj i okolnim selima nestalo je što pobijenih što bačenih onako živih u jame preko dvije hiljade osoba. Neke muslimanske porodice kao Ćatović, koji su stanovali u Dječu su potpuno uništene osim jedne djevojke, koja je izvađena iz jame nakon osamdeset i jedan dan. Kada sam zapitao jednu seljanku čije su to kuće, koje su popaljene ona mi je odgovorila, da su to turske kuće. Na pitanje ko je te kuće zapalio i po čijem naređenju, ona mi je odgovorila po naređenju četnika i njihovog komadanta Ante Bjeletića, koji je sebe i svoj bataljon prozvao »Čoravi bataljon«, koji je bio student prava i sin popov iz Plane, kojeg su partizani ubili u Lastvi. Zajedno s ovim zlikovcima je bio i Pero Likić, koji se sada nalazi u selu Poljicu nedaleko od Trebinja i koji se sada slobodno kreće iako isti ima na duši mnoga ubijstva nevine muslimanske sirotinje. Ova ista seljanka mi je rekla da se tu i sada nalazi jedna muslimanka koja je izvađena iz jame, što me je mnogo zainteresovalo i ja sam pošao odmah da je vidim. Rekli su mi da se nalazi u jednog seljaka, koji se zove Kundačina. Otišao sam kod nje i s njom razgovarao. Kada sam je zamolio da mi priča sve što je doživila, ona se je malo osmjehnula i nastavila smješkajući se stidljivo. Ovdje iznosim doslovno riječi, koje je ona govorila:

»Kada su nas četnici uhvatili, to jest sve naše komšije Srbi rekli su nam da nas vode u Stolac. Na pitanje je li Vas koliko bilo, ona mi je odgovorila da ih je bilo oko 600 što žena, djece i staraca, a među nama se je nalazio i po koji mladić, koga su uhvatili nakon što mu je nestao i posljednji metak. Poveli su nas prema Nevesinju, te nas opet odatle

povratiše govoreći, da će nas povratiti kući, dok su oni u stvari tražili jamu u koju će nas moći bacati. Najzad im je pošlo za rukom i našli su jamu koja im je bila po volji. Nas su malo dalje od jame zadržali dok su nas trojica sa puškama čuvali da im ne bi pobjegli a jama je od nas bila udaljena kojih 50 metara i iza jednog malog brežuljka tako, da mi koji smo ovamo ostali nismo mogli vidjeti kako ih bacaju. Jedan je od njih dolazio u razmaku od 10. do 15. minuta i odvodio nas po petero. Najzad dođe red i na mene... Povedoše me sa jednom ženom, jednim starcem i dvoje nejake djece. Od ove partije mene su bacili prvu. Čim sam prišla jami i vidila šta me čeka ja sam se od straha onesvijestila. Kada sam pala u jamu potres me je osvijestio. Dno jame bilo je malo šire od otvora. Ja sam se odmah pomakla u stranu da me ne bi udarili oni što će doći iza mene, što su ih bacali. Osjećala sam pored straha i velike bolove u lopatici, jer sam prilikom pada izglavila ruku u lopatici. Osim mene bila je još živa i jedna žena isto Ćatuša, koja je bila noseća. Ona je mnogo jaukala i previjala se od bolova zadobivenih prilikom pada. Ona je umrla drugi dan. Ja sam i dalje živila, hranila sam se hljebom, kojeg sam ponijela sa sobom kad sam pošla, jer sam se nadala da će mi trebati uz put. To isto su učinili mnogi od nas. Dosta sam našla hljeba i u džepićima mrtve djece te sam se i sa time hranila. Dva puta su mi i čobani bacali po malo hljeba. Izpočetka me je bilo mnogo strah, ali sam poslije navikla. U samoj jami nije zaudaralo i tu sam proboravila 81 dan. Nakon toga su me izvadili seljaci iz Nevesinja. Kada sam izašla nije na meni bilo više od 30 kg. dok sada imam blizu 70. Ova se djevojka i sada nalazi u Fatnici kod jednog seljaka koji je izdržaje a zove se Kundačina.

Ovu izjavu dao je Kasim Budalica iz Bihova, općina Dživar, kotar Trebinje dne 5. lipnja 1942. g. poslije sloma partizana u ovim krajevima kad se predao hrvatskim vlastima, te je interniran po talijanskim vlastima negdje u Italiju.

Imenovana je živa pa u koliko ispadne prilika navodi bi se mogli provjeriti. Ista nije više kod spomenutog seljaka već je otputovala u Bosnu prolazeći kroz Trebinje. Gore spomenuti zlikovac Pero Likić nalazi se i slobodno kreće u samome gradu Trebinju, dok svi muslimani koji su iz gornjih pobuda borili se protiv njih sada su internirani i oni i njihove porodice od strane Talijana.

Trebinje, 6. siječnja 1943.

(FOND ARHIV GAZI HUSREV-BEGOVE BIBLIOTEKE
U SARAJEVU
A 3770, str. 202–204.)

ZAPISNIK SA KONFERENCIJE ČETNIČKIH ODREDA SA PODRUČJA DOLINE VRBASA 7. JUNA 1942.

ZAPISNIK

konferencije prestavnika vojno-četničkih odreda, sa leve i desne strane reke Vrbasa, održane 7. juna 1942. u selu Javoranima, srez kotor-varoški.

Konferenciji su prisutni:

Komandant vojno-četničkog odreda sa sektora Borja Rade Radić[1] sa načelnikom štaba Svetom Mitrovićem, Vidom Vidovićem, Milanom Stankovićem za bataljon »Petar Mrkonjić«, Dragoljubom Šatorom, za bataljon »Karađorđe« i Stankom Grabovcem za bataljon »Tankosić«;

Komandant vojno-četničkog odreda sa sektora Čemernica[2] Lazo Tešanović, sa Mlađenom Milanovićem, Simeunom Obradovićem i Filipom Đukanovićem;

Komandant vojno-četničkog odreda sa sektora Manjača Vukašin Marčetić, sa Jovanom Mišićem komandantom bataljona, Branislavom Lazičićem i Vojinom Jovićem;

Komandant bataljona »Kočić« Uroš Drenović i komandant »Gvozdenog bataljona«[3] Mitar Trivunčić sa sektora Lisina.

Konferenciju otvara Lazo Tešanović kao domaćin i pozdravlja prisutne dobrodošlicom. Ističe da su inicijativu za ovu konferenciju dali predstavnici Manjače, a on je istu rado prihvatio, jer je nastala neodloživa potreba da se sastanemo i upoznamo, da rešimo neka pitanja organizacije i stvaranja boljih veza, da utvrdimo daljnje smernice rada i najzad da odredimo i svoj stav prema nezavisnoj državi Hrvatskoj, pri čemu treba da radimo sporazumno i da smo svi solidarni.

Zatim daje reč Branislavu Lazičiću, adv. pripravniku, koji u podužem referatu izlaže događaje od početka borbe do danas. Naročito naglašava da su se Srbi digli na ustanak, jer su bili napadnuti samo zato što su Srbi, i kao Srbi hteli su da se brane, da bi sačuvali svoje živote, svoje ime, svoju čast, svoju veru i svoje nacionalne tradicije. Međutim, sticajem prilika u redove Srpskih boraca uvukli su se sumnjivi ljudi, kojima narod nije znao ni poreklo ni prošlost, a koji su se pod lažnim imenima nametali za vođe Srbima borcima. Ti ljudi hteli su da Srpsku

---

[1] Trgovac iz s. Jošavke (Banjaluka). U leto 1941. predvodio grupu seljaka iz tog sela u borbi protiv ustaša. Bio je član Štaba 4. krajiškog NOPO. Krajem februara 1942. obrazovao četnički odred »Borje« i stupio u borbu protiv NOP-a. Suđen i streljan 1946. godine.

[2] Četnički odred »Obilić«

[3] »Gvozdeni bataljon« je formiran od ljudstva 2. bataljona (bataljon »Iskra«) 3. krajiškog NOPO, koji je bio pod jakim uticajem četničke propagande kojom je rukovodio Mitar Trivunčić, žandarm, član Štaba bataljona. Proces njegovog formiranja trajao je od kraja marta do 17. maja 1942, kada je izvršen puč u bataljonu »Iskra«.

narodnu borbu skrenu sa njenog pravog puta i da je potčine interesima jedne partije. U tom cilju oni su počeli razoružavati i ubijati najistaknutije borce, a da i ne govorimo o pljački i svim mogućim vrstama nasilja koja su oni počinili prema Srpskom narodu. Usled toga moralo je neminovno da dođe do cepanja jedinstvenosti narodne borbe. Nastala je potreba da se Srpski narod brani od nasilja proleterskih udarnih bataljona jednako kao i od ustaša. Jer, kud god su prolazili ti udarni bataljoni, svoj trag obeležavali su mnogobrojnim grobovima nevinih Srba. Otvorena je brato-ubilačka borba i novo krvarenje, pri čemu su proleterske jedinice uvek bile napadači, a četnici su se uvek nalazili u stavu odbrane svojih i narodnih života. Mnogi od nas nastojali smo svim silama da se do konca rata potpuno očuva jedinstvo borbenih redova, da se ne postavljaju nikakva stranačko politička pitanja, nego najpre da očistimo zemlju od neprijatelja, da srpski narod izvojuje svoju slobodu, pa da onda, tako slobodan, i sa oružjem u ruci traži sebi vlast i upravu kakvu želi da ima. Komunisti nisu to hteli, nego su, pošto su Srbi suzbili Hrvate, mislili da je vreme da »prečiste pozadinu«, da uzmu svuda komandu u svoje ruke i da se na koncu rata proglase isključivim gospodarima Srpske zemlje, ne vodeći ni malo računa o istinskim težnjama i stvarnim životnim potrebama srpskog naroda.

Ovaj otvoren sukob u redovima Srba boraca, koji su izazvali komunisti, prisilio je vođe vojno-četničkih odreda da se osiguraju bar prema Hrvatima i da na taj način zaštite narod od daljnjeg klanja i uništavanja narodne imovine pljačkom i paljevinom. Tako su sklopljeni izvesni sporazumi sa Hrvatskim vlastima u Mrkonjić gradu od strane Uroša Drenovića, u Banjoj Luci od strane Drenovića i Marčetića, te je i Tešanović naknadno načinio takav sporazum za svoj sektor. Tekstualno ti sporazumi nisu mi poznati, ali koliko sam obavešten, u njima je priznata Nezavisna država Hrvatska. To je ono, što po mome mišljenju, nije trebalo učiniti posle svega šta su Hrvati počinili prema srpskom narodu, posle tolikih borbi i žrtava, i gotovo pred slomom te tobožnje države koja još ne priznaje srpskog naroda, i koji se u njoj nalazi van zakona, ali bila je nevolja i zato su krivi komunisti. Međutim, mi ne možemo tako olako preći preko svih zločinstava koja su ustaše izvršile nad Srbima. Oni to moraju platiti kad-tad. U potpise i obećanja predstavnika N. D. H. mi ne možemo imati nikakva poverenja, jer prema informacijama koje imamo, oni žele da najpre uz našu saradnju razbiju partizane, a posle da se okrenu protiv nas. Toj njihovoj nameri mi ne smemo nasesti, pa moramo prema njima biti stalno na oprezi. U sukobima sa partizanima treba štedeti živote Srba boraca, nastojati da se oni propagandom pridobiju u naše redove i tako pojačamo svoje snage za konačni obračun sa Hrvatima.

Pred nama je Vidov dan. To je dan koji je Srbe uvek opominjao da treba da mobilišu sve svoje snage u borbi za slobodu. Treba da pregledamo svoje snage, pa da za taj dan spremimo opšti napad na ustaše, ili ako to nebi bilo moguće iz bilo kojih razloga, da bar toga dana izvršimo što snažniju propagandu svojih ideja i ciljeva u narodu.

Najzad Br. Lazičić ističe potpuno pomanjkanje veza između naših pojedinih odreda, a onda i veza sa Srbijom, što je upravo greh; sudbina Srbije je i naša sudbina, jer je i ovo srpska zemlja na kojoj mi živimo. To su pitanja o kojima uglavnom treba danas da se porazgovorimo i sporazumemo.

Komandant Marčetić objašnjava zašto je došlo do sporazuma sa Hrvatima. Proletos su komunisti napustili položaj koji su držali tokom zime i pošli da teraju naše četničke jedinice, a Hrvati su pošli da pale i pljačkaju naša srpska sela. Prva potreba je bila da se zaštiti narod. Pretsednik vlade u Londonu g. Slobodan Jovanović je rekao preko radia da treba čuvati živote naših ljudi. Drugi cilj bio nam je da izvučemo one mnogobrojne Srbe koji su trunuli po hrvatskim tamnicama. Treći razlog bio je pitanje hrane, i najzad pored svega toga sada je za nas najvažnije pitanje dobavljanja municije. Ja sam do sada od Hrvata izvukao veliku količinu municije, a ta će nam izgleda trebati baš za njih. Sada možemo upoznati njihove snage i način borbe. Oni više nemaju stare taktike. Treba upoznati njihove položaje i kretanje, te uhvatiti naročite veze sa Jugoslovenskim oficirima u Hrvatskoj vojsci. Poštene muslimane i Hrvate treba pridobiti za nas, jer su komunisti uspeli svojom propagandom kod muslimana, tako da nas oni smatraju za zverove, pa su zato i mnogi njihovi ljudi bežali u komuniste, a danas to treba da otpadne. Ministar Bešlagić[4] vodi sada neku nacionalnu akciju među muslimanima.

Borbu sa Kozarom i Grmečom, gde su sada grupisani komunisti,[5] ne treba shvatiti kao borbu protiv ustaša. Njih treba da radimo da one ljude koji su zavedeni privučemo u svoje redove. Mislim da treba ići dalje za onim za čim smo pošli.

Što se tiče Vidov dana, treba preduzeti akciju, ako nam to dozvole prilike spolja i iznutra. Mi Hrvatima ne možemo vjerovati, jer nam oni već postavljaju pitanja koja mi nećemo moći prihvatiti. Oni hoće da mi svoje četničke organizacije pretvorimo u dobrovoljačke bojne i da položimo zakletvu Paveliću, što mi nećemo nikada učiniti. Mi treba da iskoristimo jedino što više oružja i municije. Veliki Župan u Banja Luci tražio je od mene predračun za plate našim vojnicima i ja sam to odbio.

---

[4] Inž. Hilmija, tada ministar prometa javnih radova u vladi NDH.
[5] Na tom području su tada dejstvovali 1. i 2. krajiški NOPO.

Smatram da su Bosna i Srbija jedna zemlja i nadam se da će se iz Bosne očistiti sve što nije srpsko. Treba što pre uspostaviti veze sa Istočnom Bosnom i Srbijom i saznati za namere naše vlade u Londonu.

Komandant Tešanović čita tekst sporazuma koji je on zaključio sa hrvatskim vlastima u ime svoga sektora, a koji se u prepisu prilaže ovome zapisniku. Zatim kaže da je to nezgodno što je potpisano – jer znači da smo nakon 10 mjeseci borbe priznali N. D. H. Težište čitave ove stvari je u tome što mi nismo mogli da se borimo na dve strane. Što se tiče moga sektora, imao sam jedanaest sela koja su bila izbačena iz svojih domova, a sve su to sela koja su nas hranila. Taj narod trebalo je spasiti, a kavgu su zametnuli komunisti. Ovim potpisom sav je taj narod vraćen na svoje mesto i time se to može pravdati. Ako smo se borili, borili smo se za narod, i ja ni ovo nisam učinio protiv volje naroda, nego baš zato što je to bilo narodna potreba i što je to narod hteo.

Zatim uzima reč komandant Uroš Drenović, koji između ostalog kaže: Ja sam odmah u početku i prvi slao svoje kurire u Srbiju. Pošto su na mome sektoru bili Italijani, moja komanda mi je naredila da radim sporazumno sa fašistima, ja sam to i radio jer sam dobio takva upustva. Mi svoja dela imamo da pravdamo sa narodom i zato ja kažem da se uvek treba obazirati na narod i njegove potrebe. Narod treba što više čuvati, ja sam tako i radio. Zato su partizani naročito o meni pisali da sam talijanski plaćenik i t. d. Bilo je došlo dotle da je Mrkonjić grad trebao da se preda meni u ruke. Komunisti su došli i zato, i kad sam ja ležao ranjen bili su došli da me ubiju i morao sam da se sklonim. Narod i vojska naučili su na mene. Kao ranjen, ja sam prepustio komandu drugima, a oni nisu znali, pa je vojska bila razjurena. Kad sam ozdravio okupio sam opet vojsku i počeo čistiti. Italijani su pošli da napuštaju Mrkonjić grad. Ja sam morao naći načina da sačuvam i pozadinu i vojsku. I Draža Mihailović je 1. marta napravio sporazum sa Hrvatima i Slovencima. Taj zapisnik nije daleko od ovoga našega. Verujte, da nije u Mrkonjić gradu nekoliko Hrvata koji su dobri ljudi, ni ja nebi potpisao zapisnik. Mi smo se sporazumeli da Ustaški tabor u Mrkonjić Gradu razbijemo. Sad, razno se komentariše: Ustaše kažu da smo se mi predali, a partizani kažu da smo mi izdali narodnu borbu i da smo srpske ustaše. Partizani su nabili zvezde da mogu što više da ubijaju i pljačkaju. Mi nismo pošli da otimamo da poubijamo partizane. Ima tu ljudi koji su zavedeni, neki su tamo od straha, a neki plaćenici i potkupljeni. One koje smo do sada pohvatali puštali smo, ako za njih nije bilo bar dokaza da su vršili zločine. U pogledu akcije protiv Hrvata prosta je stvar – dokle je jak vanjski front, mi ne možemo ništa, jer će im njihovi saveznici pomoći i mi moramo biti oprezni. Da smo nastavili borbu, sada bi ovuda šetali avioni i tukli naš svet. Sa-

da je vreme kad narod treba nešto da radi, jer ja ne mogu lagati narodu da će nešto doći i da će neko poslati, i ja računam samo sa onim što mi imamo. Već radi toga ovaj naš postupak u odnosu prema Hrvatima može se opravdati. Mi moramo što dalje izigravati ovu politiku, dok ne pukne front, a onda…

Mi sve svoje odrede treba da što čvršće povežemo i da pomažemo jedni drugima gde to treba. Kad bude došlo pitanje predaje oružja doći će do loma, pa kad jedan dođe u opasnost treba svi da krenemo zajednički. Pojedini naši odredi ne moraju da priznaju ove naše sporazume. Što se tiče novca, ja stojim na stanovištu da sada od Hrvata treba uzeti sve što se može.

Kod ovih reči većina učesnika ističe suprotno mišljenje, jer da bi to stvarno značilo biti plaćenik, te se zaključuje da se novac ne može primati od Pavelićeve države.

Dalje ističe da bi Istočna Bosna morala imati vezu sa Srbijom pa bi naše stanje što pre trebalo referisati Srbiji. Treba ih obavestiti, da je akcija čišćenja komunista sada došla u Bosansku krajinu gde su se zbili ostaci njihovih razbijenih jedinica. Treba tražiti da iz Srbije pošalju ljude da se upoznaju sa stanjem u našim krajevima. Propagande nema uopšte kod nas. Partizani govore da je njihova čitava Bosna. Narodu se može izložiti i lepo kazati sve što je na stvari. Pozadina mora razumevati naš rad, a rad u pozadini mora da bude organizovan. Dalje referiše o stanju partizana koji su se sada grupisali u Kozari i Grmeču. Na njih će napasti, prema obaveštenjima koja on ima biti izvršena ofanziva 14. ov. mj. Hrvati će biti naročito oprezni oko Vidov dana, a i iz Londona putem radija poručuju da borba za sad stane. Mislim da je narod jedino na taj način spašen, što smo zaključili ovaj sporazum.

Sveta Mitrović ističe da je video nacrt sporazuma koji je trebalo da se zaključi sa »Ozrenom«. Poglavnik je tražio da se četnici razoružaju.

Komandant Rade Radić kaže: da se mi nismo digli protiv komunista, došle bi u pitanje i naše glave. Oni su kod nas u Jošavki doveli proletere i počeli praviti nečuvena bezakonja. Za kratko vreme ubili su petnaestak ljudi, i to ubili bez ikakva pitanja naroda, pa su činili i druga bezakonja. Najzad su počeli da rade i protiv nas i odreda. Doktor Stojanović je govorio da treba ubiti više od 10% ljudi dok sve ne dođe na pravu liniju, a jedan njihov odrpanac mi je rekao da će on sve to udesiti. Kad smo pohvatali neke njihove tajne stvari videli smo o čemu se radi. Vojnici su sami bacali crvene zvezde, a ja sam ih nagovarao da ih nose, da se oni nebi setili. Omladinski časovi bili su leglo nemorala. Izlaza drugog nije bilo, i mi smo izvršili udar, pa ih rasterali i pobili. Oni mene lažno optužuju da sam pobijo njihove ranjenike. Ne, to nisu

bili ranjenici nego zdravi proleteri, a doktor Stojanović je bio potpuno ozdravio i primio komandu.

Što se tiče odnosa prema N. D. H., neki moji ljudi su bili i nešto ugovarali, ali ja nisam bio, već sam izbegavao, i ako me stalno traže. Ozrenski odred jak i ima preko 70 mitraljeza. Mi smo sa njima ustanovili neku vrstu više komande. Njihov pravni savetnik je rekao da je priznanje N. D. H. pitanje više formalne naravi i da će to za kratko vreme otpasti. Ja sam se do sada držao Branina pisma, da ne treba priznavati Hrvatske države, jer Hrvati ne priznaju Srpskog naroda.[6]

Mi smo stupili u vezu sa Ozrenom, Trebavom i Majevicom i imali smo dogovore, pa smo se sporazumeli da naši odredi i vaši sa druge strane Vrbasa održe jednu zajedničku konferenciju. Što se tiče komunista njih sada ima kod Biočana u srezu Prnjavorskom oko 200 do 250, ali oni su u raspadanju. Na njih su baš jučer krenule naše čete, oko 800 ljudi, i ja računam da ozbiljne borbe neće ni biti. Dalje Rade Radić ističe da se naša vojska mora disciplinovati. Trebalo bi stvoriti pravu vojsku, sposobnu i za najteže zadatke, jer vojska koja ide u pljačku, i kojoj treba tri sata da se skupi, nije za to sposobna, što se tiče hrane, naš odred ima je dosta.

Marčetić ističe da je greška u pogledu discipline što nemamo više komande koja može da primeni i stroge kazne.

Vid Vidović kaže da treba rešiti pitanje da li njihov odred može da potpiše sporazum sa Hrvatskim vlastima da bi mogao iskorištavati municiju a eventualno i oružje. Odlučuje se da postupi kao i ostali susedni odredi.

Posle ovoga napravljen je duži odmor za vreme kojega su učesnici konferencije održali mnogobrojnom okupljenom narodu govore o političkoj situaciji i upoznali ga sa stanjem stvari. Narod je pažljivo saslušao i srdačno pozdravio govornike i klicao Kralju Petru Drugom i srpskoj slozi.

U nastavku rada, posle odmora, na konferenciji su jednoglasno donešeni sledeći zaključci:

1) Po predlogu Rade Radića treba da se održi zajednička konferencija sa Ozrenom i Majevicom na dan 21. juna o. g. u Jošavci, s tim da odrede s desne strane reke Bosne pozove Rade Radić, a sa Glamočkog sektora Drenović i Trivunčić;

2) Da se održava svakodnevna veza između pojedinih odreda Borja, Čemernica, Lisina, Manjača i nazad;

3) U slučaju traženja pomoći dužan je jedan odred da se drugome odazove;

---

[6] Četničko rukovodstvo je pred javnošću skrivalo da je priznalo suverenitet NDH i da je sklopilo sporazume o saradnji protiv NOP-a, iako je o tome pisala ustaška štampa.

4) Da se prepis zapisnika pošalje Vrhovnoj četničkoj komandi u Srbiju sa referatom o našim prilikama, a ujedno da se zatraže iz Srbije ljudi sposobni za vojne instrukcije, i to prvenstveno po rodu iz Bosanske Krajine; i

5) Predlog Trivunčića zaključuje se da odredi na levoj strani Vrbasa osnuju zajedničku višu komandu za svoj sektor i da se na konferenciji od 21. juna istupi kao jedinstven odred.

Zaključeno i potpisano.

Zapisničar: Pretsednik:

(AOS, Ča, k. 233, reg. br. 1/8)

JEVĐEVIĆ – BAĆOVIĆ – DRAŽI MIHAILOVIĆU, 15. JULI 1942.

Naređenje za napad na Foču izvršićemo ali skidamo sa sebe svaku odgovornost jer će isti imati rđavih posledica za narod. Molimo odložite napad dok primite naš poslani izveštaj.

Odgovorite još danas Jevđević i Baćović. (depeša br. 510)

DR ISMET POPOVAC – DRAŽI MIHAILOVIĆU, 21. JUL 1942.

Uvaženi gospodine Ministre[1]

Koristim ovu priliku, da Vam se preko g...[2] obratim sa slijedećim pismom:

Drago će mi biti ako nisam ja prvi od Muslimana koji sam s Vama direktno stupio u kontakt. U koliko ja budem prvi, to je vjerovatno zato, što drugi nisu imali ove mogućnosti.

Iz Vašeg stava prema Muslimanima kao i iz stava kr. Vlade koji je višekratno objavljen putem radia, vidim da ste i Vi i kr. Vlada stali u pogledu Muslimana na jedno ispravno stanovište, što zaključujem da je posledica dobrog informisanja o stanju stvari i brige za nas na čemu će Vam svi ispravni Muslimani biti zahvalni.

Ovom prilikom hoću da Vam podvučem jednu važnu činjenicu, a ta je, da Muslimani nikada nisu kao cjelina i putem nekog svog kvalifi-

[1] Odnosi se na Dražu Mihailovića.

[2] Trima tačkama je obeležno ime lica koje se izbrisalo pod uticajem lepila sa nalepnice sa ranijom signaturom dokumenta.

kovanog foruma priznali hrvatsku državu. Što su učinili pojedinci pa i neki istaknuti, učinili su to na svoju ruku, i bez konsultovanja bilo naroda, bilo svojih političkih istaknutih istomišljenika. To priznanje i ta saradnja, makar i pojedinaca, uskoro su izgubili svaki stvarni dublji značaj, jer je demantovano poznatim rezolucijama istaknutih Muslimana iz gotovo svih mjesta Bosne i Hercegovine, koji potpisaše rezoluciju ne samo istaknuti Srbi Muslimani, već i velika većina onih Muslimana koji su se u Jugoslaviji isticali kao Hrvati – Muslimani. Značaj ovih rezolucija može se ocijeniti istom onda, ako se uzmu u obzir sve okolnosti pod kojima su one pisane, a te su nepostojane ikakve političke slobode, niti kakve lične i druge sigurnosti u državi Hrvatskoj.

Na ovome, što ste kr. Vlada odnosno Vi objavili svoj stav prema Muslimanima, držim da ne treba stati, već rad među Muslimanima treba nastaviti u željenom pravcu, jer druga strana ne miruje, već se svim dozvoljenim i nedozvoljenim srestvima trudi, da Muslimane održi u svojim rukama i upotrebi u svoje paklene ciljeve.

Meni, i kao Srbinu i kao Muslimanu, stalo je do toga, da se što više Muslimana za koje sam osvjedočen da su ispravni, privede našoj nacionalnoj zajednici, i upotrebi za naše nacionalno ozdravljenje i vaskrs naše države i slobode.

U tome pravcu trebalo bi da se učini dosta predradnja, od kojih je ona dobrog postupka četnika prema Muslimanima u novije vrijeme već pokazala dobre rezultate i dobar odjek u našem svijetu. Potrebno bi bilo gdje to ide, a ja vjerujem da bi pored svega već sada išlo na nekim mjestima, uzimati Muslimane u bilo zajedničke bilo posebne četničke odrede,[3] što bi poslije prvih slučajeva išlo u mnogo većem broju. Stvar s ovim naime iznosim s rezervom zato što su se postupcima četnika, odnosno možda tuđih provokatora među njima, po mnogim mjestima u Bosni, a naročito u Foči i Goraždu,[4] odnosi između pravoslavnih i Muslimana dosta poremetili. U početku hrvatske države, a naročito poslije poznatih rezolucija Muslimana, osobito one sarajevske i mostarske, raspoloženje muslimanskih masa, izuzimajući jedan mali broj ustaša, protivu hrvatske države a za potpunu slogu sa Pravoslavnim bilo je jako napredovalo. Međutim, gornji incidenti i propaganda Hrvata i komunista, stvorile su među Muslimanima dosta mučnu situaciju i nepovjerenje prema Srbima (četnicima), koja se ipak dobrom voljom i planskim radom može ukloniti.

Jedna važna stvar u pogledu povjerenje Muslimana u ovu našu akciju, a obzirom, da na našu nesreću nema muslimanskog pretstavni-

[3] Četničke jedinice sastavljene od Muslimana nisu postojale, bilo je 1942. samo pokušaja od strane dr Ismeta Popovca da takve jedinice formira na području stolačkog sreza u Hercegovini (vidi dok. br. 194).

[4] Odnosi se na pokolj Muslimana u Foči i Goraždu od strane četnika za vreme njihove vladavine u tim mestima

ka u kr. Vladi, bilo bi i to, da bi ste Vi uzeli sebi jednog istaknutijeg Muslimana, koji ima dobar glas i političkog korjena u narodu, davši mu odgovarajući rang prestavnika Muslimana i savjetnika po svim pitanjima koja se odnose na krajeve u kojima Muslimani žive.

Ovu stvar smatram za najvažniju, i ukoliko bi se prihvatila trebalo bi joj dati najveći popularitet, zato što se neprijateljska propaganda služi svim mogućim podvalama, kao na primjer onom o namjeri Srba da potpuno iskorijene Muslimane i slično. Kada u kr. Vladi u Londonu mogu da sjede dva Hrvata i to u vrlo važnim funkcijama, čija su sabraća i jučerašnje političke pristaše skoro kolektivno dejstvovala u pljačkama i zločinima nad Srbima, a da se ni jedan od njihovih ranijih pristaša nije javno ogradio od tih zločina i pljačka, onda je moj gornji zahtjev odnosno prijedlog potpuno razumljiv i opravdan, ne samo sa gledišta Muslimana, nego još više sa gledišta srpskog, odnosno sa gledišta cjeline.

Izlažući Vam i predlažući gornje, i ja i svi ispravni Muslimani priznajemo s bolom u duši i gnušanjem, da su se mnogi Muslimani odrekli ne samo svojih bratskih nego i čovječanskih obzira, i počinili zločine koje mi najodlučnije osuđujemo. Mi smo svi za to jednodušno, da se svi ovi zločinci privedu zasluženoj kazni kad za to dođe momenat. Mi idemo još i dalje i kažemo, da ćemo privesti kazni i one koji su u momentu srpske tragedije bili pasivni, a mogli su nešto pomoći.

Verujem gospodine ministre, da sam s ovim pismom, odnosno sa izloženim u njemu, pogodio i Vaša intimna osjećanja i raspoloženja, pa Vas molim da i ovom prilikom primite moje iskreno poštovanje i vjerujte u moju odanost. –

Vaš
Dr Ismet Popovac

Nevesinje, dne 21. jula 1942.

Naređeno Baćoviću
da preduzme potrebno.[1]
DMih.

(AOS, Ča. k. 171, reg. br. 26/2, Zbornik..., tom XIV, knj. 1, dok. 126)

PROGLAS VRHOVNOG ŠTABA NOP I DV JUGOSLAVIJE, AVGUSTA 1942.

NARODU BOSANSKE KRAJINE[1]

SRBI, HRVATI I MUSLIMANI!

Otkad su fašistički zavojevači – uz pomoć izdajnika iz Beograda i Zagreba – okupirali našu zemlju, nastali su teški dani za sve narode Jugoslavije. Srbija i Crna Gora su pregažene, Slovenija raskomadana, Dalmacija prodana, a krvnik srpskog i hrvatskog naroda Pavelić učinio sve što je bilo u njegovoj moći da u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini osigura nesmetano gospodovanje Nijemaca i Italijana. Okupator je preko domaćih izdajnika – u Zagrebu Pavelića a u Beogradu Nedića, a kasnije (preko) podle grupice izbjeglica iz Londona i njihovog ministra bez vojske Draže Mihailovića – pokušao na sve moguće načine da u našim narodima uguši duh slobode i otpora i iscijedi bogatstva naše zemlje, tečena vjekovima od naših djedova, znojem i krvlju naših naroda. Najprije otpočeše ustaški psi u istoriji nezapamćene pokolje Srba, a četnički izrodi, da bi omeli borbu srpskog naroda protiv pravih krivaca, otpočeše pokolje nevinog muslimanskog i katoličkog življa. Borba naših partizanskih odreda, nezapamćena po junaštvu i samoprijegoru, otvorila je oči srpskom i hrvatskom narodu i pokazala im da je međusobno klanje po želji tuđina – Nijemaca i Italijana, a bratstvo i jedinstvena borba zaloga slobode i nezavisnosti naših naroda. Tada okupator, kad nije međusobnim razdorom mogao postići što je želio, poče da radi na slozi između četničkih bandita i ustaških krvnika, da na krvi hiljada i hiljada nevinih srpskih, hrvatskih, muslimanskih majki i dece, na zgarištima hiljada seljačkih domova miri izrode hrvatskog i srpskog naroda. Izbjeglička samozvana vlada u Londonu, koja je kukavički pobjegla da bi spasla svoj goli život, počela je preko svojega pretstavnika Draže Mihailovića da pravi sporazume na sve strane, s Nijemcima, Italijanima, ustašama, Bugarima, samo da bi ugušila borbu naših naroda i omela stvaranje prave narodne vojske. Ona je to učinila zbog toga što se pobojala da neće poslije oslobođenja moći da sjedi na grbači Hrvatima, Crnogorcima, pa i samom srpskom narodu, kako su to navikla velikosrpska gospoda kroz dvadeset godina u Jugoslaviji. Ona nije brinula o teškim danima koje proživljuju naši narodi, nego samo o tome ka-

[1] Proglas je, na razne načine, umnožavan i širen među stanovništvom Bosanske Krajine, Centralne Bosne, Like, Banije, Gorskog Kotara i jednog dela Dalmacije.

Primerak proglasa koji se ovde objavljuje odštampan je ćirilicom u štampariji »Borbe« (ovu štampariju su zaplenile naše jedinice u Livnu 5. avgusta 1942.) i nalazi se u arhivi CK SKJ, pod reg. br. 1020. (U istoj arhivi se nalazi jedan deo ovog proglasa, ali otkucan na pisaćoj mašini, latinicom, i zaveden pod reg. br. 1329.)

ko će sebi da osigura za sjutra gospodarenje nad narodima Jugoslavije. U toj svojoj protivnarodnoj politici ona nije imala ni na kog da se osloni sem na Nijemce i Italijane i na ustaške i četničke bande. Ona je sramno počela da laže Saveznike i savezničku javnost kako njeni ljudi vode borbu protiv okupatora, a svoje je oficire i četničke bandite uputila u Nedićevu i najzad u Pavelićevu vojsku da ratuju protiv naroda i njegovih najboljih sinova, da mučki ubijaju rukovodioce narodne borbe i osvetnike naroda – partizane.

SRBI, HRVATI I MUSLIMANI BOSANSKE KRAJINE!

Junačka Narodno-oslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska uspjela je da oslobodi veliki dio naše domovine, a skoro i čitavu Bosansku Krajinu. Krvnik Pavelić i izbjegličke varalice iz Londona prisilno mobilišu za službu tuđinu, protiv naroda i njegove borbe, sve sposobne muškarce. Samo naša Narodno-oslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska ima pravo da pozove u bojne redove svakog sina našeg naroda. Naša vojska je to pravo stekla svojom nepomirljivom i dugotrajnom borbom protiv okupatora. Jedino naša Narodno-oslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska vodi danas borbu za narodno oslobođenje. U toj borbi – zadajući teške udarce porobljivačima naše zemlje – izginuo je veliki broj najboljih narodnih sinova. Ove svete žrtve za slobodu traže od svakog ko je kadar da ponese oružje, da se nastavi borba za konačno oslobođenje naših naroda. Naši saveznici, bratska Sovjetska Rusija, Engleska i Amerika, nemaju u našoj zemlji ni u inostranstvu nikakve druge vojne sile koja bi bila sastavljena od pripadnika naših naroda, na koju bi se mogli osloniti, koja bi im bila saveznik u ratu protiv Nijemaca i Italijana, – sem naše Narodno-oslobodilačke partizanske i dobrovoljačke vojske. Mi smo se jedini borili za bratstvo i slogu naroda Jugoslavije. Sve to dokazuje da smo mi jedini u pravu i jedini koji imaju za to snage – da u našu vojsku okupimo sve sposobne borce, bez obzira na nacionalnu i vjersku pripadnost. Sve to dokazuje da je svakom rodoljubu mjesto jedino u našoj slavom ovjenčanoj Narodno-oslobodilačkoj vojsci.

NARODE BOSANSKE KRAJINE!

Bosanska Krajina i mnogi krajevi oko nje (Banija, Gorski Kotar, Lika, Dalmacija) slobodni su. Ali veliki dio naše zemlje stenje u lancima ropstva vodeći mučnu borbu protiv okupatora i njihovih domaćih slugu – ustaša i četnika. Nijemci i njihove sluge ustaše i četnici su na sva zvona udarili kako su na Kozari uništili naše partizanske odrede.

Oni su samo uspjeli da pokolju jedan dio žena i djece a drugi dio da bace u koncentracione logore. A što se tiče uništenja partizana ubrzo su mogli osjetiti da su se ljuto prevarili: u naše ruke pali su mnogi gradovi, od neprijatelja su očišćeni čitavi krajevi, na Kozari naši partizani opet razvijaju zastavu slobode i junačka borba na Kozari daje nove snage i poleta hiljadama novih boraca širom naše zemlje. Kozarskim junacima mnogo duguje sav narod oslobođenih krajeva za slobodu koju uživa. Ali ta sloboda se može sačuvati samo tako ako ustane sav narod na oružje i prenese požar narodnog ustanka na druge krajeve. Proširujući redove naše narodne vojske i satirući neprijatelja tamo gdje se do juče osjećao sigurnim, ubrzaće se oslobođenje čitave naše zemlje i osigurati sloboda Krajine i drugih slobodnih krajeva.

SRBI, HRVATI I MUSLIMANI!

Pobjedonosna Crvena armija počela je veliku ofanziv : i uništava posljednje divizije Hitlera i njegovih pomagača. Ona je dovela Hitlerovu ratnu mašinu na rub propasti. Saveznici spremaju drugi front u Evropi i nije daleko čas kada će fašistički zločinci biti poraženi i primorani da odgovaraju za nezapamćene zločine koje su učinili širom Evrope. Bliži se čas konačnog oslobođenja naših naroda. Narodi Jugoslavije, ostvarujući oružano bratstvo protiv fašističkih zavojevača i domaćih izroda, moraju napregnuti sve snage da ubrzaju čas svoga oslobođenja i ometu podivljalu fašističku zvijer da u predsmrtnom grču ne napravi još strašnije zločine. Došao je trenutak da se svi narodi Jugoslavije ujedine u svetom ratu za čišćenje svoje napaćene grude od zavojevača i njihovih slugu – ustaških dželata i velikosrpskih četničkih bandi. Naša teška i neravna borba najzad će uroditi plodom i već se nazire zora slobode i srećnijeg života slobodnih i ravnopravnih naroda Jugoslavije!

Svi u Narodno-oslobodilačku partizansku i dobrovoljačku vojsku!

Živjelo oružano bratstvo Srba, Muslimana, Hrvata i ostalih naroda Jugoslavije u borbi protiv fašističkih okupatora i njihovih slugu – ustaša i četnika!

Živjela naša herojska Narodno-oslobodilačka partizanska i dobrovoljačka vojska, jedini borac za slobodu, bratstvo i bolju budućnost svih naroda Jugoslavije!

Živjela nepobjediva Crvena armija, nosilac borbe za oslobođenje svih podjarmljenih naroda i čitavog napaćenog čovječanstva od fašističke kuge!

Živjeli naši saveznici Sovjetski Savez, Engleska i Amerika!
Smrt okupatorima i izdajnicima naroda – ustašama i četnicima!

SMRT FAŠIZMU – SLOBODA NARODU!

VRHOVNI ŠTAB
NARODNO-OSLOBODILAČKE PARTIZANSKE
I DOBROVOLJAČKE VOJSKE JUGOSLAVIJE

Položaj
avgusta 1942. g.

KOMANDA OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE, KOMANDANTIMA KORPUSA I BRIGADA, 6. AVGUST 1942.

KOMANDA
OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE[1]
Pov. br. 3
6. avgusta 1942. godine
Položaj

KOMANDANTU________ VOJNOČETNIČKOG KORPUSA

Među našim ljudima nalazi se izvestan broj onih koji su se kompromitovali bilo kao pristalice ranijih režima, bilo kao odane pristalice okupatora, bilo kao bolesno-ambiciozni, koji teže da se istaknu. Sve ovo ide na štetu opšteg pokreta i naše sloge.

Da bi se ovim ljudima jednom stalo na put i da bi se od istih oslobodili komandanti brigada dostaviće spiskove iz kojih da se vidi, ime i prezime, greške koje imenovani čini, kakav ugled uživa u narodu, mišljenje komandantovo kakav bi utisak ostao u narodu ako bi imenovani jednog dana nestao.

Ova komanda kad dobije sve potrebne podatke donosiće rešenje da se prema pojedincima primeni slovo »Z«.

Komandant brigade po prijemu naređenja da se izvesno lice stavi pod slovo »Z« dužan je u roku od 24 sata pomoću trojki istog likvidirati – ubiti. Ovo likvidiranje – ubijanje ima biti isključivo klanje kamom.

DOSTAVLJENO:
K-tima svih korpusa i brigada

Komandant–major
Petar Baćović, s. r.

(AOS, Ča, k. 236, reg. br. 4/9, Zbornik... tom XIV, knj. 1. dok. 177)

DRAŽA MIHAILOVIĆ – SVIM KOMANDANTIMA, 12. AVGUST 1942.

Radio London da objavi vojno četnički odredi koji su pod komandom majora Petra Baćovića, potukli su do noge ustaške formacije u Foči. Ovo je nova pobeda nad marionetskom Hrvatskom, kojom prilikom je poginulo osam stotina ustaša. Zarobljeno mnoštvo oružja municije i drugog ratnog materijala. Ovo nam je potrebno a ne može nam škoditi javite kad će se objaviti da saopštimo da svak sluša. Dep. br. 573.[1]

(AOS, Ča, k. 170, reg. br. 57/2)

KOTARSKA OBLAST SARAJEVO, VELIKOJ ŽUPI VRHBOSNA SARAJEVO, 22. AVGUSTA 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
Kotarska oblast Sarajevo
Taj. broj: 1142/42.

Sarajevo, dne 22/VIII. 1942.

VELIKOJ ŽUPI VRHBOSNA SARAJEVO

Službujući činovnik ove oblasti primio je brzoglasno dne 21. ov. mj. u 21 sat od Oružničkog krila Sarajevo, sliedeći izviještaj:
»Oružnička postaja Trnovo javlja: U spoju izviešća ovoga Krila broj 8657 od danas javlja:

Pučanstvo iz kotara Foče sve je izbjeglo u Crnu Rijeku istočno od Trnova 11 km. koga imade nekoliko tisuća. Selo Donje i Gornje Mokro i ostala sela u Jabuci, kotar Foča. Četničke grupe u više pravaca kreću prema Trnovu i narod iz Trnova i okolnih sela napušta domove i svoja mjesta i bježi prema Sarajevu i to samo muslimansko pučanstvo – žene i djeca –.«
Čast mi je prednje dostaviti Vam s molbom radi znanja.

Za Dom spremni!

---

[1] U pismu vojvode Dobrosava Jevđevića i Petra Baćovića od 8. avgusta 1942. između ostalog piše:
»Pitanje Foče.
Očekujemo vaše naređenje u pitanju napada na Foču. U okolini imamo dovoljan broj domaćih bataljona, učestvovale bi i jedinice iz Zagorja i jedan deo mog odreda, koji nije otišao za Bosnu, ali bi bilo neophodno da nam Pavle pošalje bacače. Italijane pripremamo za taj napad, oni mu u duši nisu protivni, ali se boje komplikacija. Za psihološku pripremu i za Italijane dobro je, što su ustaši poslednjih dana opet poklali nekoliko žena i dece u okolini grada.«

Dostavljeno: Kotarski predstojnik:

Ravn. za javni red i sigurnost, Zagreb,
g. Opunomoćenik Min. Unutr. Poslova, Sarajevo,
Velikoj Župi Vrhbosna, Sarajevo,
Ustaškom Stožeru Velike Župe Vrhbosna,
Ustaškoj Nadzornoj Službi, Sarajevo,
Zapovjedn. 5. Pješ. Divizije, Sarajevo
Hrvatskom generalu kod 718. Njem. Div.
Zapovjedn. Mjesta i Tvrđave, Sarajevo,
Zaštitnom Redarstvu za grad Sarajevo,
Župskoj redarstvenoj oblasti, Sarajevo.

(AOS, a. NDH, k. 181, reg. br. 20/8)

ING. VLADIMIR ZEČEVIĆ (KOMANDANT NEVESINJSKE ČETNIČKE BRIGADE) – DRAŽI MIHAILOVIĆU, 24. AVGUSTA 1942.

MINISTRU VOJSKE-MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA,
ARMISKOM ĐENERALU
GOSPODINU DRAŽI MIHAJLOVIĆU

Položaj

Gospodine Ministre,

Dobro i sretno sam putovao. Gospodina majora Baćovića i Vojvodu Jevđevića našao sam, kod njih se nalazim i s njima sarađujem. Zahvaljujem Vam, Gospodine Ministre, što ste me uputili na dužnost u kraj gde ću moći najbolje da poslužim našoj stvari.

Sa gospodinom Baćovićem i Jevđevićem, koje od pre poznajem, sarađujem najtešnje.

Gospodin Ostojić će Vas o radu ovde obavestiti. Verujem da je on sa ovdašnjim radom zadovoljan i da će te i Vi biti zadovoljni obzirom na prilike koje su ovde do skoro vladale.

Danas polazimo na put da obiđemo Nevesinje, Stolac, Trebinje, Bileća i Gacko. Na ovaj put kreće Baćović, kapetan Salatić, kapetan Risto Kovačević i ja. Potrebno je da se obiđu mnoge jedinice i da se dođe u lični kontakt sa najuglednijim i najuticajnijim nacionalnim radnicima ovoga kraja, koji mogu u narodu danas da učine mnogo i pomognu našoj opštoj stvari. Treba rešiti na terenu mnoga pitanja i dati

detaljna uputstva za organizaciju i t.d. Treba da se i vojska i narod upozna sa komandantom Baćovićem, jer njegov lični kontakt sa njima – neophodno je potreban.

Kao što znate svi srezovi u Hercegovini dali su veliki broj partizana. Partizani su zaveli narod, jer se nacionalna inteligencija nije u to vreme zatekla u narodu, dok su partizani imali mnogo intelektualaca sa sobom. Posle užasnih zločina i nasilja koje su partizani počinili, narod je sada ogorčen protiv njih. Sada treba samo razviti jaku nacionalnu propagandu i sve će se brzo popraviti. Nedostaje i sada mnogo nacionalne inteligencije a naročito lekara i sveštenstva, pa je potrebno činiti ponovno apel na njih da se vrate u narod i sa njim rade. Mislim da bi dobro bilo na zgodan način i preko Londonskog Radia skrenuti pažnju toj našoj, da se izrazim žalosnoj inteligenciji, da se stavi narodu na raspoloženje i da mu posluži u ovim najtežim danima koje je srpski narod ikada u svojoj istoriji doživeo.

Pošto se u srezovima Hercegovine, kao i u Fočanskom srezu, koji se nalaze u rukama četnika, nalaze još ostaci opasnih partizana i njihovih ideologa, treba ove ljude što pre izvesti pred sud. Ovakve sudove treba što pre obrazovati i hitno raditi. Narod traži da se fizičke i intelektualne ubice naših najčestitijih ljudi kazne, naročito pokvareni intelektualci i narodna hološ. U tom pravcu trebala bi i Vrhovna komanda da da hitna naređenja podređenim komandantima. Trebaće zavesti što veću kontrolu o kretanju sumnjivih školovanih ljudi i žena po selima i gradovima.

Napad na Foču i njeno zauzimanje primljeno je kod naše vojske i naroda sa neopisivim oduševljenjem. Narod veruje u svoju pobedu, jer već sada vidi stvarne rezultate patriotskog, mudrog i smišljenog rada – Vrhovne Komande. Moram, na žalost, da naglasim, da je Foča ovog puta sva opljačkana i najveći broj zgrada demoliran. Bilo je slučajeva gde su i srpske porodice opljačkane. Pljačku su vršili i četnici i susedni seljaci, muško i žensko, staro i mlado. Mnogi Oficiri nisu bili na visini, jer nisu ništa preduzeli da pljačku spreče, naprotiv bilo ih je koji kažu da je to prirodna stvar i da ne treba sprečavati pljačku nad neprijateljem. Ova pojava baca vrlo lošu sliku na naš sveti zadatak i časno i viteško srpsko i četničko ime. To što se desilo u Foči, čini se i na svim drugim mestima kuda četnici prolaze, tako da izgleda da je glavni četnički zadatak pljačkanje. U pljački nisu se pokazale nikakve razlike između Crnogoraca i Hercegovaca. Molim Vas, Gospodine Ministre, da po ovom bolnom pitanju zauzmete potreban stav i naredite najstrožije kazne, pa i smrtne.

Na tužnoj svečanosti u Kifinom Selu, 19. o. m., koja je priređena na grobovima neumrlog narodnog heroja majora Todorovića i drugo-

va, progovorila je prava srpska duša i svest narodna. Ova tužna svečanost doprinela je mnogo narodnom osvešćavanju. Vaš venac i mnogih ostalih položen je na grobove majora Todorovića i drugova. Raspoloženje i ljubav naroda za Kralja, Vašu ličnost i cilj kome neustrašivo gredite i služite ogroman je.

Razgovarao sam sa doktorom Ismetom Popovcem, lekarom iz Nevesinja. On me je pitao da li što znam o njegovom pismu upućenom Vama. Ja sam rekao da neznam ništa. Iz daljeg razgovora sa njim došao sam do zaključka da je njegov glavni cilj da zaštiti muslimane, a ne borba za srpski narod i srpsku stvar. Mi ćemo sve učiniti da muslimane međusobno zavadimo i iskoristimo za našu stvar, ali izgledi nisu povoljni. Za doktora Popovca mnogi tvrde da je blizak komunistima. Njegov brat je vrlo sumnjiv. Zato ćemo biti vrlo oprezni. Ništa nećemo učiniti što bi kompromitovalo našu svetu borbu za Srpstvo.

Ovde se nalazi i Lazar Trklja. Kroz dan-dva polazi Vama. Ja sam Vama i gospodi Ostojiću i Lalatoviću o njemu, Botiću i njegovom užem društvu rekao što sam smatrao da sam dužan da kažem. Na časnu reč, nisam vam rekao ni jednu jedinu reč koja nije istinita i za sve što sam rekao imam dokaza. To vam je, u ostalom, potvrdio i rekao i gospodin poručnik Ratko Popović, a verovatno i mnogi drugi pre nas. Imaćete prilike, Gospodine Ministre, da isto čujete od drugih ispravnih ljudi. Ponovo Vas molim, Gospodine Ministre, da Trklji onemogućite da provodi partijsku politiku i njegovo kretanje i zadržavanje u Bosni i Hercegovini, jer bi njegov rad bio štetan po naše nacionalne interese. Mogli bi mu dati neku manje važnu dužnost u drugim krajevima, gde neće imati prilike da dolazi u kontakt sa ljudima – njegovim partijskim drugovima. Njegov uticaj na naš rad trebalo bi svesti na najmanju meru. Ovog mišljenja su i Baćović i Jevđević, kojima se sigurno nemože poreći nacionalni rad kroz ceo njihov život, što kod gospodina Trklje nije slučaj.

Posle našeg povratka sa puta po Hercegovini idemo za Romaniju, gde se prilike svaki dan popravljaju u našu korist. Dolazak Jevđevića i Baćovića u Romaniju biće od velike moralne koristi. Narod stalno traži njihov dolazak u Rogatički i Sarajevski srez, gde je Jevđević najomiljenija i poznata ličnost kao bezkompromisni nacionalni rad.(nik)

Gospodine Ministre, molim Vas da ovo moje pismo i moje dosadašnje utiske uzmete u obzir.

POLOŽAJ
24. avgusta 1942. godine

Učtiv
Ing. **Vladimir Zečević**

(AOS, Ča, k. 222, reg. br. 50/5)

ŽANDARMERIJSKA POSTAJA (STANICA) JAHORINA – KOMANDI 5. ŽANDARMERIJSKOM PUKU, 25. AVGUST 1942.

Oružnička postaja Jahorina
5. Oružničke pukovnije
Broj 308

Jahorina, 25. VIII ... 204

Predmet: Prispeće izbjeglica iz kotara Foča u Crnu Rijeku.

1) Zapovjedničtvu 5. oružničke pukovnije Sarajevo
2) Zapovjedniku Oružničkog krila Sarajevo. –
3) Kotarskoj oblasti Sarajevo,
4) Oružničkom vodu Sarajevo. –

U vremenu od 20. do 24. kolovoza 1942. iz raznih sela kotara Fočanskog prispjelo je na područje ove postaje, i postaje Trnovo oko 5000. izbjeglica t. j. žena, djece kao i odraslih sposobnih za domobranstvo mještana a naročito iz sela Mrežice, Jabuke i drugih sela kotara Fočanskog obćine Miljevina. –

Uzrok ovom bjegu od svojih kuća iz odnosnih sela jest pomenuti mještana u koliko se moglo ispitivanjem pojedinaca utvrditi da su četnici pod vodstvom Slobodana Trifkovića, Arse Kosorića, Vase Kovaća i Vide Mastila koji se povračali iz Foče u pravcu Jabuke, i Korjena po raznim muslimanskim selima vršili razna bezzakonja, pljačke i drugo tako da su ovi mještani od njihovi raznih nasilja morali napustiti svoja sela na milost i nemilost te ostaviti kod svojih kuća ovo godišnje usjeve i ostalo jedino što su mogli sobom ponijeti to su učinili. –

Od napred navedenih bez zakonja koja su četnici vršili u raznim muslimanskim selima, a koja su ispitivanjem mještana Mustafe Karovića iz Mrežice te Halila Cagule iz Jabuke koji su izjavili kao i ostali mještani i to:

U selu Mrežici četnici su zaklali Jusu Poparu i njegovog unuka starog 7 godina, u selu Jabuki obćine Miljevina zaklali su Adema Ramovića, starog 70. godina, Zahira Kalkana starog 65. godina, Murata Palavru starog 35. god. Tarčina Sulju starog 19. godina koji slučajeva klanja imade još po raznim selima što nisu mogli točno utvrditi. –

Imade slučajeva kako to napred navedeni izjavljuju da su četnici po nekim selima skidali muslimanske žene gole iste držali u zatvoru raznih štala i soba u cilju da one jim predaju pare i zlato u koliko ga imaju, a imade slučajeva i silovanja nad mlađim muslimanskim djevojkama.

Jedna četnička grupa pod vodstvom Jugoslovenskog kapetana I. klase Đorđa Radmilovića koja je zadnji dana se nalazila na području

kotara Foča kad je ovaj narod bježao od svojih kuća njegovi su četnici isto dočekivali na putu ove mještane pljačkali jih i novac od pojedinaca oduzimali drugih nasilja nisu vršili.

Ove izbjeglice su većinom smješteni za sada u Crnu rijeku, Trnovo obćine Trnovske kotara Sarajevo i to po selima. Hamzićima, Govedovićima, Delijašu, Slavojevićima, Karovićima, Sjeverovićima, Durakovićima i Jelačićima tako da u skoro svakoj kući imade jih i pretrpano da je ovo nemoguće duže vremena da na ovaj način ostane jer je ovde u pitanju za njih i obskrba.

Dne 23. i 24. ovog mjeseca obhodnja ove postaje Narednik Ibrulj Alija i pričuvni oružnik Ahmed Hamzić intervenirala je kao i drugi oružnici ove postaje da se isti vrate svojim kućama u koliko sada opasnosti nejmaju isti su ovo odbili i nepristaju da se povrate svojim kućama nego ima jih koji nejmaju nikakovih srestava za život te nasilno hoće da idu u lager u Alipašin-Most ili Sarajevo dajih država uzme u zaštitu.

Ove izbjeglice imadu za sobom večinom i dosta stoke ka ko krupne tako i sitne, ali zahvaljujući sada lijepom vremenu mogu ovi stoku po okolnim brđima da čuvaju ali ako bi ovo dulje ostalo nebi isto vajalo jer je i ovo jedno pitanje.

Molim kotarsku oblast da izda zapovjed načeljniku obćine Trnovo što prije da bi on ovo sa muktarom sela Crne rijeke Osmanom Imamovićem ovo pitanje regulisao u koliko se ovi nebi još povratili svojim kućama ili nebi otišli u Alipašin–Most u lager za izbjeglice, jer ovo na ovakov način nemože u obće ostati jer je u pitanju prehrana ovih izbjeglica.

Prednje izvješće dostavljam S molbom na daljnje uredovanje.

Zapovjednik, narednik
(Ibrulj)

DOBROSAV JEVĐEVIĆ, POLITIČKI DELEGAT VK JVUO ZA SARADNJU SA ITALIJANSKIM OKUPATOROM, AVGUSTA 1942.

Povodom najneobičnijih verzija o stavu četnika prema muslimanima želim da prikažem naše stanovište po toj stvari, naglašujući da ne govorim samo kao delegat Vrhovne Komande nego da je to i moje najintimnije lično ubeđenje.

[illegible]
[illegible]
[illegible] 68
[illegible] августа 194[illegible] г.
[illegible]

КОМАНДАНТУ СРЕЗА НОВОВАРОШКОГ -Поруч.Калајитовићу

П о л о ж а ј

Н.Варош

Последњих дана по куриру овога Штаба достављена су Вам разна наређења и наредбе којима се хтело објединити рад,постићи једнообразност организације Лимско-Санџачких четничких одреда.

По пријему предњих наређења,иста простудирајте са тежњом да се сродите са духом истих,радећи иницијативно према приликама у којима се налазите.Важно је да духовно будемо обједињени и командно повезани .

Споразумом,потписаним са В.Е.Гувернером Црне Горе,припала је под команду Лимско-Санџачких чети.одреда територија ових срезова: шавничког,дурмиторског,колашинског,андријевачког,беранског,бјелопољског,пљеваљско,пријепољског,прибојског,нововарошког и сјеничког.

А према наређењу Врховне Команде све јединице југосл.војске у Отаџбини,у напред поменутим срезовима,стоје под командом потписатог .О предњем се овим путем обавештавете ради знања и управљања у будуће.Наређењем Врховне Команде,у саставу Лимско-Санџачких јединица формиран је -поред осталих- и Санџачки Корпус под командом капетана Воје Лукачевића чији је Начелник Штаба капетан Рамлић Радоман који се већ налази на тамошњем терену.

Да би Вам се олакшао рад на терену,актом ове команде Пов.Бр.344 од 26 ов.м.,тражено је од Команданта дивизије "Венеција" да Вас у подручном Вам срезу сматра легалним,као и Ваш рад,пошто сте под командом потписатог.

Ваш став према окупатору има бити лојалан и управљен тачно по наређењима и директивама ове Команде.Никаквих акција несмете предузети да претходно не обавестите ову Команду о њима.

Према муслиманима крајње ослучан став,не изазивајући инциденте.Односи са њима биће регулисани у потпуности чим будем са својим батаљонима обишао Ваше срезове.Извесне мере већ су предузете.

Према комунистима непоштедна борба до њиховог потпуног уништења.Ухваћене комунисте или њихове јатаке одмах стражарно спроводите Команди места Шаховиће.

Везу са јединицама наше организације из Србије одржавајте куририма и сву пошту најхитније спроводите даље.

Сваку тежњу неких команданата са севера да Вас ставе под своју команду,категорички одбијте,јер се то противи наређењима наше Врховне Команде која издаје у овом смислу.

Одржавајте везу са суседима,било на поручника Вуколу Томића (преко с.Прибојска бања) било на капетана Николу Кијановића (с.Влаке) или преко Вуђева на Баловиће.

О свему што се дешава у Вашем реону подносите редовно извештаје,руководећи се стално несебичним и пожртвованим радом за бољу будућност наше нове државе.

Неизоставно дођите на заказану конференцију 15.септ.т.г са прикупљеним и понетим траженим материјалом јер ће се на овој конференцији расправити сва актуелна питања наше организације и будућег рада као и помоћи која Вам се може пружити.

Шаљем Вам по 10 формулара легитимација (привремен

за Вас и Ваше курире а ускоро ћете примити за сво Ваше људство,и то сталне легитимације које су сада у штампи.

Шаљем пуно братских поздрава Вама и жеље за добро нашега напаћеног народа.

КОМАНДАНТ,

капет. [illegible]

(Državna komisija za utvrdjivanje zločina okupatora i njihovih pomagača inv.br.14364.)

Bitku za Foču izazvali su pripadnici ustaške crne legije, nažalost dobrim delom muslimani, koji su u ne puna dva meseca poubijali stotine srpskih žena i dece. To je službeno potvrdio i potpisao zarobljeni komandant hrvatske žandarmerije Štimac, pa je kasnije tu izjavu ponovio i u prisustvu nemačkih i italijanskih oficira. Tačno je, da je prilikom paničnog begstva ustaša stradalo i stanovništvo koje je bilo sa njima izmešano, naročito na fočanskom mostu, ali je isto tako tačno, da je odmah po definitivnom osvojenju Foče pružena bolnička i lekarska pomoć svim muslimanima i muslimankama, te da je naša komanda o svom trošku evakuisala dobar deo žena i nejači u Sarajevo. Tačno je da su neodgovorni elementi po padu Foče počeli da pljačkaju u okolini muslimanska sela, ali je isto tako tačno da smo dva dana kasnije u ova sela poslali naše regularne čete, zaštitili muslimane, vraćali otetu imovinu i strijeljali osmoricu pljačkaša, posle čega nikakav akt nasilja nije bio ponovljen.

Odnos srpskih četnika prema muslimanima uopšte istovetan je sa onim što svakodnevno ponavlja naša zakonita vlada i što je naglasio Nj. V. Kralj u svom govoru, da pravi i lojalni građani muslimanske vere imaju ista prava kao i ostali Srbi i da se ne trebaju bojati ničega, ako ničim ružnim nisu zadužili srpski narod. Ja lično mislim da muslimanima u budućoj državi ne preostaje ništa drugo nego da konačno i definitivno prime srpsku nacionalnost i odreknu se spekulantskog taktiziranja između srpskog i hrvatskog naroda, tim pre, što će svi krajevi u kojima žive muslimani biti neosporni i neprikosnoveni delovi srpske državne jedinice. Sa onim koji su započeli i vršili u zajednici sa pavelićevim krvnicima masovna ubijanja srpske nejači, nema razgovora ni pregovora, oni samo svojom smrću mogu da iskupe svoje zločine.

Hoću muslimanskom stanovništvu da skrenem pažnju na još jednu za njih tešku pojavu. Ogorčen i ojađen srpski seljački narod u svom bolu često puta ne može da razlikuje dobre i nevine od ustaških muslimana. U istoriji nezapamćeni nad njim izvršeni zločini izazvali su u njihovoj duši sudbonosne preokrete i žalosna je istina, koju ja neću da tajim da dobar deo Srba misli da im nema više nikada ni pod kojim uslovima zajedničkog života sa muslimanima. Ovo raspoloženje moglo bi prilikom formiranja i stvaranja nove države u prvim danima dovesti do tragičnih događaja. Njih može sprečiti samo isto takav zamašan i sudbonosan događaj kakav je bio pokolj srpskog naroda prošlog leta. Muslimani bi mogli da promene kolektivno raspoloženje Srba prema sebi samo tako, ako odmah što hitnije pristupe obrazovanju svojih nacionalnih srpskih jedinica borbene vrste, koje nebi imale nikakve veze sa nama, nego iz vlastite pobude sa oružjem u ruci započele borbu protiv ustaških krvnika i muslimanske i ostalih vera. Krv se može samo

krvlju sprati. Mi Srbi boreći se za svoje pravo da živimo kao slobodan narod u svojoj slobodnoj državi nismo prolevali samo krv ustaških krvnika i nasilnih osvajača, nego smo u krvi ugušili desetine hiljada naših odroda, koji su pod komunističkom firmom hteli za tuđi račun da razbiju jedinstvo srpskog naroda.

Neka muslimani poskidaju glave svim zlikovcima u svojoj rođenoj kući, neka kao i mi stupe u otvorenu borbu protiv najveće i najkrvavije sramote dvadesetog veka, pavelićeve organizovane zlikovačke horde, pa će bez ugovora i javnih deklaracija srpski narod sam promeniti i svoje mnenje i svoje delanje prema njima.

Mislim da je bolje da ovo iskreno kažem nego da se zavaravamo i obmanjujemo, zlu treba tražiti leka za vremena.

SA VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU,

Dobroslav Jevđević, s. r.

(AOS, Ča, k, 222, reg. br. 54/5)

IZVEŠTAJ MAJORA PETRA BAĆOVIĆA I DOBROSAVA JEVĐEVIĆA, KRAJ AVGUSTA 1942.

PITANJE FOČE.

Kada su prvi put trupe crnogorske po zahtevu talijanskom morale da napuste Foču,[1] rekli su italijanski generali da je to po zahtevu Nemaca ali da će Foča kasnije definitivno da pripadne Crnoj Gori. No usled hrvatskih intriga u Berlinu nastupio je preokret[2] i Talijani ne samo da nisu mogli da uđu u Foču nego nisu smeli ni da pređu kada je divizija Taurineze išla za Sandžak. Baš u to vreme došla je do ušiju vrhovne komande ona netačna vest narednika Bodiroge, da mu je talijanski general savetovao da se zauzme Foča. Talijanska vojska je saznala za to od žena kojima je Bodiroga pričao i talijanski pukovnik došao u Kalinovik i nama formalno saopštio da će napad na Foču smatrati napadom na sebe i da će Foču zajedno sa Hrvatima da brane. U tom momentu došao je Čika Branko sa definitivnom naredbom da se Foča napadne. Bili smo u vrlo teškoj situaciji. Ako nemamo pristanak Italije postojala je sigurnost da naš napad provocira zajedničku akciju nemaca, talijana i ustaša i da bude uništen ceo narod ovog kraja koji

[1] To je bilo u prvoj polovini juna 1942.
[2] Reč je o povlačenju italijanskih trupa iz 3. zone i delimično iz 2. zone

je još jedini očuvan od cele Herceg–Bosne. Počeli smo politički pripremati teren kod Italije dostavljajući im preko njihovog oficira u Kalinoviku izveštaje o stalnim pokoljima našeg stanovništva od strane ustaša. Te smo izveštaje potencirali iz dana u dan javljali sve veći broj ubijenih, a na mesta poubijanih srpskih žena i djece doveli smo italijanske oficire i konačno Jevđević otišao armiji u Dubrovnik[3] da predstavi stanje nesnosnim. Paralelno smo uhvatili kurire i dokumente o vezi hrvatskih oficira sa komunistima koje smo predali u ruke italijanskoj vojsci a posredno otom obavestili i Nemce. Konačno je uspelo italijanskom generalu koga smo pridobili i drugim metodama[4] sugerisati da se pravi nevešt na tu našu akciju. Sve trupe potrebne za napad stavili smo na raspoloženje Čika Branku. Prvenstveno smo bili zadržali pokret trupa jer su nam komandanti bili doneli naređenja koja je mimo nas bio izdao kapetan Lukačević, ali čim smo saznali da je to urađeno po odobrenju Brankovom vojska je krenula. Mi smo dali 8 bataljona sa 1700 ljudi.[5] Crnogorske trupe su donele 1 top i 4 bacača. Kao što će Vas Branko izvestiti napad je potpuno uspeo i izveden je za 2 sata, veći deo akcije izvršen je od strane četa sa našeg teritorija, kojima su i topovi pali u ruke ali je crnogorsko teško oružje izvršilo presudnu ulogu. Na žalost i ako je Branko izdao naređenje da se ne diraju žene i djeca jedan deo trupa nije to slušao pa je oko 300 žena i dece platilo glavom. Strahujemo od represalija za naše stanovništvo na hrvatsko nemačkoj zoni istočne Bosne. Svi tragovi masakra odmah su uklonjeni a formalno smo objavili streljanje vojnika koji su ubijali i pljačkali. Da bi izbegli kontra ofanzivu nemaca i ustaša iz pravca Sarajeva i Goražda poduzete su sve mere obezbeđenja, a u isto doba pozvati su italijanski generali da uđu u Foču jer bi tako ona pripala crnogorskoj zoni a naš svet bio pošteđen od represalija. Ovaj čas smo dobili izveštaj iz Presenice u srezu sarajevskom da su ustaši bežeći iz Foče poklali 22 žena i dece u tom kraju. Talijanski delegati koji su posetili Foču utvrdili su komisijski da su ustaše poubijali preko 100 srpskih žena i dece, da naša vojska nije činila nikakva nasilja, da je stanovništvo bez razlike vere potpuno zadovoljno a što je najvažnije sve je to pismeno potvrdio italijanima zarobljeni hrvatski žandarmeriski poručnik Štimac. Od strane Hrvatske države još nema nikakve kontra akcije u pitanju Foče. Primećujemo da je osvajanje Foče u prkos eventualnih rđavih posledica na narod odjeknulo silno u narodu sjajno podiglo moral trupe, oživelo

[3] Sedište Štaba 2. italijanske armije je tada bilo na Sušaku, a u Dubrovniku se nalazio Štab italijanskog 6. armijskog korpusa pod komandom generala Renca Dalmaca (Renzo Dalmazzo).

[4] Reč je o poklonima

[5] Taj podatak je podvučen olovkom, a na margini dopisano: »Laž« (čini se da je rukopis majora Ostojića).

Питање Фоче.

Када су први пут трупе црногорске по захтеву талијанском морале да напусте Фочу, рекли су италијански генерали да је то по захтеву Немаца али да ће Фоча касније дефинитивно да припадне Црној Гори. Но услед хрватских интрига у Берлину наступио је преокрет и Талијани не само да нису могли да уђу у Фочу него нису смели ни да прођу када је дивизија Тауринезе ишла за Санџак. Баш у то време дошла је до ушију врховне команде она нетачна вест наредника Бодирого, да му је талијански генерал саветовао да се заузме Фоча. Талијанска војска је сазнала за то од жена којима је Бодирога причао и талијански пуковник дошао у Калиновик и нама формално саопштио да ће напад на Фочу сматрати нападом на себе и да ће Фочу заједно са Хрватима да бране. У том моменту дошао је Чика Бранко са дефинитивном наредбом да се Фоча нападне. Били смо у врло тешкој ситуацији. Ако немамо пристанка Италије постојала је сигурност да наш напад провоцира заједничку акцију немаца талијана и усташа и да буде уништен цео народ овог краја који је још једини очуван од целе Херцег-Босне. Почели смо политички припремати терен код Италије достављајући им преко њиховог официра у Калиновику извештаје о сталним покољима нашег становништва од стране усташа. Те смо извештаје потенцирали из дана у дан јављали све већи број убијених, а на места поубијаних српских жена и дјеце довели смо италијанске официре и коначно Ђорђевић ишао армији у Дубровник да представи стање неснoсним. Паралелно смо ухватили курире и документе о вези хрватских официра са комунистима које смо предали у руке италијанској војсци а посредно отом обавестили и немце. Коначно је успело италијанском генералу кога смо предобили и другим методама сугерисати да се прави невешт на ту нашу акцију. Све трупе потребне за напад ставили смо на расположење Чика Бранку. Превенствено смо били задржали покрет трупа јер су нам команданти били донели наређења која је мимо нас био издао капетан Дукановић, али чим смо сазнали да је то урађено по одобрењу Бранковом војска је кренула. Ми смо дали 8 батаљона са 1700 људи. Црногорске трупе су донеле 1 топ и 4 бацача. Као што ће Вас Бранко известити напад је потпуно успео и изведен је за 2 сата, већи део акције извршен је од стране чета са нашег територија којима су и топови пали у руке али је црногорско тешко оружје извршило пресудну улогу. На жалост и ако је Бранко издао наређење да се не дирају жене и дјеца један део трупа није то слушао па је око 300 жена и деце платило главом. Страхујемо од репресалија за наше становништво на хрватско немачкој зони источне Босне. Сви трагови масакра одмах су уклоњени а формално смо објавили стрељање војника који су убијали и пљачкали. Да би избегли у чтра офанзиву немаца и усташа из правца Сарајева и Горажда подузете су све мере обезбеђења, а у исто доба позвати су италијански генерали да уђу у Фочу јер би тако она припала црногорској зони а наш свет био поштеђен од репресалија. Овај час смо добили извештај из Пресенице у срезу сарајевском да су усташи бежећи из Фоче поклали 22 жена и деце у том крају. Талијански делегати који су посетили Фочу утврдили су комисијски да су усташе поубијали преко 100 српских жена и деце, да наша војска није чинила никаква насиља, да је становништво без разлике вере потпуно задовољно а што је најважније све је то писмено потврдио италијанима заробљени хрватски жандармериски поручник Штимац. Од стране Хрватске државе још нема никакве контра акције у питању Фоче. Примећујемо да је ослобођење Фоче у пркос евентуалних рђавих последица на народ одјекнуло силно у народу сјајно подигло морал трупе, оживело борбеност националних елемената у Сарајеву и што је најглавније паралисало једном за увек пропаганду комуниста да четници сарађују са усташама.

У вези са овом операцијом сматрамо за дужност да нагласимо да је Чика Бранко руководио истом савршено да је и духовно био повезан са трупом, да је војнички предвидео све да потхват успе те коначно на наш захтев унапред нам дао писмену изјаву да лично сноси сву одговорност за успех и неуспех, те према томе његовој моралној храбрости има се приписати пресудни део остварења ове операције

Петар Баћовић

borbenost nacionalnih elemenata u Sarajevu i što je najglavnije paralisalo jednom za uvek propagandu komunista da četnici sarađuju sa ustašama.

U vezi sa ovom operacijom smatramo za dužnost da naglasimo da je Čika Branko rukovodio istom savršeno, da je i duhovno bio povezan sa trupom, da je vojnički predvideo sve da pothvat uspe te konačno na naš zahtev unapred nam dao pismenu izjavu da lično snosi svu odgovornost za uspeh i neuspeh, te prema tome njegovoj moralnoj hrabrosti ima se pripisati presudni deo ostvarenja ove operacije.

Dob. Jevđević **Petar Baćović**

(AOS, Ča, k. 231, reg. br. 44/6)

KOTARSKA ISPOSTAVA GORAŽDE, AVGUST 1942.

Predmet, Izvješće o događajima
u Foči od 30. svibnja 1942. g.
do 19. kolovoza 1942. godine

Dne 30. svibnja 1942. godine po odobrenju naših vlasti oružnika sa zapovjednikom krila ukupno 70 iz Goražda došli su u Foču radi preuzimanja vlasti od ondašnje talijanske vlasti.

Talijani su 6 i 7 lipnja predali vlast zapovjedniku oružničkog krila nadporučniku Milanu Štimcu, a oni su se povukli u pravcu Kalinovika.

Po preuzetoj vlasti oružnici su vršili lokalnu službu u gradu i zauzeli su položaje, koje su Talijani držali oko Foče.

Pravoslavni živalj, a osobito viđeniji pravoslavci odmah po odlasku Italijana napustili su Foču i otišli su za Meštrovac i okolna sela za Čelebić.

Po odlasku Talijana, četnici su se počeli grupisati južno od Foče u Gradočavskoj rijeci udaljeno oko 5 kilometara od Foče. Njihova jačina bila je oko 700 četnika.

Dne 9. lipnja 1942. počeli su četnici u grupama dolaziti na periferiju južnog djela Foče, a u među vremenu stigle su ustaške postrojbe u Foču i počeli zauzimati položaje oko Foče. Četničke vođe pomoću kurira stupile su u vezu sa našim zapovjednicima posade u Foči i na sastanku tražili da surađuju sa našim vlastima u pogledu održavanja javne sigurnosti i reda, jer su vidili da se naše trupe prebacuju sa lijeve na desnu obalu rijeke Drine i to su energično tražili, da se to prebacivanje

obustavi, ali naši su to odbili i tražili da oni napuste periferiju grada Foče, pa kad im to nije uspjelo povukli su se van grada jedan kilometar u pravcu Dragočaske rijeke i stalno su vođe četnika dolazile i tražili gornje zahtjeve, jer su im Talijani dozvolili da oni zauzmu desnu stranu rijeke Drine, jer su radi toga i došli do zauzmu Foču.

Dne 13. lipnja 1942. godine u P.25 sati četnici su izvršili napade na naše položaje oko Foče na desnoj strani rijeke Drine. Borba je vođena sve do istoga dana u 12 sati, gdje su naše postrojbe potpomognute bitnicama bacačima mina i bombardiranjem iz zrakoplovstva, odbacile četnike od naših položaja. Od naših strana bio je manji broj žrtava, dočim od četničke strane bilo je više gubitaka.

Naši su zadržali položaje sve do 19. kolovoza 1942. godine kada je bio obći napad četnika na Foču.

Kada su naše postrojbe bile u Foči u tome međuvremenu nalazilo se 5 brigada partizana u planini Vučevu, Ćurevu, Trbušlju i Zakmuru, južno od Foče. Ove partizanske brigade od 8. do 10. srpnja 1942. g. probile su preko Zelen Gore, Mašće, Šume, Kalinovika, Preskavice za Bjelašnicu.

Po odlasku partizana četnici su se počeli koncentrisati sa svoji strana oko Foče u većim masama, a među njima bio je veći broj crnogoraca.

Oko 20. lipnja 1942. godine došao je iz Kalinovika talijanski časnik u pratnji dva ustaška časnika u Foču, kao četnički komandant t.j. onih četnika koji su se nalazili u selima oko Foče kao njihova protukomunistička talijanska milicija. Ovoga talijanskog časnika dočekale su u Foči sve naše vlasti, kao i veći broj građastva. Po dolasku talijanskog časnika u Foču, isti je stupio u vezu sa komandantima četnika oko Foče i nekoliko puta odlazio u sela gdje su četnici, a osobito u Dragočavsku rijeku, gdje je bio logor četnika, i sa istima održavao dogovore, koje nisu našim vlastima poznati.

Talijanski časnik tražio je od naših zapovjedništava, da četnici pod oružjem u manjim grupama dolaze kod njega u Foču radi dogovora i jedno dva puta su došli, ali su naši tražili i zabranili da više četnici ne dolaze na dogovore kod talijanskog časnika, te to je uspjelo ali je talijanski časnik oko 15. srpnja 1942. godine ne javivši se pri odlasku iz Foče otišao za Kalinovik.

Dne 26. srpnja 1942. godine upućeno je iz Kalinovika za Foču naših 11 oružnika i 31 domobran novak radi pojačanja u Foču, te kada su bili u mjestu zvanom Pirindol između Jeleča i Foče na 8 kilometara opkoljeni su u jednom tjesnacu od strane četnika kojih je bilo oko 400 i na lukav način t.j. na prevaru njih su razoružali, potom povezali otjerali u šumu Zakmur, jugozapadno od Foče, tu ih poklali a pukim sluča-

jem jedan od oružnika ispod noža u pratnji pušćanih zrna izbjegao doša u Foču i o svemu izvjestio naše vlasti.

Za cijelo vrijeme dok su naše vlasti bile u Foči četnici su ubijali i vršili su nasilja nad muslimanskim življem, koje je bilo pod njihovom vlašću. Sve se je događalo i u ono vrijeme kada je talijanski časnik bio u Foči, kome su naše vlasti sve predočavale, šta rade četnici po muslimanskim selima. On je obećao da će ovo spriječiti, ali iz dana u dan ovo se ponavljalo, u zadnje vrijeme čak je i učestalo.

Za sve vrijeme dok su naše posade bile u Foči, kako danju tako i noću četnici su djelimično vršili napade na naše posade oko Foče ali su vazda odbijeni bez uspjeha.

Od 1. do 5. kolovoza 1942. godine prolazila je talijanska vojska i jedna skupina talijanske vojske sa jednim višim časnikom htjela je ući u Foču i zauzeti vlast, ali im ovo nije odobreno od strane naše vlasti, već su produžili za Goražde i Čajniče.

Kada su se četnici dobro koncentrisali oko Foče dne 19. kolovoza 1942. godine u 6 sati sa sviju strana izvršili su obći napadaj na naše položaje oko Foče, ali kako su četnici bili kud i kamo brojno veći, i naoružani naši ostaci postrojba probijali su se u pravcu Ustikoline u dubini od 8 kilometara, gdje su četnici imali najveće snage, jer su znali da je to jedini put za povlaćenje naših postrojba tako da su na 8 kilometru od Foče presjekli put, prugu i vlak dočekali iz strojopušaka, te narod koji je vlakom pošao da pobjegne sav je pobijen.

Jačina naših postrojbi bila je oko 600 pušaka, viši broj strojopušaka i jedna teška strojnica, jedan bacač i dva topa bitnice, a dočim od strane četnika jačina je bila od 8 000 do 10 000 sa mnogo strojopušaka, teških strojnica, 3 topa i 12 bacača mina. Porijeklo četničkog oružja je talijansko, a osobito u automatskom pogledu.

Kada su četnici vršili napad na Foču, sve su ubijali bez ikakve milosti, kako djecu tako i žene, opljačkali djelimično popalili na primjer kod same željezničke postaje natjerali su u jednu kuću oko 40 osoba žena i djece te istu zapalili. Po zauzeću grada Foče ulazili su po kućama vršili pljačku, klali ljude žene i djecu i vršili nasilja silovanja nad djevojkama i ženama, pa potom ih ubijali, također sve one što im je došlo na pušku i pod nož nisu ostavili već su sve pobili i poklali. Za vrijeme zbjega i prebijanja pučanstva, četnici su postavili strojnice, pucali u masu izbjeglica, a i sa bacaćima su u najveće mase tukli i ništili, tako da se računa da je u onome zbjegu ubijeno i stradalo oko 3 000 osoba većinom žena i djece, dočim od naše postrojbe bio je veći gubitak kako poginulih tako i ranjenih, dočim od našeg naoružanja sve automatsko oružje pri probijanju kroz redove četnika palo je u ruke neprijatelja, uslijed velike nadmoćnosti.

Nekoliko oružnika i ustaša koji su pri probijanju pali u ruke neprijatelja dovedeni su u Foču i nakon najviših muka izvršenim od strane četnika nad njima pobijeni su bez ikakve milosti.

Zapovjednik oružničkog krila nadporučnik Štimac zarobljen je od strane četnika sa nekoliko oružnika i pukim slučajem spasli su svoje živote.

Talijanske vlasti iz Goražda i Čajniča prispjeli su u Foču 21. kolovoza 1942. godine i bili su očevidci cjelog pokolja kojeg su četnici izvršili u Foči i okolici.

Za Dom Spremni!

Zapovjednik poručnik
potpis.

Da je prijepis vjeran svome originalu tvrdi i ovjerava.

Upravitelj ispostave
M. Sijerčić

M. P.

(AOS, a. NDH, k. 258, reg. br. 13/3)

PISMO ING. RAGIB KOLAKOVIĆA, RAVNATELJSTVU ŠUMA SARAJEVO, 1. RUJNA 1942.

Prepis:

Ing. Ragib Kolaković, upravitelj
šumarije Soša, službeno izvješće
o zauzeću Foče, po četnicima kao
i napuštanje službe u Foči.

RAVNATELJSTVU ŠUMA

SARAJEVO

Dne 19. kolovoza 1942. godine u 6.50 sati počeo je napad četnika na Foču. Toga dana bio sam već u 6 sati u uredu, gdje sam imao važnog službenog posla. Čim je napad počeo prekinuo sam posao i otišao u Kotarsku oblast radi prvih informacija. Borba je uzela velikog maha. Po gustoj magli strojnice, topovi, bacači mina i ostalo oružje vrše svoje, dok narod uplašen izlazi iz svojih kuća i razpitiva se o događaju. Žestina napada nije popuštala sve do 9.30 sati, kada je pucnjava utišala i zakratko vrijeme borba je prekinuta. Narod je tada tražio dozvolu za izla-

zak iz grada, ali su vojne vlasti zabranile svako iseljavanje. Poslije 15. do 20 minuta počinje drugi napad mnogo žešći i opasniji. Ustaške posade čvrsto drže položaje u svojim rukama i napad se energično odbija. Pošto je zabranjeno iseljavanje a budući se položaji energično brane, narod se privremeno stišava i nema znakova uzbuđenja ni panike. Brzoglasna i željeznička veza sa Goraždom prekinuta je još u ranu zoru, te se o napadu ne mogu izvjestiti Sarajevo ni ostala mjesta. Svi glavari ureda zasjedaju u pisarni kotarskog predstojnika, odakle je putem kurira poslato izvješće u Goražde i Sarajevo i tražena hitna pomoć. Ovakovo stanje traje sve do 12.30 sati kada prvi položaji Ustaša popuštaju. Glavari ureda sa kotarskim predstojnikom odlaze tada u pisarnu Zapovjednika oružničkog krila od kojega traže (kao najstariji častnik) da preuzme zapovjedničtvo odbrane, pošto je zapovjednik posade i mjesta odsutan. Zapovjednik oružničkog krila ovo nije mogao učiniti, pošto nije imao naloga ove naravi. Istog časa narod napu ta svoje domove i u paničnom bijegu zajedno sa prvim ustašama i or žnicima hrli na Drinu prema mostu. Lađa na Drini krcata prenosi žene djecu na lijevu stranu rijeke, dok većina svijeta juri glavnim ulicama prema mostu. Zajedno sa glavarima ureda i ostalim službenicima pošao sam i ja prema mostu, s tim da se prebacim na lijevu stranu Drine, i da bježim u Goraždu. Na mostu je već najgore. Četničke strojnice sa zauzetih položaja tuku nezaštićeno pučanstvo u bijegu i pred oštećenim dijelom mosta pravi se gomila lješeva koji sprečavaju slobodno prelaženje. U tom pristiže velik broj stoke, koja pokošena strojnicama podpuno zatvara prolaz, i narod se na tom mjestu guši i umire uslijed vlastite bujice. Panika je u najvišem stepenu. Majke bacaju djecu u Drinu, a djeca opet vrište tražeći i zovući poginule roditelje. Katastrofe se približuje kraju. Oštećeni most koji je privremeno na lancima instaliran, popušta pod teretom lješeva i ranjenika i tada pada u vodu velik broj žena i djece sa lješevima koji su na tom dijelu ležali. Cijela tragedija odigrava se pred mojim očima. Ipak uspijem da se preko gomile lješeva pa poslije preko izvrnutog mosta probijem i pređem pod kišom naboja na lijevu stranu Drine. Kratko vrijeme iza toga četnici sa svih strana pristižu i zaostali narod pred mostom zarobljavaju. Foča je tada u 14 sati definitivno pala i četnici su grad zauzeli. Ostupnica prema Goraždu također je prekinuta, jer je istodobno sa Fočom napadnuta i Ustikolina tako, da je izbjeglo pučanstvo na cesti Foča – Ustikolina zaustavljeno i u Foču povračeno. Oni koji su bježali šumom više ceste ili obalom Drine uzpjeli su izbjeći u Goražde, dok je na cesti narod uhvaćen i povraćen. Prošavši most pošao sam pored željezničke postaje, te se preko velikog broja mrtvih i ranjenih a pod kišom naboja dograbio šume više ceste Foča – Goražde, gdje sam sakriven sačekao noć i prvo smirenje.

Po noći pošao sam šumom prema Goraždu. U samu zoru sreli su me (u društvu je bilo još 7 izbjeglica) četnici na jednom prelazu, te sam natrag morao pobjeći. Preko dana ostao sam sakriven u grmovima, te sam opet druge noći pošao šumom u pravcu Goražda. Pošto su me četnici još dva puta susreli, uspjeo sam tek da se 23. kolovoza u 4 sata izjutra probijem do Ustikoline, gdje sam se sakrio u sitnoj šumarici više samog sela. Tu sam ostao sakriven sve do 30. kolovoza, pošto se nisam mogao nikako probiti kroz četničke položaje, koji su brdima između Ustikoline i Osanice bili gusto zauzeti i utvrđeni. Moralo se čekati jedna tamna noć pa da se po gustoj tmini probije kroz četničke položaje i izbije na Osanicu koju je naša vojska držala. Ovo mi nikako nije uspjevalo, jer je svake noći mjesec ometao slobodno kretanje i četničke straže gađale su strojnicama po svim sumnjivim mjestima. Konačno 30. kolovoza bolestan i izcrpljen u 4 sata poslije podne opazio sam talijanske samovoze na cesti Goražda Foča do kojih sam uspio nesmetano da dođem, poslije čega su me Talijani primili i odvezli sobom u Goražde (Sa mnom je bio školski nadzornik iz Foče gosp. Šačir Hadžihalilović). Iz Goražda krenuo sam 31. kolovoza vlakom za Sarajevo, te sam se javio ravnateljstvu na službu 1. rujna t. g.

Poslije dolaska u Goražde doznao sam pojedinosti o tragediji Foče. Čim su Foču zauzeli četnici su pohvatali i poubijali sve muškarce muslimane kao i jedan veliki broj žena i djece, dok su skoro sve djevojke i mlade žene silovali. Ostalo je živo svega 11 muškaraca sakrivenih. Trgovine i kuće do kraja opljačkane, a neke su od njih zapaljene. Ovo je klanje, silovanje i pljačka trajalo sve do 22. kolovoza kad je stigla talijanska vojska i tako preostali svijet oslobodila od četničkog zuluma. Računa se da je u ovoj tragediji poginulo od strojnice, pušaka, te zaklano, ubijeno i zapaljeno (u kući Sulejmana Hasanefendića i Saliha Hasića zatvoreno je 65 žena i djece, te su ove kuće zapaljene i tako su zatvorene žrtve žive izgorile) oko dvije tisuće nevinih žrtava, što sa 6 tisuća žrtava iz zimušnje katastrofe predstavlja katastrofalnu cifru od osam tisuća izginulih muslimana u samom kotaru fočanskom.

Od službenika šumarije Foča uspjeli su kritičnog dana izbjeći Bego Čelik, Daud Dautbegović, Rašid Pendek i Mato Rajić, dok su Franjo Duhm, Ahmed Kumro i Kasim Šalaka ostali u Foči. Koliko se doznaje čuvari šuma Ahmet Kumro i Kasim Šalaka ubijeni su od četnika, dok je podšumar Franjo Duhm ostao u životu.

Prema saznanju muslimanski živalj iz Foče i kotara fočanskog sada u masama napušta svoje domove i bježi za Sarajevo i druga mjesta.

Ovo iseljavanje naravno pomažu i sami četnici putem terora i pljačke kojega nesmetano po selima kotara fočanskog vrše nad našim pučanstvom.

Sarajevo, 1. rujna 1942.

Upravitelj šumarije:
Ing. Rag. Kolaković v. r.

(AOS, Ča, k. 251, reg. br. 32/3)

AVDO HUMO ČLAN POKRAJINSKOG KOMITETA KPJ ZA BOSNU I HERCEGOVINU –

TITU JOSIPU BROZU, 1. SEPTEMBRA 1942.

Drugu Titu

1. septembar 42.

Druže Tito,

Radi sređivanja partijskih prilika u Hercegovini došao sam u Mostar. U međuvremenu stigao je kurir s Romanije drug Savo Pređa i usmeno prenio naređenja druga Tempa. Drug Tempo je javio slijedeće: Šesta brigada koja se nalazila u Šekovićima, poslije dva uzastopna pokušaja da se prebaci na Majevicu, našla se u vrlo teškoj situaciji uslijed napada i opkoljavanja sa strane Nijemaca, ustaša i četnika. Izlaz iz te situacije bio je jedino povlačenje prema Romaniji, što je i učinjeno. Povlačenje je teško uslijed napada na brigadu duž puta, a situacija na Romaniji je vrlo ozbiljna radi ishrane, i dosta velikog brojnog pojačanja četničkih snaga. Sada se u »Devetaku« nalazi jedan četnički bataljon a u očekivanju je dolazak četničkih snaga u jačini od 1 000 ljudi. Na Jahorini su takođe četnici, a prije nekoliko dana, zajedno sa Talijanima zauzeli su Foču (gdje su napravili strahovit pokolj muslimanskog svijeta, tako da su svi Muslimani, koji nisu uspjeli da izbjegnu zaklani).

Kurir je javio da je Tempo rekao da odmah uspostavim vezu sa VŠ i da vam javim da hitno pošaljete jednu brigadu za romanijski sektor.

Ovu poruku je kurir usmeno saopštio i rekao da će doći u subotu ponova s pismenim izvještajem. Ja krećem za koji dan u Sarajevo, pa ću Vam odmah poslati i taj izvještaj. Ali i po ovom usmenom izvještaju vidi se da se brigada nalazi u dosta teškom položaju i vjerovatno sa gubicima.

Šaljem vam izvještaj druga Brstine koji se nalazi negdje oko Nevesinja u Bišini i koji je uspostavio neku vezu sa partijcima u južnoj Hercegovini. Brstina javlja da su u četvrtak (27. VIII) navečer spušteni neki padobranci u jačini od 60 ljudi na Morine (nevesinjski srez). Još to nije provjereno, ali se priča da su sve pohvatali i pogubili.

Po gradovima je počelo hapšenje HSS-ovaca. Tako su u Sarajevu pohapsili nekoliko desetina njihovih najuglednijih ljudi. Isto tako kulturbundovci su dobili naređenje da se sele iz Bosne, pošto im i njemačka sila ne može u današnjem momentu da pruži potpunu zaštitu!

Veliko vrenje je nastalo među Muslimanima poslije klanja u Foči*. Na sve strane čuje se zahtjev za oružjem. Zavladao je veliki strah od četnika.

Hrvatska vojska i ustaše pobjegli su ranije iz Foče, zabranivši to stanovništvu. Tako danas muslimanske mase bacaju krivicu za pokolj i na ustaške vlasti, koje su namjerno natjerali stanovništvo da ne bježi. Ali karakteristična činjenica za ovo današnje raspoloženje muslimanskih masa – da je jedini spas njih samih u aktivnoj borbi sa partizanima protiv četnika.

S drugarskim pozdravom

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Kulturni

A SK SKJ, F. CK KPJ 1942/481.

KOMANDANT ČETNIČKIH OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE, 5. SEPTEMBAR 1942.

Od mene je traženo nekoliko puta da objasnim rad četničkog pokreta u istočnoj Bosni i Hercegovini – od Zenice do Dubrovnika –, ali poslovi na terenu nisu mi za duže vreme dozvoljavali da se odazovem ovoj želji. Završio sam ovih dana obilazak svih jedinica u Hercegovini i obaveštavam Vas sa velikim veseljem, da je moral stanovništva više nego odličan. Pustoš, koju su napravili Ustaši, a naročito partizani, stvorila je u narodu osnov za novi rad, koji je danas dobio svog izraza u četničkoj organizaciji.

* U Foči, 19. avgusta 1942. četnički odredi: Fočanski, Kalinovički, Nevesinjski, Šavnički i Durmitorski, pod neposrednom komandom načelnika četničke Vrhovne komande, izvršili su pokolj muslimanskog stanovništva, i proterali hiljade Muslimana a njihove kuće opljačkali i spalili.

U oblasti istočne Bosne i Hercegovine, koja stoji pod mojom komandom, koju mi je poverio naš Ministar vojske i mornarice – đeneral Gospodin Draža Mihailović, a to su srezovi: Mostar, Konjic, Nevesinje, Gacko, Bileća, Trebinje, Ljubinje, Stolac, Ljubuški, te Foča, Čajniče, Rogatica, Sarajevo, Visoko, Zenica, Žepče, Kladanj, Vlasenica, Srebrenica i Višegrad, ima 50 000 ljudi pod oružjem. Ta je vojska pod jedinstvenom komandom Draže Mihailovića. Nijedna druga komanda ili štab, kao na pr. doskorašnji štab bosanskih četnika, prema novoj organizaciji Vrhovne komande u Otadžbini, ne priznaje se. Očistili smo od partizana ceo ovaj teren. Pre osam dana oduzeli smo Foču od ustaša. Tom prilikom poginulo je 1 200 ustaša u uniformi i oko 1 000 kompromitovanih muslimana, dok smo mi imali samo četiri mrtva i pet ranjenih. Ovakva pobeda, sa ovako malim našim žrtvama, do sada nije poznata. Imali smo ogromni ratni plen. Naš je cilj bio da osiguramo vezu sa Srbijom i to smo postigli. Juče se povratila naša vojska, koju smo poslali kao kaznenu ekspediciju u srez Ljubuški i Imotski i njihovu okolinu. Zadatak ove ekspedicije bio je potpuno uništenje partizana i ustaša. Naši četnici prošli su te krajeve s pesmom i srpskom zastavom i došli na obalu našeg Jadranskog mora gde su na obali poboli našu zastavu. Preko 1.000 ustaša pobijeno je, dok mi nijesmo imali ni jednog mrtvog ni ranjenog.

Ustaše i partizani ubijali su pre svega intelegenciju i viđenije seljake. Rezultat ove zločinačke namere bio je vrlo žalostan po nas, ali je ostalo ili kasnije došlo dosta jakih i uticajnih ljudi a nove prilike bacile su na površinu lep broj novih snaga. Svi smo povezani u jedinstvenu celinu. U Hercegovini i istočnoj Bosni radim pored priličnog broja čestitih i savesnih srpskih oficira i sa Vojvodom Jevđevićem, inžinjerom Zečevićem, Dr. Novicom Kraljevićem, Vidakom Kovačevićem i drugim. Nema nikoga koji se u ovim teškim danima nije stavio na raspoloženje zajednici kroz četnički pokret, u koliko se ovde zatekao.

Obilazeći sve srezove u Hercegovini sa svojim saradnicima naišao sam na sledeće stanje u narodu:

1) Posle zločinačkih nedela, prvo ustaša, a zatim partizana koji su bili zaveli naš narod, narod se brzo osveštava. Moral kod naroda i četnika je odličan. Partizana više nema, osim po koji pojedinac, koji negde osamljen čeka svoju sigurnu smrt. Nema više nikakve bojazni od ove narodne napasti;

2) U srezu Nevesinjskom nema na selu nigde muslimana, osim nešto u selima u severnom delu Nevesinjskog polja i u varoši. U Gatačkom srezu ima ih samo u Kuli, Gračanici i u varoši. U Bilećskom srezu nema ni jednog muslimana na selu. U varoši ima svega oko 320. U Trebinjskom srezu ima ih samo još jedna trećina, osim izvesnog broja koji

se nalazi u varoši. U Stolačkom srezu ima muslimana samo nešto u varoši i u selu Dabrici. U Ljubinjskom srezu nalazi se svega tri muslimanske porodice i to u selu, dok u varoši nema ni jednog. U Konjičkom srezu nalaze se muslimani još samo u Bjelimiću i okolici, te nešto u varoši Konjicu i njegovoj najbližoj okolini. U Mostarskom srezu stanje je nepromenjeno prema stanju od 6. aprila prošle godine, osim što su samo mnogi Srbi stradali, što i sami znate. Četnici, međutim, polako se uvlače i u ovaj srez, vrše organizaciju i svaki dan i noć smanjuju – brojno stanje muslimana i katolika. U Fočanskom srezu nalazi se neki nepoznati ostatak muslimana u strahu i paničnom bjegstvu. U svim varošima, osim Foče, nalazi se od prilike po jedan bataljon italijanske vojske i mali broj hrvatskih domobranaca. Četnici su potpuni gospodari svuda osim u varošima.

No i u varošima mi odlučujemo i talijane pametno iskorišćavamo za našu stvar. Hrvati nemaju nikakve vlasti. Sede i dremaju u svojim – kasarnama u varošima. Od Srba četnika nesmeju da mrdnu. To isto važi i sa muslimane. Po selima, glavnim putevima, varošima pa i u samom – Mostaru, ori se srpska pesma i kliče Kralju i Ministru Draži Mihailoviću. Nove četničke pesme opevale su već naše nove heroje i narodne prvake. Pevaju se pesme:

»Paveliću jedan gade,
Za dva sata Foča pade,
K Sarajevu četnik krenu,
Trebeviću i Ozrenu,
Romanija kolo vodi,
Da svu Bosnu oslobodi.«

Dalje se peva:

»Paveliću ti si svinja,
Tvoju vojsku nosi Drina,
Paveliću ti si prase,
Tvoja vojska travu pase,
Paveliću pasji sine,
Gde ti misliš ove zime.«

Razume se da su spevane nove patriotske pesme, Kralju, čika Draži, narodu i Otadžbini, koje se svugde ore kao da se nalazimo potpuno slobodni u svojoj otadžbini. Nisu izostale i pesme u kojima se grdi i potcenjuje okupator, kako jedan tako drugi.

Naknadno dodajem, u vezi odlaska naše kaznene ekspedicije u Ljubuški i Imotski, da su naši četnici od velikog ogorčenja za nedela koja su ustaše počinili prema Srbima, između Ljubinja i Vrgorca ode-

rali živa tri katolička sveštenika. Naši četnici ubijali su sve muškarce od 15 godina na više. Žene i deca ispod 15 godina nisu ubijana. 17 sela je potpuno spaljeno.

Posle našeg zauzimanja Foče, jedna četa od oko 140 domobranaca, koja se nalazi u Kalinoviku, ponudila je da nam preda oružje i molila da ih ne napadamo i da im spasimo živote. Ja sam oficiru te čete odgovorio: Kad mi budemo našli za potrebno, mi ćemo Vam oružje i protiv vaše volje oduzeti.

U skoro ćemo, ako Bog da, napasti i Fazlagića Kulu, tu poslednju muslimansku tvrđavu u Hercegovini. Posle toga u Hercegovini neće biti ni jednog muslimana na selu.

Jednom reči naša situacija u Hercegovini, Fočanskom, Čajničkom i u većem delu Višegradskog sreza je vrlo dobra. Najteže pitanje je prehrana stanovništva u Hercegovini.

Hercegovina, koja je i inače pasivna, ove godine nije obrađena u dovoljnoj meri, a suša je spržila i ono što je zasejano. Glad je jedini neprijatelj na ovom terenu koji ugrožava opstanak stanovništva. I ono što je posijano raži nije uzraslo tako da se nemaju čime pokriti hiljade zapaljenih srpskih domova. Usevi su poneli tako hrđavo da se ne pamti ovakva nerodica.

Znam da su Vaše mogućnosti manje od Vaše dobre volje i potreba Hercegovine.

Meni je poznato rodoljublje Vaše i sigurno ste obavešteni o prilikama u Vašem kraju. Ipak smatram za dužnost da Vam uputim ovo pismo i apel da će ove zime umreti hiljade porodica ako im se ne pruži pomoć. Usled nestašice hrane može doći do pokušaja komunista da razviju ponovno svoju razornu agitaciju. Naši četnici u tom slučaju morali bi u ogromnom broju napustiti četničku akciju da bi potražili hranu za svoju porodicu. Mi sve preduzimamo da se hrana osigura i pravilno raspodeli. Koliko ćemo u tome uspeti videćemo. Mi u ime ovog čestitog i paćeničkog srpskog naroda apelujemo i zahtevamo da svi Srbi iz Hercegovine koji se tamo nalaze učine sve što mogu, a mogu dosta, da se najhitnije nabavi što više hrane u Srbiji i stavi ovoj komandi na raspoloženje negde na granici Srbije i Bosne i Sandžaka, odakle bi je, ako nikako drukčije, prenosili tovarnim konjima. Ko se ogluši o ovaj naš apel, taj će biti strašan krivac pred Bogom i srpskim narodom i snosiće neoprostivu istorijsku odgovornost. – Takvi će biti ljudi prokleti i od Boga i od naroda.

Pored gladi preti opasnost i od raznih bolesti, kojih već sada ima dosta. Nema ko da leči naše obolele i ranjene četnike. Nema lekara, nema bolničara. Nema lekara i bolničara hercegovaca. Ni jednog jedinog Srbina lekara nema u četničkim redovima niti u narodu u celoj is-

točnoj Bosni i Hercegovini. Strašan narodni i četnički gnjev i revolt vlada protiv lekara i sveštenika naročito. Ne manje vlada revolt protiv ostalih školovanih ljudi ovoga kraja. Vi nemožete verovati kakav je jak nacionalni val sada zapljusnuo ove naše krajeve. Oseća se velika potreba za narodnom inteligencijom, ali samo nacionalnom. Mi teška srca pišemo ove redove i ove prekore, ali došao je poslednji čas kad se mora otvoreno reći svakome, šta čeka naš narod, a šta one koji budu zbog nehata i nedovoljne nacionalne svesti odgovorni za nesreću koja bi mogla naš narod snaći. Neće se i nemože dozvoliti da jedni gledaju kako drugi vode krvave borbe i polažu svoje živote za slobodu srpskog naroda. Zar je zamrla većine naše školovane omladine i ostalih školovanih ljudi potpuno nacionalna svest? Braćo, razvijte svoju akciju da se popravi što se još da popraviti. Pronalazite lekare, sveštenike, oficire i ostale nacionalne školovane ljude. Na našu sramotu najviše oficira u istočnoj Bosni i Hercegovini u četničkim redovima jesu Srbijanci i Crnogorci. Naši Hercegovci i Bosanci nalaze se u redovima Nedićevim, Pećančevim i Ljotićevim, na čanku. Nemojte više moliti, već ih nađite i naredite im da ovamo polaze. Ko nehtedne da vrši svoju dužnost prema narodu, zabeležite ga, da kasnije znamo da je u najtežim danima po srpski narod izdao svoj narod i otkazao poslušnost Kralju, narodu i Otadžbini.

Prilike bezbednosti ovamo su mnogi povoljnije nego u Srbiji. Za to nema opasnosti po život onima koji svoj život više cene nego život svoga naroda. Preko Višegradskog sreza i Sandžaka može se ovamo doći. Glavno je doći do granice Srbije a to je moguće onome ko hoće da se malo potrudi i žrtvuje. Svugde na granici nalaze se naši ljudi koji upućuju naše prijatelje i saradnike u ove krajeve sigurnim kanalima.

Mi smo preokupirani vojnim akcijama, jer je nažalost neizbježan napad na Fazlagića Kulu i tolika druga ustaška gnezda pored akcije velikih srazmera koje ćemo verovatno imati na ovom terenu. Zato je dužnost Vaša, da i pored svih poteškoća, povedete računa o svojim domovima i pridonesete za otklanjanje najveće bede i opasnosti koja – preti srpskoj Hercegovini.

Braćo, pobeda naših saveznika i naša je potpuno sigurna. U to neka niko ni za jedan momenat ne posumnja. Od najkompetetnijih u našoj otadžbini imamo takva uveravanja. U najskorije vreme izgledi su za nove događaje, koji će ubrzati našu pobedu i okončanje rata. Sva Crna Gora, Hercegovina, istočna Bosna i Sandžak jednodušni su i verni saradnici našeg mladog Kralja i našeg narodnog junaka i tribuna Draže Mihailovića. Srbija je isto takva. U Srbiji se, kako čujemo, pojavljuju pored već poznatih izroda i izdajnika srpskoga naroda novi izdajnici

ala Kumanudi i Velja Popović. Te i takve izrode čeka u najskorije vreme neizbežna narodna kazna.

Braćo, na posao. Od Vas mnogo zavisi kako će ove zime proći naš narod u Hercegovini. Gledajte da se radi što brže i bez mnogo neplodnog konferisanja, jer vreme prolazi. Zakasniti se nesme.

Pozdravite sve naše prijatelje i apelujte na njihovu svest.

Vas koji ste i dosada radili i koji, verujemo, i sada radite nesebično, molimo da nastavite sa radom, pa Vas pozdravljamo i želimo Vam u tome uspeh za sreću našeg srpskog naroda.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU!

NEGDE U SLOBODNIM PLANINAMA
HERCEGOVINE,
5. IX. 1942. godine

KOMANDANT
OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE,
MAJOR,

(AOS, Ča, k. 170, reg. br. 51/3)

KOTARSKA ISPOSTAVA GORAŽDE – OPUNOMOĆENIKU MINISTRA UNUTRAŠNJIH POSLOVA SARAJEVO, 5. SEPTEMBAR 1942.

Priepis!

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
KOTARSKA ISPOSTAVA GORAŽDE
V. T. broj 31/42
5–IX–1942. god.
Goražde

Predmet: Stanje situacije u
Goraždu i okolici.

Opunomoćeniku ministra unutarnjih poslova
Sarajevo

U vezi posljednjih događaja koji su se desili u Foči, čast mi je predložiti sliedeće izvješće:

U okolici Foče zadnjih tjedana, osjećala se jaka djelatnost četnika, o čemu je kotarski predstojnik iz Foče svojevremeno obavještavao mjerodavne i upozorava na katastrofu, koja je konačno zadesila Foču,

a tim očajnim vapajima koje niko nije čuo tražio je pomoć, koja je bila potrebna. Da se imalo vodilo računa o tome kraju uvidilo bi se u kakvom se položaju nalazi Foča i pružila bi joj se pomoć. Takva sudbina očekuje i Goražde, u koliko mjerodavni ne povedu računa o tome kraju i bolje ga ne osiguraju.

Dne 18. kolovoza 1942. g. došlo je u okolicu Foče oko 9 tisuća četnika od kojih je mnogo bilo iz Crne gore i po pričanju očevidaca iste je predvodio Dobroslav Jevđević i počeli su sa napadajima na Foču i u tome su bili podpomognuti svojim pomagačima, koji su ih i doveli u Foču, gdje su izvršili pokolj pučanstva, kako odraslih muškaraca tako i žena i djece, osim toga nad ženama i nejakoj djeci počinjena su nasilja, tako da nisu bile pošteđene ni žene od 50 godina kao ni curice od 12 godina, većina od tih žena i curica su skroz deflorisane. Ima slučajeva gdje su se nad jednom ženom ili djevojkom izmjenjalo i po 50 četnika, pa čak je bilo slučajeva da se nad jednom ženom staroj oko 45 – 50 godina izmjenilo 63, tih slučajeva je bilo bezbroj. Po dolasku u Goražde gg. njemačkog generala Badera i generala Lukića, italijanska vojska otišla je u Foču i tada su prestali pokolji i nasilja nad pučanstvom, ali to samo u gradu, jer su se Talijani zadržali samo u gradu Foči, a četnici i dalje nad okolicom vrše nasilja i ubijanja, ali ne samo u masama nego pojedinačno i u rukavicama.

Iz Foče u Goraždu svakodnevno vlakovima stižu stotine žena i djece koji bježe bez igdje išta goli i bosi, a još više ih dolazi sa sela kotara Fočanskog, gdje su im četnici dali rok od 3 dana da izsele i da sa sobom ne nose ništa hrane, goveda niti išta drugo, u protivnom da će ih oni uništiti. Ovome je prilog preslušanje muktara sela Basktasi, iz kojeg se može vidjeti točnost gornjeg. U Goraždu se nalazi muhađera iz Foče oko 500 do 1 000 koji su stalno ovdje, osim onih koji stotine dolaze i odlaze u druge krajeve, najviše u Sarajevo. Dosada ova ispostava za te muhađere nije dobila niti hrane niti ikakvih sredstava, da bi se mogla pružiti pomoć tome napaćenom svietu, koji često po sedam dana luta po šumama, dok iznemogao stigne živ u Goražde. Ova ispostava ne raspolaže ni sa kakvim sredstvima, da bi iz svojih sredstava bila u stanju pružiti pomoć. Ako mjerodavni ne preduzmu najžurnije korake i ne izađu u susret ovoj biednoj sirotinji onda se mogu očekivati najgore i najstrašnije posljedice.

Pučanstvo na povjerenom mi teritoriju je jako uzbuđeno zadnjim događajima, u mnogo slučajeva ljudi ostavljaju sve svoje, pa odlaze koje kuda. Naročitu paniku izazvala je viest o odlasku Njemaca iz Rogatice, koji bi po ovome što se čulo trebali kroz nekoliko dana da napuste Rogaticu. U vezi sa prednjim osjeća se jaki pokret četnika, tako da je primjećeno da se zadnjih dana četnici u grupama po 50 do 100 naoru-

žani sa puškama i strojnicama prebacuju iz Srbije u selo Parnice između Rudog i Mrsova kotar Višegrad. Na Zaborku kod Čajniča ih očekuju četnici talijanski milicioneri gdje su im pripravili stalnu kuhinju, te ih onda kriomice od Talijana provode za Foču, a odatle oni odlaze u Foču gdje se koncentriraju i spremaju se da se spoje t.j. front sa Romanijom, osim toga svi pravoslavci na području ove Ispostave otišli su od kuća i prešli Drinu. Činjenice daju dovoljno razloga pučanstvu da budu uznemireni, te bi mjerodavni ako žele da hrvatski živalj ostane u ovim krajevima morali poslati u ove krajeve jaču posadu, koja bi pružila dovoljno garancije narodu, a pored svega trebalo bi kod savezničke Njemačke vojske ishoditi da bi u Goražde poslali barem 10 svojih poljskih oružnika sa bar jednim dočastnikom, te bi ljude pučanstvo samo iz svojih sredstava izdržavalo, to bi bila jedina i najjača garancija tom pučanstvu, da se sa njima neće desiti ono što se desilo sa Fočom, mo ram priznati sada da pučanstvo jedino vjeruje u Njemce. Masa u priprostom rezonovanju, kaže izdali su nas Talijani, izdali su nas domobrani, a evo sada nas izdadoše i ustaše, i sada još samo vjerujemo u Niemce. Potpisani sa ostalim državnim organima nastoji da svima silama da razuvjeri tu masu u njenom shvatanju, ali se bojim da je sav trud uzaludan, jer dok na jednoj strani taj sviet plaća životima svoju privrženost Poglavniku i Hrvatskoj i žrtvuje sve svoje što ima, na drugoj strani kada iznuren i ispaćen izbjegne sa golim životom ne pruža mu se nikakva pomoć, koja bi ga povratila u život. Ako mjerodavni ne uspiju da izrade kod Njemačke komande da dodieli bar 10 poljskih oružnika, koje bi pučanstvo iz vlastitih sredstava izdržavalo onda se ne čudi što će to pučanstvo izreda napustiti svoje domove i tražiti glavi spasa. Pučanstvo se ne može više zavaravati praznim obećanjima sa kojim ih je propala Jugoslavija dovela do dna propasti, ako mi to budemo činili onda nesmijemo taj priprosti svijet osuđivati.

Naknadno sam saznao da se sa druge strane Drine iz Foče četnici preko Ustikoline upućuju u pravcu Sjetline, da bi tamo sakupili jače snage, te da bi presjekli prugu, čime bi cijeli ovi krajevi pali u klopku i ne bi im bilo spasa. S toga potpisati u zajednici sa predstavništvom vojske i oružništva skida sa sebe svaku odgovornost, za sve što se desi u ovim krajevima, ako se ne uputi potrebna pomoć ovim krajevima, ali ta pomoć mora biti žurna i mora se bezodložno poslati bez ikakvih konferencija i zdogovora koje Hrvatska država i hrvatski živalj skupo i krvavo plaća, kao na primjer slučaj Foče, gdje je hrvatski živalj konferencije i zdogovore platio svojim životom i imetkom.

Snage sa kojima raspolaže ovaj kraj tek su u stanju da održe red i za današnje prilike t. j. kakove su danas isključivši napad četnika, ali kao što je gore izloženo da se četnici u masama prebacuju iz Srbije na-

oružani i koncentriraju se u pravcu Jahorine sa jedne strane, a sa druge kada se zna, da sa desne obale Drine i iz Foče u masama odlaze u pravcu Sjetline sa namjerom da odsjeku vezu sa Sarajevom, onda niti potpisanog niti pučanstvo niti ostale predstavnike kako vojne tako ni oružničke vlasti, nije u stanju ni najbolji vojni stručnjak uvjeriti, da su ove snage sa kojima se raspolaže u ovim krajevima odoliti toj buri četničkog napadaja, koji se sprema i koji će neminovno usliediti, u koliko se ne preduzmu mjere predostrožnosti i ne osigura se onako kako situacija zahtjeva ovaj kraj.

Opetovno ponavljam, da bi bilo potrebno najžurnije poduzeti mjere kod Njemačkog zapoviedničtva da dodiele u Goražde 10 svojih poljskih oružnika, koje bi pučanstvo uzdržavalo. To bi trebalo za to što bi ta Njemačka posada zadavala strah odmetnicima, jer se njih još jedino boje, drugo što bi ovi vis-a-vis Talijanima onemogućili ovima otvoreno pomaganje, a treće što je skoro najvažnije što bi pučanstvo u tome slučaju se osjećalo bar donekle sigurno i ne bi ostavljalo svoje domove a i sve što je s mukom i krvlju stečeno.

Ako se ne može dati dovoljan broj ljudstva, onda se treba dati što više pušaka i streliva da bi se naoružalo ovo malo pučanstva, što je ostalo, ali prije i iznad svega su potrebni gore traženi Njemački oružnici. Četnici sa prieke strane svakodnevno priete našem življu, da će oni kroz koji dan ovamo, čim Njemci napuste Rogaticu.

U prigibu ovog izvješća podastire se preslušanje jednog muktara iz kotara Foče, te izvješće o kretanju četnika dostavljeno od zapoviednika oružničkog voda u Goraždu.

Prednje se predlaže u dalji rad.

2 priloga Za dom spremni!

Upravitelj kot. ispostave:
Ustaša Sijerčić, v. r.

M. P.

(AOS, a. NDH, k. 227, reg. br. 37/11)

IZJAVA HUSE SEFERA U KOTARSKOJ ISPOSTAVI GORAŽDE, 9. SEPTEMBAR 1942.

ZAPISNIK

sastavljen u kancelariji Kotarske ispostave u Goraždu dne 9. rujna 1942. pristupa nepozvan mukter sela Bastazi obćine Dragolasko ko-

tar Foča. Huso Sefer sin umrlog Omera, star 70 godina vjere islamske i izjavi. Na dan 28. kolovoza poslije podne došao je sa svojom četom Kočovi Strajo iz Foče u naše selo t.j. na oružničku postaju Bastazi, te nam rekao, da će nam dati propusnice za selidbu, tako da se u roku od 3 dana moramo svi odseliti ili nam se više za trag neće znati. Na dan 28. kolovoza mi smo došli i dobili propusnice od četničkih oružnika i taj dan smo krenuli za Foču, i to noću, jer po danu nismo smjeli ići jer su sutradan pucali na one koji su išli danju, i tom prilikom ubili dvije žene. Od strane četnika zabranjeno nam je da išta iz kuća iznosimo od odjeće i hrane, a i hajvan nam nisu dali potjerati, već je sve ostalo u kućama, pa kad smo mi otišli iz svojih kuća na nekoliko kilometara, oni su kuće opljačkali i iste odmah zapalili, a među prvima je zapaljena džamija u selu. Izgleda da je paljevina džamije bila znak za opštu paljevinu sela. Tom su prilikom izgorjela sela Hum, Bastazi, Čelikovo Polje, ukupno oko 100 kuća sa ostalim zgradama, a stoka je otjerana.

Tom prilikom nam je rečeno gdje je četnika tu muslimana neće biti a idite vi i do Sarajeva, pa i u Sarajevo, ali ćemo vas i tamo brzo naći. Mi smo danas ostali goli i bosi, bez igdje ičega pa sada molimo vlast da mi koji smo ostali vjerni podanici Poglavnikovoj Hrvatskoj da se o nama brine i da nas smjesti, kako naše obitelji ne bi stradale.

prstoznak Huso Sefer po Jalovčiću
prstoznak Salko Džendušić po Jalovčiću
prstoznak Bećirović Halić po Jalovčiću

Za točnost priepisa:

ZA DOM – SPREMNI!

UPRAVITELJ ISPOSTAVE:
Potpis.

M.P.

(AOS, a. NDH, k. 153 a. reg. br. 25/9)

KOMANDA USTAŠKE NADZORNE SLUŽBE ZAGREB, 11. SEPTEMBAR 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIČTVO
USTAŠKE NADZORNE SLUŽBE
ZAGREB
Glavno pobočničtvo — Zagreb, 11. rujna 1942.
Broj: 63399-Taj-1942.

Predmet: Muslimani protudržavni rad.

U R E Đ U I. U. N. S-a

O v d j e

Dostavljeno nam je sliedeće:

»Slično kao što su lani muslimanski prvaci pokušali da stvore naročitu situaciju donošenjem svoje famozne rezolucije, blateći hrvatske vlasti radi navodnog nehaja, koga su one pokazale prema muslimanima Hrvatima htjeli pokazati kao njegovi pravi zaštitnici, te time pokušali izrabiti priliku, da opet povedu politiku, koju su vodili za vrieme Jugoslavije t.j. da bi izgledalo, da se mimo njih ništa naročito učiniti nemože a iz koje bih oni samo t.j. vođe crpili koristi.

Sličan slučaj dogodio se 26. kolovoza, kada su se sastali viđeniji muslimani u prostorijama muslimanskog društva, »Merhamet« na inicijativu istaknutih predstavnika iz Sarajeva, na konferenciju muslimanskih društava i muslimanskog građanstva, da sastave muslimanski međudruštveni odbor »Narodnog spasa«.

Ova konferencija nije bila prijavljena vlastima. Na istoj prisustvovalo je oko 300 muslimana grada Sarajeva među kojima su bili predsjednik »Merhameta« Salihaga Čomora, inicijator sastanka, te muslimani prvaci: Rafiz Muhamed Pandža, Uzeiraga Hadžihasanović, Derviš Korkut, dr. Šefkija Behmen, dr Musakadić Asim i mnogi drugi.

Sastanak je otvorio predsjednik »Merhameta« Muhamed Pandža i za predsjednika toga sastanka predložio zastupnika Reis-Ul-Uleme Safeta eff. Bašića.

Pandža je odmah iznio svrhu saziva sastanka koji je došao navodno kao izraz obće želje čitavog muslimanskog građanstva i svih muslimanskih društava u grad Sarajevu. Iznio je potrebu sabiranja dobrovoljnih priloga za stradalnike iz Foče, te je tom zgodom rekao, da je već dosada »Merhamet« za ovu svrhu sakupio preko 200 000 kn. Izložio je potrebu da se mora povesti računa o zbrinjavanju tih stradalnika

i da treba tražiti od nadležnih faktora da se stradalnici žurno smjeste u krajeve, gdje će im biti omogućena obskrba.

Poslije njega zastupnik Reis Ul Ulema Bašić, rekao, da je on po ovoj stvari već poveo obširnu akciju preko džematskih imama i da je do sada preko 400 siročadi namješteno u razne muslimanske domove.

Iza njega govorio je Hafiz Muhamed Pandža o obćem položaju muslimana govoreći, da muslimani osuđuju nehaj izvjesnih organa koji nijesu htjeli da povedu računa o osiguranju muslimana u Foči iako su im stvari sve glede Foče bile mnogo puta jasno izložene. Sva upozorenja ostala su bezuspješna. Muslimani su najčišći živalj, koji je do danas doprinio najviše žrtava Nezavisne Države Hrvatskoj, ali da se našlo izvjesnih organa koji su namjerno muslimane počeli prikazivati kao komuniste. Iznosi slučaj u Konjicu, gdje da su zadnjih dana od strane ustaških i državnih organa najugledniji građani objeđeni kao komunisti i predani Talijanima, a ovi su ih kao podpuno nevine oslobodili.

Tako isto da se muslimanima dešava u Sarajevu i u mnogim mjestima Muslimani u Bosni i Hercegovini hoće red i mir i ono, traže zajedničku suradnju cielog žiteljstva Bosne i Hercegovine, te podpunu slogu muslimana, pravoslavnih i katolika. Traže da se onemogući krvoloci, koji bacaju smutnju između svih pripadnika svih vjera u Bosni.

Stoga traže, da se naoružaju, da bi se na taj način zaštitili od opasnosti iztrebljenja koje im prieti od raznih komunističkih elemenata i drugih razornih tipova.

U ovom pogledu muslimani kao lojalni članovi ove države traže sve što je potrebno za njihovu odbranu, pa ukoliko im to nemogu pružiti naše državne vlasti, da će to zatražiti i od naših saveznika i Talijana. Iza toga je govorio Omer Čengić iz Foče koji je iznio posljednji događaj u Foči.

Iznosi, da su mnoge deputacije Fočana u Sarajevu i molile, da se Foči pruži žurna pomoć. Svi kod kojih su dolazili pokazali su malo razumijevanja za ovo što se tražilo i kada su Fočani dva dana prije same katastrofe njih 350 pošli u Sarajevo da traže oružje, bili su dočekani u Svjetlini i njih preko 200 izbačeni iz vlaka i tu ostavljeni da sieku drva. Tako da izgleda, da su ovi državni faktori namjerno htjeli da Foča doživi ovu svoju katastrofu, i da tako ponovno strada hiljade muslimanskih života. I poslije same katastrofe pokazalo se, da vlasti uobće niesu htjele da iziđu u susret ovome pučanstvu.

U odbor su pojedina muslimanska društva delegirala svoje izaslanike ali dva najistaknutija muslimanska društva »Narodne Uzdanice« i »El Hidajet« nisu delegirali svoje izaslanike u taj odbor, da bi i od strane muslimanskog građanstva ušli u odbor »Narodnog spasa« predložen je i posebni kandidacioni odbor i to Uzeiraga Hadžihasanović,

dr Jusuf Tanović, dr Asim Musakadić, Alija Mujagić, Ibrahim Kirlić, Omer Čengić i Hafiz Muhamed Pandža.

Nakon toga ovaj kandidacioni odbor predložio je listu odbornika za muslimanski međudruštveni odbor »Narodnog spasa« koja je po prisutnima jednoglasno primljena.

Odbor je sliedeći:

Bašić Salih eff.
Ćerimović Ali eff.
Handžić H. Mehmed eff.
Hadžihasanović Uzeiraga
Mulabdić Edhem eff.
Softić Mustafa eff.
Dr. Tanović Jusuf
Dr. Hamdija Karamehmedović
Ibrahim eff. Kirlić
Derviš eff. Kokut
Dr. Šefkija Behmen
Hamdija Kreševljaković
Dr. Kasim Turković
Dr. Avdo Salihbegović
Muhamedaga Nanić
Dr. Zaim Šarac
Asimbeg Musakadić
Kasim eff. Dobrača
Asimaga Hadžišabanović
Dr. Vejsil Bičakić
Dr. Safetbeg Zečević
Ibrahim eff. Sahinagić
Omer eff. Čengić
Hafiz Muhamed eff. Pandža
Muhamedaga Šabić
Hasanaga Hadžibegović
Hasan Užičanin
Hamdija Delić

Mahmutaga Bičakić
Fehim eff. Đemišić
Sulejmaga Hasibović
Zuftakarpić Hamdibeg
Avdaga Nanić
Vejsilaga Hadžialić
H. Sulejman Mujasilović
Hamdija Đukić
Nezirhodžić Ahmed
Ahmed eff. Tuffo
Mustajbeg Avdagić
Asim Tafro

Za »Merhamet«
Hafiz Muhamed Pandža
Salem Džino
Mehaga Čomara

Za »Hurijet«
Edhem Čevanija

Za »El Kamer«
Muđejin Muhibić

Za »Jediler«
Latifaga Alikadić

Za »Sarajevski klub«
Nezir Škaljić

Za »Bratstvo«
Nehag Mešetofić

Za »Đerđelez«
Atig Doga

Cilj vodećih muslimanskih ličnosti, je da i dalje ostanu na položajima vodećih ličnosti t.j. žele da bosansko hercegovački muslimani osiguraju sebi većinu. Pokušaji da to postignu bili su različiti a jedan od najglavnijih, koji se stalno provlači kroz dugi niz godina jest autonomija Bosna. Za vrieme Jugoslavije su vodeće muslimanske ličnosti misli-

le, kada bi stvorile autonomije Bosne, da bi s njima skupa bili i Hrvati-katolici, te bi prema tome oni imali apsolutnu većinu, jer po državnim statistikama izgledalo je ovako:

pravoslavni oko	1 100 000
muslimani	820 000
katolici	650 000.

te bi prema tome muslimani i katolici skupa imali nešto blizu 1 500 000 a pravoslavni 1 100 000. te bi na taj način autonomaši Bosne imali apsolutnu većinu.

Poslie 10. travnja 1941. mnogi od muslimanskih vodećih ličnosti bili su kompromitirani kao veliki Jugoslaveni, a dapače neki su se za vrieme Jugoslavije istakli kao Srbi. Liep primjer za pokušaj posrbljivanja muslimana bio je kulturno prosvjetno društvo »Gajret«, koje je kasnije čak promienilo svoje ime u srbskomuslimansko prosvjetno društvo »Gajret«.

Tako kompromitirane muslimanske vodeće ličnosti nakon uzpostave Nezavisne Države Hrvatske znale su da više moći doći na vodeće položaje koje su zauzimali za vrieme na sve strane.

Još prije nego što su naše vlasti preuzele vlast u Sarajevu od Niemaca, predao je izvjesni krug muslimana peticiju Niemcima u kojoj su tražili da Niemci proglase Bosnu svojim protektoratom misleći da su se time Niemcima jako ulaskali, ali kratko vrieme nakon toga kada su naše vlasti preuzele vlast u Sarajevu, Niemci su predali našim vlastima tu muslimansku famoznu peticiju s riečima: Da vidite koje su to ličnosti, koje vama dobro ne žele.«

Neposredno iza toga bio je izdan proglas da se traži bivši šef prije sarajevskog, a poslie zagrebačkog redarstva famozni Vikert, a osoba koja ga prikriva da će biti strieljana. Vikert je pronađen kod Ibre Šahina, gdje se je odmah ustrielio kod Ibre Šahinagića, a Ibro Šahinagić skupa sa svojim sinom bio je uhićen od redarstva. Nakon 8 dana isti je pušten na slobodu. To je dalo povoda mnogim kompromitiranim muslimanima da kažu, da hrvatske vlasti nesmiju ništa učiniti muslimanima, nego da im se one pokušavaju ulagivati.

Skoro dva mjeseca su oni, kako se kod nas kaže, išli oborenih nosova t.j. nisu smjeli javno rovariti, ali već nakon tako kratkog vremena podigli su glavu i počeše rovariti na sve strane. Sada je eto već godina kako su ti isti vodeći muslimanski političari donjeli preko svojih trabanata famoznu rezoluciju ne samo u Sarajevu, nego i po drugim bosanskim mjestima.

Njihovoj trabanata imade po svim bosanskim gradovima i gradićima. Oni tvrde da se muslimanima ne može pristupiti drugačije nego

samo preko njihovih vođa t.j. samo preko njih. Međutim, ta tvrdnja ne stoji u cielosti. Evo radi čega. Muslimani sa sela htjeli bi da bude mir, a vodeće ličnosti nebi htjele mir. Jer kada bi bio uzpostavljen mir prešlo bi se konstruktivnom radu gdje se nebi dalo previše prilike njima za njihov zakulisni rad.

Za dokaz da vodeće ličnosti neće sada mira navodima da su mnogi od njih tražili da se stvori takozvana milicija, što je na dosta mjesta i učinjeno, a kada je ta milicija stvorena onda su ih puštali da kolju i pljačkaju, Srbe i na onim mjestima gdje su već bili pacifirani, da kod ovih milicionera nije bila samo želja za osvetom, nego i stara urođena želja za provađanjem sile t.j. bosanskog sileđuka, što su im vodeće ličnosti nastojale omogućiti naoružavajući ih, a ne šaljući nekoga tko bi držao disciplinu među njima.

Na taj način su opet stvoreni neredi što je pogodovalo ne samo četničkim agitatorima nego i vodećim ličnostima muslimanskim koji su bili kvalificirani, a ovaj način su imali prilike da pokažu tom jadnom puku, da se samo oni žele zauzeti za njih, a da naše vlasti nemaju volje za to.

Tako evo i sada stvaraju taj famozni odbor »Narodnog spasa« da bi stvorili što veći jaz između muslimanskog puka i naših vlasti, a iz čega bi samo oni izvukli profit.

Grieška je bila što se za vrieme dok nije bilo četničkih napada, koji se sada sve češće ponavljaju t.j. odmah nakon pacifiranja istočne Bosne po Jurinoj »Crnoj Legiji« nisu slali Ustaški organizatori koji bi po selima organizirali muslimane u Ustaški Pokret, stvorili pripremne bojne, držali se pod disciplinom, a ujedno i branili da se četnici u tim krajevima nanovo sakupljaju.

Izgleda, da je naziv odbor »Narodnog spasa« uzet po uzoru na srbsku vladu generala Nedića, a kako se šuška izgleda, da imaju i vezu s njima.«

Na znanje i postupak.

PO NALOGU ZAPOVJEDNIKA
GLAVNI POBOČNIK:
Fulanović v. r.

(AOS, mikroteka, UDB-a, Zagreb, F. 20, s. 463–5)

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA, MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA NDH 15. SEPTEMBAR 1942.

Ministarstvo unutarnjih poslova – Ministarstvu vanjskih poslova

Broj: Tajno 7879 – I – A – 1942. Zagreb, 15. rujna 1942.

Izvještaj,

Izvadak.

........Dne 18. kolovoza 1942. godine došlo je u okolicu Foče oko 9.000.– četnika od kojih ih je bilo mnogo iz Crne Gore i po pričanju očevidaca iste je predvodio Dobroslav Jevđević, i počeli su napadati na Foču i u toj borbi bili su podpomagani artiljerijom svojih pomagača, koji su ih doveli u Foču, gdje su izvršili pokolj pučanstva, kako odraslih muškaraca, tako i žena i djece. Osim toga, nad ženama i nejakom djecom počinjena su nasilja, tako da nisu bile pošteđene ni žene od 50 godina, kao ni djevojčice od 12 godina. Većina od tih nesretnih žena i djevojčica su skroz deflorirane. Ima slučajeva, gdje su se nad jednom ženom ili djevojkom izmjenivali po 50 četnika, pa čak je bilo slučajeva, gdje su se nad jednom ženom, starom 45-50 godina, izmjenila 63 četnika. Po dolasku u Goražde gg. njemačkog i hrvatskog generala Badera i Lukića, talijanska je vojska otišla u Foču i tada su prestali pokolji i nasilja u masama, ali to je samo u gradu Foči, jer su se Talijani zadržali u samome gradu, a četnici u okolici i dalje vrše nasilja i ubijanja, ali ne u masamu, nego pojedinačno i u rukavicama....... Naročitu paniku izazvao je glas o odlazku Niemaca iz Rogatice, koji bi po onome što se čulo, trebali napustiti Rogaticu kroz nekoliko dana. U vezi sa prednjim osjeća se jaki pokret četnika. Tako je primjećeno, da se zadnjih dana četnici u grupama, njih oko 50-100 naoružani sa puškama i strojnicama, prebacuju iz Srbije u selo Parnice između Rudog i Mrsova – kotar Višegrad. Na Zabarku kod Čajniče dočekuju četnici talijanske milicionere, gdje su im pripravili stalnu kuhinju, te ih onda kriomice od Talijana prevode za Foču, a onda oni odatle dolaze na Jahorinu, gdje se koncentriraju i spremaju da spreme frontu sa Romanijom. Osim toga skoro svi pravoslavci sa područja ove izpostave otišli su od kuća, prešli preko Drine, gdje su dobili oružje.

....

(AOS, a. NDH, k. 270, reg. br. 8/1)

IZJAVA MEHMEDA KURSPAHIĆA IZ KORITNIKA, SEPTEMBAR 1942.

ISKAZ

Nepozvat pristupa Kurspahić Mehmed, umrlog Beće, musliman, star 36 godina, rodom i živi u Koritniku, te izjavi:

Onoga dana, kada je Hrvatska vojska potisla četnike do iza Gostilje, sutra dan je došao u Koritnik Vuko Medenica sa 20 četnika, među kojima su bili Nikolić Stjepan, Šušnjar Stevo, Šušnjar Čedomir svi iz Hubave, te Gavrilović Velizar, Dragomir, Grujić Đuro iz Koritnika, dočim ostali su bili nama nepoznati. Napred navedeni seljaci bili su obučeni u seljačko odjelo, a oboružani sa puškama i noževima. Municiju su imali u džepovima. Oni drugi nepoznati bili su obučeni svi u vojnička odjela sa redenicima preko ramena oko pasa, sa puškom i nožem, a imali su gotovo svaki po jednu bombu. Vuko Medenica bio je u oficirskom odjelu sa šubarom na glavi.

Čim su došli u Koritnik Vuko Medenica pozvao je Kurspahića Ramu i rekao mu, da nas muškarce sve iskupi u selo, te dovede do njega. Kada je Ramo to učinio i nas sve okupio, Medenica nas je postavio u red a iza toga naredio, da prvi po redu Kurspahić Mehmed izađe pred nas, nakon čega je zapovjedio dvojici onih, koji su bili u vojničkom odjelu da mu zgule kožu sa lica. Ova su dvojica odmah pristupila radu, oborili Mehmeda te onako tupim noževima najprije mu razrezali kožu ispod cijelog lica, a onda je počeli guliti te skupa sa mesom t.j. mišićima na licu, nosom i ušima zgulili i prevrnuli preko glave tako, da je donji dio sa brade dostizao mu do jake kaputa. Mehmed je kroz čitavo ovo vrieme krivio se i vrišto od užasa i bolova. Mi ostali gledajući taj užas patnji nad čovjekom bili smo prošli. Nakon toga je Medenica naredio Mehmedu nako zguljenom, da pokaže kako se Bogu moli. Pa kada je Mehmed prikazivajući molitvu Bogu pao na zemlju, jedan od onih koji su lice derali, usadio mu je nož u leđa, od čega je Mehmed nakon užasnog krivljenja umro.

Nakon Mehmeda došao je red na Spahića Mehu, da i njega na isti način zlostavljaju, pa kada je izašao pred nas, odmah je pao na zemlju govoreći, da ga radje ubiju nego tako muče. U tome je jedan od mučitelja imajući nož na pušci zabo u Mehinu lijevu ruku i gotovo je otkinuo, a onaj drugi je pristupio pritisnuo mu leđa nogom, naslonijo cjev na slijepočicu i opalio, od čega je Meho odmah umro.

Sada je došao na red Kurspahić Mujo, koga su oborili na zemlju i njih četvorica onako sa noževima na puškama su ga parali, boli i rezali te svega istrgali kao vuci lješinu, iza toga se je jedan od njih zaletio na

Kurspahića Sulju, koji je bio žrtva po redu te mu protjerao nož kroz vrat tako, da ga je zabo s prednje strane i da je prošao sa zadnje strane vrata, od čega je Suljo odmah mrtav pao čim je ovaj krvopija nož izvadio. Ovaj isti je odmah, čim je Suljo pao, zadio bajunetu Spajić Smajilu u slabinu i razderao mu tijelo do pupka, od čega je Smajil pao i njegov vapaj i previjanje od raznih bolova se je dugo čuo. U to je došao seljak iz Hubave Jovanović Gojko, koji je dotjerao pred sobom Smajkić Rasima.

Njemu i njegovom bratu Novici zapovjedio je Vuko Medenica, da otjeraju do Drine Kurspahića Ramu, Smajkića Rasima i još jednu ženu, te tamo od njih učinu ono što znaju. Vidio sam kako su Jovanović Gojko i Novica čim su se približili Drini počeli nemilice s nožem na pušči bosti ovo troje, koji su bili svezani sve dotle, dok nisu pali, pa kada su pali, onda su ih onako ležeće na zemlji puno i puno puta boli, a poslije toga su ih odvezali i niz Drinu bacili.

Uzeli su kapu Kurspahića Rame te stavili na jednu visoku stožinu kod Drine, koja kapa na toj stožini i danas se vidi. Dok su ovo činili braća Jovanovići, dovedeno je pred Vuku Medenicu jedno dijete od 9 godina za koje je Vuk mislio da ima 12 godina, pa kada mu je dokazano da je dijete mlađe od 12 godina pustio ga je govoreći, da je odlučio poklati i poubijati sve muslimane i djecu preko 12 godina. Odmah iza toga mene Kurspahić Begu, Naila i Smajila, predao je braći Jovanovićima, kada su se ova dvojica vratila od Drine, sa nalogom da nas odvede negdje i postreljaju.

Ovi su nas poveli do u dolinu blizu jedne kukuruzovine i postavili nas za streljanje, pa kada su oni pošli, da se izmaknu nekoliko koraka, da nas poubijaju mi smo izrabili tu priliku i pobjegli kroz kukuruzovinu u šumu.

Braća Jovanovići i ostali četnici otvorili su na nas puščanu vatru ali nas je sreća poslužila i nijedan nije od nas povređen i ako su oko nas padali puščani metci kao kiša. Zaboravio sam spomenuti da su nam braća Jovanovići svima poskidali cipele, koje su bile gotovo nove, a nama dali neke poderane opanke.

Kada smo zašli duboko u šumu i kada se je stišala puščana paljba, mi smo izabrali zgodno skrovište i tu veče prenoćili ne spavajući, jer nam san nije išao na oči iza onako groznog prizora, koji smo toga dana vidjeli i teškog osjećaja, da će se i nama tako šta desiti. Tada nismo smjeli ostati naistom mjestu nego smo svaki dan mjenjali svoje prenoćište.

Prvog dana dobili smo nešto hrane od naše familije, ali kada su to četnici primjetili, pošli su u 6 potjera za nama, a jedni su ostali da paze da nebi ko iz naših kuća nama donosio hranu. Dok smo vrljali po šu-

mama i nastojali da se približimo Višegradu prošli smo kroz šumske kose: Duboko, Gračine, Ljutače, Dačin, Široko, Vrelo i Kik, dok najposlije nismo preko Jalovika više sela Hubave kroz dolinu u potok Šešalj preko Banjske i osvanuli više Kosova Polja.

Kroz ovo vrieme našega lutanja i nastojanja da se približimo Višegradu, došli smo više puta između dvije vatre, t.j. puščane paljbe naših vojnika i četnika.

Kroz planine odnosno kose naprijed spomenute zadržali smo se 11 dana i jedan dan je hrana bila svježa. Kada je i toga nestalo glad nas je prisilila da dođemo u Višegrad ili živi ili mrtvi.

U Kosovu Polju nas je primjetila naša straža i čim sam joj rekao svoje ime, odma nas je pustila da prođemo u grad.

Lutajući kroz naprijed navedene kose čuli smo, da su četnici tri večeri vodili sebi Junuzović Aišu iz sela Kuke i da su je tamo silovali.

Neznam više ništa reći o sudbini ostalih ljudi, djece i žena iz Koritnika.

Kako sam naprijed rekao, oni su seljaci iz Hubave i Koritnika sve su naše komšije, kojima se nismo nikada u životu zamjerili, pa nas je sve iznenadilo, kada smo i njih vidjeli sa onim četnicima u vojničkom odjelu. Doduše osim braće Jovanovića nisu nas bivši naši susjedi tom zgodom zlostavljali, nego oni u vojničkom odjelu.

Mislim da nije potrebno primati uredovnu bilješku od Kurspaić Bege, Naila i Smajila, jer ni oni ništa više neće moći kazati, nego što sam ja naveo.

Gore su točno navedene sve moje riječi i na njih ću uvijek položiti prisegu.

Kurspahić Mehmed, v.r.

M.P.

(AOS, a. NDH, k. 153 a, reg. br. 25/9)

MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA, MINISTARSTVO VANJSKIH POSLOVA NDH, 15. SEPTEMBAR 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA
Tajničtvo ministra

T. Broj: 7879–I–A–1942. U Zagrebu, dne 15. rujna 1942.
Predmet: Foča – zlodjela i namjere četnika – držanje Talijana. –

VRLO PREŠNO!

u)
ZAGREBU

Savezno i dodatno izvještaju ovog ministarstva o tragediji Foče od 7. rujna t. g. T. Br. 7592–I–A–1942 šalje se izvještaj kotarske ispostave u Goraždu, u kojemu je opisao stanje izbjeglica iz Foče i vapaj Goražde, da ga ne zadesi sudbina Foče.

Taj izvještaj glasi:

»U vezi posljednjih događaja koji su se desili u Foči čast mi je predložiti slijedeće izviešće:

U okolici Foče zadnjih nekoliko tjedana osjećala se je jaka djelatnost četnika o čemu je kotarski predstojnik iz Foče svojevremeno obavještavao mjerodavne i upozoravao ih na katastrofu, koja je konačno zadesila Foču. U tim očajnim vapajima koje niko nije čuo tražio je pomoć, koja je bila potrebna. Da se imalo vodilo računa o tome kraju ovidjelo bi se u kakvom se položaju nalazila Foča i pružila bi joj se pomoć. Takva sudbina očekuje i Goražde u koliko mjerodavni ne povedu računa o tome kraju i bolje ga ne osiguraju.

Dne 18. kolovoza 1942. godine došlo je u okolicu Foče oko 9 tisuća četnika od kojih je mnogo bilo iz Crne Gore i po pričanju očevidaca iste je predvodio Dobroslav Jevđević i počeli su sa napadima na Foču, u toj borbi bili su potpomognuti artiljerijom svojih pomagača, koji su ih doveli u Foču, gdje su izvršili pokolj pučanstva, kako odraslih muškaraca, tako i žena i djece. Osim toga nad ženama i nejakoj ženskoj djeci počinjena su nasilja, tako da nisu bile pošteđene ni žene od 50 godina kao ni curice od 12 godina. Većina od tih nesretnih žena i curica su skroz deflorisane. Ima slučajeva gdje se nad jednom ženom ili djevojkom izmijenjali po 50 četnika, pa čak je bilo slučajeva, gdje su nad jednom ženom staroj oko 45 do 50 godina izmjenjalo oko 63 četnika. Po dolasku iz Goražda gg. njemačkog i hrvatskog generala Badera i Lukića, talijanska je vojska otišla u Foču i tada su prestali pokolji i nasilja u masama, ali to je samo u gradu Foči, jer su se Talijani zadržali u

samome gradu a četnici u okolici i dalje vrše nasilja i ubijanja, ali ne u masama, nego pojedinačno i u rukavicama.

Iz Foče i Goražda svako dnevno vlakovima stižu stotine žena i djece koji bježe bez igdje ičega goli i bosi, a još više ih dolazi iz sela kotara Foče, gdje su im četnici dali rok od 3 dana da se izsele i da sa sobom ne nose ništa hrane niti odijela, niti stoke, u protivnom da će ih uništiti. Ovome je prilog saslušanje muktara sela Bastazi iz kojeg se može vidjeti točnost gornjeg. U Goraždu se nalazi muhadjera iz Foče, njih oko 500 do 1 000, koji su stalno ovdje, osim onih koji stotinama dolaze i odlaze u druge krajeve, najviše u Sarajevo. Do sada ova ispostava nije ništa dobila za te muhadjere, niti hrane niti ikakvih sredstava da bi se mogla pružiti pomoć tome napaćenom narodu koji često puta po sedam dana luta po šumama, dok iznemogao stigne živ u Goražde. Ova ispostava ne raspolaže ni sa kakvim sredstvima da bi iz svojih sredstava bila u stanju pružiti pomoć. Ako mjerodavni ne poduzmu najžurnije korake i ne izađu u susret bijednoj sirotinji, onda se može očekivati najgore i najstrašnije posljedice.

Pučanstvo na povjerenom mi području, jako je uzbuđeno posljednjim događajima i u strahu očekuje razvoj daljnjeg događaja. U mnogo slučajeva ljudi ostavljaju sve svoje i odlaze koje kuda. Naročitu paniku izazvao je glas o odlasku Njemaca iz Rogatice, koji bi po onome što se je čulo, trebali kroz nekoliko dana da napuste Rogaticu. U vezi sa prednjim osjeća se jaki pokret četnika. Tako je primjećeno da će zadnjih dana četnici u grupama po 50 do 100 naoružani sa puškama i strojnicama prebacuju se iz Srbije u selo Parnice između Rudog i Mrsova – kotar Višegrad. Na Zaborku kod Čajniča dočekuju četnici talijanski milicioneri, gdje su im pripravili stalnu kuhinju to ih onda kriomice od Talijana provode za Foču, a odatle oni odlaze na Jahorinu, gdje se koncentrišu i spremaju da spoje front sa Romanijom. Osim toga skoro svi pravoslavci sa područja ove ispostave otišli su od kuća prešli preko Drine gdje su dobili oružje i otišli u Foču. Te sve činjenice daju dovoljno razloga pučanstvu, da bude uznemiren, te bi mjerodavni ako žele da hrvatski živalj ostane u ovim krajevima, morali poslati u ove krajeve jaču posadu koja bi pružila dovoljno garancije narodu i prije svega trebalo bi kod saveznika Njemaca ishoditi, da bi u Goražde poslali bar 10 svojih poljskih oružnika sa bar jednim dočasnikom, te bi ljude pučanstvo samo iz svojih skromnih sredstava izdržavalo, to bi bila jedina i najjača garancija tom pučanstvu, da se sa njima neće desiti ono, što se desilo sa Fočom. Moram priznati da pučanstvo ovoga kraja sada jedino vjeruje u Njemce. Masa u svomu priprostom rezonovanju kaže, izdali su nas Talijani, izdali su nas domobrani, a sada evo izdadoše nas ustaše i sada vjerujemo samo Njemcima. Potpisani sa ostalim

organima nastoji svima silama da razuvjeri tu masu u tome njenom shvatanju, ali se bojim da je sav trud uzaludan, jer dok na jednoj strani taj svijet plaća životom svoju privrženost Poglavniku i Hrvatskoj i žrtvuje sve svoje, na drugoj strani kada izmoren i ispaćen izbjegne sa golim životom ne pruža mu se nikakva pomoć, koja bi ga povratila u život. Ako mjerodavni ne uspiju da izdejstvuju kod Njemačke komande bar 10 poljskih oružnika da pošalju u Goražde, koje bi pučanstvo iz vlastitih sredstava izdržavalo, onda neka se ne čudi, što će to pučanstvo napustiti odreda svoje domove i tražiti glavi spasa. Pučanstvo se više ne može zavaravati sa praznim obećanjima, sa kojima ih je propala Jugoslavija dovela do dna propasti, ako mi to budemo činili, onda ne smijemo taj priprosti svijet osuđivati. Naknadno sam saznao, da se sa druge strane Drine iz Foče četnici preko Ustikoline upućuju u pravcu Sjetline, da bi tamo sakupili jače snage, te da bi presjekli prugu, čime bi svi ovi krajevi pali u klopku. Stoga potpisani u zajednici sa predstavništvom vojske i oružničtva skida sa sebe svaku odgovornost za sve što se desi u ovim krajevima, ako se ne uputi potrebna pomoć ovim krajevima, ali ta pomoć mora biti tako žurna i mora se neodložno poslati bez ikakvih konferencija i dogovora, koje Hrvatska država i hrvatski živalj skupo i krvavo plaća, kao na primjer slučaj Foče, gdje je hrvatski živalj konferencije i dogovore platio životom i imetkom.

Snage sa kojima raspolaže ovaj kraj tek su u stanju da održe red u današnje prilike, t. j. kakove su danas, isključivši napad četnika. Kao što je gore izloženo četnici u masama prebacuju se iz Srbije naoružani i koncentrišu se u pravcu Jahorine sa jedne strane, a sa druge strane kada se zna, da sa desne obale Drine i iz Foče u masama odlaze preko Ustikoline u pravcu Sjetline u namjeri da odsjeku vezu sa Sarajevom, onda niti potpisanog niti, pučanstvo niti ostale predstavnike kako vojne tako ni oružničke vlasti nije u stanju ni najbolji vojni stručnjak uvjeriti, da su ove snage sa kojima se raspolaže u ovim krajevima u stanju odoliti toj buri četničkog napadaja koji se sprema i koji će neminovno uslijediti u koliko se ne poduzmu mjere sigurnosti i ne osigura se onako kako situacija zahtijeva. Opetovno ponavljam, da bi trebalo najžurnije poduzeti mjere kod Njemačke komande da dodijele u Goražde 10 svojih poljskih oružnika, koje bi pučanstvo uzdržavalo. To bi trebalo zato, što bi njemačka posada zadavala strah odmetnicima, jer se njih još jedino boje, drugo što bi ovi visavis Talijanima onemogućili otvoreno pomaganje četnika a treće što je skoro najvažnije što bi pučanstvo u tome slučaju se osjećalo bar donekle osigurano i ne bi ostavljalo svoje domove i sve ostalo, što je sa mukom i krvlju stečeno.

Ako se ne može dati dovoljan broj ljudstva onda treba dati puške i streljivo da se naoruža ono malo pučanstva što ga ima, ali prije svega

su potrebni gore traženi njemački oružnici. Četnici priete našem življu, da će oni kroz koji dan ovamo čim Njemci odu iz Rogatice.

U prigibu ovog izvješća podastire se preslušanje jednog muktera iz kotara Foče, te izvještaje o kretanju četnika dostavljenog od Zapovjednika oružničkog voda Goražde.«

Ovaj izvještaj izpostava kotarske oblasti u Goražde uputila je izravno još i

Velikoj župi Vrhbosna – Sarajevo
Opunomoćeniku Ministra unutarnjih poslova
Zaštitnom redarstvu – Sarajevo
Ustaškoj nadzornoj službi – Sarajevo
Županska redarstvena oblast – Sarajevo
III Domobranskom zboru – Sarajevo
Poglavnikovom uredu – Zagreb
Uredu predsjedničtva vlade – Zagreb
Ministarstvu unutarnjih poslova – Zagreb
Rav. za javni red i sigurnost – Zagreb
Zapovjedničtvu ustaške nadzorne službe – Zagreb
Ministarstvu hrvatskog domobranstva – Zagreb.«

Preporučuje se za žurnu pomoć!

2 priloga.

ZA DOM – SPREMNI!

Po ovlašćenju
Ministra unutarnjih poslova
Veliki župan
kod ministarstva unutarnjih poslova:
(Dr. Nikolić)

(AOS, a. NDH, k. 153, reg. br. 25/9)

LETAK MUSLIMANSKE NACIONALNE VOJNE ORGANIZACIJE ZA ISTOČNU BOSNU I HERCEGOVINU, 1. OKTOBAR 1942.

Braći svima Muslimanima koji se nalaze još u partizanima.
Zalutala braćo,

Neprijatelji srpskoga naroda okupiraše prošle godine našu otadžbinu i uništiše sve tekovine našeg nacionalnog naroda, da ne bi kao na-

rod stvorio sigurni temelj opstanka i razvitka u svojoj slobodnoj nacionalnoj državi. Pored svega herojstva i patriotizma našega naroda morali smo jednom pred jačim neprijateljem, drugo pred našim međusobnim neslogama i izdajstvom Hrvata položiti oružje i poći teškim putem našega stradanja koje i sada traje.

Pored svega toga da smo mi svi bili ostali složni i da smo se posvetili pravim istinskim potrebama našega naroda i njegovim osjećajima mi bi sa mnogo manje žrtava probili teške puteve narodnoga ponižavanja i gubitaka naše nacionalne države, međutim, mi smo u momentu kada smo se svi morali posvetiti samo isključivo našem narodu počeli da razbijamo našu slogu i našu snagu sitnim raspravama, partijsko-političke prirode ne vodeći računa o stanju u kome se nalazio naš narod pa smo u tom otišli tako daleko da smo se međusobno počeli ubijati i smatrati se većim neprijateljem već što je naš zajednički ustaški neprijatelj.

Obraćamo se Vama Muslimanima, i to naročito jednom delu, muslimanskom dijelu školske omladine. Vi ste možda zaneseni bojnim poletom i zanosom divne mladosti da u želji manifestujete mržnju da ustaške zločine i revolt na jednu nemoralnu tvorevinu kao što je tzv. »Nezavisna država Hrvatska« i ustaški poredak otišli od svojih kuća, odvojili se od svojih milih i dragih, ali znamo da među vama ima dosta čestitih omladinaca koji su polazeći u šumu mislili i želili da po cijenu najvećih ličnih napora i žrtava kao nacionalni Muslimani, da kažete, da želite da sa oružjem u ruci i svojom krvlju udarite granice između nacionalnog osećanja, časti i morala, od nemorala i nečasti ustaških zločinaca i komunista. Međutim, iako su kod vas bila najbolja namera vi ste protiv vaše volje došli pod okrilje partizansko-komunističkog vođstva koje je sastavljeno pretežno od neradnih elemenata i narodnih izroda koje je vas iskoristilo u svoje ciljeve i odvojilo od našega naroda i vaših probitaka nacionalnih težnji. Analizirajte sve postupke vašega vođstva do danas, pa ćete morati uvidjeti da su isti išli u prilog našem neprijatelju i njegovoj gorućoj želji za što skorim iscrpljenjem našega naroda, a i što potpunijim opustošenjem naših krajeva. Zar do sada niste uvidjeli što hoće vaše partizansko-komunističko vođstvo. Zar se niste osvjedočili da je to nešto drugo nego ono čime su vas u početku privukli u svoje redove? Zar ne osjećate da svi dosadašnji postupci njihovih su oslabili vašu nacionalnu i vjersku zajednicu i da su vas potpuno od nje odvojili.

Energija i polet koji ste vi utrošili u besciljna lutanja i nepotrebnom proljevanju krvi ogromna je šteta za vas i naš narod.

Zadnji je čas, spremite se. Val nacionalnog četničkog pokreta nemilosrdno će u najskorije vrijeme slistiti sve ono što stoji na putu naše

nacionalne stvari – i ostvarenju naših nacionalnih težnji. Ne izlažite uzalud propast svoje živote, koji su potrebni našem narodu, već se odmah vratite svojim kućama i ostatak svojih snaga posvetite pravim narodnim interesima. Ne nasjedajte lažima vaših vođa, već u zadnji čas uvidite pravo stanje i raspoloženje našeg naroda, koje je protivno svim težnjama partizanskog vođstva.

Pozivamo vas da prije povratka svojim kućama likvidirate sve svoje vođe, jer ćete na taj način učiniti velike usluge srpskoj stvari i nama Muslimanima. Tako ćete dokazati da ste bili zatrovani, pa ćete na taj način popraviti mnogo svoje očite zablude.

U ime Muslimanske vojne organizacije, mi vas pozivamo da se odmah vratite svojim kućama i svom narodu i mi vam u sporazumu sa bratskim srpsko-četničkom organizacijom garantujemo svima i svakom pojedinačno, da ćete ukoliko ne bi imali zločinačkih djela protiv naše narodnosti biti pošteđeni od stradanja. Povratite se svome narodu u saglasnosti sa njegovim težnjama i osećanjima, radite za zajednički spas i oslobođenje Srba, pravoslavnih i Muslimana.

Poslednji čas za spas vas i vaših i tvoju, blizu je. Ko se ne odazove ovome našem pozivu za njega neće biti milosti. Bog i pravda su na našoj strani i naša pobjeda je sigurna!

S verom u boga – za kralja i otadžbinu.

Slobodne srpske planine
1. oktobar 1942.

Komanda muslimanske
nacionalne vojne
organizacije za Istočnu
Bosnu i Hercegovinu

KOMANDA ČETNIČKIH OPERATIVNIH JEDINICA ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE, DRAŽI MIHAILOVIĆU, 7. OKTOBRA 1942.

KOMANDA
OPERATIVNIH JEDINICA
ISTOČNE BOSNE I HERCEGOVINE
Br. Služb.
7. oktobra 1942. g.
Položaj.

GOSPODINU MINISTRU VOJSKE MORNARICE I VAZDUHOPLOVSTVA.

Prema Vašem odobrenju, izvršili smo mobilizaciju za predviđeni napad protivu partizana u pravcu Prozora. Za ovu akciju pozvali smo

4 000 boraca a odazvalo se 5 500. Na traženje talijana zbog samih operacija morao sam se sastati sa komandantom VI armiskog korpusa. Ovaj sastanak obavljen je na putu između Bileće i Trebinja. Prilikom sastanka razgovor se vodio samo o operacijama. Kategorički sam tražio da ovim operacijama sa našim trupama komandujem ja, što su pristali bez daljega. Za ovu operaciju dao je pristanak vojvoda Birčanin i vojvoda Jevđević komandantu korpusa prilikom njihovih razgovora u Dubrovniku i komandantu armije prilikom razgovora u Fijumi. Naše su trupe u pokretu i do sada *nisu došli u kontakt nigde sa partizanima*, a prema mome mišljenju može biti malih okršaja oko Prozora. Prema podacima kojim raspolažemo partizani se povlače u pravcu Banje Luke. Zaslugom vojvode Jevđevića došli smo u kontakt sa nacionalnim muslimanima koji sebe, smatraju srbima i poveli razgovor za zajedničku saradnju. Muslimani, koji vide da smo mi dovoljno jaki a pored toga poznato im je da između srba i njih postoji tako veliki jaz i može svakog momenta doći do poklanja. Prilikom tih razgovora vojvoda Jevđević i ja predložili smo im da između nas može postojati saradnja samo u tom slučaju ako se muslimani organizuju u zasebne ustaničke muslimanske organizacije pod našom kontrolom a da javno sa nama zajedno napadaju Pavelića i njegove ustaše. Muslimani su na ovo pristali. Vojvoda Jevđević o ovome podneo Vam je iscrpan izveštaj. Pokušavamo sve da sprečimo pljačku koja se kod naših četnika zacarila dali ćemo u tome uspeti to je veliko pitanje. Nije taj slučaj samo kod nas nego i u drugim pokrajinama, neka nam služi kao primer Foča.

Prigovoreno nam je da kod nas nije u redu i da je svukuda bolje nego kod nas. Tvrdim da je kod nas najbolje. Naš je teren najteži. Mi vodimo borbu sa partizanima, muslimanima, sa ustašama, talijanima i nemcima čiji se interesi sukobljavaju. Sa sigurnošću tvrdim da u Istočnoj Bosni i Hercegovini za Vas zna i najmanje dete, da se samo u ime Vaše, govori naređuje i radi. Svi pokušaji koji bi dolazili sa strane bili bi uzaludni. Mi smo uvideli pravu situaciju i narod smo putem proglasa i usmeno idući od sela do sela obavestili ko je Draža Mihajlović i šta je njegov cilj. Ja znam da se pred nije govorilo u ime Vaše a naročito u Bosni. Ljudi su vešto i programski krili Vaše ime i narod nije bio obavešten. Meni je žao i boli me jer Vi ne poznajete, pravo stanje stvari na teritoriji Istočne Bosne i Hercegovine. Mi koji radimo na terenu u Vaše ime znamo da ste Vi jedini autoritet, a svi drugi autoriteti prema Vama ravni su nuli. Potrebno bi bilo, a to je i želja naroda da se pojavite u ovome kraju. Nemojte mi zameriti što sam nekoliko puta putem depeše pozivao Vas da dođete ali verujte mi postoji stvarni razlog.

Moja je žena sa ćerkom doputovala u Kalinovik. Njen je put bio od Mokre Gore do Kalinovika bio peške preko naših stanica. Kada je

krenula iz Beograda pozvao je porofesor Božidar Zečević koji je jedan od glavnih saradnika u tome Bosansko Hercegovačkom odboru u Beogradu koji radi za nas. Moja žena nije poznavala profesora Zečevića pre. Prilikom razgovora rekao joj je g. profesor Zečević: »Vi odlazite svome mužu ali morate poneti jednu vrlo važnu poruku za koju niko nesme znati osim Vas i njega. Ministar Aćimović traži sastanak sa Vašim mužem negde na granici, za taj sastanak niko nesme znati. Tome sastanku prisustvovala bi jedna velika ličnost koja će imati presudnu ulogu u stvaranju naše države. Tom prilikom rekao je mojoj ženi Draža Mihajlović postaviće nekog aktivnog oficira za komandanta Istočne Bosne i Hercegovine. Vaš je muž jedno veliko nacionalno ime treba da pazi šta radi. »Neznam šta ovo sve znači i dali je to sa vašim znanjem ili bez znanja. Vi vrlo dobro znate da ja ništa ne uradim što prethodno Vas ne upitam. Aćimovića ne poznajem tako dobro niti postoji neko prijateljstvo između nas dvojice. Molim Vas da mi po ovome date upustvo.

Major Pantić, inžinjer Zečević i Mile Šantić dolaze kod Vas i obavestiće vas o situaciji koja je kod nas.

S VEROM U BOGA ZA KRALJA I OTADŽBINU

Komandant major
P. Baćović

(AOS, Ča, k. 170, reg. br. 53/3)

MILOVAN ĐILAS: PLEMENITA MRŽNJA, 8. 10. 1942.

Fašizam je otjelotvorenje bezgranične mržnje prema svemu što je napredno, kulturno, ljudsko. Fašisti znaju samo za jedno: uništavati sve što čovjeka može učiniti čovjekom – uništiti sve nacionalne, kulturne, društvene tekovine, a prije svega samog čovjeka, ljude – neimare svega velikog i lijepog, svega što svijet, u stalnom napretku, čini ljepšim nego jeste. Fašisti su najužasnije unakaženje ljudskog bića, to su zaista zvjerovi u ljudskom obliku. Kud oni minu – iza sebe ostave samo smrt, pustoš, paljevine, iskrvavljene žene i djevojčice, porušene najveće spomenike kulture, spaljena djela najvećih mislilaca. Oni znaju da ih održati u životu može samo smrt miliona čije su duše upile misli i osjećanja velikih sveljudskih i nacionalnih duhova, onih koji ukazuju put napretka naroda i čovječanstva.

Hitlerov fašizam je najkrvoločniji, najsvirepiji imperijalizam. On je nametnuo svijetu rat, kome po užasima, po obimu i dubini razara-

nja, nema ravnog u istoriji. Taj rat je danas pred čitavim čovječanstvom i pred svakim narodom ponaosob postavio pitanje: ili potpuno uništenje svega što je čovječanstvo kretalo i kreće naprijed i pretvaranje naroda u bezlične robove germanske »više« rase, ili otvaranje slobodnog puta ljudskom napretku i ostvarenje slobodng života naroda. Sredine nema. Sredina znači: pustiti fašističke zvijeri da nesmetano siju smrt i pustoš.

Hitlerizam je učio njemačke mase: prezirite druge narode, oni su dostojni samo da budu vaši robovi; kad čujete riječ kultura – hvatajte se za revolver; ubijajte i ubijajte; mrzite sve što je ljudsko, napredno i plemenito! Prosječni njemački vojnik pretvoren je u profesionalnog ubicu i razbojnika bez svijesti, bez ičeg ljudskog i plemenitog, pretvoren je u tupo, bezosjećajno oruđe koje zna samo za ubistva, silovanja, paljevine i pljačke.

Fašisti su u našoj zemlji napravili toliko pustoši, da će se to moći naknaditi samo ogromnim, dugogodišnjim naporima narodnih masa za obnovu uništenih blaga. Oni su ubili toliko ljudi, poklali toliko žena i djece da te nenadoknadive i nemjerljive žrtve neće biti uzaludne samo ako budu osvećene, ako se preostalima omogući srećan i slobodan život, ako fašističke zvijeri budu uništene.

Njemci su postrijeljali u Kragujevcu 9.500 ljudi; izveli su četiri viša razreda gimnazije iz klupa i postrijeljali i đake i profesore; – čitav jedan grad pretvorili su u groblje. Spalili su Mačvu, Posavinu, silovali žene, djevojčice, ubijali starce. U Beogradu su – zadnjih mjeseci – pobili hiljade i hiljade otrovnim gasovima u zatvorenim automobilima. Raselili su s pradjedovskih ognjišta desetine hiljada Slovenaca. Italijani u Crnoj Gori, Hrvatskom primorju i Dalmaciji pokazali su se ravni svojim njemačkim učiteljima u pljački, paljevini, ubistvu i silovanju.

A na te zločine okupatora je gurkao domaći izdajnik – ustaša i četnik – koji je i sâm pravio zvjerstva, utoliko groznija što je bolje znao od tuđina kako i šta uništavati, kako udariti narod u srce, u ono što mu je danas najmilije i što je za njega najznačajnije, bez čega će sjutra teško moći naprijed. Domaći izdajnik, sam nemoćan, nadao se da će zločinima koje vrši fašistički okupator moći da slomi otporni duh naroda i da izvuče neku korist za sebe.

Ovo neizmjerno more zločina i narodne patnje bilo je – naročito za četnike londonske izbjegličke vlade – jedini način da stvore i na životu održe četničke organizacije. »Palite, zatvarajte, ubijajte« – gurkali su četnički kolovođe Njemce i Italijane – »a mi ćemo se pojavljivati kao ‚spasioci' bacajući krivicu na one koji se bore za narodno oslobođenje, na njih, a ne na vas, okupatore«.

Ustaše su u Hrvatskoj trpali u logore, mučili i ubijali najbolje sinove hrvatskog naroda, sve one koji digoše glas i oružje u odbranu časti i opstanka hrvatske domovine. Oni su hiljade Srba – ljudi, žena i djece – bacali žive u jame i tamo ih zatrpavali kamenjem. Oni su, u jednom mjestu u istočnoj Bosni, cijedili krv poklanih Srba u ogromno bure. Oni su opustošili čitava sela, čitave krajeve, uništili čitava bratstva od djeteta u materinoj utrobi do stogodišnjaka. Ustaše – to su najkrvoločnije zvijeri. Oni nemaju ni srca, ni misli, njihovo srce je gnijezdo zločina, njihova misao postoji samo za izmišljanje sve užasnijih zločina.

Četnici su opustošili čitava muslimanska i hrvatska naselja. Oni su, na mostovima na Drini, klali jednog po jednog, po stotine žicom povezanih Muslimana – ljudi, žena i djece. Pod vođstvom londonske izbjegličke vlade i Draže Mihailovića u zemlji, oni su se u zločinima takmičili s ustašama, a u izdaji ove prevazišli. Oni su u Srbiji pošli na partizane kao u lov na divljač, oni su klali, ubijali najmilije sinove srpskog naroda i predavali ih u ruke Njemaca. Oni su Bati Jankoviću u Čačku kidali živo meso i trpali mu u usta. Oni su u Crnoj Gori i Hercegovini pobili stotine, hiljade boraca za slobodu. Oni su prešli na posao da unište čitave mlade borbene generacije srpskog naroda i najbolje narodne borce, srčiku narodne borbe. Djecu boraca za slobodu iz Crne Gore predali su u ruke italijanskim fašistima da skrnave i unakazuju njihovu mladu dušu. Oni po Hercegovini siluju partizanke, lome staračke kosti partizanskih očeva i majki, sravnjuju sa zemljom čitava sela koja su se digla u borbu za slobodu. Nema izdaje, nema podlosti, nema zločina pred kojim bi prezao četnik, nema izdaje, podlosti i zločina, koje četnička izbjeglička »vlada« ne bi nagradila i okovala u zvijezde. U njoj se probudila velikosrpska zvijer koja nema mjere ni kraja u izdaji i zločinu, koja u moru krvi guši – iz klasnih pobuda – borbu vlastitog naroda, ne bi li obezbijedila za budućnost svoju krvavu hegemonističku vladavinu. Četnik – to je najpodmukliji, najprljaviji izdajnik i zločinac, to je grobar srpskog naroda i svih naroda Jugoslavije. Četnici i ustaše, to nijesu ni Srbi, ni Hrvati, ni ljudi. To su krvnici svega onog što ove narode diže u red drugih naroda. To su krvoločne zvijeri iz prašume njemačkih fašističkih imperijalista.

Jedino mjerilo veličine ljubavi za narod jeste danas dubina mržnje prema neprijatelju. Svaka sentimentalnost i kolebanje prema okupatorima i njihovim slugama – uvijek su se ljuto svetili. Tražiti u ovim zvjerovima ma šta ljudskog, znači – dati im onog čega nemaju niti po svom društvenom biću mogu imati; to znači – zaboraviti da si ti čovjek, plemenit i velik, pozvan da oslobodi ljude, svoj narod, od zvjerova u ljudskom obliku. Mrzjeti okupatore, mrzjeti njihove sluge, tu

nakaznu izraslinu na divnom tijelu naroda, mrzjeti ih iz dna duše, svakom mišlju svojom, svakom kapi krvi svoje – to znači biti zadojen plemenitim i velikim osjećanjem osvetnika naroda, to znači ostati vjeran svome narodu, njegovoj istoriji i njegovoj budućnosti.

Imati milosti i sažaljenja prema tim krvoločnim zvijerima – zar to ne znači iznevjeriti ono za šta se dižeš u borbi? Mržnja bez milosti prema njima, to je tvoj program i tvoja zakletva, to je plemeniti žar ideala za koje se boriš. To jača svakog prijatelja naroda, to oruža svakog borca najjačim oružjem, oružjem pobjede, to čeliči ubojne redove. Sjetite se da je veliki vođ naprednog čovječanstva drug Staljin rekao: neprijatelj se ne može pobijediti dok se ne nauči – mrzjeti ga.

Hiljade sinova svih naroda Jugoslavije digli su se u borbu za slobodu svojih naroda. Spremaju se hiljade novih boraca da se pridruže ubojnim redovima. Učiti i njih i široke mase da upoznaju neprijatelja, da otkriju njihov bezdušni lik, da ih zadaye svojom plamenom, narodnom, plemenitom mržnjom – to je veliki zadatak koji nam se nameće. To je stalan i težak zadatak. Njegovo savladavanje znači naoružanje naših naroda, najširih narodnih masa, naših boraca – za nepomirljivi rat, za pobjedonosni rat nad dželatima svega što je za narod véliko, napredno i plemenito. To je dokaz da smo postali svjesni ciljeva kojima idemo, da smo se zadojili neizmjernom ljubavlju za svoj narod, da nećemo mirovati ni mira tražiti dok po našoj zemlji haraju okupatori i njihove sluge, ustaški i četnički razbojnici.

M. Đ.

(»Borba«, 8. oktobar 1942, br. 21.)

PISMO DRAŽE MIHAILOVIĆA – DOBROSAVU JEVĐEVIĆU, 8. OKTOBAR 1942.

Dragi Vojvodo,

Primio sam Vaša dva opširna pisma poslata po Trklji. Hvala Vam na pružanju detaljnih podataka sa Vaše zone. Mogu da Vam kažem da sam sa Vašim radom, kao i radom Baćevića veoma zadovoljan i da se radujem zavidnim uspesima koje ste postigli od našeg poslednjeg viđenja do danas. Samo tako produžite, pa će biti sve dobro.

Baćoviću sam opširnije izneo svoje primedbe i dao potrebna uputstva.

Radi Vaše orijentacije, a u vezi Vaših pisama, primite na znanje sledeće:

1) Odlično ste postupili u vezi smene Luzane.

2) Sada je najvažniji zadatak, da se definitivno prečisti sa komunistima, i to kako na vašoj zoni, tako i sa onima van Vaše zone. Ovo drugo treba raditi dogovorno sa vojvodom Birčaninom. Koga što bolje podržavati u radu.

3) Za vreme dok se izvode operacije prema komunistima, što više takticirati sa Muslimanima i Hrvatima.

4) Preko muslimanskih prvaka Jugoslovenski orijentisani, predočiti i Muslimanima da jedino organizovani pod komandom naših starešina i borbom protiv Ustaša i komunista, a potpuno lojalnim držanjem prema Srpskom življu, mogu da poprave onu sramnu ulogu koju su odigrali od kapitulacije Jugoslavije do danas. No stim, da su dužni da i sami učestvuju u likvidiranju onih muslimana, koji i danas rade protivu srpskog naroda. Skorim otvoreni ulazak Turske u rat na stranu naših saveznika, treba što veštije iskoristiti u propagandi kod Muslimana u cilju njihovog odvajanja od Ustaša, komunista i okupatora. U ovome pravcu naš saradnik na Kosovu postigao je znatne rezultate.

5) Preko pukovnika Bosnića i majora Srnetića, treba preduzeti što jače gušenje Hrvatske vojske, sa ciljem da se čitave jedinice stavljaju nama na raspoloženje, da nas pomažu u davanju oružja i spreme i da se upotrebe u borbi protivu komunista i ustaša. Svakome je jasno da će opet biti Jugoslavija, i da u toj Jugoslaviji moraju živeti i Hrvati, ali kakve će biti granice Hrvatske jedinice i kakva će prava imati u budućoj novoj državi, zavisiće jedino od njih samih, tj. od toga da li će Hrvati jugoslovenski orijentisani stupiti u naše redove i sami pristupiti likvidiranju Hrvata izdajnika, koji su 23 godine radili protivu Jugoslavije i koji nam poklaše 600 000 Srba od aprila meseca prošle godine do danas. Moja je želja, a takođe i želja našeg Vrhovnog Komandanta i želja naše vlade, da Hrvati Jugosloveni već jednom shvate da je dvanaesti čas da se oni dignu na oružje, i da tako i delom pokažu da su voljni da ulože svoj deo na stvaranju nove Jugoslavije. Ako Hrvati i dalje ostanu neaktivni, nema te sile koja će moći da ih spase od odmazde srpskog naroda, pa prema tome neka se i upravljaju. U opštenju Vašem sa Hrvatima vešto iskoristite navedene direktive, a takođe u ovome pravcu podesite i vaš propagandni materijal namenjen Hrvatima. U Ovome pravcu dao sam direktive mojim saradnicima koji rade sa Hrvatima i na drugim krajevima.

Preko komandanata brigada i poverenika sa terena, prikupiti što tačnije podatke o ustaškim jedinicama na Vašoj zoni i u Zapadnoj Bosni, kako bi posle likvidiranja komunista mogli pristupiti likvidiranju

ustaša. U propagandi Ustaše što više napadati i praviti što veći razdor između njih i domobranaca.

6) Okupatora iskoristiti do maksimuma, i izvlačiti od njega što više. Postarati se da se kupe starešine sa većim uticajem i na važnim položajima, pa ovo vešto preduzeti. Kredit za ove svrhe predvideću specijalno i staviti Vam ga na raspoloženje. Potrebno mi je da znam kakva bi se korist od ovoga mogla imati te me po tome što pre izvestiti.

7) Stalo mi je da Vam podvučem, da ćemo učiniti sve što možemo za prehranu visoko nacionalno Hercegovine i Istočne Bosne, ali narodu objasnite da su naša sredstva i izvori za sada nedovoljni da bi ovo pitanje u potpunosti rešili. Tražio sam veću sumu novaca za ove svrhe, i nadam se da ću Vam je moći uskoru vremenu staviti na raspoloženje. Zato sada preduzmite sve što možete u pogledu nabavke što veće količine životnih namirnica, jer se nadam da ćemo dobiti potrebne kredite za kupovinu životnih namirnica. Preduzeo sam potrebno, da se u Sandžaku kupi veća količina žita, koja bi bila namenjena za odrede i za najsiromašnije nacionalno ispravne porodice sa teritorije Hercegovine i Crne Gore. U ovome pravcu treba dati potrebna obaveštenja i upustva Grđiću, s tim da on preduzme nabavku hrane za Birčaninovu zonu.

8) Kao naročito važno pitanje, ističem potrebu što brže organizacije omladine u duhu naređenja koje sam poslao Baćoviću. Mi moramo pokazati puno razumevanje za omladinu, što pre je zgrabiti u svoje ruke i vaspitati u nacionalnom duhu tako, da omladina bude sposobna za preuzimanje teških zadataka koji je očekuju u budućnosti. Omladini treba predočiti, da je ona dužna da se potpuno založi i da svojim radom dokaže da zaista prestavlja uzdanicu i Zatočnike Otadžbine i da će biti na visini da produži nacionalni rad i vođenje državnih poslova, kada se mi stariji budemo povukli na odmor. Naročitu pažnju treba posvetiti izboru starešinskog osoblja kod jedinica omladine i preduzeti potrebne mere za potpuno iskorišćenje svih intelektualaca, pošto je bilo dosta čučanja po strani i posmatranja našeg rada. Po ovome se dogovorite sa Baćovićem i preduzmite potrebno da se svi intelektualci pozovu na rad i da im se daju uloge, a u koliko se pojedinci ne budu hteli odazvati vašem pozivu, predložite ih da ih lišimo svih činovničkih prava za svagda u budućoj državi.

9) Vama i svima mojim saradnicima, vrlo dobro je poznato da mi sve srpske pokrajine potpuno podjednako leže na srcu i da činim sve što mogu da svima pomognem. Prema tome dužnost je svih mojih saradnika, a naročito onih na višim položajima da preduzmu najrigoroznije mere, kako bi se zapušila usta i kaznili svi oni zlonamerni ljudi, koji žele da prikažu drugače stanje. U ovome pravcu učinite sve što možete. Sada, kada se ozbiljnije i potpunije nego ikada dosad u našoj

Istoriji radi na stvaranju jedne potpuno homogene srpske jedinice, dužnost je svih pravih Ravnogoraca da nastanu da se jednom za svagda prestane sa lokalnim i uskim pogledima pojedinaca, koji samim ovim dokazuju da nisu na visini.

10) Što se tiče Vaših primedaba na stanje i rad u Crnoj Gori, ja Vam odgovaram da se celokupan rad i od legalnih i od ilegalnih, izvodi tačno i u svemu, u duhu mojih direktiva, i da sam Ja sa takvim radom i stanjem potpuno zadovoljan. Potpuno je bila izmišljena vest da Crnogorci spremaju upad u Hercegovinu i napad na Fazlagića kulu i Italijani. Vi znate, da se nijedna akcija ne može izvesti bez moga znanja i odobrenja, pa niste smeli ni da primite za gotovu ovu vest, koja je proizvod naših neprijatelja i najobičnija laž. Mogu da Vas uverim, da nikad ni jedan odred sa teritorije Crne Gore neće učiniti ništa što ide na štetu opšte stvari, kao i da su Crnogorci uvek spremni da svojoj braći pomognu svuda gde to zahteva naša opšta stvar, što su u ostalom dokazali i dosadanjim svojim radom.

Moja je želja da Vi i Baćović sa svoje strane učinite sve da se saradnja i bratski osećaji Crnogoraca i Hercegovaca što više prodube, i da nastanete da se svaka suprotna tendencija u korenu suzbije.

11) U pogledu obaveštenja koja ste dobili za tobožnji pokolj 20 000 Srba od Vukovara do Mitrovice, obaveštavam Vas da je to netačno, kao i to da akcija prema Foči ne stoji ni u kakvoj uzročnoj vezi sa pokoljem koje ga navodite. Tačno je da su Hrvati streljali na označenom prostoru oko 200 Srba, kao odmazdu za akciju oružanih odreda na Fruškoj Gori i ubistva pet švaba u reonu Mitrovice. Vesti koje ste primili i koje primate sa daljih zona, primajte uvek sa rezervom i ispitajte uvek izvor, njegovu pouzdanost i sposobnost da Vam pruži izvesne podatke. Od mojih organa iz Beograda i duž Save tačno sam obavešten o stanju u Sremu i Vojvodini.

12) U pogledu Goražda sada ne preduzimati nikakvu akciju. Docnije ćemo raditi prema prilikama.

13) Nastanite da što bolje pomažete kapetana Radmilovića i da se depeše njemu namenjene što pre uručuju.

14) Veštim izbacivanjem vesti nastanite da što više zaoštrite odnose Talijana s jedne i Ustaša i Nemaca s druge strane.

Radujeme što se Vi i Baćović dobro slažete, a nadam se da ćete i dalje u punoj koordinaciji nastaviti posao za opšte dobro sa punim uspehom u radu. U moje ime izručite pozdrave viđenijim ljudima našim saradnicima koje Vi poznajete.

Opšti razvoj situacije je povoljan za našu stvar, a posao na našoj organizaciji svakim danom gigantskim koracima napreduje, a naša snaga se sve više povećava okupator oseća na svakom koraku našu sna-

gu i strepi od nas. Pomoć od strane naših saveznika pristiže i pristizaće u sve većem obimu, tako da se možemo nadati da ćemo uspeti u podmirivanju bar najosnovnijih potreba naših jedinica i našeg naroda.

Sve ovo potvrda je da smo na pravom putu, i da ćemo u potpunosti uspeti da ostvarimo one visoke i svetle ciljeve, koje smo sebi postavili.

Sve izneto iskoristite što bolje u Vašem radu.

Srdačno Vas pozdravlja sa željom za što bolji uspeh u radu i dobro zdravlje.

8. – X – 1942. g.
Slobodne srpske planine.

(AOS, Ca, k. 12, reg. br. 45/2)

DR ISMET POPOVAC, 8. OKTOBRA 1942. DRAŽI MIHAILOVIĆU

Uvaženi gospodine ministre,

sve sam vaše usmene poruke primio i držim ih se doslovno. I ja i moji prijatelji ne radimo ništa bez vaših pretstavnika. Kada sam tražio naoružanje, tražio sam prethodno pristanak Jevđevića, a sada sve radim sporazumno sa Baćovićem i Jevđevićem. Ovih dana po dogovoru sa svojim prijateljima i našim prvacima mi ćemo vam uputiti pretstavku u kojoj ćemo tačno iznijeti nacrt i plan naše buduće akcije na uništenje zajedničkog neprijatelja. U gradu Mostaru, gradu Konjicu i Stocu već imamo svoje odbore, koji rade na organizaciji. Nezgodno nam je, što su Talijani osjetili naše namjere, pa sad zatežu sa pristankom na našu legalizaciju. Muslimanima govorimo otvoreno, da su teško zgriješili i da je posljednji čas, da se oduže Otadžbini i da to mogu samo, ako se otvoreno sudare sa pavelićevom Hrvatskom.

u Nevesinju 8-oktobra 1942.

Sa verom u Boga za Kralja i Otadžbinu

Dr I. Popovac

(AOS, Ča, k. 226, reg. br. 4/7)

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST MOSTAR, RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST NDH, 11. OKTOBAR 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST U MOSTARU
Prez. broj: 2657/42. –

Mostar, dne 11. listopada 1942.

Predmet: Četnici ubijanje i
pljačkanje mirnog stanovničtva
obćine Drežnica. –

RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST – ZAGREB
USTAŠKOJ NADZORNOJ SLUŽBI URED – I – ZAGREB
OBĆE UPRAVNOM POVJERENIKU KOD »SUPERSLODE« – SUŠAK
putem Ministarstva Unutarnjih Poslova – Zagreb
OPUNOMOĆENIKU MINISTRA UNUTARNJIH POSLOVA – SARAJEVO

Kotarska oblast u Mostaru pod Prez. br. 3225/42. od 9. ov. mj. dostavlja sliedeće izvješće:

»Dana 3. listopada 1942. god. u 4 i pol sata jutra, došao je jedan transport četnika u postaju Drežnica. Isti su odmah počeli pljačkati i kupiti po kućama mirno stanovničtvo, samoj željezničkoj postaji. Odmah zatim posada talijanske vojske u Drežnici priskočila je /alarmirala/ i povratila četnike u transport i straže postavila oko same postaje, da se ne razilaze. Istoga dana došla su još dva transporta četnika.

Toga dana u 14 sati, data je zapovjed od talijana i četničkih vođa, da se imaju iskrcati u Drežnici. Kada su se iskrcali iz vagona, uputili su se prema pučkoj školi. Pojedine bande bile su rasturene u nekoliko pravaca u zaseljak Donje selo, koje je od željezničke postaje Drežnica udaljeno 2 i pol km. Sve mirno stanovničtvo koje se našlo u kućama i samom selu poklali su i poubijali, a kuće popalili. U rečenom zaseljku poginuli (poubijani) su sliedeći (što se je to do sada moglo utvrditi):

1. Salko Mušić r. Hasana, 2. Alija Mušić r. Huseina, 3. Omer Omerović r. Ibre (Zuškić), 4. Zila Omerović ž. Omera, 5. Blaž Čorapina p. Ivana, 6. Halil Bobić r. Halkana, 7. Saja Bobić mati Halilova, 8. Pera Rajić kći Andrije, 9. Anica Rajić žena Andrije, 10. Marijan Rajić pok. Miše, 11. Fata Bobić žena Salke, 12. Mumin Mušić Hasanov, 13. Alija Mušić r. Muharema, 14. Selim Lulić, 15. Bajro Mušić Huseinov, 16. Čerić Mušić r. Muje,17. Hasan Bobić r. Bečira, 18. Omer Omerović r. Maše, a u zaseljku Čitluk sela Jasenjani ubijen je Stjepan Azinov pok. Boška, i još tri nepoznata putnika, navodno iz Podveležja, koji su išli s planine goneći stoku svojim kućama. Na samom prelazu Neretve ispod željezničke postaje Drežnica, zaklali su jednog također nepoznatog, a navodno iz sela Jasenjana, hrvatsko-pravoslavne vjere koji je dogonio žito u Drežnicu u mlin i bacili ga u Neretvu.

Pored žrtava popalili su sve kuće. Od željezničke postaje Drežnica, udaljeno oko 200 m. upaljena je obćina u kojoj su svi spisi i arhiva izgorili. Potpisati imao je jedan okrugli žig uza se i samo je taj spašen. U samoj blizini obćine upaljena je šumarska kuća, dvije mlinice i jedna veća trgovina u kojoj je bilo i obćinskog žita za obćinare. Prije paljenja opljačkano je sve, prema saznanju talijanskih vojnika koji su bili tamo.–

Dana 4. listopada t. g. četnički vođa Jevđević došao je samovozom u pratnji talijanskih časnika i četnika cestom od Jablanice i prevezli se čamcom preko Neretve na željezničku postaju Drežnica, gdje su zatekli 1 600 četnika. Jevđević je četnicima održao govor u kojem je izričito rekao: »Mi bračo četnici, pošli smo uništiti partizane, a zatim i Ustaše. Prvo trebamo uništiti partizane a sa Ustašama će mo lako obračunati. Četnici su klicali da živi Kralj Petar i Velika Srbija« – pogrdnim pjesmama i psovkama vrijeđali Hrvatsku i Poglavnika. Jevđević je još naglasio da se je zarekao Talijanima, da će samo partizane progoniti, a drugome nikome da se neće desiti ništa. Poslije njegovog govora četnici su nastavili sa ubijanjem i pljačkanjem mirnog stanovništva uz duž Drežnice. Dalje je nepoznato što je gore učinjeno, jer nitko ne dolazi niti ide u Drežnicu. Poginule nitko ne zakopava, strašno zaudara.

Dana 5. listopada 1942. god. četnici su svi otišli u tri pravca. Grupa od 80 četnika, otišla je put Vrdi, drugih oko 500 četnika otišli su uz Drežnicu a treći uz brežuljak Greben, Ljetinac, Petralj i Čvrsnicu, i tamo dalje njih oko 300 svi naoružani do zuba s puškama, bombama, lakim strojnicama i sa 5 bacača mina pucajući i paleći kuće, pojata, sjena i grmova.«

Gornje izvješće Kotarska oblast u Mostaru predložila je Velikoj Župi Hum u Mostaru. –

S molbom na znanje. –

ZA DOM SPREMNI!

UPRAVITELJ REDARSTVA:
(Roko)

M. P.

(AOS, a. NDH, k. 226, reg. br. 33/9)

KOMANDA 6. ŽANDARMERIJSKE PUKOVNIJE, VRHOVNOJ ŽANDARMERIJSKOJ KOMANDI ZAGREB, 16. OKTOBAR 1942.

TAJNO

ZAPOVJEDNIČTVO
6. oružničke pukovnije
J. S. Broj 2360/taj

U Mostaru, dne 16. listopad 1942.

Predmet: Nasilja četnika na području or. postaje Sjenčine. –

1. – VRHOVNOM ORUŽNIČKOM ZAPOVJEDNIČTVU (J. S.) ZAGREB
2. – GLAVNOM STOŽERU HRVATSKOG DOMOBRANSTVA (Očev. odj.) ZAGREB
3. – ZAPOVJEDNIČTVU USTAŠKE VOJNICE (Gl. Stožer) ZAGREB
4. – RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST ZAGREB
5. – ZAPOVJEDNIČTVU USTAŠKE NADZORNE SLUŽBE URED I ZAGREB
6. – ZAPOVJEDNIČTVU USTAŠKE NADZORNE SLUŽBE URED II ZAGREB
7. – ZAPOVJEDNIČTVU III DOMOBRANSKOG SBORA (GLST) SARAJEVO
8. – ZAPOVJEDNIČTVU 6. PJEŠAČKE DIVIZIJE (OP.) MOSTAR
9. – OPUNOMOĆENIKU MINISTRA UNUTARNJIH POSLOVA ZA VELIKE ŽUPE VRHBOSNA, HUM, USORA I SOLI SARAJEVO
10. – OPĆEM VOJNOM POVJERENIČTVU NDH KOD VIŠEG ZAPOVJED. TALIJAN. ORUŽANIH SNAGA »SLOVENIJA–DALMACIJA« (II ARMATA) SUŠAK
11. – OPĆEM UPRAVNOM POVJERENIČTVU NDH KOD VIŠEG ZAPOVJED. TALIJ. ORUŽANIH SNAGA »SLOVENIJA – DALMACIJA« (II ARMATA) SUŠAK. –

Oružnička postaja Sjenčine dopisom broj 1 666 od 15. listopada 1942. godine dostavlja slijedeće:

3. listopada 1942. vlakom od Mostara doputovali su i izkrcali se na željezničkoj postaji Drežnica (20 km. s. z. od Mostara) jači odjeli članova dobrovoljne protukomunističke milicije – četnika pod vodstvom talijanskih vojnika i častnika.

Odmah po izlasku iz vlaka, četnici su nastavili sa ubijanjem osoba, pljačkom i paljenjem domova. Ovo klanje i paljenje domova, trajalo je sve do 8. listopada.

Tako su na samoj željezničkoj postaji odmah po izlasku iz vlaka ubili 6 ljudi, a među njima i jednog domobrana, koga su bacili u Neretvu. –

U selu Donja Drežnica ubili su 17 osoba, 6 teže ranili.

U selu Gor. Drežnica ubili su 45 osoba, –

U selu Vrdi 1 osobu. –

Četnici su u ovim selima čuda činili. Ima domova, gdje je sve poklano, jer nikom nije uspjelo pobjeći. –

Na samoj željezničkoj postaji Drežnica zapalili su kuću Alije Elezovića u kojoj se je nalazila trgovačka radnja i općinski ured. Šteta je milijonska. –

Zapalili su šumarsku kuću, župni stan i zgradu pučke škole, kao i stan muslimanskog svećenika. –

U selu Gor. i Donja Drežnica popalili su 38 domova i gospodarskih nastanbi.

U selu Vrdi zapalili su oko 20 domova i staja. –

Šteta je milijonska i nije je mogućno procjeniti bez jednog naročitog povjerenstva. –

Povrh ubijanja i paljenja domova, sva su ova sela podpuno opljačkana i pučanstvo koje je ostalo nepoubijano ostalo je bez igdje ičega i formalno gladuje. –

Konje i svu krupniju stoku opljačkali su i sa sobom odveli, dok su sitnu stoku većinom poklali i ostavili u selima, te sada prijeti opasnost od zarazne bolesti, jer se lješine poubijane stoke nalaze posvuda razbacane.

U ovim selima sada vlada pustoš, pučanstvo kome je uspjelo pobjeglo je i napustilo domove.

Povodom ovoga odpočela je pljačka ostatka imovine odbjeglog pučanstva, a neke mjere za spriječavanje nije mogućno poduzeti sa oružnicima ove postaje, jer još i sada zalaze pojedine skupine četnika i uništavaju sve ono, što prije nisu uništili. –

Čim se ukaže zgodna prilika i četnici napuste postajno područje, podnijeti će se podrobniji podaci po ovome«.

Dostavljam prednje sa zamolbom na znanje. – Naslov pod 8/ molim za žurno posredovanje kod talijanskih vojnih vlasti, da se četnicima onemogući dalja djelatnost, jer ako sa ovime i dalje nastave prijeti opasnost podpunom uništenju našeg pučanstva.

Zamjenik zapovjednika,
pukovnik Aganović

M. P.

(AOS, a. NDH, k. 228, reg. br. 23/9)

DOBROSAV JEVĐEVIĆ, DRAŽI MIHAILOVIĆU, 21. OKTOBAR 1942.

Radi pokolja velikoj broja stanovništva od strane četnika. Nemci i Hrvati kategorički traže da ne krećemo dalje. Još smo u Prozoru. Nadam se savladati otpor. Pokret ćemo javiti. Jevđević. (Dep. br. 518)

BAĆOVIĆ PETAR, DRAŽI MIHAILOVIĆU, 23. OKTOBAR 1942.

U operacijama Prozor zaklano preko 2 000 Šokaca i Muslimana. Vojnici se vratili oduševljeni. Ištvan. (Dep. br. 519)

DR ISMET POPOVAC – 3. NOVEMBRA 1942. DRAŽI MIHAILOVIĆU

Uvaženi Gospodine Ministre!

U smislu Uputstava datih mi od Vas preko Gospodina Vojvode Jevđevića moji prijatelji i ja u poslednjih mesec dana nastojali smo da uradimo što više za našu narodnu stvar kako bi s jedne strane opravdali Vaše povjerenje, a s druge strane aktivirali sve one elemente u Muslimanskom dijelu našega naroda koji imaju naše gledište na našu narodnu stvar, ali koji iz bilo kojih razloga nisu mogli ili smjeli za nju raditi. Ja sam obišao u posljednje vrijeme Konjic, Prozor, Mostar, Trebinje, Gacko i Stolac, Blagaj pored Nevesinja u kome sada stalno živim. U neka od ovih mjesta išao sam bilo sa našim prijateljima Muslimanima, bilo sa G. G. Baćovićem ili Jevđevićem. Pored toga uspostavio sam vezu sa našim prijateljima Muslimanima iz Sarajeva, Tuzle i nekih krajeva ostale Bosne. Muslimani u gore spomenutim mestima Italijanskih zona po mojoj procjeni imadu nešto preko 3 000 pušaka, ali je nezgoda u tome što Muslimani nemaju ni od koga odobrenja za javno nošenje oružja, dok pravoslavni imaju za to odobrenje Italijanskih vlasti. Bila je potreba da se u tome pogledu postigne jedna ravnoteža pa smo u sporazumu sa G. Jevđevićem i mi ponudili saradnju Italijanima u antikomunističkoj akciji tražeći da se oružje kod naših prijatelja Muslimana legalizira pod istim onim uslovima kao što je legalizirano i kod pravoslavnih. Uslov je da ni jedan čovjek koji je bio Ustaša ili blizak Ustašama pa bilo uopće ako je i malo sarađivao sa Hrvatskom Državom ne može dobiti niti oružje niti legalizaciju putem naših organizacija. Ovaj

uslov gotovo da i nije potreban, jer su gotovo sve Ustaše i njihovi saradnici iz ovih krajeva do sada već pobjegli iz gore navedenih mjesta i srezova, dok još jedan malo preostali deo hrvatskih simpatizera gleda na ovu akciju sa njihovog gledišta ispravno t.j. antihrvatskom je smatraju i ne pristupaju joj. Sa našeg gledišta ova eventualna saradnja sa Italijanima, koja je svakako prividna kao i ona pravoslavnih može se još lakše pravdati jer mi na taj način Muslimane odvajamo od Hrvatske Države što je držim najvažnije, a zatim Muslimani u ovu saradnju sa Italijanima ulaze dugo vremena iza pravoslavnih, pa iz toga razdužniji i čije se stradanje ne da opravdati nikakovim niti razlozima pravde niti razlozima osvete. Na drugom mjestu kod Muslimanskog elementa zato što faktički nije vidljivo i direktno u cjelini progonjen od Hrvatske države nedostaje onaj elemenat samoodbrane koji je potreban za spontane pokrete širokih narodnih masa. Na trećem mjestu radi neobazrivog postupka četnika prema najnevinijim Muslimanima u mnogim krajevima postoji prosto strah od četnika. Trebalo je mnogo truda, objašnjenja i uvjeravanja da se ovaj strah razbije, a on bi se još lakše razbijao kad bi se pojedini četnici malo humanije u svojim nastupima vladali. Bilo bi potrebno da se u tome smislu izdaju uputstva, a u pogledu zlikovaca i onih koje treba kazniti držim i uvjeravam Vas da u Muslimanskom svijetu postoji jednodušno mišljenje da je to potpuno opravdano, ali je te krivce potrebno odvojiti od nevinog svijeta. Držim da bi mnogo pripomogli i što češći propagandni govori preko Radi-a, a najviše bi pripomoglo kad bi u previše drastičnim slučajevima pljačke i grabeža pojedini izvršioci toga kako sa jedne tako i sa druge strane bili kažnjeni najstrožije, i to narodu objavljeno.

Naš rad u glavnom ide u dva pravca: na prvom mjestu je odvraćanje Muslimana od Hrvatske Države i propagiranje pune sloge i saradnje Muslimana i pravoslavnih, na drugom mjestu je naoružavanje Muslimana koji su za ovu saradnju i formiranje Muslimanskih jedinica od takvih elemenata na čelu sa Komandantskim osobljem koje je potpuno naše orijentacije i koje je pripravno izvršiti sve naše zadatke. Ovako Komandantno osoblje će dalje nastaviti rad i propagandu po našim intencijama. Za ovo kratko vrijeme i pod danim okolnostima ja sam više nego zadovoljan sa postignutim rezultatima.

Nadam se Gospodine Ministre da ću Vam u drugom izvještaju moći se pohvaliti sa mnogo konkretnijih uspjeha, a Vas molim da sa svoje strane pomognete me prema gornjem izveštaju u mome radu.

S vjerom u boga za kralja i otadžbinu!

Nevesinje, 3. novembra 1942. godine

Dr Ismet Popovac

(AOS, Ča, k. 226, reg. br. 5/7, Zbornik..., tom XIV, knj. l. dok. 186)

URED PREDSJEDNIČTVA VLADE NDH – MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA NDH, 13. NOVEMBRA 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
URED PREDSJEDNIČTVA VLADE

Broj Tajni 444 -1942. Zagreb, dne 13. studenoga 1942.

PREDMET: U selu Kreminu, obćine Ustikolina od strane četnika poklano je 24 žena i djece.

MINISTARSTVU VANJSKIH POSLOVA

ZAGREB

Od opunomoćenika Ministarstva unutarnjih poslova primilo je Predsjedničtvo vlade ovaj dopis:

»Oružničko krilno zapovjedničtvo Goražde javlja:

»Početkom mjeseca listopada 1942. pronio se je glas, da su četnici poklali 24 člana žena i djece, obitelji Mirojevića, Podrug i Lepir u selu Kreminu, obćina Ustikolina, kotar Foča, područje oružničke postaje Ustikolina.

Provjerom je ustanovljeno sliedeće:

Početkom mjeseca listopada o. g. četnici su po noći došli u selo Kremin, selo blokirali i pohvatali 24 žene i djece, koliko ih je u tom selu bilo porodica Mirojević, Podrug i Lepir. Stare žene i djecu su poklali, a mlade žene i djevojke uveli u jednu obližnju štalu i nad njima izvršili silovanje, a nakon toga i te mlade žene i djevojke pobili i zajedno sa poklanom djecom i starijim ženama bacili u jednu štalu, štalu zapalili, a selo opljačkali.

U selu Kreminu ostalo je svega tri žene i to žena pok. Uzejira Mirojevića, žena pok. Sulje Podruga i žena pok. Hajdara Čengića. Muškarci sela Kremina poubijani su početkom ove godine, također od strane četnika.

Kako su ovi četnici – zločinci talijanska milicija, molim da se poduzmu koraci kod talijanskih vojnih vlasti da se krivci za ovaj pokolj pohvataju i kazne.

Ustanovljeno je dalje: Prije 10 dana došlo je u selo Krmaluše, obćine Miljevina, deset žena Bojadžija, Polovina i Hukara koje su četnici pohvatali, nad njima izvršili silovanje, svukli nage i istjerali ih iz kuća, tako da su lutale te nage žene oko 3 sata bježeći od grma do grma, dok nisu našle odiela i obukle se.«

Da bi se u svakom potrebnom slučaju moglo sa dovoljnom brzinom intervenirati a napose da se izbjegnu možebitni nesporazumi pri zajedničkom surađivanju između nas i Talijana Predsjedničtvo vlade je

mišljenja, da bi trebalo da se poduzmu diplomatski koraci, da se i kotarevi u Bosni iztočno od Drine podrede izravno Superslodi u Sušaku obzirom na tamošnje talijanske posade.

To je jedini način, da se koliko je to moguće zaštiti naše tamošnje pučanstvo i da se izbjegnu sukobi sa tal. snagama od strane samog pučanstva, do čega bi uz sadanje prilike lako moglo da dođe.«

POMOĆNIK PREDSJEDNIKA VLADE
DRŽAVNI TAJNIK:
Dr. Vjekoslav Vrančić)
M. P.

(AOS, a. NDH, k. 252, reg. br. 2/4)

PISMO DR ISMETA POPOVCA, KOMANDANTU ITALIJANSKE DIVIZIJE MURĐE, 16. novembra 1942.

KOMANDI DIVIZIJE MURGE
MOSTAR

U toku od gotovo pola godine partizani su držali pod svojom vlašću ili kontrolom viši dio kotara Konjičkoga. Oni i danas pomoću svojih patrola drže pod svojom kontrolom dobar dio sela sa desne strane rijeke Neretve. Za sve ovo vrijeme oni su sa najgorim prijetnjama kao što su palenje kuća i ubijanje ljudi zabranjivali stanovništvu a naročito seljacima da ne smiju ići u Hrvatsku vojsku. Oni to i danas čine preko svojih patrola koje bez zapreke dolaze u pojedina sela.

Prije mjesec dana, kada su se Partizani bili nešto povukli Hrvatski žandari su pohvatali preko 80 Muslimana seljaka i odveli ih u vojni zatvor u Mostar pod izgovorom da su vojni bjegunci, jer da se navodno nijesu htjeli odazvati u vojsku. Za osmericu od njih se tvrdi u narodu da su več strijeljani, dok ostale vjerojatno čeka ista sudbina. Čin ovih ljudi ne bi se nikako mogao kvalifikovati kao bjegstvo od vojske, jer oni nisu mogli slobodno sa sobom raspolagati budući da su živili pod pritiskom partizanskih prijetnji. Kad bi Hrvatske vlasti odnosno žandarmi bili u stanju zapriječiti dolazak Partizana u njihova sela i garantovati ljudima sigurnost od partizanskih prijetnja onda bi istom djelo ovih ljudi moglo da se nazove vojnim bjegunstvom.

U ime velike pacifikatorske uloge, koju Italijanska vojska vrši u ovim krajevima molim cijenjeni naslov da se zainteresuje za ovu stvar i

da uzme u zaštitu navedene naše ljude i zaštiti ih od nepotrebnog stradanja koje oni ne zaslužuju. Predlažem da se isti po oslobođenju uvrste u našu antikomunističku miliciju gdje će oni dokazati, da umiju i žele boriti se za oslobođenje svojih krajeva.

Nevesinje, 16. XI. 1942. god. Dr. Ismet Popovac

(Državna Komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Inv. br. 11924)

DR ISMET POPOVAC DRAŽI MIHAILOVIĆU, 26. NOVEMBAR 1942.

Uvaženi Gospodine Ministre

U prošlom pismu sam Vas izvijestio o stanju naše akcije među muslimanima.[1] Sa zadovoljstvom mogu Vam javiti, da se na terenu na kojem mi djelujemo stanje iz dana u dan popravlja. Moji drugovi i ja smo stalno u kontaktu sa g. g. vojvodama Baćovićem i Jevđevićem koji nas u našim akcijama pomažu i koji su nam dali puno dokaza kako o razumijevanju naših problema, tako i o njihovoj punoj korektnosti prema nama, kao i prema svim muslimanima.

Naoružanje muslimana iz dana u dan napreduje, kao što napreduje i svijest kod najširih muslimanskih slojeva da je svršeno sa Hrvatskom državom i Pavelićem čije su paklene namjere prema muslimanima prozrene danas već i u najzabitnijem muslimanskom selu. Danas i mnogi naši izrodi već peru ruke od Pavelića. Danas imamo već potpuno formirane i u funkciji naše bataljone u Konjicu, Glavatičevu, Blagaju, Stocu i Aladinićima[2] dok su drugi u formiranju i naš svijet grozničavo nabavlja oružje. Vrijednost ovih naših organizacija kao i uopće saradnje Srba pravoslavnih i muslimana najbolje se je manifestovalo pri-

[1] Pismo dra Popovca: Sa četama ćemo morati obustaviti eksperimenat, jer nam to kod našeg naroda više škodi, nego li kod njih koristi. Inače je apsolutno tačno, da se muslimani sve više osvešćuju i da bi hteli u velikom broju biti uz nas, ali samo bez direktne akcije. Sa obzirom na nezgodne posledice stvaranja muslimanske milicije u Sandžaku, mi smo za sad sprečili naoružanje muslimana. Kad smo saznali pre njih, da je to intencija Italije, pozvali smo ih da zatraže naoružanje u sporazumu sa nama, a Italijanima su drugi ljudi predočili opasnost od te zajedničke akcije i oni su odustali od naoružanja, dok smo mi u očima muslimana pravi u tom pitanju. Da su ih oni naoružavali, uvuklo bi se masa nekontrolisanih elemenata, ovako onima koji su sigurni možemo i mi dati oružje. Njihove hodže po našem savetu su primile poziv da u Rimu posete jerusalimskog muftiju i u Italiji su govorili protiv hrvatske države. Prema lokalnim prilikama prilagođavaćemo tu taktiku saradnje negde otvorenije, negde slabije. Tačno je apsolutno, da su u stolačkom srezu zajedno sa nama pobili hrvatske ustaše.

godom nekidašnjeg pokušaja ustaša da uđu preobučeni u domobransko odijelo u Hercegovinu. Naši naoružani odredi bili su čvrsto riješeni da u zajednici sa pravoslavnima dadnu otpor, dok nenaoružani svijet svojim držanjem jasno je pokazao da se Srbi pravoslavni i muslimani nalaze na jednoj strani. To su uostalom osjetili i Hrvati pa su u Mostaru pjevali slijedeću pjesmu: »Teško vama iz Mostara turci, eto idu Pavelića vuci«. U akciji oko spremanja otpora ustašama, moram Vam naročito istaknuti seljaka Mustafu Berberovića bivšeg pretsjednika opštine iz Blagaja, a sada našeg Komandira bataljona, koji je na prvi glas o mogućnosti dolaska ustaša pozvao narod, da bude pripravan na otpor, na što mu se je narod bio i odazvao.

Pored ranije izveštenih uspostavljenih veza sa Sarajevom i nekim krajevima Bosne, izvještavam Vas da smo uspostavili vezu i sa Banja Lukom preko ing. Suljage Salihagića bivšeg narodnog poslanika, koji je uspio da dođe do nas i da nas izvijesti o stanju stvari u Banja Luci i Bosanskoj Krajini. Tamo je stanje relativno zadovoljavajuće, a ja vjerujem da će se mnogo bolje popraviti poslije njegovog povratka u Banja Luku kuda je već otputovao i gdje će nastaviti rad po našim instrukcijama.

Osjećamo veliko pomanjkanje muslimana oficira, pa u koliko ste u mogućnosti, trebalo bi da nam se koji pošalje, a i mi smo sa naše strane poduzeli korake da nam neki prebjegnu.

Izvještavam Vas ujedno da smo prije šest dana uputili našeg potporučnika Čengića[3] sa jednom desetinom naoružanih muslimana radi propagande u krajeve od Kalinovika do Sarajeva. Sada ćemo pripremiti jednu višu grupu, koju ćemo u istom pravcu uputiti. Seljaci muslimani gotovo se uopšte ne odazivaju u hrvatsku vojsku, dok građani se odazivaju nešto više zato što su u ruci vlasti, koja smrtnom kaznom kažnjava neodazivanje u vojsku. Prije pet dana prebjegla je jedna grupa od preko dvije stotine vojnih obaveznika iz zapadnog dijela sreza Konjičkoga našem bataljonu u Glavatičevo zato da ne bi morali ići u hrvatsku vojsku. Kad bi nam materijalna i oružana sredstva dozvoljavala radi ishrane i naoružanja ovakvih ljudi, isti bi u mnogo većem broju nama prelazili.

---

[2] U Konjicu, Glavatičevu i Blagaju bilo je pokušaja da se formiraju četničke muslimanske jedinice. U Aladinićima (kod Stoca) bile su formirane »privremene čete« bataljona Aladinića – kako stoji u izveštaju Odbora Muslimanske vojne organizacije Stolac od 30. novembra 1942. Predviđeno je da bataljon ima oko 500 ljudi (Arhiv VII, Ča, k. 170, reg. br. 55/3). Ta četnička jedinica nije se kasnije pojavljivala ni u jednoj akciji, a ni samo četničko rukovodstvo nije želelo da se Muslimani naoružavaju (Zbornik... tom XIV, knj. 1, dok. 194)

[3] Hamdija.

Mi ćemo sa našom akcijom a po instrukcijama gore navedene G. G. i Vašim nastaviti i nadamo se da ćemo iz dana u dan imati bolji uspjeh.

Molim Vas Gospodine Ministre da i ovom prilikom vjerujete u moju iskrenu odanost i poštovanje.

S verom u boga za kralja i otadžbinu!

Nevesinje, 26. novembra 1942. godine

Dr Is. Popovac

(OAS, Ča, k. 170, reg. br. 54/3)

USTAŠKA NADZORNA SLUŽBA, 9. DECEMBAR 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIČTVO
USTAŠKE NADZORNE SLUŽBE
ZAGREB
Glavno pobočničtvo

Broj: 85690-Taj-1942. Zagreb, 9. prosinca 1942.

Predmet: Akcija za osnivanje muslimanskih četničkih naoružanih odreda.

UREDU II.U.N.S.

OVDJE

Županska red. oblast Dubrovnik dostavila je izvješće Kotarske oblasti u Trebinju br. 1652/42 koje glasi:

»Dne 27. listopada 1942. doputovao je u Trebinje samovozom iz Dubrovnika Dobroslav Jevđević u društvu sa Dr. Ismetom Popovcem liječnikom iz Mostara. Imenovani su stigli u Trebinje označenoga dana oko 1 sat poslije podne i odsjeli u kafani Anđe Stanković. Ovo je kafana u kojoj se isključivo sastaju četnici. Prilikom dolaska imenovane su dočekali zapovjednici pojedinih četničkih odreda i viđeniji pravoslavni iz Trebinja, a među kojima su naročito zapaženi sliedeći Tošo Perović bivši sudski pripravnik a sada organizirani četnik, Radovan Pejanović, bivši oružnički zapovjednik trebinjskog četničkog odreda, Milorad Vidačić bivši oružnički poručnik sada zapovjednik svih četničkih odreda kotara Trebinje, Mugoša bivši zrakoplovni častnik, a sada zapovjednik jednog četničkog odreda, Pero Bubreško bivši profesor sada četnik i još mnogi drugi.

Poslije kraćeg sastanka odvojio se je od imenovanih Dr. Ismet Popovac te je sa pomenutim Vidačićem i Perovićem rođenim Trebinjcima otišao prvo u obćinski obćinskom načelniku g. Muharemu Resulbegoviću. Prilikom dolazka u obćini kod načelnika Resulbegovića zatekli su Mustafu Spahovića, načelnika obćine Šumske i Džafera Begovića, izbjeglicu iz Lastve. Dr Ismet Popovac koji se je od ranije poznavao sa Resulbegovićem došao je pod izgovorom, da se sa istim kao starim znancem pozdravi i vidi. Tom prigodom pred svima prisutnima počeo je Dr Popovac da izlaže političke prilike, te je opravdavao svoj politički stav i učešće u četničkom pokretu. Dokazivao je da je neobhodno potrebno da se muslimani organiziraju u svoje posebne četničke jedinice, te je zajedno u sporazumu sa srpskim četnicima, ustanu u obranu svojih interesa, jer da ih u protivnom čeka sigurno iztrieljanje i propast. Zatim je rekao da je hrvatska država nemoćna da muslimanima pruži ma kakovu zaštitu, a ako ovi i dalje ostanu vierni hrvatskoj državi sami su odgovorni za sve nesreće koje će ih neminovno stići. Prisutni su sve ovo najenergičnije odbili, izjavivći Dr. Popovcu da oni nikad i ni pod kojim uvjetima, pa makar da dođu u pitanje i njihovi životi, neće pristupiti na bilo kakovu saradnju sa četnicima, koji su dokazali sa svojim zlodjelima, da su najveći krvološci naših muslimana i Hrvata. Zatim je odmah brzoglasno načelnik obćine Resulbegović obaviestio podpisatog o svemu napried izloženom zamolivši ga, da odmah dođe osobno u obćinu. Podpisati je na ovaj poziv došao u obćinu, ali su već u međuvremenu napustili obćinu osim Resulbegovića i Dr Popovca.

Kad sam vidio Dr. Popovca koga od ranije poznam, upitao sam ga odakle on u Trebinju i zbog čega je došao. Na ovaj moj upit Dr Popovca poćeo mi je u kratko da obrazlože sve ono što je napried navedeno, na što sam ga ja prekinuo i upozorio da on ostavi na miru muslimansko pučanstvo, koje ima svoju Državu i da je upravo sramno i bestidno da on sada poziva muslimane u tabor najvećih neprijatelja i krvoloka muslimanskih i hrvatskih. Energično sam ga upozorio da će za ovaj put svoj protudržavni rad sigurno izkusiti posljedice. Dr. Popovac iza ovoga je odmah napustio obćinu.

Poslije ovoga sutradan t.j. 28. listopada 1942. g. stigli su u Trebinje Mehmed Grebidjer trgovac i Smajo Opijač, posjednik, oba iz Stoca. Odmah po dolasku isti su se sastali sa Dr. Popovcem i odpoćeli sa akcijom među Trebinjskim muslimanima, sa kojima su se od prije poznavali da bi uspjeli sa svojom akcijom i na bilo koji način pridobili bar izvjestan broj muslimana.

Nepobitno sam utvrdio, da njihova akcija nije u obće uspjela i da su bili od svih muslimana sa kojima su se sastali energično odbijeni, a

što je naročito revoltiralo Mehmeda Grebidjera koji je javno u kafani rekao: Da su svugdje uspjeli, osim u Trebinju i da zbog ovoga Trebinjanci neće imati pravo da se žale na ono što ih neminovno čeka i što će ih sigurno snaći. Oni su naročito nastojali da u izloženu svrhu obrazuju jedan odbor, pa makar, se on sastojao od svega 3-4 osobe, ali ni u tome nijesu uspjeli, jer se nitko nije htio primiti ovoga posla.

Dr. Ismet Popovac dolazil je osobno u doticaj sa više osoba sa se je od prije poznavao nastojeći, da ih pridobije za svoju stvar u čemu nije mogao uspjeti.

Prije odlazka iz Trebinja Dr. Ismet Popovac ponovno je došao u dodori sa obćinskim načelnikom Muharemom Resulbegovićem i od njega tražio i zahtjevao, da podnese ostavku na položaju obćin. načelniku sa obrazloženjem, da Resulbegović kao bivša politička ličnost /pošto su za njega kao poslaničkog kandidata grupe Dr. Spahe za vrieme bivše Jugoslavije glasali svi trebinjski muslimani/ svojim držanjem veže trebinjske muslimane uz hrvatski nacionalni pravac. Ovom prilikom napomenuo mu je, da će se on u koliko ne podnese ostavku snositi svu odgovornost osobno za posljedice, koje će neminovno zadesiti trebinjske muslimane ako se ne opredjele za sporazumnu akciju sa četnicima, Resulbegović je ovaj zahtjev Dr. Popovca najodlučnije odbio.

Čitava ova akcija Dr. Popovca i drugih imala je vrlo neugodnog odjelaka kod muslimanskog pučanstva, jer je nejasno i nerazumljivo da se Dr. Popovcu i drugim dozvoljava vrlo slobodna i otvorena akcija protiv interesa hrvatske države i hrvatskog naroda. Narod otvoreno i javno gleda u ovome slabost naših vlasti u ovim krajevima i zbog toga došlo je do obćeg pokreta za iseljavanje sve hrvatskog pučanstva iz ovih krajeva. U koliko u najkraćem roku ne dođe do promjena koje bi omogućile uzpostavljanje poljuljanog autoriteta hrvatskih vlasti pokret za izseljenje neće se moći nikako spriečiti.

Kao odmazdu ili osvetu za to što muslimani nisu htjeli pristupiti u suradnju sa četnicima odmah su drugog dana izvršeni pretresi kuća po muslimanskim selima u Mostaćima i Zasadu po četnicima u prisutnosti talijanskih vojnika karabinjera, tesu uhićeni i stavljeni u zatvor mjestnog vojnog italijanskog zapovjedništva Fevzija Hadžiahmetović iz Mostaća i Mujačić Jusuf iz Zasada. Kod njih je istina prilikom pretresa pronađeno oružje i municija koje su neovlašteno posjedovali, a koje su morali imati, jer im je svakodnevno bila u opasnosti imovna i osobna sigurnost, kad se ima u vidu da su im naoružane bande opljačkali svu hranu sa polja i otjerali blago. Potrebno je da se žurno poduzme kod mjerodavnih, sprečavanje ovih nasilja od strane četnika, jer će se u

protivno, u najkraćem vremenu neminovno doći do teških i nedogled-nih posliedica.«

Dostavlja se naslovu radi provedbe u očevidnostima.

ZA DOM SPREMNI!

PO NALOGU ZAPOVJEDNIKA
GLAVNI POBOČNIK:
Fulanović

M.P.

(AOS, mikroteka, UDB-a, Zagreb, 20,-408-9)

USTAŠKA NADZORNA SLUŽBA, 20. DECEMBAR 1942.

MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE GLAVNO RAVNATELJSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST

Zagreb, dne 20. prosinca 1942.

R.S.Broj: 150383-I-E-1942.

Predmet: DOBROSLAV JEVĐEVIĆ, vođa četnika održao govor-izvješće.

USTAŠKOJ NADZORNOJ SLUŽBI URED I –
ZAGREB
USTAŠKOJ NADZORNOJ SLUŽBI URED II –
ZAGREB

Kotarska oblast Nevesinje svojim izvješće od 21. prosinca 1942. broj Taj. 977/42 javlja sliedeće:

»Dana 19. ob. mjes. poslie službe božje pred pravoslavnom crkvom u Nevesinju održao je govor četnicima i ostalom pravoslavnom življu koje je bilo u crkvi Dobroslav Jevđević vođa četnika u Nevesinju. U ovom govoru pozvao je sav srbski narod u ovom kotaru na red i mir i prisebnost i da se nesmije učiniti nikome nikakovo kažnjivo djelo bez razlike vjere, jer da će sigurno do nastupajućeg Božića doći do preokreta i slobode srbskog naroda. Ako ovaj preokret nebi došao do Božića, da će sigurno doći najdalje do Vaskrsa.

Prisutni, njih oko 100 saslušali su ovaj govor sa najvećom pažnjom i odobravanjem. Poslije ovog govora nastalo je pijančevanje i veselje do kasno u noć.

Oko 19 sati istoga dana, kad su četnici ponapili, potukli su se u krčmi Milošević Vide, u kojoj kući je poginuo jedan četnik, 4 teže, a 3 lakše ranjeni. Imena poginulih i ranjenih nisu se mogla doznati, jer to četnici kriju i o ovom događaju neće da daju nikakve podatke.

Ovaj Govor Jevđevića primljen je kod našeg pućanstva sa izvjestnim strahom, jer se danomice čuju pojedinačne prijetnje katolicima i muslimanima, kao na pr. »Čekajte još 15 dana, mi ćemo Vas udestiti, neće vas biti nijednog i slično.«

S molbom na znanje.

ZA DOM SPREMNI!

M.P. nadstojnik obćeg odsjeka:
(Dr. Vučić)

(AOS, mikroteka, UDB-a, Zagreb, F. 20, s. 619)

ODBOR MUSLIMANSKE VOJNE ORGANIZACIJE STOLAC – ŠTABU MUSLIMANSKE VOJNE ORGANIZACIJE NEVESINJE, 23. DECEMBAR 1942.

Odbor Muslimanske Vojne organizacije Stolac
Broj 17/42.
Dne 23. decembra 1942. g.

»Neodgovorni elementi – oružani napad na muslimanska sela, kojima je svrha da se razsele i opljačkaju«.

Štabu Muslimanske vojne organizacije
Nevesinje

Prije nekoliko dana učinjen je zaplotnjački napad nekih nepoznatih pljačkaša na selo Basilije, koje se nalazi 2 km, od Stoca, a gdje je smješteno 15 muslimanskih kuća.

Oružani napad je izveden u ranu zoru, kad su seljaci iztjerali stoku na pašu, a isti imadu oko 350 do 400 komada sitne stoke i oko 40 grla krupne stoke.

Nepoznati pljačkaši kojih je bilo oko 40 do 50 muških i u pozadini 10 do 15 žena napravili su prepad pucajući iz puškomitraljeza i iz pušaka na mirne seljane muslimane. Isti su borbu primili koja je trajala 2 sata, jer su naši seljani uvidili situaciju da se moraju boriti na smrt ili život, te je njih od 8 do 10 istima plačkašima pripucalo iza legja, a kako

se selo nalazi u blizini grada obaviješćene su i Italijanske vlasti o napadu, te su sa istima pošli i četnici iz Stoca.

Napad i borba nije uspjela za pljačkaše, jer su naši ljudi još do dolaska pomoći riješili pitanje »Sa puškom u ruci«.

Šta je prethodilo prije ovoga napada i kome zazubice rastu na ovo još jedino muslimansko-komplektno selo oko Stoca:

Četnici su prije toga napada u zajednici sa Italijanima učinili premetačinu sela Basilije tražeći oružje, jer da se navodno tamo nalaze komunisti. Mi smo pravovremeno doznali za isto i noćno obavijestili naše ljude da sklone oružje i 3-cu ljudi boraca koji su bili na nosu, jer su isti kao junaci–borci bili glavna smetnja pljački.

Zajednička racija italijana i četnika nije uspjela.

Kao glavni akter toga, traži se Avdo Beća, zv. Hodža iz Bitunje koji se je povukao u Basilije iz Bitunje (8 km. od Stoca) kad mu je dom u Bitunji spržen i isti protjeran sa svoje zemlje, te je tu dotjerao stoku gdje se je nastanio. Tom prilikom organizovao je tamošnje muslimane oko 14 do 15 pušaka. To je čovjek primitivan seljak koji 32 godine života, ali neobično jak i smion borac a da kažemo i dobar strateg – seljani ga vole i sa istim idu neustrašivo. Isti je u redovima pravoslavaca takogjer mnogo cijenjen jer je cijelo selo Bitunju (oko 60 muslimanskih kuća) sačuvao od ustaštva, te je sa istima i borbu vodio. Sa ovom obranom zadnjom sela Basilije nad jakim pljačkaškim snagama stekao je glas pravog junaka u našem cijelom srezu.

Kako je Beća Avdo bio umakao gornjoj raciji isti su mu kao taoca zatvorili njegova malodobnog brata (dečka 15 godina) koji se i sada nalazi u talijanskom vojnom zatvoru u Stocu.

Molimo da se preko Glavnog četničkog štaba naredi ovdašnjoj četničkoj komandi da se suzbiju sve nemile denuncije a i plačka nad našim muslimanskim svijetom, jer je napad bio sa one strane gdje sami četnici imadu svoje straže i u kome kraju nemože nitko drugi biti nego samo pravoslavni elemenat.

Nadalje molimo, da se naredi istoj komandi da bi se poradilo kod italijanskih vlasti da se pusti malodobni Beća Mehmed iz Bitunje a sada u Basilijama, jer je isti i pritvoren na njihov predlog te da jedino mi i oni sve nesporazume rješavamo sporazumno a ne da bude arbitar onaj treći kome je interes ovo sve što se dogagja, to bi trebalo naročito naglasiti na adresu Stolačke brigade jer od strane istih i nas nema nikakva kontakta, nego samo onda ako mi tražimo a i to je sve nekako preko srca i nije prožeto ni u nekoliko iskrenošću.

Jedini što dolazi megju nas vidimo da želi tu saradnju je komandant korpusa gospodin Vidačić, te na osnovu toga vidimo jasno da su intencije četničkog vodstva prožete bratskom saradnjom, ali na terenu

se nailazi na nerazumijevanje što zabrinjava svakog nacionalno isprav-na i čestita čovjeka.

Molimo izvještaj o poduzetim mjerama od Vaše strane.

Sekretar:

Predsjednik:
Mehmedbašić

(AOS, Ča, k. 226, reg. br. 7/7).

PISMO IZBEGLICE IZ FOČE ALIJE HADŽIMUSIĆ – ITALIJANSKIM OKUPACIONIM VLASTIMA, 29. DECEMBRA 1942.

Goražde 29–XII–1942. g.

TALIJANSKIM VOJNIM VLASTIMA
na ruke g. podpukovnika Bertia

FOČA

Dana 25–XII–1942 godine naišla je četnička razbojnička banda u selo Cerovu Ravan, uhvatili su Derviša Korjenića, koji je išao od Gostičaja svojoj kući u Cerovu Ravan, kojeg su na putu ubili.

Dana 26–XII–1942 godine u selu Dugovićima došla je četnička razbojnička banda i to: Čančar Slobodan, Marinko Obrenović i drugi, te su u kući uhvatili bolesnog Suljana Bravača, Avdiju Ustića i Selima Bravaća, Selima su poešli klati i ostavili ga nedoklana tako da se cijeli dan mučio dok nije umro u svojoj kući. Dok su Avdiju Ustića i Selima Bravača odveli u obližnju šumu i pobili iz pušaka. Isti četnici su doveli u logor Gostičaj jednu djevojku Muriju kći Suljana Bravača i ženu Fatimu Alije Ustiča. Razbojnička banda idući prema logoru naišla je na Hasana Rahmana, koji je htjeo donijeti lista za svoju stoku, te su ga svezali i tukli i tako vezana doveli u njegovu kuću, te ga ubili na očigled njegove porodice.

Istoga dana t. j. 26–XII–1942 godine došla je četnička banda u selo Gunjevice, a kako se u selu znalo za klanje i ubijanje po drugim selima to su se nadali u bijeg Delahmet Šaban, Hodžić Meho i drugi. Tako su ih četnici ganjali cijeli dan po šumama, da ih pohvataju i pobiju, a pošto je nastala noć, isti su uspjeli da pobjegnu u Goražde gdje se i sada nalaze.

Dne 27–XII–1942 godine četničke bande nakon svojih zločinačkih postupaka prema mirnom muslimanskom pučanstvu gađali su nožem u mišicu ženu Melču Sirbubala Muja, koja je branila svoju kćer

Fatimu od četnika da je ne odvedu u svoj logor, ali je sve bilo badava ona je odvedena.

Dana 27–XII–1942 godine ranjena Pemba žena Hamida Baljića i uhvatili su četnici Šabana i Muradifa Baljića i odveli ih u obližnju šumu, iza kratkog vremena kad su ih odveli u šumu zapucale su puške pa se sumnja da su ih pobili.

Dana 28–XII–1942 godine iz sela Zavodišta izbjeglo je 30 osoba žena djevojaka i djece, koje su došle ovdje u Goražde, tražeći od ovdašnjih talijanskih vlasti da ih se sprovede u Foču, kako bi bili koliko toliko zaštićeni od četničkih nasilja, koji se vrše u kotaru fočanskom, jer je ovih dana nesnošljivo stanje po selima kotara fočanskog, a pogotovo u obćini Ustikolina i Slatini.

Zadnjih 10 dana izbjeglo je oko 100 osoba iz slatinske obćine u Bukovicu kotar pljevaljski, samo da spasi goli život od zlikovaca.

Prema ovakvom očajnom stanju mirnog muslimanskog pučanstva u fočanskom kotaru molimo talijanske vojsne vlasti u Foči da poduzmu potrebne mjere prema zločinačkim četničkim bandama, koje su naumile da iskorijene muslimanski živalj u tim krajevima, i uzdamo se u plemenitost duše g. potpukovnika Bertia, koji je i do sada mnogo nevini muslimanski svijet zaštičivao, da će što prije i ovim zvjerstvima stati na kraj, a i mi smo uložili sav trud na stišavanju duhova među ovim svijetom koji hoće i preko naše volje, a i pod cijenu života da digne kuku i motiku i goni zlikovačke bande sa svojih ognjišta, a ne zaboravite da stoji granica fočanskog kotara od Trnova do Osanice i od Osanice do Veljaka oko 10.000 bijednih izbjeglica od kojih je sa puškom u ruci 60% i pod cijenu života da digne kuku i motiku i goni zlikovačke bande sa svojih ognjišta, hoće da idu na svoja ognjišta da zaštite preostale od četničkih bandi roditelje žene i nejaku djecu, te prema tome skidamo svu odgovornost da ne bi nastupio pokolj u koliko se četnici ne bi zadržali od daljnjeg nasilja nad muslimanskim življem.

Sa dubokim poštovanjem
Izbjeglice iz Foče
punomoćnik Alija Hadžimusić v.

Da je prijepis vjeran svome originalu tvrdi i ovjerava:

Upravitelj ispostave
M. Sijerčić

M. P.

(AOS, Ča, k. 218, reg. br. 13/3)

REZOLUCIJA MUSLIMANSKE NACIONALNE VOJNE ORGANIZACIJE BOSNE I HERCEGOVINE, 31. DECEMBAR 1942.

REZOLUCIJA MUSLIMANSKE NACIONALNE VOJNE ORGANIZACIJE

Rodoljubivi muslimani, koji su po svojim osjećajima i svojim pogledima nerazdjeljivi sa Srbima, donijeli su slijedeću rezoluciju:

R E Z O L U C I J A
MUSLIMANSKE NACIONALNE VOJNE ORGANIZACIJE OBJAVLJENA 31. DECEMBRA 1942 GODINE

Pošto su saslušana izlaganja delegata i pretstavnika iz raznih krajeva o situaciji muslimana u našoj zemlji, a naročito u Bosni i Hercegovini, to je jednodušno donesena slijedeća

R E Z O L U C I J A

I

Muslimani Bosne i Hercegovine i svih krajeva naše zemlje su sastavni i nerazdvojvi dio Srpstva, te se kao takvi smatraju porobljeni u ustaškoj hrvatskoj državi i pod drugim okupatorima, koje su sve tvorevine sa etničkog gledišta u našim krajevima neprirodne i nama silom nametnute.

II

Najoštrije osuđujemo sve nečuvene postupke ustaških zlikovaca, koje smatramo za uzrok svakog zla u našem narodu i za početak svih nesporazuma i zala među jednikrvnom braćom Srbima pravoslavne i muslimanske vjere.

III

Najodlučnije osuđujemo sve muslimanske otpadnike, koji su pristupili ustaškom pokretu, i time pokušali uprljati uzvišenu tradiciju snošljivosti i saradnje među jednikrvnom braćom.

IV

Isto tako osuđujemo sve one muslimane oficire i podoficire, koji su prekršili zakletvu datu na vjernost NJEGOVOM VELIČANSTVU KRALJU PETRU II KARAĐORĐEVIĆU, i umjesto da se u narodnim redovima bore za slobodu, služe izdajniku i krvopiji Paveliću.

V

Muslimanska nacionalna vojna organizacija je sastavni dio četničkog pokreta pod Vrhovnom komandom Gospodina Ministra Vojske i Mornarice i Vazduhoplovstva, armijskog đenerala DRAŽE MIHAJLOVIĆA, i jedina je pravi predstavnik muslimana u Bosni, Hercegovini i drugim krajevima naše zemlje.

VI

Cilj našeg rada i borbe je čvrsta saradnja Srba obiju vjera udruženih u borbi za Kralja i oslobođenje porobljene Otadžbine, kako bi se stvorila narodna država na čelu sa narodnim Kraljem Petrom II Karađorđevićem, koja će biti organizovana na principima demokratije i socijalne pravde, u kojoj će muslimani biti ravnopravni građani.

Za izvršni odbor:
1) Dr. Ismet Popovac, s. r.
2) Fehim Musakadić, s. r.
3) Mustafa Pašić, s. r.

Ova rezolucija pada u dobar čas, tj. baš u vrijeme kada se je ova saradnja između jednokrvne braće obje vjere i tražila, pošto je zaista krajnji momenat da se spase ono, što se može spasiti.

Mi ovu rezoluciju primamo, isto tako kao što u našu organizaciju primamo sve rodoljubive i poštene građane Kraljevine Jugoslavije, a koji nisu bili u Pavelićevoj Hrvatskoj ili u partizanskim odredima, i bilo lično ili posredno uprljali svoje ruke srpskom krvlju.

Neka bude srećan početak ovaj, kako bi se jednom za svagda spriječilo uzaludno prolijevanje krvi, koja je srpskom narodu tako dragocjena.

Muslimanska nacionalna vojna organizacija radi će u sastavu i okviru Četničke komande i izvršavaće sve one zadatke, koje budu zahtijevale od nje Kralj i Otadžbina.

(AOS, Ča, k. 226, reg. br. 8/7)

Seiner Excellenz Adolf H i t l e r

Führer des deutschen Volkes

B e r l i n .

Unser Führer !

In Berlin, derHauptstadt des grossen deutschen Reiches, befinden sich viele Führer des islamischen Volkes aus dem Osten, welche zu Ihnen im Namen ihrer Völker gekommen sind, um Schutz und Hilfe von Ihnen zu suchen, dass Sie ihnen helfen in ihrem Kampf gegen die verhassten Engländer und das engl. Joch,unter dem sie leben.

Die Lage dieser Delegierten und Emigranten und ihre Be = strebungen sind klar und einfach : Sie suchen ihre Freiheit, aber ihre Freiheit ist die Zerstörung des engl. Imperiums,gegen welche auch das deutsche Volk unter Ihrer Führung kämpft.Logisch ist,dass Ihre Hilfe diesen unterdrückten islamischen Völkern nicht ausbleiben wird,jedoch ist dieses unser Memorandum und unsere Bitte,welche wir Ihnen überreichen, delikater Natur und sieht auf den ersten Blick auch komplizierter aus,weil sie von uns Bosnjaken kommt,nämlich den Muselmanen aus Bosnien und der Herzegowina, welches Land sich im Rahmen eines Staates befindet, der mit Ihrem Willen und Ihrer Zustimmung entstanden ist.Aber wenn wir die Sache klar erklären und mit unwiederlegbaren Argumenten unterstützen, dann wird unsere Sache und unsere Bitte genau so klar und logisch, wie beiderseitig nützlich sein, so wie die der anderen Delegierten des islamischen Ostens, welche zu Ihnen um Hilfe kommen.

Es bestehen viele wichtige Gründe, welche diesen unseren Schritt rechtfertigen, von dem wir überzeugt sind, dass er auch Ihr Verständnis finden wird und eine entsprechende Beachtung neben

NEMAČKA OBAVEŠTAJNA SLUŽBA U ZAGREBU, 20. JANUAR 1943.

G 5/43 Strogo poverljivo!

Priloženi memorandum[1] je izgleda u novembru prošle godine prosleđen preko jedne nemačke službene instance u Zagrebu, navodno na podstrek jednog majora političkog odeljenja Vrhovne komande oružanih snaga, koji se u jesen 1942. zadržao kraće vreme u Sarajevu. Kao sastavljači pominju se Uzeir Hadžihasanović, njegov zet Mustafa Softić, gradonačelnik Sarajeva i inženjer Suljaga Šalihagić iz Banja Luke.

Sarajevo, 20. januara 1943.

potpisao Gerdes (Gördeş)

DOPISANO RUKOM: PRILOG UZ 0244/43, pov

Njegovoj ekselenciji Adolfu Hitleru
Fireru nemačkog naroda
Berlin

Fireru naš!

U Berlinu, glavnom gradu velikog nemačkog Rajha, nalaze se mnogi vođi islamskog naroda sa Istoka, koji su došli k Vama u ime svojih naroda, da od Vas potraže zaštitu i pomoć, da im pomognete u njihovoj borbi protiv omrznutih Engleza i engleskog jarma pod kojim žive.

Položaj ovih delegata i emigranata i njihova nastojanja su jasna i jednostavna: oni traže svoju slobodu, ali njihova sloboda je rušenje engleske imperije, protiv koje se bori i nemački narod pod Vašim rukovodstvom. Logično je da Vaša pomoć neće biti uskraćena ovim islamskim narodima, ali je ovaj naš memorandum i molba koju Vam šaljemo, delikatne prirode i na prvi pogled izgleda i komplikovan, jer dolazi od nas Bosanaca, naime muslimana iz Bosne i Hercegovine. Ova zemlja se nalazi u okvirima jedne države koja je nastala Vašom voljom i Vašim pristankom. Ali, ako se stvar do kraja razjasni i podupre neoborivim argumentima, biće naša stvar i naša molba isto tako jasni i lo-

[1] Memorandum na nemačkom glasi: (preveden na srpsko-hrvatski)

gični, i obostrano korisni, kao stvar drugih delegata islamskog Istoka, koji su došli k Vama da pomoć zatraže.

Postoje mnogi razlozi koji opravdavaju ovaj naš korak, za koji smo ubeđeni da će naići i na Vaše razumevanje i odgovarajuću pažnju, premda imate i drugih velikih briga i napora u borbi za veliku stvar nemačkog naroda i čitave Evrope.

Niko, nijedna etnička grupa, nijedno pleme, a isto tako nijedan narod u čitavoj Evropi nije sa više privrženosti osetio i razumeo Vaš gigantski pokret za uspostavljanje novog reda u Evropi, kao mi Bosanci, muslimani Bosne. Mi smo u načelima nacionalsocijalizma, Vašeg pokreta, osetili da on jedini donosi pravdu, red i mir u Evropi, koja je zatrovana i upropašćena demokratizmom. Sa velikom pažnjom pratili smo Vaše napore u međunarodnom političkom životu. Kada ste bili prisiljeni da izvučete mač i da se oružanim snagama borite za ostvarenje svojih ideala, naš narod se molio po kućama i mošejama, preklinjući svemoćnog boga da podari pobedu slavnoj i hrabroj vojsci pod Vašom komandom.

Sve te naše iskrene simpatije i osećanja za nacionalsocijalizam, za nemački narod, koji je preuzeo na sebe borbu protiv jevrejstva, slobodnog zidarstva, boljševizma, izrabljivača, Engleza, nisu bile za vreme bivše Jugoslavije nepoznate. Zbog toga su nas Jevreji i srpski novinari proglasili petokolonašima i činili su nam mnoge poteškoće.

Kada je 27. marta 1941. general Simović, zaveden veštom jevrejskom i engleskom propagandom, a pod pritiskom srpskih šovinističkih elemenata i fanatičnog pravoslavnog sveštenstva, izveo poznati puč u Beogradu, pogazio je time odredbe pakta o nenapadanju koji je upravo bio sklopljen između Nemačke i bivše Jugoslavije. Svakome je bilo jasno, Vođo naš, da ćete učiniti ono što ste i učinili: da vojskom zaštitite čast i interese nemačkog naroda i time onemogućite paklene planove neprijatelja.

Poraz i kraj Jugoslavije bili su za nas jasna stvar. Mi smo znali da ona neće više postojati od trenutka kada je general Simović sproveo ludački poduhvat. U tome se nikako nismo varali, čak ni onda kada je nestala sa geografske karte. Ali, kasniji razvoj događaja u ovom području, naročito u Bosni, bio je protiv svih naših nada i očekivanja. Mi smo se nadali i mislili da će naše oblasti, naša Bosna i Hercegovina, biti okupirana od nemačkih oružanih snaga i ostati pod nemačkom vojnom upravom koja će doneti mir i red, a da će nas, najpošteniji elemenat, nas bosanske i hercegovačke muslimane, pozvati da sarađujemo u upravi. Međutim, dogodilo se sasvim drugačije. Mi Bosanci, umesto da nam je data sloboda i da nam bude bolje, trpimo naprotiv užase. Nas udaraju na muke, kolju ljude, decu, starce i starice, siluju naše sestre i

kćeri, pale naše kuće, pljačkaju našu pokretnu i nepokretnu imovinu, jednom rečju kazano, doživljavamo i preživljavali smo užasnu tragediju. Dovoljno je da kažemo da je u samo dva grada, Foči i Goraždu, na dva mosta na Drini, zaklano oko 6000 muslimana i bačeno u hladnu i krvavu Drinu. Naše ukupne žrtve u Bosni i Hercegovini iznose do sada oko 150000 duša.

Nas dvostruko boli ova tragedija. Prvo, jer nismo zaslužili da doživimo ovakvu užasnu sudbinu u vreme kada je naša voljena nemačka vojska došla u našu zemlju, našu Bosnu. Drugo, jer smo uvereni da nemačka vojska nije za to kriva, jer nemoguće je da se u Nemačkoj nije ništa znalo o našem držanju, našoj ljubavi i našim simpatijama za Vaš narod, a elemenat koji Vam je prijateljski naklonjen, ne može biti uništavan. Krivicu za to snose izvesne prilike i okolnosti na koje mi ukazujemo, sa molbom upućenom Vama, Fireru naš, da se isprave te greške koje imaju teške posledice i poboljšaju prilike. Uzroci koji su kod nas doveli do tog neželjenog razvoja situacije, sledeći su:

Kada je general Simović svojim pučem raskinuo sklopljeni ugovor između Vas i Jugoslavije, bili ste prisiljeni da brzim delanjem onemogućite neprijateljske planove. Odlučili ste se da posednete Jugoslaviju oružanim snagama. Tom prilikom, pored vojnih planova, bio je logična posledica i plan za podelu Jugoslavije. Prema tome planu, narodi koji su Vam prijateljski naklonjeni i sa kojima ste u savezu, trebalo je da dobiju oblasti na koje imaju istorijska prava, ili su na njih polagala aspiracije. Bugari su dobili svoj deo, isto tako Mađari, a Italijani su dobili svoju zonu. Premda su legitimni predstavnici hrvatskog naroda sarađivali u puču generala Simovića, a sa njim i odleteli za Englesku, Vi ste, Fireru, bili puni velikodušnosti, pa ste dobar deo jugoslovenske teritorije rezervisali za hrvatsku državu. Taj postupak je u duhu Vaših reči da se ne borite protiv naroda, već protiv njihovih loših vlada i političara, koji su ove narode odveli na stramputicu.

Sasvim je logično da je trebalo naći pogodnu ličnost, kojoj se morala poveriti organizacija i uprava uspostavljene hrvatske države. Izbor je pao na dr Antu Pavelića. Zaista, u tome trenutku, on je bio najpogodniji i najpozvaniji čovek, kome se mogao poveriti jedan tako obiman zadatak. Proveo je već više od 10 godina u emigraciji i borio se da Hrvatska dobije slobodu. Vi ste pozvali dr Pavelića, koji je u to vreme boravio u Italiji, i poverili ste mu visoku misiju da organizuje hrvatsku državu, da uspostavi red i mir, tako da se ova država može uključiti u red ostalih savezničkih zemalja, kako bi mogla pripomoći gigantskoj borbi protiv neprijatelja u vojnom, industrijskom i privrednom pogledu.

Gospodin dr Ante Pavelić se prihvatio tog zadatka, ali, nažalost, moramo otvoreno naglasiti, a to potvrđuju i činjenice, nije uspeo da ga obavi. Ne želimo da dajemo sud o tome – istorija će o svakom državniku izreći svoje mišljenje, (kazati svoju reč), – ako je dr Pavelić bio Vaš iskren saradnik, zašto mu, uprkos tome, nije to pošlo za rukom. Ili, možda nije uspeo zbog svoje nesposobnosti ili drugih razloga, ili je možda ipak bio neiskren. Pri svemu tome, moramo da opišemo stvarne pogreške koje je dr Pavelić učinio i za koje je odgovoran, kao i razloge njegovog neuspeha, za koje nije odgovoran.

Prva pogreška koju je dr Pavelić učinio – a morao je znati da će ona imati štetne posledice, jer su mu prilike u Bosni bile poznate – bila je što je tu zemlju na silu uključio u okvire hrvatske države. On je znao istorijsko pravo Bosne na svoju izdvojenost, on je znao mentalitet i stremljenja bosansko-hercegovačkog stanovništva. On je znao da su se srpski političari i državnici najčešće lomili na bosanskim pitanjima. Pavelić se, pored toga, nije zadovoljio samo time što mu je uspelo da uključi Bosnu u hrvatsku državu, nego je uveo i jedan tako nečuveno kruti centralizam, kakav ni najšovinističkiji srpski političari nisu nikad pokušavali da uvedu.

Jedan od osnovnih razloga Pavelićevog neuspeha sastojao se u tome što je bio veoma slab prema nastupajućoj crnoj internacionali. Katoličko sveštenstvo se od prvih dana osnivanja hrvatske države, tj. od kako je Pavelić preuzeo vlast, utrpalo u sve državne poslove i u stvarnosti upravlja čitavom politikom u ovoj državi. Što je najgore, Pavelić je u samom početku predao vlast u Bosni, najosetljivijoj oblasti ne samo u hrvatskoj državi, već na čitavom Balkanu, izrazito klerikalnom katoličkom svešteniku Božidaru Bralo, koga je imenovao svojim poverljivim čovekom (poverenikom) za Bosnu.

Bosanski muslimani su s neodobravanjem primili vest da će Bosna i Hercegovina biti uključena u okvire hrvatske države, a kada je uz to netrpeljivi sveštenik bio imenovan prvim poverenikom Poglavnika, odmah su znali da u ovoj zemlji neće, niti može vladati sreća i mir.

Opšte je poznato, a vama, Fireru, ponajbolje, kakav je velik neprijatelj Vašim idealima crna internacionala. Ova moćna organizacija bori se tajno i otvoreno protiv Vaših ideja i Vašeg programa i znatno je doprinela haosu i neuspesima u ovoj državi. Pomenuti sveštenik Božidar Bralo, prvi poverenik Pavelića za Bosnu, počeo je odmah da ometa same po sebi normalne tokove razvoja u Bosni.

On je izigrao Vaše namere i odredbe po pitanju Jevreja i počeo je odmah da brojne Jevreje u Bosni, naročito u Sarajevu, gde ih ima veoma mnogo i veoma bogatih, prima u katoličku crkvu. Time je pokušao da ih zaštiti od onoga do čega je, nakon pobede i osvajanja ove zemlje, moralo doći.

Za veoma kratko vreme sveštenik Bralo je u Sarajevu primio u katoličku crkvu 3800 Jevreja. Kada su ovi osetili da su zaštićeni, započeli su ponovo svoju izdajničku rabotu. Započeli su da organizuju četničke i ustaničke bande i da ih materijalno izdašno potpomažu. Bog zna dokle bi ovi novopečeni katolici Brala dospeli svojom štetnom i izdajničkom delatnošću, štićeni kao članovi rimo-katoličke crkve, da ih hrvatske vlasti nisu najzad, na energično traženje nemačkih oružanih snaga, uputili u koncentracioni logor.

Kada je problem Jevreja kod nas konačno bio rešen, obori se crni kler na pravoslavne Srbe. Klerikalni ministri hrvatske države u Zagrebu, kao dr Mile Budak, dr Puk i, najzad, dr Viktor Gutić, politički poverenik za bosansku Krajinu, započeli su na velikim javnim skupovima da drže huškačke govore protiv Srba. Poslednje pomenuti (dr Gutić) održao je na velikom skupu u Sanskom Mostu u maju 1941. govor u kome je doslovno rekao: »Ubijajte Srbe gde god ih nađete. Za to vam dajem svoj blagoslov. Ja i naš Poglavnik, dr Pavelić.« Posle takvih duhovnih priprema započeo je sa delima, i to na jedan osobito podmukao način, svojstven, uistinu, samo klerikalcima. Da bi jednim udarcem postigao dva cilja, naime da bi uništio nas muslimane u Bosni i Hercegovini, kao i pravoslavne Srbe, poslato je iz Zagreba nekoliko ustaških bataljona, koji su nosili naše kape (fes) sa naređenjem da gde god stignu, kolju i ubijaju Srbe, a da se za vreme tih pokolja međusobno zovu muslimanskim imenima. Ovaj pakleni plan imao je za cilj da se prikaže kako muslimani kolju i ubijaju Srbe.

Ova masovna ubistva Srba imala su za posledicu da su oni, hteli to ili ne hteli, morali da beže u šumu, usled čega je onda došlo do ustanka. Ovaj zločin imao je loše posledice i u susednoj Srbiji, jer je deo Srba koji su tamo pobegli, alarmirao javno mnenje zbog prolivanja krvi u Bosni, Hercegovini, Liki i Sremu. Srpski narod u Srbiji, uzrujan vešću o tom prolivanju krvi, počeo je odmah da formira jedinice organizacije »Osveta«. Tako je došlo do toga da jedinice ove organizacije dođu u Bosnu i počnu da ubijaju i pljačkaju muslimansko stanovništvo u graničnim oblastima, koje je bilo nenaoružano, jer je, shodno naređenju, predalo nemačkim oslobodilačkim trupama svo oružje, pa čak i lovačke puške.

Ovi zločini, čiji su inicijatori hrvatski klerikalni političari nisu samo greh i udarac moralu čovečanstva, već su imali i za posledicu da čast viteške nemačke vojske bude umrljana, jer su njihovi podmukli ljudi u potaji stvar tako predstavljali, kao da rade u saglasnosti i po naređenjima nemačke politike. A kada je izbio rat sa Sovjetskom Rusijom, komunisti su iskoristili poteškoće. Tako je došlo do opšteg haosa, tako su srpski ustanici, rukovođeni neopravdanom mržnjom i osvetom

prema muslimanima, pošli zajedno s komunistima protiv nas, jer smo svi bili prijateljski naklonjeni Nemcima. Imali smo ogromne žrtve u krvi, oko 150 000 duša, i neprocenjive gubitke u imovini.

Dok su nas tako srpski četnici i komunisti ubijali po zabačenim jazbinama i šumama, crni kler u gradovima nas je uništavao na drugi način. Proglasio nas je komunistima i počeo masovno da hapsi, naročito muslimansku omladinu. U zatvorima su se čuli krici kada su bezdušni crni agenti našu nedužnu braću i decu šibali i zlostavljali i polumrtve ih odvodili u koncentracioni logor.

Ova crna mafija, koja diriguje u najvišoj hrvatskoj upravi, proglasila je nas Bosance komunistima, nas, koji smo tako često svoju ljubav i vernost prema Vama i Vašoj velikoj ideji pokazivali i za vreme Jugoslavije i posle njenog sloma. Prvi dobrovoljci iz hrvatske države, bili su svi odreda Bosanci–muslimani. Osim tih dobrovoljaca za istočni front, pohitali su muslimani i muslimanke na rad u Nemačku i na taj način pokazali svoje poverenje i ljubav prema nemačkom narodu. Nisu samo Vama Fireru i Vašoj politici nanete štete ovom lošom vladavinom u hrvatskoj državi, već su i Vašoj hrabroj vojsci naneti osetljivi udarci. Danas u Hrvatskoj, a naročito u Bosni, svakodnevno od ruku ustanika padaju hrabri nemački vojnici. Da se nije počinila ta greška i u Hrvatsku, a naročito u Bosnu, uveo taj nepodnošljivi i bezumni režim, ustanak Srba možda ne bi izostao, ali on bi u svakom slučaju bio malih razmera i sa neznatnim posledicama.

Da se sa Bosnom postupalo onako kako smo mi očekivali, da su muslimani bili organizovani i naoružani pod rukovodstvom nemačkih oružanih snaga i da su bili pozvani da sarađuju u upravi, ne bi u Bosni došlo do svega toga.

Dr Pavelić je znao da hrvatska država nema prava na Bosnu, on se oslanjao samo na katolički kler i one muslimanske političare, koji se ni u kom pogledu nisu uistinu mogli osloniti na narod. Ti isti su za vreme Jugoslavije bili protivnici stvarnih osećanja i stremljenja muslimanskog stanovništva u Bosni. A ta stremljenja su, kao što smo već naglasili, bila za Vas i Vašu politiku.

Sa svih strana, ne birajući sredstva, Vaši i naši neprijatelji žele da nas, bosanske muslimane, prikažu kao destruktivan element i komuniste da bi nas na taj način diskvalifikovali i učinili mrskim nemačkom narodu, koji podnosi tolike žrtve i napore u borbi protiv boljševizma. Mi srdito odbijamo podmetanja naših neprijatelja – o navodnom komunizmu u našim redovima.

Naše učenje, naš islam, isključuje takvu ideju. Te glasine je proturio naš zajednički neprijatelj, crni kler, da bi imao opravdanje za naše uništenje. U našem narodu nema ni promil komunista. Samo neznatan

broj mlade inteligencije bio je u školama, za vreme Jugoslavije, zaražen tim idejama, jer se u to vreme ta ideja planski propagirala među studentskom omladinom. Time je, međutim, ova zavedena omladina automatski otpala od naše vere, jer islam i boljševizam, kako smo već naglasili, isključuju jedan drugog.

Ta neiskrenost i dvoličnost zvanične hrvatske politike, inaugurisana od osnivanja hrvatske države, ispoljila se prema svakom od njenih funkcionera. Kao što su nas odmah oglasili cvećem hrvatskog naroda, tako su svakom od svojih funkcionera, ako je bio značajan, davali titulu hrvatskog viteza čim bi došao u Hrvatsku. Prema ovom receptu nazivaju nas, kada se obraćaju nama, cvećem, a kada se obraćaju Nemcima, nazivaju nas komunistima. Ali, mi u stvari nemamo komuniste, već ogroman broj očajnika, od kojih je jedan broj jedini izlaz video u tome da ode u šumu. Ukoliko te nenormalne prilike duže još potraju, treba se bojati da će svi muslimani otići u šumu, jer naš nar ɔd vidi da su se Srbi na taj način spasli.

Velik je greh Fireru da se to dogodilo, i to u ovor narodu koji je Vama i nemačkom narodu tako veran i privržen. Izgleda da je sve to jedna obična politička računica, ali mi naprotiv, mi bosanski muslimani, nismo Vama i nemačkom narodu nikako odani zbog neke trenutne političke računice ili interesa. Premda živimo u ovoj zemlji gde postoji većina slovenskog življa, premda govorimo bosanskim jezikom koji je sličan srpsko-hrvatskom, mi otvoreno izjavljujemo da po rasi i krvi nismo Sloveni, već da smo gotskog porekla, što dokazuju mnogi znaci i istorijske činjenice. Kada se istorijski, psihološki i antropološki istražuje naš elemenat, vidi se jasna istina gornjeg tvrđenja.

Mi Bošnjaci kao Goti, tj. kao germansko pleme pod imenom »Bosni«, došli smo u 3. veku sa severa na Balkan u tadanju rimsku provinciju Iliriju. U 6. veku za vreme vladavine Teodoriksa kralja istočnih Gota, čijoj državi je pripadala i Ilirija, kao gotska granična provincija, koja je na istoku dopirala do Drine, izmenili smo stari rimski naziv za našu zemlju, narodnim imenom »Bosna«, u starom narečju »Bosen«, što je značilo »dobar čovek«. Suprotno, »bijesan«, znači »loš čovek«. Pošto je naša zemlja bila nadaleko poznata po lepim predelima, dali smo novoj domovini ime Bosna, u nameri da je označimo kao dobru i lepu zemlju. Zbog toga smo i glavnoj reci u zemlji dali ime Bosna.

U 6. veku došli su Sloveni u našu zemlju pod imenom Srba i Hrvata. Naši preci, kao Goti, uzeli su ıh za radnike na svojim posedima, jer su tada bili upleteni u užasne borbe sa carem Istočnog rimskog carstva, Justinijanom. Razlike u duhovnim i antropološkim osobinama između nas Bošnjaka s jedne strane i slavenskih plemena, dakle Srba i

Hrvata s druge strane, održale su se do danas. 90% Bošnjaka imaju tanku plavu kosu, plave oči i svetlu boju kože, a 80% Srba i Hrvata debelu crnu kosu, crne oči i tamnu boju kože. Bošnjaci su poznati kao ljudi otvorenog karaktera, a Sloveni su ponizni, o čemu kod nas u narodu postoje mnoge anegdote. Srbi su odmah po dolasku na Balkan prihvatili istočno hrišćanstvo, Hrvati rimo-katoličko, dok su Bošnjaci ostali čvrsto pri svojoj gotskoj, arijskoj veri, prema kojoj Isus nije bog, već samo božansko biće, ali najsavršenije. Ovu veru, pod narodnim imenom bogumila, što znači vere bogu mile, zadržali su do dolaska Turaka u 1.463. godini. Onda su svi odjednom primili islamsku veru, jer su islam, kao i naša bogumilska vera u dlaku isti po verskim načelima, tj. u odnosu na božanstvo – da je bog svemoguća nevidljiva sila, a Isus njegov prorok. Oni su ostali uporni pri tome da zadrže kukasti krst, koji su kao Goti doneli u Iliriju, odnosno Bosnu i svoje grobove ukrašavali tim znakom da bi naglasili razliku između sebe i doseljenih Slovena, Srba i Hrvata (vidi priložene fotografije 1, 2 i 3). Nakon prihvatanja islama oni su kao muslimani, premda islam ne trpi nikakve druge oznake osim islamskih na nadgrobnim spomenicima, zadržali taj znak na pojedinim od njih (vidi fotografiju 4). Kukasti krst se veoma često sreće na bosanskim narodnim vezovima i tkanju. U Srbiji i Hrvatskoj nema nigde traga kukastom krstu.

Jedan od glavnih razloga za prelazak na islam, pored gore pomenutih istih osnovnih načela veroispovesti, bio je što je istočno-rimska crkva, Srbi i zapadno-rimska crkva, Hrvati i Madjari, vodila protiv naše države krstaške ratove zbog toga što smo navodno nevernici. Tome naprotiv, od upada cara Justinijana u našu gotsku državu pa do osnivanja naše bosanske banovine i kasnijeg kraljevstva, bogumilska vera je državno bila priznata.

Došlo je do teških borbi. U tim borbama oni su otkidali delove našeg kraljevstva i prisajedinjavali ih jednom ili drugom hrišćanskom verovanju. U našim najtežim časovima, kada je situacija izgledala bezizgledna, ukazala se na Istoku zvezda spasenja u islamskoj, turskoj carevini. Iz tih razloga su Bošnjaci prihvatili Turke kao spasioce. Pošto su odmah po dolasku Turci dali Bošnjacima punu autonomiju u zemlji, to su se i trupe borbenih Bošnjaka, kao muslimani, borili rame uz rame s Turcima protiv njihovih neprijatelja, Hrvata i Madjara i priključili njihove zemlje turskom carstvu. Turski sultani su brzo spoznali ratničke osobine Bošnjaka i njihovu sposobnost za upravljanje. Tako su nam ukazali najveće počasti kada su našim plemićima davali carske kćeri za žene (sinu Hercoga Stefana Mustafe, Mehmed-paši Sokoloviću, Muhamed-paši, Ibrahim-paši itd.) i imenovali ih velikim vezirima (prvima u carevini). Kroz čitav 15. i 16. vek upravljaju Bošnjaci evrop-

skom Turskom od Stambola do Budimpešte. Bosanski jezik je kao jedini, pored turskog, bio proglašen državnim jezikom.

Isto tako teško i bezizgledno kao naše stanje u poslednjim godinama bosanskog carstva u 15. veku, zbog čega smo i očekivali jedini spas od Turaka i našli ga u njima, bilo je tako bezizgledno i naše stanje za vreme prevrata u godini 1918., kada je Versajskim ugovorom bila stvorena Jugoslavija.

Odlukom Berlinskog kongresa 1878. godine, Bosna je predata Austriji. Protiv okupacije pružili smo otpor iz bojazni što je došlo apostolsko carstvo, koje je sa krunom Svetog Stefana, tj. sa Madjarima i Hrvatima bilo povezano, koji su, kao papini predstavnici, što je već pomenuto, vodili u srednjem veku krstaške ratove protiv nas. Pri svemu tome Austrija je našla srećan izlaz i od Bosne načinila »corpus separatum« (zasebno telo) i za vreme 40-to godišnje uprave nije nas prisiljavala na hrišćanstvo, već nam, naprotiv, dala punu slobodu veroispovesti, a delomično i političku autonomiju. Iz tih razloga je naše političko držanje postalo za kratko vreme prijateljsko i lojalno. Kada su Nemačka, Austrija i Turska 1914. godine ušle u svetski rat kao saveznici, bosanski pukovi su na bojištima bili među najboljima. Bosanski narod je u ovoj borbi jednodušno pomagao, svim sredstvima i bez ikakve propagande. Time nam je bila pružena prilika da Austriji pokažemo svoju zahvalnost za časno držanje u toku 40 godina okupacije. Sa Nemačkom nas je vezivalo krvno srodstvo, sa Turskom vera i istorija. Budućnost nam je izgledala krasna i zavidna: da ćemo mi kao muslimani, našoj braći po krvi, Nemcima, biti most i veza od zapada do islamskog Istoka sa 300 miliona muslimana. Ipak, usred tih divnih izgleda, još za vreme rata, počeli su Sloveni – Srbi i Hrvati – podstaknuti svojom braćom po krvi, Česima, i jednom novom idejom, ujedinjenjem dva slovenska naroda u jednu jugoslovensku državu – da odlaze u šume i stvaraju organizaciju nazvanu »zeleni kadar«. Zbog hrabrog i vernog držanja muslimana, razbuktala se ponovo stara slovenska mržnja protiv nas, pa su počeli, i jedni kao i drugi, da nas ćutke ubijaju. Nakon toga došlo je do sloma i prevrata. Prvi akt jugoslovenske vlade bila je konfiskacija 95% našeg zemljišnog poseda, koji se neprekidno nalazio u našim rukama otkako smo u 3. veku došli u Iliriju pod imenom Goti. Pored oduzimanja naše imovine, doživeli smo užasna poniženja i nepravde. U svakoj prilici nazivali su nas »šuckorima«, »crno-žutima« itd.

Oteta imovina, kako smo već gore napomenuli, predstavljala je vrednost od 15 milijardi. Dali su nam odštetu u visini od 1/2 milijarde dinara i to u državnim papirima kod kojih je kurs veštački bio smanjen na polovinu. Naša politička borba za autonomiju naše domovine Bosne u Jugoslaviji, imala je samo utoliko izgleda na uspeh, ukoliko su i Hrvati tražili za sebe autonomiju.

Isto tako kako se u svetskom ratu razgorela ideja bratstva Srba i Hrvata, tj. ideja jugoslovenstva, tako su isto nekoliko dana pre izbijanja rata, 26. avgusta 1939., u strahu od germanskog juriša, Srbi i Hrvati sklopili sporazum, kojim su izgladili sva svoja neslaganja, podelivši našu Bosnu. Prema tom sporazumu, istočna Bosna je pripala Srbiji, a zapadna Bosna Hrvatskoj. Onda su za nas nastupili užasni dani. Teško osiromašeni, privredno uništeni, napadani smo na isti način i od Srba i od Hrvata. Kada je izbio sadašnji svetski rat, nismo više nazivani »crno-žutima« i »šuckorima«, već »petokolonašima«, jer smo želeli i radili na tome da Nemačka umarširа u Jugoslaviju. U isto vreme službena politika i štampa u Srbiji nazivala nas je čistim, pravim Srbima, a ona u Hrvatskoj – cvećem hrvatstva. Takvu neiskrenu službenu politiku podržavao, nažalost, izvestan broj naše bosanske inteligencije. Oni, koji su odgajani u srpskim školama i srpskom duhu, poricali su bosansku narodnost i nazivali se Srbima, drugi, pak, koji su išli u hrvatske škole, postali su zagriženiji Hrvati od pravih. Istu sudbinu doživeli su naši nemački sunarodnici u Bosni, od kojih su se neki pohrvatili i postali zagriženiji od rasnih Hrvata.

Osim podrške neznatnog dela naše inteligencije i pokušaja srpske nacionalne ekspanzije da nas prikažu Srbima, kao i hrvatske, da nas priključe Hrvatima, sredstva za to dala im je i literatura, napisana u toku 23 godine postojanja Jugoslavije. Svaki se za sebe iz sve snage upinjao da dokaže da su Bosna i Bosanci sastavni deo jednih ili drugih, a da su bosansku nacionalnost izmislili Austrijanci i Germani. Ipak, prema istorijskim dokazima, Bosna ima solidniju osnovu za svoju samostalnost i posebnost, nego njih dve, jer je bosansko carstvo postojalo 74 godine duže od srpskog, a 361 godinu duže od hrvatskog. Bosna ima svoju sopstvenu kulturu koja se ogleda u bosanskom načinu gradnje, sopstvenoj ornamentici, narodnim vezovima i tkanju, u bosanskim poljoprivrednim oruđima, a osobito u lepoti i bogatstvu naših narodnih pesama, koje su se i velikom Geteu (Goethe) dopale i za koje je on rekao da su najlepše na svetu. Šta više, on je jednu i preveo (Hasanaginica). Naš bosanski govor uzeli su Srbi i Hrvati (Vuk i Gaj) za svoj književni jezik, jer dok su Srbi skoro 500 godina bili robovi Turaka, a Hrvati to isto 800 godina bili Mađarima, mi Bošnjaci smo svo to vreme bili slobodni i bili u stanju i imali mogućnosti da naš narodni govor izgradimo i usavršimo.

Fireru naš!

Smatramo da smo dovoljno razjasnili ovim našim prikazom odnose i razvoj prilika od ulaska nemačkih oružanih snaga u našu Bosnu, a istovremeno našu prošlost, naše poreklo, našu rasu i nacionalna stremljenja.

Sada smo toliko slobodni, fireru, da izložimo konkretne predloge za ozdravljenje naših teških prilika i ostvarenje naših vekovnih ideala, za koje verujemo da su u punoj saglasnosti sa interesima nemačkog naroda i u duhu Vaše velike ideje.

Predlažemo da se najpre i što je skorije moguće, uspostavi mir u našim oblastima. Dok Vam pišemo ovaj prikaz, naša ognjišta su u plamenu, putevi i mostovi se ruše, a naš narod umire od gladi, bez ičijeg sažaljenja, zbog takvih očajnih prilika. Ovo smirivanje se može izvesti na sledeći način:

I

Proširenje, naime produženje područja nadležnosti muslimanske bosanske legije, koja se već nekoliko meseci nalazi u jednom delu Bosne, tj. u tuzlanskom srezu, pod komandom, u našem narodu omiljenog majora Muhameda Hadžiefendića. Ona broji oko 6.000 dobrovoljaca-vojnika i 50 dobrovoljaca-oficira. U okruzima gde je ova legija dejstvovala, zbog njenog hrabrog i istovremeno korektnog držanja, kako prema Srbima, tako i prema Hrvatima, naš narod nije bio izložen gotovo nikakvom nasilju. Nemačkim oružanim snagama je situacija bila veoma olakšana, jer u pomenutim oblastima vlada relativan red i mir, bolji no u ma kojoj drugoj oblasti hrvatske države. Ova teritorija, na kojoj dejstvuje legija Hadžiefendića, jedna je od najvažnijih industrijskih oblasti u čitavoj državi, ostala je potpuno pošteđena i u dobrom stanju, dok je naprotiv industrija u svim ostalim delovima hrvatske države, pretrpela značajna razaranja. O delatnosti legije Hadžiefendića prilažemo jedne ustaške hrvatske novine (vidi prilog 5).

Ova važna i zaslužna legija nosi ime Hadžiefendića zbog toga što je on njen osnivač i organizator. Ona se prostire preko teritorije označene na geografskoj karti (prilog 6) i zato bi se morala zvati »Bosanskom stražom«.

II

Sve Bošnjake iz čitave države, izuzev dobrovoljaca koji se nalaze na istočnom frontu, treba izdvojiti iz ustaških i domobranskih jedinica i zajedno ih sa oficirima i podoficirima uključiti u Bosansku stražu. Jer, za ovo kratko vreme postojanja hrvatske države, došli smo do potpunog saznanja da Bošnjak samo svoju Bosnu može da brani i štiti. Za komandanta Bosanske straže treba da bude postavljen sadašnji komandant legije, Muhamed Hadžiefendić.

III

Naoružavanje, opremanje i obučavanje ove vojničke formacije, treba da se sprovodi pod kontrolom Vašeg vermahta.

IV

Troškove smirivanja, do definitivnog regulisanja odnosa Bosne prema Hrvatskoj, treba da snosi nemačka vojska i to putem kreditnih bonova kojima će služiti kao pokriće naši državni posedi, a naročito naši bogati rudnici željeza i šumska dobra.

V

Da se obustavi svaka delatnost ustaškog pokreta i njihovih jedinica na području koje je na karti označeno sa B.

VI

Da se sada u hrvatskoj državi, na teritoriji B, formira političko-administrativna uprava pod imenom »Župa Bosna«, sa sedištem u Sarajevu. Načelnika ove župe imenujete jedino i isključivo Vi, Fireru naš.

VII

Da se omogući osnivanje jedne bosanske nacional-socijalističke partije na teritoriji B.

VIII

Kraljevina Italija dobila je dobrovoljnim ugovorom sa hrvatskom državom dve luke na Jadranskom moru, Split i Šibenik, ali bez teritorijalnog zaleđa ovih luka. Ove luke su bez zaleđa bezvredne, kao i zaleđe bez luka, tj. bez izlaska na more. Stanovništvo tog zaleđa i tih luka, Splita i Šibenika, po svome mentalitetu bliže je Italijanima, nego Bosni i Hrvatskoj. To su znali i Italijani i s pravom su polagali aspiracije na to zaleđe i pokušali su da ga okupiraju, ali nažalost na veoma nevešt način. Oni su deo stanovništva, i to pretežno srpskog, naoružali. Ali, stanovništvo ovog područja nije, ustvari, nikad bilo naklonjeno ni Nemcima, ni Bošnjacima, pa ni Italijanima. Osim tih otpadnika, oni su uključili u svoje formacije srpske četničke bande, koje su u stvari, 5. kolona Londona. Ovi banditi su ovih dana u srezovima Foča i Prozor zaklali preko 10.000 muslimana, imovinu i dobra opljačkali, i to sve pred očima Italijana. Što je najžalosnije u čitavoj ovoj stvari, hrvatska komanda vojske nije poslala dovoljno trupa za zaštitu nedužnog stanovništva. Pored toga, hrvatski ustaški pokret mobilisao je oko 3.000 muslimana iz sreza Foče i, umesto da ih ostavi u rodnom kraju da brani svoja ognjišta, on je, kratko vreme pre napada na Foču, uputio Bošnjake za Dalmaciju. Ovakay postupak hrvatske vlade, naime njenog Poglavnika dr Pavelića, daje nam opravdanog povoda za sumnju da je on lično, kao politički emigrant, za vreme svog 12-to godišnjeg boravka

Staates Kroatien. Wir sind überzeugt, dass die einzige glückliche Lösung in diesem Teile Südeuropas mit der ein befriedigender ethnografischer und ethischer, geopolitischer, ökonomischer und verkehrstechnischer Zustand aller Interessenten mit so einer gerechten territorialen Verteilung erreicht wird, wie wir sie nachstehend erklären :

Das Territorium, auf beiliegender Karte mit A bezeichnet, wäre ethnografisch homogen mit absoluter Mehrheit der kroatischen Bevölkerung und würde den Unabh. Staat Kroatien bilden.

In dem Territorium bezeichnet mit B wäre die relative Mehrheit 750.000 Bosnjaken - Muselmanen, 600.000 pravoslavische Serben und 300.000 katholische Kroaten. In den Territorien bezeichnet mit A, C und D, d. h. den Teilen Bosniens, die wir an Kroatien, Italien und Montenegro abtreten, leben 175.000 Bosnajken-Muselmanen, von denen wir überzeugt sind, dass es möglich ist, sie im Hinblick auf unseren unerträglichen Zustand noch vor Beendigung des Krieges, spätestens aber nach dessen Beendigung, in unser Bosnien zu übersiedeln, d. h. in das genannte Territorium B. Aber etwa 100.000 Serben und Montenegriner, sowie etwa 75.000 Kroaten, eingewandert zur Zeit des Bestandes Jugoslaviens, werden in ihre Mutterländer ausgesiedelt. Damit wird unsere reine bosnische Bevölkerung eine absolute Mehrheit bekommen und der Stand der Bevölkerung wäre : 925.000 Muselmanen, 500.000 pravoslavische Serben und etwa 225.000 katholische Kroaten.

Sarajevo, den 1. November 1942.

Narodni Odbor

/ Volkskomitee /

u Italiji, obećao mnogo više bosanske teritorije Italijanima, da bi svoju Hrvatsku oslobodio od Srba, odnosno od Jugoslavije. Zbog toga je dr Pavelić došao u sukob sa Italijanima i nama Bošnjacima, koji težimo samo Vama i nemačkom narodu.

Ovim rešenjem, koje smo označili u priloženoj karti, odstupili smo izvesne bosanske srezove u uverenju da su time i aspiracije Italijana zadovoljene i da će na taj način prestati sve dalje borbe i pokolji.

Isto tako smo u južnoj Bosni ustupili Italiji, odn. Crnoj Gori, četiri cela hercegovačka sreza, a od dva sreza polovinu sa lučkim gradom Dubrovnikom. U tim srezovima većina stanovništva je srpsko-pravoslavne vere i stvarno crnogorske nacionalnosti. Bosni ostaje izlaz na Jadransko more preko Metkovića i luke Ploče.

Fireru naš!

Kada se ovaj veliki svetski rat, sigurno najveći od postanka sveta, srećno završi, Vi pobedite, a time Vaši, kao i naši neprijatelji budu uništeni i kada u Evropi budete uveli novi poredak, kojim je Svemogući obdario Vaš razum, molimo Vas tada, Fireru, mi potpisnici, da uključite našu teritoriju, našu Bosnu, u red drugih evropskih zajednica pod Vašom zaštitom i date joj istu samostalnost koju će imati i naši susedi.

Fireru, mi smo pri povlačenju granica naše drage Bosne dobro razmislili i vodili računa o tome da kako naši, tako i interesi nemačke države budu sačuvani. Šta više, vodili smo računa i o interesima Vaših saveznika, Kraljevine Italije, kao i interesima Nezavisne države Hrvatske. Verujemo da jedino srećno rešenje u ovom delu jugoistočne Evrope, kojim će biti postignuto zadovoljavajuće etnografsko, etičko, geopolitičko, ekonomsko i saobraćajno-tehničko stanje svih zainteresovanih, leži u pravednoj teritorijalnoj podeli, kako sledi:

Sa A označena teritorija na priloženoj karti bila bi etnografski homogena, sa apsolutnom većinom hrvatskog stanovništva i predstavljala bi Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Na teritoriji označenoj sa B, postojala bi relativna većina: 750.000 Bošnjaka-muslimana, 600.000 pravoslavnih Srba i 300.000 katoličkih Hrvata. Na teritorijama označenim sa A, C i D, tj. delovima Bosne koje ustupamo Hrvatskoj, Italiji i Crnoj Gori, živi 175.000 Bošnjaka-muslimana za koje smo uvereni da je moguće, s obzirom na naše nepodnošljivo stanje, da ih preselimo još pre završetka rata, a najkasnije po njegovom završetku, u našu Bosnu, tj. na pomenutu teritoriju B. Ali oko 100.000 Srba i Crnogoraca, kao i oko 75.000 Hrvata, koji su se doselili za vreme postojanja Jugoslavije, biće iseljeni u svoju postojbinu. Time

će naše čisto bosansko stanovništvo dobiti apsolutnu većinu i odnos stanovništva bio bi: 925.000 muslimana, 500.000 pravoslavnih Srba i oko 225.000 katoličkih Hrvata.

Sarajevo, 1. novembra 1942.

Narodni odbor

PRILOZI

Milovan Dželebdžić:

ČETNIČKA ZVERSTVA

Još uvek nije utvrđeno koliko su u Jugoslaviji četnici pobili muškaraca, žena i dece. Četnici su od početka u svom programu imali progone nad muslimanskim stanovništvom, a hrvatski narod optuživali su za glavnog krivca za brzu kapitulaciju Jugoslavije u kratkotrajnom aprilskom ratu 1941. kao i za počinjene masovne ustaške zločine nad Srbima. Tako je D. Mihailović u svojoj ličnoj beležnici pisao:

»Pitanje muslimanskog stanovništva potrebno je da reši vlada. – Muslimansko stanovništvo je svojim držanjem dovelo do toga da ih naš svet više ne želi i neće da ih ima u svojoj sredini. Potrebno je još sad da se pripremi iseljavanje u Tursku ili ma gde van naše teritorije. Na dan ustanka oni će svi biti pokrenuti sa svojih naselja i što niko neće moći sprečiti.«

Najveća, obostrana ustaško-četnička zverstva počinjena su na području Bosne i Hercegovine. Takođe su zločini četnika 1942. u Crnoj Gori bili veliki.

U goraždanskom i fočanskom srezu u Bosni, krajem 1941. i 1942. kao represalije za ubijanje srpskog stanovništva od strane muslimanske ustaške milicije, četnici su zverski pobili oko 5000 muškaraca, žena i dece.

Foču, u kojoj su se nalazile ustaše, napali su i zauzeli četnici 19. avgusta 1942. i počinili pravi masakr. O tome su Petar Baćović, komandant za istočnu Bosnu i Hercegovinu, i Dobrosav Jevđević, Mihailovićev politički delegat za isto područje, napisali krajem avgusta 1942. pismo za Mihailovića, u kome se, pored ostalog, kaže:

»Na žalost, iako je Branko (pseudonim za Zaharija Ostojića – prim. a.) izdao naređenje da se ne diraju žene i deca, jedan deo trupa nije to slušao pa je oko 300 žena i dece platilo glavom. Strahujemo od represalija za naše stanovništvo na hrvatsko-nemačkoj zoni istočne Bosne. Svi tragovi masakra odmah su uklonjeni, a formalno smo obja-

[1] Izvod iz brošure: Milovan Dželebdžić, Četnici, kontrarevolucija i nacionalna izdaja, VINC, Beograd, 1988)

vili streljanje vojnika koji su ubijali i pljačkali (...) Talijanski delegati koji su posetili Foču utvrdili su komisijski da su ustaše poubijali preko 100 srpskih žena i dece, da naša vojska nije činila nikakva nasilja.«...

Oko 6000 četnika su petog februara 1942. na čelu s istim komandantima iz januarskog pokolja napali sva muslimanska sela u čajničkom, fočanskom i pljevaljskom srezu. Bilans trodnevne operacije bio je stravičan. Pošto su prethodno opljačkana, sva muslimanska sela pretvorena su u zgarišta, a oko 8000 žena, dece, staraca i bolesnih u tom krvavom obračunu ubijeno je na zverski način, a mnogi od njih živi su izgoreli na svojim ognjištima.

Teror četnika u Crnoj Gori u toku 1942, i do polovine 1943. godine, kada su jedinice NOVJ posle pete neprijateljske ofanzive izbile preko Drine u Sandžak i Crnu Goru, takođe je bio stravičan. Računa se da je u tim divljanjima, uz pomoć italijanskog okupatora, pobijeno više od 3000, a u toku rata oko 7000 muškaraca, žena i dece.

Isto je zadesilo i Hercegovinu po odlasku partizanskih jedinica u zapadnu Bosnu.

Početkom oktobra 1942. italijanski okupator sa svojom divizijom »Mesina«, dva domobranska puka i jedinicama četničkog Nevesinjskog korpusa otpočeo je operaciju »Alfa« s ciljem da se unište partizanske snage na širem prostoru Prozora. Četnici su između 6. i 10. oktobra 1942. pod neposrednom komandom italijanskih oficira pobili preko 700 muškaraca, žena i dece na pravcu Drežnica – Prozor. Bilo je to pretežno nevino muslimansko i hrvatsko stanovništvo iz raznih sela iz kojih se pružao otpor italijanskom okupatoru i njegovim slugama. Tada su četnici opljačkali ceo taj kraj i zapalili više od 650 domova.

Teror i zločini četnika nisu mimoišli ni druge krajeve u Jugoslaviji. Zločini su postajali sve značajnija komponenta vojnopolitičkog delovanja u ostvarivanju njihovih ciljeva.

U Hrvatskoj su, na primer, u početku ustanka terorisali samo hrvatsko stanovništvo i pripadnike NOP-a, a kasnije sve više i srpsko stanovništvo zbog odbojnosti prema četništvu i prilaženju narodnooslobodilačkom poketu.

Kulminacija terora četnika u Hrvatskoj je 1942. bila u severnoj Dalmaciji (Kninskoj krajini), Lici, Gorskom kotaru i Kordunu. Pop Momčilo Đujić, komandant Dinarske oblasti, tj. divizije, naređivao je tada četnicima da »okupiraju sva sela i gradove i preuzmu svu vlast u svoje ruke«. Pretio je da će naselja iz kojih se pruža otpor četničke jedinice uništiti do temelja. Tako su, na primer, u julu četnici i Italijani na području sreza gračačkog popalili veći broj sela, koja su prethodno opljačkali.

delegati
i preko
ilja.«...

koman-
čajnič-
je bio je
ela pre-
u tom
živi su

3. godi-
bile pre-
a se da
no više

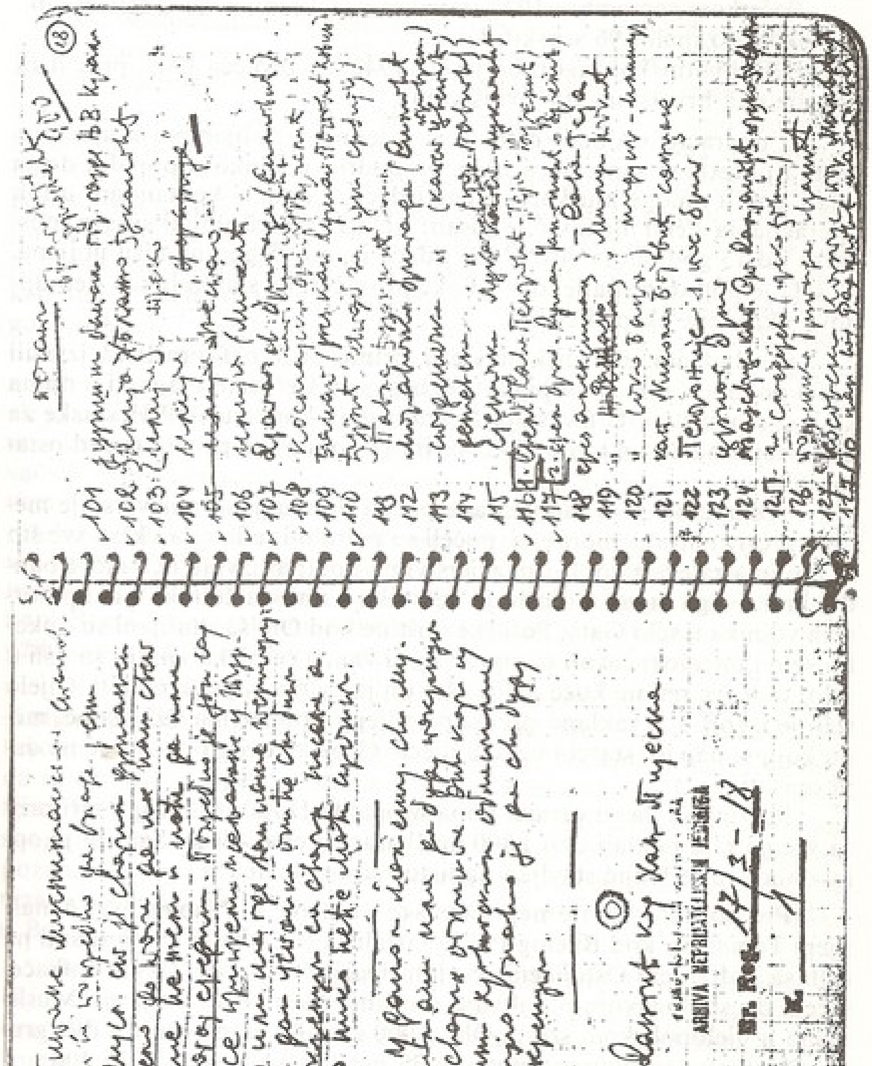
inica u

vizijom
evesinj-
e parti-
10. ok-
pobili
Bilo je
ih sela
ugama.
omova.

goslavi-
kog de-

i samo
srpsko
odnoos-

evernoj
u. Pop
ivao je
vlast u
čke je-
Italijani
thodno

Na području Plaščanske doline »četnici su, gdje god su mogli, pljačkali i ubijali Hrvate, posebno pristaše NOB-e«.

Početkom septembra 1942. zajedno s Italijanima su u selu Ponikve i okolini zapalili 96 srpskih kuća.

U Dalmatinskoj zagori od jeseni 1942. do proleća 1943. pravili su pokolje nad hrvatskim stanovništvom.

U operaciji »Albia« četnici su zajedno s Italijanima krajem avgusta i početkom septembra 1942. na području Biokova popalili dosta sela i pobili mnoge muškarce, žene i decu. Četnički komandant u tim operacijama Petar Baćović je pisao: »Naši četnici ubijali su sve muškarce od 15 godina na više. Žene i deca ispod 15 godina nisu ubijana. 17 sela je potpuno spaljeno.« Tu akciju su četnici smatrali kao deo njihove »kaznene ekspedicije«.

U selu Gata, u cetinskom srezu, četnici su 1. oktobra 1942. izvršili pravi pokolj. Zatim su popalili veći broj sela Cetinske krajine i u njima klali stanovništvo. U izveštaju Pokrajinskog komiteta KP Hrvatske za Dalmaciju od 12. oktobra 1942. o tim pokoljima je pisalo, pored ostalog, i ovo:

»Okupatori su u zadnje dane počeli primenjivati najzverskije metode protiv narodne borbe, tj. počeli su paliti od reda sela i klati sve što se u njima zateče živo. U tim zvjerstvima upotrebljavaju i četničke bande. Prvi ovoga mjeseca došlo je nekoliko kamiona četnika i okupatorskih vojnika u selo Gata, Poljičke opštine kod Omiša. Italijani su opkolili selo i onemogućavali da narod bježi van, a četnički banditi su ušli u selo, stali sve redom kuće paliti i što im je palo u ruke živo klati. Cijelo selo je izgorilo, a zaklano prema primljenim podacima 192 osobe, među kojima najviše starci i nejaka djeca. Grozote ovog pokolja se ne daju opisati.«

Računa se da su četnici popa Momčila Đujića na svojoj teritoriji za vreme rata poklali oko 1 800 muškaraca, žena i dece. Sasvim je opravdano što je Đujić stavljen na listu ratnih zločinaca.

Pre početka četvrte neprijateljske ofanzive u Šahovićima (današnjem Tomaševu kod Bijelog Polja) sastali su se četnički komandanti na čelu sa Zaharijem Ostojićem, Pavlom Đurišićem i Vojislavom Lukačevićem da se dogovore o paljenju muslimanskih sela i ubijanju Muslimana u bjelopoljskom srezu. Oko 3 000 četnika, podeljenih u dve grupe, 5. januara su potpuno popalili 33 muslimanska sela, ubili 400 pripadnika muslimanske ustaške milicije i oko 1 000 žena i dece. Posle toga su, na putu za Neretvu radi učešća u četvrtoj neprijateljskoj ofanzivi zajedno s okupatorima, počinili još stravičniji i jedan od najvećih grupnih zločina u toku rata na tlu Jugoslavije...

ENVER REDŽIĆ, MUSLIMANSKO AUTONOMAŠTVO i 13. SS DIVIZIJA. IZVOD IZ KNJIGE, O MEMORANDUMU »NARODNOG ODBORA«

»...Memorandum »Narodnog odbora« bosanskohercegovačkih Muslimana od 1. novembra 1942. bio je različito tretiran u vojnim i političkim vrhovima Trećeg Rajha – od ignorisanja i odbacivanja do kritičkog razmatranja. Prvi podatak o Memorandumu koji smo pronašli u njemačkim izvorima potiče iz druge polovine januara 1943, a saopštava nam da je u novembru 1942. godine preko jednog njemačkog službenog punkta u Zagrebu upućen dalje, navodno na inicijativu jednog majora iz političkog odjeljenja vrhovne komande, koji je u jesen 1942. godine boravio u Sarajevu. U ovom izvještaju, koji nosi potpis Gördesa, kao autori Memoranduma označavaju se Uzeir Hadžihasanović i njegov zet Mustafa Softić, koji je u to vrijeme bio gradonačelnik Sarajeva i inž. Suljaga Salihagić iz Banjaluke. Koliko je Gördes bio u mogućnosti da utvrdi autore Memoranduma, ostaje za nas otvoreno pitanje, ali je sasvim izvjesno da su navedene ličnosti pripadale najužem krugu muslimanskih autonomista, koji su rješenje pitanja bosanskohercegovačkih Muslimana tražili u najjačem osloncu i povezanosti sa Hitlerovom Njemačkom. Zbog toga, dok se pouzdano ne utvrde autori Memoranduma, nema razloga da odbacimo Gördesovo saopštavanje njihovih imena. Utoliko prije što se sa gledištem pronjemački orijentiranih muslimanskih autonomista o položaju Bosne i Hercegovine i Muslimana u Bosni i Hercegovini, a naročito najužeg kruga oko Uzeirage Hadžihasanovića ne susrećemo prvi put u ovom memorandumu.

Novo u tome je i njihovo insistiranje na gotskom porijeklu bosanskohercegovačkih Muslimana i traženje primata u vezi sa kukastim krstom, no ovaj dio Memoranduma mogao je biti motiviran i potrebom da se osmisli ideološki i dobije karakter nacionalsocijalističkog manifesta Muslimana Bosne i Hercegovine. Nije isključeno da su upravo zbog toga autori Memoranduma odlučili da pred istorijom ostanu nepoznati. Jer, prije Memoranduma muslimanski autonomisti nisu se ustezali da potpišu brojne proteste u kojima su osuđivali ustašku politiku u Bosni i Hercegovini.

Možda će nešto svjetla na autorsko porijeklo Memoranduma baciti izvještaj Rudolfa Troja o razgovorima koje je vodio krajem novembra 1942. godine sa Uzeiragom Hadžihasanovićem i Nedžadbegom Sulejmanpašićem, kao i njegov izvještaj, sačinjen pored ostalog na osnovu tih razgovora o stanju u Bosni i Hercegovini, u kome pretežno govori o položaju i političkim pogledima Muslimana. Nema podataka na osnovu kojih bismo tvrdili da je ove razgovore Troj vodio potaknut

Memorandumom, ali se izvjesna veza njihova nameće kako vremenom kada su vođeni, tako i sadržajem, zbog čega ih ovdje i razmatramo.

Iz Trojevog razgovora sa Uzeiragom Hadžihasanovićem prenosimo ovdje najvažnije njegove stavove. Na prvom mjestu on tvrdi da Muslimani nisu Hrvati, a pogotovo nisu ustaše, čije zločine su najugledniji muslimanski građani svojim potpisima osudili u rezoluciji koju su uputili vladi NDH. Samo se najgori muslimanski ološ našao među ustašama. Sa četnicima je takođe nemogućno izmirenje. Muslimani su ostavljeni bez zaštite. Hadžiefendićeva legija u istočnoj Bosni ne može preuzeti zaštitu cjelokupnog muslimanskog stanovništva. Kao iskreni prijatelji Nijemaca, Muslimani bi najradije prihvatili njemačku upravu nad Bosnom i Hercegovinom. Nakon završetka aprilskog rata Muslimani i Srbi su to tražili od Nijemaca u posebnoj rezoluciji, čiji je inicijator bio sam Uzeiraga Hadžihasanović. Bosanski Muslimani namjeravali su da upute svoju deputaciju Hitleru, ali su od toga odustali jer su to Hrvati saznali, a smatrali su da je Hitler tada bio zauzet važnijim poslovima. »Na oprezno pitanje, da li bi ipak bilo vrijeme upoznati Hitlera sa položajem i željama Muslimana, Uzeiraga je evazivnim odgovorima dopustio zaključak da se on pita da li bi se Hitler mogao brinuti za sudbinu bosanskih Muslimana«. On smatra da je Bosna uvijek bila područje sa posebnim razvitkom i osobenostima i da je to i ostala. Njegovo je ubjeđenje da su Hrvati bili dobre sluge, ali da nikada ne mogu biti gospodari, jer su kao Slaveni za to nesposobni, što se potvrdilo u čitavoj hrvatskoj istoriji. Za nesreću koja se sručila na Bosnu, Uzeiraga Hadžihasanović čini odgovornim Pavelića i katoličku crkvu. Muslimani žele samo mir i red na osnovu rada i jednakih prava za sve. To može provesti samo »jaka ruka«, prvenstveno Njemačka, jer Slaveni su za to nesposobni.

Sličan razgovor sa Rudolfom Trojem imao je i Nedžad-beg-Sulejmanpašić, prijatelj Uzeirage Hadžihasanovića i njegova veza sa Nijemcima. Muslimani su, kaže Sulejmanpašić, za vrijeme Jugoslavije bili obilježeni kao peta kolona, zbog čega su oni »ponosni« i danas, kada nisu zaštićeni od četnika. Po njegovom mišljenju Muslimani bi se našli na strani saveznika ako bi Turska stupila u rat na njihovoj strani, jer većina bosanskih Muslimana ispoljava simpatije prema Turskoj. Mir u Bosni mogućno je osigurati samo ako se razoružaju nepouzdani elementi i ako Bosna dođe pod zaštitu i kontrolu »jake ruke«. To najbolje može učiniti Njemačka.

Na osnovu razgovora sa »vodećim muslimanskim ličnostima« Bosne Rudolf Troj je našao da sljedeći momenti opredjeljuju položaj bosanskih Muslimana.

– Muslimani nikad nisu bili ni Srbi ni Hrvati. Oni čine posebnu narodnost, čiju osnovu određuje vjera islam. Oni nikada nisu željeli NDH, koja ih je izložila sistematskom uništavanju.

– Muslimani su zaslužni, kako ističu njihovi prvaci, što je teško prohodna Bosna brzo pala u njemačke ruke. Oni su svjesni da cijeli islamski svijet ima u Njemačkoj prijatelja i ponosni su što su još prije rata u Jugoslaviji bili obilježeni kao njemačka peta kolona. Utoliko su više razočarani držanjem Njemačke, koja ih ostavlja bez zaštite. Ipak, uprkos ogorčenju, Muslimani imaju duboko poštovanje prema Hitleru i vjeru u velikog njemačkog prijatelja, pa ako Njemačka djelom potvrdi da joj na srcu leži dobro Muslimana i Bosne, Muslimani će manifestovati isti onaj osjećaj kojim su njemačke trupe pozdravili kao »oslobodioce«. Ako se odmah ništa ne učini protiv vladajućih nevolja, razvoj će, podvlači Troj, nezadrživo i neumoljivo otjerati Muslimane u naručje partizana.

Kao što odbijaju opstojanje Bosne i Hercegovine u sastavu NDH, Muslimani su takođe protivnici Velike Srbije, za koju se bore četnici. Ukoliko bi Srbi prihvatili položaj ravnopravnih građana u autonomnoj Bosni, Muslimani bi na taj način našli s njima modus vivendi. Po njihovom uvjerenju svi Slaveni su odlične sluge i nesposobni su da sami sobom vladaju, usljed čega je izmirenje između Muslimana i Srba mogućno samo pod jakom stranom vladom.

Među Muslimanima preovlađuje mišljenje da bi većina Muslimana bila na strani savezničkih sila ako bi Turska ušla u rat na njihovoj strani.

Put muslimanskih vođa iz Mostara u Rim da posjete jerusalemskog muftiju El Huseinija bio je ostvaren italijanskim posredovanjem, ali je imao samo vjerski značaj i poslužio manifestovanju zajedničkog islamskog osjećaja.

Za poboljšanje položaja Muslimana potrebna im je pomoć, koja bi se potvrdila na sljedeći način:

a) neodložnom zabranom ustaškog pokreta u Bosni i Hercegovini, što je zahtjev svih Muslimana bez izuzetka;

b) autonomnim položajem prema Zagrebu, stvarnom nezavisnom upravom u prostoru Bosne i Hercegovine;

c) preuzimanjem vojne i građanske vlasti od strane njemačke oružane sile, kojoj treba podrediti sve civilne i vojne vlasti Hrvata. Ukoliko to nije sprovodljivo (usljed nedostatka trupa), onda zavesti vojnu upravu pomoću hrvatske vojske, ali bezuslovno pod kontrolom i vrhovnim zapovjedništvom njemačke oružane sile.

U zaključku ovog izvještaja Rudolf Troj smatra da cjelokupan bosanski prostor pruža sliku raspadanja. Njemačke okupacione trupe sje-

de u garnizonima neaktivne i neće ni u šta da se miješaju ukoliko nisu primorane, što im se u zlo pripisuje. Odbrambena snaga NDH pada sve niže. Snabdijevanje je takođe veoma loše, tako da vojnici moraju gladovati. Moral takođe vrlo rđav. Broj dezertera u porastu...

Kao što se vidi, u Trojevim razgovorima sa muslimanskim autonomističkim prvacima više njihovih stavova podudarno je sa stavovima izraženim u Memorandumu. Međutim, za razliku od drugih dokumenata o njihovom javnom istupanju, u kojima se osuđuje NDH, u Memorandumu se prvi put odbacuje slavensko porijeklo bosanskih Muslimana. Poslije Memoranduma ovo stanovište ponavlja se na određen način u razgovorima, koje su sa Rudolfom Trojem vodili Uzeiraga Hadžihasanović i Nedžad-beg Sulejmanpašić. Istina, ovdje ne tvrde direktno, kao u Memorandumu, da su bosanski Muslimani porijeklom Goti, ali, posredno kažu da nisu slavenskog porijekla. Naime, Hrvati i Srbi su se, po njima, u istoriji potvrdili kao »dobre sluge« zato što su Slaveni, iz čega se nameće zaključak da bosanski Muslimani nisu Slaveni, jer u istoriji nisu bili »sluge«, već naprotiv, kako vole da istaknu, »vladajući gospodujući narod«.

Prve iscrpnije njemačke podatke o Memorandumu našli smo u informaciji o političkom stanju u Hrvatskoj, koju je načinio njemački poslanik kod vlade NDH Zigfrid Kaše 12. II 1943. Na početku svoje analize Kaše saopštava da je njemački komandujući general u Hrvatskoj Glez fon Horstenau vidio Memorandum, kome, po njegovom mišljenju, ne treba pridavati veliki značaj, a pošto je anoniman, ne zaslužuje da se pokaže Hitleru. Sam Kaše saopštava da u Memorandumu ima dosta tačnog, ali i pretjerivanja. On naglašava da ne postoji posebna bosanska narodnost, na čemu Memorandum insistira. Među Muslimanima takođe nema jedinstvenog shvatanja, jer su pocijepani na mnogo grupa. Veoma su uslovne mogućnosti regrutovanja većeg broja ljudi. Pravoslavno stanovništvo većim dijelom sklono je Mihailoviću i nalazi se u četničkim jedinicama. U hrvatskom stanovništvu regrutacija je uglavnom provedena. Za obimniju regrutaciju nema jedinstvene bosanske podloge. Hadžiefendićeva legija potvrdila se kao teritorijalna zaštita u borbi sa četnicima. U Bosni i za Bosnu bore se njemačke trupe i u velikom broju hrvatske trupe, prvenstveno ustaše. Kaše je saglasan sa generalom fon Horstenauom u sljedećem: da bi se ojačale snage protiv Mihailovićevih četnika i spriječilo njihovo odlijevanje u logor partizana, morala bi se Hadžiefendićeva legija disciplinovati i od nje formirati regularna jedinica u jačini od jedne brigade kao muslimanska trupa, koja bi bila podređena njemačkoj diviziji u Sarajevu. O pitanju hrvatske države, podvlači Kaše, ne može se diskutovati sa Muslimanima ako neće da se ugrozi njemački ugled u ovom prostoru...«

(»SVJETLOST«, Sarajevo, 1987, str. 71–79)

ukoliko nisu
NDH pada
jnici moraju
nta...
nskim auto-
je sa stavovi-
drugih doku-
tuje NDH, u
bosanskih
se na odre-
tiji Uzeiraga
ne tvrde di-
porijeklom
me, Hrvati i
zato što su
ni nisu Sla-
da istaknu,

sli smo u in-
jemački po-
svoje ana-
Hrvatskoj
vom mišlje-
ne zaslužuje
dumu ima
uji posebna
Muslima-
na mnogo
broja ljudi.
ću i nalazi
cija je ug-
ene bosan-
jalna zašti-
e trupe i u
saglasan sa
age protiv
or partiza-
e formirati
ska trupa,
nju hrvat-
anima ako

HADŽERA BIJEDIĆ–ĆATOVIĆ OSTALA JE ŽIVA POSLIJE 73 DANA PROVEDENA U JAMI ČAVKARICI GDJE SU JE ČETNICI BACILI SA JOŠ OKO 700 ŽENA, DJECE I STARACA. (FOTO: AHMED MEHMEDOVIĆ, OKTOBRA 1989)

DŽEMO KRVAVAC, PUBLICISTA I KNJIŽEVNIK, UBIJEN U LOGORU STARA GRADIŠKA, 1942. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

ZIJO DIZDAREVIĆ, KNJIŽEVNIK, ROĐEN U VITINI KOD LJUBUŠKOG, 1916, UBIJEN U JASENOVCU, 1942. (MUZEJ NARODNE REVOLUCIJE BiH)

DŽEMO KRVAVAC, PUBLICISTA I KNJIŽEVNIK, UBIJEN U LOGORU STARA GRADIŠKA, 1942. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

ZIJO DIZDAREVIĆ, KNJIŽEVNIK, ROĐEN U VITINI KOD LJUBUŠKOG, 1916, UBIJEN U JASENOVCU, 1942. (MUZEJ NARODNE REVOLUCIJE BiH)

ZLOČIN ČETNIKA U BOSNI, 1941. (MUZEJ NAR. REV. BIH)

ČETNIK LAZAR TOMIĆ IZ VRBNIKA KOD KLJUČA U DRUŠTVU SA USTAŠKIM OFICIROM. (MUZEJ REVOLUCIJE NARODA HRVATSKE)

HASAN KIKIĆ, KNJIŽEVNIK, ROĐEN U GRADAČCU 1905, UBIJEN NA ČEMERNICI, 1942. (MUZEJ NAR. REV. BIH)

ČETNICI VJEŽBAJU KLANJE. (MUZEJ NAR. REV. BIH)

HASAN KIKIĆ, KNJIŽEVNIK, ROĐEN U GRADAČCU 1905, UBIJEN NA ČEMERNICI, 1942. (MUZEJ NAR. REV. BIH)

ČETNICI VJEŽBAJU KLANJE. (MUZEJ NAR. REV. BIH)

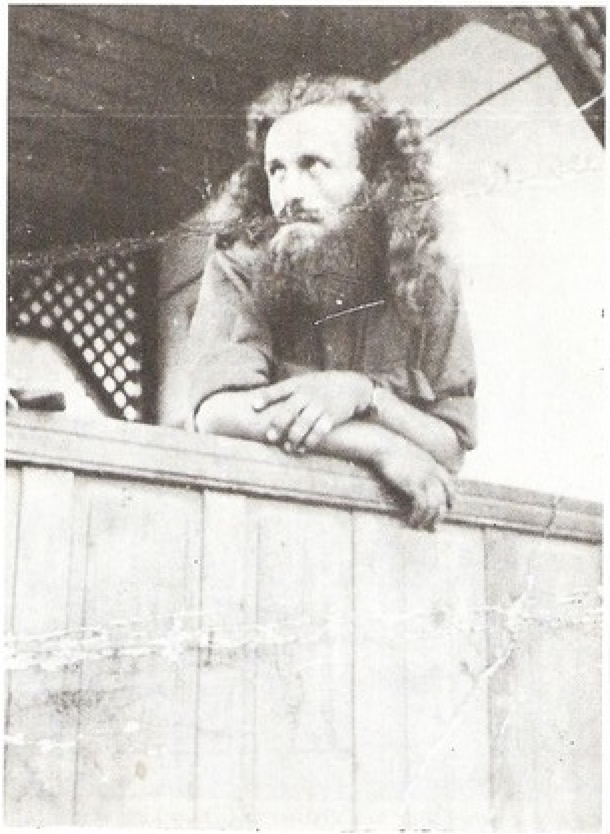
LEŠ HUSEINA ČENGIĆA IZ FOČE. O OVIM LEŠEVIMA JE TITO GOVORIO U FOČI, 1942. (FOTO: AHAMED PEJKUŠIĆ, 1942).

MOST MEHMED-PAŠE SOKOLOVIĆA U VIŠEGRADU NA KOJEM SU ČETNICI POKLALI NEKOLIKO HILJADA MUSLIMANSKOG ŽIVLJA. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

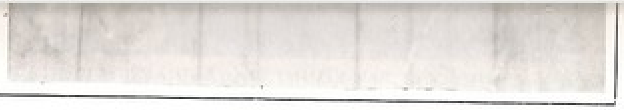

DRAŽA MIHAILOVIĆ, U OKOLINI FOČE, ZIMA 1943. (MUZEJ NAR. REV. BiH).

NIKOLA KALABIĆ, ČETNIČKI KOMANDANT IZ SRBIJE. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

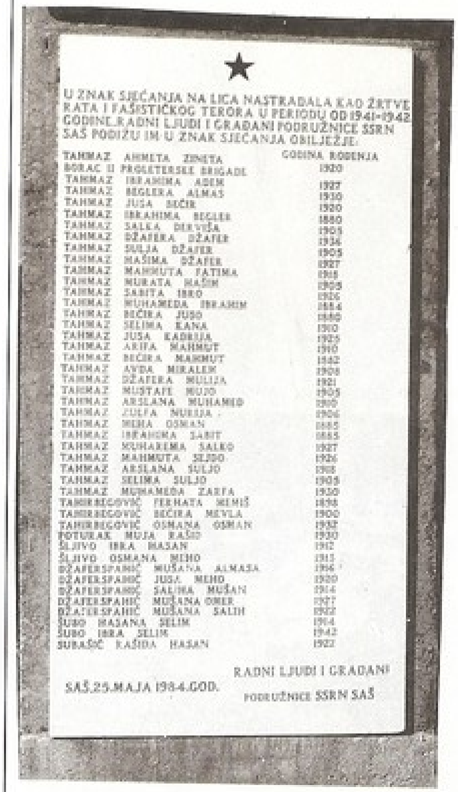
NIKOLA KALABIĆ, ČETNIČKI KOMANDANT IZ SRBIJE. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

ČETNIČKE ŽRTVE U MEDEĐI KOD FOČE, JESEN 1942. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

ČETNIČKI KOMANDANT MILAN SAMARDŽIĆ IZ OKOLINE BILEĆE. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

DRAŽA MIHAILOVIĆ S GRUPOM MUHAMED-BEGA PAŠIĆA (MUHAMED-BEG PRELJUBOVIĆ, MUHAMED-BEG PAŠIĆ, DRAŽA MIHAILOVIĆ, PUK. MAKDANL, MUSTAFA MULALIĆ) (MUZEJ NAR. REV. BiH)

SPOMEN-PLOČA POBIJENOG MUSLIMANSKOG ŽIVLJA U SELU SAŠ KOD FOČE. (FOTO ADIL TAHMAZ, 1984)

SPOMEN-PLOČA POBIJENOG MUSLIMANSKOG ŽIVLJA U SELU SAŠ KOD FOČE. (FOTO ADIL TAHMAZ, 1984)

GLAVA ČETVRTA

TREĆI POKOLJ MUSLIMANA, ORGANIZACIJA I DIFERENCIJACIJA TOKOM 1943. GODINE

Zapovesti Draže MIHAILOVIĆA za uništenje Muslimana u čajničkom, fočanskom i bjelopoljskom srezu; Ubijeno 9200 Muslimana – ljudi, žena i dece i uništeno 33 muslimanska sela; Mučenje, kasapljenje i spaljivanje 500 žena i dece u bukovačkoj opštini; Pet hiljada izbeglica iz Čajniča, hiljade izbeglica iz Foče – 4000 izbeglica u Međeđi; Josip Broz Tito Kominterni i Muslimanima o zverstvima četnika, Šef britanske vojne misije kod četnika pukovnik Bejli o zločinima; Očevici u svojim izjavama o zločinu, Pokolj–masakr u selu Košutice; Proglasi, rezolucije i uloga Muslimanske nacionalne vojne organizacije; Borba za muslimanske mase.

Prilozi: O pokolju Muslimana u Sandžaku i dijelu istočne Bosne, četnički teror; Spisak iz Saša; Selo Orašje u plamenu; Pisma Hase Kadrispahića i Alije Pašalića; Žrtve se ne smeju zaboraviti.

DOKUMENTI

STR 274 PAGINA

DRAŽA MIHAILOVIĆ – KOMANDANTIMA MILEŠEVSKOG I DRINSKOG KORPUSA I DURMITORSKE BRIGADE, 3. JANUAR 1943.

KOMANDA JUGOSLOVENSKE
VOJSKE U OTADŽBINI
Gorski Štab Br. 1
O.Br.1
3. januar 1943. g.
Položaj

Najstrožije Poverljivo.

ZAPOVEST.

(Sekcije 1:100.000 Vardište–Višegrad–Žabljak)

Prema prikupljenim podacima ustaško-muslimanske razbojničke bande, u vidu italijanske milicije, drže položaje, kako sleduje:

Neprijateljske snage, poslednjih dana zauzele su skoro ceo Čajnički srez, sem sela: Ponikve, Trpinje, Šapići i Zaborak. Njihov raspored je sledeći:

– U selima Stragačine i Kaoštice ima oko 400 naoružanih ljudi;

– U zaseocima oko s. Zaborka ima oko 200 naoružanih ljudi;

– Na Metaljci u utvrđenoj kasarni ima oko 500 naoružanih ljudi sa 3 puško-mitraljeza i sa 1 mitraljezom. Ova grupa čuva put: Pljevlja–Čajniče;

– U s. Bukovica ima, u poslednje vreme oko 300 naoružanih ljudi sa 1 puško-mitraljezom raspoređenih duž granice prema Fočanskom srezu sa rezervama u selima: Kovačevići, Streočanje i Plansko;

Sem ovih rasporeda po selima ustaško-muslimanske organizacije izvršile su i posedanje ovih položaja:

1) Rovište k. 1178 – Gradina k. 1208 – Carevo Guvno k. 1225 – Paljike k. 1164 – s. Biljin, s tim, što jačim snagama drže deo: Gradina k. 1208 – Carevo Guvno k. 1225. Jačina neprijatelja na ovome položaju ceni se oko 600 ljudi sa 3 mitraljeza (severne padine);

2/ Mostobran skele kod s. Kopači na liniji: Gradina k. 1048 – Straža–Trebeško Brdo k. 873 – Borovska planina. Kao pokretna rezer-

va ovog mostobrana nalazi se izvestan deo naoružanih ljudi u selima iza linije mostobrana. Celokupna jačina neprijatelja na ovome mostobranu ceni se oko 500 ljudi.

Kako su ustaško-muslimanske organizacije krajem meseca decembra prošle godine, izvršavajući naloge okupatora, upale u Čajnički srez i po srpskim selima ubijali nevino i nezaštićeno stanovništvo, pljačkali i silovali naše žene i devojke, to da bi se ovaj srez zaštitio od daljeg terora i da bi se u celom srezu uspostavila četnička vlast, –

NAREĐUJEM:

Da se za čišćenje Čajničkog sreza od ustaško-muslimanskih organizacija preduzme brza i energična akcija po sledećem:

I) MILEŠEVSKI KORPUS:

Knt. kapetan Railić Radoman:
A/ Pribojska brigada sa delom Višegradske brigade
Komandant poručnik Vukale Tomić
250 ljudi iz Pribojske i 200 ljudi iz Višegradske brig.
Svega: 450 boraca

(Knt. kap. Voja Lukačević)
1/ Preduzima napad u dve kolone i to:
Desna kolona:
Jačina 150 ljudi;
Preduzima nadiranje pravcem: s Zagrađe–Vranja k. 842 – Svatovsko groblje k. 763-k. 816 – s. Barac – Rudina k. 772 – s. Vukove k. 719, sa zadatkom da u toku istog dana izbije na liniju: s. Odžak – s. Koštice – Vukove k. 719.

Po izbijanju na Vranje komandant kolone uputiće desnu pobočnicu pravcem: Vranja k. 842 – k. 808 – Stankovača – s. Odžak radi obezbeđenja desnog krila ove kolone.

U toku nastupanja očistiti s. Vitigrab od ustaških bandi.

Leva kolona:
Jačina: 300 boraca;
Preduzima nadiranje pravcem: s. Zagrađe – Volovica k. 1178 – k. 1024 – s. Zubanj – Stolac k. 1152, sa zadatkom da u toku istog dana izbije na liniju k.1118 – Stolac k. 1152 – k. 821-k. 892 (s. Hunkovići) gde ova kolona treba da uhvati vezu sa Mileševskom brigadom, ako ova brigada, u toku ovog dana, izbije na liniju: Barelj – k. 847 – s. Zaborak. U slučaju pak, da Mileševska brigada ne izbije na označenu liniju, Pribojska brigada uhvatiće vezu, po izbijanju na određeni cilj, sa Zaboračkim bataljonom preko Barelja i to kuririma.

Zona akcije brigade je: desno do r. Lima, a levo do linije: Rudina k. 1160 – k. 1076 – s. Tomišići – potok Radojna do s. Humkovića (sve isključno)

B/ Miloševska brigada:
Knt. potporučnik
Krivokapić Ratko
300 ljudi
Svega: 300 boraca

B/ Preduzeće napad pravcem: Jožanica k 1232 – zaseok Brančići – zaseok Đakovići – zaseok Pirin Do k. 1010 – Babino Brdo k. 1114 – sa zadatkom, da u toku istog dana izbije na liniju: Babino Brdo k. 1114 – k. 1218 – Vranjača k. 1292 – k. 1264 – k. 1185, na kojoj liniji, da uhvati vezu sa desnom grupom Pljevaljske brigade.

Zavisno od postignutog uspeha kod s. Poblaće ova brigada može produžiti akciju, u toku istog dana, pravcem: s. Đakovići – s. Zaborak, s tim, što će ostaviti deo snaga na Vranjači (50 ljudi) za održavanje veze sa desnom grupom Pljevaljske brigade.

Blagovremeno i pre početka napada komandant Mileševske brigade sporazumeće se sa komandantom Zaboračkog bataljona Čajničke brigade za zajedničku akciju prema s. Đakoviću. Napad od Zaborka delom snaga Zaboračkog bataljona u pravcu s. Đakovića treba da počne jednovremeno sa napadom od Babina Brda, te pre početka napada koordinaciju regulisati ugovornim znacima.

Ako se uspe sa zauzimanjem Đakovića komandant Mileševske brigade stavlja pod svoju komandu Zaborački bataljon i do mraka izbija na liniju: Barelj k. 847-k. 836 – Zaborak k. 1164 – Zaborske stene k. 1370. s tim, što treba da uhvati vezu sa desnom grupom Pljevaljske brigade na k. 1191.

Po izbijanju na Barelj uhvatiti vezu sa Pribojskom brigadom kod s. Hunkovići k. 892.

Zona akcije za brigadu; desno do leve granice Pribojske brigade (sve zaključno) a levo do linije: Kovač pl. k. 1242 – k. 1221 s. Vrhovine – Kunja k. 1267 (sve isključno).

Kap. Railić objedinjava rad kolona pod A i B.

V/ Pljevaljska brigada:
Komandant poručnik
Jelovac Jovan
750 ljudi
Svega: 750 boraca.

V/ Preduzeće napad u dve kolone:
Desna kolona:
Komandant poručnik Jelovac Jovan
Jačina: 600 boraca;

Kolona će preduzeti nadiranje pravcem s. Mrčevo – s. G. Dubac – Stražbenica k. 1533. Po izbijanju na Stražbenicu ova kolona podeliće se na dve grupe i to:

Desna grupa:
Jačine 300 boraca
Komandant potporučnik Jelovac
Zadatak: Izbiti najpogodnijim pravcem i neprimetno na liniju: Kunja – k. 1267 – k. 1185. s tim što će sa ovog položaja preduzeti osmatranje ustaških–muslimana na Metaljki i ako se ovi krenu u pravcu Čajniča ili s. Poblađa najenergičnijim napadom dejstvuje u bok ovih snaga.

Sa k. 1185 uhvatiti vezu sa delovima Mileševske brigade, čije će levo krilo biti na Vranjači k. 1264. –

Leva grupa:
Komandant poručnik Jelovac Jovan
Jačina: 300 boraca;
Zadatak: Zauzeti položaj Svetlo Borje k. 1368 – Stražbenica k. 1533 sa koga osmatrati ustaške–muslimane na Metaljki i ako se ovi krenu u pravcu s. Poblađa napasti Metaljku, upaliti kasarnu, razoružati tamošnje snage i pomoći desnoj grupi u njenoj akciji (Sve to u slučaju ako ne dođu okupatori u pomoć Metaljki). U slučaju pak ako ustaše iz Metaljke preduzmu pokret ka s. Bukovica ili ka Čajniču najenergičnijim napadom u bokove sprečiti ove pokrete.

U slučaju, da neprijatelj napusti Metaljku, a ostavi samo slabe snage na ovome mestu, obe grupe jednovremeno napadaju Metaljku, pale kasarnu i vraćaju se na prvobitne položaje. Ako pak neprijatelj ne napušta Metaljku obe grupe ostaju na svojim položajima u osmatranju, štiteći pozadinu snaga predviđenih za akciju.

Leva Kolona:
Komandanta će odrediti komandant Mileševskog korpusa.
Jačina: 150 boraca;
Zadatak: preduzima nadiranje pravcem: s. D. Dubac – s. Kapuhe – s. Kukavice – Koprivni Do k. 1243 – Oštra Glava k. 1265 s tim, da izbije na liniju: Vragolija k. 1424 – Suva Kosa k. 1248 – Oštra Glava k. 1265. Po izbijanju na Oštru Glavu uhvatiti vezu sa desnom kolonom Durmitorske brigade i posadom u s. Ponikve.

2/ Durmitorska brigada:
Komandant kapetan II kl.

2/ Preduzeće napad u dve kolone i to:
Desna kolona:
Komandant ....

Bojović Nikola
Sastava:
Durmitorska brigada 600 lj.;
Čelebićski bataljon 110 lj.;
Deo Čajničke brig. iz s. Ponikve i s. Trpinje 200 lj.;
Svega: 910 boraca.

Jačina: 210 vojnika;
Zadatak: preduzima nadiranje pravcem: s. Gradojevići – s. Tatarovine – s. Lugovi – s. Raščići – s. Gunjičići – s. Selište – s. Ponikve s. Drumine k. 1180 s tim, da izbije na položaj: k. 1221 – k. 1280;

Leva kolona:
Komandant kapetan Bojović Nikola.
Jačina: 500 vojnika;
Zadatak: preduzima nadiranje pravcem: s. G. Papratno – s. Rujevica – s. Kržava – s. Kovačevići – s. Marinac – s. Krakorine – Debelo Brdo k. 1331 – Trojan k. 1340 s tim, da izbije na liniju: Trojan k. 1340 – s. Trpinje.
Zona akcije: desno do linije: s. Jahovići – s. Čardak – Rakitova Lokva – s. Ponikve, a levo do linije: Okladnik k. 1372 – s. Vukšići – s. Bavčići – Ilijina Stena k. 1182 – s. Trpinje (sve zaključno)
Deo Čajničke brigade iz s. Ponikve i s. Trpinje izbiće na liniju: Kruševački Vis – Ilijina Stena k. 1182 – Debelo Brdo k. 1331 – k. 873 – k. 1124, s tim, što isturiti potrebna obezbeđenja na Oštru Glavu k. 1265 i na Zidine k. 1304.
Zadatak je ovoga dela, da drži sve prelaze, kuda bi ustaški–muslimani mogli da odstupaju iz Bukovice u Čajniče, tučenje svih neprijateljskih snaga i zaseda i održavanje veza sa nastupajućim kolonama.

3/ Drinski korpus:
Komandant kapetan I kl.
Bajo Nikić
Sastava:
Fočanska brigada 380 lj.;
Čajnička brigada 150 lj.;
Svega: 530 boraca.

3/ U toku ovoga dana preduzeće akciju na sledeći način:

Desna kolona:
Komandant Đak–narednik Milan Matović
Jačina: 200 boraca;
Zadatak:
Preduzima nadiranje pravcem: Vranjača – k. 1255 – Gunjani k. 1212 – s. Planjsko – s. Moćevići – Kruševački Vrh – s. Pisanica, s tim, da izbije na liniju: s. Pisanica – k. 1248.

Leva kolona:
Komandant ....
Jačina: 330 boraca
Posešće položaj: Crni Vrh k. 1309 – Carevo Guvno k. 1225 – Paljika, k. 1164 – k. 796 – k. 680, na kome ostati sve do sledećeg dana akcije.
Zona akcije ovoga korpusa je sledeća: desno do levo granice Durmitorske brigade (sve isključno), a levo do Drine.

4/ Ostatak Drinskog korpusa 300 ljudi Svega: 300 boraca.	4/ Ostaće na svome dosadašnjem položaju: k. 540 – Hrast k. 685 – Grabić k. 1022 – Sesin Vrh k. 1091 – Stolac k. 1519 sa dosadašnjom ulogom.

5/ Akciju sledećih dana dok se ne postigne potpuno čišćenje Čajničkog sreza od ustaških-muslimana izvoditi u svemu po priloženom Planu rada:

6/ *Veze:*

– *Unutrašnje:*

Veze održavati u svemu kako je to izloženo u priloženom planu rada a naročito između pojedinih kolona i susednih delova. Komandanti korpusa i brigada organizovaće na najbrižljiviji način veze kod svojih jedinica putem kurira, relejnih stanica i ugovornih znakova. Nastati svim silama, da se ogarantuje pouzdana veza, kako bi se zamišljena akcija mogla izvesti sa što manje zastoja i gubitaka.

– *Spoljne:*

Sa istaknutim delom Gorskog štaba Br. 1 održavati vezu na sledeći način:

– Komandant Drinskog korpusa:

Uspostaviće relejne stanice od svoga komandnog mesta do najbliže telefonske stanice i šifrovanom depešom na liniji Foča–Kalinovik slati svakog dana izveštaje o situaciji na svome delu fronta;

Na isti način održavaće vezu i Komandant Durmitorske brigade.

– Komandant Mileševskog korpusa:

Radio stanicu postavljaće duž linije: s. Mrčevo – s. Poblađe – s. Zaborak

Na svome delu fronta sve izveštaje upućivati na radio-stanicu, pa jedan uskupni izveštaj na šifrovani način dostavljati svakog dana pomenutom štabu u kome navesti situaciju celog korpusa.

7) *Snabdevanje:*

Komandanti korpusa i komandant Durmitorske brigade regulisaće snabdevanje na najpogodniji način, tako da borci uvek budu blagovremeno nahranjeni i popunjeni municijom.

8) *Sanitetska služba:*

Bolesne i ranjene upućivati na lečenje i previjanje i to:

Pljevaljska brigada u s. Mrčevo, gde obrazovati previjalište, a potom ovo previjalište preneti u s. Zaborak;

Za Pribojsku brigadu regulisaće komandant Mileševskog korpusa u početnoj akciji, a potom ovu službu preneti na s. Zaborak.

Drinski korpus i Durmitorska brigada obrazovaće u s. Slatina svoje previjalište gde upućivati bolesne i ranjene borce. Sledećih dana akcije previjalište preneti u s. Ifsar.

Evakuaciju teže ranjenih i bolesnih regulisaće komandanti korpusa obzirom na mesne prilike.

9) U toku izvođenja akcije nastati, da se u svima borbenim momentima ispolji energija svih starješina i boraca, da rad bude brz i odlučan, kako bi se što pre i sa što manje gubitaka postigli željeni rezultati. Brzina u radu i što pre čišćenje ovoga sreza od ustaških-muslimana zahtevaju i drugi obziri, koji su ovome štabu poznati, pa se zbog toga brzina rada zahteva od svih jedinica.

10) Pre početka akcije komandanti korpusa i komandant Durmitorske brigade odrediće za svoje jedinice zone prikupljanja saobrazno mesnim prilikama, no s tim, da se ovo prikupljanje jedinica na određena mesta izvede u najvećoj tajnosti, a po potrebi rasturajući i lažne glasove o svojim namerama, samo da bi se do danog momenta sačuvala tajnost zamišljene akcije.

11) U toku izvođenja akcije komandanti će preduzeti najstrožije mere da se svaka pljačka zabrani, ubijanje nevinih ljudi, žena i dece spreči i zavede najveći red i disciplina kod svojih jedinica, kako bi se ugled Jugoslovenske vojske u Otadžbini očuvao na dostojnoj visini.

Isto tako sprečiti svako paljenje kuća.

12) Ratni plen, do koga će se doći u toku ove akcije podeliće komandanti korpusa i Durmitorske brigade svojim jedinicama ravnomerno, a naoružanje dodeliti jedinicama koje sada oskudevaju u istom.

13) Dan početka akcije narediće se naknadno, no s tim, da se prikupljanje trupa izvrši tako, da projektovana akcija ne zakasni, ali voditi strogo računa, da se sa ovim prikupljanjem trupa ne preurani te da se na taj način otkrije, pre vremena, nameravana akcija.

14) Prilog:
Br. 1 Plan rada i
Br. 2. Skica

PO ZAPOVESTI MINISTRA I
NAČELNIKA ŠTABA VRHOVNE
KOMANDE,
Đeneralštabni major,

Dostavljeno:
Komandantu: Drinskog i Mileševskog
korpusa i Durmitorske brigade.
Na uviđaj:
Gospodinu Ministru vojske, mornarice i
vazduhoplovstva.

(Zbornik..., tom XIV, knj. 2, dok. 2)

PLAN RADA!

U svrhu, da se ustaško-muslimanske organizacije, koje se u Čajničkom srezu nalaze u vidu italijanske milicije, što pre izbace iz pomenutog sreza i da se srpski živalj zaštiti od daljeg uništavanja, predviđa se sledeći plan rada:

I. – CILJ AKCIJE:

Da bi se dalje uništavanje Srba, pljačka njihove imovine i silovanje žena, po svaku cenu sprečilo, treba preduzeti akciju sa četničkim snagama, koje će ove razbojnike izbaciti iz pomenutog sreza i tako zaštititi srpski živalj od daljeg terora ustaško-muslimanske organizacije.

2. – RASPORED SNAGA:
– MILEŠEVSKI KORPUS:
Pribojska brigada sa delom Višegradske brigade:
Komandant poručnik Vukalo Tomić
Jačina 450 ljudi (200 iz Višegradske i 250 iz Pribojske brigade)
Preduzima napad u dve kolone i to:

Desna jačina 150 ljudi pravcem: s. Zagrađe–Vranja k. 842 – Svatovsko groblje, k. 763 – k. 816 – s. Barac – Rudina k. 772 – s. Vukove k. 719

Zona dejstva: brigade desno do Lima, a levo do linije: Rudina k. 1 160 – k. 1 076 – s. Tomišići – potok Radojna do s. Humkovića (sve isključeno)

Po izbijanju na Vranje ova kolona uputiće desnu pobočnicu pravcem: Vranja k. 842 – k. 808 – Stankovača – s. Odžak.

U toku nastupanja ova kolona očistiće selo Vitigrab od ustaških bandi.

Ova kolona u svome nadiranju izbiće na liniju: s. Odžak – s. Koštice – Vukove k. 719–

Leva kolona: jačine 300 ljudi preuzima napad pravcem: s. Zagrađe – Volovica k. 1178–k. 1 024–s. Zubanj–Stolac (1 152);

Ova kolona u toku svoga nadiranja izbiće na liniju: k. 1 118–Stolac k. 1 152 – k. 821 – k. 892 (s. Hunkovići), gde treba da uhvati vezu sa Mileševskom brigadom, ako Mileševska brigada izbije na liniju: Barelj k. 847 – s. Zaborak. U slučaju, da Mileševska brigada ne izbija na označenu liniju Pribojska brigada po izbijanju na liniju cilja, za ovaj dan akcije, uhvatiće vezu kuririma sa Zaboračkim bataljonom preko Barelja.

Mileševska brigada:
Komandant potporučnik Krivokapić Ratko
Jačina: 300 ljudi;

Ova brigada preduzima napad pravcem: Jožnica k. 1 232 – zaseok Brančići – zaseok Dakovići – zaseok Pirin Do. k. 1 010 – Babino brdo k. 1 114.

U toku ovoga dana brigada će izbiti na liniju: Babino brdo k. 1 114 – k. 1 218 – Vranjača k. 1 292 k. 1 264 – k. 1 185 na kojoj liniji da uhvati vezu sa desnom grupom Pljevaljske brigade.

Zavisno od postignutog uspeha na s. Poblaće ova kolona može produžiti akciju u toku dana pravcem: s. Đakovići – s. Zaborak s tim, što će ostaviti deo snage na Vranjači (50 ljudi) za održavanje veze sa desnom grupom Pljevaljske brigade.

Blagovremeno i pre početka napada sporazumeti se sa komandantom Zaboračkog bataljona Čajničke brigade za zajedničku akciju

prema s. Đakoviću. Napad od Zaborka delom snaga Zaboračkog bataljona u pravcu s. Đakovića treba da počne jednovremeno sa napadom od Babina Brda, što pre početka napada regulisati ugovorenim znacima. Ako se uspe sa zauzimanjem Đakovića komandant Mileševske brigade stavlja pod svoju komandu Zaborački bataljon i do mraka izbija na liniju: Barelj k. 847 – k. 836 – Zaborak – k. 1 164 – Zaborske stene k. 1 370 – s tim, da uhvati vezu sa desnom grupom Pljevaljske brigade na k. 1191. Po izbijanju na Barelj uhvatiti vezu sa Pribojskom Brigadom na k. 892 (Hunkovići)

Napred predviđenu akciju brigada će izvesti u zoni dejstva desno do leve granice Pribojske brigade (sve zaključno), a levo do linije: Kovač k. 1 242 – k. 1221 – s. Vrhovine – Kunja k. 1267 (sve isključno)

Pljevaljska brigada:

Komandant poručnik Jelovac

Jačina 750 ljudi; napada u dve kolone i to: Desna kolona će preduzeti pokret pravcem: s. Mrčevo–Dubac–Stražbenica k. 1533 –. Po izbijanju na Stražbenicu ova kolona deli se na dve grupe, i to:

Desna grupa

Jačine 300 vojnika pod komandom potporučnika Jelovca izbija najpogodnijim pravcem i neprimetno na liniju: Kunja – k. 1267 – k. 1185.

Zadatak: Osmatra kretanje ustaških-muslimana iz Metaljke i ako se ovi krenu u pravcu Čajniča ili s. Poblaća, najenergičnijim napadom dejstvuje u bok ovih snaga. Sa k. 1185 hvata vezu sa Mileševskom brigadom čije će levo krilo biti na Vranjači k. 1264.

Leva grupa

Komandant poručnik Jelovac

Jačina: 300 vojnika;

Zauzima položaj na liniji: Svetlo Borje k. 1368 – Stražbenica k. 1533.

Zadatak: Osmatra pokret Turaka iz Metaljke i ako se ovi krenu u pravcu s. Poblađa, Ponikve, Bukovice ili Čajniča energičnim napadom dejstvuje u bok ovih turaka.

U slučaju da muslimani ostave slabe snage na Metaljci obe grupe napadaju Metaljku, pale kasarnu i vraćaju se na prvobitne položaje. Ako pak neprijatelj ne napušta Metaljku obe grupe ostaju na svojim položajima u osmatranju.

Leva kolona

Komandanta će odrediti komandant Mileševskog korpusa.

Jačina: 150 vojnika

Zadatak: Preduzima nadiranje pravcem: s. Dubac – s. Klapuh s. Kukavice – Koprivni Do. k. 1243 – Oštra Glava k. 1265, stim da izbije

na liniju: Vragolija k. 1424 – Suva kosa k. 1248 – Oštra Glava k. 1265. Po izbijanju na liniju Vragolija – Oštra Glava uhvatiti vezu sa desnom kolonom Durmitorske brigade i posadom u s. Ponikve.

– DURMITORSKA BRIGADA

Komandant kapetan II klase Nikola Bojović

Jačina: 910 vojnika/Durmitorska 300, od Ružića 300 Čelebićski bataljon 110, deo Čajničke brigade iz s. Ponikve Trpinje i Šapići 200 vojnika)

Preduzeće napad u dve kolone i to:

Desna kolona

Komandant ....

Jačina: 210 vojnika

Zadatak: Preduzima nadiranje pravcem: s. Gradojevići – s. Tatarovine – s. G. Lugovi – s. Raščići – s. Gunjičići – s. Selište – s. Ponikve – s. Drumine k. 1180 s tim, da izbije na položaj: k. 1221–k. 1280.

Leva kolona:

Komandant kapetan Bojović Nikola

Jačina: 500 vojnika

Zadatak: Preduzima nadiranje pravcem: s. G. Papratno – s. Rujevica – s. Kržava – s. Kovačevići – s. Marinac – s. Klaporine – Debelo Brdo k. 1331 – Trojan k. 1340 – s. tim, da izbije na liniju: Trojan k. 1340 – s. Trpinje

Zona akcije: desno do linije: s. Jahovići – s. Čardak – Rakitova Lokva – s. Ponikve, a levo do linije: Okladnik k. 1372 – s. Vukšići – s. Bavčići – Ilijina Stena k. 1182 – s. Trpinje (sve zaključno)

Deo Čajničke brigade iz s. Ponikve i s. Trpinja izbiće na liniju: Kruševački Vis – Ilijina Stena k. 1182 – Debelo Brdo k. 1331 – k. 873 – k. 1124 s tim, što će isturiti potrebna obezbeđenja na Oštru Glavu k. 1265 i na Zidine k. 1304.

Zadatak je ovoga dela, da drži sve prelaze kuda bi ustaški-muslimani mogli da odstupaju iz Bukovice u Čajniče; tučenje svih neprijateljskih snaga iz zaseda i održavanje veza sa nastupajućim kolonama.

Drinski Korpus:

Komandant kapetan I klase Bajo Nikić

jačina: 530 boraca

(Fočanska brigada: 380, a Čajnička 150 vojnika)

U toku ovoga dana treba da preduzme akciju na sledeći način:

Desna kolona:

Komandant Đak – narednik Milan Matović

Jačina 200 vojnika

Zadatak: Preduzima nadiranje pravcem: Vranjača k. 1255 – Gunjani k. 1212 – s. Planjsko – s. Moćevići – Kruševački Vrh – s. Pisanica s tim, da izbije na liniju: s. Pisanica – k. 1248

Leva kolona:
Komandant ....
Jačina: 330 boraca
Poseda položaj: Crni Vrh k. 1309 – Carevo Guvno k. 1225 – Palji-ka k. 1164 – k. 796 – k. 680 na kome ostati sve do sledećeg dana akcije.

Zona akcije ovoga korpusa je sledeća: desno do leve granice Durmitorske brigade (sve isključno), a levo do Drine.

Ostatak Drinskog korpusa:
Jačina: 300 boraca.
Ovaj deo treba da ostane na dosadašnjem položaju i k. 540 – Hrast k. 685 – Garbić k. 1022 – Šešin Vrh k. 1091 – Stolac k. 1519 sa dosadašnjom ulogom.

II DAN AKCIJE:

MILEŠEVSKI KORPUS:
Pribojska brigada:
Desna kolona:
U istom sastavu produžava nadiranje pravcem: Vukove k. 719 – Vjeternik k. 1034 – s. Luke s tim, da izbije na liniju s. Lepača – s. Luke.

Na slučaj nailaska na jačeg neprijatelja na Vjetrniku ostati na tom položaju, vršiti pritisak vatrom, i prikupljati podatke o neprijatelju, sve dotle dok leva kolona ne izbije na Bijelu Stenu i nepotpomogne napad desne kolone.

Leva kolona:
U istom sastavu preduzima nadiranje pravcem: Stol k. 1152 – Paravačke Stene k. 1118 – k. 433 – Bjela Stena k. 1016 – s. Stragačina s tim, da izbije na liniju: s. Luke – s. Grabovik.

Zona akcije desno do Lima, a levo do linije: r. Radojna – Tmor k. 1050 – Božurovac k. 1475 – s. Alići (sve zklj.)

Mileševska brigada:
Istog sastava preduzima nadiranje u dve kolone i to:
Desna kolona:
Jačine: 250 vojnika
Zadatak: produžava nadiranje pravcem: Zaborak – s. Miletković – s. Podavrelo – s. Dubac – Lipa – s. Baranovac – s. Šandani s tim, da izbije na liniju: s. Alići – s. Šandani.

Leva kolona:
Jačine: 100 vojnika
Zadatak: preduzima nadiranje pravcem: Zaborske Stene k. 1370 – s. Batkovići – Hajdanovica k. 1479 – Goleš k. 1492 – Šaš k. 1128 s tim, da izbije na liniju: s. Šandani – Vidača k. 856

Zona dejstva desno do leve granice Pribojske brigade, a levo greben Stakorine i Vučevice planine.

Iz zaboračkog bataljona ostaviti 100 vojnika, da u oblasti Zaborka vrše čišćenje terena i obezbeđenje pozadine.

Pljevaljska brigada:

U istom sastavu preduzima akciju ovoga dana na sledeći način:

Desna kolona;

(Isti sastav)

Desna grupa ostaje na istom položaju i sa istim zadatkom.

Leva grupa pošto je zameni Leva kolona Pljevaljske brigade produžava pokret pravcem: Stražbenica k. 1533 – Vragolija k. 1424 – Jezerski Dolovi k. 1132 – Mrkonjić Kolo k. 878 – Mlakve – s. Bučukovići – s. Glamočevići – s. Kovačevići, s tim, da izbije na liniju: s. Kovačevići – s. Avlija, gde uhvatiti vezu desno sa Mileševskom brigadom, a levo sa Durmitorskom brigadom.

Zadatak je ove kolone: nasilno rekognosciranje na označenom pravcu, obezbeđenje boka Mileševske brigade, čišćenje terena i prikupljanje podataka o neprijatelju.

Leva kolona:

(isti sastav)

Do zore ovoga dana akcije, posešće položaj leve grupe desne kolone Pljevaljske brigade (Svetlo Borje–Stražbenica) i prima ulogu i zadatak, koji je imala ova grupa prethodnog dana.

DURMITORSKA BRIGADA:

(Ovog dana komandant brigade upućiće 200 vojnika u sastav Drinskog korpusa, kao pojačanje ovoga korpusa, s tim, da ljudstvo stigne u sastav Drinskog korpusa u zoru ovoga dana i to u s. Ivlje)

Pošto ostavi odred od 100 vojnika u s. Ponikve, radi obezbeđenja pozadine preduzima nadiranje i to na ovaj način:

U toku noći 1 i 2 dana akcije izvršiti prikupljanje snaga potpuno neprimećeno i to u dve kolone, s tim, da se desna kolona jačine 100 vojnika prikupi kod s. Krčevine k. 1126, a potom preduzme neopaženi pokret pravcem: s. Krčevine – s. Luke – s. Vidobare – s. Nekosinje tako blagovremeno, da u svanuće izbije u visinu s. Nekosinje; leva kolona pošto izvrši prikupljanje svojih snaga na Banjuši preduzima pokret pravcem: s. Kosova – Kašibrane k. 891 tako blagovremeno, da do svanuća izbije na Kašibrane k. 891. Jačina Leve kolone treba da bude 500 vojnika.

Sa ovih položaja kolone će preduzeti nadiranje ovako:

Desna kolona uz sadejstvo sa levom kolonom izvršiće obuhvatni napad na s. Gramosoviće k. 929, a potom ojačana sa 100 vojnika leve kolone produžava nadiranje pravcem: Okolišta k. 1257 – k. 1028 – Ro-

gožje k. 935 – s. Mandra k. 714 s tim, da izbije na liniju: škola u s. Međurečje – s. Mandra (zaključno)

Leva kolona delom svojih snaga sadejstvuje desnoj koloni na s. Gramosoviće, drugim delom pomaže napad desne kolone Drinskog korpusa na Kozaru. Pošto uputi u sastav desne kolone 100 vojnika produžava napad pravcem: s. Kašivrana – s. Klak–Gradina k. 1085 – s. Sudići s tim, da izbije na liniju: s. Madra (isklj.) – s. Šemlići (zaključno)

Durmitorska brigada mora ovoga dana da izrazi najenergičnije dejstvo, kako bi mogla da koordinira svoj rad sa Drinskim korpusom, u kome cilju mora bar delom snage izbiti na r. Janjinu još pre početka napada Drinskog korpusa na Gradinu k. 1048, a potom vatrom sprečiti intervenciju neprijatelja od Trebeškog brda ka Gradini. Čim bude u stanju Durmitorska brigada preduzima napad sa linije: s. Mandra – s. Šemlići na otsek neprijateljskog položaja: Trebeško brdo k. 837 – Voljača. U slučaju da neprijatelj ne da jači otpor ova brigada produžiće napad sa ciljem da još istog dana izbije na Drinu jednovremeno sa Drinskim korpusom.

DRINSKI KORPUS
(Pojačan sa 200 vojnika)
Produžava napad u dve kolone:
Desna kolona (ojačana sa 200 vojnika)
U toku noći prikupiće se u tri grupe i to:
Desna grupa jačine 100 vojnika kod s. Prisoja
Srednja jačina 100 vojnika kod s. Gobelice i
Leva jačine 380 vojnika kod s. Lađenika
Potom će ove grupe preduzeti nadiranje ovako:

Desna grupa pravcem: s. Prisoje – Kozara – Oštri Vis k. 843 gde se spaja sa srednjom grupom; od s. Prisoja podilazi Kozari i vrši napad tek kada se oseti dejstvo srednje grupe od k. 843 u pozadinu Kozare;

Srednja grupa preduzima napad pravcem: k. 728 – Oštri Vis k. 843 – k. 861 – Ogorelac k. 867 – Gradina k. 1048. Po izbijanju na k. 843 gde ima da bude u svanuće napada delom snaga iz pozadine Kozaru i potpomaže napad desne grupe, a po padu Kozare spaja se sa desnom grupom i produžava nadiranje ka k. 861 raščišćavajući predhodno Oštri Vis;

Leva grupa:

Preduzima nadiranje pravcem: s. Lađenik – s. Podkozara – Jarčišta sa zadatkom, da izbije bezuslovno do svanuća na liniju: Ogorelac k. 961 – s. Radijevići, a potom dejstvom iz pozadine pomaže rad srednje grupe u zauzimanju Oštrog Visa i leve kolone u zauzimanju s. Prisoja.

Leva kolona:

Prikuplja se kod s. Memiž. Preduzima napad pravcem: s. Memiž – s. Driježnjak odakle u zajednici sa desnom kolonom zauzima s. Prisoje, a potom produžava nadiranje pravcem: Driježnjak – Tovarnica, gde se prikuplja i organizuje za napad na Stražu.

Po izbijanju na liniju: Ogorelac – s. Radijevići – s. Milanovići – Tovarnica, Drinski korpus preduzeće najenergičniji napad i to desnom kolonom na Gradinu, a levom na Stražu. U toku ove akcije obezbediti se potrebnim delom prema Trebeškom Brdu.

U slučaju da se oseti povlačenje neprijateljskih snaga ka Drini bilo u toku dana ili noći produžiti odmah nadiranje prema s. Kopači sa ciljem otsecanja neprijateljskih snaga od skele i potpunog uništenja.

Ako se neprijatelj u toku ovoga dana zadrži na mostobranu i pored zauzimanja Gradine i Straže držati snažno ove dve tačke, a preduzeti izviđanje ka s. Kopači. U toku rada održavati vezu sa Durmitorskom brigadom od koje zahtevati da vatrom veže neprijatelja na Trebeškom brdu i Voljači dok se bude vršio napad na Gradinu i Stražu, ako Durmitorska brigada ne bude u stanju da izvrši napad na Trebeško Brdo i Vojaču.

III DAN AKCIJE:

MILEŠEVSKI KORPUS:

Pribojska brigada:

(istog sastava)

Preduzima nadiranje pravcem: s. Strgačina – s. Kaoštice sa ciljem da izbije na liniju ušće r. Lima u Drinu – s. Bistri vode – Ruđa Stena k. 819.

U toku akcije izvršiti čišćenje s. Kaoštice.

Leva granica zone dejstva: Kocelj k. 1045 – Ruđa Stena k. 819 (zaključno)

Mileševska brigada:

(istog sastava)

Preduzima nadiranje pravcem: s. Šagdanji – s. Trebosilje s tim, da prednjim delovima izbije na Drinu, glavninom na liniju: Oblica k. 844 – s. Čepkovići i po potrebi potpomogne napad na Gostunj k. 1209 dejstvujući preko s. Đuhe, a levi bok Gostunja.

Pljevaljska brigada

(Istog sastava)

U koliko 2 dana akcije ne izbije na r. Janjinu preduzima akciju pravcem: s. Kovačevići – Vijogorska pl. k. 1356 – Gradac k. 782 i sa linije s. Zagalj – Gradac – šk. u s. Batovu produžava akciju na Gostunj k. 1209

DURMITORSKA BRIGADA
(istog sastava)

U slučaju da 2 dana akcije neprijatelj zadrži liniju mostobrana Gostunj – Trebeško Brdo – Gradina ova će brigada preduzeti nadiranje pravcem: s. Mandra – Trebeško Brdo – s. Kopači u zoni desno do linije: s. Međureče – s. Borovo, a levo do linije: s. Šemlići – Voljača k. 681 – s. Vlahovići sve zaključno. U toku ovoga dana izbiti na r. Drinu.

DRINSKI KORPUS

Preduzima napad sa linije: Gradina – Straža pravcem: Gradina – s. Vlaškevode sa ciljem da se zauzme Trebeško Brdo i izbije na r. Drinu.

NAPOMENA:

Desna grupa Pljevaljske brigade ostaje sa istim zadatkom, na dosadanjem položaju.

3) Pošto ove snage predviđene za akciju ovim planom izbiju na r. Drinu trupe Drinskog korpusa izvršiće obezbeđenje čajničkog sreza posedajući desnu obalu r. Drine od Rudog do Osanice.

Sem ovoga komandant Drinskog korpusa izvršiće u Čajničkom srezu organizaciju četničke vlasti u svemu po Uputi Pet.

4) Veze:

– Unutrašnje:

Veze održavati u svemu kako je to izloženo u odredbama rasporeda snaga, a naročito između pojedinih kolona i susednih delova. Komandanti korpusa i brigada organizovaće na najbrižljiviji način veze kod svojih jedinica putem kurira, relejnih stanica i ugovorenih znakova. Nastati svim silama da se ogarantuje pouzdana veza, kako bi se zamišljena akcija mogla izvesti sa što manje zastoja i gubitaka.

– Spoljne:

Sa istaknutim delom Gorskog štaba br. 1 održavati vezu na sledeći način:

Komandant Drinskog korpusa uspostaviće relejne stanice od svog komandnog mesta do najbliže telefonske stanice i šifrovanom depešom na liniji: Foča – Kalinovik slaće svakog dana izveštaje o situaciji na svome delu fronta.

Na isti način održavaće vezu i komandant Durmitorske brigade.

Komandant Mileševskog korpusa radio-stanicu postaviće duž linije: s. Mrčevo – s. Poblađe – s. Zaborak. Na svome delu fronta sve izveštaje upućivati na radio-stanicu, pa jedan uskupni izveštaj na šifrovani način dostavljati svakog dana ovome štabu u kome navesti situaciju celog korpusa

5) Sanitetska služba:

Bolesne i ranjene upućivati na lečenje i to:

Pljevaljska brigada u s. Mrčevo, gde obrazovati previjalište a potom ovo previjalište premestiti u s. Zaborak;

Za Pribojsku brigadu regulisaće komandant Mileševskog korpusa u početnoj akciji, a potom ovu službu preneti na s. Zaborak

Drinski Korpus i Durmitorska brigada obrazovaće u s. Slatina svoje previjalište gde upućivati ranjenike i bolesnike.

Sledećih dana akcije ovo previjalište preneti u s. Ifsar.

Evakuaciju teže ranjenih i bolesnih regulisaće komandanti korpusa obzirom na mesne prilike.

6) U toku izvođenja akcije nastati da se u svima borbenim momentima ispolji energija svih starešina i boraca, da rad bude brz i odlučan, kako bi se što pre i sa što manje gubitaka postigli željeni rezultati.

7) Pre početka akcije komandanti korpusa i komandant Durmitorske brigade odrediće za svoje jedinice zone prikupljanja saobrazno mesnim prilikama, no s tim, da se ovo prikupljanje jedinica na određena mesta izvede u najvećoj tajnosti, a po potrebi rasturati i lažne glasove o svojim namerama, samo da bi se do danog momenta sačuvala tajnost zamišljene akcije.

8) U toku izvođenja akcije komandanti će preduzeti najstrožije mere da se svaka pljačka zabrani, ubijanje nevinih ljudi žena i dece spreči i zavede najveći red i disciplina kod svojih jedinica kako bi se ugled Jugoslovenske vojske u Otadžbini očuvao na dostojnoj visini. Isto tako sprečiti svako paljenje kuća.

9) Ratni plen do koga se dođe u toku ove akcije podeliće komandanti korpusa i Durmitorske brigade svojim jedinicama ravnomerno, a naoružanje podeliti jedinicama, koje sada oskudevaju u istom

10) Po završenom zadatku trupe Mileševskog korpusa i Durmitorske brigade vratiće se najkraćim putem na svoju teritoriju i to tek onda, kada komandant Drinskog korpusa završi osiguranje Čajničkog sreza, zašta stupiti s njim u vezu.

(ovaj plan rada ima šest strana)

M. P.

(AOS, Ča, k. 2, reg. br. 2/1)

IZVOD IZ KNJIGE PRIMLJENIH DEPEŠA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA, 1. DO 8. JANUARA 1943.

1. januara 1943.

1. *Od 222*[1]: 89. 1. I. najhitnije. Kod mene stigao večeras Kapetan Glumac, načelnik štaba Bajov.[2] Upoznao me je detaljno sa situacijom. Turci[3] vrše ponovne pripreme za napad. Potpuno su zagospodarili čajničkim srezom i presekli veze sa višegradskom brigadom. Kod Baja stigli Vojini i Bojovićevi oficiri radi dogovora. Bajo ima samo 50 ljudi za odbranu fronta od Čelebića do Drine. Prema njemu više od 1 000 Turaka dobro naoružanih. Da održi sadašnji položaj neophodna mu je pomoć od 300 ljudi. Nast.

2. *Od 222:* 90. nast. Koje treba najhitnije da mu pošalje Bojović ili Voja u selo Vikoč. Za održanje usamljenog sela Zaborka, Vukola Tomić treba hitno da pošalje bar 100 ljudi. U Zaborku se drži najhrabriji narednik Atanacković sa 80 ljudi (koji je dopratio čika Vasu[4] do Vas). Posle toga treba pripremati napad sa 4 strane radi definitivne likvidacije Turaka u čajničkom srezu. Napad izvesti odmah posle Božića, odnosno sredinom januara, čim se snage prikupe. Potrebno je najmanje 3 000 ljudi za siguran uspeh. Voja bi trebao da da svojih 1 300, Bojović 600 svojih i Ružićevih.[5] Ostalo bi pronašli od Baja i sa drugih strana. Plan napada izradiću ja sutra, i predvideti detalj rada po danima. Nast.

3. *Od 222:* 91. Nast. Jer će trebati bar 3 dana za likvidaciju Turaka. Voja sa stanicom, pre napada treba da pređe u Čelebić i da stupi sa mnom u vezu. Akciju bih mogao voditi ja preko Voje, a pod iznetim uslovima. Primam odgovornost za uspeh. Molim za odgovor još sutra, 1. vog januara, da odgovorim Glumcu. Preko Muse[6] gledaću da među Turke unesemo zabunu, da nas ne napadaju dok mi ne budemo gotovi. Pitanje muslimana moramo rešavati na razne načine u raznim krajevima. Sandžaklije se moraju klati, jer ako mi nećemo njih, oni će pokušati nas, dok ih još štiti okupator. Zato sada i žure. Čika Branko.[7]

---

[1] Brojčana oznaka i šifra majora Ostojića i Istaknutog dela Vrhovne komande.
[2] Odnosi se na Baja Nikića i Nikolu Bojovića.
[3] Naziv, koji su četnici upotrebljavali za pripadnike muslimanske narodnosti.
[4] Odnosi se na Dragišu Vasića.
[5] Odnosi se na Ivana Ružića, kap. II kl. Ružić je u to vreme bio komandant 2. durmitorske brigade Durmitorskog korpusa.
[6] Fehim Musakadić major.
[7] Zaharije Ostojić.

2. januara 1943. god.

...

19. *Od 222:* 93 nast. Da li se slažetę sa mojim projektima, instrukcije za akciju, što vam je Ivanišević[8] sigurno izložio. Muslimani Vam šalju pozdravni telegram. Još su kod mene, i pišu rezoluciju. Pored ovog prijateljstva, ja istovremeno radim detaljan plan za uništenje Turaka u čajničkom srezu. Ovo bi bila vrlo interesantna složena operacija i trajala bi 4 dana. Molim da je odobrite, snage juče javljene. Pozdrav Branko.–

...

3. januara 1943.

...

60. *Od 222:* 96. 2.I. Danas dobiven izveštaj od poverljivog čoveka da Turci iz Čajniča sigurno održavaju veze sa komunistima iz Bosne, Glasinca, a u Bukovici kriju grupu od 20 crvenih. Do sada u Ćurevo i Zelen-gori nije bilo ništa. Naredio sam izviđanja. Depešu Vašu br. 11 ponovo proveriti pa mi predati, jer nije jasan tekst, posle ZNMKAXROX. Izradio sam detaljan plan za napad na čajnički srez. Poslaću svima k-dtima i Vama po jedan primerak. Napad od Ustiprače nemoguć. Bajo će dati 1.000 ljudi, a 400 mu je stalno na položaju od Gole Jahorine do Ustikoline i Drine, već 4 meseca. Nast.

...

62. *Od 222:* 98. Nast. Dinarci[9] ne drže front. Disciplina slaba, starešine se svađaju. Za operacije ne mogu dati više od 1.200 ljudi. Traže hitnu pomoć od crnogoraca, jer se boje počesnog tučenja. Jevđa[10] obećao Dinarcima i našima zlatna brda, pa sada nastalo razočarenje kada došlo malo odavde,[11] a tetkići[12] nisu dali ni oružje ni municiju. Ištvan kaže da ako tetkići slažu, a crnogorci ne dođu, da će napustiti tetkiće i vratiti se u bazu preko Prozora. U dosadašnjim borbama ima 6 mrtvih i 3 ranjena. Jevđa javlja: komunisti uzeli Kupres,[13] opkolili Travnik i nadiru prema Bugojnu.

63. *Od 222:* 99. Nast. Sutra putuje u Sušak zbog odobrenja prolaza za crnogorce.[14] Verujem da je sve mnogo crnje pretstavljeno, da bi

---

[8] Radovan (pseudonim Mario), kapetan, načelnik Štaba Komande zapadnobosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojnočetničkih odreda. Isti pseudonim je imao i Ilija Trifunović Birčanin.

[9] Odnosi se na četničke jedinice Dinarske četničke divizije.

[10] Dobrosav Jevđević, vojvoda.

[11] Reč je o dolasku hercegovačkih četničkih jedinica u Dalmaciju i Liku, pod komandom majora Petra Baćovića. Vidi dok. br. 11.

[12] Četnički izraz za Italijane.

[13] Napad na Kupres su 28/29. decembra 1942. izvršile jedinice 2. proleterske i 2. dalmatinske NOU brigade. Napad nije uspeo.

[14] U Sušaku se nalazilo sedište italijanske 2. Armije.

im cena bila veća. Rade po starom. Narediću mu potrebno, dok se Mitranović ne javi Ištvan[15] neka traži oružje i municiju i izvodi manje akcije za čišćenje terena. Mitranović je još na putu. Treba mu 10 dana da stigne do Drenovića[16] od svoje baze. Očekujem da se javi 5-tog ili 6-tog o.m. Momčilović prikuplja snage za napad na Šejkoviće. Biće teškoća, jer se ljudi ne odvajaju od svojih kuća. Ovu bolest je teško izlečiti, a mora se. Radim svim silama da uspostavimo sve veze. Nast.

64. *Od 222:* 100. Nast. Telegrafisti mi ne dolaze. Simić[17] ostao sam, a rad se povećava. *Ako možete, pošaljite mi jednoga sa Pavlom,*[18] jer moramo raditi sa 2 stanice pošto ću imati vezu sa 8 stanica. Alfonso[19] javlja da mu puk. Božović[20] pravi velike teškoće i stvara novu organizaciju, a negira rad Alfonsa, a traži bezuslovno da mu se potčini. Sve ovo je u dogovoru sa đeneralom Blažom.[21] Molim da se oduzme ovlaštenje puk. Božoviću, jer će ovako nastati haos. Alfonsu sam naredio da produži rad po dosadašnjem, a veze sa Božovićem da prekine. Mitranović ima nadimak Hugo, ponavljam Hugo, a Momčilović Pašali, ponavljam Pašali. U buduće ću ih tako nazivati u depešama, a takođe i za sve naše upotrebljavati nadimke. Pozdrav Branko.–

...

4. januara 1943.

Br. 73 od 222. Od 4. I. 1943: 101. 3.I. Zbog vremenskih smetnji danas nismo imali veze sa Ištvanom. Musa i Popovac su još ovde. Pišu deklaraciju i letke. Popovac je Jevđa br. 2. Samo Plićina ima ambicija da bude Spaho. Mislim da je cilj ove organizacije samo da se sačuvaju muslimani i da što više izvuku od Vas sada i u buduće, a na neko zalaganje i zajedničku borbu i ne misle. Jedini pošteni ljudi su Musa i Pašić. Moraćemo se zadovoljiti samo razdvajanjem muslimana. Ako se uspe nešto više, to će biti zasluge Muse i Pašića. Mislim da nemate dobre podatke za Majevicu, jer Račić zbog daljine ne poznaje prilike. Nast.

74. *Od 222:* 102. Nast. Pašali zna sigurno da su boljševici tučeni od udruženih četnika i nemaca. Za veze činim sve što mogu. Vrlo je ne-

---

[15] Petar Baćović.

[16] Uroš.

[17] Pavle, poručnik, radio-telegrafista u Istaknutom delu Vrhovne komande.

[18] U originalu je rečenica podvučena crvenom olovkom, a sa strane je istom olovkom, ćirilicom, Draža Mihailović dopisao: »Pevec da odredi telegrafistu, pored onog što ide sa Pavlovom stanicom«. Jožef Pevec, kap. I kl. u to vreme bio je komandant centra veze br. 1.

[19] Đorđe Radmilović (pseudonim Alfonso), kap. I kl., komandant Dubrovačkog korpusa.

[20] Miro. Radio u četničkoj organizaciji na teritoriji Boke Kotorske. U 1944. bio je jedno vreme komandant Bokokotorskog korpusa.

[21] Đukanović, komandant nacionalnih trupa Crne Gore.

zgodno što crnogorci još ne polaze. Time se mnogo gubi. Osećam da je Ištvan počeo da gubi živce. Akcija će se otegnuti i na februar, a možda bi nam tada snage bile potrebnije na svom terenu. Tetkići otežu stvari sa proračunom. Ištvanu nisu ništa još dali. Treba ih pritegnuti. Povodom primedaba direktive odgovoriću Vam sutra. Branko. –

80. *Od Ištvana:* 9. 3. 1. Vaše naređenje Hercegovci i Bosanci izvršili. Zatekli smo ovde vojničku situaciju do te mere očajnu da bi svaki samostalni pokret sa našim snagama bio unapred osuđen na neuspeh, a čekanje dovodi trupe do moralnog rasula. Naš neuspeh zapečatio bi sudbinu čitave naše oslobodilačke borbe. Vaša odluka da dođu Crnogorci je pala.

...

5. januara 1943.

... 81. Od Ištvana: 10. Juna meseca, sa našim prijateljima koji pretstavljaju ogromnu većinu Srba Bosne i Hercegovine, bezuslovno smo pristupili Vašem pokretu u punom uverenju da ćete nas Vi najbolje i najsigurnije doneti slobodi. I sad integralno verujemo u to, pa Vas molimo donesite definitivnu odluku da Crnogorci krenu ovamo. Ako to ne bude, naše narodne trupe koje se već krvavo bore i ginu, izložene su propasti, kao i cela naša narodna stvar. Nast.

82. *Od Ištvana:* 10. nast. Vojska je poslata u uverenju da će doći Crnogorci. Ne dođu li sva odgovornost za slom neće biti na nama nego na Vrh. Komandi. Ako donesete odluku regulisaćemo transport kod Italijana. Jevđević Grđić.[22]

83. *Od Ištvana:* Nast. Imamo u rukama dokaze da su Crnogorci voljni i oduševljeni da krenu u Dinaru bez obzira morem ili suvim, a ne znam po čijoj se sitnoj računici oni ne upućuju ovamo, kad od njihovog hitnog dolaska zavisi biti ili ne biti čitave naše akcije. Za slučaj da Crnogorce ne uputite, u najkraćem roku i najboljim putem skidam pred istorijom odgovornost za sudbonosne posledice, a koje snosi Vrhovna komanda. O Vašoj odluci izvestite me preko moje stanice koja se nalazi u blizini Rujna. Ištvan.–

... 105. *Od 222:* 103. 4. I. Instrukcija sastavljena po podacima od Šoškića[23] pre odlaska Ivaniševića. Ovaj kod mene[24] malo ostao, te nisu vršene ispravke. Usmeno sam mu rekao da Vam objasni. Desna grupa Bjelajčeva[25] otpada. Prema Gospiću nema naših. Bjelajčeva glavna akcija da raščisti Drežnicu, inače nebi mogao nadirati ka Korenici. Zbog

---

[22] Radmilo, nacionalno-politički poverenik za Liku.

[23] David, konjički kapetan. Radio je na organizaciji četnika u Lici i Gorskom kotaru.

[24] Ostojić se u to vreme nalazio u Kalinoviku, dok je Vrhovna komanda bila u s. Lipovu (kod Kolašina).

[25] Slavko Bjelac (1. korpus).

slabe kolone od Drniša, glavna kolona crnogoraca produžava posle Glamoča ka Drvaru, ako stigne na vreme, i ako Ištvan dotle ne zauzme Drvar. Svakako, nadiranje Ištvana ka Drvaru i Petrovcu, ne može se početi, da bi sačekao crnogorce, jer ovi imaju duplo duži pravac i glavne borbe u oblasti Livna i Glamoča. Sve ovo moći će se koordinirati tek po stvarnom razvoju događaja. Slabija kolona, Pavlovih, treba da ide od Glamoča ka Mrkonjićgradu. Nast.

Br. 128 od Gambeta. Od 6. I. 1943: br. sl. 6. I. Sa svojim saradnicima i osobljem štaba, svima starješinama mojih odreda, najsrdačnije čestitamo Vama, a preko Vas Nj. Vel. Kralju, a tako isto i Vašim saradnicima Božić i Novu Godinu sa željom da u ovoj godini dočekamo slobodu. Rade Korda napao Turke. Prvi rezultati porazni po Turke. Javite Branku da se javi našoj stanici i neka nam da jedan od svojih ključeva. Naš znak je LM. Pozdrav Gambeto. Italijani odobrili prolazak za Bosnu.

Br. 132 od 222: 109 – Nast. 5) MNVO je sastavni deo četničkog pokreta pod Vašom komandom. 6) Cilj pokreta i borbe je čvrsta saradnja Srba obeju vera u borbi za kralja i Otadžbinu, kako bi se stvorila narodna država pod kraljem Petrom II na principima demokratije i socijalne pravde u kojoj će muslimani biti ravnopravni građani. Sutra dolaze predstavnici Bjelinića, gdje su do sada radili Hrvati, ako pristupe, tamo bi za Musu obrazovali gorski štab. Popovac je tražio da Vi date jednu kratku izjavu za Muslimane koja bi se štampala u Mostaru i rasturala, a mogla bi se objaviti preko Londona, Ankare i Karađorđa. Verujem da bi to imalo ogromnog uspeha među muslimanima, ali je pitanje kako bi to primili naši. Ako ovo nećete, onda tražite da se u nekoliko… nast.

Br. 133 od 222: 110 – nast… emisija obrate naši iz Londona Muslimanima, gde da traže da pristupe Vama. Da bi Musa bolje uspeo, molim da London javi u više emisija, počev od 15. I. sledeće: Muslimane pozdravlja br – 2002, ponavljam, Muslimane pozdravlja br. 2002. Popovac traži jednog ministra muslimana u vladi, s tim što bi on bio kod Vas, a u Londonu ga zastupa Srđa ili Grol. Ovim sigurno nišani na sebe. Kažem, pravi Jevđa, samo mnogo plići. Poručiću mu da je sad sužen kabinet, pa neka malo pričeka. Molim vaše mišljenje po prednjem. Nemci i Matić u Višegradu zemenili tetkiće. Javlja se da će Nemci doći i u Goražde, što nevalja za predviđenu akciju. Proveriću. Vama i svima našima tamo čestitam Božić sa »Hristos se rodi«. Branko.

(AOS, Ča, k. 289, reg. br. 5/1

Ova knjiga depeša (obična sveska) sadrži depeše četničkih jedinica i komandanata upućenih Vrhovnoj komandi u vremenu do 26. decembra 1942. (depeše br.

4123–4147) do 9. januara 1943 (br. 1–235). Na margini pojedinih depeša dopisana su negde slova, a negde brojevi, verovatno rukopis Draže Mihailovića, a negde majora Mirka Lalatovića.

IZVOD IZ KNJIGE POSLATIH DEPEŠA ŠTABA DRAŽE MIHAILOVIĆA 1. DO 10. JANUARA 1943.

1. januar 1943. g.

...

222–6–364

Povodom projekta za raščišćavanje Turaka u oblasti Čajniče naredio sam Pavlu da sa Vojom izvrši potrebne pripreme za polovinu januara. Verovatno da je težnja ne samo italijana već i komunista da se ubace među muslimane. Imamo jedan izveštaj da bi komunisti želeli da stvore jedno svoje ostrvo oko Zelengore to jest oko Čureva a drugo ostrvo bi bilo oko Čajniča. Sve ovo dovesti u vezu sa njihovim težnjama od Majevice na jug. Izviditi hitno oblast Čurevo i Zelengore da li tamo ima štagod pošto su ovi podaci dobiveni od jednog uhvaćenog komunističkog kurira iz Bosne. Od Pavla čekam izveštaj o uspehu Rakočevića ili neuspehu. U svakom slučaju Pavle dolazi. Voji sam naredio da uhvati direktnu vezu sa vama. Vojin pozivni znak je RO, ponavljam RO, ponavljam RO. Naredio sam da stanica koja ide sa Crnogorcima odmah hvata vezu s vama. Njen pozivni znak javiću vam čim ga dobijem od Peveca. Napad na oblast Čajniče kazao sam Pavlu da pripremi preko Voje. Napad bi išao iz 4 pravca. Od Priboja, Ustiprače, Foče i Čelebića. Zašto Bajo samo kuka i traži pomoć kad u Čajničkom i Fočanskom srezu ima prijavljenih nama 1400 pušaka. Gotovi smo da ih pomognemo ali prvo treba da vidimo da i oni hoće da se bore.

...

3. JANUAR 1943. g.

...

222 2–342

Pavle kod mene. Perhinek išao u Podgoricu.[1] Blažo Đukanović moli da se još ima strpljenja. Perhinek doneo utisak da će se sigurno

[1] Sada Titograd.

dobiti obuće, oružja, hrana i prevoz. Pavle za Badnji dan preduzima kaznenu ekspediciju na desnoj obali Lima. Arnauti[2] napali Buđevo i celo spalili. Do tog vremena trupe će biti zaposlene i sačekaće se rešenje. Voja izvestio da su vesti od Čajniče preterane. Potporučnik Ćira[3] lično bio na terenu. Nigde tamo puška ne puca. Javite kakve mogućnosti kretanja postoje zbog snega. Da li nam je moguća akcija po snegu. Želja je svih nas da se napada po stvorenom planu. Nema kolebanja samo pitam da znam. Od Tetkića se doznalo da u Prozoru postoji talijanski garnizon kao i u dolini Rame.[4] Ako se dobije razrešnica pre badnjeg dana Pavle bez obzira na desnu obalu Lima kreće. Rešenje će se dobiti. Za neki dan najbolje. Od prikupljenih snaga za Hercegovinu Pavle upotrebljuje samo 600 za desnu obalu Lima. Akcija na desnoj obali Lima trajaće samo nekoliko dana posle toga Voja na raspoloženju za oblast Čajniče, dotle Vi osmatrajte dobro situaciju oko Čajniča.

6. JANUAR 1943. g.

, ...

Ištvan

Molim vas da se u vojničke planove ne mešate već da izvršavate onako kako se diriguje. Što Crnogorci do sada nisu krenuli nije moja krivica već svih onih koji politički nisu stvar pripremili jer Tetkići ne dozvoljavaju da se snage Crnogoraca prebace čak ni u Hercegovinu. Dalje mi znamo šta radimo. Crnogorske snage moraju udarati u bok i pozadinu komunista a u isto vreme da im spreče da se ne izruče u Hercegovinu. Zato vas molim i naređujem izvršujte moja naređenja i narodu objasnite da crnogorci udaraju u bok i pozadinu komunista. Sav trud da me naterate na izvršenje vaših planova je uzaludan. Ja znam šta radim i nemojte ometati već i vi tražite da se omogući prolaz tamo gde treba. Ne bude li se ovo odobrilo mi krećemo ilegalno jer nam nije stalo do njihovog odobrenja. Znajte da je vaš prvobitni plan vrlo rđav i za mene neupotrebljiv. Ostajem pri svome planu i on se mora izvršavati. Koliko su Tetkići iskreni vidi se po tome što nam dižu Turke protiv nas oko Čajniče i na desnoj obali Lima, a i vama još nisu dali naoružanje. To su ordinarni lažovi. Zato mi ima da radimo onako kako je najbolje i za nas najsigurnije. Ja ne očajavam niti smatram da smo u nekom očajnom položaju a moj plan je takav da i neuspeh ne bi mogao da dovede do očajanja kako vi zamišljate a što bi stvarno bilo da se radi po vašem planu. Molim Vas radite na tome da Crnogorci bar u Her-

[2] Odnosi se na Albance.
[3] Ćirilo Dimitrijević, potporučnik, načelnik štaba Mileševskog korpusa.
[4] Iz sastava italijanske divizije »Murđe« (Murge).

ШТАБ
ЛИМСКИХ САНЏАЧКИХ ЧЕТНИЧКИХ ОДРЕДА

Стр. Пов. Број 23
10 – I – 1943. г.
ПОЉОВАЈ

Ђенерал Штаба Врховне Команде
Ст. Рег. ____
№ ____

НАЧЕЛНИКУ ШТАБА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ [illegible]

Акција на десној обали Лима у срезу Бјелопољском завршена је. Иста је изведена тачно по утврђеном плану. Резултат ове борбе је:

1) Потпуно су уништена следећа муслиманска села (Секције: Плевље, Сјеница, Пећ и Колашин):
- Вољавац, Губавача, Радијеља, Усаковићи, Пресеченик, Батурићи, Доњи Влах (секција Плевље), Муровићи, Шоља, Радијева Глава, Побретиће, Јелиње, Доња Костеница, Стубло, Врх, Змијинац, Шиповице, Негобратина, Османбегово село, Дупљаци, Јасен, Костиће, Кашевар, Ивање, Годијево, Жилици, Горња Црнча, Горњи Радулићи, Врба, Црхаљ, Краденик, Стипање, Личине (Секција Сјеница-Пећ) – Укупно 33 села.

2) Жртве: Муслимана бораца око 400 (стотине)–
жена и деце око.....1000.–

Наше жртве: 14 мртвих и
26 рањених од којих 3 жене

До оволиког броја наших жртава дошло је не услед неправилног вођења од стране старешина, већ очигледног нечувања самих војника и њихових херојских јуриша на муслимане, који су били затворени у својим кућама.

Све куће у горе наведеним селима биле су попаљене, ма да сам био издао наређење да се не пале. До овог паљења дошло је услед погибије извесних наших бораца.

Народ је отерао својим кућама доста стоке и других животних намирница-нарочито избеглице.

Морал код нашега народа са овом борбом је нарочито подигнут на великој висини. Са овом борбом је нарочито подигнут углед организације код народа као моћне и јаке, јер је ова борба завршена тако рећи у току једног дана и ако је непријатељ био скоро раван нашим снагама, као и за то, што је народ јасно приметио, да окупатор није смео да интервенише на страну муслимана, како је то до сада стално испољавао.

Морал код муслимана је потпуно опао. Једно село на левој обали Лима (с. Кукуље) било је понудило предају оружја, али сам одбио да примим оружје из чисто [illegible] разлога како би и Италијанима ставио до знања, да желим да се сукоб локализује као и да народ жели мир са свима који хоће мир (пошто је ово село било увек мирно). Поред тога они муслимани, који су са нама још из раније желели сарадњу ступили су у сукоб и свађу са онима, који су досада напалали наш живаљ.

Италијани првог дана борбе (6-I-) покушали су да интервенишу. Међутим из Колашина сам јавио депешом да ћу ја лично локализовати сукоб, у противном да ће бити нападнуте и Италијанске трупе од самога народа. Ради тога нису смели ни интервенисати.

По моме доласку на терен, поново су хтели да интервенишу и били су чак извели и артилерију, али када сам им рекао, да ћу ја стати на страну народа и отворено ступити у сукоб са њима ако буду потпомагали муслимане, одустали су од те намере. Две чете Италијана биле су изашле одмах да интервенишу у корист муслимана, али су наши по већ утврђеном плану припуцали на њих и убили су једног Италијана, а ранили три и одмах су се повукли с тим, што за жртве нису давали никаквог приговора.

Цела Италијанска интервенција се састојала у молби да локализујем сукоб.

Очигледно се овде могла приметити слабост Италијана и немоћ да интервенишу оружаном снагом.

Сукоб је локализован и сада у целом срезу влада мир.

cegovinu dođu jer ni to ne dozvoljavaju. Nikako ne razumem da za svaki rad potržete Crnogorce a ne vodite računa da i oni imaju da se bore i ovamo s Turcima.

...

8. JANUAR 1943. g.

222·6–500

Pavlova stanica je LM, ponavljam LM, ponavljam LM. Stupite u vezu sa njima da bi se uvela stanica koju Pavlovi ljudi nose sa sobom. *Tetkići odobrili prolaz. Pavle kreće čim se opremi i naoruža.*

Milo mi je što vam se Musa dopada. U njemu se nikad nećemo prevariti. Ovo što sad radi to je njegov životni cilj. Za Muslimane objavićemo pozdrav broja 2002.[5] Za sad je ovo bolje od moje izjave zbog naših ljudi. Rad na pridobijanju Muslimana je vrlo važan. Nastavite svom snagom. Nemci polako odlaze iz Srbije na ruski front pa da budemo spremni.

...

(AOS, Ča, k. 291, reg. br. 2/1

KOMANDANT LIMSKO-SANDŽAČKIH ČETNIČKIH ODREDA, 10. JANUAR 1943.

ŠTAB
LIMSKIH SANDŽAČKIH ČETNIČKIH ODREDA
Str. Pov. Broj 23
10–I–1943. g.
POLOŽAJ

NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE[1]

POLOŽAJ

Akcija na desnoj obali Lima u srezu Bjelopoljskom završena je. Ista je izvedena tačno po utvrđenom planu. Rezultat ove borbe je:

[4] Verovato se odnosi na vladu Kraljevine Jugoslavije u Londonu.
U vezi pozdrava 2002, Ostojić je 5. januara 1943. depešama br. 131, 132 i 133 predložio Draži Mihailoviću da se preko Londona, Ankare ili radio-stanice »Karađorđe« (četnička radio-stanica na Srednjem istoku) objavi rezolucija o stavu Muslimana prema četničkoj organiazciji, ili da on, Draža, da izjavu za Muslimane. Predložio mu je: da se vlada iz Londona obrati Muslimanima i da ih pozove da pristupe četničkom pokretu. London je prema tom predlogu trebao od 15. januara 1943. u više radio-emisija objaviti sledeće: »Muslimane pozdravlja br. 2002« (AOS Ča, k. 289, reg. br. 5/1).

[1] Izveštaj je upućen Draži Mihailoviću, koji se nalazio u s. Lipovu.

1) *Potpuno su uništena sledeća muslimanska sela* (Sekcije: Plevlje, Sjenica, Peć i Kolašin):

– Voljevac, Gubovača, Radijelja, Ušanovići, Presečenik, Baturiće, Donji Vlah (sekcija Plevlje), Mirovići, Šolja, Radojeva Glava, Mediše, Pobretiće, Donja Kostenica, Stublo, Vrh, Zminjac, Šipovice, Negobratina, Osmanbegovo selo, Dupljaci, Jasen, Kostiće, Kaševar, Ivanje, Godijevo, Žilići, Gornja Crnča, Gornji Radulići, Vrba, Crhalja, Kradenik, Sipanje, Ličine (Sekcija Sjenica – Peć)

Ukupno 33 sela.

2) *Žrtve:* Muslimana boraca oko 400 (stotine)
Žena i dece oko ... 1 000.–

Naše žrtve:
14 mrtvih i
26 ranjenih od kojih
3 žene

Do ovolikog broja naših žrtava došlo je ne usled nepravilnog vođenja od strane starešina, već očiglednog nečuvanja samih vojnika i njihovih herojskih juriša na muslimane, koji su bili zatvoreni u svojim kućama.

Sve kuće u gore navedenim selima bile su popaljene, mada sam bio izdao naređenje da se ne pale. Do ovog paljenja došlo je usled pogibije iznetih naših boraca.

– Narod je oterao svojim kućama dosta stoke i drugih životnih namirnica – naročito izbeglice.

Moral kod našega naroda sa ovom borbom je naročito podignut na velikoj visini. Sa ovom borbom je naročito podignut ugled organizacije kod naroda kao moćne i jake, jer je ova borba završena tako reći u toku jednog dana i ako je neprijatelj bio skoro ravan našim snagama, kao i za to, što je narod jasno primetio, da okupator nije smeo da interveniše na stranu muslimana, kako je to do sada stalno ispoljavano.

Moral kod muslimana je potpuno opao. Jedno selo na levoj obali Lima (s. Kukulje) bilo je ponudilo predaju oružja, ali sam odbio da primim oružje iz čisto političkih razloga kako bi i Italijanima stavio do znanja, da želim da se sukob lokalizuje kao i da narod želi mir sa svim koji hoće mir (pošto je ovo selo bilo uvek mirno). Pored toga oni muslimani, koji su sa nama još iz ranije želeli saradnju stupili su u sukob i svađu sa onima, koji su dosada napadali naš živalj.

Italijani prvog dana borbe (6–I–) pokušali su da intervenišu. Međutim, iz Kolašina sam javio depešom da ću ja lično lokalizovati sukob, u protivnom da će biti napadanute i Italijanske trupe od samoga naroda. Radi toga nisu smeli ni intervenisati.

Po mome dolasku na teren, ponovo su hteli da intervenišu i bili su čak izveli i artiljeriju, ali kada sam im rekao, da ću ja stati na stranu naroda i otvoreno stupiti u sukob sa njima ako budu potpomagali muslimane, odustali su od te namere. Dve čete Italijana bile su izašle odmah da intervenišu u korist muslimana, ali su naši po već utvrđenom planu pripucali na njih i ubili su jednog Italijana, a ranili tri i odmah su se povukli stim, što za žrtve nisu davali nikakvog prigovora.

Cela Italijanska intervencija se sastojala u molbi da lokalizujem sukob.

Očigledno se ovde mogla primetiti slabost Italijana i nemoć da intervenišu oružanom snagom.

Sukob je lokalizovan i sada u celom srezu vlada mir.

U borbi je zaplenjeno 4 puškomitraljeza i pušaka čiji mi je broj još nepoznat.

Na položajima sam ostavio oko 800 ljudi, kao branu ako bi muslimani šta pokušali, ma da smatram da je to isključeno.

Drugih novosti nema.

Što se tiče odlaska za Bosnu, sada se vode razgovori oko spreme i prevoza, o čemu ću Vam dostaviti detaljan izveštaj.

Milivoje Jojić koga je izgleda G.P.O. uputio da sazna gde se nalazite, nalazi se u odredu kod Baćovića. Pustio je bradu, nosi četničku uniformu, a izjavio je da je pobegao od gestapoa. On je kao kurir Baćovića dolazio u Nikšić i Ostrog kod Baja Stanišića. Sa Stanišićem se poznaje iz Bileća, gde je on bio sreski načelnik, a Bajo komandant Podoficirske škole.

Sa Baćovićem se poznaje iz Beograda i Sombora. U Beogradu je Baćović bio šef kabineta ili sekretar Riste Jojića u vladi Nedićevoj, a Jojić je sinovac Rista Jojića.[2]

Zbog raznih malverzacija, Baćović je pobegao iz Beograda i došao pod Vašu komandu.[3]

Jojića poznajem lično. Obzirom na njegov loš i prevrtljiv karakter, lako je moguće da je član G. P. O. jer je tačno da je Ljotićevac.[4]

Podaci o njegovom bavljenju kod Baćovića, u Nikšiću i Ostrogu, apsolutno su tačni. Ove podatke je doneo jedan moj četnik, koji ga je video i sa njime se razgovarao, a sada se nalazi u Kolašinu.

Obzirom da je Baćović prijatelj Rista Jojića, a ovo sinovac Ristov smatram da ga Baćović neće uhapsiti niti likvidirati, a još i za to što su

[2] Risto Jojić je bio komesar Ministarstva prosvete u komesarskoj vladi, koja je ustrojena 1. maja 1941. u Beogradu. Ova komesarska vlada u Srbiji postojala je do 29. avgusta 1941. kada je obrazovana »Vlada narodnog spasa« na čelu sa generalom Milanom Nedićem.

[3] Petar Baćović je, prema nekim dokumentima, bio u Beogradu šef kabineta ministra unutrašnjih poslova Nedićeve vlade. U istočnoj Bosni pojavio se aprila 1942. u ulozi komandanta Grupe četničkih odreda za akciju protiv snaga NOP-a.

[4] Odnosi se na pristalice Dimitrija Ljotića.

obojica zajedno bili svojevremeno policiski kapetani u Subotici, pa se dobro poznaju, jer su istih kvaliteta.

Stoga smatram da bi trebalo narediti:

1) Branku[5] da ga uhapsi bez znanja Baćovića i sprovede ka Ružiću s tim da se na putu likvidira, ili

2) Da Vi naredite Baćoviću da ga uputi u štab kod Vas, ali isključivo preko Šavnika, a ja da naredim Ružiću[6] da ga u putu likvidira.

Trećeg izlaza nema.

Veoma je pokvarenog karaktera i može biti opasan. Na svaki način bi ga trebalo likvidirati.–

KOMANDANT, major
Pav. I. Đurišić

(AOS, Ča, k. 132, reg. br. 9/3)

JOSIP BROZ TITO – KOMINTERNI, 25. JANUAR 1943.

Zašto »Slobodna Jugoslavija« ne govori u svojim komentarima o toj velikoj ofanzivi na oslobođenu teritoriju gdje ujedinjeni Nijemci, ustaše, Talijani i Mihailovićevi četnici čine takva zvjerstva, a londonski radio u isto to vrijeme veliča ovog gnusnog izdajnika naroda? Treba znati da i sada najviše strada srpsko stanovništvo i da najveći dio krivice za to snosi izbjeglička jugoslovenska vlada u Londonu.

25. januar 1943.

Valter

A–CK SKJ F. CK KPJ–KI, reg. br. 1943/26, Prevod s ruskog

[5] Zaharije Ostojić.
[6] Ivan.

KOMANDANT LIMSKO-SANDŽAČKIH ČETNIČKIH ODREDA, 29. JANUAR 1943.

ŠTAB
LIMSKO-SANDŽAČKIH
ČETNIČKIH ODREDA
str. Pov. O. Br. 115
29. januara 1943. g. u 24 č.
POLOŽAJ

ZAPOVEST

(Sekcija 1:100.000 Plevlje–Žabljak–Vardište–Višegrad)

Zverstva Muslimana, komunista i Ustaša u Čajničkom, Fočanskom i pljevljanskom srezu prema Srpskom življu prešla su sve granice.

Da bi se jednom za svagda Srpski živalj spasio narodnih izroda i izdajica, preduzeće se akcije za njihovo uništenje.

U vezi sa ovim, –

NAREĐUJEM:

1) **I ODRED**
Komandant, kapetan Lukačević Vojin.[1]
Štab 148

Sastav:

I kolona:

Komandant, poručnik Kalajitović Vuk,

Višegradska brigada	200 boraca,
Pribojska brigada	400 boraca,
Novovaroška brigada	200 boraca
Svega	800 boraca.

I kolona vrši prikupljanje na prostoriji: s. Zabrdski Toci. Prikupljanje završiti 3. februara do 18. časova.

Zadatak: 5. ovog meseca u 24. časa preduzima napad opštim pravcem: ś. Zabrdski Toci – s. Zabrđe – Gajeva pl. – Paravačke strane (k. 1 118) – s. Strgačina.

II kolona:

Komandant, poručnik Šoškić

II kolona vrši prikupljanje na prostoriji s. Bučje. Prikupljanje završiti 3 februara do 18 časova.

[1] Vojislav.

Aleksandar.

Prijepoljska brigada	100 boraca,
Pljevaljska brigada	200 boraca,
Bjelopoljska brigada	300 boraca,
Leteći odred	150 boraca.
Svega:	800 boraca
UKUPNO:	*1 000 boraca.*

2) II ODRED

Komandant, major Vesković Andrija sa svojim štabom.

Sastav:

III kolona:

Komandant, kapetan Pavićević Miloš,

Beranska brigada	300 boraca,
Kolašinska brigada	450 boraca,
Štabski jur. bataljon	350 boraca.
Svega:	1 100 boraca.

Zadatak: 5 ovog meseca u 2 časa preduzima napad opštim pravcem: s. Bučje – s. Sočice – s. Đakovići – s. Kovačevići – s. Hladilji.

Zadatak: Prva kolona snažnim, drskim i energičnim napadom na svome pravcu što pre ima izbiti na reku Drinu.

Druga kolona ima manevarsku ulogu da iz pozadine udari na snage ispred prve kolone i da se najvećom brzinom što pre pojavi na reku Drinu.

Jednim malim delom snaga sa severa sprečiti izlazak Turaka iz Metaljke, ne napadajući Metaljku, pošto se tu nalaze Italijani.

III kolona prikupiće se na prostoriji sela Gotovuša (jugozapadno od druma). Prikupljanje završiti 3 februara do 18 časova.

Zadatak: 5 ovog meseca do 5 časova ovlađuje Kovač Planinom.

Sa jurišnim bataljonom i Beranskom brigadom vrši demonstracije u pravcu Metaljke, vezujući njene snage za sebe.

Sa Kolašinskom brigadom preduzima napad u 5 časova pravcem Kovač pl. – Rajčevo Brdo, gde će uhvatiti vezu sa [II] kolonom.

Po potpunom ovladavanju Bukovicom, preuzima napad pravcem: Rajčevo Brdo – Borovine – Koprivni Do – Debelo brdo – selo Miljeno – s. Kopači.

Sprečiti svako otstupanje Bukovičkih snaga ka Metaljci.

IV kolona:

Komandant, poručnik Jelovac Jovan,[2]

Pljevaljska brigada	550 boraca.
Svega	550 boraca.
UKUPNO:	*1 650 boraca.*

IV kolona prikupiće se na prostoriji: s. Nange 3. februara do 18 časova.

Zadatak: 5 februara u 2 časa preduzima napad pravcem: s. Nange – s. D. Dubac – Rajčevo Brdo, gde se sastaje sa Kolašinskom brigadom i po tom u sastavu iste preduzima napad njenim pravcem.

Ova kolona treba da izvrši demonstrativan pritisak na širokom frontu na snage Bukovice, da time skrene pažnju na sebe i omogući izvršenje manevarskog zadatka Kolašinske brigade i V kolone.

3) III ODRED

Komandant, major Kasalović Zdravko,

Ceo odred 4 februara do 18 časova se prikuplja na prostoriji: s. Vikoč – s. D. Papratno, odakle 5 februara:

Sastav:

V kolona:

Komandant, kapetan Bojović Nikola,

I Durmitorska brigada	450 boraca.
Svega:	450 boraca.

V kolona preduzima napad opštim pravcem: s. Tvrdkovići – s. Rujevica – Rajčevo Brdo.

Ovaj napad preduzima 5 februara u 5 časova pre podne.

Zadatak: udarom na bok i pozadinu snaga Bukovice, iste što pre uništiti. Onemogućiti povlačenje Bukovičkih snaga na Metaljci i Čajniču.

VI kolona:

Komandant, kapetan Ružić Ivan,

VI kolona preduzima napad 5 februara u 3 časa opštim pravcem: s. Tvrdkovići – s. Madžari – Crni Vrh – Banjuš – s. Kopači.

---

[2] Jelovac je bio komandant Pljevaljske brigade. Poginuo je 10. aprila 1944. u borbi protiv pripadnika NOP-a.

II Durmitorska brigada	450 boraca,
Čelebićski bataljon	150 boraca.
Svega:	600 boraca.
UKUPNO:	*1 050 boraca.*

Zadatak: Da se neopaženo provuče kroz srpska sela u pozadinu neprijateljskih snaga severozapadno od Ifsara i iz pozadine slomi otpor ovih snaga, izvršujući potpuno opkoljavanje sa kolonom, koja će ići duž r. Drine. Naređenje za dalji rad primiće u toku operacija.

Komandant odreda major Kasalović Zdravko ide sa VI kolonom.

4) IV ODRED

Komandant, koga odredi K-nt. Drinskog korpusa.[3]

Sastav:

Snage Drinskog korpusa:
a) snage na položaju i
b) kolona jačine 500 boraca.

Prikupiće se 4 februara do 18 časova na prostoriji: s. Gabelići – s. Drugovići – s. Hodorovići, sem snaga koje se nalaze na položaju.

Zadatak 5 februara u 4 časa izjutra preduzima napad opštim pravcem: desnom obalom r. Drine s tim, da najenergičnijim dejstvom što pre posedne prelaze na reci Drini do s. Kopači i tako onemogući komuniciranje Muslimana i Ustaša preko Drine.

Snage, koje su sada na položaju vrše u početku samo demonstrativni napad, a po ispoljavanju uspeha kolone pored Drine i ove snage preduzimaju snažno nadiranje pravcem: Grahovišta – Paljika – Jarčišta. Naređenje za dalji rad primiće u toku operacija.

5) Beranska i kolašinska brigada i štabski jurišni bataljon krenuće 30 januara u 12 časova pravcem: Kolašin – Mojkovac – Cer – Barice – Kosanica – s. Kakmuži – s. Brvenica – s. Gotovuša.

Prenoćišta: na Mojkovcu 30/31 januara, Baricama 31/1 februara u 1/2 februara, Kosanica 2/3 februara i Gotovuša 3/4 februara.

Bjelopoljska brigada krenuće 30 januara u 12 časova pravcem Kolašin – Mojkovac – Stožer – Kovren, gde će primiti dalji pravac kretanja od kapetana Lukačevića Vojina.

[3] Bajo Nikić je bio komandant Drinskog korpusa.

Prenoćišta: Lepenac 30/31 januara, Stožer 31/1 februara. Na Kovrenu će se u toku 1 februara javiti kapetanu Lukačeviću Vojinu radi prijema naređenja o daljem pokretu.

6) Snage I i II Durmitorske brigade prikupiće se na Žabljaku 1 februara i zajedno krenuti sa Žabljaka 2 februara na prostoriju prikupljanja pravcem: preko Tepaca ili Šćepan Polja (zavisi od mogućnosti kretanja) na Čelebić, gde ulazi u sastav Čelebićski bataljon, tako da na prostoriji prikupljanja budu 4 februara do 18 časova.

7) *Oružje.* Svaki komandant poneće sobom svo automatsko oružje i bacače sa kojim raspolaže. Poneti na pušku najviše po 50 metaka.

Skrenuti pažnju na čuvanje municije, a komandanti I i II Durmitorske brigade o ovome će naročito voditi računa.

8) *Ishrana:* Biće na terenu.

9. *Veze:* za sve vreme mora postojati međusobna veza. Održavaće se kuririma i radio vezom I i III odreda sa Glavnim Štabom.[4] Karakteristike i ključevi isti sa kojima već raspolažu komandanti. Vreme rada u 6, 9.30, 13, 16.30 i 19.30.

10) *Sanitetske mere:*

a) Sa I odredom odlazi dr. Šoškić Vukman u sastavu Bjelopoljske brigade.

b) sa II odredom odlazi dr. Vujisić i sanitetski pomoćnik Popović u sastavu Kolašinske brigade.

v) Sa III odredom odlazi dr. Milan Đurišić u sastavu I Durmitorske brigade.

g) U Šahovićima ostaje Dr. Jovanović, koji će vršiti prihvat ranjenika.

d) Ranjenike I i II odreda evakuisati u Šahoviće, a I odreda na Žabljak, IV odreda u Foču ili Žabljak.

11) *Obezbeđenje:* I odred preduzeće mere za obezbeđenje od muslimanskih sela u Pribojskom srezu. II odred od Muslimana u Podpeći, od Italijana u Čajniču i na Metaljci.

12) *Postupak,* Italijane ne napadati. Sve borce Muslimane, Ustaše i komuniste ubijati. Žene i decu ne ubijati.

Zaplenjeno oružje evakuisati: I odred u s. Bučje. II odred na Meljak, III i IV odred na Čelebić. Bukovicu spaliti. Ostala sela ne paliti u koliko to taktički obziri ne nalažu.

13) Ja ću se u toku operacija nalaziti sa štabom na pl. Kovaču (žandarmeriska stanica) gde će mi komandanti slati izveštaje neizostavno ujutro, u podne i na veče.

M. P. KOMANDANT. Major,
Pav. M. Đurišić

---

[4] Odnosi se na Štab Limsko-sandžačkih četničkih odreda.

Dostavljeno:
N-ku štaba Vrh. komande........ (1),
K-tima odreda .... (4),
K-tima kolona .... (6),
Za arhivu štaba .... (1).
Svega 12 k-da,

30. januara u 2 časa.

Načelnik štaba
kapetan
Rad. M. Popović[1]

(AOS, Ča, k. 132, reg. br. 18/3)

VRHOVNI ŠTAB NOV I PO JUGOSLAVIJE 30. JANUAR 1943.

ČETNICI!

Obraćamo se ovim svim poštenim ljudima među četnicima, svima vama koji još niste svjesni da ste gurnuti u bratoubilački rat za račun okupatora, svima vama koji gledate a ne vidite, svima koji slušate a ne čujete, svima zavedenim, svima prevarenim i silom mobilisanim. Obraćamo vam se prije nego što bude kasno, prije nego što budete izvrgnuti uništenju od jedinica naše Narodnooslobodilačke vojske, koja to ne želi. Naš jedini cilj je istjerivanje okupatora iz zemlje i uništenje svih izdajnika, koji su se svjesno stavili u službu vjekovnih neprijatelja našeg naroda – talijanskih i njemačkih osvajača. Obraćamo vam se prije nego što uprljate vaše ruke u bratoubilačkom ratu, koji najviše želi i koji organizuje okupator.

Već godinu i po dana srpski narod vodi najveličanstveniju i najsudbonosniju borbu u svojoj istoriji. Vodi je za svoju slobodu i nezavisnost, za svoju čast i dostojanstvo. Vodi je pod rukovodstvom Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, vodi je sa svojim junačkim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda.

Šta, međutim, rade vaše današnje vođe za to vrijeme? Lažu, varaju i izdaju.

Lažu neprekidno, neumorno, bezočno. Lagali su i lažu da naš narod nema snage za borbu protiv okupatora. Lagali su vas i lažu da nam naši saveznici poručuju da nije vrijeme za borbu. Naš najveći saveznik,

[1] Radomir.

naš najveći prijatelj, Sovjetski Savez pozvao je sve porobljene narode u oslobodilačku borbu, pozvao je i naše narode u borbu. Naša Narodnooslobodilačka vojska je saveznik Crvene armije, saveznik engleske i američke armije, i ona se time ponosi. Lagali su vas i lažu da su protiv okupatora. Oni su njegove sluge, a od vas su napravili njegove saveznike. Primaju pare od njega, piju zajedno s okupatorskim oficirima, naoružavaju vas s okupatorskim oružjem, kolju hrvatsko i muslimansko stanovništvo za račun okupatora, ubijaju i muče srpske narodne borce, pripremaju pomoću okupatora svoju krvavu i pljačkašku vladu. Lažu vas da će se »Englezi iskrcati i njih dovesti na vlast«, lažu, jer Englezi, iskrcali se ili ne, neće se miješati u unutrašnje stvari drugih naroda, jer je to osnova savezničke politike i svih ugovora između Saveznika.

Varaju vas neprekidno, neumorno, bezočno. Govore vam da su partizani zaštitnici ustaša, a sami su sklopili krvavi savez s ustaškim banditima protiv partizana, koji su cijelu ustašku državu iz temelja poljuljali i već je doveli na rub propasti. Sada i vaše vođe pokušavaju da pomognu – i zato vas dovode sa svih strana, iz Hercegovine, iz Crne Gore, iz istočne Bosne, da ovdje, daleko od svojih kuća, ginete za interese okupatora i Pavelića, koji je poklao stotine hiljada vaše braće, sestara i sinova. Pitajte vaše četničke vođe zašto su vas doveli, upitajte sami sebe zašto ste došli. Neće vam reći da vi svojim tijelima treba da branite prilaze okupiranom Splitu i ustaškom Zagrebu. Naša Narodnooslobodilačka vojska ostvaruje bratstvo Srba, Hrvata i Muslimana u borbi protiv okupatora, vaše četničke vođe ostvaruju bratstvo s ustašama u borbi protiv naroda. I dok jedinice Narodnooslobodilačke vojske oslobađaju grad za gradom, srez za srezom, dotle vaše četničke vođe kuju zajedničke planove, s ustašama kako da ih opet povrate u Livno, Duvno, Glamoč, [Bos.] Petrovac, Drvar, Mrkonjić-Grad, Bihać, Cazin, [Bos.] Krupu, Prnjavor, Tešanj, Žepče, Slunj, Korenicu, Lapac, Udbinu i u druge oslobođene varoši. Pitajte ih ko je bio u ovim gradovima i ko ih je oslobodio. Pitajte ih! Neće vam odgovoriti! Pitajte ih koliko je ustaša istrijebljeno u krvavim borbama za oslobođenje ovih varoši. Znaju oni to – ali vam neće odgovoriti. Pitajte ih koliko su gradova i sela oslobodile »jedinice« Draže Mihailovića, njihove »jedinice«. Pitajte ih – neće vam odgovoriti, jer ne mogu. Oni ne oslobađaju, nego porobljavaju – oni su samo prethodnica okupatora.

Šta vam mogu kazati? Mogli bi vam reći koliko su muslimanskih i hrvatskih žena i djece poklali, koliko su pobili Srba koji su bili za narodnooslobodilačku borbu. To bi vam mogli reći, ali ako ih pitate, neće vam ni na to pitanje odgovoriti. Kriju oni pred vama svoje zločine. Prikazuju ih u drugom svjetlu! Pitajte ih ko je klao Srbe. Da li one nevine žene i djeca s Biokova, iz Prozora, iz Foče i drugih mjesta koje su zvjes-

ki pobili vaše vođe, ili zlikovci s kojima vaše četničke vođe sklapaju sporazum i savez? Pitajte ih, ali upitajte i sami sebe: zar je to dostojno srpskog naroda da se u njegovo ime vrši osveta nad nevinom djecom i nemoćnim ženama i starcima.

Pitajte ih zašto su sklopili savez s ustašama. Neće vam odgovoriti. Varaće vas. Ali mi ćemo vam kazati. Vaše četničke vođe, izdajice sprskog naroda, krvnici svih naroda Jugoslavije, služe svoju službu okupatoru. Okupator traži četničko-ustaški savez. On se nada će tako moći suzbiti narodnooslobodilačku borbu. Okupator traži, izdajnici slušaju!

Pitajte ih zašto kolju nevino hrvatsko i muslimansko stanovništvo, braću vašu. Oni vam neće odgovoriti. Ali mi ćemo vam kazati. Osnovni interes okupatora je da što više zakrvi naše narode. Na njihovoj međusobnoj borbi on može da zida svoju vladavinu. I zbog toga je naredio ustašama, što su ovi jedva dočekali, da kolju Srbe. Zbog toga je naredio četnicima, što su i ovi jedva dočekali, da kolju i ubijaju Hrvate i Muslimane.

Ovu naredbu okupatora vaše četničke vođe primile su objeručke. Ona odgovara njihovim željama i željama njihove izbjegličke vlade: da na mržnji i zavadi naroda ponovo uspostave svoju staru, nenarodnu izdajničku vlast. I ustaše su svoju krvavu ustašku vlast pokušale da zasnuju na krvi i međusobnoj mržnji naroda Jugoslavije.

Vaše vođe vas izdaju, neprekidno, neumorno, bezočno. Oni su vas doveli iz svih krajeva zemlje, iz Hercegovine, Crne Gore i istočne Bosne da vas bace pred naše mitraljeze i puške, topove i bacače, štedeći tako živote talijanskih i njemačkih vojnika. Guraju vas u najsramniju smrt, zbog koje će vas se vaša djeca stidjeti.

Lažu vas, varaju i izdaju!

Naša Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi zadaju sve teže udarce okupatoru i njegovim slugama. Ona čisti našu zemlju od fašističkih osvajača. Ona uništava njihove sluge. Narodni ustanak plamti u cijeloj zemlji. Danas nema više snage koja ga može ugušiti. Danas se, pod komandom Vrhovnog štaba, bore zajedno, rame uz rame, i srpski, i hrvatski, i slovenački, i crnogorski i makedonski narod za svoju slobodu i svoju budućnost. Zajedno, složno i bratski.

Danas kada Crvena armija uništava jezgro njemačke ratne mašine, kada razbija fašističke snage, danas kada savezničke armije u sjevernoj Africi uništavaju osovinski afrički korpus, danas kada je čas pobjede i oslobođenja blizu: osvijestite se! Još nije kasno!

Ne slušajte vaše vođe! Oni su agenti okupatora. Napuštajte vaše vođe. Oni su krvnici svih naroda Jugoslavije. Vraćajte se vašim napuštenim domovima! Vaše vođe hoće da vaši domovi opuste. Prelazite na

našu stranu! Postanite borci za slobodu srpskog naroda, za bratstvo naroda Jugoslavije, za novu, slobodnu Jugoslaviju!

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

30. januar 1943.

Vrhovni štab
Narodnooslobodilačke vojske i
partizanskih odreda Jugoslavije

(AOS. F. NOR. k. 12. reg. br. 9/1)

IZVRŠNI ODBOR MUSLIMANSKE NACIONALNE VOJNE ORGANIZACIJE BOSNE I HERCEGOVINE, JANUAR 1943.

Muslimanima Bosne i Hercegovine i Sandžaka

Muslimanska Nacionalna Vojna Organizacija, koja je osnovana i radi na organizovanju i naoružavanju u Bosni i Hercegovini i drugim krajevima naše Jugoslavije, do sada je uspjela organizovati i dobrim dijelom naoružati Muslimane u srezovima Mostar, Tuzla, Gračanica, Konjic, Stolac, Nevesinje, Trebinje, Gacko, Čapljina, Kalinovik. Osim toga povjerenici naše organizacije rade gotovo u svim mjestima naše zemlje i prema mjesnim prilikama, pa često puta i pod najtežim okolnostima, progonjeni od ustaša i sličnih njima, pripremaju Muslimane, da se u odučnim momentima, koji predstoje našem narodu, nađu ovi Muslimani na okupu, u borbi za svoj opstanak i slobodu, te osiguranje pune ravnopravnosti u današnja i buduća vremena, koja će nastupiti u našoj zemlji.

Osnovi naše politike su: Puna sloga i organizovanje svih Muslimana na osnovi svi za jednoga a jedan za sve. Puna sloga i izmirenje sa braćom pravoslavne vjere na bazi pune ravnopravnosti, međusobnog poštovanja i saradnje u svim granama narodnog života.

Mi znamo da ima krajeva gdje su Muslimani ni krivi ni dužni stradali od pojedinaca braće pravoslavne vjere, te bili ubijani i pljačkani, ali je isto tako istina da ima krajeva gdje su to radili Muslimani prema pravoslavnim i to nažalost prije nego što su oni to prema nama počeli raditi. Teško bi danas u tome pogledu bilo voditi raspravu i pronaći pravu istinu, ali svakako nam nije do toga da branimo razbojnike i pljačkaše bilo sa jedne ili sa druge strane. Međutim na svima dobronamjernim je neizostavna dužnost da svim silama nastojimo da mjesto nebratstva i nesloge zavlada bratstvo i puna sloga, u čemu je jedini spas i jednima i drugima.

Jedna je sigurna stvar, a ta je, da dok ustaški zlikovci nisu došli među naš mirni i pošteni narod, da smo mi živili mirno i ljudski sa svojim komšijama bez razlike vjere, da smo se slobodno razvijali i napredovali i da je naš narod bio pošteđen od svih neprilika. Zato jedna od naših glavnih dužnosti jeste onemogućavanje svakog ustaškog rada i ustaške vlasti nad našim mirnim narodom, jer nam je poznato da je glavni cilj ustaške politike upotrebiti Muslimane za borbu protiv Pravoslavnih, kroz koju borbu oni misle da će iskoreniti i jedne i druge, što im ako Bog da i ako bude svijesti u našem narodu ne će uspjeti.

Mi smo i krvlju i zemljom povezani sa braćom pravoslavne vjere, mi moramo voditi politiku koju nam diktira krv i zemlja na kojoj živimo. Kroz istoriju mi smo uvijek uspijevali kad smo vodili politiku bratstva, a ne politiku osvete. Kad god su Muslimani prestali da vode politiku prijateljstava i saradnje sa pravoslavnima uvijek su loše prošli, jer ta politika je i nebratska i neprirodna. Mi smo i pored svega danas u krajevima gdje smo organizovali se i izmirili sa pravoslavnima uspjeli da zavedemo snošljivo stanje za Muslimane gdje smo god onemogućili zlikovačku ustašku politiku, mi danas živimo mirnim životom spremajući se za bolje dane i bolju budućnost.

Braćo Muslimani! Našoj organizaciji je poznato pod kakvim teškim okolnostima ste živili i kako ste teško prolazili, a naročito u ustaškoj Hrvatskoj, koja je više puta pokušavala a i sada pokušava, da vas gurne u sukob sa komšijama, a poslije toga da vas ostavi na milost i nemilost svemu i svakome. Poznato nam je kako ste stradali i kako ste po negdje teškom mukom došli do nešto naoružanja a poznato nam je da i danas ustaški plaćenici i neprijateljski provokatori pokušavaju da vas uvuku u sukobe sa vašim komšijama Srbima, da bi vam pripremili sudbinu mnogih naših nesretnih mjesta. Otvorite oči i nedajte se zavoditi. Ono što je vaše nedajte da drugi zloupotrebljavaju, jer smo mi radi takvih stvari dosta nepotrebno stradali i prolili za drugoga dosta dragocjene narodne krvi. Od sada hoćemo da vodimo samo svoju politiku kojom želimo za sebe i za svoje potomstvo sačuvati ovo što nam je ostalo i pomoću toga kroz bratstvo i slogu našega naroda stvoriti sebi bolju i ljepšu budućnost.

U ime naše organizacije pozivamo vas da se u zadnji čas trgnete i da svi do jednoga, osim ustaša, stupite u naše redove i da počnete voditi politiku za naše organizacije i ondje gdje postoje oružane Muslimanske jedinice iste odmah proglasite za naše, jer jedino našoj Organizaciji je cilj pametna i poštena zaštita muslimanskih interesa o obezbjeđenje sigurne budućnosti našem narodu na principima uzvišenog islama, a ti su: sloboda vjere, svetinja porodice, poštovanje privatne imovine, socijalna pravda i demokratske političke slobode. U našim redovima po-

mognuti politikom naše organizacije poslužiće i Vama i nama, a dani koji su pred nama u mjesto propasti naše donijeće nam slobodu

Kalinovik, januara 1943. god. Za Izvršni Odbor Mus. Nac. Voj. Org.

Dr Ismet Popovac
Fehim Musakadić
Mujo Pašić

(Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, inventarski broj 11927.)

IZVRŠNI ODBOR MUSLIMANSKE NACIONALNE VOJNE ORGANIZACIJE BOSNE I HERCEGOVINE, JANUAR 1943.

JEDNA PORUKA MUSLIMANIMA

Pod potpisom komande Četničkih odreda u Bosni upućena je jedna značajna »Poruka Muslimanima Bosne«. Ova poruka zaslužuje našu naručitu pažnju i nesmije ostati nezapažena, bez odgovora i ako je pisana tako neobjektivno, da se može nazvati punim pravom deplasiranom.

U prvom uvodnom dijelu ove poruke, svaljuje njezin autor svu odgovornost za strašna zlodjela, koja su učinila ustaše nad pravoslavnim Srbima, na nas Muslimane. Nama se prebacuje da se nismo pokazali na visini u ovim ozbiljnim vremenima, da nismo zauzeli pravilan i čestiti stav prema Srpskom narodu u doba njegovog najvećeg stradanja, da su se naše muslimanske mase povele olako za protu srpskom propagandom, da smo zauzeli doskrajnosti borben stav protu Srpskom narodu, da smo nošeni vjerskim fanatizmom bacili pod noge sve obzire čovječnosti, zatvorili oči pred principima Pravde, spustili se do uloge svirepih ubica, da smo išli ustaškim putevima, za uništenje srpskog naroda da su zbog našeg stava poklane nevine Srpske žrtve, žene i djeca, da smo se mi muslimani nalazili u ogromnoj većini u suprotnom frontu, dok su Srbi prolijevali svoju krv i t.d.

Pošto nas je ovako strašno i generalno izgrdio i upravo oklevetao autor ove poruke, on nam u drugom, zaključnom dijelu ipak priznaje da među nama ima i »lepi broj ljudi, koji se nisu ničim ogrešili o interese srpskog naroda«, pa na dodaje da je taj broj pomagao i zaštićivao mnoge Srbe, te radi tog zaslužuje priznanje svakog čestitog Srbina.

Kada jedan objektivan čovjek pročita ovu poruku, vidjeće odmah, da njezin autor spada u onu grupu naših Pravoslavaca, koji se nisu ni-

kada mogli da dignu na dostojnu visinu, s koje bi mogli da sagledaju čitav naš komplicirani nacionalni problem, pa da prema nama muslimanima bude objektivan. Mislimo, da mu nećemo učiniti krivo, to nebi ni želili u današnja ozbiljna vremena, kada treba metnuti na kantar svaku riječ, da su baš ljudi ovakoga mentaliteta najviše krivi, što nije uvijek postojao željeni bratski odnos između muslimanskog i pravoslavnog elementa našeg naroda i da baš oni nose najveći dio odgovornosti za nezadovoljstvo koje je vladalo među muslimanima za vrijeme prošlih jugoslavenskih režima. Jer da su muslimani »nošeni vjerskim fanatizmom«, da su »bacali pod noge sve obzire čovečanstva«, i »zatvorili oči pred principom pravde«, da su spustili na uloge svirepih ubica i da smo »išli za uništenjem srpskog naroda«, kako to tvrdi i generališe poruka, danas nebi bilo ni jednog Srbina, ni uopće hrišćanina, pa ni na čitavom Balkanskom Poluostrvu. Nismo mi muslimani trebali čekati na današnje ustaško doba, da uništimo Srbe, mi smo to mogli učiniti prije 500 godina i kasnije, kada je vladao vjerski fanatizam na čitavom svijetu i kad smo imali svu vlast u svojim rukama, u ta vremena i prije toga pali su žrtvom muslimani Španije, Mađarske, Like i drugi krajeva koje su Turci i Arapi napuštali.

I danas, prilikom ovih groznih, kakvih naša historija zaista nepamti, u kojim su stradale stotine hiljada nevinih srba, što mi iskreno žalimo, da smo mi smatrali da treba da pođemo ustaškim putem, neka bude uvjerena komanda četničkih odreda u Bosni, da bi se jedna mogla razviti četnička akcija u Bosni i da nebi mogla nikada postići one uspjehe, koje je postigla. Ali mi muslimani to nismo mogli i nismo htjeli učiniti, jer bi se to protivilo našoj tradiciji, našoj historiji, našem srcu i našoj duši. Nisu se naše mase povele za protu srpskom propagandom, nego su se za tom propagandom povele samo pojedinci i kriminalni tipovi i one zločine koje pripisuje ta poruka nama, kao cjelini, te su zločine vršili samo ti pojedinci, a ta nam poruka pri koncu priznaje. Jer onaj »lep broj muslimana« koji se nije ničim ogriješio o srpski narod, to je u stvari velika većina muslimana Bosne.

Četnička poruka tvrdi, da su zbog našeg stava poklane nevine žrtve, žene i djeca. Međutim Dr. Grizogono hrvat i katolik, bez sumnje odličan poznavaoc inicijatora i izvršioca svih mogućih i nečuvenih zločina nad Srbima, pripisuje u ovom pismu upućenom Zagrebačkom nadbiskupu Dr. Stepincu na 6. II 1942 g. iste izključivo katolicima, katoličkoj crkvi i njezinom kleru, bez da muslimane uopšte spominje. Činjenice koje je on naveo, a koje su i među nama notorno poznate, demantuju prema tome sve vaše tvrdnje o našoj tobožnjoj odgovornosti, za sve nesreće, koje je srpski narod podnio. U Hrvatskoj, Kordunu, Liki, Slavoniji i Sremu odigrali su se grozniji krvavi zločini nad srbima

nego li u granicama Bosne i Hercegovine, a tamo nema uopće muslimana.

Mi muslimani lojalno priznajemo, da je bilo nekih među nama, koji se nijesu oduševljavali za Jugoslaviju, a bilo ih je koji su željeli i njenu propast, ali ti su bili iznimke, i tako raspoloženje bile su posljedice ne toliko rada samih muslimana koliko loše državne uprave i neobjektivnog postupka, a sve protiv principa bratstva, pravde i jednakosti. Isto tako priznajemo također da je jedan dio muslimana vjerovao, da će Hrvatska država odnosno njena uprava biti bolja, odnosno objektivnija naročito u ovim teškim danima, kad je »Promidžba« činila sve, da muslimane pridobije za svoja nova svatanja, ali su neposredni događaji brzo i potpuno uvjerili i taj dio muslimana o protivnome i duboko se razočarali. To se je negodovanje počelo najprije manifestirati raznim deputacijama, koje su deputacije protestirale protiv nasilja i zločina, i ako su deputacije od ustaške »Promidžbe« i štampe prikazane u javnosti *poklonstvene*. Napokon je naše negodovanje našlo snažnog odjeka u poznatim rezolucijama: Prijedorskoj, Sarajevskoj, Banjalučkoj i Mostarskoj. Ove rezolucije predstavljaju najači potez protiv ustaških zločina i metoda zavedenih u Državnoj upravi, čijem su žrtve pale stotine hiljada srba i muslimana nevinih. Kad se bude kasnije ispitivalo, koji je pojedinac, a naročito skupine, po svojim podpisima ustao u obranu nevine braće i u obrani jednakosti i pravde onda će se sigurno teško sličnih primjera naći i u pogledu visokog morala, i ogromnog rizika ličnog, kako se to ispoljava u spomenutim rezolucijama. U ocjeni ovog kuražnog istupa valja imati pred očima, da potpisnici rezolucije nisu bili natjerani nikakvom nuždom, da javno u jednom dokumentu uz potpise izlažu živote i svoje i svojih porodica nego su to učinili svjesno i svojevoljno gonjeni nasljijeđenim moralom da bi zaštitili one, na koje se tad na jedan nečuven način navaljivalo i satiralo ih, a to ste upravo Vi Srbi pravoslavci.

Ko god je pročitao spomenute rezolucije i ko znade ocijeniti njihov veliki politički i moralni značaj obzirom na vrijeme i prilike pod kojim su izišle, taj nigda nebi smio da reče i napiše, da muslimani »nisu zauzeli pravilan i čestit stav i da se nisu pokazali na visini« kako nam to imputira komanda četničkih odreda. Ova poruka i nespominje uopće ove naše rezolucije, koje su potpisali najuticajniji predstavnici muslimanskog javnog mišljenja. Ta poruka nezna, ili neće da zna kakvu su ogromnu reakciju izazvale te rezolucije u čitavoj našoj javnosti, naročito u ustaškim i vladinim krugovima. Ona nezna ili ne želi da zna, da su ustaški hrvati nazvali ove rezolucije »Nož u leđa hrvatskoj državi«. Na mjerodavnim mjestima u Zagrebu je nastalo tako uzbuđenje, da je bila izdana parola: »Uza zid s inicijatorima i potpisnicima!« ali ka-

da se je vidjelo, da potpisnici tih rezolucija predstavljaju mišljenje 98% muslimana B.H. predvladalo je raspoloženje onih razboritijih, koji su znali da bi proganjanjem potpisnika rezolucija bilo pogođeno i izazvano cjelokupno muslimansko stanovništvo B.H. tako bi uz srpske mase bile provocirane i muslimanske, a to ni razboritiji u vladi nijesu smjeli rizikirati, jer bi to značilo zasnivati svoju vlast na nešto preko 20% katoličkog elementa B.H. Ovo i jest glavni razlog što nam se toliko lackalo, zašto su nas nazivali »hrvatskim cvijećem, najčišćom hrvatskom krvi« i t.d.

Vrlo je značajno, da su ove naše rezolucije potpisali uglavnom oni muslimani, koji su se do sada isticali u nacionalnom pogledu kao hrvati. Međutim, većina tih muslimana nijesu ni sanjali, a kamo li željeli da će se u nezavisnoj državi hrvatskoj t.zv. Srpsko pitanje rešavati u krvi na onako grozne načine, nego su oni zamišljali, da će državna hrvatska uprava postupati i sa muslimanima i sa svim ostalim građanima potpuno jednako pravno. Danas ti isti ljudi daju javno izraza svome negodovanju ne samo na prolivenoj krvi, nego i na ovakvom upravom, pa priznaju da Bosna nije nikad zapamtila ovakvu upravu i žale što su po trideset i četrdeset godina bili u zabludi i da nije bilo vašeg groznog klanja i ubijanja većinom posve nedužnog muslimanskog življa po Bosni i Hercegovini, a naročito po istočnim našim krajevima kao što su krvava djela u Foči, Goraždu, Čajniču, Rogatici, Bileći i t.d., muslimansko bi se javno mišljenje okrenulo za 180 gradi.–

Pored toga valja da se konstatuje, da se je u N.D.H. mnogo više trudilo o nekom favorizovanju muslimana nego što se je stvarno događalo i naravski da se samo ti jednostavni glasovi »promidžbe« slušaju, onda nije nikakvo čudo što vi nemate objektivne slike o stvarnom stanju nas muslimana kao i o postupku prema nama. Mi smo n.pr. imali najveće i najstarije kulturno društvo, pa je odmah ono bilo raspušteno i njegova imovina zaplijenjena, kao što je to učinjeno kasnije i sa društvom Prosveta. Kad bi Vi ispitivali ne samo ona nevaljalstva koje su zavedeni muslimani počinjali onda bi također ustanovili, da je bilo ne samo pojedinaca i skupina među muslimanima, koje su izlagale i imetak i svoje živote u obranu Srba pravoslavaca i to u najopasnija vremena. Ustanovili bi ste koliko herojskih požrtvovanja, što su ih muslimani učinili svojevoljno da bi spasili odnosno olakšali nesreće svoje braće.

Istina je doista da se je našao koji musliman neuravnotežan ili kriminalni tip, nahuškan od ustaša koji su mu turili oružje u šake i koji je vršio nasilja i zločine zajedno sa ustašama, a bilo je i po koja manja skupina takih, ali smo mi take neljude javno osudili i iz naše zajednice isključili. Mi želimo da oni iskuse zasluženu kaznu bez obzira skoje strane dolazila.

Ali ta kazna nije smjela da pogađa nevine i nenaoružane naše muslimanske mase, jer ste bar vi osjetili na svojoj koži, što znači takav postupak takvo bezakonje i nasilje. Bilo je međutim i takvih slučajeva, da je mnogi naš čestiti musliman, kada je našao zaklanog oca ili brata, majku ili sestru ubijenu ili obeščašćenu, porobljen ili popaljen đom, zgrabio za pušku da to osveti. Ali je i do te puške mogao doći samo preko ustaša.

Vi znate ili nećete da znate da se većina činovnika muslimana nijesu htjeli upisati u ustaške spiskove i ako je to od njih traženo, a neki se šta više nijesu htjeli priznati ni hrvatima, rizikujuć time da bude bačen i iz službe i izgube kruh svoj i svoje djece. Dok su ovako postupali muslimani dotle su mnogi pravoslavni napuštali svoju pradjedovski vjeru i primali katoličku iz straha da neizgube kruh ili možda život. Mnogi je promijenio svoje staro srpsko ime Dušan u katoličko Grgur, a vi pored toga tvrdite, da se muslimani »nisu pokazali na visini«.

Vi udarate na naše vođe, međutim, treba da se zna da je muslimanski i vjerski kao i politički vođa bio uglavnom dekretiran i određen više inicijativom i odlukom Beogradskih tadanjih odlučujućih državnih organa nego što su oni bili izabrani pravom voljom muslimanskog svijeta. U ostalom niko više nije doživio razočaranja i udaraca u najteža vremena radi lošeg vodjstva, nego što smo ga mi muslimani doživjeli od svog vodjstva. Dok smo tome vodjstvu trebali i dok smo imali mogućnost igrati neku javnu ulogu onda su nas te vodje i obilazile i snama se konsultovale a danas nam se na nebrojene prijekore poručuje, da oni sjede na tim položajima po svojim nekim ličnim zaslugama, a ne kao naši prestavnici. Mi nemamo dakle razloga da ih branimo nego su nam mnogo krivi i to baš nama i našoj kolektivnoj nesreći.

Vi nam poručujete i to, da nenasjedamo komunističkoj propagandi tvrdeći da ta propaganda ima velikog odjeka u muslimanskim redovima. Mi Vama uzvraćamo, da većina muslimana, koji su otišli u šumu nisu komunisti i da su se priključili komunistima najviše radi vašeg četničkog krvološtva nad muslimanskim življem. Jer dok su komunisti ubijali samo ustaše i stvarne krivce, dotle su tako zvani četnici ubijali i posve nedužne naše ljude pa i žene i nejaku djecu. U ostalom zašto vi nesprečite komunističku propagandu među vama pravoslavcima kad je notorno da najviši dio komunista sačinjavaju baš srbi pravoslavni.

Mi muslimani u Bosni i Hercegovini duboko žalimo i energično osuđujemo kao što smo to davno kuražno i javno učinili sve one grozote koje su počinjene nad srpskim ili nad kojim drugim elementom. Mi smo odmah razumjeli i Vaš ustanak kao protest protiv onih grozota koje nepamti historija naših krajeva. Ali to naše razumjevanje i žaljenje je pomućeno ubijanjem nevinih muslimana pa čak i onih koji su Vas po-

magali i uz vlastite opasnosti štitili pred ustaškim grozotama. Šta više vi ste ubijali i one muslimane koji su se priznavali srbima i koji se nijesu nikad i ničim ogriješili o srpsku nacionalnu misao.

N.pr. Među Fočanskim muslimanskim žrtvama bilo je i pored ogromnog broja žena i djece i onih muškaraca koji se ne samo kroz čitav svoj život osjećali u nacionalnom pogledu srbima nego su ti pojedinci u svom radu za taj svoj osjećaj i uvjerenje pridonosili žrtve i bili su u tom pogledu sigurno čestitiji nego inicijatori i počinitelji svirepa umorstva nad tim žrtvama koje se izvršiše nad kućnim pragovima uz cijuk njihove djece. Ovaki krvavi zločini gori su nego oni koji su pojedinačno izvršavali tako zvani muslimani. Kod prvog slučaja na ime zločine su vršili srbi pravoslavni uz dirigovanje komande u kojoj sjede i suvereno odlučuju izključivo srbi pravoslavni, dočim u drugom slučaju zločin je vršio pojedinačno pokoji musliman, ali po inicijativi i komandi ne muslimanskoj. I za ovaka nevaljalstva i zločinstva ustala je ipak elita muslimanskog svijeta, pa je takve muslimane iz svoje sterine kao nevaljalce izključila, i kuražno tražila od upravnih vlasti, da se daljnja zločinstva spriječe i svi zločinci zasluženo kazne. Da se nijesu daljnja zla sprečavala i da se nijesu notorno poznate počinitelji zločina kažnjavali, to nemože biti odgovorna muslimanska zajednica, jer ona niti drži nit je ikad držala državnu vlast u rukama. Vi Srbi pravoslavni ne odajete glasova s vaše stane ili barem ne dopiru do nas da vi zločinstva izvršena na nevinim muslimanima osuđujete i da žalite, da se i takva djela ispitaju i kažnjavaju. Valja imati pred očima, da Vi imate daleko veću mogućnost i vlast da zločinstva sprečavate nego mi muslimani. Mi naime nemamo mnogo mogućnosti da ugušujemo daljnje inicijative i da sprečavamo daljnja zločinstva, jer i jedno i drugo zavisi od trećim silama, koje su van domašaja muslimanske zajednice, dočim se zločinstva nad nevinim muslimanskim svijetom vrše po slobodnoj inicijativi i po slobodnoj odluci izključivo srba pravoslavaca.

I dok se s Vaše strane ubijaju nevini muslimani Vi puštate Vaše najveće krvoloke da se mirno šetaju po čaršiji sjede po kafanama, izigravaju se Vašim nevinim žrtvama, čije su ubijanje oni naređivali i izvršavali čije su ogromne imetke opljačkali.

Vi pored svega toga gonite baš najviše nevine muslimanske seljake paleći im i pljačkajući sela i pored toga što morate biti potpuno svjesni, na koga pada glavna krivica za počinjene zločine nad srpskim narodom.

Molimo da nam objasnite ovu nedosljednost i nelogičnost. Mi muslimani Bosne i Hercegovine želimo, da znamo jasno i otvoreno, dali Vi ostajete kod svih onih optužaba o našoj tobožnjoj krivici i dali ostajete pri onim famoznim instrukcijama o čišćenju Sandžaka i Bosne

od muslimanskog življa. Vremena su vrlo ozbiljna i mi moramo tražiti decidiran i autorativan odgovor o vašim nakanama, da se znamo ravnati. Smatramo napokon potrebno da naglasimo, da smo mi sigurni da će jedan objektivan sud mnogo bolje ocijeniti stanovište i držanje muslimana (izuzevši zlikovce) nego vaše. Kad se uzme u obzir sve komponente, koje su snažno djelovale u suprotnom pravcu i koje i danas djeluju i na nas i na Vas, a kojima Vi kao organizacija mnogo više podliježete nego mi, i ako bi trebalo da bude prema datim mogućnostima baš obratno.

Mi smo duboko uvjereni, da je ogroman dio i kod Vaših širokih masa kao i kod naših još uvijek snažan barem onaj moral, koji se ocrtava u konšinskim odnosima, a isto tako vjerujemo, da nije misao ni o bratstvu ipak izčezla, jer kad ti elementi nebi postojali, ne bi bilo moguće, da smo na stotine godina jedan pored drugoga s iste česme vodu pili, na istim ispašama stoku napasali i druge životne radove u zajednici sprovodili. Bez tih moralnih elemenata nebi čitava naša zajednica imala moralne osnove za život.

S toga mi u punoj vjeri činili smo prema datim mogućnostima svoje dužnosti, što nam je svrha i u ovome pismu, koje želimo da ostane također istoriskim dokumentom i stvarno je sada na Vama dužnost, da *barem i ako kasno učinite i Vi* potrebno za međusobno smirivanje.

IZVRŠNI ODBOR
MUSLIMANSKE NARODNE
ORGANIZACIJE
ZA B. i H.

(AOS, Ča, k. 226, reg. br. 4/8.)

ZAHARIJE OSTOJIĆ–KAPETANU POLEKSIĆU, 2. FEBRUAR 1943.

Maljevina, Kalinovik, tako da u Kalinoviku budete najdalje do 12 časova. Zabranjujem da na pravcu kretanja pljačkate i ubijate muslimane. Za ovo ste mi lično odgovorni. Ovamo se drukče postupa, jer i oni učestvuju s nama protiv komunista i ustaša, u borbi. Čiča Branko. (Depeša. br. 506)

ŠTAB LIMSKO-SANDŽAČKIH ČETNIČKIH ODREDA, 2. FEBRUAR 1943.

VRLO HITNO
NA LIČNOST

ŠTAB
LIMSKO-SANDŽAČKIH ČETN. ODREDA
– Str. Pov. Br. 123
2. februara 1943. god.
POLOŽAJ

KOMANDANTU

Odmah po prijemu naređenja izvršite delimičnu mobilizaciju svojih jedinica i iste isturite na pogranične položaje prema Turcima, radi obezbeđenja od eventualnih napada od strane istih.

Mobilisane jedinice zadržati na položajima sve dotle, dok sadanja akcija ne bude završena.

Najstrožije se zabranjuje izazivanje ma kakvih incidenata sa Turcima, jer bi se i sa najmanjim incidentom mogla kon promitovati glavna akcija.

DOSTAVLJENO:
K-dantu br. 149.
K-tima: I i II andrijevičke brigade. I i II beranske i I i II bjelopoljske brigade.
K-tima sreza andrijevičkog, baranskog i bjeloposkog.

Zastupa komandanta,
Pomoćnik, major

M.P.

(AOS, Ča, k. 250, reg. br. 21/3)

ŽUPSKA REDAVSTVENA OBLAST U SARAJEVU, 8. FEBRUAR 1943.

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST U SARAJEVU
Taj. Broj: 48/43.

Sarajevo, dne 8. veljače 1943.

Predmet: Dnevno izviešće za dan
7. veljače 1943. godine.

1/ GLAVNOM RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST – ZAGREB
2/ GLAVNOM RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST URED I – ZAGREB

3/ ZAPOVJEDNIČTVU USTAŠKE NADZORNE SLUŽBE – ZAGREB
4/ USTAŠKOJ NADZORNOJ SLUŽBI URED I – ZAGREB
5/ OPUNOMOĆENIKU DRŽAVNE VLADE G. Dru. PAVI CALKLJU – SARAJEVO
6/ G. VELIKOM ŽUPANU VELIKE ŽUPE VRHBOSNA – SARAJEVO
7/ ZAŠTITNOM REDARSTVU ZA GRAD – SARAJEVO

Saveznom nalogu Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost od 29. prosinca 1942. broj 150604–I-a–1942 čast mi je podnieti izviešće o političkoj i vojnoj situaciji u gradu Sarajevu i Velikoj Župi Vrhbosna za dan 7. veljače 1943. godine.

Prema izviešću upravitelja ispostave u Goraždu Draža Mihailović boravi u Čajniču i bio je kod Talijana na ručku. Muslimansko žiteljstvo bježi iz kotara Čajniče i do sada nalazi se u Goraždu oko 2000 izbjeglica. Mnogi su stradali prigodom preplivavanja Drine.

Jučer dne 7. ov. mj. odmetnici su sa desne strane Drine čitav Čajnički kraj zauzeli. Napadnut je vlak između Ustiprače i Međeđe i zbog toga obustavljen je željeznički promet.

Kotarska oblast iz Rogatice brzoglasom javlja da odmetnici redom pale kuče i ubijaju muslimanski živalj. Narod Kotara Čajniče – Višegrad – Prijepolje bježi u Međeđu. Do sada nalazi se u Međeđi oko 4000 izbjeglica, a stalno pridolaze novi.

U noći od 7. na 8. veljače upali su četnici u selo Zakomo napali oružničku postaju i razoružali 16 oružnika koji su u toku noći stigli u Rogaticu. Razoružanje izvršili su isti četnici sa kojima su naše vlasti prije kratkog vriemena sklopili sporazum.

Kotarski predstojnik u Konjicu javlja da su dne 7. veljače u 19 sati upali partizani u selo Seonica kod Ostrožca i uhitili Sulejmana Alikadića te ga sobom odveli.

Dne 1. veljače ov. g. jedna četnička obhodnja u selu Prodolo kotar Rogatica ubila je Milu Đerića iz sela Prodolo kotar Rogatica što je navodno bio sklon partizanima i nije htio pristupiti četnicima.

Četnici Draže Mihailovića iz Crne Gore i Srbije sa četnicima talijanskim suborcima u velikom broju i dobro naoružani napali su čitav prostor od Foče – Višegrada sa desne strane rijeke Drine. Borba sa muslimanskom milicijom traje već tri dana. Veliki broj muslimanskih i pravoslavnih sela u međusobnoj borbi popaljena. Izbjeglice u masama stižu u Međeđu – Ustipraču i Goraždu. Četnici se već približuju rijeci Drini a talijani ovaj poduhvat četnika nesprečavaju i potpuno su pasivni.

Prema izviešću V. Ustaškog Zdruga 6. ov. mj. partizani su zaposjeli selo Here i Ljubinci 5 kilometara istočno od Prozora. Partizanski Stožer nalazi se u selu Pridvorci šest i pol kilometara sjevero istočno od

Prozora. Jedna dalmatinska brigada nalazi se u Gornjem Vukovskom 15 kilometara jugozapadno od Gornjeg Vakufa.

U manjim sukobima i borbama naših i njemačkih snaga od 1. do 6 ov. mj. u području Turbeta, Goleža, Komara i južno od Travnika ubijeno je svega 77 partizana među njima jedan politički komesar i jedan liečnik i 26 ranjenih, a na našoj strani 4 Ustaša mrtva, 10 Ustaša ranjeno i 31 domobran nestao ili zarobljen.

U gradu Sarajevu vlada red i mir. –

Za Dom Spremni!

Upravitelj redarstva:
(Petković)

M.P.

(AOS, a. NDH, k. 154, reg. br. 6/3)

USTAŠKA NADZORNA SLUŽBA, ZAŠTITNO REDARSTVO ZA GRAD SARAJEVO I VELIKU ŽUPU VRHBOSNA, 9. FEBRUAR 1943.

USTAŠKA NADZORNA SLUŽBA
ZAŠTITNO REDARSTVO ZA GRAD SARAJEVO
I VELIKU ŽUPU VRHBOSNA
V. T. Broj: 3/42. – Sarajevo, dne. 9. veljaće 1943. –
PREDMET: Dnevno izvješće. –

1. USTAŠKA NADZORNA SLUŽBA URED I.
Zagreb,
2. GLAVNO RAVNATELJSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST URED X.
Zagreb.
3. OPUNOMOĆENIK HRVATSKE DRŽAVNE VLADE ZA VELIKE ŽUPE VRHBOSNA, HUM, USORA I SOLI
Sarajevo.
4. ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST
na ruke upravitelja g. Petkovića osobno
Sarajevo.

Savezno sa nalogom Zapoviedničtva Ustaške nadzorne službe od 10. siečnja 1942, čast mi je podnieti izvješće o političkoj i vojnoj situaciji u gradu Sarajevu i Velikoj Župi Vrhbosna za dan 9. veljaće 1943.

Politička i vojna situacija u gradu Sarajevu i na području Velike Župe Vrhbosna u posljednja 24 sata znatno se pogoršala.

Prema izvješću obavještajnoga častnika III. Vojnog zbora četnici su zauzeli čitavo područje kotara Čajniće i mjestimično izbili na Drinu.

Dne 5. veljače o. g. jedna jača grupa četnika prešla je iz Crne Gore preko rieke Čehotine u jačini od 7000 ljudi pod zapoviedničtvom kapetana Bojevića, navodno rodom iz Crne Gore i napali muslimanska sela u kotarevima Pljevanjskog i Čajničkog.

U međuvremenu od 5. do 7. veljače o. g. isti četnici popalili su muslimanska sela kotara Plevlje i Čajniće i to selo Tuhovo – Zaborak – Miletkoviće – Tupiće – Hunkoviće – Kukavica – Parovce – Radoželja – Dokoviće – Hasoviće – Hočevina – Podavrelo – Zagovene – Mahroviće – Dodagaje – Zance – Zuhoda – Opetača – Okruglica – Đikaniće – Bazalje – Oglećevo – Dubac i Batovo.

Istoga dana napala je jedna grupa četnika pod zapoviedničtvom poručnika Kalajeta, rodom iz sela Božetića, kotar Nova-Varoš u jačini od 5000 ljudi. Muslimanska sela kotara Priboj sa lieve strane rieke Lima popalili i to: Kalafate – Poliće – Kasindol i Zabrdje, kotar Priboj.

Po izjavi starješine sela Sokoloviće, kotar Višegrad kao i ostalih izbjeglica iz pomenutoga sela izjavili su, da su ih 6. veljače oko 21 sat napali četnici sa svih strana i da su popalili njihova sela i to: Staro Rudo – Podlimlje – Parnice – Zubalj – Grivno – Doriće – Kosoviće – Vitigrad – Zagradje – Budaliće – Obrvine – Sokoloviće – Popoviće – Gaočiće – te Pašino Brdo. Ova popaljena sela osim Starog Ruda nalaze se s lijeve strane rieke Lima u kotaru Višegrad.

Po do sada dobivenim izvještajima od izbjeglica i iz raznih sela, koja su gore navedena saznaje se, da su četnici pri upadu u sela palili redom sve muslimanske domove i ubijali sav muslimanski živalj tako da se računa, da je u vremenu od 5. do 7. veljače poginulo oko 2500–3000 muslimanskog življa.

Po do sada dobivenim izvješćima zapoviednik talijanskih postrojbi iz Rudog i Mioče imao je navodno dne 6. o. mj. sastanak sa četnicima, koji vrše svoju djelatnost u Priboju. Četnici su tom prigodom izjavili talijanskom zapoviedniku, da oni neće poduzimati nikakovih djelatnosi protiv talijanskih postrojba, ali ako oni budu uzeli u zaštitu muslimane, da će napasti talijansku posadu, koja se nalazi na lievoj (strani rieke Lima. Poslije ovoga navodno) su se talijanske postrojbe povukle i ništa ne poduzimaju protiv četničkih zločina.

Dne 8. o. mj. četničke i partizanske bande napale su vlak na pruzi Olovo – Han Piesak, u kom se nalazio jedan sat ustaša. Vlak je odletio u zrak, 16 je ustaša mrtvih i 12 ranjenih.

Savezno sa nalogom glavnog ravnatelja Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost prestaje sutrašnjim danom sa radom ovo redarstvo. Po tom nalogu izvršiti će se primopredaja između Županske redarstvene oblasti i ovoga redarstva dne 10. o. mj.

10. Političkih uhićenja u posljednja 24 sata nije bilo.

U tom razdoblju vladao je u samom gradu Sarajevu mir i red.

S molbom na znanje. –

ZA DOM SPREMNI!

Upravitelj:
(Šavor)

(AOS, a. NDH, k. 171, reg. br. 20/16)

BAJRAMBAŠIĆ SULEJMAN IZ SELA JURJEVIĆA U USTAŠKOM LOGORU ZENICA, 10. FEBRUARA 1943.

Prilog br. 4.

Priepis.

Radjeno u pisarnici Ustaškog logora u Zenici dana 10. II. 1943.

SASLUŠANJE:

Bajrambašića Sulejmana, sina Hajdara zv. Mazića iz sela Jurjevića obćine Brnjičko, kotara Zenica, povodom zlodjela četničke bande u selu Jurjevcima.

Nepozvan pristupi Sulejman Bajrambašić te pod prijetnjom zakonskih posljedica na upit izjavi:

Dana 3. veljače 1943. g. oko 8 sati na večer nalazio sam se u svojoj kući sa svojom obitelji i bratovom ženom Nurom.

Pošto je vrieme bilo za klanjanje Jacije namaza bratov sin Osman i moj sin Asim, krenuli su u čardak brata Jusufa radi obavljanja večernje molitve. U istom trenutku i bratova žena Nira poša je na spavanje u svoj čardak te izlazeći pred kuću naišla je na dvojicu naoružanih četnika koji su je tom prilikom upitali gdje je Sulejman. Vidjeći o čemu se radi imenovana se je povratila u kuću Sulejmanovu, ali su je tom prilikom četnici pratili u stopu. Kada su došli u sobu u kojoj sam se ja nalazio sa svojom čeljadi, ustao sam na noge i upitao ih šta hoćete, ljudi nemojte mi plašiti čeljadi. Na te moje rieči četnici su oštrim tonom zatražili oružje, prijeteći mi u koliko ga ne budem dao, da ću biti s mjesta ubijen. Priočujem da nikakvog vatrenog oružja tom prilikom nisam imao. Kada su to čuli, naime da nemam oružja, odmah su me zvali da idemo starijem bratu Jusufu. Rekao sam im da ljudi sada obavljaju večernju molitvu. Četnici su odgovorili »Ništa zato, idemo mi«. Pod prijetnjom četnika morao sam ih odvesti u bratovu kuću, gdje smo zatekli

pri večernjoj molitvi brata Jusufa, brata Omera, bratiće Saliha, Ibrahima i Osmana, moga sina Asima i Bajrambašića Redže sina Bajrute slugu Zeira Alića. Čim su četnici stupili u sobu, naredili su da se prekine molitva, i tom prilikom priupitali starijeg brata Jusufa »Stari gdje ti je puška«? Jusuf je odgovorio, »Eno je visi na duvaru«. Pušku su četnici uzeli pregledali je da li je puna, i kada su vidjeli da je prazna hulili su Boga i pitali zašto i pitali zašto nije napunjena. Odmah su naredili da nas 4 brata stanemo na sredinu sobe, te su pri tom odmah rekli da sjednemo. Priopčujem da je u međuvremenu jedan od četnika oduzeo mome bratu Jusufu sat i tražio da mu da 50.000.- Kuna. Kako sam sjedio blizu šporeta, opomenuli su me da prođem u sredinu i tom prilikom me je jedan četnik udario dva puta u prsa kundakom. Udarci su bili jaki tako da sam morao jeknuti i tada sam zaplakao. Čim sam jeknuo braća su mi skočila na jednog četnika i odmah mu oduzeli pušku, ali pošto se je drugi četnik nalazio na vratima zapucao je iz strojnice, tako da je u mraku nastalo klanje, kojom su prilikom poginuli: brat Omer, Jusufov sin Salih, Mustafin sin Ibrahim, a najstariji brat skočivši kroz prozor na put bio je dočekan iz zasjede i ubijen. Prilikom toga klanja nastao je nevjerovatan metež u sobi, spavaće haljine bile su bačene po sobi tako da sam došavši sviesti bio potrpan mrtvom braćom i spavaćim haljinama. Izvršivši ovo klanje četnici su izašli pred kuću, vjerovatno da paze da ih neće još kogod napasti. Kada sam primetio da u sobi nema nikoga osim mene i mrtve braće, izpuzao sam napolje, te skočivši kroz prozor, s gornju stranu kuće počeo sam bježati, ali su me primetili i pripucali za mnom. Te noći sam spavao napolju. Četnici su se razišli, ali ja ipak nisam smio natrag kući. Poslie izvjestnog vremena povratili su se i upalivši lampu prekopali su kuću i opljačkali sve odnijevši stvari u vriednosti od oko 150.000 Kuna.

Po ovoj stvari nemam ništa više da kažem a na kazato se mogu zaprisegnuti.

Pri ovome saslušanju sam zaboravio reći sliedeće:

Prilikom upada u kuću Jusufovu, Jusuf ih je upitao iz koje su komande, da li su četnici ili partizani? Isti su odgovorili da nisu niti četnici niti partizani, nego neki zeleni kadar.

Nepismen sam!
Otisak prsta

Saslušao:
Po nalogu logornika,
pobočnik za upravu
I. Čehajić v. r.

Za točnost priepisa jamči:
ODJELNI UPRAVITELJ
za vezu sa državnim vlastima:
(prof. Eterović)

M. P.

(AOS, a. NDH, k. 79, reg. br. 58/8)

USTAŠKA NADZORNA SLUŽNA, 11. FEBRUAR 1943.

11. veljače 1943.

CI.
Broj 38. V. t. 43.
Predmet: Konferencija muslimana u
Carevoj džamiji.

Zapovjedničtvu
Ustaško nadzorne službe – Ured II.
na ruke g. upravitelja

Zagreb

Povodom krvavih događaja nad muslimana Iztočne Bosne i Sandžaka, koji su se dogodili u posljednjih nekoliko dana, sarajevski su muslimani u znak protesta pokrenuli akciju za žurnu pomoć svojoj braći u tim krajevima.

Na inicijativu Uzeirage Hadžisanagića, Muhameda Pandže, a izgleda i hodže Handžića održana je 9. veljače o. g. uža konferencija muslimana u Carevoj džamiji. Glavna točka te konferencije, koliko se moglo saznati, je pronalaženje krivaca za ovo pokolje, pa je nakon saslušanja nekoliko pridošlih očevidaca, ustanovilo se je iz svega razpolažajućeg materijala, da su povodom ovim zlodjelima dale talijanske okupatorske vlasti u krajevima iztočne Bosne i Sandžaka, pošto su se muslimani tih krajeva u zadnje vrieme počeli otvoreno izticati kao pripadnici Nezavisne Države Hrvatske.

Ovo deklariranje muslimana izazvalo je nezadovoljstvo Srba tako, da su Srbi čekali na mig Talijana da izvrše strašan pokolj. Ovom prilikom računa se, da je u Čajniču i okolini stradalo oko 4.000 muslimana. Pokolj su u glavnom izvršili Srbi sa teritorija N. D. H., u suradnji sa srbijanskim i crnogorskim četnicima.

Poslije održane konferencije odmah je određena jedna grupa muslimana na čelu sa Uzeirom Hadžihasanovićem, koja je otišla talijanskom konzulu u Sarajevu i tražila objašnjenje po ovoj stvari, kao i obećanje za zaštitu toga pučanstva. Kakav su rezultat postigli nije poznato, samo se zna, da se je na 10. o. m. bilo izkupilo preko 500 muslimana da pođu i demonstriraju pred talijanskim konzulatom pa makar i pod cienu smrti. Do demonstracija nije došlo zbog savjesti predstavnika hrvatske vlasti, a i zbog bojazni od njemačke vojne sile.

Na konferenciji je osim toga zaključeno, da se što žurnije osnuje milicija i da ista stupi u obranu golorukih muslimana u tim krajevima.

Započeto je sa intenzivnim sakupljanjem pomoći za stradalnike, koji se nalaze kao izbjeglice u Goraždu i drugim okolnim mjestima. Prema izvješću koje posjedujemo takva pomoć otišla je već u iztočne krajeve na 10. o. m.

Atmosfera u posljednje vrieme kod muslimana strašno je naelektrisana, a posljednji događaji u iztočnoj Bosni još je jače sjedinila muslimanski živalj za obranu života i imanja i trebaju da se ulože sve sile da pomoć od strane hrvatskih vlasti bude brza i efikasna, jer još jedina sila u koju ljudi u iztočnim krajevima vjeruju jest Poglavnik.

U protivnom slučaju muslimansko pučanstvo iztočne Bosne, koje je za ove dvije godine mnogo pretrpilo od četnika i komunista, moglo bi okrenuti stramputicom pošto se iz gore izloženog vidi, da ih vodi Uzeir Hadžihasanović, za koga se zna, da je odmah po osnutku N. D. H. išao kod Njemaca i tražio autonomiju Bosne, a kad mu to nije uzpjelo, nakon nekoliko mjeseci bio je među prvim podpisnicima prve muslimanske rezolucije, koja je tada izišla, a koja je osuđivala postupak ustaša.

Prednje se dostavlja s molbom na znanje.

Za Dom – spremni!

Povjerenik UNS-a:
(Slavko Štimac)

(AOS, a. NDH, k. 172. reg. br. 36/5)

KOMANDA ŽANDARMERIJSKOG VODA GORAŽDE – KOMANDI 5. ŽANDAMERISKOG PUKA, 12. FEBRUARA 1943.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
Zapovjedničtvo oružničkog reda
Goražde
5. Oružničke pukovnije
Nor Broj 64/toj
U Goraždu, dne 12. II. 1943.

J. S.
ZAPOVJED. 5. ORUŽ. PUKOVNIJE SARAJEVO
ORUŽ. KRILNOM ZAPOVJEDNIČTVU ROGATICA

Predmet: Izvješće o napadu četnika pljački paljenu sela i ubijanju muslimanskog življa.

Dne 5. veljače 1943. jedna grupa četnika, u jačini oko 2.000 došla je od Čelebića u pravcu Bukovice i Ifsara i napala tamošnju muslimansku miliciju nadirući u pravcu Čajniča, sela Oglečeve, te istog dana oko 10 sati druga grupa četnika Crnogoraca i Sandžaklija u jačini oko 6.000 nadirali su preko sela Boljanića na Zaborak istočno udaljeno 10

km. od Čajniča, a treća grupa u jačini oko 3.000, prešavši sa desne na lievu stranu obale Lima i nadirući u pravcu sela Batovo, istočno od Goražde 15 km. tako, da su četnici načinili front od Lima do Ćehotime i sa svim snagama nadirali u sela kotara Čajničkog, Fočanskog, Pljevljanskog i jedan dio Višegradskog.

Milicija u kotaru Čajničkom na desnoj strani obale Drine i kotaru Čajničkom i Pljevljanskom, koja se je nalazila u Bukovici južno od Čajniča – 10 km. stupila je u borbu sa četnicima, i sve stopu po stopu sa mnogo većim i nadmoćnijim neprijateljem povlačila se je u pravcu Ustiprače i Međeđe, gdje su zadnji dielovi iste dne 7. veljače 1943. prebačeni na našu stranu.

Dne 7. veljače 1943. kada se je ogorčena borba vodila između četnika i muslimanske milicije na Trebeškom brdu istočno od Goražde udaljeno 10 km. na desnoj obali Drine prispio je jedan odjel Talijanske vojske na navedeno brdo i razoružao nekoliko milicionera te je dalo povoda da su četnici istoga dana prodrli na Drinu kod sela Kopača.

Četnici u kotaru Čajničkom na desnoj obali Drine, Pljevljanskom i Višegradskom oko Rudog dokle su god, došli sve su popalili što je Muslimansko tako da ni Bogomolje (džamije) nisu poštedili, a također je u svim selima gdje su ma koga uhvatili od muslimanskog pučanstva sve su poubijali nisu štedili ni djece ni žena. Imade dosta slučajeva da su četnici nagonili žene i djecu u kuće i sve skupa zapalili, a imade djece koja su došla u Čajniče sa opekotinama od vatre. U navedenim selima četnici su sve opljačkali kako stoku tako i živežne namirnice, iz dana u dan tjeraju u Crnu Goru, tako da ništa neostavljaju iza sebe. Štete su ogromne koje se ne mogu procjeniti. Muslimanski živalj bježao je u Čajniče u Talijansku blokadu a tako isto i u Goražde u Talijansku blokadu, a neki dio povlačio se je sa milicijom u pravcu Međeđe i Ustiprače. U Goraždu bilo je nekoliko smrtnih slučajeva dje su žene sa djecom skakale u Drinu u namjeri da pređu na drugu stranu Drine, te su tako u valoma Drine i smrt nalazile. Ovaj su grozni prizor posmatrali Talijani sa hladnokrvnošću i smijehom. Izbjeglica u koliko se je moglo saznati imade ih u Čajniću oko 5.000, u Goraždu u Talijanskoj blokadi na desnoj strani obale Drine oko 3.000, a dočim što je prešlo na našu stranu što u Goraždu i Ustipraču ima ih oko 1.000.

U koliko se je moglo saznati da su četnici iz navedenih sela odveli sa sobom oko 38 muslimanskih djevojaka.

Četnici su popalili i opljačkali sva sela u kotaru još Pribojskom Bilopoljskom i Sjeničkom i sav plijen otjerali za Crnu Goru.

Kada se je ovo odigravalo Talijanska vojska u Goraždu i Čajniću nije ništa preduzimala da se ovo spriječi, a miliciju koja je bila na Metaljci blokirana sa svih strana i istoj nije ništa dozvolila da preduzima

kada su četničke bande u neposrednoj blizini palili muslimanska sela i ubijali Muslimanski živalj, već su nakom nekoliko dana istu dotjerali u Čajniče razoružali i kamionima prebacili za Pljevlje, ova milicija bila je u jačini oko 700 i bila je obučena u Talijansku uniformu i primala plaću od Talijana.

Četničkom akcijom rukovodio je na terenu Milan Bojović, četnici su pri napadu raspolagali sa nekoliko bacača mina, teškim i lakim strojopuškama, sa većom količinom svakovrsnog streljiva, organizovani u udarne čete bataljone, i mnogobrojnu komoru, a dočim milicije je bilo oko 2.000 naoružana sa puškama i nekoliko strojnica te manjim brojem streljiva.

Na obe strane bilo je gubitaka kako mrtvih tako i ranjenih.

Neki djelovi četnika iz Crne Gore povukli su se u pravcu Foče i Čelebića, a ostalo ih je u kotaru Čajničkom i Pljevljanskom sa domačim četnicima, opremajući plien za Crnu Goru i iz dana u dan u nekim selima i ubijaju Muslimanski živalj, koji se je razbjegao po šumama i pečinama.

Ovu pripremu i akciju četnika izvršio je Stevo Damjančić, sadašnji kotarski predstojnik u Čajniču, kod Talijanske vlasti, jer je isti prije mjesec dana otišao u Crnu Goru i primljen bio kod Talijanskog guvernera na Cetinju, zadržao se oko mjesec dana po raznim mjestima Crne Gore, sastao se sa ličnostima koje vode nacionalni pokret u Crnoj Gori, a kome upravlja Draža Mihailović, te je Damjančić istima predložio da se pod svaku cienu uništi milicija u kotaru Čajničkom i Pljevljanskom.

Prednje se predlaže na mjerodavnost.

Zapovjednik, poručnik:
(Halil Hadžiahmetović)

(AOS, a. NDH, k. 179, reg. br. 1/3)

KOMANDA LIMSKO-SANDŽAČKIH ČETNIČKIH ODREDA DRAŽI MIHAILOVIĆU, 13. FEBRUAR 1943.

ŠTAB
Limsko-Sandžačkih četn. odreda
Str. Pov. Broj
13. februara 1943. godine
Položaj.

NAČELNIKU ŠTABA VRHOVNE KOMANDE.

Akcija u Pljevljanskom, Čajničkom i Fočanskom srezu protivu muslimana izvršena je.

Operacije su izvedne tačno po naređenju i izdatoj zapovesti. Napad je počeo u određeno vreme. Svi komandati i jedinice izvršile su dobivene zadatke na opšte zadovoljstvo.

Otpor neprijatelja bio je od početka do kraja slab. Jedini veći otpor bio je na Trebeškom brdu, koji je trajao 4 časa, ali i on je brzo savladan.

Naši odredi 7. ovog meseca u toku noći, već su izbili na r. Drinu, te su borbe zaključno sa tim danom bile u glavnom završene, a zatim je nastalo čišćenje oslobođene teritorije. Sva muslimanska sela u tri pomenuta sreza su potpuno spaljena tako, da nijedan njihov dom nije ostao čitav.

Sva imovina je uništena sem stoke, žita i sena. Naređeno je i predviđeno prikupljanje ljudske i stočne hrane u određenim mestima, za stvaranje magacina rezervne hrane i ishranu jedinica, koje su ostale na terenu radi čišćenja i pretresanja terena i šumovitih predela, kao i radi sprovođenja i učvršćavanja organizacije na oslobođenoj teritoriji.

Za vreme operacija se pristupilo potpunom uništavanju muslimanskog življa bez obzira na pol i godine starosti.

Žrtve. – Naše ukupne žrtve su bile 22 mrtva od kojih 2 nesretnim slučajem i 32 ranjena.

Kod muslimana oko 1.200 boraca i do 8.000 ostalih žrtava: žena, staraca i dece.

Za vreme početnih operacija, muslimani su se dali u begstvo ka Metaljci, Čajniču i r. Drini. Na Metaljci je našao sklonište mali deo stanovništva. U Čajniču se računa da ima do 2.000 izbeglica, a jedan deo je uspeo da umakne preko Drine pre nego što su određene jedinice izvršile presecanje mogućih odstupnih pravaca na tom sektoru. Sve ostalo stanovništvo je uništeno.

Obezbeđenje i zaštita prelaza preko Drine i Lima. – Da bi se sprečio svaki povraćaj muslimana sa leve na desnu obalu r. Drine i sa desne na levu obalu Lima, naredio sam ovako posedanje obale:

– od s. Dorića do ušća Lima u Drinu jedna četa Višegradske brigade;
– prelaz kod Međeđe: Zaborački bataljon;
– prelaz kod Ustiprače: Prenćanski bataljon;
– prelaz kod Ustiprače do zapadne ivice s. Kopači, jedan bataljon Čajničke brigade; i
– prelaz kod Goražda bataljon Fočanske brigade.

U selu Dubac postavljen je jedan bataljon Mileševske brigade, a u selu Bučje jedan bataljon Čajničke brigade sa zadatkom da kao rezerve priteknu u pomoć u pravcu gde bi muslimani eventualno pokušali prelaz.

Ш Т А Б
Лимско-Санџачких четн.одреда
Стр.Пов.Број
13 фебруара 1943 године
Положај.

НАЧЕЛНИКУ ШТАБА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ.

Акција у Пљеваљском, Чајничком и Фочанском срезу противу муслимана извршена је.

Операције су изведене тачно по наређењу и издатој заповести. Напад је почео у одређено време. Сви команданти и јединице извршиле су добивене задатке на опште задовољство.

Отпор непријатеља био је од почетка до краја слаб. Једини већи отпор био је на Требешком брду, који је трајао 4 часа, али и он је брзо савладан.

Наши одреди 7. овог месеца у току ноћи, већ су избили на р. Дрину, те су борбе закључно са тим даном биле у главном завршене, а затим је настало чишћење ослобођене територије. Сва муслиманска села у три поменута среза су потпуно спаљена тако, да ниједан њихов дом није остао читав.

Сва имовина је уништена сем стоке, жита и сена. Наређено је и предвиђено прикупљање људске и сточне хране у одређеним местима, за стварање магацина резервне хране и исхрану јединица, које су остале на терену ради чишћења и претресања терена и шумовитих предела, као и ради спровођења и учвршћивања организације на ослобођеној територији.

За време операција се приступило потпуном уништавању муслиманског живља без обзира на пол и године старости.

Жртве.- наше укупне жртве су биле 22 мртва, од којих 2 несретним случајем и 32 рањена.

Код муслимана око 1200 бораца и до 8.000 осталих жртава: жена, стараца и деце.

За време почетних операција, муслимани су се дали у бегство ка Метаљци, Чајничу и р. Дрини. На Метаљци је нашао склониште мали део становништва. У Чајничу се рачуна да има до 3.000 избеглица, а један део је успео да умакне преко Дрине пре него што су одређене јединице извршиле пресецање могућих одступних праваца на том сектору. Све остало становништво је уништено.

Обезбеђење и заштита прелаза преко Дрине и Лима.- Да би се спречио сваки повратак муслимана са леве на десну обалу р. Дрине и са десне на леву обалу Лима, наредио сам овако поседање обале:

-од с. Дорића до ушћа Лима у Дрину једна чета Вишеградске бригаде;

-прелаз код Међеђе: Заборачки батаљон;
-прелаз код Устипраче: Пренћански батаљон;
-прелаз од Устипраче до западне ивице с. Копачи, један батаљон Чајничке бригаде; и
-прелаз код Горажда батаљон Фочанске бригаде.

У селу Дубац постављен је један батаљон Милешевске бригаде, а у селу Бучје један батаљон Чајничке бригаде са задатком да као резерве притекну у помоћ у правцу где би муслимани евентуално покушали прелаз.

Поседање ослобођене територије.- За команданта зоне и свих јединица на истој до извршења организације одредио сам капетана I класе Лукачевића-Војина.

У селу Подблаће на реону од села Поникве смештен је један батаљон Прибојске бригаде, до села Трпиње (3) три батаљона Пљеваљске бригаде; и

-на реону од села Паникве до села Трпиње постављен је један батаљон II Дурмитоске бригаде.

Задатак ових јединица је да својим присуством врше притисак на Чајниче и не дозволе излазак муслимана из њега и терорисање нашега живља.

Морал: код наших јединица био је у сваком погледу изврстан и на веома високом ступњу. Херојски подухвати сваког појединца и читавих јединица са својим старешинама су у свакој ситуацији доказали видног изражаја и заслужују сваку похвалу.

Морал код муслимана био је такорећи срушен. Завладала је епидемија страха од наших четника тако, да су били просто изгубљени.

Интервенција окупатора из Пљеваља и Чајнича састојала се само у томе-заштита и обезбеђење њихових гарнизона од опасности услеђења нашега напада.

Детаљан извештај поднећу накнадно у релацији са свима прилозима и скицама.

Командант, м а ј о р

Posedanje oslobođenje teritorije. – Za komandanta zone i svih jedinica na istoj do izvršenja organizacije odredio sam kapetana I klase Lukačevića Vojina.

U selu Poblaće na reonu od sela Ponikve smešten je jedan bataljon Pribojske brigade, do sela Trpinje (3) tri bataljona Pljevaljske brigade; i

– Na reonu od sela Ponikve do sela Trpinje postavljen je jedan bataljon II Durmitorske brigade.

Zadatak ovih jedinica je da svojim prisustvom vrše pritisak na Čajniče i ne dozvole izlazak muslimana iz njega i terorisanje našega življa.

Moral: kod naših jedinica bio je u svakom pogledu izvrstan i na veoma visokom stupnju. Herojski poduhvati svakog pojedinca i čitavih jedinica sa svojim starešinama su u svakoj situaciji dokazali vidnog izražaja i zaslužuju svaku pohvalu.

Moral kod muslimana bio je takoreći strašan. Zavladala je epidemija straha od naših četnika tako, da su bili prosto izgubljeni.

Intervencija okupatora iz Pljevalja i Čajniča sastojala se samo u tome – zaštita i obezbeđenje njihovih garnizona od opasnosti usleđenja našega napada.

Detaljan izveštaj podneću naknadno u relaciji sa svim prilozima i skicama.

Komandant, major
Pav. I. Đurišić

(AOS, a. NDH, k. 132, reg. br. 25/3)

OPŠTE VRHOVNO POVERENIŠTVO KOD SUPERSLODA (2. italijanske armije) – MINISTARSTVU DOMOBRANSTVA NDH, 22. FEBRUAR 1943.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
Br. 1120. (tajno)
Subota dne 22 – II 1943

PREDMET: Zlodjela, pljačke i razbojstva četnika u sastavu talij. milicije.

1 – MINISTARSTVU ORUŽANIH SNAGA (IZVJ. ODJEL) – ZAGREB.
2 – OBĆEM UPRAVNOM POVJERENIŠTVU N.D.H., – SUŠAK.
3 – SASTAVAK.

Zapovjedničtvo 6. pješačke divizije u Mostaru sa Op. br. 1282/taj. od 9. II 1943. g dostavilo je:

»U prigibu dostavlja se iskaz ubijenog, opljačkanog i popaljenog mirnog hrvatskog pučanstva od strane četnika talijanskih suboraca koji su u sastavu savezničkih talijanskih kolona, vršili operacije tobožnjeg čišćenja u području Prozor–G. Vakuf u vremenu od 7. do 24. listopada 1942. g.

Iz priloženog vidi se, da je ubijeno 630 mirnih hrvatskih osoba i da je njihova imovina potpuno opljačkana, da su njihovi domovi, opustošeni i izgorjeli, a da je sve ovo djelo jedino osvete od strane četnika, jer prema izvješćima primljenim u ovom stožeru, stanovništvo nije dalo nikakvog otpora četnicima i talijanskim kolonama koji su bili upućeni u čišćenju terena protivu partizana, već su se nalazili mirni u svojim domovima.

Ovaj stožer za vrieme ovih operacija u više mahova intervenirao je i molio je talijanska zapovjedništva, da se poštedi hrvatski živalj i da se svaka slodjela sprieće, ali sve intervencije bile su uzaludne i bespomoćne, jer kako se vidi Talijani su dali slobodne ruke četnicima da rade što hoće, te se jedin na ovaj način ovakva zvjerstva mogu učiniti.

Pri intervenciji od ovoga stožera da se opljačkane stvari povrate, krivci pohvataju i podvrgnu najstrožijoj zakonskoj odgovornosti, dobivena je obavijest, da su viesti netočne i preuveličane.

Dostavljam prodnje na mjerodavnost i molim, da se poduzmu najenergičnije mjere, da se krivci za ova zlodjela podvrgnu najstrožijoj zakonskoj odgovornosti, pošto talijanska zapovjedničtva znaju koje su sve osobe i po čijim zapovjedničtvima učestovale u ovom čišćenju.

Bilo bi koristno, da bi se objavilo izmučenom i upropašćenom narodu ovoga kraja, kakve su mjere poduzete protiv pljačkaša i kakva je kazna dostigla one koji su ovo radili, da bi se na ovaj način podigao duh i moral kao i nepokolebiva vjera u moć naše vlasti u ovim krajevima«.

Dostavljajući gornje, molim, da se preko Ministarstva Vanjskih Poslova poduzmu energične mjere, kako bi krivci bili zasluženo kažnjeni.

Povjerenik, pukovnik
(potpis nečitak)

IZKAZ

osoba – Hrvata – koje je talijanska milicija četnici ubila odnosno zaklala, opljačkala i zgrade popalila, prilikom tobožnjeg čišćenja terena od partizana, na području oružničke postaje Prozor, u vremenu od 7 do 14. listopada 1942. g.

Tek. broj	Prezime i ime poginulog – zaklanog	Selo	Pogorelo		Opaska:
			kuća	štala	
1	Markešić Stjepan Filipa	Proslap	2	2	
2	" Tadija				
3	" Luka		1	1	
4	" Ivan Matin		1	2	
5	" Toma				
6	" Ivan, Mataš		2	2	Opljačkan novac, stvari, hrana i stoka.
7	" Stipe				
8	" Jure		3	2	
9	" Luka				
10	" Mate, Matin		1	2	
11	" Ivo				
12	" Stipan A.		2	2	
13	" Nikola				
14	Sunjo Mato Petrov		2	2	
15	" Ivo		2	1	
16	" Ilija		1	2	
17	" Ivan, Tomin		1		
18	" Mato		1	1	
19	" Pavo		1	1	
20	Gazilj Mate		3	2	
21	" Petar				
22	Pavličević Matoša		1	1	
23	" Ivka				
24	" Pavo		1		
25	" Luka		1	1	
26	" Marko		1		
27	" Ante				
28	" Jerko				
29	" Mijo				
30	" Andrija		1	2	
31	" Stipan				
32	" Jozo		1	1	
33	" Mišo				
34	" Jakov				
35	" Ivo J.		1		
36	" Stipan		2	3	
37	" Pavo				
38	" Ante				
39	" Miško J.		1	1	
40	" Toma				
41	Radić Pavao				
42	" Miško			2	
43	" Nikola		1	1	
44	" Mato				
45	Sliška Periša		1	3	

Tek. broj	Prezime i ime	Selo	Pogorjelo		Opaska
			kuća	štala	
46	Sliška Jure				
47	" Jure Andrije		1	1	
48	" Stipan		1	1	
49	Nović Franjo Stipin		1	2	
50	" Ivan				
51	" Šimun			1	
52	" Nikola M.		1	1	
53	" Franjo N.				
54	" Ivan M.				
55	Šišić Ivan P. Ilije		2	3	
56	" Mate				
57	" Jure p. Ivana				
58	" Ante Jurin		1	1	
59	" Mijo Ivanov		1	2	
60	" Mate p. Luke		1	1	
61	" Nikola p. Luke				
62	" Marta (žena Luke)				
63	" Ivan p. Luke		1	1	
64	" Mijo Stipanov		–	–	
65	Žilić Ante Antin		1	3	
66	" Šimin				
67	" Miško Ilijin			1	
68	" Mate		2		
69	" Jozo				
70	" Mijo Nikolin		2	1	
71	" Periša – Stipanov	Proslap	1	1	
72	" Jure Perišin				
73	" Jozo Stipanov		1	2	
74	" Stipe p. Ilije				
75	Bošnjak Mato p. Tome		1	1	
76	" Jozo Matin				
77	" Toma Matin				
78	" Ivan Tomin		1	1	
79	" Mijo Markov		1	1	
80	" Jozo Antin				
81	" Miško Antin		1	1	
82	Tanić Ilija p. Ilije		1	1	
83	Abaz Ivo Mijin				
84	" Ilija Mijin				
85	" Mijo Mijin				
86	Gjodžo Mato p. Ilije				
87	Falatar Jure				
88	" Ilija Jurin				
89	" Ante Jurin				
90	" Mate Vidov				
91	Barišić Ivo Andrijin				
92	Malekinušić Ivan Ivanov		1	1	
93	" Ivan Matin		1	1	
94	" Ivan Stipin		1	1	
95	Tomić Franjo p. Joze		3	1	
96	Jurišić Marko				
97	Selak Stipe p. Ivana			1	

Tek. broj	Prezime i ime	Selo	Pogorjelo		Opaska
			kuća	štala	
98	Mujkić Salko	Proslap	1	2	
99	" Suljo Husin		2	2	
100	" Ibro Ibrin		1	2	
101	Bristina Huso		2	2	
102	" Ramo Husin				
103	Hodžić Avdo		1	2	
104	" Mujo				
105	" Haso		1		
106	Sičaja Jozo Lukin	Podbor	1	2	
107	" Nikola				
108	Grgić Ilija p. Petra				
109	Jeličić Stipe p. Ivana		1		
110	" Ivo p. Stipana				
111	Glavas Petar p. Ivana				
112	Matešić Jozo p. Ivana				
113	Čuljak Ivan p. Jakova				
114	" Ivan p. Ivana				
115	Jeličić Ivan p. Luke				
116	" Mate Ivanov				
117	Jeličić Mato	Ploča		1	
118	Čuljak Ivan		2	1	
119	" Martin				
120	" Božo		2	2	
121	" Jozo			1	
122	" Ivo		2	2	
123	Čurčijić Jerko				
124	Banušić Ivo			1	
125	" Ivan				
126	Stipić Ivo		1	1	
127	Augustinović Franjo		1		
128	" Marko		1	1	
129	Bošnjak Ilija		1	1	
130	Pločkinjić Ivan				
131	" Mate		1	1	
132	" Ivan		1		
133	" Jure		1		
134	Muhmutbegović Osman	Kapčići	2	2	
135	" Hajdar		1		
136	" Fatima		2	2	
137	Zukić Suljo		1		
138	Klico Meho				
139	Kadrijić Suljo		1		
140	" Alija		2	1	
141	Muratbegović Džulaga		2	1	
142	" Avdo		3	3	
143	" Mehmed		1	1	
144	Sulejmanagić Džafer		1	1	
145	Hasanbegović Salih		1	1	
146	Čorbadžić Mujo		1		
147	Vrljić Mato Lovrin				

Tek. broj	Prezime i ime	Selo	Pogorjelo		Opaska:
			kuća	štala	
148	Brkić Marijan	Kapčići	1		
149	Baraban Pero		1	1	
150	Ravlijić Mijo		1	1	
151	Muratbegović Salko		1	1	
152	Zukić Alija		1	1	
153	Huseinbegović Čamil		1	1	
154	Fetahović Avdija		1		
155	Bosker Marko	Rumbaci			
156	Jakovljević Ivan				
157	Beketarić Stipan				
158	Bešker Ivo p. Petra				
159	Šarčević Ivan				
160	Baraban Marko				
161	Čurić Mato				
162	Knježević Petra				
163	Buračić Mijo Matin				
164	Lovrić Stipan				
165	Džaferović Omer				
166	" Alija				
167	" Ibro				
168	" Osman				
169	Čolić Salko				
170	" Mujo				
171	Bačvan Mumin				
172	" Meho				
173	Džuliman Salko				
174	Bajrić Mujo				
175	Čepalo Meho				
176	Baraban Mijo				
177	" Ante				
178	" Petar				
179	" Mijo				
180	Jurić Mato				
181	" Ivo Ivanov				
182	" Ivan Ivin				
183	" Stipan Matin				
184	" Stipan Stipanov				
185	Baraban Ruže				
186	" Božo				
187	" Stipan				
188	" Mare				
189	Buračić Ivan				
190	Ivić Ilija				
191	" Alojzija				
192	" Miše				
193	" Ilija – Mišin				
194	" Petar				
195	Ilijičić Petar				
196	" Tadija				
197	" Andrija				
198	Petrović Jure				

Tek. broj	Prezime i ime	Selo	Pogorjelo		Opaska:
			kuća	štala	
199	Petrović Ilija	Rumbaci			
200	" Stipan				
201	Zečević Ivan				
202	" Jozo				
203	Jakovljević Ivo				
204	" Ivan Lukin				
205	Buračić Ilija,				
206	Čuk Mile				
207	" Andrija				
208	" Božo Ivin				
209	" Božo Božin				
210	Franjić Ivan				
211	Novak Ilija				
212	" Ivan				
213	Baketarić Ivan				
214	Kovačević Stipan				
215	" Ivan				
216	" Ante				
217	Jakovljević Tomo				
218	Šarčević Blaž				
219	" Mijo				
220	Žutić Jozo				
221	" Ivan				
222	Čališ Petar				
223	Besker Ivan				
224	" Ivo Petrov				
225	Fofić Ivan				
226	Nikolić Andrija				
227	" Ivan				
228	Sarčević Stipan				
229	" Mijo				
230	Ivić Toma				
231	Žutić Pero				
232	Ostojić Ilija				
233	Besker Mijo				
234	Ivić Ilija p. Petra				
235	Franjić Petar				
236	" Ilija				
237	" Ivan				
238	Džolan Franjo				
239	Baketarić Mijo		135	139	
240	Tučić Mato	Jaklići			
241	" Andrija				
242	Bošnjak Ivan				
243	Petričević Franjo				
244	" Luka				
245	Tadić Ivan				
246	" Miško Tadijin				
247	" Miško Stipin				
248	" Stipan				
249	Džidžić Mato				

Tek. broj	Prezime i ime	Selo	Pogorjelo		Opaska:
			kuća	štala	
250	Jelić Jure	Jaklići			
251	Tomić Ante Mijo				
252	Tadić Franjo				
253	Perić Stipan				
254	Tomić Jure				
255	" Nikola				
256	Perić Andrija				
257	Jurić Ivan				
258	Ivančević Ivan				
259	Mišić August				
260	Jaković Ante				
261	Marić Ilija				
262	Petričević Stipan				
263	Jelić Ilija				
264	" Bolta Ante				
265	Džidić Miško			12	
266	Jozić Marko	Ripci			
267	Mišura Mijo				
268	" Mijo Stipanov				
269	Aćimić Alija		17	16	
270	Cvitanović Mijo	Varvara			
271	" Marko				
272	" Ante				
273	" Ilija				
274	Lovrić Ilija				
275	Jurić Toma				
276	Vidakušić Marko				
277	Zečević Toma				
278	Pavlović Ivan				
279	" Pero				
280	" Stipan				
281	Vukdalić Mujo				
282	Omerbašić Ramo				
283	Pokvić Salko				
284	" Hasan				
285	" Huso				
286	Omerbašić Meho		59	54	
287	Jurić Ilija	Stluša			
288	Beljo Mato Matin				
289	" Toma Mijin				
290	" Jakov Ivanov				
291	" Andrija Ivanov				
292	" Franjo Matin				
293	" Nikola Franjin				
294	" Stipo Matin				
295	Kuraja Ivo Antin		–	–	
296	Zukanović Mujo				
297	" Ramo				
298	" Meho				

Tek. broj	Prezime i ime	Selo	Pogorjelo		Opaska:
			kuća	štala	
299	Zukanović Osman	Kovačevo polje			
300	Gorančić Huso				
301	" Ibro				
302	" Omer				
303	" Bećir				
304	" Muho				
305	" Osman				
306	Zečić Alija				
307	" Ramo Alijin				
308	" Ramo				
309	" Avdo				
310	" Huso				
311	" Meho				
312	" Omer				
313	" Muho				
314	" Ahmet				
315	" Idriz				
316	" Mujo				
317	" Mustafa				
318	Tabak Ramo				
319	" Mujo				
320	" Redžo				
321	" Ibro				
322	" Omer				
323	Sušak Ibro				
324	Duvnjak Mustafa				
325	Vukdalić Mustafa				
326	Duvnjak Ibro				
327	Bošnjak Tadija				
328	" Božo				
329	Jurić Jozo				
330	" Nikola				
331	Penava Andrija				
332	Stipić Jure				
333	Jurić Jozo Matin				
334	Pedić Ivo				
335	" Ivo Ivin				
336	" Marijan				
337	Dodig Marko				
338	Stapić Jozo				
339	Glibo Petar				
340	Grbeš Nikola				
341	" Ante				
342	" Jozo				
343	" Petar				
344	" Jure Ivanov				
345	" Stipe				
346	" Jozo Jurin				
347	" Nikola Jurin				
348	" Mato		31	43	

Tek. broj	Prezime i ime	Selo	Pogorjelo		Opaska:
			kuća	štala	
349	Rumbočić Mateša	Orašac			
350	" Ante				
351	" Toma				
352	" Božo				
353	Kuraja Mato p. Pave				
354	" Marko Matin				
355	" Tadija Andrijin				
356	" Ante Tadijin				
357	" Jure Tadijin				
358	" Jure Ivanov				
359	" Ivo Ivanov				
360	" Ivo Ivin				
361	" Franjo Ivin				
362	" Mateša Ivin				
363	Nikolić Ilija				
364	Kekić Ilija Matin				
365	" Ivo				
366	" Ante Ivin				
367	Lovrić Franjo				
368	" Jure				
369	Čupić Mijo				
370	Bošnjak Božo				
371	" Marko				
372	" Franjo				
373	" Mateša				
374	" Marijan				
375	Grbeš Jure Mijin				
376	" Ivan				
377	" Marko				
378	Jagić Mato				
379	Podpborkić Stipan				
380	" Domin				
381	" Ivan				
382	" Ivan Tadijin				
383	Kudrić Ivan				
384	Krešo Jure				
385	Lovrić Ivo				
386	Bošnjak Jure				
387	" Ivan				
388	Nikolić Mato				
389	Krešo Ivan				
390	Palatar Stipan				
391	Lovrić Pavao				
392	" Mijo				
393	Bulaja Jure				
394	" Šimun				
395	" Ivo				
396	" Petar				
397	" Ivo Antin				
398	Bula Jozo Markov				
399	" Mijo				
400	" Mijo Jurin				

Tek. broj	Prezime i ime:	Selo	Pogorjelo		Opaska
			kuća	štala	
401	Čavar Mijo Markov	Orašac			
402	" Marko				
403	" Ante				
404	" Ivo				
405	" Ivo Matin				
406	Bradić Ivo				
407	" Marko				
408	" Stipa				
409	Kudrić Ivo				
410	" Mato				
411	Mostina Mare Stipina				
412	" August				
413	Brkić Mateša				
414	Čupić Marko				
415	Mišura Ivo				
416	Lovrić Ivan				
417	" Ante				
418	Bošnjak Ivan				
419	Andričić Ivo				
420	" Nikola				
421	Nikolić Božo				
422	Grboš Ivo				
423	Bradić Ivo				
424	Bošnjak Ivo				
425	" Juro				
426	" Stipe				
427	" Šimun				
428	Pračić Alija				
429	" Meho				
430	" Mujo				
431	" Smajo				
432	" Ibro				
433	" Ramo Ibrin				
434	" Selim				
435	" Muho				
436	Gorančić Avdo Omerov				
437	Zec Ibro				
438	" Avdo				
439	" Muho				
440	" Osman				
441	" Čamil				
442	" Meho				
443	" Juso				
444	" Huso				
445	" Suljo				
446	" Ibro Osmanov		119	117	
447	Meštrović Ante				
448	Andrijić Martin				
449	Marić Mate		5	12	

Tek. broj	Prezime i ime:	Selo	Pogorjelo		Opaska
			kuća	štala	
450	Grubeša Pero	Sčipe Siska			
451	" Stipo				
452	" Jakov				
453	" Tomo				
454	" Ilija				
455	" Mate				
456	" Andže				
457	" Martin				
458	Škarica Ivša				
459	" Jozo		8	10	
460	Tomić Blaško	Loprunj			
461	" Ivo				
462	" Ante				
463	Bevanda Stipo				
464	" Luka				
465	Uložnik Mate		15	7	
466	Sabljo Jozo	Donji Višnjani			
467	" Jure				
468	Novak Blaž				
469	Vukoja Jure				
470	" Ante				
471	" Niko				
472	" Marko				
473	" Pero				
474	" Martin				
475	" Ivan				
476	Letica Ibro				
477	" Huso				
478	" Muho				
479	" Mujo				
480	" Mejo				
481	Garabin Ibro				
482	" Osman				
483	Pilav Ramo				
484	" Omer				
485	Konjarić Avdija				
486	" Mujo				
487	" Selim				
488	" Ibro				
489	" Meho				
490	" Selim-Mujin				
491	" Mujo-Ibrin				
492	" Salko				
493	" Omer				
494	Ajkić Ibro		15	24	
495	Rajić Andrija	Gruići			
496	" Karlo				
497	Budimir Marko				
498	" Miše				
499	" Mate				

Tek. broj	Prezime i ime	Selo	Pogorjelo		Opaska:
			kuća	štala	
500	Barišić Mato	Grujići			
501	Kudić Mato				
502	Anić Mato				
503	Brizar Ivica		14	15	
504	Jusić Ibrahim	Duga			
505	Subašić Junuz				
506	Mustajbegović Smajil				
507	Dautbegović Ajša		1	1	
508	Bošnjak Toma	Borovnica			
509	Marić Jago				
510	" Božo				
511	Zajimović Meho				
512	" Uzeir				
513	" Osman				
514	" Vejsil				
515	" Salko				
516	" Nazif				
517	" Omer				
518	" Latif				
519	" Daut				
520	Grčić Ale				
521	" Pašo				
522	Jašarević Salko				
523	" Salko–Salkin				
524	Imamović Jidriz				
525	Pilavić Ibro				
526	Fejzić Mujo				
527	Pilav Ahmo				
528	Meštrović Milenko				
529	Žutić Juko		53	36	
530	Zovko Ivo	Uzdol i Donja Vast			
531	Stojanović Anto				
532	Džalto Jakov				
533	" Ivo				
534	Vladić Pero				
535	Stojanović Ivo				
536	Glibo Mijo				
537	Marić Janko				
538	Glibo Martin		1	2	
539	Hero Smajo	Here	–	2	
540	Ivanko Ivan				
541	Lace Jozo		1	4	
542	Rajić Jozo	Poljine			
543	" Marko				
544	" Jure				
545	Meštrović Nikola				
546	Manov Salko				
547	" Muharem		15	13	

Tek. broj	Prezime i ime	Selo	Pogorjelo		Opaska:
			kuća	štala	
548	Manov Meho	Poljine			
549	Jašarević Suljo				
550	Torlić Redžo				
551	Plečić Salko				
552	Rajić Gabro				
553	Hrinić Islam				
554	" Osman				
555	" Tahir				
556	" Muharem		15	13	
557	Džajkić Šimun	Lug			
558	" Grgo				
559	Pavković Ivica				
560	" Ilija				
561	" Anica				
562	" Milica				
563	" Danica				
564	" Ivo				
565	Kustura Jozo				
566	" Ivo				
567	Čavar Anto				
568	" Miško				
569	" Martin				
570	Vrljić Marko				
571	Marijić Josip				
572	Marković Ivan				
573	Saketa Niko				
574	Tulc Jozo				
575	" Anđelko				
576	" Stanko				
577	" Kate				
578	" Nikola				
579	Dautbegović Zajko				
580	" Šemzo				
581	" Osman				
582	Džuka Avdo				
583	" Osman				
584	" Salko				
585	" Bećir				
586	" Avdija				
587	" Rahman				
588	" Mehmed				
589	" Murat				
590	Hasica Mujo				
591	" Bećir				
592	Dautbegović Adem				
593	Bečirović Šaban				
594	" Hasan				
595	" Alija				
596	" Hasan				
597	" Bajro				
598	" Medo				
599	" Osman				

Tek. broj	Prezime i ime	Selo	Pogorjelo		Opaska:
			kuća	štala	
600	Bečirović Redžan	Lug			
601	" Idriz				
602	Purgić Haso				
603	Kazijić Muho				
604	" Ibro		22	36	
605	Mišura Ante	Gornji Višnjani			
606	Marušić Mate				
607	Matković Šime				
608	Begić Pero				
609	Dreć Juro				
610	Prskalo Miško				
611	" Ante				
612	" Marko				
613	Glibo Božo				
614	" Juriša				
615	" Ante				
616	" Jure				
617	Begić Franjo				
618	" Janko				
619	" Markica				
620	" Jure				
621	" Ilija				
622	" Jure – Jankov				
623	" Ante				
624	Marušić Božo				
625	" Stipe				
626	Drapo Anto				
627	Osmić Haso				
628	" Bećir				
629	" Mustafa – Redžin				
630	" Haso /stari/				
631	" Redžo				
632	" Pašo				
633	" Meho				
634	" Mustafa				
635	" Omer				
636	" Smajo				
637	" Mujo				
638	" Alija		7	13	
	UKUPNO:		656	693	

ORUŽNIČKA POSTAJA
BR. 6/tajno
21.siječnja 1943.
PROZOR.

Za tačnost:

ZAPOVJEDNIK POSTAJE
narednik /Ilija Alvir/:
Alvir v.r.

GLAVAR STOŽERA
glavnostožerni bojnik
/Meoslavić/

(AOS, a. NDH, k. 231, reg. br. 31/2)

PRESEDNIK OPŠTINE BUKOVICA–KOMANDI 1. ALPSKE DIVIZIJE »TAURINENZE«, 1. MART 1943.

Priepis.
1. III 1943. XXI.

IZVJEŠTAJ.

o strahovitom pokolju i paležu Muslimana u opštini Bukovičkoj.

KOMANDI 1. ALPINSKE DIVIZIJE »TAURINENZA«.
PLEVLJE

Izvještavate se, da je u opštini bukovičkoj oko 500 članova muslimanskog življa većinom djece, žena i nejakih staraca na najokrutniji način mučeno, kasapljeno i spaljivano. Ljudi su razapinjati i pribijati uz stabla, žene i djeca sabirati su i tjerati u kuće koje su spaljene zajedno s njima. U selu Moćevićima poklato je i spaljeno 81 čeljade. Tu je zanoćio jedan dio »oslobodilačke vojske«, koji je od leševa poubijanih Muslimana sagradio nužnik. Na ulazu nužnika stavili su natpis Muslimanska džamija. Nalažene su muslimanske djevojke kojima su poslije silovanja zabijeni kolci u stidna mjesta i na taj način umarane. Dosta su muslimanskih djevojaka odveli sa sobom te se do danas nezna za njihovu sudbinu. Nađen je lješ Hadžije Tahirovića u selu Strazici koga su derali od ispod koljena pa uz leđa, koža vraćena niz prsa i ovdje su stavili nadpis »Muslimanka sa feredžom«.

Sve kuće i ostale zgrade popaljene su, tako da ni ćumez nije ostao. Ni to sve nije bilo dosta već su i stabla u muslimanskim bašćama (šljive, kruške, jabuke) sječene i uništavane.

Sve slučajeve i događaje koji su se desili u opštini bukovičkoj, nemoguće mi je opisati.

Izvještavate se radi znanja.

Predsednik opštine,:
L. Maćević v. r.

Točnost priepisa tvrdi i overava

Upravitelj ispostave
(M. Sijerčić)

MP

(AOS, a. NDH, k. 184, reg. br. 54/3)

REZOLUCIJA MUSLIMANA IZ SREZOVA SJENIČKOG, PRIJEPOLJSKOG, PRIBOJSKOG, BJELOPOLJSKOG I ČAJNIČKOG, 3. mart 1943.

REZOLUCIJA

Ovlaštenih predstavnika Muslimana iz srezova sjeničkog, prijepoljskog, pribojskog, bjelopoljskog i čajničkog, donešena na zajedničkoj konferenciji, održanoj u Prijepolju na dane 2. i 3. marta 1943. godine.

Utvrđujući činjenice da su u posljednim događajima od strane četn. organizacije nastradali Muslimani srezova bjelopoljskog, plevaljskog, pribojskog, čajničkog kao i ostatak Muslimana sreza fočanskog i to u takoj mjeri, da u pobrojenim srezovima od više hiljada muslimanskih domova izvan garnizona italijanske vojske nije ostala ni jedna jedina kuća a da nije zapaljena, niti ma kako drugo muslimansko dobro, da nije uništeno, te pored toga u toj strahovitoj kataklizmi da je nastradalo još i više hiljada muslimanskih života, u najvećoj većini nedužne djece, žena i iznemoglih staraca.

Utvrđujući i ovom prilikom, kako pred Bogom, tako pred narodom i istorijom, da mi Muslimani kao kolektiv i zajednica nismo dali nikakvog realnog povoda, da se nad nama izvrše svi ovi postupci i mjere u tako drastičnom obliku.

Utvrđujući jednu nepobitnu činjenicu, da mi Muslimani kao dio narodne zajednice ovih krajeva, etnički i sudbinski povezani sa ostalim svojim sugrađanima nemamo nikakve mržnje, niti kakvih prikrivenih namjera prema ovim svojim sugrađanima, niti ma kakvih drugih političkih pretenzija, koje bi nas stvarno dovodile u sukob sa ostalim našim sugrađanima.

Utvrđujući napokon činjenicu, da je za smirenje i sređivanje ovdašnjih u tolikoj mjeri pogoršanih prilika, potrebno usvojiti jednu od niže navedene tri solucije, to konferencija ovlaštenih pretstavnika Muslimana iz pobrojenih srezova, donijela je slijedeći

ZAKLJUČAK:

I) Da osnovni razlozi pravičnosti, čovječnosti i humanosti traže, da se bar ovaj preostali dio našeg muslimanskog življa uzme u punu zaštitu od daljih stradanja na način kako to Okupatorska vlast nađe za potrebno, a koji bi pružao dovoljnu garanciju za naše živote i imetke.

II) Ako Okupatorska vlast nemože uspostaviti takav pravni poredak da se ovaj preostali dio oko 80.000 muslimanskih stanovnika sačuva i zaštiti od daljnjih stradanja, te ako nejma više nikakve mogućnosti za naš dalji ostanak u ovim krajevima, onda tražimo da Nj. Ekscelenci-

ja Guverner za Crnu Goru nađe puta i načina, da se ovaj naš muslimanski živalj izseli iz Sandžaka u potpunosti, na mjesto koje nam bude određeno.

III) Mi muslimani kroz vjekovnu našu prošlost živjeli smo u dobrim susjedskim odnosima sa našim sugrađanima Srpsko-pravoslavne vjere. Mi to tvrdimo apediktički, željeli smo da produžimo i u ovim vremenima rata, čije posljedice podjednako i zajednički osjećamo. Na svom sastanku u Prijepolju sa našim viđenim prvacima Komandanta trupa za Crnu Goru Nj. Ekselencija General Mentasti učinio je sugestiju, da bi trebalo da mi Muslimani dođemo u kontakt sa stvarnim predstavnicima srpskog naroda u ovim krajevima te sa istim utvrdimo modalitete za jedan miran i snošljiv međusobni život u znaku trpeljivosti, solidarnosti i iskrenosti. Ako je takav dodir moguć, onda molimo Nj. Ekselenciju da učini potrebne korake, da do istog dođe.

Za raspravu po ovim pitanjima ovlašćena je sa muslimanske strane delegacija, koja se sastoji iz slijedećih lica: vođa i predsjednik delegacije Derviš Šećerkadić, Vrhovni šerijatski sudija, a članovi delegacije gg. Alija Aginčić, predsjednik opštine iz Prijepolja, Ćamil Hasanagić referent Nj. Ekselencije Guvernera za Sandžak, iz Priboja, Baho Mekić, predsjednik opštine iz Bijelog Polja, Munib Osmanagić, predsjednik opštine iz Čajniča i Hadžiahmetagić Hilmija sreski načelnik iz Sjenice.

Prijepolje, 3. marta 1943. godine.

(AOS), a. NDH, k. 184, reg. br. 32/5)

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST U SARAJEVU–GLAVNOM RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST ZAGREB, 15. MART 1943.

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST U SARAJEVU
Taj. Broj: 48/43.

Sarajevo, 16. ožujka 1943.

Dnevno izviešće za dan
15. ožujka 1943. godine.

1) GLAVNOM RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST – ZAGREB
2) GLAVNOM RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST URED X ZAGREB
3) OBČE ZAPOVJEDNIČTVO REDARSTVENE STRAŽE – ZAGREB

4) OPUNOMOĆENIKU DRŽAVNE VLADE G. Dr. PAVI CANKI–SARAJEVO
5) GLAVARU GRAĐANSKE UPRAVE KOD ZAPOVJEDNIKA NJEMAČKIH SNAGA U HRVATSKOJ–Sl. BROD
6) G. VELIKOM ŽUPANU VELIKE ŽUPE VRHBOSNA–SARAJEVO

Savezno nalogu Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost od 29. prosinca 1942. g. broj 150604-I-A-1942. čast mi je podnieti izviešće o političkoj i vojnoj situaciji u gradu Sarajevu i Velikoj župi Vrhbosna za dan 15. ožujka 1943. godine.

Dne 15. ožujka o. g. u 23 sata napadanuta je od strane partizana željeznička postaja u Žepču. Borba je trajala do 3 sata u jutru, kada je napad odbijen. Usljed toga zakasnili su svi vlakovi, koji polaze iz Broda i iz Sarajeva.

Oružnička postaja iz Podviteza, kotar Sarajevo javlja, da se je dne 13. ožujka doznalo, da su partizani u većoj grupi došli u selo Miušići i Dobra voda, te zauzeli položaj u navedenim mjestima občine Prače kotara Rogatica a na granici kotara Sarajevo – Rogatica.

Prema dobivanim izvještajima vođa četnika Božo Plemić, Stevo Jugović i Mladen Čosović, svi iz občine Pale kotar Sarajevo, iskupili su svoje četnike i zauzeli položaj prema partizanima u selu Zečići i Podmedenik.

Prema dosadanjim podacima do sada su zauzeli položaj oko 250 četnika, međutim partizana imade mnogo više i četnici znaju vrlo dobro, da su partizani nadmoćniji i da ne bi mogli zadržati navalu partizana. Četničke vođe izjavili su, da ukoliko nedobiju pomoć od naše vlasti, neće moći partizanima stupiti u borbu, jer se smatraju suviše slabi.

Jačina i naoružanje partizana nije se moglo ustanoviti, a isti nisu prešli na područje kotara Sarajevo.

Dne 12. ov. mj. izbjegao je iz sela Papratno kotar Foča Halid Brković i došao sa svojom obitelji u Goraždu. Isti je izjavio, da su četnici u selu Podpeće 7 km od Foče dne 11. ožujka doveli pravoslavnog popa i pod pretnjom ubistva prekrstili 84 muslimana na pravoslavnu vjeru, a po završenom obredu silom su primorali muslimanske djevojke, da se presvuku u odoru pravoslavnih djevojaka, te je zatim nastalo veselje uz pjesmu, igranje, pijenjem rakije i pucanjem iz pušaka. Tom prilikom jedan četnik podielio je prolaznicima 10.000 kuna.

Na isti način obavljeno je krštenje muslimana i u selu Vikoč kotar Foča.

Četnička komanda u Foči izdala je nalog kao što je već javljeno, da se sve izbjeglice Muslimani u Foči imaju pokrstiti na pravoslavnu vjeru.

Prema podatcima četnici talijanski suborci najavili su narodu, da su dobili prije nekoliko dana od talijanske komande iz Dubrovnika obavjest, da je Bosna i Hercegovina sve do Save pripala velikoj Srbiji i data četničkoj vlasti, a da Hrvati koji neće ostati, mogu ići u Hrvatsku preko Save.

Občinsko poglavarstvo u Palama primilo je od četnika pismo sliedećeg sadržaja:

»Uvidom u pozive mnogih građana bez razlike vjeroispovjesti dostavljen je od strane četničke občine, dužni ste iste za četničku vlast na Romaniji dati izvjesnu količinu žita pod pretnjom najstrožije kazne u slučaju neudovoljenja po traženju.

Večina građana je dužna dati žita od 200 kg., a neki i više.«

Kotarska oblast u Sarajevu na ovo pismo četnika izdala je nalog občini u Palama, da odmah proglase pučanstvu i da ne smije zahtjevu četnika pod pretnjom najstrožije zakonske odgovornosti.

U toku noći od 12. na 13. ov. mj. jača partizanska grupa iz Šekovića kotar Vlasenice zauzela je oružničku postaju u Han Sjenice 11 km sz. od Rogatice. 15 oružnika te postaje i 150 četnika skupine Radivoja Kosorića povukla se.

Jučer dne 15. ov. mj. prijavio se partizan Luka Živanović 20 god. star iz sela Vilino selo kotar Bijeljina, koji je pobjegao iz svoje skupine. Ustaške vlasti prepratili su ga Ustaškom zdrugu u Sokolac.

Kotarski predstojnik iz Vlasenice javlja, da se od nazad nekoliko dana prijavljuju četnici iz okolnih sela bez oružja i navode, da nisu imali oružja. Do danas prijavilo se oko 60 četnika, koje kotarski predstojnik nakon preslušanja pušta svojim kućama.

Njemačke vlasti prepratile su jučer 200 partizana iz Prozora i okolnih mjesta i smjestili ih u logoru u Travnik.

Kotarski predstojnik iz Rogatice javlja da je danas ujutru k njemu došao vođa četnika Drago Mitrović i izjavio, da se oko 1.000 partizana prebacuju na desnu stranu Rogatice i da imaju namjeru napasti i Borike kotar Rogatica.

U gradu Sarajevu vlada red i mir.

Za Dom spremni!

Upravitelj
Župske redarstvene oblasti:
(Petković)

MP

(AOS, a. NDH, k. 154, reg. br. 19/4)

PROGLAS ČETNIČKOG VOJVODE PAVLA ĐURIŠIĆA–MUSLIMANIMA, 3. APRIL 1943.

MUSLIMANI!

Obraćam vam se i sada, jer smatram da ste se osvestili. Sigurno ste uvideli da su vas Vaši prvaci, odže, age i begovi poveli u strahovitu propast. Sigurno se niko od poštenih Srba Muslimana više ne čudi onoj skorašnjoj odmazdi, koju su prema vašem življu u Sandžaku učinili namučeni, popaljeni i pogoreli srbi iz vašeg susedstva. Jer vi ste neverovatno brzo zaboravili na naše bratsko obhođenje prema vama i na one privilegije koje ste više i od nas samih uživali za vreme Jugoslavije. Počinili ste strahovite zločine prema srpskom življu i to protiv sopstvenih interesa, samo da bi ste udovoljili sebičnim i luđačkim prohtevima vaših starih vođa koji su na vaš račun i prije rata, a koji na račun, vaše krvi i vaših nesreća i danas piruju i uživaju.

Najzad je došao momenat kada se više vaši zulumi nisu mogli trpeti. Narod je spontano ustao i izvršio odmazdu u nekim vašim krajevima. To je bila samo prva opomena i sada zavisi od vas samih dali će se strašna osveta Srpskog naroda i dalje nastaviti prema vama do potpunog uništenja Vaših naselja i Vašeg življa.

Ali, mi smo toliko puta pokazali da nam nije cilj da uništavamo srpski muslimanski narod. Naprotiv, nama je stalo do spasa naroda i mi želimo i radimo svim silama da sa Vam kao i sa svima poštenim dobronamernim susedima, živimo u bratskoj slozi i ljubavi i da mirno sačekamo kraj rata i dan nove slobode.

Zato vas iskreno i bratski savetujemo da je već došao poslednji čas kada treba da muški i odlučno ustanete protiv svojih nametnutih i nesavesnih vođa, koji su Vas uveli u krvavu i za Vas poraznu svađu sa svojim mirnim i poštenim susedima, da im odreknete poslušnost i da im presudite onako kako su to zaslužili gurajući Vas u besciljnu borbu sa srpskim narodom, u novu krv, u novu neminovnu propast. Trgnite se i razmislite o svojim životnim interesima i o svojoj budućnosti. Razmislite dobro radi sebe i radi svojih porodica jer ste uvideli da je srpski narod miran, strpljiv, gostoljubiv i bratski raspoložen, ali kada mu prekipi onda ga u njegovoj strašnoj osveti niko nemože zaustaviti. Vi vidite da smo potpuno uništili i nemilosrdno kaznili i svoju rođenu braću, koji su pod zlikovačko-partizanskom zastavom nečovečno povela akciju protivu poštenog srpstva. Svakom poštenom i dobro namernom mi pružamo bratsku ruku, a onog koje ne primi, nemilosrdno uništavamo.

Savesno ocenite ko Vam je prijatelj a ko neprijatelj. Uvidite već jednom ko radi za Vaš narod a ko protiv naroda.

Postoji samo jedan pravi put, koji vodi ka dobru, sreći i slobodi: to je put kojim ide četnička organizacija. Naši i nepobedivi četnički odredi već vladaju celom Srbijom, Crnom Gorom, Bosnom, Hercegovinom, Likom, Kordunom, Severnom Dalmacijom, Slavonijom i Slovenačkom.

Poslednji je čas, kada treba da razmislite o svojoj sudbini i da sa svojim pravim narodnim predstavnicima, dobrotvorima i zaštitnicima pođete boljim putem i da nastanete da zajednički, bratski složno sačuvamo svoj narod od nepotrebnih žrtava i nesreća i da ga povedemo u novu bolju, ljepšu i srećniju budućnost.

Neoklevajte jer će posle sve biti kasno!

VOJVODA:
PAVLE ĐURIŠIĆ.

Točnost priepisa tvrdi:

Upravitelj ispostave:
(M. Sijerčić)

M.P.

(AOS, a. NDH, k. 184, reg. br. 32/5)

URED ULEMA MEDŽLISA U SARAJEVU – OPUNOMOĆENIKU VLADE NDH DR PAVI CANKIU, 3. MAJ 1943.

ZAPISNIK

sastavljen u uredu Ulema medžlisa u Sarajevu, dne 3. svibnja 1943. g.

Nepozvani pristupaju gg. Hero Agan i Šesto Huso, težaci iz Hera i Kuta, kotar prozorski, te u zapisnik daju slijedeće:

U našim selima bili su partizani oko 10. mjeseci. Kada su se morali povući, odveli su sa sobom nekoliko mladića među njima Salku i Ibru Heru, te Lutvu Heru starca od 70 godina. Isti su se oslobodili i pobjegli od partizana, te se vratili natrag svojim kućama. Na to su došle ustaše te su odmah u noći počeli izazivati seljane, počeli masovno vezati mladiće i mučiti ih govoreći da se prokaže gdje je oružje. Starca od 70. godina Lutvu Heru na vatru su nadnosili, pekli ga i mučili, te na

koncu ga za mošnje povezivali i vješali samo da prizna gdje je oružje. Osim toga od istoga Lutve Here otjerali su 4. metra žita, 1 met. suhog mesa, 1 vreću soli, kantu gasa i mnogo štošta, te ga svega opljačkali, a nama su 10. ovnova odveli i zaklali bez ikakve naknade. Osim toga još su mnogim seljacima otjerali žito.

Selo Bere je najviše opljačkano i mnogo je stradalo, dok su bili partizani i oni su nam odnosili naše dobro i blago i kad smo se nadali da će naša vlast prigodom svoga dolaska zaštititi nas i pomoći i ona nam je tada počela odnositi i ono malo muke što smo imali.

Selo Kute. Nakon odlaska partizana došle su ustaše te su tražili od našeg hodže Mumin ef. Hujdura da im prokaže slagalište partizansko. Hodža nije znao gdje je slagalište i onda su mene Šestu Husu pozvali kao muhtara da im prokažem, ali ja nisam znao gdje je to. Na to su tražili od mene da im zakoljem 8 brava, 2 janjca i nekoliko kokoši. Ja sam odmah odazvao se pozivu, da našoj vojsci pomognem i sve sam to našao i dao im. Hodžu Hujdura počeli su ganjati i biti ga. Isto tako i Zulfu Hujdura, kojeg su odveli izvan sela i bili ga zatrpavši ga u jedan trap. Iz sela Kuta partizani su odveli oko 7 mladića sa sobom da im nose ranjenike. Ti mladići su uspjeli da se osobode, te su došli svojim kućama, a usput su donijeli i oružje i na poziv ga odmah predali našim vlastima. Te mladiće zajedno sa hodžom Hujdurom odveli su u Prozor, a gdje su ih odveli iz Prozora nepoznato mi je. Sela Kute i Here sada nemaju nikakve zaštite. Partizani su robili i pljačkali a sada i naše vlasti.

Molimo da se uzmemo u zaštitu, jer ćemo biti prisiljeni da se iselimo iz naših sela, da se sklonimo u sigurnija mjesta.

Dosta nam je bilo pljačkanja i robljenja, nego smo morali trpiti užasne muke od tučnjave i batina, koje smo dobili od naših vlasti. Ustaše su nemilosrdno udarale po našim seljanima i hodži. Meni je ovde sve uopće nemoguće istaći, nego molim da se odredi jedna komisija od naše vjerske i državne vlasti, koja će na licu mjesta ustanoviti sve pojedinosti, te će doći do uvjerenja da je daleko teže stradanje muslimana u ovim selima, nego što sam ja naveo. Napominjem da je komandant ustaša Jurić prednjačio ispred svih te je dozvoljavao da ustaše pljačkaju i robe sela.

Naših nekoliko mladića i staraca nalaze se navodno u Sarajevu pohapšeni, te molimo da se naše vjerske vlasti zauzmu, da im se osiguraju životi i da se na svaki način oslobode, jer su nevini pohapšeni, a mogu lako nevini da izgube i glavu.

Mi ćemo se zakleti da su naši mladići i seljani pod moranje odveđeni i da su na silu morali otići sa partizanima.

Zapisničar Husein Nalčadžić

Prst. Šesto Huso Hero Agan.

ULEMA MEDŽLIS U SARAJEVU
Broj: 1495/43 Sarajevo, dne 5. svibnja 1943.

G.DR. PAVI CANKIU, Opunomoćeniku Hrvatske Državne Vlade
(putem ureda Reis-ul-uleme)

Sarajevo

Prednje zapisničko očitovanje dostavlja se s molbom na znanje. Da bi se radi nemilih pojava koje su se dogodile u kotaru prozorskom gdje je muslimanski živalj bio izložen teškim i dugim stradanjima, što je dovelo do izvjesne uznemirenosti u narodu, pomoglo da se prilike stišaju i narod umiri Ulema medžlisu je čast predložiti, da se ustroji naročito povjerenstvo u kome bi sudjelovao vaš izaslanik i izaslanik ovog Ulema medžlisa. Ovo povjerenstvo bi na licu mjesta ispitalo čitavu situaciju, te bi se na taj način dovelo do pravog činjeničnog stanja što bi pomoglo i koristilo sređivanju prilika u ovom kraju. Kako je stvar vrlo žurna, molite se da žurno donesete Vašu odluku i o istoj nas izvolite izvijestiti.

Predsjednik,

(FOND ARHIV GAZI-HUSREVBEGOVE BIBLIOTEKE U SARAJEVU
A 3770, str. 352-354.)

ŠEF BRITANSKIH MISIJA U ŠTABOVIMA ČETNIKA DRAŽE MIHAILOVIĆA – DRAŽI MIHAILOVIĆU, 4. MAJ 1943.

PREVOD BRZOJAVA

primljenog 1-og Maja 1943. g. iz Kaira.

»a. Turska je Vlada uznemirena glasovima, koji stižu u Carigrad, o navodnim zverstvama učinjenim Bosanskim muslimanima od strane Đenerala Mihajlovića.

Извод депеше

примљеног I -ог маја 943 г из Каира.

" а. Турска је Влада узнемирена гласовима, који стижу у Цариград, о наводним зверствама учињеним Босанским Муслиманима од стране Ђенерала Михајловића

б. Британска Влада сматра

1. да су ови гласови производ непријатељске пропаганде: у овом случају исправка Ђенерала Михајловића наишла би на топао пријем у Турској

2. у колико би гласови били основани, жели да скрене пажњу Ђенерала Михаловића, да би требало да ублажи свој став

в. Гласови имају облик тобожних наређења, наводно издатих од стране Ђенерала Михајловића, да се убијају сви имућни Муслимани у Босни, а нарочито у Санџаку, и да се оно што буде преостало протера у Турску после свршетка рата. "

Положај
4.5.1943

Генералштабни пуковник

b. Britanska Vlada smatra
   1. da su ovi glasovi proizvod neprijateljske propagande: u ovom slučaju ispravka Đenerala Mihajlovića naišla bi na topao prijem u Turskoj.
   2. u koliko bi glasovi bili osnovani, želi da skrene pažnju Đenerala Mihajlovića, da bi trebalo da ublaži svoj stav.

v. Glasovi imaju oblik tobožnih naređenja, navodno izdatih od strane Đenerala Mihailovića, da se ubijaju svi imućni Muslimani u Bosni, a naročito u Sandžaku, i da se ono što bude preostalo protera u Tursku posle svršetka rata.«

Položaj
4. 5. 1943.

Generalštabni pukovnik
Bejli

(AOS, Ča, mikrofilm Bileća 2, s. 466.)

JUGOSLOVENSKA MUSLIMANSKA ORGANIZACIJA – MUSLIMANIMA, JUN 1943.

Priepis.

BRAĆO MUSLIMANI!

Bio sam uvjek pristaša naše J. M. O. i u njoj obnašao značajne funkcije. Stvaranjem N. D. Hrvatske dočekao sam sa nadom, da će se u njoj u punoj mjeri ostvariti naši muslimanski ideali: pravda i jednakost. Nažalost brzo sam se razočarao, jer je mjesto pravde zavladala nepravda, pljačka i otimačina tuđe imovine, a mjesto jednakopravnosti grozno masovno ubistvo oko stotinu hiljada naših nedužnih sugrađana Srba. Zlikovci uvukoše u svoje krvavo kolo i nekoliko muslimanskih odpadnika, mahom društvenog ološa, a da bi lažno prikazali brojnijim učešćem muslimana u zločinima protiv Srba, uputiše zlikovce katoličke vjere, da se pri izvršenju zločina posluže fesom i muslimanskim imenima. Paralelno sa ovim širila je tajna propaganda među Srbima uvjerenje, da se ovo muslimani svete Srbima za Agrar. Javno su međutim neslavljeni muslimani kao Hrvati i obečavano im ispravljanje svih nepravdi, pa čak i poništenje agrarne reforme. Ova perfidna rabota je u velikom uspjehu, jer su Srbi, braneći svoj goli život iz šuma, izvršili strašnu odmazdu nad našim nevinim muslimanskim svijetom. Preko 100.000 muslimana, ponajviše žena i djece padoše kao nevine žrtve od

četničke ruke, a još ih je više spalo na prosjački štap. Tada su pravi zločinci ustaše potajno likovali, a javno su lili krokodilske suze radi naše tragedije iskorišćujući pri tom svaku priliku, da još više podjare sukob između Srba i muslimana.

Mi smo muslimani na vrijeme uočili ovu satansku i zločinačku igru i javno se ogradili od ustaških zločina u poznatim rezolucijama. Bijesni zbog ovog našeg javnog istupa ustaški zločinci počeše da nas perfidnim metodama sumnjiče kod okupatorske vlasti zbog tobožnjeg ljevičarstva. U svakom mjestu, gdje upadoše četnici ili partizani, zaredale su denuncije, protiv nas. Na hiljade naših ljudi i žena, čak staraca i starica, bili su žrtve ovih denuncija i platili glavom ili su odvedeni u logor. Isto tako preko 2.000 naše omladine oba spola, naše uzdanice, denuncirano je i upleteno u razne planski skovane komunističke afere, te je bez suđenja poslato u logor.

Sva ova nasilja i zastrašivanja nisu uspjela, da nas prinude da se priključimo zločinačkom ustaškom režimu, i njegovim nastojanjima, jer je nama svakom jasno, da mi muslimani i pored groznih žrtava moramo gledati u svakom poštenom Srbinu ili Hrvatu brata i komšiju, s kojim moramo i želimo živjeti u ljubavi i međusobnom poštovanju. Taj naš ispravni i uspravni stav naišao je svagdje na pravilno razumijevanje i ocjenu i u narodu obostrano počeo da utire put otrežnjenju i spoznaji zabluda. Svakoga je ova pojava obradovala samo ne ustaše. Radi toga oni sad pokušavaju da zakrče ovaj blagorodni put narodnog spasa novim zločinima. Nedavno u Mostaru ubiše dvojica ustaša oficira poručnika muslimanske milicije Čengića ubiše ga u stanu komandanta žandarmerije. I dok vlast te zlikovce »traži« oni se šeću po raznim mjestima Hercegovine. Ipak je naš dični Mostar dostojanstveno odgovorio na ovu provokaciju. Ubrzo poslije mostarskog zločina poginuo je u Hadžićima jedan musliman željeznički službenik. Ubio ga je zapovjednik ustaške straže po »presudi suda«, koga je taj zapovjednik obrazovao od svojih čarkara. (Čudna suda, čudne sudanije, šta se radi za živa hadžije!). Najnoviji i najgrozniji zločin odigrao se je ovih dana u Srebrenici. Ustaški poručnik Kurolac poklao je oko 100 nevinih Srba u Srebrenici, mjestu gdje su muslimani i pored teških prilika najmanje stradali. Po tom je taj zlikovački delija pokušao da ubije u sudu na dužnosti sudiju Aganovića, a u sudijinom domu ubio sudijinu noseću suprugu i troje nejake djece. Zatim je ubio upravnika pošte Džemila Plisku i geometra Tančinu. Sudiji je taj ustaški gromovnik upisao u grijeh što je primao više prijava protiv ustaških zločina, i to nasilja izvršenih nad muslimanskim djevojkama, a ostalim žrtvama bio je grijeh, što su sa sudijom zapisnički utvrdili niz ustaških zločina i pljački. Bijegom su se od smrti spasili kadija i poreznik musliman. O ovom groznom

umorstvu vode istragu njemačke i hrvatske vojne vlasti. Međutim to nije dosta. Ni najdrakonskija kazna za ovaj zločin nemože i nesmije nas zadovoljiti. Mi moramo energično tražiti, da se jednom za uvjek onemoguće ove zločinačke bande u našim krajevima. Državna vlast nam stalno tvrdi i ističe, da je njoj stalo do smirenja i zavođenja zakonitosti i pravde. Mi sada postavljamo pitanje, koja je to vlast, koja onemogućuje državi da ona osigura život i rad sudiji, kojemu je dužnost da štiti pravdu i jednakost! Da to nije crna internacionala? DRŽAVNA VLAST TO MORA DA ZNA I ONA TO SIGURNO ZNA.

Braćo muslimani!

Navedeni zločini nisu slučajnosti niti su djela pojedinaca. Ovo je smišljeni sistem provokacije kojemu je cilj da nas kompromituje, da nas zbuni i odvrati od staze smirivanja i izmirenja sa svim našim poštenim sugrađanima. Već se parfidno među Srbe ubacuje verzija, da su većina srebreničkih zlikovaca muslimani, a istodobno se u novinama oglašuju imena 36 odlikovanih muslimana ustaša iz Rogatice. Sve je to perfidna igra one crne tajne sile, koja stoji iza ustaških zločina i koja njima planski diriguje. Zato budimo oprezni i nedajmo se smesti! Na zločine odgovorimo muževno i dostojanstveno po uzoru braće iz Mostara. Zbijmo svoje redove i nedajmo se pojedinačno čerupati. Produžimo sa svojim nastojanjima na smirivanju i izmirenju sa ovim našim poštenim sugrađanima radeći u duhu osnovnih načela naše J. M. O.

Neka nam je vazda pred očima naš vječiti cilj: pravda, jednakopravnost i međusobno poštovanje. Prezrimo zločince i njihove zaštitnike kao i sve one koji s njima podržavaju makar kakovu vezu i neodstupno tražimo od državnih i okupatorskih vlasti, da nas oslobode od ustaških zločinaca i njihovih zaštitnika pomagača, jer je to prvi uslov za smirenje prilika u Bosni i Hercegovini.

Sarajevo, juna 1943.

Iz redova J. M. O.

(AOS, a. NDH, k. 184, reg. br. 6/6)

KOMANDA ČETNIČKIH ODREDA CRNE GORE (GORSKI ŠTAB 15), 5. JUN 1943.

Gorski štab br. 15
Str. Pov. Br.
5. jun 1943. godine
Slobod. planina

ČETNICIMA INTELEKTUALCIMA...

Poslednji događaji u našoj neposrednoj blizini i samoj organizaciji prisiljava nas da se osvrnemo na naš rad kritičkim okom, ako želimo da greške koje su činjene na vreme ispravimo.

Snaga jedne organizacije sinteza je duhovno-moralne i fizičke snage njenoga članstva. Mi smo tu aksiomu zaboravili i smatrali da je dovoljno imati fizičku snagu, makar i duhovno nepripremljenu za zadatke koji je tu fizičku-vojničku snagu očekuju.

Dok se fizička snaga meri brojem pušaka, duhovna se snaga ogleda u unutrašnjoj disciplini, svesnom zalaganju pojedinaca za uspeh celine, jedinstvenom posmatranju problema i ujednačenim metodama za postignuće postavljenih ciljeva, odn. za rešenje pojavljenih problema.

Pošto su danas problemi vrlo složeni, a naš rad, obzirom na okolnosti pod kojima delujemo, zahteva izgrađenog pojedinca, ističe se ogromna važnost rada intelektualaca u našim redovima na ideološkom izgrađivanju naših članova.

Više nego ikad potvrdilo se načelo, da je potrebno obratiti veću pažnju kvalitetu no kvantitetu. Mi moramo priznati još jednu činjenicu, da se veći deo intelektualaca nalazi u redovima komunista. Ovo ne umanjuje našu vrednost, ali nas primorava na udvostručen rad.

I zaista je došlo vreme kada naše intelektualne snage treba da upregnu sve svoje snage, ne štedeći se, da bi nadoknadili izgubljeno vreme i u kraćem roku postigli željene rezultate. Događaji, kako spoljni tako i unutrašnji razvijaju se ogromnom brzinom. Na nama je da nas ne zateknu nespremne.

Otresimo se šablonstva, bolesnih ambicija, koje treba zadovoljiti borbom za titule, položaje, priznanje zasluga, jer trenutno postignuti uspesi još ne znače slobodu i vreme nagrada, pirovanja ni vreme intriga i osveta, već samo nov podstrek za intenzivniji rad do postignuća našega krajnog cilja – ostvarenja suverene nacionalne države. Stvorimo li je takvu, onako kako je zamišljamo, biće mesta za svakoga, ne stvorimo li je takvu, krivi smo sami, jer se nismo zato dovoljno zalagali.

Svaki uspeh, svaki progres iziskuje žrtve. Mi moramo biti na njih spremni. Bez te rešenosti i uspeh je u pitanju.

Mi se moramo otresti onih sitnih i gmizavih duša, koje kao crvi riju po našoj organizaciji i zlobnim šaputanjem unose nemir i kolebljivost u naše redove. Izgrađivanjem ljudi odpadaju sami po sebi ti gmizavci, jer ih izrađeni čovek odbacuje sa prezrenjem i onemogućuje svaki razorni rad. Prezirite laskavce i puzavce. Tražite jake karaktere, koji svoju vrednost nalaze u sami sebi, a ne vešanjem o drugoga. Mi moramo imati autoritete. Njih treba podržavati i uzdizati, a ne rušiti. Ali moramo znati i to da ih na silu Boga ne treba stvarati.

Četnici intelektualci, rad je težak, ali nije nesavladljiv. Zahvalan je i svetao. Uspete li u njemu, biće Vam zahvalna organizacija i sav naš prenaćeni narod. Uspeh će Vam biti najlepša nagrada.

Uputstva za Vaš rad mogu se dati samo načelno:

1. – Potrebno je odmah u svakom selu obrazovati propagandnu intelektualnu trojku, u koliko ona već ne postoji;

2. – Trojka se stara da svakodnevno izdaje radio vesti, zašto mora imati dobru vezu sa nekim koji ima radio aparat. Tu treba napomenuti, da nije dovoljno vest saznati, napisati, već da je potrebno to selu i objaviti. U koliko bude i mogućnosti ovaj će štab izdavati redovno radio vesti.

3. – Trojka treba da stalno obilazi kuće po selu. Najbolje je to u veče, bez nekog prethodnog zakazivanja sastanka. Sve mora biti neusiljeno. Na tom poselu treba tretirati u ne vezanom razgovoru razne aktuelne probleme i iznositi naša gledišta za njihovo rešenje;

4. – Važno je ubediti našega seljaka da ne moramo stvoriti komunizam, protivu kojeg se svi bore, da bi došli do socijalnih reformi, koje on želi,

5. – Mi tražimo čistu nacionalnu državu. Ako to ostvarimo biće zemlje i suviše, jer će preko 2.5 miliona narodnih manjina morati napustiti našu zemlju. Ta zemlja će se svakako podeliti u prvom redu onima koji se danas zalažu za ostvarenje naše slobodne države.

Komunisti ne žele čistu nacionalnu državu, jer oni priznaju za ravnopravne i sve narodne manjine, samo neka su komunisti. Kad niko ne napusti zemlju odakle onda poboljšanje života seljaku. Svakako se iz komunističkih pobuda neće arnauti odreći svoje zemlje u korist Srbina;

6. – Naša borba ima za cilj, ne samo da ostvari mogućnost gole egzistencije života seljaku, već da mu pruži mogućnost uživanja u svim kulturnim tekovinama današnjice;

7. – Pošto je naša država pretežno seljačka, to se problemima sela ima da obrati i najveća pažnja;

8. – Jasno je da ćemo sve to lakše izvršiti, u koliko nas više ima za tu istu stvar, jer ćemo tada imati manje onih koji će se tome protiviti;

9. – Naučite naše ljude na čuvanju tajne;

10. – Suzbijajte svuda komunističke laži, ali sa obrazloženjem, ne samo negacijom, tako da Vam naš čovek zaista veruje;

11. – Možda je u svemu tome najvažnije da sami shvatite: da je zadatak tih intelektualnih trojki, duhovno vođstvo naše organizacije, moralno krepljenje i hrabrenje naših boraca;

12. – Za sva obaveštenja obraćati se direktno ovome štabu u kome postoji trojka intelektualaca. Pregnite na posao uspeh neće izostati, a to će nam biti najlepša i najveća nagrada;

13. – Sve odluke moraju biti saobrazne stvarnoj situaciji, ako se želi imati pozitivnih rezultata. Ova se situacija može dobiti samo preko dobre obaveštajne službe.

Pored ostalih zadataka, intelektualna trojka ima i zadatak prikupljanja svih podataka koji mogu interesovati ovaj štab.

Mora se napomenuti ovde, za obaveštajnu službu nema ništa što nije interesantno i važno.

Prikupljati treba podatke o: okupatoru (mestu, jačini, pravac kretanja, utvrđuje li se, kakvog je sastava njegovo moralno i materijalno stanje, ophođenje prema našem narodu i muslimanima), komunistima: (njihove grupe, mesta, jačina, propaganda, naoružanje, pravci kretanja, jataci i simpatizeri, verovatne namere itd.) Muslimanima i našim izrodima–špijunima.

Vrlo je važno da se prati raspoloženje našega naroda prema našoj organizaciji, komandantima i izdatim naređenjima iz ovoga štaba. Kratko rečeno potrebno je pratiti čitav naš život, jer samo objektivno ga posmatrajući, moći ćemo uočiti naše greške i na vreme ih ispraviti. Poštenu i dobronamernu kritiku našega rada ne samo što treba odobriti, već je potrebno i tražiti je.

Nastojte da sve ovo ne ostane samo mrtvo slovo na hartiji, jer su onda uzaludne sve mnogobrojne žrtve što padoše i sve što ćemo ih još dati. Samo kroz rad možemo ostvariti nešto bolje. Zato na rad. S verom u Boga za Kralja i Otadžbinu!

Prilog: Pregled vojno-političke situacije.

Iz Gorskog Štaba br. 15.–

MP

(AOS, Ča, k. 144, reg. br. 32/4).

KOTARSKA OBLAST ČAJNIČE – VELIKOJ ŽUPI VRHBOSNA SARAJEVO, 28. JULI 1943.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
KOTARSKA OBLAST ČAJNIČE
T. broj uredovno Čajniče, 28. srpnja 1943.

Izvješće o važnijim događajima
na području čajničkog kotara.

VELIKOJ ŽUPI VRHBOSNA
SARAJEVO

Savezno Vašoj okružnici T. br. 1900/43. od 30. VI 1943. izvješćujem:

Kotar Čajniče bio je pod vlašću Talijana i četnika, a neko vrieme i partizana sve do polovice mjeseca svibnja t. g. Naša je vlast uzpostavljena odmah iza akcije čišćenja ovoga i drugih kotareva od strane naših i savezničkih oružanih snaga. Čajnički kotar je oslobođen od partizana 15. svibnja t. g. kada je uzpostavljena naša vlast.

Odmah iza uzpostave Nezavisne Države Hrvatske talijanska vojska zauzela je čajnički kotar sve do Drine i preuzela vojnu i građansku vlast. U mjesecu prosincu 1941. kada su četnici i partizani zauzeli Foču i Goražde, Talijani su napustili Čajniče dne 7. XII. 1941., a mjesto njih došli su četnici i preuzeli svu vlast. Tada je prvi puta izvršen pokolj nad muslimanskim stanovništvom ovoga kotara od strane četnika, kojom je prilikom stradalo oko 2.500 ljudi. Ovdje nije uzeto u obzir izpostava čajničkog kotara Goražde, koja je također stradala od četničke akcije.

Čajnički kotar četnici su držali oko 2 mjeseca, a potom su došli partizani koji su ostali sve do mjeseca travnja 1942. Koncem travnja 1942 Talijanska vojska ponovno zauzima čajnički kotar (izuzev ispostave Goražde) i zajedno sa četnicima, koje su sami naoružali vrše građansku vlast do dolazka partizana početkom travnja 1943.

Kada su Talijani ponovo zauzeli Čajniče u travnju 1942. osnovali su muslimansku miliciju, koju su djelomično sami naoružali, a koja je brojila blizu 1.500 ljudi. Odnosi između milicije i četnika bili su kroz svo vrieme neprijateljski, te su jedni držali jedan dio, dok drugi dio kotara.

Koncem siečnja ove godine likvidirana je muslimanska milicija i muslimansko stanovništvo u ovom kotaru. Naime tada su upali u čajnički kotar jači odredi četnika iz Crne Gore pod zapovjedništvom Pavla Đurišića, koji su brojili oko 5.000 ljudi, a koji su razbili miliciju i izvršili pokolj nad muslimanskim stanovničtvom ne samo u ovom, nego i

u pribojskom, pljevaljskom i bijelopoljskom kotaru. Ovom prilikom stradalo je približno oko 1 500 muslimanskog stanovništva većinom žena i djece. Ostalo stanovništvo muslimansko izbjeglo je preko Drine ostavivši svu stoku i hranu, kao i pokućstvo. Izbjeglo stanovničtvo iz Goražda i drugih mjesta, gdje se bilo u prvi mah sklonilo kasnije je upućeno u razne kotareve sjeverne Bosne, gdje se i sada nalazi.

Prilikom ove akcije odreda Pavla Đurišića popaljeni su i uništeni svi muslimanski domovi, tako da je ostalo pošteđeno svega oko 70 kuća i to na desnoj obali Drine u neposrednoj blizini Goražda.

Kada su koncem siečnja ove godine izpred navale partizana Talijani napustili čajnički kotar, varoš Čajniče težko je stradala, jer su talijanske trupe zapalile skladišta municije i benzina, koja su se nalazila u samoj varoši.

Naše i savezničke oružane snage prilikom akcije čišćenja ovoga kotara u mjesecu svibnju o. g. prošle su u glavnom glavnim prometnim linijama, dok su sva naselja dalje od Čajniča i linije Goražde – Čajniče ostala pošteđena.

Tako se danas u ovom kotaru nalazi skoro 2.000 četnika, koji drže pod svojom vlašću obćine batovsku i mljetkovićku podpuno, dakle veći dio miljenske dok je pod našom vlašću samo varoš Čajniče sa najbližom okolicom i naselja uz Drinu u neposrednoj blizini Goražda. Ove su četničke bande razpodijeljene u više skupina, a njihova glavna komanda se nalazi u Zaborku – miljećkovička obćina. U zadnja dva mjeseca, kako je uzpostavljena naša vlast u Čajniču stradalo je od njihovih akcija više od 50 muslimana.

U zadnje doba među četnicima zapaža se jača aktivnost i grupiranje. Oni su na 18. i 20. ovog mjeseca izvršili i dva neuspjela napadaja na samu varoš Čajniče.

ZA DOM SPREMNI!

KOTARSKI PREDSTOJNIK:
(Selman Ibričević)

MP

(AOS, a. NDH, k. 154, reg. br. 41/9)

DOMOBRANSKO III ZBORNO PODRUČJE,
6. AUGUST 1943.

ZAPISNIK

od 6. kolovoza 1943. Započeto u 17 sati.

Sastavljen u uredovnici Pravosudnog odjela III. Zbornog područja.

Predmet jest saslušanje svjedoka Karića Ćamila, imama i načelnika občine Sokolac u stvari strieljanja seljana Košutice od strane pripadnika njemačkih SS postrojbi.

Prisutni:
Nadsatnik Hadžibegić Vejsil
nadporučnik Dr. Behaudin Salihagić i
domobran-pisar Nalčadžić Husejn.

Pristupa Karić Ćamil sin Mustafe, imam i načelnik občine Sokolac, musliman, 47. g. star, pismen, svršio srednju školu, oženjen, otac šestero djece, nekažnjavan, upozoren na dužnost kazivanja prave istine izjavi:

Oko 1. srpnja o. g. zauzeli su partizani iznenada selo Košuticu tako da je sav narod ostao u selu, jer nije mogao izbjeći. Nakon dva–tri dana partizani su napustili Košuticu, pa se je iza tog cijelo selo povuklo u Sokolac. Na zahtjev zapovjednika I. stajaćeg djel. zdruga pukovnika Stipkovića povratio se je jedan dio stanovnika sela svojim kućama u Košuticu, a drugi je dio ostao u Sokolcu. Nekoliko dana iza povratka seljaka u Košuticu ponovno su upali partizani u to selo, a seljanima su zabranili svaki izlazak iz sela. 11. VII. o. g. kada su počele njemačke SS postrojbe operacije protiv partizana ja sam u društvu sa Hadži Omer ef. Hadžićem iz sela Košutice, koji je boravio u Sokolcu zamolio njemačkog zapovjednika topničtva nekog majora, da ne bombardiraju selo Košuticu, jer se u njemu nalazi lojalno muslimansko pučanstvo, koje nije moglo izbjeći u Sokolac. Jedna njemačka izvidnica pošla je kako sam čuo, u izviđanje prema Košutici. U sukobu ili iz zasjede u neposrednoj blizini sela Košutice ubijen je jedan njemački vojnik iz ove izvidnice, i to od strane partizana. Kada su se partizani 12. VII. povukli iz Košutice na okolna brda istoga dana poslie podne ušle su njemačke trupe u Košuticu. Čuo sam da su našli lješ ubijenog njemačkog vojnika na mjestu udaljenom od džamije odprilike oko 200 metara. Da li je taj njemački vojnik poginuo na istom mjestu ili je namjerno dovučen u takvu blizinu džamije nije mi poznato.

Svo stanovništvo sela koje je ostalo u Košutici okupilo se je u mjesnoj džamiji i mektebu i to stoga što su se vodile borbe pa da bi se sigurnije zaklonili. Kada su njemački vojnici ušli u selo pobrali su još nekoliko seljana koji su zaostali po ostatcima već izgorjelih kuća i šupa, pa i njih doveli u džamiju i mekteb.

Kada su svo stanovništvo na ovaj način pokupili zapitali su prisutne tko je ubio njemačkog vojnika. Seljaci su im odgovorili da je vojnik ubijen u borbi od strane partizana. Na to su njemački vojnici, kojih je bilo tri ili četiri, naredili četvorici muslimana od prisutnih u džamiji, da idu onaj lješ zakopati. Četvorica seljana odmah su spremno pristupila i pošli da izvrše ovo naređenje, ali čim su izašli pred džamiju i pošli nekoliko koraka ovi njemački vojnici postrijeljali su ih svu četvoricu. Među preostalim u džamiji samim muslimanima i to ženama, djecom i ostalim nastao je plač i vrisak i krajnje zaprepaštenje. Njemački vojnici nastavili su iza toga sa izvođenjem ostalih iz džamije i mekteba te ih sve poubijali na dvorištu pred džamijom iz malih strojnih pušaka.

Od prisutnih u džamiji spasilo se je 12 osoba većinom djece i to na taj način što su se sakrili u jednu šupljinu pod podom mektebske prostorije koja se je nalazila odmah uz džamiju. Među spašenim jesu: Hajdar Sarajčić, Junuzović Durmo. Ostalim spašenim neznam imena.

Od izvedenih pred džamiju i strieljanih ostalo je 4 teže ranjenih i to: Hodžić Fatima, žena umr. Muje, 60 g. stara, Almasa Hodžić, kći već ubijenog Osmana Hodžića, stara oko 12 g., Husejnović Šahma, kći ubijene Ćamile Husejnović, stara također oko 12 g. i dijete od 7 i 8 g. čije je prezime Kavazović, ali mu imena neznam i kojem je od metka vilica odbijena. Ove četiri osobe upućene su u državnu bolnicu u Sarajevu na liečenje.

Iz džamije i mekteba izvedene i pobijene osobe od strane njemačkih vojnika jesu sliedeći:

1) Husejnović Mujo, star 53 g.
2) " Hata, stara 43 g., žena Muje pod 1) te njihovo sliedeće četvoro djece
3) " Handija, 17 g.
4) " Fehim, 7 g.
5) " Osman, 2 g.i
6) " Aiša, 13 g.
7) Begović Nezir, 40 g. i njegova žena
8) " Hasa, 31 g., te njihovo troje djece i to:
9) " Hasnija, 12 g.
10) " Adila, 8 g. i
11) " Ibro, 1 g.
12) Husejnović Sarija, 29. g.
13) " Džehva, stara 61 g.
14) " Ćamila, žena umrl. Zejnila, 31 g. Njen umrli muž poginuo je 1942. g. kao milicioner u borbi sa odmetnicima kod Sokolca. Ubijeno je dalje njezino troje djece:
15) " Fazila, 7 g.
16) " Akif, 4 g.
17) " Nezira, 2 g.
18) Hodžić Osman, 55 g i njegova žena
19) " Melča, 36 g., te njihovo četvero djece:
20) " Memiš, 13 g.
21) " Vasvija, 8 g.

22) " Šemsa, 6 g.
23) " Diša, 4 g.
24) " Naza, 16 g.
25) " Ibro 15 g.
26) " Vasva, žena Naila, 28 g. Njen muž Nail nalazi se kao razvodnik u Sarajevskoj posadnoj bojni.
27) " Naila, 5 g. (kći Vasve i Naila pod 26).
28) " Naila i Vasve žensko dijete, rođeno 11. VII. 1943.
29) " Sabaheta, 2 g., kći Ragiba brata Nailova, koji se nalazi u vojsci u Varaždinu.
30) Begović Osman, 53 g. i njegova kćerka:
31) " Melča, 11 g.
32) Ramić Džehva, 53 g., udova iza Memiša Ramića, koji je tek nekoliko dana ranije ubijen od odmetnika, te njihovo troje djece:
33) " Mešan, 17 g.
34) " Mehmed, 13 g. i
35) " Muradif, 11 g.
36) Junuzović Sejda, 43 g.
37) Begović Junuz, 53 g.
38) Hadžić Ejub, 42 g. i njegova žena:
39) " Devla, 36 g. te njihovo troje djece:
40) " Hamdo, 9 g.
41) " Hilmo, 6 g.
42) " Fatima, 2 g.
43) " Temima, žena Iuriza, 40 g i njeno četvoro djece:
44) " Husejn, 10 g.
45) " Ramiz, 2 g.
46) " Zejneba, 15 g. i
47) " Nafija 4 g.
48) Begović Mujo, 41 g. i njegova žena:
49) " Mejra, 37 g., te njihovo 4 djece i to:
50) " Muniba, 13 g.
51) " Biba, 11 g.
52) " Fatima, 9 g. i
53) " Reuf, 6 g.
54) Hodžić Mehmed, 60 g. i njegova žena:
55) " Pemba, 58 g. te njihovo 2 djece:
56) " Adem, 36 g. i
57) " Salko, 14 g.
58) " Mila, kći Adema (pod 56), stara 13 g.
59) " Zajna, kći Adema (pod 56), 8 g.
60) Begović Biba, kći Salke, 15 g.
61) Fazlić Alija, 62 g.
62) Demirović Senija, 23 g.
63) Begović Bajro, 66 g.
64) Hodžić Fatima, 25 g. Njen muž Mehmed nalazi se na istočnom frontu.
65) Kavazović Mejra, udova iza Rušida, 37 g. stara i njezino 2 djece:
66) " Mila, 9 g. i
67) " Fata, 4 g. i
68) Sokolović Mujo, 63 g. Ovaj je iz sela Kuti i slučajno se je zadesio u Košutici.

Fazlić Mušan, za kojega se je držalo da je također stradao, nije kritičnom zgodom ubijen, nego je ostao na životu.

Poslie ovog strašnog događaja je sam čim sam obaviešten 13. VII. otišao na mjesto ubijstva. Samnom je pošao zapovjednik zdruga pu-

kovnik Stipković, zapovjednik orуž. postaje Sokolac Mahmutović Alija, te H. Omer Hadžić. U Košutici pred džamijom naišli smo na strašan prizor. Lješ do lješa, a u gomili mrtvaca jedno živo dijete kojemu je vilica odbijena. Ovo dijete je kasnije odpremljeno u državnu bolnicu. Dva ženska lješa bila su u doljnjeg dielu tiela podpuno gola. Nalazila su se u takvom stavu, da im je stržnji dio okrenut prema gore. Pošto nisam mogao izdržati dalje ovaj prizor pokrio sam sa H. Omerom Hadžićem, bratom vrhovnog šer. sudca u m. Abdulah ef. Hadžića, ova dva lješa i za neko vrieme se udaljio sa ovog mjesta.

Pobijene Hadžić od br. 38 do broja 47 jesu bratići odnosno djeca od bratića vrhovnog šer. sudca u m. Hadžića Abdulah ef. Njegovoga brata Uzjera, stara 45 g. odveli su partizani sa sobom prilikom svog zadnjeg povlačenja. Isti Uzjer nađen je neki dan ubijen između sela Košutice i Zljebova. Ko ga je ubio nezna se.

Po pričanju Sarajčića Hajdara koji je bio sakriven pod pôd mekteba u Košutici iz gomile mrtvih isti je začuo glas Begovića Muje, koji je vapio da li ima iko živ da mu pomogne. Ovaj Sarajčić savjetovao mu je, da se nekako dokopa mekteba i da će mu on pomoći jer nesmije izaći van. Ovaj Begović Mujo koji je bio ranjen u nogu i plećku s mukom se je dovukao do mektebske prostorije, gdje ga ja Sarajčić smjestio na jedan dušek, koji se je tu nalazio, rekavši mu da nikom ne kazuje da je još neko ostao živ. Upravo u taj čas oćutio je da neko u čizmama ide prema mektebu. Sarajčić se je ponovno skrio u svoje skrovište i pritajio se, a u to je upao Nijemac u mektebsku prostoriju. Ovaj njemački vojnik pitao je ranjenog Begovića na našem jeziku odkuda on tu, tvrdeći da mora još neko biti živko ga je na ovaj način smestio. Begović Mujo odvratio mu je da nema niko više živ, da je on musliman, pa je pri tom izgovorio molitvu (keli mei šehadet). U to je mekteb upao još jedan njemački vojnik, pa pošto su se zdogovorili da nesretnom ranjeniku dadnu još jedan metak, začula su se dva puščana pucnja a potom su njemački vojnici izašli iz mektebske prostorije. Begović Mujo od ovih metaka je umro.

Napominjem da su u rukama dva lješa nađene dvije legitimacije na hrvatskom i njemačkom jeziku, što je znak da su nesretne žrtve pokušale uvjeriti njemačke vojnike da su pripadnici prijateljskog naroda. Napominjem dalje da su svi ovi njemački vojnici po pričanju preživjelih govorili našim jezikom.

Niko iz moje obćine a posebno iz sela Košutice nije otišao u odmetništvo. Kako sam rekao njemačkog vojnika ubili su partizani i za ovo ubijstvo nema ni truna odgovornosti ni na jednom članu sela Košutice. Dodajem da iz moje obćine od muslimana nema niko u odmetništvu. Muslimani moga kraja njemačku su vojsku uobće tretirali kao

vojsku koja će im pružiti punu zaštitu života i imovine. Kad bi bilo imalo neprijateljskog raspoloženja prema toj vojsci, taj narod ne bi je dočekivao kod svojih kuća nego bi se sklanjao kako gdje zna.

Naročito naš je svijet smatrao njemačku vojsku onom [dalje nečitljivo jer nedostaje iscepano parče dokumenta] da sam ja u zajednici sa Hadži Omer ef. Hadžićem 11. VII. o. g. poslao iz Sokolca jednu ženu čijeg imena neznam da ode u Košuticu i da pozove svijet koji se tamo nalazi da po mogućnosti napuste Košuticu i pođu prema Sokolcu, jer će se voditi borba sa partizanima. Međutim partizanska straža ovu je ženu uhvatila pred Košuticom i zadržala tako da seljane o prednjem nije mogla obaviestiti.

Sve ovo što sam kazao znam djelomično iz vlastitog opažanja, a i iz čuvenja onih koji su preživjeli ovu tragediju. Osim toga u ovoj stvari izvide su vodile i oružničke oblasti.

Na navode koje sam iznio mogu i jemin položiti.

Zapisnik mi je pročitan i sve su moje izjave u njemu tačno zabilježene.

Karić Ćamil, v. r.

Dovršeno u 18,35.
Saslušanje obavio i ovjerava:
(nadporučnik Dr. Salihagić), v. r.
Prisutni: Nadsatnik Hadžibegić Vejsil, v. r.
Domobrar-pisar Nalčadžić Husejn, v. r.
Za tačnost priepisa
(Nadporučnik Dr. Salihagić na službi u
pravosudnom odjelu III. Zbornog područja)
Dr. Behaudin Salihagić, nadpor. v. r.

(Državna komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, Inv. br. 13205)

BEJLI STENLI, PUKOVNIK, ŠEF BRITANSKE VOJNE MISIJE KOD DRAŽE MIHAILOVIĆA – MUSLIMANIMA, 15. SEPTEMBAR 1943.

MUSLIMANSKOM ŽIVLJU

1. Kapitulacijom Italije stanje u ovim krajevima jako se je promenilo. Stojimo pred događajima koji će se završiti oslobođenjem Kraljevine Jugoslavije.
2. Jedinice Jugoslovenske vojske u otadžbini obezbediće javan red i mir u ovim mestima koja su ostala bez italijanskih garnizona.

3. Pretstavnici Velike Britanije se nalaze pri štabovima ovih jedinica. Ovo je jasan dokaz da Velika Britanija priznaje Jugoslovensku vojsku u otadžbini kao svoju savezničku u punom smislu reči. Ovo će se savezništvo produžiti i posle oslobođenja.
4. Nije više potrebno da se diskutuje kakav će biti ishod rata.
5. Za vreme prošle dve godine neprijateljske okupacije Jugoslavije, jedan ozbiljan deo muslimanskog življa pomagao je okupatora, čak i s oružjem u ruci, a izvršio je bezbroj nasilja i zločina nad nezaštićenim pravoslavnim življem.
6. Vi dobro znate ko su bili postrekači i izvršioci ovih nedela. Dobro bi bilo da ih vi sami kaznite. U međuvremenu, da bismo pokazali našu dobru volju i da omogućimo odmah saradnju u velikom zadatku isterivanja Nemaca iz naše domovine, javljamo vam da se neće preduzeti ikakve represalije od strane Jugoslovenskih jedinica, nego će čak ove jedinice štititi muslimane od odmazde koja bi mogla nastati sa druge strane.
7. Ali zato se poziva celokupni muslimanski živalj da pokaže svoje razumevanje naše blagonaklonosti i povoda koji diriguje naš rad svesrdnom i iskrenom saradnjom u borbi protiv Nemaca. Ne smemo da dozvolimo Nemcima da ulaze u makakvu varoš u kojoj nisu dosada bili, a šta više moramo ih napasti gdje god i kad god stignemo. Ako tako žele muslimani moći će da stvaraju svoje zasebne jedinice u okviru organizacije Jugoslovenske vojske u otadžbini.
8. U koliko se budu odazvali ovom apelu, muslimani će moći donekle da operu sramotu i nečast što su im naneli njihovi suvernici svojim nedelima. U koliko budu to odbili, moraće da snose svu odgovornost i kolektivno u obračunavanju koja će nastati posle oslobođenja.
9. Što se pak tiče neprijateljskih akata protiv jedinica Jugoslovenske vojske u otadžbini, skreće se pažnja svima vama da za vreme rata samo priznata vojska ima pravo na upotrebu oružja. Građani imaju da se drže strogo van borbe. Svaki prekršaj ovog pravila biće kažnjen sankcijama za to predviđenim međunarodnim ratnim pravom.

Bejli
Generalštabni pukovnik
Šef Britanske misije pri Jug. vojsci
u otadžbini

POLOŽAJ
15. 9. 1943.

Komandant Istočnog fronta
Generalštabni major,
Đor. M. Lašić

(AOS, Ča, k. 20, reg. br. 1/4)

DRAŽA MIHAILOVIĆ – MUSLIMANIMA, 1943.

MUSLIMANIMA BOSNE, HERCEGOVINE I STAROGA RASA – SANDŽAKA

Iako od istog stabla, iako iste krvi, iako istog jezika, pa i običaja, mi smo Srbi pravoslavni i muslimani u ovome ratu, u međusobnoj borbi, prolili više krvi i na zajedničkoj nam grudi zasejali više grobova nego dva najkrvavija neprijatelja. Danas se, na svršetku treće godine rata, jedni i drugi pitamo zašto smo tu borbu vodili i za čiji račun. Na prvo pitanje nemamo odgovora, pošto ta borba niti je imala smisla ni opravdana razloga, i ona će ostati samo kao jedna ružna stranica u našoj istoriji koju je najbolje da čim pre prevrnemo. Na drugo pitanje odgovor je jasan: sva je ta krv prolivena, sve su te brojne žrtve pale, i na jednoj i na drugoj strani, samo za račun i za korist trećega – neprijatelja i pravoslavnih i muslimana.

Istina, bilo je odmah u početku plemenitih pokušaja da se ta borba obustavi: memorandum banjalučkih muslimana, upućen muslimanskim ministrima u Pavelićevoj vladi još u avgustu 1941. godine, zatim rezolucije sarajevskih, mostarskih, prijedorskih, tuzlanskih muslimanskih prvaka, primeri su svesti i građanske hrabrosti. Nažalost, svi su ti pokušaji ostali glas vapijućeg, oni koji su imali računa da se naša međusobna borba nastavi do istrebljenja i jednih i drugih bili su tada i jači i veštiji.

Istorija se, vele, ponavlja, naročito ona teška i tragična. Jer isto onako kao što su Srbi pravoslavni od 1875. do 1878. godine vodili na Bosan. Krajini Krajiški, a u Hercegovini Hercegovački ustanak, i u Starome Rasu digli Babinsku bunu, da posle trogodišnje krvave borbe, dođe treći – Austro-Ugarska i da okupira i Bosnu i Hercegovinu a u Starom Rasu postavi svoje garnizone, predhodnice za dalje prodiranje na Istok, i da tek onda dođe do traženja i među Srbima pravoslavnim koji su tri godine ginuli, i među muslimanima koji su tu borbu Srba pravoslavnih često ometali, i da dođe do bratske sloge ne samo pri otporu protiv okupacije, već i kasnije, naročito u borbi za verske autonomije i pravoslavnih i muslimana, tako je to bilo i ovaj put. Pod kraj treće godine počelo je opšte trežnjenje.

I na Bos. Krajini, i u Sred. Bosni, naročito u Sarajevu, i u Posavini, kao i u Starome Rasu – Sandžaku, došlo je toplih i bratskih veza i saradnje između muslimana i pravoslavnih Srba, kao i između delova Jugoslovenske vojske i muslimanskih odreda za zajedničku borbu protiv zajedničkog neprijatelja. Primer za tu saradnju dala je Hercegovina, pod vođstvom Mustafe Pašića, rahmetli Dr. Ismeta Popovca, kao i Sa-

rajevo sa herojem iz prošlih ratova rahmetli Fehimom Musakadićem i Hamdijom Čengićem u Ist. Bosni. Ali i sam narod gde nije bilo vođa da ga izvedu na pravi put, tražio je taj put i sam od sebe, i našao ga je po svom zdravom razumu. Primeri pojedinih sela i opština gde su se seljaci pravoslavni i muslimani sami sporazumevali za zajedničku odbranu svojih života, svojih porodica, svoje nejači i svoje imovine, ostaće potomstvu kao najlepši i trajni dokaz zdravih pogleda našeg seljačkog naroda i njegove uporne snage za samoodržanje. Ne sme se potcenjivati ni visoka uloga uleme, kao ni srednjeg staleža, trgovaca i zanatlija, na ovom teškom ali po narod spasonosnom radu.

Putevi su utrveni, njima treba samo da se nastavi, i ja sam u tome smislu dao naređenja svima svojim komandantima na terenu. Oni će vas pozvati, odazovite se, ovi će vam svugde pružiti ruku pomirenja, prihvatite je, bez straha i bez ustezanja.

Što se tiče budućeg položaja muslimana u obnovljenoj državi za koji se mnogi pitate, vi svojom davnašnjom saradnjom sa jugoslovenskom vojskom i borbom protiv zajedničkog neprijatelja udarate temelje tome svom položaju.

Ravnopravnost i jednakost pred svim zakonima koje ćemo zajednički stvoriti po načelima demokratije i parlamentarizma, sloboda građanska da svako može slobodno da kaže istinu i pravu reč, i usmeno i pismeno, u svemu javnom životu, sloboda verska da svako može slobodno da ispoveda svoju veru, sloboda imovinska da ono što pošteno svojim trudom zaradi bude zaista njegovo i zakonom zaštićeno, biće osnovne misli vodilje za koje ćemo zajedno da se zalažemo. Nevolje, su opšte i koje su u ovome ratu došle do vrhunca, ali koje najviše pritiskuju onoga malog i slabog, onoga što uvek za zajednicu najviše daje a najmanje traži, biće nam zajedničke, sirotinja vaša biće i naše brige vaše biće i naše. Zajedno ćemo ih brinuti i zajednički rešavati – društvena pravda biće nam jedna kao što nam je i Bog jedan.

SLOBODNE JUGOSLOVENSKE PLANINE

Načelnik štaba Vrhovne Komande
Jugoslovenske vojske
Ministar Vojske, Morn i Vazd.
armiski đeneral,
DRAG. M. MIHAILOVIĆ

(AOS, a. Ča, K. 15, reg. br. 42/3)

PROGLAS HAFIZ MUHAMEDA PANDŽE – MUSLIMANIMA, 1943. godine

PROGLAS

HF. MUHAMEDA EF. PANDŽE, POVODOM PODUZIMANJA ORUŽANE AKCIJE U ŠUMI.

BRAĆO MUSLIMANI!

Ove zadnje dvije godine proživljujemo najstrašnije dane svog dugog i vjekovnog opstanka u ovoj dragoj domovini Bosni. Došli su zločinački elementi i u naš mirni miroljubivi narod upalili zločinačku paklenu Baklju iz koje se izrodio strašni oganj koji je poklao naše ljude i popalio naše domove. Došla je zločinačka ustaška neman koja je u našim krajevima razvila zločinački barjak nad ? ? šovinizma u našoj Bosni ponosnoj. Ovi Hrvatski ustaški zločni počeli su kukavički pod Muslimanskim imenom i u Muslimanskoj nošnji ubijati svirepo Srbe i bacati iz bez traga u rupe. Našao se i po koji izrod naš Bošnjak njima najamnik koji se je dao upregniti u ustaška zločinačka kola.

Ovo ustaško divljanje dovelo je do jezovitog i strašnog krvoprolića od strane Srba, počinjenog ne na ustaškom nego nad nevinom Muslimanskom življu. Tako je od ustaškog bandita pobijeno i pokalno preko 150.000 Bošnjaka – muslimana. U ustaškom je koncentracionim logorima zlostavljano i na svirepi način poubijano na hiljade naših sinova i kćeri. Oko 250.000 naše braće i sestara ostalo je bez krova nad glavom izloženi najvećim nevoljama i nečuvenim stradanjima.

BRAĆO MUSLIMANI!

Bosna i Hercegovina su stoljećima živele svojim samostalnim životom. Narod se slagao bez razlike na veru i živeo u bratskoj ljubavi. Vratimo se stoga toj svijetloj prošlosti i u kojoj je život tekao u miru i međusobnoj snošljivosti. Nametnuta nam ustaška Hrvatska vlast prouzročila je u Bosni i Hercegovini najveće nesreće. Skinimo te ustaške otkove i otkažimo ustašku vlast u Bosni. Naša vjekovna želja koja se vjekovima održavala: AUTONOMNA BOSNA u kojoj će jednako pravo imati svi bez razlike na vjeru; i Muslimani i Pravoslavni i Katolici. Kidajmo veze sa Hrvatskom, Bosna i Hercegovina traže zasebnu upravu do svršetka rata a na budućoj će se mirovnoj konferenciji po volji naroda Bosne i Hercegovine odrediti državno-pravni položaj. Muslimani, Pravoslavni i Katolici, u zajedničkoj saradnji i ljubavi urediće zajedničkim naporima ovu svoju rodnu grudu Bosnu i Hercegovinu.

OPERATIVNI ŠTAB ČETNIČKO-MUSLIMANSKE KOMANDE ZA OSLOBODJENJE

BJELIJINA,1943.godine

ОПЕРАТИВНИ ШТАБ
ЧЕТНИЧКО-МУСЛИМАНСКЕ КОМАНДЕ
ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ БЈЕЛИЈИНА

БРАЋО МУСЛИМАНИ БЈЕЛИЈИНСКОГ КРАЈА,

Мисмо више пута покушавали да Вас окренемо на прави пут муслиманске слоге и братске сарадње са браћом Србима Православне вјере. Ми знамо да је већина муслимана тога краја за братску слогу и да већина муслимана живи под притиском малог броја зликоваца и Хрватских жандарма, који су својим поступцима оцрнили све Вас. Позивајући Вас у редове наше организације, ми смо имали намјеру да Вас ослободимо од зла и опасности, која би и Вас и све околне муслимане могла сваки час снаћи.

Како ви са својим властитим снагама нисте успјели да се ослободите зликоваца који сметају да се покаже права народна воља и народно расположење, то је одлучено, пошто се такво стање више не може трпити да са војском од 5000 четника Православних и Муслимана заузмемо тај крај који спада у нашу зону и тамо успоставимо нашу власт, а то ће бити и власт свих поштених Бјелијинћана. У колико не будете давали никаква отпора и одазовете се нашем братском позиву и ступите у нашу братску организацију, ми вам гарантујемо са својом часном ријечи а и учествовањем наше и ваше браће муслимана у овој операцији, да се неће никоме ништа догодити и да ће ваша имовина остати нетакнута и да ће се браћа православни четници повући из вашег краја, а да ће тамо остати муслиманска власт у којој ће те и ви учествовати.

Ми молимо становништво да остане мирно код својих кућа и непокушава бјежати, јер нема чега да се боји, а не може ни побјећи јер су сви пролази запосједнути.

Жандари муслимани нека не напуштају свога мјеста, јер ће опет бити задржани у служби и немају се чега бојати.

Ми недолазимо да вас убијамо и палимо, већ да вас ослободимо и сачувамо ваш крај од пропасти. Ми вам пружамо братску руку, прихватите је у вашем и братске слоге интересу.

MUSLIMANI!

Zbij mo se u čvrste redove, da od sebe ostranimo strahovitu neman pokolja i međusobnog uništavanja. Prihvatimo svi za oružje i stupimo u borbu ne da ubijamo, koljemo, palimo i uništavamo, nego da se odbranimo od svakoga ko pokuša da nas napadne i uništi. Svrstajmo se u čvrste redove u odbrani svoje porodice i domova. Zaboravimo osvetu i kao Muslimani nastojmo da se izmirimo sa svima. Borimo se ne samo za sigurnost svojih porodica i domova, nego i za sigurnost svojih suseda Pravoslavnih i Katolika. Izgradimo mi zajednički međuverski mir i versku slogu. Naša borba neka ide za pravdom i mirom, za zaštitom sviju nas i naših suseda od nasrtaja bilo sa koje strane. Mićemo se boriti sve dotle, dok naša braća ne vrate na svoja ognjišta, na kojima će izgraditi svoje domove i dok se svima ne vrati kućni mir i svi nepravedno proganjani ne vrate na svoje ognjište.

MUSLIMANI!

Strahovita naša stradanja ne smiju Vas obezglaviti. Ova naša stradanja neka podignu naš duh i našu volju za život. Pomoć svemogućeg Boga pratiće nas na ovom putu borbe za pravdu, mir i sreću našu i naših suseda. Svi koji su sposobni za borbu, neka prihvate za oružje. Služimo svi samo dobru svoje Muslimanske zajednice i svoje domovine. Svi koji ste u redovima domobranskim i drugih oružanih sastava, svrstajte se u redove MUSLIMANSKOG BOSANSKOG OSLOBODILAČKOG POKRETA borite se za dobro svoje napaćene zajednice i svoje domovine. U svim mestima zajednici sa braćom drugih vera osnujte kotarske narodne odbore i preuzmite vlast čvrsto u ruke dabi održali red i pružili sigurnost. Sa verom u Boga i njegovu pomoć hrabro i neustrašivo u borbu za svoje životno održanje.

ZA MUSLIMANSKI BOSANSKI
OSLOBODILAČKI POKRET
PANDŽA.

(AOS, a. a. Ča, k. 310, reg. br. 35/1)

PRILOZI

RADOJE PAJOVIĆ, IZVOD IZ RADA »POKOLJ MUSLIMANA U SANDŽAKU I DIJELU ISTOČNE BOSNE U JANUARU I FEBRUARU 1943. GODINE

U programskim i drugim dokumentima četničkog pokreta Draže Mihailovića Muslimani su tretirani kao »nenacionalni elemenat«, »unutrašnji neprijatelj«, »Turci« i slično, a njihovo uništavanje smatrano je za »najsvetiju dužnost«. Zapravo, po tim dokumentima, za njih nije bilo predviđeno mjesto u budućoj četničkoj državi.

U prvom četničkom programskom dokumentu, koji je Mihailovićev opunomoćenik dr Miloš Sekulić krajem ljeta 1941. godine prenio u London, u drugoj tački, pod naslovom *Rad u prelaznom vremenu* (pod kojim je podrazumijevan period do sloma okupatora), kaže se: »U srpskoj jedinici kao naročito težak problem uzeti pitanje muslimana i po mogućnosti rešiti ga u ovoj fazi.« Rješenje je bilo predviđeno na taj način što bi srpske zemlje bile tako omeđene da u njima ostane samo »srpski živalj«. »Posebno imati u vidu – kaže se dalje u tom dokumentu – brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjavanje svežim srpskim elementom«, i dalje: »izraditi plan za čišćenje ili pomeranje seoskog stanovništva sa ciljem homogenosti srpske državne zajednice.«

U poznatim instrukcijama četničkom vođstvu u Crnoj Gori, od 20. decembra 1941. koje, prema rezultatima dosadašnjih naučnih istraživanja, predstavljaju prvi dokumenat programskog karaktera s potpisom Draže Mihailovića, misao o totalnom »srbiziranju« oblasti sa pretežno srpskim življem još je potpunije izražena. U njima je istaknuto da četnička borba mora da nosi karakter čistog nacionalizma...

U drugoj polovini 1942. godine glavnina partizanskih snaga oko Vrhovnog štaba nalazila se u zapadnom dijelu naše zemlje. U to vrijeme u istočnom dijelu zemlje, a naročito u Crnoj Gori, Sandžaku i Hercegovini, četnici su uspjeli da konsoliduju svoju vlast. U to vrijeme se potpunije uobličava četnički program. Krajem novembra i početkom decembra 1942. godine u Šahovićima, nedaleko od Bijelog Polja, održana je konferencija četničkih intelektualaca iz Crne Gore i Sandžaka

(tzv. konferencija intelektualne omladine), kojoj je kao lični izaslanik Draže Mihailovića prisustvovao Zaharije Ostojić. Na konferenciji je usvojen četnički politički program, u kojem je, pored ostalog, istaknuto: »Na teritoriji buduće države živeće samo Srbi, Hrvati i Slovenci. Nacionalnih manjina ne može biti«.

Program koji je usvojen na konferenciji u Šahovićima, a koji je bio usmjeren na zavođenje četničke diktature, predstavljao je izraz opšte ravnogorske ideologije, čiji je tvorac Draža Mihailović. To potvrđuje i izjava Z. Ostojića, Mihailovićevog izaslanika na konferenciji...

Pitanje obračuna sa Muslimanima zadavalo je četnicima nešto više brige, ne toliko zbog njihovog broja i djelimičnog naoružanja (muslimanska milicija), već zbog toga što su računali kao sigurno da će se Italijani umiješati u konflikt i uzeti ih u zaštitu. Zbog toga je četničko vođstvo smatralo da Muslimane u kritičnoj situaciji treba onemogućiti vještom taktikom i propagandom. Pristupanje Muslimana koje je predvodio doktor Ismet Popovac četničkom pokretu četničko vođstvo je namjeravalo da iskoristi u taktiziranju prema svim Muslimanima u Bosni i Sandžaku.

Četnici su imali u planu da utiču na Italijane da razoružaju muslimansku miliciju koju su naoružali. Četnički plan je zatim predviđao da se počne parcijalno uništavanje Muslimana neposredno uoči savezničkog iskrcavanja, kada Italijani neće biti u mogućnosti da se interesuju za njihovu sudbinu. Kasnije bi se ta akcija nastavila. Četničkom vođstvu je bilo posebno stalo da razbiju vezu između Muslimana i narodnooslobodilačkog pokreta.

Još od sredine ljeta 1942. godine Draža Mihailović se počeo zanositi planovima o uništenju glavne partizanske grupacije oko Vrhovnog štaba, u čemu je trebalo da uzmu učešća i crnogorski četnici. Međutim, mobilizacija crnogorskih četnika za ovu akciju uslijedila je početkom decembra 1942. Prvobitno se očekivalo da će operacije da počnu sredinom decembra, pa je rok pomjeren za kraj decembra 1942, a zatim za sredinu januara 1943. godine.

Pošto je pohod crnogorskih četnika u Bosnu odložen, četnička Vrhovna komanda je odlučila da u međuvremenu, do pohoda u Bosnu, sa prikupljenim snagama sa teritorije Limsko-sandžačkih četničkih odreda izvrši napad i uništi muslimanska sela na teritoriji bjelopoljskog, sjeničkog, pljevaljskog, čajničkog i fočanskog sreza. U vezi s tim, u Šahovićima je početkom januara 1943. godine održana konferencija četničkih komandanata, na kojoj je razrađen plan o uništenju muslimanskih sela.

S obzirom na to da nijesu imali dovoljno snaga za istovremeni napad na čitavom ovom prostoru, četničke vođe su odlučile da se prvo

obračunaju sa Muslimanima u bjelopoljskom srezu. Vrhovna komanda je naredila da se muslimansko stanovništvo sa teritorije ovog sreza, koje ne bude ubijeno prilikom napada, protjera preko Lima za Bijelo Polje i Berane.

U napadu je učestvovalo oko 3.000 četnika, podijeljenih u dvije grupe. Komandant lijeve grupe bio je Vojislav Lukačević, a desne Miraš Savić.

Lukačevićeva grupa otpočela je napad 5. januara, a Savićeva sjutradan – 6. januara. Prvog dana borbe odred Rada Korde spalio je 15 kuća, ubio 10 ljudi i 5 sagorio u kućama.

Istog dana kad je otpočeo napad, Italijani su pokušali da intervenišu. Pavle Đurišić je 6. januara uputio depešu komandantu divizije »Venezia« (Venecija) u Beranama da italijanske trupe ne izlaze na teren da ne budu napadnute »od naroda«. Komandant italijanske divizije je na to pristao, ali je tražio od Đurišića da lokalizuje sukob. Pri tom mu je poslao 100 litara nafte da bi mogao automobilom izaći na teren. Đurišić je istog dana pošao na teren da bi onemogućio italijansku intervenciju. On je poslao svojim komandantima naređenje:

»Produžite sa napadom sve dotle dok se ne postigne cilj koji sam odredio na konferenciji u Šahovićima, a kada se taj cilj dostigne onda stanite.

Na prisustvo Italijana se ne obazirite.

Ako dobijete kakvo naređenje da se obustavi napad pre nego što se postigne postavljeni cilj onda po njemu ne postupite, jer takvo će se naređenje pisati u prisustvu Italijana radi obmane.«

I poslije Đurišićevog dolaska na teren Italijani su pokušali da intervenišu. On im je, međutim, energično skrenuo pažnju da će i sam stati »na stranu naroda« i otvoreno stupiti u sukob sa njima ako budu potpomagali Muslimane. U međuvremenu četnici su pripucali na dvije italijanske čete, koje su pokušale da intervenišu, i jednog italijanskog vojnika ubili a tri ranili. Italijani su se povukli, ne dajući za žrtve nikakvog prigovora. To sve govori da italijanski okupator nije bio spreman da u tom trenutku izaziva veće konflikte sa četnicima.

U ovoj akciji četnici su »tačno prema utvrđenom planu« uništili 33 muslimanska sela na desnoj obali Lima, i to: Voljavac, Gubovača, Radijelja, Ušakoviće, Presečnik, Boturiće, Donji Vlah, Murovići, Šolja, Radojeva Glava, Pobretiće, Mediše, Donja Kostenica, Stublo, Vrh, Zmijinac, Šipovice, Negobratima, Osmanbegovo Selo, Dupljaci, Jasen, Kostiće, Kaševari, Ivanje, Godijevo, Žimići, Gornja Crnča, Gornji Radulić, Vrba, Grgalje, Kradenik, Sipanje i Ličine. Tom prilikom je ubijeno oko 400 naoružanih ljudi i oko 1.000 žena i djece; četnici su imali 14 mrtvih i 26 ranjenih. Ostatak muslimanskog življa protjeran je na li-

jevu obalu Lima. Četnici su opljačkali veliki dio stoke i životnih namirnica.

Ovaj čudovišni zločin predstavljao je u stvari, samo uvod u novi, još strašniji koji je izvršen mjesec dana kasnije.

Na konferenciji u Šahovićima, početkom januara 1943. godine, odlučeno je da se unište i muslimanska sela u čajničkom srezu. Zaharije Ostojić je 3. januara napisao zapovijest za čišćenje ovoga sreza od ustaško-muslimanskih organizacija, s tim što je naznačio da će se početak akcije odrediti naknadno. On je načinio detaljan plan akcije (6 strana teksta). U njemu su razrađeni cilj akcije, raspored četničkih snaga i postupak sa muslimanskim stanovništvom. Nastojalo se da se ne ostavljaju pisani tragovi u dokumentima, pa su u planu izložene više opšte stvari, a detalji o postupku sa Muslimanima dati su usmeno četničkom komandantu Glumcu, koji je dobio zadatak da do početka akcije prenese usmena uputstva svim komandantima koji su predviđeni da u njoj učestvuju...

Za stanovništvo je u naređenju stajalo: »Sve borce Muslimane, ustaše i komuniste ubijati, žene i decu ne ubijati.« Očevidno, i ovdje je izbjegnuto, kao i u ostalim zapovijestima za napad na Muslimane, da se ostavi pisani trag o uništavanju neboračkog stanovništva. Međutim, u naređenju Pavla Đurišića kapetanu Nikoli Bojoviću od 8. februara piše: »Skrenuti pažnju starešinama na obezbeđenje od r. Drine, a izdati pored toga naređenje pojedinim odeljenjima (da) prokrstare okolni teren i unište sav muslimanski živalj na koji naiđu.« I komandant Pljevaljske brigade Jovan Jelovac upozorava 10. februara jednog svog komandanta bataljona: »...sve ubijajte, to je naređenje naših najviših starešina i to moramo izvršavati«.

Pavle Đurišić je izdao zapovijest 29. januara, a jedinice su pošle u napad 5. februara. Već 7. februara one su izbile na Drinu. U pljevaljskom, čajničkom i fočanskom srezu akcija je bila završena toga dana. Četnici su naišli na ozbiljniji otpor jedino na Trebeškom brdu, gdje je borba trajala oko četiri časa. Pošto su izbili na Drinu četnici su počeli da uništavaju muslimansko stanovništvo i naselja. Tamo u to vrijeme nije bilo jačih partizanskih snaga koje bi onemogućile četničke zločine, a italijanske snage su se ograničile samo na to da preduzmu mjere radi obezbjeđenja od četničke bujice.

Jedan dio muslimanskog stanovništva uspio je da pobjegne na Metaljku, u Čajniče i preko Drine. Nakon osam dana Đurišić je izvijestio Dražu Mihailovića: »Sva muslimanska sela u tri pomenuta sreza su potpuno spaljena, tako da nijedan njihov dom nije ostao čitav.

Sva imovina je uništena, sem stoke, žita i sena. Naređeno je i predviđeno prikupljanje ljudske i stočne hrane u određenim mestima,

za stvaranje magacina rezervne hrane i ishranu jedinica, koje su ostale na terenu radi čišćenja i pretresanja terena i šumovitih predela, kao i radi sprovođenja i učvršćivanja organizacije na oslobođenoj teritoriji.

Za vreme operacije se pristupilo potpunom uništavanju muslimanskog življa, bez obzira na pol i godine starosti.«

U ovoj akciji poginulo je oko 200 odraslih Muslimana, od kojih je jedan dio bio naoružan, a ubijeno je oko 8.000 žena, djece i staraca. Treba istaći da je to bio samo dio monstruoznog četničkog plana, koji, na sreću, nije uspio da se ostvari.

Poslije pokolja Muslimana u ova tri sreza snage limsko-sandžačkih četničkih odreda zadržale su se na tom terenu nekoliko dana radi pljačke, mada je bilo predviđeno da produže prema Prozoru. Sa opljačkanom muslimanskom imovinom one su se vratile svojim kućama. Zbog toga su stigle na Neretvu sa zakašnjenjem od nekoliko dana (Veskovićev odred stigao je u rejon Mostara 26. februara 1943. Ostaje, međutim, otvoreno pitanje da li je i koliko je to imalo uticaja na tok i ishod bitke na Neretvi...

(NERETVA 1943. SUTJESKA, VII, BEOGRAD, 1969. članak Radoje Pajović, Pokolj Muslimana u Sandžaku i dijelu Istočne Bosne u januaru i februaru 1943. str. 510–518)

JOZO TOMAŠEVIĆ: ČETNIČKI TEROR

»...Ni jedna studija o četnicima i njihovoj politici u drugom svjetskom ratu ne bi bila potpuna da ne raspravi masovni teror koji su četnici primjenjivali protiv svojih raznih neprijatelja. Četnici u tome nipošto nisu bili jedini u Jugoslaviji: primjenu terora u raznim oblicima primjenjivale su sve zaraćene strane u Jugoslaviji. To je bio fenomen prisutan svagdje u svim dijelovima zemlje. Na četnike kao počinitelje ovdje ukazujem zato što su se neki od najnečuvenijih primjera četničkog terora dogodili u razdoblju obuhvaćenom ovim poglavljem, to jest između oktobra 1942. i februara 1943, a i zato što su ga u najširim razmjerima vršili na područjima pod talijanskom kontrolom i, moglo bi se reći, pod zaštitom talijanskog okupacionog režima.

Četnički masovni teror bio je usmjeren prije svega protiv tri grupe ljudi. Prvo, to su bili Hrvati na područjima gdje su Srbi i Hrvati živjeli pomiješani i gdje su ustaše primjenjivali masovni teror prema Srbima a četnici prema Hrvatima. Jedni i drugi iskorištavali su jake religiozne aspekte u tisućgodišnjem antagonizmu pravoslavlja i katolicizma. Dru-

ga grupa, muslimansko pučanstvo Bosne i Hercegovine i Sandžaka bilo je jedna od glavnih žrtava četničkog terora. Nakon aprila 1941, stanovit broj Muslimana prišao je ustašama i sudjelovao u zvjerstvima protiv Srba. Muslimani su tako za četnike bili tradicionalni neprijatelj i tek nakon sredine 1943, kad im je postala važna potencijalna politička vrijednost muslimanskog stanovništva Bosne i Hercegovine i Sandžaka, četnici su obustavili teror protiv Muslimana. Treća grupa protiv koje su četnici primjenjivali masovni teror bili su, naravno, partizani, njihov glavni neprijatelj. Protiv njih su četnici od kasne jeseni 1941. upotrebljavali terorističke metode u svakoj prilici i bez obzira na nacionalnost ili vjersku pripadnost. U isto vrijeme, ni partizani nisu prezali da uzvrate terorističkim metodama protiv četnika, žigošući ih kao suradnike neprijatelja, a u razdoblju »lijeve devijacije«, otprilike od decembra 1941. do maja 1942, bilo je u nekim krajevima pojava da se teror primjenjivao čak i protiv ljudi koji su zbog svojeg klasnog položaja smatrani potencijalnim neprijateljima u slijedećoj fazi revolucionarnog razvoja, iako nisu kolaborirali. Tako je nastao užasan ciklus terora i kontraterora.

Kratak pregled četničke terorističke aktivnosti, u raznim formama i u raznim dijelovima zemlje tokom drugog svjetskog rata, može se naći u obrazloženju presude vojnog suda koji je u ljetu 1946. sudio generalu Mihailoviću i njegovim suoptuženicima. Jedan od najranijih događaja bio je niz pokolja Muslimana u jugoistočnoj Bosni koji su se dogodili u decembru 1941. i januaru 1942. osobito na području Foče, gdje je ubijeno vjerojatno preko dvije tisuće ljudi. Istočna i jugoistočna Bosna bile su u stvari teško pogođene i ustaškim terorom protiv Srba i četničkim terorom protiv muslimanskog i hrvatskog stanovništva. Još neke provale četničkog terora protiv Muslimana na području Foče dogodile su se u augustu 1942. Najgori četnički teror protiv Muslimana događao se u Sandžaku i jugoistočnoj Bosni u januaru i februaru 1943. Prema jednom obavještenju četničke Vrhovne komande od 24. februara 1943. bile su to kaznene protumjere »usled agresivnog držanja muslimana koji su palili srpska sela i ubijali srpski živalj.« Četničke jedinice koje su decembra 1942. bile mobilizirane u Crnoj Gori i spremale se za planirani ali odloženi »marš na Bosnu«, dobile su naređenje početkom januara i opet početkom februara, da poduzmu tzv. »akcije čišćenja protiv Muslimana, prvo u srezu Bijelo Polje u Sandžaku, a u februaru u srezu Čajniče i u dijelu sreza Foča u jugoistočnoj Bosni, te općine Pljevlja u Sandžaku. Četnički gubici bili su minimalni, muslimanski gubici procijenjeni su na oko 10.000 osoba. Još više pojedinosti otkriva izvještaj majora Đurišića, oficira zaduženog za te operacije, kojeg je podnio načelniku štaba Vrhovne komande (Mihailoviću). Prema Đuri-

šićevom izvještaju od 10. januara, spaljena su 33 muslimanska sela, ubijeno je 400 muslimanskih boraca (članova tzv. Muslimanske milicije koju su pomagali Talijani) i oko 1.000 žena i djece, nasuprot 14 mrtvih i 26 ranjenih četnika. Akcija čišćenja poduzeta početkom februara požnjela je još strašniju žetvu: prema Đurišićevom izvještaju od 13. februara, u toj akciji četnici su ubili oko 1.200 muslimanskih boraca i oko 8.000 staraca, žena i djece; četnički gubici u toj akciji bili su 22 mrtva i 32 ranjena. K tome su četnici uništavali svu imovinu osim stoke, žita i sijena, koje su plijenili. Može se primijetiti da bi muslimanski gubici sigurno bili još veći da ih veliki broj već nije pobjegao sa tog područja, većinom u Sarajevo; svi koji su se mogli skloniti na sigurno, učinili su to, naravno, čim je februarska akcija počela. Iako su »akcije čišćenja« u Sandžaku i jugoistočnoj Bosni četnici predstavljali kao protumjere muslimanskoj agresivnoj djelatnosti, sve okolnosti ukazuju da je ta operacija bila djelomično provođenje onog četničkog plana koji se posebno spominje u Mihailovićevoj direktivi od 20. decembra 1941. Đurišiću i Lašiću, a odnosi se na čišćenje Sandžaka od Muslimana i Bosne od Muslimana i Hrvata.

Jedna od najgorih provala četničkog terora protiv hrvatskog pučanstva u Dalmaciji dogodila se prvih dana oktobra 1942. u selu Gata, u znak odmazde nad narodom tog i drugih obližnjih sela, zbog razaranja nekih puteva na tom području; ove represalije kao i još neke četnici su u stvari poduzeli za talijanski račun. Tu je ubijeno oko stotinu ljudi, a mnoge su kuće bile spaljene.

Već je spomenuto ponašanje četničkih formacija pod komandom potpukovnika Baćovića i vojvode Jevđevića, koji su sudjelovali u talijanskoj operaciji *Alfa* na sektoru Prozora, tog istog oktobra. Četnici su palili mnoga sela i masakrirali oko pet stotina Hrvata i Muslimana, sve dok im na inzistiranje hrvatskog kvislinškog režima nije bilo naređeno da napuste to područje.

Uzme li se u obzir broj žrtava, ustaše su, naravno krivi za veći broj okrutnih zločina, ali su četnički pokolji, naročito muslimanskog naroda u Sandžaku i jugoistočnoj Bosni u suštini iste vrste. Također treba istaknuti da su najprije bila počinjena ustaška zvjerstva i da je, bar u nekoj mjeri, četnička teroristička aktivnost protiv hrvatskog i muslimanskog stanovništva imala prirodu reakcije…

Jasno je da bi njemačke i talijanske okupacione vlasti bile u stanju zaustaviti masovni ustaški i četnički teror i ne bi ga trpjele da nisu smatrale da ide u njihovu korist. Očito, sve dok su razne grupe u Jugoslaviji zaokupljene međusobnim ubijanjem, one neće formirati ujedinjeni front protiv okupacionih snaga, a njihov teror i kontrateror omogućit će to lakše izvršenje zadatka Osovine u Jugoslaviji. Uz to su obje si-

le Osovine i same primjenjivale teror širokih razmjera na cijelom onom jugoslavenskom teritoriju kojim su vladale, kako bi ojačale svoju vlast ili se osvetile za pobunjeničku aktivnost stanovništva usmjerenu protiv okupacionih snaga.

Već ranije spomenuti četnički priručnik iz decembra 1942. objašnjava da su četnici bili spremni primjenjivati teror u toku završne faze rata i još neko vrijeme nakon toga. Jedan odjeljak pod naslovom »Problem osvete« raspravlja o osveti kao o svetoj dužnosti srpskog naroda prema svakome tko se o njega ogriješi tokom rata i okupacije. To je naravno pretpostavljalo da će četnici kraj rata dočekati kao vladajuća snaga. Priručnik se protivi nedopuštenoj i nesustavnoj odmazdi pojedinaca i grupa i zagovara kolektivnu, to jest državnu odmazdu, zasnovanu na zakonu, koju će u skladu s presudama posebnih narodnih sudova provoditi specijalne trupe. Pored komunista koji su naravno bili glavni četnički neprijatelj, glavna meta poslijeratne odmazde trebaju biti ustaše, njihovi sljedbenici i pomagači, te dio hrvatske inteligencije (vjerojatno nacionalistička i katolička inteligencija). Autori priručnika smatrali su da bi uništenje ovih segmenata hrvatskog stanovništva bilo također i u interesu hrvatskog kao i srpskog naroda, te da bi ojačala njihovo jedinstvo. Također su mislili da bi uklanjanje ovih grupa uništilo svaki ostatak proaustrijskog osjećaja među Hrvatima i time im pomoglo da opet otkriju svoju narodnu dušu. Iako priručnik ne navodi izričito koliko bi to Hrvata trebalo likvidirati, red veličine naznačen je posredno kako slijedi: »Ne treba se bojati da ovako izvršena odmazda neće biti potpuna što se tiče broja likvidiranih. Ako ih nema i više, tada ima barem toliko frankovaca i izvjesnih pripadnika inteligencije, koliko je bilo ubijenih Srba.« (Četničke procjene o broju Srba koje su ubili ustaše kreću se od 600.000 do 800.000). Da bi se kaznli Srbi koji su kao državni činovnici djelovali protiv drugih Srba, trebalo je ustanoviti specijalne upravne sudove. Na kraju, priručnik kaže da će legalno i uredno provođenje odmazde prije povećati nego smanjiti kulturni i moralni ugled srpskog naroda, što je vrlo važno, jer Srbi žele da budu vodeća nacija među balkanskim narodima bez obzira jesu li s njima ili nisu udruženi u zajedničkoj državi...«

(Jozo Tomašević, Četnici u drugom svjetskom ratu 1941–1945, Zagreb, 1979, str. 232–236)

U ZNAK SJEĆANJA NA LICA NASTRADALA KAO ŽRTVE RATA I FAŠISTIČKOG TERORA U PERIODU OD 1941–1942. GODINE, RADNI LJUDI I GRAĐANI PODRUŽNICE SSRN SAŠ PODIŽU U ZNAK SJEĆANJA IM OBILJEŽJE:

	Godina rođenja
Tahmaz Ahmeta Zineta, borac II proleterske brigade	1920
Tahmaz Ibrahima Adem	1927
Tahmaz Beglera Almas	1930
Tahmaz Jusa Bećir	1920
Tahmaz Ibrahima Begler	1880
Tahmaz Salka Derviša	1905
Tahmaz Džafera Džafer	1936
Tahmaz Sulja Džafer	1905
Tahmaz Hašima Džafer	1927
Tahmaz Mahmuta Fatima	1918
Tahmaz Murata Hašim	1905
Tahmaz Sabita Ibro	1926
Tahmaz Muhameda Ibrahim	1884
Tahmaz Bećira Juso	1880
Tahmaz Selima Kana	1910
Tahmaz Jusa Kadrija	1925
Tahmaz Arifa Mahmut	1910
Tahmaz Bećira Mahmut	1882
Tahmaz Avda Miralem	1908
Tahmaz Muja Mujo	1905
Tahmaz Džafera Mulija	1921
Tahmaz Arslana Muhamed	1910
Tahmaz Zulfa Nurija	1906
Tahmaz Meha Osman	1885
Tahmaz Ibrahima Sabit	1885
Tahmaz Muharema Salko	1927
Tahmaz Mahmuta Sejdo	1926
Tahmaz Arslana Suljo	1918
Tahmaz Selima Suljo	1905
Tahmaz Muhameda Zarfa	1930
Tahirbegović Fehrata Memiš	1898
Tahirbegović Bećira Mevla	1900
Tahirbegović Osmana Osman	1932
Poturak Muja Rašid	1930
Šljivo Ibra Hasan	1912
Šljivo Osmana Meho	1913
Džaferspahić Mušana Almasa	
Džaferspahić Jusa Meho	1920

Džaferspahić Saliha Mušan	
Džaferspahić Mušana Omer	
Šubo Hasana Selim	1914
Šubo Ibra Selim	1942
Subašić Rasima Hasan	1922

SAŠ, 25. MAJA 1985. GOD.

RADNI LJUDI
Podružnice SSRN Saš

ENVER ĆEMALOVIĆ: SELO ORAŠJE U PLAMENU

Advokat Jakiša Milković, župan iz Stoca, javio je oružnicima da se u Orašju nalaze partizani. Obavijest je došla i do Nijemaca koji su odmah pokrenuli kaznenu ekspediciju.

Zvjerstva 7. SS divizije »Princ Eugen« nad borcima Mostarskog omladinskog odreda nastavljena su. U Mostaru je 13. jula osvanuo oglas SS odsjeka:

»Partizanska banda u jakosti 28 bandita koja se nalazila u šumi između Koritnika i Rotimlje (15 km južno od Mostara) opkoljena je i uništena 12. srpnja 1943. godine. Ovu bandu su pomagali stanovnici mjesta Orašje. Mjesto je radi toga za odmazdu sa svim stanovništvom potpuno uništeno. Poziva se pučanstvo da se ne izlaže opasnosti vlastitog uništenja time što trpi ili pače pomaže bandite...«

U selu Rotimlji živjeli su Muslimani i Hrvati. Za vrijeme IV neprijateljske ofanzive četnici su razoružali miliciju i mještane Hrvate protjerali u Mostar. Muslimani su ostali i svojim komšijama iseljenim Hrvatima odnosili preostalu hranu i razne stvari u Mostar nakon četničke pljačke, potvrđujući svoju čestitost i pridržavajući se stare narodne poslovice »Oteto prokleto!«

Dubrave je zahvatio oslobodilački pokret još u danima ustanka pod uticajem mostarske i stolačke partijske i skojevske organizacije. U većem broju sela Dubrava ilegalni radnici kretali su se kao po slobodnoj teritoriji. U selu Rotimlji djelovao je partijski aktiv, čiji su članovi bili: Alija Behram, Duda Husković, Ahmet Pehlić i Gojko Pudar, a sekretar je bio Muhamed Šiširak. Članovi skojevskog aktiva bili su: Mujo Bucman, Sadeta Hasanagić, Hatidža Palata i Muharem Palata, a sekretar je bio Mehmed Đukić. Oba sekretara bili su Mostarci, ilegalni radnici. Partijski i skojevski aktivi imali su potpun uticaj na selo Rotimlju i šire, a posebno na zaselak Orašje, gdje im je punu podršku davao najugledniji domaćin starina Salih Džoklo (65 godina). Orašje je bilo baza za prihvat omladinskih grupa, raznog materijala i hrane iz

Mostara za Mostarski omladinski odred. Borci sa Sutjeske su u Rotimlji imali sigurno svratište na prolazu za Dalmaciju, jer su bili nahranjeni i preko kurirskih veza otpremani u svoje krajeve. Dio boraca Mostarskog bataljona prije ulaska u Mostar, probijajući se sa Sutjeske, po nekoliko dana zadržavali su se u Rotimlji, gdje su liječeni i hranjeni.

U zoru, oko 6 sati, 12. jula stigle su kolone SS vojnika iz pravca Mostara, Domanovića i Stoca i opkolile zaselak Orašje, koje je imalo 15 domaćinstava. Nacisti su natjerali stanovnike, koji su bili na polju, u kuće i staje, a zatim su upadali u njih i s vrata otvarali vatru iz mašinki i pušaka po djeci, ženama i ljudima, ne ostavljajući ni najmlađe u bešikama. Nakon zvjerske odmazde zapalili su sve kuće i staje, cereći se, ponosni na svoj zločin. Rijetki pojedinci spasili su se ranjeni ležeći među mrtvima. Uspjeli su ispuzati iz zapaljenih kuća, ili se bjekstvom spasiti, da bi ispričali gorku sudbinu svojih porodica i komšija. Iz zapaljenih kuća ranjeni su ispuzali: Ibro Bucman, Aiša Džoklo, Emina Palata i djevojčica Ilduza Džoklo (6 godina), a Ahmet Pehlić se probio kroz obruč. Za Ahmetom su ispaljene stotine metaka, ali ga je sreća poslužila da uspije pobjeći.

Nakon odlaska Nijemaca ljudi koji su smogli hrabrosti vratili su se u Orašje da spasu što se da spasiti. U kućama su našli pobijene i ugljenisane, a ranjene u blizini. Rezultat tog zločina su 66 žrtava fašističkog terora, od kojih iz muslimanskih porodica Smaje Palate 21, Salke Džokle 18, Mehmeda Bucmana 11 i Muje Pehlića 9 članova.

U Orašju su zatekli i pobijeni: Boško (52) i Anđelko (17) Ćorluka iz sela Pijesci, Ahmet Husković (50) iz Mostara, Omer Bjelavac (12) iz sela Rabine, Pero Pudar (13) i Milan Mihić iz sela Lokve, te Panta Obradović (11) iz sela Trijebanj.

Među pobijenim bilo je 25 djece ispod 15 godina starosti. Po odlasku Nijemaca stanovnici sela Rotimlje napustili su svoje kuće izbezumljeni od straha i užasa koji su vlastitim očima doživjeli. Treći dan vratili su se i pokopali svoje rođake iz zaseoka Orašja u novootvorenom groblju na njivi, nedaleko od zgarišta njihovih kuća.

Prvu vijest o zločinu Nijemaca u Orašju čuo sam od svog očuha Omera Čurića, jer sam se tada nalazio u svojoj kući. Zločin u Orašju građani Mostara primili su s velikom tugom. Ljudi su se povukli u kuće i grad je opustio. Osjećali smo strah koji se nadvio nad porodice u kućama gdje smo bili smješteni i jedva smo čekali da što prije izađemo iz grada.

Masakr u Orašju izazvao je još veću mržnju prema okupatoru i domaćim izdajnicima na terenu Dubrava i šire, kao i među građanima Mostara. Zvjerstva okupatora su zbližila stanovnike Dubrava. Početni strah je s vremenom nestajao i zbijali su se redovi stanovnika pod ru-

kovodstvom Partije i SKOJ-a iz čega je iduće godine izrastao Dubravski bataljon 13. hercegovačke udarne brigade.

U vrijeme boravka boraca Mostarskog bataljona u Mostaru i bližoj okolini stradao je veliki broj drugova i drugarica, od kojih su 10 poginuli na Kamenoj, 14 zarobljeno na Kamenoj i strijeljano na Ovojcima, 1 zarobljen ranjenik i umro u bolnici, 2 zarobljena i obješena na Kamenoj, 4 borca Bataljona uhvaćena su u raciji i strijeljana na Ovojcima, 12 učesnika NOP-a uhvaćeno je u raciji ili uhapšeno u gradu i strijeljano na Ovojcima, 1 borac Bataljona zarobljen u Bišini i 1 uhapšen u gradu te oba strijeljana na Ovojcima, 64 mještana sela Orašje ubijeno je u kaznenoj ekspediciji Nijemaca. Ukupno je poginulo ili ubijeno 109 ljudi.

Uspomena na njihovu smrt vječno će živjeti sa građanima Mostara i podsjećati na njihova herojska djela u Bataljonu, ilegalnom radu u Mostaru i u selu Orašju. Mostarski proleteri i seljaci Orašja dali su svoje živote za krvavo stečeno bratstvo našeg kraja i slobodu naše domovine.

Mostarski bataljon
Mostar, 1986, str. 261-264

IZGINULI U ORAŠJU OD NIJEMACA, 12. JULA 1943.

	Prezime	Ime oca	Ime	God. rođenja
1.	Palata	Smaje	Ahmet	1878.
2.	Palata	Ahmeta	Zejna	1884.
3.	Palata	Ahmeta	Huso	1908.
4.	Palata	Huse	Zulka	1908.
5.	Palata	Huse	Hamid	1941.
6.	Palata	Ahmeta	Ibro	1911.
7.	Palata	Ibre	Zejna	1912.
8.	Palata	Ibre	Ekrem	1942.
9.	Palata	Ahmeta	Muhan	1926.
10.	Palata	Smaje	Salko	1891.
11.	Palata	Salke	Smajo	1925.
12.	Palata	Salke	Šaćira	1932.
13.	Palata	Derviša	Omer	1901.
14.	Palata	Omera	Fata	1902.
15.	Palata	Omera	Hata	1925.
16.	Palata	Omera	Hasan	1927.
17.	Palata	Omera	Dervo	1941.
18.	Palata	Omera	Ramiza	1939.

19.	Palata	Alije	Đulsa	1936.
20.	Palata	Alije	Šemsa	1939.
21.	Palata	Alije	Muhiba	1943(?)
22.	Džoklo	Mustafe	Salko	1876.
23.	Džoklo	Salke	Ajiša	1886.
24.	Džoklo	Salke	Hasan	1908.
25.	Džoklo	Hasana	Hata	1912.
26.	Džoklo	Hasana	Zineta	1937.
27.	Džoklo	Hasana	Velija	1940.
28.	Džoklo	Hasana	Habiba	1942.
29.	Džoklo	Muhameda	Hasiba	1903.
30.	Džoklo	Muhameda	Avdo	1938.
31.	Džoklo	Mustafe	Ibro	1900.
32.	Džoklo	Ibre	Munira	1903.
33.	Džoklo	Ibre	Šućrija	1937.
34.	Džoklo	Ibre	Šefika	1943(!)
35.	Džoklo	Mehe	Dženka	1896.
36.	Džoklo	Mehe	Abdurahman	1937.
37.	Džoklo	Avde	Ajna	1896.
38.	Džoklo	Avde	Mustafa	1926.
39.	Džoklo	Avde	Hamid	1931.
40.	Bucman	Ahmeta	Hata	1869.
41.	Bucman	Ahmeta	Meho	1899.
42.	Bucman	Mehe	Fata	1905.
43.	Bucman	Mehe	Ibro	1927.
44.	Bucman	Mehe	Zejna	1929.
45.	Bucman	Mehe	Hasan	1939.
46.	Bucman	Ahmeta	Alija	1908.
47.	Bucman	Alije	Fata	1908.
48.	Bucman	Murata	Ibro	1891.
49.	Bucman	Ibre	Hana	1892.
50.	Bucman	Ahmeta	Mujo	1917.
51.	Pehlić	Mehe	Mujo	1892.
52.	Pehlić	Muje	Fata	1924.
53.	Pehlić	Muje	Đulsa	1937.
54.	Pehlić	Osmana	Huso	1900.
55.	Pehlić	Jusufa	Hasan	1899.
56.	Pehlić	Hasana	Saja	1901.
57.	Pehlić	Jusufa	Hadže	1905.
58.	Pehlić	Hadže	Emina	1915.
59.	Pehlić	Hadže	Šerif	1943(!)
60.	Husković	Muje	Ahmet	1892.
61.	Bjelovac	Muje	Omer	1931.
62.	Obradović	Pante	Marijan	1933.

NIKOLA BOJIĆ, ŽRTVE SE NE SMEJU ZABORAVITI, 22. SEPTEMBRA 1988.

Aktivnost opštinskih organizacija SSRN i SUBNOR-a i njihovih rukovodstava u komunama gornjeg Podrinja na obilježavanju istorijskih događaja i ličnosti, posebno utvrđivanju broja žrtava, mjesta gdje je stradalo nevino stanovništvo, te obilježavanju tih mjesta, privodi se, istina sa priličnim zakašnjenjem, kraju. U tom pogledu, do sada su, najviše učinile OK SSRN i OO SUBNOR-a Foče, Višegrada, Čajniča i, donekle, Kalinovika. Dosad je, obilježeno svega nekoliko stratišta kojih, prema nepotpunim podacima, ima više od sedamdeset. Zato će, s tim u vezi, u organizaciji MOK SSRN Goražde uskoro biti održan sastanak, odnosno radni dogovor predstavnika OK SSRN i boračkih organizacija na kome će biti utvrđena neka načelna pitanja u vezi sa obilježavanjem do sada evidentiranih mjesta na kojima su okupatori i domaći kvislinzi, od okupacije do završetka rata, ubijali nedužno stanovništvo.

Prema podacima koji su, istina, nepotpuni, a koje smo prikupili u OK SSRN i OO SUBNOR-a Foče, Čajniča, Goražda, Kalinovika i Višegrada, za vrijeme rata stradalo je oko 7.500 ljudi (na području opštine Foča oko 3.440, Višegrada 2.000, Čajniča 1.115, Goražda 996, te Kalinovika oko 40 lica). Najviše je, takođe, prema podacima koji su do sada prikupljeni, na području pomenutih opština stradalo muslimansko stanovništvo oko 6.540), zatim srpskog (više od 900), te 16 Hrvata i 6 Jevreja.

U ljeto i jesen 1941. godine, te početkom zime sljedeće godine stradao je veliki broj srpskog stanovništva, posebno sa dijela rogatičke, višegradske i goraždanske opštine. Već u kasnu jesen 1941. i početkom zime 1942. godine, posebno u Foči i Goraždu, četnička ološ vršila je neku vrstu odmazde na nedužnim muslimanskim i drugim stanovništvom. Ovo divljanje četnika prekinuto je 1942. godine dolaskom NOV, Vrhovnog štaba, CK KPJ i druga Tita u istočnu Bosnu.

Četnički izrodi nisu poštedjeli nevino muslimansko stanovništvo i u opštini Višegrad, gdje je u jesen 1943. godine stradao veliki broj žena, djece i starijih osoba. Ubijano je ne samo tzv. domaće stanovništvo nego i ono koje se iz raznih krajeva (1941, 1942. i 1943. godine) bježeći od koljača, ubica i izdajnika, zadesilo u ovom kraju.

Izdajnici i dželati svog naroda, četnici, nevino muslimansko stanovništvo ubijali su i na – mostovima! Onom u Foči, Goraždu i Višegradu (1941, 1942. i 1943. godine), iako su od pamtivijeka mostovi služili za spajanje obala, ljudi, svjetova. Koliko je četnička i ustaška ološ bila međusobno zavađena, vjerski i nacionalno, govori i podatak da je na

primjer, brana ŠIPAD-ove pilane u Ustiprači 1941. godine postala stratište gdje su ustaški izdajnici dovodili viđenije ljude, ubijali ih, a zatim bacali u Drinu. Popaljena su i mnoga sela, ubijani nevini ljudi. Slično je činjeno i 1942. godine u selu Miloševićima, starom Brodu i još nekim selima višegradske i rogatičke opštine, zatim na području Miljevine i drugih mjesta u fočanskoj opštini. Međutim, evidentirano je više mjesta u istočnoj Bosni gdje je nenaoružano stanovništvo stradalo i od okupatora – Italijana i Nijemaca. Jedan broj ljudi je odveden i u logore.

Evo kako je tadašnju situaciju u istočnoj Bosni opisao revolucionar, jedan od dugogodišnjih Titovih saboraca i saradnika, Rodoljub Čolaković, u knjizi »Zapisi iz oslobodilačkog rata« (str. 632, Prosveta, Beograd, 1956): »Od kraja novembra 1941. do 20. januara 1942. godine cio ovaj kraj živio je pod četničkom vlašću, koju su im predali Italijani. Oni su se iz Foče i Goražda povukli prema Pljevljima, a četnicima ostavili da, uvode red i mir, u ovim krajevima. Pod komandom Sergija Mihailovića i vojvode Đekića počelo je pljačkanje i ubijanje Muslimana po selima te i u samoj Foči i Goraždu. Četnici su klali, spaljivali žive ljude u kućama, prebijali, silovali djevojke i mlade žene. Sve te zločine izvršili su četnici nad mirnim svijetom koji nije imao ništa zajedničkog sa ustaškim zlikovcima. Tako su četnici ratovali za »srpsku slobodu«, isto kao i ustaše za »hrvatsku«. Za to vrijeme od nepuna dva mjeseca četnici su u tom kraju, prema nepotpunim podacima, ubili oko pet hiljada muškaraca, žena i djece i spalili nekoliko stotina kuća...«

Tako su domaći izdajnici, četnici i ustaše i njihove glavešine, među kojima je bilo i onih »domaćih« te 1941. i 1942. godine za nedužno stanovništvo istočne Bosne, bili opasniji i od okupatora.

Ovo ubijanje nevinog muslimanskog, srpskog, hrvatskog i drugog stanovništva od domaćih izroda prekinuto je krajem januara 1942. godine, dolaskom u istočnu Bosnu NOV, Vrhovnog štaba, CK KPJ i druga Tita. Naime, Foču su 20. januara 1942. godine oslobodili borci Durmitorskog NOP odreda. U napaćeni gradić na Drini i Ćehotini 25. januara stigao je i drug Tito. Dan kasnije i Goražde je bilo slobodno: u njega su takođe ušli borci Durmitorskog NOP odreda i Prvog kraljevačkog bataljona Prve proleterske NOU brigade. Čitav ovaj kraj, poznatiji kao Fočanska republika, bio je slobodan do 10. maja 1942. godine.

Krajem januara 1942. na putu za Foču, drug Tito i grupa članova VŠ i CK KPJ stigli su (21. januara) u planinsko selo Gornje Bogoviće (opština Goražde), gdje su ostali do ranog predvečerja 23. januara. Prilikom trodnevnog boravka u ovom selu, štampan je Bilten broj 11. i 12. i Proglas narodima i narodnostima Bosne i Hercegovine (to je prvi zna-

čajniji pisani dokument nastao na tlu BiH za vrijeme NOR-a). U završnom dijelu Proglasa pod naslovom: »Čujte narodi Bosne«, piše:

»Srbi, Muslimani, Hrvati! Dosta je bilo međusobnog prolijevanja bratske krvi! Ujedinite se u jednu jedinstvenu narodno-oslobodilačku vojsku i zajedno s partizanima u borbu da bi učinili za uvijek kraj svojim patnjama...« Proglas se završava riječima: »Da živi jedinstvena narodno-oslobodilačka borba svih naroda Bosne!«

Zahvaljujući uspostavljanju direktne radio-veze Vrhovnog štaba NOV i POJ sa Moskvom, odnosno Kominternom, početkom februara 1942. godine iz slobodnog Goražda, počela je u svijet, putem Radio-stanice »Slobodna Jugoslavija«, koja se nalazila u Moskvi da dopire istina o tome da u Jugoslaviji oslobodilačku borbu vode Titovi partizani, a ne četnici Draže Mihajlovića, a da četnici i ustaše vode bratoubilački rat, da su izdali svoj narod i prišli pod skute okupatora.

Zaustavljanje međusobnog bratoubilaštva – u istočnoj Bosni je na najbolji način oživotvorena i potvrđena jedna od osnovnih tekovina NOB, KPJ i druga Tita – bratstvo i jedinstvo.

Međutim, iako su prošle više od 43 godine od završetka NOR-a, znatan broj mjesta na kojima je, pogotovo prvih ratnih godina, stradalo nevino muslimansko, srpsko, hrvatsko i drugo stanovništvo – najvećim dijelom od ruke domaćih izdajnika, još nije obilježen, a što se ipak ne može bilo čime pravdati. Jer, to je zadatak ove generacije. A poznato je da ta spomen-obilježja treba da služe i kao opomena da se nikada više nešto tako ne ponovi.

O tome zašto to obilježavanje stradališta nije prije učinjeno razgovarali smo u OK SSRN i OO SUBNOR-a pomenutih komuna. Naši sagovornici u Višegradu ističu da se u obilježavanju stratišta i žrtava fašističkog terora neopravdano dugo kasni. Naveli su međutim, i neke razloge za to. Prije svega – veoma je teško prikupiti podatke o broju žrtava, njihovoj nacionalnoj pripadnosti, mjestima gdje su bila masovnija stradanja nevinog življa. Ovu konstataciju potvrđuju i naši sagovornici u susjednim opštinama, dodajući da je jedna od osnovnih poteškoća nedostatak finansijskih sredstava. Takođe, svi sagovornici u opštinama ističu da je ovo pitanje o kome se, istina, duže vremena govori u boračkim i drugim društveno-političkim organizacijama gornjeg Podrinja, veoma osjetljivo – u političkom smislu.

– S obzirom na to da na području naše opštine nije još izgrađen spomenik ili spomen-obilježje palim borcima NOR-a, ozbiljno smo razmišljali, i to poodavno, da u okviru urbanističkog rješenja glavnog gradskog trga, bude izgrađeno spomen-obilježje borcima i žrtvama fašističkog terora. Takođe bi bila, na određen način, obilježena i stratišta na području opštine, kojih je, do sada, evidentirano oko osam, ističu

Drago Čeho, Ibrahim Kljun, Ljubomir Mutapčić i Đoko Ražnatović, članovi Predsjedništva OO SUBNOR-a i OK SSRN Višegrad.

O sličnom rješenju razmišljaju i u opštini Goražde, kažu članovi Predsjedništva OO SUBNOR-a Hamdo Ahmović i Duško Leovac. U Čajniču su već preduzeli određene mjere za postavljanje spomen-ploča na mjestima gdje je za vrijeme NOR-a bilo masovnije stradanje nevinog stanovništva. Predsjedništvo OK SSRN Foča sačinilo je i elaborat o obilježavanju stratišta i utvrdilo prioritet u njihovom postavljanju. O tome će se, kako nas je obavijestio predsjednik OK SSRN Esad Medošević, uskoro izjasniti ovaj najviši organ SSRN u komuni. U opštini Kalinovik već je obilježeno jedno, a uskoro će i drugo stratište, gdje je stradalo oko 40 lica.

Iako se možda i mogu uvažiti neki razlozi koji su doprinijeli da prođe više od četiri decenije, a da mjesta na kojima je stradalo nedužno stanovništvo ne budu adekvatno obilježena, ipak ovoliko čekanje nema opravdanja. To su nam, uostalom, potvrdili i naši sagovornici. Međutim, ovom prilikom istakli bismo i neke okolnosti koje su doprinijele da ova obaveza prema onima koji su stradali ne bude, nažalost, izvršena. Naime, prikupljanje podataka o broju stradalnika, njihovoj nacionalnoj pripadnosti, mjestima na kojima su se ta zlodjela događala još nije obavljeno sveobuhvatno i u cijelosti. Istina, o događajima i zbivanjima u istočnoj Bosni, uoči i za vrijeme NOR-a, postoje određeni istorijski podaci i memoarsko-feljtonska literatura, ali nedovoljno sistematizovana i naučno verifikovana. Neki od tih događaja, među kojima i stradanje nedužnog stanovništva (čemu je, između ostalog, doprinijelo i to što u ovom kraju prije i uoči rata nije bilo jače izraženo djelovanje KPJ/SKJ), bili su teme i književnih djela jednog broja pisaca, obično iz ovog kraja. Međutim, idejna pa čak i umjetnička i estetska strana nekih od njih najčešće su, uglavnom od političkih organa dobijale svojevremeno negativnu ocjenu koja se, najčešće, svodila na to da su neka od tih djela i publicističkih radova »jednostrana, površna, zlonamjerna, da uznemiravaju javnost i remete međunacionalne odnose«.

Sigurno je da je bilo i toga ali se u izricanju takvih ocjena nije uvijek polazilo i od istorijske faktografije, uzročno-posljedičnih veza, te šireg naučnog prilaza. Mora se takođe istaći da su masovna stradanja nedužnog stanovništva u istočnoj Bosni, posebno ona 1941. i 1942. godine, dugo vremena bila, u neku ruku, tabu-tema (to, djelimično, potvrđuje i činjenica da se tek sada, 43 godine nakon završetka rata, počinju obilježavati stratišta). Da je u vezi s ovim više učinjeno u prikupljanju, obradi, sređivanju i odgovarajućoj verifikaciji podataka, znatno manje bi bilo raznih nedorečenosti, dilema pa i različitih ocjena.

Adekvatno obilježavanje stratišta dužnost je današnjih generacija i zbog pijeteta prema nevinim žrtvama i zbog naše budućnosti.[1]

PISMO HASE KADRISPAHIĆA

Sobzirom da sam jedan od petero djece mojih roditelja koji sam pukom slučaju iznijo živu glavu, a jaću da navedem samo jedno od kozna koliko užasa i slučajeva. Nećete zamjeriti ako prilikom pisanja nebude sve u redu sobzirom da nisam dovoljno pismen za ove svrhe. Kao što je poznato kad je izbijo rat izbilesu i nevolje. Nepošteni su pokazali svoju stranu medalje ma kome pripadali anajviše nedužni plaćali danak. Da nastavim slučaj o čemuje riječ.

Petak 4. februar 1943. Zimski dan vedar bez magle i oblaka kao svaki dan mi djeca bez odrasli(h) koji su ili izginuli ili razbježali sam poneki starac. Toga dana ja i Vahid potjerasmo ovce i koze na list koji je u toku ljeta ukresan od hrastova. Vidik dalek od Zaborka Strmca do na domak Priboja neka slutnja tuge. Psi se čuju ngdje lavež ngdje zavijanje rika goveda. Povremeno navrije poneka puša tak tuk. Sa juga pravca Kovača do Božegrmca vidise oblak dima kao da donosi ljudskog izgorjelog tijela. Sa te strane čujuse plotuni pušak rafali mitraljeza i stoka nije kao obično. Podižu glave kao da nešto slušaju bleče kopkaju u mjestu slabije brste suhe zelene liske. Na moj predlog zajmismo stoku ranije nego obično kući. Ljudi stariji koji su se vratili kući sa džume sedmične molitve muslimana u petak u džamiji. Nešto medeču jarabi štaćese desiti jedni da bježimo drugi nigovora da raskućimo a u ostalom štasmo kome nepravdu nanijeli pa dase plašimo. Već je noć podmismo legli da spavamo jedno do drugoga majka se uz petrolejku podnimila gleda čas u nas čas na prozor. Nejma govora sem što nas ponekad upozori da spavamo a i nama se ne spava. Đedo samo Allah, Allah, aman Allah, nena samo plače uči odlomke iz Kurana.

Pjetlovi počeše kukurikati majkase proču na ognjištu đe razgrće da loži vatru sprema vodu za kahvu. Sabah je ustajemo već se sunce javi kao u krvi neštoje oskočilo pojavilo svjetliju boju. Selo Ravne Njive naspram našeg sela naseljeno srpskim življem ukazase neka kolona ljudi sa Bjelugovine. Zaostaje kolona na čelu zastava nekakva muzika do-

---

[1] Uz ovaj članak u objašnjenju piše: »Do sada je evidentirano 1.013 stratišta u 97 opština BiH. Na ovim stratištima je stradalo 453.377 žrtava fašističkog terora. Od 1.013 evidentiranih stratišta obilježeno je 328, a ostalo je neobilježeno još 685.

(List »Oslobođenje« Sarajevo, 22. septembra 1988. stra. 5)

sad ne čuvena. Meni veli đedo goni koze u strugove. To su stjenoviti vijenci u blizini sela toje bez snijega dobar pregled kao dami kaže vidi štoće biti. Opet se Vahid pridruži meni tako neko vrijeme prođe isturena straža na Vranj stijeni šetase tamo amo dok dva čovjeka iz te grupe izdvojišese put našeg sela skupišese ljudi oko njih neštosu pričali za nas nečujno rukama pokazivali prema zapadu i Drini. Kasnije sam sazno dasu bili nama poznati Milan i Pavle spremili su ih danas u bijede da nejma potrebe da se plašimo i bježimo. Vi ste pošten gostoprimljiv narod nemožese pogaziti sol i hljeb koji seje ovde pojeo. Ne pitaju dalije musliman ili Srbin koje od kake familije i kakoje obučen.

Kadasu se vratili ti lažni jamci taseje grupa razdvojila jedni u Zubanj tj. nama a drugi u Grivino. Dok su napuštali selo Ravne njive razvilisuse u strelce. Prve kuće dadoše dim. Tišina kojaje do tada pretvorise u buku, viku, krik, urlik djece, žena. U tolikoj buki i haosu prepoznaosam majku đe veli kolji mene nemoj mi djece. Tog trena bježi prema nama jedan čovjek neznamo kojije drugi ga goni javi se stoj jedan pucanj drugi, velim bježimo jedinim mogućim prelazom preko klisure zv. Pralese. Došli u Zavodišta atamo imase šta vidjeti taj koji je bježo bijo je već ranjen Hamed Mujezinović i njegove dvije mlađe šćerke nose malu Muliju od godinu ipo koju je majka teško ranjena izbacila kroz prozor da nebi izgorjela u već zapaljenoj kući. Velim hajmo bježati dalje. Odbili su moj predlog, čak i Vahid kojije samnom došo. Nisam ih molio krenuo sam sam znaosam put za Strgačinu s majkom prolazio tim putem u njezin rod. Došaosam u Pohare musl. selo nejma žive duše. Ispod sela dolina. Neštomise rastuži počeošam u glas plakati. Bježim a neznam kud i ne slutim dasam mogo baš tu da u klopku zlikovaca koji su stotinjak metara samo iza brežuljka. Poslije prelaza rječice već sam na drugoj strani kotline. Prolomi plotun pušaka nešto oko mene u snijeg ćupka u vidu ćikova, okrenuh se ugleda(h) grupu baš tih na moju sreću, a njihovu nesreću dame zgrabe pa kozna sve štabi izmišljali kakvo mučenje. Tek u Gradačcu smo došli u kontakt ono nešto preživjeli(h) većinom nakaženi. Od dvadeset četiri žene – mislise nevjeste do starice, živu glavu su četiri, jedna nepovrijeđena sklonulase u trap.

Evo redosleda toga nemilog događaja:

Selo Zubanj naj istureni dio opštine Rudo podignuto duž kamenim vijencom valjda radi stabilnije podloge. Kao štoje bilo govora, kada su se vratili tobožni zaštitnici grupa kojaje krenula u Zubanj dok su napuštili Ravne njive svom snagom se razvili u strelce nastaje vriska vika etoga tamo čuvaj, već je sad sve jasno štaće da bude za tili čas bili su tu odmah su pokazali znake zvjerstva na reduje bila porodica Čauševića četiri porodice. Nije imo ko kazati kakosu završili. Jedino Osmanova kuća i porodica tu prvu najezdu će preživiti. Biće kasnije govora ka-

kosu završili zlu sudbinu. Slijedi porodica Sirbubala. Mujo iako ostario još u snazi trojica su nasrnuli na njega nemoćna na tlo oborili. Jedan priprema nacijepljen štap poslije mrcvarenja para mu utrobu vadi crijeva nabija na već pripremljen rascijepljen štap diže uvis – ovoje moj barjak! Kad su smirili što im je na oči došlo neki reče hajmo dalje tražiti šićara. Drugima je bio Džano na raspolaganju čeka u kući već pripremljena kama. Počeo ga ubadati sad sjedne sad sdrugestrane. Šćerka jedna od petero najvrednija uzima čabrenik na kojemse voda u čabru (nosi), udara zlikovca po glavi drugi priskače zlikovcu upomoć i lako završi Džano, žena i četvero djece. Jediti Jusuf preživio nijese tog momenta tu trefijo. Sad Arif jedan od najboljih domaćina u selu. Jedan iz grupe koji su mu dolazili veli đesi stari domaćine dosta smo ovdje pojeli soli i leba pa evo prilike datise odužimo. Bio je preklan pred kućom. Nastavili su ma(sa)kriranje po kući tako da tri jetrve koliko ih je bilo sa još četvero djece dali su živote tad ili malo kasnije.

Već druga grupa kojaje otišla sa Sirbubala bilaje na vrhu tj. kod Mujezinovića. Već su i tu po svojoj – kod Huse žena i snaha kojaje izbacila malu Muliju kroz prozor da nebi izgorjela zajedno. Hamed vidjevši prizor sinuoje da bježi u trkuje bio ranjen u nogu. Njegova žena Almasa i dvije starije šćerke ostalesu na licu mjesta. Slijedi Šerif baš onaj isti koji nije dozvoljavo da bježimo da nejma potrebe dase plašimo. Prvo je bilo' đe si stari muhtaru moramo se dogovoriti štaćemo stobom. Mili bože nemila događaja! Jedni pale jedni djecu gnjave. Šerifa udaraju u kičmu da bude nepokretan. Kolibe već dogorjevaju. Navukli su Šerifa na vatru da gori sa nogu tako ozlijeđen nemože se micati aveć gori snagu. Šerif viče Allaha ima li ko dame izvadi ili ubije pomagaj. Vapaj dug. Žena Almasa i dvoje djece koliko ih je bilo tu umrli su zajedno. Brat Mujo bioje malo bolje sreće valjda zato štoje bio stariji. Mujo žena unuka od šćerke snaha od brata i njihno dijete snaha od brata Hasiba i njihno petero djece kakoje kome bilo suđeno da umre. Nije svaki bio voljan ubijati a naročito mrcvariti.

Ovdje sada susret oni(h) sa Šerifom i oni(h) od Arifa. Još preostale dvije porodice porodica Kadrispahić Deda mojega djeda te Alma očina amidžića. Oni iz povratka bez puške sa dva noža gola sa kojih još krv kaplje njemuse obraća posebno baš taj sa dva noža gola pjevamu – đesi beže đesi skloni(o) svoje partizane il ustaše. Partizani dođoše vam crni dani prolomiše urlici i jauci. Tad sam prepoznao majku đe nudi svoj život za dječji. Onaj sa noževima na susret đeda. Jedan puca iz puške na grupu kojusu skupili u jednu prostoriju. Veli jedan nemoj trošiti municiju kad ima drugo sredstvo. Slijedi novi zločin, donose sjekiru kojuje uzeo sa drvnjanika počeoje udriti ponama nekoga oštricom nekoga ušicima. Majku uspio udariti oštricom sjekire uglavu tako daje

jedna pletenica sa kožom i dijelom lobanje poštoseje uhvatila za glavu ostala u rukama, drugi udarac u desno rame treći je bio udarac za pleća. Šćer Tima dobilaje jedan manje od majke sve sječivom. Drugi grabi malog Nusreta – ti vamo mali. Mali brizne – nemoj mene meni nejma nego godina. Jaću da vidim, ja znam, veli zlikovac sa kamom. Jednom rukom grabi dijete za prsa drugom ga udri kamom pod rebra i teško ranjava. Šemsu od pet godina isto bode kamom, drugi nasrno na strinu Ćamu kojaje držala šćerkicu tek nekoliko mjeseci u naručju. Udarcima kame obara strinu, dijete nabija na nož, veli da nesmeta. Drugu strinu, ženu babovog amidžića, nju onaj sa sjekirom ali ne sasječivom već ušicima. Bilaje naslonjena na majkine grudi. Veli majka u njezinoj utrobi jelupalo kao u čabrici. Malog Mahmuta udri ali sječivom ostao živ ali na glavi mjesto kosti mehko tijelo. Još manja Sevdika na isti način, ali smrtno na licu mjesta. Vele ajmo sa ovim je gotovo onisu svoje dobili. Drugi veli obiđi da đe ko nije osto poslije pretrage dase neko nije skrijo. Otišlisu. Neko izvjesno vrijeme tajac čak ni živi teško ranjeni nedaju glasa samo strepimo dase ne vrate. Gle iznenađenja. Pojavise jedan čovjek pristojno obučen bez oružja razgleda ponama pase vrati. Nakon kraćeg vremena etoga opet, ove rěde ne sam već vodi za ruku malog Adila nedoklana košulja od beza crvena. Evo vam ga, živje ja ga nisam ubijo imam svoju đecu sklonitese dok ova rulja prođe poslije tražite nekakva spasa.

Nakon izvjesnog vremena izađemo ko može nanoge da vidimo jesuli otišli. Pomoli se Stevo Petković spuškom. Mali Nusret iako teško ranjen povika – eto ih i nestadega. Našo se u pećini sa još nekoličinom preživjelog naroda sa još jednim nesretnikom kojisu ostali... Neko koje bio više sposoban da vidi imali još kogod, nejma više nikoga. Stoka koja nije pogorela zajedno sa stajama diže pravu buku od blejanja. Majka teško ranjena i Tima šćerka iste sreće vodu Hajru i Šemsu iako ranjene u snijeg bez vatre od iscrpljenja pod homorom (omorikom) preneseje i zaspi u tom trenu skoče viče – eto ih pojuri preko šume zanjom Tima ove dvje ostaju u snijegu. Ostala sama djeca briznu u plač, to čuje komšinka Savka odvede djecu u jedinu Osmanovu kuću kojaje tada ostala neizgorjela Osmanovoj ženi i troma djece udružiše se moje sestre o kojim ćemo kasnije. Strina Ćama koja je bila uz majku sa svojom preživjelom djecom otiđu u pećinu u kojoj je bilo desetinu članova među nji mali Nusret teško ranjen bori se za život samo traži vode. Nakon dva dana Vasilije Petković ulazi u pećinu vidi stanje u pećini. Iako se nikad nije ženio ipak mu se ražalilo donio je hrane i vode. Treći dan poslije katastrofe ko more da ide krećimo jaću vas da pratim. Krenulisu sem Nusreta i još jednog djeteta kojeje već izdahlo kaže ja ne mogu a vi hajte da je moja majka nebi me ostavila. Nakon nekoliko dana dje-

ca kojasu bili u toj preostaloj kući nisu imali nikakih uslova za život naročito moje ranjene male sestre plakale cvilile dan i noć. Jedan od susjeda komesu smetali štosu živi kaže e dosta su dosađivali idem ih smiriti donese slamu oko kuće zapali s apetitom za kogase pouzdano od dvojice nije znao pravi zločinac.

Nakon izgorjele Osmanove kuće potljedne u selu i njegove obitelji sa moje dvije sestrice više nije bilo u selu muslimanske duše nije se više znalo daje postojalo musl. selo sem zidina i groblja a za takav četnički masakr nikad niko nije odgovarao.

Biću zahvalan ako ovi moji retci kojesam opisao budu uknjiženi. Iskaze koje ja nisam mogao sve da vidim i čujem ispričalisu preživjeli te četiri žene i odrasle djevojke, majka Hatidža, strina Ćama kao Zulfija i Zemka tj. Hadžira, Fatima i Hatidža.

Haso Kadrispahić,
Rudo

(2. II 1989.)

PISMO ALIJE PAŠALIĆA

Ovo pismo sam uputio i boračkoj organizaciji u vezi propusta kojim se do sada nije podigao spomenik palim žrtvama u Foči i to: Republičkom odboru SUBNOR-a i Opštinskom odboru SUBNOR-a Foča. Pismo glasi:

PREDMET: Stratišta opomene
i obeliježavanje. –

Na dan 16. oktobra 1986. godine, Predsjedništvo Republičkog odbora SUBNOR-a BiH u Sarajevu, održalo je svoju sjednicu i između ostalog diskutovalo je o obilježavanju ratnih stratišta, što znači onih mjesta gdje su tokom drugog svjetskog rata pale velike ljudske žrtve fašističkog terora. Evo izvoda iz diskusije sa sjednice pomenutog Predsjedništva, što je objavljeno u listu OSLOBOĐENJE na dan 17. oktobra 1986. godine:

»Stratišta opomene. Šta se sve dosad obilježavalo u opštinama, a šta nije, pitaju se borci i ističu da u Republici ima hiljadu i četrnaest stratišta u kojima je registrovano 446.717 žrtava, što ne može ostati samo upečatljiv podatak u arhivima. Zašto se u dosadašnjem periodu, 40 godina nakon rata, nisu obilježila i sva stratišta paralelno sa podizanjem spomenika palim borcima, raspravljalo se na jučerašnjoj sjednici Predsjedništva Republičkog odbora SUBNOR-a BiH s temom: Pregled

stratišta i žrtava fašističkog terora u Bosni i Hercegovini. Podatak da na teritoriji Bosne i Hercegovine ima hiljadu i 14 stratišta u kojim je registrovano 446.717 žrtava dovoljno sam po sebi govori. Isto tako, poznato je do sada da je samo 77.610 žrtava identifikovano, odnosno naznačeno koje su nacionalnosti, dok o 367.107 nema ni tih podataka. Rečeno je i to da sve opštine nisu podjednako ovoj problematici dale značaj. Samo 36 opština u potpunosti obilježilo je sva stratišta. Činjenica je, konstatovano je na jučerašnjoj sjednici, da je u pitanju **nemar,** nebriga, a neki kažu i nedostatak sredstava. Nedostatak sredstava nemože se prihvatiti kao izgovor jer primjeri govore da su i najsiromašnije opštine u Republici obilježile svoja stratišta, dok se to za neke, koje spadaju u red bogatijih, ne može reći. Na pitanje da li treba u ovom vremenu obilježavati stratišta i ponovo se vraćati ovoj problematici, borci odlučno kažu **da treba,** treba radi pouke i **poruke mladim naraštajima.** Isto tako, rečeno je da se prilikom obilježavanja, koje ne smije biti kampanjsko, mora voditi računa da se što serioznije uradi, jer dosadašnji primjeri govore da je u ove poslove i kler u nekim slučajevima miješao svoje prste.«.

To bi u vezi s ovim, bio kraći izvod iz izlaganja na pomenutoj sjednici.

Obzirom da je fočanski teren gdje nije podignuto ni jedno obilježje palim žrtvama fašističkog terora, osim u privatnoj režiji u selu Saš, a pale su mnoge evidentirane i neevidentirane žrtve, žrtve fašističkog terora, to sam slobodan iznijeti neke podatke u vezi s tim, jer mislim da sam jedan od mnogih poznavalaca ratnih i poratnih događaja u opštini Foča, obzirom da **sam rođen u Slatini kod Foče,** a poslije rata sam sve do mog penzionisanja službovao u Sekretarijatu za unutrašnje poslove u Foči. Tamo sam bio i aktivni društveno-politički radnik i mnogi koji će čitati ovo moje pismo, poznaju me. Tokom rata sam mnoge žrtve pokopao ili prekopao, a poslije rata sabirao iz vatrenih zgarišta njihove kosti. Osim toga, iz hobija se bavim arheološkim i istorijskim istraživanjima, naročito iz fočanskog kraja, pa sam kroz čitanje literature i arhivske građe došao do mnogih podataka.

Ne mislim ovim mojim pismom negirati podatke kojim raspolaže Opštinski odbor SUBNOR-a u Foči, jer mi je poznato da ih ima. Podaci su tačni, ali možda nisu potpuni. Ovim bih samo htio pomoći u stvarnom utvrđivanju stratišta, odnosno mjesta, gdje su pale žrtve u masovnijem broju, na jednom mjestu i jednom vremenskom periodu. Ovdje ću govoriti samo o dva područja fočanske opštine i to o području bivše opštine Slatina i području Zavait – Čelebići, mada mi je i ostalo područje poznato, ali u ovim područjima najbolje poznajem i poznavao sam porodice, ljude, događaje i teren. Međutim i iz ovih područja,

ilustracije radi, obuhvatiću samo neka sela i stratišta. U tim područjima je i poslije rata palo oko 40 žrtava od produžene ruke fašističkih sluga. Prvo ću obraditi neke događaje u Slatini, a zatim u Zavaitu–Čelebićima. Nehumano je da nisu obilježena stratišta gdje je uništen naš narod, a naprimjer kod Čelebića u Vučetića groblju i sada stoje obilježja palim vojnicima Austro-Ugarske Monarhije iz 1882. godine.

Prve žrtve bile su u aprilskom ratu 1941. godine, gdje su iz ovih krajeva koje opisujem poginuli Varajić Halil iz Varajića i Pašalić Ibro iz slatinskog sela Žilića. Džanković Ibrahim iz sela Mirića na Zavaitu, Gašpar Manojle iz Rijeke, Pipović Blagoje iz Radonjića i Fazić Mujo iz sela Selišta, svi od Čelebića.

Koncem jula 1941. godine, ustaše su u Slatini uhvatili i otjerali u logor Pljevaljčića Rista sa Okolišta i Jovana Krunića iz Brusana. Na dan 3. avgusta 1941. godine, ustaše su u Čelebićima uhapsile Popović Leka, Popović Sima i njegova sina Vlada, Gašpar–Lečić Neđeljka i Lečić Iliju. Sve ove Srbe, sa još nekim iz drugih sela, potjerali su iz Foče u logor u Sarajevo na dan 8. avgusta 1941. godine. Putovali su vozom. Između željezničke stanice Sjetljina i Vitez, došlo je do pobune uhapšenika, pa su hapšenici uspjeli ubiti jednoga policajca i jednoga ustašu, koji su ih sprovodili, a ranili su jednog oružnika. Hapšenici su uspjeli pobjeći, ali su u tom bjegstvu ubijeni Pljevaljčić Risto, Krunić Jovan, Popović Leko i Simo i Lečić Ilija. Utekli su Popović Vlado i Gašpar–Lečić Neđeljko iz sela Rijeke i došli su svojim kućama u Čelebiće. Imao sam priliku da se 1945. godine sastanem sa Gašpar–Lečić Neđeljkom i posmatrao sam ožiljke na njegovim rukama od lanaca kojim je bio vezan. Vlado Popović bio je tokom rata četnički zlikovac i likvidirali smo ga kao četnika 1945. godine. Sa čelebićkog područja još su ustaše tih mjeseci uhapsili Radović Blagoja iz sela Ječmišta, ali koliko znam on je likvidiran u Foči i bačen u Drinu. Ovo su bile prve žrtve fočanskog, odnosno fašističkog, terora na ovom području.

Prilikom napada na slobodnu teritoriju Fočanske partizanske republike, Talijani su u aprilu 1942. godine bombardovali selo Vitine kod Čelebića, pod motivacijom da se tamo nalazi partizanska bolnica. Tom prilikom poginuli su Ramović Šerifa i Đula, Durak Osman i Hatidža, žena Halap Murata i još neki. Nijemci su pod istom motivacijom bombardovali selo Guvništa u Jošanici u aprilu 1943. godine, kada su proleterske jedinice izvršile prelaz preko Drine između četvrte i pete ofanzive. Ovom prilikom su bacili na selo bojne otrove. Tom prilikom poginule su neke osobe direktno od bombi, a ostalo je umrlo za nekoliko dana kada su pronalazili kese sa nekim praškom, to su dirali i raspakivali, pa je na taj način u Guvništima pomrlo oko 15. osoba. Od njemačkog bombardovanja maja 1943. godine poginuli su u Rudoj

Glavici Kalajdžić Stanija i Mara, a u selu Kušlat Nijemci su strijeljali Danila Cvijetića i Milevu i Rama Bećirbašića. Tokom pete ofanzive 1943. godine, od strane Nijemaca, domobrana i Italijana, pobijeno je više osoba iz Uzlupa, Hoćeva, Velenića i Meštrovca, o čemu vjerovatno postoje podaci.

Na ovom području ustaše su se zadržale od 29. maja do 5. decembra 1941. godine i počinili žrtve koje sam naveo. Poslije toga nastaje teror četnika do 20. januara 1942. godine. U vremenu do dolaska prvih partizana u Foču, a to je od 5. decembra 1941. do 20. januara 1942. godine, četnici su ubijali samo odrasle muškarce. U dijelu Slatine u selima koje opisujem, do 20. januara 1942. godine ubili su 92 muškarca, a poslije toga nakon odlaska partizanskih jedinica iz Foče 10. maja 1942. godine, pa do konca 1944. godine ubili su 527 djece, žena i staraca, što znači ukupno oko 622. žrtve fašističkog terora. U ovim podacima nisu obuhvaćena sela nekadašnje opštine Slatina i to: Šuljci, Šubi, Pašajitovići, Vukovine, Boljeradina, Orahovo, Krstac, područje Gornjeg i Donjeg Papratna, Veselice, područje Vikoča, Trtoševo i Pogledinje, što znači oko polovinu stanovništva.

Iz tog vremena u Slatini je najveće stratište u mjestu Bijele vode, gdje stoji pokovanih 22 muškarca. Naveče između 13. i 14. januara 1942. godine, što znači samo 5 dana prije nego su partizani stigli u Foču, četnici su u selu Žilićima uhvatili 18 muškaraca i sve dotjerali u Bijele vode i poklali. Tu u blizini su još malo ranije zaklane četiri žrtve, pa samo u ovom stratištu je sahranjeno sedam puta po dva brata i to: Karović Asim i Halim, Pašalić Ahmet i Arif, Karović Kasim i Šaćir, Dedović Huso i Šaćir, Dedović Ibro i Rašid, Čišija Mujo i Murat, Hadžimešić Salko i Safet, Karović Abid i Suljko.

Drugo veće stratište je bilo na Han Sohi gdje je bila neka žandarmerija četnička, pa su četnici u decembru 1941. godine tu dogonili i ubijali, i koliko ja znam, ovdje su zaklali: Salković Hajra, Brezac Muja, Kulogliju Hasana, braću Bećirbašić Ibra, Adema i Hasana, braću Kuloglija Osmana, Šabana i Rašida. Kulogliju Murata i njegove sinove Jusufa i Mehmeda, te Kulogliju Adema.

U prvoj dekadi januara 1942. godine, iz sela Brusna dotjerali su u Godijeno, poklali i bacili u rijeku Čehotinu ova lica: Pašalić Hasana, Sudar Jusa, Taranin Hasana, Kržilo Jusufa, Poharu Murata, Kumro Edhema, Jusufa, Halima, Bećira, Rašida i Ibra.

Najveći zločin počinjen je 7. i 8. februara 1943. god. Tih dana, odnosno 5. do 7. februara 1943. godine, četnici Pavla Đurišića i »naš« Drinski četnički korpus napali su na muslimansku miliciju i sela u Bukovici i oko Goražda i Čajniča. Kada su to sve likvidirali, četnici Pavla Đurišića otišli su prema Drini i Ustiprači, a Drinski korpus se 7. febru-

ara 1943. godine, povratio i izvršio pokolj naroda u selima Slatine, sve su spalili u kućama i štalama. Tako su tih dana u selu Lukama u kući Alije Muharema poklali i spalili 42 osobe. Naveče je naišao Muharem Hadžo i Kobiljar Nedžib i čuli su da se neko živ čuje u tom ognju. Pronašli su djevojčicu Muharem Zejfu kći Abidovu, bila je izbodena noževima i sagorjela. Taku su je odnijeli u kuću Jova Srndovića gdje su je Jovo i njegova žena izliječili i jedina je rat preživjela od svoje porodice.

Na veče 7. februara 1943. godine, četnici su u selu Brusnima zatvorili u kuću Taranin Hasana 8 osoba poklali i spalili u kući... U kući Selima Džanka spalili su 15 osoba, a u kući Jusa Pašalića spalili su 10 osoba odakle su ispod četničkog noža, jer je bila noć, utekla Jusova djeca: Almas, Hamid i Rasma. Utekli su u kuću Pera Čančara koji ih je spasio i preživjeli su rat.

U selu Grubojevići u štali Spahović Sulja i u štali Bašić Agana, na veče 7. februara 1943. godine, zatvorili, poklali i spalili 72 djece, žena i staraca.

Iste noći i na isti način likvidirali su u selu Humsku, u kući Barak Redža, 26 osoba... Iste noći i na isti način, četnici su u selu Cagarićima spalili u štali Čaušević Hasana 18 osoba sve iz familije Čauševića... U selu Somuni, sve iz porodice sa prezimenom Somun, četnici su 7. II 1943. godine, zatvorili u kuću Alije Somuna i spalili 41 osobu... Isti dan u selu Lađevcima u štali Halima Vahide, četnici su spalili 30 osoba... Isti dan četnici su u selu Prativi u kući Omera Čauševića spalili 28 osoba.

U selima Prijakovići–Žilići–Vojvodići, četnici su naveče 7. II 1943. godine, zatvorili u nekoliko kuća oko 120 osoba, sve poklali i spalili. Iz vatre iz jedne kuće u zaseoku Kapovići, iskočila je Korjenić Zahida sa jednim malim djetetom, pod okriljem noći utekla je, i sada je živa.

Područje: Zavait – Čelebići

Ovo područje je teško i skoro nemoguće opisati. Većina naroda je izginulo, a ono što je ostalo živo raselilo se. Na ovom području palo je oko 900 žrtava fašističkog terora. Ilustracije radi, oko 160 porodica ostalo je bez muškog nasljednika, pa ću ovdje opisati samo nekoliko stratišta:

U selu Grdijevićima, četnici su naveče 28. decembra 1941. godine, na jednoj livadi pred mjesnom džamijom sakupili od 38–42 muškarca i dvije žene. Povezali, otjerali na Uzlup sve poklali i bacili u rijeku Taru.

U selu Zlatni Bor oko kuće i u kući Tadka Jovičića i u planini Vukuši, skrivali su se muškarci iz Toholja i Pjelovaca. Nakon likvidiranja stanovnika u Grdijevićima, četnici su oko 29. i 30. decembra 1941. go-

dine, napravili, organizovali, hajku na ove ljude iz Toholja i preko 30 likvidirali, od čega su uhvatili oko 22 i na Zavaitu bacili u neku krečanu, a s njima i jednu ženu.

Na dan 9. januara 1942. godine, četnici su iz sela Čelebića povezali 15 muškaraca i otjerali ih u planinu Ravnu Goru iznad sela Sališta kod Čelebića i bacili u Sagonjinu jamu. Naime, ovdje postoji jedna jama koja se naziva Sagonjina jama, a neki je nazivaju i jama kod Zaboja. U junu 1942. godine, nakon povlačenja partizanskih snaga sa ovog područja, četnici su uhvatili odbornika Muslić Hasana i njegovoga sina Šaćira iz sela Draževa, a istog dana su u selu Vitinama kod Čelebića uhvatili Ramović Muja, Osmana i Redža, Durak Zećira, Mujkana, Maša, Hasana i Smaja. Sve skupa dotjerali u Čelebiće a nakon toga otjerali pa i njih bacili u Sagonjinu jamu, što znači ovdje je bačeno 25 živih ljudi.

Kada su 9. januara 1942. godine iz sela Čelebića otjerali i bacili u Sagonjinu jamu onih 15 muškaraca, tada su istog dana naveče sakupili preostalo stanovništvo Čelebića i sve poklali i spalili u kući Hamida Hodžića, kojom prilikom je ovdje sagorjelo 54. osobe. Tako uopšte ovo selo ne postoji, ne zna se ni gdje im je bilo groblje, tamo su sagrađene neke gospodarske zgrade. Iz ovog sela rat je preživjelo samo troje muške djece. To troje muške djece i još dvije žene izvukao je iz sela dva sata prije pokolja Vojin Lečić, sada šumar na Čelebićima odveo ih svojoj kući i tako je to cio živalj koji je rat preživio iz sela Čelebića. Kada smo ovdje došli 1945. godine, iz zidina Hamidove kuće bile su iz zgarišta razvučene kosti po livadi koje su još zaudarale. Tamo gdje je sada Osnovna škola i zadružni dom na Čelebićima, bio je neki oveliki bazen za vodu od betona kojeg je sagradila Austrija. Taj bazen bio je pun ljudskih kostiju, fesova, dječijih lobanja, češljeva, kose sa ljudskih glava i raznih drugih sitnica. Vjerovatno su i ovdje četnici bacali narod kojeg su dogonili u Čelebiće iz drugih sela. U Muzeju NOB-a u Foči postoji dokumenat broj: 49. u kojem je zabilježeno da je Dakić Spasoje zatvorio u jednu kuću 52 lica i sve spalio, upravo je to bilo u selu Čelebićima. U istom dokumentu stoji, kako se četnik Blagojević Boro iz Foče javno hvalio da je u Slatini za jedan dan sam zaklao 27 ljudi, to je vjerovatno bilo 7. II 1943. godine.

Na dan 3. februara 1943. godine, četnici su u selu Draževu kod Čelebića, u dvije kuće silovali, poklali i spalili 57 žena, djece, staraca i djevojaka. Iz jedne kuće, pošto je bila noć, iskočila je djevojka Kreho Hamša. Četnici su za njom bacili ručnu bombu koja joj je raznijela lijevi dio lica i oštetila oko. Mislili su da je mrtva i tako su je ostavili vani. Međutim, bila je živa, kasno u noć onako krvava digla se i odbauljala

do kuće Donjać Save i njegove žene Stanije, prihvatili su je, izliječili, i jedina je rat preživjela od svoje porodice.

Sa ovog dijela Slatine ratna stihija je odnijela i oko 100 života u raznim zbjegovima, od oboljenja od tifusa, umiranje od gladi, smrzavanje u snijegu u šumama, a ima primjera da su neka djeca otišla u razne domove i nikada se za njih nije doznalo. Za ovakve slučajeve susjedne opštine napisale su spomen knjige. Opština Gacko ima spomen-knjigu sa imenima svih palih boraca i žrtava fašističkog terora. Plužine su opisane kroz knjigu PIVA i Durmitorski NOP odred, Pljevlja su izdala knjigu Prilog u krvi.

Čelebičko područje tokom cijelog rata bilo je jedna vjetrometina kuda su nailazile i prolazile sve vojske. Ovuda je bila veza: Bosna–Sandžak–Crna Gora, pa su i mnogi partizanski borci u prolazu ili u manjim grupama, ovdje izgubili živote. Navešću nekoliko primjera:

– Na području Slatine je u aprilu 1944. godine vodila se ogorčena borba između četnika i XVI muslimanske brigade. Sve kosti izginulih boraca pronađene su, ali se nije otkrila grobnica sedam boraca koji su ubijeni u zaseoku Gromile u Brusnima.

– U junu 1942. godine, kada su glavne partizanske jedinice sa Vrhovnim štabom otišle sa Zelengore za Zapadnu Bosnu, tada su iz Grandića upućena dva kurira u Sandžak. Naišli su preko područja Čelebića i u jednoj livadi sklonili se u kolibu. Četnici su ih otkrili i napali. Tom prilikom ubijen je jedan borac Kovačević Mića, dok je drugi uspio pobjeći.

– U junu 1943. godine, grupa sandžačkih partizana koja se vraćala sa Sutjeske, otkrivena je u mjestu Hamzića Luka iznad sela Rajkovića kod Čelebića, i tu su ih četnici pobili.

– Pavlović Ristan, bio je prije rata učitelj u Pljevljima. Veteran iz balkanskih ratova i prvog svjetskog rata, borac NOR-a od 1941. godine, učesnik Konferencije rodoljuba Crne Gore, Boke i Sandžaka koja je održana u Tjentištu 16. juna 1942. godine. Na Prvom zasjedanju AVNOJ-a novembra 1942. godine, u Bihaću, učestvovao je kao vijećnik ispred pljevaljskog sreza. U junu 1943. godine, vraćao se iz bitke sa Sutjeske i naišao kroz Čelebiće. U području Čelebića uhvatili su ga četnici i strijeljali. Mislim da se ne zna gdje je sahranjen i da li je zakopan.

– Kada su partizanske jedinice u septembru 1943. god. hitale prema Pljevljima, nakon kapitulacije Italije, druga dalmatinska brigada išla je preko Čelebića. Tu joj je 19. septembra 1943. godine nestao borac Maksimović Dmitar. Uhvatili su ga četnici u brijegu iza Draževa i ubili.

– U avgustu 1944. godine, kada je XII vojvođanski korpus naišao preko Uzlupa i Tare, četnici su uhvatili 18. oboljelih i izostalih partiza-

na i likvidirali ih kod kuće Milanovića Mirka u selu Vjernovićima kod Tare u Čelebićima.

– U septembru 1942. godine, četnici su u selu Grdijevićima kod Čelebića likvidirali Mila Eleza prvog komandanta Kalinovačkog partizanskog bataljona, i Rada Puhala komandira čete iz tog bataljona.

– Aprila 1942. godine, ovdje u Grdijevićima počinjen je međunarodni ratni zločin. Tu su četnici ubili englesku vojnu misiju, majora Terensa Atertona i vodnika Patrika o'Donovana. O tome su pisane knjige, a snimljena je i TV serija. Međutim, nikada niko nije konkretno objelodanio i zvanično opisao tačan slučaj o tome ko su bila lica koja su aprila 1942. godine iz Vrhovnog štaba iz Foče »ukrala« ove Engleze. Međutim, u Zborniku NOR-a knjiga 12. tom IV dokumenat broj: 122 na strani 273, tačno su poimenice navedena 23 lica koja su učestvovala u izvlačenju Engleza iz Foče.

– Ne znam u koju kategoriju spadaju žrtve koje su na ovim područjima pale od strane četnika poslije oslobođenja. Ipak ću navesti žrtve koje su pale poslije oslobođenja, a što je meni poznato:

Na području Jošanice zaklali su 1945. godine odbornika Halima Haskovića iz sela Guvništa, a iz sela Gapića ubili su 1947. god. odbornika Nikolu Kulića. U selı Ivjaci ubili su Škipinu Janju i zapalili joj kuću. U Mjesnom odboru na Jošanici ubili su 1945. godine Vasilja Vukovića.

Na području Slatine ubili su: između sela Orahova i Prevrača, mislim da je bilo 1946. godine, Rahman Šerifa iz Gostičaja i Vukovića Vlada iz Jošanice. U selu Orahovu 1946. godine ubili su omladinca Anđelić Dušana. U proljeće 1946. godine ubili su predsjednika odbora Manojla Marića. U jesen 1946. godine ubili su pored slatinske rijeke više Godijena na mjestu Lokačeva brvina dvojicu seljaka iz sela Hajlovina, mislim da su se prezivali Šonje ili Dedovići. U selu Krstac ubili su omladinca Savu Kalajdžića. Polovinom 1945. godine ubili su pored rijeke Ćehotine, ispod orahovskih gajeva, jednog pripadnika KNOJ-a, bio je iz Sarajeva. U isto vrijeme 1945. godine ubili su u orahovskim gajevima delegata voda Narodne milicije Vasiliju Vujičića koji je bio rodom iz Vrbnice. Ubili su 1951. godine na mjestu Kosovica, ispod Orahova, zastavnika UDBE Vidović Antu, bio je Dalmatinac. U julu 1945. godine u selu Veselicama u kući odbornika Muradifa Husovića, ubili su njegovu ženu i Klinac Latifa koji je kao partizan bio došao na odsustvo, a ispod sela su 1947. godine ubili i Muradifa Husovića koji je bio odbornik i jedno vrijeme i predsjednik odbora. U Donjem Papratnu ubili su odbornika Jova Srndovića. U Vikoču su 1951. godine ubili Abdović Rama i njegove sinove Uzejra i Bećira i Ramova brata Kasima. Rama Abdovića su četnici u decembru 1941. godine na mostu

rijeke Čehotine u Vikoču nedoklana bacili u rijeku. Slučaj je htio da je Ramo ostao živ i poslije rata svjedočio na sudu protiv tih četnika, ali kako se vidi likvidirali su ga baš radi toga. U selu Trtoševu jula 1945. godine ubili su Konjo Salkana i Avdiju. Ispod sela Trtoševa na dan 26. januara 1946. godine, ubili su odbornika Pavla Krstonića iz sela Krne Jele i starijeg vodnika Raša iz X crnogorske brigade. Na dan 19. aprila 1946. godine zaklali su u Trtoševu Mehmedspahić Bećira, njegovu snahu Vitinku, Mehmedspahić Nasufa svi iz sela Pogledinje, te im zapalili kuću i mlin. U selu Geušima kod Godijena ubili su Klapuh Aliju. U selu Potpeću ubili su 1945. godine odbornika Kovač Hasana. U Dragočevi, u jesen 1946. godine, u mlinu, ubili su Karup Meha iz Dragočave i Klinac Halimu sa Zavaita.

Na području Čelebića ubili su: odbornika Božović Živka iz Borja 1945. godine. U maju 1946. godine ubili su u Ječmištima odbornika Ratka Radovića. Ispod sela Rajkovića na mjestu Stavci ubili su 1945. godine pripadnika KNOJ-a mislim da se je zvao Tešević i da je bio rodom od Ustikoline. Na istom mjestu ubili su na dan 30. avgusta 1945. godine Pohara Hasku i Zejnu iz sela Rajkovića. U selu Vitinama ubili su Stevanoviće Savu, Mirka i Ratka. Kod sela Tatarevina ubili su Cvrkotu Dušana. U Meštrovcu su 1950. godine ubili milicionara Raševića Miloša koji je bio rodom iz Čagošte. Na dan 21. X 1945. godine, na Srđevdan, ubili su u Zaveitu Branka Gagovića komandira Seoske narodne milicije iz Foče. Na planini Vukuši ubili su 1949. godine Kurtovića Mehmeda iz Huma. Ubili su 1945. godine na Zavaitu odbornika Sekulović Dragana.

Od ovih lica u knjizi Fočanska partizanska republika, pomenuti su samo Marić Manojlo i Sekulović Dragan. Osim toga u sukobu četnika i potjernih odjeljenja 1947. godine, na Zavaitu su četnici ubili Avram Stanicu, ženu Uroševu, i jedno njihovo žensko dijete, što znači da je samo na ova dva područja ubijeno poslije rata od strane četnika, 48 lica.

Dovoljno je samo ovo nekoliko primjera koji govore o počinjenim zločinima tokom rata na području Foče. Ima dosta i pisane ratne i poratne građe koja govori o ovim zločinima, to su podaci iz ratnih dnevnika pojedinih naših rukovodilaca i boraca, ili pojedini članci o nekim knjigama pisanim poslije rata. Međutim, to je pisano u raznim dokumentima, ali nema nigdje objedinjeno, niti posebno napisano. Radi toga ću ovdje iznijeti samo ukratko nekoliko primjera iz pisanih dokumenata, ali samo kratke izvode, da bi se znalo da je to zaista pisano:

Kosta Nađ: »Ujutro 20. januara 1942. godine ušli smo u Foču. Ulazak u Foču neću nikada zaboraviti. Čovjek je naprosto bio zapanjen prisustvom smrti. Stare žene su dizale feredže, zaletale se prema

nama i pokušavale da nam ljube ruke. Nekoliko žena je na moje beskrajno zaprepašćenje ljubilo noge moga konja«.

Josip Broz Tito: »Nikada neću zaboraviti prizor u Foči u siječnju 1942. godine. Taj lijepi gradić držali su neko vrijeme četnici, čuli smo da su klali muslimansko stanovništvo. Svakog drugog jutra, redovnom ceremonijom, grupa zarobljenika među tim nesretnim ljudima odvedena je na most, prerezani su im vratovi, a tijela bačena u rijeku. Pogledao sam dolje u viru sam vidio jedan od najjezivih prizora kojih se sjećam: tamo u bistroj plavo-zelenoj vodi pet šest tjelesa stajali su uspravno kao voštane figure. Naredio sam da se izvade i pokopaju po muslimanskom običaju«.

Đorđe Nešić, narodni heroj, iz saslušanja Nikole Kalabića: »U Foči, vi znate za onaj pokolj Muslimana, u tom pokolju učestvovao je i Nikola Kalabić. Pevao nam je jednu pesmu, staru srpsku pesmu, jedino sam je od njega čuo i nikada je više nisam čuo. To je bila pesma iz turskog vremena. Turčin je došao u srpsku kuću, večerao, jeo, uzeo najlepšu devojku, živio sa njom i ujutro je zaklao. Kalabić je to u Foči radio, neku bulu našao, doveo harmonikaše, šenlučio celu noć, pio i ujutro naredio da je zakolju. I to je pravdao osvetom srpstva«.

Rodoljub Čolaković: »Došao sam u Foču prvog februara, izašao sam da vidim varošicu, u studenoj vodi Čehotine, još leže među kamenjem leševi Muslimana, koje su četnici klali tu na mostu i bacali u rijeku«.

Vladimir Dedijer: »Subota, 31. januar. Išao sam danas pored Drine. Bistra, ledena. Gledam stenje. Neki ljudi stoje kraj obale. Jedan viče: »To je Ibro«. U vodi leševi, jedan, dva, tri..... Na obali leži jedan – kao kip od voska. To muslimanske porodice sahranjuju žrtve četnika«.

Radovan Pajović: iz knjige Neretva – 1943 – Sutjeska: ovdje ću staviti samo naslov njegova članka koji se nalazi na strani 510, a glasi: »Pokolj MUSLIMANA U SANDŽAKU I DIJELU ISTOČNE BOSNE U JANUARU I FEBRUARU 1943. GODINE«.

Čedomir Minderović: »12. februar 1942. god. – Brusna. Negdje na pola puta zatekli smo na drumu pustošnu sliku četničkog terora. Na sred druma razbacano komađe pokućstva, razlupane košnice, slomljene klupe, od kiše zahrđalo suđe, zgužvan fes. Mirisalo je odnekud na ljudski leš. Banditi iz Brusana pobjegli su, Alinica Adžimeškinja govori: Iz Pržina sam. Imam šestoro djece. Četnici mi pred mojim očima ubili sedamnaestogodišnjeg sina Lutva i muža Aliju«.

Rajko Gagović: iz knjige Istočna Bosna u NOB-u knjiga I dio, strana 481: »U Fočanskom kraju početkom decembra (1941) došao je velik broj četnika u Gornje Podrinje. Nastalo je žarenje i pustošenje muslimanskih sela i ubijanje muslimanskog stanovništva. I danas se po

zlu najviše pamte decembarski dani 1941. godine. Tih pedeset dana Drina je bila krvava, njeni mostovi bili su ljudske kasapnice, domovi krečane, a varoš i sela orgijanje i divljanje razularene četničke bande«.

Luka Božović: – Fočanska partizanska republika str. 62: »O broju žrtava četničkog terora u decembru 1941. i januaru 1942. godine u Fočanskom kraju postoje različiti podaci. Razumljivo je da je tada, a i poslije završetka rata, bilo teško utvrditi njihov tačan broj, jer je mnoštvo izbjeglica otišlo u druge krajeve ili se našlo u Foči sa drugih terena, a mnoge su porodice tokom rata bile zatrvene«.

Dragutin Kosovac: Sarajevo u revoluciji 3, članak: organizovanje Okružnih komiteta Partije i SKOJ-a na području Kalinovika – Foča (1941) god. gdje pored ostalog stoji: »Talijani su, u stvari, još početkom decembra 1941. godine prepustili četnicima čitavo područje Gornjeg podrinja. Vrhunac orgijanja rulje bili su pokolji na drinskom mostu u Foči i Goraždu. Dosta se zna o ustaškim zvjerstvima. Goran Kovačić je napisao JAMU kojom je umjetnički transponovao stravične prizore modernog Danteovog pakla, ali o drinskim mostovima malo je napisano. Ni danas nema nikakvog znaka koji bi obilježavao ove četničke orgije. Nisam siguran da je naše posleratno istraživanje o ovim i drugim zločinima oko Drine – do kojih je dolazilo i u drugoj polovini 1942. i početkom 1943. godine – uspjelo da do kraja osvjetli sve strahote, vinovnike i učesnike. Nisam veliki pristalica da se suviše vraćamo na taj tragični rezultat politike zavađavanja naših naroda koji su vodili vlastodršci kroz istoriju, ali kada su zabilježeni jedni zločini, morali bi biti i drugi«.. Itd.... Itd.......

U Platformi za pripremu 13. Kongresa SKJ, kada se govori o istoriji, rečeno je da će se komunisti zalagati da se događaji iz toka revolucije ne pišu općenito samo kao događaji, već da se pišu konkretno šta se je dogodilo. Takav je zaključak i Komisije CK SKJ za istoriju SKJ, koja priprema višetomnu istoriju KPJ–SKJ, donešen na njihovoj sjednici 7. oktobra 1986. godine.

U vezi ratnih događaja u posledne vrijeme napisane su dvije knjige o Gornjem Podrinju. Međutim nema Monografije Foče ili spomen knjige koju piše forum. Radi se o knjizi Fočanska partizanska republika koja je prvi put dala dobar pregled događaja i knjizi: Dobrovljačka vojska Jugoslavije u sastavu oružanih snaga NOP-a. U obje knjige, pored ostalog, govori se o četničkim pučevima u dobrovoljačkim jedinicama. U Zakmurskom bataljonu izvršili su puč četnici 18. maja 1942. godine, mislim da nisu u obradi ovog puča obuhvaćeni svi akteri koji se pominju u ratnoj dokumentaciji. U knjizi Dobrovoljačka vojska Jugoslavije, pominje se zarobljavanje grupe boraca, to se pominje i u Fočanskoj part. republici, koje su Talijani zarobili kada su pošli kućama iz

rasutih dobrovoljačkih jedinica. Upravo sa područja Zavaita bilo ih je oko 20. Talijani su ih predali ustašama, a ustaše ih otjerali u logor u Zemun. Od ove grupe boraca likvidirano je njih 17, a trojica uspjela pobjeći iz logora, pa je jedan otišao u partizane a druga dva u četnike, oba su osuđeni kao ratni zločinci poslije rata. Kroz knjigu dobrovoljačka vojska samo se poimenično pominju Sekulović Rajko i Božo i Baucalo Stojan. Upravo je Sekulović Rajko sa Rude Glavice taj koji je kao ratni zločinac osuđen poslije rata i strijeljan. Možda ga je kroz ovu knjigu takvog trebalo i prikazati, kad je već spomenut.

Poznato mi je kroz neke podatke, da se je pričalo kako je na područje Kalinovika 1941. godine došao po zadatku Partije neki čovjek koji se zvao Plećaš. Nisam ga pronašao u literaturi, a imao sam podatke da su ga četnici ubili na mjestu Džaferov potok u Paležu kod Jeleča na području Foče. Nisam našao da se kroz ove knjige još neki borci koji su otišli u borbu 1941. i 1942. godine. Sekulović (Marja) Vlade otišao je 1942. i mislim da je poginuo na Neretvi. Keč Selima iz Grdijevića koja je otišla sa proleterima u aprilu 1942. godine, sada živi na Kosovu. Ramić Mustafa iz Budišića otišao je u partizane januara 1942. i poginuo na Sutjesci. Dvojica braće Vukovića koji su pred rat odselili u Pljevlje, oba su prvoborci i poginuli su. Ćerimović Zećir iz Vakufa otišao je 1942. i neznam šta je sa njim bilo.

O jednoj ličnosti o kojoj govore obje pomenute knjige, pisano je dosta, ali sam slobodan ukazati na jedan momenat koji je istinit. U Zakmurskom bataljonu izvršen je puč na dan 18. maja 1942. godine, a u Drinskom dobrovoljačkom bataljonu puč je izvršen u aprilu 1942. godine, a puč je izvršio lično komandant bataljona Gojko Krezović. O ovom čovjeku u našoj ratnoj literaturi, ali samo posle rata nakon sređivanja literature, samo u fusnotama (primjedbama) stavljeno je da je Gojko bio partizan i kao takav poginuo. U obje pomenute knjige pominje se Krezović, a u knjizi Dobrovoljačka vojska, data je napomena, da bi držanje Gojka Krezovića tokom rata trebalo posebno ispitati. Ko je taj da to ispita i dotjera do kraja na čistac, nego baš onaj ko o njemu piše. O njegovom držanju bilo je RTV i novinskih polemika, ali to nije nigdje kroz knjigu obrađeno, što znači da Gojko Krezović kroz istoriju ostade partizan.

U Zborniku NOR-a tom II, knjiga 3, dokumenat broj: 171 i 175 jasno se vidi držanje Gojka Krezovića. U dokumentu broj: 175, stoji instrukcija Vrhovnog štaba od 27. aprila 1942. godine, u kojoj se pod tačkom 4. kaže: »Naći metod za likvidaciju Gojka Krezovića i njegove bande«.

Oružničko (žandarmerijsko) krilo NDH iz Goražda na dan 4. listopada (oktobra) 1942. godine izvještava svoje nadležne ovako: »Gru-

pa partizana Gojka Krezovića, sastoji se od 4 čovjeka, harači po kotaru Čajniče. Na dan 21. rujna (septembra) 1942. godine grupa partizana Gojka Krezovića pohvatala je 12 seljaka muslimana i jednu ženu 9 kilometara istočno od Goražda na desnoj obali Drine kod sela Trebeško Brdo, te ih sve zaklala, zatrpavši ih potom granjem«.

Ovaj događaj je tačan i poznat mi je. Moj poznanik Salko Čeljo iz Međurječa kod Čajniča o ovom mi je dosta puta pričao. On je uspio iz tog stratišta pobjeći, a zaklan mu je brat Dedo. Ovaj dokumenat stoji u našim arhivima i čitaće ga i buduće generacije. Ako se Gojko Krezović i kroz knjigu ne razobliči, tada će onaj ko bude ovo kasnije čitao, sam sebi postaviti pitanje: »Ko su bili ovi ljudi«. Mi u Slatini čak četničku grupu Gojka Krezovića nismo nazivali ni četnicima, nego smo je nazivali – Leteća crna ruka Gojka Krezovića. O njemu je više i suvišno pisati, ali ovo je sve tačno.

Kroz ovo pisanje pomenuo sam desetak pisanih djela u kojima se pominju počinjeni zločini. Ovo sam učinio radi toga što ima nekih ljudi da na ovakva pisanja, ili pričanja, daju neumjesne primjedbe. Oni kažu: Ko je taj što to piše, šta on hoće i slično. To većinom govore oni koji nepoznaju stanje stvari, a neki i iz drugih razloga. Ja pišem na osnovu postojeće pisane dokumentacije i mojih ličnih doživljaja i ličnih viđenja i što poznajem stvari. Uostalom pišem nadležnom organu, a ne javnosti ili pojedincu. Radi toga želio bih da se moje pismo shvati samo kao jedna od podrški u naporima Republičkog odbora SUBNOR-a BiH i drugih boračkih organizacija i pojedinaca, kako bi se zaista istrajalo i dosledno pristupilo podizanju spomen obeležja žrtvama fašističkog terora palim tokom drugog svjetskog rata. Nije bitno gdje i kako će se podići ta obeljежja, a ni to ko su žrtve i kojoj nacionalnosti pripadaju, jer su pale od zajedničkog neprijatelja i zločina. Shvatljiva je i realna nemogućnost da se na svakom stratištu ne može dići posebno obilježje, ali to može biti jedinstven spomenik na određenom mjestu, na mjestu gdje to odaberu nadležni organi i ljudi. Zna se da je boračka organizacija brojčano manja svakim danom, a ko će insistirati na tome nego učesnici NOR-a za svoga života.

U nastavku ovog pisma Alija Pašalić dodaje:

To bi bio prepis moga pisma koje sam uputio boračkoj organizaciji. Nakon ovoliko vremena poslije završetka drugog svjetskog rata i za ove zločine može se više reći da su starine, ali samo one koje nisu dobro obrađene.

Interesantno, četnici su imali više stratišta gdje su narod klali i ubijali. Sa dosta mjesta iz grupe koju su dovodili na giljotinu pojedinci su utekli i tako rat preživjeli i kasnije pričali šta su preživjeli:

Jedno stratište je bilo na mostu rijeke Ćehotine u Vikoču gdje su četnici decembra 1941. godine likvidirali preko 25 muškaraca. Odavde je utekao Abdović Ramo kojemu je bio vrat napola preklan.

U izgoreloj kući u Lukama gdje sagorelo oko 42 lica, ostala je živa Muharem Zejfa, a iz kuće u selu Kapovićima u Slatini iz zgarišta između poklanih utekla je Korjenić Zahida.

Na mostu rijeke Ćehotine u Godijenu, i okolo mosta, likvidirano je oko 35 ljudi iz Godijena i Brusana. I odavde je utekao Meho Njuhović iz Foče.

Sa stratišta u Bijelim vodama u Slatini nije ni ko uspio pobjeći. Četnici su u avgustu 1942. godine bacili u neku jamu u Kalivodama kod Dragočava osam muškaraca iz Potpeća i Luku.

Iz grupe od 20 muškaraca, Aganovića, Isanovića, Bačvića, Vehabovića i drugih, iz Čohodar Mahale u Foči, koje su četnici likvidirali na drinskom mostu u Foči, uspjeo pobjeći Bačvić Derviš. Iz jedne grupe na drinskom mostu spasio se Njuhović Fehim. Iz jedne grupe sa mosta u Foči utekao je Sirbubalo Nurija i u bjegstvu zapjevao ovu pjesmu: »Što da umrem kad mi vrijeme nije, mladost moju zemlja da prekrije«. Loko Latif iz Zubovića utekao je sa stratišta pola prerezanog vrata i kada je bilo suđenje Draži Mihailoviću u Beogradu 1946. god. Latif se pojavio kao svjedok. U jamu Ponor u Miljevini četnici su decembra 1941. godine bacili 19 lica... itd... itd...

U noći između 11. i 12. avgusta 1942. godine, ustaše su u selu Gradac u Foči likvidirali grupu Srba i to: iz porodice Elčić Vasa 8 članova, iz porodice Elčić Obrena 8 članova, iz porodice Elčić Mileve 4 člana i iz porodice Savić Jovana 7 članova.

Kako sam u ovom materijalu napisao, vidi se da su četnici iz Crne Gore i Gornjeg podrinja, njih oko 3000 napali na Foču, uz pomoć Talijana, na dan 19. avgusta 1942. godine i likvidirali nekoliko hiljada muslimanskog stanovništva.

Interesantno da sada nakon 40. godina poslije drugog svje. rata, pojedinci pokušavaju ublažiti četničke zločine na taj način što žele dokazati da četnika nije ni bilo sve do druge polovine 1942. godine, odnosno do iza vremena fočanske partizanske republike. U tim mjesecima su četnici u istočnoj Bosni bili prisiljeni da stupe u dobrovoljačke jedinice uz partizanske jedinice, ali su baš kao takvi napravili pučeve u partizanskim jedinicama i pobili mnoge komuniste, vratili se četništvu i nastavili sa svojim zločinima. Međutim, jasna je činjenica da su četnici još 1941. godine likvidirali Užičku republiku i istjerali partizane, da su u Istočnoj Bosni poklali mnogi muslimanski narod i sl. Pojedinci vele da su muslimanski narod klali i ubijali ustanici, a ne četnici, kao što je slučaj kod Bileće sa oko 600 muslimana. Ako je to tako, onda naša is-

torija nije raščistila ko je bio ko u ustaničkim danima. Čak su neki skloni o mišljenju da je srpski narod oko Kozare stradao pod ustaškom kamom, upravo za četničke zločine nad muslimanskim stanovništvom u istočnoj Bosni gdje ustaše nisu imale mogućnosti da izvrše osvetu nad Srbima. Bilo kako bilo, ali je na Kozari stradalo oko 60.000 srpskog stanovništva, što znači da su ustaše i četnici bili »braća po nožu i kami« i nije ljudski da se jedni zločini pokušavaju pravdati kao ublaženije od drugih. Upravo je o tome dobro rekao Dragutin Kosovac u knjizi Sarajevo u revoluciji knjiga 3. Dobro je rekla Krista Nimić iz Sremske Kamenice, koja je na Kozari preživila ustaške zločine. Ona kaže: »Jedna zmija ujede i zatruje samo jednog čovjeka, ali jedan čovjek sa svojim zlim mislima i postupcima zatruje na hiljade ljudi«.

Doduše svim zlodjelima su krive vjerske i nacionalne netrpeljivosti. Tako Hans Kung koji je napisao knjigu pod naslovom POSTOJI LI BOG, koju je na naš jezik prevela Stanić Truda u Zagrebu 1987. godine, na jednom mjestu u naslovu BOG SVIH LJUDI kaže: »Vjera u boga Abrahamova, Izakova i Jakovljeva zajednička je Židovima, kršćanima i muslimanima. Umjesto skandalozne borbe jednih protiv drugih, kakvu je obilježuje dosadašnja zajednička povijest, danas se upravo iz te zajedničke vjere imperativno nameće suradnja. I Stari zavjet i Novi zavjet i Kuran svjedoče već o Abrahamovoj vjeri u jednog Boga, koji djeluje u povjesti. Ta vjera bi mogla tvoriti osnovicu boljem razumijevanju i dubljoj solidarnosti među trima velikim monoteističkim zajednicama, u povjesti tako često zavađenima, od kojih nijedna ne može razumjeti svoju vlastitu bit bez pogleda na ostale dvije: koje zato jedna na drugu nikada nebi smjele gledati kao na »nevjernike«. (Židovi i muslimani na kršćane) ili »otpadnike« (kršćani i muslimani na Židove) ili pak nadmašene (židovi i kršćani na muslimane), već kao na »sinove« i »kćeri«, »braću« i »sestre« pod jednim, jednim te istim Bogom. Kad bi se na Bliskom istoku – među Izraelom i Arapima, a u Libanonu među muslimanima i kršćanima – ozbiljila ta zajednička vjera, moglo bi tu započeti novo razdoblje mira. Jer mnogi su politički sukobi bili i jesu najdublje određeni religioznim ressentimentom«.

Mnoge naše institucije i pojedinci pisali su o zločinima počinjenim u toku drugog svjetskog rata. Ti zločini su u nekim krajevima opširno i slikovito opisani (Hercegovina, Krajina, Hrvatska i sl.) ali u Istočnoj Bosni su ostali nedorečeni i dovoljno nerazjašnjeni i neopisani.

Nažalost, ima jedna izreka koja kaže: Istorija se dijeli na ratovanje i na pripremanje za rat.

POKOLJ MUSLIMANA NA MOSTU RIJEKE ĆEHOTINE U SELU VIKOČ, bivša opština Slatina – Foča.

U vremenu od 5. decembra do 20. januara 1942. godine, domaći četnici imali su svoju komandu u žandarmerijskoj stanici u Vikoču. Hvatali su Muslimane iz obližnjih sela, dovodili ih i mučili u stanici, a nakon toga klali na mostu rijeke Ćehotine i bacali u rijeku, a neke su ubijali po selima. Prema podacima koji su mi poznati, zaklali su na mostu ove ljude:

Kantar Meha, Tahto Omera i Mehmedspahić Halila iz Gradojevića, Mehmedspahić Husa i Murata, Konjo Bećira, Kujundžić Muharema, Glušac Ahmeta, Konjo Hadžana – svi iz sela Trtoševo i sa njima jednog Rogatičanina koji je bio u Trtoševu kao izbjeglica. Bukva Bajro i Bećir iz sela Tvrdaci. Babić Ahmeta, Dikonju Halila i Omera, Ferhatbegović Aziza, Čauš Meha, Dikonju Salka, Ahmić Muradifa, Sadiković Kasima, Musić Halila i Abdović Rama svi iz Vikoča.

Herenda Mustajbeg i njegov sin Ahmo iz Zupčića kod Goražda, bježali su preko Bukovice prema Pljevljima u decembru 1941. godine. U Bukovici su ih uhvatili četnici i doveli u Vikoč. Obadvojicu su zaklali na mostu rijeke Ćehotine i bacili u rijeku i to su bile prve žrtve zaklane na mostu. Mustajbegova žena je umrla u Zupčićima posle rata i tako se ta porodica ugasila.

Prilikom ovog klanja na mostu, ostao je nedoklan Abdović Ramo iz Vikoča. Četnici su ga bacili s mosta u rijeku misleći da je mrtav. Međutim, imao je na sebi dugi zimski kaput i tako je nošen maticom rijeke dok se nije uvjerio da ga četnici više ne vide. Tada je isplivao na lijevu stranu Ćehotine, došao u kuću jednog komšije i tako je ostao živ. O tome mi je često puta pričao poslije rata. Poslije oslobođenja pokrenuta je istraga protiv tih četnika – koljača – koji su bili iz Zavaita i Ćelebiće opština Foča, i mnoge je Ramo poznavao. Kao žrtva pojavio se da svjedoči na sudu i tada su neki četnici osuđeni i na smrt. Kako je bilo još četnika u šumi, došli su, mislim 1952. godine, u Vikoč četnici Šipčić Vladimir, Kovačević Slobodan i Danilović Risto. Tom prilikom su ubili Rama, Ramove sinove Uzejra i Bećira i Ramova brata Kasima. Ovaj slučaj je naveden u mom pismu Savezu boraca od 4. novembra 1986. na strani 8.

U Vikoču je živila porodica Germo Mehmeda. Imao je kćer Bibu. Nju su četnici uhvatili i odveli je u Foču, da njom ožene svoga komandanta. Bila je oko desetak dana u kući Gagović Antonija zvanog »Mujo« u Foči, čekajući tu »svadbu«! Međutim kćerka Gagovića Antonija ju je pustila iz kuće i Biba je utekla u šumu, pa tako do ovog plana nije došlo. Biba sada živi u Foči.

U februaru 1943. god. (oko 7. februara) četnici su spalili ostatak muslimanske djece, žena i staraca. Tako su ispod mosta u jednom mlinu spalili 24 osobe. U selu Donje Papratno, zaseok Meljeni, tih dana su u kući Muja Ahmića spalili oko 40 osoba iz Donjeg i Gornjeg Papratna. Među njima je bila Hadžić Fatima žena Mešanova. Četnici su naložili vatru u jedan bakrač Fatimu skinuli i taj bakrač s vatrom stavili Fatimi među noge i tako je usmrćena na teškim mukama.

Kopriva Ejub iz zaseoka Zabrđe kod Vikoča, bio je dobro bogat. Četnici su u njegovoj kući naložili vatru na ognjište, a zatim njega natjerali te je bos gazio po toj vatri pa su ga pustili tek onda kad im je dao sve dukate.

U februaru 1942. godine, kada su četnici klali i spaljivali narod u Vikoču i Papratnu, tada je dosta naroda bježalo prema Foči. Međutim, četnici su ih zasreli u Dragočavi kod Foče i sve poklali na mostu Ćehotine i bacali u rijeku. Ovaj pokolj izbjegla je Komar Nura iz Donjeg Papratna, koja je bila tada u Dragočavi, pa po njenom kazivanju tu je palo oko 30 žrtava.

JEDAN NEČUVEN ČETNIČKI ZLOČIN U FOČI DECEMBRA 1941. GODINE

Četnički vojvoda Kalabić Nikola, bio je »desna« ruka četničkog vođe u drugom svj. ratu, Draže Mihailovića. Kalabić je bio komandant gorske četničke garde Draže Mihailovića i među prvim zločinima i zločincima nad pristalicama Narodnooslobodilačkog rata i nad muslimanskim življem. Kao četnički bandit predao se je organima Državne bezbjednosti 1946. godine i kao takav je izdao i otkrio i svoga vođu Dražu Mihailovića, koji je uhvaćen i na smrt osuđen 1946. godine i streljan u Beogradu.

Kada je Kalabić došao u Beograd i pripreman za organizaciju hvatanja Draže Mihailovića, saslušavao ga je narodni heroj Đorđe Nešić sa kojim je 1982. godine napravio jedan intervju novinar Krivokapić. Taj intervju objavljen je u listu AUTO MOTO Svet Beograd, broj: 24. od aprila 1982. godine. Evo izvoda dijela intervjua koji nosi naslov: »SUDBINA JEDNE ŽENE«.

»Krivokapić: Kalabić je pričao o svom životu?

Nešić: Govorio je o svom životu, ali sada ću vam ispričati šta se meni lično dogodilo s Kalabićem. Čuli ste, to se zna, kako je Prva šumadijska brigada izginula u Prijepolju 1944. god. Kod mene u četi bila je jedna devojka, bili smo mladi, zavoleli se... Posle te tragedije u Prijepolju, to je bila zima 1944, zaledio se Lim i po onom Limu puno, pu-

no leševa. Prelazio sam Lim, vidim leš neke žene, crna kosa, i meni se čini da je to moja devojka. Potrese me ta smrt, stao sam nekoliko minuta, onako utučen, gledajući taj leš, ali mora se dalje. I sada, jednoga dana, sedimo u tom stanu u Kosovskoj ulici, Kalabić otvara novčanik – bila su mu vraćena sva dokumenta – i ja u Kalabićevom novčaniku ugledam fotografiju te moje devojke za koju sam verovao da je poginula, da sam njen leš video na zaleđenom Limu. Lupi me to, nisam mogao da izdržim, pitam ga: Nikola, otkud ti ova slika?!

– To je ćerka jednog moga prijatelja od pre rata, zarobili smo je kada je bila ona borba u Prijepolju. Nisam dao je streljaju. Ipak mi je on prijatelj, pa je neko vreme bila kod mene u štabu. Je li živa? – Koliko znam, živa je, nismo je ubili.

– Meni neda đavo mira i ja mu onda ispričam kako sam ja bio zaljubljen u nju, kako sam je voleo i taj momenat kada sam gledao na Limu njen leš. Kalabić mi je posle, valjda sto puta rekao: ...je li, ti misliš na onu... Nisam sa njom ništa imao, časna reč nisam, to je divno dete.

– Krivokapić: Kakva je sudbina te žene?

Nešić: Živa je, udata je... Kad smo uhvatili Dražu, ja se zainteresujem... I baš taj dan, kada sam se ja najavio, bila joj je svadba. Udata za jednog našeg druga, tako... rukovodioca. Ja sam već bio oženjen. Bilo i prošlo.

– Krivokapić: Šta vam je još pričao Kalabić?

– Nešić: Pričao je svašta, njegova dužnost je bila da nam sve priča. Nije krio ništa. Pričao nam je jednu priču koja stvarno daje sliku Nikole Kalabića u vreme kad je bio komandant Gorske garde, komandant Srbije. Kako je izgledao i kako se ponašao... U Foči, vi znate za onaj pokolj Muslimana, u tom pokolju učestvovao je i Kalabić Nikola. Pevao nam je jednu staru pesmu srpsku, jedino sam je od njega čuo i nikada je više nisam čuo. To je bila pesma iz turskog vremena. Turčin je došao u srpsku kuću, večerao, jeo, uzeo najlepšu devojku, živeo sa njom i ujutro je zaklao. Kalabić je to u Foči radio, neku bulu našao, doveo harmonikaše, šenlučio celu noć, pio i ujutro naredio da je zakolju. I to je pravdao osvetom srpstva.

– Krivokapić: Priznao je da je i on klao?

– Nešić: Nije, to nije... Kao, drugi su to radili. Pričam ti priču!.«

Kada sam pročitao ovaj članak, dao sam se u provjeru da li je to tačno i koja djevojka (bula–muslimanka) mogla biti, uspio sam! Ovo se do ovog pisanja u Foči čak nije ni znalo. Teško sam to otkrio. U nastavku ovog teksta, evo priče o tome:

To je bila djevojka – Hasanefendić Hamida, vrlo lijepa, crnkaste puti, srednjeg rasta i vrlo lijepo građenog i izvajanog tijela. Inače su u Foči, bile dvije porodice, odnosno kuće, Hasanefendića. Te kuće su bi-

le na Ortakolu u blizini Avdagića sokaka. To je onaj dio Foče koji se sada nalazi između Doma Jugoslovenske narodne armije i hotela GERSTL odnosno sadašnje zgrade muzeja. Te kuće su porušene poslije drugog svjetskog rata kada je građen dom JNA.

U mahali Gornje polje, naspram nekadašnje vojne kasarne ČEČOVINA, ispod ceste, bile su dvije kuće Rašidkadića i to Rašidkadića Asima i Rašidkadića Šerifa. Već sam pomenuo da su se Hasanefendići nalazili kod Avdagića sokaka, gdje je živjela begovska porodica Avdagići.

Rašidkadić Šerif imao je kćerku Munibu i sina Šerifa. Muniba je bila udata za Ragib-bega Avdagića u Avdagića sokaku, kod Ortakola, što znači u blizini Hasanefendića. U jednoj porodici Hasanefendića živjela je djevojka Hamida, sama, kako kažu, sirotica, ali neobično lijepa. Ragib-beg Avdagić, muž Munibe, umro je mlad i tako sa Munibom nije imao djece. Nakon Ragibove smrti, Muniba se povratila na Gornje polje u kuću svoga oca Šerifa i brata Šerifa. Kako je Muniba živjela sada sama, a Hamida bila »sirotica« i sama, to je Muniba Hamidu uzela sebi da ne živi sama. Tako su i dočekale 1941. godinu, odnosno drugi svjetski rat, a četnici su u Foču došli 5. 12. 1941. god.

Neki četnički doušnici zapazili su Hamidu kao lijepu djevojku i to predočili Kalabiću Nikoli. Inače su mnoge muslimanske djevojke na ovaj način odvođene u kuće četničkih oficira, koje su bile silovane i ponižavane, ali je to bila velika sramota i to je svako nerado pričao.

Uglavnom, Nikoli je u jednu kuću u Gornjem polju dovedena Hamida Hasanefendić. Ne znam da li je to baš bila kuća u kojoj je Hamida stanovala ili neka obližnja kuća. Uglavnom, on je Hamidu ponizio, silovao, terevančio, a ujutro naredio svojim četnicima pa su zaklali Hamidu.

Po priči koju mi je detaljno ispričao Lojo Uzejir iz Foče koji je tada bio dječak. Njih nekoliko dječaka, na čelu sa Uzejrom, obilazili su kuće u Gornjem polju, a naročito one kuće gdje su se nalazile četničke kuhinje, nebili našli bila što za jelo, jer je bila velika glad. Četnici su klali stoku i bacali otpatke a dječaci su te otpatke sabirali, nosili kućama kuhali i jeli. Jedno jutro kada su došli pred kuće Rašidkadića naišli su na težak prizor. Naime, našli su mrtvo tijelo Hamide Hasanbegović, bila je potpuno gola i zaklana. Tijelo joj je bilo položeno preko praga ulaznih avlijskih vrata, tako da su joj noge bile vani preko praga, a ramena i glava bila su u dvorištu – avliji. Avlija je bila pokaldrmisana sitnim bijelim kamenom oblutkom, Hamidina mlada djevojačka krv bila je razlivena preko toga bijelog, sitnog, avlijskog kamena. Uzejir i drugi dječaci kada su vidjeli ovaj prizor, utekli su. Leš Hamidin je najvjerovatnije posle ovoga odvučen i bačen u rijeku Drinu koja teče ispod

Gornjeg polja. O ovom slučaju razgovarao sam sa još nekoliko Fočaka koji su poznavali Hamidu, znaju da je bila lijepa i da je živjela upravo kod Rašidkadića, te da su je četnici ubili, ali mnogi nezna na koji način.

Kako sam pomenuo, Nikola Kalabić se predao organima vlasti 1946. godine, otkrio gdje se krije njegov vođa Draža Mihailović. Draža je osuđen i streljan, ali nikada nije doznao da ga je izdala njegova »desna ruka« Nikola Kalabić. Poslije Dražine smrti, Nikola Kalabić je pušten na slobodu i slobodno se kretao po Beogradu. Međutim, malo iza toga, jednoga dana na ulicama Beograda nađen je ubijen Nikola Kalabić, »pojela ga je crna noć«?

Petar Petrović Njegoš, u svom GORSKOM VIJENCU, jasno je dao jedan stih, koji važi i za Kalabića, a stih glasi:

»Čije carstvo leži u topuzu,
tragovi mu smrde nečovječstvom«.

MASAKR U KUĆI PAŠALIĆA U SELU MILIĆI KOD GODIJANA – SLATINA

FOČA

Od plemena Pašalića iz sela Žilići u Slatini živjela su dva brata u Milićima kod Godijena, moji bliži rođaci, Pašalić Juso i Hasan. Oba su bili oženjeni mojim rodicama po mojoj majci, tako su dočekali i drugi svjetski rat. Hasana Pašalića zaklali su četnici na mostu rijeke Ćehotine u Godijenu decembra 1941. godine i leš bacili u rijeku. A evo šta je bilo od drugih članova ovih porodica:

Četnici su likvidirali muslimanski živalj oko Pljevalja, Čajniča i Goražda u vremenu od 5–7. februara 1943. godine, što je detaljno opisano u knjizi: Neretva 1943 Sutjeska. Na dan 7. februara 1943. god. drinski četnički korpus povratio se iz gore pomenute akcije i sve živo spalio i likvidirao na području fočanskog sreza sa desne strane Drine. Tih dana Juso Pašalić se zatekao u Foči, a njegova i Hasanova porodica bili su u selu Milićima.

Na veče 6. II 1943. godine, došli su u Jusovu kuću četnici iz Brusana i to: Bjelogrlić Vojo, Stanojević Lekso i Sreten... Sve su iz kuće opljačkali i natovarili na konje, ali toga puta nisu ulazili u sobu gdje su se nalazila čeljad, a od čeljadi su tu bili: Jusova žena Aiša i njihova djeca Almas, Hamid, Rasma, Avdo i Sadik. Hasanova žena Murata i njihova djeca Memiš i Asima. Jusova i Hasanova sestra Sema koja je bila udata u Dragočavu za Karup Avda, pa se ovdje slučajno zadesila – sklonila sa svojom djecom Zahirom, Bejtom i Asimom.

Po pričanju najstarijeg Jusova sina Almasa, koji još uvijek tamo živi, majka Aiša je nekako uhvatila vezu sa kućom Logina Vukovića i poručila da dođe Loginova snaha Anđa kako bi im sklonila u svoju kuću nešto stvari, jer je naš otac Juso sklanjao njihove stvari 1941. godine kada su bile ustaše. Ustvari ostala nam je bila jedna krava i tele i nešto posteljine. Sjutra dan pred veče je i došla Vuković Anđa sa dva konja pa smo nešto stvari natovarili, poveli kravu i tele i pošli prema Anđinoj kući. Almas je vodio jednoga konja, Anđa je vodila drugoga konja a Almasov mlađi brat Hamid vodio je kravu. Međutim usput ih je srela pljačkaška – četnička grupa koljača iz istog sela i to: Bjelogrlić Vojo, Stanojević Neđo i Sreten. Sviju su ih povratili Jusovoj kući i Anđu natjerali da rastovari konje. Tele su odmah zaklali pred kućom. Neđo je prvi ušao u sobu gdje su bila kućna čeljad, sjeo pod prozor na sećiju i počeo se iživljavati sa žrtvama. Zatim su ušli u sobu Vojo i Sreten, a utjerali su i Almasa i Hamida u istu sobu. Vojo je sjedio pored vrata sobe i čuvao da neko ne bi iz sobe izašao. Međutim najstariji Jusov sin Almas, rođen 1928. godine, vidio je da se sprema, jer su Hasanovu ženu Muratu već bili stavili na šporet da je peku a njenog malog sina Avda natjerali su da loži vatru u šporet da mu se majka bolje »grije«. Almas je mahinalno pored Voja izašao iz sobe i odmah na kućna vrata utekao i sklonio se u zaseoku Polje kod komšije Simović Mila i Perunike. A evo šta je dalje bilo u kući:

Koljači su prvo izveli Jusovu ženu Aišu i zaklali je u maloj kućici koja se nalazila tu pored njihove kuće. Zatim su izveli Jusovu i Hasanovu sestru Semu pa su i nju tamo zaklali. Nakon toga izveli su Hasanovu ženu Muratu pa su i nju zaklali u toj kućici. Dakle išli su po starini. Obzirom da je Almas već bio utekao sada je došao red na njegova mlađeg brata Hamida da ga kolju, ali su ga prvo pitali da im kaže da li ima negdje sakrivenog oružja. Hamid je poveo četnika Voja Bjelogrlića i Sretena Stanojevića da im tobož kaže gdje ima skrivenih bombi. Izašli su vani i Hamid im je rekao da ima zakopana bomba pored dudovog stabla pod kućom. Počeli su roviti zemlju rukama i naišli na jednu bombu i nisu puno skretali pažnju na Hamida pa im je utekao kroz okrilje noći. Dok je Hamid još bio u kući došli su još dvojica četnika u pomoć koljačkoj grupi i to Vuković Perko i jedan kojeg Hamid nije poznavao. Pošto je Hamid utekao sada je došao red na njihovu sestru Rasemu. Nju je poveo na klaonicu Vuković Perko, ali kada su bili na izlazu iz kuće, na kućnim vratima, ona se naglo istrgla iz Perkovih ruku i kroz noć utekla u zaseok Dance gdje je sklonio u kuću Čančar Pero. Koljači su nastavili sa klanjem i tada su poklali Jusovu djecu Avda i Sadika, Hasanovu djecu Memiša i Asima i djecu njihove sestre Seme – Asima, Zahira i Bejtu, što znači deset osoba. Sviju su ih poklali u maloj

kućici a zatim spalili. Istu noć je Simović Mile, gdje se Almas bio sklonio, otišao kod Pera Čančara gdje je našao Rasmu, pa ih je Milova žena Perunika po noći propratila prema selu Šubi kod njihove tetke Ide gdje je već bio došao i njihov brat Hamid i tako su sjutra dan sišli u Foču, ostali su živi do dan danas.

Poslije oslobođenja povadili smo kosti iz žarišta gdje su ih četnici spalili i pokopali ih sviju u jednu grobnicu ispred Jusove kuće, gdje se ta zajednička grobnica i sada nalazi. Juso se oženio drugom ženom poslije rata i imaju šestoro djece.

O ovom masakru objavljen je članak u listu »hrvatski narod« u Sarajevu na dan 16. 4. 1944. godine pod naslovom KRVAVI ABDEST NA ĆEHOTINI. Ovakav naslov je dat članku jer je tu opisan i masakr kojeg su isti četnici počinili nad hodžom Hasanom Taraninom iz Brusana. Njega su četnici u decembru 1941. godine dotjerali na rijeku Ćehotinu u Godijenu s namjerom da ga ubiju. Zamolio ih je da mu dozvole da on uzme abdest, a to je obred umivanja vodom radi obavljanja muslimanske molitve. Dozvolili su mu i posmatrali kako hodža vodom pere ruke, usta, uši, nos, vrat, glavu, noge i ostalo, a zatim su uzeli nož pa su mu istim redom odsijecali dio po dio tijela i bacali u Ćehotinu i tako ga svega isjekli – ubili i sve komade tijela bacili u Ćehotinu.

Alija Pašalić
(1989)

str 470 pagina

GLAVA PETA

ZLOČINI DO KRAJA RATA I ULOGA I ZLOČINI 13. SS DIVIZIJE »HANDŽAR« 1944–1945.

Izveštaj Hajnrihu Himleru o položaju Muslimana; Muslimani i NDH; Muhadžirska deca iz Višegrada u Čapljini; Nedićev komesarijat o zločinima u Čajniču; Rušenje muslimanskih kuća u Višegradu; Četnički komandant Lukačević Muslimanima; Zločini u Kotaru Rogatica: 123 sela zapaljena, 3 599 kuća uništeno i 5 478 ubijenih; Zločini u selu Vinograd–Prača; Josip Broz Tito o bratstvu i jedinstvu.
Prilozi: Žrtve marta 1945. u Sarajevu; Referat o 13. SS diviziji »Handžar«; Saopštenje državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača.

DOKUMENTA

OPUNOMOĆENIK RAJHSFIRERA SS ZA NDH – RAJHSFIRERU SS I ŠEFU NEMAČKE POLICIJE HAJNRIHU HIMLERU, 11. JANUAR 1944

Opunomoćenik rajhsfirera SS
za Hrvatsku
VS–Tgb pov. br. 44/44
Ka/Ba.

Zagreb, 11. januara 1944.
POVERLJIVO

Predmet: Situacija zbrinjavanja za pripadnike SS i dobrovoljaca u policiji u Hrvatskoj.

Prilog: 1

Za rajhsfirera SS i šefa nemačke policije[1]
Komandno mesto Hohvald [Hochwald]
sa molbom za prijem na znanje:

1) Nemačkom opunomoćenom generalu u Hrvatskoj[2], Zagreb
2) Nemačkom poslaniku[3] u Zagrebu
3)° Šefu Glavne uprave SS za zbrinjavanje i snabdevanje Berlin V 15, Kurfirstendam 217
4) Šefu Uprave SS za zbrinjavanje i snabdevanje za inostranstvo, Prag II, Laznovsky-obala 60

---

[1] Tada se na toj dužnosti nalazio Hajnrih Himler (Heinrich Himmler). Postavljen je na taj položaj 17. juna 1936. i ostao je na njemu do kraja rata. Bio je jedan od najvećih fašističkih ratnih zločinaca u drugom svetskom ratu. Zarobljen je krajem maja 1945. od strane Engleza i prilikom prepoznavanja otrovao se pregrizavši ampulu sa cijankalijem.

[2] Na toj dužnosti bio je dr Edmund Glez fon Horstenau (dr Edmund Glaise von Horstenau), general pešadije i bivši načelnik austrijskog Ratnog arhiva. Na tome položaju nalazio se od maja 1941. do 15. avgusta 1944. Zamenio ga je Hans Jupe (Hans Juppe), general-lajtnant (Generalleutnant).

General Glez fon Horstenau izvršio je samoubistvo u američkom zarobljeništvu 20. jula 1946. godine neposredno pred suđenje (vidi fon Zigler, n. d., str. 120).

[3] Na toj dužnosti bio je tada Zigfrid Kaše (Siegfried Kasche), SA-obergrupenfirer (SA-obergruppenführer). Suđeno mu je kao ratnom zločincu pred Vrhovnim sudom NR Hrvatske od 29. maja do 7. juna 1947. Osuđen je na smrt streljanjem. Na tom procesu suđeno je, pored njega, i ratnim zločincima ustašama: Slavku Kvaterniku, Mehmedu Alajbegoviću, Fridrihu Navratilu i dr. (vidi Politiku, beogradsko izdanje, od 28. maja do 8. juna 1947. godine).

5) Šefu Glavne uprave SS[4] Berlin–Grinvald, Douglas ul. 7
6) Šefu Glavne uprave SS za privredu Berlin–Lihterfeld–Zapad, Unter den Ajhen 126/35
7) Šefu Policije za javni red[5] Berlin NV 7, Unter den Linden 74
8) Komandantu V SS-brdskog korpusa[6], Mostar
9) Komandantu 13. SS-dobrovoljačke bosansko-hercegovačke brdske divizije (hrvatske) Nojhameru[7], preko VIII vojnog okruga, Vroclav
10) Oficiru za zbrinjavanje vafen SS Hrvatske
11) Komandi za popunu vafen SS na Jugoistoku, Beč XIII, Glorietegase 14–16
12) Komandi za popunu vafen SS na Jugoistoku, Dinstštele Hrvatska
13–20) Rezerva

Rajhsfireru!

Porast cena i situacija snabdevanja u Hrvatskoj iziskuju da se visina sadašnjih plaćanja hranarine odmah podvrgne kontroli i povećanju.

Plaćanja koja se sada vrše, a koja daleko zaostaju za hrvatskim nadnicama i platama, ne daju porodicama – koje imaju pravo na zbrinjavanje – nikakvu osnovu za život. Kod najvećeg broja onih koji dobijaju hranarinu vlada teška beda, koja u sve većem broju vodi do de-

---

[4] Na dužnosti načelnika tada je bio Gotlob Berger (Gottlob Berger), obergrupenfirer i general vafen SS (Obergruppenführer und General Waffen SS). Suđeno mu je od strane američkog Vojnog suda u Nirnbergu (Nürnberg) kao ratnom zločincu. Jedanaestog aprila 1949. izrečena mu je kazna od 25 godina zatvora, zatim mu je smanjena na 10 godina, da bi, ubrzo posle toga (pre 1953), bio oslobođen daljeg izdržavanja kazne.

[5] Zvali su je i Policija poretka (Ordnungspolizei). Šef Policije poretka bio je tada Kurt Dalige (Kurt Daluege), oberstgrupenfirer i generaloberst policije (Oberstgruppenführer und Generaloberst d. Polizei). Od 5. juna 1942. do 25. avgusta 1943. bio je (posle izvršenog atentata na Hajnriha Hajdriha) opunomoćeni protektor Trećeg Rajha (Reichsprotektor) za Češku i Moravsku. Osuđen je od čehoslovačkih vlasti, kao ratni zločinac, na smrt vešanjem, i obešen 24. oktobra 1946. godine.

[6] Komandant 5. SS-brdskog armijskog korpusa bio je tada Artur Fleps (Arthur Phleps), obergrupenfirer i general vafen SS. Na toj dužnosti bio je Fleps do 26. avgusta 1944, kad je opozvan a na njegovo mjesto imenovan Fridrih Vilhelm Kriger (Friedrich Wilhelm Krüger), obergrupenfirer i general vafen SS. Kriger je umro 1945. godine, dok je Fleps poginuo početkom iste godine.

[7] Neuhammer

zertiranja dobrovoljaca, a često i do totalnog nemanja volje za obavljanje službe i do zamora od rata.

Postoji opasnost da se izgubi poverenje hrvatskih državljana prema nemačkom zbrinjavanju i nemačkoj pravdi, što, pak, neprijatelji Rajha temeljito koriste u propagandne svrhe.

Svaki dalji uspeh vrbovanja će izostati i teško da bi se moglo sprečiti raspadanje postojećih jedinica ako se ne izvrši hitna izmena.

Nemački Vermaht, sa svim svojim hrvatskim jedinicama, nalazi se u istoj situaciji, osim kod određenog kruga oficirskog kora, koji osim nemačkih plata vuče još i hrvatsku platu, no isto je do sada kod SS i policije poglavnik odbijao...

IV. Opskrba izbeglica

Usled borbi partizana u Hrvatskoj, trenutno se nalaze u bekstvu okruglo 230.000 ljudi, od toga samo oko 210.000 sa bosanskog područja. Položaj ovih ljudi je najgori što se može zamisliti. Kakve se sve tragedije odigravaju među ovom masom, pre svega niko ne može ni da opiše.

Staranje o izbeglicama koje vrši hrvatska vlada je pokušaj sa nedovoljno sredstava, koga niko živi ne uzima za ozbiljno. Do kraja decembra je u 99 raznih okruga obuhvaćeno brojčano okruglo 208.000 izbeglica.

Prema pažljivoj proceni, među ovih 208.000 izbeglica nalazi se najmanje 80.000 članova porodica pripadnika SS i dobrovoljaca u policiji, koji imaju pravo na zbrinjavanje.* Obuhvatiti iste poimenično i proveriti to, do sada je uspelo samo kod nekoliko hiljada, pošto izbeglicama u većini slučajeva nedostaju dokazi svake vrste za njihove podatke. Osim toga, najmanje 80% izbeglica je nepismeno, što naročito otežava njihovo registrovanje.

Većinu izbeglica predstavljaju Muslimani. U velikom broju slučajeva oni su i u mestima gde su izbegli bespomoćno izloženi teroru svojih neprijatelja i često korupciji svojih zaštitnika.

Do sada sam pažljivo pratio problem izbeglica i u nekim slučajevima sam mogao da intervenišem preko šefa policije područja, kao i preko oficira za zbrinjavanje vafen SS. Više do sada nisam mogao da učinim, pošto postoji opasnost da bi svaka intenzivnija opskrba osoba koje imaju pravo na naše zbrinjavanje naišla na odbijanje ili, u najmanju ruku, na neprijatan prijem kod hrvatskih vladinih mesta, koji bi ovakvu prioritetnu opskrbu tumačili kao potpomaganje muslimanskih stremljenja ka autonomiji.

---

* U vezi toga stanja, SS-obergrupenfirer Berger predložio je 14. februara 1944. da svaki pripadnik SS dobije poklon-paket sa 6 kg brašna, 150 g masti, 200 g šećera, 200 g soli, 200 g testenina i 500 g mahunastog povrća.

S obzirom na Muslimane u 13. SS-dobrovoljačkoj bosansko-hercegovačkoj brdskoj diviziji, kao i na svetski problem Muslimana, ipak ponovo treba proveriti da li Vi, rajhsfirere; ipak ne zahtevate naročiti tretman izbeglica koje imaju pravo na zbrinjavanje.

U slučaju da Vi, rajhsfireru, naredite naročito zbrinjavanje, molim Vas da izdate naređenja:

1) Izbegle članove porodica pripadnika SS i dobrovoljaca u policiji koji imaju pravo na zbrinjavanje, treba posebno tretirati. Izbeglice najpre treba smestiti u odgovarajuća mesta (izbegličke logore), odvojeno prema veroispovestima, i snabdeti ih najpotrebnijim stvarima za život.
   Čim se muslimanska područja oslobode od neprijatelja i očiste, Muslimane treba vratiti u ova područja. Kod ponovnog naseljavanja treba izbeglice – u okviru mogućnosti – materijalno pomoći i potpomagati ih.
2) Dodatna sredstva koja su potrebna za zbrinjavanje izbeglica treba da pripremi Glavna uprava SS za WV u saradnji sa Glavnom upravom SS za zbrinjavanje i snabdevanje. Visina potrebnih iznosa može se utvrditi tek na osnovu iskustva iz prvih meseci.

3) Za šefa snabdevanja izbeglica kod opunomoćenika rajhsfirera SS u Hrvatskoj određujem, SS-oberfirera i majora policije Kaserera [Kasserer].

Pošto ne treba očekivati da će, pri sadašnjem položaju partizana, u sledećim mesecima doći do okupiranja policijske zone IV u Kninu policijskim snagama, SS-oberfirer Kaserer bi se mogao osloboditi za ovu dužnost. Pošto oberfirer Kaserer zna jezik zemlje, a i inače je energičan, čini mi se da je pogodan da preuzme ovaj vrlo, vrlo težak zadatak i da ga uspešno reši.

Pokušao sam, rajhsfirere, da Vam gore u kratkim rečenicama dam sliku sadašnje situacije zbrinjavanja u Hrvatskoj.

Svestan sam da svaka daljnja izgradnja zaštite za porodice pripadnika SS i dobrovoljaca u policiji predstavlja politiku prvog reda, pošto sredstva koja su potrebna za ovo verovatno mogu da se ostvare jedino izmenom sadašnjeg, neodrživog obračunskog kursa rajhsmarka – kuna.

Istovremeno sam sebi dozvolio da Vama, rajhsfirere, podnesem predloge za Vaše naredbe za dalji rad po pitanju zbrinjavanja u Hrvatskoj. Moji predlozi usaglašeni su sa pojedinim referentima u mojoj komandi.

Na kraju želim još jednom da ukažem na hitnost rešenja mojih gore navedenih predloga, kako bi se hranarina u Hrvatskoj prilagodila devalvaciji novca i ponovo dovela na visinu koja je potrebna za život.

Hajl Hitler!
Vaš pokorno odani
Kamerhofer[9]
SS-grupenfirer
i general-lajtnant policije

(AOS, mikroteka, Na, NAV-T-175, r. 21. s. 679-8)

MINISTARSTVO DOMOBRANSTVA NDH, 31. JANUAR 1944.

Mjesečno izvješće broj 1.
Dana 31. siečnja 1944.-
Od 1. do 31. siečnja 1944.-

Obraćajući pažnju na negativne čine i djela pripadnika naših oružanih snaga, a savezno sa dostavljenim izvještajima tokom ovoga mjeseca, iznosimo nekoliko takovih momenata, koji se češće pojavljuju, sad u višoj, sad u manjoj mjeri. Jedan od glavnih momenata jest naklonjenost komunizmu, partizanstvu ili kojim drugim neprijateljima Hrvatskog naroda i Hrvatske Države. Imade mnogo ljudi u redovima naših oružanih snaga, koji podpomažu rad odmetnika. Jedni svjestno šire promičbu i alarmantne glasine među našim vojnicima, te na taj način slabe moral, stegu i volju za borbu. Drugi opet održavaju veze sa partizanima, obskrbljuju ih oružjem ili streljivom iz naših vojnih skladišta, ili se pak u slučaju borbe predaju neprijateljima. Svakako moramo napomenuti da su ovi posliednji slučajevi mnogo rieđi nego prije. Mnogi su već uvidjeli da su zavarani i prevareni, osviestili su se i odbacili neprijatelja. Niti neprijateljska promičba, koja je veoma jaka i organizirana ne postiže vidnijih uspjeha. Domobranske jedinice, o kojima ovdje govorimo, iztakle su se u posljednje vrieme svojom hrabrošću, pokazavši, da su dorasle svomu zadatku – obrani Hrvatske Države – odbijajući svagdje neprijatelja, koji je više puta na bojištu znao ostaviti na tisuće mrtvih i ranjenih.

Još uviek ima dosta častnika, a da ne govorimo o onima nižima, koji rade i djeluju protiv probitaka Hrvatske Države, ističući svagdje

[9] Konstantin Kammerhofer. Bio je tada opunomoćenik rajhsfirera SS za Hrvatsku.

svoje posebničke probitke. Ovaj štetni rad, osim gornjega, odrazuje se u raznim drugim oblicima, zloupotrebama, kriumčarenju, sabotaži, krađi državnih dobara i.t.d. Krađa vojnih živežnih namirnica zauzima prvo mjesto. One se odnose kućama ili prodaju uz kriumčarske ciene. Na taj način zarađuju velike svote novca (...)

MUSLIMANI

Među muslimanima u kotaru Stolac vlada neraspoloženje prema Hrvatskoj državi. Glavni krivac ovom je partizanska promičba, međutim, mnogo je tomu pridonio i kotarski predstojnik, koji se ističe svojim protuhrvatskim radom, te ga treba smjeniti sa tog položaja.

Dana 2 XI. o.g. došlo je iz Višegrada u Čapljinu 80-ero muhadžirske djece, koja su razdieljena među građane Čapljine, Počitelja, Višića i Čeljeva.

U Banja Luci sakupljaju se podpisi za rezoluciju, koju bi odnjela jedna delegacija Poglavniku. Svrha te rezolucije je da se ne smjeni veliki župan, kojeg podržavaju svi muslimani protudržavno nastrojeni i oni koji simpatiziraju sa partizanima.

Ovih dana proširila se viest među muslimanima u Bosni da je Turska objavila rat Rusiji. Nezna se iz čijeg je vrela potekla ova viest, ali je odmah zapaženo neraspoloženje muslimana prema partizanima.

Pred nekoliko dana izdalo je društvo »El-Hidaje« okružnicu kojom poziva sve muslimane povodom pada Višegrada u borbu protiv neprijatelja i naglašava se da muslimani žele živjeti u miru sa svim susjedima (misli se ovdje sa Srbima).

Nedavno je održan povjerljivi sastanak predstavnika svih dobrotvornih muslimanskih družtava. Na sastanku se zaključilo da se potajno opomenu svi muslimani da se čuvaju Muftije AKIF HANDŽIĆA, koji je pisao pismo Poglavniku, u kojem ga je obaviestio, da su svi uvaženi predstavnici muslimanskih društava protudržavno raspoloženi.

Prema izjavi podžupana Dr. ŠEFKIJE BALIĆA, u Mostaru je prestala muslimanska autonomistička promičba nakon odlaska HAFIZ Eff. PANDŽE u šumu i za pokret u koji je ovaj otišao ne vlada nikakovo zanimanje.

Prema obaviesti našeg pouzdanika, namjerava novo imenovani stožernik IVAN BABIĆ imenovati logornikom u Metkoviću MARTINA PRKOČINA, koji je poznat po svojoj antipatiji prema muslimanima. Tada bi zavladalo veliko ogorčenje među muslimanima.

Ovih dana je HASAN MUMINAGIĆ, mlinar iz Struge kod Čapljine predao dužnost pobočnika logora Ustaške Mladeži u Čapljini. Razlog ovoj ostavci je njegovo neraspoloženje prema javnom radu u Ustaškom pokretu.

Dana 28. X o.g., održan je u Mostaru sastanak muslimana protivnika ustaškog pokreta. Na sastanku su sudjelovali SALIH EFICA gradonačelnik grada Mostara, OMER Eff. DŽABIĆ, muftija u miru, ŠEFKIJA BALIĆ, podžupan i oružnički pukovnik MUHAREM AGANOVIĆ. Nezna se o čemu su razgovarali.

HAFIZ Eff. PANDŽA nalazi se sa svojom milicijom u kotaru Konjic, gdje je organizirao borbu protiv četnika i partizana. U njegovoj miliciji ima već oko 10.000 muslimana. On surađuje s Niemcima.

(AOS, a, NDH, UDB. a, Zagreb, f. 6 s. 178–10)

NEDIĆEV KOMESARIJAT ZA IZBEGLICE I PRESELJENIKE U BEOGRADU, 5. FEBRUAR 1944.

ZAPISNIK

5. februar 1944.

SASTAVLJEN U KOMESARIJATU ZA IZBEGLICE I PRESELJENIKE U BEOGRADU

BAJUŠIĆ MILA, domaćica iz Čajniča, srpkinja, pravoslavne vere, kći Drage i Justine, rođ. Petronić, stara 27 godina, neudata, sada izbeglica u Beogradu, Zahumska 34, sopstvenik izb. leg. broj 133582, izjavljuje sledeće:

Čajniće pre rata 1941. godine imalo je od stanovništva dve trećine Muslimana i oko jednu trećinu Srba–pravoslavnih; Hrvata osim nekoliko činovnika–intelektualaca, nije bilo u opšte. Odnosi između Srba i Muslimana pre rata bili su dobri.

Odmah posle kapitulacije jugoslovenskih trupa domaći Muslimani organizovali su se kao ustaše u Čajniču i preuzeli vršenje svih lokalnih vlasti u varoši. Čajniče se odmah smatralo od domaćih Muslimana sastavnim delom novostvorene hrvatske države. Na čelu ovih domaćih Muslimana, koji su prišli samostalnom ustaškom organizovanju nalazili su se: trgovački pomoćnik Suljo Smailović, pekar; Hifzo Raščić, trgovac i Dedo Šabanović, trgovac, – svi iz Čajniča. Domaći Muslimani – ustaše bili su izvršili sve pripreme za pokolj Srba–muškaraca iz Čajniča; Italijanski komandant mesta, koji je kasnije kada su italijanske trupe okupirale Čajniče bio u njemu, pokazivao je domaćim Srbima spisak od 60 Srba, koji su ovi Muslimani bili sačinili u cilju ubijanja onih lica koja su na spisku figurirala. Ovaj italijanski komandant bio je po činu poručnik, mlađi čovek, a zvao se Franko Roleri. Pome-

nuti spisak on je pokazivao Velimiru Petroniću, industrijalcu iz Čajniča, mome ujaku; Vasi Damjanoviću, trgovcu i Dragi Janjetoviću, sreskom činovniku iz Čajniča. Ovaj spisak pokazivan je i drugim Srbima u Čajniču; njegovo postojanje bila je notorna činjenica.

Domaći Muslimani, organizovani kao ustaše, nisu imali vremena da izvrše nameravani pokolj Srba, jer su italijanske trupe okupirale Čajniče 10. maja 1941. godine. Odredi hrvatske vojske, koji su u Čajniče bili došli krajem aprila 1941 godine pri dolasku italijanskih trupa povukli su se preko Drine u Goražde.

Sve do dolaska italijanskih trupa u Čajniču nije niko poginuo.

Italijanske trupe bavile su se u Čajniču do kraja decembra 1941 godine. Za sve vreme njihovog boravka u Čajniču, položaj Srba bio je vrlodobar. Vojne vlasti bile su isključivo u italijanskim rukama, dok su se na čelu civilnih vlasti u opštini i sreskom načelstvu nalazili Srbi. Za sve vreme ovog njihovog boravka, tj. do kraja decembra 1941. godine u Čajniču nije poginuo ni jedan Srbin i ni jedan Musliman. Potpun mir vladao je takođe i u okolini Čajniča sve do kraja 1941. godine. Za sve vreme boravka italijanskih trupa za Srbe se zauzimao stalno već pomenuti poručnik italijanske vojske Franko Moleri.

Posle povlačenja italijanskih trupa iz Čajniča krajem decembra 1941. godine koje je izvršeno bez ikakvog protivničkog vojnog pritiska ma sa koje strane, u Čajniče su ušli četnički odredi, sastavljeni od Srba iz Rogatice, Goražda, Foče, Pala i drugih mesta. Ovi odredi bavili su se u Čajniču oko 2 meseca; za vreme njihovog boravka u Čajniču od Srba nije poginuo niko, ali je poginuo izvestan broj Muslimana, za koje se tvrdilo da su ranije, prvih meseci po uspostavi N. D. Hrvatske; učestvovali u pokoljima Srba u Bosni.

Četnički odredi povukli su se krajem februara 1942 godine iz Čajniča bez ikakve borbe i u grad su ušle partizanske trupe, sastavljene većinom od Srba iz Sandžaka. One su ostale u Čajniču do aprila 1942 god. Za vreme njihovog boravka u Čajniču nije poginuo niko; ni od Srba, ni od Muslimana.

Krajem aprila 1942 godine partizanske trupe napustile su Čajniče bez borbe, a u varošicu ušle su ponovo italijanske trupe. Od ovog drugog dolaska odreda italijanske vojske za Srbe u Čajniču nastali su teški dani. Odmah po ulasku italijanskih trupa počela su gonjenja srpskog stanovništva u Čajniču i okolnim selima. Italijani su bez ikakvog razloga počeli vršiti represalije nad civilnim srpskim stanovništvom, sveteći mu se zbog boravka partizana u Čajniču, mada stanovništvo u vojnim operacijama nije uzimalo nikakvo učešće. Italijanske redovne trupe zajedno sa domaćom novoobrazovanom Muslimanskom milicijom, regrutovanom od Muslimana iz okolnih sela, prišle su ubijanju srpskog

stanovništva, – čak i žena i dece i paljevini srpskih kuća. Denuncijacije Srba, koje je trebalo ubiti vršio je Hifzo Raščić, trgovac iz Čajniča, koji je bio pretsednik opštine u Čajniču. Ovog istog Muslimana Srbi iz Čajniča zaštitili su prilikom boravka četnika u januaru i februaru 1942 godine. Poznato mi je da je u toku ovih ubistava Srba u maju 1942 god. ubijen Marko Ćevriz, posednik; u okolnim selima pokolj je bio masovan. U selu Glušćići ubijeno je 10 članova porodice Petrović, u selu Slatina ubijeno je 10 članova porodice Ćurković; u selu Zakalje ubijeno je 4 člana porodice Jovanović; osim njih u selu Slatina ubijeno je i 10 članova porodice Karadžić. Paljevine su vršene po svim srpskim selima. Svi su nastradali Srbi ili prethodno potkazani od strane domaćih Muslimana i označeni kao partizani; ova tvrdnja bila je netačna, pošto iz ovih mesta niko nije bio u partizanskim odredima. U stvari radilo se o pokolju Srba koji su domaći Muslimani izvršili upotrebljavajući kao oruđe italijanske trupe, koje su opet sa svoje strane pokazale u vršenju ovih neizazvanih represalija veliku surovost.

Za vreme ulaska italijanskih trupa u Čajniče ja sam pobegla iz varošice u samom trenutku zaposedanja; u toku maja 1942 godine prispela sam u Srbiju, gde sam se, u Beogradu, bavila do oktobra 1942 godine. Poznato mi je da je posle izvršenih krvavih progona u maju 1942 god. u Čajniču i okolini nastao mir, ovo sam čula pri mom povratku u Čajniče.

Vojne vlasti u Čajniču, posle drugog dolaska italijanskih trupa, od maja 1942 godine bile su italijanske; civilne vlasti ovoga puta nalazile su se u rukama domaćih Muslimana. Krajem 1942 godine, kao posledica prethodnih masovnih progona Srba, u okolini Čajniča javljaju se četnički odredi, koji su počeli vršiti odmazde nad muslimanskim selima, kao represaliju za progone koje su domaći Muslimani prilikom drugog dolaska italijanskih trupa izvršili nad srpskim selima. U toku ovih uzajamnih progona i srpska i Muslimanska sela nastradala su vrlo mnogo. Skoro sve su kuće popaljene i uništene, a tamošnje stanovništvo napustilo ih je valjda u potpunosti.

Čim sam se ja vratila u Čajniče oktobra 1942. godine tamo su domaći Muslimani ubili dvojicu Srba iz Čajniča, bez ikakvog određenog razloga; ubijeni su Vasilije Zečević, geometar i Novica Đurović, špengler iz Čajniča. Obojica su izvedeni van varoši i tako streljani.

Kao što sam već napomenula uzajamna uništavanja srpskih i muslimanskih sela u bližoj i daljoj okolini Čajniča vršena su stalno; svoj vrhunac ona su dostigla u toku zime 1942/43 godine. Na celom putu od Čajniča za Goražde ne može se videti u tamošnjim selima ni jedna čitava kuća, već samo potpuno ili poluizgorele ruševine. Stanov-

ništvo se skoro u potpunosti evakuisalo i to muslimansko u pravcu centralne Bosne, a srpsko prema jugu u pravcu Pljevlja.

Italijanske trupe napustile su po drugi put Čajniče u martu 1943 godine. Zajedno sa njima pobeglo je i sve srpsko stanovništvo Čajniča, jer nije smelo ostati i dalje u varošici, bojeći se da će biti u potpunosti pobijeno od strane domaćih Muslimana i od strane ustaša, koji su se u ovo vreme nalazili u Goraždu, na oko 20 km od Čajniča. Italijanske trupe, posle već izvršenih progona u maju 1942. godine predstavljale su ipak jednu vrstu zaštite za srpsko civilno stanovništvo od domaćih Muslimana, organizovanih kao ustaše i stranih ustaških odreda, koji su se nalazili u Goraždu.

Pri evakuaciji Čajniča od strane srpskog stanovništva italijanske vojne vlasti stavile su na raspoloženje izvestan broj prevoznih sredstava, kojima su se prevozili stariji ljudi i deca; svi mi ostali išli smo peške u pratnji italijanskih trupa. Bilo nas je oko 1.000; za vreme puta padala je užasna kiša, – ledena, pomešana sa snegom, a cela povorka izgledala neobično jadno i izmučeno.

Odmah posle napuštanja Čajniča od strane italijanskih trupa, koje je izvršeno bez borbe, u Čajniče je ušla hrvatska »Vražija divizija«. Pošto nije bilo u varošici Srba koji bi mogli biti pobijeni pripadnici »Vražije divizije« morali su se zadovoljiti potpunom pljačkom sve srpske imovine u Čajniču. Odredi ove divizije zalazili su i u okolna srpska sela i tamo ubijali sve srpsko stanovništvo koje se u selima zateklo; paljevine su vršene bez ikakvog izuzetka. Koliko je meni poznato, a poznato mi je srazmerno malo, pošto sam pobegla za Pljevlje – ovom prilikom nastradalo je selo Vatkovići, u blizini Rudog; ovo selo porušeno je i spaljeno do temelja. Sve stanovništvo ovih sela pobeglo je u obližnje šume.

Ja sam boravila u Pljevljima od marta do juna 1943 godine. Za ovo vreme svima nama, izbeglicama iz Čajniča, italijanske vojne vlasti davali su stalnu pomoć u novcu i životnim namirnicama; na taj način ove vlasti nas su izdržavali od marta do juna 1943 godine, a bilo nas je oko 1.000.

U međuvremenu »Vražija divizija« napustila je Čajniče, a pojedini Srbi koji su bili izbegli iz Čajniča u Pljevlje, počeli su se vraćati svojim kućama u Čajniče. Među njima nalazila sam se i ja sa svojom majkom. Vratilo nas se oko 50; svi ostali produžili su boravak u Pljevljima, a izvestan broj njih prešao je preko Priboja, Rudog i Višegrada u Srbiju.

Kad sam ja došla u Čajniče tamo su se nalazili odredi redovne hrvatske vojske – domobrani. Ustaša nije bilo u opšte. Domobrani su se ponašali prema nama, koji smo se iz Pljevlja vratili vrlo dobro. Za

sve vreme njihovog boravka u Čajniču nije poginuo niko. Davali su nam novac i životne namirnice.

Ovako stanje trajalo je u Čajniču do 10. jula 1943 godine. Hrvatske redovne trupe napustile su Čajniče, a u varošicu su došle ustaše iz Goražda, tj. domaći Muslimani odeveni u ustaške uniforme. Teror nad srpskim stanovništvom, inače vrlo malobrojnim. U Čajniču počeo je ponovo. U samom Čajniču ubijeno je 8 ženskih osoba; i to: Radmila Spremo, devojka, stara 16 godina; Ljubica Pavlović, devojka, stara 19 godina; Dana Grbović devojka, stara 20 godina; Milica Grbović, devojka, stara 20 godina; Ana Bajović, stara 50 godina, njena tetka Grozda Bajović, stara 70 godina; Milka Grbović, majka Dane Grbović, stara 40 godina i Anđa Pavlović, stara 50 godina, – sve iz Čajniča. Sve ove žene ubijane su bez ikakvog razloga; upravo razlog se sastoji u tome što nije bilo muškaraca u ovo vreme u Čajniču, koji bi mogli biti ubijeni, pa su u mesto njih ubijali žene. Sve su pobijene u njihovim kućama ubodima noževa; bile su strahovito unakažene. Od ustaša koji su učestvovali u ovim ubistvima jula 1943 godine u Čajniču poznati su mi: Latif Hajdarović, kočijaš iz Čajniča; Ćebo, poznati zlikovac iz okoline Čajniča, čije mi prezime nije poznato; Kondo, zemljoradnik iz Bukovice, sreza Čajniče; Ibro Tirak, zidar iz Čajniča i Suljo Borovac, pekar iz Čajniča.

Četnički odredi koji su se stalno bavili u okolini Čajniča posle ovih zločina izvršili su napad na varošicu i osvojili je. Još pre ovog događaja ja sam pri ulasku ustaša u Čajniče već pobegla za selo Ponikve, koje se nalazi 10 km. severno od Čajniča. Pri ulasku četničkih odreda u Čajniče, sve muslimansko stanovništvo Čajniča zajedno sa ustašama pobeglo je za Goražde. Četnici su na to popalili sve muslimanske kuće u Čajniču. Sve se ovo dešavalo u avgustu 1943 godine.

Kao što sam već napomenula ja sam iz Čajniča pobegla još za vreme pokolja koji je nad ženama vršen od strane ustaša u julu 1943 godine. Otputovala sam u Pljevlje i za Čajniče se više nisam vraćala. Čula sam da je kroz Čajniče od jeseni 1943 godine prošlo nekoliko raznih vojnih grupacija; za sve vreme, međutim četnički odredi držali su u svojim rukama okolinu Čajniča. U samoj varošici u Čajniču nije bilo više uopšte stanovništva; poslednji Srbi napustili su je u toku jula 1943 godine, a poslednji Muslimani u toku avgusta 1943 godine. Kako je sada stanje u Čajniču i okolini nije mi više poznato.

U Pljevljima bavila sam se od avgusta 1943 godine do januara 1944 godine. Za sve vreme boravka italijanskih trupa do septembra 1943 godine u Pljevljima vladao je mir; posle kapitulacije italijanske vojske Pljevlje je zajedno sa ostalim predelima Sandžaka postalo ratno poprište, a meni u pojedinostima nije ništa pouzdano poznato, jer sam

za Pljevlje ja bila strankinja. Partizanske trupe držale su Pljevlje od oktobra do 10 decembra 1943 godine. Sada su u Pljevljima Nemačke trupe i četnički odredi.

Iz Pljevlja pošla sam 18 januara 1944 godine; propusnicu za putovanje do Srbije dobila sam od tamošnjih nemačkih vlasti. Putovala sam preko Sjenice, a na putu nisam imala nikakve neugodnosti. U Rašku, na srpsku teritoriju, prispela sam 21 januara 1944 godine.

Od ustaša koji su se naročito isticali u progonima srpskog civilnog stanovništva sem već pomenutih poimenično su mi poznati: Zajko Zajković, zemljoradnik iz Boranje, srez Goražde–Čajniče; Ibro Borovac, zemljoradnik iz Čajniča; tri brata Čolac, zemljoradnici iz Čajniča, čija mi imena nisu poznata; Ibro Fazlić, bivši policijski stražar iz Čajniča i Himšo Bakaran, bez zanimanja iz Čajniča.

Nemam ništa više izjaviti, a na sve što sam izjavila i što mi je pročitano, smem se zakleti.

DOVRŠENO.

SASLUŠAO I OVERAVA. ZAPISNIČAR.

Drag. Avramović R. Nikšić Bajušić Mila

(Arhiv Jugoslavije – Beograd)

MEHO ARNAUTOVIĆ I PLANJA HUSO U USTAŠKOM LOGORU ROGATICA 3. APRILA 1944.

Priepis

ZAPISNIK:

Sastavljen u uredovnici ustaškog Logora u Rogatici dana 3. IV 1944. g. pristupiše nepozvani Meho Arnautović, i Planja Huso, i izjaviše sliedeće:

I.

Dana 3. IV. 1944. god. pošao sam iz sela Planja, u svoje selo Rakitnica da vidim dali mi je kuća ostala da nije sagorjela, došao sam u svoje selo Rakitnicu svojoj kući i počeo koje kakve stvari da smješćam i uzdizujem kao prozore, vrata koja sam našao razbacana oko kuće.

U istome vremenu izbila je jedna grupa četnika iz odreda Radivoja Kosorića pod zapovjedničtvom Kojića Miladina, isti su nas napali raznim psovkama, ustaše ustašku majku, udarivši mene puškom u leđa

3 puta isto tako su udarali moga prijatelja Husu Planju koji je sa mnom bio.

Odatle su nas potjerali u selo Dobrašinu sa raznim izvikivanjem psujući Državu N. D. H. i ustaše.

Kada su nas dotjerali u Dobrašinu predali su nas Zapovjedniku Njemačke posade u istome mjestu, koji su nas uputili u Rogaticu.

II. Imadete li još nešto kazati, ti Meho i Huso?

Kad su nas dotjerali u Dobrašinu izjavili smo Njemcima da su nas tukli, isti su nam rekli da javimo u Rogatici, starijoj Komandi, da oni povedu izvide. –

III. Možete li se vi na ove svoje rieči i prisegu položiti, ili još nešto da kažete?

Sve što smo imali to smo i kazali, a ujedno se i zakleti možemo što ćemo se i potpisati.–

Da je priepis vjeran svom izvorniku ovjerava.–

Stožernik:
(Stipe Barbarić)

(AOS, a. NDH, k. 187, reg. br. 10/4)

USTAŠKI STOŽER VRHBOSNA SARAJEVO, 18. APRIL 1944.

·USTAŠA· HRVATSKI OSLOBODILAČKI POKRET
STOŽER VRHBOSNA - SARAJEVO

Broj: Taj. 315 / 44.

Sarajevo 18. travnja 1944.

Predmet: Četnici ruše muslimanske kuće u Višegradu.–

1/Postrojničtvo Ustaše-Hrv.oslob.pokreta/Upravni zapovj./ ZAGREB.
2/Zapovjed.SS.divizije "Prinz Eugen" Sarajevo.
3/Glavaru grad.uprave-Sarajevo.
4/Vel.Župi Vrhbosna - - - Sarajevo.
5/Feldkommandantur-Sarajevo.
6/Feldgendarmerie---Sarajevo.
7/Zapovjed.III zbornog područja Sarajevo.
8/ -"- 5.oružničke pukovnije-Sarajevo.
9/Žup.red.oblasti /politički odsjek/Sarajevo.
10/ Državni izvještajni i promičb.ured -Sarajevo.–

Ustaški logor Višegrad u Sarajevu, dostavio je ovom stožeru pod br.143/44 od 15.IV.1944 sliedeći izvještaj:

"Fata Licica iz Sokolovića kot. Višegrad, ostala je sa jednim djetetom za vrieme evakuacije /trajanja/ u Višegradu krijući se po okolnim šumama, sve do oslobođenja Višegrada po njemačkim oružanim snagama.

Imenovana je očitovala, da je vidila, kako četnici ruše u Višegradu preostale muslimanske kuće i druge te tako dobivenim građevnim tvorivom lože vatre.-

Abdulah Ploskić, koji i danas boravi u Višegradu, dao je gore spomenutoj pismeni izvještaj i uputio je, da ga preda ustaškom logoru Višegrad u Sarajevu.-

U izvještaju je bilo sadržano sve što se zbivalo i događalo u Višegradu, za cielo vrieme trajanja evakuacije i te kako po četnicima, tako i partizanima.-

Kako sada u Višegradu surađuju njemačke oruž. postrojbe sa četnicima, te su potonji izdali navedenoj Z Fati Licici, za putovanje propusnicu u Sarajevo, gdje je i doputovala.-

Četnička straža na mostu u Višegradu, pretražila je prigodom puštanja preko mosta spomenutu Fatu, te joj pronašla i oduzela izvještaj Ploskićev i valjda radi toga je iztukli nogama i kundacima od pušaka.-

Ovaj prizor zbio se na očigled stražara na istom mostu, ali ju ovaj nije uzeo u zaštitu/niti četnike opriečio od ~~kuke~~ tuče i zlostavljanja.-

Gornji izvještaj dostavlja se radi znanja uz priklop ovjerovljenog priepisa četničke propusnice, providjene okruglim žigom četničke komande u Višegradu.-

ZA POGLAVNIKA I DOM SPREMNI!

Stožernik:
/Stipe Barbarić/
Barbarić

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST SARAJEVO RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST ZAGREB, 9. JUNI 1944.

Župska redarstvena oblast
Politički odsjek
SARAJEVO

Taj.Broj: 3116/44.

Sarajevo, 9.lipnja 1944.

Dnevni izvještaj.

1/ GLAVNO RAVNATELJSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST – ZAGREB
2/ GLAVNO RAVNATELJSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST URED X – ZAGREB
3/ GLAVNO ZAPOVJEDNIČTVO REDARSTVENE STRAŽE – ZAGREB
4/ GLAVAR GRADJANSKE UPRAVE G.MINISTAR ING VITEZ PEROVIĆ – SARAJEVO
5/ G.VELIKI ŽUPAN VELIKE ŽUPE VRHBOSNA – SARAJEVO
6/ G.STOŽERNIK VELIKE ŽUPE VRHBOSNA – SARAJEVO

Shodno nalogu Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost od 29. prosinca 1942. broj 15060/42., čast mi je podnijeti izvještaj o političkoj i vojnoj situaciji na području Velike Župe Vrhbosna, pokrajnih župa, te u gradu Sarajevu:

7. lipnja t.g.:

U području Rudog četnici njemački suborci u žestokim su borbama sa komunistima, koji nadiru prema zapadu. Četnici dobivaju pojačanje iz Foče.

2 klm južno od Jabučkog sedla, a 9 klm jugozapadno od Rogatice napala je četnička skupina od 30 ljudi jedan teretni samovoz. Druga skupina četnička nepoznate jakosti provalila je sa sjeveroistoka u sela Prosječeno i Lubardiće 12 klm jugoistočno od Rogatice, pa su spalili 6 muslimanskih kuća, ubili 3 muslimana, a 2 djevojke i nešto rogate marve odveli prema sjeveroistoku.

U gradu Sarajevu vlada je red i mir.

ZA POGLAVNIKA I DOM SPREMNI!

Upravitelj
Župske redarstvene oblasti:
/Dr. Smor/

(AOS, e.NDH, k.198, 10/9)

KOMANDANT MILOŠEVSKOG ČETNIČKOG KORPUSA – GORAŽDANSKIM MUSLIMANIMA, 2. avgust 1944.

Goraždanskim Muslimanima!

Vojnički slom Jugoslavije aprila 1941. godine donio je sa sobom svima Srbima paklene muke, koje još i danas traju, koje su Vama svima dobro poznate. Ustaški izrodi, pošto su popalili srpske domove i poklali srpski živalj po cijeloj Hrvatskoj, zapadnoj Bosni i Dalmaciji, došli su pod pokroviteljstvom i zaštitom svojih prijatelja Nijemaca i Italijana, i kod nas u istočnu Bosnu, u koju do sada nikad u istoriji njihova noga ni kročila nije. Šta se od toga vremena odigravalo između rieke Bosne i Drine i Lima, vama je svakako još dobro u sijećanju. Na veliku žalost, ne samo nas Srba, nego i vas Muslimana, mnogi od vas u tom vremenu su nasjeli neprijateljskoj propagandi i umjesto da sa nama zajedno povedu borbu protiv okupatora kao za vrijeme okupacije Bosne, stupili su u službu okupatoru, bilo direktno, služeći kao SS-ovci, špijuni i demuncijanti, bilo indirektno, stavljajući se u službu naših zajed-

ničkih neprijatelja okupatora ustaša. Vama je isto tako dobro poznato, da se mnogi muslimani u istočnoj Bosni tada, slušajući naređenje ustaških došljaka i uljeza, popalili domove svojih komšija s kojima su vjekovima zajedno živjeli, poklali, njihovu čeljad i zavili istočnu Bosnu u crno.

Ali, ni tako ujedinjenim naporima naših neprijatelja nije pošlo za rukom, da istrebe srbsko pleme. Nečuvena divljaštva izvršena nad Srbima u Istočnoj Bosni, pokazala su put svima onima, koji smrt preživješe, put naših lijepih šuma i planina. Došlo je do pravedne samoodbrane i do odmazde. Okupatori, ustaše i kuferaši blagovremeno su se sklanjali ispred gnjeva osvetnika, ali su vas, muslimane, ostavljali, ne htijući da vas sa sobom povedu. I ono što se tada dešavalo, vama je svakako dobro poznato.

Goraždanski muslimani, iako nisu stupili u naše redove da se zajednički borimo protivu zajedničkih neprijatelja, kao što su dužni da čine i kao građani i kao vojnici Jugoslavije, iako nisu stali u aktivnu odbranu svojih srbskih sugrađana, oni su barem, ostali mirni posmatrači ovih žalosnih i krvavih borbi, ovog besmislenog iztrebljivanja između Srba i Muslimana za račun trećega. Oni barem, nisu okrvavili svoje ruke srpskom krvlju, ali je zato i Goražde ostalo dosada relativno dobro pošteđeno od ovih strahota. Kraj rata se približava. Italija je prije godinu dana položila oružje i bezuslovno kapitulirala. Danas njemački kolos stoji na glinenim nogama, i pod udarcima naših velikih saveznika on se ljulja i prijeti, da se svakog časa sruši u prah i pepeo, i da pod svojim ruševinama zatrpa sve one, koji se oko njega kupe i očekuju od njega zaštitu i pomoć.

U tom času goraždanski Muslimani, umjesto da se pridruže nama, aktivno svojom borbom sa nama omoguće protjerivanje okupatora i ustaša i da na taj način pokušaju da operu čast Muslimana i skinu odgovornost sa sebe za masovne pokolje Srba u istočnoj Bosni, u tom presudnom času goraždanski muslimani nasjedaju neprijateljskoj propagandi i počinju da rade ono isto, što su radili rogatički, višegradski i vlasenički muslimani u 1941 i 1942 godini, zaboravljajući, da svaki zločin nad Srbima mora da izazove reakciju.

Sat istorijskih događaja pokazuje minut do dvanaest. Njemačka se nalazi pred svojom propašću, a sa njenom propašću izčeznuće i Nezavisna Država Hrvatska kao dim i ružno sjećanje. Okupatori i kuferaši će otići, a ostaviti vas i nas, da se u tom strašnom času oči u oči pogledamo. – U tom sudbonosnom času mi vas pozivamo, ako već nećete ili ne smijete da stupite u naše redove, kako bi zajednički poveli borbu protiv okupatora, onda da se barem ogradite od zločina pojedinih vaših vođa nad Srbima. U tom sudbonosnom času mi vam šaljemo ovaj

poziv i poruku, prepuštajući vama, da izaberete svoj put, a time i vašu sudbinu. – Vaša je sudbina samo i jedino u vašim sobstvenim rukama.

2. augusta 1944. god. Komandant, ađutant Nj. V. Kralja
a. r. Voj. S. Lukačević[1]

KOTARSKA OBLAST ROGATICA – Velikoj župi vrhbosna
SARAJEVO,30. AVGUST 1944.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
KOTARSKA OBLAST ROGATICA
Broj: taj. 135/44.

Rogatica, 30. VIII. 1944.

Predmet: Četnici se grupišu i traže naoružanje od Srbije. –

GLAVARU GRAĐANSKE UPRAVE VELIKOJ ŽUPI VRHBOSNA
SARAJEVO

Ratni izvjestitelj S. Sekić dostavio je ovoj oblasti spisom svojim Broj 91/Taj., dana 26. VIII. 1944. sliedeće izvješće:

»Na području iztočne Bosne postoji više skupina oboružanih četnika u grupama jačim i slabijim, a prividno neke od ovih skupina surađuju sa Njemcima, koji im daju hranu i streljivo.

Ako promotrimo sve te skupine oboružanih četnika koje su se stavile u suradnju sa Njemcima, prividno ih pomažu u borbi protiv boljševizma dok na drugoj strani otvaraju vatru na pripadnike hrvatskih oružanih snaga, a ima i dokumentarnih slučajeva da i Njemce ne poštede, nego ih u manjim grupama napadaju i ubijaju, kao što su se ponovili slučajevi na području Rogatice.

Govorimo li o četnicima koji prividno surađuju sa Njemcima moramo spomenuti jednu od najjačih skupina četnika koja djeluju na

[1] Vojislav Lukačević (1908, Beograd – 1945, Beograd), privatni činovnik građevinskog društva »Batinjol«, rez. kapetan vojske Kraljevine Jugoslavije. U leto 1941. prišao četničkom pokretu DM. Do jeseni 1944. na visokim vojnim dužnostima (komandant »Starog Rasa«, komandant Hercegovine, komandant korpusa). Kao komandant četničkih snaga u tom periodu rukovodio borbama protiv snaga NOP-a u Crnoj Gori i Sandžaku. Sarađivao je sa neprijateljem u operacijama na Neretvi, Drini, kod Glavatičeva i Kalinovika (1943). Februara 1944. otišao u Kairo, a zatim u London. U zemlju se vratio krajem maja posle više kontakata i dogovora sa izbegličkom jugoslovenskom kraljevskom vladom i zvaničnim predstavnicima britanskih vojnih i političkih funkcionera. S njima u dogovoru, po dolasku organizovao tzv. Nezavisnu grupu nacionalnog otpora JVUO koja je trebalo da obezbedi povratak kralja Petra II u zemlju i obnovu monarhije u posleratnoj Jugoslaviji. U jesen je bio zarobljen od partizanskih jedinica. Zbog niza zločina nad muslimanskim stanovništvom i pripadnicima NOP-a koje su izvršile jedinice pod njegovom komandom, osuđen je na smrt i streljan 1945. u Beogradu.

području Rogatice, a nosi naziv Kosorićev bataljon. Isti bi četnici koji su izkazali lojalnost njemačkim oružanim snagama, danas od njih dobivaju hranu i streljivo, slobodno dolaze u grad Rogaticu, počinili su najgnusnija zlodjela u istome području, a danas zbratinjeni pod nadzorom Njemaca gledaju u pripadnike Hrv. oružanih snaga, tobože bi htjeli još suradnju sa istima.

Kad bi prešli preko svega, gledajući jednom da se smiri, ili imajući pred sobom jednog neprijatelja, tj. partizane, oni bi pod maskom i u momentima prikazali se partizanima i napadali, ili bi kao četnici drugog odreda otvorili vatru na pripadnike hrvatskih oružanih snaga.

Isti četnici od 1941. do danas, prividno prikazujući se da oni nisu krivci, nego partizani (bili su jedno i drugo), počinili su najgnusnija zlodjela nad hrvatsko-muslimanskim pučanstvom od kojih ću navesti samo statistiku, a da navodim sve u detalje prešao bih i literarnu odmazdu, a možda ne bih mogao završiti ni najvećoj knjizi o zlodjelima četnika samo na području kotara Rogatica.

1941–1944.

1. Grad Rogatica 854 domova zapaljeno
   432 Hrvata ubieno
2. Obćina Sokolovići: 13 sela: 389 domova zapaljeno
   842 ubieno
3. Obćina Borika: 21 selo 913 domova zap.
   1179 ubieno
4. Obćina Ustiprača 15 sela: 323 doma zap.
   1934 ubieno
5. Obćina Žepa 14 sela: 383 domova zap.
   204 ubieno
6. Obćina Tetima: 20 sela pop. 250 domova
   323 ubieno
7. Obćina Prača, 29 sela: 135 domova zap.
   239 ubieno.
8. Obćina Sokolac: 11 sela: 246 domova zapaljeno,
   325 ubieno.

Pređemo li sve što su četnici učinili dobit ćemo jasnu sliku, da sa njima od strane hrvatskog pučanstva nema nikakve suradnje, niti bi se mogla ista proizvesti, kada isti i danas sa geslom veliko-srbstva »za kralja i za otadžbinu« provode ista zlodjela ubijajući i pljačkajući bez prekida hrvatsko-muslimansko pučanstvo.

Svi pokušaji četnika da ometu svoj lukavi trag zlodjela bili su vazda odkriveni. Sami pokušaj četnika da napadnu njemačke preselice

obučeni u ustaške odore bili su odkriveni samim Njemcima, videći da ih napada onaj, kome daju streljivo i sa kim su stupili u suradnju i slučaj na Semeću, dne 12. lipnja 1944. kada su četnici u ustaškim odorama napali jednu manju njemačku preselicu na putu iz Višegrada u Rogaticu bio je odkriven, jer su ubijena dva četnika, koji su nosili ustaške odore, a bili su četnici iz odreda Kosorić Radivoja, kojem daju streljivo i hranu i sa njima surađuju u borbi.

Ponovljena zlodjela četnika u 1944. na području Rogatice ne mogu biti nikakav faktor reda i suradnje naprama hrvatskim oružanim snagama, kada su one pozvane da štite i brane hrvatski narod, a ne uništavaju i pljačkaju kao četnici.

Kosorić Radivoj videći da ne može lukavo nastupati prema hrvatskim i oružanim snagama, morao se povući. Lažno je izjavljeno Njemcima kao i našim oružanim snagama, da je poginuo i da ga više nema.

Prema utvrđenim podacima Kosorić se nalazi u Srbiji, u gradu Užicu, tobože da je uhićen i nalazi se u pritvoru, dok se četnici njegovog područja grupišu i stalno krstare iz Srbije u Hrvatsku. Prividna mržnja četnika koji dolaze iz Srbije nama je podpuno jasna, da je ona samo organizacija, a prikazana je Njemcima borbom četnika i mržnjom koji dolaze iz Srbije.

Prije izvjesnog vremena došla je jedna skupina dobro oboružanih četnika među odrede Kosorić Radivoja da bi sprovela tajnu organizaciju četnika i držala stalnu vezu sa Srbijom, a u oskudici sa streljivom rečeno im je da će dobiti isto iz Srbije.

Postrojba koja zaštićuje područje Rogatice mora biti vazda jaka i oprezna, a najveća bi joj opasnost bila ako bi usliedilo povlačenje Njemaca iz tih krajeva.

Koliko se može saznati da u njihovim logorima vlada veliko nezadovoljstvo, uslied dolazka Srbijanaca, koji traže otvorenu borbu sa hrvatskim oružanim snagama, a oni to ne bi mogli lukavo izvesti plašeći se vatre Njemaca i naših oružanih snaga.

Nakon odlazka Kosorića u Srbiju, odigrava se među njima podjela, jedni su za Kosorića u većini, dok bi drugi bili voljni Srbijancu i njegovom suradniku Neškoviću, koji okuplja svoje ljude na glasove i želio bi pobjedu dobiti.

Dok je Kosorić lukavo uhvaćen i sproveden u Srbiju, novoproglašeni komandant njegovog bataljona izjavio je da je ubien, a za krivicu koja je stavljena Njemcima do znanja surađivao sa partizanima u svakoj borbi zajedno sa Njemcima pomagao je partizane, ili obavistio o podhvatu.

Jasno se vidi, da se radi o daljnjoj vezi sa Njemcima, jer im je potrebno streljivo, a također i održanje privremeno dok se sprovede orga-

nizacija, a onda bi oni izveli svoj rad kao što su se i naučili, imajući iz-
kustva vodeći borbu sa tim najvećim neprijateljima ove države.

Prednje se dostavlja s molbom na znanje.–

ZA DOM SPREMNI!

Kotarski predstojnik:
(B. Tirić)

M.P.

(AOS, a. NDH, k. 154, reg. br. 54/18)

KOTARSKA OBLAST ČAJNIČE I GORAŽDE, 3. OKTOBAR 1944.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
Kotarska oblast Čajniče i Goražde
Broj: 138/44. taj.
Predmet: izviešće o stanju u
Goražde i okolice.

Goražde, 3. listopada 1944.

Glavaru građanske uprave – Sarajevo
Velikoj župi vrhbosna – Sarajevo
Župskoj redarstvenoj oblasti – Sarajevo

Čitavo područje kotara Čajničkog na desnoj obali Drine i većina selo obćine Podhranjenske kao i samo Goražde i okolina na lijevoj strani Drine nalazi se u rukama četnika od 11 prošlog mjeseca do sada.

Na 27. prošlog mjeseca Goraždanska milicija V. bojna 8. posad. zdruga vršila je podhvat protiv četnika na Hranjenu i okolini prema Goraždu ali kako nijesu Ustaške postrojbe i Hrenovice i Mesića sudjelovale u ovoj borbi prema stvorenom planu milicija se povukla u Praču jer su četnici bili brojčano mnogo jači i naoružani teškim oružjem.

U borbama u ovom kraju do sada je poginulo 11, a ranjeno ih 30 milicionera, dok su na strani četnika žrtve mnogo veće. Četnička snaga u krajevima broji se oko 2.000 ljudi, naoružani su dobro imaju pored više teških strojnica i dva teška bacača (dok naši neimaju ni jednoga) od strojnica neimaju dovoljno naboja, četnici su pomiješani domači i strani komandant im je iz Goražda Jugoslavenski major Drašković i više strani častnika a i domači su sa njima. Od muslimanskog pućanstva u ovim mjestima koja su pod njihovom vlašću pljačkaju naročito goveda, stoku i hranu sa izgovorom da to uzimaju za Jugoslavensku vojsku jer se oni tako nazivaju, i to tjeraju na desnu obalu Drine domaći četnici prebacuju i svoje porodice na desnu obalu Drine jer se boje jače akcije sa Hrvatske strane.

Na 27. prošlog mjeseca: oko 100 četnika i 25. njemaca otišli su preko Jabuke više Goražda prema Ustiprači, sobom su vodili 2 vola 1 kravu i 3 konja, koje su utovarili u vagon i odvezli prema Višegradu i to dali njemcima za 8 sanduka naboja koje su istog dana dovezli u Ustipraču a odatlen za Jabuku i Goražde. U borbama na Hranjenu i Jabuci zapaljene su nekolike pravoslavne kuće a odmah poslije toga četnici su popalili muslimanska sela, Čemernicu gornje Bare, Strmnik, Radonjiče, Knočiće i Jaronuše iz kojih je pućanstvo izbjeglo golo i boso ostavši ne u kućama koje su sve do temelja izgorjele, ovo izbjeglo pućanstvo nalazi se od Prače do Pala bez ikakvih sredstava za život na goloj ravni.

Prije nekoliko došla je jedna grupa četnika i milicije iz Priboja U Goražde sa vođom muslimanom Ćamilom Hanagičem iz Priboja, te su pozvali tamošnje muslimane muslimane–miliciju da se pridruže knjima i da zajednički surađuju, ali su to ovdašnji muslimani odbili da oni neće nikakve suradnje sa njima. Na 30. prošlog mjeseca došao je Ćamil Hasanagić sa nekoliko svojih ljudi muslimana na Mravinjac ovdašnjoj miliciji na zdogovor kojom im je prilikom u povjerenju rekao, da ne sklapaju nikakve paktove sa četnicima, jer da sa strane četnika ne postoji nikakova iskrenost u tom pravcu, i da će on nastojati da se sa svojim muslimanima–milicijom pridruži našoj miliciji: ovi četnici i milicija iz Priboja, izbjegli su ispred partizana koji nadiru iz Sanđaka.

Muslimansko pućanstvo u okupiranim mjestima od četnika nalazi se u opasnosti kako u pogledu imovine tako i u pogledu života.

Mjestna posada milicije I. bojne 8. posadnog zdruga nije u stanju sama preduzeti akciju čišćenja ovog terena od četnika jer neima teškog oružja, a niti naboja za oružje koje imaju, pa dabi se spasilo ovo pućanstvo potrebno je, da se što žurnije pošalje jača pomoć ovoj posadi da bi se odmah preduzela temeljita akcija u čišćenju ovih krajeva od četnika.

Za Poslanika i Dom Spremni!

Kotarski predstojnik:

M.P.

(AOS, a. NDH. k. 202, reg. 61.30/12)

ČLAN ČETNIČKOG CENTRALNOG NACIONALNOG KOMITETA – KOMANDI ZAPADNE BOSNE (SREDNJEBOSANSKOM ČETNIČKOM KORPUSU), 14. SEPTEMBAR 1944.

Član
Cen. Nac. Komiteta Kr. Jug.
Br. služ.
Dana, 14. IX. 44.

KOMANDI ZAPADNE BOSNE
Bratu Slavku Vranješeviću, pukovniku

GDE BUDE

Ovih dana osnovana je prva u ovom kraju muslimanska četnička četa. Ja sam bio sa njima i to su pošteni i o Srpski narod neogrešeni Muslimani, pristalice Ravnogorskog Pokreta i nacionalno ispravni. To su većinom Muslimani iz Lišnje, Vrbanje i Kotor Varoša, i oni garantiraju da će iz ovi sela u najskorije vrijeme organizovati se mnogo četnika samo da ne bude međusobnih ispada i spriječi pljačka njihovih kuća.

Ja sam u tom pogledu dao 10 000 kn za cigarete i druge potrebe, samo su me još molili da im nabavimo vojnički kazan. Pošto to nije u mojoj nadležnosti gledajte Vi da im ga nabavite i što prije uručite.

Sa njima treba održavati što bolju vezu kako bi i Muslimane pridobili za četnički pokret.

S vjerom u Boga za Kralja i Otađbinu!!!
Draža nas vodi ka veličini i slobodi!!!

Član Cen. Nac. Komiteta Kr. Jug

KOMANDA
ZAPADNE BOSNE
Br, Službeno.
15. septembra 1944. g.

Komandantu Srednjobosanskog Četničkog Korpusa.–

Na znanje i postupak. Sa Muslimanima održavati što prisnije veze. Nabaviti im kazan za kuvanje.

Slavko Vranješević

(AOS, Ča, K. 226, reg. br. 28/11)

JOSIP BROZ TITO – PRVI KONGRES UJEDINJENOG SAVEZA ANTIFAŠISTIČKE OMLADINE SRBIJE, 16. NOVEMBAR 1944.

Drugovi i drugarice!

Omladino Srbije!

Dozvolite mi da vam prije otvaranja ovog vašeg kongresa kažem nekoliko riječi. *(»Živeo! Živeo!)* Osjećao sam da mi je dužnost da dođem ovamo i da vas pozdravim u ime Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, u ime onih heroja koji nisu mogli da budu danas ovdje jer su dali svoje živote za slobodu naroda Jugoslavije. *(Cela sala ustaje i kliče: »Slava im!«)*

Mi dugujemo omladini Srbije vrlo mnogo. Narodi Jugoslavije duguju svojoj omladini vrlo mnogo. Nikada neće biti moguće dovoljno ocijeniti onu ulogu koju je omladina Jugoslavije, a u prvom redu omladina Srbije, odigrala u ovoj velikoj oslobodilačkoj borbi za opstanak i slobodu naših naroda. Godine 1941, ovdje, na ulicama Beograda, mladići i djevojke, skoro djeca, na poziv Komunističke partije *(jednodušni poklici: »Živela!«),* pošli su u borbu *(dvoranom se prolama »Partija! Partija! Partija!«)* ne štedeći svoje mlade živote. Omladina u Beogradu, omladina u Kragujevcu, omladina u Valjevu, omladina u Užicu, omladina u Požarevcu, omladina u svim gradovima Srbije, omladina srpskih sela – digla se i pošla u borbu protiv najvećeg neprijatelja i srpskog i svih naroda Jugoslavije – njemačkog okupatora i njegovih slugu. Kad idu u borbu ljudi, vojska koju je država stvorila, odrasli ljudi, onda je to dužnost prema svojoj otadžbini, onda je to dug svakog građanina i rodoljuba. Ali, kad bez mobilizacije, dobrovoljno, djeca od 12, 14, 15 i 16 godina idu u borbu, znajući da će u njoj poginuti – onda je to više nego dug prema domovini, onda je to natčovječanski heroizam mladih ljudi, koji žrtvuju sebe, iako još nisu upravo ni stupili u život – da bi buduća pokoljenja bila srećna. *(Jednodušni povici: »Tako je! Živeo!«)*

Omladino Srbije!

Ja sam srećan što vam mogu ovo priznati:

Bila si nosilac one velike naše ideje bratstva i jedinstva naroda Jugoslavije.

Gledao sam omladinu Srbije ne samo u borbi u Srbiji, gdje smo počeli; ja sam je gledao u borbi po najtežoj studeni, skoro polubosu u Bosni 1941. i 1942. godine; vidio sam je u Bosanskoj krajini, u Dalmaciji, svuda.

Svuda je ona bila u prvim redovima. Dostojno se pokazala, kao dostojna nasljednica svojih predaka, srpskih ustanika, srpskih heroja.

Danas one žrtve koje su dali vaši drugovi koji su pali u borbi zahtijevaju od vas, mladih iz Srbije, da produžite njihovo djelo za koje su oni dali svoje živote. *(Jednodušan odziv: »Hoćemo! Hoćemo!«)* Oni ne mogu da dijele ovu sreću, danas, zajedno s nama, ovdje, i utoliko je veći vaš dug prema njima. Oni su otišli i treba da dođu drugi, treba da produžimo borbu za potpuno oslobođenje naše napaćene domovine; moramo da produžimo djelo na izgradnji naše razorene zemlje. *(Jednodušan odziv: »Hoćemo! Hoćemo!«)*

Ja sam došao danas ovamo ne da vam govorim o tome kako je Srbija već slobodna i kako će sve sada biti lako i lijepo; ja sam došao ovamo da pred vas stavim nove zahtjeve, nove zadaće koje vi treba da izvršite jer to traže žrtve koje su pale za one ideje za koje vi treba da se borite i da ih ostvarite. *(Jednodušan odziv: »Hoćemo! Hoćemo!)*

Ja sam uvjeren – jer vjerujem vama, omladini Srbije – da ćete vi časno izvršiti svoj dug prema svojim palim drugovima, prema svome narodu i prema žrtvama koje su već date u ovoj velikoj borbi. *(»Hoćemo! Hoćemo!«)*

Pred nama ima još teških zadataka. To i hoću da vam kažem. Vi morate biti spremni na natčovječanske napore ne samo u borbi s oružjem u ruci. Tu je sad već lakše, tu smo najvišu tačku napora prešli – ovdje je s nama herojska Crvena armija. *(Svi prisutni ustaju i dvoranom se prolama: »Živela Crvena armija«)* Ovdje je danas pola miliona Narodnooslobodilačke armije naroda Jugoslavije, sve bolje i bolje naoružane; s nama su naši veliki saveznici! *(Poklici: »Živeli! Nismo sami!«)*

Ali pred vama stoji zadatak izgradnje naše zemlje, naše razorene zemlje. Kao što smo se mi 1941. godine – u nejednakoj borbi – oslonili na omladinu i nismo pogriješili i uspjeli smo, tako se i sada oslanjamo na omladinu i uvjeren sam da ćemo uspjeti. Svuda gdje je potrebno stvarati unosite isti elan koji ste imali na bojnom polju, kada je trebalo da se ogledate se neprijateljem. Pjesma se orila u jeku borbe i u najtežim časovima našim. Ta mladalačka pjesma neka se ori i pri radu, u stvaranju još ljepšeg i boljeg života no što smo (ga) imali i no što je bio.

Mi nećemo više onakvu Jugoslaviju kakva je bila prije ovoga rata. Mi hoćemo cvatuću zemlju, u kojoj će mlade generacije imati sve što je potrebno za njihov pun razvitak, da se posveti svako onome zvanju koje želi.

Omladino Srbije! Danas su naše željeznice razorene – treba graditi željeznice. Naši su mostovi porušeni – treba graditi mostove. Naši su putevi porušeni – treba graditi puteve. Naši su gradovi bez ogreva – treba ih snabdjeti ogrevom. Imamo stotine i stotine teških nedaća, stotine zadataka koje moramo riješiti. To nije stvar može biti samo nekog odbora, nego i vaša stvar. Vaše oči i vaše ruke moraju se svugdje vidjeti, svugdje doprinijeti svoj udio. I da bismo mogli dokrajčiti ovu borbu,

mi moramo raditi na izgradnji naše domovine. *(Jednodušan odziv: »Hoćemo! Hoćemo!«)*

Kad svršimo s mrskim osvajačem, kada oslobodimo potpuno našu zemlju, računamo na vas da ćete biti svuda gdje je najteže i kuda ćemo vas zvati. *(Jednodušan odziv: »Hoćemo! Hoćemo!)* Vi ste naša nova armija, armija rada, koja će stvoriti i sebi i budućim pokoljenjima bolju i srećniju budućnost. *(Opšte burno odobravanje i povici: »Tako je!«)*

Prema tome, drugovi i drugarice, kada na ovom vašem kongresu, veličanstvenom kongresu, pristupite radu, vi treba da se pozabavite svim tim stvarima. Ja sam govorio ovdje o vašim zadacima. To su vaše dužnosti.

Ali moram da kažem da vi imate i prava, a tu su prava: da omladina i u toku ovoga rada i ovih napora ima pune mogućnosti da se prosvjećuje, intelektualno razvija, da ima ono što je mladosti potrebno, to jest da se i veseli. Ja mislim da me niste krivo razumjeli. Omladina treba zabave: treba da razvija sport radi razvijanja fizičke snage; ona mora imati osim svojih škola i razne druge kulturne institucije. To tražite i postavite ovdje na kongresu, tražite od vaših organa narodne vlasti. *(Povici: »Tako je!« Burno klicanje: »Živeo Tito!«)*

Naša narodna vlast *(»Živela!«)*, razumije se, mora voditi brigu o omladini. Ali ako bi ona što propustila tu i tamo, ako bi ona što zaboravila i ako neće ponekad da vas sasluša, dođite k nama i kažite: tako i tako. Jer mi hoćemo, jer mi znamo da s mladošću i s mladom generacijom možemo postići ciljeve i ideale za koje smo se borili, jer znamo da mlade generacije ulaze u ovu borbu sa čistim srcem i željom da stvore i sebi i svima budućim pokoljenjima bolju budućnost. Omladina nije zatrovana raznim političkim ili raznim drugim idejama, mislim politikanstvom – protiv narodnih ideja. Ona mora da bude nadahnuta jednom idejom, – idejom jedinstva i bratstva slobodne Jugoslavije i idejom stvaranja bolje budućnosti jedne istinski federativne Jugoslavije *(»Živela federativna Jugoslavija!«)* Ta ideja mora da vlada našom omladinom, jer sad nije vrijeme za politiziranje ili za okupljanje oko ove ili one partije. Mi imamo jednu jedinstvenu organizaciju u Jugoslaviji, a to je Narodni front Jugoslavije, oko koga treba svi da se okupe *(»Živeo Narodni front!«)* Narodni front je spasao Jugoslaviju. Narodni front je spasao naš narod od propasti i, iako smo onda još bili slabi, taj front je ipak stvorio novu i srećnu Jugoslaviju, jer je to partija u koju se sliva sva rodoljubiva omladina, jer je to partija svih poštenih Jugoslovena od mladosti pa do daljih zrelih godina. Takvu organizaciju mi hoćemo, a ko neće takvu organizaciju, znači da on ne želi dobro svojoj omladini i da ne želi dobro svojoj otadžbini. *(Burni usklici: »Tako je!«)*

Dozvolite mi da vas na kraju svoga govora još jedanput pozdravim i da vam napomenem: čuvajte sve one tekovine koje su toliko mnogo koštale, koje su koštale toliko dragocjenih mladih života. *(»Slava im!«)*

Neka živi naša omladina Srbije! *(»Živela!«)*

Neka živi omladina Jugoslavije u bratskoj i jedinstvenoj federativnoj Jugoslaviji! *(»Živela!«. Burni aplauz s uzvicima i skandiranjem: »Živeo Tito!« Skandiranje: »Heroj Tito!«)*

(»Borba«, 16. novembar 1944.)

USTAŠKI STOŽER VRHBOSNA SARAJEVO, 1. FEBRUAR 1945.

Priepis.

»USTAŠA« HRVATSKI OSLOBODILAČKI POKRET
STOŽER VRHBOSNA SARAJEVO
Broj: Taj. 7/45

Sarajevo, 1. veljače 1945.

Predmet: Četnička krvoločtva
izvršena nad Hrvatima-muslimanima
u selu Vinograd, obćina Prača, 21. XII. 1944.

1. Glavaru građanske uprave Sarajevo
2. Velikoj župi Vrhbosna Sarajevo
3. Zapovjedničtvu III. zbornog područja – Sarajevo
4. Feldkommandantur Sarajevo
5. Konzulu Velikog Njemačkog Reicha Sarajevo
6. Državni izvještajni i promičbeni ured Sarajevo

Načelnik obćine Prača kao i ustaški logor u Rogatici, dostavili su ovom stožeru u gornjem predmetu sliedeće:

Dne 21. XII. 1944. godine oko 18 sati došla je jedna grupa četnika, njih oko 12 na broju, a predvođena sa njihovim komandantom Grujom Cvjetinovićem zemljoradnikom iz sela Šahinovića blizu s. Vinograda, obćine Prača kotar Rogatica, te je upavši u selo Vinograd, odmah su izkupili muslimane iz njihovih kuća, na broj 27 duša, te ih poveli do kuće nekog Ninkovića u isto selo. Tu su odvojili 5 mužkaraca i dvije ženske, te su ih odveli u nepoznatom pravcu i do danas se nije moglo saznati za njihovu sudbinu, a niti je muslimanska milicija mogla do danas pronaći njihove lješeve. Drugu grupu ostatak, odveli su na drugu stranu do mjesta Jašen Do, udaljeno od prilike 4 klm. od Vinče,

te su ih poredali pored jedne zemljine usjekline, postavili dva mitralje-za i otvorili paljbu na njih. Iz mitraljeza su pucali i ubijali četnici neki Pečenica Miladin iz Gornje Vinče (seoska mahala odmah do navedene Vinče) i neki Cicmilo, čijeg imena neznam, ali je odnekle iz Vlasenice, kotar Rogatica.

Pošto su smatrali da su čitavu grupu ubili, oni su se udaljili ostavivši lješeve onako kako su popadali.

Tom prilikom srećnim slučajem ostale su na životu dvije sestre i to Hama i Almija Gugić. Hana nije uobće pogođena od metka, nego je prilikom pucnjave samo pala, dok je Almija pogođena u obraz, te joj je razbijena vilica. Sestre nisu znale tog momenta da su obadvije ostale žive, te je svaka kako se je izvlačila izpod lješina otišla na drugu stranu i to Almija je otišla u selo Vrhbarja, obć. Prača, a Hana u selo Zagajevo ista općina. Tom prilikom je Hana povela sa sobom dvoje djece koja nisu tom prilikom ubijena, nego su samo kao i one samo pale na zemlju.

Kad su četnici odveli navedeno ljudstvo oni su prvo podpuno opljačkali selo Vinograd, a zatim poslije pljačke su zapalili sve kuće, štale i ostalo, tako da je muslimanski dio Vinograda podpuno izgorio i uništen, a ostatak stanovničtva, koje je uspjelo da izbjegne pokolju, pobjeglo je u selo Strane gdje se sada nalazi jedna ustaška postrojba, pod njihovu zaštitu. Ima ih oko 148 koji su podpuno bez krova i ma kakove druge obskrbe.

Napominjem da stanovnici poubijanih sela živili su pomiješani sa Srbima, te nisu ništa dali povoda da se ovako na zvjerski način ubijaju Hrvati-muslimani i muslimanke i njihova djeca, nego je ovo čista osveta od strane vlaškog elementa, koji nastoji pod svaku cijenu da se iz Iztočne Bosne iztriebi Hrvati muslimani, pa ja kao predstavnik obćine Prača, podnosim ovu prijavu i molim Vas da istu dostavite u prvom redu zapovjedniku I. stajaćeg djelatnog ustaškog zdruga u Sarajevu g. ustaš. bojniku Mamiću. Nadalje Ministarstvu unutarnjih poslova i Ministarstvu oružanih snaga. Napominjem također, da su Hrvati muslimani dali oko 12.000 žrtava u kotaru Rogatica, jer su svi listom za Poglavnika i Nezavisnu Državu Hrvatsku te se nadamo i podpuno smo osvjedočeni da će zapovjednik I. stajaćeg djelatnog ustaškog zdruga sa svoje strane sve sile upotriebiti da se ova zlikovačka banda iztriebi i stane na kraj, a mi iz kotara rogatičkog svi smo pripravni uzeti oružje u ruke i braniti svoju domovinu od zakletog neprijatelja.

Sarajevo, dne 28. XII. 1944.

Murat Komarica
načelnik ob. Prača, v.r.

Dostavlja se radi znanja s molbom da se protiv počinitelja četnika povedu mjere, kako bi prestali sa njihovim nasrtajima i goloruko pučanstvo.

Za Poglavnika i Dom spremni!

Stožernik:
Stipe Barbarić, v.r.

Za tačnost priepisa jamči:
Sarajevo, 7. veljače 1945.

Upravitelj pomoćnih ureda:
(J. Pocak)

V. Ž. Broj: 121/Taj. 1945.

M.P.

(AOS, a. NDH. k. 188, reg. br. 58/3)

PRILOZI

ŽRTVE USTAŠKE STRAHOVLADE POSLJEDNJIH DANA OKUPACIJE SARAJEVA

Ovaj puta donosimo radi javnosti imena žrtava ustaške zločinačke strahovlade posljednjih dana okupacije u Sarajevu, osuđenih osudama Prijekog suda krvoloka Luburića od 5. marta 1945. g. UKP. br. 1/45 od 10. marta 1945. g. Ukp. br. 2/45, neosuđenih te obješenih i izvješenih na javnom mjestu na Marindvoru dana 28. marta 1945. g., kao i imena onih žrtava pronađenih u bašti njegovog stana, inače odvedenih noću i na zvijerski način mučenih uz pjesmu i orgijanje pobješnjale ustaške bagre.

ŽRTVE PRONAĐENE U BAŠTI VILE BERKOVIĆ:

Slijedeće su žrtve pronađene u bašći vile »Berković« u ulici Skenderiji gdje je stanovao zločinac Luburić:

1. Adžović Ešref
2. Begeta Mulo
3. Hadžimuratović Esad
4. Horozović Fadil
5. Klikić Karlo
6. Kobiljak Ismet
7. Konjević Dušan
8. Lazarević Ana
9. Mešid Ahmed
10. Nazečić Halid »Dundo«
11. Piladžić Ismet
12. Radulaška Olga-Seka
13. Sabrihafizović Džemil
14. Tokalija Salem
15. Zazula Sergije
16. 6 nepoznatih lica

ŽRTVE OTKOPANE I PREPOZNATE NA DARIVI:

Otkopane su i prepoznate na Darivi na Bentbaši, te izložene u skloništu građanstvu na uvid i posvjedočenje kakva nasilja je vršilo ustaštvo nad njihovim najboljim sinovima i na kakav su sve način mučene prije njihovog konačnog ubijanja sledeće žrtve:

1. Šarenkapa Safet
2. Đokić Simo
3. Šukrin Rasim
4. Vasiljak Ivan
5. Sarić Ragib
6. Sarić Edhem
7. Sarić Kasim
8. Šaran Lutvo
9. Pašić Suljo
10. Saran Branko
11. Džemidžić Mesud
12. Skando Ćamil
13. Ing. Dušan N. iz Hadžića
14. Prašelj ing. Matko

15. Hadžović Salih
16. Rojnik Slavko
17. Cerkez Štefanija
18. Fazil Omer
19. Hodžić Hamdija
20. Avdić Pašo
21. Ćemalović Mustafa
22. Smiljanić Rada
23. Samardžić Ivanka
24. Pavlić Efem, slovenac
25. Pauković Anka
26. Tušeljak Marinko
27. Keško Stanislav
28. Kusturica Edhem
29. Mirković Vlado
30. Hajrović Mahmut
31. Mujkanhodžić Salih
32. Odović Veljko
33. Odović Žarko
34. Odović Zorka
35. Buđan Anđa
36. Neretljaković Halid
37. Talović Hamza
38. Mulahasanović Avdo
39. Opijač Hasan
40. Pavlin Pavle
41. Avdić Hamid
42. Hajdarević Hasan
43. Mičević Aco
44. Mičević Ostoja
45. Kreho Ragić
46. Bjelica Dušan
47. Lukavac Šukrija
48. Karamehmedović Meho
49. Islamović Huso
50. Delalić Omer
51. Krpetina Grujo
52. Levnajić Mane
53. Viligorac Salih
54. Potogija Muhamed
55. Spahić Mustafa
56. Kelez Jakov

i još 14 osoba nepoznatih

NEPREPOZNATE ŽRTVE

Među neprepoznatim žrtvama svakako biće žrtava, koje su osuđene na smrt strijeljanjem osudama Prijekog suda Stožera Luburića Ukp. br. 1/45 i UKP. br. 2/45 od 5. i 10. marta objavljenim u Novom listu od 3. aprila 1945. g. a koje nisu mogle biti prepoznate od građanstva radi njihove iznakaženosti zločinačkim radnjama ili radi toga što su iste iz drugih mjesta ili manje poznati u Sarajevu. Radi toga donosimo imena osuđenih gore pomenutim osudama:

1. Pecić Muhamed
2. Vučjaković Muhamed
3. Zelo Jusuf
4. Koluder Pašo
5. Maljebić Arslan
6. Bobić Mustafa
7. Pilavdžić Alija
8. Alender Sulejman
9. Salković Salem
10. Rebac Ahmed
11. Zubac Ivan
12. Ćumurija Mehmed
13. Glavović Mujo
14. Raljević Ibrahim
15. Klikić Ivan
16. Stroman Miroslav
17. Durić Vahida
18. Segović Nikola
19. Vagner Ljudevit
20. Foht Josip
21. Foht Šarlota

Osudama UKP. 8/45, 9/45, 10/45, 13/5 od 21, 24. i 26. marta 1945. g. osuđeni su na smrt strijeljanjem slijedeći:

1. Nazečić Halid
2. Džemidžić Mesud
3. Kelez Jakov
4. Šarenkapa Safet

5. Kolumbić Nikola
6. Paulić Ekrem
7. Đokić Simo
8. Vujasinović Drago
9. Prašelj ing. Matija
10. Smiljanić Radojka

POMILOVANI NA DOŽIVOTNU TAMNICU

Na smrt osuđeni:

1. Matić Ratko
2. Ćatipović Davor
3. Hadžović Salih
4. Hadžiibrahimović Galib
5. Hadžiselimović Ferid
6. Gangibegović Abid
7. Sahačić Šulejman
8. Mehmedbašić Nasiha
9. Zemunović Hajrudin
10. Damjanić (nepoznato ime)

Ova lica su osuđena na doživotnu robiju.

Pored toga pomenutim osudama osuđeni su na doživotnu tamnicu kao i na više godina teške tamnice niže navedena lica, koja su u nekoliko transporata iz Sarajeva upućeni u logore u pravcu Zagreba, kao i sa njima mnogi drugi hapšenici, čija ćemo imena naknadno donijeti po dobivenim obavještenjima.

NA DOŽIVOTNU TEŠKU TAMNICU:

1. Alikadić Rasim
2. Nezirhodžić Abdulah
3. Terzić Ibrahim
4. Kariklić Ljubica
5. Žigart Ivan
6. Durbešić Neven
7. Knežević Dobrila
8. Krsmanović Glišo
9. Martinović Stjepan
10. Kalinić Nikola

NA KAZNU VIŠE GODINA TEŠKE TAMNICE:

1. Sulejmanović Kemal, 7 godina
2. Pala Edhem, 7 godina
3. Rizvanić Omer, 7 godina
4. Kapetanović Salko, 20 godina
5. Radoslavljević Lazar, 10 godina
6. Repovac Bakir, 10 godina
7. Durić Mahmut, 7 godina
8. Majer Ljubiša, 7 godina
9. Džumhur Džemal, 5 godina
10. Vujević Milan, 3 godine
11. Mandić Stana, 5 godina
12. Hadžiomerović Emica, 20 godina
13. Adžemović Šerif, 15 godina
14. Nalčadžić Husejin, 15 godina
15. Keketović Osman, 10 godina
16. Bahtijarević Kemal, 10 godina
17. Kažinić Džemil, 5 godina
18. Bešlagić Rešad, 2 godine
19. Kučukalić Irfan, 1 godinu
20. Paulić Marija, 15 godina
21. Kovačić Dr Makso, 5 godina
22. Šahinpašić Fatima, 2 godine
23. Trgić Ante, 2 godine
24. Kariklić Vukosava, 1 godina
25. Gajer Emilija, 1 godina
26. Knežević ing. Stipe, 1 godina
27. Hamzić Izeta, 5 godina
28. Parlov Stjepan, 5 godina
29. Tomašević Višnja, 5 godina
30. Peček Mila, 5 godina
31. Blagovčanin Grozdana, 3 godine
32. Ordulj Jozefina, 3 mjeseca

M.P.

(FOND ARHIV GAZI HUSREV-BEGOVE BIBLIOTEKA, A 3769, str. 23-25.)

IZVOD IZ ELABORATA DRŽAVNE KOMISIJE ZA UTVRĐIVANJE ZLOČINA OKUPATORA I NJIHOVIH POMAGAČA, 1946. Inventarski broj 16.740

Inv. br. 16740

13. SS BOSANSKO-HERCEGOVAČKA DIVIZIJA ZVANA »HANDŽAR«

SASTAV DIVIZIJE

U sastav ove divizije ulazila su dva pješadijska puka i jedan artiljerijski puk i to: 27. brdski lovački puk, 28. brdski lovački puk i 13. artiljeriski puk.

I 27. i 28. pješadijski puk bio je sastavljen od četiri bataljona, a dalje svaki bataljon imao je u svom sastavu šest kompanija. 13. artiljeriski puk bio je sastavljen od četiri diviziona.

Osim ovih glavnih sastavnih dijelova 13. SS divizije u njen sastav ulazile su i neke manje jedinice od kojih su poznate: Aufklärungsabteilung, Flackabteilung, Panzerjegerabteilung, Nachschubat, Aufbaustab, pionirski bataljon, konjički bataljon, biciklistički bataljon, izviđački bataljon i auto-čete pri svakoj regimenti.

LJUDSTVO DIVIZIJE

Ova divizija bila je sastavljena od 60% Muslimana Bosanaca i nešto Albanaca i 40% Njemaca. Komandno osoblje bili su u glavnom sve Njemci tako da je među oficirima bilo svega 10% Muslimana, među podoficirima 50% Njemaca, 50% Muslimana, dok su vojnici bili uglavnom Muslimani iz Bosne i Hercegovine, mali broj Hrvata koje su većinom odvajali za policisku službu i komore. Među komandnim njemačkim osobljem bio je veliki broj Jugoslovena Folksdeutschera.

STVARANJE DIVIZIJE

Ova divizija stvorena je u maju 1943. godine na osnovu sporazuma između vlade Njemačkog Reicha i vlade Nezavisne Države Hrvatske. Ideja i naređenje za stvaranje ove divizije došle su od Reich-füehrera Himmlera odnosno od vrhovnog zapovjedništva SS postrojbi u Berlinu.

Postojali su dvojaki razlozi za stvaranje ove jedinice. Pored vojničkog cilja (borbe protiv NOV-a) došlo je do stvaranja ove divizije i iz političkih ciljeva. Trebalo je stvoriti bazu za otcjepljenje Bosne i Hercegovine od NDH. Radi toga stvoren je i V. korpus u čiji sastav je ulazila VII SS »Prinz Eugen« divizija i 13. bosansko-hercegovačka SS divizija zvana »Handžar«. 7. SS »Prinz Eugen« divizija djelovala je u to vrijeme na teritoriji Hercegovine, a 13. SS divizija bila je predviđena za

djelovanje u Bosni. Za komandanta V. korpusa postavljen je Pfhlebs Artur, dotadanji komandant 7 SS »Prinz Eugen« divizije.

U vezi s ovim ciljem, odvajanjem Bosne i Hercegovine od NDH, ova jedinica osnovana je i radi propagande kod muslimana Bliskog Istoka da bi se emancipirali od uticaja Engleske koju je propagandu u to vrijeme vodio vrhovni muftija iz Jerusalima El-Husein, a nalazio se u Berlinu.

Ova divizija trebala je još da prisluži kao pobuda za stvaranje 14. SS divizije pod nazivom »Kama«, jer su Njemci predpostavili da će svi Muslimani-Bosanci čim 13. SS divizija stupi na bosansko tlo podići se i dati dobrovoljce za stvaranje 14. SS divizije.

Reich-füehrer Himmler bio je oduševljen stvaranjem ove divizije te je prilikom njenog stvaranja bilo zagarantovano da ta divizija neće djelovati nigdje izvan Bosne sve dok u Bosni ne bude zaveden red.

VRBOVANJE LJUDSTVA

Na teritoriju Bosne postojale su dvije komisije za vrbovanje ljudstva. Šef jedne komisije bio je Hauptsturmfuehrer KREMPLER.

Glavna komisija gdje su se pregledavali dokumenti registrovanih lica i gdje su se skupljali regrutovani vojnici nalazile su se u Zagrebu. Šef te komisije bio je Sturmfuehrer WILLI HEMPEL. U toj komisiji bilo je 10 do 12 njemačkih oficira.

Osim Zagreba postojalo je još jedno ovakovo mjesto u Zemunu.

I štampa NDH i muslimansko svećenstvo bacilo se na propagandu za vrbovanje ljudstva. U tadašnjoj štampi izlazili su mnogobrojni članci u kojima se dobrovoljcima obećavalo da će njihove porodice biti materijalno osigurane, da će vojnici imati dobru hranu i sve ostale privilegije koje uživaju svi Njemci pripadnici SS postrojbi.

(Sarajevski Novi list br. 623 od 23. V 1943. god. str. 3).

Naročito su veliku ulogu u vrbovanju ljudstva odigrale muslimanske muftije, koje su imale najvećeg uticaja na neprosvećene muslimanske mase. Koliki je bio njihov utjecaj najbolje se vidi iz ovog primjera. U Brčkom za vrijeme vrbovanja ljudstva u 13. SS diviziju, dvojica imama Malkoć Mustafa i Malkoć Halim, poslije završenog vjerskog obreda u džamiji održali su pred džamijom propagandističke govore i pozvali narod da se javi u 13. SS diviziju. Iza ovoga govora javilo se u SS postrojbe oko 500 lica.

(Iskaz svjedoka Ignjatović Miće iz Brčkog, Inv. br. 48659).

VOJNIČKA PREDNAOBRAZBA I VASPITANJE REGRUTOVANIH VOJNIKA

Kad je završeno vrbovanje ljudstva i kada su se regrutovani vojnici sakupili u Zagrebu onda je cjelokupno ljudstvo te divizije prebačeno

u Njemačku pa zatim u Francusku gdje su trebali da dobiju vojničku preobrazbu i prevaspitanje.

Prvo je ljudstvo prebačeno na trupno vježbalište u Wildflecken (Rhön). Komandant logora na tom vježbalištu bio je dotadanji šef komisije za regrutovanje u Zagrebu Willi Hempel. Od oficira na tom vježbalištu poznati su Obersturmfuehrer Wolf i Obersturmfuehrer Ehlers.

Nakon kratkog vremena ljudstvo 13. SS divizije kao i štab prebačeni su u Južnu Francusku. U Južnoj Francuskoj ostali su do avgusta 1943. godine. Tada je izbila pobuna u pionirskom bataljonu koji se nalazio u mjestu Vila France. Pobunu je digao jedan zastavnik Musliman po imenu Džanić, koji je stajao u vezi sa Englezima i NOP-om, sa još 40 vojnika. Pobunjenici su ubili komandanta pionirskog bataljona Kirchbauma, jugoslovenskog Folksdojčera i još 4 oficira pionirskog bataljona. Namjera pobunjenika je bila da pošto savladaju pionirski bataljon pređu na 27. i 28. pješadijski puk i najzad na 13. artiljeriski puk. Međutim, jedan oficir Njemac pionirskog bataljona, koga pobunjenici nisu uspjeli da ubiju sa ostatkom bataljona koji nije učestvovao u pobuni, stupio je u akciju protiv pobunjenika. Tada je nastala borba između ove dvije grupe. U toj borbi poginuo je poručnik Džanić i još nekoliko pobunjenika. 15 do 20 pobunjenika pobjeglo je u šumu a ostali su uhvaćeni i predati sudu. Razdvajanje u pionirskom bataljonu nastalo je najviše zato, jer je imam 13. SS divizije Halim Malkoć za vrijeme dok su pobunjenici ubijali njemačke oficire govorio protiv ubijstva pa je to djelovalo na vojnike.

Poslije ovog događaja pošto su Njemci uvidjeli da je vrlo nezgodno da divizija i dalje ostane na neokupiranom djelu Francuske jer ljudi dolaze pod uticaj stranih elemenata, cijela je divizija prebačena u Neu-Hammer u Šleziju. Tu je ostala sve do kraja februara 1944 god., kada je prebačena u Jugoslaviju u predio oko Vinkovaca.

Za cijelo vrijeme boravka van Jugoslavije, u Wildfleckenu, Francuskoj i Neu-Hammeru, vojnici 13. SS divizije trebali su da dobiju vojničku prednaobrazbu i prevaspitanje na čisto vjerskoj i fatalističkoj osnovi, koje je imalo za cilj vraćanje islama, a preko islama borbu za oslobođenje svih Muslimana naročito onih sa Bliskog Istoka (misli se na Tursku i njeno emancipiranje od uticaja Engleza).

Ovo prevaspitanje u vjerskom duhu vršile su mlade muftije, koje su dobile prethodno vaspitanje u specijalnoj školi u Berlinu osnovnoj po vrhovnom muftiji iz Jerusalima, El-Huseinu. El-Husein dolazio je i među vojnike 13. SS divizije na trupnom vježbalištu u Neu-Hammeru gdje im je držao propagandne govore i zakleo ih na vjernost njemačkim trupama.

Mlade muftije bile su raspoređene tako, da je u svakoj jedinici bio po jedan koji je služio kao primjer i prvoborac za fanatizovanje vojnika.

Vojničku prednaobrazbu dobijali su vojnici ove divizije od zločinačkih SS-oficira tę se time i mogu shvatiti zločini koje je ta divizija kasnije prešavši na tlo Jugoslavije činila. Divizija je bila prvorazredno naoružana, uniforme su im bile njemačke, a na glavi nosili su fesove sa plavim kićankama pa ih zato naš narod naziva i plava divizija. Fesove su nosili čak i oficiri Njemci. Umjesto parola na vratovima nosili su džamije, a većina vojnika imala je na koži lijeve ruke tetovirana slova SS. Uz uobičajeni vojnički bajonet svaki vojnik bio je snabdjeven posebnim nožem za klanje tzv. handžarom, po čemu je divizija i dobila naziv »Handžar-divizija«. Naoružanjem ovim nožem za klanje najbolje dokazuje u kakvom su duhu odgajani ti vojnici za vrijeme prednaobrazbe u Njemačkoj i Francuskoj i s kakvim su namjerama poslati u Jugoslaviju. Mržnjom zatrovani i nahuškani vojnici ove divizije po dolasku u Jugoslaviju po riječima ratnog zločinca Franje Matheisa oficira 13. SS divizije, klali su sve što nije nosilo fes.

KOMANDNO OSOBLJE

Čim je osnovana 13. SS divizija za komandanta postavljen je SS Brigadenfuehrer general Sauberzweig po kome su i most kod Brčkog prozvali Sauberzweuge-Brücke. Osim Sauberzweija u štabu ove divizije bili su poznati ovi oficiri: Braun, Hänle i Rahor Hauptsturmfuehrer šef gestapovskog odsjeka C-1. Pomoćnik Hahora bio je Servaci Folksdeutscher iz Rume. Sudija pri štabu bio je von Kotchewu. U junu 1944. god., Sauberzweig je premješten u Mađarsku, a komandant divizije postao je Hampel, dotadanji komandant 27. puka. Za komandanta došao je Obersturmfuehrer Peter, i to 27. puka.

27. PUK

Komandant 27. puka bio je isprva pukovnik SS Obersturmfuehrer Huber Matias, Folksdeutscher iz Nove Pazove. Prije dolaska u Jugoslaviju on je smijenjen a za komandanta 27. puka došao je pukovnik Hempel sudetski Njemac. Ađutant u 27. puku bio je Obersturmfuehrer Jessen Hugo. Ordonans oficir u tom puku bio je Untersturmfuehrer Wagner.

Komandanti bataljona 27. puka bili su: komandant 1. bataljona Hauptsturmfuehrer Schaar, 2. bataljona Untersturmfuehrer Fischer, ađutant 2. bataljona bio je Baumeister Njemac iz Vestfalije. Komandant 3. bataljona bio je isprva Jägers, a kasnije Frenc. Ađutant u 3. bataljonu bio je Jugnickel Heinrich Wilhelm, ordonans oficir u tom bataljonu bio je Obsch, Piorkow. Komandant 4. bataljona nije ustanovljen.

Od šefova pojedinih kompanija poznat je jedino poručnik Hasanbegović rodom iz Sarajeva, star 22 godine, visok, koji je kasnije prešao u Feldžan-

darmeriju 13. SS divizije. Od oficira 27. puka bio je poznat kapetan Hajro (prezime neutvrđeno) koji je prvo bio podoficir prijekog suda 13. SS divizije. (Kapetan Hajro bio je u civilu službenik željezničke radionice u Sarajevu). Zatim poručnik Kurtović Esad rodom iz Sarajeva, koji je bio nastavnik u artiljeriskoj školi. I najzad jedan od najpoznatijih oficira 27. puka bio je Ludvig Tot poručnik, rodom iz Zemuna, poznati zlikovac. On je bio zapovednik svih radio stanica na sektoru Kočaj-Čelić, srez Lopare. Od juna 1944 god kada je Peter postao komandant 27. puka, dužnost ađutanta u tom puku vršio je Obersturmfuehrer Jantsch.

28. PUK

Komandant 28. puka bio je pukovnik Reitel koji je kasnije otišao u Mađarsku za komandanta 14. SS divizije zvane »Kama«, a za komandanta 28. puka došao je Hancke, dotadanji komandant 2. bataljona 28. puka.

Komandanti pojedinih bataljona 28. puka bili su: komandant 1. bataljona bio je kapetan Drizner porijeklom Nijemac, 2. bataljona bio je isprva Hancke, a kasnije Hantl porijeklom Nijemac. Ađutant u 2. bataljonu bio je Menschendörfer. Komandant jedne čete u 2. bataljonu bio je Eiden. Komandant 3. bataljona 28. puka bio je kapetan König I. porijeklom Nijemac, a 4. bataljona bio je komandant kapetan Kalthofen, porijeklom Nijemac.

Od šefova pojedinih kompanija 28. puka poznati su: šef 1. kompanije 1. bataljona nadporučnik Erich, folksdojčer iz okoline Zemuna, šef II. kompanije 2. bataljona bio je nadporučnik Obersturmfuehrer König II. porijeklom Nijemac. Šef jedne kompanije (nije ustanovljeno koje) 2. bataljona, 28. puka bio je Čengič Dervišbeg, major, rodom iz Sarajeva, koji je ujedno bio i nastavnik u školi 13. SS divizije.

Od komandira pojedinih četa u 28. puku poznati su slijedeći: komandir 12. čete 2. bataljona bio je nadporučnik Birmili, rodom iz Vinkovaca. U toj četi služio je kao Oberscharfuehrer, oficirski pripravnik Alić Bećir, sin Muhameda, star 24 godine, rodom iz Podlugova. (Sada u zatvoru Okružnog suda u Sarajevu). 12. četa 2. bataljona pretvorena je kasnije u 3. četu 1. bataljona, a kao komandant na mjesto Birmilija postao je Untersturmfuehrer poručnik Masani, porijeklom Nijemac. Od komandira čete 28. puka poznati su još poručnik Giorgi, porijeklom Nijemac i poručnik Dech rodom iz Zemuna.

Komandanti ostalih jedinica koje su ulazile u sastav 13. SS divizije bili su: komandant 13. artiljeriskog puka bio je isprva Pecar, Hrvat ili Slovenac, a kasnije Standartenfuehrer Schmedig Ernst, Njemac. Komandant pionirskog bataljona bio je isprva Kirchbaum (ili Kirchstein) koji je poginuo prilikom pobune u Francuskoj, a na njegovo mjesto došao je Knoll. U sastavu 27. pješadijskog puka (ili 28.) bio je i jedan ba-

taljon Šiftara, muslimana iz Albanije, koji su se naročito isticali po svojoj krvoločnosti, a komandant tog bataljona bio je Haupsturmfuehrer Bormann. Po dolasku u Brčko i Bijeljinu ovaj bataljon je otpušten iz 13. SS divizije i kasnije je poslužio za stvaranje Skender-beg divizije.

Komandant Panzerjägerabteilunga bio je Hauptsturmfuehrer Dierich. Od komandira četa u ovoj jedinici poznati su Hauptsturmfuehrer Hochberger i Obersturmfuehrer Montel. Od vodnika u toj jedinici poznati su Arwand i Bickert.

Komandant Nachschubata bio je Sturmfuehrer Hempell Willi, koji je kako je već navedeno ranije bio šef komisije za vrbovanje ljudstva i komandant trupnog vježbališta u Wildfleckenu.

Komandant Aufbau-štaba bio je Matheis Franjo do sredine jula 1944 a od tada Wagner.

Inače poznati oficiri u 13. SS diviziji bili su: pukovnik Ret Alojz, major Ulisberger Alfred, major Schumacher Jakov, major Wurster Emerich, major Rejner, kapetan Magerle Otto. Poručnici: Adelmajer leel Franc, Rejter Walter, potporučnici: Abales, Golob, Gutbelet Haug, Matheis Walter, Enringer, Dex i Levak iz Zagreba, koji je bio poručnik.

Od Muslimana bili su poznati oficiri: pukovnik Biščević-beg, major Čengić Derviš-beg iz Sarajeva, kapetan Cerić Ahmed-beg, poručnik Hasanbegović iz Sarajeva. Od muslimana kao podoficir poznato je da je služio u toj diviziji Šuvalić Lelija Alijin, 32 godine star iz sela Repino Brdo. Isti je vršio prisilnu mobilizaciju u SS trupe, i učestvovao u zločinima koje je ova divizija vršila u Loparama, Lukavici i drugim mjestima. (Sada se nalazi u zatvoru u Tuzli).

Od političkih predstavnika 13. SS divizije poznati su: Pandža saradnik palestinskog muftije El-Huseina, rodom iz Sarajeva, imam Mašić Kasim, poručnik (sada na izdržavanju kazne u Zenici). Skaka, poručnik, imam 1. bataljona 28. puka rodom iz Sarajeva. Malkoć Halim, kapetan, pukovski imam 28. puka, rodom iz Bihaća (sada na izdržavanju kazne u Zenici). Zatim Malkoć Mustafa, imam i Muhasilović imam. Od političkih pretstavnika poznati su još Tihić, poručnik, rodom iz Vlasenice, koji je bio u političkom odsjeku pri štabu divizije (sada na izdržavanju kazne u Zenici) i Terzić nadporučnik, imam u diviziji, rodom iz Travnika, (sada na izdržavanju kazne u Zenici).

KRETANJE I ZLOČINI

Početkom marta 1944 godine otpočeo je pokret 13. SS divizije iz Vinkovaca gdje je bila smještena od sredine februara 1944 godine. Pokret je izvršen u dvije kolone. 28. puk krenuo je iz Vinkovaca preko Gunje i 12. marta zauzeo Brčko.

27. puk krenuo je iz Vinkovaca pravcem Šid–Višnjičevo (Grk) – Bosut–Jamena kroz Srijem prešavši Savu kod Bosanske Rače i uputio se prema Bijeljini. Nakon prelaska Save od Bosanske Rače jedan krak 27. puka krenuo je pravcem Bosanska Rača – Veliko Selo – Gornji Brodac – Batković i došao u Bijeljinu. Drugi krak 27. puka išao je pravcem Bosanska Rača–Balatun–Trnjaci–Dvorovi i stigao u Bijeljinu. Ova dva kraka ušla su u Bijeljinu 16. marta. Treći krak 27. puka prešao je Savu kod Rajevog sela, i preko Brezovog polja–Bukovice–Vršana i Dragaljevca uputio se prema Bijeljini. Dok je ovaj krak 27. puka stigao u Bijeljinu, Bijeljina je već bila zauzeta. Zauzimanjem Bijeljine i Brčkog od 13. SS divizije otpočela je VII ofanziva protiv NOV-a a u prvom redu Brčko pa zatim Bijeljina postali su dva glavna centra ove divizije.

Odredi 28. puka koji je 12. marta zauzeo Brčko vršeći ofanzivu protiv snaga NOV-a odmah su nastavili napredovanje u dva pravca. Jedan dio 28. puka krenuo je pravcem Brčko–Čelić i preko loparskog sreza uputio se prema Tuzli. Drugi dio 28. puka krenuo je preko Žabara, srez Brčko na Srnice srez Gradačac. Od Srnica opet se razišao u dva pravca. Jedan dio otišao je u Gradačac a drugi dio u Srebrenik. Na tom terenu dijelovi 28. puka zadržali su se od početka aprila do kraja septembra i početka oktobra 1944 godine.

27. puk, koji je 16. marta zauzeo Bijeljinu, 14 dana nije poduzimao nikakvih akcija. Upadali su jedino u neka sela u blizini Bijeljine i vršili manje pljačke. Početkom aprila odredi 27. puka krenuli su iz Bijeljine opet u dva pravca. Jedan dio krenuo je pravcem Bijeljina–Janja–Obriješ–Dugo Polje–Čengić–Donja Trnava. Lijevo krilo ovih odreda napadalo je na selo Zabrđe kod Tavne. Drugi dio 27. puka krenuo je pravcem Bijeljina–Suho Polje–Ugljevik. Odredi 27. puka išli su označenim pravcima od Bijeljine preko bijeljinskog i današnjeg trnovskog sreza prema Zvorniku. Krajem aprila 1944. godine odredi 13. SS divizije zauzeli su Tuzlu–Zvornik i čitavu Majevicu. Tada su trupe 13. SS divizije držale ove srezove: bijeljinski i današnji trnavski, brčanski, tuzlanski, zvornički, loparski, zatim Posavinu sa garnizonima u Gradačcu, Srnicama, Bukviku i Srebrniku. Iz pravca Tuzle prodrle su trupe 13. SS divizije u kladanjski i vlasenički srez. To je bilo početkom maja 1944. godine. Jedna jedinica 13. SS divizije bila je smještena i u selu Orašju, srez Bosanski Šamac.

Boravak 13. SS divizije »Handžar« na pomenutim područjima vezan je za nezapamćene zločine. Istrebljenje čitavih naselja na najokrutniji način i pretvaranje istih u pusta zgarišta i ruševine bili su redovni pratioci ove divizije na područjima kuda se ona kretala. Za dokaz ovoga govori između ostalog i činjenica, da ni do danas nisu mogli biti pri-

kupljeni bliži podaci o zločinima ove divizije na pojedinim mestima, jer nema preživelih svedoka. Izručeni ratni zločinac SS Standartenfuehrer Matheis Franja, koji je jedno vreme bio komandant 28. puka, a zatim šef Aufbaustaba divizije, u svome saslušanju od 4. oktobra 1945 god, opisuje zločinačko delovanje ove divizije sledećim rečima: »U svome maršu ovi su ljudi klali sve na što su nailazili, a što nije nosilo fes. Bilo je slučajeva, da je oficir koji je išao na čelu kolone video kako ljudi rade na njivi. Kad se docnije okrenuo, mogao je videti da ti ljudi koji su do maločas mirno radili na njivi nisu više živi. Šiftari, čim bi ih primetili jednostavno su izlazili iz kolone i klali ih«.

U svome kretanju ka Bosni divizija je na području Srema preduzela prvu svoju akciju. Kako trupe nisu mogle u ovom naletu da unište partizanske odrede i NOP, to se ova akcija nastavlja kroz više meseci u obliku stalnih upada iz Bosne. Već u prvom naletu trupe su počinile takve zločine u Sremu u predelu Bosuta, da je stanovništvo bilo formalno desetkovano. Kasniji upadi iz Bosne i zločini koje su tom prilikom činile trupe preplašili su stanovništvo, tako da je većina, napustivši domove i pobegavši u šume, nije smela do kraja rata da se vrati kućama, izlažući se za sve vreme patnjama, bez postelje, hrane i drugog, stalno izložena besomučnom vijanju od strane ovih trupa. Tako je stanovništvo proređivano, ginući s jedne strane pod kamama pobesnelih SS vojnika i umirući s druge strane pod teretom dugotrajnog potucanja bo bosutskim šumama. Radi ilustracije po ovome navodi se primer sela Bosuta, u kome je od 2.500 stanovnika pre rata, ostalo živih samo 1.200, dok je ostalo pobijeno ili pomrlo.

Sama akcija u Sremu započeta je time što su trupe porušile bosutsku branu, tako da je ceo predeo bio poplavljen, čime ne samo da je naneta materijalna šteta i prouzrokovane žrtve davljenjem stanovništva, već je narodu oduzeta svaka mogućnost kretanja i bežanja ispred zločina.

Prema do sada prikupljenim podacima 13. SS divizije »Handžar« je počinila sledeće zločine u Sremu:

Na dan 17. februara 1944. god. trupe ove divizije su oko 6 sati ujutru blokirale selo Kuzmin, tako da niko nije mogao iz njega izaći. Opštinski stražari stavljeni su ovim trupama na raspoloženje, te su zajedno sa vojnicima ove divizije išli od kuće do kuće sa spiskovima u ruci. U svaku kuću u koju su vojnici ušli opljačkali su i odnosili namirnice. Uhapsili su 11 lica, od kojih su 9 odveli sa sobom u Kukujevce, a odatle u Šid. U Kukujevcima postrojena su ova lica pred opštinskom zgradom na razmaku od 2 do 3 koraka i pred svakim je stajao vojnik sa uperenom puškom. Domaći Nemci–folksdojčeri, posmatrajući ovaj prizor, potstrekavali su vojnike na zločin, vičući: »Ubijte ih odmah, to

su partizani, nemojte ih dalje voditi«. U tome su se isticale najviše devojke. U takvoj atmosferi pohapšeni su stajali dva sata. Noću su po tom bili saslušavani i prilikom saslušavanja muškarci su bili tučeni debelom batinom i borovinom, a užarenom šipkom vojnici su im pekli leđa i predeo oko stomaka. Pošto su odvedeni u Šid, gde su proveli 10 dana bez hrane i vode, upućeni su u Vinkovce u logor. Iz logora su izvedeni njih 6 i od tada im se gubi svaki trag, pa se osnovano pretpostavlja da su ubijeni.

Zatim trupe prolaze kroz selo Grk i tom prilikom su izvršile mnoge pljačke, a 15 najlepših devojaka u selu do besvesti su silovale, a potom ih zaklale u jednoj šumici.

Upad trupa u selo Batrovce bio je strašan. Već pri samom ulazu u selo naišli su na svinjare i čobane koji su čuvali stoku van sela i sve one na koje su naišle poubijale su. Ubijeno je 26 lica, a među njima jedno dete staro 3 godine.

U selu Bačincima trupe »Handžar« divizije su se zadržale 17 dana i za celo vreme držale su narod pod strašnim terorom. Uhapšeno je 17 lica i sprovedeno u Rumu. Od ovih su 4 lica odvedena u logor u Vinkovce, a nakon izvesnog vremena obešena na pruzi kod Garčina.

U Berkasovu su uhapsile 7 lica, od kojih 2 žene, i odpremile u logor u Vinkovce. Dvoje od njih nije se vratilo.

Naišavši u selo Bosut, trupe su odmah otpočele sa hapšenjima. Hapsili su bez razlike sve, muško i žensko, staro i mlado. Uhapšene su vojnici zatvorili u jednu kuću i odatle izveli po 10 do 15 na obalu Save i tu na najsvirepiji način ubijali. Kasnije je utvrđeno da su pojedine žrtve bile spaljivane, gažene nogama, bodene noževima i zlostavljane na najbestijalniji način. Prema dosadašnjim podacima tom prilikom je u Bosutu pobijeno 223 lica, među kojima je bilo preko 30 dece, a veći broj bile su žene, pa čak i u drugom stanju. Neke su od ovih bile prethodno silovane, a onda ubijene. Nakon mesec dana po ovom zločinu jedinice »Handžar« divizije su se ponovo pojavile u Bosutu, dolazeći iz Bosne. Stanovništvo koje je na vreme bilo obavešteno pobeglo je, a trupe su u svom rušilačkom besu spalile i srušile celo selo sa crkvom.

U Sremskoj Rači trupe su poubijale 352 lica. Iza toga prešle su na pljačku kuća i stoke i zapalile su sve zgrade u kojima su do tada bile smještene ustanove NOP-a.

Iz sela Jamena stanovništvo je, čuvši za grozne zločine ove divizije, pobeglo, a u selu je ostalo oko 100 lica, nadajući se da im se neće ništa dogoditi, obzirom da su to oili u većini starci, žene i deca. Trupe su, upavši u selo, odmah ubile 70 lica, a 30 lica su oterali u logor u Vinkovce. Mlade devojke oterane su na rad u Nemačku. Što se u Jamenu moglo uništiti spaljeno je i razoreno. Stanovništvo Jamena nije se više

vraćalo u selo, pošto su trupe često navraćale u isto. Ove su za vreme žetve pokosile oko 1 000 jutara žita i odvezle u Drenovce, gde je ovršeno za njih.

Pošto su trupe upale u selo Sremske Laze, počele su pretresati kuće i izvoditi muškarce, naređujući im da stanu pored kuće okrenuti zidu, sa rukama na leđima, vršeći na ovaj način zastrašivanje. Zatim su ih doterali u crkvenu portu, gde su bili skupljeni i ostali stanovnici sela. Već je bio odvojen veliki broj za pogubljenje, ali je brzom intervencijom ljudi iz opštine to sprečeno i u isti mah sprečena jedna velika nesreća.

Jula 1944 god. jedan odred divizije pod zapovedništvom Sepp Mora navratio je u Dobrinjce. Stanovništvo se posakrivalo u već unapred pripremljenim skloništima. Međutim, trupe su pronašle 5 lica u skloništima, izvele ih napolje i streljale.

Prešavši reku Savu i stupivši na tlo Bosne, trupe 13. SS divizije »Handžar« su nadirući prema unapred određenim tačkama, Bijeljini i Brčkom, počinile čitav niz zločina. Na putu za Bijeljinu najstrašnije zločine su počinile one trupe divizije koje su kod Rajevog Sela prešle Savu i preko Brezovog polja uputile se za Bijeljinu. Idući od Brezovog polja preko sela Bukovice za Bijeljiinu, trupe 13. SS divizije došle su oko 15. marta u selo Vršane, srez Bijeljina. Seljaci ne sluteći da će biti dobro većinom su se posakrivali. Prve trupe koje su ušle u selo videći da se narod sklonio obilazile su od kuće do kuće i umirivali uplašene seljake da se ništa ne boje jer im neće ništa biti i da pozovu odbegle neka se mirno vrate kućama. Ove prve trupe nastavile su odmah put dalje ne učinivši nikome ništa. Narod je tada poverovao i svi su se vratili kućama. U tom međuvremenu naišlo je drugo odelenje »handžaraca« u selo. Oni su odmah počeli kupiti ljude po kućama i goniti pred crkvu. U nekim kućama ostavili bi po nekoga a u nekim pokupili su baš sve ukućane tako da su pojedine porodice potpuno istrebljene. Na taj način doterali su pred crkvu oko 35 lica među kojima petoro dece od 9 do 14 godina, jedan starac od 70 godina i 12 žena. Sakupivši ove žrtve pred crkvu, odpočeli su vojnici 13. SS divizije sa strašnim mučenjima. Naročito grozno mučili su žene tako da su im odsecali pojedine delove tela kao dojke, polne organe itd. Decu su klali, muškarce kundačili i morali su da gledaju kako im kolju decu i mrcvare žene. Ovakva mučenja i mrcvarenja trajala su četiri sata. Tada su na koncu postreljali sve one koji su još bili u životu.

Jedini živi svedok ovog groznog zločina je Mitrović Ruža kućna pomoćnica Jove Krstića iz sela Vršana. I ona je trebala da završi ovakvom groznom smrću jer je bila također dovedena pred crkvu, ali je jedan vojnik Bosanac iz 13. SS divizije rekao da se skloni. Ona je uspela

da pobegne u kuću Jove Krstića pored same crkve i skrivena na prozoru posmatrala ovaj strašan prizor...

Krajem avgusta, sredinom septembra 1944. god trupe 13. SS divizije pod pritiskom snaga NOV-a koje su dobile pojačanje dolaskom 27. Bosanske divizije i 11. Krajiške divizije bile su isterane iz Vlasenice i celog vlaseničkog sreza i potisnute na Majevicu i u Posavinu.

Trupe 13. SS divizije za vreme svog boravka na teritoriji vlaseničkog sreza poubijali su ukupno na najsvirepiji način 430 lica među kojima veliki broj dece, žena, staraca ili starica, koja su sva poimenično ustanovljena. Osim toga poubijali su i veliki broj zarobljenih–ranjenih boraca NOV prilikom otkrivanja baza u Šekovićima, čiji broj i imena nisu ustanovljena...

1. septembra 1944. godine, snage NOV prešle su u kontraofanzivu i sukobile se sa delovima 28. puka kod Srebrenika i na Srnicama, na putu Gradačac–Modrić u selo Čardaku i na brdu Visu na rijeci Trbavi u srezu Gradačkom. Najžešće borbe vođene su na Srnicama gde su bile skoncentrisane velike snage teškog oružja 13. SS-divizije. Zadnje borbe sa trupama 13. SS divizije vođene su početkom oktobra na položaju Čelić–Jablanica–Srebrenik. U borbama kod Jablanice, srez Lopare, zarobili su ranjene partizane Gordanu Lazić iz Bijeljine i jednu ženu iz sela Balatuna, srez Bijeljina (neustanovljenog imena) i nakon strahovitog mučenja streljali ih u Jablanici. Takođe u tim borbama zarobljen je jedan partizan iz IV. bataljona 17. Majevičke brigade (neutvrđenog imena) i nakon strahovitog mučenja nasadili su ga na kolac na jednom brdu kod Jablanice i tako je umro.

Nakon zadatih udaraca od strane jedinica NOV-a i nakon dolaska Crvene Armije u Mađarsku i Rumuniju, nastalo je rasulo 13. SS-divizije. 938 vojnika predalo se jedinicama NOV-a veći deo je desertirao kućama sa oružjem, a ostatak te divizije prebačen je delom na mađarsku granicu delom u Dugo Selo kod Zagreba, odakle je takođe upućena na mađarsku granicu u borbu protiv Crvene Armije. Jedan mali deo ostao je u Brčkom kao Brueckenkopf, koji je trebao da omogući povlačenje nemačkim trupama iz Grčke. Sa mađarske granice ostaci ove divizije povlačili su se kroz Hrvatsku prema Austriji.

13. SS-divizija zvana »Handžar« za celo vreme svog boravka na terenu Bosne od marta do oktobra 1944 godine, poubijala je ukupno u svim srezovima kuda se kretala osim grada Bijeljine i Brčkog 1 803 lica, sve mirnog neboračkog stanovništva, među kojima veliki broj dece, žena, staraca, bolesnih i nemoćnih. Osim toga poubijali su na tom terenu veliki broj zarobljenih, ranjenih partizana koji su uhvaćeni u bazama u selu Donjoj Trnavi, Jablanici i Šejkovićima, kao i veliki broj zarobljenika NOV-a koji su većinom odvođeni u Brčko i tamo ubijeni. U Bijeljini i Brčkom, gde su dovođeni zarobljeni partizani i saradnici NOP-a iz svih krajeva kuda se kretala ova jedinica, nije bilo moguće ustanoviti tačan broj ubijenih lica. Naročito veliki broj poubijan je u Brčkom, računa se najmanje oko 500 lica, a zajedno sa odvedenim u razne logore smrti u našoj zemlji i Nemačkoj, oko 5 000 lica. U Bijeljini ubijeno je ma-

nje, računa se oko 40 do 50 lica. U svom prolazu za Srem pobijeno je od pripadnika ove divizije još oko 500 do 600 lica.

Osim toga ova divizija nanela je našem narodu u svim srezovima kroz koje je prošla i neprocenjive materijalne štete, razaranjem, paljenjem i pljačkanjem.

DOKAZI:

1) Saslušanje oficira 13. SS-divizije Matheis Franje pod Inv. br. 35874,
2) Saslušanje oficira 13. SS-divizije SS-Hauptsturmfuehrera Mietzner Fritza, pod Inv. br. 13245,
3) Saslušanje podoficira 13 SS-divizije Jungnickel Heinrich Wilhelma, pod Inv. br. 13247,
4) Saslušanje oficira 13. SS-divizije Hempell Willia, pod Inv. br. 13248,
5) Saslušanje Obersturmfuehrera 13. SS-divizije Jessen Hugo, pod Inv. br. 13246,
6) Preslušanje generallojtnanta 13. SS-divizije Sauberzweiga Karl-Gustava, pod Inv. br. 16302,
7) Preslušavanje podoficira 13. SS-divizije Alić Bećira, sina Hamida, pod Inv. br. 60289,
8) Preslušavanje poručnika JA druga Dragiše Maksimovića pod Inv. br. 57317,
9) Preslušanje oficira JA Perić Jeremije pod Inv. br. 60451.

DOKAZI za grad Brčko:

Inv. br.: 56568, 12859, 15686, 15727, 48594, 48595, 48618, 48650, 48024, 60449, 60512.

DOKAZI za grad Bijeljinu:

Inv. br.: 60221, 7080/5, 7088/1, 7088/2, 7656, 7661, 7671, 7675, 7681, 7713, 7723, 7724, 7725, 7726, 7727, 7729, 7730, 7731, 7732, 7734, 7736, 7737, 7740, 7754b, 7760b, 7764, 7765, 7768, 7771, 7772, 8779, 8811, 8830, 8849, 8891 12555, 12657, 12826, 12840, 12841, 12845, 12855, 12856, 12869, 12872, 12874, 12875, 12877, 12878, 12879, 12886, 60143, 60148.

DOKAZI za srez Brčko:

Inv. br.: 56569, = 56576, 56578 = 56583, 56585=56587.

DOKAZI za srez Bijeljinu:

Inv. br.: 60222, 60224=60231, 60223=60239, 60241, 60243=60250, 60248.

Inv. br.: 59877/6, 7066/2, 8, 7066/69, 79, 103, 108, 7067/11, 7068/14, 24, 103, 108, 111, 125, 7071/4, 5, 7, 16, 24, 7072/2, 18, 19, 20, 21, 7073/1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 7074/1, 10, 11, 7080/1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11, 13, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 47, 7738, 7741=7745, 7747=7752, 7753b, 7754a, 7755, 7756, 8003, 8810, 10131/1, 2, 3, 4, 10132, 1032/1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 12695, 1276, 12713, 12714, 12716, 12733, 12842=12844, 12846=12848, 12850, 12861, 12866=12868, 12870, 12871, 12876, 12881=12934, 12936a=12950, 12952=12965, 12967=12971, 12973=12998, 13000=13015, 13017=13063, 13065=13137, 13267, 35094, 35096, 48692, 49405, 54430.

DOKAZI za srez Gradačac:

Inv. br.: 56472, 56474, 56477, 56478, 56479, 56480, 56484, 56488, 7133/5, 29, 34318, 34320.

DOKAZI za srez Bosanski Šamac:

Inv. br.: 56558,

DOKAZI za srez Lopari:

Inv. br.: 57318, 56525 = 56538,
Inv. br.: 15468/6, 15477/15, 15495/3, 15503/41, 15508/46, 15510/48, 15513/51, 15518/56, 15519/57, 15524/62, 15531/69, 15535/73, 15539/77, 15548/86, 15551/89, 15566/104, 15571/109, 15573/111, 15580/118, 15584/122, 15591/129, 15593/131, 15834/1, 15835/2, 15837/4, 15838/5, 15841/8, 15842/9, 15877, 15869, 15873, 15874, 15875, 15878/6, 15879, 15881, 15882, 15883, 15884, 15885, 15886, 15887, 15888, 15889, 48834, 48837, 48838.

DOKAZI za srez Zvornik:

Inv. br.: 56615, 56616, 56626, 56629, 56655, 56656, 56662.

DOKAZI za srez Tuzlu:

Inv. br.: 58063, 58064, 58068, 58069, 58070, 58072, 58078, 58375, 58045.
Inv. br.: 7171/4, 7175/1, 7177/8, 7511/1, 15426/24, 29, 33, 40.

DOKAZI za srez Lukavac:

Inv. br.: 56590, 56597, 56603, 56611, 56612, 56614
Inv. br.: 32193, 32217, 32255, 35157.

DOKAZI za srez Kladanj:

Inv. br.: 56165, 56166, 56167.

DOKAZI ZA SREZ VLASENICA:

Inv. br.: 58006 = 58019.
Inv. br. 7546/1, 7562/1 = 7562/4, 7562/6 = 7562/10, 12853, 15446/11, 25, 31090, 31094, 31098.

Referent:
Rukavina Vjera s. r.

U Sarajevu, 1. marta 1947. godine.

V. D. sekretara:
Jovo Gutalj, s. r.

Pretsjednik:
Miloš Škorić s. r.

Da je ovaj prepis veran originalu koji se nalazi u arhivi Državne komisije pod INV. br. 16740, TVRDI:

Beograd, 27. maja 1947. god.

Pretsednik
Državne komisije
Dušan Nedeljković

Nadopuna referata 13. SS-divizije zvane »Handžar« na osnovu naknadno prikupljenog materijala od Vojnog tužioštva VI. Armije u Sarajevu i na osnovu preslušanja oficira 13. SS-divizije u zatvoru Vojnog suda u Sarajevu.

ZLOČINI

Srez Gradačac

Prilikom dolaska trupa 28. puka iz Brčkog u Srebrenik pripadnici II. konjičkog eskadrona 13. SS-divizije u selu Kugama kod Srebrenika uhvatili su 20 Jevreja koji su bili bazirani u tome selu i sve ih poklali. Ovaj zločin pripadnici II. konjičkog eskadrona 28. puka 13. SS-divizije izvršili su zajedno sa četnicima vojvode Kerovića.

Delovi 28. puka koji su 12. marta krenuli iz Brčkog preko Žabara zauzeli su Srnice u srezu Gradačkom. Osim zločina koji su obrađeni u referatu strana 25 i 26, u Srnicama su tada pripadnici 28 puka izvršili još jedan težak masovan zločin. U jednu kuću zatvorili su 25 lica među kojima veći broj žena i dece i sve ih žive zapalili.

Srez Modrić

Jedinica 13. SS-divizije koja je bila smeštena u Gradačcu Gutbelet Josipa, poručnika starog 35 godina, folksdojčera iz Osijeka, ili okoline, upadala je s vremena na vreme u Modrić i sela Modričkog sreza. Tako su 27. jula 1944 godine, 5–6 SS-ovaca iz jedinice 13. SS-divizije koja je bila smeštena u Gradačcu među kojima je bio i sam poručnik Gutbelet, zajedno sa Garevačkim ustašama opkolili Modrić i pohapsili iz Modrića 14 ljudi koje su Handžarci odveli u Gradačac a odatle u Brčko. U Brčkom su svi bili zatvoreni u otseku C-1 i istragu protiv tih hapšenika je vodio Serwacije. Neki su hapšenici pušteni a neki otpremljeni u internaciju u Nemalku, odatle su se svi nakon oslobođenja vratili kućama. Prilikom tih upada u Modrić, upali su i u selo Miloševac i Skugrić. U Miloševcu nisu počinili zločin a iz sela Skugrić odveli su iz kuće Vojke Nikolića, krojača Emiliju Nikolić, kćer Nikolinu, staru 16 godina, naprednu omladinku SKOJ-evku. Emilija je zajedno sa ostalim hapšenicima iz Modrića odvedena u zatvor u Gradačac pa zatim u Brčko gde je tučena i mučena u otseku C-1, po navedenom Serwaciju. Nakon 15 dana Serwacije sa nekoliko feldžandarma odveo je bornim kolima Emiliju Nikolić i još 5 drugova i 3 drugarice u nepoznatom pravcu, gde su svi streljani. Inače drugih zločina u samom Skugriću nisu počinili, osim što su na putu sreli i ubili seljaka Mišić Đorđa, misleći valjda da je partizanski kurir.

Osim 13. artileriskog puka koji je odlazio i u Hercegovinu bila je neko vreme u Hercegovini i I. kompanija pancer–Jaeger–abteilunga, smeštena u Mostarskom Blatu. Komandant te kompanije bio je Ladehauser, rodom iz Županje. Za vreme svog boravka u Mostarskom Blatu ova kompanija Panzerjaegera vodila je borbu sa Nov-om, i zarobila 6 partizana koje su odmah streljali. Na povratku iz Hercegovine ova

kompanija upala je u Modrički srez, gde su pohvatali 18 lica, među kojima veći broj žena i dece i sve ih postreljali.

SREZ ODŽAK

U prvoj polovini 1944 godine, delovi 13. SS-divizije među kojima se naročito isticao po svojoj krvoločnosti šiftarski bataljon, upale su u srez Odžak u Novigrad i okolna mesta i tu izvršili teške zločine. O detaljnijem opisu ovih zločina naša Komisija ne raspolaže.

ZLOČINI IZVRŠENI PRILIKOM POVLAČENJA OSTATAKA 13. SS-DIVIZIJE

U novembru 1944 godine delovi 13 SS-divizije prilikom povlačenja iz Bosne pre nego su prebačeni na mađarsku granicu vodili su borbu sa jedinicama NOV-a oko mesta Gola, Ždala i Repaša u srezu Đurđevac. U toj borbi Handžarci su zarobili oko 60 partizana. Ovim zarobljenicima izgubljen je od tada svaki trag te se opravdano smatra da su ubijeni. I posle povlačenja sa mađarske granice kada su se potučeni ostaci ove divizije povlačili preko Slavonije i Hrvatske prema Austriji još su uvek u svome povlačenju vršili zločine. Tako su u Međumurju selo Turinovac potpuno opljačkali kao i sva okolna mesta.

Prilikom povlačenja 13. SS-divizije iz Bosne jedan bataljon 27. puka prebačen je u Doboj. U aprilu 1945 godine, kada je nastupilo opšte povlačenje nemačke vojske iz Jugoslavije, ova jedinica 27. puka 13. SS-divizije prilikom tog povlačenja izvršila je još jedan težak zločin u selu Stanovi kod Doboja. U tom selu poubijali su oko 40 civilnih lica odnosno sve one koje su zatekli u selu. Od tih 40 žrtava poimenično su ustanovljena sledeća lica:

1) Tomalić Nikola,
2) Tomalić Tomanija,
3) Tomalić Milja,
4) Tomalić Drago,
5) Tomalić Smilja,
6) Tomalić Aleksa,
7) Miletić Stana.

Svi ovi ljudi u selu Stanovi pobijeni su u jednoj štali, pa su zatim leševe izneli i bacili na slamu i zajedno sa slamom zapalili.

U selu Stanovima u ovom pokolju ostala je jedina živa 9-godišnja devojčica Aladžić Stanka, koja je bila samo ranjena.

Komandno osoblje:
Štab divizije:

Komandant celokupne divizije bio je od njenog osnivanja pa do augusta 1944 godine general Sauberzweig Karl-Gustav. Prvi general-

štabni oficir, načelnik štaba bio je Oberstleutnant Braun Erich, sve do augusta 1944 godine. U augustu 1944 godine Sauberzweig je otišao na novu dužnost. Imenovan je za komandanta IX. korpusa u čiji su sastav trebale da uđu 13. SS-divizija »Handžar« i 14. SS-divizija »Kama«. Kako do formiranja divizije »Kama« nije uopšte došlo to je štab IX. korpusa bio razrešen dužnosti. Iza Sauberzweiga u augustu 1944 godine, komandu 13. SS-divizije preuzeo je major Hampel Desiderius, dotadanji komandant 27. puka, koji je tada odlikovan ordenom željeznog križa II. reda i unapređen u čin potpukovnika. Sa Sauberzweigom otišao je i načelnik štaba Braun Erich, a dužnost načelnika štaba vršio je od tada Haenle. Adjutant pri štabu bio je Sturmbannfeuehrer Raudenfeld. Komandant Otseka I = B (komandant stana) bio je Hauptstrumfuehrer Luetzke. Pri štabu divizije bilo je sedište dvojice nemačkih sudija von Notschew. Takođe pri štabu divizije bilo je sedište i kapetana Rahora, šefa otseka C = 1. Rahor je na toj dužnosti ostao do augusta 1944 godine a tada je za šefa Otseka C-1 došao Wegemann Josef, zv. Pepika, kapetan, folksdojčer, koji se sada navodno nalazi u nekom zarobljeničkom logoru u Italiji.

27. PUK

Komandant 27. puka od osnivanja ove divizije, pa do septembra 1943 godine tj. dok je još ova divizija bila na izobrazbi u Nemačkoj i Francuskoj, bio je Huber Mathias. Od septembra 1943 do augusta 1944 godine bio je major Hampel Desiderius, star 35 do 40 godina srednje veličine, prosedih kosa. U augustu 1944 godine Hampel postaje komandant cele divizije a komandanti 27. puka su se iza toga vrlo često menjali. Iza Hampela došao je Oberstleutnant Peter. Još u toku augusta Peter je otišao a dolazi za komandanta Syr. Iza Syra koji je na tom položaju ostao svega 2–3 nedelje došao je Oberstleutnant Holzinger. Iza njega došao je major Lietzke. Već pri kraju boravka ove divizije u Jugoslaviji došao je za komandanta ovoga puka major Scansoni, koji je ostao na tom položaju sve do kraja. Dužnost adjutanta u 27. puku do augusta 1944 godine vršio je Jessen Hugo, sada u zatvoru Vojnog suda u Sarajevu, a zatim od augusta pa nadalje iza Jessena bili su Jantsch, Wochiane i Baumeister. Pri 27. puku postojao je i štab Jaegerkompanije. Šef te kompanije bio je nadporučnik Berger.

27. puk bio je sastavljen od tri bataljona. Bilo je predviđeno da i 27. i 28. puk budu sastavljeni od 4 bataljona ali usled nedostatka ljudstva do formiranja ovog 4. bataljona uopšte nije došlo.

1. BATALJON 27. PUKA

Komandant 1. bataljona 27. puka bio je do maja 1944 kapetan Frénc. Iza Frenca od maja do augusta 1944 komandanti ovog bataljo-

na su se vrlo često menjali. Iza Frenca došao je major Liebermann, zatim major Rautenfeld, koji je bio samo jedno vrlo kratko vreme. Iza Rautenfelda opet se vratio jedno vreme za komandanta bataljona Frenc, a iza Frenca Liebermann. Krajem jula početkom augusta došao je za komandanta 1. bataljona Schaar, koji jeod tada na toj dužnosti ostao do kraja. Bataljoni su bili sastavljeni od manjih jedinica–kompanija. Od šefova pojedinih kompanija 1. bataljona 27. puka poznati su: šef 1. kompanije nadporučnik Mergenthan, zatim šef 4. kompanije nadporučnik Gabriele.

2. bataljon 27. puka

Komandant 2. bataljona još pre dolaska ove divizije u Jugoslaviju bio je Cigler Hergard. Po dolasku u Jugoslaviju Cigler je postao komandir čete pri štabu 28. puka, a zakomandanta 2. bataljona došao je major Fischer. Fischer je na tom položaju ostao sve do jula 1944 god. Iza Fischera došao je za komandanta 2. bataljona major Stenwedel. Prema iskazu svedoka Šehović Smajila, sina um. Hasana, Inv. br. 60560 komandant 2. bataljona bio je i Pichler.

Prema iskazu svedoka Kamenčić Aziza, Inv. br. 60556, Cigler je bio komandant ovog bataljona i kasnije i učestvovao je u prolazu kroz Srem i u zločinima izvršenim u selu Donjoj Trnavi.

Od šefova pojedinih kompanija 2. bataljona 27. puka poznati su šef 2. kompanije Untersturmfuehrer Wienkel, šef 10. kompanije Jordt i šef 12. kompanije Weno, folksdojčer, rodom iz Vršca po zanimanju advokat.

3. dopunski bataljon 27. puka

U maju 1944 godine u Čeliću, srez Lopare, obrazovan 3. dopunski bataljon 27. puka. Ovaj bataljon bio je konstruisan od delova 1. bataljona 28. puka i drugih jedinica. Komandant ovog bataljona bio je kapetan Frenc, koji je prešao iz 1. bataljona. Frenc je na dužnosti komandanta ovog bataljona ostao do kraja. Adjutant u tom bataljonu bio je Jungnickel Heinrich-Wilhelm, sada u zatvoru Vojnog suda u Sarajevo.

28. PUK.

Komandant 28. puka bio je Oberst Raithel. On je na tom položaju ostao do od prilika juna ili jula 1944 godine, kada je otišao u Mađarsku za komandanta 14. SS divizije »Kama« koja se tada trebala formirati u Mađarskoj. Iza Reithela za komandanta 28. puka došao je Oberstleutnant Hancke, koji je do tad bio komandant 2. bataljona 28. puka. Hancke je na toj dužnosti ostao sve do kraja čiji je komandant bio Bormann. U sastavu ovog bataljona bio je jedan Jaegerbataljon, a komandant tog bataljona bio je major Goetz von Rautenfeld.

2. bataljon 28. puka

Komandant ovog bataljona do od prilike juna 1944 bio je Oberstleutnant Hancke, koji je tada otišao za komandanta 28. puka. Po odlasku Hanckea komandu 2. bataljona 28. puka preuzeo je kapetan Schwarting, koji je na toj dužnosti ostao sve do kraja.

Ovaj bataljon imao je u svome sastavu 4. kompanije i to 7., 8., 9. i 10. Komandiri ovih kompanija bili su: komandir 7. kompanije od prilike juna 1944 godine bio je nadporučnik Jeep. U junu 1944 Jeep je postao adjutant u 28. puku kod Hanckea. Nakon Jeepa za komandira 7. kompanije došao je poručnik Wilhaus, koji je ostao na toj dužnosti do kraja. Komandir 8. kompanije do maja 1944. god. bio je Eiden, a iza Eidena od maja 1944. došao je za komandira nadporučnik Kremser, koji je na toj dužnosti ostao sve do kraja. Komandir 9. kompanije bio je nadporučnik Koenig. Nije ustanovljeno od kada do kada je Koenig ostao na toj dužnosti i ko je iza njega došao. Komandir 10. kompanije bio je do juna 1944 godine kapetan Schwarting, koji je tada preuzeo komandu celog puka a nije ustanovljeno ko je iza njega došao.

Panzer–Jaeger–Abteilung

Ova jedinica 13. SS-divizije bila je u sastavu 27. puka. Sastavljena je bila od tri kompanije, a svaka kompanija bila je opet sastavljena od manjih jedinica koje su se zvale Zug.

Komandant Panzer–Jaeger–Abteilunga bio je kapetan Duerich. Šefovi kompanije Panzer–Jaeger–Abteilung bili su: šef 1. kompanije Ladehauser, šef 2. kompanije nadporučnik Montel, šef 3. kompanije nadporučnik Hoberger. Od komandira manjih jedinica u sastavu pojedinih kompanija poznat je komandir 1. Zug-a III. kompanije Jungnickel Heinrich, sada u zatvoru Vojnog suda u Sarajevu.

Nachschubabteilung

Nachschubabteilung bio je smešten u selo Drenovcu kod Brčkog. Pre dolaska u Jugoslaviju komandant ove jedinice bio je major Fassbender. Po dolasku u Jugoslaviju komandant Nachschubabt. postao je Hempel Willy, sad u zatvoru Vojnog suda u Sarajevu. Od štaba divizije bio je dodeljen ovoj jedinici major Rot Alois, koji je kasnije prešao u Brčko u Aufbaustab i unapređen u čin potpukovnika. Adjutant u ovoj jedinici bio je nadporučnik Jollingen, a iza njega Dr. Koerber. Iza Koerbera nadporučnik Wagner.

Komandiri pojedinih kompanija u Nachschubabt. bili su kapetan Furtinger, kapetan Weichsel, nadporučnik Schlechter i nadporučnik Stork. U augustu 1944 godine, za komandira jedne kompanije u Nachschubabt. došao je nadporučnik Bach, koji je do tada vršio u

Brčkom dužnost komandanta grada i bio u Feldgendarmerie. Od komandira četa u Nachschubabt. poznat je još nadporučnik Kutschera, folksdojčer.

Aufbaustab.

U Brčkom bio je smešten Aufbaustab. Komandant Aufbaustaba bio je od decembra 1943 pa do juna 1944 godine, Matheis Franz. Tada je postavljen za komandanta Aufbaustaba general Wagner, ali je Matheis i nadalje vršio dužnost komandanta. Saradnici Matheisa u Aufbaustabu bili su kapetan Glawasch iz Slovenije, i kapetan Otto Magerle, ranije prokurista Zemaljske banke u Sarajevu. (Matheis Franz nalazi se sada u zatvoru u Vojnom sudu u Sarajevu).

Feldgendarmerie.

U Brčkom postojala je i feldžandarmerija 13. SS-divizije koja je bila potčinjena komandantu–šefu otseka C-1 Rahoru, a kasnije Wegemannu. Šef feldžandarmerije bio je kapetan Seitz. U feldžandarmeriji bio je neko vreme i Bach. Feldžandarmerija pa i otsek C-1 vršila je hapšenja i ubistva.

Einzatzkommando 2.

Ova gestapovska organizacija postojala je i u Brčkom i u Tuzli. Prema iskazu oficira 13. SS divizije Hempel Willi-a E. K. 2 nije bila podčinjena diviziji nego Kammerhoferu, specijalnom opunomoćeniku Himmlera za SS postrojbe i policiju u NDH, sa sedištem u Osijeku. E. K. 2 sarađivala je sa otsekom C-1 13. SS divizije.

13. dopunski bataljon

Bio je smešten na Gradini u Tuzli. Komandant tog bataljona Riebermann, star 40 god., srednjeg rasta, dosta krupan, crnomanjast, navodno nosio je naočare. Riebermann je često držao govore pred strojem u kojima je među ostalim naglašavao da je zadatak 13. SS divizije da sve Srbe u Bosni istrebi, jer Hitler ima nameru da od Bosne stvori jednu zasebnu muslimansku državu.

KRETANJE I RAZMEŠTAJ POJEDINIH JEDINICA 13. SS DIVIZIJE

U prolazu kroz Srem, ucestvovale su ove jedinice 13. SS divizije: 1., 2., i 3. bataljon 27. puka, 1. bataljon 28. puka, sastavljen od šiftara koji je u ovoj akciji bio dodeljen 27. puku, 2–3 diviziona 13. artiljeriskog puka, i 2. bataljon pionirski sa Pizugom. Osim toga bilo je nekih neboračkih pozadinskih jedinica kao sanitet itd.

Sa ovom kolonom koja je išla kroz Srem išao je i general Sauberzweig, komandant cele divizije, koji je prilikom te akcije izdao naređenje da preko Save nema zarobljenika, što je značilo da sve zarobljene partizane treba poubijati. Akcijom u Sremu rukovodio je komandant 27. puka Hampel Desiderius, koji je tom prilikom izdao naređenje da ako pukne ma i jedna puška na njihove kolone treba uništiti čitavo selo. U duhu dobijenih naređenja od rukovodstva, kolone koje su prošle kroz Srem napravile su pravu pustoš kako je navedeno u referatu strana 5.

Nakon prelaza Save i dolaskom u Bijeljinu, štab 27. puka kao i 1. bataljon smešteni su u Bijeljinu. Ostali bataljoni 27. puka razmešteni su južno od Bijeljine i to jedan u Janju, srez Bijeljina a jedan u Zagonima, srez Bijeljina. Kasnije je i štab 27. puka prebačen južnije na brežuljke oko sela Pučila.

Prvi bataljon koji je bio smešten u Bijeljini vršio je akcije u okolna sela i srezove. Dopirao je svojim akcijama čak i do Šekovića u srezu vlaseničkom. Bataljon koji se nalazio u Janji vršio je akcije do sela Muslimanski Čepak, a bataljon koji je bio smešten u Zagonima vršio je akcije do sela Gornje Krečine.

Vršeći akciju 1. i 2. bataljon 27. puka upao je u selo Donju Trnavu i izvršio opisani zločin str. 30 i 31. 3. rezervni bataljon 27. puka bio je smešten u okolini Brčkog u selima Brka, Potočani, i Boderište. Ovaj bataljon davao je manje čete za pojedine akcije. Jednom prilikom celi bataljon išao je u akciju u okviru puka radi osiguranja puta Tuzla – Zvornik.

Dolaskom iz Vinkovaca u Brčko, štab 28. puka bio je smešten u Brčkom, kasnije u Čeliću srez Lopare. Bataljoni 28. puka bili su smešteni u selu Koraj i južnije od Koraja. 1. bataljon 28. puka koji je bio sastavljen od Šiftara učestvovao je i u najstrašnijim zločinima izvršenim u selima: u Vršanima, Bukovici, Dragaljevcu, Čađavici i u selu Zabrđu. Sva ova sela su u srezu bijeljinskom. Ovaj bataljon učestvovao je i u zločinima izvršenim u selima Tutnjevac, Ugljevik i u Loparama, zatim u Novigradu, srez Odžak. Od prilike u junu 1944 god. odpušten je šiftarski bataljon iz 13. SS divizije, i otišao je u Albaniju gde je poslužio za osnivanje »Skender-beg« divizije.

Drugi bataljon 28. puka bio je za celo vreme smešten u Srebreniku, srez Gradačac. U toku juna i jula 1944 god., delovi toga bataljona išli su u akcije u Tuzlu i selo Brku, srez Brčko.

Položaj južno od Bijeljine na sektoru do ceste Tuzla – Zvornik i južno od Brčkog i Koraja bili su položaji koje je ova divizija držala za celo vreme svoga boravka u Bosni. Sa ovih položaja divizija je često ili cela, većinom pojedini bataljoni išla u akcije. Tako je cela divizija i 27.

i 28. puk vršila akciju na Šekoviće i u vlasenički srez. Delovi 27. puka vršeći akciju u Šekoviće prodrli su preko Zvornika i Drinjače, a poznato je da je u tim akcijama učestvovao 1. bataljon 27. puka. Od jedinica 27. puka u zločinima su se naročito isticali 2. pionirski bataljon sa Pizugom, artiljerija 20. kompanije 2. bataljona.

13. artiljeriski puk bio je po divizionima dodeljen pešadiskim pukovima. Neki divizioni bili su dodeljeni 27. pešadiskom puku a neki 28. štab 13. artiljeriskog puka sa prištabskim delovima bio je smešten u Brčkom.

Pionirski bataljon bio je smešten u Brezovom Polju, srez Brčko. 2. pionirski bataljon koji je pripadao 28. puku učestvovao je u samim borbama sa NOV-om, i upadao u sela oko Brčkog, gde su pljačkali našem narodu sve što su stigli. Zatim je ovaj pionirski bataljon učestvovao u paljenju sela na Majevici. Prilikom pljačkanja sela u bosanskom srezu pripadnici ovoga bataljona odvodili su seljake, njihove žene i decu, trpali ih u privremeni logor u Čeliću a kasnije slali u Brčko. Neka lica ubijali su već u logoru u Čeliću.

Početkom oktobra kada je nastupilo povlačenje ove divizije iz Bosne jedan deo je upućen u okolinu Zagreba, jedan deo ostao je u Brčkom, a jedan bataljon 27. puka prebačen je u Doboj. Odred protuavionskih topova poslat je u Beograd, protuoklopni topovi poslani su u okolinu Rume. Kasnije svi ostaci ove divizije prebačeni su na mađarsku granicu u borbu protiv Crvene Armije, odakle su se potpuno potučeni i rastureni povlačili kroz Slavoniju i Hrvatsku prema Austriji.

DOKAZI:

Srez Modrić.

Inv. br. 48735, 48.736, 48.737, 5665.

Preslušanje oficira i pripadnika 13. SS divizije

Inv. br. 60551 do 60573.

Referent:

Rukavina Vjera, s. r.

U Sarajevu, 20. III. 1947. godine

V. d. Sekretara:
Jovo Gutalj, s. r.

Pretsednik:
Miloš Škorić, s. r.

(M. P.)

Da je prepis veran originalu koji se nalazi u arhivi Državne komisije pod Inv. br. 16.740. TVRDI

Beograd, 27. maja 1947 god.

Pretsednik
Državne komisije,
Dr. Dušan Nedeljković

U SVOJOJ KNJIZI »MUSLIMANSKO AUTONOMAŠTVO I 13. SS DIVIZIJA« ENVER REDŽIĆ O 13. SS DIVIZIJI »HANDŽAR« IZMEĐU OSTALOG KAŽE:

Pripreme za osnivanje SS-bošnjačke muslimanske divizije trebalo je da imaju karakter međudržavnog njemačko-hrvatskog sporazuma. Naime, u pregovorima ispred hrvatske vlade učestvovali su državni sekretar dr Vrančić, a sa njemačke strane SS-fireri Dengel, Leč, Ulrih i Von Krempler. Pregovori su završeni 5. III 1943, a odobrili su ih Pavelić i Lorković sa izvjesnim nebitnim primjedbama. Njemački poslanik pri vladi NDH Kaše obavijestio je o tome telegramom Ministarstvo inostranih poslova i zamolio da se odobri tekst sporazuma, koji, između ostalog, određuje: »1) osniva se SS divizija Hrvatske od muslimanskih i katoličkih Hrvata, pretežno od Muslimana i iza bosansko-hercegovačkog prostora. Muslimanska milicijska legija majora Hadžiefendića stoji na raspoloženju za formiranje divizije. Sa hrvatske strane stavljaju se prema mogućnosti na raspoloženje oficiri i podoficiri koji govore hrvatski i njemački. Isto tako koristiće se oficiri i podoficiri iz Rajha kao i folksdojčeri. 2) Vrbovanje vrše hrvatske službene ustanove u najtješnjoj saradnji sa vođama SS-jedinica u štabu opunomoćenog generala u Hrvatskoj... 6) O vjerskim običajima vojnika voditi stalnu brigu. Sporazum je predviđao razmjenu nota. Hrvatska vlada, izvještava Kaše, odredila je da je u sprovođenju Sporazuma punomoćno predstavlja »ustaški doglavnik, muslimanski profesor Šuljak«. Iako je Sporazum određivao da se ljudstvo za SS-diviziju vrbuje među muslimanskim i katoličkim Hrvatima, predstavnici SS-jedinica su se već u početku vrbovanja opredijelili samo za Muslimane. Štaviše, povodom posjete jerusalimskog velikog muftije El Huseinija Bosni, za vrbovanje su istaknute plakate sa zelenom zastavom. Poslanik Kaše je s tim u vezi upozorio Ministarstvo inostranih poslova da u političkom razvoju mogu nastupiti negativne posljedice.

Da bi dobio što podrobnija obavještenja o političkom stanju i odnosima u Bosni, poslanik Kaše naložio je svojim saradnicima u Poslanstvu Vili Rekardu i dr Kačinki da otputuju u Bosnu i podnesu mu izvještaj, u kome, pored ostalog, naročitu pažnju treba da posvete muslimanskom pitanju sa posebnim osvrtom na osnivanje SS-divizije. Izvještaj o pitanju Muslimana pripremio je i podnio dr Kačinka. Političke odnose među Muslimanima on je vidio kako su na površini izgledali. Po njemu, bosanski Muslimani bili su podijeljeni u dvije političke grupe: jedna se okupljala oko Džafera Kulenovića, potpredsjednika vlade NDH, a druga oko Hakije Hadžića, poslanika u Ministarstvu inostranih poslova. Između ovih grupa postoji više struja od malog političkog značaja. Po ocjeni Kačinke pitanje bosanske autonomije u

ovom trenutku nalazilo se u pozadini. Islam je onaj elemenat koji povezuje sve grupe. Po mišljenju dr Kačinke u političkom životu Muslimana glavno je pitanje političkog vođstva, za koje ne postoji široko priznata ličnost. Formiranje muslimanske SS-divizije prihvata se sa svih strana »samo sa rezervom«. Državno-politički razlozi zahtijevaju da se vodi briga i o učešću katoličkih Hrvata, ako neće da se da novi podsticaj autonomističkim težnjama. Uspjeh vrbovanja dobrovoljaca zavisi od toga da li će divizija biti formirana u Bosni ili ne. Ako bi bila formirana u Njemačkoj, unaprijed treba računati sa malim odzivom. Neposredno u uskoj vezi sa stvaranjem muslimanske SS-divizije je pitanje zajedničkog života Muslimana i pravoslavnih. Takođe, ne bi smjelo da se previdi da duže kolebanje u rješavanju muslimanskog pitanja nosi sve veće odbijanje Muslimana od države i od saradnje sa Njemačkom. Izvjestan nemir među Muslimanima djeluje u smislu njihovog okretanja prema vanjskim snagama, u prvom redu prema Turskoj, a zatim i prema Engleskoj. Pisac izvještaja dr Kačinka očigledno je primao informacije o političkim odnosima među Muslimanima iz manje–fiše oficijelnih izvora, čime se objašnjava njegova neobaviještenost o djelovanju muslimanskih autonomista i potcjenjivanje njihovog značaja u političkom životu Muslimana. Ipak, neka zapažanja su vjerodostojna, kao npr. konstatacija da među Muslimanima ne postoji politička ličnost šireg autoriteta, nepovjerljiv odnos Muslimana prema NDH, određene simpatije prema Turskoj itd...

Povratak 13. muslimanske SS-divizije sa izobrazbe u Francuskoj i Njemačkoj aktuelizirao je staro pitanje njenog trajnog lociranja. Kao što je poznato, muslimanski autonomistički krugovi, pa i sam jerusalimski muftija, insistirali su da divizija bude trajno vezana za područje Bosne i Hercegovine, odnosno istočne Bosne, je je mahom bila regrutovana sa ove teritorije. Vlada NDH, nasuprot tome, tražila je da divizija bude raspoređena ne samo u istočnoj Bosni već i na širem području NDH. U Himlerovom štabu pripremljene su »Smjernice« za osiguranje mira u Bosni i s tim u vezi određeni zadaci 13. SS-divizije kao i program mjera koji treba provesti u Bosni da bi se u njoj obezbijedio mir. U »Smjernicama« se kaže da je osnivanje divizije preduslov za osiguranje mira u Bosni. Na taj način »Smjernice« prekidaju sporenje oko teritorije divizije, jer se izričito objavljuje da Bosna predstavlja njenu teritoriju. U prvom članu »Smjernica« stoji: »Firer zahtijeva od SS dobrovoljaca bosanskohercegovačke brdske divizije da budu čuvari domovine pripadnika divizije«. »Smjernice« su u cjelini prožete nacističkom ideologijom. »Vernost prema Hitleru« je osnovni preduslov za osiguranje mira u Bosni. Istovremeno, tu se naglašava da muslimansko stanovništvo Bosne čini bazu narodne zajednice, koja se može proširivati prihvatanjem onih elemenata čiji je opstanak u Bosni potreban.

»Zdravu snagu« muslimanske narodne tradicije čini muslimansko stanovništvo u provinciji, a ne u gradovima, u kojima »muslimanska inteligencija ne poznaje nikakav osjećaj za zajednicu«. Prvi korak da se obezbijedi mir je »čišćenje zemlje od bandita i narodnih neprijatelja«. Cilj je da se »uništi neprijatelj«, ali »uništiti treba osobu, a ne kuću, zemlju i inventar neprijatelja«. »Smjernice« predviđaju da se stvore opštine sa stanovništvom iste vjeroispovijesti. Ako Muslimani čine većinu stanovništva u jednoj opštini pravoslavce treba iseliti u pravoslavna naselja i obratno. Zadatak je komandanta divizije da onima koji se preseljavaju objasni »nužnost osnivanja čistih narodnih naselja«. Inače, u selima sa pravoslavnim življem određuje se prostor kretanja njihovom stanovništvu, a nepoštovanje ovoga naređenja kažnjava se smrću. U svakom naselju podižu se pomoćne škole, čiji rukovodioci mogu biti učitelji, imami (muslimanski vjeroučitelji), ali nikako intelektualci. Smisao »Smjernica« je da 13. SS-bosansko-hercegovačka brdska divizija predstavlja nosioca i garanta mira u Bosni, u kojoj bazu njenog stanovništva čini muslimanska narodna zajednica. Pripadnici divizije ispunjavaju nalog Firera, koji od njih zahtijeva da budu čuvari svoje domovine. Stupajući u 13. SS-diviziju njeni pripadnici zaklinju se na »vjernost i poslušnost Fireru Adolfu Hitleru do samrtnog časa«, ali i na vjernost »Hrvatskoj državi i poglavniku« i na »poštovanje interesa hrvatskog naroda«. Prema »Smjernicama« mir u Bosni osigurava se na taj način što se isključuje zajednički život Muslimana sa Srbima. Tekst zakletve pripremljen je u Glavnom uredu SS rajhsfirera SS. U »Smjernicama«, a naročito u zakletvi napravljen je kompromis između stavova vodećih instanci SS i njemačkog poslanika u NDH Kašea, koji je uvažavao zahtjeve ustaških vrhova u vezi sa hrvatskim karakterom divizije. Ipak, u navedenim dokumentima preovladalo je stanovište rajhsfirera SS Himlera da osnovu sastava divizije čine Muslimani, kojima je i Hitler u pogledu vojničke borbenosti davao prednost u poređenju sa Hrvatima...«

IZVODI IZ SAOPĆENJA O ITALIJANSKIM ZLOČINIMA PROTIV JUGOSLAVIJE I NJENIH NARODA, DRŽAVNA KOMISIJA ZA UTVRĐIVANJE ZLOČINA OKUPATORA I NJIHOVIH POMAGAČA, BEOGRAD 1946. str. 168–171:

»...TALIJANSKI OFICIRI POTSTREKAVALI SU I DIRIGIRALI ČETNICIMA U VRŠENJU ZLOČINA NAD MIRNIM NEBORAČKIM STANOVNIŠTVOM

Državna Komisija je u posjedu arhiva Ministarstva inostranih poslova NDH, zajedno s predmetima koji se odnose na trokut četnici–Talijani–ustaše, odnosno na komandnu i potstrekavajuću ulogu talijanskih okupatora u zločinima Pavelićevih ustaša i Mihajlovićevih četnika. Ovi dokumenti osvjetljavaju odgovornost Italije za ta svirepa nedjela nad narodima Jugoslavije. Iz tih dokumenata, pored ostalog, proizlazi da je štab talijanske II armije (general Roatta) otvoreno upoznavao »vladu NDH« sa svojom politikom organiziranja i pružanja najveće potpore i zaštite četnicima. Ta činjenica ne potvrđuje samo odgovornost Italije za zločine četnika, nego osvjetljava i vazalnu ovisnost NDH prema Italiji, odnosno odgovornost talijanske vlade i vrhovne komande za zločine ustaškog režima, koje su Talijani upravo podstrekavali i raspirivali, pored ostalog, i pomoću četničkih pokolja, kao što su im ustaški zločini poslužili za raspirivanje četničkih progona nad hrvatskim i muslimanskim stanovništvom. Tako, pod br. T. V. R. 1/1942. od 8. studenog 1942, stalni delegat Pavelićeve »vlade« u štabu talijanske II armije, dr. Rušinović, izvještava Ministarstvo o svojoj posjeti generalu Roatti i o slijedećem razgovoru s njim:

> »Izdao je već naređenje da se četnici povuku u svoja mjesta i da napuste naše krajeve. Po njegovoj zapovijedi išli su četnici na Biokovo, iako je znao da će napraviti neugodnosti, ali on je mišljenja da ih je bolje poslati s vremena na vrijeme u akcije pod talijanskom komandom, jer ako stoje stalno u svojim sjedištima bez posla, naoružani, plaćeni i hranjeni, imaju vremena na razmišljanje, a to im se ne smije dozvoliti.

Evo šta o tim zločinima govori pred njemačkom komandom u Sarajevu svjedok (školski nadzornik Nalis), koji je bio tumač u talijanskom štabu za vrijeme boravka u Prozoru.

> »... Istoga dana stiže i nekoliko četnika u Prozor. Čuo sam kako su ispitivali nekog Samardžića, da li ima u njegovoj kući ustaša i da li je on sam ustaša. Kad je on to porekao, odvratio mu je jedan četnik: »Vi ste svi ustaše«. Ja sam to ispričao nekim oficirima, koji mi na to odvratiše: »Neka se samo oni međusobno ubijaju!« Iza toga dođe mnogo seljaka iz obližnjih sela i izjavi da četnici sve redom kolju i ostavljaju samo žene i djecu. Ja sam preveo sve te tužbe Talijanima, koji međutim odgovoriše da je njima nemoguće svuda stići i da su svi ti seljaci u stvari pristaše partizana...

Poslije nekoliko dana dođe u Prozor general, zapovjednik divizije, s novim odredima vojske. On se obavijestio o prilikama za vrijeme partizanske uprave i o djelima odnosno zlodjelima četnika.

Opazio sam, inače, da su četnici slijepo poslušni talijanskim oficirima i, šta više, i samim vojnicima. Četnici koji su izvršili pokolje bili su dovezeni vozovima iz Metkovića i Dubrovnika, kao i talijanskim kamionima iz Nevesinja. Stigli su u Mostar 2 i 3 listopada 1942, a 3 listopada pošli su vozom dalje prema sjeveru. U Drežnici im je 4. listopada Jevđević održao harangerski govor i izjavio da su glavni neprijatelji Srba partizani, a zatim ustaše. Njih treba nemilosrdno uništiti... Odmah nakon Jevđevićevog govora, četnici su počeli u Drežnici klati, paliti i pljačkati... Sigurno je ustanovljeno zaklanih: 376 katoličkih seljaka u župi Rama–Šćit, Škrobućani 44 (od tih 34 muslimana), u Sivićima i Doljanima 148 (97 katolika i 51 musliman) itd., sve u svemu preko hiljadu ljudi. Osim muškaraca iznad 14 godina ubijane su iznimno žene i djeca. Tako su na primjer zaklane u selu Orašcu, među 100 ubijenih, i žene Ivka Bradić i Katica Mahmutović, a u Rumbocima, među 90 ubijenih, bila je Ruža Baraban sa njezino troje male djece, bačene u plamen goruće kuće itd. Tom prilikom zapaljeno je blizu 4000 kuća i gospodarskih zgrada. Za vrijeme svih tih akcija nisam čuo niti se u opće čulo da je poginuo i jedan četnik, a isto tako ni talijanski vojnik.«

Talijani su bili svijesni odgovornosti za ta grozna djela, ali nisu vjerovali da će jednog dana polagati račun. Naduveni i opijeni silom, oni su sami sebe uvjerili da su životi naših ljudi, naša ljudska i druga prava i svetinja našeg naroda, bez ikakve vrijednosti, koje oni smiju nekažnjeno gaziti i uništavati. Talijani nisu samo komandovali četničkim bandama, nisu ih samo predvodili na vršenje zločina, nego su se trudili da tu zavedenu rulju što više raspale za vršenje zločina dijeleći joj pohvale i nagrade poslije svršenih ubijstava, paleža i pljačke...«

STR 480 PRAZNA

GLAVA ŠESTA

MUSLIMANI U KONCENTRACIONIM LOGORIMA NDH

1941 – 1945.

Komuniste Muslimane zadržati u zatvorima: Muslimani u koncentracionom logoru Gospić, Jasenovac i Stara Gradiška; Kažnjavanje Jevreja koji prelaze na muslimansku veru; Bestijalnost i silovanja; Vešanje i klanje logoraša Jasenovac u Bos. Dubici.

Prilozi: Ustaška NDH – država koncentracionih logora.

DOKUMENTI

STR 482 PRAZNA

KOTARSKA OBLAST U JAJCU – MINISTARSTVU UNUTRAŠNJIH POSLOVA NDH, 26. JULA 1941.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

Kotarska oblast u Jajcu
Broj: Pov. 448/41

Jajce, 26. VII. 1941.

MINISTARSTVU UNUTARNJIH POSLOVA
ZAGREB

VELIKA ŽUPA PLIVA I RAMA
JAJCE

REDARSTVENO RAVNATELJSTVO
Ustaškog redarstva
BANJA LUKA

Izvješćujem da su odlukom od danas broj 448 pov. opremljeni u koncentracioni logor u Gospić slijedeći:

1) Jusuf Filipović sin Fahribegov rodom iz Jezera, općine iste kotara Jajce, star 36 godina, po zanimanju bravar, oženjen, vjere islamske, narodnosti Hrvatske, otac dvoje djece, slabog imovnog stanja, pismen, do sada navodno neporočan.

Isti je poznat kao opasan komunistički agitator i kao otvoreni pristaša komunizma. Inače je naprasite naravi i sklon terorizmu.

2) Mustafa Hasić sin Salihov iz Jezera, općine Jezero kotara Jajce, star 18 godina, neoženjen, vjere islamske, narodnosti Hrvatske, navodno neporočan, pismen, dobrog imovnog stanja. Isti je poznat kao pristaša komunizma i sarađivao je zajedno sa Jusufom Filipovićem.

3) Irfan Filipović sin Fahribegov iz Jezera, općine iste kotara Jajce, po zanimanju svršeni đak VII. razreda gimnazije star 19 godina, neoženjen, vjere islamske, narodnosti hrvatske, imovinskog stanja srednjeg, pismen, do sada sudski nekažnjavan. Isti je poznat kao simpatizer komunizma i kao saradnik svoga brata Jusufa. Bježao je pred potragom Ustaša.

4) Mujo Kadrić sin Mustafin iz Jajca, općine iste kotara istog, star 25 godina, neoženjen, vjere islamske, narodnosti Hrvatske, pismen, do

sada neporočan. Isti je poznat kao vrlo opasan tvrd i uporan komunista. Uhvačen je u brdima zvanim Gorica.

5) Asim Burek, sin Begin, ašćija, iz općine i kotara Jajce, star 35 godina, vjere islamske, narodnosti Hrvatske, oženjen otac jednog djeteta, do sada neporočan, slabog imovnog stanja. Isti je izgrađeni komunista, drzak i ne krije svoje uvjerenje, dobar je agitator.

6) Jovo Balać sin Đurin, iz Jajca, 18 godina star, stolar, vjere grčko-istočne, narodnosti Srpske, neoženjen, sudski ne kažnjavan, slabog imovnog stanja. Isti je poznat kao opasan komunista.

7) Hamdija Sinanović, sin Ahmetov iz Jajca, općine i kotara Jajce, student prava, vjere islamske, narodnosti Hrvatske, neoženjen, do sada sudski nekažnjavan, slabog imovnog stanja, 20 godina star.

Poznat je kao osvjedočeni komunista i dobar agitator.

8) Kučara Mirko sin Dragutina iz Jajca, općine i kotara istog po zanimanju tokar, vjere rimo-katoličke, narodnosti Hrvatske, neoženjen, star 20 godina, sudski nekažnjavan, slabog imovnog stanja. Isti je odličan organizator i agitator komunističke ideologije, vrlo je uporan.

9) Lazar Babić sin pok. Petra, po zanimanju stokar rodom iz Jezera općine iste, kotara Jajce, star 32 godine, oženjen vjere grčko-istočne, narodnosti Srpske, do sada neporočan, otac troje djece, slabog imovnog stanja.

Isti je bio po Ustaškom taboru u Jezeru, pritvoren. Iz pritvora je pobjegao 22 lipnja i sakrivao se po šumama. Pobjegao je zajedno sa Jusufom Filipovićem, ali se je kasnije sam prijavio. Bio je uzet po Njemcima u Banja Luku kao taoc i zatim povračen natrag ovoj kotarskoj oblasti. Poznat je kao pristaša komunista i opasan je agitator.

Sva napred navedena lica zapraćena su po jednoj oružničkoj patroli uz pripomoć Ustaša u koncentracioni logor u Gospiću.

Kotarski predstojnik:
Potpis

Broj: 22277 Pr. M. U. P. 1941.

Tvrdi se, da je prepis suglasan sa originalom.
U Zagrebu, dne 6. kolovoza 1941.
Nadoficijal:

RAVNATELJSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST NDH, 14. AUGUST 1941.

RAVNATELJSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST
NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

Prs. broj: 2204-II-1941 U Zagrebu, 14. kolovoza 1941.
Predmet: Komuniste rimokatolike,
muslimane i evangelike –
zadržavati u zatvorima.

VELIKIM ŽUPAMA – Svima.
REDARSTVENIM RAVNATELJSTVIMA: Zagreb, Sarajevo, B. Luka.

Sve komuniste rimokatolike, muslimane i evangelike, koji se nalaze u zatvorima na tamošnjim područjima, do daljnjega ne treba slati u koncentracione logore bez odobrenja ovog Ravnateljstva, već se imaju zadržati u zatvorima.

Područne oblasti javiti će, po prijemu ove okružnice, koliki je broj takovih pritvorenika u zatvorima.–

U vezi ovoga potrebno je, da Naslov obavijesti sve područne vlasti radi točnog pridržavanja i izvršenja.

Za Dom spremni!

M.P.

Po nalogu Ravnatelja,
Predstojnik odsjeka:
Paver, v. r.

AOS, a. NDH, k. 189, reg. br. 7/2.

IZVOD IZ SPISKA ŽUPSKE REDARSTVENE OBLASTI U SARAJEVU – VELIKOJ ŽUPI VRHBOSNA U SARAJEVU, 18. NOVEMBRA 1941.

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST U SARAJEVU

Prez. broj: 2508./41. Sarajevo 18. studenog 1941.

Predmet: Dostava spiskova osoba upućenih
u koncentracioni logor u Jasenovcu

VELIKOJ ŽUPI VRH–BOSNA
u/
SARAJEVU

U prilogu pod čast mi je dostaviti dva primjerka prepisa spiskova osoba upućenih u koncentracioni logor u Jasenovcu dne 16. studenog tg. s molbom na znanje.

Za Dom – spremni!

Upravitelj redarstva
Ivan Tolj

SPISAK

uhapšenika – komunista i četnika upućenih u koncentracioni logor u Jasenovcu dne 16. studenog 1941. g.

Red. broj	Prezime i ime	God. rođ.	Zatvoren radi	Zanimanje	Vjera	Mjesto rođenja
1.	Alić Avdo	1918.	kom.	bravar	islam.	Podlugovi
2.	Altarac Rozika	1922.	kom.	domaćica	židov.	Sarajevo
3.	Bahman Johan	1919.	krim.	krojač	žid. rkt.	Arad
4.	Bakanović Muhamed	1923.	kom.	radnik	islam.	Mostar
5.	Bogunić Refik	1923.	kom.	bravar	islam.	Doboj
6.	Bložek Marija	1905.	kom.	kućanica	rkt.	Sarajevo
7.	Bratanić Oskar	1921.	kom.	stud. tehn.	rkt.	Sjetlina
8.	Bašlić Mumin	1920.	kom.	strojo-brav.	islam	Varcar Vakuf
9.	Begić Mustafa	1921.	kom.	urar. pom.	islam	Nova Varoš
10.	Bajević Vladimir	1923.	kom.	đak	grk. ist.	Kijevo
11.	Ćosić Mitar	1907.	čet.	težak	grk. ist.	Bulozi
12.	Čečez Branko	1919.	kom.	đak	grk. ist.	Konjic
13.	Čerkez Branko	1923.	kom.	trg. om.	grk. ist.	Sarajevo
14.	Dunović Nikola	1920.	kom.	kovač	grk. ist.	Ključ
15.	Đukić Krsto	1905.	kom.	teh. vjež.	grk. ist.	Nikšić
16.	Ferušić Seid	1921.	kom.	posjednik	islam.	Travnik
17.	Frlj Hahil	1887.	kom.	gostioničar	islam.	Mostar
18.	Fejzić Omer	1910.	kom.	kozmetič.	islam.	Rogatica
19.	Frković Berta	1912.	kom.	postolar	židov. rkt.	Bijeljina
20.	Govedarica Vaso	1904.	kom.	trg. pom.	rkt.	Trebinje
21.	Govedarica Aćim	1924.	kom.	želj. čin.	grk. ist.	Nevesinje

Red. broj	Prezime i ime	God. rođ.	Zatvoren radi	Zanimanje	Vjera	Mjesto rođenja
22.	Grošelj Dušan	1896.	kom.	učenica	grk. ist.	Bos. Brod.
23.	Habunek Višnja	1925.	kom.	kućanica	rkt.	Zagreb
24.	Heinrich Elza	1906.	kom.	kućanica	rkt.	Sarajevo
25.	Heinrich Cecilija	1906.	kom.	krojačica	rkt.	Sarajevo
26.	Heinrich Alfred	1903.	kom.	soboslikar	rkt.	Sarajevo
27.	Hrstić Ante	1914.	kom.	novinar	rkt.	Vogošće
28.	Ivanšicov Sergije	1911.	kom.	čin.	grk. ist.	Petrograd
29.	Janković Ljudevit	1894.	kom.	str. brav.	rkt.	Plevlje
30.	Janjatović Desimir	1922.	kom.	đak	grk. ist.	Gacko
31.	Jeftović Lazar	1902.	čet.	radnik	grk. ist.	Sarajevo
32.	Jeremija Vojo	1902.	čet.	kožar	grk. ist.	Sarajevo
33.	Jovanović Mirko	1923.	kom.	đak	grk. ist.	Sarajevo
34.	Ing. Jovanović Branislav	1913.	kom.	inžinir.	grk. ist.	Bijeljina
35.	Jožić Milan	1910.	kom.	stolar	grk. ist.	Sarajevo
36.	Jaguljčić Vlado	1898.	kom.	kovač	grk. ist.	Foča
37.	Kočević Ljubomir	1921.	kom.	činovn.	grk. ist.	Pale
38.	Krneta Dobrila	1920.	kom.	činovn.	grk. ist.	Jajce
39.	Krneta Konstantin	1918.	kom.	student	grk. ist.	Ključ
40.	Konstantinović Ljubiša	1915.	kom.	aut. meh.	grk. ist.	Sarajevo
41.	Krvavac Džemil	1913.	kom.	poš. čin.	islam.	Gacko
42.	Kurilić Dragutin	1919.	kom.	priv. čin.	grk. ist.	Stolac
43.	Kurilić Jovo	1922.	kom.	student	grk. ist.	Stolac
44.	Kurilić Mirjana	1921.	kom.	stud. fil.	grk. ist.	Stolac
45.	Krautblat Ferdinand	1904.	kom.	dipl. fil.	židov	Zenica
46.	Levestein Lazar	1895.	kom.	mehaničar	židov	Sarajevo
47.	Lukić Drago	1923.	kom.	đak	rkt.	Sarajevo
48.	Levi Rahela	1894.	kom.	kućanica	židov	Višegrad
49.	Limić Mustafa	1898.	kom.	konobar	islam.	Visoko
50.	Levi Izidor	1905.	kom.	mag. farm.	židov	Višegrad
51.	Mraković Paula	1913.	kom.	kućanica	rkt.	Sarajevo
52.	Madžarević Janko	1888.	čet.	radnik	grk. ist.	Sarajevo
53.	Madžarević Risto	1886.	čet.	radnik	grk. ist.	Sarajevo
54.	Miličević Cvjetan	1902.	kom.	stolar	rkt.	Rakitno
55.	Motl Jaromir	1901.	kom.	tkalac	rkt.	Ryhnovy
56.	Momčević Drago	1919.	kom.	elektr.	grk. ist.	Osijek
57.	Majstorović Svetozar	1914.	kom.	bravar	grk. ist.	Sarajevo
58.	Majstorović Nikola	1890.	kom.	bravar	rkt.	Zavalje
59.	Milanović Dušan	1917.	kom.	trg. pom.	rkt.	Bos. Petrovac
60.	Međer Adam	1916.	kom.	postolar	rkt.	Osijek
61.	Milošević Vid	1916.	kom.	poljodjel.	rkt.	Kreševo
62.	Milošević Anton	1909.	kom.	stolar	rkt.	Kreševo
63.	Mikličanin Ilija	1909.	kom.	učitelj	grk. ist.	Zenica
64.	Nikolić Persida	1875.	kom.	primalja	grk. ist.	Novi Sad
65.	Nikolić Zorka	1900.	kom.	krojačica	grk. ist.	Bijeljina
66.	Nuhbegović Alija	1916.	kom.	krojač	islam	Travnik
67.	Osmanić Sulejman	1910.	kom.	postol.	islam	Čajniče
68.	Premužić Branimir	1922.	kom.	stud. med.	rkt.	Sarajevo
69.	Poljskić Salih	1910.	kom.	postol.	islam	Zenica
70.	Popović Staka	1921.	kom.	radnica	grk. ist.	Gerzovo
71.	Pilić Nebojša	1917.	kom.	tokar	grk. ist.	Bravsko
72.	Puškić Vjera	1921.	kom.	kućanica	grk. ist.	Sarajevo
73.	Papo Josef	1923.	kom.	tokar	židov	Sarajevo
74.	Papo Rikica	1915.	kom.	trg. pom.	rkt.	Sarajevo

Red. broj	Prezime i ime	God. rođ.	Zatvoren radi	Zanimanje	Vjera	Mjesto rođenja
75.	Papo Rena	1915.	kom.	dipl. fil.	rkt.	Budapest
76.	Papo Berkolba	1914.	kom.	sud. vjež.	rkt.	Sarajevo
77.	Papo Josef	1914.	kom.	inžinir	rkt.	Janje
78.	Papo Srna	1921.	kom.	trg. pom.	rkt.	Sarajevo
79.	Papo Blanka	1906.	kom.	priv. čin.	rkt.	Travnik
80.	Papo Elazar	1908.	kom.	radnik	rkt.	Sarajevo
81.	Rustanpašić Fuad	1921.	kom.	trg. pom.	islam.	Bugojno
82.	Ružić Svetozar	1910.	kom.	činovn.	grk. ist.	Ljubuški
83.	Ristović Branko	1911.	čet.	radnik	grk. ist.	Valešica
84.	Radošević Marija	1893.	čet.	kućanica	grk. ist.	Mostar
85.	Redžo Stijepo	1893.	kom.	činovn.	rkt.	Dubrovnik
86.	Rebić Pavao	1907.	kom.	tokar	rkt.	Sarajevo
87.	Radovanović Risto	1917.	kom.	bravar	grk. ist.	Visoko
88.	Radulović Jelena	1916.	kom.	crtačica	grk. ist.	Gerzovo
89.	Rubistein Josip	1903.	kom.	priv. čin.	židov	Višegrad
90.	Ozmo Danijel	1912.	kom.	Ak. slik.	židov	Olovo
91.	Salom Avram	1860.	kom.	posjednik	židov	Sarajevo
92.	Saratlija Janko	1900.	kom.	poljodjel.	grk. ist.	S. Hrusno
93.	Safić Petar	1916.	kom.	mehaničar	grk. ist.	Krosmaja
94.	Sunarić Mijo	1912.	kom.	priv. čin.	rkt.	Grahovnik
95.	Sarić Vera	1911.	kom.	frizerka	rkt.	Sarajevo
96.	Stanišić Veljko	1895.	kom.	bravar	grk. ist.	Sarajevo
97.	Sar Vjera	1923.	kom.	učenica	grk. ist.	Šabac
98.	Stern Josip	1901.	kom.	prav. čin.	rkt.	Pale
99.	Salzberger Alfred	1910.	kom.	prav. čin.	žid. rkt.	Bugojno
100.	Tuco Jovan	1917.	kom.	tokar	grk. ist.	Foča
101.	Tafro Nurija	1919.	kom.	tokar	islam	Bar
102.	Tomić Mihajl	1912.	kom.	težak	grk. ist.	Derventa
103.	Treml Emilijan	1916.	kom.	novinar	rkt.	Kreševo
104.	Tvrtković Ivica	1906.	kom.	stolar	rkt.	Sarajevo
105.	Unger Zvonimir	1919.	kom.	priv. namj.	rkt.	Gradac
106.	Visković Anđelko	1924.	kom.	gost. nau.	rkt.	Gradac
107.	Visković Mićo	1913.	kom.	gostion.	rkt.	Podaci
108.	Visković Zrinko	1922.	kom.	konobar	rkt.	Sarajevo
109.	Vuković Dragica	1909.	kom.	učitelj.	grk. ist.	Visoko
110.	Vojvodić Todor	1910.	čet.	žitar	grk. ist.	Trebinje
111.	Zelihić Ibrahim	1921.	kom.	bravar	islam	Daruvar
112.	Zagovec Antonija	1893.	kom.	domaćica	rkt.	Sarajevo
113.	Zagovec Anton	1918.	kom.	elekt.	rkt.	Sarajevo
114.	Zagovec Rudi	1920.	kom.	mehanič.	rkt.	Stolar
115.	Žujo Mustafa	1918.	kom.	bravar	islam	Sarajevo
116.	Nikolić Sofija	1925.	kom.	frizerka	grk. ist.	

Za Dom – Spreman!

Upravitelj Redarstva:
Ivan Tolj

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST BANJA LUKA – POVJERENIŠTVU USTAŠKE NADZORNE SLUŽBE, 23. DECEMBRA 1941.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST BANJA LUKA

Broj: T. 405/41. U Banjoj Luci, 23. XII. 1941.

Predmet: Seferagić Hasan, redar. stražar sumnja komunizma– prijedlog za otpust iz službe.–

NADZORNOJ SLUŽBI
POVJERENSTVU ZA VELIKU ŽUPU SANA I LUKA
BANJA LUKA

Dostavlja se priepis spisa ove Župske redarstvene Oblasti broj 405/41. od 24. XI. 1941. na temelju kojeg je redar, stražar vježbenik Hasan Seferagić Naredbom Ministarstva unutarnjih poslova Podosjeka za osobne poslove drž. namještenika u Zagrebu broj 10654-I-B-1941. od 15. prosinca odpušten iz državne službe i dne 23. XII. 1941. razriješen službe kod ove Župske redarstvene oblasti.–

Imenovani nalazi se u pritvoru u Crnoj kući.

Predlaže se da se imenovani na temelju dokazane krivnje preda prijekom sudu, a ukoliko bi ga sud riješio da ga se kao sumnjivog zbog podržavanja veza sa komunistima pošalje u logor u Jasenovac.–

ZA DOM SPREMNI!
REDARSTVENI UPRAVITELJ:
...
(Nečitak potpis)

M.P.

AOS, a. NDH, k. 3, reg. br. 28/1.

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST U MOSTARU – VELIKOJ ŽUPI HUM MOSTAR, 22. JANUAR 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST U MOSTARU
Prez. broj: 106/42.

Mostar, dne 22. siječnja 1942.

Predmet: Nošenje Židovskog znaka
od strane Židova, koji su prešli na
rimokatoličku odnosno islamsku vjeru.
Na Prez. broj: 145/42.

VELIKOJ ŽUPI HUM

MOSTAR

Savezno sa nalogom od 20 ov. mj. broj gornji čast je izvjestiti slijedeće:

Organima ove vlasti naređeno je da vrše strogi nadzor nad izvršenjem propisa §8 Naredbe o promjeni Židovskih prezimena i označivanju Židova i žid. tvrtki sa strane osoba koje su prema točki 3. Zak. odredbe o rasnoj pripadnosti smatraju Židovima.

Protiv prekršitelja strogo se postupa bez obzira na koju su vjeru prešli.

Po predmetu Preuzvišeni Reis-ul-ulema krivo je obavješten sa strane vjerskih organa u Mostaru.

Ne isključuje se mogućnost da je kažnjeno više Židova prešlih na muslimansku vjeru nego onih prešlih na katoličku, jer je broj prvih veći.

Presudom ove vlasti Kz. br. 853/41. od 13–XII–41. kažnjena je na primjer Jelisaveta Singer novčanom kaznom od 1 000 kuna i ako je prešla na katoličku vjeru.

Moli se izvješće primiti znanju.

ZA DOM SPREMNI!

UPRAVITELJ
ŽUPSKE REDARSTVENE OBLASTI:

(Arhiv Vladimira Dedijera)

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST BANJA LUKA – 19. JUNA 1942. ZAPOVEDNIŠTVU KONCENTRACIONOG,

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST
U BANJOJ LUCI, 19. VI. 1942. –

PRIEPIS!

Broj: Z. 491/42.

Predmet: Karabegović Mubera i dr.
upućenje u logor.

ZAPOVJEDNIČTVU SABIRNOG LOGORA
JASENOVAC

Upućuju se naslovu uz prilog uputnica i odluka za zbirni logor u Jasenovac sliedeći:

1. Karabegović Mubera
2. Premru Viktor
3. Bukić Munira
4. Bajić Mitrana
5. Mlečnik Alojz
6. Mlečnik Franc
7. Mlečnik Silvo
8. Mlečnik Viktor
9. Bajić Božo
10. Ekić Ismet
11. Bukić Osman
12. Vranješ Vaskrsije

Za Dom Spremni!

Prilog: dopis U.N.S.ured I.

REDARSTVENI UPRAVITELJ:
Dr. Vinek v. r.

M.P.

A.O.S., a. NDH, k. 161, reg. br. 49/8.

IZVOD IZ NALOGA USTAŠKE NADZORNE SLUŽBE – VELIKOJ ŽUPI POSAVLJE SLAVONSKI BROD, 4. JULA 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
USTAŠKA NADZORNA SLUŽBA
Ured I.

Zagreb, 4. srpnja 1942.

Broj 36974–IIb–1–1942.

Predmet: Božičković Jula i drug. komunisti iz Brčkog – oslobođenje.

Na broj: Taj 2007/42. od 20. VI. 42.

VELIKA ŽUPA POSAVJE

BROD n/S.

Priobćuje se naslovu, da je po nalogu ustaškog nadzornog zapovjednika odredbom ovog Ureda od 17/III. 1942. broj Prs. 339/42. naloženo zapovjedničtvu sabirnih logora u Jasenovcu i Uredu zaštitnog redarstva za grad Zagreb i veliku župu Prigorje u Zagrebu, da predaju pokretnom priekom sudu u Zagrebu sliedeće osobe iz Brčkog:

1. Jula Božičković, domaćica.
2. Fadil Alikadić, đak
3. Marija (Marjola) Mađunić, domačica 19. god.
4. Džemila Ajanović, učenica 16 god.
5. Dušan Buđen, trgovac
6. Jelena Buđen, domaćica
7. Tamara Begović, đak
8. Halil Jerković, ratar
9. Momir Buđen, učenik trgovačke akademije
10. Asim Mušanović, ribar
11. Mustafa Glinac, radnik 19 god.
12. Hamdija Šehović, slastičar 19 god.
13. Zaim Mušanović, vlasuljar 17 god.
14. Anđelina Božičković, domačica
15. Mara Ristić, domačica
16. Radmila Hadžić, domačica
17. Borislav Božičković, učenik gimnazije
18. Ibrahim Fočak, radnik 19 god
19. Hasan Aganović, pekar
20. Petar Marijan, đak
21. Ahmet Fočak, pekar 17 god.
22. Mujo Azapagić, slastičar 19 god.
23. Hamdija Šoferović, slastičar 19 god.
24. Samid Čebić, radnik 17 god.
25. Anka Stakić, bank. činovnica
26. Jelenka Vočkić, učenica trg. akademije 18 god.

27. Jula Kostić, domaćica
28. Nada Mileusnić, domaćica
29. Milka Jančikić, domaćica
30. Momir Krstić, učenik trg. akademije
31. Milan Cvitković, umirovljeni gruntovni ravnatelj
32. Dobrila Majstorović, priv. činovnica
33. Mustafa Džindić, kipar
34. Fehim Klebić, đak 19 god.
35. Mehmedalija Hodžić, pomoćnik 17
36. Darko Cvijanović, đak 17 god.
37. Karlo Godnić, ratar,
38. Smail Trebinčević, ličilac
39. Helnrich Beker, postolar
40. Štefica Marvin, kućna pomoćnica
41. Milica Brkić, kućna pomoćnica
42. Katica Andorino, kućna pomoćnica
43. Azis Ramić, krojač 19 god.
44. Salih Zukanović, ratar 17 god.
45. Omer Čehić, radnik 18 god.
46. Muhidin Sejdinović, trg. pomoćnik 18 god.
47. Safet Glinac, kuhar 17 god.
48. Šaćir Šehinović, radnik 17 god.
49. Refik Piskavica, krojač 17 god.
50. Bego Mehmedović, krojač 18 god.
51. Milorad Gojaković, ratar
52. Alija Suljagić, domobran.

Na ovaj nalog izviestio je Ured zaštitnog redarstva za grad Zagreb i veliku župu Prigorje u Zagrebu, da su prepraćeni Pokretnom prijekom sudu u Zagrebu:

1. Božičković Jula
2. Alikardić Fadila
3. Buđen Dušan
4. Buđen Momir
5. Mušanović Asim
6. Mostić Milka
7. Džimić Mustafa
8. Hodžić Mehmed-Alija
9. Beker Heinrich

Ujedno je zaštitno redarstvo izviestilo, da su stavljeni Pokretnom prijekom Sudu u Zagrebu na raspoložbu sliedeće osobe, koje se nalaze u Kužnoj bolnici na Zelenom Brijegu:

1. Ajanović Džemila
2. Buđen Jelena
3. Begović Tamara
4. Božičković Anđelina
5. Ristić Mara
6. Hadžić Radmila

Zapovjedničtvo pak sabirnih logora u Jasenovcu izviestilo je, da su Halil Jerković, Mustafa Glinac, Hamdija Šehović, Milan Cvitković, Darko Cvijanović i Rade Bekić umrli u logorima pomenutog zapovjedničtva, dok se ostali zatočenici navedeni ne nalaze u sabirnim logorima.

Uslied toga umoljava se naslov uputiti sve molitelje, da se glede oslobođenja navedenih osoba obrate na Pokretni prijeki sud u Zagrebu.

Ujedno se umoljava naslov priobćiti kuda su upućene odnosno kome su i kada predane sve ostale osobe za koje mole građani grada Brčkog, a nisu predane priekom sudu ili preminuli kako je to gore priobćeno.

ZA DOM SPREMNI!

UPRAVITELJ:

...

Paver

M.P.

(AOS, a. NDH, k. 175, reg. br. 16/5)

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST BANJA LUKA – ZAGREB, 6. JULA 1942. USTAŠKOJ NADZORNOJ SLUŽBI

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST BANJA LUKA
Broj: T. 1032/42.

Priepis.
Original se nalazi pod
Brojem: 1492.
Banja Luka, dne. 6. srpnja 1942.

Predmet: ANIČIĆ MILAN, i drugi,
priedlog o prisilnom boravku u logoru.–

USTAŠKOJ NADZORNOJ SLUŽBI URED I.
ZAGREB

Savezno sa zakonskom odredbom od 2. XI. 1941. god. o upućivanju nepoćudnih osoba u zbirni logor, predlažu se po tri primjerka priedloga o prisilnom boravku u logoru s molbom na odobrenje za sliedeće osobe:

1. Aničić Milan
2. Boban Mirko
3. Botić Nedžip
4. Cikota Dedić Hilmija
5. Čardžić Avdo
6. Demirović Nedžib
7. Gazić Derviš
8. Gvožđar Irfan
9. Gvožđar Abduselam
10. Hasanbašić Muhamed

11. Jovanović Mitar
12. Jovanović Savo
13. Jurinčić Anto
14. Karabegović Mustafa
15. Kesić Vid
16. Krupić Ilijas
17. Maglajlić Dževad
18. Milošević Stojan
19. Numanović Osman
20. Odić Zvonko
21. Pašalić Faik
22. Pećanica Rifat
23. Redžić Husein
24. Savić Milivoj

Umoljava se ovaj predmet smatrati žurnim, pošto su zatvori ove oblasti puni pritvorenika.–

ZA DOM SPREMNI!

AOS, a. NDH, k. 164, reg. br. 14/1.

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST BANJA LUKA STARA GRADIŠKA, 8. JULA 1942. KOMANDI LOGORA

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
Župska Redarstvena Oblast
BANJA LUKA

Predmet: Jakupović Sejdo i drugi, podatci
Dne 8. VII. 1942.
Broj: 1440 sa – priloga
Riješitelj: I

ZAPOVIJEDNIKU SABIRNOG LOGORA
ST. GRADIŠKA

Drugom polovicom mjeseca lipnja naslovu je bilo popraćeno sa strane ove oblasti – Banja Luka – izvjestan broj osoba, među kojima su se nalazili i slijedeći:

(piši sve one koji su crnom olovkom zaokruženi)

Moli se žurno obavijestiti ovu Oblast da li se gornje osobe još nalaze kod naslova, odnosno gdje se sada nalaze.

Z. D. S.

(Potpis nečitak)

Popis

osoba koje su evakuirane za vrijeme akcije i sprovedene u Banja Luku, a sada se nalaze u Staroj Gradiški.

1. Fazlić Ibro	Kamičani
2. Fazlić Ethem	Kamičani
3. Jakupović Sejdo	Kamičani
4. Jakupović Jakup	Kamičani
5. Jakupović Atif	Kamičani
6. Husić Điho	Kevljani

Popis

osoba koji su evakuirani za vrijeme akcije i sprovedeni u Banja Luka, a sada se nalaze u Staroj Gradiški.

1.	Fazlić Ibro	Kamičani
2.	Fazlić Ethem	"
3.	Jakupović Sejdo	"
4.	Jakupović Jakup	"
5.	Jakupović Atif	"
6.	Husić Djiho	Kevljani
7.	Čolić Mustafa	"
8.	Čirkin Mahmut	"
9.	Jakupović Smajl-Hasin	Kamičani
10.	Velić Hašim	Kevljani
11.	Jakupović Šećo	Kamičani
12.	Jakupović Lativ-Dedin	Kevljani
13.	Čolić Husein	"
14.	Jakupović Hasan-Hasin	Kamičani
15.	Jakupović Dedo	Kamičani
16.	Jakupović Derviš-Muharemov	Kevljani
17.	Jakupović Derviš	Kamičani
18.	Jakupović Jusuf-Smajin	"
19.	Softić Husein	"
20.	Jakupović Nezir	"
21.	Jakupović Husein	"
22.	Ferhatović Salko	Kevljani
23.	Velić Kahro	Kamičani
24.	Jakupović Muharem	"
25.	Osmanović Omer	"
26.	Jakupović Ahmet	Kevljani
27.	Djafirović Alija	"
28.	Jakupović Salih -Mahmedov	"
29.	Pervanić Husein	"
30.	Mujkanović Husein	Kamičani
31.	Jakupović Ibro-Ramin	Kevljani
32.	Jakupović Karanfil	Kamičani
33.	Jakupović Sulemen- Mehin	"
34.	Jakupović Hajro	Kevljani
35.	Jakupović Vejsil	"
36.	Jakupović Osman-Hasanov	Kamičani
37.	Jakupović Silih-Hasanov	"
38.	Modronja Hasan	"
39.	Jakupović Salih-Selimov	"
40.	Muratović Bego	Kevljani
41.	Karabašić Deviš	"
42.	Jakupović Arif-Sminov	Kamičani
43.	Jakupović Sulejman	"
44.	Hadjić Mehmed	"
45.	Čolić Huso	"
46.	Jakupović Smail-Mehin	"
47.	Jakupović Ramo	"
48.	Čolić Pašo	Kevljani
49.	Jakupović Šedif	"
50.	Karalić Milutin	Ivanjska
51.	Berić Vaso	Lamovite
52.	Berić Stojan	"
53.	Berić Simeun	"
54.	Berić Milivoj	"
55.	Lajić Dušan	"
56.	Janić Nedeljko	"
57.	Malenčić Kosta	"
58.	Rosić Novak	Bistrica
59.	Zrnić Nikola	Lamovita
60.	Dokić Gjuro	"
61.	Savić Spasoja	Verići
62.	Radulj Lazar	Bistrica
63.	Marić Kosta	Omarska
64.	Stojaković Jovan	Omarska
65.	Radul Ilija	Bistrica
66.	Dragonjić Petar	Babići
67.	Berić Jovan	Lamovita
68.	Ivković Jovan	Tomašica
69.	Sekulić Dušan-Radin	Omarska
70.	Sekulić Nikola	"

Evakuisani!

u njemačku na rad! ovom (0)

29 ostalo

Ime	Mjesto
7. Čolić Mustafa	Kevljani
8. Čirkin Mahmut	Kevljani
9. Jakupović Smajl–Hasin	Kamičani
10. Velić Hašim	Kevljani
11. Jakupović Šećo	Kamičani
12. Jakupović Lativ–Dedin	Kevljani
13. Čolić Husein	Kevljani
14. Jakupović Hasan–Hasin	Kamičani
15. Jakupović Dedo	Kamičani
16. Jakupović Derviš-Muharemov	Kevljani
17. Jakupović Derviš	Kamičani
18. Jakupović Jusuf–Smajin	Kamičani
19. Softić Husein	Kamičani
20. Jakupović Nezir	Kamičani
21. Jakupović Husein	Kamičani
22. Ferhatović Salko	Kevljani
23. Velić Kahro	Kamičani
24. Jakupović Muharem	Kevljani
25. Osmanović Omer	Kevljani
26. Jakupović Ahmet	Kevljani
27. Đafirović Alija	Kevljani
28. Jakupović Salih – Mehmedov	Kevljani
29. Pervanić Husein	Kevljani
30. Mujkanović Husein	Kamičani
31. Jakupović Ibro–Ramin	Kevljani
32. Jakupović Karanfil	Kamičani
33. Jakupović Sulejman – Mehin	Kamičani
34. Jakupović Hajro	Kevljani
35. Jakupović Vejsil	Kevljani
36. Jakupović Osman – Hasanov	Kamičani
37. Jakupović Salih – Hasanov	Kamičani
38. Modronja Hasan	Kamičani
39. Jakupović Salih – Selimov	Kamičani
40. Muratović Bego	Kevljani
41. Karabašić Deviš	Kevljani
42. Jakupović Arif–Eminov	Kamičani
43. Jakupović Sulejman	Kamičani
44. Hadžić Mehmed	Kamičani
45. Čolič Huso	Kamičani
46. Jakupović Smail–Mehin	Kamičani
47. Jakupović Ramo	Kamičani
48. Čolić Pašo	Kevljani
49. Jakupović Šedif	Kevljani
50. Karalić Milutin	Ivanjska
51. Berić Vaso	Lamovite
52. Berić Stojan	Lamovite
53. Berić Simeun	Lamovite
54. Berić Milivoj	Lamovite
55. Lajić Dušan	Lamovite
56. Janjić Nedeljko	Lamovite
57. Malenčić Kosta	Lamovite
58. Rosić Novak	Bistrica
59. Zrnić Nikola	Lamovita
60. Dokić Đuro	Lamovita
61. Savić Spasoja	Verići
62. Radulj Lazar	Bistrica
63. Marić Kosta	Omarska
64. Stojaković Jovan	Omarska
65. Radul Ilija	Bistrica
66. Dragonjić Petar	Babići
67. Berić Jovan	Lamovita
68. Ivković Jovan	Tomašica
69. Sekulić Dušan–Radin	Omarska
70. Sekulić Nikola	Omarska
71. Petar Zdelar	Petrov Gaj
72. Đurđević Dušan	Lamovita
73. Aleksić Aleksa	Babići
74. Risto Miladinović	Balte
75. Mlađan Mađar	Babići
76. Kos Janko	Babići
77. Dukić Ostoja	Omarska
78. Bjelan Sekulić	Omarska
79. Novak Sekulić–Stojkin	Omarska
80. Marko Sekulić	Omarska
81. Dušan Sekulić	Omarska
82. Simeun Sekulić	Omarska
83. Ilija Sekulić	Omarska
84. Radovan Sekulić	Omarska
85. Ostoja Sekulić	Omarska
86. Mitar Sekulić	Omarska
87. Hajdić Salih	Kozarac
88. Hase Grozdanić	Grozdanići
89. Mihajlo Zinkević	Balte Jaruge
90. Mihajlo Inđić	Orlovac
91. Hamdija Sušić	Kozarac
92. Huska Grabić	Kozarac
93. Zaim Zaimović	Kozarac
94. Mujo Radžić	Kozarac
95. Stevo Dobrovoljski	Kozarac
96. Hasan Sinanagić	Hrustići
97. Hasan Jasiga	Kamičani
98. Ahmet Ičić	Brđani
99. Ibrahim Đikić	Kamičani
100. Huso Šahbas	Kamičani
101. Hasan Šahbas	Kamičani
102. Smajo Šahbas	Kamičani
103. Ibrahim Islamčević	Kamičani
104. Jasika Mehmed	Kamičani
105. Bego Kešić	Kamičani
106. Murat Alić	Kamičani
107. Obrad Salić	Petrovgrad
108. Jusuf Jakupović	Kamičani
109. Šerif Jakupović	Kamičani
110. Pero Međarević	Kamičani
111. Đuro Grujić	Orlovci
112. Milan Lazić	Verići
113. Rade Lazić	Verići
114. Đurađ Lazić	Verići
115. Stojko Lazić	Verići
116. Arsen Lazić	Verići
117. Simeun Popović	Verići
118. Mirko Popović	Verići

119. Obrad Đurić	Verići
120. Nikola Đurić	Verići
121. Jovan Điđić	Verići
122. Dragoljub Milaković	Ivanjska
123. Momčilo Milaković	Ivanjska
124. Dušan Milaković	Ivanjska
125. Ratko Milaković	Ivanjska
126. Jakob Petrović	Bistrica
127. Radomir Subotić	Ivanjska
128. Jovo Radulj	Verići
129. Milan Radulj	Verići
130. Dragan Radulj	Verići
131. Rade Radulj	Verići
132. Miloš Gojić	Verići
133. Mihajlo Kukić	Bistrica
134. Vid Miladinović	Bistrica
135. Ostoja Bijelić	Verići
136. Trivun Lazić	Verići
137. Mihajlo Radulj	Verići
138. Ašim Jakupović	Kamičani
139. Aga Jakupović	Kamičani
140. Aga Farić	Kamičani
141. Rade Gruban	Lamovita
142. Jefto Karalić	Ivanjska
143. Vaso Rubin	Lamovita
144. Cvetko Malenčić	Lamovita
145. Stojko Šukalo	Ivanjska
146. Kosta Rubin	Omarska
147. Dragutin Škundrić	Balte

(AOS, a. NDH, k. 164, reg. br. 41/3)

MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA – RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST, 4. SEPTEMBRA 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA
Tajničtvo Ministra

Taj. Broj: 7503 I. A. – 1942. U Zagrebu, dne 4. rujna 1942.
Predmet: Sidran Ibrahim – uhićenje.

1) RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST
2) ZAPOVJEDNIČTVU USTAŠKE NADZORNE SLUŽBE
u)
ZAGREBU

Izvanredni opunomoćenik Poglavnika pukovnik Šimić – šalje o Ibrahimu Sidranu ovaj izvještaj:

»U priklopu šaljem priepis dvaju pisama koja su zarobljena na dan 27 kolovoza 1942 god. zajedno sa pismohranom Vukovske partizanske čete u selu »Pavlovići« (D. Vukovsko), a iz koji se mogu crpiti dragocjeni podatci poglavito u pogledu rada bivšeg kotarskog predstojnika u Bugojnu (ranije kotarske ispostave G. Vakuf), SIDRANA IBRAHIMA, a koji je upućen u koncentracioni logor u Jasenovac. Iz pisma se jasno vidi, da je imenovani još svibnja mjeseca prošle godine održavao veze sa partizanima i da su bezbrojne tužbe podnijete protiv istoga od strane ustaških dužnosnika, bivšeg predstojnika kotarske oblasti u Bugojnu KUŠTRE i mene bile opravdane.

Da je Velika župa Pliva i Rama preko svojih organa na vrieme preduzimala zakonom predviđene mjere i vodila energične istrage još prije godinu dana, vjerujem da nebi došlo do sadanjeg stanja na području oko Bugojna, Gornjeg Vakufa, Prozora i Kupresa, jer bi se na vrieme uklonili štetni mještani, organizacije rasturile. Ovim bi se automatski rješilo uplitanje naivnih mještana u partizanske organizacije strani partizani nebi našli pristalica za svoj rad, a time bi mnogim poštenim Hrvatima bez obzira na vjeru bio spašen život i imovina, dok bi vojnim četama u mnogom bio olakšan rad.«

ZA DOM SPREMNI!

2 priloga

Po ovlašćenju ministra unutarnjih poslova
Veliki župan kod ministarstva unut. poslova:
(Dr. Nikolić)

M.P.

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST SLAVONSKI BROD 28. SEPTEMBRA 1942. VELIKOJ ŽUPI POSAVJE

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST
U BRODU n. S.

Brod n. S., 28. IX 1942.

Područje – Kotarevi: Brod n/S, Županja, Derventa, Brčko, Gradačac, Bijeljina – Izpostave: Bos. Brod (kotar Derventa), Bos. Šamac (kotar Brčko), Odžak (kotar Gradačac)

Br. Taj. 3958-1942.

Predmet: Božićković Jula i dr., komunisti iz Brčkoga, prepraćenje u sabirni logor.

VELIKOJ ŽUPI »POSAVJE«
BROD NA SAVI

Savezno sa tamošnjim dopisom br. taj. 2259-42. od 13. VII. 1942. kao i požurnice br. taj. 3344-42-od 25. IX 42. u gornjem predmetu izvješćuje se, da je ova Redarstvena oblast uputila Zapovjedničtvu sabirnog logora Jasenovac i Zapovjedničtvu sabirnog logora St. Gradiška na dan 2. III. 42. pod br. Prs. 466-42. slijedeće osobe:

Sabirnom logoru Jasenovac:

1. Klebić Fehim
2. Buđen Momir,
3. Mušević Zaim,
4. Azapagić Mustafa,
5. Đebo Šamil,
6. Glinac Mustafa
7. Ramić Azis,
8. Mehmedović Bego,
9. Zukanović Salih,
10. Hodžić Mehmedalija,
11. Sejdinović Muhidin
12. Piskavica Refik
13. Alikadić Fadil
14. Fočaković Ibrahim
15. Džinić Mustafa
16. Čehić Osman
17. Safet Glinac
18. Fočaković Ahmed,
19. Šerifović Hamdija
20. Jerković Halil
21. Šehović Šaćir
22. Šehović Hamdija
23. Mušanović Hasim
24. Buđen Dušan
25. Đokanović Milorad
26. Vasić Cvjetan
27. Bašić Janko
28. Cvitković Milan
29. Krstić Miomir
30. Cvijanović Darko
31. Božičković Borislav
32. Bekić Rado
33. Sido Stevo
34. Becker Heinrich
35. Gondić Karlo
36. Jelešević Ilija

Sabirnom logoru St. Gradiška:

1. Jančikić Milka
2. Božičković Angelina
3. Vočkić Jelena
4. Brkic Milica
5. Begović Tamara
6. Ajanović Džemila
7. Stakić Anka
8. Kostić Jula
9. Mileusnić Nada
10. Medunić Mariola
11. Majstorović Dobrila
12. Buđen Jelenka
13. Ristić Mara
14. Božičković Jula
15. Hadžić Radmila
16. Alberini Katica
17. Marvin Štefica

Sve gore navedene osobe upućene su u sabirni logor prema odredbi Ustaške nadzorne službe ured I. u Zagrebu od 26. II. 42. br. 3337-42-F.

Za Aganović Hasana pekara i Petra Marijana, đaka, ova Redarstvena oblast nije mogla dobiti nikakovih podataka o njihovom boravištu. Trebinčević Smajo, ličilac, pušten je iz zatvora nakon što je svestrano provedenom istragom utvrđeno da je nedužan. Suljagić Alija, koji je kao domobran bio u vezi sa Vodušek Jakovom, satnikom i drugovima, nalazi se i sada pritvoren kod Kotarske oblasti u Brčkom, te je za njega ova Redarstvena oblast dala nalog Kotarskoj oblasti u Brčkom da napravi prijedlog za sabirni logor.

Gornji izvieštaj šalje se Naslovu s molbom na daljnji postupak.

ZA DOM SPREMAN!

Upravitelj župskog redarstva:
Dr. Vladimir Vinek

M.P.

ZAŠTITNO REDARSTVO ZA BANJU LUKU 16. OKTOBRA 1942. ZAPOVEDNIŠTVU LOGORA STARA GRADIŠKA[1]

Priepis

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ZAŠTITNO REDARSTVO ZA GRAD BANJU LUKU
I VELIKU ŽUPU SANA I LUKA

Predmet: Baručija Ibrahim, upućenje u logor.

Banja Luka, dne 16. listopada 1942

ZAPOVJEDNIČTVU SABIRNOG LOGORA

Stara Gradiška

Prema odluci Ustaške Nadzorne Službe Ured I. broj: 69911-42-6 od 29. rujna prepraćuje se sliedeći uhićenici:

1. Baručija Ibrahim, 2. Stupar Bosiljka, 3. Tubić Čedo, 4. Ekić Ahmet, 5. Čekrlija Ljubiša, 6. Stanivuković Đorđe, 7. Halim Halimić, 8. Đuzel Kemal.

Prema odluci Ustaške Nadzorne Službe Ured I. broj: 72560/42-6 od 7. listopada 1942. prepraćuju se:

1. Šuput Nevenka, 2. Momić Milan, 3. Topić Ana, 4. Jokić Rajko, 5. Šajn Drago.

Prema odluci Ustaške Nadzorne Službe Ured I. broj: 69912/42-9 od 29. listopada 1942. prepraćuju se sliedeći:

1. Babić Dragica, 2. Đermanović Mara, 3. Tukerić Ljubica, 4. Dr. Suzana Čanji, 5. Bjelajac Koviljka, 6. Koščica Ružica, 7. Tankosić Ružica, 8. Kapor Bosa.

Bez odluke se prepraćuje kao partizanka Filipović Milka.

Umoljava se priem potvrditi.

ZA DOM SPREMNI!

ZAMJENIK UPRAVITELJA:
Božidar Viljetić, v.r.

Za točan priepis jamči:
NADSTOJNIK PISARNE:
(F-BAN)

M.P.

Prepisala:
(N. Perlić)

[1] AOS, a. NDH, k. 168, reg. br. 30/6.

TREĆA ŽANDARMERIJSKA PUKOVNIJA – OPUNOMOĆENIKU VLADE NDH TURINI – 4. NOVEMBAR 1942.

TAJNO

ZAPOVJEDNIČTVO
3. ORUŽNIČKE PUKOVNIJE
J. S. Broj 1502/Tajno
U Banja Luci, dne 4. XI. 1942

Predmet: Bradarić Zada i dr.
iz Orahova po ustašama odvedene.

1. UREDU OPUNOMOĆENOG MINISTRA g. TURINE,
2. VRHOVNOM ORUŽNIČKOM ZAPOVJEDNIČTVU.

Oružnička postaja Orahovo sa spisom Broj 441/taj. od 30. listopada 1942. izvješćuje:

»Dne 26. listopada 1942. došle su ustaše iz sela Međeđa (3 km. z. sjev-zapadno od Orahova) u mjesto Orahovo i sa sobom odveli 3 muslimanske žene i to: Zadu Bradarić, stara 60 god., Hajku Mehanić stara 40 god. majka 6 djece i Hamidu Halačević stara 28 god. majka 4 djece sve vrlo siromašnog stanja.

Imenovane su odvedene u Međeđu, gdje su bile stavljene u jedan podrum nekog Trivića pa pošto su tu prenoćile sutradan su puštene na slobodu.

29. X. Gore navedene su ponovno uhićene po ustašama i sprovedene u logor koji se nalazi u Međeđi. Ove se ženske ni do danas niesu povratile niti se za njihovu sudbinu zna. Obćina, a niti oružnička postaja u mjestu u obće za ovaj slučaj niesu obavještene.

Uslied ovakovog rada ustaša, stanovničtvo ovoga mjesta i susjednih sela živi u velikom strahu i nespokojstvu, jer s jedne strane strahuje od partizana, a s druge strane strahuje od ustaša. Nije isključeno da pojedine porodice ili pojedinci neće početi uslied ovakovog postupka od strane ustaša, početi napuštati svoje domove i bjegati tamo gdje misle da će biti slobodniji.

U svezi ranije podnietog izvješća muslimani koji su bili uhićeni i otjerani u Jasenovac pušteni su, ali su im ruke od vezanja žicom sve ozliеđene, radi čega je Šibić Ibrahim u Bos. Gradišku morao ići i tražiti liečničku pomoć.«

Predlažem prednje u svezi izvješća ovoga stožera Taj. J. S. Broj 1464 od 30. X. 1942.

Zapovjednik, pukovnik:
(Viktor Novak)

(AOS, a. NDH, k. 87, reg. br. 12/44)

GLAVNO RAVNATELJSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST U ZAGREBU – RAVNATELJSTVU ZA PROSVETU NDH, 12. NOVEMBAR 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA –
MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
GLAVNO RAVNATELJSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST

Broj: Prs. 13795-I-C-1942. Zagreb, dne 12. studenog 1942.

Predmet: Letci »Srpskog narodnog odbora«
za Bosnu i Hercegovinu dostava.–

MINISTARSTVU NARODNE PROSVETE
GLAVNO RAVNATELJSTVO ZA PROSVJETU
na ruke Dra. g. Bjelobrajdića

ZAGREB

Kotarska ispostava Donji Vakuf dostavila je ovom Gl. ravnateljstvu pod Taj. Br. 430/42 sliedeće izviešće:

»Danas je podnio prijavu ovoj ispostavi Hadžimahmutović Mulo, bilježnik općine Donji Vakuf, da je preko pošte u Donjem Vakufu danas dobio pismo predato u Sarajevu i dana 24. X. o.g. u kome su zavoju bila dva pisma i to jedno pod naslovom: »Jedna Tužna i Krvava Godišnjica« potpisana po »Srpskom narodnom odboru za Bosnu i Hercegovinu« a drugo je pismo preslušanje Fatime Brkić iz Mostara...«[1]

ZA DOM SPREMNI

NASTOJNIK OBĆEG ODSJEKA
(Dr. Vučić)

M.P.

---

[1] Saslušanje Fatime Brkić u izvodu glasi:

»Za vrijeme istrage koja je trajala za cielo vrieme mog boravka u Sarajevu, bila sam podvrgnuta dva puta batinjanju. Bili su me trojica sa drvenim štapovima i silom su mi mećali kašiku soli da progutam, sve za to da bi me primorali da priznam izložene optužbe protiv mene sa kojim me je teretio Sarić. Ja nijesam nikad ništa priznala. Poslije su me otpremili u Staru Gradišku u Koncentracioni logor. To je bilo 10. maja 1942. g. Metnuli su me u žensko odjeljenje. U ovom Koncentracionom logoru nisu me stvarno mećali na muke (podvrgli mučenju), međutim, postupanje koje mi je dolazilo redovno bijaše najgore kao i za sve ostalo.

Svi bijasmo uviek maltretirani i hrana, koja se nije mogla jesti. U ovom Koncentracionom logoru obolili su svi od svih mogućih bolesti. Tifus, dezinterija, difterija, tuberkuloza i druge zarazne bolesti. Smrtnost je zaprepašćujuća svakim danom umire 20 do 30 osoba. Jevreji su osigurani da kopaju jame, gdje se sahranjuju lješevi. Svi Jevreji bivaju zamjenjivani svaka dva do tri mjeseca sa drugim nesretnicima, a njih ubijaju. Budu ubijeni sa udarcima sjekira ili štapovima, jer municija je suviše skupa. Mnogi budu odpremljeni u Krivo Đakovo, mjesto gdje postoji visoka peć za fabrikaciju crieva i živi bacani unutra i tako spaljivani.

Većina dodijeljenih ljudi za ovaj posao su iz Mostara: Bevanda Jozo, star 26. god. Cazdić Nikola, pisar kod advokata Kordića, star 30. god. iz Mostara, Buntić Šimun, sudski pravnik kod advokata Božića Božidara, star 42 godine iz Mostara, Miloš Ljubo, ustaški poručnik, star 24 g. iz Ljubuškog.

URED PREDSEDNIŠTVA VLADE NDH – ZAPOVEDNIKU USTAŠKE NADZORNE SLUŽBE, 3. DECEMBAR 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
Ured predsjedničtva vlade
Broj: 39020 Zagreb, dne 3. prosinca 1942.
Predmet: Izviešće o postupku ustaša u logoru u St. Gradiškoj

ZAPOVJEDNIKU USTAŠKE NADZORNE SLUŽBE
Gosp. JILEKU
ZAGREB

Po nalogu predsjednika vlade dostavljam Vam zapisnik sastavljen u velikoj župi u Banja Luci o postupku ustaša u logoru u St. Gradišci te nestanku Muje Redžića.

Podpredsjednik vlade original ovoga zapisnika predao je Poglavniku a Vama se dostavlja ovjerovljeni priepis s molbom, da povedete izvide o ovome slučaju, te da izviestite podpredsjednika vlade.

ZA DOM SPREMNI!

Po odredbi Podpredsjednika
vlade
Tajnik:

M.P.

Oko 6 ili 7og u mjesecu septembru bila sam pozvana da sliedim poručnika Vrbana Antu porijeklom iz Like, koji me je poveo na ustašku komandu, koja se nalazi iza zidnog bedema Koncentracionog logora. Ova komanda me pozivlje da ispričam sve činjenice kod kojih sam ja bila glavna ličnost. Pričala sam im što sam znala, ali oni nezadovoljni mojim izjavama počeli su me udarati sa štapovima. Matković je slomio debeli štap o moje tijelo. Nezadovoljan donio je redar drugi štap. Udarali su me pesnicama, šamarima i kožnim kajišom. Turali su mi svom snagom moje čarape i tukli su me tri puta od 16 do 19.30 sati, posle su me odveli u ćeliju. Poslije dva dana došao je kod mene neki Gazdić Nikola sa namjerom, da se uvjeri u svoje dobre namjere. Poveo me je malo u dvorište i rekao da će me zaštititi ako pristanem na ono što je on zahtijevao. Njega su interesovala imena osoba koja su bila protivna njihovim idejama; uzgred moram reći da patos i zidovi moje ćelije gdje su me metnuli bili su poprskani krvlju. Bijaše jedna ćelija tako zvana mrtva ćelija, koja je bila uviek u funkciji. Ja sam očekivala iz sata u sat da budem gotova i želila da svršim sa svojim životom, pošto su muke postajale sve češće. Namjeravala sam počiniti samoubijstvo, ali zato nisam imala prilike. Međutim, ustaše su imale podijeljene namjere, a svrha im je da spolno iskoriste. Držanje ustaških pojedinaca u mojim očima bijaše dobro, kad su me posjećivali u moju ćeliju. Svaki od njih tražio je, da mu se podam i da me polno iskoristi (svaki zasebno). Ante Vrban, kada me je odpratio u ćeliju posle batinjanja htio me je silovati i ako sam bila napola mrtva. Ne znam kako sam smogla snagu da se oduprem, ma kako mu drago bilo on nije mogao zadovoljiti svoje prohtjeve.

Poslije nekoliko dana bila sam otpremljena u jednu veliku bolničku salu Koncentracionog logora. Bijahu prisutni: Ljubo Miloš i Šimun Buntić. Poslije je došao Gazdić Nikola i Barbarić

Priepis

ZAPISNIK

Sastavljen dana 18. studenog 1942. g. u uredovnici velike župe Sana i Luka u Banjoj Luci.

Pristupi nepozvan Redžić Derviš, rođen 1902. g. u Kozarcu sin umr. Juse, oženjen, otac petero djece, vojsku služio, nepismen navodno neporočan, pa izjavi:

Prilikom ulaska naše vojske u Kozarac nakon oslobođenja istog od partizana, uhapsila je vojska među svima i moga brata Redžića Muju. Isti je najprije odpremljen u sabirni logor u Staru Gradišku, pa onda na prinudni rad u Njemačku. Iz Njemačke se je vratio kući prije jedno tri mjeseca. Kada je bio svojedobno uhapšen imao je sa sobom 37.300 kuna, koji mu je novac oduzet u sabirnom logoru u Staroj Gradišci. Nakon povratka iz Njemačke tražio je putem mjerodavnih vlasti da mu se oduzeti novac. Prije 21 dan je otišao u Gradišku da podigne novac. Sobom je ponio 40.000 kuna, pošto je trgovac pa je mislio sa ovim, i novcem koji bi u logoru primio kupiti robu u Zagrebu. Od toga vremena nema o njemu ni traga ni glasa i ako sam na sve strane o njemu raspitivao. Molim da se poduzme potrebno da se moj brat pronađe.

Zaključeno, i po pročitanju potpisano.

ZA DOM SPREMNI!

Nepismen
t.j. Redžić Derviš
po Kesiću, v.r.

Stjepan, a poslije Dinko Šakić, koji nosaše željeznu žicu i jedna kliješta. Svukli su me sasvim golu, stegli mi noge željeznom žicom bez milosti i objesili me na čiviluk. Bijah sva krvava, ranjenih nogu, dok tukahu sa nekim gvozdenim tanjirićem po nogama. Počupaše mi sa polnog organa sve dlake, ovako svezanu tuki su me odprilike pet sati. Željezna šipka kojom su me tukli bila je sva iskrivljena od udaraca. Padala sam tri ili četiri puta u nesvijest, zatim su me polijevali vodom da se osvijestim, pa ponovo počinjali mučiti.

Ljubo Miloš sa kliještima mi je istrgao jedan komadić mesa na lijevom ramenu, zatim mi je opalio takav šamar, da sam izgubila svijest. Bijah sva krvava. Metnuo mi je usijano željezo na prsa, bijaše jedna vrsta gvožđa koje bi usijali sa komunističkom zvijezdom, te me sa ovim žigosali. Poslije su me metnuli na jednu vrstu željezne stolice na kojoj bijaše žeravica i Buntić sa jakom snagom primorao me da sjednem na žeravu. Svi tragovi inkvizitorskih muka vidljivi su, te služe kao najjasniji dokaz na mome tijelu. Ovaj poduhvat (tortura) ponovljena je dva puta, zatim su me poslali u bolnicu, gdje me je jedan ljekar Jevrejin liječio (njegovao) više od 15 dana. Tako poslije 15 dana bila sam stavljena na raspolaganje Zagrebačkoj policiji…«

Podpisana
Fatima Brkić, s.r.

(Antun Miletić, Koncentracioni logor Jasenovac… knj. II, str. 516-518)

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST MOSTAR – USTAŠKOJ NADZORNOJ SLUŽBI ZAGREB, 11. DECEMBAR 1942.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
USTAŠKA NADZORNA SLUŽBA
Ured: I.

Zagreb, dne 11. prosinca 1942.

Broj: 79226-IIb-6-42.
Predmet: Nasilje nad muslimankama.–

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST
MOSTAR

Ovom uredu dostavljena je sliedeća brzojavka:

»Po Mostaru javno kola letak o nasiljima i oduzimanju djevičanstva zatočenicima u Gradiški naročito muslimankama. Letak čitaju i njemački i talijanski predstavnici.

Moja kćer tamo se nalazi. Roditelji, naročito majke očajavaju ako je istina molim da u interesu naše djece nas roditelja kao i ugleda naše države spriečite energično ova nedjela krivice po zakonu kaznite molim obaviestite me o rezultatu.

HAKIJA ČEMALOVIĆ«.

Uslied toga se poziva naslov u ovom predmetu podnieti izviešće. Ujedno neka se obaviesti molitelj, da je povodom njegove brzojavke, predmet uzet u postupak.

Vrlo je žurno!

UPRAVITELJ:
(Paver)

Broj, predmet i nadnevak isti.–

USTAŠKOJ NADZORNOJ SLUŽBI I UREDU III.
ZAGREB

Dostavlja se naslovu priepis brzojavke koja je dostavljena ovom uredu na znanje radi očevidnosti.

ZA DOM SPREMNI!

UPRAVITELJ:
(Paver) v.r.

...

M.P.

USTAŠKA NADZORNA SLUŽBA – UOS
Broj: 49330 Primljeno 19. XII. 1942.

UPRAVITELJ ZAŠTITNOG REDARSTVA ZA BANJU LUKU USTAŠKOJ NADZORNOJ SLUŽBI, 14. DECEMBRA 1942.

Banja Luka, dne 14. prosinca 1942.

Jaran Besim i dr.
priedlozi za logor.–

ZAPOVJEDNIČTVU USTAŠKE NADZORNE SLUŽBE
URED I.
ZAGREB

Dostavljamo Vam priedloge za prisilni boravak u sabirnom logoru od sliedećih osoba:

1. Jaran Besim
2. Hodžić Stojan
3. Hodžić Ibro...

Od 2–8 osobe za koje zahtjeva Njemačka komanda Odjel 1. c. da se upute u logor.

Umoljava se Naslov da čim žurnije donese potrebne odluke radi izvanrednosti prilika i prenatrpanosti uza.

ZA DOM SPREMNI!

ZAMJ. UPRAVITELJA:
(B. Viljetić)

(AOS, a. NDH, k. 173. reg. br. 62/11-1.)

UPRAVITELJ REDARSTVA U BANJOJ LUCI ZAŠTITNOM REDARSTVU U BANJOJ LUCI, 8. DECEMBRA 1942.

8. prosinca 1942.

Taj. 3286/42.
Hodžić Stojan i dr.
predaja Zaštitnom redarstvu

ZAŠTITNOM REDARSTVU
BANJA LUKA

Po nalogu njemačke komande u Banjoj Luci od 2. XII. 1942. imaju se predati Naslovu radi upute u zbirni i radni logor slijedeći pritvorenici:

1. Hodžić Stojan,
2. Zdjelar Ostoja,
3. Vranješ Ljubo,
4. Hodžić Ibro,
5. Milaković Boško,
6. Piljagić Savo i
7. Kesić Rade.

Izvolite imenovane preuzeti iz redarstvenih uza i prepratiti u uze Zaštitnog redarstva.

ZA DOM SPREMNI!

UPRAVITELJ REDARSTVA
(Dr. Ivo Gromes).

(AOS, a. NDH, k. 161, reg. br. 7/2-3.)

USTAŠKI STOŽER VRHBOSNA SARAJEVO – USTAŠKOJ NADZORNOJ SLUŽBI, 29. JANUAR 1943.

»USTAŠA«

HRVATSKI OSLOBODILAČKI POKRET
STOŽER VRHBOSNA – SARAJEVO

Broj: 675/43.

Sarajevo, 29. siečnja 1943.

Predmet: Mustafa Misirlić zastavnik, moli odpust iz sabirnog logora sina Hamida Misirlića.

USTAŠKA NADZORNA SLUŽBA
Sarajevo.

Mustafa Misirlić zastavnik domobranstva iz Sarajeva, Sagrdije ulica broj 22 zamolio je Ured I Ustaške nadzorne službe za odpust sina Hamida Misirlića iz sabirnog logora.

Umoljavate se, da izvolite ovom Stožeru dostaviti podatke radi čega je moliteljev sin uhapšen i sproveden u sabirni logor, te da li zaslužuje, da mu se molba za odpust iz sabirnog logora preporuči. –

Za Dom spremni!

Stožernik:

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST U BANJOJ LUCI – ZAPOVEDNIŠTVU KONCENTRACIONOG LOGORA JASENOVAC, 15. JANUAR 1943.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST U BANJOJ LUCI

Broj: T. 3073/42 U Banjoj Luci, dne 15. januara 1943.

Predmet: *Dželić Salih*, upućenje u logor

SKUPNOM RADNOM LOGORU
u
JASENOVCU

U privoju dostavlja se naslovu u dva primjerka odluka Ustaške nadzorne službe Ureda I. broj U. Z. 97896/42–1. i uputnica u skupni radni logor u Jasenovac za Saliha Dželića, koji je priedlog ove oblasti tom odlukom upućen u logor od 11. XII. 1942. do 11. XII. 1943, s razloga spomenutog u obrazloženju na odluci. Ujedno se prepraćuje i Salih Dželić.

ZA DOM SPREMNI!

REDARSTVENI UPRAVITELJ
(Dr. I. Gromes)

G. Tajniku upraviteljst.
na daljnje uredovanje prema usmenom dogovoru. Zatim natrag II odsjeku radi objave po gradu.

BL. 10. II. 43. P. n. R. up.

GLAVNO RAVNATELJSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST ŽUPSKOJ REDARSTVENOJ OBLASTI U BANJOJ LUCI, 15. APRILA 1943.

Priepis.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA – MINISTARSTVO UNUTRAŠNJIH POSLOVA
GLAVNO RAVNATELJSTVO ZA JAVNI RED I SIG.

Zagreb, dne 15. IV. 1943.

Broj: 69018-II/A-5/9-43

Predmet: BUKIĆ OSMAN,
produženje prisilnog boravka, –
u logoru, –

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST
Banja Luka

U prilogu pod ./. dostavlja se naslovu znanja radi kao i očevidnosti, novo donošene odluke ovog Glavnog ravnateljstva o produljenju trajanja prisilnog boravka u logoru, za BUKIĆ OSMANA.

ZA DOM SPREMNI!

Nadstojnik Odsjeka: u. z.
B. Vidović, v. r.

Za tačnost priepisa jamči, nadstojnik pisarnice:
Franjo Ban
(F. Ban)

M. P.

GLAVNO RAVNATELJSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST, 23. AVGUSTA 1943.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA – MINISTARSTVO UNUTARNJIH POSLOVA GLAVNO RAVNATELJSTVO ZA JAVNI RED I SIGURNOST
ODSJEK ZA POLITIČKO REDARSTVO

Broj: 156033/43. Zagreb, dne 23. kolovoza 1943.

Predmet: OMERAGIĆ MEHMED,
upućenje u logor. –

Na priedlog Županske redarstvene oblasti u Mostaru od 5. VIII. 1943. broj 15732/43, a na temelju §-a 1. 2. 3. 4. i 5. Zakonske odredbe od 25. XI. 1941. broj CDXXIX–2101–Z–1941. savezno zakonskoj odredbi od 21. I. 1943. broj X–151–D. V. 1943. donielo je ovo Glavno ravnateljstvo sliedeću

ODLUKU:

1) OMERAGIĆ Mehmed, sin Avde i Đulse, rođ. Kalajatić, rođen 9. rujna 1917. – zanimanjem obućar.
2) Trajanje prisilnog boravka određuje se u roku od 2 godine, t.j. od 31. VII. 1943. – 31. VII. 1945. god.
3) Izvršenje ove odluke povjerava se Župskoj redarstvenoj oblasti u Mostaru

RAZLOZI

Predmetni je poznat kao prepredeni provalnik, radi čega je višekratno osuđivan i zatvaran, pa se kao osoba pogibeljna po javni red i sigurnost upućuje u logor kako je gore navedeno:

Proti ovoj odluci, na temelju § 3. stav 3. Z. O. od 25. XI. 1941. broj CDXXIX–2101–Z–1941., nema mjesta pravnom lieku ni tužbi na upravno sudište.

O tom obaviest:

1. predlagatelju: Žup. red. oblasti u Mostaru uz priklop uputnice
2. izvršitelju:
3. Upraviteljstvu sabirnog logora: STARA GRADIŠKA
4. Ovouredskoj pismari: na očevidnost uz prilog priedloga
5. Glav. rav. za jav. red. i sig. ODSJEK B/II –„– i zapisnika
6. Stranci.

PO NALOGU GLAVNOG RAVNATELJA
NADSTOJNIK ODSJEKA:
(Dr. Majić, v. r.)

Da je priepis vjeran izvorniku tvrdi:
NADSTOJNIK ODSJEKA u. z.:
(Paver)

M.P.

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST SARAJEVO – ŽUPSKOJ REDARSTVENOJ OBLASTI MOSTAR, 22. SEPTEMBRA 1943.

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST
POLITIČKI ODSJEK
SARAJEVO

Broj: 6769–Taj–43.–

Sarajevo dne 22. rujna 1943.–

Predmet: VUK HAMID I OMERAGIĆ MEHMED – dostava potvrda.–

ŽUPSKOJ REDARSTVENOJ OBLASTI
MOSTAR

Savezno Vašem dopisu broj: Taj. 1507/43, od 1. rujna 1943. god. prigibno Vam se dostavljaju potvrde o primitku OMERAGIĆ MEHMEDA i VUK HAMIDA u sabirni logor Stara Gradiška, a isti su Vaši uhićenici, koje ste prepratili ovoj oblasti na daljnje prep·aćenje u logor.–

Priloga: 2

ZA POGLAVNIKA I DOM SPREMNI!

Upravitelj:
Županske redarstvene oblasti:
(Petković)

M.P.

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST BANJA LUKA – ZAŠTITNOM REDARSTVU BANJA LUKA, 23. NOVEMBAR 1943.

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST
U BANJOJ LUCI
Područje – kotarevi:
Banja Luka, Prijedor, Sanski Most,
Ključ, Kotorišće.

Broj: K. T. 491/43.

Banja Luka, dne 23. XI. 1943.

Predmet: Ismet Ekić, dostava spisa.

ZAŠTITNOM REDARSTVU
BANJA LUKA

Savezno dopisu naslova Broj 3350/42. od 16. studenog 1942. god. priopćuje se, da je cieli spis Ismeta Ekića ustupljen naslovu dana 26.

kolovoza 1942. god. u predmetu Badžar Hajrudin i drugi pod broj: T. 451/42.

Ujedno se dostavlja naslovu popis osoba koja su sa ove oblasti upućena u sabirni logor Jasenovac dana 14. srpnja 1942. god. pod broj T. 491/42. godine i to:

1. Bajić Božo,
2. Bajić Mitrana,
3. Bukić Munira,
4. Bukić Osman,
5. Daničić Jovan,
6. Ekić Ismet,
7. Jaran Sulejman,
8. Karabegović Mubera,
9. Mlečnik Alojz,
10. Mlečnik Franc,
11. Mlečnik Silvio,
12. Mlečnik Viktor,
13. Novak Divjak,
14. Radonjić Savo,
15. Premru Viktor,
16. Tomić Ilija,
17. Vranješ Vaskrsije.

a Nada Madžarac upućena je u zbirni logor Stara Gradiška dne 23. srpnja pod broj T. 342/42.

ZA DOM SPREMNI!

REDARSTVENI UPRAVITELJ:
Dr. I. Gromes, v. r.

M.P.

AOS, a. NDH, k. 167, reg. br. 39/7–1.

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST BANJA LUKA, – GLAVNOM RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST ZAGREB, 25. FEBRUAR 1944.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST
ODSJEK POLITIČKOG REDARSTVA
BANJA LUKA

Banja Luka, dne 25. veljače 1944.

Broj: V. T. 235/43.
Predmet: JUSUFOVIĆ HUSEIN i dr.
priedlozi za upućenje u logor.–

GLAVNOM RAVNATELJSTVU ZA JAVNI RED I SIGURNOST
ODSJEK ZA POLITIČKO REDARSTVO
ZAGREB

U prilogu dostavljaju se naslovu pet priedloga za upućenje u logor sliedećih osoba:

1) JUSUFOVIĆ HUSEIN, rođen 1907. u Banjoj Luci, občina i kotar isti, sin Halida i Nafe rođene Platilić, vjere islamske, zanimanjem gostioničar, neoženjen (razstavljen), vojsku služio, do sada navodno nekažnjavan, stalno nastanjen u Banjoj Luci, ul. Smailage Čengića br. 3. Priedlog na 3 (tri) godine…

3) HERCEGOVAC MUHAREM, rođen 1891. u Banjoj Luci, občina i kotar isti, zavičajan u Banjoj Luci, sin Avde i Nafe rođene Đelić, oženjen, otac jednog djeteta, koje je ostalo iza troje djece u šumi, vojsku služio 1913., vjere islamske, zanimanjem piljar do sada navodno nekažnjavan, stalno nastanjen u Banjoj Luci ul. Dabulhanića kbr. 17. Priedlog pod brojem T. 478/44. od 24. II. 1944. na 3 /tri godine/...

Umoljava se naslov donieti žurno odluke radi pomanjkanja zatvorskih prostorija, što u mnogome utječe na pravilno vođenje postupka sa ostalim uhićenicima. Po mogućnosti će naš teklić sačekati odluke. Prilažu se pet priedloga za logor, te potrebno gradivo o vođenom postupku.–

ZA POGLAVNIKA I DOM SPREMNI!

Priloga: pet priedloga za logor,
te odgovarajuće gradivo
o vođenom postupku. –

UPRAVITELJ REDARSTVA,
(Lj. Orob)

M.P.

ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST BANJA LUKA – ZAPOVEDNIŠTVU KONCENTRACIONOG LOGORA STARA GRADIŠKA, 13. MARTA 1944.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
ŽUPSKA REDARSTVENA OBLAST
ODSJEK POLITIČKOG REDARSTVA
BANJA LUKA

Banja Luka, 13. III. 1944.

Broj: T. 899/44.
Predmet: ČAKS ROZA i dr.
upućenje u logor. –

ZAPOVJEDNIČTVU SABIRNOG LOGORA

STARA GRADIŠKA

Prema odlukama Glavnog ravnateljstva za javni red i sigurnost, odsjek za političko redarstvo upućuju se na prisilni boravak u naslovnom logoru sliedeće osobe:

1) ČAKS ROZA, rođena 1899. u Korelu, Njemačka, zavičajna u Priedoru, vjere r. k. t. zanimanjem kućanica. Odluka broj: 115242–B/1–3–44. od 28. veljače 1944. Trajanje logora 1. (jedna) g. t. j. od 10. II. 1944. do 10. II. 1945.

2) JUSUFOVIĆ HUSKA, rođen 1907. u B. Luci, zavičajan isto, vjere islamske, zanimanjem gostioničar, odluka broj: 11523-B/1–3–44. od 28. II. 1944. Trajanje logora 3 (tri) g. t. j. od 17. II. 1944. do 17. II. 1947.

3) HERCEGOVAC MUHAREM, rođen 1891. u B. Luci, zavičajan isto, vjere islamske, zanimanjem opančar, odluka broj: 11521-B/1–3–44. od 28. II. 1944. Trajanje logora 3 (tri) g. t. j. od 4. II. 1944. do 4. II. 1947.

4) ŠERBL ZDRAVKO, rođen 1906. u B. Luci, zavičajan isto, vjere r. k. t., zanimanjem trgovac. Odluka broj: T. 8881–B/1–3–44. od 17. II. 1944. Trajanje logora 1 (jedna) g. t. j. od 4. II. 1944. do 4. II. 1945.

Umoljava se potvrditi primitak istih.

ZA POGLAVNIKA I DOM SPREMNI!

Prilog: četiri odluke
i četiri uputnice za logor.

PO NALOGU UPRAVITELJA
NADSTOJNIK ODSJEKA POL. REDARSTVA:
(M. Krajči)

(¹ AOS, a. NDH, k. 168, reg. br: 33/11–2.)

USTAŠKI TABOR U VITEZU – KOTARSKOJ OBLASTI U TRAVNIKU, 23. MART 1944.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
USTAŠKI TABOR U VITEZU
Broj T. 46/44. Vitez, dne 23. III. 1944.
Predmet: Priedlog za pomilovanje zatočenika.

KOTARSKOJ OBLASTI
TRAVNIK

Zavisno tam. dopisu broj V.T. 8/44. od 16. ožujka 1944. dostavlja se iskaz osoba koje se nalaze u zatočeničkim logorima občine Vitez, područje ovog tabora i to:

Tek. br.	Ime, prezime i očevo ime	selo	god. r.	zanimanje	Opazka
1)	Mehić Bajro (Omerov)	Kruščica	1909.	Limar	
2)	Musić Vehim (Arifov)	Kruščica	1910.	Limar	
3)	Musić Arif (Arif~~ov~~)	Kruščica	1912.	Limar	
4)	Musić Salih (Arifov)	Kruščica	1922.	ratar	
5)	Musić Dudija ž. Osmana (Arifova)	Kruščica	1901.	radnica	
6)	Fatulović Nazif (Rašin)	Kruščica	1905.	radnik	
7)	Fatulović Čelebija (ž. Nazifa)	Kruščica	1908.	domaćica	
8)	Musić Dedo (Nazifov)	Kruščica	1912.	radnik	
9)	Musić Hajka (Mehina)	Kruščica	1908.	radnica	
10)	Fafulović Alija (Murata)	Kruščica	60. g.	radnik	
11)	Musić Ahmet (Alagin)	Kruščica	1918.	radnik	
12)	Musić Bisera (ž. Ahme)	Kruščica	1908.	domaćica	
13)	Musić Hadžira (Halila)	Kruščica	1910.	domaćica	
14)	Fafulović Smajo (Redžin)	Kruščica	1925.	radnik	
15)	Fafulović Sabina (Zajkina)	Kruščica	1913.	radnica	
16)	Džafić Mustafa (Ibrahimov)	Kruščica	1909.	radnik	
17)	Musić Mejra (Alije)	Kruščica	1913.	domaćica	
18)	Halilović Tahir (Ibrin)	Kruščica	1900.	radnik	
19)	Džafić Planika (Ibrina)	Kruščica	60. g.	domaćica	
20)	Džafić Ramiza (Mustafe)	Kruščica	1936.	–	
21)	Džafić sestra (od 20)	Kruščica	1940.	–	
22)	Tadi–Barašić Pero (Matin)	Vraniska	1905.	radnik	
23)	Todorović Jela (ž. Riste)	Tolovići	67. g.	domaćica	

Svi upisati od tekućeg broja 1. do zaključno 21. su zatočeni u proljeće 1942. godine pošto su se smatrali Ciganima, dok je kasnije njihovim ostalim priznato arievsko pravo te se u buduće smatraju muslimani te kao takvi služe i vojsku. Isti su navodno prevedeni u sabirni logor Jasenovac dok o današnjem prebivalištu ovaj Tabor nema nikakvih pregleda.

Zatočenik upisan pod tekućim brojem 22. je prilikom boravka u Srijemu uhićen sa propusnicom koja je navodno jednom korišćena, dok o njemu sve Hrvatske Vlasti u mjestu imaju najbolje podatke o ponašanju, isti je pored toga bolestan i nesposoban za teže poslove.

Zatočenica upisana pod tekućim brojem 23. je majka Božina koji se je odmetnuo u 1941. godini u četnike, za kojeg se danas ništa ne čuje te je kod nje pronađeno nekih stvari koje su po prilici mogle poticati iz Četničkih redova. Ista je žena penzionerka jer joj je davno umrli muž bio drž. službenik.

Na području ovog Tabora nema o tom pregledu niti osobnog poznavanja, dok za napried navedene može se garantovati za posluh i vladanje.

Za Poglavnika i za Dom spremni!

Pomoćnik za upravu: (P. Matijanić)

TABORNIK: (A. Budimir)

M.P.

USTAŠKI AGENT IZ DERVENTE, 31. MAJ 1944.

B–II–IV–BH

Pričanje o stanju u logorima
Gradiška i Jasenovac.
Predvodioc iz Sarajeva dostavlja
dana 31. V. 1944.

Saznajemo od našeg pouzdanika, kako se ovih dana u Derventi među nekim Muslimanima mnogo pripoviedalo o stanju logora Stara Gradiška i Jasenovac.

Tako se među ostalim čulo pripoviedati kako su prije kraćeg vremena u logoru Stara Gradiška navodno poubijani neki Muslimani, od kojih se mogu spomenuti imena: SALIHODŽIĆ iz Bihaća, logornik u Staroj Gradiški, HILMIJA CIKOŠ, MURAT KOSLIĆ sin Maše Koslića, koji se nalazi u logoru sa drugim svojim sinom i MIHAJLO KOŠUN, bivši detektiv. Prema pričanju gore navedeni poubijani su zbog biega niže navedenih Muslimana iz istog logora: HASANA SOJKARIĆA iz Travnika, REMZIJE OSMANOVIĆA iz Sarajeva, braće DŽAFEJIĆA ESADA KAPETANOVIĆA.

Širenje ovakovih i sličnih viesti nepovoljno djeluje na muslimansko pučanstvo.

DOSTAVLJA SE NA ZNANJE.

Soldo

AOS, a. NDH, mikroteka, UDB-a Zagreb, f. 4, s. 268.

---

[1] Na margini rukopisom je dopisano: »Đalu, da se ispita da li su ovi bili u logoru i da li su živi i tada sa ... dostavi Kot. oblas. Derventa, kako bi se zaustavile lažne viesti.«

ZAPOVEDNICA KONCENTRACIONOG LOGORA STARA GRADIŠKA, 1. DO 30. JUNA 1944.

GRUPA »Ž«
STARA GRADIŠKA

Brojno stanje zatočenica[1]

Vjera	Zadnje stanje	Pridošli	Otpućeni	Umrli	Ukupno	Opazka
Rimokatolici	346	6	–		352	U Kuli: 301 grki 36 žid.
Grkokatolici					–	
Muslimani	10				10	
Židovi	42				42	
Gr. istočnjaci	301				301	
Evangelici	6				6	
Starokatolici	6				6	
Hrv. pravoslavci						
Ukupno	711	6	–		717	

Dana, 1. lipnja 1944.

Zapovjednica:
M. Buždon

31 V 1944.

Pridošle:

1) Vizant Vida, Karlo, 1926. rkt.
2) Nemet Branka, Dragutin 1917. rkt.
3) Faist Zora, Rudolf 1919. rkt.
4) Petrić Ljerka, Luka 1924. rkt.
5) Kresević Danica, Josip 1926. rkt.
6) Gvozdenović Ives, Vinko 1902. rkt.

ZAPOVEDNICA KONCENTRACIONOG LOGORA STARA GRADIŠKA, 1. DO 31. JULA 1944.

GRUPA »Ž«
STARA GRADIŠKA

Brojno stanje zatočenica[2]

Vjera	Zadnje stanje	Pridošli	Otpućeni	Umrli	Ukupno	Opazka
Rimokatolici	333			1	332	U Kuli: 281 grki
Grkokatolici	1				1	49 žid.
Muslimani	12				12	
Židovi	50				50	
Gr. istočnjaci	281				281	
Evangelici	7				7	
Starokatolici	6				6	
Hrv. pravoslavci	–					
Ukupno	690			1	689	

Dana 1. srpnja 1944.

Zapovjednica:
M. Buždon

30. VI 44.

Pridošle: –
Odpućene: –
Umrle: Grgurić Marija, Ivan 1944.

GRUPA »Ž«
STARA GRADIŠKA

Brojno stanje zatočenica

Vjera	Zadnje stanje	Pridošli	Otpućeni	Umrli	Ukupno	Opazka
Rimokatolici	332				332	U Kuli: 281 grki
Grkokatolici	1				1	48 žid.
Muslimani	12			1	11	
Židovi	50				50	
Gr. istočnjaci	281				281	
Evangelici	7				7	
Starokatolici	6				6	
Hrv. pravoslavci	–					
Ukupno	689			1	688	

Dana, 3. srpnja 1944.

Zapovjednica:
M. Buždon

2. VII 44.

Pridošle: –
Odpućene: –
Umrle:
1) Lipničević Atifa, Husein, 1920 isl.

GRUPA »Ž«
STARA GRADIŠKA

Brojno stanje zatočenica[3]

Vjera	Zadnje stanje	Pridošli	Otpućeni	Umrli	Ukupno	Opazka
Rimokatolici	332	–	–	2	330	U Kuli: 281 grki
Grkokatolici	1				1	49 žid.
Muslimani	11				11	
Židovi	50				50	
Gr. istočnjaci	281				281	
Evangelici	7				7	
Starokatolici	6				6	
Hrv. pravoslavci	–				–	
Ukupno	688			2	686	

Dana, 4. srpnja 1944.

Zapovjednica:
M. Buždon

3. VII 44.

Umrle:
1) Salopek Pavica, Mato, 1919. rkt
2) Zupan Slavica, Herak, 1919, rkt

ZAPOVEDNICA KONCENTRACIONOG LOGORA STARA GRADIŠKA 1. DO 31. AVGUSTA 1944.

GRUPA »Ž«
Stara Gradiška

Brojno stanje zatočenica[1]

Vjera	Zadnje stanje	Pridošli	Otpućeni	Umrli	Ukupno	Opazka
Rimokatolici	384				384	U Kuli: 292 grki
Grkokatolici	1				1	49 žid.
Muslimani	11				11	
Židovi	50				50	
Gr. istočnjaci	292				292	
Evangelici	7				7	
Starokatolici	6				6	
Hrv. pravoslavci	–				–	
Ukupno:	751				751	

Dana, 1. kolovoza 1944.

Zapovjednica:
Brkić

[3] Ukupno brojno stanje zatočenica za 5. juni 1944. bilo je 686.

[1] Ukupno brojno stanje zatočenica za 2. avgust 1944. 751, za 3. avgust 1944. 751 i za 4. avgust 1944. 751.

GRUPA »Ž«
Stara Gradiška

Brojno stanje zatočenica

Vjera	Zadnje stanje	Pridošli	Otpućeni	Umrli	Ukupno	Opazka
Rimokatolici	384	3			387	U Kuli: 292 grki
Grkokatolici	1				1	49 žid.
Muslimani	11				11	
Židovi	50				50	
Gr. istočnjaci	292				292	
Evangelici	7				7	
Starokatolici	6				6	
Hrv. pravoslavci	–				–	
Ukupno	751	3			754	

Dana, 5. kolovoza 1944.

Zapovjednica:
M. Buždon

4. VIII 44.
Pridošle:
Banović Slavica, Stevo, 1923. rkt
Laktačić Ana, Marko, 1926. rkt
Brkić Nada, Franjo, 1926. rkt

ABVER OFICIR KOD NEMAČKOG OPUNOMOĆENOG GENERALA U NDH 1. OKTOBAR 1944.

Ob. oficir pri nemačkom
opunomoć. gen. u Hrvatskoj
Pov. br. 1615/44 – IIIC

Prepis!
Zagreb, 1. 10. 1944.

Predmet: Izvršenje smrtnih kazni u Bos. Dubici

1) Nemačkom opunomoć. generalu u Hrvatskoj
2) Opunomoć. nemač. rajhsfirera SS za Hrvatsku
Egzekutivnoj grupi polic. bezbed. i službe bezbednosti
SS-oberšturmbanfireru Hermanu

Zagreb

Iz pouzdanih izvora saopšteno je, dostavlja se s molbom na znanje.

20. septembra 1944. godine u 12 sati bilo je pred mošeom u Bosanskoj Dubici 17 predviđenih osoba iz Bos. Dubice od strane ustaške odbrambene brigade iz Jasenovca obešeno:

1. Bogdan Gluvić, žandarmerijski stražar, star 40 god.
2. Nevenka Šiljegović, trgovac, stara 37 god.

Abschrift!

Ic.O. beim Deutschen
Bevollm.General in Kroatien   Agram, den [illegible].10.1944

Nr. 1615/44 g - III C
Betr.: Hinrichtungen in Bosn. D u b i c a.

1) An den
Deutschen Bevollm.General in Kroatien

2) An den
Beauftragten d.Reichsf.SS f.Kroatien
Einsatzgruppe der Sipo u.d.SD.
SS-Obersturmbannführer Herrmann   A g r a m

Aus als zuverlässig bezeichneter Quelle wird mitgeteilt und mit der Bitte um Kenntnisnahme überreicht:

Am 20.September 1944, 17,00 Uhr, wurden vor der Moschee in Bosn. D u b i c a 17 angesehene Personen aus Bosn.Dubica von der Ustascha-Verteidigungsbrigade aus J a s e n o v a c durch Strang hingerichtet:

1. Bogdan G l u v i ć, Gendarmeriewachtmeister, 40 Jahre alt
2. Novenka S i l j e g o v i ć, Kaufmann, 37 Jahre alt
3. Berta B a b i c, 80 Jahre alt, Mutter zu 2.
4. Bahrija S e r i ć, 21 Jahre alt, Postbeamtin
5. Maida P e z i ć, Studentin, 19 Jahre alt
6. Murica Z a k i ć, 17 Jahre alt
7. Zehra B e j t o v i ć, 23 Jahre alt
8. F u a d, Ustascha aus Bosn.Gradiska
9. Stejpan O r n e k, Großindustrieller, 35 Jahre alt
10. Anka O r n e k, 32 Jahre alt
11. Andjelka O r n e k, Studentin, Tochter zu 9.
12. Viktoria O r n e k, 16 Jahre alt, Tochter zu [illegible].
13. Koviljko K a t a r u g a, 17 Jahre alt
14. Stjepan K r a o s, Ustascha, 36 Jahre alt
15. Ivan K r a o s, 70 Jahre alt, Vater des 14.
16. Slavko S u b a r i ć, Kaufmann, 57 Jahre alt, und seine
17. Frau Anka S u b a r i ć, 50 Jahre alt

Die Hingerichteten sind meistens Muselmanen und röm.kath. [illegible].

In Hrv. D u b i c a wurden in der Nacht vom 1[illegible].zum 1[illegible].9.44 in den dortigen Kalkgruben abgeschlachtet:

1. Gina B a k i ć, Kaufmann, aus Bosn. Dubica, 56 Jahre alt
2. Ljucica B o r o v e c, Lehrerin, 63 Jahre alt
3. Dusko R a d i v o j e v i ć, Domobr.Hptm., 38 Jahre alt
4. Die Mutter des Domobr.Hptms. unter 3, 70 Jahre alt und [illegible]

etwa 50 Bäuerinnen aus der Umgebung von Bosn.Dubica. Alles Pravoslaven.

Wegen dieser Hinrichtungen ist die Stimmung im Volke äußerst gespannt. Aus Bosn. N o v i sind wegen dieser Ereignisse folgende Personen zu den Partisanen geflüchtet:

1. Ibrahim M u h a m e d a g i ć, Advokat
2. Asim H o d z i ć, Richter
3. Ferid beg C e r i ć, Großgrundbesitzer und Abgeordneter
4. Ibrahim M u f t i ć, Bürgermeister
5. Salih M u f t i ć, Kaufmann

Am 14.9.44 hat die kroat.Obergespanschaftspolizei aus Derventa über 20 Bürger abgeführt, meistens Muselmanen, Frauen u.Kinder. Am 21.9.44 wurde neuerlich eine größere Gruppe verhaftet und nach Brod/Save abgeführt. Die Stimmung im Volke ist äußerst gespannt. Die Bürger aus Derventa haben ausführlichen Appell an den Obergespan und die Regierung mit Deputation entsendet.

Pz.A.O.K.2/Ic und LXIX.A.K./Ic haben.

gez. Unterschrift
Hptm.u.stellv. Leiter.

F.d.R.d.A.:
[illegible]

1302602

3. Berta Babić, stara 80 god., majka evidentirane pod 2,
4. Bahrija Šerić, 21 god stara, poštanska službenica,
5. Majda Pezić, student, 19 god. stara,
6. Murica Jakić, 17 god. stara,
7. Zehra Bejtović, 23 god. stara,
8. Fuad, ustaša iz B. Gradiške,
9. Stjepan Ornek, industrijalac, star 35 god.,
10. Anka Ornek, 32 god. star,
11. Amđelka Ornek, student, sestra pod 9,
12. Viktorija Ornek, 16 god. stara, sestra pod 9,
13. Koviljka Mataruga, 17 god. stara,
14. Stjepan Kraus, ustaša, 36 god. star,
15. Ivan Kraus, 70 god. star, otac pod 14,
16. Slavko Šubarić, trgovac 57 god. star, i njegova
17. supruga Anka Šubarić, 50 god. stara.

Pogubljeni su većinom muslimanske i rimokatoličke vere.

U Hrvatskoj Dubici je u noći 18/19. 9. 1944. god. u tamošnjim jamama za pečenje kreča zaklano:

1. Gina Bakić, trgovac iz Bos. Dubice, 38 god. stara,
2. Ljubica Borovec, učiteljica, 63 god. stara,
3. Duško Radivojević, domobranski kapetan, 38 god. star,
4. Majka domobranskog kapetana pod 3, stara 70 god. stara

i oko 50 seljanki iz okoline Bos. Dubice. Svi pravoslavne vere.

Zbog tih pogubljenja raspoloženje u narodu je veoma napeto. Zbog tih događaja su iz Bos. Novog na stranu partizana prebegle sledeće osobe:

1. Ibrahim Muhamedagić, advokat,
2. Asim Hodžić, sudija,
3. Ferid Beg Cerić,
4. Ibrahim Muftić,
5. Salih Muftić, trgovac

14. 9. 1944. g. hrvatska policija Velike Županije iz Dervente privela je preko 20 građana, većinom Muslimana, žena i dece. 21. 9. 1944. g. ponovo je bila uhapšena jedna veća grupa i upućena u Brod na Savi. Raspoloženje u narodu je vrlo napeto. Građani iz Dervente uputili su opširan apel velikom županu i vladi pomoću jedne deputacije.

Komanda 2. tenk. armije/obaveštajno odelenje i
69. armijski korpus, obaveštajno odelenje.

Tačnost prepisa overava:
kapetan i rukovodilac
(Potpis nečitak)

ZAPOVEDNICA KONCENTRACIONOG LOGORA STARA GRADIŠKA 1. DO 30. NOVEMBRA 1944.

GRUPA »Ž«
Stara Gradiška

Brojno stanje zatočenica

Vjera	Zadnje stanje	Pridošli	Otpućeni	Umrli	Ukupno	Opazka
Rimokatolici	131				131	U Kuli: 9 gr.
Grkokatolici	1				1	
Muslimani	4				4	
Židovi	12				12	
Gr. istočnjaci	17		7		10	
Evangelici	4				4	
Starokatolici	3				3	
Hrv. pravoslavci						
Ukupno	172		7		165	

Dana, 1. studenog 1944.

Zapovjednica:
Brkić

1. Gvozdanović Mira, Sakir, 1923. rkt.
2. Brumat Zorka, Ivan, 1924. rkt
3. Pezić Lucija, Jozo, 1916. rkt
4. Ljutić Minka, Omer, 1925. isl.
5. Sandžaltar Safija, Mahmud, 1920. isl.
6. Dedić Dilfa, Saćir 1918. isl
7. Malinić Savka, Stojan, 1922.

PRILOZI
XXII

ANTUN MILETIĆ

USTAŠKA NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA – DRŽAVA KONCENTRACIONIH LOGORA

Ante Pavelić[1] je pojačao svoju aktivnost među emigracijom, naročito posle sporazuma Cvetković–Maček 1939. godine. Uz Musolinijevu pomoć godinu dana kasnije obnovio je Glavni ustaški stan u Luki kod Pize, i ustaške centre u Trstu, Rijeci, Zadru i na Lastovu. Kada je, nakon martovskih događaja 1941, Hitler doneo odluku da uništi Jugoslaviju i to saopštio Musoliniju, Pavelić je potvrdio ranije datu obavezu da će Italiji ustupiti Dalmaciju, i požurio da poruči ustašama u Italiji da se prikupe u sabirnom logoru u Pistoji, od kojih je, zatim, osnovao bojnu (bataljon) sa šest satnija (četa).

Posle šestoaprilskog napada na Jugoslaviju Mačekova Zaštita organizuje straže, patrolira gradovima i selima, zaposeda važnije objekte i ustanove, a već 10. aprila Slavko Kvaternik proglašava Nezavisnu Državu Hrvatsku. Spiker poziva na vernost toj novoj državi i poglavniku dr Anti Paveliću: »Hrvatski narode...«

Čita se i Mačekova izjava. I on poziva na pokornost i vernost novoj vladi. Sutradan se Pavelić sa svojih 195 ustaša prebacuje iz Firence preko Trsta i Rijeke u Karlovac, da bi 15. aprila uveče stigao u Zagreb i preuzeo vlast. Tri dana kasnije, uz blagoslov Hitlera i Musolonija,

---

[1] Rođen je 1889. u Bradini, poglavnik kvislinške NDH i jedan od najvećih ratnih zločinaca iz 2. svetskog rata. Doktor prava i advokat u Zagrebu. Nakon proglašenja šestojanuarske diktature kralja Aleksandra 19. 1. 1929. emigrirao je u Austriju, odakle je proteran. Sklonio se u Nemačku – Minhen, a zatim u Musolinijevu Italiju, gde udara temelje ustaškoj terorističkoj organizaciji. Uz pomoć Musolinija i Hortija osniva logore Bovenjo u Italiji i Janka pusta u Mađarskoj gde obučava ustaše za špijunsko-diverzantsku aktivnost. Na čelu ustaša povratnika iz Italije dolazi 15. maja 1941. u Zagreb, gde je postavljen od Musolinija i Hitlera na čelo kvislinške NDH. Do maja 1945. počinio je brojne zločine prinudnog regrutovanja, odvođenja u koncentracione logore i na prinudni rad, i iseljavanje i prekrštavanje Srba, ubijanje na verskoj i političkoj osnovi Srba, Jevreja, Cigana, kao i komunista i antifašista bez obzira na veru i narodnost, konfiskacije, kontribucije i pljačkanje imovine, i dr, te je počinio takve zločine i istrebljenja za vreme svoje strahovlade, kakve čovečji um ne može ni zamisliti, a civilizovani svet shvatiti. Samo jedan deo tih zločina počinjen je u koncentracionom logoru Jasenovac – Stara Gradiška. Da bi izbegao sud pravde, beži početkom maja 1945. u Austriju, zatim Italiju, pa Argentinu, da bi konačno 28. 12. 1959. umro u Španiji, u Madridu.

imenovao je prvu kvislinšku vladu NDH, a sebe proglasio za njenog poglavnika.

Pa ipak, bez obzira na Hitlerove i Musolinijeve blagoslove, odobravanja i aplaudiranja, NDH je bila od samog početka nemačko okupaciono područje s okupacionom upravom, na čijem čelu je bio nemački general Edmund von Glaise–Horstenau.

Po dolasku u Zagreb, Pavelić je za rukovodioce – ravnatelje i poverenike postavio najokorelije ustaše. Ustaška nadzorna služba imala je ovlašćenja da nadzire celokupnu policiju NDH, propisivala joj je uputstva za rad i slično. Kakav je bio Ante Pavelić vidi se i iz opisa komandanta italijanskih okupacionih trupa u Jugoslaviji – generala Zanusija: »Na čelo nove vlade u Zagrebu postavljen je beznačajan čovek, upleten u prljave zavere, šef ustaša, besomučni antisrbin, antijevrejin i, što je najgore, nečovek iznad svega«.

ČIŠĆENJE DO ISTREBLJENJA

Uz pomoć ministra unutrašnjih poslova Andrije Artukovića i ministra pravosuđa i bogoštovlja Mirka Puka, poglavnik Pavelić je počeo ostvarenje ustaškog programa, sačinjenog još u emigraciji. Ustaške vlasti odmah imenuju preke i pokretne sudove širom NDH – u Zagrebu, Karlovcu, Gospiću, Varaždinu,Tuzli, Banjaluci, Osijeku... Sudovi rade po hitnom postupku i, uglavnom, donose smrtne presude, koje se u roku od tri sata izvršavaju. Međutim, najčešće su ubijali bez ikakvog sudskog postupka, ne birajući pol ni uzrast žrtava. Novi poredak krojili su na osnovu Zakonskih odredaba o rasnoj pripadnosti i Zakona o zaštiti arijevske krvi i časti hrvatskog naroda, koji se, u suštini, nisu razlikovali od rasističkih zakona nemačkog Rajha.

Realizovanje programa stvaranja »čiste hrvatske države« i »čiste hrvatske nacije« ustaše su počele svirepim terorizmom. Na njihovom putu ka stvaranju »čistog hrvatskog životnog prostora« i nacionalnog »unutrašnjeg prečišćavanja« našli su se najpre Srbi, Jevreji i Cigani, koje je trebalo ukloniti istrebljenjem, iseljenjem i prevođenjem u katoličku veru. U »čistoj hrvatskoj naciji« za njih nije bilo mesta, ali ni za Hrvate i Muslimane koji ne prihvataju politiku ustaša i »nehrvatski se ponašaju«.

Sa ubistvima Srba na teritoriji NDH ustaše počinju već sredinom aprila 1941, ali tek nakon napada Nemačke na SSSR ubrzano stvaraju jedinstvenu listu genocidnih zakona, koji su, u suštini, i antisrpski i antikomunistički, jer su sve Srbe i sve komuniste (bez obzira na naciju) smatrali ruskim saveznicima. Raznim vladinim nalozima, odlukama, odredbama, naredbama i uputstvima nacifašističkih metoda čistog terora i rasnog genocida samo je formalno ozakonjena.

U skladu s tim Ravnateljstvo za javni red i sigurnost daje 23. jula 1941. nalog ustaškim župama da u roku od 15 dana popišu sve Srbe i druge – pravoslavne vere. U nalogu se posebno naglašavalo da se komunisti i simpatizeri narodnooslobodilačkog pokreta »pridrže u pritvoru«, a Srbi i Jevreji odmah upute u koncentracioni logor u Gospiću, naročito oni obrazovaniji i ugledniji i finansijski imućniji. Time je počelo izvođenje nevinih ljudi pred preki sud, a presuda je, uglavnom, bila smrtna kazna ili upućivanje grupa od 20 do 30 ljudi u logore smrti.

U Zakonskoj odredbi o upućivanju u sabirne i radne logore, pored ostalog, piše: »Nepoćudne osobe, koje su pogibeljne za javni red i sigurnost, ili koje bi mogle ugroziti mir i spokojnost hrvatskoga naroda ili tekovine oslobodilačke borbe ustaškog pokreta, mogu se upućivati na prisilni boravak u sabirne i radne logore«. Bilo je propisano i da boravak u logoru ne može biti kraći od tri meseca niti duži od tri godine. Odluku o upućivanju i dužini boravka donosilo je (po tom propisu) Ustaško redarstvo Ustaške nadzorne službe, a kasnije Ravnateljstvo za javni red i sigurnost. Posle odluke sledilo je i objašnjenje kako postupati s logorašima. Svim tim raznim odlukama, odredbama, okružnicama, uputstvima i objašnjenjima Pavelić je imitirao firera i dučea.

U okružnici Ravnateljstva za javni red i sigurnost date su i smernice za postupak sa stanovništvom u zonama dejstva partizana. Evo šta u njoj piše:

»Svaka mjera, potrebna za osiguranje četa i svrsishodna za smirivanje, opravdana je.

Nitko se radi pooštrenog postupka ne smije pozivati na odgovornost.

Tko god sudjeluje ili je sudjelovao u borbi protiv Nezavisne Države Hrvatske ima se objesiti ili strijeljati. U to se ubrajaju i stranci kao i oni koji se na bojištu zateknu, a one za koje se sumnja da su u borbi sudjelovali treba uhapsiti. Vođe upotrijebiti za zamjenu zarobljenika, ostale sumnjive zadržati kao taoce i strijeljati ih kad nastane potreba odmazde.

Sve ostale za borbu sposobne muškarce, starije od 15 godina, koji potječu iz partizanski zadojenih područja, ima se pod stražom otpremiti u posebne sabirne logore.

Teško pristupačna naselja i druga mjesta (špilje, logori, barake itd.) koja su ustanovljena kao partizanska uporišta ili bi kao takva mogla poslužiti, imaju se uništiti. Isto tako postupiti s naseljima iz kojih se pucalo«.

Ova i slična uputstva najbolje svedoče o ustaškom ozakonjenju genocida i postupanju sa stanovništvom (posebno srpskim) i partizanima. Ustaše partizanima nisu priznavale status ratnih zarobljenika, kao

ni Nemci. Naprotiv, kako je rat odmicao, mere odmazde protiv partizana i njihovih porodica su se pooštravale. Uz pomoć nemačkih trupa i policije na okupacionoj teritoriji NDH odmah se počelo sa progonima, hapšenjima i pojedinačnim i masovnim ubijanjima. Privilegovani su bili samo folksdojčeri (Nemci rođeni u Jugoslaviji), koji su u većini služili okupatoru i bili pod nemačkom zaštitom.

Krvave orgije, zasnovane na rasnoj mržnji, verskoj i nacionalnoj netrpeljivosti i razbojništvu iz koristoljublja, natopljene su nevinom krvlju ljudi oba pola i svih uzrasta, od staraca do dece u kolevci, čak i dece u utrobi majki. Da se ne bi mučili zakopavanjem, ustaše su gomile leševa bacali u duboke kraške jame (zbog čega su dobili naziv »jamari«), ili u reke, kojima je u to strašno vreme plivalo mnogo leševa. Jasenovac, jedan od najstrašnijih koncentracionih logora u drugom svetskom ratu, dovoljan je dokaz ustaških zverskih zločina. Po selima ili u zbegovima ustaše su hvatale nevine ljude, žene i decu i u masovnim transportima dovodili ih u logor. Većinu su odmah likvidirale oružjem, nožem, maljem, sekirom, gvozdenom polugom ili ih spaljivale u specijalnim pećima. Preostali su većinom umirali od mučenja, gladi i bolesti.

U sadističkom zločinu ustaše su u mnogo čemu prevazišle svoje hitlerovske učitelje i poslodavce. Zakoni civilizovanog čovečanstva za njih nisu važili. Bestijalnost njihovih zlodela bila je nepojmljiva normalnom ljudskom umu.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA – DRŽAVA KONCENTRACIONIH LOGORA

Odmah po okupaciji Kraljevine Jugoslavije nacisti Nemačkog Rajha su, pored već postojećih zatvora i tamnica, organizovali čitav sistem koncentracionih logora, od kojih su najzloglasniji bili: Banjica u Beogradu, Sajmište kod Zemuna, Crveni krst kod Niša, Šabac, Celje i Tezna kod Maribora. Takođe, i fašisti Kraljevine Italije formirali su svoje koncentracione logore na otocima Rabu, Molatu, Mamuli, u Baru i drugim mestima. Tako je sistem koncentracionih logora u Evropi pod okupacijom Hitlerove Nemačke proširen. Koncentracioni logor Jasenovac je po zlu poznat kao treći logor. Najpoznatiji po zlu bili su: Aušvic, Treblinka, Mauthauzen, Dahau, Majdanek, Osnabrik, Nojengame, Dora, Buhenvald, Ravensbrik, Šarvar, Haramaki, Krasjok, Korgen i niz drugih.

U tome nisu zaostajale ni vođe ustaškog terorističkog pokreta koji su još pre formiranja ustaške Nezavisne Države Hrvatske dobro znali da u narodnim masama nemaju oslonca, i da se na vlasti mogu održati samo terorom. Odmah nakon okupacije i proglašenja NDH, uz saglasnost Hitlera i Musolinija i pod zaštitom njihovih trupa, ustaše sprovo-

de deportovanje, hapšenje, odvođenje u logore, kao i masovna i pojedinačna ubijanja Srba, Jevreja i Roma – po rasnoj i verskoj osnovi i komunista po političkoj, bez obzira na nacionalnost zbog antifašističke orijentacije.

Da bi »ozakonjeno« sproveli u delo, ustaše su odmah formirale čitav sistem koncentracionih logora: »Danica« u Koprivnici, Kerestinec, Lepoglava, Gospić, Kruščica, Caprag, Loborgrad, Sisak, Jastrebarsko, Tenje, Slana i Đakovo i najveće Jasenovac i Staru Gradišku, sa nizom stratišta: Jadovno, Gradina, Jablanac, Uštice, Mlaka i dr. Svi su imali zajedničku komandu – Ustašku nadzornu službu (UNS), a od marta 1943. Glavno ravnateljstvo za javni red i sigurnost. Prvi ured (odeljenje) UNS-a (politički) donosio je ili potvrđivao odluke o logorisanju, a Treći ured (ustaška obrana) pod svojom upravom je imao sve koncentracione logore na teritoriji NDH. U stvari, to je bio centar odakle se rukovodilo uništavanjem ljudi, žena i dece. Mnogi funkcioneri UNS-a i RAVSIGUR-a, čija je delatnost bila prvenstveno u vezi sa logorima, bili su glavni Pavelićevi izvršioci u organizovanju i sprovođenju ustaških zločina. Njihova imena ubrzo su postala pojam straha i smrti. Posebno su se isticali: Eugen Kvaternik Dido, Vjekoslav Luburić Maks, Juraj Rukavina Juco, Božidar Cerovski, Viktor Tomić, Erih Lisak, Ljubo Miloš, Ante Vrban, Viktor Gutić, Ivan Herenčić, Miroslav Filipović – Majstorović, Ivan Matković, Dinko Šakić, Ivica Brkljačić, Hinko Pičili, Jakov Džal i mnogi drugi.

Logor »Danica« u Koprivnici je prvi logor koji su ustaše formirale. Nalazio se u prostorijama nekadašnje tvornice hemijskih proizvoda »Danica«.

Osnovan je 29. aprila 1941. Toga dana popodne stigao je prvi transport od oko 300 ljudi iz Zagreba. Prve žrtve bili su Srbi i Židovi, pohapšeni na području Grubišnog Polja, Pakraca i Križevaca.

Nakon toga stizali su i transporti iz Bjelovara, Karlovca, Ogulina, Varaždina, Sarajeva, Bijeljine, Tuzle i drugih mesta. Na vagonima je obično pisano »Pokvareno voće«. Prvi zapovednik logora bio je Martin Nemec, a od početka 1941. Nikola Herman, koji je ujedno bio i ustaški poverenik za grad i kotar Koprivnicu. Obojica su se istakli po svirepostima. Nemec i Herman primali su direktive i zadatke od Eugena Kvaternika, Mije Babića i Mije Bezjaka. U logor je dolazio i ministar unutrašnjih poslova Andrija Artuković. Osnivanje logora aktivno su pomagali Nemci. Oni su zajedno s Eugenom Kvaternikom, sredinom maja 1941. dali Nemecu zadatak da pronađe posebno mesto za organizaciju još jednog logora za smeštaj oko 3 000 Židova.

Milan Radek u svojoj izjavi pred okružnim sudom u Karlovcu 28. avgusta 1951. kaže:

»Za vreme mog zatočenja od 6. VI 1941. do 13. VII 1941. u logoru 'Danica' kraj Koprivnice bila je smeštena i grupa od 160 dečaka – Jevreja između 14 i 18 godina. Njima je rečeno da su pozvani na 6-nedeljni rad, ali nakon tih 6 nedelja bili su zadržani i onda upućeni na Pag, gde su likvidirani«.

Na osnovu nekih izveštaja uprave logora i svedoka zatočenih u »Danici«, može se zaključiti da je kroz taj logor prošlo više od 5 000 logoraša.

Logor Kerestinec se nalazio u ranobaroknom dvorcu Erdedijevih-bana Mihalovića, 25 km od Zagreba. Formiran je 18. maja 1941. Prvu veću grupu (25 uhapšenih još u Kraljevini Jugoslaviji) ustaše su dovele 22. maja 1941. iz zatvora na Savskoj cesti. U toj grupi su se nalazili: Božidar Adžija, Ognjen Prica, Otokar Keršovani, Divko Budak, Andrija Žaja, Pavao Markovac i drugi. Odmah iza njih dovedena je druga grupa uhapšenih tokom aprila i maja 1941. Među njima su bili: August Cesarec, Ivan Krndelj, Hugo Kon, Sima Crnogorac i drugi. U Kerestincu je tada bilo zatvoreno oko 50 komunista, smeštenih u svega četiri sobe.

Dovođenjem komunista iz Travnika, Vinkovaca i Zagreba broj zatvorenika se sve više povećavao. Tih dana je u Kerestinec dovedena i veća grupa »advokata Jevreja«. Iz kerestinačkog logora odvedena je 8. jula 1941. grupa u kojoj su bili Božidar Adžija, Alfred Bergman i drugi, koje su ustaše 9. jula streljale »kao začetnike zločina« nad ustaškim redarstvenim činovnikom Ljudevitom Tiljkom. Između zatvorenika u Kerestincu i partijske organizacije u Zagrebu postojala je jaka veza pa je pripremano bekstvo. Akcijom između 13. i 14. jula rukovodili su Divko Budak i Andrija Žaja. Međutim, zbog nedovoljne koodinacije Politbiroa CK KPH, Operativnog vojnog rukovodstva CK KPH, Mesnog komiteta KPH Zagreb i, predstavnika Kominterne Josipa Kopiniča, akcija se nije odvijala kako je bilo predviđeno. U međuvremenu su alarmirane ustaške jedinice, nastala je opšta hajka i potera za beguncima u kojoj su poginula 23 logoraša. Veći deo je pohvatan odmah ili idućih dana. Samo ih se 14 spasilo. Od uhvaćenih su 44 ubijena. Posle toga je logor Kerestinec, praktično, likvidiran.

Logor Slana na otoku Pagu formiran je 25. juna 1941. i sastojao se iz dva dela: u prvom su bili muškarci, u drugom žene i deca. U barakama, okruženim bodljikavom žicom, bili su, uglavnom, Srbi i Jevreji, dopremani iz logora u Gospiću.

Ustaše su ih ubijale u predelu Furnaže i bacali u jamu i u Paški kanal.

Likvidaciju logora ustaše su započele sredinom avgusta, a trajala je nekoliko dana. Deo interniraca je pobijen kod Furnaže, veći broj je

udavljen u moru, a oko 3 000 Srba otpremljeno je u gubilište Jadovno. U logoru je ostalo oko 450 Jevreja, muškaraca i žena, od kojih su posle nekoliko dana žene upućene u logor Kruščicu, a muškarci delom u Jadovno, delom u Jasenovac.

Logor Slana je organizovao Mijo Babić, a komandant je bio Ivan Devčević, ujedno i zapovednik 13. ustaške bojne, koja je osiguravala logor. U noći između 19. i 20. avgusta ustaše su napustile logor Slanu. Prema proceni, kroz logor je prošlo oko 16 000 lica.

Logor Kruščica nalazio se na napuštenom Gutmanovom imanju, oko 17 kilometara od Travnika. Prvi transporti logoraša stigli su u Kruščicu od 28. avgusta do 1. septembra 1941. – oko 1.000 osoba, uglavnom Jevreja – žena i dece iz logora na Pagu i Gospiću. Ubrzo je dopremljeno više transporta Jevreja iz Bosne i jedan transport srpskih žena i dece iz Hercegovine. Početkom septembra 1941. broj logoraša dostigao je 3.000, uglavnom Jevreja. Logoraši su smešteni u dve zgrade po 80 osoba u jednu sobu, dok je većina strpana u nedovršene drvene barake. Ležali su u blatu; za hranu su dobijali 3 do 4 krompira u toploj vodi. Prema iskazu preživele logorašice stanje u logoru je bilo sledeće:

»Hranu smo dobijali jednom dnevno, i to sasvim pomalo, uglavnom jedan krompir po osobi, tako da su ljudi, odnosno žene, a naročito deca, od velike iznemoglosti i gladi padali u nesvest, a bilo je i smrtnih slučajeva... Događalo se da i po nekoliko dana uopšte ne dobijamo hranu, pa su neke majke tražile od zapovednika logora da im dađe bar nešto za decu. On je odgovorio: 'Neka crknu'!... Kada bi se koja zatočenica razbolela i imala visoku temperaturu, molili smo za lekarsku pomoć, a komandant logora Mandušić bi obično uzvraćao: 'Dosta je živela – neka crkne'! Lekarska pomoć se nije mogla dobiti, lično pranje i pranje rublja bilo je zabranjeno. Nuždu su žene morale vršiti pred muškarcima, a vršenje nužde u nužniku noću bilo je zabranjeno. Zlostavljanja i batinanja žena i dece bilo je svakodnevno, a noću su često upadali i silovali mlađe žene i devojke«.

Koncem septembra 1941. ustaše su otpočele sa likvidacijom i evakuacijom logora. Muškarci su odvedeni u koncentracioni logor Jasenovac, a žene i deca u logor Loborgrad.

Logor u Lepoglavi osnovan je još u Austro-Ugarskoj Carevini sredinom 19. veka u prostorijama samostana fratra Pavlina. U periodu između 1920. i 1930. u lepoglavskoj kaznioni robijalo je oko 170 komunista. Od sredine 1939. kazniona Lepoglava je pretvorena u koncentracioni logor banovine Hrvatske koji je aprila 1941. Mačekova zaštita predala ustašama. Od tada je to ustaška kazniona Ministarstva unutrašnjih poslova, a 1942. je preuzima ustaška obrana na čelu sa Luburićem i ponovo pretvara u koncentracioni logor. Međutim, trebalo bi na-

glasiti da i nije bilo neke razlike između ustaških zatvora i koncentracionih logora.

Prvi komunisti koje su u većem broju i na jednom mestu ustaše imale u svojim rukama bili su oni koji su se u trenutku proglašenja tzv. Nezavisne Države Hrvatske nalazili u zatvorima i koncentracionim logorima. Prema tome, sudbina je najpre zadesila internirce u Lepoglavi. Na izdržavanju robije u lepoglavskoj kaznionici tada su bili Radivoj Davidović, Gušte Šprljan i još nekoliko komunista osuđenih prethodnih godina. Na prisilnom boravku bilo je 60 do 65 interniraca, na koje se okomio ustaški režim.

Prvi je odveden u Zagreb i streljan Bude Borjan, a zatim Sergije Vuković, Duško Mrduljaš i Rade Bitanga. Tamo je ubijen i inženjer Lovro Šperac Renko.

Iz Lepoglave su preostale internice odveli u Gospić i tamo ih streljali. U jamama Jadovna nestali su Martin Franekić, Vid Mihaljević i drugi. Preostale su iz Gospića prebacili u Jastrebarsko, zatim u logor »Danica«, a odatle opet u Staru Gradišku. Tu su ustaše zatvorile u ćelije i osudile na smrt glađu grupu od oko 20 interniraca. Pretežno su to bili internirci iz Lepoglave. Iz grupe su ubijeni: Mirko Bukovec, Marijan Krajačić Španac, Josip Antonini, Vinko Aljinović, Armando Paparela, Nikola Podrug, Antun i Josip Treursić, Ivo Benevoli, Ante Zorica, Zvonko Kovačić i drugi.

Splitski radnik Pero Cecić proveo je četiri godine po raznim ustaškim logorima. Doživeo je i Jasenovac i Staru Gradišku, a 1945. godine ponovo se našao u Lepoglavi. Neki su, kao Ivo Senjanović i Ante Framengo, prisilno odvedeni na rad u Nemačku i preživeli. Nekolicina ih je zamenjena za nemačke i ustaške oficire. Među njima su bile i Ružica Markotić, Ljubica Šagi, Bogdea Jadrešin i još neki. Tek poneki – kao Marija Gržetić – uspeli su pobeći.

Ako je nekome istekla kazna, a bio je politički osuđenik, išao je u drugi logor. Tako je Gušte Šprljan po isteku robije prebačen u logor Stara Gradiška. No, logoraši zatvorenici na svoje oslobođenje nisu dugo čekali. Jurišem su ih oslobodili 14. jula 1943. borci 12. i 16. slavonske brigade u sadejstvu Kalničkog NOP odreda. U kaznioni se tada nalazilo oko 750 osuđenika (oko 100 političkih zatvorenika stiglo u NOVJ).

U tim borbama je kazniona oštećena. Najviše je razorena neposredno pre povlačenja partizana, kada je minirana i zapaljena. Stara zgrada i bolnica nisu popravljene sve do završetka rata. Nova je zgrada bila manje oštećena i ona je osposobljena. Samo to više nije bio kazneni zavod već ustaški koncentracioni logor. Neko vreme je bio u nadlež-

nosti Poglavnikovog telesnog zdruga, a potkraj 1944. preuzima ga Lu-burićeva ustaška obrana.

U njega ustaše dovlače sve veći broj zatočenika, a u leto 1944. iz ostalih logora prebačena je grupa majstora, kvalifikovanih radnika različitih struka, koji su imali zadatak da ubrzaju osposobljavanje za pređašnju namenu. Ustaše logor najpre pune zarobljenim partizanima i simpatizerima narodnooslobodilačkog pokreta. U jesen 1944. u njemu je bilo nekoliko stotina logoraša i nešto kriminalaca.

Konačna likvidacija logora u Lepoglavi počela je sredinom aprila 1945, kada su lepoglavski zatočenici prebačeni u Jasenovac i tamo ubijeni, a manji broj likvidiran u samom logoru. Od oko 1 300 lepoglavskih logoraša iz tih transporta spasilo ih se jedva 40-ak.

Komandanti lepoglavskog logora bili su Ljubo Miloš, Mirko Matijević i Nikola Gadžić.

Logor Loborgrad – Gornja Rijeka, bio je smešten 10 kilometara od Zlatara na Kalniku, u jednom starom dvorcu, koji je služio kao dom staraca. U septembru 1941. ustaše su naredile da se isprazni i u njega smestili 1 300 Jevrejki i nešto Srpkinja sa malom decom. Tako je dvorac pretvoren u koncentracioni logor. Postojao je sve do jeseni 1942. kada je likvidiran. Većina Jevrejki je prebačena u logor Osvjenćin, mlađe Srpkinje na rad u Nemačku i Srbiju, a manji broj u koncentracioni logor Stara Gradiška.

Logor Đakovo nalazio se u napuštenom mlinu »Gredi« svojini đakovačke biskupije. Komandant je bio ustaški zastavnik Jozo Matijević. Prva grupa od oko 1 500 logoraša Jevreja – žena i dece iz Slavonije – dovedena je u logor 5. decembra 1941. U početku unutrašnju upravu u logoru obavljala je židovska veroispovedna opština u Osijeku, a 29. novembra 1942. preuzela ga je UNS tj. njegovo Treće odjeljenje – ustaška obrana. Od tada počinje tragična sudbina jevrejskih, a u manjem broju i srpskih žena i dece. Ubrzo je iz Sarajeva stiglo još nekoliko transporta jevrejskih žena i dece, a zatim iz Slavonske Požege, Vrpolja, Vinkovaca, Pakraca, Nove Gradiške i Slavonskog Broda. Ipak, najveći broj Jevreja je dopremljen iz Bosne: Sarajeva, Zenice, Travnika, Tuzle, Mostara, Bijeljine, Jajca, Bos. Broda, Bugojna i Tešnja. U logoru Đakovo nalazili su se i Jevreji izbeglice iz Austrije, Mađarske, Poljske i Bugarske. U martu 1943. bilo je oko 3.000 logorašica i dece. Tada je iz koncentracionog logora Stara Gradiška prebačena grupa od 1.066 jevrejskih žena i dece. Međutim, grupa je bila zaražena trbušnim tifusom – pegavcem koji je za 6 meseci postojanja logora pokosio više od polovine. Na đakovačkom groblju sahranjeno je 566 lica, od toga 75 dece.

Između 15. juna i 15. jula 1942. ustaše su u tri grupe od 800 do 1 000 žena i dece prebacile u koncentracioni logor Jasenovac i tamo lik-

vidirale na stratištu Gradini, dok su manji broj zadržale i posle otpremile u logore Nemačke.

Likvidiranjem jevrejskih žena i dece rukovodili su Jozo Matijević i Maks Luburić.

Logor Tenje kraj Osijeka formiran je juna 1942. Jevreji Osijeka, Donjeg Miholjca, Slatine, Našica, Đakova i drugih mesta zatvoreni su u naselje Tenje. Tako je u Tenju u zgradi tvornice koverata »Marsa Mil« logorisano 3.000 ljudi, žena i dece. Tu su proveli oko dva meseca, a 15. avgusta 1942. otpremljen je jedan transport od oko 1.000 lica, većinom dece, u koncentracioni logor Osvjenćin. Drugi transport je otpremljen 18. avgusta 1942. u logor Jasenovac. Krajem avgusta 1942. dovršena je konačna deportacija svih zatočenika u logor Jasenovac i logor Gornja Rijeka, gdje su umoreni.

Logor u Sisku bio je smešten u staklani Teslić, osnovnoj školi u Novom Sisku, solani Rajs, zgradama Jugoslovenskog sokola i ženskog samostana »Sv. Vinko«. Formiran je 3. avgusta 1942. odmah posle kozarske ofanzive, kad je doveden veliki broj staraca, žena i dece. Postojao je logor za odrasle, a posebno za decu koja su odvajana od roditelja. Mlađe logoraše su preuzimali Nemci i slali u Nemačku na rad, a stariji ljudi i žene odvođeni su u logor Jasenovac i Staru Gradišku.

Uslovi pod kojima su živela deca bili su ubitačni, a najviše ih je pomrlo do raznih bolesti. Dečji logor u Sisku likvidiran je 8. januara 1943. odvođenjem dvadesetak dece u Zagreb.

Logor Gospić – Jadovno nastao je tako što su ustaše odmah po proglašenju NDH zaposele kaznionu okružnog suda u Gospiću i u nju i ovčje šupe od juna 1941. počele logorisati Srbe, Jevreje, komuniste i antifašiste kao političke protivnike. Ta kazniona je pretvorena u koncentracioni logor Gospić, sa stratištem Jadovno na Velebitu. Dnevni kapacitet koncentracionog logora Gospić bio je 2.000 – 3.000 logoraša (ljudi, žena i dece). Da bi se omogućio priliv novologorisanih, ustaše su svakodnevno odvozile ljude u logor Slana na ostrvu Pagu (prema proceni, kroz njega je prošlo oko 16.000 lica). Ostale su vezali u lance i žice i u grupama od 200 do 400, pre i posle podne odvodili na stratište Jadovno, udaljeno oko 20 km od Gospića.

Masovni priliv logoraša otpočeo je jula 1941. i trajao sve do polovine avgusta 1941. godine. Početkom jula 1941. UNS donosi odluku da se više niko ne šalje u koncentracioni logor »Danicu« u Koprivnici, već da se Srbi, Jevreji i komunisti u grupama »upućuju u koncentracioni logor Gospić«. U vezi s tim Ravnateljstvo ustaškog redarstva u Zagrebu izdalo je okružnicu da se Srbi i Jevreji moraju odmah otpremiti u »konclogor Gospić«. Za tom odlukom sledile su i odluke ostalih ravnateljstava ustaških redarstava širom NDH.

Koliko je nedužnih ljudi ubijeno u koncentracionom logoru Gospić i njegovom stratištu Jadovno do 21. avgusta 1941. tj. do njegovog ukidanja, teško je tačno utvrditi, jer su mnogi dokumenti uništeni. Zbog toga se o broju ubijenih, uglavnom, imaju različite procene. U jednoj od njih i od jula 1942. piše da je samo u avgustu 1941. u Gospiću ubijeno 18.000 logoraša, a u drugoj ustaškoj izjavi iz istog perioda da je logor Gospić progutao 28.500 duša. Prema izjavama preživelih logoraša, datih 1942. godine, a i u posleratnim publikacijama, broj ubijenih je 30.000 do 48.000. Budući da su preživeli logoraši pratili koliko se njihovih drugova svakodnevno odvodilo u Jadovno, a nije se vraćalo (prosečno 600 u toku dana), nije teško utvrditi da je broj ubijenih za dva meseca bio veći od 30.000.

Logor Gospić, zbog italijanske okupacije demilitarizovane zone, ustaše su morale na brzinu preseliti. Poslednji logoraši koji nisu stigli na red da budu ubijeni prebačeni su u avgustu preko Jastrebarskog u novoformirani koncentracioni logor Jasenovac, a neki i u konclogor Kruščicu kraj Travnika.

KONCENTRACIONI LOGOR JASENOVAC

Obaveštenje o izvođenju javnih radova kao i o tome da su gotove prve barake za prijem radnika koji će »raditi« na regulaciji Trebiža i Lonje, tj. »isušivanja« Lonjskog polja (čiji je projekat rađen još u prošlom stoljeću) ustaške novine »Hrvatski narod« objavile su 23. avgusta 1941. Reč je o barakama podignutim kraj sela Bročice i Krapje u neposrednoj blizini Jasenovca. Prvi logoraši su počeli pristizati teretnim vagonima na železničku stanicu Jasenovac 20–21. avgusta 1941.

Odatle su sprovođeni na livade kraj sela Bročice sa južne strane struga, uz šumu Donja Krndija i put Novska – Jasenovac. Na tom mestu su bile podignute dve barake, a na ulazu stražara i dva stražarska tornja. Sve je bilo ograđeno bodljikavom žicom.

Svi koji su tokom avgusta do početka oktobra 1941. upućeni u koncentracioni logor Jasenovac bili su smešteni u ove barake. Logoraši u svojim izjavama taj logor nazivaju Bročice I, Bročice II, Šuma i Bročke Jasenice, a ustaše i Varsajev. Oni koji su u koncentracioni logor Jasenovac upućivani od kraja septembra do 15. novembra 1941, logorisani su u dve barake podignute kraj sela Krapje na livadama uz rub šume Gornja Krndija. Zbog plavljenja terena, u taj logor su ubrzo preseljeni logoraši sa barakom iz Bročica, s tim što ih je najveći deo pre i za vreme selidbe pobijen. Tako je od kraja septembra do 15. novembra 1941. postojao samo koncentracioni logor Jasenovac kraj sela Krapje, ili – kako su ga logoraši zvali – Krapje I, Krapje II. Kad je usledila i selid-

ba logora Krapje, također zbog plavljenja, u njemu je bilo oko 3.000 logoraša, od kojih je tu selidbu na novo područje u Ciglanu (Ozrena Bačića), preživela polovina.

U novom rejonu pored ciglane nalazila se pilana i neki drugi objekti, a u samom Jasenovcu su početkom 1942. i kožaru pretvorili u deo koncentracionog logora. U stvari, Bročice, Krapje, Ciglana i druga mesta istog logora ustaše su nazvale »Ustaška obrana – Zapovjedništvo sabirnih logora Jasenovac«.

Prema nekim izvorima i izjavama, u tom logoru (Bročice i Krapje) od 21. avgusta do 15. novembra 1941. ubijeno je 8.000 do 12.000 logoraša.

Pored zvaničnog naziva za logor »Zapovjedništvo sabirnih logora Jasenovac« ustaše su upotrebljavale i druge nazive: »koncentracioni logor Jasenovac«, »Sabirni logor Jasenovac«, »Zbirni logor Jasenovac« i »Sabirni radni logor Jasenovac«. Kad se pominje koncentracioni logor – Jasenovac III-a, III-b, i III-c, ili, pak, radne grupe I lančara, II šumska, stolarija–pilana, III ciglana, IV kožara, V građevinska, VI električna centrala, VII tehnička poslovnica, VIII krojačka i postolarska radionica za ustaše i IX-a za logoraše, Ekonomija i BS (brzi sklop), onda se to odnosi na delove tog unutrašnjeg naziva jedinstvenog logora. Naziv »Sabirni i radni logor Jasenovac« usledio je Pavelićevom odredbom od 25. novembra 1941. »o upućivanju nepodobnih i opasnih lica u sabirne i radne logore«, reč je dakle, o koncentracionom logoru Jasenovac.

ZAŠTO U JASENOVCU

Ni na suđenju ministru unutrašnjih poslova ustaške NDH Andriji Artukoviću 1986. nije dat odgovor zašto je taj logor formiran baš u Jasenovcu. Dokumenti o tome nisu pronađeni. Ustaše su odmah po uspostavljanju svoje vlasti zaposele sve kaznione i zatvore Kraljevine Jugoslavije na teritoriji NDH, tako i kaznionicu Okružnog suda u Gospiću, u koju su od juna 1941. masovno počele logorisati Srbe i Jevreje shodno ustaškoj rasističkoj i verskoj politici »glas krvi, rase i zemlje«, kao i komuniste i antifašiste kao političke protivnike.

Kaznionа u Gospiću je po masovnosti logorisanja prvi najveći centar za sprovođenje ustaškog genocida.

Međutim, kada je ustaška NDH (zbog razvoja ustanka) morala napustiti tzv. demilitarizovanu zonu, koju je potom okupirala Musolinijeva Italija, krajem jula i avgusta 1941, nabrzinu je počelo prebacivanje preostalih logoraša preko Jastrebarskog u novopodignute barake kraj sela Bročice, nadomak Jasenovca. Logorisanje je sproveo ustaški bojnik Ferdinand Rostaš, a građevinske radove izvela je sekcija Građe-

vinskog gradskog odseka Ministarstva javnih radova. Sigurno da je posle Gospića, Jadovna i Slanog, zbog šireg područja Jasenovca za monstruozni logor imao i geografske prednosti. U prvom redu, logor je bio povezan železničkom prugom, okružen vodom, tj. rekama Savom, Unom, V. Strugom, usred močvarnog Lonjskog polja, tačnije, Mokrog polja, a i na drugoj strani Save bilo je teško pristupačno i plavljeno područje Gradine. No, ustaše se nisu zadržale samo na tom uskom području, već su obuhvatile celu levu stranu uz Savu od Jasenovca, pa preko Košutarice, Mlake, Jablanca sve do Stare Gradiške, pretvorivši je u područje koncentracionog logora Jasenovac, sa najvećim stratištem Gradinom. Međutim, kad se misli na glavni deo logora, ili logor, onda je to splet zgrada oko Bačićeve ciglane, neposredno kraj Jasenovca. Ali, taj deo logora je nastao polovinom novembra 1941, kada je područje Bročica i Krapja poplavljeno i prestalo da postoji. Tako je, u etapama, rastao veliki kompleks koncentracionog logora Jasenovac, okružen jakim ustaškim uporištima na teško pristupačnom terenu, sklonjenom od pogleda.

Marta 1942. jedan od logoraša je naveo sledeća dva razloga zašto je Jasenovac izabran za logor: prvi, što je na podvodnom i nepristupačnom zemljištu, pa je bekstvo iz njega nemoguće, i drugi što su se na terenu već nalazila tvornička postrojenja firme »Bačić i drugi« (tvorničke radionice za izradu lanaca, tapacirunga, kovačnice, bravarije, kleštara, limarija, puškarnica, auto-mehaničarska radionica, ciglana, parna pilana i parna električna centrala).

Ustaše su se potrudile da logorišu meštane Srbe iz Jasenovca, Jablanca i Mlake, kao i iz drugih sela uz levu obalu Save, pa i preko, na bosanskoj strani. Tako je i danas selo Jablanac ostalo pusto i bez stanovništva, jer ga je nekoliko povratnika konačno napustilo 1951. godine.

I u samom Jasenovcu postojao je deo koncentracionog logora Jasenovac – logor IV Kožara, jedini do danas sačuvani objekat, uz logor Stara Gradiška, koji se u nekim dokumentima, objavljenim radovima i knjigama naziva logorom V koncentracionog logora Jasenovac.

IZGLED LOGORA JASENOVAC

U početku je koncentracioni logor Jasenovac bio primitivan, ograđen sa više redova bodljikave žice. Tokom vremena tri četvrtine logorskog prostora opasano je zidom visokim 3–5 metara, a na četvrtoj strani reka Sava je činila ogradu. Na zidu je bilo sedam zidanih stražarnica, tako raspoređenih da se sa njih lako mogao kontrolisati ceo logorski krug i dalja okolina. Iz stražarnica su virile puške i mitraljezi; bile su snabdevene dovoljnom količinom municije i ogromnim reflek-

torima. Na vrhu zida bili su redovi bodljikave žice i žica pod električnim naponom. Za ulazak i izlazak iz logora služila su dvoja vrata od jakog drveta, oko kojih su bile stražarnice sa dvostrukom stražom. Od logorskih prostorija najpoznatijih po zlu bile su: »Ciglana«, »Glavno skladište«, »Pičilijev krematorij«, »Sablasno jezero«, »Zvonara«, »Tunel«, »Granik«, »Skela«, »Lančara«, »Pilana«, »Mlin«, »Stolarija«.

Međutim, kada se pominje koncentracioni logor Jasenovac uglavnom se misli na »Ciglanu«, u kojoj su počinjena najstrašnija zverstva. Od polovine novembra 1941. do 23. aprila 1945. Jasenovac je bio najveći logor smrti i u njemu se dnevno nalazilo tri do četiri hiljade logoraša.

STARA GRADIŠKA – JASENOVAČKI LOGOR V

Kad je reč o koncentracionom logoru Stara Gradiška, koji je od kaznenog zavoda Austro-Ugarske i Kraljevine Jugoslavije, a zatim zavoda Ministarstva unutrašnjih poslova NDH pretvoren krajem 1941. i početkom 1942. u koncentracioni logor, njegov zvanični naziv je »Ustaška obrana, Zapovjedništvo sabirnih logora Stara Gradiška«. Muški logor činile su zgrade bivše kaznionice.

U njemu su se nalazile nastambe zatočenika, smeštene u nekadašnjoj tvrđavi, sa širokim hodnikom zatvorenim železnim rešetkama. U tom starom delu nekadašnjeg zatvora, a zatim logora, smešteni su bili uglavnom Jevreji i Srbi. Na drugoj strani od ulaza u muški deo logora je bio ulaz u Kulu. U Kuli su boravile žene, a u martu 1942. ustaše su odvele žene zatočenice – po narodnosti Hrvatice, u takozvani hrvatski ženski logor, tj. u 5–6 starih zgrada postojeće kaznione. U samom početku bio je predviđen za »nepoćudne« za ustašku NDH – Hrvate i Muslimane, ali to nije ostvareno pošto su u njega već januara i februara 1942. počeli trpati pored komunista i antifašista (bez obzira na nacionalnost) a u skladu s politikom genocida – Srbe, Jevreje i Rome (najviše žene sa decom).

Logor u Staroj Gradiški bio je jedno od najvećih mučilišta i gubilišta komunista i rodoljuba. U njemu su ustaški krvoloci primenjivali takve metode masovnog uništavanja muškaraca, žena i dece, koje po zverstvima jedino mogu da se uporede sa Majdanekom ili Treblinkom. Od početka se u Staroj Gradiški masovno ubijalo glađu, pegavim tifusom i teškim fizičkim radovima. Poseban postupak primenjivan je na članove antifašističkih organizacija. Njih su ustaše zatvarale u ćelije i ostavljale bez hrane i vode do smrti. Na taj način ubijeno je na desetine komunista. U delu logora zvanom »Kula«, gde su ustaše masovno klale, bilo je uređeno specijalno mučilište.

»Kula« smrti, kako su je sami koljači zvali, bila je zgrada za žene i decu, koje su, uglavnom, ubijali glađu. Tu su žene dobijale hranu sa-

mo četiri puta mesečno, bez vode. Bilo je dana kad je iz ove zgrade iznošeno po 30 do 40 leševa. Samo septembra i oktobra 1943. umrlo je od gladi 350 žena. U ženskom logoru su iz utroba žena vadili decu i razbijali ih o zidove, dok su stariju hvatali za noge i pred očima majki ih na isti način ubijali. Bilo je to najveće zadovoljstvo ustaških koljača. U ćelijama za klanje, ubijanje i mučenje ustaše su sagradile posebne kanale za odvođenje krvi svojih žrtava.

Ali, pošto je žrtava u logoru bilo mnogo (ustaše su ih svakodnevno dovodile), nisu stizale da ih sve pokolju. Zato bi ih često odvodili do Save, vezivali oko vrata cigle i potapali ih u reku.

Velike grupe zatvorenika odvođene su iz logora u obližnja sela Jablanac, Bistricu i Mlaku, gde su ih ubijali maljem nad iskopanim rakama. U logoru Stara Gradiška leta 1942. ugušeno je plinom preko 600 dece. Najmasovnija ubistva u ovom logoru dogodila su se u vreme kada je komandant logora bio ustaški satnik Miroslav Majstorović, bivši fratar Filipović.

Pored krvavog Gagra, poznati po zverstvima bili su i Stojčić, Čenan, Vuković, Runjaš, Džogić, Orešković, Miloš, Matković, Vrban, Gadžić i drugi, kao i ustaškinja Maja Buždon, koja je uživala u klanju upravo žena i dece.

U neposrednoj blizini Stare Gradiške nalazi se veliko logorsko groblje, gde su, u početku, žrtve zakopavali. Na ovom groblju nalazi se preko 6 000 grobova, što je samo mali deo ubijenih. Kasnije su zločinci, poput onih u Jasenovcu, sve ubijene bacali u Savu. Razlika je bila u tome što su ustaše u Jasenovcu žrtvama na Savi parale trbuhe kako ih voda ne bi izbacivala.

KOLIKO JE LJUDI STRADALO

Popis žrtava koncentracionog logora Jasenovac ne postoji, a najveći broj dokumenata je uništen. Kartoteka logoraša je dva puta spaljivana (početkom 1943. i aprila 1945.). Zato još nije utvrđen tačan broj stradalih. No, mora se reći čak i da nije kartoteka u dva navrata uništavana, na osnovu nje bi bilo teško doći do istine, jer su ustaše često odmah likvidirale grupu pridošlih logoraša, ne uvodeći ih u kartoteku. To se naročito odnosi na masovne transporte iz Slavonije, Srema, Kozare i drugih područja NDH, jer je samo evidentirano koliko je vagona dopremljeno. Na primer, vrlo malo je evidentiranih Roma – samo nekoliko stotina a zna se da su sa područja tzv. NDH svi likvidirani u Jasenovcu (od 20.000 do 40.000).

Pa ipak su mnoga sela, gradovi i cela područja Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Vojvodine sačinili spiskove nastradalih u logoru Jasenovac – Stara Gradiška i objavili hronike i monografije ili pak imaju spis-

kove u muzejima, arhivama i organizacijama SUBNOR-a. Na primer, u knjižici »Veliko Nabrđe 1941–1945.«, koju je objavilo istoimeno selo, navedeno je imenom i prezimenom 340 nastradalih u koncentracionom logoru Jasenovac – Stara Gradiška. U knjižici »Jasenovačka drama« piše da je i iz samog mesta Jasenovca stradalo u njemu 114 meštana i 128 meštana u logoru Stara Gradiška. U monografiji »Slavonski Brod u NOB-i i socijalističkoj revoluciji 1941–1945.« objavljena su imena 417 ljudi koji su ubijeni u tim logorima. Iz statističkih podataka o žrtvama fašističkog terora na teritoriji opština Novska koji se čuvaju u tamošnjem muzeju vidi se da je od ukupno nastradalih u logoru Jasenovac nestalo 53 odsto, tj. 2.046 ljudi, žena i dece, a u Staroj Gradiški 25 odsto ili 957 lica. Skupština opštine Bosanska Dubica ustanovila je da je od 33.129 stanovnika s ovog područja u logoru Jasenovac ubijeno 5.236, u Staroj Gradiški 265, a opštinski odbor SUBNOR-a Bosanska Gradiška popisom žrtava fašističkog terora ustanovio je da je u logoru Jasenovac ubijeno 3.805 žitelja te opštine. I u opštinskom odboru Saveza boraca Daruvar poimenično su navedena lica koja su bila u logoru. Jevrejske opštine Zagreba i Beograda utvrdile su imena i prezimena preko 30.000 ubijenih Jevreja.

I za kotar Glinu je ustanovljeno da je od 45.742 stanovnika od 6. aprila 1941. do 15. maja 1945. ubijeno 5.928 lica, uglavnom Srba (146 Hrvata, 106 Roma i 18 Jevreja).

Pokrajinska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini prikupila je podatke o masovnim hapšenjima i odvođenju u logor Jasenovac. Tako je utvrđeno da je iz Adaševaca u Jasenovac oterano 271, iz Bobote 87, Batrovaca 111, Bosuta 274, Bošnjaka 450, Vrbanje 271, Divoša 112, Iriga 50, Sremske Kamenice 127, Jankovaca 860, Jamene 409, Podgajaca 149, Privlake 224 itd. Od 156 opština iz 131 je oterano oko 6.000 u koncentracioni logor Jasenovac. Smrti se spasio tek svaki stoti.

Ovi i mnogi drugi spiskovi objavljeni su u prvoj i drugoj knjizi Koncentracioni logor Jasenovac – Dokumenti, a i u trećoj (autor Antun Miletić) kao, na primer, spisak sela Kukunjevaca, Borovika, Paučje, Cenkova, Berkosova, Ljuba, zatim Dervente, Vinkovaca, Daruvara i Rume. Sve su to načini za utvrđivanje približnog broja ubijenih i dug prema žrtvama – da im se barem ime i prezime nađu uklesani u ploče Spomen-područja Jasenovac.

Znači, spiskova ima ili se još mogu napraviti. To jasenovačke žrtve traže, i o njima se može i mora pisati i govoriti sa dignitetom. To se odnosi i na broj ubijenih Muslimana, koji nažalost ni do danas nije utvrđen.[1]

[1] U svojoj knjizi dr Bogoljub Kočović, Žrtve drugog svetskog rata u Jugoslaviji izdatoj u Londonu 1985. godine o gubitcima Muslimana kaže:

»Žrtve među Muslimanima

Jugoslovenskih Muslimana bilo je 1931. godine 908.000, ili 7,7% od ukupnog broja jugoslovenskih naroda (ili 6,5% od celokupnog broja stanovništva Jugoslavije). Čisti priraštaj kod Muslimana, celokupno uzevši, bio je jak 1931, a vremenom je postajao sve jači. Poboljšanje higijenskih uslova sa posledicom smanjenja smrtne stope je glavno objašnjenje za tu pojavu. Ako su, po našem proračunu, za period 1931–1941. Makedonci bili ti koji su imali veći čisti priraštaj – Muslimani su pak bili oni koji su imali najveći čisti priraštaj, čak i jači od Albanaca, za period 1941–1948. godine.

Muslimani su, dakle, dostigli 1941. godine ukupan broj od 1,089.000, što je predstavljalo 8,1% od broja jugoslovenskih naroda (ili 6,9% od ukupnog broja stanovništva Jugoslavije) i 1948. godine broj od 1,270.000, ili 8,6% jugoslovenskih naroda (ili 7,4% od ukupnog broja stanovništva).

Ukupan broj demografskih žrtava kod Muslimana je proračunat da je bio 179.000, što predstavlja 13,5% od demografskih žrtava jugoslovenskih naroda (ili 9,0% od sveukupnih žrtava). Te su žrtve mnogo veće nego udeo Muslimana kako među jugoslovenskim narodima tako i u ukupnom broju stanovništva. Taj gubitak predstavlja 16,4% ukupnog broja Muslimana 1941. godine, ili 14,1% verovatnog broja Muslimana 1948. godine –da nije bilo Drugog svetskog rata.

Ukupan broj stvarnih žrtava je izračunat da je bio 86.000. Taj bi broj predstavljao 9,9% od ukupnog broja stvarnih žrtava jugoslovenskih naroda, ili 8,5% od celokupnog broja žrtava Jugoslavije. U oba slučaja gubici su daleko veći nego udeo Muslimana među jugoslovenskim narodima i u ukupnom broju stanovništva Jugoslavije. Taj broj za Muslimane predstavlja 7,9% ili 6,8% od ukupnog broja Muslimana 1941. ili 1948. godine.

Kao što je čitalac već upoznat, mi smo u svrhu ove studije, sabrali sve jugoslovenske Muslimane u jedan narod. Istina, to jeste tendencija iz jednog popisa do drugog posle Drugog svetskog rata, ali to je bila istina i za vreme Prve Jugoslavije, gde je većina Muslimana, bar u Bosni i Hercegovini, bila organizovana kroz jednu političku partiju. Kao što smo to već podvukli u više navrata, nije nam bila namera da ignorišemo činjenicu da je bilo i da još uvek ima muslimana–Srba, muslimana–Crnogoraca, kao i muslimana–Hrvata i muslimana–Makedonaca. Dakle, nije isključeno da je među žrtvama bilo i Muslimana koji se više osećaju Srbima, Hrvatima... (kao što je moguće da ima i Cigana ili Jevreja koji se osećaju više kao Srbi ili Hrvati...) – i da bi ih trebalo dodati tim narodima i odgovarajući broj odbiti od broja žrtava Muslimana kao naroda.

Koje bi mogle biti varijacije žrtava među Muslimanima, pored naših izračunatih, kako demografskih tako i stvarnih?

U prvom redu, postavlja se pitanje čistog prirodnog priraštaja. Ne treba isključiti mogućnost, kao što smo to već pomenuli povodom Albanaca, da je moglo biti neregistrovanih rođenja među Muslimanima, tako da zvanični statistički podaci za čisti broj priraštaja ne odgovaraju stvarnosti. Drugim rečima, da je moglo biti možda oko 350–400 više, rođenih Muslimana godišnje, ali sumnjam da je moglo biti više od zvanično prijavljenih, što bi značilo maksimalno od 1931. do 1948. godine 7.000 više žrtava.

Možemo takođe postaviti pitanje da li je bilo Cigana–muslimana koji su se deklarisali 1931. za »srpsko-hrvatski« maternji jezik, a 1948. se izjasnili za Rome (Cigane)? Ili i obratno, da je bilo Cigana iz popisa 1931. koji su se izjasnili za Muslimane pri popisu 1948. godine? Da li je i koliko je bilo Muslimana koji su se pod pritiskom »izjasnili« kao Albanci? Možda je moj proračun za stvarne žrtve Muslimana u Užoj Srbiji suviše veliki?

Smatrao sam da je između 1931. i 1948. otišlo za Tursku oko 30.000, a od toga 10.000 Muslimana i 20.000 Turaka, do 1939. godine 15.000 a ostalo posle rata. U stvari je možda bilo oko 100.000 ako ne i više koji su se iselili za Tursku sa teritorije jugoslovenskog prostora, ali daleko najveći broj se iselio posle 1878, Balkanskih ratova i Prvog svetskog rata. Ostaje činjenica da od broja Muslimana koji su napustili Jugoslaviju posle 1931. zavisi i tačniji broj žrtava kod Muslimana.

Postoje, dakle, realne mogućnosti pogrešnih pretpostavki i, prema tome, i grešaka u našim proračunavanjima, i ne treba isključiti mogućnost da su stvarne žrtve kod Muslimana bile između 80.000 i 100.000, u svakom slučaju relativni gubici ostaju vrlo visoki, odnosno gubici izraženi u postocima u odnosu prema ukupnom broju Muslimana. Te žrtve treba tražiti i u borbama na strani osovine, (Handžar–divizija), ili koji su nastradali od strane Nemaca u borbama sa partizanima; od raznih bolesti; i, razume se, najviše kao posledica ustaške politike.

Ne znam da li će čitalac biti iznenađen po pitanju žrtava među Muslimanima, naročito za relativno visok postotak stvarnih žrtava? Verujem, naprotiv, da će mnogi Muslimani biti ti koji će sa skepticizmom primiti moje proračune, jer, kao i kod Srba i Hrvata, tako i kod Muslimana postoji usađeni mit o broju stvarnih gubitaka, koji je mnogo veći od moga; čuo sam brojeve i od 300.000 stvarnih žrtava među Muslimanima.

. . .

Sledeća tabela će nam dati pregled stvarnih žrtava prema našim proračunavanjima, u isto vreme, i naše minimalne i maksimalne moguće varijacije za svaki narod i odgovarajuće relativne gubitke prema broju stanovnika svakog naroda koji bi ovaj verovatno imao 1948. godine – da nije bilo rata (ali ti relativni gubici, izraženi u %, samo za one narode čiji je broj veći od 60.000 i čiji su gubici bili najmanje 5.000):

	Stvarni gubici		Moguće varijacije gubitaka			
Narodi	Apsolutni	%	Minimalne	%	Maksimalne	%
Srbi	487 000	6,9	452 000	6,4	528 000	7,5
Crnogorci	50 000	10,4	48 000	10,0	52 000	10,9
Hrvati	207 000	5,4	190 000	5,0	240 000	6,3
Muslimani	86 000	6,8	80 000	6,3	100 000	7,9
Slovenci	32 000	2,5	28 000	2,2	36 000	2,8
Makedonci	7 000	0,9	5 000	0,6	10 000	1,3
JUGOSLOVENSKI	869 000	5,9	803 000	5,5	966 000	6,6
Bugari	1 000		–		2 000	
Rusi	5 000		3 000		6 000	
Ukrajinci	–		–		1 000	
Česi	4 000		2 000		5 000	
Slovaci	–		–		1 000	
Poljaci	2 000		1 000		3 000	
OSTALI SLOVENI	12 000	3,9	6 000	1,9	18 000	5,8
Vlasi	3 000		2 000		4 000	
Rumuni	1 000		–		2 000	
Grci	–		–		1 000	
Albanci	6 000	1,0	4 000	0,6	8 000	1,1
Turci	3 000		2 000		4 000	
OSTALI BALKANSKI	13 000	1,3	8 000	0,8	19 000	1,8
Nemci	26 000	4,8	20 000	3,7	50 000	9,3
Mađari	5 000	1,0	3 000	0,6	10 000	2,0
Italijani	1 000		–		2 000	
Romi (Cigani)	27 000	31,4	20 000	23,3	35 000	40,7
Jevreji	60 000	77,9	57 000	74,0	63 000	81,8
Ostali	1 000		–		2 000	
OSTALI NARODI	120 000	9,9	100 000	8,2	162 000	13,3
UKUPNO	1 014 000	5,9	917 000	5,3	1 165 0000	6,8

. . .

Redosled stvarnih gubitaka Drugog svetskog rata

u apsolutnom proračunavanju		u relativnom proračunavanju (%)	
1. Srbi	487 000	1. Jevreji	77,9
2. Hrvati	207 000	2. Romi (Cigani)	31,4
3. Muslimani	86 000	3. Crnogorci	10,4**
4. Jevreji	60 000	4. Srbi	6,9**
5. Crnogorci	50 000	5. Muslimani	6,8
6. Slovenci	32 000	6. Hrvati	5,4
7. Romi (Cigani)	27 000	7. Nemci	4,8
8. Nemci	26 000	8. Slovenci	2,5
9. Makedonci	7 000	9. Albanci	1,0
10. Albanci	6 000	10. Mađari	1,0
11. Mađari	5 000	11. Makedonci	0,9

(dr Bogoljub Kočović, Žrtve drugog svetskog rata u Jugoslaviji, London, 1985, str. 107–109 i 124–126)

Nacionalisti, šovinisti i zločinački ekstremisti ne dozvoljavaju »u ime povijesne istine« da se kaže da je bilo više od 50.000 umorenih, i to uglavnom Hrvata. S druge strane, ekstremni nacionalistički pojedinci među Srbima ne prihvataju nijednu drugu cifru manju od milion poklanih isključivo Srba. Broj, zaista, nije mali. U svom neobjavljenom dnevniku opunomoćeni general u NDH Edmund Glez fon Horstenau, po profesiji istoričar, piše da ustaše tvrde da je zaklano milion pravoslavnih Srba, dece, žena i staraca, a da je to po njemu, preterano hvalisanje jer, na osnovu izveštaja koje je primio, »broj zaklanih je iznosio tri četvrt miliona«.[2]

---

[2] U studiji Vladimira Žerjavića, Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu o gubicima po narodnosti za Bosnu i Hercegovinu piše:

I. BOSNA I HERCEGOVINA

KRETANJE STANOVNIŠTVA I DEMOGRAFSKI GUBICI (u hiljadama)

Narodnost	Popis 1931.	Izračunato 1941.	Izračunato 1948.	Popis 1948.	Razlika	Migracije	Asimilacije	Demografski gubici
Srbi	1 013	1 231	1 381	1 136	– 245	– 94	+ 75	– 226
Hrvati	522	631	707	614	– 93	– 32	+ 32	– 93
Slovenci	4	5	5	5	–	–	–	–
Crnogorci	2	2	3	3	–	–	–	–
Makedonci	1	1	1	1	–	–	–	–
Muslimani	718	875	999	788	– 211	–	– 97	– 114
Čehoslovaci	5	6	6	2	4	–	– 4	–
Poljaci	14	16	18	2	– 16	–	– 1	– 15
Rusi, Bugari, Rumunji	12	13	14	9	– 5	–	– 3	– 2
Mađari	3	3	3	1	– 2	–	–	– 2
Nijemci	15	16	17	1	– 16	–	– 2	– 14
Talijani	2	2	2	1	– 1	–	–	– 1
Romi	1	1	1	–	– 1	–	–	– 1
Jevreji	11	12	13	1	– 12	–	–	– 12
Ostali	1	1	1	1	–	–	–	–
Ukupno	2 342	2 825	3 171	2 565	– 606	– 126	0	– 480

. . .

Kod primjene stopa prirasta stanovništva po narodnostima, postupljeno je tako da je nešto viša stopa od prosjeka za republiku primijenjena za Muslimane, a isto tako nešto viša za Srbe nego za Hrvate, dok je za ostale primijenjena nešto niža od prosjeka. Tako je postupljeno i kod drugih republika i pokrajina.

Migracije se vide iz tabela 14 i 15, a asimilacije su: 97 hiljada Muslimana u 72 hiljade Srba i 25 hiljada Hrvata; 4 hiljade Čeha i 1 hiljada Poljaka te 2 hiljade Nijemaca u Hrvate i 3 hiljade Rusa u Srbe. Asimilacije Muslimana u Srbe i Hrvate utvrđene su prilikom popisa 1948, a ostale su pretpostavljene.

. . .

3.3. PODACI O POGINULIMA, UBIJENIMA I UMRLIMA U SR BOSNI I HERCEGOVINI

Za Bosnu i Hercegovinu nismo, nažalost, mogli prikupiti dovoljno podataka za manje–više kompletan prikaz, kakav je učinjen za Hrvatsku. Prvo, veći dio monografije je sada u toku priprema, a drugo, po našim informacijama, podaci iz popisa Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača iz 1946, nisu još sređeni i pristupni za upotrebu. Međutim, poznat je ukupan broj ubijenih i umrlih žrtava fašističkog terora i žrtava rata za BiH iz tog popisa, koji iznosi 174.084 osoba.

Ipak uspjelo nam je prikupiti pojedinačne podatke za 43 općine, među kojima i za cijelo područje Kozare, koje nastava preko 50% stanovništva Republike, tako da ćemo moći približno provjeriti gubitke u BiH, koje smo statistički izračunali.

Prema podacima koji proizlaze iz detalja registriranih u prilogu II. 10. 1. broj poginulih boraca i žrtava rata za spomenute 43 općine, podijeljen na ratno područje Kozare i ostale općine, bio bi:

	Ukupno poginuli i umrli	Poginuli borci	Ukupno žrtve	Od toga u naseljima	Od toga u logorima
Ratno područje Kozare	43 320	9 922	33 398	8 400	25 000
Dodatak za 7 općina	2 680	1 078	1 602	?	?
Podaci za 36 općina .	69 000	22 660	46 340	?	?
Ukupno	115 000	33 660	81 340	?	?

Naša procjena gubitaka 316.000
prema tome ostaje 201.000 osoba za koje još treba istražiti pojedinačne podatke po područjima preostalih općina.

Na osnovu podataka za 43 općine, koje uključuju najviše stradalo područje Kozare, te grada Sarajeva i drugih velikih općina, može se zaključiti da i preostali dio neće imati broj poginulih i umrlih znatno veći od onog napred prikazanog koji iznosi 81.340. Kako je popisom 1946. ustanovljeno ukupno 174.084 žrtava, to znači da bi za preostale općine ostalo 92.[illegible]44 osobe.

Na toj osnovi izvedena računica bila bi ova:

	Ukupno	Borci	Žrtve
Naprijed iskazani gubici	115 000	34 000	81 000
Neobuhvaćena područja – procjena	131 000	38 000	93 000
Ukupno	246 000	72 000	174 000
Kvislinzi i ostali – procjena	70 000		
Sveukupno	316 000		

Naravno moglo bi se prigovoriti takvom pojednostavljenom izračunavanju ukupnih gubitaka, ali iz cijelog prikaza može se pretpostaviti da tu većih iznenađenja ne može biti.

Svakako, logično je da su u Bosni i Hercegovini najveći ratni gubici, jer su se na cijelom njezinom teritoriju kroz četiri godine vršile genocidne akcije i vodile žestoke borbe u kojima su mnogi gradovi i naselja osvajani i napuštani nekoliko puta u toku rata.

Podatke o ubijenima i umrlima u logorima ima samo za neka područja. Za područje Kozare imamo podatke za bosanskodubičko područje* na kojem je u logorima stradalo 11.194 osoba, od toga 3.075 u njemačkom logoru u Zemunu, 5.236 u Jasenovcu, 265 u Staroj Gradišci, u Slavoniji 1.143, na ostalim lokacijama 600 i 83 u inozemstvu, dok je 3.093 poginulo u naseljima.

U žrtve rata za područje Kozare uključena su djeca koju su umorili njemački vojnici i ustaše, i to:

U općini Banja Luka	674
U općini Bosanska Dubica	4.099
U općini Bosanska Gradiška	4.439
U općini Bosanski Novi	849
U općini Laktaši	168
U općini Prijedor	990
Ukupno:	11.219

Od te djece u logoru Jasenovac umrlo je 5.683, u mjestima boravka 2.474, a ostali na drugim mjestima u Hrvatskoj.

Prema tome, pretpostavljamo da je na ratnom području Kozare od ukupnog broja žrtava koji iznosi 33.400 oko 25.000 stradalo u logorima, a oko 8.400 u naseljima.

Za Sarajevo, u publikaciji *Sarajevo u revoluciji* navedeno je da je u logorima u zemlji ubijeno i umrlo 6.058 osoba, od toga skoro svi Jevreji (njih je poginulo 7.092, od toga jedna hiljada u inozemstvu), dok su u inozemstvu ukupno stradale 2.062 osobe.

RAZRUŠENA FOČA, 13. VII – 27. VII 1942. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

PORODICA SARIĆ IZ SARAJEVA KOJOJ SU USTAŠE OBJESILE TRI SINA, A JEDNU KĆER UBILI U JASENOVCU. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

CAREVA DŽAMIJA U SARAJEVU, APRIL 1941. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

SAHRANA ŽRTAVA MAKSA LUBURIĆA, SARAJEVO, APRIL 1945. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

ZLOČIN, SARAJEVO, 1945. (MUZEJ REV. NARODA HRVATSKE)

MAKS LUBURIĆ. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

28. III 1945. OSVANULO JE NA MARIJINDVORU 55 OBJEŠENIH RODOLJUBA – JEZIV DOKAZ USTAŠKOG ZVJERSTVA. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

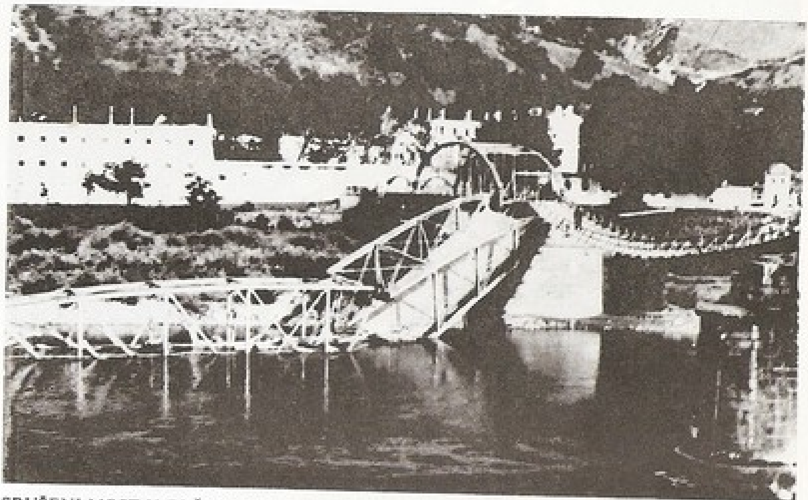
POSLJEDICE SAVEZNIČKOG BOMBARDOVANJA SARAJEVA, 1943. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

POSLJEDICE SAVEZNIČKOG BOMBARDOVANJA SARAJEVA, 1943. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

MAJOR ZAHARIJE OSTOJIĆ, KOJI JE KAO KOMANDANT ISTAKNUTOG DIJELA ČETNIČKE VRHOVNE KOMANDE RUKOVODIO MNOGIM ČETNIČKIM OPERACIJAMA PROTIV NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE I U TIM BORBAMA SARAĐIVAO SA JEDINICAMA NJEMAČKOG I ITALIJANSKOG OKUPATORA, I BRITANSKI PUKOVNIK V. BEJLI

SRUŠENI MOST U FOČI, 13. VII – 27. VII 1942. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

ČETNIČKI KOMANDANT PAVLE ĐURIŠIĆ SA GUVERNEROM OKUPIRANE CRNE GORE, ARMIJSKIM GENERALOM PIRCIOM BIROLIJEM NA SVEČANOJ TRIBINI PRILIKOM SMOTRE ITALIJANSKIH I ČETNIČKIH JEDINICA

BAJO STANIŠIĆ, ARMIJSKI GENERAL PIRCIO BIROLI, ITALIJANSKI GUVERNER CRNE GORE, I MITROPOLIT JOANIKIJE ODLAZE U PLANINE DA IZVRŠE SMOTRU CRNOGORSKIH ČETNIKA

ŽRTVA SAVEZNIČKOG BOMBARDOVANJA SARAJEVA, 1943. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

NURIJA BUKVA, IZBJEGLICA S ROMANIJE, 1941/42. (MUZEJ NAR. REV. BiH)

ČETNIK BLAŠKO JEGDIĆ IZ JOŠANICE KOD FOČE, LIKVIDIRAN 1954. OD STRANE ORGANA DRŽAVNE BEZBJEDNOSTI. (FOTO: AHMED PAŠALIĆ, NA OBALI DRINE U FOČI, 1954)

DRAŽA MIHAILOVIĆ PRILIKOM DAVANJA ISKAZA PRED SUDOM NA PROCESU U BEOGRADU 1946. GODINE

ČETNIK BLAŠKO JEGDIĆ IZ JOŠANICE KOD FOČE, LIKVIDIRAN 1954. OD STRANE ORGANA DRŽAVNE BEZBJEDNOSTI. (FOTO: AHMED PAŠALIĆ, NA OBALI DRINE U FOČI, 1954)

DRAŽA MIHAILOVIĆ PRILIKOM DAVANJA ISKAZA PRED SUDOM NA PROCESU U BEOGRADU 1946. GODINE

Poznato je da je na području Kozare bilo najvećih pogroma i da je najveći broj stradao u logorima, tj. oko 75% žrtava, dok je u Sarajevu, zbog pogroma Jevreja, od ukupnog broja žrtava 9.071 u logorima u zemlji stradalo 6.058 ili oko 66%.

Pretpostavljamo da je na drugim područjima u BiH stradao veći broj u naseljima, već zbog spomenute okolnosti da su mnoga mjesta po nekoliko puta osvajana i napuštana. Osim toga, ustaše i četnici činili su veće masakre u raznim predjelima BiH.

Ako je od 42.245 žrtava Kozare i Sarajeva, u logorima u zemlji poginulo oko 31.000 može se pretpostaviti da je od preostalih 131.839 (od ukupno 174.084 za BiH) njih oko 40% stradalo u logorima u zemlji, tj. oko 54.000 ili sveukupno oko 85.000.

Prema tome, gubici Bosne i Hercegovine, raspoređeni na podgrupe, mogli bi biti:

Poginuli borci		72.000
Žrtve ukupno,		174.000
od toga:		
u naseljima	89.000	
u logorima	85.000	
Poginuli kvislinzi i kolaboracionisti		70.000
Sveukupno		316.000

dok je oko 12.000 stradalo u inozemstvu.

Prema nalazu Državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u *Saopštenju o zločinima Austrije i Austrijanaca protiv Jugoslavije i njezinih naroda* izdanom u Beogradu 1947. (str. 96) u njemačkom logoru Sajmište izgubilo je živote i 10.000 Ličana, Banijaca, Kordunaša i Bosanaca. Pretpostavljamo da je preko polovice ovih bilo s područja Kozare, jer je samo iz područja opštine Bosanska Dubica otpremljeno u taj logor 3.075 osoba, a Lazar Ivanović i Mladen Vukomanović u knjizi *Dani smrti na Sajmištu* navode da je s Kozare dovedeno 7.000 osoba.

PODACI I IZVORI PODATAKA ZA BOSNU I HERCEGOVINU

Općina	Podaci o poginulima i umrlima Izvori podataka	Ukupno	Borci	Žrtve
1. Banja Luka	NPK 446/88*	–	540	–
	D, IX, 8 str. 50	3 250	930	2 320
2. Bihać	D, II, 17, str. 423–465	4 242	1 000	3 242
3. Bijeljina	D, IX, 8, str. 66–67	2 010	1 160	850
4. Bileća	D, IX, 8, str. 67	990	420	570
5. Bosanska Dubica	NPK 446/88	–	3 167	–
	D, II, 13	17 691	3 404	14 287
6. Bosanska Gradiška	NPK 446/88	–	1 499	–
	D, IX, 8. str. 116	8 500	1 410	7 090
7. Bosanska Krupa	D, II, 2, str. 371–372	6 825	1 569	5 256
8. Bosanski Novi	NPK 446/88	–	1 369	–
	D, IX, 8, str. 122	6 860	1 860	5 000
9. Bosanski Petrovac	D,IX,8,str. 122	3 770	1 570	2 200
10. Bosansko Grahovo	D, IX, 8, str. 112–113	813	650	163
11. Cazin	D, IX, 8, str. 154	1 642	340	1 302
12. Čitluk	D, II, 5, str. 231**	–	24	–
13. Doboj	D, II, 8, str. 423–465	1 273	637	636
14. Drvar	D, II, 4	2 051	1 274	777
15. Foča	D, IX, 8, str. 314	4 400	970	3 430
16. Gacko	D, IX, 8, str. 323	1 120	370	750
17. Glamoč	D, IX, 8, str. 327	1 700	500	1 200
18. Grude	D, II, 5, str. 231**	–	41	–
19. Jablanica	D, II, 5, str. 231**	–	491	–
20. Jajce	D, IX, 8, str. 404	1 190	200	990
21. Ključ	D, II, 16	2 592	932	1 660
22. Konjic	D, II, 5, str. 231**	2 832	245	1 716
23. Kotor Varoš	D, II, 9, str. 355–356	261	167	94
24. Laktaši	NPK 446/88	–	306	–
	D,II,6	1 533	499	1 034
25. Livno	D, II, 3, str. 340	2 100	800	1 300
26. Modriča	D, II, 7, str. 280	661	228	433

Općina	Podaci o poginulima i umrlima Izvori podataka	Ukupno	Borci	Žrtve
27. Mostar	D, II, 15, str. 13	2 384	662	1 722
28. Mrkonjić grad	D, IX, 8, str. 674	958	408	550
29. Nevesinje	D, IX, 8, str. 749–750	720	380	340
30. Prijedor	NPK 446/88	–	2 308	–
	D, IX, 8, str. 890	4 670	2 200	2 470
31. Prnjavor	D, IX, 8, str. 896	940	380	560
32. Prozor	D, IX, 8, str. 905	887	127	760
33. Sanski Most	D, IX, 8, str. 983	4 520	1 320	3 200
34. Sarajevo	D, II, 14, str. 649***	8 395	1 890	7 045
35. Skender Vakuf	D, II, 9, str. 355–356	274	144	130
36. Srbac	NPK 446/88	–	142	–
	procjena	1 100	300	800
37. Stolac	D, II, 5, str. 231**	–	306	–
38. Šekovići	D, II, 1, str. 455	999	366	633
39. Travnik	D, IX, 8, str. 1120	870	220	650
40. Trebinje	D, IX, 8, str. 1120	1 270	670	600
41. Tuzla	D, IX, 8, str. 1141	1 090	820	270
42. Vareš	D, IX, 8, str. 1172	488	323	165
43. Vlasenica	D, II, 1, str. 455	4 200	1 050	3 150
44. Razlika za nepokriveni dio 7 općina****		2 680	1 078	1 602

* Oznaka NPK 446/88 u ovoj tabeli znači Nacionalni park Kozara, dopis br. 446/88, 13. 6. 1988.

** Za općine Čitluk, Grude, Jablanica, Konjic i Stolac broj poginulih boraca dan je za svaku općinu, a zajednički broj žrtava iskazan je u rubrici Konjic.

*** Izvor navodi da je bilo 9.071 žrtva, ali od toga 2.026 u inozemstvu.

**** Prema dopisu NPK 446/68 područje RO Nacionalnog parka Kozara pokriva 7 općina, općine Bosanska Dubica, Bosanska Gradiška i Prijedor u cijelosti, te dijelove općina: Banja Luka, Bosanski Novi, Laktaši i Srbac. Usporedni pregled podataka za ovih 7 općina Nacionalnog parka Kozara i iz drugih izvora je kako slijedi:

	podaci NPK		podaci iz drugih izvora	
	borci	žrtve	borci	žrtve
7 općina	9 385	?	10 603	33 001
ostale općine BiH	353	?	–	–
izvan BiH	184	?	–	–
	9 922	33 398	10 603	33 001
dodana razlika	1 078	1 602	400	2 000
ukupno	11 000	35 000	11 000	35 000

Napomena: U stvari dodatak predstavlja i brojka od 537 boraca koji nisu sa područja 7 općina, a vjerojatno i određeni broj žrtava, što nismo mogli ustanoviti jer smo od NPK dobili samo njihov ukupan broj...«

(VLADIMIR ŽERJAVIĆ, Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svjetskom ratu, Zagreb, 1989, str. 36–37, 104–107 i 172–173.)

IZ PROZORA U LOGOR MAMULA

Odmah po ulasku u Prozor talijanski okupator počeo je da hapsi istaknutije partizanske saradnike i roditelje partizana. Zatvarali su ih u istu onu prostoriju u kojoj su do juče održavane partizanske priredbe. Ubrzo su svi zatvorenici prebačeni u mostarski zatvor, a odatle u logor na Mamuli i to:

1. Bukvić Hamdija, rođen 1882. god. u Prozoru
2. Bukvić Muhamed, rođen 1922. godine u Prozoru
3. Čiča Šerif, rođen 1914. u Gorici
4. Demirović Alija, rođen 1907. godine u Parcanima
5. Džemat Salih, rođen 1900. godine u Prozoru
6. Grcić Mehmed, rođen 1911. godine u Prozoru
7. Grcić Hedija, rođena 1895. godine u Prozoru
8. Grcić Bećir, rođen 1891. godine u Prozoru
9. Grcić Mustafa, rođen 1908. godine u Prozoru
10. Hadžić Alija, rođen 1881. godine u Prozoru
11. Islamović Salko, rođen 1890. godine u Prozoru
12. Islamović Smail, rođen 1920. godine u Prozoru
13. Karahodžić Idriz, rođen 1900. godine u Prozoru
14. Karahodžić Haso, rođen 1917. godine u Prozoru
15. Karahodžić Đulo, rođen 1922. godine u Prozoru
16. Kulaglić Idriz, rođen 1904. godine u Prozoru
17. Konjarić Selim, rođen 1919. godine u Višnjanina
18. Mangić Salko, rođen 1899. godine u Prozoru
19. Nuspahić Osman, rođen 1913. godine u Prozoru
20. Nuspahić Salih, rođen 1896. godine u Prozoru
21. Osmanović Hamo, rođen 1925. godine u Prozoru
22. Poljarević Arifa, rođena 1897. godin u Prozoru
23. Plecić Mujo, rođen 1890. godine u Prozoru
24. Stojanović Andrija, rođen 1905. godine u Uzdolu
25. Subašić Enver, rođen 1923. godine u Dugama
26. Vidović Jure, rođen 1918. godine u Ljubincima
27. Zaimović Rasim, rođen 1922. godine na Borovnici.

Tada su uhapšeni i nakon tri mjeseca pušteni kućama:

1. Čehić Omer, rođen 1885. godine u Prozoru
2. Grcić K. Ibrahim, rođen 1926. godine u Prozoru
3. Hadžić Muharem, rođen 1872. godine u Prozoru
4. Islamović Ramo, rođen 1869. godine u Prozoru
5. Muminović Haso, rođen 1882. godine u Prozoru
6. Nuhefendić Murat, rođen 1878. godine u Prozoru
7. Omanović Hašija, rođena 1898. godine u Prozoru
8. Pirolić Hana, rođena 1876. godine u Prozoru

(Namik Čehić, Prozorski kraj u oslobodilačkom ratu i revoluciji 1941–1942., knjiga I, Prozor, 1985, str. 310–311)

GLAVA SEDMA

ZLOČINCI O ZLOČINIMA NAD MUSLIMANIMA

Izvod iz saslušanja, optužnice, sudskog procesa i presude Draži Mihailoviću i Stevanu Moljeviću; Iz saslušanja Adem Age Mešića doglavnika NDH; dr Mehmeda Alajbegovića ministra NDH i dr Osmana Kulenovića potpredsednika vlade NDH; Mehmed Alajbegović o političkim strujanjima među Muslimanima – izvod; Svedoci zločina.

SASLUŠANJE

ADEM AGE MEŠIĆA, 27. MAJA 1945. GODINE

ZAPISNIK

Sastavljen 27. maja 1945. g. u kaznenoj stvari protiv Mile Budka i drugova okrivljenih radi ratnih zločina u čl. 13. Uredbe o vojnim sudovima od 5. maja 1945. g.

Preslušanje okr. ADEM AGE MEŠIĆ

Ime i prezime:	ADEM AGA MEŠIĆ
Datum i mjesto rođenja:	25. III. 1869. g. u Tešnju, Bosna
Narodnost:	Hrvat
Vjeroispovest:	Muslimanska
Porodično stanje:	Oženjen, bez djece
Imovinsko stanje:	500 duluma zemlje, još prije NDH i šume oko 1.000 duluma, 6.000 dionaca muslimanske banke u Tešnju i 2.300 dionica islamske tiskare u Sarajevu.
Školska sprema:	Osnovna škola i 2 razreda medrese
Zanimanje:	Posjednik, a u NDH doglavnik
Poročnost:	Neosuđivan

Nakon što je okrivljeniku predočen postupak kaznenog postupka, on navodi slijedeće:

Ja nisam bio član ni jedne vlade u NDH, nego sam bio samo doglavnik. Imenovan sam početkom aprila 1941. g. za doglavnika. Moj djelokrug nipošto nije bio određen. Istom 1943. g. održano je doglavničko vijeće sa poglavnikom i 6 doglavnika. U svemu smo imali oko 6 sjednica a tim sjednicama su prisustvovali: doglavnik Mile Budak, general Vilko Begić, dr. Mate Frković, ustaški pukovnik Jure Pavičić, Mirko Račan, seljak iz zagrebačke okolice, Milan Krajsman iz Zagreba. Na tim vijećima raspravljale su se samo manje važne stvari i mi nismo imali naročitog uticaja na vođenje javnih poslova. Ja sam u nekoliko puta na tim sjednicama iznosio poznata mi nedjela ustaša, ali rezultata uspješnog nije bilo, jer ni sam poglavnik nije mogao ništa, jer ga ustaše povratnici nisu slušali. Ova grupa ustaša povratnika radila je posebno samovoljno. Ubijala i protiv zabrane samog poglavnika. Vršila su krvava nedjela za svoj račun i na svoje zadovoljstvo. A zašto ih

poglavnik nije uzeo na odgovornost ja ne znam. U mom kotaru Tešnju ja nisam dopuštao da ustaše provode svoja uobičajena zlodjela. Nisam dopuštao klanja i progone Srba i Židova. Nitko nije iz Tešnja ni ubijen ni poslan u logor, niti je kome od Srba i Židova oduzeta imovina. Iz gl. ustaškog stana u Zagrebu tražili su (kada je bio glavni faktor Dr. Mladen Lorković), da u Tešnju mogu ustaše provoditi svoje zulume, ali sam im ja na to stavljao na raspoloženje moje doglavništvo, ako oni otpočnu sa klanjem i progonima ustaškim. U Tešnju je bio logornik Ivica Tortić poznati koljač ustaša, a ja sam i tamo nastojao da spriječim bjesnilo koljača. Povodom moje zabrane da ustaše ne kolju, ubijaju i pljačkaju Tesliću veliki župan iz Banja Luke, odnosno stožernik dr. Gutić odredio je dva ustaška satnika da povedu protiv mene istragu povodom toga. Ovi su satni i meni zabranjivali, da se ja mješan u ustaško poslovanje, ali ja sam im rekao da kao doglavnik imam na to pravo i da neću dopustiti pokolj i progone naroda u mome kraju. Tako sam ja zaštitio liječnika iz Teslića dr. Gutešu, koji je poslije prešao u Srbiju, trgovca Dušana Blagojevića, koji je i danas u Tesliću, kako se vratio iz Tešnja, onda dr. Vojnović, sudac iz Teslića, koji je sada u Tešnju. Logornik Tortić u Tesliću vršio je tamo najteža zlodjela, proganjao i ubijao nevini živalj i Srbe i Židove i Hrvate muslimane i katolike. Na moje tužbe protiv tog koljača premješten je iz Teslića najprije u Zagreb, a zatim za zamjenika komandanta u Banja Luci. Iako su svi znali njegova krvava zlodjela, nije mu se moglo ništa učiniti, jer ga je naročito štitio general Kvaternik.

Ja sam do 10. IV. 1941. g. bio organizirani član ogranka muslimanskog HSS-a. Sa Pavelićem sam se upoznao istom nakon moga imenovanja za doglavnika, aprila 1941. g. kad sam došao položiti zakletvu za doglavnika. Zakletvu sam položio prema ustaškim načelima zajedno sa svim ostalim doglavnicima pred Pavelićem krajem mjeseca aprila 1941. Čitao sam ustaška načela, ali ja to nisam pravo razumio. Razumio sam samo da se radi o hrvatskoj državnosti.

Ja nisam uticao na poslove ustaša i njihove vlade. Samo sam intervenirao za narod. Sredinom 1941. g. ja sam u Banja Luci vidio veliku skupinu ljudi kako ih popisuju ustaše, to je bilo na putu između Prnjavora i Banja Luke. Ustanovio sam da je to srpski narod onoga kraja i da ih ustaše žele otjerati. Otišao sam tadanjem velikom županu Almi u Banja Luci i spriječio sam deportiranje ovih ljudi. Svima sam Srbima tada rekao da ih neće raseliti, neka idu mirno svojim kućama i da im se ništa zla neće dogoditi, ako ostanu vjerni NDH. Ali malo zatim ustaški sreski načelnik Horvat ili Horvatić u Prnjavoru otpočeo je samovoljno da proganja, kolje i baca u ponore Srbe, kako sam ja to čuo povodom pritužbe Srbina Hađije Đerića i Tahira Mujičića, tada

otišao u Zagreb poglavniku da spriječim daljje krvoproliće. Dobio sam obečanje, da će to učiniti, jer je i on bio susretljiv, a okolina mu nije valjala. Artuković mi je to obećao. Zaštitio sam ovoga Srbina Đerića i mnoge musiimane, koje su ustaše gonile, da su partizani. Iako sam se protivio po naredbi poglavnika, morao sam primiti položaj pretsjednika hrvatsko-njemačkog društva, čije pobliže zadaće ja ne znam. Izgleda za kulturnu saradnju sa Njemcima. U tom svojstvu sastajao sam se više puta sa poslanikom Kascheom, koji nas je pozivao i kao takav dobio sam jedno njemačko odlikovanje. Dolazeći Kascheu došao sam u vezu i sa ostalim njemačkim rukovodećim ličnostima, ali sam malo s njima razgovarao, jer slabo znam njemački. Političkih razgovora nije se vodilo. Sjećam se da sam više puta prigovarao Kascheu što Njemci podržavaju četnike, koji kolju Hrvate, naročito muslimane. Rekao sam Njemcima, kakva sve zlodjela čine četnici, ali su oni preko toga prelazili. Ni sa jednim Talijanom nisam došao u vezu. Ja sam čuo za zvjerstva, koja počinjaju ustaše, pa sam nezadovoljan s time podnio ostavku koncem 1943. g. na položaju doglavnika iako sam znao da ustaša ne može demisionirati, kako mi je rekao poglavnik. To sam učinio naročito iz toga, što u vrhove državne uprave muslimani nisu upazili, osim Džafera Kulenovića spahonovca. Poglavnik nije uvažio moju ostavku, već je imenovao novo doglavničko vijeće, i opet mene imenovao, ma da sam se ja branio. Tada mi je poglavnik rekao da će ovo vijeće biti aktivnije, nego ono do sada.

Povodom progona Srba, ja sam poglavniku skrenuo pažnju na nedjela i teške posljedice toga. Tražio sam da se narod ne dira i da se popovi ostave na životu. On mi je odgovorio, da mora naći mjesto za 400 popova iz Slovenije, koje mora primiti po nalogu Njemaca i da zato treba tamošnje Srbe i popove ukloniti. Ja sam zadržao srpske popove u Tešnju, garantujući im slobodu i nepovredivost, ali u mom osustvu došle su ustaše nakon nekoliko mjeseci i odveli ih nekuda. Ja sam bio protiv nasilnog pokrštavanja koje se vršilo. Tako sam jednom zgodom pisao sličnog sadržaja pismo katoličkom župniku u selo Novom Šeheru, koji je silom htio da pokrsti Srbe u selu Ošve, u Žepičkom kotaru. Nastojao sam ga od toga odvratiti, pa sam zato ovo pisao i kotarskom pretstojniku u Žepču. Znam da je veliki župan u Sl. Brodu 1943. g. naredio svojim područnim organima, da silom natjeraju Srbe da pređu na katoličku crkvu ili da taj ostatak Srba otjeraju u konc. logor. Povodom čestih slučajeva nasilnih priređivanja na pokrštavanje, ja sam poglavku pisao pritužbu protiv velikog župana u Sl. Brodu i protiv toga nasilja, prikazujući svu štetnost odatle. Određena istraga protiv tog velikog župana, a Srbi koji su preostali od ustaških progona ostali su na životu u Derventi. K meni su dolazili mnogo Srbi tražeći zaštitu od klanja i pro-

gona, koje nad njima provode ustaše. Ove su progone, klanja i pljačku vršili ljudi, koji su u stvari bili lopovi, razbojnici, kradljivci i ubojice od zanata, pa navukli na sebe ustašku uniformu i nastavili svoj stari zanat. S njima nitko nije mogao zapovjedati i oni su radili što ih je volja.

Ja sam vrlo se često tužio u Zagreb radi tih nasilja, ali ništa nije pomagalo. Ja sam spasio mnoge od progonjenih Srba, tako n.pr. Nikolu Bjelobabu iz Doboja, Đorđe Dahić iz Doboja i druge, nadalje Židove braću Pesah. Ovoj dvojici je dozvoljeno slobodno trgovanje, ali su kasnije utekli bojeć se ustaškog zuluma. Ja sam uvijek zaštičivao svakom zgodom progonjene ljude.

Za Jasenovac i ostale ustaške logore čuo sam, da se tamo rade zlodjela, ali kakva nisam mogao saznati. Ni sam ministar unutrašnjih poslova nije mogao zaustaviti ustaše kod klanja i haračenja.

Nije mi poznato tko je donosio odluke i rukovodio sa svim tim progonima Srba, Židova i Hrvata pritivnih ustaša. Ja nisam učestvovao u vladi i s toga ne znam to.

Isto tako nije mi poznato ni to da su viši funkcioneri ustaša prigrabili imovinu pobijenih.

Iz mojega kraja je istina otišlo nešto ljudi u Njemačku na rad, ali to samo prvih godina, kad nije bilo novina, kad su išli radi zarade.

Ne znam za sudbinu prisilno prevađanih na katoličku vjeru.

O rušenju crkava i tko je to naredio ne znam. Vidio sam srušenu pravoslavnu crkvu blizu Banja Luke i počeli su rušiti srpsku sabornu crkvu u Banja Luci. Ja sam se nad ovim barbarstvom javno zgražao i javno sam osuđivao kao zločin, a tako su isto ovaj rad osuđivali i svi muslimani Banja Luke. Ja sam od toga centralnu Bosnu sačuvao, dok se god moglo. A zašto se to događalo u svim tim krajevima, ne mogu objasniti.

O masovnom klanju naroda čuo sam, da su najprije četnici bacali u ponore muslimane i klali ih, a onda su neki naši za uzvrat počeli to isto raditi. To je bilo u Hercegovini, a kad se to počelo zbivati u Prnjavoru, odmah sam intervenirao kod poglavnika i klanje je prestalo.

Sa četnicima nisam dolazio nikada u dodir.

Sa Mačekovcima sam se odnosio vrlo dobro. Sa njima sam se često nalazio i razgovarao o općim prilikama, slažući se u svemu.

Sjećam se slučaja žene Jove Stankovića, trgovca iz Prnjavora, koja mi je došla plaćući, da se tuži kako je sreski načelnik u Prnjavoru silom hoće pokrstiti. Ja sam intervenirao kod poglavnika i stvar se svršila za nju povoljno, ali je pod pritiskom pretstojnika Horvatića morala dati pismenu izjavu, da je nitko nije silio da sa pravoslavne pređe na katoličku vjeru, što međutim nije bilo istina. Ministar Dr. Savo Besarović zahvalio mi je što sam se toliko zauzimao za Srbe. Ja sam iz zatvora

spasio kćer Dr. Sokrata Petrovića iz Sarajeva, čiji je muž navodno bio partizan. Uputio sam je ocu u Dubrovnik.

Kad su mi partizani zapalili kuću u Tešnju, ja sam se preselio u Zagreb, ali nisam htio da uzmem pokućstvo, koje je bilo prigrabljeno od odvedenih osoba. U Zagrebu sam bio od 20. X. 1943. g.

Ja nisam htio nikuda bježati, jer nisam imao razloga, ali je poglavnik naredio da se ide, jer da su tako naredili Njemci.

Meni je pretsjenik vlade Dr. Mandić rekao, da idemo prema Englezima, kojima ćemo se predati, a onda će zatražiti nešto kasnije, da nas vrate, kada se u zemlji sve smiri. Poučen iskustvom iz 1878. i 1918. g. ja sam smatrao, da je najbolje da se u prvim danima meteža uklonim iz Zagreba, a onda poslije da se vratim. Zato sam i krenuo sa svima. Vlada je ranije otišla, a poglavnik je ostao. Noćili smo u Rog. Slatini, zatim u Celovcu, a onda je rečeno, da su nam Njemci odredili kao sjedište Tirracherhe na visini od 1 770 m u Austriji. Tamo smo bili nekih 8 dana. Odanle smo otišli u jedno mjesto, gdje su bili Englezi, tamo smo bili 3 dana. Rekli smo im tko smo, primili su nas lijepo, nisu nas zatvorili, dali su nam dobru koštu i slobodno smo se kretali po gradu. Džafer Kulenović, oba brata Frkovića i još 2 trgovca muslimana otišli su u neki hotel kod jezera i tamo stanovali kao gosti. Povodom opće naredbe o povratku izbjeglica svojim kućama nama su Englezi najprije oduzeli oružje (ja nisam imao nikakvo oružje) i automobile, ukrcali nas u teretnjak i otpremili u Jesenice, gdje su nas preuzele naše vlasti.

I Dr. Vlatko Maček je krenuo sa nama, ali ga ja nisam vidio. Čuo sam da je bio u Villachu da Dr. Bulat Negom, a kamo je dalje krenuo ja ne znam.

Kuda je krenuo poglavnik i šta je sa njim, ja ne znam.

Na zaključku ističem, da sam ja primio doglavništvo samo zato, jer sam Hrvat i smatrao sam, da po Koranu moram biti vjeran državi u kojoj živim. Ja sam bio vjeran svim državama, u kojima sam živio i zato sam dosljedno ostao vjeran i NDH, a s obzirom na novu Jugoslaviju ističem, da prema vjeri mojoj moram poštovati i biti vjeran državi u kojoj živim.

Kao Hrvatu drago mi je bilo da je stvorena NDH, ali nikada nisam mogao pomisliti na to, da će se u njoj izvršiti toliki zločini i da će ta država propasti. Radostan sam, da Hrvatska dalje živi, jača i veća u novoj državi Jugoslaviji.

Molim, da se sve ovo istaknuto uzme u obzir i objektivno ocjeni. Ja se lično ne smatram krivim.

Dovršeno

Istražitelj: Čulinović | Ademaga Mešić | Zapisničar: Pavlović Edita

DOGLAVNIK ADEM AGA MEŠIĆ

U članku »Hrvatskog naroda« od 10. VII. 1941. g. na str. 10 vidi se da je držao mnoge sastanke i skupštine sa Hakijom Hadžićem po raznim mjestima Bosne, protiv boljševizma.

U članku »Hrvatskog naroda« od 27. VII. 1941. na str. 8 spominje se sastanak bivših posjednika radi ispravke nepravdi povodom agrarne reforme, koji je održan u Sarajevu 26. VII. 1941. g., a na kojem je bio prisutan gornji Adem aga Mešić sa spomenutim Hakijom Hadžićem. Mešić je tom prilikom održao govor u kojem spominje da je sa Hakijom Hadžićem prošao cijelu istočnu i sjevernu Bosnu, mnoge krajeve i kotareve na kojima su održali preko 30 skupština i vijećanja. Spominje se da su radosno dočekali NDH i poziva sve muslimane na saradnju sa poglavnikom i da im se ne bi desilo što se je đogodilo sa njihovim djedovima u prošlosti.

U »Hrvatskom narodu« u broju od 14. IV. 1942. god. str. 4 Adem aga Mešić predvodi poglavniku muslimane i katolike iz raznih krajeva Bosne i Hercegovine južnih i istočnih. Tom prilikom održao je pozdravni govor pred poglavnikom u kojem glorificira poglavnika i zahvaljuje mu se na svemu što je učinio u godinu dana za hrvatski narod, i koliko je toga za kratko vrijeme učinjeno. Zahvaljuje se poglavniku na tome što nas je oslobodio od našeg din dušmanina pod kojim smo preko 22 godine bili u teškim okovima i verigama it.d.

U »Hrvatskom narodu« od 15. VII. 1941. g. na str. 12 spominje se sastanak koji je održao Mešić i na kojem je on govorio i glorificirao poglavnika i na kojem se mnogo klicalo poglavniku.

IZVODI IZ SASLUŠANJA

u istrazi Draže Mihailovića, proljeće 1946. Arhiv Vladimira Dedijera, NUK Ljubljana:

. . .

Zbog čega je Đurišić trebalo da ide na Cetinje a Glišić u Beograd u momentu kada su se u junu 1942. godine četničke snage približile Foči, uprkos sporazuma zaključenog sa ustašama iz Foče da se neće međusobno napadati zbog opasnosti komunista, koji se nalaze s druge strane do Foče?

Želelo se da se diplomatskim putem reši pitanje Foče. Pavle Đurišić je u tom cilju pošao na Cetinje, a Glišić za Beograd. Iz dokumenata

se vidi da je Pavle trebalo da dejstvuje kod Italijana, a Glišić kod Nedića i Nemaca?

Sporazum iz priloga broj 1 koji mi se pokazuje zaključen je sa ustašama iz razloga da bi umanjili broj neprijatelja u borbi protiv partizana.

Pod čijom su komandom u ovoj operaciji stajali Glišić i Ignjatović?

Spadali su pod komandu majora Ostojića, moga načelnika štaba.

Zašto je posle prebacivanja snaga na teren Bosne pogažen sporazum sa ustašama u Foči i Foča napadnuta od tvojih snaga, a pre nego što je svršena tzv. diplomatska misija na Cetinju kod italijanskih vlasti i u Beogradu kod nemačkih vlasti?

Ja sam naredio ovaj napad. Radi se o napadu u avgustu. (1942)

Iz dokumenata se jasno vidi da je komanda italijanske divizije »Pusterija«, izgleda, naredila tvojim jedinicama da se odmah povuku na liniji Vikoč–Hum i da su to tvoje jedinice odmah izvršile. Predočavam ti izveštaj Petra Baćevića, tvoga komandanta u Sandžaku za ovu operaciju koju šalje štabu italijanske divizije »Pusterija« u Pljevlju. Ovo znači da četničke jedinice, pored tvojih naređenja, izvršavaju naređenja i italijanske divizije »Pusterija«, kako možeš sve ovo objasniti?

Potpuno je jasno da su snage četničke pod komandom majora Baćevića izvršile naređenje broj 3680 koje je uputila italijanska divizija »Pusterija« iz Pljevalja.

Sva ova dokumenta ti si imao u rukama, čitao ih, stavljao primedbe, podvlačio, pa se pozivaš da kažeš da li je tvoj rukopis na pismu pisanom mastilom 15. VI u 10,30 časova iz Čelebića potpisano od Baćevića i Rada i upućeno »čika Branku«?

Tačno je. Imao sam sva ta dokumenta u rukama, čitao i podvlačio i stavljao na strane dopise te rukopis priznajem za svoj.

U ovo vreme Branko se nalazio na istom mestu sa tobom i čim on primi izveštaje jesi li ih ti odmah čitao?

Čim mi je dao izveštaj ja sam ga i čitao.

Imamo dokumenat da su snage o kojima sada govorimo po naređenju Italijana morale pustiti nekoliko zarobljenih ustaša i da bi dokazali pred Italijanima da su te ustaše puštene, od njih je uzeta izjava i izjava pokazuje da nisu maltretirani niti mučeni već pušteni kućama, odnosno upućeni u Foču. Poznato nam je da četnici do ove prilike nisu imali ustaške zarobljenike, već da su zarobljene ustaše likvidirali. Da li je ovo rezultat sporazuma kojeg je sklopio Baćević sa ustašama ili zbog toga da se ne bi prekidali odnosi sa Italijanima?

Verovatno da rezultat predavanja zarobljenih ustaša nije obaveza primljena iz sporazuma, već da je puštanje došlo kao rezultat kategoričkih zahteva Italijana.

Šta ti je poznato o napadu četničkih snaga na 5. partizansku brigadu pod komandom Save Kovačevića u Ćurevu, koji je izvršen na dan 22. juna 1942. godine?

Obavešten sam da se u Ćurevu nalaze partizanske snage. Poslao sam tamo Ostojića iz Krša–Šarenci sa zadatkom da taj teren očisti od partizana. Napad je trebalo izvršiti obuhvatno sa svih strana. Poznato mi je da je izvršavajući ovaj zadatak Ostojić uspeo očistiti taj teritorij i partizani su uspeli da se probiju za glavninom u pravcu Bosne.

Rekao si da nisi razgovarao sa bosanskim četnicima koje je na Zlatar doveo Baćević, a iz Baćevićevog pisma upućenog 18. jula 1942. godine »čika Branku« u kojem se žali na inženjera Botića, jednog od vojvoda iz istočne Bosne, sa kojim si ti imao veze, jasno stoji da si ti razgovarao sa tim četnicima i bio upoznat sa situacijom?

Na Zlataru razgovarao sam sa ovim ljudima, ali tada sam se kamuflirao kao inženjer i oni nisu znali da sam ja Draža. Međutim, u Podgori, selo pod Durmitorom, ovi bosanski četnici su znali da sam ja Draža.

Predočava se pismo koje piše major Baćević »Rampini«, Voji Lukačeviću »čika Branku«, pisano 12. jula 1942. godine, u kome se govori o tome da ćete preduzeti sve u pitanju uništenja Savine brigade u Ćurevu i obezbeđenje Hercegovine za četničku vlast, te u vezi sa Italijanima preko Jevđevića, kako bi na taj način opravdali poverenje, koje im je dao »Čiča«. Hoćeš li objasniti o kakvom se konkretno zadatku radi koji je dat Lukačeviću i Baćeviću, pored zadatka koji se pominje u pismu?

Organizacija Hercegovine i njeno čišćenje od partizanskih snaga.

Je li ti bilo jasno tih dana, da pored saradnje četnika i Italijana u Sandžaku i Crnoj Gori postoji saradnja između njih i u Hercegovini?

Bilo mi je jasno. Vezu je održavao Jevđević...

Molim vas objasnite način formiranja trojki, njihovu funkciju i njihovu delatnost i upotrebu, držanja u tajnosti članova trojki, kao i specijalnu zakletvu, ko je mogao znati ko su članovi trojki i kako su se trojke međusobno odnosile u istoj vojničkoj jedinici?

Molim vas predočite mi jedan od mojih raspisa i ja ću iskreno kazati sve što znam. Koliko ja znam rad trojki one su učinile velike usluge u odnosu na slovo »Z«. Jedna od najmarkantnijih trojki bila je pod vođstvom Mila Marinca koji je poginuo kod Modriča 1945. godine, u januaru mesecu, u borbi protiv ustaša. Princip je bio da se samo članovi trojke

međusobno poznaju i za njih zna samo komandant. Zadatak im izdaje samo komandant. Na slučaj da ne izvrše zadatak očekuje ih smrtna kazna. Mile Marinac je iz Kalabićevog korpusa. Da li su ih imali svi komandanti ne znam. Imali su biti kamuflirani i na običnoj službi, a često su udaljavani sa svoga terena radi izvršenja zadataka. Ne sećam se da su polagali specijalnu zakletvu, jer ja sam tražio samo jednu zakletvu i to zakletvu koju regruti polažu prilikom prijema u jedinicu. Takođe sam propisao zakletvu i za one koje smo namerno slali u Nedićeve i Ljotićeve odrede, da se tamo naoružaju i da na dati znak i po našem pozivu beže sa oružjem u naše redove.

Jeste li vi naređivali vašim komandantima da četnici u izvršenju akcija na pojedine objekte upotrebljavaju umesto četničkih znakova petokrake zvezde i zašto ste to činili?

Naređivao sam i to sam radio u odnosu na Nemce zbog represalija koje su oni preduzimali, a u odnosu na partizane, zbog prevare, i ja sam se koristio sa petokrakom i prošao sam ceo račanski srez sa petokrakom.

Kako je došlo do toga da Sekula Drljević izvrši masakriranje pojedinih četničkih komandanata u grupi Đurišić – Ostojić – Baćević?

O ovim stvarima i krajnjem rezultatu mene je obavestio major Vranješević, kome sam ja pre toga izdao naređenje da ne sme sledovati Pavla Đurišića. Đurišić je sa Ostojićem, Lukom Baletićem, Pavlom Novakovićem, Lalatovićem i Baćevićem održao sastanak, prema obaveštenjima mojih obaveštajaca, koji su bili obučeni u nemačku uniformu i pratili rad Pavla Đurišića sa Sekulom Drljevićem u oblasti između Broda i Dervente. Bećir Tomović išao je u Zagreb i uspostavio vezu. Pavle je zahtevao da nesmetano u Hrvatskoj, u zajednici sa ustaškim snagama može voditi borbu protiv komunista, ali njegova je intimna namera bila prevariti ustaše i Drljevića i preko Hrvatske proći za Sloveniju, a odatle za Italiju. Sekula je intimno mislio da smakne Pavla i da crnogorske jedinice uzme pod svoju komandu, jer se Sekula Drljević bio proglasio za vrhovnog komandanta crnogorske vojske, zasebne države Crne Gore. Da bi ostvario svoj cilj Sekula Drljević je tražio da četničke snage pređu na levu obalu Save, na mostu kod Bosanskog Broda, a Pavle se toga plašio i zato je krenuo preko Motajice na Levče Polje. U Levče Polju Pavle Đurišić je pretrpeo strahoviti poraz, kako vojnički tako i politički, jer su ga vojnici u masama napustili i prišli ustašama, a govor među njima je držao Miljan Radonjić, pozivajući ih da priđu ustašama. Te jedinice demoralisane životom u žicama nemačkim kod nemačkih garnizona klicale su Sekuli Drljeviću i Anti Paveliću. Tako je Sekula Drljević uspeo da podvali ovoj grupi oficira, koji su se od mene odvojili.

Je li vam poznato šta je bilo sa Pavlovim jedinicama, nakon što su prešle u sastav ustaških jedinica?

Poznato mi je da su snage koje su prešle na stranu ustaša bile razbacane po ustaškim jedinicama, a da nisu činile jedinstvenu grupu i komandu. Dolaskom na Levče Polje Pavle nije bio ubijen nego je sa jednom grupom u kojoj je bio i Dragiša Vasić, Ostojić i Lalatović, prešao

Михаиловић нуди сарадњу Павелићу

Vrhovna Komanda, 15.aprila 1945.

Poštovani gospodine B-u,

Zahvalan sam Vam za obaveštenja,koja ste mi učinili o
rezultatu Vaših razgovora sa Ekselencijom,u cilju vodjenja jedne za-
jedničke borbe protivu partizana. U posebnim aktima, koji su Vas za-
jedno sa ovim pismom uručeni, sadržane su potrebne odluke u pogledu
dovršenja ovih razgovora i zaključenja jednog željenog aranžmana. Me-
ni je, medjutim, želja da se ovim pismom pozabavim isključivo pita-
njem učinjenog mi predloga od strane Ekselencije za moju ličnu pose-
tu i direktnog uredjenja ovog narodnog posla, te Vas lepo molim, da
budete ljubazni i da Ekselenciju upoznate sa sadržinom njegovom.

1.- U prvome redu Vas molim,da u moje ime zahvalite Ekselenciji
na ljubaznosti i pozivu,koji mi je preko Vas uputio. Čisto principi-
jelni razlozi,izgradjeni tokom ove četiri godine, ne dopuštaju mi,na
žalost, da se ovome ljubaznom pozivu odazovem.

2.- Svakako mi je stalo,da Ekselenciju ubedite,da u konkretnom
slučaju moja lična bezbednost ne dolazi pod pitanje. Jer, ja sam ap-
solutno uveren,da bi mi Ekselencija, na svome području, pružio bez-
uslovnu sigurnost i obezbedjenje.

3.- Tokom ove četiri godine, ja se nijednom prilikom nisam od-
vajao od svojih trupa. Tu okolnost su moji komandanti,koje sam odmah
upoznao sa sadržinom predloga Ekselencije, istakli i izričito me mo-
lili da ni u ovoj prilici ne otstupam od ustaljene tradicije trupa i
da izbegnem svako unošenje nemira u njihove redove.

Moleći Vas da budete veran tumač ovih razloga pred Ek-
selencijom, ja koristim ovu priliku, da preko Vas Ekselenciju umolim,
da gospodi oficirima,kojima sam vodjenje pregovora poverio,i pokloni
puno poverenje i da na taj način omogući uspešno završenje ovoga po-
sla na korist oba naroda. Molim Vas isto tako,da podvučete moju re-
šenost,da se u provodjanju projektovanoga sporazuma,zajedno sa svo-
jim potčinjenim komandantima i trupama, striktno pridržavam svih u-
tanačenja,koja gospoda delegati u ime Vrhovne komande budu prihvati-
li. Sa svoje strane, ja izražavam svoju nadu i duboko uverenje, da
će tim istim duhom držanja vojničke časne reči biti prožeti Ekselen-
cija, Njegovi komandanti i trupe.

Saopštavajući sadržinu ovoga pisma Ekselenciji,molim
Vas da Mu izvolite izraziti moje poštovanje.

Vama zahvaljujem na požrtvovanju i naporima,što ih u-
nosite u ostvarenje ovoga po narod korisnog posla i verujem da ćete
i u buduće u svakoj prilici i na svakom mestu umeti da poslužite in-
teresima naše otadžbine,čije Vam priznanje,nadam se, ne će izostati.

Srdačno Vas pozdravlja

Vaš,

Đeneral Drag. M. Mihailović

(Факсимил писма којим је Дража Михаиловић понудио своју сарадњу Павелићу, преко адвоката Брашнића)

na desnu obalu Vrbasa i pošao u Banja Luku, predao se ustašama sa oko 200 ljudi i posle je u Bosanskoj Gradiški bio streljan, zašto nisam siguran jer nemam sigurne izveštaje da su ga streljali. Likvidacije su izvršene po mome mišljenju po zahtevu Sekule Drljevića...

Kada Moljević dolazi kod vas u Lipovo?

Moljević je zajedno sa Vasićem i Mladenom Žujovićem došao kod mene u Lipovo, početkom decembra 1942. godine.

Da li po vašem pozivu?

Po mome pozivu koji sam mu uputio još jeseni 1942. godine, preko radio-stanice koja je bila kod pukovnika Pavlovića. Pavlović je zatezao jer je imao ambiciju da bude komandant Srbije i odugovlačio je put, a i on je trebao sa njima da dođe i nakon nekoliko ponovljenih poziva došao je i on sa njima.

Da li su vam bili nužni za politički rad, te ste požurili njihov dolazak?

Na terenu Srbije bez mog autoriteta oni ne bi mogli mnogo učiniti. Ja sam hteo da dođu i da kao predstavnici najvišeg političkog tela budu zajedno sa mnom na savetovanjima, da dele sa mnom odgovornost i da u svoje ruke uzmu razradu svih političkih pitanja i propagande pokreta.

Kad počinje puna politička aktivnost Moljevića, Vasića i Zujevića?

1943. godine. Nakon njihovog dolaska u Crnu Goru u zimu 1942/43. godine. Već tada funkcionišu veze sa inostranstvom i sa unutrašnjošću zemlje. U Lipovo je prenesena štamparija koju smo kupili od jednog Moračanina koji je došao iz Amerike. Njih trojica tada počinju uređivati list Ravna Gora. U to vreme počinju izlaziti listovi u Srbiji. Ti listovi su dolazili na pregled i ova trojica su imala zadatak da daju liniju listovima. Tada se postavljaju politička pitanja države, granica, federalnih jedinica, teritorija koje treba da se pripoje Jugoslaviji, sva ta pitanja razrađuju i objavljuju putem propagande, ali samo među vojnim jedinicama, pomenuta trojica. U ovom radu ja sam učestvovao na taj način što bi nakon svršenih elaborata ja davao svoje mišljenje i vršio neke eventualne popravke.

Da li je Moljević sa Vasićem i Žujevićem predstavljao političko rukovodstvo vaše organizacije?

Jeste, no uz dopunu članova Komiteta koji su radili u Beogradu, sa kojim su ova trojica stajala u vezi preko advokata Vujanca, koji je bio glavna ličnost Centralnog komiteta u Beogradu.

Kako su Moljević, Vasić i Žujović opštili sa članovima CNK u Beogradu?

Preko specijalnih kurira, a nikad putem radio veze. Beogradska organizacija na čelu sa Komandom Beograda nije smela da zna za članove CNK u Beogradu.

Ko vam je sačinjavao CNK u Beogradu?

Advokat Vujanac, Nikola Stojanović, profesor univerziteta Stranjaković, Pero Slepčević i još jedan mladi inženjer, koji je u isto vreme bio i kurir CNK iz Beograda i mene, čije sam ime zaboravio. Vujanac je radio po sekcijama i nikad članove nije pozivao na sastanke jednovremeno. Zaboravio sam napomenuti da je i Vlasta Petković bio član CNK u Beogradu.

Da li ste sve depeše političke prirode iz inostranstva i sa terena predavali Moljeviću i Vasiću radi odlučivanja po njima i sprovođenja u delo?

Depeše iz inostranstva otkucavane su u jedan primerak i svaki primerak čitali smo zajedno, a sve depeše iz unutrašnjosti kucane su tako da su pored mene i oni dobijali po jedan primerak namenjen za njih i posle proučavanja depeša vraćali iste radi uništavanja. Na taj način oni su primali k znanju sve depeše kako iz zemlje tako i iz inostranstva, bez obzira bile one vojničke ili političke prirode. Pismene izveštaje koji su dolazili sa terena primali su na korišćenje, ukoliko su bile političke prirode i one izveštaje čisto političke prirode zadržavali kod sebe, a ukoliko bi u njima bilo i vojnih stvari onda su ih vraćali meni.

Da li ste kolektivno sa njima trojicom odlučivali o svim stvarima?

Pred njima trojicom nisam imao tajnu niti sam što krio. Radili smo u istoj sobi na depešama, a što se tiče drugih radova i elaborata, tu je svaki radio po svojoj grani i u svojoj sobi. Pre ili posle rada zajednički bi raspravljali o stvarima i svaki rad bio je rezultat zajedničkih studija.

Da li ste Moljevića, Žujevića i Vasića obaveštavali o vojnim akcijama i da li ste po tim pitanjima tražili njihovu saglasnost?

Rekao sam da od njih nisam ništa krio. Koliko je meni poznato nikad se nisu mimoišli sa mnom ni u vojnim pitanjima.

Da li su ova trojica sami odlučivali u pitanju pravca pisanja listova i vođenja propagande?

Imali su potpuno odrešene ruke i taj sam sektor njima potpuno prepustio. Ovo i zbog razloga moje zauzetosti na čisto vojničkim poslovima.

Kada Moljević počinje potiskivati Vasića i izbijati na čelo vaše političke organizacije?

U maju 1943. godine, na jednom nepolitičkom pitanju dolazi do sukoba čisto lične prirode između Vasića i Moljevića, jer nikakve krivice nije bilo do Moljevića. Vasić naljućen nije hteo više da razgovara sa Moljevićem i kada smo došli na teren Srbije, u junu mesecu 1943. g. Vasić se odvaja i odlazi u crnogorski srez, a Moljević sa Đurom Vilovićem ostaje u ariljskom srezu, a ja odlazim u srez ljubićski. Vasić opet na jednom ličnom pitanju počinje da negoduje protiv mene i tako prestaje da radi, a samim tim Moljević ostaje, ali udaljen od mene i nastavlja rad zajedno sa Vilovićem. Ja sada stupam u direktnu vezu sa beogradskim ko-

mitetom preko Vujanca i mnoga pitanja rešavamo direktno. Jula 1943. godine ja se sastajem sa Moljevićem u ariljskom srezu i vodim ga sa sobom. Eto tako se Moljević našao na čelu izvršnog dela CNK.

Ko je bio glavno centralno lice kod vas po pitanjima odnosa do Hrvata i po pitanjima Bosne?

Stevan Moljević.

Da li je on (Moljević) određivao političku liniju vašeg pokreta prema Hrvatskoj?

Moljević je bio glavno lice koje je sa statističkim podacima dokazivao kuda ima da ide granica sa Hrvatima.

Ko vam je držao glavnu liniju u odnosu na partizanski pokret?

Do kongresa u BA-u držali su je Vasić, Moljević i Žujević.

Da li su proglasi objavljivani kroz vašu štampu rezultat zajedničkih nastojanja članova CNK, Vasića, Moljevića, Žujevića i vas?

Rezultat su zajedničkog rada.

Ko je vodio političke razgovore sa političkim ličnostima koje su kod vas dolazile u vaš štab?

Uglavnom Moljević i Vasić. Žujović je dolazio na poslednje mesto i prva dvojica smatrali su da su oni tu najpozvaniji, mada je on bio vrlo inteligentan.

Kakva je bila uloga Vilovića dok je bio u Crnoj Gori?

Bio je jedan od mojih glavnih savetnika po pitanjima katoličke crkve. U tim pitanjima on je bio znalac kao bivši katolički sveštenik. On je imao vrlo korisne predloge kako da se ograniči uticaj katoličke crkve i služio se uvek nekim latinskim izrazima. Znam da je srpska jedinica trebala da bude »tera insidelijum«, što znači jedinica u kojoj katolička crkva neće imati nikakvih prava. Inače drugim pitanjima nije se uglavnom bavio. Bio je član CNK.

Koncem novembra 1943. godine održano je zasedanje Avnoja u Jajcu i donesene poznate odluke o uređenju Jugoslavije, odluke o kralju Petru i konstituisan je Nacionalni komitet oslobođenja Jugoslavije. Vaša štampa suprotstavila se odlukama u Jajcu. Da li je povodom odluka u Jajcu sazvan kongres u selu Ba?

S jedne strane zasedanje Avnoja u Jajcu, sa druge strane poruke vlade iz Londona, s treće strane predlog političkih ljudi dao je meni i izvršnom delu CNK poverenje da se organizuje sazivanje kongresa u selu Ba.

Da li je do kongresa u Ba došlo nakon konsultovanja sa predstavnicima političkih stranaka?

U decembru 1943. godine iz Beograda došli su kod mene na Medvednik Živko Topalović, Aleksandar Popović, i Brana Ivković i doneli

predlog da sve političke partije žele jedan kongres i učešće na njemu. Nastalo je uzajamno savetovanje sa članovima izvršnog dela komiteta, upravo Moljevića, Vilovića, Živka Topalovića i ove dvojice koji su sa njim došli i zajedno sa mnom odlučili smo da se održi kongres u selu Ba-u. Pre toga odlučili smo da se održi omladinski kongres u Kosjeriću.

Da li je u ime ravnogoraca Moljević vodio glavnu reč na kongresu?

Jeste. U radu je učestvovao i Vasić koji se ponovo aktivira i dolazi na kongres po mom pozivu. Moljević je smatrao da ceo kongres primi pečat potpunog ravnogorstva a predstavnici političkih partija sa tim nisu bili saglasni i izjavili su da oni nisu došli da se upišu u ravnogorski pokret, već da žele sa njim saradnju, koaliciju. Moljević u prvo vreme bio je nepopustljiv, a takođe i Vasić, ali na moju intervenciju popustili su i pristali na koaliciju.

Ko je od ravnogoraca vodio glavnu reč po pitanju rezolucije donesene na kongresu?

Moljević i Dragiša Vasić. Ja sam takođe bio prisutan na prvom zasedanju gde je prisustvovalo samo vođstvo političkih partija Ravne Gore, gde su utvrđeni glavni osnovi rezolucije, koja je imala da se brani pred kongresom.

Možete li se setiti ko je bio prisutan na ovoj sednici?

Sećam se Živka Topalovića, Brane Ivkovića, Aleksandra Popovića, Kopše, Moljevića, Vasića, bilo je još prisutnih kao i njihovi saradnici.

Kako je došlo do izbora Moljevića za predsednika CNK – njegovog izvršnog odbora?

Kongres u Ba odlučio je da se formira odbor trojice, u koji su ušli Moljević, Vasić i Topalović, čiji je zadatak bio da prošire CNK sa potrebnim brojem članova, s obzirom na činjenicu stvaranja koalicije sa političkim partijama. Živko Topalović je posle kongresa ostao u mom štabu, ali ova trojica su odugovlačili sa proširivanjem komiteta i ja sam tražio od njih da izvrše mandat kongresa. Vasić odstupa, s čime više nije hteo da radi, a Moljević i Živko, u sporazumu sa predstavnicima svih partija izvršili su konstituisanje CNK. U prvo vreme obrazovan je jedan uži komitet kome na čelo staje doktor medicine Risto Jerebić, koji je slučajno naišao, idući za oblast Foče. No komitet je trebalo proširiti i Kujundžić dolazi za predsednika tako proširenog komiteta. Stevan Moljević postaje predsednik Izvršnog odbora CNK.

Kako su na formiranje CNK gledali iz Londona?

Sa zadovoljstvom.

Ko je bio inicijator za stvaranje ravnogorskih odbora po selima, gradovima, srezovima i okruzima?

Raniji Centralni komitet i ja.

Ko je stvorio organizacioni plan tih odbora i razradio direktive i rukovođenje tim odborima?

Stevan Moljević.

Ko je uređivao kao odgovorni urednik list »Ravna Gora«?

Dok je list izlazio u Crnoj Gori uređivao ga je Vasić, a u Srbiji Moljević. Tehnički urednik u Crnoj Gori bio je Andrić, a u Srbiji ne zam.

Ko je organizovao i rukovodio kongresom »podzemne štampe« održanim u Ježevici septembra 1944. godine?

Nisam siguran da je to bilo u mesecu septembru, već mi se čini nešto ranije. Organizovao ga je i rukovodio Moljević sa Vilovićem.

Kakav je bio odnos izvršnog odbora CNK i Vrhovne komande?

To su dve paralelne ustanove. Izvršni odor je vrhovno političko telo, a Vrhovna komanda je vrhovni vojnički štab. Obe ustanove ja objedinjavam. Obe ove institucije u uslovima rata koordiniraju u najpunijem smislu reči i takva je bila situacija kod mene, to jest rad VK i rad IO dopunjuju se i potpomažu. Ako bi se jednoj vojničkoj akciji, koju VK namerava preduzeti suprotstavio IO CNK.

Ako bi se jednoj vojničkoj akciji koju VK namerava preduzeti suprotstavio IO CNK, da li bi to suprostavljanje imalo uticaja na rad VK i kakvog?

VK može da preduzme jednu akciju jer ona raspolaže vojnom snagom, ali u tom slučaju VK snosi punu odgovornost i IO je u položaju da zapreti svojom ostavkom, koja sa svoje strane priteže komandanta i ovaj mora da vodi računa o stavu IO.

Da li je između vaše VK i IO CNK dolazilo do suprotnih stanovišta po pitanju vaših vojnih akcija?

Nije. Postojala je saglasnost u radu...

VRHOVNI SUD FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE – VOJNO VEĆE BEOGRAD, 10. JUNI 1946. GODINE

Izvod iz stenografskih beleški sa suđenja Dragoljubu Draži Mihailoviću i dr Stevanu Moljeviću u vezi sa zločinima nad Muslimanima:

Prvi dan suđenja: Ponedeljak, 10. jun 1946.

(*Suđenje se održava u letnjoj dvorani vojnopešadijskog učilišta u Topčideru. Nešto posle devet časova u dvoranu ulaze javni tužilac pukovnik Miloš Minić i njegov pomoćnik kapetan Miloš Jovanović. Posle toga zauzeli su mesto za sudijskim stolom članovi Vojnog veća Vrhovnog suda Federativne Narodne Republike Jugoslavije, predsedavajući pukovnik Mihailo Đorđević, i članovi, potpukovnik Milija Laković i potpukovnik Mihailo Janković, sekretar, poručnik Todor Popadić, i dopunske sudije, major Nikola Stanković i major Radovan Ilić. Prisutna publika, koja je ispunila veliku dvoranu do poslednjeg mesta, po-*

zdravlja ulazak tužioca i sudija ustajanjem i aplauzom. Predsednik veća Mihailo Đorđević objavljuje početak suđenja sledećim rečima):

PREDSEDNIK: Danas počinje suđenje po krivici Mihailovića Dragoljuba – Draže i ostalih zbog više dela iz Zakona o krivičnim delima protiv naroda i države. Druže zastavniče, uvedite optužene. (*Optužene uvode u dvoranu. Prvi ulazi Dragoljub – Draža Mihailović u koga su uprte oči svih prisutnih. Publika dočekuje optužene prigušenim protestima i nastaje žamor negodovanja i mržnje.*) Opominjem publiku na mir, u protivnom ispražniću salu. (*Optuženi Dragoljub – Draža Mihailović seda na optuženičku klupu, koja je obojena crnom bojom, a za njim, posle male pauze, i ostali prisutni optuženi.*)

– Objavljujem sastav sudijskog veća. Sudi Vojno veće Vrhovnog suda Federativne Narodne Republike Jugoslavije, koje sačinjavaju pukovnik Mihailo Đorđević, kao predsedavajući, članovi su, potpukovnik Milija Laković i potpukovnik Mihailo Janković, sekretar, poručnik Todor Popadić, i dopunske sudije, major Nikola Stanković i major Radovan Ilić.

– Tužbu zastupa pukovnik Miloš Minić, njegov pomoćnik je kapetan Miloš Jovanović.

– Optuženi su Mihailović Dragoljub – Draža, dr Moljević Stevan, Žujović Mladen, dr Topalović Živko, Vilović Đuro, Radić Radoslav – Rade, Vranješević Slavoljub, Glišić Miloš, Jovanović Slobodan, dr Purić Božidar, dr Ninčić Momčilo, Živković Petar, Knežević Radoje, dr Gavrilović Milan, Knežević Živan, Fotić Konstantin, Jovanović Dragomir – Dragi, Dinić Tanasije – Tasa, Jonić Velibor, Dokić Đura, Mušicki Kosta, Pavlović Boško, dr Marković Lazar – Laza i dr Kumanudi Kosta.

– Optužene brane, i to optuženog *Mihailovića Dragoljuba – Dražu*, advokati Đonović Nikola i dr Joksimović Dragić, koje je sam optuženi izabrao; optuženog *dr Moljevića Stevana*, advokat Atanacković Rajko, koga je sud postavio;

. . .

PREDSEDNIK: Sud pristupa uzimanju generalija od optuženih. Optuženi Mihailoviću Dragoljube – Dražo, priđite sudu.

Optuženi Mihailović (ustaje sa optuženičke klupe i prilazi govornici na kojoj se nalaze mikrofoni za radio prenošenje procesa. Govornica je pred sudijskim stolom. Stajući za govornicu, optuženi Mihailović klanja se sudu): Molim.

PREDSEDNIK: Kada ste rođeni?

Optuženi Mihailović (govori tiho): Dvadeset osmog avgusta 1893. godine.

PREDSEDNIK: Šta ste po zanimanju?

OPTUŽENI: Armijski general.

PREDSEDNIK: Pitam vas šta ste bili pre rata?

OPTUŽENI: Pukovnik.

PREDSEDNIK: Možete ići na svoje mesto.

Optuženi (pošto se ponovo poklonio sudu vraća se na svoje mesto na optuženičku klupu).

PREDSEDNIK *(potom proziva redom ostale optužene i od svih njih uzima generalije. Podatke o odsutnim optuženim pročitao je, a zatim se obratio optuženima)*: Optuženi, sada će javni tužilac izložiti optužnicu. Upozoravate se da pažljivo pratite izlaganje optužnice i tok pretresa. *(Obraćajući se zastupniku tužbe, javnom tužiocu pukovniku Milošu Miniću)*: Druže tužioče, izvolite izložiti optužnicu.

TUŽILAC PUKOVNIK MILOŠ MINIĆ *(počinje čitanje optužnice u 9,40 časova; u toku čitanja zamenjivao ga je njegov pomoćnik kapetan Miloš Jovanović)*: Vojno tužioštvo Jugoslovenske armije, broj 711/46, 31. maja 1946. godine, Beograd. – Vrhovnom sudu Federativne Narodne Republike Jugoslavije – Vojno veće, Beograd.

. . .

PREDSEDNIK: Jeste li vi izdavali naređenja svojim komandantima za uništavanje muslimana i Hrvata?

OPTUŽENI: Nikad.

PREDSEDNIK: Jeste li muslimane nazivali Turcima, a Hrvate ustašama?

OPTUŽENI: Nikad. Još od početka najveći maler i nesreća za moj rad prema muslimanima bili su baš u tome ubijanju. Ja molim da mi se u ovom pitanju da mogućnost da razložim sve. Istaći ću jedan slučaj kako je narod posmatrao krvava zverstva ustaša i kakvo je ubeđenje stekao. Na jednom zboru Mulalić je bio predstavljen od mene, i to u Srednjoj Dobrinji, narodu kao musliman. On je ustao da govori i kazao je: »Braćo, ja sam musliman. Muslimani su dosta pogrešili, ali ima tri načina da rešimo to pitanje s njima. Prvi način je da ih sve pokoljemo«. Ceo narod na zboru, i muško i žensko, povikao je: »Da ih pokoljemo«. Mi smo bili zgranuti.

TUŽILAC: Ko ih je nahuškao? Vi ste ih nahuškali!

OPTUŽENI: Ne, javni tužioče. Nikad u svom životu nisam se služio tim načinom ubijanja.

TUŽILAC: To će svedoci kazati.

OPTUŽENI: To je jedan karakterističan slučaj, čitavi krajevi bili su opustošeni od muslimanskog sveta i to se docnije svetilo na sve moguće načine. Onda su se ljudi u borbi svetili. Drina je pronela toliko leševa s jedne, druge i treće strane. Drina je bila krvava reka. Narod se svetio za ustaške zločine koje su izvršili. U početku 1942. godine, čim

sam došao na Goliju, tražio sam sastanak sa Zvizić Hasanom, bez obzira na to što je bio u italijanskoj službi. On je došao u Sandžak i mi smo trebali da uredimo odnose sa muslimanima. On je bio najuglednija ličnost kod muslimana. Čim sam došao u Crnu Goru uspostavio sam vezu sa dr. Popovićem, sa Mustafom Pašićem, iz Mostara, i sa Fehimom Musakadićem. Docnije je Mulalić došao, došao je Preljubović. Krajevi u kojima oni žive najteži su krajevi u pogledu narodne osvete. To su bili krajevi rogatički, kraj oko Sarajeva, srednji delovi istočne Bosne i Sandžaka. To su bili najteži krajevi.

U drugim oblastima, na severu, uspelo se mnogo u pogledu izmirenja muslimana i pravoslavnih. Čak i u zapadnoj Bosni uspevalo se na izmirenju.

PREDSEDNIK: Dobro, vi pričate o rogatičkom kraju, Vlasenici, i tako dalje. Ali, objasnite vi ovu situaciju, ovaj izveštaj Pavla Đurišića koji ste vi primili. Jeste li vi primili od Pavla izveštaj o njegovoj »akciji« protiv muslimanskih sela.

OPTUŽENI: Jesam.

PREDSEDNIK: Evo šta Pavle kaže i šta radi. *(Predsednik čita izveštaj koji je Pavle Đurišić uputio Draži Mihailoviću)*: »Načelniku štaba vrhovne komande, položaj. Akcija na desnoj obali Lima, u srezu bjelopoljskom, završena je. Ista je izvršena tačno po utvrđenom planu. Rezultat ove borbe jeste: 1) Potpuno su uništena sledeća muslimanska sela...« priložena sekcija Pljevlja, Sjenica, Peć i Kolašin, i sad nabraja sela: »... Voljevac, Gubavača, Presečnik, Baturić, Donji Vlah, Murovići, Papratice, Donja Kostenica, Stuble, Dubljaci, Jasen, Kostići, Ivanje, Gornja Krnča, Vrba, Crkalj, Ličina«, itd. ukupno 33 sela. »2) Žrtve: muslimana boraca oko 400, žena i dece oko 1.000. Naše žrtve: 14 mrtvih, 26 ranjenih od kojih tri žene. Do ovolikog broja naših žrtava došlo je ne usled nepravilnog vođenja od strane starešina već očigledno zbog nečuvanja samih vojnika i njihovih herojskih juriša na muslimane, koji su bili zatvoreni u svojim kućama.« Dakle, optuženi Mihailoviću, jeste li čuli?

OPTUŽENI: Ne razumem. Je li to iz njegovog izveštaja?

PREDSEDNIK: Da, da, to je izveštaj Pavla Đurišića vama.

OPTUŽENI: Nisam čuo ovo poslednje u izveštaju.

PREDSEDNIK: *(Čita poslednju rečenicu iz izveštaja)*: »... Već očigledno zbog nečuvanja samih vojnika i njinovih herojskih juriša na muslimane, koji su bili zatvoreni u svojim kućama.«

OPTUŽENI: To su bile drvene kuće i moglo je za vreme same borbe da se to desi.

PREDSEDNIK: Ama ne radi se ovde o drvenim kućama. Ovde se radi o ubijanju hiljade žena i dece.

OPTUŽENI: Prvo, smatram da je izveštaj preteran. Drugo, smatram da je masa njih poginulo usled nemanja zaklona. Treće, smatram da je u ovim borbama učestvovao narod iz celog vasojevićkog kraja. Bilo je žena koje su se lečile u bolnicama kao ranjenici.

PREDSEDNIK: Da li su muslimani iz ova 33 sela sa oduševljenjem na zboru glasali da ih četnici pokolju i popale?

OPTUŽENI: Oni su se borili. Sva su ta sela bila u italijanskoj službi kao italijanski milicionari.

PREDSEDNIK: Je li ova akcija izvedena po planu?

OPTUŽENI: Po planu koji je on stvorio, a ne ja.

PREDSEDNIK: Jeste li vi bili u toku toga plana?

OPTUŽENI: Ne. On mi je kazao da ima da uništi italijansku miliciju na desnoj obali Lima. Pravoslavni deo u tome kraju bio je potpuno popaljen.

TUŽILAC: Da li je i Pavle Đurišić bio tada italijanska milicija?

OPTUŽENI: Sva srpska sela na desnoj obali Lima popaljena su od muslimana. Vasojevići su teški kad naiđu na ta sela.

PREDSEDNIK: Još jedan stav iz Đurišićevog pisma: »Po mom dolasku na teren ponovo su hteli da intervenišu Italijani i bili su čak izveli artiljeriju, ali kad sam im rekao da ću ostati na strani naroda i otvoreno stupiti u borbu, ako budu pomagali muslimane, oni su odustali od toga. Dve italijanske čete bile su već izišle na teren, ali su naši pripucali i ubili jednog Italijana, pa su se Italijani posle toga povukli. Cela italijanska intervencija sastojala se u molbi upućenoj Pavlu Đurišiću da lokalizuje borbu.« Još jedno pismo Pavla Đurišića od 1943. godine: »Operacije u srezu bjelopoljskom otpočele juče petog ovog meseca u 12 časova. Sve se izvodilo tačno po planu. Rade juče spalio 15 kuća, ubio 10 muslimana i 5 sagoreo u kući. Izvesna sela muslimanska moraju se spaliti što sam naredio«, i tako dalje. I na kraju kaže: »Vama i svima ostalim čestitam praznik sa željom da vam Bog podari dug život i da Uskrs slavite u prestonici«...

OPTUŽENI: To je dokumenat?

PREDSEDNIK: 156. Predočiću vam još jedan izveštaj Pavla Đurišića, to je dokumenat 370. »Štab limsko-sandžačkih četničkih odreda, 13. februara 1943. godine«. Dakle, mesec dana posle prvog izveštaja »Načelniku štaba vrhovne komande«, to je dakle vama. »Akcija u pljevaljskom, čajničkom i fočanskom srezu protiv muslimana izvršena je. Naši su odredi 7. ovog meseca u toku noći već izbili na Drinu, te su borbe zaključno sa tim danom bile uglavnom završene, a zatim je nastalo čišćenje oslobođene teritorije«. Dakle, evo kad četnici oslobode teritoriju, kako izgleda to čišćenje. »Sva muslimanska sela potpuno su spaljena tako da nijedan njihov dom nije ostao čitav. Sva imovina je

uništena sem stoke, žita i sena. Za vreme operacije pristupljeno je potpunom uništavanju muslimanskog življa, bez obzira na pol i godine starosti… naših je bilo ukupno 22 žrtve, od kojih dva nesrećna slučaja. Kod muslimana 1 200 boraca i do osam hiljada ostalih žrtava žena, staraca i dece. Sve ostalo stanovništvo je uništeno. Moral kod naših jedinica bio je na vrlo visokom stupnju. Izvesne jedinice sa svojim starešinama su u svakoj situaciji dokazale i zaslužuju svaku pohvalu.« To vam piše Pavle Đurišić. Jeste li bili obavešteni o pripremi ove akcije, je li vam Ostojić uputio plan za izvođenje ove akcije?

OPTUŽENI: Ja ne znam o tim pripremama, samo znam da je Pavle trebalo da ide za Kalinovik. Kazao je meni da će usput da raščisti sa Bukovicom, koja je pravila velike smetnje, kao i italijanska milicija. On je to hteo i ja sam imao razloga da se raščisti, ali nikada nisam mislio da će on na taj način raščistiti, utoliko pre što sam smatrao da narod neće sudelovati. Ja smatram da su obe cifre preterane, a iz toga izveštaja vidi se da je bilo dosta boraca i da su ti borci bili u italijanskoj službi.

TUŽILAC: A Pavle?

OPTUŽENI: On je u ovom slučaju hteo da raščisti sa italijanskim milicionarima.

PREDSEDNIK: Da li je učestvovao i načelnik štaba Glumac?

OPTUŽENI: Čiji načelnik štaba?

PREDSEDNIK: Ostojićev ili Baćovićev.

OPTUŽENI: Ja mislim Ostojićev, ali ne znam tačno.

PREDSEDNIK: Je li vam poznato da je vođena akcija u Bjelinićima da se dođe na neki način do sporazuma sa muslimanima?

OPTUŽENI: Jeste.

PREDSEDNIK: Objasnite vi sudu zbog čega se u srezovima Goražde, Foča i Čajniče vrši istrebljenje muslimanskog življa, a u isto vreme vodi se u Bjelinićima tako jedna diplomatska akcija, pregovaranje da se dođe na lep način do sporazuma?

OPTUŽENI: Ova akcija u Sandžaku apsolutno je suprotna mojim težnjama, jer se ne može pretpostaviti da će Bjelinići ostati mirni ako doznaju šta se dešava u neposrednoj blizini, u Sandžaku. Jer moje su težnje bile i u Sandžaku i ovamo da dođe do izmirenja.

PREDSEDNIK: Objasnite sudu koliko ima od Bjelinića do Neretve?

OPTUŽENI: Bjelinići su blizu Neretve.

PREDSEDNIK: A sa prostora iz istočne Bosne, sa puta Foča–Kalinovik, kuda je najbliži put do Neretve?

OPTUŽENI: Sa prostora istočne Bosne za gde?

PREDSEDNIK: Za Neretvu.

OPTUŽENI: Od prostora Kalinovika do Neretve on je išao preko Bjelinića.

TUŽILAC: Je li preko Čajniča?

OPTUŽENI: Ne razumem.

PREDSEDNIK: Pitam zbog toga što se ovde pokolj vršio u toku 1943. godine, februara meseca, a pripremao se pokolj u srezu Pljevlja i u isto vreme se vrše pregovori sa muslimanima iz Bjelinića na prostoru Neretve, da učestvuju kao četničke jedinice u četvrtoj ofanzivi.

OPTUŽENI: Još bi lakše bilo uništiti Bjeliniće.

TUŽILAC: Trebalo vam za borbu protiv partizana?

OPTUŽENI: Ne.

PREDSEDNIK: Je li jedan deo Bjelinića, muslimana, učestvovao u četvrtoj ofanzivi?

OPTUŽENI: Jeste, ali to ništa ne znači. Muslimani svih ovih krajeva su tada radili, prvo, kao ustaše, a kad su ustaše otišli, radili su kao italijanski milicionari, i bili su naoružani, što dokazuje tamo gde se u izveštaju kaže da je toliko i toliko boraca izginulo. Ja verujem da je masa izginula.

...

OPTUŽENI: To ne bi moglo da postoji. Ja sam sve činio da bih sprečio, sve sam činio još od početka. Tražio sam, čim sam doznao za Musulića, kad se bio sakrio u Albaniju i kad je došao u Podgoricu, tada sam mu kazao: pokušajmo raditi što više. On posle kreće kroz Hercegovinu, šaljem ga kod Ostojića. Ali verujem da je Ostojić u tom slučaju mrzeo muslimane. Nikada u svom životu nisam to radio, pa ni sada ukoliko sam doznao, sprečavao sam, šiljao instrukcije, šiljao naređenja da se prestane ukoliko sam doznao. Ukratko: bio sam neobavešten o ovim zverstvima prema muslimanima, kao što sam objasnio.

PREDSEDNIK: A prema Srbima?

OPTUŽENI: Nisam naređivao.

PREDSEDNIK: Je li bilo zločina?

OPTUŽENI: Ni prema muslimanima nije bilo.

TUŽILAC: Je li Bajo Stanišić izvršio u Struganiku?

OPTUŽENI: Ne.

PREDSEDNIK: Pođimo od najnižih, Boško Todorović.

OPTUŽENI: Molim vas, ako dozvolite, reći ću. Boško Todorović bio je uhvaćen od strane partizana u selu Kičinu u Hercegovini. To je oficir kakvog ga ja zamišljam.

PREDSEDNIK: Molim vas, optuženi, nemojte se udaljavati. Konkretno se radi ovde o zločinima nad civilnim stanovništvom od strane komandanata četničkih jedinica bez saradnje, i u saradnji sa

okupatorom. Jeste li bili obavešteni o tome, a ako jeste šta ste preduzeli da ovo sprečite?

OPTUŽENI: Ukoliko sam bio obavešten naređivao sam uvek da tako ne sme da bude. Docnije sam saznao da su oni od mene krili. Ubijen je moj sestrić od strane četnika u Pašinoj ravni. Ubijen je Milutin Janković koga sam ja venčao, iako sam slao depešu da ne sme da bude. Ubili su Jevrema Simića, koji je bio moj klasni drug. On je prolazio kroz Rakovićevu teritoriju i bio je ubijen. Čak je bilo uzajamnih borbi i ubijanja... Od jednog ubijenog nosio je Hajduković glavu u torbi.

PREDSEDNIK: Jesu li četničke jedinice postojale da sarađuju sa okupatorom, da se između sebe ubijaju, ili da se bore protiv okupatora?

OPTUŽENI: Bilo je smetnji zato što se četničke jedinice nisu razvile onako kako treba. Ja nisam imao snage da ih dovedem u red. Bio sam ometan.

PREDSEDNIK: Kako objašnjavate vaše raspise koje smo pročitali?

OPTUŽENI: Časna i poštena borba, kako ona vođena prema meni, tako i ona vođena s moje strane. Borba, raščišćavanje, osvajanje teritorije, zauzimanje teritorije, razbijanje organizacija, to nije borba za ubijanje nezaštićenih.

PREDSEDNIK: A ovaj izraz istrebljenje?

OPTUŽENI: Ja sam rekao, ne znam tačno na šta se odnosi.

PREDSEDNIK: Istrebljenje partizana i simpatizera, kazali ste: pobićemo odmah.

OPTUŽENI: To je borba protiv borbenih jedinica. Pokušao sam sa muslimanima. Jedna je greška muslimanskih vođa što nisu tražili veze. Ja sam tražio, pronalazio, šiljao svuda da bi pomoću njihovih vođa uspeli s jedne i druge strane da raširimo ovakvo poverenje i da to poverenje može da se odrazi u narodu u smislu pomirenja.

PREDSEDNIK: Molim vas nemojte pričati o takvoj politici prema muslimanima kad s druge strane postoje na Limu 33 popaljena sela. Gdegod su četnici stigli klali su žene i decu.

OPTUŽENI: Ali u Sandžaku, ta sela su bila u italijanskoj miliciji, naoružana. Jedini cilj bio je čišćenje od milicije.

PREDSEDNIK: (Prekida pretres i objavljuje odmor od petnaest minuta).

Pretres je prekinut u 10.45 časova.

Nastavak procesa u 11.03 časova.

PREDSEDNIK: Javni tužioče, ako imate pitanja izvolite.

TUŽILAC: (Govoreći prema svom pomoćniku): Pokažite optuženome da li je to njegov potpis. (Pomoćnik prilazi optuženom). Čiji je to potpis?

OPTUŽENI: Ištvana.

TUŽILAC: Ko je Ištvan?

OPTUŽENI: Baćović.

TUŽILAC: Vi ste malopre rekli da antikomunističke milicije nisu četničke, nego da su to neke druge, italijanske milicije. O istoj operaciji, o kojoj je podnosio izveštaj oficiru Ovro Demati poručnik Viđak, o istoj operaciji, podneo vam je izveštaj Baćović i kaže: (Dokumenat br. 354). »Prema vašem naređenju izvršio sam mobilizaciju od 5.000 četnika za borbu, pravac Prozor. Vojvoda Birčanin i Jevđević imali su konferenciju sa komandantima italijanske vojske i dogovorili su se za ovu zajedničku operaciju. Prema izveštajima koje sam ja dobijao, naši odredi trebali su se kretati pravcem Prozor – Bugojno, a odredi vojvode Birčanina susreli bi se s nama u blizini Bugojna. Bez velikog otpora partizana naši odredi stigli su u blizinu Bugojna, gde su zaustavljeni po naređenju italijanske komande. Na moj izričit zahtev, a prema vašem naređenju, naši odredi operisali su samostalno iako to Italijani nisu hteli primit«. A Viđak je rekao da nisu samostalno operisali?

OPTUŽENI: Ja vidim to kod njega...

TUŽILAC: Ja ću pročitati do kraja, a posle vi dajte vaš iskaz. »Za vreme ovih operacija uspeo sam da zaštitim muslimanski živalj. (Baćović zaštićuje muslimanski živalj). Pošto su mesta poznata ustaška mesta, iz ovog kraja regrutirani su ustaše koji su prošle godine izvršili pokolj srpskog življa u Hercegovini, to nisam biò u mogućnosti da sprečim naše četnike, koji su većinom bili Hercegovci, da izvrše odmazdu i pokolju katolike. U ovim operacijama poklano je i pobijeno oko 2.500 Hrvata«. A poručnik tenente Viđak kaže drugačije. On kaže: »Čitava zona uzduž maršrute odavno je pod okupacijom partizana. Domaći su dobrim delom pobegli i tako dokazali da se civilno stanovništvo sa njima saživelo. Zato su sela i kuće potpuno uništena«. Je li vidíte sada da je antikomunistička milicija isto što i četnici.

OPTUŽENI: Ja mislim da nije.

TUŽILAC: Ja ne insistiram. Idemo dalje. Vi kažete da ste uvek štitili muslimane. Molim vas je li ovo vaša lična beležnica?

OPTUŽENI: Ne znam tačno.

TUŽILAC: *(Moli svoga pomoćnika da pokaže optuženom beležnicu).*

OPTUŽENI: Koji je to dokumenat?

TUŽILAC: Broj ne znam. Rekao sam već pre. Taj dokumenat je priložen naknadnim podneskom.

OPTUŽENI: Jeste, moja je beležnica.

TUŽILAC: Ovo je sve vašom rukom pisano. Ima ovde još zabeležaka, ali se neću zadržavati. Nego, pročitaću ovo: »Potrebno je još sada da se pripremi iseljenje muslimana u Tursku ili ma gde van naše teritorije. Na dan ustanka oni će biti svi pokrenuti sa ranijih naselja i to niko neće moći sprečiti. U danom momentu svi muslimani ima da budu pokrenuti sa svojih ognjišta. Oni koji su bliži hrvatskim vlastima – tamo. Glavno da svi budu pokrenuti«. Vidite, to je vaš stav.

OPTUŽENI: U kojoj godini?

TUŽILAC: Pa vi znate kad ste pravili ove beleške.

OPTUŽENI: Ne znam boga mi.

...

BRANILAC JOKSIMOVIĆ: Mihailović je ovde izjavio da je bila po sredi misterija.

PRETSEDNIK: Koja se poklapa sa Mihailovićem u jednom istom licu.

BRANILAC JOKSIMOVIĆ: I da ona ne postoji kao fizičko lice – on je tako ovde izjavio.

BRANILAC ĐONOVIĆ: Optuženi Mihailoviću, ovde je bilo dosta reči o muslimanima u dolini Lima. Kako su se muslimani u dolini Lima držali prema partizanima, a kako prema četničkim odredima?

OPTUŽENI: Podjednako.

BRANILAC ĐONOVIĆ: Ko je naoružao muslimane u dolini Lima?

OPTUŽENI: Naoružali su ih Italijani.

BRANILAC ĐONOVIĆ: Protiv koga?

OPTUŽENI: Kao svoju miliciju.

BRANILAC ĐONOVIĆ: Da li protiv četnika, ili protiv partizana?

OPTUŽENI: Protivu svih.

BRANILAC ĐONOVIĆ: I protiv partizana i protiv četnika?

TUŽILAC: Samo što su naoružali i četnike.

PRETSEDNIK: Molim vas, druže tužioče...

BRANILAC ĐONOVIĆ: Koliki je bio broj naoružanih muslimana?

OPTUŽENI: Vrlo veliki. Ova muslimanska sela bila su u miliciji.

BRANILAC ĐONOVIĆ: Jeste li računali da su to borbene trupe?

OPTUŽENI: Potpuno borbene trupe koje zabranjuju prolaz i koje pale.

ĐONOVIĆ: Ovde je pred sudom iznet veliki broj strašnih zločina, zaista zločina od kojih takoreći kosa ide uvis. Da li ste vi, optuženi

Mihailoviću mogli uticati na izvesne pobesnele ili pijane ljude na terenu da u takve zločine ne upadaju.

OPTUŽENI: Nemoguće.

ĐONOVIĆ: Bilo vam je nemoguće?

OPTUŽENI: Nemoguće.

ODBRANA ĐONOVIĆ: Optuženi Mihailoviću, vi ste rekli pred sudom da je bilo likvidiranja čak i u samim vašim redovima. Jeste li mogli to obustaviti, zadržati? Jeste li se mešali u to, jeste li zabranjivali to?

OPTUŽENI: Ubijen je moj sestrić.

BRANILAC ĐONOVIĆ: Ko ga je ubio?

OPTUŽENI: Ubili su ga četnici na Pašinoj ravni. Zvao se Miroljub Petrović, majka Ruža, rodom iz Gornjeg Milanovca.

BRANILAC ĐONOVIĆ: Molim vas optuženi Mihailoviću, da li ste imali u vašem štabu kulturu tifusa kao sredstvo za borbu?

OPTUŽENI: Nikada. Kao vojnik nikad to ne bih upotrebljavao kao sredstvo gde postoje dve frontovske strane. Jer tifus se širi i preko zarobljenika može doći natrag. Ja ne mogu to da razumem. To sredstvo nije moglo da se upotrebljava u vojsci. Ubijen je, pored toga, i Milutin Janković, moj kum. Streljali su ga Račić i Predrag Raković. Ubijen je Jevrem Simić koga sam ja pozvao da dođe na referisanje i nisam hteo da mu dam da ide negde. Ubijen je na putu u oblasti Čačka od Predraga Rakovića. Kondora je ubio Ajdačić kao što je mogao ga pogine i Ajdačić od Kondora.

BRANILAC ĐONOVIĆ: Je li vama pretila opasnost?

OPTUŽENI: Ja sam mogao očekivati od Račića.

BRANILAC ĐONOVIĆ: Partizani su muslimane pridobijali na verskoj toleranciji i na nacionalnoj jednakosti. Jeste li vi pokušali da pridobijete muslimanski elemenat na kakvu ideju za sebe?

OPTUŽENI: Pokušavao sam. I stvorio sam grupe ljudi. Teškoće su bile što se voćstvo muslimana gubilo na terenu, ili je bilo u Beogradu ili Zagrebu. Jedva sam iščupao neke i doveo iz Beograda. Mnogi koji su bili na terenu bili su i u okupatorskoj službi. Pisao sam Hasanu Zvizdiću i zvao ga na dogovor. Međutim, Englezi su jedared spustili padobranima novac, on ga je dohvatio i više nije imao računa da dođe.

ODBRANA: Da li vam je poznato da su muslimanski intelektualne i seljačke mase težile nekom pokretu?

OPTUŽENI: Oni su hteli zasebnu državu i pripojenje Kosova i Sandžaka muslimanskoj državi.

PRETSEDNIK: Kome bi se pripojili?

OPTUŽENI: Albaniji. Oni bi se otcepili od Jugoslavije i pripojili Albaniji. Ja sam pokušao preko Boje Crnoglavića iz Đakovice, koji je

išao na taj teren, da s njim održavam vezu, jer sam znao da on u đakovičkom kraju ima dosta prijatelja. Sva pisma koja sam mu poslao uveren sam da nije primio jer se na granici nalazio Žika Marković, komandant korpusa koji je sva pisma otvarao i što god mu se nije dopadalo, on je uništavao. Ja sam bio sprečen da opštim. On je imao ljudstvo u Starom Kolašinu.

BRANILAC ĐONOVIĆ: Da li je to bio italijanski uticaj na muslimane za izdvajanja?

PRETSEDNIK: Kakve to veze ima sa zločinima?

BRANILAC ĐONOVIĆ: Ako smatrate da je pitanje irelevantno, ja ću da odustanem.

PRETSEDNIK: Sud nije rekao da je pitanje irelevantno, nego ne zna kakve veze ima sa zločinima.

BRANILAC ĐONOVIĆ: Vi ćete videti kod drugi·i pitanja odbrane koliko je to nama potrebno.

PRETSEDNIK: Možda je vama nešto potrebno, ali da li je potrebno za samu stvar. Pređite na konkretna pitanja.

BRANILAC ĐONOVIĆ: Sada ću objasniti zašto sam postavio to pitanje. U pogledu ideja masovnog iseljenja muslimana postojale su dve vrste manjina, kulturna i nekulturna.

PRETSEDNIK: Koje su to kulturne manjine bile u bivšoj Jugoslaviji a koje nekulturne?

BRANILAC ĐONOVIĆ: To je takozvana državna politika nekadanje Jugoslavije da kulturne manjine Mađara, Nemaca i Italijana favorizira a da takozvanu nekulturnu manjinu arbanašku i muslimansku iseli. Vama je poznat taj žakon bivše Jugoslavije, da se tim zakonom htelo sistematski iseljenje tih manjina za Tursku.

PRETSEDNIK: Pitam vas zbog toga, jer su meni te manjine neobične, kulturna i nekulturna posle formiranja kulturne manjine u Vojvodini Princ Eugenove divizije. Zašto se služite tom terminologijom?

BRANILAC ĐONOVIĆ: Ta divizija nema nikakve veze sa ovim što sam hteo da kažem.

PRETSEDNIK: Ima, još kakve. Ili, možda, mislite da se nekulturne manjine mogu klati u Foči i Goraždu, a kulturne manjine »Princ Eugenove divizije mogu da kolju.

BRANILAC ĐONOVIĆ: Ja se čudim da kolega pretsednik ovakav zaključak izvodi iz nečega što nisam pomislio, a kamoli rekao.

PRETSEDNIK: To ne stoji. Treba da budete konkretni sa pitanjima...

ISPITIVANJE DR STEVANA MOLJEVIĆA

PONEDELJAK 17. JUN 1946. GODINE
OSMI DAN SUĐENJA PO KRIVICI OPTUŽENOGA
DRAGOLJUBA – DRAŽE MIHAILOVIĆA I OSTALIH

Početak u 7,30 časova

PRETSEDNIK, PUKOVNIK MIHAILO ĐORĐEVIĆ: Nastavlja se pretres po krivici optuženoga Dragoljuba – Draže Mihailovića i ostalih. Druže zastavniče, uvedite optuženog Mihailovića i optuženog Moljevića dr. Stevana. *(Zatim su uvedeni u sudsku dvoranu optuženi Mihailović i Moljević).* Vi, Mihailoviću, sedite tamo, a vi, Moljeviću, dođite ovde. *(Optuženi zauzimaju određena im mesta).* Jeste li, optuženi Moljeviću, razumeli optužnicu?

OPTUŽENI STEVAN MOLJEVIĆ: Jesam.

PRETSEDNIK: Osećate li se krivim?

OPTUŽENI: Ne.

TUŽILAC: Ja molim da optuženi Mihailović bude izveden iz dvorane dok se ispituje optuženi Moljević.

PRETSEDNIK: Razlog?

TUŽILAC: Pošto je optuženi Mihailović u svome iskazu kod istražne vlasti dao izvesne podatke o krivičnoj odgovornosti optuženog Moljevića, to, da ne bi došlo do toga da Mihailović menja svoj iskaz prema iskazima Moljevića, molim da optuženi Mihailović bude izveden iz dvorane za vreme ispitivanja optuženog Moljevića.

BRANILAC OPTUŽENOG MOLJEVIĆA RAJKO ATANACKOVIĆ: Smatram da nije potrebno udaljiti optuženog Mihailovića, jer po sudskom postupku kad je jedan okrivljeni ispitan, dozvoljeno je da ostane i dalje u sudnici.

TUŽILAC: U vezi sa protivljenjem odbrane, napominjem da optuženi Mihailović nije ispitan o krivici optuženog Moljevića. To je gospodinu braniocu poznato, i to je ostalo da se obavi u toku ispitivanja saokrivljenika. Zbog toga ja ponavljam svoj predlog: da se optuženi Mihailović udalji iz dvorane, jer ovde nije uobičajeni slučaj da je jedan optuženi ispitan i da ostaje u dvorani dok se ispituju ostali optuženi, nego je optuženi Mihailović ovde u ulozi svedoka, koji ima da svedoči o krivičnim delima Moljevića, a nije ispitan unapred.

PRETSEDNIK: Sud je doneo rešenje: Da se, za vreme ispitivanja optuženog Moljevića, optuženi Mihailović udalji iz zasedanja, i da se uvede u zasedanje po svršenom ispitivanju optuženog Moljevića. Ovo sa razloga što je i po postupku sudskom mogućno da se za vreme ispitivanja jednog suoptuženika drugi udalji iz zasedanja, ako takav postupak služi što boljem iznalaženju materijalne istine. Druže zastavniče,

naredite da se izvede optuženi Mihailović. Optuženi Mihailoviću, idite. *(Zatim je optuženi Mihailović izveden iz dvorane).* Kada ste, optuženi Moljeviću, prvi put došli u kontakt sa organizacijom DM?

OPTUŽENI ST. MOLJEVIĆ: To je teško precizno reći kada sam prvi put došao u kontakt. Ja ću biti slobodan, gospodine predsedniče, da kažem: da je to bilo u tri etape...

PRETSEDNIK: Depeša optuženog Mihailovića upućena Zahariju Ostojiću i zavedena pod brojem 2428, od 31. XII. 1942. godine: »Bajo je prikupio već 1.200 ljudi, Pavla je prikupio 3.000 ljudi. Bajini su u Ostrogu a Pavlovi u Kolašinu. Tetkići kažu da 2. januara pada odluka. Dozvoljavaju za sada pokret do Nikšića...« To je pročitano nećemo dalje čitati.

PRETSEDNIK: (Čita pismo Baćovića i Jevđevića upućeno optuženom Mihailoviću od 8. avgusta 1942. godine):

»Dragi čika Đoko, dostavljamo vam sledeći izveštaj:

Pitanje Foče: očekujemo vaše naređenje po pitanju napada na Foču. U okolini ima dovoljan broj domaćih bataljona, učestvovale bi jedinice iz Zagoja, jedan deo moga odreda koji nije otišao za Bosnu, ali bi bilo neophodno da nam Pavle pošalje bacače. Italijane pripremamo za te napade. Oni mu u duši nisu protivni, ali se boje komplikacija. Za psihološke pripreme i za Italijane dobro je što su ustaše poslednjih dana opet poklali nekoliko žena i dece u okolini grada.

Pitanje Botićeve akcije: Odnosi sa Italijanima. Naši odnosi su se posle slovenačkog slučaja mnogo poboljšali. Italijani iz nepoznatih razloga spremaju se da povećaju efektive i da ih sistematizuju po crnogorskom načinu i da plate vojnike 10 lira dnevno, komandirima čete 1.800 lira, a komandirima bataljona 2.500 na mesec. U svakom slučaju molimo da o tome izvestite i donesete obaveznu odluku.

»Armija italijanska je pristala da uputi one Slovence u Ljubljanu, pa ih odmah uputite na pravac Kalinovik. S verom u boga... Petar i vojvoda Dobrosav«, a ispod toga teksta napisano je: »Od čika Branka, Zaharija Ostojića.«

PRETSEDNIK: »Dragi čika Đoko, ova dvojica vojvoda su počeli da veslaju. Teže da uzmu celu istočnu Bosnu. Ne treba zaboraviti da su obojica političari, samo drugog tipa nego Laza Trkljić i Botić. Baš zato je dobro da ostane rešenje sa Momčilovićem i Račićem neposredno pod vama.

»Za Foču nisu dobro obavešteni. U Foču poslao sam kurira čim sam stigao ovamo. Ja sam ostao da regulišem potrebne stvari sa Pavlom, a sutradan zorom krećem na teren da vidim Baćovića i izvidim pitanje rešenja Foče na licu mesta. Sve ću urediti kako smo se dogovorili. Zadržaću se po potrebi, a pitanje Foče urediću prema mogućnostima. Vrlo mi je žao što nam Italijani poremetiše plan, odnosno odložiše iz-

vršenje. Moja knjižica za šifre ostala je tamo, pa ću se služiti Pavlovim šiframa. Vratiću se preko Sandžaka. Bajo je juče ujutru stigao na teren. Pozdrav, Čika Branko, 8. avgusta 1942. godine.«

PRETSEDNIK: Dokumenat komande zeničkog četničkog odreda, br. 432 u Bijeloj Vodi 5–VII–1942. godine. Ovo je jedno uverenje koje je izdato na molbu četnika Dušana Nikočevića, a kojim se potvrđuje da je imenovani učestvovao kao borac u nekom okršaju. Na uverenju je utisnut natpis »Stožer zeničkog četničkog odreda«.

PRETSEDNIK: Priđite, optuženi Mihailoviću, i vidite kakav je to pečat. Tu stoji stožer, a ne komanda. Čitav grb je kao hrvatski – ustaški bez onoga »u« na vrhu.

OPTUŽENI MIHAILOVIĆ: To je avgust mesec.

TUŽILAC: Bolje da pokažete to optuženom Radi Radiću.

OPTUŽENI RADIĆ: Nije mi poznat takav pečat.

PREDSEDNIK *(u dupke ispunjenoj dvorani 15. jula 1946. u 8,15 časova)*: Druže zastavniče, naredite da se uvedu optuženi. *(U salu ulaze optuženi primetno uzbuđeni. Idu redom kao što su dolazili na suđenje svakog dana sa Dragoljubom–Dražom Mihailovićem na čelu. Iako obrastao u bradu primetna je njegova uznemirenost. Kada su seli na optuženičku klupu)*: Danas će se izreći presuda. *(Među prisutnima u publici žamor)*: Molim publiku za mir, u protivnom biću prinuđen da naredim da se udalji iz sale svaki onaj koji bude ma kakvim znacima davao izraze svoga raspoloženja. *(Potom predsednik i svi ostali u sali, kao i optuženi ustaju i, u punoj tišini predsednik čita presudu)*:

KRIVI SU:

što su u toku nadčovečanske borbe koju su narodi Jugoslavije od 1941. do 1945. godine u odbrani svoje slobode i nezavisnosti i za svoj opstanak vodili protiv hitlerovske Nemačke, fašističke Italije i njihovih satelita, stupili i za sve vreme rata i neprijateljske okupacije održavali političku i vojnu saradnju sa okupatorom radi zajedničkog ugušivanja opštenarodnog ustanka i podržavanja okupacije kako bi uz pomoć okupatora uspostavili režim protivnarodne diktature i nacionalnog ugnjetavanja te su na taj način u najsudbonosnijem razdoblju istorije naroda Jugoslavije izvršili zločin izdaje naroda i otadžbine;

...

I to:

I

Optuženi MIHAILOVIĆ DRAGOLJUB – DRAŽA:

...

2) OPTUŽENI MIHAILOVIĆ DRAGOLJUB – DRAŽA i njegovi četnički komandanti po njegovim naređenjima i direktivama izvršili su masovnim zahvatima u tzv. čišćenjima terena, zatim putem letećih brigada i crnih trojki u toku čitavog rata i okupacije bezbrojne ratne zločine nad narodom u svim krajevima Jugoslavije. Tako su:

u novembru 1941. godine četnici su streljali u selu Braićima na mestu zvanom Drenovi Vuk oko 500 zarobljenih partizana i njihovih pristalica;

opt. Mihailović je u noći između 13. i 14. novembra 1941. godine tj. iste noći kada se je sastao sa gestapovcem, kapetanom Matlom, naredio svom komandantu Daki Tešmanoviću da oko 365 zarobljenih partizana preda srpskoj državnoj straži u selu Slovac, iako je morao znati da će ih srpska državna straža postreljati ili predati Nemcima, to je i učinjeno tako da ih je Tešmanović predao Jovanu Škavi a ovaj Nemcima. Nemci su od ovih predatih partizana streljali oko 270, a ostale oterali u logore;

Početkom novembra 1941 godine Mihailovičev komandant Ajdačić zaklao je 13 partizanskih simpatizera u blizini Kosjerića na mestu zvanom Ridovi među kojima i učiteljicu Jelenu Subić–Gmizović i Milevu Kosovac, koje su četnici pre nego što su ih zaklali, silovali i unakazili usijanim gvožđem;

4. novembra 1941 godine četnici su ubili blizu Ravne gore oko 30 partizana, koje su bili na prevaru zarobili, među kojima je bilo 18 devojaka koje su bile upućene u Užicu za bolničarke;

u decembru 1941 godine Mihailovićevi četnici streljali su zajedno sa Nemcima u Čačku samo u jedan mah 80 pripadnika narodnooslobodilačkog pokreta;

u decembru 1941 godine u srezu požeškom mešoviti nemačko-četnički sud u jedan mah osudio je na smrt 12 pristalica partizana;

u decembru 1941 godine i tokom januara 1942 godine četnici su poklali preko 2000 muslimana – ljudi, žena i dece iz okoline Foče, Goražda i Čajniča. Klanja su vršili i na mostovima na Drini u Foči i Goraždu;

u toku decembra 1941 godine i tokom cele 1942 Mihailovićevi »legalizovani« četnici pohapsili su i predali Nemcima u raznim krajevima Srbije hiljade pristalica partizana koje su Nemci streljali u logorima na Banjici, Nišu, Užicu, Čačku i drugim mestima, a pored toga sa-

mi četnici su poubijali hiljade pristalica partizana, opljačkali mnoga sela, batinali hiljade ljudi a veliki broj žena i devojaka iz partizanskih porodica silovali;

prvog aprila 1942 godine četnici Rada Radića pobili su u Jošavki 20 ranjenih partizana, a među njima i teško ranjenog narodnog heroja dr Mladena Stojanovića;

aprila 1942 godine četnici Lazara Tešakovića i Rada Radića (koji su se tada bili stavili pod komandu Mihailovićevog kapetana Račića) ubili su 70 ranjenih partizana;

krajem aprila 1942 godine Spasoja Dakić, komandant Mihailovićevog bataljona u Čelebiću, ubio je engleskog majora Terensa Atertona i njegovog radio-telegrafistu i jednog engleskog narednika;

juna 1942 godine Mihailovićevi četnici su u okolini Gacka u selu Izgorima zapalili bolnicu sa 10 teških partizanskih ranjenika;

juna 1942 godine, Mihailovićev odred pod komandom kapetana Vladimira Đukića izveo je iz zatvora u Nikšiću 25 pristalica narodnooslobodilačkog pokreta i zajedno sa Italijanima streljali;

avgusta 1942 godine, Mihailovićev komandant Baćović ubio je simpatizere narodnooslobodilačkog pokreta Rada Pravicu, Tomu Galena, Jovu Ljubibratića, Budimira Hiropinu i Tasu Kosorića;

avgusta 1942 godine Mihailovićevi četnici pod komandom Petra Baćevića prilikom zauzeća Foče zaklali su u Foči i u selima koja se skupa nazivaju Bukovica oko 1 000 lica muslimanske veroispovesti, među kojima je bilo oko 300 žena, dece i staraca;

avgusta 1942 godine na terenu oko Ustikoline i Jahorine (istočna Bosna) Mihailovićevi četnici pod komandom majora Zaharija Ostojića i Petra Baćovića, zaklali su oko 2 500 lica muslimanske veroispovesti a sela popalili;

septembra 1942 godine četnici Petra Baćovića ubili su u Makarskoj oko 900 Hrvata, nekoliko katoličkih sveštenika odrali i 17 sela zapalili;

oktobra 1942 godine četnici Petra Baćovića ubili su u okolini Prozora zajedno sa Italijanima kojima je komandovao italijanski poručnik Viđak oko 2 500 muslimana i Hrvata, među kojima je bilo žena, dece i staraca, a veliki broj sela popalili;

u oktobru 1942 godine, četnici Petra Baćovića ubili su u selu Gatu, Niklice i Čišlu u Dalmaciji zajedno sa Italijanima, 109 Hrvata kao simpatizere narodnooslobodilačkog pokreta;

u jesen 1942 godine u Drežnici (Hercegovina) četnici iz okoline Gacka pri pohodu na Prozor zaklali su oko sto lica muslimanske veroispovesti;...

januara 1943 godine zaklao je major Cvetić 16 zarobljenih partizana u okolini Užica;

januara 1943 godine pod komandom Komarčevića Mihailovićevi četnici su zaklali 72 simpatizera partizana u srezu posavskom;

januara 1943 godine četnici Pavla Đurišića ubili su u srezu bjelopoljski oko 400 muškaraca i oko 1 000 žena i dece muslimanske veroispovesti;

u februaru 1943 godine četnici pod komandom Zaharija Ostojića, Petra Baćovića, Pavla Đurišića, Voje Lukačevića, Vuka Kalaitovića i drugih, u srezovima pljevaljskom, čajničkom i fočanskom zaklali su 1 200 muškaraca i 8 000 staraca, žena i dece i opljačkali pa potom spalili 2 000 domova;

polovinom jula 1943 godine u selu Cikoti (Istočna Bosna) četnici su otkrili 80 ranjenika Prve proleterske divizije, oduzeli im oružja i sutradan doveli Nemce koji su ih poubijali, a zatim spalili;

Juna 1943 godine u toku Pete neprijateljske ofanzive četnici su klali partizanske ranjenike sa Sutjeske, pa su tada zaklali u selu Jelaču i Vrbnici dr Simu Miloševića i hrvatskog pesnika Ivana Gorana Kovačića;

jula 1943 godine u Višini (Birač), četnici su otkrili ranjenike Prve i Druge proleterske brigade i izdali ih Nemcima koji su ih poubijali;

decembra 1943 godine četnički komandant major Petrićević streljao je u Kolašinu 28 zarobljenih partizana i šest seljaka pristalica partizana;

decembra 1943 godine četnički komandant Živan Lazović zaklao je u selu Selevcu 15 seljaka pristalica partizana;

decembra 1943 godine zaklali su četnici u okolini Bosanskog Grahova 137 zarobljenih partizana;

decembra 1943 godine zaklali su četnici u selu Tičevu kod Drvara 28 zarobljenih partizana...

Pa je tako:

1) optuženi MOLJEVIĆ STEVAN kao član Izvršnog odbora Centralnog nacionalnog komiteta od početka 1942 godine do kongresa u Ba, a od tada pa do raspada četničke organizacije kao pretsednik Izvršnog odbora Centralnog nacionalnog komiteta rukovodio četničkom organizacijom zajedno sa optuženim Mihailovićem, bio inicijator odluka političke prirode i izradio direktive za organizaciju izdajničkih ravnogorskih odbora;

primao depeše i izveštaje četničkih organizacija i funkcionera i po njima izdavao konkretne upute podređenim organizacijama za njihov izdajnički rad;

uređivao centralni četnički organ list »Ravna Gora«, pisao članke u četničkim listovima »Ravna Gora« i »Ujedinjeno srpstvo«, pisao proglase, držao govore, organizovao i održao konferenciju urednika lokalnih četničkih listova, te uopšte rukovodio četničkom propagandom u cilju zavođenja narodnih masa na put izdaje;

izdao uputstva za reorganizaciju i rad četničkih i prekih sudova i time se solidarisao sa ubistvima koja su četnici pod vidom suđenja vršili nad narodom;

...

Izloženim radnjama optuženi Mihailović, Moljević, Žujović, Topalović, Vilović, Radić, Vranješević, Glišić, Jovanović, Dlobodan, Purić, Ninčić, Živković, Knežević Radoje, Gavrilović, Knežević Živan, Fotić, Jovanović Dragomir, Dinić, Jonić, Dokić, Mušicki i Pavlović izvršili su krivična dela izdaje i ratnih zločina iz člana 3 tačka 3, 4 i 6 Zakona o krivičnim delima protiv naroda i države a optuženi Mihailović, Vranješević i Mušicki još i krivična dela organizovanja oružanih bandi u cilju nasilnog obaranja postojećeg državnog uređenja iz člana 3 tačka 7. istog Zakona, otpuženi Marković i Kumanudi izvršili su krivična dela izdaje i ratnih zločina iz člana 3. tačka 3, 6 Zakona o krivičnim delima protiv naroda i države i optuženi Marković još i krivično delo iz člana 2 Zakona o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i razdora.

Sa napred izloženog a na osnovu citiranih zakonskih propisa i člana 4 Zakona o krivičnim delima protiv naroda i države, a optuženi Kumanudi na osnovu člana 6 (Istoga Zakona, člana 5. Zakona o krivičnim delima protiv naroda i države u vezi člana 16. Zakona o državljanstvu FNRJ i člana 1, 3, 5 i 6 Zakona o vrstama kazne – SUD

OSUĐUJE

1) MIHAILOVIĆA DRAGOLJUBA – DRAŽU na kaznu SMRTI STRELJANJEM, trajan gubitak političkih i pojedinih građanskih prava i konfiskaciju celokupne imovine;

2) MOLJEVIĆA STEVANA na kaznu LIŠENJA SLOBODE SA PRINUDNIM RADOM u trajanju od 20 godina, gubitak političkih i pojedinih građanskih prava sem roditeljskih u trajanju od deset godina i na konfiskaciju celokupne imovine. Kazna lišenja slobode s prinudnim radom ima mu se računati od 3. septembra 1945 godine kada je i slobode lišen;

...

(AOS, Ča, k. 304, reg. br. 1/8)

SVEDOK LATIF LOJO IZ FOČE NA SUĐENJU DRAŽI MIHAILOVIĆU

»MENI SU PRESEKLI GRKLJAN I ZAKLALI MI ČETVORO DECE«

U sudnicu ulazi drugi svedok iz Foče, Latif Lojo, zemljoradnik. Pretsednik mu uzima generalije i pita ga.

– Imate li dece?

– Imao sam petoro, sad imam jedno, a četvoro su zaklali četnici. Drugog dana Božića 1942. upali su oko šest časova uveče četnici u Latifovu kuću. Porodica je bila za večerom. Latifa su odveli, vezali ga sa još sedam njegovih rođaka i oterali u šumu.

– Počeli su da nas kolju. Meni su presekli grkljan. Dvadeset pet dana nisam mogao ništa da jedem. Šest mojih drugova ubili su. Onda su mi četnici zaklali četvoro dece.

– Koliko su bila stara deca?

– Mlađe je bilo tri godine žensko, drugo je bilo od šest godina muško, treće od deset godina muško i četvrto od dvanaest godina žensko.

– Jesu li vam grlo potpuno prerezali?

– Jesu, nisam mogao dve godine da govorim. Iščupali su mi grkljan, a posle mi zabili nož u plećku.

– Ko je bio komandant?

– Bio je neki Obrad Tostić. On je govorio da mu je Draža Mihailović komandant.

SVEDOK SULJO ŠUKALO NA SUĐENJU DRAŽI MIHAILOVIĆU

»POKLATI MUŠKINJE SVE REDOM PREKO DVE GODINE, A ŽENSKINJE PREKO DVADESET GODINA«

Svedok Šukalo očevidac je masovnog klanja koje su četnici početkom 1942. vršili u Foči, gde su ostali 56 dana. Četnici su dovodili građane na most na Drini, vezane, u grupama od tri, pet, deset do petnaest, pa su ih tu, tako vezane, premlaćivali kundacima, boli kamama, sekli i bacali u Drinu.

– Na spisku je pisalo – priča prostodušno svedok Šukalo – da se ima poklati muškinje preko dve godine, a ženskinje preko dvadeset godina svi redom. Žene i decu su zatvarali u kuće koje su potom palili.

– Koliko je tako ljudi na mostu pobijeno?

– Poklano je u našoj Foči oko 2.000.

Svedok Šukalo dalje priča kako je narod bežao u šume, kopao skloništa i hranio se korenjem, sve dok nije došla Narodnooslobodilačka vojska.

Pokoljem u Foči rukovodio je četnički komandant Sergije Mihailović. Svedok se seća da su četnici išli pod crnim barjacima.

SVEDOK FEHIM SIJERČIĆ NA SUĐENJU DRAŽI MIHAILOVIĆU

SVEDOK KOJI JE PUKIM SLUČAJEM OSTAO U ŽIVOTU

Fehim Sijerčić živi u Goraždu, odakle je u decembru 1941. došao u Čajniče, jer je doznao da su mu brata ubili četnici. Četnici su Fehima uhvatili na putu i sa grupom seljaka zatvorili u školu u Rašćićima. U školi je bilo mnogo zatvorenika. Četnik Kojo Vuković prvo je dozvao učitelja Ibrahima Inširpašića, čije su zapomaganje zatvorenici čuli u školi. Potom je ovaj četnik izvodio jednu po jednu grupu, skidao im odela i na jednoj steni vršio streljanje, tako da su žrtve odmah padale u reku. U Fehimovoj grupi poginula su dva njegova druga, a njega je zrno okrznulo po glavi. Survao se niz stenu u vodu. Docnije je došao k sebi i slušao dalje pucnje pušaka.

– Da li je još ljudi tada pobijeno? pita pretsednik.

– Bila je puna škola i ne znam da li je ko ostao živ. Nisu samo ubijeni muslimani nego i moj komšija pravoslavni Srbin, koga su četnici streljali. Pobijena su trojica braće Petkovića, Stanetović, njegova žena i kći.

– Da li se sećate ko je bio komandant? pita branilac Joksimović.

– Risto Gavrilović, vojvoda.

SVEDOK HALIL KURTOVIĆ NA SUĐENJU DRAŽI MIHAILOVIĆU

STARCU HALILU KURTOVIĆU ČETNICI SU ZAKLALI DVA SINA I BACILI IH U REKU

Stari Halil Kurtović iz Ovčića kod Čajniča ima šezdeset i sedam godina. I on se pred sudom seća teške nesreće koja ga je zadesila. Seća se stari Halil kada su jedne večeri, u decembru 1941. upali četnici u

njegovu kući i vezali oba njegova sina, jednog od osamnaest, a drugog od šesnaest godina. Molio je i preklinjao Halil da mu ne vode sinove. Ali krvožedne zveri nisu se mogle umoliti. Sinovi su zaklani na drinskom mostu i bačeni u vodu.

– ... I druge su tada bacali u vodu, a ja mislim oko 5000, i sa druge ćuprije, završio je svoj iskaz stari Halil.

Potom su četnici zapalili Halilovu kuću, a on je pobegao.

– Jesu li samo muškarce ubijali?

– Ubijali su žene, muškarce i decu, sve što nije izbeglo.

SVEDOK JOZO UROŽNIK NA SUĐENJU DRAŽI MIHAILOVIĆU

U ZAJEDNICI ČETNICI I ITALIJANI POKLALI SU U OKOLINI PROZORA 2 500 MUSLIMANA I HRVATA

Četnici Petra Baćovića ubili su u okolini Prozora, zajedno sa Italijanima, oko 2 500 muslimana i Hrvata među kojima je bilo žena, dece i staraca i tom prilikom su veliki broj sela popalili.

Seljak, Hrvat Jozo Urožnik iz Ploče kod Prozora, u beloj košulji sa širokim rukavima, bez desne ruke, koju je izgubio za vreme ovoga pokolja, opisuje strašne doživljaje. U njihovo selo prvo su dolazili četnici radi pljačke. Najviše su im tom prilikom uzimali gotov novac. Zatim su ih pozvali na zbor. Polazeći na zbor gledali su kako gore kuće njihovih komšija. Posle svršenog zbora seljake su postrojavali i na njih pucali.

Svedoka Jozu zrno je pogodilo u desnu ruku i on je počeo bežati. Krio se po potocima i urvinama. Iz svoga skloništa posmatrao je kako prolaze četnici, pešaci i konjanici, čuo ih je kako se dovikuju, kako urlaju, kao da idu sa kakve bogate gozbe. Otišli su u pravcu Prozora. Kada se Jozo vratio u selo samo je zatekao zgarište.

– Da li je u okolnim selima bilo isto takvih događaja?

– Bilo je takvih događaja u selu Goraždu, u Kovačevu Polju, u Višnjevu, u Dubu, u Ljubišu, u Prozoru.

– Jesu li to bili četnici?

– Jesu četnici pod okupatorom, pod Italijanima.

– Jesu li došli zajedno s Italijanima?

– Italijani su došli u Prozor sa desne strane, a oni su otišli preko planine.

Tužilac Minić postavio je nekoliko pitanja svedoku, pa je u vezi s dobijenim odgovorima konstatovao da se sve to poklapa sa dokumentima kojima on raspolaže.

O tome takođe postoji i dokumenat majora Baćovića kao komandanta Hercegovine, koji kaže da su četnici krenuli u pravcu Prozora i da je ubijeno 2500 Hrvata.

VOJNO TUŽILAŠTVO JUGOSLOVENSKE ARMIJE – VRHOVNOM SUDU FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE BEOGRAD, 31. MAJ 1946. GODINE

Izvod iz optužnice protivu Mihailović Dragoljuba–Draže i dr Moljević Stevana

VOJNO TUŽIOŠTVO
JUGOSLOVENSKE ARMIJE
Br. 711/46
31. maja 1946. g.
Beograd

VRHOVNOM SUDU FEDERATIVNE NARODNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE – VOJNO VEĆE

BEOGRAD

Na osnovu člana 46. Zakona o uređenju narodnih sudova i člana 14. alineje 2. Zakona o krivičnim delima protiv naroda i države, a u smislu člana 7. i člana 19. Zakona o uređenju i nadležnosti vojnih sudova u Jugoslovenskoj armiji podnosim tome Sudu

OPTUŽNICU

protivu sledećih lica:

1. MIHAILOVIĆ DRAGOLJUBA–DRAŽE, rođen 27. aprila 1893. godine u Ivanjici, od oca Mihaila i majke Smiljane rođene Petrović, Srbin, jugoslovenski državljanin, oženjen, otac dvoje dece, pre rata bio pukovnik bivše jugoslovenske vojske, a u toku okupacije proizveden u čin armijskog generala, bio ministar vojni izbegličke vlade i načelnik štaba Vrhovne komande takozvane jugoslovenske vojske u otadžbini – sada u zatvoru;

2. Dr. MOLJEVIĆA STEVANA, rođen 6. januara 1888. godine u Rudom, od oca Jovana i majke Mitre rođene Babić, oženjen, otac dvoje dece, svršio pravni fakultet u Zagrebu, Srbin, jugoslovenski državlja-

nin, pre rata bio advokat u Banjaluci, a za vreme okupacije bio član štaba Vrhovne komande DM – sada u zatvoru;

3. ŽUJOVIĆ MLADENA, rođen 5. juna 1895. godine u Beogradu, od oca Jevrema i majke Danice, pre rata bio advokatski pripravnik u Beogradu, Srbin, jugoslovenski državljanin, odsutan – sada u inostranstvu;

RATNI ZLOČINI

41) Mihailović je putem bezbrojnih raspisa, naredaba, radiograma, direktiva, upućivanih svim njegovim komandantima, kao i pojedinim komandantima u konkretnim slučajevima, počev od jeseni 1941, izdavao stroga naređenja da bez milosti uništavaju sve borce Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, zarobljene i ranjene borce, sve simpatizere Narodnooslobodilačkog pokreta, svakog onoga ko ma čime pomaže Narodnooslobodilačku vojsku i partizanske odrede, nazivajući u svojim depešama, raspisima i direktivama sve pripadnike Narodnooslobodilačkog pokreta komunistima, boljševicima, ustaško-boljševičkim bandama, i tako dalje.

42) Mihailović je takođe izdavao naređenja svojim komandantima da uništavaju muslimane (koje je on nazivao Turcima) i Hrvate (koje je on izjednačivao sa ustašama).

43) Mihailović je bio uveo u primenu metodu ubijanja ljudi bez suda i ma kakvog ispitivanja krivice. Osude na smrt izricao je on, a to pravo bio je preneo i na sve svoje komandante korpusa, brigada, pa i bataljona. Osuđene na smrt stavljao je pod slovo »Z«.

44) Za izvršenje smrtnih osuda po metodi slova »Z« (slovo »Z« je početno slovo od reči *zaklati,* a lice stavljeno pod slovo »Z« moralo je biti zaklano), Mihailović je dao direktivu da svaka njegova brigada formira »crne trojke« koje su konspirativno radile. Po Mihailovićevim direktivama komandanti brigada su u »crne trojke« odabirali krvoločne ljude koji su stupanjem u »crnu trojku« davali pristanak da izvrše svako naređenje bez pogovora, a da u slučaju neizvršenja naređenja budu streljani. Mihailović je, šta više, davao »crnim trojkama« direktive kako treba da kolju. Šef četničkih »crnih trojki« u Jugoslaviji bio je sam Mihailović.

45. Pored »crnih trojki«, Mihailović je mnogo puta izdao naređenja da svaki komandant korpusa formira leteće brigade, kojima je dao isključivo u zadatak da očiste svoj teren od partizana (ili, kako on to kaže, komunista) i njihovih simpatizera i svih drugih elemenata koji se ne slažu sa njegovom organizacijom, a da se ne upuštaju ni u kakve sukobe sa okupatorom.

46) Izvršujući Mihailovićeva naređenja, njegovi komandanti korpusa i brigada, njegovi korpusi i brigade, njegove »crne trojke« i leteće

brigade, izvršile su u toku rata i okupacije bezbroj raznovrsnih ratnih zločina u svim krajevima Jugoslavije, u Srbiji, Crnoj Gori, Sandžaku, Bosni, Hercegovini, Hrvatskoj (naročito u Dalmaciji i Lici) i Sloveniji, pa su tako:

U novembru 1941. četnici su streljali u selu Brajićima (srez takovski) na mestu zvanom Drenovi Vrh oko 500 zarobljenih partizana i pristalica oslobodilačke borbe. Mesto na kome su partizani streljani nalazi se na kratkom ostojanju od Ravne Gore na kojoj se nalazio Mihailović sa svojim štabom.

U noći između 13. i 14. novembra 1941. predao je četnički komandant Jovan Škava po Mihailovićevom naređenju oko 365 partizana Nemcima u selu Slovac (blizu Valjeva), koje su Nemci odveli u Valjevo i streljali u blizini Valjeva, na mestu zvanom Krušik.

Početkom novembra 1941. Mihailovićev komandant Ajdačić zaklao je 13 partizanskih simpatizera u blizini Kosjerića, na mestu zvanom Ridovi, među kojima i učiteljice Jelenu Subić–Gmizović i Milevu Kosovac koje su četnici, pre nego što su ih zaklali, silovali i unakazili usijanim gvožđem.

Na dan 4. novembra 1941. četnici su ubili blizu Ravne Gore oko 30 partizana koje su bili na prevaru zarobili, među kojima je bilo 18 devojaka koje su bile upućene u Užice za bolničarke.

U decembru 1941. Mihailovićevi četnici streljali su, zajedno sa Nemcima, u Čačku, samo u jedan mah, 80 pripadnika Narodnooslobodilačkog pokreta.

U decembru 1941. u srezu požeškom radio je mešoviti nemačko-četnički sud koji je samo u jedan mah osudio na smrt 12 pristalica partizana.

U decembru 1941. i tokom januara 1942. četnici su poklali preko dve hiljade muslimana – ljudi, žena i dece iz okoline Foče, Čajniča i Goražda. Klanja su vršili na mostovima na Drini u Foči i Goraždu.

U toku decembra 1941. i tokom cele 1942. Mihailovićevi »legalizovani« četnici pohapsili su i predali Nemcima u raznim krajevima Srbije hiljade pristalica partizana, koje su Nemci streljali u logorima Banjici, Šapcu, Nišu, Užicu, Čačku i drugim, a pored toga sami četnici su poubijali hiljade pristalica partizana, opljačkali mnoga sela, batinali hiljade ljudi, a veliki broj žena i devojaka iz partizanskih porodica silovali.

Na dan 1. aprila 1942. četnici Rada Radića pobili su u Jošavci 20 ranjenih partizana, a među njima i teško ranjenog doktora Mladena Stojanovića.

Aprila 1942. četnici Lazara Tešanovića i Rada Radića (koji su se tada bili stavili pod komandu Mihailovićevog kapetana Račića) ubili su 70 ranjenih partizana.

Krajem aprila 1942. Spasoje Dakić, komandant jednog Mihailovićevog bataljona u istočnoj Bosni, ubio je engleskog majora Terensa Atertona i jednog njegovog radiotelegrafistu, engleskog narednika.

Juna 1942. Mihailovićevi četnici su u okolini Gacka u selu Izgori zapalili bolnicu sa 10 teških partizanskih ranjenika.

Juna 1942. Mihailovićev odred pod komandom kapetana Đukića Vladimira izveo je iz zatvora u Nikšiću 25 pristalica Narodnooslobodilačkog pokreta i zajedno sa Italijanima, streljao.

Avgusta 1942. Mihailovićev komandant Baćović ubio je simpatizere NOP-a Rada Pravicu, sudiju, Tomu Galepa, Jovu Ljubibratića, Budimira Ukropinu i Tasu Kosovića.

Avgusta 1942. Mihailovićevi četnici pod komandom Petra Baćovića, prilikom zauzeća Foče, zaklali su u Foči, i u grupi sela koja se skupa nazivaju Bukovica, oko 1 000 lica muslimanske veroispovesti, među kojima je bilo oko 300 žena, dece i staraca.

Avgusta 1942. na terenu oko Ustikoline i Jahorine (istočna Bosna) Mihailovićevi četnici pod komandom majora Zaharija Ostojića i Petra Baćovića zaklali su oko 2 500 lica muslimanske veroispovesti, a sela popalili.

Septembra 1942. četnici Petra Baćovića ubili su u Makarskoj 900 Hrvata, nekoliko katoličkih sveštenika žive odrali i 17 sela zapalili.

Oktobra 1942. četnici Petra Baćovića ubili su u okolini Prozora, zajedno sa Italijanima kojima je komandovao italijanski poručnik Viđak, oko 2 500 muslimana i Hrvata, među kojima je bilo žena, dece i staraca, a veliki broj sela popalili.

U oktobru 1942. četnici Petra Baćovića ubili su u selu Gata, Niklice i Čišlo (sva sela u Dalmaciji), zajedno sa Italijanima, 109 Hrvata kao simpatizere NOP-a.

U jeseni 1942. u Drežnici (Hercegovina) četnici iz okoline Gacka pri pokretu za Prozor zaklali su 100 lica muslimanske veroispovesti.

Decembra 1942. u selu Brainci (Mrkaić, istočna Bosna) i okolnim selima, četnici Mihailovićevog komandanta Rajka Čelonje ubili su 160 seljaka i popalili selo Braince i još nekoliko sela. Među pobijenima bilo je i žena i dece.

U januaru 1943. Mihailovićevi četnici su ubili u selu Banji (kod Aranđelovca) protu Isakovića i još 18 pristalica partizana.

Januara 1943. zaklao je major Cvetić 16 zarobljenih partizana u okolini Užica.

Januara 1943. pod komandom Komarčevića Mihailovićevi četnici su zaklali 72 simpatizera partizana u srezu posavskom.

Januara 1943. četnici Pavla Đurišića ubili su u srezu bjelopoljskom oko 400 muškaraca i oko 1 000 žena i dece muslimanske veroispovesti.

U februaru 1943. četnici, pod komandom Zaharija Ostojića, Petra Baćovića, Pavla Đurišića, Voje Lukačevića, Vuka Kalaitovića i drugih, u srezovima pljevaljskom, čajničkom i fočanskom zaklali su 1 200 muškaraca i 8 000 staraca, žena i dece i opljačkali, pa potom spalili, oko 2 000 domova.

Polovinom jula 1943. u selu Cikoti (istočna Bosna) četnici su otkrili 80 ranjenika Prve proleterske divizije, oduzeli im oružje, a sutradan doveli Nemce koji su ih poubijali, a zatim spalili.

Jula 1943. u Bišini (Birač) četnici su otkrili 120 ranjenika Prve i Druge proleterske brigade i izdali ih Nemcima koji su ih pobili.

Decembra 1943. četnički komandant, major Petrićević, streljao je u Kolašinu 28 zarobljenih partizana i šest seljaka, pristalica partizana.

Decembar 1943. četnički komandant Živan Lazović zaklao je u selu Selevcu (beogradskog okruga) 15 seljaka, pristalica partizana.

Decembra 1943. zaklali su četnici u okolini Bosanskog Grahova 137 zarobljenih partizana.

Decembra 1943. zaklali su četnici u selu Tičevu, kod Drvara, 28 zarobljenih partizana.

Decembra 1943. zaklali su četnici u Zeti (Crna Gora) 8 seljaka, delegata na Prvoj antifašističkoj skupštini Crne Gore.

Decembra 1943. zaklali su četnici Nikole Kalabića u selu Kopljarima (kod Aranđelovca) 24 seljaka, pristalica partizana.

Decembra 1943. streljali su četnici Vuka Kalaitovića u srezu sjeničkom (Sandžak) 18 pristalica partizana.

Decembra 1943. četnici pod komandom potpukovnika Miodraga Paloševića i majora Svete Trifkovića zaklali su u selu Vraniću (srez posavski, okrug beogradski) 72 lica, među kojima i jedno dete od dve godine, drugo od 3 meseca. Jednu od žrtava su kastrirali. Pored toga opljačkali su veliki broj seljačkih domova.

Od meseca jula 1941. do marta 1943. Mihailovićevi četnici, pod komandom Pavla Đurišića, osudili su na smrt i streljali oko hiljadu crnogorskih partizana i seljaka zbog toga što su učestvovali u oslobodilačkom ustanku u Crnoj Gori.

Na dan 29. aprila 1944. četnički odredi kapetana Živojina Lazovića, majora Svetislava Trifkovića, Kalabića Nikole, Bojovića Dragutina, Bogićevića Svete, Dokmanovića Radovana i Radićevića Svete u selu Drugovcu (srez podunavski, okrug beogradski) zaklali su 73 lica, među kojima i devet žena. Tom prilikom teško su zlostavljali 37 drugih lica i opljačkali, pa potom popalili 220 domova.

Aprila 1944. četnici su kod Bajine Bašte zaklali osam simpatizera partizana.

Maja 1944. četnici Dragutina Keserovića pronašli su na Jastrepcu partizansku bolnicu, pa su streljali oko 24 ranjenika i četiri bolničarke.

Maja 1944. četnici sa Majevice otkrili su u Semberiji partizanske bolnice i ubili oko 300 teških ranjenika.

U leto 1944. četnici su u selu Balinoviću živoga pekli pred 20 ljudi Živana Đurđevića, seljaka iz sela Balinovića, a potom zaklali njega i njegovog sina.

Početkom avgusta 1944. Dušan Radović, zvani Kondor, komandant Mihailovićevog zlatiborskog korpusa, zaklao je dva američka avijatičara fracuskog porekla koji su se bili prinudno spustili padobranima kod reke Lima.

Avgusta 1944. četnički odred Bogićevića Svete uhvatio je u selu Sepcima (okrug beogradski) Sremčevića Savu, Vojinović Konstantina, Radojević Iliju i Jakovljević Iliju i, pošto ih je teško mučio da bi im iznudio priznanje o saradnji sa partizanima, svu četvoricu je zaklao.

47) Nabrojani zločini su samo mali deo zločina koje su Mihailovićevi četnici, sprovodeći njegova naređenja i direktive, izvršili u svim krajevima Jugoslavije.

Pored toga, desetine hiljada ljudi četnici su zlostavljali i batinali, a u Crnoj Gori su bili uveli specijalni sistem batinjanja pomoću »roglje«.

Mihailovićevi komandanti dostavljali su spiskove pristalica partizana okupatorima i kvislingovcima na osnovu kojih su ljudi bili hapšeni i streljani. Naročito je Mihailovićeva beogradska organizacija tesno sarađivala sa Specijalnom policijom na uništavanju pristalica partizana u Beogradu.

B.

1) MOLJEVIĆA STEVANA, ŽUJOVIĆA MLADENA i TOPALOVIĆA ŽIVKA zato što su se primili dužnosti članova izvršnog odbora takozvanog centralnog nacionalnog komiteta – vrhovnog političkog rukovodstva izdajničke četničke organizacije u Jugoslaviji i tu dužnost vršili, i to: MOLJEVIĆ STEVAN od početka 1942. sve do raspada četničke organizacije u proleće 1945, ŽUJOVIĆ MLADEN od leta 1941. do svog bekstva iz zemlje septembra 1943, TOPALOVIĆ ŽIVKO od kraja januara 1944. do leta 1944. godine, kada je od strane Mihailovića upućen u inostranstvo na rad. Kao članovi izvršnog odbora takozvanog CNK Moljević, Žujović i Topalović su, sarađujući najtešnje sa Mihailovićem, rukovodili izdajničkom četničkom organizacijom. Za sve vreme dok su bili članovi izvršnog odbora takozvanog CNK dobijali su od Mihailovića sve depeše i izveštaje četničkih komandanata i

političkih funkcionera, što su stizale Vrhovnoj komandi i takozvanom CNK, proučavali su te depeše i izveštaje i na sastancima sa Mihailovićem donosili odluku o svim pitanjima u vezi sa razvojem političke situacije kao na primer: o vezama sa okupatorom, o vezama sa drugim slugama okupatora, o vezama sa inostranstvom, o opštoj liniji izdajničke i zločinačke četničke propagande, o vezama i saradnji sa jugoslovenskom izbegličkom vladom sa kojom su održavali redovno vezu pomoću radiograma i kurira, i tako dalje.

Te svoje odluke dostavljali su četničkim komandantima i drugim četničkim funkcionerima, koji su, sprovodeći u život te odluke, i postupajući po direktivama dobijenim od izvršnog odbora CNK i vrhovne četničke komande, sarađivali sa okupatorima u borbama protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda, ubijali i zlostavljali sve one koji su učestvovali u oslobodilačkoj borbi protiv okupatora, ili pomagali ma čime tu oslobodilačku borbu, i istrebljivali Hrvate i muslimane, sarađujući u isto vreme sa Pavelićevim ustašama i svim drugim domaćim slugama okupatora.

2) MOLJEVIĆ STEVANA, ŽUJOVIĆ MLADENA i TOPALOVIĆ ŽIVKA još i zato što su pored dela pod I/B1 izvršili svaki posebno još i sledeća krivična dela, i to:

a) MOLJEVIĆ STEVAN razradio je direktive za organizaciju i rad četničkih takozvanih ravnogorskih odbora na osnovu kojih su četnici sproveli organizaciju »ravnogorskih odbora« po selima i gradovima i na osnovu kojih su ti četnički odbori razrezivali po selima i gradovima rekvezicije u naturi i novcu u korist izdajničke četničke organizacije, prikupljali i predavali četničkim vojnim formacijama hranu, novac i druge stvari, prikupljali podatke u selima i gradovima o ljudima koji pomažu oslobodilačku borbu protiv okupatora i predavali te podatke četničkim komandantima koji su, koristeći se tim obaveštenjima, pomoću svojih »crnih trojki« vršili ubistva simpatizera partizana i svih drugih ljudi koji su ma čime pomagali oslobodilačku borbu protiv okupatora, i tako dalje.

Zajedno sa Mihailovićem, Topalovićem i Vilovićem, učestvovao je na sastanku u selu Orovici, decembra 1943. na kome je doneta odluka o sazivu kongresa u selu Ba. Rukovodio je svim pripremama za kongres predstavnika četnika i izvesnog broja ljudi iz vođstva bivših političkih stranaka, a takođe je rukovodio i samim kongresom, koji je održan krajem januara 1944. Učestvovao je u redigovanju rezolucije i ušao je u »odbor trojice«, koji je dobio za zadatak da proširi NCK, pa je izabran i za predsednika izvršnog odbora NCK.

Radeći u svojstvu člana izvršnog odbora takozvanog CNK rukovodio je četničkom propagandom, dogovarajući se sa optuženim Miha-

ilovićem. Od proleća 1943. kada je potisnuo u drugi red Dragišu Vasića i postao prvi saradnik optuženog Mihailovića u rukovođenju četničkom organizacijom pa sve do proleća 1945. određivao je liniju i parole četničke propagande, koja je širila u masama duh izdaje otadžbine i potstrekivala sve i svakog na vršenje ubistava onih, koji su ma čime pomagali oslobodilačku borbu naroda Jugoslavije i na istrebljivanje Hrvata i muslimana. Sam je pisao proglase od kojih je neke optuženi Mihailović samo potpisivao (kao na primer proglas od 1. decembra 1943), davao je izjave upućene narodu u zemlji i svetskoj javnosti, govorio na zborovima. Napisao je veliki broj članaka u četničkim listovima »Ravna gora« i »Ujedinjeno srpstvo«. Od proleća 1943. bio je urednik centralnog četničkog organa, lista »Ravna Gora«. Urednicima četničkih listova, koji su kod njega dolazili radi prijema direktiva, davao je uputstva za rad o tome kakva treba da bude sadržina četničkih listova (kao na primer urednicima četničkih listova: »Glas Cera«, »Glas Topole« i dr).

b) ŽUJOVIĆ MLADEN je maja 1943. otišavši u Dalmaciju kao delegat vrhovne Mihailovićeve komande za Dalmaciju, zapadnu Bosnu i Liku, preuzeo sve poslove koje je sve do svoje smrti vodio Ilija Trifunović-Birčanin. Na osnovu sporazuma, koji je Trifunović sklopio sa italijanskim okupatorima još 1941. i 1942. godine, a kojih se i ŽUJOVIĆ u svemu pridržavao, on je, kao komandant svih četničkih odreda u Dalmaciji, zapadnoj Bosni i Lici, nastavio najtešnju saradnju sa italijanskim okupatorima u borbi protiv Narodooslobodilačke vojske i partizanskih odreda i sve do kapitulacije Italije održavao je neprekidno veze sa štabovima italijanskih jedinica. U nekoliko mahova sastao se sa italijanskim generalom Spigom, sa kojim je ugovorio da Italijani daju četnicima oružje i municiju i da četničke i italijanske jedinice preduzimaju zajedničke operacije protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda.

v) TOPALOVIĆ ŽIVKO je u dogovoru sa agentom Gestapoa i bivšim pretsednikom komesarske uprave u Srbiji, Milanom Aćimovićem, organizovao u Beogradu niz sastanaka izvesnog broja ličnosti iz vođstva bivših političkih partija, na kojim sastancima su doneli odluku da stupe u saradnju sa optuženim Mihailovićem i odredili su TOPALOVIĆA da, zajedno sa Aleksandrom Popovićem-Šacom i Branom Ivkovićem odu kod Mihailovića da mu ponude saradnju.

Decembra 1943. TOPALOVIĆ je zajedno sa Aleksandrom Popovićem-Šacom i Branom Ivkovićem otišao kod Mihailovića, i sastavši se sa Mihailovićem, Moljevićem i Vilovićem u selu Orovici (srez azbukovački), sporazumeo se sa njima da sazovu kongres na kome treba da učestvuju delegati četničke organizacije i izvestan broj ljudi iz vođstva

bivših političkih partija, u cilju da sa tim kongresom u zemlji i inostranstvu podigne ugled izdajnika Mihailovića koji je već bio kompromitovan kao saradnik okupatora i težak ratni zločinac, kako u zemlji tako i u inostranstvu, a da u isto vreme, koliko–toliko, paralizuju veliki uticaj na javno mnenje u zemlji i inostranstvu zasedanja AVNOJ-a, održano 29. novembra 1943. u gradu Jajcu, u Bosni.

Na ovom sastanku sa Moljevićem, Vilovićem i Mihailovićem, TOPALOVIĆ je izneo projekat »rezolucije« koja je trebala da bude primljena na kongresu. Taj projekat napisao je TOPALOVIĆ u Beogradu zajedno sa nekoliko bivših političara iz Beograda. Zajedno sa Mihailovićem, Moljevićem i Vilovićem redigovao je taj projekat »rezolucije« i u toj njihovoj zajedničkoj redakciji ta »rezolucija« je bila podneta kongresu koji je krajem januara 1944. održan u selu Ba.

Na kongresu u selu Ba TOPALOVIĆ je održao govor o političkoj situaciji. Njegov govor je bio glavni referat na kongresu.

I njegova »rezolucija« i njegov govor na kongresu u selu Ba bili su upravljeni protiv oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije i sračunati na to da olakšaju i prikriju njihovu i Mihailovićevu saradnju sa okupatorom i drugim domaćim slugama.

Na kongresu u selu Ba izabran je za člana »odbora trojice« koji je do juna 1944. bio vrhovno političko rukovodstvo četničke organizacije.

U aprilu 1944. po nalogu dobijenom od Mihailovića, sastao se sa savetnikom upravnog štaba nemačkog vojnog zapovednika za Srbiju Šterkerom i Milanom Aćimovićem. Pored njega od strane Mihailovića na sastanku su učestvovali Mihailovićev komandant Srbije general Trifunović i komandant Prvog ravnogorskog četničkog korpusa kapetan Predrag Raković. Na tom sastanku TOPALOVIĆ je zajedno sa Trifunovićem i Rakovićem tražio od Nemaca da liferuju četnicima oružje i municiju, a obećavao Nemcima da će četnici zajedno sa njima voditi borbu protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda. Na sastanku je došlo do sporazuma i, posle tog sastanka, četnici su primili od Nemaca velike količine oružja i municije.

3) MOLJEVIĆ STEVANA i TOPALOVIĆA ŽIVKA još i zato što su 28-30. juna 1944. organizovali prošireni takozvani CNK u koji su uveli polovinu predstavnika četničke organizacije, a polovinu članova iz vođstava bivših političkih partija. Na tom sastanku izabran je izvršni odbor CNK, koji je od tada bio vrhovno političko rukovodstvo izdajničke četničke organizacije. I MOLJEVIĆ i TOPALOVIĆ su na tom sastanku bili izabrani i primili dužnosti članova izvršnog odbora i to MOLJEVIĆ dužnost pretsednika izvršnog odbora. Pored toga, na sastanku su doneli niz drugih odluka koje su bile uperene protiv oslobodi-

lačke borbe naroda Jugoslavije i kojima su išli na to da prikriju svoju i Mihailovićevu saradnju sa okupatorom.

4) ŽUJOVIĆA MLADENA i TOPALOVIĆA ŽIVKA još i zato što su krajem 1944. organizovali u inostranstvu takozvani Centralni nacionalni komitet i rukovodili tim komitetom. Preko tog komiteta vršili su propagandu protiv oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije i pokušavali da prikriju od inostranog javnog mnenja svoju i Mihailovićevu saradnju sa okupatorom, nastojeći da steknu podršku kod izvesnih krugova u inostranstvu. Pored toga, još dok je rat trajao, radili su na okupljanju i organizovanju u inostranstvu izbeglih iz Jugoslavije saradnika okupatora u cilju da ih upotrebe za borbu protiv naroda Jugoslavije.

5) VILOVIĆA ĐURU zato što je u jesen 1942. godine stupio u četničku organizaciju u Splitu, koja je javno i otvoreno sarađivala sa italijanskim okupatorima u borbi protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda. Mada je video da četnički komandant za Dalmaciju, Liku i zapadnu Bosnu, Ilija Trifunović-Birčanin, sedi sa svojim štabom u Splitu pod zaštitom italijanskih karabinjera, VILOVIĆ je, stupivši u četničku organizaciju, pisao članke u lokalnim listovima splitskih četnika (kao na primer u listu »Krik iz jame«) koji su bili upereni protiv narodnooslobodilačke borbe naroda Jugoslavije i sračunati na raspaljivanje bratoubilačke borbe i pomaganje italijanskim okupatorima u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta.

U martu 1943. iz Splita je otišao u Vrhovnu komandu Dragoljuba Mihailovića, gde je ostao i radio na razvijanju četničke propagande pomažući optuženom Moljeviću. Takođe je pisao članke u četničkim listovima »Ravna Gora« i »Ujedinjeno srpstvo«. Svojim člancima pozivao je na ugušenje oslobodilačke borbe protiv okupatora, raspaljivao bratoubilačku borbu i prikrivao saradnju četničke organizacije kojoj je i sam pripadao, sa okupatorima u borbi protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda.

Zajedno sa Mihailovićem, Moljevićem, Topalovićem i drugim, decembra 1943, na sastanku u selu Orovici, učestvovao je u donošenju odluke o sazivu kongresa u selu Ba i u redigovanju rezolucije koju je taj kongres primio.

Krajem juna 1944. primio se dužnosti člana takozvane CNK i na sastanku 28-30. juna izabran za predsednika propagandnog odbora CNK, pa je od tada, pa sve do proleća 1945, rukovodio četničkom propagandom dajući direktive urednicima četničkih listova da štampaju članke takve sadržine koji će raspirivati borbu protiv Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda i pozivati mase da pristupaju iz-

dajničkoj i zločinačkoj četničkoj organizaciji koja je otvoreno sarađivala sa okupatorima u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta.

6) MOLJEVIĆ STEVANA i VILOVIĆ ĐURU još i zato što su:

Organizovali kongres četničke štampe koji je održan septembra 1944. u selu Ježevici (kod Čačka). VILOVIĆ je predsedavao kongresu, a MOLJEVIĆ je održao govor sa temom »Ideologija ravnogorskog pokreta«. Rukovodiocima četničke štampe na tom kongresu su dali direktive da što više pojačaju propagandu u masama za pristupanje izdajničkoj četničkoj organizaciji, a protiv oslobodilačke borbe koju je vodila Narodnooslobodilačka vojska i partizanski odredi Jugoslavije, boreći se protiv okupatora i svih domaćih slugu.

Učestvovali su na sednicama od 20. do 23. jula 1944. i od 6. do 10. septembra 1944. u selu Pranjanima, na sednicama u Okruglici, Srednjem i Kožuhama krajem 1944. i početkom 1945. i na svim drugim sednicama koje su održane posle bekstva četnika u Bosnu. Na svim ovim sednicama učestvovali su u donošenju odluka kojima se išlo na prikrivanje otvorene saradnje čitave četničke organizacije pred domaćim i stranim javnim mnenjem, na raspaljivanje bratoubilačke borbe, na pomaganje okupatorima u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta u Jugoslaviji...

(AOS, Ča, k. 304, reg. br. 1/8)

IZ SASLUŠANJA dr MEHMEDA ALAJBEGOVIĆA, 6. FEBRUAR 1947.

...

Koja su društva i organizacije pomagale u Ministarstvu skrbi za postradale krajeve u radu oko izbjeglica?

Kada sam preuzeo novoosnovano ministarstvo skrbi utvrdio sam da je društveni odjel ministarstva zdravstva i udružbe koje je do osnivanja ministarstva skrbi vršilo zapravo poslove koji su stavljeni u dužnost novom ministarstvu, bilo u svom radu oko izbjeglica tijesno povezano sa društvom »Caritas«, »Narodna uzdanica«, »Merhamet«, kao i sa nekim redovima katoličkih časnih sestara. Ta su društva i kasnije nastavila suradnju sa ministarstvom skrbi, jer ministarstvo skrbi nije moglo postaviti na terenu tako jak aparat koji bi mogao naročito o djeci voditi potrebnu brigu. Definitivnu skrb o djeci, njihovom odgoju i izgradnji čovjeka, imalo je ministarstvo zdravstva i udružbe u smislu

samog slova zakona. Ministarstvo skrbi je prihvaćalo prema svojim mogućnostima nezbrinutu djecu na terenu, te je upućivalo ministarstvu zdravstva i udružbe u njegove domove, gdje je bilo mjesta, dajući pri tome iz svojih sredstava ministarstvu zdravstva i udružbe za porasli broj pitomaca potrebne kredite, ili je bilo prisiljeno tu novo pridošlu djecu smještavati u svoje novo osnovane domove, ili ih hraniti u obdaništima ili kuhinjama. Navedena društva su pomagala izbjeglice, zapravo ponajviše izbjegličku djecu dijelom iz svojih sredstava, a prema potrebi davalo im je također ministarstvo skrbi povremenu pomoć u novcu i u robi. Kada su djeca smještena u domove spomenutih društava, ta društva su preuzimala brigu za skrb i odgoj djece, pod nadzorom ministarstva zdravstva i udružbe.

Jeste li vi kao ministar skrbi javno istupao, gdje, kada i kojom prilikom?

Prvi put sam kao ministar skrbi javno nastupio u mjesecu augustu u pozorištu u Banja Luci godine 1943. U to vrijeme je u Banja Luci bilo oko 17.000 izbjeglica, koje su prošlu zimu došavši naglo u Banja Luku proveli pod teškim okolnostima, tako da se osjećala potreba da im se poprave životni uvjeti. Povjerenik ministarstva skrbi u Banja Luci prof. Kemal Hadžiomerspahić uređivao je te nastambe i brinuo se za izbjeglice, ali mi je predsjednik vlade u više navrata rekao da ljudi dolaze njemu i da kritiziraju stanje izbjeglica u Banja Luci, kao i rad povjerenika Hadžiomerspahića, tako da glavni ustaški stan i stožernik u Banja Luci tvrde da on daje hranu i novac i ostalo partizanima i da je i sam partizan. Predsjednik vlade me je molio da osobno odem tamo i da vidim što je na stvari. U Banja Luci sam utvrdio da je stanje izbjeglica prema općim prilikama relativno dobro i da je povjerenik Hadžiomerspahić kod ustaša loše opisan radi toga što nije htio dijeliti pomoć onako kako bi to htio ustaški stožernik u Banja Luci. Ja sam rekao Mandiću da ću u Banja Luku otići kada budem imao vremena i kada mi se pruži prilika. Jednog dana u mjesecu augustu 1943. godine saopćio mi je telefonom Mandić da u Banja Luku ide Lorković, pa ako mogu da se mogu s njime u istom zrakoplovu odvesti. Ja sam u određeno vrijeme otišao u Boro gaj i tamo sam sa Lorkovićem našao i poslanika Caschea. Lorković mi nije rekao svrhu svojeg puta u Banja Luku, ali sam u Banja Luci utvrdio da je on htio otići u Banja Luku radi dogovora o suradnji ustaša sa novim njemačkim generalom u Banja Luci. U Banja luci sam sa Lorkovićem otišao u Župz, gdje mi je Lorković rekao da ide učiniti protukolarnu vizitu njemačkom generalu, te je red i da ja idem sa njime, a nakon toga da ćemo posjetiti vjerske predstavnike u Banja Luci. Kad smo došli generalu, na tu posjetu nadovezao se razgovor između Lorkovića, Kaschea i njemačkog generala o suradnji ustaša i njemaca na području te njemačke jedinice. Bio sam prisutan kod tog

razgovora, u kojem nisam uzimao učešća, a danas se ne sjećam pojedinosti i zaključaka (napominjem da se ne sjećam da bi kakovi zaključci tamo bili doneseni, ili je cijela stvar između Lorkovića i Kaschea već u Zagrebu dogovorena) toga razgovora. Svakako držim prema mojem današnjem sjećanju da se je radilo o suradnji između Njemaca i ustaša. Kasnije smo posjetili muslimanskog i katoličkog vjerskog predstavnika.

Za vrijeme boravka u Banja Luci održali smo skupštinu u kazalištu na kojoj je govorio dr. Mladen Lorković, a nakon njega ja. Lorković mi je prije skupštine rekao, da će on govoriti o unutarnjim političkim pitanjima, a ja ako mogu štogod reći pored svog govora o skrbi, o vanjskoj politici. Lorković je u svom govoru izložio smjernice unutarnje politike NDH-a, naglasivši potrebu povjerenja naroda u državu, na dužnosti Hrvata prema svojoj državi, na zasluge ustaškog pokreta, na prijateljstvo Hrvata i Njemaca, no držim da je svakako govorio također i o poteškoćama koje NDH ima uslijed unutarnjeg stanja u zemlji. Toj skupštini prisustvovao je i Kasche. Ja sam u svom govoru predočio zadatke ministarstva skrbi oko zbrinjavanja izbjeglica te se zahvalio građanstvu Banja Luke na pažnji koje ukazuje prema izbjeglicama i na njihovom interesovanju za njih, rekavši da država koliko god htjela žrtvovati sredstva za izbjeglice, da bez ljudi dobre volje ne može postići zadovoljavajuće rezultate. Zamolio sam i nadalje da izbjeglicama posvećuju pažnju i pomognu im prema svojim mogućnostima. U daljnjem dijelu govora o vanjsko političkim pitanjima pouzdano se sjećam da sam govorio o slučaju kapitulacije Italije ironizirajući talijanskog kralja, za kojeg sam rekao da mu je Haile Selasije poručio, da ako se on bude i nadalje nazivao carem Etiopije, onda će se Haile Selasije proglasiti kraljem Italije. Taj sam detalj zapamtio, jer je izazvao priličan smijeh kod publike. To me je bila svrha da slučaj kapitulacije Italije umanjim u svome značenju, te ga prikažem kao događaj koji ne može biti odlučan za ratnu situaciju. Pretpostavljam da sam govorio o tome kako ljudi unatoč toga događaja mogu sa pouzdanjem gledati u budućnost a da li sam još nešto govorio o vanjskoj politici, ne mogu se sada sjetiti.

Istim zrakoplovom produžili smo put iz Banja Luke u Sarajevo. U Sarajevu je održana također skupština u pozorištu, na kojoj je govorio redom Lorković, ja i Vokić. Mislim da Kasche nije prisustvovao toj skupštini, već da je zrakoplovom odmah drugi dan krenuo sam u Zagreb. Lorković i ja ponovili smo takorekuć doslovce svoje govore iz Banja Luke, no držim da ja nisam spominjao vanjsku politiku. Ja sam saslušao Vokićev govor samo djelomično i napustio sam kazalište, odnosno ložu, prije nego je Vokić manji dio svog govora izrekao. Sjećam se

da je Vokić u početku svog govora napao dalmatince, hudeći njihove vojničke sposobnosti.

U novembru 1943. godine održao sam preko radio stanice u Sarajevu također jedan govor, u kojem sam istakao rad ministarstva skrbi u zbrinjavanju izbjeglica, potakao građanstvo Sarajeva da izbjeglice potpomognu, pohvalio sam rad društava »Narodne Uzdanice« i »Merhameta« oko brige za izbjeglice, pozvao, jer se tada baš radilo o nabavki tekstila za izbjeglice, one koji su na lak način došli do podržavljenih radnja, da je prvenstveno njihova dužnost da državi omogući kupnju tekstilne robe za izbjeglice, jer da će inače država biti prisiljena tu robu rekvirirati. Da li sam u svom govoru naveo razloge, zašto u Sarajevo se sleglo toliko izbjeglica, te pri tom napao NOP ili četnike, danas se više ne mogu sjetiti, no govor je objelodanjen u štampi i javno je izrečen, pa se to može lako ustanoviti. Pouzdano se sjećam da nisam tome govoru htio dati političku boju, te mi se čini da su mi neki ljudi u Sarajevu rekli da je pametno da se u političke stvari ne miješam.

Moj četvrti govor kao ministar skrbi održao sam u Bihaću. Godine 1944 u mjesecu januaru. U tom putu na Bihać bio je samnom i dr. Vjekoslav Vrančić, tadašnji ministar u Ministarstvu unutrašnjih poslova. Ja sam u Bihać išao radi opravdanih pritužba građanstva protiv rada tadašnjeg povjerenika ministarstva skrbi u Bihaću, kao i radi toga što se rad skrbi nije nekako mogao u Bihaću ukolotečiti. Svrha Vrančićevog puta je bila ta što su građani grada Bihaća, i to priličan broj istih i to onih uglednijih, uputili jedan memorandum u Zagreb, u kojem su se potužili čini mi se predsjedniku vlade na rad tamošnjeg ustaškog stožernika Baljkasa, kao i na protuzakonita, odnosno neopravdana hapšenja većeg broja osoba radi simpatiziranja sa NOP-om i potpomaganja istog. Vrančić je održao sa građanima konferenciju u pitanjima koja su se imala riješiti, a ja u pitanju poslova ministarstva skrbi i postavljanje novog povjerenika. Vrančić je također proučio spise, odnoseći se na gore navedene zatvorene osobe, te je utvrdio da ih treba pustiti iz zatvora, što je i učinio. Drugi dan smo održali govor u Bihaću, u kojem je Vrančić istaknuo da daje za pravo onima koji su memorandum u Zagreb poslali, a hudeći indirektno rad stoćernika koji se je prijetio osobama koje su potpisale memorandum. U svom govoru ja sam govorio o poslovanju moga ministarstva, u zbrinjavanju izbjeglica i to u onom smislu kako sam to učinio u prijašnjim govorima...

Koji su politički momenti rukovodili ustaše da grade i otvaraju džamiju u Zagrebu, te u kakvom je to odnosu bilo sa Pavelićevom politikom i kombinacijama prema Muslimanima?

Ideja za gradnju džamije u Zagrebu postojala je već nekoliko decenija, međutim, do gradnje nije došlo do uspostave NDH. Za vrijeme

NDH muftija Ismet Muftić postao je član I. drž. vijeća (što je prvih dana NDH), odnosno koje je bilo kao neka vlada, jer koliko se sjećam, tada nije još bila prva vlada NDH obrazovana. Sva nastojanja oko gradnje džamije koja su prije NDH ostala bez uspjeha došla su utjecajem muftije Ismeta Muftića do izražaja i bila shvačena od Pavelića, koji je ubrzo stvorio odluku da se umjetnički paviljon na ondašnjem Trgu Kulina bana pretvori u džamiju. Pored vjerske svrhe džamija je u Zagrebu, odnosno gradnja iste trebala je imati političkog odjeka među Muslimanima u NDH i pružiti im dokaz pažnje Pavelića odnosno države prema Muslimanima, o kojima se u ustaškoj štampi pisalo i govorilo u najljepšem smislu. Pavelić je sigurno time htio vezati Muslimane uza se i prikazati im se kao veliki prijatelj. Ako uočimo sva ona stradanja koja su Muslimani pretrpjeli tokom NDH i bili iskorištavani po ustašama na raznim frontovima, a i bratoubilačkim ratom u zemlji, onda nam se nastojanje Pavelića da ih što više na razne načine, pa tako i gradnjom džamije u Zagrebu veže uza se, ukazuje da je i džamija u Zagrebu trebala biti jednim od instrumenata te Pavelićeve politike prema Muslimanima.

Na koji način su ustaše nastojali popularizirati i uveličati taj događaj?

Ustaše su to htjeli uveličati putem štampe, fotoreportaže i inače putem propagande sa ciljem da se Muslimanima pokaže pažnja od strane Pavelića i države prema njima, naglasi vjerska sloboda u NDH, tim više što se u Zagrebu, koji je imao relativno mali broj muslimanskih stanovnika, ipak gradi džamija. Premda u NDH nije bilo vjerske i nacionalne slobode za sve vjere jednako, to se još više isticala gradnja džamije kao jedan gest države kojim se Muslimanima pokazuje kako se oni u NDH mogu vjerski slobodno iživljavati, a s druge strane da se Muslimane biološki iskorištavalo, uslijed čega ta propaganda i to isticanje izgleda neiskreno i tendenciozno na štetu Muslimana.

Na koji način ste vi kao ministar i Musliman pomogli ustašama u postizavanju željenog efekta sa džamijom?

Povodom otvorenja džamije ja sam kao Musliman, koji je ujedno na visokom položaju u NDH zamoljen da napišem jedan članak u novinama. To sam činio, a članak sam naravno mogao napisati jedino u povoljnom svijetlu prikazujući otvorenje džamije. Sadržaja članka se ne sjećam, a koliko mi je danas u sjećanju, držim da povodom gradnje džamije i otvorenje iste nisam među Muslimanima inače vršio nikakvu propagandu. Napominjem, da sam taj članak napisao na višekratne molbe redakcije, a ne spontano. Tim člankom sam u izvjesnoj mjeri pomogao ondašnjoj propagandi da se prikaže otvorenje džamije kao je-

dan događaj koji Muslimanima treba prikazati kao sklonu i dobronamjernu prema njima i da im ona osigurava vjersku slobodu.

Kakav je politički efekat trebalo proizvesti na Muslimane vaše nastojanje da uveličate proslavu otvorenja džamije u uniformi ministra NDH i sa fesom na glavi?

Ja sam na otvorenje džamije išao u uniformi, jer je povodom otvorenja džamije upriličena svečanost, a propis je bio doći u uniformi. Fes sam obukao za to, jer Muslimani idu kod nas u džamiju obično sa fesom na glavi i obavljaju molitvu prikrivene glave. Ja nisam imao namjeru da tako obučen, odnosno da se tako obučem u svrhu postizavanja efekta, nego kao i svi drugi obukao sam se svečano radi samog čina otvorenja. Naravno da Muslimani ministri sa fesom na glavi prigodom tog čina su mogli služiti kao vidan dokaz muslimanskoj publici kako ima Muslimana ministara i kako zaista u NDH nisu zapostavljeni...

[1] Dr. Mehmed Alajbegović je Musliman, rodom iz Bihaća, danas cca 40 godina star, ali je pravni fakultet svršio u Zagrebu i od toga vremena i živio u Zagrebu, gdje se je i oženio sa kćeri jednoga od najbogatijih zagrebačkih kućevlasnika Ferkovića (na Pavtovčaku) pa se je i sa tim saživio sa zagrebačkim životom i zagrebačkim građanskim društvom. Bio je ambiciozan pravnik i namjeravao je postati univerzitetskim prof. šeriatskog prava, pa je za vrijeme banovanja Šubašića bio dobio stipendiju za usavršavanje u studiju muslimanskog prava u Alžiru, ali se ne zna sigurno da li je bio već tamo ili je tek trebao ići. Pred slom kraljevske Jugoslavije bio je sucem upravnog suda u Zagrebu.

Za vrijeme NDH bio je najprije tajnikom u ministarstvu vanjskih poslova, a zatim generalnim konzulom u Minhenu, dok ga nije u maju 1943 godine Pavelić sasma neočekivano imenovao ministrom skrbi za postradale krajeve (to je zapravo bilo ministarstvo za bosanske izbjeglice), a još je neočekivanije bilo njegovo imenovanje ministrom vanjskih poslova, nakon smjenjivanja Perića, početkom maja 1944 god., na kojem je položaju ostao sve do kraja.

Ta njegova imenovanja mogu se svesti samo na to da je vjerovatno bio jedan od najbližih saradnika i pouzdanika potpredsjednika vlade NDH dr. Džafera Kulenovića, što se je kasnije i manifestiralo time da je u raznim ličnim razmiricama i sporovima između bosanskih Muslimana bio žilavim pobornikom Kulenovićeve grupacije.

Alajbegović je volio ugođan i miran »građanski« život, nije pravio utisak glupog čovjeka, ali sigurno nije bio ni nekakove nadprosječne inteligencije, bio je dobar činovnik, a kao ministar vanjskih poslova ukazivao je najveću brigu konzulatima i njihovoj organizaciji, a nije vjerovatno da je imao kakav bitniji upliv na važnija vanjsko-politička pitanja.

Njegove lične veze nisu konkretno poznate, ali se mogu tražiti s jedne strane među ljudima Kulenovićeve muslimanske grupacije, a s druge strane u familiji i rodbini Ferkovića u Zagrebu. Kako se lično odnosio spram svojih kolega u vladi, kao i prema ostalim predstavnicima ustaškog režima nije se imalo prilike ustanoviti.

.....

U Zagrebu 13. IX. 1946 godine

IZVOD

iz zabeleške dr Mehmeda Alajbegovića pod naslovom:
»POLITIČKA STRUJANJA MEĐU BOSANSKO–HERCEGOVAČKIM MUSLIMANIMA«
dat UDB-i Hrvatske 1947. godine

Za vrijeme turske vladavine u Bosni i Hercegovini Muslimani su bili gospodujući elemenat. U naponu otomanskog carstva koje je mačem šinulo Islam i ugrožavalo kršćanski svijet, bosansko-hercegovački Muslimani stajali su na mrtvoj straži carstva, na njegovim najistaknutijim položajima prema obranbenoj liniji kršćanske mase. Primivši Islam oni su u toj teoretskoj državnoj tvorevini zadržali svoj gospodarski i socijalni položaj, a ujedno stekli povjerenje osvajača tako, da se s vremenom Turci bosansko-hercegovačkim Muslimanima regrutovali odane vojnike, upravnike i političare. Na Porti nalazimo Muslimane iz Bosne i Hercegovine na visokim položajima, a imena nekih su postala od epohalnog značaja u povjesti otomanskog imperija. Svi ti momenti dizali su samosvjest bosansko-hercegovačkih Muslimana, a u njihovoj psihi još se i danas mogu naći relikti turskog utjecaja...

Angažovanje značajnih ljudi iz JMO u Pavelićevom režimu, saboru, upravi itd. jasan je dokaz za to. U saboru vidimo kao potpredsjednika dr. Hifziju Gavrankapetanovića advokata iz Sarajeva, a držim da su i svi poslanici JMO ušli u sabor kao članovi istoga. Hismet Gavrankapetanović kao ugledan član JMO, a Mustafa Softić zet Uzeirage Hađihasovića je, držim, prvi načelnik Sarajeva u NDH. Kulenović kroz cijelo vrijeme NDH insistira oštro na tome da njegovi ljudi dođu naročito na upravne položaje u Bosni i Hercegovini. On se bori zato, pravi scene, ako se njegovom traženju ne udovolji. Gledaju sve to iz današnje perspektive držim da na problem dr. Džafera Kulenovića i JMO treba gledati ovako:

Ne mogavši odmah u početku pronaći dr. Džafera Kulenovića to je dr Osman Kulenović, za kojeg se znalo da je pravaš i prema tome

proustaški orijentiran, Paveliću imao poslužiti za vezivanje bosansko-hercegovačkih Muslimana u NDH. Uporedo s time imenovanjem u svrhu pridobijanja Pavelić i ustaška propaganda obasuli su nizom najvećih komplimenata i uvjeravanja bosansko-hercegovačkih Muslimana da su oni kao rasno najčišći Hrvati pozvani da vladaju državom. Dokaz tomu imao je biti imenovanje dr. Osmana Kulenovića potpredsjednikom prve vlade NDH. U isto vrijeme pak šalje Pavelić prof. Hahliju Hadžića, i Aliju Šuljka u Bosnu i to prvo naročito u svrhu, da zajedno sa svećenikom ustašom Bralom Muslimane, naročito one u Sarajevu (kao i katolike) nadjeli srpskom i židovskom imovinom i tako sebe i ustaški pokret i na taj način pokuša afirmirati kod Muslimana. Uporedo s time Hadžić i Šuljak drže po Bosni govore u kojima harangiraju Muslimane protiv Srba. Tako je Hadžić na jednoj od tih turneja u Višegradu rekao da treba protjerati srpske psine preko Drine. Šta takova haranga znači u Bosni i Hercegovini uz uvažene činjenice, da srpski živalj u NDH nije vidio sreće za sebe, nije potrebno ni naglašavati – Muslimanima se otvaraju pristupi u razne službe u činovničkom kadru, a naročito ih se privlači u stranački i vojnički aparat. To nije dosta. Banja Luka se predviđa za glavni grad NDH u dokaz čega potpredsjedništvo sele u Banja Luku u kojoj već uređuje Gutić kao stožernik, kako je već poznato, proganjajući Srbe i Židove nakon što ih je lišio imovine. Ustaški stranački aparat razapinje svoju mrežu po Bosni i Hercegovini preuzima stvarnu vlast, a uz to teče infiltracija njemačkih i talijanskih trupa i ureda u cjeloj zemlji. Narod gleda tu čudesnu opremu njemačke vojske, uporeduje ju sa onom domaćih trupa koja razoružana žure kući i jednostavni čovjek kao i mnogi od inteligencije, potstreknuti još propagandom misle da takove sile nema kao što je Njemačka, a eto ustaše su još saveznici, Pavelić je prijatelj Hitlerov, a Hitler ruši zemlje i države kao kule od karata. Ustaška propaganda uporedo s Njemačkom želi u masama učvrstiti te dojmove, zgusnuti ih u uvjerenje duboko i čvrsto. Hitler je još veća sila od cara Franje, rezonira svijet u Bosni, koji se sjeća, naročito Muslimani i katolici kako su tad bile prilike dobre, u doba jake Austrije. One ne uzimaju u obzir da se onda u svijetu zbog općeg gospodarskog napretka dobro živjelo, nego misle da je dobar život u Bosni i Hercegovini bilo djelo austrijskog utjecaja i reda po germanskom uzoru. Klice simpatija za ono što je njemačko, koje su posijane za vrijeme Austrije po Bosni i Hercegovini ponovno su proklijale i Njemci su u Bosni dobro dočekani i primljeni. Oni će to kasnije valorizirati i Muslimani će to krvavo platiti boreći se u njemačkim SS jedinicama u koje odlaze djelom kao dobrovoljci, a na temelju ugovora kojeg u tu svrhu sklapa Pavelić sa Njemcima putem dr. Vjekoslava Vrančića, pomoćnika predsjednika vlade (dakle onda Pavelića), dok se u to

vrijeme novi potpredsjednik vlade dr. Džafer Kulenović vođa bosansko-hercegovačkih Muslimana ne poduzima ili nije kadar da poduzme uspješne korake, da se tome stane na kraj. Kulenović je imao ured bez ugleda i posla i prema tome bez utjecaja, a Vrančić je bio stvarno potpredsjednik vlade. Džafera Kulenovića je dakle uspjelo Paveliću dobiti u vladu radi privlačenja Muslimana, a kada je to postigao pustio ga je po strani »stavio na led«, a Hadžić, Šuljak i drugi su harangirali Muslimane i radili aktivno za ustaški pokret. Kako oni nijesu imali nikakvi ugled u Bosni i Hercegovini, njih je forsirao i pomagao ustaški pokret i oni su putem ustaškog pokreta vršili utjecaj i na vladu i na Muslimane i bili na koncu konca jači u vladi nego Kulenović. Džafer Kulenović je mrzio Hadžića, bjesnio protiv njegovih poteza u Bosni i Zagrebu, no Paveliću i ustašama je konvenirala ta netrpeljivost koja je vodila razbijanju muslimanskih masa u korist ustaškog pokreta. Tako je dr. Kulenović upropaštavao sebe kao političara i šefa stranke i time obezglavljene muslimanske mase prepustio njihovoj sudbini. Kad su, kako se uporno tvrdilo, ustaše, katolici u fesovima, dovikujući se muslimanskim imenima vršili pokolj u Bosni i Hercegovini u svrhu raspirivanja mržnje među Srbima i Muslimanima i kasnijih međusobnih pokolja potonjih, koje su time navodno htjeli vjerovati, odnosno dati sigurne pretpostavke za iste, onda su mnogi Muslimani, koji su proživjeli tu igru počeli dizati svoj glas protiv te ružne rabote ustaštva i, koliko sam dobro informiran, vršiti pritisak na dr. Džafera Kulenovića da, u koliko ne može stati na kraj tim metodama zla, neka se makne iz vlade i tako i za sebe i za poštenog svijeta u Bosni i Hercegovini kao i za J. M. O. odbaci odgovornost za to zlo. Govorilo se, koliko je istina, da su ga htjeli čak odvesti i negdje sakriti. Na to je dr. Džafer Kulenović odgovarao da on u vladi predstavlja samo sebe i nije odstupao premda se krvavo kolo u Bosni i Hercegovini kretalo dalje. Svojim držanjem dr. Đafer Kulenović spriječio je da sve te zdrave i ispravne spoznaje koje su se sve češće javljale među Muslimanima ostanu neiskorištene, da budu udarac štapom po vodi. S druge strane pak, kad bi Muslimani slali na svoju ruku memorandume u Zagreb ili pojedinci koji su bili članovi J. M. O. ne pitajući Kulenovića za savjet (slučaj Mustafa Seftića, načelnika u Sarajevu) davali ostavke na službu, dr. Džafer Kulenović se srdio i vikao na njih, jer da ga ne slušaju.

Ako bi ga pak podupirali on bi opet na njih vikao i govorio da on u vladi predstavlja samo sebe. Vidjevši valjda sam kada je zabrazdio gubio je živce i padao je iz jedne skrajnosti u drugu. Kako se govorilo, ljudi su htjeli da ožive aparat J. M. O. i putem njega upute narod na ispravan put, a ne na onaj kuda ih vodi ustaška vlast i neskrupulozni elementi, ali dr. Džafer Kulenović to nije htio. On je kritizirao i rad vlade

i ustaša i Njemaca i Talijana, ali protiv toga nije ništa poduzimao. Ta kritika bila je dakle sterilna i naličila na govor kroz prozor. Ona je bila neuvjerljiva i ostala je bez pozitivnih posljedica. On je jednom za događaje u Bosni svaljivao krivnju na one, koji su se učinili akterima istih, na Hadžića, Šuljka, ne napadajući Pavelića i ustaško rukovodstvo, a drugi put je opet kritizirao i napadao potonje, kao i Njemce, što ukazuje na očitu stvarnu nedosljednost stava dr. Džafera Kulenovića. No kako je sve ostajalo na starom to se logički mora zaključiti da i dr. Džafer Kulenović kao političar bio povezao svoju sudbinu sa Pavelićem i NDH i ostao u politici konzekventan u stvari jedno sam sebi od glasovanja protiv Vidovdanskog ustava, do sloma ustaške Hrvatske. Na toj dosljednosti razbile su se sve one zdrave struje među Muslimanima u pravcu kidanja sa ustaštvom i paraliziranja ustaške politike među Muslimanima u cilju staloživanja poremećenih odnosa među muslimanskim i pravoslavnim žiteljstvom Bosne i Hercegovine.

U proljeće 1943 godine posjetio je NDH jeruzalemski muftija El-Huseini. Značajno je, da nakon te posjete dolazi do formiranja muslimanske SS divizije »Handžar«, a propagandu za prikupljanje ljudi za tu diviziju vode i neki viši muslimanski svećenici (hafis, Muhamed-Tundža i Mehmed Hundžić koliko mi je poznato glavni propagatori, oba ugledna jer je prvi bio član ulema-međilisa, vrhovnog vjerskog tijela, a drugi predsjednik svećenskog udruženja »El-Hidaje« i urednik istoimenog časopisa, koji je u Bosni i Hercegovini bio prilično raširen). Oni su imali utjecaj na niže svećenstvo i među istim imali izvjestan broj pomagača. Ostali članovi ulema Međilisa (Alija Adanović i Muhamed Riđanović kao i zamjenik reis-ul-uleme Bašić) ogradili su se jednom izjavom u Glasniku islamske vjerske zajednice – koja izjava se mogla protezati i na tu propagandnu akciju – od svakog rada kojeg na svoju ruku poduzima koji član ulema-Međilisa kako je to bilo u slučaju Pandže. Kako sam doznao kada je muftija El. Huseini bio u Sarajevu otimao se da ga veže uza se tadašnji glavar građanske uprave u Sarajevu dr. Pavao Canki, dakle, da mu on u svemu pa naravno i u prikazivanju prilika u NDH, bude informator, a to informiranje moglo biti samo u ustaškom duhu i po mišljenju Muslimana na njihovu štetu, jer ih je većina bila radi rada Canki-a prema njemu neraspoložena. Radi toga su Muslimani vukli muftiju na svoju stranu i informirali ga sigurno u suprotnom pravcu nego Canki, govoreći mu o rezultatima ustaške politike u Bosni i Hercegovini. Ako ocjenjujući ulogu muftije u tom slučaju, uzmemo u obzir, da on, najugledniji svećenik u islamskom svijetu uopće dolazi u NDH bez naročitog pohoda, da dolazi iz Njemačke gdje je Hitlerov gost, da dolazi u zemlju u kojoj živi još jedina skupina Muslimana na koju osovinska propaganda ima mogućnost utjecaja, da

su Njemci sigurni da on ima upliva na sve Muslimane svijeta, pa naravno i na bosansko-hercegovačke da to znaju i ustaše, onda se nameće zaključak da je taj posjet i ugled velikog muftije trebao biti iskorišten za Njemce i ustaše. Konac djelo krasi. Propaganda je pri sakupljanju ljudi za SS govorila: vježbati će se kod kuće, plaća dobra, neće se ići izvan zemlje, koji pak odu, obitelj će dobiti plaću itd. Ali su držim svi prikupljeni ljudi otišli iz zemlje, jedan dio se vratio u formaciji »Handžar« divizije i operirao pod njemačkom komandom, dok se divizija nije rasula. Ona je bila dakle pod njemačkim rukovodstvom i služila je njemačkom operativnom vodstvu koje je, kako se u Zagrebu tvrdilo, isključivalo ustaški upliv na rad te jedinice, tako da Pavelić nije mogao postaviti povjerenika, odnosno svoga čovjeka za vezu kod iste, jer da je Njemci nijesu dali. Prema izloženom, u koliko to odgovara stanju stvari, posjet velikog muftije je iskorišten od Njemaca. U svemu tome dr. Džafer Kulenović nije aktivno zahvatio, nego je pustio da Muslimani budu iskorišteni od strane Njemaca na temelju ugovora koji je Pavelić u tu svrhu s njima sklopio. Velikog muftiju su Njemci dakle iskoristili u toj posjeti za svoje svrhe…

....

Kad smo se dotakli u ovom izlaganju ličnosti velikog muftije, dakle jedne značajne internacionalne pojave, koja u islamskom svijetu igra već odavno ulogu u pravcu borbe za samostalnost Muslimanskih naroda, nije na odmet pozabaviti se i tim pitanjem velike islamske političke linije.

Turska je u prošlom svjetskom ratu 1914 – 1918. godine bila saveznica Njemačke. Politička uloga Turske u islamskom svijetu vuče svoj korijen iz vremena otomanskog carstva pod kojim je islam doživio svoju najveću ekspanziju. Pored toga vjerskog momenta, u Tursku gleda islamski svijet najnapredniju islamsku državu, potpunu suverenu, na važnom geopolitičkom položaju, na pragu Evrope, te kada tome dodamo da su sultani bili ujedno halife, to odgovara položaju pape u kršćanskom svijetu, onda nam je prestiž Turske nad ostalim islamskim državama potpuno jasan. Oči islamskog svijeta uperene su u nju, a Njemačka je kao saveznica Turske preko iste gradila svoj most prema Srednjem Istoku u svrhu šprengovanja toga ključnog položaja britanskog imperija. Njemačka diplomacija, tajna služba itd., obećavala je islamskim narodima na tom prostoru punu slobodu i gospodarske probitke kud i kamo bolje nego im to daju Englezi i Francuzi. Da ne pokvare svoju poziciju u tom prostoru, tj. nestvaranju neraspoloženja Muslimana prema sebi, kao i drugih, naravno razloga oni, kad u ovom svjetskom ratu nisu mogli dobiti Tursku na svoju stranu, nisu dirali u njezinu neutralnost i prevlačili trupe preko Turske nego su to pokušali

preko Kavkaza, računajući naravno, da će se Turska kad Njemci izbiju na njenu istočnu granicu odlučiti za rat na strani Njemačke, no do toga nije došlo. Politika Njemačke prema Muslimanima nadalje predena preko osobe velikog muftije koji je tokom skoro cijelog rata boravio u Berlinu. Svim tim potezima Njemačka se htjela prikazati prijateljem Muslimana i pobornikom njihovog oslobođenja od eksploatatora Engleza i Francuza te Amerikanaca da bi ih ona eksploatirala. To nije ostalo bez uspjeha. Njemačka je imala simpatije među Muslimanima. Čak u Alžiru 1940 godine u ljetu nakon kapitulacije Francuske, alžirski arapi su jednog dana razbili židovske dućane pod utjecajem njemačke propagande, a prema njemačkim avijatičarima Arapi su iskazivali svoje simpatije. Od svih kolonijalnih posjednika Njemačka nije imala prilike ugnjetavati ni eksploatirati Muslimane, a uz to je dijelila kao saveznica ratnu sreću sa Turskom u prvom svjetskom ratu. To je njemačka propaganda znala i iskoristiti i imala je uspjeha u muslimanskom svijetu, koji čeka spas od bilo koga. Islamski su narodi u nacionalnom pogledu zreli za samostalnost i vođenje vlastitih suverenih država, ali su njihovi upravljači koji rukom o ruku rade sa velesilama, koje te narode eksploatiraju, prepustili svoje narode i bogatstvo svoje zemlje tuđinu, radi čega u tim zemljama zapravo i ne postoji narodna vlast, većinom vlada – eksponent kolonijalne velevlasti vladar u zemlji uz pomoć tuđinca. Socijalna bijeda u islamskim narodima kao i loš gospodarski sistem, glavni su uzroci svih trzavica u islamskom svijetu. Tuđin eksploatira zemlju u svoju korist, a narodne mase drži u bijedi da ima jeftiniju radnu snagu nalik robi. U Alžiru je prije vlade Leona Bluma arapski radnik imao za isti posao jednu četvrtinu nadnice francuskog radnika, a da i ne pominjemo kulije na istoku koji su tuđinsko roblje u punom smislu riječi.

Njemačka je izgubila rat. Turska je još u toku rata prekinula odnose, a veliki se muftija nakon katastrofe Njemačke vratio kući, i ne može govoriti o fašizmu drugo, nego li je notorna istina. Prestiž Njemačke u islamskom svijetu, pao je na nulu. Najnoviji događaji na malajskom arhipelagu, Indiji, Srednjem Istoku, da i ne spominjemo eklatantan primjer Azarbejđana pokazuju što hoće potlačene muslimanske mase, preko 300 miliona ljudi, mlada muslimanska inteligencija i mase radnika i seljaka traže svoju narodnu slobodu i svoje države u kojima će se oni iskoristiti prirodnim bogatstvima svoga tla. 95% doktorskih teza muslimanskih studenata s Orijenta na Zapadnim Sveučilištima bave se tim problemima što je očito dokaz kako su ti mladi patrioti jasno uočili uzroke zla, koji tare njihove narode i kako se spremaju da kao izgrađeni ljudi ulože sve snage i sve napore da tome zlu stanu na put.

Zanimljivo je priznanje jednog uglednog engleskog novinara koji je dao na povratku iz Irana lanjske godine, kad je u UNO nastao sukob u rješavanju iranskog pitanja u kojem kaže, da su Englezi tu zemlju sami izrabljivali, da je život naroda u Iranu nesnošljiv, zbog lošeg gospodarskog stanja i socijalnih prilika širokih masa unatoč ogromnog bogatstva zemlje, a da socijalna bijeda pada u oči na svakom koraku. Isti podvlači da je SSSR došao u tu zemlju kao nosioc socijalnih i gospodarskih reformi, koji su u toj zemlji prijeko potrebni i koji daju spas toga naroda koji je pod prilikama koje vladaju u toj zemlji, unatoč visokog gospodarskog potencijala svoje zemlje izložen teškim patnjama. A slučaj Irana nije osamljen. Sputane verigama imperijalista i domaćih tuđinskih eksploatatora široke narodne mase u čitavom islamskom svijetu žive »na dnu života«.

Jalov bijaše posao onih koji su bili pošli da ustave tok povjesti. Toga postaju sve više svjesni islamski narodi pa su zato i pokušali revindikaciju otetih prava među tim narodima sve češći, sve agresivniji.

......

Završavajući ovaj prikaz valja još napomenuti, da je kod bosansko-hercegovačkih Muslimana živa svijest solidarnosti sa ostalim islamskim narodima, a naročito sa Turcima. Kad je jednom Ismet Ineny dolazio sa ministrom Spahom u Sarajevo oduševljenje je bilo neopisivo. Muslimanski listovi i tjednici u Bosni i Hercegovini bave se uvijek pitanjima, koja zanimaju više islamsku svjetsku javnost, nego li domaćim problemima. Osim toga je česta raspravljanja o religioznim temama o kojima pišu ljudi koji su studirali teologiju na Istoku najviše na Islamskom Sveučilištu Elzhar u Kairu. Izolirani od glavnine islamskih naroda, daleko na zapadu od islamske jezgre bosansko-hercegovački Muslimani nervozno primaju, odnosno reagiraju na sve promjene stanja u zemlji, a tome je jedan od glavnih razloga supkortikalna osjećanja izolovanosti. Kako su osim toga odani islamu (makar je praktično vršenje vjerskih dužnosti popustilo u Bosni i Hercegovini), koji je po svojoj suštini prodro svuda duboko u društveni život kudgod se širio, to se među Muslimanima u Bosni i Hercegovini kao Enklavi između katolicizma i pravoslavlja taj osjećaj izoliranosti još više potencirao. Ataturkove reforme u Turskoj bosansko-hercegovački Muslimani nijesu odobravali, jer su u zamjenjivanju fesa i turbana sa šeširom vidjeli opasnost za vjeru, a ne jednu naprednu reformu, kojoj se islamske vjerske zasade ne protive. Hakija Hadžić koji je među prvima od Muslimana u Bosni i Hercegovini obukao šešir dobio je od Uzeirage Hađihasanovića nadimak »Fra Hakija«, čime ga je Uzeiraga među Muslimanima politički pokopao.

Centar muslimanskog političkog života Bosne i Hercegovine u Sarajevu, grad sa jakom građanskom klasom trgovaca, zanatlija i krupnih i sitnih zemljoposjednika. Povezani klasnim interesima, marljivi u radu i brižljivi u sakupljanju bogatstva oni su osjetljivi na gospodarske promjene kao i na svako gospodarstvo ili s tim u vezi zapostavljanja Sarajeva od strane države. To je Spaho uočavao. Gradnja luke Ploče. Uvođenje motornih vlakova kroz Bosnu i Hercegovinu sve to dok je Spaho bio ministar saobraćaja, makar su to bile državne potrebe u grani prometa, turizma i pomorstva idealno se poklapalo sa nastojanjima Spahe, da Sarajevo, tu kulu J. M. O. uvjeri, da se Sarajevo ne zapostavlja i da ga i na taj način načini i veže uza se, znajući za osjetljivost Sarajlije u domene gospodarskih probitaka.

Sarajevo, je svjesno svoje vodeće uloge u Bosni i Hercegovini. Kao sjedište muslimanskog političkog vodstva, vrhovnog vjerskog tijela kao najveći grad i gospodarski najjači centar te zemlje, Sarajevo se po svim prilikama trsilo da tu ulogu zadrži i daje ton javnog života Bosne i Hercegovine. Spozna li duh aktuelne politike, socijalne i gospodarske stvarnosti, moći će kao glavni grad obnovljene bosanske države ispuniti poziv svoje sadašnjice.

SASLUŠANJE

dr OSMANA KULENOVIĆA, 19. FEBRUAR 1947. GODINE

ZAPISNIK

Sastavljen u kancelariji UDBE za Hrvatsku dne 19. februara 1947. g.

Osumljičenik: KULENOVIĆ dr. OSMAN, rođen 15. XII. 1889. g. u Rajnovcu, kotar Bosanski Petrovac, okrug Bihać – od oca Pašabeg i majke Melećа rođena Kulenović – Sulejmanbegović, pravnik, otac dvoje djece, musliman, hrvat. Bio podpredsjednik vlade NDH i poslanik u ministarstvu vanjskih poslova, zadnje boravište u Zagrebu, ekstradiran po savezničkim vojnim vlastima.

Predhodno sam upozoren na istinito kazivanje i snošenje posljedica u pokušaju obmanjivanja vlasti:

Dr. Osman Kulenović v.r.

Kakvo je bilo vaše političko djelovanje kroz školovanje i po dolasku u Bihać?

Kao Hrvat opredjelivao sam svoje držanje još dok sam bio u gimnaziji premda jasni politički cilj nisam imao. Kasnije dolaskom na zagrebački fakultet naišao sam na razvijeniji starčevićanski odnosno frankovački pokret kome sam se iskreno pridružio. Kroz moje školovanje premda nisam uzimao naročitog aktivnog učešća u politici oformio sam svoj politički stav i gledanje kojeg sam i dalje držao. Uvijek sam za to vrijeme bio na strani frankovačke organizacije uz koju su me još jače privezali moji školski kolege sa kojima sam se družio: Hilvija Šeić (poginuo za vrijeme prvog svijetskog rata), Ivo Buhić, Jure Šutej, Ante Pavelić i drugi. Kroz vrijeme mojeg školovanja nisam pripadao nijednom društvu osim kratko vrijeme »Hrvatskom muslimanskom akademskom društvu« koje je također bilo na frankovačkoj liniji djelovanja. Sa Pavelićem kao i sa ostalim kolegama koji su pripadali starčevićanskoj strani bio sam u dobrom prijateljstvu, odatle i moje prvo poznavanje Pavelića.

Pravo sam apsolvirao 1914. g., a tokom rata 1917. g. položio sam rigoroz, nakon čega sam dobio diplomu. Poslije rata otslužio sam advokatsku praksu i 1923 ili 24 otvorio sam advokatsku kancelariju u Bihaću.

Za vrijeme mog boravka u Bihaću t. j. sve do aprila 1941. g. uvijek sam zadržao svoje političko uvjerenje koje sam usvojio na fakultetu. Aktivno kao političar nisam djelovao, jer se zato nisam osjećao sposobnim. Pripadao sam hrvatskom pjevačkom društvu »Krajišnik« koje također bilo po političkoj liniji koju sam i ja zastupao. Drugim društvima nisam pripadao. Više puta sam bio nuđen da se kandidujem na listi HSS ili JMO, jer je sigurno da bi se mase Bihaća i okolice bile otišle za mnom, ali sam ja to uvijek odbijao. 1935. g. bilo mi je oduzeto pravo glasa, baš zbog toga što se je mislilo da ću se kandidovati na listi HSS, a 1938. g. glasovao sam za HSS. Inače druge političke aktivnosti nisam vodio.

Koliko ste znali o pripremanju uspostave NDH?

O tome mi je vrlo malo poznato, jer ja politikom kako sam već rekao nisam bavio. Za Pavelića kao aktivnog čuo sam ranije, ali o njemu sam više saznao jednu godinu dvije prije kapitulacije bivše Jugoslavije. Čuo sam za njega kad je otišao u emigraciju, ali pobliže se zato nisam interesirao. Znao sam da mu je namjera osloboditi Hrvatsku od Jugoslavije t.j. stvoriti samostalnu državu i po tom pitanju stajao sam na njegovim pozicijama.

Da li vam je što poznato o djelovanju ustaških terorističkih organizacija za vrijeme bivše Jugoslavije?

Čuo sam za njihovo djelovanje i to konkretno napad na žandarmerijsku stanicu u Lici, pa se je pričalo i o podmetanju eksploziva pod vlakove. Ja sam znao a i pričalo se je da je to djelo emigranata ustaša u inostranstvu kojih predvodi Pavelić. Ja zbog ovih slučajeva nisam nikada bio sumljičen od vlasti bivše Jugoslavije.

Gdje vas je zatekla kapitulacija bivše Jugoslavije i proglašenje NDH?

U to vrijeme nalazio sam se u Bihaću gdje sam i stalno boravio. Ja lično bio sam zadovoljan proglašenjem NDH tim više što sam to i ranije priželjkivao.

Kako ste postali podpredsjednikom vlade NDH?

39*

Dan dva po kapitulaciji bivše Jugoslavije čuo sam preko radia sastav nove vlade NDH u kojoj sam ja zauzimao podpredsjedničko mjesto. Nešto kasnije bio je poslat po mene iz Zagreba automobil u kojem se je dovezao u Bihać Šimić Stipe, raniji istaknuti HSS-ovac a kasniji ustaša i rekao mi je da me zovu u Zagreb jer da je sutra zakletva vlade. Istu večer nisam otišao već sutradan i kad sam stigao u Zagreb ja zakletvu nisam ni polagao, jer su je ostali ministri već položili.

Kako to da ste baš vi postali podpredsjednik vlade NDH?

Upravo ja postao sam član vlade NDH u prvom redu zato, jer sam bio musliman i trebao sam svojim autoritetom i popularnošću svoga imena privući mase muslimana NDH, jer sam ja bio lično poznat i popularan u Bihaću i njegovoj okolici, a preko mog brata Đafera Kulenovića jer je on bio poznat u čitavoj Bosni moje ime poslužilo je i za ostale krajeve. S druge strane postao sam odnosno bio sam postavljen od Pavelića za podpredsjednika vlade NDH to znači njegovog prvog saradnika i zbog toga što je on moje političko mišljenje poznavao od ranije i imao u mene puno povjerenje.

Ja sam smatrao ustaški pokret, a tako ga je prikazivao i Pavelić, nastavkom ranije starčevićenskog odnosno frankovačkog pokreta. Što se tiče ideologije i pravila ja mislim da nema nikakve razlike, a što se tiče samog djelovanja nije se slagao ustaški pokret sa ranijim frankovačkim pokretom.

Kakvi ljudi su bili postavljeni u vladu NDH?

Tražilo se je ljude koji nešto znače, koji svojim autoritetom i umnim sposobnostima mogu doprinijeti jačanju državnog aparata. Član vlade NDH mogao je postati i onaj koji je bio pristaša NDH i ustaškog pokreta. Kad sam primio dužnost podpredsjednika vlade bio sam svijestan da stojim pod rukovodstvom Pavelića i da aktivno učestvujem u rukovodstvu NDH.

Koliko ste puta prisustvovali sjednicama vlade NDH?

Sjednicama vlade NDH prisustvovao sam svega 5 do 6 puta i to odmah u početku, a kasnije kad sam bio u Banja Luci svega jednom. Sjednicama je uvijek prisustvovao Pavelić. Ja sam ga zamjenjivao samo jednom kad je on tokom sjednice morao otići. Sve te sjednice bile su vrlo kratke, trajale su najviše po jedan sat i kako je vlada bila tek formalna nije im se pridavao neki naročiti značaj.

Što se je raspravljalo na tim sjednicama?

Danas se tačno ne sjećam što se je sve na tim sjednicama raspravljalo, ali svakako nisu bila pretresana neka važnija pitanja. Sjećam se da smo jednom raspravljali gradnju nekih radničkih domova, drugi puta pitanje postavljanja gradonačelnika grada Zagreba, a jednom sam za svog boravka u Banja Luci bio prisutan na sjednici i iznio neka pitanja o pripojenju sela gradu Banja Luci što je bio učinio Gutić. Na svim ostalim sjednicama ne sjećam što je bilo raspravljano.

Kako je bilo inače vaše praktično djelovanje kao podpredsjednika vlade u Zagrebu?

Za mog kratkog boravka u Zagrebu 10 do 15 dana nikakve praktične djelatnosti nisam obavljao osim što sam par puta prisustvovao sjednicama

vlade. Zapravo nisam ni imao svoje kancelarije, a kad bi došao u zgradu vlade zadržavao sam se bilo kod Pavelića ili po drugim sobama. Neposredno po mom dolasku u Zagreb kad sam otišao da se javim Poglavniku on me je prestavio ostalim ministrima te njemačkim oficirima koji su tu bili prisutni gdje smo se svi skupa i slikali, ali u mojoj praktičnoj djelatnosti mi nije uopće govorio dok nisam poslat u Banja Luku.

Da li ste bili član sabora NDH?

Član sabora uopće nisam bio. O saboru sam jedino znao da bi trebao zasjedati i donijeti neke zakone. Znao sam također da zasjedaju neki odbori koji bi trebali donašati nacrte zakona. Dok sam ja bio podpredsjednik vlade nikakvi zakoni nisu bili na sjednicama vlade diskutovani.

Kada i po kakvim zadacima ste bili kao podpredsjednik vlade NDH poslati u Banja Luku?

Kako sam rekao u Zagrebu sam ostao nešto oko desetak dana nakon čega sam bio pozvan od Pavelića koji mi je saopćio da ću sa podpredsjedništvom vlade odseliti u Banja Luku gdje ću u buduće i boraviti, a da će se naknadno tamo preseliti veterina a zatim ministarstvo šuma i ruda, a nakon toga i cijela vlada, jer da je Banja Luka središte države.

Pri odlasku Pavelić mi je dao u zadatak da u Banja Luci primam stranke, lijepo sa njima postupam i da obilazim teren Bosne da vidim raspoloženje svijeta i da među njima djelujem. U Banju Luku sam stigao koncem aprila ili početkom maja 1941 g. Samnom je putovao moj šef kabineta Munir Šajnović Ekremov po zanimanju novinar, Kućkalić Hikmed moj lični sekretar i desetina ustaša kao moja lična straža. Stanovao sam u zgradi u kojoj je bilo smiješteno i podpredsjedništvo.

Na mome putu za Banja Luku zaustavljao sam se u Novskoj samo na ručku, a u Novoj Gradiški smo bili dočekani od načelnika i bilo je još nešto svijeta. Načelnik me je kratko pozdravio kao člana vlade NDH, a ja sam mu se samo sa dvije riječi zahvalio.

Pri dolasku u Banja Luku kod kazališta me je dočekalo svijeta i predstavnici vlasti. Pri izlasku iz automobila poljubio sam se sa ustaškim stožernikom Gutićem, a neznam da li mi je još ko prišao. Gutić je držao kratki pozdravni govor u kome me je pozdravio kao podpredsjednika vlade NDH-a. Na ovaj govor ja sam se također obratio svijetu i zahvalio im se na dočeku te im rekao – kako se sa ovim uzvisuje velika čast Banja Luci, kako je to dokaz da se o Bosni vodi računa i da će se uskoro preseliti veterina i ministarstvo ruda, a kasnije i čitava vlada. Pored Gutića govorio je i načelnik grada Bešlagić, koji me je također pozdravio kao predstavnika vlade NDH.

Kako ste ispunili zadatke koje vam je dao Pavelić pri odlasku u Banja Luku?

Po dolasku u Banja Luku primao sam stranke koje su k meni dolazile, a također i predstavnika raznih organizacija i društva kao Narodne uzdanice i društva koja su tada djelovala na terenu Bosne bilo na kulturnom ili političkom polju. Za imena ovih društva više se ne sjećam. Pored ovih k sebi sam primao na upoznavanje domobranskog pukovnika Čanića, žandarmerijskog pukovnika Novaka, a kasnije i njemačkog generala imena mu se ne sjećam. U

razgovoru sa ovim organizacijama i pojedincima preporučivao sam im da rade na probitku NDH, da budu uvijek uz vladu i da brane ovu državu koju smo dugo čekali.

Pored toga gotovo svakodnevno sam primao stranke koje su ponajviše tražili namještenja. Ja sam sve molbe produžavao dotičnim nadleštvima, uz eventualnu preporuku za lica koja sam poznavao.

Također sam jednom odlazio u obilazak terena i to u pravcu Sarajeva. Tom prilikom posjetio sam mjesta Travnik, Zenicu, Donji Vakuf, Visoko, Jajce, i pri povratku Tešanj, Kotar Varoš i druga. U svim ovim mjestima osim Kotar Varoš sam se zaustavljao jer mi je tu bio organizovan doček. Ovdje bi me kratko pozdravljali predstavnici vlasti, kojima sam sa par riječi odgovarao i kretao dalje. Pri dolasku u Sarajevo pozdravio me je Hakija Hadžić Pavelićev povjerenik u Sarajevu, također dočeku je bio prisutan domobranski pukovnik Blašković te izaslanik njemačkog generala čije ime mi nije poznato.

Sutra dan u zgradi bivše Austro-ugarske vlade za Bosnu bilo je u moju počast organizovanje primanje kome su prisustvovali: šefovi sudova, apelacije, kasacije, kotarskog suda, Reis El Ulema, nadbiskup Šarić, nekoji od upljivnijih građana kao Uzeiraga Hadžihasanović, Dr. Hrasnica, Hadžiomerović moj bivši kolega i drugi. Također su bili i predstavnici vojske, ali imena im se ne sjećam.

Sutradan sam posjete vratio – njemačkom generalu, nadbiskupu Šariću, Reis El Ulemi, te još nekim za koje se sada ne sjećam.

U Sarajevu sam prije dolaska održao kratki govor u kojem sam se zahvalio na dočeku, rekao kako je Sarajevo meni drag grad i slično.

Sa kakvom namjerom ste vi poduzeli put u pravcu Sarajeva?

U prvom redu iz političkog razloga da upoznam svijet, a također da me i oni vide kao podpredsjednika vlade, a s druge strane da ispunim i zadatke koje je pred mene postavio Poglavnik prilikom slanja u Banja Luku.

Kakvo ste stanje zatekli prilikom vašeg dolaska u Banja Luku?

Izgledalo je sve mirno, kod ljudi sam se interesovao kakvo je stanje svi su uglavnom rekli da je dobro. Jedino nisam zatekao bogatije židove koji su otselili u Italiju i nije bilo pravoslavnog vladike koga je također nestalo. Progoni otpočeli su jedno mjesec dana po mome dolasku u Banja Luku. Bili su protjeravani iz svojih imanja koja su i bila oduzimana, bili su izloženi pokolju koji je bio najjači u Bihaću i Ključu. U Bihaću je bio veliki župan Kvaternik Ljubo i pokolji su se vršili po njegovoj komandi, a u Ključu i po ostaloj Krajini rukovodioci pokolja bili su Gutić, koji je imao sjedište u Banja Luci i Filipović koji je bio ustaški funkcioner u Ključu.

Što vam je konkretno poznato o progonu Srba i židova u Krajini?

Držim da je bilo u toku toga pokolja pobijeno oko desetak hiljada ljudi, žena i djece. Premda sam znao da Gutić vrši ova nedjela nikada nisam odlazio kod njega da bi se interesovao sa kakvim pravom i po čijem naređenju to radi, premda Gutiću nisam odlazio jer sam bio sa njime u svađi i vjerovao sam da ne bi imao uspjeha, premda sam kao podpredsjednik vlade imao na to pravo. Sve ove stvari poznavao sam preko svojih prijatelja i prilikom dolaska Paveliću o toj stvari sam mu referisao i tražio mu objašnjenje za otimanje imovine, protjerivanje sa zemljišta, ubistvo, nasilno prekrštavanje Srba i drugog. Pave-

lić mi je odgovarao što ćeš »revolucionarno je doba« ja ću to izviditi. Ja sam se sa ovim odgovorom zadovoljavao, i nisam smatrao drugo ništa za korisno poduzimati, a izvjesno vrijeme nakon toga uslijedila je moja ostavka.

Da li su Srbi i Židovi koji su bili progonjeni dolazili kada k vama da ih zaštitite?

K meni nisu nikada dolazili dok je progon trajao ni srbi ni židovi, neznam zbog kojih razloga, ali vjerojatno su držali da im to ne bi bilo od koristi.

Dakle na Krajini pored tih svih pokolja nije bilo čovjeka koji bi digao svoj glas za njihovu obranu?

Tako izgleda, premda ih ne smatram za ništa krivim.

Koliko puta ste za svog boravka u Banja Luci bili u Zagrebu i po kakvim zadacima?

Bio sam svega pet do šest puta. Dolazio sam referisati poglavniku o svom radu u Bosni. To referisanje obično sam obavljao jedamput mjesečno. Referisao sam mu o tome tko dolazi k meni, kakve poslove obavljam, koliko *sam ispunio plan koji je on pred mene postavio, te o ostalim pitanjima koja su bila važna za moj posao. Pavelić me nije nikad korio i* bio je zadovoljan sa mojim radom kojeg sam obavljao u Banja Luci.

Kakve veze ste održavali sa ostalim ministrima u vladi NDH?

Kod ostalih ministara išao sam jedino u slučaju da bi imao neku molbu za čije namještenje, ili premještaj. U intimnijim vezama sa pojedinim ministrima nisam bio niti sam zalazio u njihove kuće, osim što sam u početku bio nekoliko puta na ručku kod Pavelića.

Kakve ste delegacije privodili Paveliću?

Sjećam se da sam jednom vodio jednu delegaciju muslimana Paveliću. To je bila polonstvena delegacija u kojoj su bili Muftija Nukić, dr Đinić, dr Buljina i još neki kojih se sada ne sjećam.

Kako je stvarana muslimanska divizija i kako se je vršila mobilizacija muslimana?

Dok sam bio na dužnosti u ministarstvu vanjskih poslova pozvao me je ministar Lorković i odredio da ću ići na doček Jeruzalemskog Muftije. Poglavnik je u njegovu čast priredio svečani prijem kome sam i ja bio prisutan. Iz Zagreba je on otišao u Bosnu, gdje se je sastao sa hođama. Odmah po njegovom odlasku u Bosni su Njemci počeli osnivati od muslimana »Handžar« diviziju, a u koju su bili uklopljeni i nemuslimani. Ovo je po prilici bilo koncem 1942. godine ili početkom 1943. godine.

Dok sam bio u Bosni bile su redovite mobilizacije za vojsku NDH, ali ja u tome nisam imao nikakvog učešća.

Koliko govora ste održali za NDH, u kojim prigodama, dali ste govorili na radiu, i pisali u novinama?

Svega sam govorio pet do šest puta i to samo pozdravne govore pri dolasku u Banja Luku i na mom putovanju kroz Bosnu. Preko radia nikada nisam govorio niti sam bio pozivan da govorim.

U štampi nikada nisam pisao nikakve članke. Sadržaj mojih govora uglavnom je bio pozdravni – da se zahvaljujem na dočeku kao podpredsjednik vlade NDH, da se nadamo boljem životu u novoj državi pod rukovodstvom Poglavnika i slično.

Jednom sam bio od kancelarije Slavka Kvaternika određen da prisustvujem godišnjici osnutka NDH u Osijeku. Samnom je također bio određen dr Canki državni tajnik NDH, a kasnije ministar pravosuđa. Prisustvovali smo zboru, ali niti jedan niti drugi nismo govorili, bio sam nuđen ali sam odbio da govorim. Govorili su stožernik i dr Hefer veliki župan.

Kakve veze ste imali sa njemcima, koji su za vrijeme NDH djelovali u Hrvatskoj?

Sa njemcima i predstavnicima talijanskih vlasti dolazio sam u kontakt samo na primanju i prilikom službenih posjeta.

Kašea sam upoznao pri primanju kod Pavelića kome me je on i predstavio. Kasnije u NDH nisam nikada dolazio sa njime u dodir. Prilikom mog boravka u Austriji sa njime sam bio u logoru Wolsbergg gdje sam ga pobliže upoznao. Veze službene u NDH sa njime nisam imao nikakove, osim što sam ga viđao dolaziti Paveliću, ali njihovim razgovorima nisam nikada prisustvovao.

Glajze Horstenau upoznao sam također kod Pavelića na primanju prilikom dodjeljivanja ordena njemcima. Kasnije ga nisam nikada sretao i uopće sa njime nisam razgovarao. U Banja Luci mi je također došao u posjete njemački general koji je komandovao tamošnjim jedinicama, ali mu se sada imena ne sjećam. Nikakve praktične veze sa njime nisam održavao, niti ga kasnije vidio.

Također sam u Sarajevu posjetio njemačkog generala čiji izaslanik mi je napravio posjetu prilikom mog tamošnjeg boravka. Ni njegova se imena ne sjećam.

Sa drugim njemcima se uopće nisam ni upoznavao. Talijanskog poslanika u NDH Casertana upoznao sam prilikom odlaska u Rim. Veza nikakvih nisam sa njime održavao. Talijanskog podkonzula Fabijanija upoznao sam u Banja Luci kad mi je došao napraviti posjetu koju sam mu ja vratio. Drugih veza ni sa njime nisam imao.

Zašto i kada ste bili smjenjeni sa dužnosti podpredsjednika vlade NDH?

Nakon tri mjeseca moga podpredsjednikovanja podnio sam usmenu ostavku Paveliću na dužnosti. Razlog je bio taj što faktično nisam bio gospodar na terenu koji mi je Pavelić odredio kao djelokrug rada, a i zbog toga što se nisam ni osjećao sposobnim da vršim tu dužnost. Nakon te ostavke ostao sam podpredsjednikom još oko tri mjeseca obavljajući i dalje poslove kao i ranije. Pavelić me ranije nije htio smjeniti jer nije htio da ostavi vladu bez podpredsjednika muslimana, a na koje mjesto je nakon mene postavio moga brata Đafera. Po mom mišljenju to je trebalo zbog toga da muslimani vide da imaju svoje ljude u vladi i na taj način da se privežu uz ndH. Iako sam urigirao os-

tavku sa Pavelićem nisam nikako dolazio u sukob, a ni s ostalim članovima vlade.

Moja ostavka bila je uvažena koncem oktobra ili početkom novembra 1941. godine, a tada je i prestalo postojati predsjedništvo u Banja Luci.

Kako to da nakon vaše ostavke drugi podpredsjednik nije došao u Banja Luku?

Tačno ne bi znao zašto, ali vjerovatno su odustali od nauma da sele vladu u Banja Luku, pričalo se je da Džafer ne će da ide tamo.

Za vašeg učešća kao podpredsjednik vlade potpisan je »Rimski pakt« – Kakvog učešća ste imali vi u tome?

Jedno oko mjesec dana nakon mog boravka u Banja Luci, došao sam u Zagreb na referiranje Paveliću u svome radu. Tom prilikom bilo mi je saopćeno da me upravo poglavnik traži te da mu se odmah javim. Kad sam došao k poglavniku rekao mi je da se ide u Rim u posjet talijanskoj vladi i daće biti potrebno da tražimo za hrvatskog kralja jednog člana od kuće Savoja, jer da talijani traže, a i da su već okupirali čitavu Hrvatsku do Karlovca, te da je potrebno da se odatle povuku. Pavelić mi je dalje govorio i o tome kako će im trebati ustupiti jedan dio Dalmacije. Meni u duši nije bilo pravo to što je Pavelić predlagao, ali mu se nisam ničim opirao i pristao sam da idem sa ostalom delegacijom u Rim. Također prije odlaska u Rim govorilo se je da među nama ne znam tačno od koga je to poteklo, govorilo se je da ćemo mi svi članovi vlade NDH učestvovati u potpisivanju Rimskog pakta. Na potpisivanje Rimskog pakta danas se tačno ne sjećam tko je sve išao, ali mislim da je išla cijela vlada NDH sa Pavelićem na čelu osim Kvaternika i Žanića, koji su ostali u Zagrebu za obavljanje tekućih poslova vlade. Za Rim smo putovali automobilima do Trsta, a od Trsta do Rima željeznicom, tako isto i na povratku. Pri dolasku u Rim na kolodvoru nas je dočekao Mussolini i još neki predstavnici talijanske vlade. Odatle smo otišli u Mussolinijevu palatu gdje smo se malo odmorili nakon toga smo otišli kralju. Prilikom dolaska kralju, Pavelić je pročitao našu želju da nam se dodijeli kralj iz kuće Savoja. Kad je Pavelić svršio svoj govor kralj je ustao i nakon što je rekao nekoliko riječi pokazao nam rukom na kralja koji bi trebao doći na hrvatski prijesto. Nakon završetka ove ceremonije budući hrvatski kralj odveo nas je u pokrajnu sobu gdje smo se sa njime upoznali i zadržali se nekoliko minuta u razgovoru. Kad je ovo svršilo bili smo pozvani kod Mussolinija na ručak. Tu su pored nas bili prisutni i talijanski dostojanstvenici. Za vrijeme ručka pozdravne govore održavali su Mussolini i Pavelić. Neznam što su govorili, jer ne poznam talijanski jezik. Poslije podne razgledali smo grad, a rimokatolici su išli na poklon Papi.

Na večer bila je priređena svečana večera kod kralja na kojoj je bilo mnogo više uzvanika. Ovdje smo se zadržali oko dva sata. Nije bilo nikakvih govora. Oko deset sati na večer otišli smo sa vlakom natrag u Trst. Na kolodvor nas je pored ostalih ispratio Mussolini i Ciano i kako smo ulazili u vlak tamo smo se sa njima rukovali. U Zagreb smo stigli sutradan na večer i odmah po dolasku bila je sazvana svečana sjednica vlade na kojoj je Pavelić održao govor u kome je rekao da smo prebrodili najveću poteškoću, da smo spriječili oduzimanje našeg teritorija. Za to smo morali primiti talijanskog kralja, ali to ne oduzima ništa hrvatima, te kako smo morali prepustiti neke kotareve talijanima kako bi sa njima živjeli u miru.

Sve ovo odigralo se je u maju mjesecu 1941. godine. Tačnog dana se ne sjećam, ali mislim da je bilo koncem maja.

Što vam je poznato o formalnosti oko potpisivanja samog »Rimskog pakta«?

Kako sam rekao bilo je rečeno da ćemo potpisivati pakt svi, jer smo svi prije odlaska u Rim i znali o čemu se radi tj. – da treba primiti njihovog kralja i da im treba ustupiti jedan dio Dalmacije, kako bi spasili ostale krajeve. Međutim u Rimu nitko od nas nije stavio svoj potpis na pakt osim Pavelića, a meni nije poznato niti da je itko drugi učestvovao u pregovorima oko njega osim Pavelića.

Kakve dužnosti ste se primili nakon ostavke kao podpredsjednik vlade NDH?

Koncem oktobra ili početkom novembra usvojena je od Pavelića moja ostavka i predano podpredsjedništvo odmah mome bratu Đaferu, što potvrđuje da je trebao vladi NDH jedan muslimanski autoritet koji će privezati muslimane uz NDH. Nakon te ostavke od Pavelića mi je bio nuđen resor ministra prometa, ali se nisam htio toga primiti. Iz Zagreba sam otišao na neko vrijeme natrag u Banja Luku i tamo sam vidio u novinama da sam postavljen za opunomoćenog poslanika u ministarstvu vanjskih poslova. Pavelić mi je prije odlaska rekao da me neće pustiti bez dužnosti već da će mi dati neko mjesto.

U čemu se je sastojao vaš praktični rad dok ste bili u ministarstvu vanjskih poslova?

Čini mi se cijelo vrijeme dok sam bio pri ministarstvu vanjskih poslova da je Lorković bio ministar. Konkretno nikakvog tu zaduženja nisam dobio sve do kraja dok nisam bio penzionisan. Više puta išao sam kod Lorkovića da mi da neki referat, ali sam uvijek bio odbijan da nema prostorije. Dok sam bio na ovoj dužnosti svega sam bio jednom u Osijeku na proslavi godišnjice uspostave NDH i na dočeku Jeruzalemskog muftije koji je iz Berlina došao u Zagreb. Drugih nikakvih zaduženja nisam imao.

Dok sam ja bio u ministarstvu vanjskih poslova na dužnosti opunomoćenog poslanika bili su Hakija Hadžić kasnije je bio poslat za poslanika u Peštu, prof Štrasnicki, dr Turina – drugo se ne sjećam da je tko bio.

Do kada ste bili na dužnosti u Ministarstvu vanjskih poslova i kakvu funkciju ste nakon toga obavljali?

Maja 1943. godine dobio sam dekrete da sam penzioniran i tada sam prestao biti opunomoćeni poslanik u ministarstvu vanjskih poslova. Pavelić prilikom penzioniranja mi je rekao da me je držao sve do sada na dužnosti samo da mi može dat penzije, jer prije navršetka službe od dvije godine na nju se nije imalo pravo.

Poslije napuštanja ove dužnosti nije mi bila povjerena nikakva druga, a ostao sam i dalje živjeti u Zagrebu sve do kapitulacije NDH.

Kada, koliko puta i zbog čega ste bili odlikovani?

Svega sam bio odlikovan jedanput i to »Velereдom kralja Zvonimira sa zvijezdom«. To je bilo 1943. godine kojeg mjeseca sada se ne sjećam. Bio sam odlikovan za zasluge kao bivši podpredsjednik vlade NDH.

U kakvim činovima ste bili za vrijeme svog službovanja u NDH?

Čina nikakvog nisam imao niti kao vojnik, a niti kao ustaški dužnosnik. Jedino sam nosio plavu diplomatsku uniformu kad sam bio u ministarstvu vanjskih poslova sa oznakom činovnika i to »trećeg činovničkog razreda«.

Bio sam član ustaške organizacije i to samo dok mi je trajala dužnost u ministarstvu vanjskih poslova. Dok sam bio podpredsjednik nisam bio nigdje upisan, premda sam prije i kasnije radio u duhu ustaškog pokreta.

Kakvu je politiku vodstvo NDH odnosno ustaše provodilo prema muslimanima i što se je htjelo sa time postići?

Zastupalo se je mišljenje da su muslimani najčišća hrvatska krv i postupanje prema njima uspostavom NDH bilo je naročito lijepo. Pavelić se je jednom čak izrazio da su muslimani cvijet hrvatskog naroda. Muslimani uglavnom nisu bili zadovoljni sa bivšom Jugoslavijom i pristupili su u dosta velikom broju uz NDH. Ustaški pokret išao je naravno za time da ih pridobije u što većem broju za sebe i da stvori kod njih uvjerenje da je to njihova država u kojoj će oni imati sva prava i prema tome treba da se za nju do maksimuma založe. Kompaktnost muslimana bila je oduvijek poznata tako se je ona ispoljila i u pristupanju politici NDH. Odmah pri uspostavi NDH suprotnosti između srba i hrvata, tj. ustaškog pokreta u Bosni izbile su u svoj oštrini i očitovale se u mnogim međusobnim pokoljima, a kasnije pojavom organizovanih četnika Draže Mihajlovića razvila se bratoubilačka borba u kojoj su stradale uglavnom muslimanske i katoličke seljačke mase u Bosni. Držim da je tokom rata izginulo na razne načine do 300.000 muslimana. Borba koju su međusobno poveli srbi i hrvati u Bosni i ostalim krajevima bila je inspirirana i išla je na ruku trećemu tj. talijanima i njemcima, kojima je međusobni razdor naroda omogućavao lakšu dominaciju i lakšu pljačku. Ustaško rukovodstvo podržavajući borbu između srba i hrvata, a i organizirajući je jer je tome zaštita sa pravne strane bio rasni zakon koji je donesen u NDH, išlo je na ruku okupatora. U tu svrhu, tj. da bi se mogao ispuniti plan vodstva NDH odnosno ustaškog pokreta i udovoljiti željama Njemaca i Talijana da se razvije međusobna borba bilo je potrebno pridobiti i muslimanske mase dabi one bile uporište NDH u sukobu sa Srbima odnosno četnicima.

Kakvim sredstvima se je služilo vodstvom NDH u ispunjenju svojih namjera u mobilizaciji muslimanskih masa na svoju stranu?

Logično ako se želi nekoga pridobiti za sebe da mu treba i nešto učiniti. Iz toga proizlazi da su svi muslimani koji su uzeli učešća u rukovodstvu NDH, pa i moje naimenovanje za podpredsjednika vlade bilo upereno na to da bi se muslimanske mase angažovale na strani NDH i poslužile ustaškom, odnosno vodstvu NDH za ispunjenje njihovih izloženih namjera. Premda je moje učešće u vladi bilo više kao figura ono je imalo tu namjeru.

Drugo sredstvo sa kojim se poslužilo vodstvo NDH za mobilizaciju muslimana bio je dolazak Jeruzalemskog muftije u Bosnu nakon čega je bila osnovana »Hanđar« divizija.

Po kakvim zadacima i po čijoj želji je došao jeruzalemski Muftija u Zagreb i Bosnu među muslimane?

Držim da je jeruzalemski Muftija emigrirao iz Palestine još ranije pred englezima u Njemačku gdje je imao poslužiti na angažovanju muslimana uz njemce, da ih drži povezane i da utječe na muslimane, svoje pristalice u domovini. Po tim zadacima držim da je on došao i u Bosnu tj. da bi se pokazalo bosanskim muslimanima kako su i ostali muslimani uz sile osovine. Druge zadaće po mom mišljenju osim ove da politički pridobije muslimane nije mogao niti imati jer smo mi muslimani imali višeg vjerskog poglavicu Reisa u Sarajevu.

Kakvu funkciju ste vi imali u vezi njegova dolaska?

Pred dolazak Muftije pozvalo me je moje ministarstvo vanjskih poslova i kao muslimana odredilo pored Hakije Hadžića da prisustvujemo dočeku Muftije na aerodromu. Pored nas tamo je bio prisutan i Artuković koji ga je pozdravio, jedan musliman tumač i još neka lica među kojima i Njemci. Muftija je došao njemačkim avionom iz Berlina. U njegovu čast poglavnik je priredio večeru na kojoj je bilo oko 40 uzvanika, a kojoj sam i ja prisustvovao. Poslije ove večere ja Muftiju više nisam ni vidio, jer se sa nama tada i oprostio.

Kakav je bio rezultat posjete jeruzalemskog Muftije Bosni?

Rezultat toga posjeta bilo je osnivanje »Handžar« divizije u kojoj je osim muslimana kasnije bilo uklopljeno i ostale vojske. Do osnutka te divizije došlo je po mome mišljenju i kako sam čuo – nakon sastanka Muftije sa ing. Suljaga Salihagićem u Banja Luci, sa kojim je konferirao oko 2 sata i nakon sastanka sa hođama. Prema tome njegov dolazak u Bosnu imao je za posljedicu još jače angažovanje muslimana u ustaški pokret. On je uglavnom udario na toj vjerskoj bazi temelje za formiranje »Hanđar« divizije, a kasnije su njemci silom mobilizirali u tu diviziju.

Uviđate li vi sada da je vaše učešće i djelovanje najprije kao podpredsjednika vlade NDH, a kasnije kao opunomoćenog poslanika u ministarstvu vanjskih poslova bilo na liniji ustaškog pokreta koji je išao za tim da angažuje muslimanske mase na izvršenje svojih u predhodnim pitanjima izloženih ciljeva?

Moje djelovanje bilo je na liniji starčevićanskog odnosno ustaškog pokreta i ja sam smatrao ispravnim njegov program koji je on postavio. Ja kao podpredsjednik vlade nisam drukčije ni mogao djelovati. Sticajem ratnih okolnosti pojedini ustaški funkcioneri poduzimali su pomoću muslimana oštrije forme borbe protiv onih koje su smatrali nepoželjnim za ustaški pokret. U tim sračunjavanjima izgubilo je živote na hiljade ljudi. Moje djelovanje pada uglavnom na početak djelovanja NDH i bilo je upereno na to da se ona što solidnije organizuje po principima koji su bili izloženi u ustaškom programu, a zato je bilo potrebno angažovati na strani NDH sav narod. Muslimani su bili uglavnom kompaktni uz NDH, jedan od presudnih momenata je bio učešće nas muslimana na visokim rukovodećim političkim i privrednim položajima. Kasnijim razvojem prilika u NDH moje djelovanje bilo je nezadovoljavajuće. Inicijativu rukovodstva i državne uprave preuzeli su aktivniji ljudi u Bosni

kao što je bio Gutić i Kvaternik koji su muslimane privezane uz NDH koristili u krvavim razračunavanjima sa Srbima i svim što su smatrali nepoželjnim za NDH. Takav moj stav nije bio uvjetovan time što bi ja bio neprijatelj NDH i ustaškog pokreta, premda kako sam rekao u duši mi nije bilo pravo za nepravde koje su se nanašale narodu za ništa krivom i držao sam da takva politika ne odgovara tadašnjim prilikama. Ja protiv nje u oštrijoj formi nisam nikada dizao svoj glas, a to nije bilo pokretano ni sa strane ostalih funkcionera NDH. I moja ostavka nije uslijedila kao kod nepovjerenja i neprijateljskog stava prema NDH, već je ona uslijedila uslijed moje nesposobnosti da ispunim sve zadaće koje su se pred mene postavljale u državnom rukovodstvu. Pavelić mi je jednom i sam rekao – »ti si Osmane dobar i pametan čovjek, ali nisi nikakav političar.«

Kada je uslijedila vaša emigracija i sa kakvim ciljem?

6. maja 1945. godine došao je ing. Bešlagić ministar u penziji sa automobilom dodjeljenim nam od predsjedništva vlade i krenuli smo sa ostalim funkcionerima u pravcu Austrije sa namjerom da se predamo englezima. Ja sam ovaj put poduzeo s jedne strane zbog solidarnosti sa kolegama iz vlade, a s druge strane što sam strahovao i od meteži koji može nastati prilikom ulaska partizana u grad, gdje se može lako stradati. Po predaji englezima bio sam uglavnom čitavo vrijeme u logorima, dok na koncu nisam bio 10. oktobra 1946. godine bio izručen FNRJ.

U vremenu dok ste vi bili podpredsjednik vlade NDH na sjednicama te vlade pretresani su i donešeni – Zakon o židovima, koji je bio povod za represalije nad židovima, zatim zakon o zaštiti arijevske krvi, čisto rasističkog karaktera koji je također imao da posluži potpunom fizičkom i ekonomskom uništenju židova u NDH.

Progoni židova otpočeli su znatno ranije nego je bio donesen zakon i prema tome zakon je mogao biti samo pravna zaštita mjera koje su se poduzimale u pogledu židova. Poznato mi je da se je ovim zakonom židove htjelo izbaciti iz društvenog života i zbivanja ostavljajući slobodne ruke njihovim neprijateljima. Svakako ovaj zakon imao je za posljedicu masovno uništavanje židova što se dade zaključiti da ih je nakon izvjesnog vremena nestalo. Kuda su dospjeli neznam niti sam vodio računa o njihovoj sudbini niti sam išta energičnije poduzimao kao podpredsjednik vlade da ih se zaštiti, a niti sam zato imao snage. Poznato mi je da su u logorima Jasenovac, Gradiška i ostalima bili najmasovnije zastupljeni Srbi i židovi, ali kako sam rekao ja protiv ovih progona nisam mogao ništa poduzeti, a niti sam što poduzimao. Poznato mi je također da su bile poduzete mjere i za ekonomsko uništenje židova, jer znam da su u Banja Luci gdje je bilo podpredsjedništvo vlade židovske radnje bile oduzete i prodate pristašama NDH, tako držim da je bilo i u ostalim dijelovima NDH.

Za vašeg djelovanja kao podpredsjednik vlade NDH donijet je zakon o državljanstvu koji je bio uperen na progone Srba a također i druge uredbe vlade usmjerene u tom pravcu.

Danas se više ne sjećam kakvi zakoni i uredbe su bili donijeti u pogledu državljanstva. Ali poznato mi je to da su progoni Srba postojali i to u masov-

nim razmjerima o čemu sam govorio u jednom od predhodnih pitanja. Da li je to bilo na temelju zakona o državljanstvu ili samovoljom pojedinaca nije mi poznato.

Napominjem da ja nisam uzeo učešća u donošenju nijednog zakona u NDH niti su se ti zakoni pretresali na sjednicama vlade ukoliko je meni poznato. Ministar zakonodavstva bio je tada Žanić i držim da je on u suglasnosti sa Pavelićem bio inicijator svih zakona. Ja sam se sa tim zakonima upoznavao preko »Službenih novina«, a i preko knjiga zakona koje sam također dobivao iz Zagreba. Ja bi te zakone pročitao ali se u njih nisam udubljivao nego toliko da znam o čemu se radi. Moje djelovanje kao podpredsjednika vlade NDH nije dolazilo u sukob sa tim zakonima.

Osim Rimskog ugovora sa Italijom u kojem ste vi neposredno učestvovali, vlada NDH čiji ste vi bili podpredsjednik zaključila je niz političkih i privrednih ugovora sa fašističkom Njemačkom i Italijom po kojima je hrvatski narod privredno i politički potpuno bio uklopljen u sklop porobljivačkih planova fašističkih zemalja.

Nije mi ništa poznato o političkim i ekonomskim ugovorima sa fašističkom Njemačkom i Italijom osim Rimskog pakta. Svakako da nema Njemačke ne bi bila ni uspostavljena NDH i prema tome NDH je u potpunosti potpala politički i ekonomski pod fašističku Njemačku i trebalo je da ide njenim stopama razvitka. Ovu činjenicu uočio sam odmah u početku NDH tj. u njenom formiranju. Talijani su uzdržavali Pavelića i ustaše koji su došli na rukovodeće položaje u NDH, ali Njemci su vojničkim putem omogućili stvaranje NDH. Uspostava NDH kako sam rekao bilo je djelo njemaca, jer su oni omogućili njeno stvaranje. Mene ove činjenice da NDH stvaraju fašističke države Njemačka i Italija nisu smetale da se primi podpredsjedništva vlade, jer mi nije bilo stalo iz čijih ruku ćemo mi Hrvati primiti »slobodnu državu«, premda mi je opet bilo jasno da će NDH na ovaj način doći u ovisnost od Njemačke i Italije politički i ekonomski. Ova činjenica da je NDH uspostavljena uz pomoć Talijana i Njemaca omogućila je kasnije potpuno dominaciju ovim državama nad NDH i nitko im nije mogao ništa. Tako je tokom 2-3 godine NDH postala potpuno ovisna o Njemačkoj i Italiji i politički i ekonomski, ali ja tada više nisam uzimao učešća u vladi NDH.

U zapisniku ste ranije izjavili da su masovni progoni Srba i židova u Bosni, a naročito u okolici Banja Luke gdje ste vi boravili kao podpredsjednik vlade počeli oko mjesec dana nakon vašeg dolaska u Banja Luku. Zar vaš dolazak u Bosnu u svojstvu podpredsjednika vlade i govori koje ste kao takav održali po raznim mjestima Bosne nisu bili direktno podstrekivanje na izvršenje takvih zločina?

Da, ja sam čuo za progone Srba i židova oko mjesec dana nakon mog dolaska u Banja Luku. Čim sam došao u Banja Luku već su se Srbi i židovi iseljavali, odnosno bježali ispred ustaša da ne bi bili gore proganjani. Odmah po mom dolasku u Banja Luku kad su uslijedila iseljavanja odnosno bjegstvo Srba i židova moglo se je vidjeti da tim ljudima prijeti opasnost od progona i da zato bježe, jer su morali napustiti nepokretna imanja, ali to nisam ipak smatrao tolikim zlom, jer se je tumačilo narodu da oni idu dobrovoljno. Nad

imanjem izbjeglica postavljalo se je sekvestar i povjerenike ustaške vlade koja je njihovu imovinu prodavala svojim ljudima. Nesreći ovih ljudi čiji broj se je tokom vladavine NDH penjao na hiljade kriva je ustaška državna organizacija, odnosno vlada NDH čiji sam ja bio podpredsjednik i kao takav poslat u Banja Luku među muslimane i ostali narod Bosne. Ja u to doba kao ni kasnije nisam bio niti mogao biti protiv NDH kao njen ideološki pristalica, ali nije mi bilo pravo da se tako masovno progone ljudi koji su ranije mirno živjeli na svojim imanjima i ovisili o svom svakodnevnom radu. Ja sam bio u principu saglasan time da se progone lica koja su bila protiv NDH i Ustaškog pokreta, ali ne putem koji su poduzimali Gutić i Kvaternik, već sudskim putem. Moje putovanje u Sarajevo i druga mjesta kao i moji govori tamo imalo je politički karakter, imalo je za cilj učvršćenje aurotieta NDH među narodom Bosne. U to vrijeme progoni nisu bili u jeku, već tu i tamo – bar ja za njih nisam znao. Nije mi poznato da su se Kvaternik i Gutić u svojim nedjelima na Krajini koristili mojim autoritetom. Za vrijeme od 6 mjeseci dok sam ja bio kao podpredsjednik vlade NDH u Banja Luci bio mi je zadatak sticanje autoriteta državi i ja sam taj zadatak nastojao da što bolje obavim. Na drugoj strani vršili su se pokolji pod rukovodstvom Kvaternika i Gutića, a za što se ja nisam mnogo interesovao osim što sam jednom preko telefona rekao Kvaterniku da mu to ne valja. On mi je odgovorio: Ja ne trebam vaše sugestije. Zatim sam o tome govorio Paveliću, a on mi je rekao revolucionarno je doba, ja ću to izviditi. Ja dalje nisam ništa poduzimao. Pokolji i nedjela su se nastavljali, a ja sam i dalje obavljao svoju dužnost kao podpredsjednik, koja je sve to više bila kao figura da se muslimanima dokaže kako su zastupani u vladi NDH. Kad sam uvidio da nemam nikakve vlasti i da me vrijeme prelazi podnio sam ostavku, jer se više nisam osjećao sposobnim na položaju podpredsjednika, ali ne kao protivnik NDH.

Iz vašeg odgovora na gornje pitanje sasvim je razumljivo da je Pavelić kako ste ranije naveli bio u potpunosti zadovoljan vašim radom u Bosni pa vas molimo da objasnite konkretno što je uslovilo da Pavelić stekne takvo mišljenje o vašem radu.

Pavelić nije mogao biti zadovoljan mojim radom jer sam izvršio koliko sam mogao naređenje koje je pred mene postavio – tj. primanje stranaka i odlazak na teren sa ciljem upoznavanja i pridobivanja naroda uz NDH, što je doprinijelo jačanju državnog autoriteta.

Prilikom vašeg boravka u Rimu tko je bio inicijator deputacije katoličkih ministara papi i sa kakvim ciljem je bila organizovana deputacija?

Računam da su išli na poklon Papi svi katolici pa i Pavelić. Ja nisam išao jer je trebalo papu ljubiti u ruku što ja kao musliman nisam mogao raditi, a da budem iznimka među njima nisam htio. Tko je bio inicijator da se ide u pohode papi nije mi poznato, jer je sve to bilo uređeno kad su mene pozvali da se ide. Ni ostali muslimani koji su bili sa mnom nisu išli, bar meni nije poznato. Cilj posjeta je bio da mu se oda počast kao crkvenom poglavici, drugi razlozi koji bi eventualno rukovodili katoličke ministre na posjet nisu mi poznati.

Saslušao:

Saslušani
Dr. Osman Kulenović v. r.

IZVOD IZ ZABELEŠKE DR GAVRANA KAPETANOVIĆA DAT UDB-i HRVATSKE, 1947. GODINE

. . .

Konac 1940 i početak 1941 g. bio sam u vojsci. Tu me je zatekao i 27 mart 1941 g. dok me je pad Jugoslavije zatekao na granici Mađarske odakle smo se povukli do Vinkovaca, a kasnije po uspostavi saobraćaja došao sam u Sarajevo. Po povratku u Sarajevo na moje ne malo iznenađenje zatekao sam Džafera Kulenovića, koji je izostao iza ostalih članova vlade, kada su emigrirali iz države. Na pitanje zašto nije otišao govorio je da ga nisu na vrijeme obavijestili članovi vlade kada su napustili Sarajevo. Ovaj njegov izostanak bio mu je od izvjesnih ljudi prebacivan. U to doba već je Njemačka vojska bila pokorila čitavu državu i Džafer je savjetovao čekanje. Nisu održavane nikakve konferencije, jer se to nije ni moglo, već je razgovarano pojedinačno. Par mjeseci poslije ovoga Džafer je zakazao jedan sastanak svojih najintimnijih saradnika u Doboju. Sastanak je održan u kući Bećira Đonlagića. Ja o sastanku nisam ništa bio obaviješten, niti na sastanak pozvan, pa ne znam ni ko su bili učesnici toga sastanka. Isto tako ne znam da li su i kakovi donešeni zaključci na ovom sastanku. Za sigurno su neki zaključci donešeni, ali meni nisu poznati. O svemu ovome bi najbolje mogao pružiti podatke Bećir Đonlagić, iz Doboja, odnosno iz Tešnja.

Par mjeseci poslije ovoga sastanka Džafer je bio pozvan kod Pavelića na razgovor i ušao je u vladu. Mislim da drugog konsultovanja u Doboju nije više bivalo i u koliko je Džafer razgovarao to je lično činio samo sa pojedinim ličnostima. Nikad nije provođeno konsultovanje u širem omjeru povodom ulaska Džaferova u vladu. On je najčešće razgovarao sa Uzeiragom Hadžihasanović i ja vjerujem da je Uzeiraga forsirao ulazak Džafera u vladu iz dva razloga. Uzeiraga je vjerovao da će Džafer moći utjecati na politiku vlade i na obustavu svih onih zlodjela koje su provodile ustaške vlasti. S druge strane Uzeiraga je htio da parališe djelovanje Hakije Hadžića koji se je bio potpuno upregao u kola ustaškog režima. Džafer međutim nije ispunio očekivanja u BiH doveo za pretsjednika opštine svoje ljude, umjesto onih koji su postavljeni po Hakiji.

Izgledalo bi da Uzeiraga nije bio svjestan veličine događaja, koji su se oko njega odigravali i da je kroz prizmu Sarajevske opštine gledao na sva zbivanja kroz koja su prolazili naši narodi. Ipak je Uzeiraga sve radio u najboljoj namjeri, a naročito su ga bolila stradanja Srpskog i Jevrejskog naroda, to je svim sredstvima nastojanja da koliko može pomogne i jednim i drugim. Nikad on nije bio ni simpatizer ustaške vlasti, a dokaz je i ta činjenica da je on bio jedan od tvoraca sarajevske

rezolucije, koja je donešena po uzoru na mostarsku, dobojsku, banjalučku, tuzlansku, bihaćku itd. A što je značilo potpunu osudu ustaškog režima i njegovih postupaka. Aktivnost Uzeiragina u spašavanju rodoljuba i svih onih koji su stradali kao žrtve fašizma, bila je neumorna sve dok nije pao na postelju.

Ipak je bio vrlo zadovoljan da za načelnika Sarajeva dođe Mustafa Softić na čemu je on i ranije radio.

Početkom 1942 g. Pavelić je doneo zakon o »Hrvatskom državnom saboru«. Prema ovom zakonu u sabor su ulazili svi oni poslanici koji su izabrani godine 1938 u narodnu skupštinu u Beogradu. Usled ovoga trebalo je da uđe u sabor veliki broj bivših Mačekovih poslanika, koji su bili na indeksu kod ustaških vlasti, jer se nisu slagali sa radom i politikom istih. Usto tako su trebali učiniti svi poslanici JMO odnosno JRZ dakle stranaka koje su bile zabranjene pošto je politički mogao djelovati legalno samo ustaški pokret.

Politički ljudi mislili su da će sabor biti tijelo preko kojega će se moći utjecati na politiku vlade i tok događaja. U tom mišljenju ih je baš podržavala činjenica da u sabor treba da uđu pretstavnici bivših političkih stranaka, za koje se je vjerovalo da još uvijek nisu prekinule vezu sa narodnim masama. Takav stav je bio primjerice i Dr. Zaima Šarca i Filipović Sulejmana. To znam odatle što sam se sa njima sastajao prije odlaska u sabor pošto sam bio u velikoj dvoumici šta da radim. Obojica su mi savjetovali da treba da uđem u sabor i čak mi dali izvjesne sugestije kako da zauzmem držanje u saboru.

Ne ističem ovo da bih isključivo svoju odgovornost za moj ulazak u sabor već uzgred napominjem, da taj moj stav nije bio ni usamljen a ni isključivo moj već da su ga u to doba imali mnogi ljudi koji su politički gledali a koji danas zauzimaju izvesne položaje u društvu. Međutim sumnjam da su oni taj svoj stav vjerno pokazali već današnji stav vjerovatno povlače na prve dane okupacije pa do sada.

Po savjetu Dr. Šarca i Filipovića otišao sam ranije u Zagreb sa Hamdijom Šahinpašićem da pokušamo stvoriti uslove za apsinenciju. To je izgledalo da će uspjeti ali kada je Pavelić preko Budimirovića i Kulenovića zapretio svakome ko ne dođe u sabor a pozvan je, da će ga stići najstrašnije posledice. Usled toga svi Mačekovci i muslimani ušli su u sabor. Izostao je samo koliko mi je poznato Marko Suton iz Mostara koji je likvidiran čim su ustaške vlasti došle do njega. Govorilo se je isto i za poslanike Miškinu Pavleka koji je završio u Jasenovcu.

Od muslimana ušao je u sabor Ismet Gavran–Kapetanović, Tafro Mustafa, Omerčić Dr. Ibro, Krupić, Zuhdija Hasanagić, Nezir Spahić, Ferid Cerić, Fetah Krupić, Bećir Đonlagić, Hamdija Šahinpašić i ja. Kao ustaški funkcioneri ušli su Mešić Ademaga i Čuljak Alija. Ispred

Mačekovaca ušao je Mesud Kulenović. Zuhdija Hasanagić nije došao u sabor jer je ubijen od četnika a dr. Krupić je morao napustiti sabor jer je državni činovnik. Namjesto ove dvojice postavljeni su Kurbegović Hamid i Čumavić Husein i ako nisu bili izabrani 1938 g. već su postavljeni na predlog Džafera Kulenovića.

Međutim nisu pozvati i ako po zakonu bi trebalo da su pozvati bivši poslanici JMO i to: Dr. Šefkija Behmen, Šahinagić Meho, Salihbegović Avdo, Dr. Hadžiefendić Hamid i Voljevica Osman. Zato ovi nisu pozvati Džafer nije dao odgovora iako smo mi prisutni protestirali što smo mi predloženi a oni nisu. I ovdje je Džafer radio na svoju ruku i bez savjetovanja sa bilo kim.

Od Srba pravoslavne vjere ušli u sabor Dr. Savo Besarović i Uroš Dodjer, srez Nevesinje.

I izbor pretsjedništva sabora izvršen je bez prethodne konsultacije bilo koga, te ja na pr. nisam uopšte kandidat za nekog funkcionera u pretsjedništvu sve do same sjednice na kojoj je izabrano pretsjedništvo.

Očekivali smo da će nas Džafer sazvati na razgovor kada smo se sastajali u Zagrebu, ne međutim, on to nije učinio. Tada smo mi insistirali i formalno ga natjerali da dođe nama na razgovor. Na tom sastanku na kom je bio pored gornjih poslanika osim Kurbegovića i Čumavića izvijestili su svaki od prisutnih o stanju u svome kraju i došlo se je do jednoglasnoga zaključka, da je usled zločina sa strane ustaša stanje u BiH neizdrživo. Ja sam smatrao da je jedini lijek da mi sa sebe skinemo odgovornost da svi funkcioneri na višim položajima u NDH muslimani povuku se sa dotičnih položaja dajući ostavku. Pošto Džafer i Hilmija Bešlagić nisu na to pristali predlog je propao ali je usled toga došlo do sukoba sa njima u oštrijoj formi, te sa njime prekinuo svaku vezu pa i pozdravljanje. Vidjevši stanje u koje je on došao izjavio je da je u vladi ne kao pretstavnik JMO i muslimana nego u svoje ime. Usled toga a naročito smrću Uzeiragine pokidana svaka veza i njega i naše sredine. Povodom Uzeiragine smrti oprostio sam od njega govorom u kome sam naglasio da su muslimani jedan put pogriješili kod izbora naslednika Spahina i da se neće nikad više prevariti kod izbora naslednika Uzeiragina.

Usled ovakvog raskida između Džafera i gotovo čitave BiH naša sredina je bila prepuštena da se snalazi kako zna i umije. Težište rada stavljeno je činjenicu i rad oko spašavanja ljudi od pogibija i pomaganje familija onih koji su stradali od okupatora ili ustaških vlasti. Taj se rad sastoji bilo u odbranama na sudu i policiji bilo pak na intervencijama kod pojedinih vlasti. Kako je u samom Sarajevu bilo oko deset vrsta raznih Njemačkih i ustaških policija koje su sve listom hapsile, tukle i u smrt slale onda je jasno da je taj rad bio težak i opasan a i po obimu ogroman.

Dok se je ispočetka ovaj rad obavljao pojedinačno vremenom se je osetila potreba da se udružuje po više ljudi da bi intervencija izgledala jača. Kad se je i taj način tako rekuć istrošio stvorio se je jedan odbor sa ciljem, da intervenira i spašava ljuđe.

Povod za ovo bilo je hapšenje rodoljuba u Mostaru i Konjicu, te ubistva nekoliko muslimana u Ostrošcu i Bratuncu. U to doba pada dolazak Mandića, kao pretsjednika NDH vlade u Sarajevu. Tu zgradu odlučili smo da iskoristimo te je deputacija od oko 15 ljudi posjetila Mandića i u dvodnevnom odnosno dvokratnom razgovoru iznijeto mu je stanje na terenu i iznešeni konkretni slučajevi nasilja, pljačkanja i ubijanja ustaških vlasti i tražila se obustava svega toga. Naša izlaganja su jako iznenadila Dr. Mandića i ministra Frkovića pa je Mandić tražio da mu se to sve napiše i pismeno dostavi. I to je učinjeno.

Deputaciju je provodio Asim Ugljen i učestvovali su u njoj: Dr. Zaim Šarac, Šefkija Behmen, Dr. Jusuf Tanović, Bubić Nazif, Dr. Gavran–Kapetanović, Demirović Hasan, Ing. Rasim Ćerimagić, Hadžiosmanović Hasan, Šahinpašić Hamdija, Kreševljaković Hamdija, Šahinpašić Ibrahim, Čomora Mehaga i mislim Čejvanija.

Ovaj odbor provjerio je izradu promemoria Dr. Šarcu, Dr. Šefkiji Behmenu, Dr. Tanović Jusufu, Bubiću Nazifu i Dr. Hivziji Gavran-Kapetanoviću. Promemorie je izrađen u kancelariji Dr. Zaima Šarca, sadržavao je uglavnom sve ono što je iznešeno i usmeno rečeno ministrima Mandiću i Frkoviću. Ovaj pismeni dokumenat potpisan je mislim od svih učesnika deputacije u dva primjerka. Jedan primjerak je bio kod Asima Ugljena a drugi u mojoj kancelariji. Mislim da na mome primjerku nisu svi potpisi svih učesnika. Promemori je pismeni dokumenat od ogromnog značaja – političkog, jer je najoštrija osuda ustaškog režima i njegovog rada uopšte koja je usledila u toku rata. Sasvim je razumljivo da je takav negativan sud morao izazvati buru reakcije na strani ustaških funkcionera i zato su bili osuđeni na likvidaciju svi učesnici konferencije, odnosno potpisnici promemoria. Čak je došla petorka tzv. ustaške crne ruke iz Zagreba, radi izvršenja ovog zadatka, ali je ta petorka izvršila prije toga jedno zločinstvo u Čapljini te je bila pohapšena pod pritiskom javnog mnjenja u Hercegovini, te su neколiko članova te petorke bila osuđena na smrt i justificirana u Čapljini javno. Nije bez značaja spomenuti da je vođa ustaške crne ruke u Sarajevu bio neki Slovak sa žutom bradom, koji se pretstavljao kao Slovački novinar, a pojavljivao se pod raznim imenima. Po težini svoje krivnje i on je trebao biti suđen na smrt, ali se je za njega zauzeo ministar Frković, te je bio oslobođen. Tako su potpisnici promemoria izbjegli svoju likvidaciju.

Značaj ovoga dokumenta je tim veći što pada u početku 1944 g. kada je okupator i njegovi pomagači bio još u velikoj snazi. Koliko je

40*

god taj dokumenat imao negativan utisak kod ustaških vlasti toliko je pak imao ogroman utjecaj na muslimanske mase u BiH, efekat čega sigurno nije ostao nezapažen, niti na oslobođenoj teritoriji.

Kako se je iz raspoloženja masa koje se je manifestiralo u potražnji promemoria, vidilo da mase odobravaju ovaj korak, ovaj skup se zadržao i nadalje kao neki forum oko koga se je počelo okupljati čitav život u Sarajevu. Taj odbor se je proširio još i sa drugim licima kao na pr. Brkić Husom, Muhamedom Katardžićem, Hadžialijom Aganović itd. po prilici je bilo oko 40 ljudi u tome proširenom odboru i od sada su vršene tako rekuć sve intervencije preko dotičnog odbora.

Karakteristično je bilo da je kod izrade i potpisa promemoria učestvovao i Hasan Hadžiosmanović i Nazif Bubić, koji su ranije obnašali izvjesne dužnosti u ustaškom pokretu. Njihov pristup nama i njihova osuda ustaške politike za nas je bila dragocjena. Ova činjenica dokazivala je da su svi muslimani tada gledali na prilike i događaje jedinstveno, pošto je odbor uglavnom sadržavao pretstavnike svih političkih grupa i grupica u Sarajevu. Ova dvojica su pristupili ranije radu u ustaškom pokretu u najboljoj namjeri, vjerujući da je to ostvarenje nacionalna težnja Hrvatskog naroda o ostvarenju samostalne Hrvatske države, ali ih je ubrzo strahovita grubost toga događaja i sva ona zlodjela koja nikakav pošten čovjek nije mogao odobriti otreznila te su ubrzo prešli u front protivnika ustaškog pokreta. Ovaj njihov novi i ispravni stav bila je dobra akvizicija za nas, jer su i oni sad napadali ono što smo mi od prvog dana napadali i kritikovali. Ta činjenica olakšala je rad narodu. U poslednje doba ovaj svoj stav Hasan Hadžiosmanović je otvoreno izražavao i u svome listu »Osvit« radi čega su mu ustaške vlasti strašno zamjerile. Baš obzirom na ovu saradnju u ovoj našoj zajedničkoj akciji te njihov doprinos u izradi promemoria i potpisom toga dokumenta imalo je posebnog značaja i davalo veću moralnu snagu tome dokumentu u muslimanskim masama.

Kada su velika Trojica održali sastanak u Jalti na Krimu i donijeli poznate zaključke o priznanju stvaranja Jugoslavije među ustaškim glavešinama ostao je pokret za održavanje sastanaka na kojima će se osuditi ti dotični zaključci. Takav politički sastanak trebao se je održati i u Sarajevu i od mene je traženo, da ja govorim na tom zboru protiv zaključaka u Jalti. Tih dana ja sam međutim, saznao da sam po treći put predviđen za likvidaciju od strane ustaških vlasti, ja sam odbio da govorim na dotičnom zboru a tom prilikom priznao je stožernik Barbarić Stjepan i dr. Feliks Poljanić pred skupom od 70 ljudi, da je ista postojala, koja je sadržavala lica koja treba likvidirati i da je lista sastavljena od organa ustaške nadzorne službe, ali da je to samo obična stvar i rad neodgovornih elemenata. Međutim ustaške vlasti su zatvorile koji je tu stvar odao zvanog Rihtermuca i njega likvidirale. Ovo je bilo u

predvečerje Luburićevog zločina na Marin Dvoru, pa je lako ocijeniti tu situaciju koja je u to doba vladala u Sarajevu.

Poslije ovoga bio je još značajan momenat poziva Luburića jednom većem broju muslimana nakon vješanja na Marin Dvoru da ih obavijesti o toj stvari. Spomenuti odbor u najširem sastavu zaključio je na predlog Brkić Huse, da se posjeti Luburića i da ga se sasluša, te da mu se iznese stanovište naše, pošto je u gradu vladao strahoviti strah, pa da ne bi se izazivalo ovoga zločinca na nova nasilja. Jedna veća grupa a može biti čitav ovaj odbor je u istinu došao na zakazano mjesto u Gradski podrum, gdje je Luburić rekao samo nekoliko riječi i za navijek napustio Sarajevo, a nakon čega su na usta Hamida Kurbegovića i još nekih iznešeni protesti muslimana u prilično oštroj formi. Par dana poslije toga Sarajevo je oslobođeno i dan oslobođenja je zatekao u saradnji sve grupe i grupice muslimane u Sarajevu.

Dr. Gavran–Kapetanović Hivzija, s. r.

GLAVA OSMA

ŽRTVE ZLOČINA IMENOM I PREZIMENOM

Prilozi od 1 do 15

U ovim prilozima se navode imenom i prezimenom ubijeni Muslimani u opštinama Foča, Goražde, Prozor, Pljevlje, Čajniče i dr. U spiskovima su moguće greške u nazivima zaseoka i sela, kao i u pojedinačnim imenima, imenima očeva ili majki i prezimenu. Isto tako ima po imenu i prezimenu, pa i srednjem slovu lica koja se pojavljuju kao ubijena u različitim zaseocima, selima ili gradu, te je moguće da se radi o istim licima. Ukoliko ima takvih grešaka, iste su preuzete od Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača Bosne i Hercegovine čiji se originali nalaze u Arhivu BiH, ili su pak preuzete iz dokumenata i knjiga.

Prilog 1

STR 632 PRAZNA

SPISAK

žrtava zločina koje su počinili četnici Draže Mihailovića u opštini FOČA u periodu 1941–1945. izrađen prema dokumentima Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Bosnu i Hercegovinu. (Prepis sačinjen sa originala iz Arhiva Bosne i Hercegovine.

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1 Ostović Milovana Nikola	33	Beleni	maj 1944.	Beleni
2 Lalović Lazara Nikola	–	"	"	"
3 Alić Zejnila Mujo	45	Bešlići	dec. 1941.-jan. 1942.	Jehovača
4 Alić Mehmeda Alija	18	"	"	"
5 Alić Jusufa Kasim	19	"	"	"
6 Mekić Rama Adem	47	"	"	"
7 Alić Zahira Ahmet	34	"	"	"
8 Alić Began	50	"	1942.	–
9 Reiz Hasan	50	Biokovi	10-20/1-42.	več. kod kuća
10 Reiz Mušan	56	"	"	"
11 Tafro Hilmo	70	"	"	"
12 Muco Rama Halil	17	Biokovine	"	"
13 Muco Ramo	7	"	"	"
14 Muratović Hašim	45	"	"	"
15 Muratović Hašima Ramo	22	"	"	"
16 Muratović Hašima Suljo	19	"	"	"
17 Muratović Hašima Bećir	16	"	"	"
18 Reiz Muša Latifa	35	"	"	"
19 Reiz Muša Ferida	4	"	"	"
20 Reiz Muša Ferid	2	"	"	"
21 Tanović Husa Husnija	51	"	"	"
22 Tanović Husa Huso	16	"	"	"
23 Robović Ahmeta Jusuf	47	Biokovi	1941.	–
24 Robović Meha Ahmet	70	"	"	–
25 Robović Ahmeta Fatima	60	"	"	–
26 Hatić Mušana Murat	24	Božanovići	n. 1942.	brdo-Grebak
27 Hatić Bekta Began	55	"	avg. 1942.	"
28 Guta Ferhata Emin	23	"	nov. 1942.	"
29 Guta Ferhata Ramiz	16	"	dec. 1941.-jan. 1942.	Prisoje
30 Guta Bećira Vejsil	31	"	"	"
31 Borovina Jusufa Mujo	65	Borovinići	jan. 1942	Borovinići
32 Borovina Ahmeta Mustafa	60	"	"	"
33 Borovina Ibra Ahmet	27	"	"	Žešće

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
34 Borovina Murata Salko	60	"	"	Ribničko brdo
35 Borovina Murata Mušan	52	"	dec. 1941.	Borovinići
36 Borovina Ibra Džafer	36	"	"	"
37 Anderlija Husa Nasuf	22	Anderlije	dec. 1941.- jan. 1942.	Anderlije
38 Anderlija Saliha Murat	23	"	"	"
39 Anderlija Ahmeta Suljo	40	"	sep. 1942.	"
40 Anderlija Ahmeta Mustafa	28	"	"	"
41 Polovina Omera Ibro	50	"	"	"
42 Muslić Ahmeta Fata	46	Basarići	20/12-1941. -20/1-1942.	već. kod kuća
43 Muslić Ahmeta Murata	11	"	"	"
44 Muslić Muja Zada	47	"	"	"
45 Balić Hajdara Bećir	46	Balići	"	"
46 Balić Hajdara Alija	51	"	"	"
47 Balić Bećira Džehva	40	"	"	"
48 Balić Ibra Smajil	38	"	jul 1942.	"
49 Balić Derviš	–	"	1942.	–
50 Balić Derviša majka	–	"	"	–
51 Balić Derviša sestra	–	"	"	–
52 Balić Derviša brat	–	"	"	–
53 Lojo Husa Mustafa	20	Barakovac	10-20/1-1942.	već. kod kuća
54 Dervišević Emin	48	Bastasi	avg. 1942.	Bastasi
55 Lagarija Omera Salko	48	"	"	"
56 Dizdarević Alija	–	Bateli	1943.	–
57 Bašić Ahmet	–	Babulja	1942.	–
58 Delić Milovana Radojka	26	Bavčići	1943.	–
59 Kurtović Sulja Mejra	20	"	1941.	–
60 Harba (?) Meha Šaban	49	"	"	–
61 Sirbubalo Meho	30	"	1942.	–
62 Bičo Omera Meho	90	Tohelji	avg. 1943.	Tohelji
63 Gradišić Mustafa	16	Borovinići	1942.	–
64 Gradišić Mušan	53	"	"	–
65 Gradišić Suljo	65	"	"	–
66 Mirojević Uzeir	35	"	1941.	–
67 Mirojević Smajo	16	"	"	–
68 Tahirović Abid	–	"	"	–
69 Hajdarević Muja Huso	61	Brajkovac	20/12-1941. 20/1-1942.	već. kod kuća
70 Hajdarević Hasana Omer	56	"	"	"
71 Tahmaz Muhameda Uzeir	14	Brajići	"	Brajići
72 Burilo Milana Jovo	67	"	avg. 1942.	Prisoje
73 Brajlović Halim	–	Brajlovići	dec. 1941.	Brajlovići
74 Mirojević Miralem	–	Bošin	1941.	–
75 Jahić Murat	–	Brda	1942.	–
76 Stojanović Vukadina Pavle	38	Borje	1941.	–
77 Sofradžija Selima Osman	25	Bratovčići	"	–
78 Kurtović Muja Hilmo	38	Brod	dec. 1941. jan. 1942.	–
79 Sitarević Ferhata Himzo	25	"	"	–
80 Sitarević Ferhata Halim	33	"	"	–
81 Hadžimuratović Meha Aziz	30	"	"	–
82 Čengić Smajila Huso	30	"	"	–
83 Šabanović Smajila Hamid	40	"	"	–
84 Hadžimusić Sulja Halim	61	"	"	–
85 Spaho Mujo	–	"	1941.	–
86 Kršo Ahmeta Ahmo	18	"	avg. 1942.	–
87 Kršo Šabana Uma	31	"	"	–
88 Kršo Šabana Rabija	14	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
89 Kršo Šabana Munib	11	"	"	–
90 Kršo Šabana Nedžib	9	"	"	–
91 Kršo Šabana Šerif	7	"	"	–
92 Kršo Šabana Ferid	4	"	"	–
93 Tulek Meha Hasan	62	"	"	–
94 Tulek Hasana Nura	26	"	"	–
95 Tulek Hasana Ferida	4	"	"	–
96 Germović Ibro	36	"	"	–
97 Hadžimuratović Muharema Munevera	4	"	1942.	–
98 Hadžimuratović Muharema Emina	2	"	"	–
99 Borčak Alin Hasan	60	Brusna	1941.	–
100 Borčak Ahmeta Ramo	40	"	"	–
101 Borčak Alin Suljo	60	"	"	–
102 Kržilo Smajil	60	"	"	–
103 Kržilo Smajila Hasnija	55	"	"	–
104 Kržilo Smajila Smajo	17	"	"	–
105 Pašalić Memiša Hasan	27	"	"	–
106 Pohara Salka Mujo	25	"	"	–
107 Pohara Halila Murat	35	"	"	–
108 Sudar Juso	30	"	"	–
109 Taranin Husa Šeća	50	"	"	–
110 Taranin Husa Hasan	20	"	"	–
111 Taranin Hasana Paša	18	"	"	–
112 Taranin Hasana Ramiz	4	"	"	–
113 Taranin Hasana Safet	3	"	"	–
114 Taranin Hasana Munevera	1	"	"	–
115 Taranin Omera Mujo	13	"	"	–
116 Kumro Sulja Salko	40	"	dec. 1941. jan. 1942.	–
117 Kumro Sulja Hamid	35	"	"	–
118 Kumro Sulja Jusuf	30	"	"	–
119 Kumro Salka Edhem	38	"	"	–
120 Kumro Ibra Ibrahim	25	"	"	–
121 Kumro Ibra Rasim	22	"	"	–
122 Kumro Avda Halim	50	"	"	–
123 Kumro Avda Bećir	48	"	"	–
124 Kumro Avda Rašid	30	"	"	–
125 Kumro Avda Ejub	23	"	"	–
126 Kumro Halima Avdo	15	"	"	–
127 Kumro Rašida Uzeir	3	"	"	–
128 Borčak Bećira Hašima	50	Brusna	1942.	već. kod kuća
129 Borčak Alin Ahmet	60	"	"	"
130 Kumro Rašida Asim	5	"	"	"
131 Pohara Hasiba	5	"	"	"
132 Pohara Mušana Hadžira	30	"	"	"
133 Pohara Mušana Osman	15	"	"	"
134 Pohara Mušana Avda	10	"	"	"
135 Pohara Mušana Mustafa	7	"	"	"
136 Pohara Mušana Asim	5	"	"	"
137 Pohara Mušana Hajro	2	"	"	"
138 Pohara Mušana Halima	2	"	"	"
139 Prando Murata Aljo	47	"	"	"
140 Prando Murata Begija	30	"	"	"
141 Prando Murata Šaćira	6	"	"	"
142 Prando Murata Ibro	6	"	"	"
143 Prando Adema Fatima	12	"	"	"
144 Prando Smaja Zlatija	50	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
145 Prando Smaja Smajo	7	"	"	"
146 Prando Smaja Murata	1	"	"	"
147 Prando Meha Adem	42	"	"	"
148 Prando Meha Murat	37	"	"	"
149 Prando Meha Salko	32	"	"	"
150 Prando Meha Bećir	3	"	"	"
151 Sinanović Muja Ibro	22	"	"	"
152 Sinanović Ibra Salko	2	"	"	"
153 Sudar Jusa Šeća	40	"	"	"
154 Sudar Jusa Ramo	14	"	"	"
155 Hadžimešić Lutvije Alija	35	"	"	"
156 Džanko Osmana Halil	40	"	"	"
157 Džanko Halila Latifa	45	"	"	"
158 Alvačan Muja Esma	25	"	1943	"
159 Alvačan Muja Meho	1	"	"	"
160 Alvačan Omera Šerifa	50	"	"	"
161 Borčak Hasana Mujo	30	"	"	"
162 Borčak Hasana Bećir	22	"	"	"
163 Kumro Avdo	10	"	"	"
164 Karkelja Muja Mujo	20	"	"	"
165 Pašalić Jusa Aiša	45	"	"	"
166 Pašalić Jusa Avdo	16	"	"	"
167 Pašalić Jusa Salih	11	"	"	"
168 Pašalić Derviša Hasan	39	"	"	"
169 Pašalić Hasana Murata	35	"	"	"
170 Pašalić Hasana Memiš	4	"	"	"
171 Pašalić Hasana Haso	1	"	"	"
172 Džanko Selima Begija	45	"	"	"
173 Džanko Selima Haso	12	"	"	"
174 Džanko Selima Aiša	10	"	"	"
175 Džanko Selima Derviša	7	"	"	"
176 Džanko Selima Šerifa	3	"	"	"
177 Džanko Halila Hatidža	15	"	"	"
178 Džanko Halila Mujo	10	"	"	"
179 Džanko Halila Sulejman	8	"	"	"
180 Džanko Halila Asim	1	"	"	"
181 Pohara Šeća	42	"	1942.	"
182 Tulek Jusufa Avdo	35	Brod	dec. 1941.	"
183 Tulek Jusufa Mujo	32	"	"	"
184 Tulek Maša Avdo	50	"	"	"
185 Ferhatović Saliha Bajro	57	"	"	"
186 Šošević Saliha Mujo	50	"	"	"
187 Alić Ferhata Hankija	60	Budišići	1941	–
188 Alić Hama (?) Melća	50	"	"	–
189 Alić Bećira Hankija	40	"	"	–
190 Alić Bećira Bećo	15	"	"	–
191 Alić Bećira Aljo	18	"	"	–
192 Zeković Alije Šeća	61	Bunovi	"	–
193 Kujundžić Rama Hadžan	45	Budišići	"	–
194 Ramić Osmana Hadžan	36	"	"	–
195 Ramić Osmana Rahima	59	"	"	–
196 Ramić Muja Osman	60	"	"	–
197 Robović Smaja Šaban	45	Budišići	1941.	–
198 Robović Adema Halil	52	"	"	–
199 Robović Adema Huso	58	"	"	–
200 Alić Osmana Sulejman	15	"	1943.	–
201 Robović Osmana Sulejman	19	"	"	–
202 Ramić Hasana Naza	27	"	"	–
203 Starović Mile	–	Bunovi	1942.	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
204 Babić Redžo	–	Bukovica	1941.	–
205 Puriš Suljo	55	"	1942.	–
206 Puriš Mujo	17	"	"	–
207 Puriš Smajo	13	"	"	–
208 Puriš Demiza (?)	25	"	"	–
209 Barućija Muja Murto	20	Veliko Marevo	1941.	s. Javorice
210 Beganović Avdo Alija	35	"	"	–
211 Muslim Jusufa Šaban	45	"	"	–
212 Muslim Jusufa Halim	43	"	"	–
213 Tabučić Halila Muharem	34	"	"	–
214 Hadžić Zulfa Redžo	30	"	"	–
215 Hadžić Saliha Ramiz	16	"	"	–
216 Hadžić Salkana Mujo	36	"	"	–
217 Pašo Alija	–	"	"	–
218 Dikonja Halil	–	Veselice	1943.	–
219 Hrustan Ibro	–	"	"	–
220 Zunđa Derviša Murat	60	Vakuf	1941.	–
221 Zunđa Derviša Osman	50	"	"	–
222 Zunđa Osmana Umija	48	"	"	–
223 Muković Muha Hasan	60	"	"	–
224 Muković Hasana Hamid	34	"	"	–
225 Muković Hasana Melća	18	"	"	–
226 Muković Hamida Dragija	28	"	"	–
227 Muković Osmana Ajka	34	"	"	–
228 Muković Arifa Mejra	30	"	"	–
229 Muković Arifa Avdo	4	"	"	–
230 Muković Osmana Bego	5	"	"	–
231 Muković Osmana Naza	7	"	"	–
232 Muković Hamida Muho	4	"	"	–
233 Muković Arifa Devla	1	"	"	–
234 Musić Adema Hava	38	"	"	–
235 Musić Adema Osman	15	"	"	–
236 Musić Adema Hadžira	12	"	"	–
237 Musić Adema Meho	7	"	"	–
238 Musić Adema Zejnil	4	"	"	–
239 Musić Fejza Alija	13	"	"	–
240 Musić Ibra Hasan	65	"	"	–
241 Musić Rama Ibro	14	"	"	–
242 Musić Rama Devlija	8	"	"	–
243 Musić Rama Meho	2	"	"	–
244 Musić Rama Ibro	12	"	"	–
245 Musić Rama Hankija	13	"	1943.	–
246 Musić Rama Fata	9	"	"	–
247 Ćerimović Sulja Musa	50	"	1941.	–
248 Ćerimović Muse Halil	20	"	"	–
249 Ćerimović Meha Murija	40	"	"	–
250 Ćerimović Meha Zlatija	5	"	"	–
251 Fulin Hasa Mujo	13	"	"	–
252 Fulin Hasa Dika	10	"	"	–
253 Fulin Hasa Belka	7	"	"	–
254 Fulin Hasa Milka	4	"	"	–
255 Dželil Ahmeta Halil	50	"	"	–
256 Šteta Osmana Muharem	57	"	"	–
257 Šteta Osmana Ibro	55	"	"	–
258 Šteta Muharema Mušan	20	"	"	–
259 Šteta Hasana Naza	50	"	"	–
260 Šteta Hasana Huso	9	"	"	–
261 Šteta Hasana Nazif	20	"	"	–
262 Ćerimović Rama Džano	41	"	dec. 1941.- jan. 1942.	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
263 Čerimović Džana Hasan	25	"	"	.
264 Čerimović Džana Osman	21	"	"	–
265 Čerimović Muse Fata	40	Vakuf	1943.	–
266 Čerimović Muse Salko	15	"	"	–
267 Čerimović Muse Ziba	4	"	"	–
268 Čerimović Rama Hasan	18	"	1941.	–
269 Čerimović Zika Mušan	42	"	"	–
270 Čerimović Mušana Uzeir	14	"	"	–
271 Čerimović Džana Hankija	16	"	"	–
272 Čerimović Zulfa Melća	60	"	"	–
273 Fulin Hasana Huso	37	Velenići	"	–
274 Fulin Hasana Bećir	25	"	"	–
275 Fulin Hasana Malka (?)	70	"	"	–
276 Bašić Salko	55	Vina	"	s. Vrbica
277 Bašić Halim	30	"	"	"
278 Mrav Salka Suljo	30	"	"	–
279 Mrav Salka Omer	25	"	"	–
280 Mrav Salka Ragib	20	"	"	–
281 Mrav Sulja Selim	15	"	"	–
282 Mrav Bećira Jusuf	40	"	"	–
283 Podrug Sulja Avdo	30	"	"	s. Vrbica
284 Podrug Sulja Ahmet	27	"	"	"
285 Kovačević Mićo	30	Vranjevići	avg. 1942.	Ustikolina
286 Kadić Murat	–	Vranići	1941.	–
287 Bašić Murat	26	Vina	jun. 1942.	Ustikolina
288 Musić Nazif	28	Vukovići	1943.	–
289 Karović Abid	28	Vukušići	1942.	–
290 Korjenić Zahir	42	"	"	–
291 Selimović Sado	112	"	"	–
292 Čerkez Salka Aziz	55	Vojnoge	"	–
293 Čerkez Salko	63	"	1941.	–
294 Čerkez Alija	55	"	"	–
295 Čerkez Aziza Melća	26	"	"	–
296 Čerkez Aziza Ejub	6	"	"	–
297 Čerkez Aziza Sulejman	3	"	"	–
298 Puriš Hajdar	31	Vikoč	"	–
299 Babić Tahira Ahmet	45	"	dec. 1941.- jan. 1942.	Vikoč
300 Babić Halila Redžep	18	"	"	"
301 Babić Halila Begija	50	"	"	"
302 Bekan Muja Bećir	45	"	"	"
303 Bekan Sulja Huso	30	"	"	"
304 Bukva Mumina Bajro	45	"	"	"
305 Glušac Osmana Uzeir	41	"	"	"
306 Glušac Osmana Džemal	15	"	"	"
307 Glušac Alije Šaćir	40	"	"	"
308 Glušac Alije Šerif	25	"	"	"
309 Glušac Sulje Ahmet	40	"	"	"
310 Glušac Alije Aljko	25	"	"	"
311 Glušac Muja Alija	50	"	"	"
312 Glušac Bajra Mujo	45	"	"	"
313 Glušac Ibra Hamid	38	"	"	"
314 Dikonja Selima Selmo	45	"	"	"
315 Konjo Muja Murija	50	"	"	"
316 Konjo Salkana Jahija	28	"	"	"
317 Konjo Muja Bećir	27	"	"	"
318 Kopriva Ejuba Nazif	18	"	"	"
319 Kujundžić Derva Muharem	34	"	"	"
320 Kujundžić Nahod	34	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
321 Kujundžić Rama Hadžan	38	"	"	"
322 Kujundžić Rama Medo	30	"	"	"
323 Kurte Meha Mehmed	18	"	"	"
324 Klinac Salka Hajro	30	"	"	"
325 Klinac Sulja Murat	50	"	"	"
326 Mehmedspahić Halila Huso	45	"	"	"
327 Mehmedspahić Halila Murat	48	"	"	"
328 Mehmedspahić Halila Ibro	58	"	"	"
329 Mehmedspahić Derviša Adem	55	"	"	"
330 Mehmedspahić Meše Mujo	30	"	"	"
331 Mehmedspahić Ibra Halil	15	"	"	"
332 Musić Alije Halil	55	"	"	"
333 Muratović Smaja Ibro	30	Vikoč	dec. 1941 jan. 1942.	Vikoč
334 Muhović Bajra Mujo	30	"	"	"
335 Muhović Bajra Alija	55	"	"	"
336 Muhović Meha Meho	58	"	"	"
337 Muhović Meha Muho	32	"	"	"
338 Piralija Avda Muho	40	"	"	"
339 Šuljić Husa Avdija	30	"	"	"
340 Čelo Muša Hasan	25	"	"	"
341 Hrustan Sulja Salko	60	"	"	"
342 Ferhatbegović Jusufa Aziz	28	"	"	"
343 Čankušić Omera Mašo	50	"	"	"
344 Čankušić Ahmeta Avdo	16	"	"	"
345 Čankušić Agana Juso	45	"	"	"
346 Šuvalija Zulfa Mustafa	40	"	"	"
347 Ahmić Mujo	60	"	"	"
348 Dikonja Selma	40	"	"	"
349 Duraković Jusa Zlatija	35	"	1942.	"
350 Duraković Adema Suljo	18	"	"	"
351 Klapuh Avdije (?) Nasuf	–	"	1944.	"
352 Klapuh Nasufa snaha	–	"	1942.	Jagodnica
353 Klapuh Nasufove snahe dijete	–	"	"	"
354 Čauš Muradifa Meho	30	"	"	"
355 Čauš Meha Halima	25	"	"	Vikoč
356 Avdović Šabana Avdo	33	"	"	"
357 Baljko Sulja Sulejman	17	"	jun 1942.	most na Drini
358 Bukva Murata Alija	25	"	"	"
359 Kolenda Muradifa Osman	48	"	"	Vikoč
360 Konjo Jahina Aljka	25	"	"	–
361 Kujundžić Maša Ramo	45	"	"	most na Drini
362 Junuz Rama Murat	45	"	"	Foča
363 Maslo Rašida Alija	45	"	"	Vikoč
364 Muharem Ibra Halil	5	"	"	–
365 Muharem Meha Hasib	45	"	"	S. Dubrava
366 Muharem Avda Habib	45	"	"	–
367 Trako Arifa Šefran	18	"	"	–
368 Fazlić Meha Murat	35	"	"	Vikoč
369 Čankušić Sulejmana Halim	7	"	"	–
370 Čankušić Sulejmana Biba	4	"	"	Kobilja Ravan
371 Čankušić Hasana Melća	70	"	"	"
372 Čankušić Maša Ramo	7	"	"	"
373 Čankušić Maša Rifa	4	"	"	"
374 Čankušić Redža Zećira	12	"	"	"
375 Čankušić Redža Mina	10	"	"	"
376 Čankušić Halila Redžo	46	"	"	"
377 Čankušić Ibra Arif	48	"	"	"
378 Čankušić Arifa Selma	14	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
379 Čankušić Adema Muška	55	"	"	"
380 Šuvalija Mustafe Miralem	30	"	"	"
381 Avdović Alije Ramo	35	"	feb. 1943.	več. kod kuća
382 Ahmić Muja Muradif	55	"	"	"
383 Ahmić Muja Murata	40	"	"	"
384 Ahmić Muja Hajro	10	"	"	"
385 Ahmić Meha Malkija	45	"	"	"
386 Ahmić Meha (?) Latifa	5	"	"	"
387 Ahmić Ahmeta Melća	8	"	"	"
388 Babić Bećira Hava	18	"	"	"
389 Baljko Sulja Suljkan	55	"	"	"
390 Bekan Husa Mejra	2	"	"	"
391 Bekan Husa Hanka	30	"	"	"
392 Germović Šabana Munira	8	"	"	"
393 Germović Alije Umija	60	"	"	"
394 Gogalija Belkina Šaćira	2	"	"	"
395 Glušac Alina Zlatija	45	"	"	"
396 Glušac Meha Meša	40	"	"	"
397 Glušac Meša Begija	35	"	"	"
398 Dikonja Sulja Omer	60	"	"	"
399 Dikonja Sulja Halil	50	"	"	"
400 Dikonja Jusa Aiša	50	"	"	"
401 Duraković Adema Ramo	15	"	"	"
402 Duraković Husa Zlatija	35	"	"	"
403 Duraković Adema Suljo	30	"	"	"
404 Klapuh Ahmeta Šaban	12	Vikoč	feb.1943.	več. kod kuća
405 Kopriva Ejuba Naza	18	"	"	"
406 Kobiljar Alina Melća	45	"	"	"
407 Kobiljar Selima Naza	26	"	"	"
408 Kobiljar Nedžiba Umija	2	"	"	"
409 Kolenda Alina Zulija	50	"	"	"
410 Kolenda Osmana Ramo	20	"	"	"
411 Komar Halila Osman	60	"	"	"
412 Komar Osmana Hanija	50	"	"	"
413 Komar Muja Hilmo	5	"	"	"
414 Komar Muja Hajra	10	"	"	"
415 Komar Ahmeta Melća	8	"	"	"
416 Komar Meha Latifa	5	"	"	"
417 Kamerić Avda Ajkuna	30	"	"	"
418 Klepo Muja Mustafa	50	"	"	"
419 Klinac Hilma Hazim	6	"	"	"
420 Kujundžić Meda Bega	35	"	"	"
421 Kujundžić Hadžana Nura	40	"	"	"
422 Kujundžić Meda Munib	10	"	"	"
423 Kujundžić Meda Bajro	8	"	"	"
424 Kujundžić Meda Ejub	6	"	"	"
425 Kujundžić Meda Safet	2	"	"	"
426 Kurte Muja Dragija	15	"	"	"
427 Maslo Jusa Meša	4	"	"	"
428 Maslo Jusa Mehmed	3	"	"	"
429 Maslo Sulja Sulejman	6	"	"	"
430 Maslo Ibra Smajil	45	"	"	"
431 Maslo Alina Zlatija	20	"	"	"
432 Maslo Jusufa Šerifa	25	"	"	"
433 Maslo Jusufa Hadžira	7	"	"	"
434 Mujanović Halila Šerifa	7	"	"	"
435 Mehmedspahić Husa Hanka	23	"	"	"
436 Musić Ferhata Zlatija	28	"	"	"
437 Musić Ferhata Mejra	6	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
438 Muratović Halila Selma	35	„	„	„
439 Muratović Halila Sulejman	8	„	„	„
440 Muratović Salka Ibrima	40	„	„	„
441 Muratović Ibra Rasema	8	„	„	„
442 Muharem Meha Ramo	20	„	„	„
443 Muharem Abida Muradif	6	„	„	„
444 Muharem Abida Avdija	7	„	„	„
445 Muharem Jusufa Alija	8	„	„	„
446 Muharem Jusufa Bida	7	„	„	„
447 Muharem Jusufa Nura	4	„	„	„
448 Muharem Sejda Ramo	3	„	„	„
449 Muharem Sejda Naza	20	„	„	„
450 Muharem Halila Avdija	50	„	„	„
451 Muharem Avda Šaćira	35	„	„	„
452 Muharem Murata Selim	60	„	„	„
453 Muharem Selima Nasko	14	„	„	„
454 Muharem Abida Nedžib	5	„	„	„
455 Muharem Alije Fata	12	„	„	„
456 Muharem Abida Hajra	7	„	„	„
457 Muharem Alije Zlatija	26	„	„	„
458 Muharem Rama Džehva	30	„	„	„
459 Muharem Šabana Hašima	30	„	„	„
460 Muharem Abida Mina	8	„	„	„
461 Muharem Hadžana Begija	50	„	„	„
462 Muharem Hadžana Hankija	20	„	„	„
463 Muharem Alina Tima	16	„	„	„
464 Mujanović Arifa Mušan	38	„	„	„
465 Mujanović Šerifa Muradif	16	„	„	„
466 Mujanović Šerifa Šaćir	12	„	„	„
467 Mujanović Šerifa Hasan	10	„	„	„
468 Mujanović Šerifa Alja	37	„	„	„
469 Moco Bajra Hasiba	30	„	„	„
470 Moco Bajra Hašija	9	„	„	„
471 Moco Bajra Latifa	7	„	„	„
472 Moco Bajra Zahida	5	„	„	„
473 Suljić Husa Dudija	50	Vikoč	febr. 1943.	već kod kuća
474 Trako Omera Osman	16	„	„	„
475 Trako Arifa Latif	7	„	„	„
476 Trako Arifa Derviša	4	„	„	„
477 Hadžić Mešana Fatima	45	„	„	„
478 Husović (Husadžin) Husa Devlija	9	„	„	„
479 Husović Husa Šaban	18	„	„	„
480 Husović Sulja Šerifa	7	„	„	„
481 Hrustan Mušana Ibro	35	„	„	„
482 Šarvala Selima Fatima	3	„	„	„
483 Šehović Sulja Mejra	50	„	„	„
484 Šehović Murata Ramo	50	„	„	„
485 Šoro Sulja Fatima	40	„	„	„
486 Šoro Sulja Šerif	7	„	„	„
487 Hasković Edhema Mušo	12	Durići	jul 1942.	„
488 Hasković Edhema Naza	47	„	„	„
489 Hasković Edhema Mula	6	„	„	„
490 Čelo Bećira Zejna	50	Dubrava	febr. 1943.	Dubrava
491 Čelo Hajra Murata	30	„	„	„
492 Čelo Hajra Mevla	12	„	„	„
493 Čelo Hajra Ramiza	3	„	„	„
494 Čelo Hasana Pemba	41	„	„	„
495 Čelo Hasana Murata	3	„	„	„
496 Čelo Smaja Selim	10	„	„	„

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
497 Čelo Smaja Hasiba	8	"	"	"
498 Čelo Smaja Sema	6	"	"	"
499 Čelo Smaja Fatima	3	"	"	"
500 Čelo Smaja Zumra	2	"	"	"
501 Čelo Hadžana Hadžira	7	"	"	"
502 Čelo Hasan	40	"	"	"
503 Klapuh Ahmeta Derviš	10	Vikoč	"	več. kod kuća
504 Maslo Rašida Juso	35	"	"	"
505 Sobeta Osma Zulfo	33	Daničići	1941.	Ljaljička r.
506 Trako Arifa Fata	40	D. Papratno	febr. 1943.	več. kod kuća
507 Trako Bajra Salko	50	"	"	"
508 Šarvala Muja Ahmet	50	"	"	"
509 Šoro Sulja Šefran	6	"	"	"
510 Alić Džanka Salko	17	Dragočava	10-20/1-42.	"
511 Veiz Ibra Devla	6	"	"	"
512 Jerković Džana Alija	48	"	"	"
513 Jerković Džana Suljo	38	"	"	"
514 Jerković Džana Šaćir	28	"	"	"
515 Jerković Džana Hakija	26	"	"	"
516 Jerković Alije Avdo	19	"	"	"
517 Jerković Muša Sejdo	35	"	"	"
518 Karup Ibra Šaban	55	"	"	"
519 Karup Ibra Hasan	50	"	"	"
520 Karup Ibra Abid	30	"	"	"
521 Karup Ibra Meho	25	"	"	"
522 Karup Šabana Ibro	23	"	"	"
523 Karup Alije Salko	60	"	"	"
524 Karup Salka Alija	17	"	"	"
525 Karup Zahira Džafer	45	"	"	"
526 Kovač Selima Hamid	45	"	"	"
527 Kovač Selima Osman	50	"	"	"
528 Kovač Salka Hasan	55	"	"	"
529 Matuh Salka Bajro	50	"	"	"
530 Matuh Salka Bećir	30	"	"	"
531 Matuh Bećira Halil	45	"	"	"
532 Hurić Bećira Hajro	17	"	"	"
533 Hurić Ibra Omer	30	"	"	"
534 Hurić Bećira Vasvija	60	"	"	"
535 Hurić Alije Zejnil	70	"	"	"
536 Hurić Zejnila Alija	55	"	"	"
537 Džaferspahić Salka Mušan	40	"	"	"
538 Džaferspahić Mušana Salko	20	"	"	"
539 Džaferspahić Mušana Omer	17	"	"	"
540 Džaferspahić Jusa Meho	15	"	"	"
541 Džaferspahić Jusa Almasa	45	"	"	"
542 Džomba Salka Džafer	35	Dragočava	10-20/1-42.	več. kod kuća
543 Džomba Hasana Mujo	55	"	"	"
544 Džomba Hasana Salko	70	"	"	"
545 Džomba Muja Hasan	18	"	"	"
546 Džomba Muja Mejra	50	"	"	"
547 Džomba Salka Murat	50	"	"	"
548 Čankušić Agana Juso	35	"	avg. 1942.	Zavajit
549 Halilović Sado	68	"	1941.	–
550 Šuba Suljo	55	"	"	–
551 Karup Jusa Šahbaz	38	"	dec. 1941.	Dragočava
552 Karup Jusa Halil	27	"	"	"
553 Karup Šahbaza Juso	18	"	"	kod Drine-Foča
554 Robović Ahmeta Jusuf	48	"	dec. 1941.- jan. 1942.	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
555 Robović Ahmeta Fatima	69	"	"	–
556 Robović Meha Ahmet	71	"	"	–
557 Tafro Hajdar	44	"	"	–
558 Tahmaz Avda Miralem	37	"	"	–
559 Tahmaz Meha Osmo	41	"	"	–
560 Tahmaz Selima Suljo	38	"	"	–
561 Tahmaz Murata Hašim	61	"	avg. 1942.	–
562 Tahmaz Murata Džafer	15	"	"	–
563 Tahmaz Muja Mustafa	42	"	1942.	–
564 Tahmaz Muharema Salko	18	"	"	–
565 Malinović Ibra Ibrima	32	"	"	–
566 Malinović Ibra Muniba	17	"	"	–
567 Babić Osmana Fata	18	"	dec. 1943.	već. kod kuća
568 Kalajdžić Jovana Stanko	65	"	"	"
569 Karup Sema	31	"	"	"
570 Karup Džafera Fata	35	"	"	"
571 Karup Džafera Mevla	18	"	"	"
572 Karup Avda Asim	3	"	"	"
573 Karup Avda Zahir	2	"	"	"
574 Karup Avda Bejta	6	"	"	"
575 Karup Abida Murija	25	"	"	"
576 Karup Abida Zlata	2	"	"	"
577 Karup Salka Kadrija	15	"	"	"
578 Karup Salka Melća	17	"	"	"
579 Karup Halila Selima	2	"	"	"
580 Matuh Bajra Zahida	25	"	"	"
581 Matuh Bajra Adila	5	"	"	"
582 Matuh Bajra Selim	3	"	"	"
583 Matuh Bajra Adem	2	"	"	"
584 Matuh Bećira Munira	2	"	"	"
585 Hurić Osmana Ibro	45	"	"	"
586 Hurić Bećira Ramo	35	"	"	"
587 Hurić Rama Šeća	30	"	"	"
588 Hurić Rama Džemila	5	"	"	"
589 Hurić Rama Fata	3	"	"	"
590 Hurić Ibra Zlatija	25	"	"	"
591 Hurić Ibra Omer	1	"	"	"
592 Hurić Ibra Melća	50	"	"	"
593 Hurić Zejnila Avdo	50	"	"	"
594 Hurić Hoda Hasiba	30	"	"	"
595 Hurić Alije Melća (?)	30	"	"	"
596 Hurić Alije Mehmed	7	"	"	"
597 Hurić Alije Mustafa	5	"	"	"
598 Hurić Alije Zejna	2	"	"	"
599 Džomba Selima Zada	60	"	"	"
600 Karup Halila Naza	20	"	1943.	Dragočava
601 Karup Halila Ziba	2	"	"	"
602 Bilinac Jevta Neđo	40	Donje Žešće	ok. 1944.	Prisoje
603 Palavra Muja Murat	37	Dragojevići	avg. 1942.	–
604 Borovina Džafer	37	"	1941.	–
605 Dedović Avdije Hajdar	32	Daničići	dec. 1941.-jan. 1942.	Daničići
606 Durgut Husa Mujo	54	"	"	"
607 Musić Saliha Ejub	60	"	"	"
608 Mačak Avdije Latif	18	"	"	"
609 Mačak Hasana Omer	25	"	"	"
610 Mačak Hasana Muradif	18	"	"	"
611 Mačak Muja Avdija	56	"	"	"
612 Spaho Durma Salko	32	Daničići	dec. 1941.-jan. 1942.	Daničići

41*

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
613 Spaho Durma Ahmed	28	"	"	"
614 Čemo Osmana Jusuf	46	"	"	"
615 Hanjalić Salka Mušan	37	"	"	"
616 Hanjalić Muja Salko	58	"	"	"
617 Hanjalić Hasiba Sulejman	28	"	"	"
618 Hanjalić Smajila Edhem	25	"	"	"
619 Čustović Avda Hasan	57	"	"	"
620 Janjić Joka Neđo	28	D. Buđanj	"	"
621 Sirbubalo Osman	45	Drugovići	1942.	Drugovići
622 Hajo (?) Jusa Ibro	25	"	"	–
623 Rahman Alija	–	"	1941.	–
624 Ustić Murata Avdija	30	"	1942.	–
625 Mujić Ajkuna	–	Deverdeke	1941.	–
626 Mujić Arifa	–	"	"	–
627 Mujić Selima	–	"	"	–
628 Mujić Abida	–	"	"	–
629 Mujić Ramiz	–	"	"	–
630 Mujić Huso	–	"	"	–
631 Mujić Ibro	–	"	"	–
632 Drugović Selim	38	Drugovići	1942.	–
633 Klinac Hajro	–	Dulovići	1941.	–
634 Kreho Ibra Rašid	51	Draževo	"	–
635 Kreho Meha Dragija	56	"	"	–
636 Kreho Meha Began	33	"	"	–
637 Kreho Meha Ibro	22	"	"	–
638 Kreho Halila Mumin	54	"	"	–
639 Kreho Halila Omer	34	"	"	–
640 Kreho Mumina Zejna	46	"	"	–
641 Kreho Mumina Halil	22	"	"	–
642 Kreho Mumina Mejra	11	"	"	–
643 Kreho Mumina Fehim	6	"	"	–
644 Kreho Mumina kćerka	1	"	"	–
645 Kreho Selmana Osman	35	"	"	–
646 Kreho Rašida Hajro	15	"	"	–
647 Kreho Džafera Melća	42	"	"	–
648 Kreho Rašida Hamša	13	"	"	–
649 Zeković Smaja Đulsa	56	"	"	–
650 Zeković Meha Muška	31	"	"	–
651 Zeković Meha Ajka	8	"	"	–
652 Zeković Meha Smajo	6	"	"	–
653 Zeković Meha Tifa	4	"	"	–
654 Zeković Meha Fatima	1	"	"	–
655 Zeković Rama Mejra	42	"	"	–
656 Zeković Rama Džehva	23	"	"	–
657 Zeković Rama Zejnil	16	"	"	–
658 Zeković Rama Huso	8	"	"	–
659 Zeković Rama Osman	5	"	"	–
660 Zeković Rama Seća	1	"	"	–
661 Muftić Mustafa	61	"	"	–
662 Muftić Mustafe Avdo	28	"	"	–
663 Mahović (?) Zukana Đula	61	"	"	–
664 Muslić Ferhata Hasan	56	"	"	–
665 Muslić Hasana Zulija	47	"	"	–
666 Muslić Hasana Šaćir	22	"	"	–
667 Muslić Hasana Bjelka	7	"	"	–
668 Muslić Bajra Uzeir	8	"	"	–
669 Muslić Meha Mušan	22	"	"	–
670 Muslić Ibra Hankija	47	"	"	–
671 Muslić Ibra Ajkuna	10	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
672 Muslić Ibra Huso	8	,,	,,	–
673 Muslić Ibra Osman	6	,,	,,	–
674 Muslić Ibra Fata	2 mj.	,,	,,	–
675 Muslić Alije Fatima	10	,,	,,	–
676 Muslić Alije Meho	6	,,	,,	–
677 Muslić Alije Umija	5	,,	,,	–
678 Muslić Alije Mujo	4	,,	,,	–
679 Tole Meha Mašo	52	Draževo	1941.	–
680 Tole Maša Ibro	52	,,	,,	–
681 Tole Ibra Hankija	20	,,	,,	–
682 Tole Ibra Hanija	18	,,	,,	–
683 Tole Ibra Zada	14	,,	,,	–
684 Mujić Šaćira Šerifa	25	Deverdeke	,,	–
685 Mujić Avda Latifa	30	,,	,,	–
686 Mujić Omera žena	30	,,	,,	–
687 Mujić Omera dijete	–	,,	,,	–
688 Mujić Omera dijete	–	,,	,,	–
689 Mujić Omera dijete	–	,,	,,	–
690 Mujić Omera Ibro	16	,,	,,	–
691 Klapuh Smajila Osman	35	G. Papratno	febr. 1943.	već. kod kuća
692 Moco Jusufa Murat	60	,,	,,	,,
693 Moco Muradifa Rasima	3	,,	,,	,,
694 Moco Šaćira Rasim	3	,,	,,	,,
695 Moco Bećira dijete	3	,,	,,	,,
696 Moco Bećira dijete	1	,,	,,	,,
697 Šoro Tahira Adem	25	,,	nov. 1944.	Vikoč
698 Karahasanović Juso	50	Gradac	dec. 1941.	–
699 Karahasanović Jusa Ismet	20	,,	,,	–
700 Vargović Sjerka (?)	19	,,	jan. 1942.	–
701 Mandžo Began	–	,,	sep. 1942.	Gradac
702 Filipović Sima Anđelko	40	,,	1944.	–
703 Gradišić Halila Salko	60	Gradišići	dec. 1941-jan. 1942.	Gradišići
704 Gradišić Halila Mušan	55	,,	,,	,,
705 Gradišić Murata Mustafa	16	,,	,,	,,
706 Zukabašić Muradif	52	,,	1941.	–
707 Zagorac Avda Salko	50	Golijevići	avg. 1942.	Prisoje
708 Hadžimusić Hasan	–	,,	dec. 1941.	Jahorina
709 Spaho Mujo	–	,,	,,	Pale
710 Rahman Arifa Alija	45	Gostičaj	1941.	–
711 Rahman Arifa Murat	37	,,	,,	–
712 Hamzić Hadžana Zejnija	60	,,	,,	–
713 Rahman Arifa Meho	32	,,	,,	Gostičaj
714 Rahman Halila Avdija	20	,,	1943.	–
715 Rahman Salka Suljo	27	,,	,,	Gostičaj
716 Rahman Saliha Rašid (?)	–	,,	1944.	,,
717 Čankušić Agana Juso	35	Godijeno	dec. 1941.-jan. 1942.	–
718 Mujanović Derviša Nura	34	,,	1942.	–
719 Mujanović Derviša Suljo	7	,,	,,	–
720 Mujanović Derviša Muška	5	,,	,,	–
721 Mujanović Derviša Alija	2	,,	,,	–
722 Mujanović Džana Fata	60	,,	,,	–
723 Budnjo Muhameda Veiz	18	G. Budanj	dec. 1941.-jan.1942.	Gornji Buđanj
724 Budnjo Gaza Hrustem	18	,,	,,	,,
725 Budnjo Alije Avdo	22	,,	,,	,,
726 Lojo Alije Ramiz	21	,,	,,	,,
727 Polovina Meha Huso	38	,,	,,	,,

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
728 Polovina Meha Hasan	40	"	"	"
729 Spaho Murata Bećir	52	"	"	"
730 Spaho Murata Mujo	55	"	"	"
731 Spaho Murata Omer	55	"	"	"
732 Spaho Avda Atif	30	"	"	"
733 Hadžiahmetović Avdo	50	G. Žešće	jan. 1942.	–
734 Hadžiahmetović Avda Sulejman	18	"	"	–
735 Hadžiahmetović Muharem	35	"	"	–
736 Kokić Jusa Mašo	38	Gojkanovići	dec. 1941- jan. 1942.	već kod kuća
737 Ćustović Arifa Ejub	57	"	"	"
738 Ćustović Arifa Huso	28	"	"	"
739 Drakul Vasa Ostoja	20	Glušci	"	"
740 Kruščica Mehmeda Rasim	20	Grebak	"	"
741 Šemić Alije Agan	21	"	"	"
742 Jašarević Muja Hasan	36	Guvnište	1942.	–
743 Jusufović Meho	25	"	"	–
744 Kuloglija Bego	–	"	"	–
745 Kuloglija Zulfa Rašid	45	"	"	–
746 Kuloglija Muradifa Halil	18	"	"	–
747 Kuloglija Jusa Murat	50	"	"	–
748 Kuloglija Murata Jusuf	49	Guvnište	1942.	–
749 Kuloglija Murata Mehmed	14	"	"	–
750 Kuloglija Agana Zlatija	30	"	"	–
751 Kuloglija Muradifa Osman	38	"	"	–
752 Kuloglija Zahira Šaćir	45	"	"	–
753 Hasković Bećir	55	"	"	–
754 Hasković Bajra Tidža	35	"	"	–
755 Hasković Avda Adem	50	"	1941.	–
756 Prando Zulfo	40	Guberi	1942.	–
757 Prando Zulfa Murat	–	"	1941.	–
758 Reko Hasan	50	Gudelji	"	–
759 Subašić Murata Meho	32	"	"	–
760 Subašić Zahira Alija	12	"	"	–
761 Sirbubalo Mujo	50	"	"	–
762 Mirojević Šemsa	48	Gunjačići	jan.1942.	Ustikolina
763 Musić Hasan	–	"	1941.	–
764 Memić Kadrija	44	Grdijevići	"	–
765 Memić Šida	17	"	"	–
766 Memić Edhem	15	"	"	–
767 Bakaran Memin Suljo	66	"	dec. 1941.- jan. 1942	već. kod kuća
768 Bakaran Sulja Muška	55	"	"	"
769 Bakaran Sulja Uma	12	"	"	"
770 Jahić Smaja Ramo	35	"	"	"
771 Keč Sulja Ramo	60	"	"	"
772 Keč Rama Bećir	16	"	"	"
773 Keč Ibra Hadžo	35	"	"	"
774 Klepo Derviša Bajro	13	"	"	"
775 Klepo Ahmeta Derviš	45	"	"	"
776 Klinac Salkana Bećir	18	"	"	"
777 Klinac Sulja Mujo	60	"	"	"
778 Klinac Muja Murat	25	"	"	"
779 Klinac Muja Osman	26	"	"	"
780 Klinac Halila Halil	31	"	"	"
781 Klinac Alije Alija	28	"	"	"
782 Lažarić (?) Ferhata Suljo	60	"	"	"
783 Lažarić Alije Ferhat	18	"	"	"
784 Lažarić Alije Hadžan	18	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
785 Matuh Alije Meda	48	"	"	"
786 Matuh Hasana Salko	76	"	"	"
787 Matuh Salka Hasan	17	"	"	"
788 Matuh Muja Hadžo	40	"	"	"
789 Matuh Hadža Fatima	15	"	"	"
790 Muco (?) Muja Tahir	45	"	"	"
791 Muco (?) Halila Bajro	40	"	"	"
792 Rizo Ibra Umija	35	"	"	"
793 Rizo Murata Halil	45	"	"	"
794 Rizvanović Salka (?) Meho	16	"	"	"
795 Tabak Rama Ibro	30	"	"	"
796 Tabak Rama Hasan	56	"	"	"
797 Hodžić Latifa Fatima	45	"	"	"
798 Hodžić Ahmeta Osman	40	"	"	"
799 Hodžić Osmana Mustafa	20	"	"	"
800 Hodžić Osmana Sulejman	18	"	"	"
801 Hodžić Osmana Šaćir	16	"	"	"
802 Hodžić Hamida Ejub	35	"	"	"
803 Hodžić Hamida Munib	32	"	"	"
804 Hodžić Latifa Hamid	10	"	"	"
805 Čaušević Ibra Muharem	30	"	"	"
806 Čaušević Ibra Sait	50	"	"	"
807 Čaušević Saita Fehim	13	"	"	"
808 Čaušević Ramiza (?) Ibro	38	"	"	"
809 Čaušević Muja Meša	85	"	"	"
810 Čaušević Meše Alija	58	"	"	"
811 Čaušević Alije Osman	18	"	"	"
812 Čaušević Alije Mehmed	4	"	"	"
813 Čaušević Hasana Mujo	40	"	"	"
814 Čaušević Muja Jakub	6	"	"	"
815 Čaušević Muja Hasan	3	"	"	"
816 Čaušević Alije Umija	41	Grdijevići	dec. 1941.-jan.1942.	već. kod kuća
817 Čaušević Alije Džanija	15	"	"	"
818 Čaušević Alije Hankija	13	"	"	"
819 Čaušević Alije Zlatija	38	"	"	"
820 Čolaković Omera Mujkan	70	"	"	"
821 Džanković Osmana Ahmet	40	"	"	"
822 Džanković Ahmeta Šaban	49	"	"	"
823 Džanković Fejza Fehim	21	"	"	"
824 Džanković Omera Meho	40	"	"	"
825 Keč Muja Šeća	57	"	"	"
826 Keč Hasana Džemila	26	"	avg. 1942.	–
827 Bašić Bećira Šućrija	3	"		–
828 Bećirbašić Hasana Bećir	9	"	ok.-nov. 1942.	već. kod kuća
829 Ganović Šabana Uzeir	12	"	"	"
830 Ganović Šabana Murat	2	"	"	"
831 Ganović Šabana Rasim	3	"	"	"
832 Ganović Šabana Halil	1	"	"	"
833 Alić Osmana Adem	9	"	"	"
834 Alić Osmana Fata	45	"	"	"
835 Alić Hasana Naza	60	"	"	"
836 Dolan Alina Rasema	10	"	"	"
837 Dolan Agana Samija	3	"	"	"
838 Dolan Šaćira Himzo	13	"	"	"
839 Dolan Omera Dudija	60	"	"	"
840 Đedović Hasana Osman	10	"	"	"
841 Klepo Derviša Ibro	15	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
842 Klepo Derviša Đula	45	"	"	"
843 Klepo Derviša Muša	17	"	"	"
844 Klepo Derviša Ibro	8	"	"	"
845 Klinac Murata Ismet	5	"	"	"
846 Klinac Sulja Salkan	58	"	"	"
847 Klinac Alije Džemila	35	"	"	"
848 Klinac Halila Fadil	2.	"	"	"
849 Klinac Alina Zejna	1	"	"	"
850 Klinac Halima Muša	20	"	"	"
851 Divović Paša Suljo	45	Dobrotići	jan.-dec. 1942.	"
852 Žiga Bekta Ibro	–	"	"	"
853 Klinac Ibra Fatima	32	Grdijevići	ok.-nov. 1942.	"
854 Klinac Ibra Bjelka	9	"	"	"
855 Klinac Ibra Ziba	7	"	"	"
856 Klinac Ibra Muniba	5	"	"	"
857 Klinac Halila Fatima	69	"	"	"
858 Klinac Alina Mujesira	8	"	"	"
859 Klinac Alina Rasema	6	"	"	"
860 Matuh Hadža Fata	45	"	"	"
861 Matuh Salka Arifa	55	"	"	"
862 Matuh Meda Fata	35	"	"	"
863 Matuh Hadža Fatima	15	"	"	"
864 Matuh Hadža Hankija	12	"	"	"
865 Matuh Hadža Selima	9	"	"	"
866 Matuh Hadža Muša	4	"	"	"
867 Matuh Hamida Meša	75	"	"	"
868 Matuh Halila Hamid	1	"	"	"
869 Malinović Ibra Ibrima	60	"	"	"
870 Matuh Salka Hasan	17	"	"	"
871 Matuh Salka Mašo	14	"	"	"
872 Muco Tahira Zejna	43	"	"	"
873 Muco Tahira Osman	7	"	"	"
874 Muco Tahira Muša	9	"	"	"
875 Muco Tahira Hasnija	6	"	"	"
876 Muco Tahira Tahir	1	"	"	"
877 Muco Bajra Hasan	13	"	"	"
878 Muratović Ibra Zejna	6	"	"	"
879 Muratović Ibra Zifa	4	"	"	"
880 Lađalić (?) Alina Šeća	40	"	"	"
881 Lađalić (?) Alina Zejna	15	"	"	"
882 Lađalić (?) Alina Begija	12	"	"	"
883 Puška Ahmeta Suljo	39	"	"	"
884 Rizo Smaja Bjelka	9	"	"	"
885 Rizo Meha Ramiz	12	"	"	"
886 Rizo Smaja Aljuša	16	"	"	"
887 Rizo Smaja Hankija	3	"	"	"
888 Rizo Smaja Suljo	16	Grdijevići	ok-nov. 1942.	več. kod kuća
889 Rizo Sulja Umija	70	"	"	"
890 Rizo Sulja Smajo	40	"	"	"
891 Rizo Meha Zahida	25	"	"	"
892 Rizo Meha Zlatija	6	"	"	"
893 Rizo Meha Šerifa	1	"	"	"
894 Rizo Tahira Zahir	15	"	"	"
895 Rizo Selim	13	"	"	"
896 Saljević Ibra Šerifa	16	"	"	"
897 Tabak Hasana Smajo	17	"	"	"
898 Tabak Hasana Devlija	40	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
899 Tabak Sulja Hamid	8	„	„	„
900 Tabak Emina	10	„	„	„
901 Hodžić Ejuba Hamid	18	„	„	„
902 Hodžić Osmana Esad	14	„	„	„
903 Hodžić Latifa Mujo	13	„	„	„
904 Hodžić Alage Hasan	3	„	„	„
905 Hodžić Alage Mujo	10	„	„	„
906 Hodžić Džafera Muša	38	„	„	„
907 Hodžić Šućra Rabija	30	„	„	„
908 Hodžić Šućra Šerifa	15	„	„	„
909 Hodžić Šućra Samija	13	„	„	„
910 Hodžić Šućra Ibrima	10	„	„	„
911 Hodžić Šućra Ifa	9	„	„	„
912 Čaušević Meša Zejna	40	„	„	„
913 Džanković Omera Ahmet	35	„	„	„
914 Džanković Hadžana Bećir	3	„	„	„
915 Džanković Hadžana Edhem	1	„	„	„
916 Džanković Muja Šeća	21	„	„	„
917 Džanković Muja Zećir	1	„	„	„
918 Džanković Muniba	5	„	„	„
919 Džanković Meha Omer	19	„	„	„
920 Džanković Osmana Melća	70	„	„	„
921 Džanković Osmana Biba	46	„	„	„
922 Džanković Hadžana Zehra	16	„	„	„
923 Džanković Hadžana Ajkuna	8	„	„	„
924 Šljivo Arifa Halil	11	„	„	„
925 Đedović Bećira Jusuf	40	„	avg. 1943.	Grdijevići
926 Klinac Murata Muniba	23	„	„	„
927 Karović Muradif	50	„	„	„
928 Mekić Murata Avdija	56	Vojnići	dec. 1941-jan. 1942.	brdo Grebak
929 Mekić Avda Jakub	32	„	„	„
930 Mekić Avdije Alija	31	„	„	„
931 Karadža Bećira Alija	38	„	„	„
932 Kajgana Hasana Avdo	60	Đeđevo	jan. 1942.	u kući Hadžimuratović Ahmeta
933 Softić Hasana Hadžira	35	„	„	„
934 Softić Muja Šemsa	30	„	„	„
935 Softić Avda Safija	12	„	„	„
936 Softić Avda Fija	15	„	„	„
937 Softić Avda Asim	10	„	„	„
938 Softić Avda Munira	8	„	„	„
939 Softić Avda Mujesira	2	„	„	„
940 Softić Muhameda Salko	2	„	„	„
941 Softić Muhameda Esma	10	„	„	„
942 Softić Muhameda Sulejman	8	„	„	„
943 Pandur Meha Muhamed	60	„	dec. 1941.	već. kod kuća
944 Hadžimusić Muja Halim	51	„	„	„
945 Hodžić Osmana Zićro	45	„	„	„
946 Čorbo Bećira Ibro	25	„	„	„
947 Čorbo Bećira Alija	20	„	„	„
948 Šošević Smajila Hamid	50	„	„	„
949 Šošević Hamida Smajil	20	„	„	„
950 Šošević Ibra Asim	23	„	„	„
951 Šošević Ibra Ahmet	30	„	„	„
952 Sudar Sulja Alija	23	„	1941.	–
953 Sudar Sulja Murata	20	„	„	–
954 Bašić Murat	26	„	1942.	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
955 Kezunović Đorđa Staka	76	Đurđevica	20/12.-1941.-20./1.-1942.	Đurđevica
956 Delić Smajila Mujo	48	Željevo	dec. 1941.-jan. 1942.	Željevo
957 Delić Muja Fehim	17	"	"	"
958 Isanović Ibra Meho	65	"	"	"
959 Isanović Meha Latif	18	"	"	"
960 Isanović Muja Juso	38	"	"	"
961 Kadić Ibra Murat	32	"	"	"
962 Kadić Selima Halim	48	"	"	"
963 Kadić Ahmeta Zulfo	48	"	"	"
964 Kadić Zulfa Juso	18	"	"	"
965 Kadić Jusa Hilmo	30	"	"	"
966 Kadić Mušana Bego	38	"	"	"
967 Podrug Halima Ahmet	30	"	"	"
968 Hadžimusić Mehmeda Juso	60	"	"	"
969 Hadžimusić Šerifa Hasan	25	"	"	"
970 Podrug Murata Alija	35	"	jul. 1943.	Prisoje
971 Sokolić Jusuf	23	"	1941.	–
972 Smajović Šemsa dijete	–	Žikovci	1942.	–
973 Smajović Šemsa dijete	–	"	"	–
974 Smajović Šemsa dijete	–	"	"	–
975 Smajović Smajil	40	"	"	–
976 Žiga Hasan	32	"	"	–
977 Žiga Meho	30	"	"	–
978 Čolpa Tahira Derviša	47	Zamršten	jul 1942.	već. kod kuća
979 Čolpa Muharema Iza	12	"	"	"
980 Čolpa Muharema Zećir	6	"	"	"
981 Nasibić Ibra Šaha	19	"	"	"
982 Bajrović Alije Alja	46	"	20/12-1941.-20/1-1942.	"
983 Kaja Smaja Sulejman	6	"	"	"
984 Kaja Smaja Bejto	8	"	"	"
985 Kaja Jusufa Halil	56	"	"	"
986 Kaja Jusufa Meho	71	"	"	"
987 Kaja Muja Ibro	31	"	"	"
988 Kaja Meha Mejra	47	"	"	"
989 Kovačević Saliha Dulsa	41	"	"	"
990 Ćedić Muja Kada	28	"	"	"
991 Ćedić Husa Halil	81	"	"	"
992 Ćedić Maša Salko	51	"	"	"
993 Ćedić Rama Hamida	30	"	"	"
994 Ferizović Jusuf	46	"	"	"
995 Čolpa Halila Rukija	50	"	"	"
996 Pejković Saliha Osman	85	Zaostro	"	"
997 Hajdarević Ibra Fata	5	"	"	"
998 Hajdarević Ibra Nura	3	"	"	"
999 Hajdarević Ibra Fata	1	"	"	"
1000 Durić Hamida Mujo	30	Zakmur	dec. 1941.	"
1001 Durić Hamida Ahmet	25	"	"	"
1002 Durić Hamida Šaban	16	"	"	"
1003 Durić Alije Bećir	80	"	"	"
1004 Durić Alije Salih	30	"	"	"
1005 Durić Bećira Alija	24	"	"	"
1006 Durić Bećira Ahmet	20	"	"	"
1007 Durić Hasana Huso	60	"	"	"
1008 Durić Murata Derviš	65	"	"	"
1009 Durić Derviša Abid	16	"	"	"
1010 Durić Omera Meho	70	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1011 Durić Meha Alija	35	"	"	"
1012 Durić Meha Ramo	30	"	"	"
1013 Durić Meha Ejub	25	"	"	"
1014 Durić Meha Juso	20	"	"	"
1015 Durić Jusa Abid	35	"	"	"
1016 Durić Begana Kasim	16	"	"	"
1017 Durić Avda Suljo	35	"	"	"
1018 Durić Avda Hajdar	40	"	"	"
1019 Durić Mustafe Murat	15	"	"	"
1020 Durić Muja Kasim	70	"	"	"
1021 Durić Kasima Hasan	11	"	"	"
1022 Durić Muka Adem	50	"	"	"
1023 Durić Halila Mustafa	45	Zakmur	dec. 1941.	već. kod kuća
1024 Durić Saliha Mevla	20	"	"	"
1025 Kovačević Mila Lazar	70	"	maj 1944.	Beleni
1026 Čaušević Jusa Džafer	41	Zabor	dec. 1941.- jan. 1942.	već. kod kuća
1027 Čaušević Ahmeta Meho	41	"	"	"
1028 Hubijar Saliha Juka	45	Zbič	"	brdo Korijen
1029 Hubijar Sulja Halil	40	"	"	brdo Greben
1030 Delahmet Suljo	–	Zebina Šuma	1942.	–
1031 Guta Emin	30	Zbič	"	–
1032 Bašić Derviš	–	Zeb. Šuma	1941.	–
1033 Buljubašić Šaćir	–	"	"	–
1034 Buljubašić Hadžan	–	"	"	–
1035 Delahmet Halim	–	"	"	–
1036 Hambo Hamid	–	"	"	–
1037 Lojo Šabana Bećir	46	Zubovići	dec. 1941.- jan. 1942	–
1038 Lojo Hasana Aziz	40	"	"	–
1039 Lojo Ibra Zehra	10	"	"	–
1040 Hadžimusić Ahmeta Hamid	41	"	"	–
1041 Kečo Avda Nasuf	40	Izbišno	dec. 1941.- jan. 1942.	Izbišno
1042 Kečo Salka Huso	26	"	"	"
1043 Kurtović Rašida Smajil	36	"	"	"
1044 Kurtović Rašida Hajro	28	"	"	"
1045 Kurtović Rašida Zulfo	20	"	"	"
1046 Hadžić Nurije Mahmut	34	"	"	"
1047 Šeho Mušana Nurka	55	"	"	"
1048 Šeho Alije Derviš	18	"	"	"
1049 Dedović Ahmeta Mujo	35	"	jun-sep. 1942.	"
1050 Mulavdić Ibra Omer	60	"	"	"
1051 Mulavdić Uzeira Ibro	17	"	"	"
1052 Musić Saliha Redžo	75	"	"	"
1053 Spaho Hasana Omer	60	"	"	"
1054 Faho Omera Hilmo	25	"	"	"
1055 Faho Rama Ibrahim	39	"	"	"
1056 Faho Mušana Ibro	50	"	"	"
1057 Musić Redža Ismet	20	"	avg. 1943.	"
1058 Hadžić Smajila Ahmet	17	"	sep. 1944.	"
1059 Tahirović Tahir	38	"	1941.	–
1060 Đozo Muja Kurta	59	Jamići	dec. 1941.- jan. 1942.	već. kod kuća
1061 Đozo Muja Began	56	"	"	"
1062 Đozo Muja Huso	51	"	"	"
1063 Đozo Bajra Smajo	31	"	"	"
1064 Đozo Osmana Ahmet	51	"	"	brdo Grebak

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1065 Đozo Bećira Šaban	40	"	"	"
1066 Đozo Muja Halim	50	"	"	već. kod kuće
1067 Đozo Begana Meša	20	"	"	"
1068 Hoždić Rama Began	33	Jabuka	avg. 1943.	"
1069 Hodžić Šabana Osman	54	"	1943.	"
1070 Čaušević Meha Halil	18	Jasenovi	jan. 1942.	"
1071 Serdarević Ibra Bekto	50	"	"	Jasenovi
1072 Serdarević Rašida Nahod	28	"	"	"
1073 Zunđa Kara Hasan	40	Ječmišta	dec. 1941.- jan. 1942.	već. kod kuća
1074 Hodžić Ibra Hajro	50	"	jan. 1942.	"
1075 Kamerić Smajila Suljo	38	"	feb. 1943.	"
1076 Kamerić Selima Mejra	65	"	"	"
1077 Kamerić Rama Fata	40	"	"	"
1078 Kamerić Avdije Mujo	8	"	"	"
1079 Kamerić Avdije Šerifa	6	"	"	"
1080 Kamerić Avdije Muniba	2	"	"	"
1081 Kamerić Meha Zlatija	38	"	"	"
1082 Kamerić Meha Milka	10	"	"	"
1083 Klepo Mustafe Umija	40	"	"	"
1084 Muhović Meha Đula	55	"	"	"
1085 Muhović Meha Sulejman	3	"	"	"
1086 Muhović Bećira Šeća	40	"	"	"
1087 Muhović Bećira Suljo	10	"	"	"
1088 Muhović Bećira Hajro	8	"	"	"
1089 Muhović Bećira Zlatija	6	"	"	"
1090 Muhović Bećira Alija	2	"	"	"
1091 Mujezinović Muja Đula	55	"	"	"
1092 Muharem Ibrice Fatima	2	"	"	"
1093 Muharem Ibrice Zahida	4	Ječmišta	feb. 1943.	već. kod kuća
1094 Glušac Alin Ramo	25	"	"	"
1095 Glušac Alin Šerif	8	"	"	"
1096 Glušac Meša Began	8	"	"	"
1097 Glušac Salkana Dragija	8	"	"	"
1098 Glušac Meha Zahida	1	"	"	"
1099 Kujundžić Rama Nahod	40	"	1941.	–
1100 Kujundžić Rama Medo	32	"	"	–
1101 Kujundžić Hasana Nura	38	"	1943.	–
1102 Kujundžić Hadžana Melća	20	"	"	–
1103 Matić Save Luka	51	"	"	–
1104 Radović Periše Jovan	51	"	"	–
1105 Sruja (?) Sulja Hakija	31	Jeleč	1941.	–
1106 Tahirović Ibro	25	"	"	–
1107 Tahirović Ramo	20	"	"	–
1108 Lojo Aziz	40	"	jan. 1942.	–
1109 Lojo Hasana Avdo	38	"	"	Jeleč
1110 Šalaka Kasim	40	"	avg. 1942.	–
1111 Bajrović Suljo	–	"	1941.	–
1112 Borčak Mija (?)	25	Jošanica	"	–
1113 Borčak Hasan	70	"	"	–
1114 Borčak Bećir	20	"	"	–
1115 Korjenić Bahtija	60	"	"	–
1116 Korjenić Vasvija	19	"	"	–
1117 Vejo Bajra Hadžira	5	Kosman	20/12-1941.- 20/1-1942.	već. kod kuća
1118 Vejo Bajra Mehmed	6	"	"	"
1119 Vejo Bajra Hajra	2	"	"	"
1120 Vejo Muja Hasan	4	"	"	"
1121 Vejo Muja Hadžera	2	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1122 Vejo Muja Salko	1	"	"	"
1123 Vejo Salka Fatima	42	"	"	"
1124 Vejo Muha Halima	4	"	"	"
1125 Vejo Bećira Hako	34	"	"	"
1126 Vejo Arifa Zejna	21	"	20. 12. 1941-20. 1. 1942.	"
1127 Vejo Murata Hasan	6	"	"	"
1128 Vejo Murata Fata	3	"	"	"
1129 Vejo Halima Begija	7	"	"	"
1130 Vejo Halima Hamid	8	"	"	"
1131 Vejo Halima Belka	4	"	"	"
1132 Vejo Bajra Izeta	6	"	"	"
1133 Vejo Mustafe Ziba	5	"	"	"
1134 Gapa Alije Durko	51	"	"	"
1135 Deleut Alije Ahmet	36	"	"	"
1136 Lagalija Saliha Mašo	47	"	"	"
1137 Lagalija Sabita Malkija	47	"	"	"
1138 Muhović Begana Ramo	7	Kruševo	"	"
1139 Ožegović Adema Hanifa	46	"	"	"
1140 Poturak Muja Ahmet	9	"	"	"
1141 Rešidović Bajra Zlatija	61	"	"	"
1142 Rešidović Džafera Tifija	56	"	"	"
1143 Poturak Fehima Hamid	3	"	jul 1942.	"
1144 Poturak Fehima Fatima	10	"	"	"
1145 Poturak Fehima Zećir	6	"	"	"
1146 Rešidović Hasana Hajro	62	"	"	"
1147 Deleut Muja Omer	56	Kosman	"	"
1148 Deleut Muja Hamid	28	"	"	"
1149 Deleut Omera Šemsa	14	"	"	"
1150 Hadžimuratović Hadžana Džehva	–	Kuta	1942.	Kuta
1151 Hadžimuratović Hadžana Habiba	45	"	"	"
1152 Hadžimuratović Sulja Razija	28	"	"	"
1153 Hadžimuratović Sulja Asim	11	"	"	"
1154 Hadžimuratović Sulja Adil	9	"	"	"
1155 Hadžimuratović Sulja Fadil	8	"	"	"
1156 Hadžimuratović Ilijas	12	"	1943.	–
1157 Hadžimuratović Muharema Šefka	35	"	jan. 1942.	u kući Hadžimuratovića u Kuti
1158 Mandžo Husa Smajil	42	Kukavice	"	"
1159 Mandžo Smajila Azema	40	"	"	"
1160 Mandžo Husa Murtija	61	"	"	"
1161 Mandžo Smajila Aziz	2	"	"	"
1162 Borovina Zahira Halim	50	Koluna	jan-dec.1942.	već. kod kuća
1163 Begović Murata Mušan	33	"	"	"
1164 Begović Murata Hamid	28	"	"	"
1165 Begović Smajila Abid	28	"	"	"
1166 Begović Alije Halil	35	"	"	"
1167 Begović Alije Mujo	37	"	"	"
1168 Begović Alije Muradif	18	"	"	"
1169 Dudo Hasana Salko	50	"	"	"
1170 Lisica Alije Suljo	23	"	"	"
1171 Popara Salka Jusuf	55	"	"	"
1172 Popara Salka Kasim	7	"	"	"
1173 Popara Murata Alija	40	"	"	"
1174 Sačić Rama Abid	40	Kratina	"	"
1175 Terzić Jusa Jakub	25	Koz. Luka	dec. 1941.-jan. 1942.	Kozja Luka

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1176 Delić Fehim	–	"	1941.	–
1177 Delić Mujo	–	"	"	–
1178 Lepir Salka Alija	34	Kremin	dec. 1941.- jan. 1942.	Kremin
1179 Mirojević Derviša Uzeir	34	"	"	"
1180 Mirojević Uzeira Smajil	18	"	"	"
1181 Mirojević Selima Hanefija	29	"	"	"
1182 Mirojević Arslana Šemsa	42	"	"	"
1183 Mirojević Arslana Miralem	40	"	"	"
1184 Mirojević Latifa Selim	18	"	"	"
1185 Mirojević Đulba Juso	45	"	"	"
1186 Mirojević Jusa Asim	18	"	"	"
1187 Mirojević Džafera Bećir	55	"	"	"
1188 Mirojević Bećira Smajil	20	"	"	"
1189 Podrug Zulfa Suljo	29	"	"	"
1190 Podrug Zulfa Hasan	27	"	"	"
1191 Podrug Avda Ibro	25	"	"	"
1192 Pašanović Sulja Hasan	28	"	"	"
1193 Čengić Omera Hakija	48	"	"	"
1194 Čengić Omera Himzo	35	"	"	"
1195 Čengić Omera Nezir	32	"	"	"
1196 Čengić Ahmeta Osman	35	"	"	"
1197 Čengić Alije Mujo	22	"	"	"
1198 Pašanović Husa Sulejman	65	"	"	"
1199 Mirojević Šemsa Hata	20	Kremin	avg. 1942.	Prisoje
1200 Podrug Murata Nura	38	"	"	"
1201 Podrug Murata Sabit	7	"	"	"
1202 Podrug Murata Zlatija	5	"	"	"
1203 Podrug Sulja Ćaza	55	"	"	"
1204 Podrug Sulja Duda	20	"	"	"
1205 Podrug Salka Džehva	25	"	"	"
1206 Podrug Salka Mustafa	3	"	"	"
1207 Podrug Salka Avdija	2	"	"	"
1208 Podrug Osmana Hasiba	9	"	"	"
1209 Podrug Osmana Tima	5	"	"	"
1210 Podrug Osmana Ramo	2	"	"	"
1211 Čavrak Ragiba Džehva	35	"	"	"
1212 Čavrak Ragiba Nedžiba	6	"	"	"
1213 Čavrak Ragiba Nedžib	2	"	"	"
1214 Šolo Omera Hanifa	55	"	"	"
1215 Podrug Murata Muharem	15	"	sep. 1942.	Kremin
1216 Podrug Murata Meho	10	"	"	"
1217 Mahmutović Fatima	70	"	"	"
1218 Čengić Hajdar	30	"	"	"
1219 Lojo Murata Salko	40	"	jan. 1942.	"
1220 Polovina Suljo	50	Kočijevići	dec. 1941.- jan 1942.	Kočijevići
1221 Tahirović Ćamila Muradif	48	Kruške	"	Kruške
1222 Tahirović Ćamila Tahir	47	"	"	"
1223 Tahirović Ćamila Muharem	48	"	"	"
1224 Tahirović Ćamila Mujo	38	"	"	"
1225 Tahirović Ibra Abid	35	"	"	"
1226 Tahirović Omera Jusuf	35	"	"	"
1227 Tahirović Omera Omer	28	"	"	"
1228 Tahirović Džafera Meho	42	"	"	"
1229 Tahirović Džafera Ragib	32	"	"	"
1230 Tahirović Džafera Halim	30	"	"	"
1231 Tahirović Džafera Avdo	22	"	"	"
1232 Tahirović Alije Atif	37	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1233 Tahirović Alije Salko	26	"	"	"
1234 Tahirović Alije Avdo	22	"	"	"
1235 Tahirović Zulfa Ahmet	40	Kruške	dec. 1941-jan. 1942.	Kruške
1236 Tahirović Zulfa Ibro	32	"	"	"
1237 Tahirović Zulfa Ramo	23	"	"	"
1238 Gagula Murata Meho	53	Kumjanovići	"	več. kod kuća
1239 Tarčin Alije Hamza	71	"	"	"
1240 Tarčin Zejnila Ahmet	43	"	"	"
1241 Tarčin Husa Suljo	22	"	"	"
1242 Baračić Mehmeda Avdo	50	Kunduci	"	Kunduci
1243 Kunduklija Omera Alija	51	"	"	"
1244 Lagarija Omera Mašo	50	"	"	"
1245 Bojadžija Salka Alija	42	Krmaluše	"	Krmaluše
1246 Bojadžija Jusufa Mušan	40	"	"	"
1247 Bojadžija Mušana Mustafa	17	"	"	"
1248 Bojadžija Murata Ejub	15	"	"	"
1249 Bojadžija Ibra Meho	44	"	"	"
1250 Hukara Zulfa Mašo	60	"	"	"
1251 Hukara Osmana Halil	50	"	"	"
1252 Bojadžija Murata Mejra	45	"	jun-sep. 1942.	več. kod kuća
1253 Hukara Zulfa Huso	38	"	"	"
1254 Milanović Pera Perko	52	Krmšići	avg. 1942.	Krmšići
1255 Milanović Šćepana Todor	48	"	"	"
1256 Hadžimuratović Selima Latifa	55	Kuta	1942.	–
1257 Hadžimuratović Sulja Asima	10	"	"	–
1258 Hamzić Hasana Mumin	25	Krstac	1941.	Krstac
1259 Hamzić Hasana Mujo	23	"	"	"
1260 Hamzić Hasana Began	19	"	"	"
1261 Hamzić Hasana Edhem	15	"	"	"
1262 Hamzić Redžo	–	"	1942.	"
1263 Belkić Husa Alija	10	Krna Jela	1941.	–
1264 Kaljača Hasana Arif	50	"	"	–
1265 Kaljača Hasana Nuhan	60	"	"	–
1266 Kaljača Arifa Hasan	20	"	"	–
1267 Nurak Muja Velija	70	"	"	–
1268 Opurdija Sulja Osman	53	"	"	–
1269 Opurdija Osmana Fata	45	"	"	–
1270 Opurdija Osmana Suljo	20	Krna Jela	1941.	–
1271 Pehara Nasufa Meho	46	"	"	–
1272 Pehara Nasufa Hasan	32	"	"	–
1273 Tahto Memije Mujo	46	"	"	–
1274 Tahto Pirin Omer	20	"	"	–
1275 Tahto Pirin Osman	12	"	"	–
1276 Tahto Muja Salkan	8	"	"	–
1277 Tahto Muja Kadrija	5	"	"	–
1278 Tahto Muja Memija	3	"	"	–
1279 Ramić Meha Mešo	20	"	"	–
1280 Fazlić Alije Murat	38	"	"	–
1281 Fazlić Alije Ibro	20	"	"	–
1282 Fazlić Salkana Alija	52	"	"	–
1283 Fazlić Alin Hadžija	9	"	"	–
1284 Fazlić Hamida Aljo	8	"	"	–
1285 Fazlić Alije Malkija	20	"	"	–
1286 Delić Halila Salko	45	Kunovo	"	–
1287 Delić Halila Huso	36	"	"	–
1288 Delić Halila Hadžo	35	"	"	–
1289 Delić Halila Hajro	32	"	"	–
1290 Delić Hadža Nura	36	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1291 Delić Hajra Rasema	30	"	"	–
1292 Delić Durmiša Ibrima	70	"	"	–
1293 Delić Durmiša Smajo	41	"	"	–
1294 Delić Smaja Ajkuna	32	"	"	–
1295 Delić Smaja Melća	16	"	"	–
1296 Delić Smaja Hankija	8	"	"	–
1297 Delić Smaja Muša	12	"	"	–
1298 Delić Smaja Draga	4	"	"	–
1299 Delić Adema Bajro	40	"	"	–
1300 Delić Adema Omer	40	"	"	–
1301 Delić Adema Nazif	34	"	"	–
1302 Delić Ibra Meho	41	"	"	–
1303 Delić Ibra Mujo	32	"	"	–
1304 Delić Ibra Zejna	60	"	"	–
1305 Delić Ibra Hankija	16	Kunovo	1941.	–
1306 Delić Meha Devla	30	"	"	–
1307 Delić Meha Hankija	60	"	"	–
1308 Delić Meha Šaćir	13	"	"	–
1309 Delić Meha Šaban	8	"	"	–
1310 Delić Meha Dudija	4	"	"	–
1311 Delić Muja Đulsa	28	"	"	–
1312 Delić Muja Ibro	2	"	"	–
1313 Delić Osmana Ibrima	71	"	"	–
1314 Delić Osmana Murat	30	"	"	–
1315 Delić Osmana Muharem	16	"	"	–
1316 Delić Rašida Zejnil	34	"	"	–
1317 Delić Rašida Hasan	20	"	"	–
1318 Delić Zejnila Draga	32	"	"	–
1319 Delić Zejnila Ramo	3	"	"	–
1320 Delić Mustafe Redžo	31	"	"	–
1321 Delić Nazifa Adil	12	"	"	–
1322 Delić Nazifa Alil	10	"	"	–
1323 Delić Nazifa Šerifa	8	"	"	–
1324 Delić Nazifa Dudija	4	"	"	–
1325 Delić Nazifa Đulsa	34	"	"	–
1326 Delić Murata Hasnija	6	"	"	–
1327 Delić Murata Emina	4	"	"	–
1328 Delić Murata Osman	2	"	"	–
1329 Delić Smaja Hamida	8	"	1942.	Kunovo
1330 Delić Smaja Fata	6	"	"	"
1331 Durak Abida Bajro	25	"	"	–
1332 Durak Salka Hasan	48	"	"	–
1333 Durak Salka Smajo	45	"	"	–
1334 Durak Hasana Mejra	18	"	"	–
1335 Durak Ibra Selim	75	"	"	–
1336 Durak Alije Mujkan	48	"	"	–
1337 Durak Mujkana Zejna	40	"	"	–
1338 Durak Mujkana Mašo	16	"	"	–
1339 Durak Mujkana Osmo	8	"	"	–
1340 Durak Mujkana Fata	3	"	"	–
1341 Zunđa Ibra Melća	50	Kunovo	1941.	–
1342 Zunđa Ibra Ibro	16	"	"	–
1343 Zunđa Ibra Ramo	61	"	"	–
1344 Zunđa Osmana Zilkija	50	"	"	–
1345 Zunđa Osmana Nusret	10	"	"	–
1346 Zunđa Osmana Hadžira	21	"	"	–
1347 Zunđa Osmana Muška	18	"	"	–
1348 Zunđa Osmana Ekrem	12	"	"	–
1349 Zunđa Osmana Ismet	7	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1350 Zunđa Halila Murat	13	"	"	–
1351 Zunđa Rama Rako	20	"	"	–
1352 Zunđa Rama Meho	18	"	"	–
1353 Zunđa Alina Đula	45	"	"	–
1354 Zunđa Avda Osman	50	"	"	–
1355 Zec Hasana Osman	43	"	"	–
1356 Zec Hasana Mujo	35	"	"	–
1357 Zec Osmana Ibrima	40	"	"	–
1358 Zec Osmana Zada	21	"	"	–
1359 Zec Muja Đulsa	35	"	"	–
1360 Zec Muja Zejna	2	"	"	–
1361 Hodžić Hadža Šaćir	38	"	"	–
1362 Hodžić Hadža Hajdar	38	"	"	–
1363 Hodžić Hadža Adem	47	"	"	–
1364 Hodžić Hasana Meho	32	"	"	–
1365 Hodžić Reša Rašid	20	"	"	–
1366 Hodžić Muja Šaban	33	"	"	–
1367 Hodžić Muja Bećir	58	"	"	–
1368 Hodžić Meha Huso	46	"	"	–
1369 Hodžić Šaćira Omer	20	"	"	–
1370 Hodžić Smaja Avdija	38	"	"	–
1371 Hodžić Ibra Mujo	54	"	"	–
1372 Hodžić Halila Redžo	60	"	1943.	–
1373 Kantar Halila Meho	61	"	"	–
1374 Mehmedspahić Derviša Halil	60	Kunovo	1943.	–
1375 Ramović Hasiba Mujkan	8 mj.	"	1941.	–
1376 Šahbaz Murata Huso	90	"	"	–
1377 Šandal Zahira Hadžo	55	"	"	–
1378 Šandal Jusa Omer	31	"	"	–
1379 Šandal Alja Hadžira	16	"	"	–
1380 Šandal Murata Zenda	8	"	"	–
1381 Halap Murata Naza	5	"	1942.	–
1382 Halap Murata Bećir	4	"	"	–
1383 Šandal Mumina Aljo	35	"	"	–
1384 Šandal Alja Bega	35	"	1943.	–
1385 Šandal Alja Mujo	14	"	"	–
1386 Šandal Hasana Alja	10	"	"	–
1387 Šandal Hasana Zada	6	"	"	–
1388 Šandal Hasana Smajo	3	"	"	–
1389 Zec Bajra Mušan	36	"	"	–
1390 Zec Bajra Hadžo	16	"	1941.	–
1391 Zec Bajra Fata	16	"	"	–
1392 Zec Hajdara Kada	51	"	"	–
1393 Zec Hajdara Hasib	18	"	"	–
1394 Zec Mušana Hankija	10	"	"	–
1395 Zec Mušana Bajro	4	"	"	–
1396 Zec Zukana Muradif	45	"	"	–
1397 Zec Zukana Ramo	40	"	"	–
1398 Zec Rama Mejra	45	"	"	–
1399 Zec Rama Ramiz	6	"	"	–
1400 Zec Smaja Uma	18	"	"	–
1401 Zec Smaja Hasan	16	"	"	–
1402 Zec Smaja Alija	14	"	"	–
1403 Zec Smaja Hankija	14	"	"	–
1404 Zec Smaja Ibro	9	"	"	–
1405 Zec Smaja Hankija	6	"	"	–
1406 Zec Muradifa Fadila	41	"	"	–
1407 Zec Muradifa Crnka	21	"	"	–
1408 Zec Muradifa Husnija	10	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1409 Zec Muradifa Huso	8	"	"	–
1410 Zec Muradifa Hajra	6	"	"	–
1411 Zec Muradifa Smajo	3	"	"	–
1412 Klepo Meha Aljko	70	"	"	–
1413 Klepo Aljka Umija	61	"	"	–
1414 Klepo Aljka Zejna	41	"	"	–
1415 Kopriva Ibra Suljo	61	"	"	–
1416 Lisica Rama Jašar	42	"	"	–
1417 Lisica Jašara Naza	32	"	"	–
1418 Lisica Jašara Hadžo	12	"	"	–
1419 Lisica Jašara Meho	6	"	"	–
1420 Lisica Jašara Hamid	6	"	"	–
1421 Lisica Jašara Šaban	4	"	"	–
1422 Tahto Ferhata Omer	45	"	"	–
1423 Tahto Omera Bećir	16	"	"	–
1424 Tolo Smaja Avdija	33	"	"	–
1425 Tolo Raba Nedžib	20	"	"	–
1426 Trako Mahmuta Alija	52	"	"	–
1427 Trako Ferhata Smajil	21	"	"	–
1428 Trako Ferhata Šefko	21	"	"	–
1429 Trako Alije Zineta	6	"	"	–
1430 Ramović Abida Uzeir	45	"	1942.	–
1431 Ramović Abida Osman	35	"	"	–
1432 Ramović Mujkana Hasib	30	"	"	–
1433 Ramović Mujkana Fata	55	"	"	–
1434 Ramović Hasiba Zejna	30	"	"	–
1435 Ramović Salkana Redžo	50	"	"	–
1436 Ramović Redža Đula	45	"	"	–
1437 Ramović Redža Fata	18	"	"	–
1438 Ramović Redža Rašid	15	"	"	–
1439 Ramović Redža Avdija	15	"	"	–
1440 Ramović Redža Osmo	12	"	"	–
1441 Ramović Bećira Mujo	14	"	"	–
1442 Ramović Šemsa Begija	45	Kunovo	1942.	–
1443 Ramović Šemsa Zibija	18	"	"	–
1444 Ramović Šemsa Rahima	16	"	"	–
1445 Ramović Šemsa Salko	14	"	"	–
1446 Trako Ferhata Hankija	35	"	1943.	–
1447 Trako Ferhata Himzo	7	"	"	–
1448 Trako Ferhata Fahra	5	"	"	–
1449 Trako Mahmuta Suljo	45	"	"	–
1450 Klinac Kanija	–	Karupi	"	–
1451 Klinac Hasan	–	"	"	–
1452 Klinac Juso	–	"	"	–
1453 Klinac Halim	–	"	"	–
1454 Klinac Šaban	–	"	"	–
1455 Borović Fatima	–	Kosova	"	–
1456 Borović Adem	–	"	1942.	–
1457 Borović Avdo	–	"	jan. 1942.	Ustikolina
1458 Kurtović Mušan	–	"	"	"
1459 Kurtović Meho	–	"	"	"
1460 Kosovac Huso	–	"	1941.	–
1461 Kosovac Ibro	–	"	"	–
1462 Kosovac Alija	–	"	"	–
1463 Jahić Aziz	–	"	"	–
1464 Zukopašić Zajko	–	"	"	–
1465 Borović Omer	–	"	dec. 1941.	Ligate
1466 Borović Sulejman	–	"	"	Grebak
1467 Borović Muharem	–	"	"	Ustikolina

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1468 Bajrović Suljo	–	,,	,,	most na Ćehotini
1469 Dizdarević Alija	–	,,	sep. 1943.	Jabuka
1470 Borović Salka Hamid	–	,,	dec. 1943.	Ustikolina
1471 Drinčić Alija	–	Kozarevići	1942.	–
1472 Muslić Selim	50	Kutoli	,,	–
1473 Muslić Nazif	20	,,	1941.	–
1474 Muslić Smajo	–	,,	,,	Kosova
1475 Bećirbašić Hanifa	55	Kozarevina	,,	–
1476 Bećirbašić Sulja Ibro	30	,,	,,	–
1477 Bećirbašić Sulja Hasan	28	,,	,,	–
1478 Bećirbašić Sulja Adem	25	,,	,,	–
1479 Bećirbašić Šerifa	23	,,	,,	–
1480 Bećirbašić Islim	8	,,	,,	–
1481 Bećirbašić Arifa	22	,,	,,	–
1482 Bećirbašić Islima	5	,,	,,	–
1483 Bećirbašić Nedžib	4	,,	,,	–
1484 Bećirbašić Munira	3	,,	,,	–
1485 Bećirbašić Suljo	2	,,	,,	–
1486 Nezir Sulja Osman	55	Igoče	jul 1942.	več. kod kuća
1487 Nezir Džanka Agan	70	,,	20/12-1941-20/1-1942.	,,
1488 Nezir Džanka Bajro	55	,,	,,	,,
1489 Goga Mujkana Hajro	50	,,	,,	,,
1490 Aišić Šaha Meka	45	,,	,,	,,
1491 Razman Ibra Umija	45	,,	,,	,,
1492 Razman Ibra Suljo	9	,,	,,	,,
1493 Razman Ibra Mašo	4	,,	,,	,,
1494 Tahirović Alije Hava	48	,,	,,	,,
1495 Tahirović Alije Selima	12	,,	,,	,,
1496 Tahirović Alije Hrusto	8	,,	,,	,,
1497 Tahirović Alije Fata	6	,,	,,	,,
1498 Beširević Murat	75	Lokve	dec. 1941.	Lokve
1499 Mujezin Osmana Ćamil	65	,,	1941.	–
1500 Čengić Bećira Alija	70	,,	,,	–
1501 Aljević Muja Alija	50	,,	1942.	–
1502 Kuko Hamida Jusuf	36	,,	,,	–
1503 Mujezin Rama Ramiz	18	,,	,,	–
1504 Ćeho Salko	70	,,	,,	–
1505 Beganović Devlija	40	Jabuka	1943.	–
1506 Beganović Saliha Avdo	10	,,	,,	–
1507 Tabučić Avdo	70	,,	,,	–
1508 Hodžić Ibra Hamid	50	Lisovići	avg. 1942.	Foča
1509 Hodžić Rama Edhem	48	,,	,,	,,
1510 Zukan Omera Omer	48	,,	,,	,,
1511 Zukan Halima Mujo	55	,,	,,	,,
1512 Kalkan Halil		Luke	1941.	–
1513 Kobiljar Umija	2	,,	1943.	Luke
1514 Kobiljar Melća	65	,,	,,	,,
1515 Kobiljar Naza	28	,,	,,	,,
1516 Maslo Smajil	40	,,	,,	,,
1517 Muharem Šejdina Žeća	18	,,	,,	,,
1518 Muharem Sejdina Muradif	2	,,	,,	,,
1519 Muharem Meha Ramo	25	,,	,,	,,
1520 Muharem Hasib	45	,,	,,	,,
1521 Muharem Abid	35	,,	,,	,,
1522 Muharem Abida Hašima	32	,,	,,	,,
1523 Muharem Abida Avdija	8	,,	,,	,,
1524 Muharem Abida Mima	6	,,	,,	,,
1525 Muharem Abida Alija	5	,,	,,	,,

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1526 Muharem Abida Ramiz	3	"	"	"
1527 Muharem Selima Hasko	23	"	"	"
1528 Muharem Selim	53	"	"	"
1529 Muharem Nura	35	"	"	"
1530 Muharem Nere Fata	18	"	"	"
1531 Muharem Nure Hajra	6	"	"	"
1532 Muharem Abida Abida	12	"	"	"
1533 Muharem Bajra Džehva	45	"	"	"
1534 Muharem Bajra Meša	2	"	"	"
1535 Muharem Begija	50	"	"	"
1536 Muharem Hankija	25	"	"	"
1537 Nezirović Husa Šmajil	38	Derolovi	jan-dec. 1942.	već. kod kuća
1538 Nezirović Muja Jusuf	48	"	"	"
1539 Čengić Lutva Mustafa	53	Droćinj	"	"
1540 Čengić Hanefije Uzeir	56	"	"	"
1541 Divović Selima Arif	30	Dobrotići	"	"
1542 Divović Saliha Ibro	31	"	"	"
1543 Divović Saliha Murat	29	"	"	"
1544 Divović Hadžana Ahmo	18	"	"	"
1545 Divović Derviša Halil	36	"	"	"
1546 Divović Hajra Smajil	35	"	"	"
1547 Divović Bajra Avdo	18	"	"	"
1548 Husilović Osmana Hamid	50	Ljubina	avg. 1942.	"
1549 Husilović Hasana Fata	62	"	"	"
1550 Husilović Sulja Šerif	2	"	"	"
1551 Husilović Muja Mustafa	12	"	"	"
1552 Čolo Sulja Ahmet	26	"	"	"
1553 Čolo Bajra Nurko	3	"	"	"
1554 Čolo Hasana Murat	16	"	"	"
1555 Čolo Omera Avdo	19	"	"	"
1556 Čolpa Jusufa Alija	70	"	"	"
1557 Čorbo Omera Hajra	62	"	"	"
1558 Čorbo Zajka Ahmet	1	"	"	"
1559 Podrug Bećira Mujo	48	"	dec. 1941.	"
1560 Podrug Muja Bećir	24	"	"	"
1561 Skender Salka Selim	48	"	"	"
1562 Skender Begana Meho	55	"	"	"
1563 Skender Jusufa Mujo	42	"	"	"
1564 Čedić Derviša Šaćir	55	"	"	"
1565 Čedić Derviša Meho	50	"	"	"
1566 Čedić Meha Mehmed	50	"	"	"
1567 Čedić Meha Mejra	17	"	"	"
1568 Ćoćo Selim	50	"	"	"
1569 Hajdarević Meha Bjelka	65	"	"	"
1570 Hajdarević Ahmeta Zlatija	50	"	"	"
1571 Čolo Paša Bajro	30	"	"	"
1572 Čolpa Meha Meša	42	"	"	"
1573 Čorbo Zajka Hankija	2	"	"	"
1574 Čolo Osmana Hamid	45	"	avg. 1942.	–
1575 Čolo Husa Šaćir	10	"	"	–
1576 Čolo Husa Iza	3	"	"	–
1577 Alikavazović Smajil	–	Ljubuša	1941.	–
1578 Arslankadić Fatima	–	"	"	–
1579 Jahić Husejin	–	"	"	–
1580 Kumovac Mujo	–	"	"	–
1581 Kumovac Smajil	–	"	"	–
1582 Tatarović Latifa Ibro	–	Ljubuša	1941.	–
1583 Tatarović Latifa Alija	–	"	"	–
1584 Čelik Hasan	–	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1585 Čelik Hasana, otac	–	"	"	–
1586 Čelik Hasana, majka	–	"	"	–
1587 Šundo Ahmet	–	"	"	–
1588 Karahodža Omer	–	"	dec. 1941.	Ljubuša
1589 Karahodža Ahmet	–	"	1941.	–
1590 Šepka Nura	35	Luke	1943.	Luke
1591 Šepka Fata	18	"	"	"
1592 Šepka Hajra	6	"	"	"
1593 Srdanović Blagoje	45	Ligate	maj 1942.	Ligate
1594 Srdanović Spasoje	50	"	dec. 1941.	"
1595 Ćerimagić Meha Alema	51	Mješaja	20/12-1941.-20/1-1942.	več. kod kuća
1596 Ćerimagić Zajka Ramo	54	"	"	"
1597 Ćerimagić Zajka Hasan	41	"	"	"
1598 Ćerimagić Murata Šaćir	17	"	"	"
1599 Ćerimagić Hasana Zlatija	18	"	"	"
1600 Čorbo Ahmeta Kasim	36	"	"	"
1601 Čorbo Meha Umija	41	"	"	"
1602 Čorbo Salka Zada	36	"	"	"
1603 Ćerimagić Muja Bašo	32	"	jul 1942.	"
1604 Ćerimagić Baša Ibro	7	"	"	"
1605 Ćerimagić Baša Šućrija	5	"	"	"
1606 Beširević Mehmeda Derviš	38	"	1943.	Mješaja
1607 Ćerimagić Hasana Halil	13	"	maj 1944.	"
1608 Ćerimagić Rama Zahida	28	"	"	"
1609 Ćerimagić Rama Pemba	13	"	"	"
1610 Ćerimagić Rama Devla	11	"	"	"
1611 Ćosović Miloša Rade	43	"	1943.	"
1612 Kovačević Mehmeda Juso	70	Mješajići	20/12-1941-20/1-1942.	več. kod kuća
1613 Kovačević Halila Zejna	4	"	"	"
1614 Kovačević Alije Bećir	75	"	"	"
1615 Kovačević Avda Ahmet	65	"	"	"
1616 Kovačević Ahmeta Melća	5	"	"	"
1617 Kovačević Alja Zulfo	72	"	"	"
1618 Kovačević Alja Ibro	7	"	"	"
1619 Kovačević Alja Murata	2	"	"	"
1620 Kovačević Zulfa Fatima	2	"	"	"
1621 Kovačević Mehmeda Bešir	42	"	"	"
1622 Hajdarević Osmana Naza	38	"	"	"
1623 Hajdarević Osmana Ziba	8	"	"	"
1624 Hajdarević Osmana Aziz	5	"	"	"
1625 Zuko Bećira Džehva	22	Mrkalji	"	"
1626 Zuko Nuhana Fata	51	"	"	"
1627 Zuko Osmana Adem	3	"	"	"
1628 Karović Muja Mujo	47	"	"	"
1629 Ožegović Bećira Ibro	41	"	"	"
1630 Puzo Nazifa Meho	11	"	"	"
1631 Rizvanović Mahmuta Omer	56	"	"	"
1632 Zuko Ibrahima Omer	61	"	jul 1942.	"
1633 Zuko Muja Fata	102	"	"	"
1634 Puzo Ahmeta Belkija	56	"	"	"
1635 Rizvanović Ibra Mašo	51	"	"	"
1636 Rizvanović Džafera Mujo	4	"	"	"
1637 Rizvanović Džafera Alija	7	"	"	"
1638 Kovačević Bećira Agan	46	Mješajići	"	"
1639 Kovačević Agana Melća	13	"	"	"
1640 Kovačević Ferhata Sulejman	42	"	"	"
1641 Kovačević Sulejmana Habiba	17	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1642 Kovačević Sulejmana Rašid	11	"	"	"
1643 Kovačević Sulejmana Hadžo	4	"	"	"
1644 Kovačević Mujka Mejra	22	"	"	"
1645 Dervišević Mehmeda Umija	75	"	"	"
1646 Dervišević Avda Suljo	42	"	"	"
1647 Imamović Avda Hankija	57	"	"	"
1648 Baručija Hadža Jusuf	50	M. Marovo	1941.	–
1649 Baručija Jusufa Halim	21	"	"	–
1650 Baručija Jusufa Ramo	10	"	"	–
1651 Baručija Jusufa Uzeir	8	"	"	–
1652 Baručija Jusufa Ejub	15	"	"	–
1653 Baručija Husa Mujo	20	"	"	–
1654 Baručija Sulje Ibro	40	"	"	–
1655 Baručija Sulje Avdo	47	"	"	–
1656 Baručija Sulje Juso	30	"	"	–
1657 Mejić Šulja Bećir	60	"	"	–
1658 Omerspahić Džafera Selim	50	"	"	–
1659 Omerspahić Omera Ibro	60	"	"	–
1660 Anđelija Smajila Rašid	50	Mirjanovići	dec. 1941.-jan. 1942.	Mirjanovići
1661 Karović Avda Muradif	48	"	"	"
1662 Karović Ahmeta Ahmet	55	"	"	"
1663 Karović Ahmeta Zulfo	19	"	"	"
1664 Mulavdić Avda Smajil	50	"	"	"
1665 Sokolić Bešira Jusuf	26	"	"	"
1666 Sokolić Derviša Murat	17	"	"	"
1667 Sokolaš Meha Suljo	60	"	"	"
1668 Sokolaš Aga Džafer	25	"	"	"
1669 Borovina Šalko	–	"	1942.	–
1670 Kuko Bekta Hurem	31	Mazlina	dec. 1941-jan. 1942.	već. kod kuća
1671 Klino Halila Nazif	30	"	"	"
1672 Klino Osmana Murat	20	"	"	"
1673 Tabak Mehmeda Ibro	58	"	"	"
1674 Tabak Ibra Juka	31	"	"	"
1675 Polovina Alije Meho	50	Mazoče	avg. 1942.	Foča
1676 Rikalo Osmana Huso	55	"	"	"
1677 Rikalo Mumina Melća	60	"	"	"
1678 Rikalo Šaćira Šeća	20	"	"	"
1679 Skorupan Mehmeda Meho	30	"	"	"
1680 Skorupan Osmana Murat	60	"	"	"
1681 Rikalo Salka Hanifa	12	"	avg. 1942.	Foča
1682 Babalija Šeća Sejdo	48	Miljevina	dec. 1941-jan. 1942.	Miljevina
1683 Babalija Šeća Ramo	45	"	"	"
1684 Babalija Šeća Avdo	43	"	"	"
1685 Babalija Šeća Alija	20	"	"	"
1686 Hodžić Alije Arif	50	"	"	"
1687 Hodžić Murata Smajil	35	"	"	"
1688 Hodžić Salka Bajro	48	"	"	"
1689 Hrbinić Rizvana Šaćir	15	"	"	"
1690 Mekić Hasana Zulfo	23	Mrđelići	"	Mrđelići
1691 Oruč Muja Zulfo	20	"	"	"
1692 Hubijar Jusufa Ahmet	55	"	"	"
1693 Mujezinović Bećira Sevda	–	"	1941.	–
1694 Buljubašić Alija	–	"	"	–
1695 Ramović Smajil	–	"	dec. 1941.	–
1696 Mujezinović Mujo	–	"	apr. 1943.	Mrđelići
1697 Dunjić Cvijana Milan	40	Mirići	avg. 1943.	Čelebić

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1698 Ćerimović Rama Džano	60	"	nov. 1941.	Mirići
1699 Ćerimović Džana Hasan	25	"	"	"
1700 Ćerimović Džana Osman	20	"	"	"
1701 Ćerimović Džana Hankija	13	"	"	"
1702 Mulahmetović Meha	–	Mihovići	1941.	–
1703 Korjenić Fahro	–	"	"	–
1704 Gradišić Salko	60	Marevo	1942.	–
1705 Mekić Alija	–	"	1941.	–
1706 Muhović Muradif	–	Milakovac	"	–
1707 Muhović Šaban	–	"	"	–
1708 Podrug Ahmet	3	Mirjanovići	"	–
1709 Tahirović Tahir	38	Mravinjac	"	–
1710 Tahirović Meho	40	"	"	–
1711 Tahirović Ragiba	30	"	"	–
1712 Tahirović Atif	30	"	"	–
1713 Tahirović Salko	28	"	"	–
1714 Tahirović Ramiz	25	"	"	–
1715 Tahirović Avdo	25	"	"	–
1716 Kuko Bekta Talo	26	Mazlina	jan. 1942.	Korijen
1717 Živanović Vidoja Drago	60	Meštrevac	1944.	–
1718 Fulin Musa Muho	41	Mramor	dec. 1941.	Čelebić
1719 Mandžo Alija	60	Mijakovići	1941.	–
1720 Mandžo Junuz	60	"	"	–
1721 Mandžo Haso	40	"	"	–
1722 Mandžo Smajila Hasan	24	"	"	–
1723 Mandžo Smajila Mujo	27	"	"	–
1724 Mandžo Ibra Hadžira	30	"	"	–
1725 Mandžo Edhema Haza	28	"	"	–
1726 Madžan Begija	50	Luke	1943.	Luke
1727 Madžan Muharema Džehva	45	"	"	"
1728 Madžan Hankija	–	"	"	"
1729 Tahirović Juso	32	Novoseoca	1941.	–
1730 Tahirović Omer	28	"	"	–
1731 Žgalj Smajila Fehim	18	"	1942.	Bistrica kod Sarajeva
1732 Žgalj Ibra Mujo	42	"	"	–
1733 Smajović Mehmeda Murat	42	"	"	–
1734 Delolić (?) Salko	–	Njuhe	dec. 1941.	Njuhe
1735 Kumovac Zajko	–	"	"	"
1736 Kumovac Derviš	–	"	nov. 1941.	"
1737 Kumovac Ibrahim	–	"	1941.	–
1738 Subašić Hasib	–	"	maj 1942.	Njuhe
1739 Džanko Salko	–	"	dec. 1941.	"
1740 Kuloglija Bego	–	"	mart 1942.	"
1741 Alibašić Suljo	60	Orahovo	1941.	–
1742 Alibašić Sulja Šaćira	50	"	"	–
1743 Alibašić Sulja Bećir	30	"	"	–
1744 Tafro Avda Meho	28	"	"	–
1745 Tafro Ahmeta Hasan	40	"	"	–
1746 Tafro Hamida Mulija	30	"	"	–
1747 Tafro Avdo	70	"	"	–
1748 Tafro Avda Hajdar	38	"	"	–
1749 Lučić Sava Miloš	35	Orahovo	1942.	već kod kuće
1750 Petrović Spasoja Mile	30	Osoje	okt. 1944.	Prisoje
1751 Bibović Salka Mujo	46	Ocrkavlje	dec. 1941-jan. 1942.	Ocrkavlje
1752 Mulahasanović Muja Suljo	65	"	"	"
1753 Mulahasanović Derviša Halim	37	"	"	"
1754 Hrbinić Rizva Hadžo	45	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1755 Hrbinić Halila Rizvan	35	"	"	"
1756 Hrbinić Omera Salko	55	"	"	"
1757 Hrbinić Salka Šaban	11	"	"	"
1758 Hrbinić Salka Hadžira	45	"	"	"
1759 Hrbinić Ibra Hasan	49	"	"	"
1760 Hrbinić Hasana Ibro	18	"	"	"
1761 Mulahasanović Sulja Šerif	45	"	jun-sep. 1942.	već. kod kuća
1762 Mulahasanović Sulje Ismet	17	"	"	"
1763 Mulahasanović Sulje Velija	12	"	"	"
1764 Mulahasanović Halima Mulija	27	"	"	"
1765 Mulahasanović Halima Almasa	15	"	"	"
1766 Hrbinić Rizvana Halil	14	"	"	"
1767 Anđelić Radovan	37	Orahovo	nov. 1945.	Orahovo
1768 Anđelić Jova Dušan	12	"	avg. 1945.	"
1769 Tafro Hamdije Mulija	30	"	jan. 1942.	"
1770 Drugović Hankija	–	Osanica	1943.	–
1771 Šuvalija Ahmet	–	Odžak	1941.	–
1772 Šuvalija Sahim	–	"	"	–
1773 Džanković Jusufa Ramo	96	Mirići	dec. 1941.-jan. 1942.	već. kod kuća
1774 Džanković Rama Alija	38	"	"	"
1775 Džanković Osmana Osman	35	"	"	"
1776 Čengić Hasana Ahmet	90	Novoseoca	"	"
1777 Čengić Ahmeta Hasan	40	"	"	"
1778 Čengić Ahmeta Šahin	22	"	"	"
1779 Čengić Muhameda Devla	60	"	"	"
1780 Vejo Hasana Huso	59	Prijeđel	20/12-1941.-20/1-1942.	već. kod kuća
1781 Vejo Husa Bajro	36	"	"	"
1782 Vejo Husa Murat	34	"	"	"
1783 Vejo Husa Melća	42	"	"	"
1784 Vejo Bajra Zejna	33	"	"	"
1785 Hasković Salka Suljo	60	"	"	"
1786 Hasković Sulja Salko	39	"	"	"
1787 Hasković Halima Duđija	52	"	"	"
1788 Hasković Muja Aziza	52	"	"	"
1789 Hasanbegović Halima Meho	57	"	"	"
1790 Hasanbegović Alije Ibro	54	"	"	"
1791 Hasanbegović Meha Đulsa	54	"	"	"
1792 Hasanbegović Ibra Aziza	41	"	"	"
1793 Hasanbegović Ejuba Ferid	2	"	"	"
1794 Majdov Dimitrija Marko	63	"	jul 1943.	Prijeđel
1795 Nitković Dragiše Pero	38	"	"	"
1796 Tomović Luke Jelka	30	"	–	–
1797 Arnautović Sulja Plema	66	Popov Most	dec. 1941-jan. 1942.	već. kod kuća
1798 Arnautović Husa Melka	61	"	"	"
1799 Arnautović Husa Habiba	26	"	"	"
1800 Arnautović Hafova Seća	21	"	"	"
1801 Vejo Nuhana Ibro	5	"	"	"
1802 Vejo Nuhana Munira	3	"	"	"
1803 Vreva Osmana Ahmet	67	"	"	"
1804 Vreva Muha Huso	2	"	"	"
1805 Vreva Muja Šerifa	4	"	"	"
1806 Madeško Zulfa Omer	17	"	"	"
1807 Madeško Halila Ajnija	53	"	"	"
1808 Šadimlija Bećira Avdo	51	"	"	"
1809 Pačo Husa Smajo	5	Perovići	"	"
1810 Pačo Ibra Suljo	9	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1811 Pačo Ibra Azema	6 mj.	"	"	"
1812 Pačo Zulfa Alija	5	"	"	"
1813 Pačo Meše Meho	48	"	20/12-1941 -20/1-1942	več. kod kuća
1814 Pačo Šabana Arif	3	"	"	"
1815 Pendek Osmana Fata	40	"	"	"
1816 Zec Alije Nurko	4	"	"	"
1817 Zec Alije Emin	5	"	"	"
1818 Kovačević Šerifa Hatidža	3	"	"	"
1819 Lugušić Salka Safeta	4	Popi	"	"
1820 Odobašić Bećira Huso	66	"	"	"
1821 Odobašić Bajra Ejub	3	"	"	"
1822 Sejdin Ibra Hasan	51	"	"	"
1823 Sejdin Hasana Ibro	12	"	"	"
1824 Sejdin Alije Suljo	46	"	"	"
1825 Sejdin Murata Alija	71	"	"	"
1826 Sejdin Adema Bego	21	"	"	"
1827 Sejdin Zulfa Ejub	3	"	"	"
1828 Kovačević Šerifa Nafa	3 mj.	Perovići	jul 1942.	"
1829 Pačo Husa Adem	2 mj.	"	jul 1943.	Mješaja
1830 Kolenda Ahmeta Ibro	40	Papratno	feb. 1943.	Papratno
1831 Kolenda Selima Suljo	20	"	"	"
1832 Kolenda Selima Mujesira	6	"	"	"
1833 Kolenda Ibra Mujesira	5	"	"	"
1834 Kolenda Ibra Almasa	45	"	"	"
1835 Kolenda Ibra Mevla	7	"	"	"
1836 Kolenda Jusa Fatima	50	"	"	"
1837 Kolenda Adema Belkija	55	"	"	"
1838 Kolenda Avda Hadžira	15	"	"	"
1839 Kolenda Selima Dudija	50	"	"	"
1840 Kolenda Selima Šeća	18	"	"	"
1841 Kolenda Tahira Mejra	50	"	"	"
1842 Kolenda Halila Umija	8	"	"	"
1843 Kolenda Murata	–	"	"	"
1844 Moco Murata Ramiz	20	"	1942.	Papratno
1845 Moco Muradifa Zemka	9	"	"	"
1846 Moco Murata	70	"	"	kod Ćehot.
1847 Moco Ramiza	20	"	"	"
1848 Čelo Zejna	70	Papratno	1942.	kod Ćehotine
1849 Čelo Murija	40	"	"	"
1850 Konara (?) Fima	10	"	1943.	Papratno
1851 Konara (?) Abid	8	"	"	"
1852 Konara (?) Šaćir	5	"	"	"
1853 Kolenda Ibro	–	"	"	"
1854 Kolenda Tahira majka	–	"	"	"
1855 Kolenda Tahira dijete	–	"	"	"
1856 Ahmić Salka majka	40	"	"	"
1857 Ahmić Muja Murata	30	"	"	"
1858 Ahmić Muja Hajra	4	"	"	"
1859 Nukica Adema dijete	–	"	"	Foča
1860 Nukica Adema dijete	–	"	"	Luke
1861 Hrustan Salko	–	"	"	Papratno
1862 Sinanović Ibro	20	"	1941.	–
1863 Sinanović Ibra dijete	2	"	"	–
1864 Sinanović Ibra dijete	1	"	"	–
1865 Hubijar Ahmeta Muharem	44	Pobiranovići	"	Pobiranovići
1866 Bećković Zejnila Bajro	18	"	dec. 1941.	Jahorina
1867 Hubijar Pašana Hasan	55	"	"	Pobiranovići
1868 Hubijar Muja Jusuf	48	"	"	Kol. rijeka

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1869 Bećković Meša Huso	30	"	1941.	–
1870 Belkić Bećir	30	Prevrać	"	–
1871 Belkić Hadžo (?)	35	"	"	–
1872 Bajramović Hrustana Mujo	31	"	"	–
1873 Bajramović Muja Salko	2	"	"	–
1874 Bajramović Muja Mevla	7	"	"	–
1875 Aganović Šaćir	55	"	"	–
1876 Aganović Avda Meho	35	"	"	–
1877 Aganović Ibra Ibro	37	"	"	–
1878 Dudić Nazif	45	"	"	–
1879 Dudić Nazifa Devlija	38	"	"	–
1880 Dudić Salka Mujo	30	"	"	–
1881 Čapra Bećira Derviš	50	"	"	–
1882 Čapra Bećira Abid	35	"	"	–
1883 Kljako Uzeir	28	Prevrać	1941.	–
1884 Kljako Ibra Ibro	26	"	"	–
1885 Kljako Ibra Abida	30	"	"	–
1886 Kljako Uzeira Hata (?)	26	"	"	–
1887 Kljako Uzeira Alija	5	"	"	Prevrać
1888 Kuko Murata Salko	52	"	"	–
1889 Kuko Razija	1	"	"	–
1890 Kuko Bećir	35	"	"	–
1891 Kuko Hasana Ramiz	5	"	"	–
1892 Rizvanović Husa Rizvan	30 (?)	"	"	–
1893 Rizvanović Husa Alija	37	"	"	–
1894 Rizvanović Husa Selim	55	"	"	–
1895 Rizvanović Muharema Fatima	26	"	"	–
1896 Rizvanović Muharema Kasim	11	"	"	–
1897 Rizvanović Muharema Avdo	3	"	"	–
1898 Rizvanović Muharema Abid	2	"	"	–
1899 Rizvanović Muharema Selim	1	"	"	–
1900 Rizvanović Šabana Mehmed	11	"	"	Prevrać
1901 Sladić Meha Šaćir	31	"	"	–
1902 Hošo Fadil	30	"	"	–
1903 Filipović Jovana Nikola	27	"	1943.	Prevrać
1904 Trivković Krsto	28	"	dec. 1941.	"
1905 Havić Sulja Sulejman	52	"	dec. 1941-jan. 1942.	–
1906 Čapra Bećira Habib	26	"	"	–
1907 Čapra Bećira Zada	47	"	"	–
1908 Aganović Avda Suljo	40	"	1943.	već kod kuća
1909 Huko Meho	18	"	"	"
1910 Huko Meha Halim	65	"	"	"
1911 Huko Meha Sultana	45	"	"	"
1912 Hadžimešić Bećira Dika	33	Pržina	1942.	"
1913 Aganović Meho	70	Podpeć	10-20/1-1942.	"
1914 Aganović Šaban	41	"	"	"
1915 Babić Selima Mujo	50	"	"	"
1916 Veiz Hasana Arif	60	"	"	"
1917 Veiz Jusufa Omer	40	"	"	"
1918 Divljan Murat	45	Podpeć	10-20/1-1942	voć. kod kući
1919 Divljan Adema Alija	40	"	"	"
1920 Divljan Šerifa Hasan	47	"	"	"
1921 Divljan Tahira Jusuf	41	"	"	"
1922 Kovač Osmana Safet	10	"	"	"
1923 Kovač Mešana Smajo	40	"	"	"
1924 Kovač Avda Edhem	12	"	"	"
1925 Kobiljar Imšira Jusuf	50	"	"	"
1926 Kobiljar Imšira Dervo	35	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1927 Kobiljar Salka Malin	40	"	"	"
1928 Kobiljar Jusufa Mujo	25	"	"	"
1929 Kobiljar Derva Ibro	22	"	"	"
1930 Kulosman Mustafe Sabit	45	"	"	"
1931 Kruho Osmana Began	50	"	"	"
1932 Kruho Osmana Ahmet	40	"	"	"
1933 Kruho Ahmeta Osman	20	"	"	"
1934 Kahvedžić Osmana Zulfo	60	"	"	"
1935 Kreho Ahmo	65	"	"	"
1936 Kreho Ahma Mujo	33	"	"	"
1937 Lampa Murata Halil	58	"	"	"
1938 Lampa Murata Bećir	50	"	"	"
1939 Lampa Halila Omer	13	"	"	"
1940 Lampa Ibra Hamid	63	"	"	"
1941 Lampa Hamida Ibro	15	"	"	"
1942 Muslić Bećira Meho	40	"	"	"
1943 Muslić Halim	60	"	"	"
1944 Muftić Uzeira Zulfo	45	"	"	"
1945 Muftić Tufa Muniba	40	"	"	"
1946 Grčo Murat	55	"	"	"
1947 Grčo Selima Selim	33	"	"	"
1948 Grčo Selima Mašo	30	"	"	"
1949 Grčo Meha Hadžo	20	"	"	"
1950 Grčo Osmana Rašid	41	"	"	"
1951 Grčo Murata Alija	20	"	"	"
1952 Grčo Bajro	50	"	"	"
1953 Poturak Sulja Meho	35	"	"	"
1954 Poturak Muja Šaćir	15	"	"	"
1955 Pilav Rašida Jusuf	45	"	"	"
1956 Tahirbegović Osmana Mevla	40	"	"	"
1957 Tahirbegović Mevlin (?) Osmo	5	"	"	"
1958 Tahirbegović Ferhata Momiš	45	"	"	"
1959 Tahmaz Ibro	65	"	"	"
1960 Tahmaz Osmana Muhamed	35	"	"	"
1961 Tahmaz Arslana Suljo	30	"	"	"
1962 Tahmaz Ibra Adem	15	"	"	"
1963 Tahmaz Sulja Džafer	50	"	"	"
1964 Tahmaz Arifa Mahmut	40	"	"	"
1965 Tahmaz Džafera Džafer	8	"	"	"
1966 Tahmaz Sulja Nurija	40	"	"	"
1967 Tahmaz Meha Osman	65	"	"	"
1968 Tahmaz Smaja Mujo	50	"	"	"
1969 Tahmaz Ibra Sabit	50	"	"	"
1970 Tahmaz Ibra Begler	60	"	"	"
1971 Tahmaz Sabita Ibro	15	"	"	"
1972 Tahmaz Beglera Imas(?)	15	"	"	"
1973 Tahmaz Husa Kadrija	20	"	"	"
1974 Tahmaz Jusa Bećir	22	"	"	"
1975 Tahmaz Mahmuta Sejdo	15	"	"	"
1976 Tahmaz Mahmut	50	"	"	"
1977 Subašić Rašida Osman	17	"	"	"
1978 Smajkan Halila Smajo	55	"	"	"
1979 Smajkan Halila Hajro	55	"	"	"
1980 Smajkan Halila Murat	50	"	"	"
1981 Smajkan Hajra Šahin	60	"	"	"
1982 Smajkan Hajra Latif	25	"	"	"
1983 Smajkan Osmana Fehim	35	"	"	"
1984 Ćoso Salka Mušan	45	"	"	"
1985 Ćoso Osmana Hajro	50	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1986 Ćoso Hajra Hasan	20	"	"	"
1987 Felah Maša Omer	51	Podpeć	10-20/1-1942	već. kod kuća
1988 Felah Omera Ahmet	25	"	"	"
1989 Felah Avda Dedo	25	"	"	"
1990 Felah Maša Fejzo	42	"	"	"
1991 Šeho Salka Meho	47	"	"	"
1992 Šeho Salka Osman	55	"	"	"
1993 Šeho Meha Halil	31	"	"	"
1994 Šeho Meha Salko	20	"	"	"
1995 Šeho Meha Abida	40	"	"	"
1996 Šljivo Smaja Hadžan	45	"	"	"
1997 Šljivo Ibra Osman	35	"	"	"
1998 Šljivo Osmana Meho	60	"	"	"
1999 Covo(?) Hasana Haska	65	"	"	"
2000 Tahmaz Mahmuta Fata	50	"	"	"
2001 Klinac Sulja Tahir	49	"	dec. 1943.	"
2002 Pilav Jusufa Devla	18	"	"	"
2003 Pilav Jusufa Rasim	14	"	"	"
2004 Smajkan Osmana Halil	25	"	"	"
2005 Smajkan Osmana Halim	17	"	"	"
2006 Smajkan Deda Meho	20	"	"	"
2007 Bekan Salko	35	"	1942.	"
2008 Tahmaz Mustafa	–	"	"	"
2009 Tahmaz Miralem	–	"	"	"
2010 Sadiković Alija	–	"	"	"
2011 Sadiković Osman	–	"	"	"
2012 Kovač Mušan	60	"	1941.	–
2013 Sirbubalo Meho	38	"	"	–
2014 Mirojević Hanefija	–	"	"	–
2015 Čajo Halila Šeća	42	Papratno	avg. 1942.	–
2016 Čajo Halila Muniba	3	"	"	–
2017 Jahić Bega Murat	35	Pirni Do -	dec. 41.- jan. 1942.	Kamen
2018 Jusufović Sulja Hankija	55	"	jul 1943.	Prisoje
2019 Musić Zulfo	50	"	–	"
2020 Jusufović Sulja Šaban	35	Prisoje	dec. 1941.- jan. 1942.	"
2021 Drinčić Redža Alija	45	"	"	"
2022 Zukobašić Salko Zulfo	40	"	"	"
2023 Zukobašić Salka Zajko	34	"	"	"
2024 Zukobašić Abida Abid	34	"	"	"
2025 Iković Murata Mujo	37	"	"	"
2026 Muratović Halila Ramo	56	"	"	"
2027 Muratović Halila Arif	58	"	"	"
2028 Đuderija Halila Selim	58	"	"	–
2029 Đuderija Selima Halim	41	"	"	–
2030 Đuderija Selima Juso	35	"	"	–
2031 Đuderija Selima Murat	25	"	"	–
2032 Đuderija Osmana Šaban	49	"	"	–
2033 Đuderija Ibra Hamid	48	"	"	–
2034 Đuderija Ibra Meho	46	"	"	–
2035 Đuderija Alije Smajil	45	"	"	–
2036 Đuderija Alije Suljo	32	"	"	–
2037 Đuderija Zulfa Ramo	40	"	"	–
2038 Budimlija Muja Sado	56	"	"	–
2039 Manjo Alin Meho	18	"	"	–
2040 Polovina Ibra Smajil	55	"	"	–
2041 Polovina Rama Mujo	40	"	"	–
2042 Ćorević Hamida Meho	17	"	"	

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2043 Isanović Juso	–	"	1941.	–
2044 Boračić Sulja Murat	46	"	avg. 1942.	–
2045 Boračić Murata Hasiba	40	"	"	–
2046 Dedović Bejda Mejra	35	"	"	–
2047 Dedović Bejda Omer	5	"	"	–
2048 Dedović Bejda Mujo	4	"	"	–
2049 Đuderija Smajila Avdo	47	"	"	–
2050 Đuderija Šabana Zahida	39	"	"	–
2051 Đuderija Šabana Ejub	5	"	"	–
2052 Đuderija Šabana Kasim	22	"	"	–
2053 Polovina Smajila Zulija	45	"	"	–
2054 Muhović Bećira Smajil	20	Putojevići	dec. 1941.-jan. 1942.	Prisoje
2055 Muhović Avda Ibrahim	65	"	"	"
2056 Mijović Luke Pero	53	Pekovići	"	Pekovići
2057 Bekrija Ibre Hajdar	60	Podkolun	jan.-dec. 1942.	već. kod kuća
2058 Bekrija Hajdara Mašo	30	"	"	već. kod kuća
2059 Bekrija Hajdara Bajro	30	"	"	"
2060 Peksin Bega Murat	37	"	"	"
2061 Peksin Šišana (?)Bekta	23	"	"	"
2062 Tahirović Muharem	–	"	1941.	–
2063 Fazlić Hasana Osman	18	Prebisalići	jan.-dec. 1942.	već. kod kuća
2064 Halilović Adem	47	Pašajotovići	dec. 1941.	Pašajotovići
2065 Halilović Adema Avdo	20	"	"	"
2066 Halilović Adema Salko	7	"	"	"
2067 Halilović Hasan	45	"	"	"
2068 Bekan Salka Ibrima	7	Prvič (?)	1943.	Tvrdaci
2069 Bekan Salka Šerif	5	"	"	"
2070 Bekan Salka Naza	2	"	"	"
2071 Bekan Bećir	–	"	1941.	"
2072 Bekan Bećira Zećir	18	"	"	"
2073 Bekan Bećira Umija	8	"	"	"
2074 Klinac Hajro	–	"	"	Humsko
2075 Puriš Šeća Hajdar	35	Puriši	"	Puriši
2076 Puriš Jusufa Adem	13	"	1942.	"
2077 Puriš Sejta (?)	70	"	"	"
2078 Puriš Selima	25	"	"	"
2079 Puriš Alkan	–	"	"	"
2080 Puriš Alkana Emina	5	"	"	"
2081 Puriš Alkana Džemila	5	"	"	"
2082 Puriš Alkana Zahid	2	"	"	"
2083 Puriš Šeća Ahmo	–	"	"	"
2084 Puriš Derviša	25	"	"	"
2085 Puriš Sulja Smajo	13	"	"	"
2086 Puriš Sulja Mujo	17	"	"	Bukovica
2087 Puriš Suljo	55	"	"	"
2088 Puriš Šeća Ramo	–	"	"	Goražde
2089 Džanko Husana Mujo	25	"	"	Puriši
2090 Divljan Šaćir	–	"	1943.	Sarajevo
2091 Mandžo Redžo	–	Povodište	1941.	–
2092 Ramović Murat	–	Pocjani	–	–
2093 Ramović Murata, žena	–	"	–	–
2094 Ramović Murata, kći	–	"	–	–
2095 Ramović Murata, kći	–	"	–	–
2096 Ramović Murata, kći	–	"	–	–
2097 Terniz (?) Hasan	–	Paunci	1941.	–
2098 Barjaktarević Šaćir	–	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2099 Borčak Hasiba	53	Pojatovići	"	–
2100 Čavrk Mujo	31	Previla	jan. 1942.	–
2101 Hadžiahmetović Sulejman	19	Podžešće	1941.	–
2102 Hadžiahmetović Avdo	50	"	"	–
2103 Hadžiahmetović Muharem	35	"	"	–
2104 Sirbubalo Osman	45	Pocrno (?)	1943.	–
2105 Tafro Mulija	41	Prijema (?)	1941.	–
2106 Kerjenić (Korjenić?) Mujo	30	Prijakovići	"	–
2107 Kerjenić Šefija	29	"	"	–
2108 Kerjenić Zehida	2	"	"	–
2109 Polovina Smajil	55	Putojevići	"	–
2110 Polovina Rame Mujo	40	"	"	–
2111 Polovina Zalija	48	"	"	–
2112 Polovina Fata	40	"	"	–
2113 Polovina Naza	14	"	"	–
2114 Polovina Mustafa	8	"	"	–
2115 Pušalić Melća	25	"	"	–
2116 Hešo Hasana Ramo	40	"	"	–
2117 Glušac Adem	50	"	"	–
2118 Tabučić Muharem	–	"	"	–
2119 Voljevica Muje Juso	35	Prisoje	dec. 1941. -jan. 1942.	–
2120 Voljevica Muje Muharem	38	"	"	–
2121 Voljevica Muja Šaćir	28	"	"	–
2122 Kovač Omera Šebo	47	Ravan	20/12-1941-20/1-1942.	već. kod kuća
2123 Kovač Šeba Hanija	46	"	"	"
2124 Kovač Šeba Maija	11	"	"	"
2125 Kovač Šeba Hajrija	9	"	"	"
2126 Kovač Šeba Mustafa	7	"	"	"
2127 Kovač Šeba Halil	5	Ravan	20/12-1941-20/1-1942.	već. kod kuća
2128 Kovač Šeba Hankija	36	"	"	"
2129 Kovač Saliha Hava	56	"	"	"
2130 Kovač Saliha Mujo	40	"	"	"
2131 Kovač Avdije Murat	48	"	"	"
2132 Kovač Murata Mevla	9	"	"	"
2133 Kovač Halila Salko	71	"	"	"
2134 Kovač Halila Osman	11	"	"	"
2135 Kovač Osmana Salko	7	"	"	"
2136 Kovač Osmana Uzeir	2	"	"	"
2137 Klinac Hadžana Hasan	9	Račići	feb. 1943.	Račići
2138 Klinac Hadžana Juso	8	"	"	"
2139 Klinac Hadžana Halim	6	"	"	"
2140 Klinac Hadžana Šaban	3	"	"	"
2141 Klinac Šabana Hana	45	"	"	"
2142 Muratović Smaja Ibro	30	"	1941.	Foča
2143 Klinac Latif	–		1945.	Veselice
2144 Radeljaš Salka Omer	–	Radeljevići	jan. 1942.	Jahorina
2145 Radeljaš Salka Hankija	70	"	1942.	–
2146 Hodžić Arifa Sulejman	16	"	"	–
2147 Hadžimuratović Husa kći	20	Rijeka	1943.	Rijeka
2148 Hadžimuratović Fata	50	"	"	"
2149 Hadžimuratović Ilijas	12	"	"	"
2150 Dedović Fazlije Muharem	25	Radojevići	dec. 1941.-jan. 1942.	Prisoje
2151 Dedović Ibra Huso	60	"	"	"
2152 Dedović Alije Ibro	40	"	1944.	"
2153 Čengić Ahmeta Sulejman	75	Rataj	dec. 1941-jan. 1942.	Rataj

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2154 Čengić Alije Smajil	58	,,	,,	,,
2155 Čengić Sulejmana Hamdija	40	,,	,,	,,
2156 Čengić Husa Omer	55	,,	,,	,,
2157 Čengić Husa Sejdo	54	,,	jun-sep. 1942.	već. kod kuća
2158 Čengić Ibrahima Almasa	43	,,	,,	,,
2159 Čengić Ibre Meho	16	,,	,,	,,
2160 Čengić Smajila Džemal	35	,,	,,	,,
2161 Kara Saliha Mehmed	53	Ravnica	jan-dec. 1942.	Ravnica
2162 Krkalić Hasan	70	Raunjani	1942.	–
2163 Uzunović Mašo	–	Radovići	1943.	–
2164 Dedović Kadrija	–	,,	avg. 1943.	Kozja Luka
2165 Ćosović Berda Stjepan	–	,,	jun 1942.	Radovići
2166 Dedović Ibro	–	Radojevići	1942.	–
2167 Dedović Huso	–	,,	1941.	–
2168 Čeko Salko	–	Radeljevići	,,	–
2169 Hodžić Sulejman	–	,,	,,	–
2170 Hubijer Halim	40	Rbići	1942.	–
2171 Brković Milovana Milosav	45	Rijeka	1943.	–
2172 Pipović Milovana Miloš	50	,,	1944.	–
2173 Đemidžić Maše Ahmet	48	Ribari	1941.	–
2174 Robović Skendera Hasan	59	Robovići	,,	–
2175 Robović Selima Meho	58	,,	,,	–
2176 Alić Selima Meho	38	,,	,,	–
2177 Robović Hasana Huso	15	,,	1943.	–
2178 Bećirbašić Sulje Hanifa	55	Slatina	1941.	Slatina
2179 Bećirbašić Džemil	8	,,	,,	,,
2180 Bećirbašić Džemila	5	,,	,,	,,
2181 Bašić Adem	72	,,	1942.	–
2182 Bašić Adema Avdo	42	,,	,,	–
2183 Bašić Smajila Fata	32	,,	,,	–
2184 Bašić Smajila Mustafa	5	,,	,,	–
2185 Bašić Smajila Ševala	1	,,	,,	–
2186 Bašić Avde Džehva	31	,,	,,	–
2187 Bašić Avde Hilmo	15	,,	,,	–
2188 Bašić Avde Meho	12	,,	,,	–
2189 Bašić Avde Sehija	6	,,	,,	–
2190 Bašić Avde Razija	4	,,	,,	–
2191 Kolubara Avde Šaćir	47	,,	avg. 1942.	kod Drine
2192 Kaloper Meha Halil	15	,,	1942.	Slatina
2193 Kolubara Zahida	–	,,	,,	–
2194 Kumro Ibra Suljo	83	,,	avg. 1942.	–
2195 Korjenić Hajra Fatima	40	Slatina	1942.	Slatina
2196 Korjenić Hajra Nura	15	,,	,,	,,
2197 Korjenić Hajra Selima	12	,,	,,	,,
2198 Korjenić Hajra Huso	5	,,	,,	,,
2199 Mehmedspahić Alin Šerif	28	,,	,,	most na Ćehotini
2200 Mehmedspahić Alin Mujo	32	,,	,,	Kunovo
2201 Mehmedspahić Halima Šerif	18	,,	,,	–
2202 Mehmedspahić Muje Mujo	32	,,	,,	–
2203 Musić Rukije Zahir	42	,,	,,	–
2204 Janković Stojan	21	,,	,,	–
2205 Osmanović (?) Hamid	45	,,	,,	–
2206 Obrenović Marjana Jovan	23	,,	,,	–
2207 Pašalić Mujo	15	,,	,,	–
2208 Pašalić Melća	50	,,	,,	–
2209 Pašalić Suljo	60	,,	,,	–
2210 Pehara Avdije Seća	42	,,	,,	Slatina
2211 Pehara Avdije Ramo	14	,,	,,	,,
2212 Pehara Avdije (?) Juso	45	,,	,,	,,

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2213 Selimović Sado	112	"	"	"
2214 Čerić Ahmeta Zajda	19	"	"	"
2215 Čerić Osmana Rahima	25	"	"	–
2216 Vejzić Smajil	65	"	1941.	–
2217 Dedović Huso	41	"	"	"
2218 Dedović Ibro	50	"	"	"
2219 Dedović Šaćir	35	"	"	"
2220 Kerović Abid	28	"	"	"
2221 Kerović Asim	30	"	"	"
2222 Kerović Šaćir	50	"	"	"
2223 Kerović Šerifa Salem	18	"	"	"
2224 Kerović Kasima (?)	52	"	"	"
2225 Kerović Hasan	60	"	"	"
2226 Kerović Hasana Ćamil	25	"	"	"
2227 Korjenić Juse Bećir	40	"	"	"
2228 Korjenić Zulfa Ajiša	14	"	"	"
2229 Korjenić Ajša (?)	60	"	"	"
2230 Korjenić Alija	12	"	"	"
2231 Korjenić Zehtija	8	"	"	"
2232 Korjenić Latif	5	"	"	"
2233 Korjenić Hajka	4	"	"	"
2234 Korjenić Avdo	2	"	"	"
2235 Korjenić Hatifa	16	"	"	"
2236 Korjenić Šaćira (?) Vasvija	18	"	"	"
2237 Korjenić Bahtija	60	"	"	"
2238 Korjenić Alije Sefija	28	"	"	"
2239 Korjenić Mujo	30	"	"	"
2240 Milatović Selim	50	"	"	"
2241 Milatović Selima Begija	32	"	"	"
2242 Milatović Selima Murata	23	"	"	"
2243 Milatović Selima Ibro	5	"	"	"
2244 Milatović Selima Medira	3	"	"	"
2245 Milatović Selima Murat	3 mj.	"	"	"
2246 Musić Harif	28	"	"	"
2247 Musić Smajil	65	"	"	"
2248 Musić Smajo	21	"	"	"
2249 Korjenić Muja Murata	23	"	"	"
2250 Pašalić Ibro	37	"	"	"
2251 Pašalić Ahmet	40	"	"	"
2252 Pašalić Baktije (?) Hasan	17	"	"	"
2253 Pašalić Baktije (?) Almasa (?)	15	"	"	"
2254 Salković Adema Hajro	35	"	"	"
2255 Salković Adema Hatidža	60	"	"	"
2256 Salković Adema Fadila	7	"	"	"
2257 Salković Hiba	22	"	"	"
2258 Cerović (?) Bega Bećir	23	"	"	"
2259 Cerović (?) Bego	50	"	"	"
2260 Cerić Adem	45	"	"	"
2261 Hasić Hasan	51	"	"	"
2262 Ćorić Osmana Haso	50	"	"	"
2263 Šuvalija Mustafa	–	"	"	Ćehotina
2264 Čaušević Omera Alija	35	Slatina	1941.	Slatina
2265 Čaušević Omera Ajiša	8	"	"	"
2266 Čaušević Omera Ajkuša	6	"	"	"
2267 Čaušević Omera Šaćir	4	"	"	"
2268 Čaušević Hadžira	3	"	"	"
2269 Čaušević Šaćira	15	"	"	"
2270 Duraković Jusufa Huso	37	Strganci	dec. 1941.	Korijen
2271 Duraković Jusuf	52	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2272 Duraković Muja Juso	50	"	1942.	–
2273 Duraković Jusa Haso	29	"	"	–
2274 Muslim Džafera Aljo	25	"	"	–
2275 Saručija Meha Mašan	25	"	"	–
2276 Rego Šaliha Ejub	37	"	"	–
2277 Rego Paša Mehmed	22	"	"	–
2278 Rego Ibre Pašo	45	"	1941.	–
2279 Kušumđija Hasana Mešan	23	Slavičići	dec. 1941.-jan. 1942.	već. kod kuća
2280 Kušumđija Mašana Murat	46	"	"	"
2281 Kušumđija Mašana Bećir	38	"	"	"
2282 Kušumđija Adema Abid	42	"	"	"
2283 Klino Mujkana Mujo	50	"	"	"
2284 Šahović Šabana Salko	40	"	"	"
2285 Kalaba Zulfa Alija	32	Smječa	jan. 1942.	brdo Korijen
2286 Kalaba Zulfa Ibro	34	"	"	"
2287 Krilo Murata Kasim	34	"	"	"
2288 Krilo Murata Ramiz (?)	20	"	"	"
2289 Krilo Murata Mustafa	18	"	"	"
2290 Palovra Muje Alija	30	"	"	"
2291 Palovra Ibre Murat	17	"	"	"
2292 Palovra Hrustena Meho	20	"	dec. 1941.-jan. 1942.	već. kod kuća
2293 Čoko Sulja Vajsija	21	"	"	"
2294 Čoko Sulja Avdija	18	"	"	"
2295 Čoko Ibre Suljo	58	"	"	"
2296 Čoko Halila Alija	42	"	"	"
2297 Čoko Halila Meho	47	"	"	"
2298 Čoko Sejda Sejdo	42	"	"	"
2299 Čoko Meha Nuhan	53	"	"	"
2300 Čoko Nuhana Edhem	16	"	"	"
2301 Šahović Jusa Adem	65	Slavičići	avg. 1943.	"
2302 Šahović Adema Smajil	40	"	"	"
2303 Šahović Alije Ramo	53	"	"	"
2304 Elez Milete Drago	43	Sokola	"	Sokola
2305 Tahmaz Arslana Muhamed	28	Saš	jan. 1942.	Saš
2306 Tahmaz Arslana Suljo	20	"	"	"
2307 Tahmaz Muhameda Ibro	–	"	"	"
2308 Tahmaz Ibra Adem	–	"	"	"
2309 Tahmaz Murata Hašim	40	"	dec. 1941.	"
2310 Tahmaz Hašima Džafer	14	"	"	"
2311 Tahmaz Salko	17	"	1942.	–
2312 Tahmaz Osman	40	"	"	–
2313 Tahmaz Suljo	38	"	"	–
2314 Musić Zulfo	60	Sorlaci	"	Sorlaci
2315 Šabanović Sulje Hankija	–	"	"	"
2316 Jusufović Arslana Alija	40	Susješno	dec. 1941.	Radijelje
2317 Pašalić Avda Selim	15	Slatina	1943.	Slatina
2318 Dikonja Omer	48	"	"	"
2319 Cerić Alija	19	"	1942.	–
2320 Jusufović Salko	45	"	"	–
2321 Jusufović Šerif	–	"	"	–
2322 Đuderija Hašim	21	"	"	–
2323 Pašović Šaćir	45	"	1941.	Slatina
2324 Đuderija Zulfa Abid	49	Susješno	dec. 1941-jan. 1942.	–
2325 Đuderija Abida Uzeir	5	"	"	–
2326 Đuderija Muja Hašid	28	"	"	–
2327 Silajdžić Avda Hilmo	46	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2328 Ćorović Hilma Abid	24	"	"	–
2329 Mandžo Ahmeta Mustafa	19	"	"	–
2330 Manjo Ibra Alija	47	"	avg. 1942.	–
2331 Polovina Muje Fata	45	"	1942.	–
2332 Polovina Muje Malća	35	"	avg. 1942.	–
2333 Polovina Muje Naza	7	"	"	–
2334 Polovina Muja Mustafa	5	"	"	–
2335 Polovina Muja, dijete	–	Susješno	dec. 1941.	–
2336 Polovina Muja, dijete	–	"	jan. 1942.	–
2337 Maslo Fejza Osman	55	Sorlaci	dec. 1941.	Sorlaci
2338 Maslo Hasana Zulfo	48	"	1941.	Foča
2339 Krakonja Hajro	45	"	1942.	Zeb. šuma
2340 Maslo Zulfa Hasan	17	"	1943.	"
2341 Nuhanović Hasana Mujo	45	"	"	s. Radovovići
2342 Islam Murata Arif	47	"	1941.	–
2343 Hamzić Hadžana Murat	35	"	"	–
2344 Hamzić Hadžana Hasan	32	"	"	–
2345 Mirojević Huso	–	Srbotina	"	–
2346 Mirojević Asim	–	"	"	–
2347 Subašić Hasan	17	Saš	1942.	–
2348 Pekas Halima Derviša	55	Trošanj	dec. 1941.- jan. 1942.	već. kod kuća
2349 Pekas Muje Suljo	50	"	"	"
2350 Čerbo Zejnila Salko	51	"	"	"
2351 Čerbo Zejnila Meho	46	"	"	"
2352 Pekas Fatima	50	"	1944.	–
2353 Bičo Rama Alija	81	Travnik	20/12-1941.- 20/1-1942.	već. kod. kuća
2354 Bičo Bećira Bjelka	2	"	"	"
2355 Bičo Bećira Muška	71	"	"	"
2356 Bičo Selima Hamid	70	"	"	"
2357 Bičo Mašana Mujo	51	"	"	"
2358 Bičo Muje Osman (?)	6	"	"	"
2359 Bičo Nuhana Suljo	64	"	"	"
2360 Bičo Nuhana Zulija	49	"	"	"
2361 Bičo Deda Adem	35	"	"	"
2362 Bičo Hasana Belkija	15	"	"	"
2363 Bičo Sejda Zada	40	"	"	"
2364 Bičo Alije Zahida	6	"	"	"
2365 Bičo Alije Fehim	11	"	"	"
2366 Bičo Alije Zejna	1	"	"	"
2367 Bičo Alije Mejra	3 mj.	"	"	"
2368 Bičo Alije Bjelka	51	"	"	"
2369 Lojo Sulejmana Mejra	40	Todovac	jul 1942.	već. kod kuća
2370 Ožegović Paše Bjelka	56	"	"	"
2371 Hodžić Muje Hamid	96	"	"	"
2372 Hodžić Redža Šerif	10	"	"	"
2373 Šadinlija Hilma Šaban	26	"	"	"
2374 Bekan Muje Aziz	7	Tvrdaci	dec. 1941.- jan. 1942.	Vikoč
2375 Bekan Muje Asim	15	"	"	"
2376 Bekan Muje Hana	30	"	"	"
2377 Bekan Halila Hašim	45	"	"	"
2378 Bekan Halila Murata	60	"	"	već. kod kuća
2379 Bekan Halila Neman (?)	50	"	"	"
2380 Bekan Nazifa Šerifa	35	"	"	"
2381 Bekan Nazifa Muška	7	"	"	"
2382 Bekan Nazifa Derviš	5	"	"	"
2383 Bekan Nazifa Uzeir	3	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2384 Bekan Muje Fata	12	"	"	"
2385 Bekan Salke Zlatija	5	"	"	"
2386 Bekan Salka Mevla	3	"	"	"
2387 Bekan Bećira Tima	3	"	"	"
2388 Bekan Bećira Naza	7	"	"	"
2389 Bekan Bećira Nedžan	35	"	"	"
2390 Bekan Bećira Zećir	18	"	"	"
2391 Bekan Hasana Alija	20	"	"	"
2392 Bekan Hasana Ahmet	10	"	"	"
2393 Bukva Bajra Mumin	17	"	"	"
2394 Bukva Alije Murat	55	"	"	"
2395 Avdović Rame Suljo	15	"	"	"
2396 Avdović Avda Osman	45	"	"	"
2397 Avdović Avda Alja	16	"	"	"
2398 Avdović Osmana Meho	17	"	"	"
2399 Avdović Mehe Meša	35	"	"	"
2400 Avdović Meše Mujo	7	"	"	"
2401 Avdović Meše Ibro	5	"	"	"
2402 Avdović Meše Meho	2	"	"	"
2403 Avdović Alije Hilmija	45	"	"	"
2404 Selimović Rama Meho	18	Tvrdaci	dec. 1941-jan. 1942.	već. kod kuća
2405 Selimović Halila Ramo	40	"	"	"
2406 Mujanović Ahmeta Mujo	22	"		
2407 Mujanović Halila Latif	8		jun 1942.	Vikoč
2408 Mujanović ? Halil	35	"	"	"
2409 Bekan Sulje Muradif	5	"	"	"
2410 Bekan Maša Mevla	2	"	feb. 1943.	već. kod kuća
2411 Bekan Maša Meho	7	"	"	"
2412 Bekan Rama Adem	35	"	"	"
2413 Bekan Ibra Suljo	50	"	"	"
2414 Bekan Halila Mujo	30	"	"	"
2415 Bekan Beša (?) Salko	40	"	"	"
2416 Bekan Salka Meša	10	"	"	"
2417 Bekan Hadžana Meho	7	"	"	"
2418 Bekan Meša Suljo	55	"	"	"
2419 Bukva Bajra Fata	7	"	"	"
2420 Bukva Bajra Zahir	5	"	"	"
2421 Bukva Bajra Biba	5	"	"	"
2422 Bukva Muniba Halil	48	"	"	"
2423 Ganović Meha Murat	50	"	"	"
2424 Mujanović Derviša Aljo	7	"	"	"
2425 Mujanović Derviša Mejra	2	"	"	"
2426 Mujanović Ahmeta Hilka	60	"	"	"
2427 Mujanović Rame Huso	10	"	"	"
2428 Mujanović Šabana Fata	45	"	"	"
2429 Mujanović Bajra Dudija	33	"	"	"
2430 Mujanović Bajra Fata	12	"	"	"
2431 Mujanović Bajra Šaban	10	"	"	"
2432 Bećković Ibre Salih	60	Trbušće	dec. 1941.	"
2433 Bećković Muje Suljo	50	"	"	"
2434 Bećković Juse Uzeir	32	"	"	"
2435 Bećković Ahmeta Suljo	31	"	"	"
2436 Bećković Ahmeta Hasib	27	"	"	"
2437 Bećković Ahmeta Mujo	21	"	"	"
2438 Bećković Ahmeta Ziza	15	"	"	"
2439 Cečić Halim	56	"	"	"
2440 Hasanbegović Hadžera	50	"	1943.	Trbušće
2441 Hasanbegović Sulja Alija	14	"	"	"
2442 Hadžimuratović Huse Vahida	16	"	maj 1942.	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2443 Bećković Mehe Fatima	35	"	jan. 1942.	Kuti
2444 Bestandžić Omera Mumin	40	Tečići	avg. 1942.	Foča
2445 Kažmo Alije Meša	48	"	"	"
2446 Pendek Salka Rašid	25	"	"	"
2447 Pendek Rama Halida	18	"	"	"
2448 Softić Salka Mustafa	10	"	"	"
2449 Softić Zehira Habiba	16	"	"	"
2450 Softić Salka Alija	52	"	"	Tečići
2451 Softić Muse Zahir	57	"	"	"
2452 Hajdar Huse Meho	35	"	"	"
2453 Hajdar Muje Mešo	33	"	"	Foča
2454 Hajdar Maša Hamid	20	"	"	"
2455 Kurtović Zahira Ibro	55	"	dec. 1941.-jan. 1942.	Tečići
2456 Bakaran Memije Šaban	38	Toholji	"	već. kod kuća
2457 Bašić Adema Bećir	38	"	"	"
2458 Dolan Bajra Zećir	14	"	"	"
2459 Ošljan Hasana Meho	43	"	"	"
2460 Ošljan Nasufa Alija	50	"	"	"
2461 Puška Sulja Meho	35	"	"	"
2462 Puška Mehe Aljo	60	"	"	"
2463 Pezo Murata Ibro	15	"	"	"
2464 Pezo Murata Tahir	17	"	"	"
2465 Ramović Rame Hanija	38	"	"	"
2466 Ramović Rame Ibro	15	"	"	"
2467 Ramović Rama Salko	14	"	"	"
2468 Ramović Sulje Suljo	36	"	"	"
2469 Smajović Halila Mašo	35	"	"	"
2470 Smajović Halila Mujo	36	"	"	"
2471 Smajović Halila Ibro	37	"	"	"
2472 Tabak Muje Suljo	39	"	"	"
2473 Tabak Muje (?)	40	"	"	"
2474 Tabak Šabana Džemil	18	"	"	"
2475 Tabak Šabana Mujo	17			
2476 Fulin Hasana Meho	41	Toholji	dec. 1941.-jan. 1942.	već. kod kuća
2477 Fulin Hasana Ramo	37	"	"	"
2478 Fulin Hasana Mujo	34	"	"	"
2479 Krnjević Džanka Šerif	18	"	"	"
2480 Krnjević Džanka Malin	11	"	"	"
2481 Krnjević Jusa Salko	30	"	"	"
2482 Čakal Alije Hasan	45	"	"	"
2483 Čakal Meha Ibro	38	"	"	"
2484 Čeović Sulja Mujo	40	"	"	"
2485 Čeović Muja Murat	17	"	"	"
2486 Čajević Meha Smajo	14	"	"	"
2487 Čelović Tala Halil	33	"	"	"
2488 Džemba (Džomba?) Meha Osman	33	"	"	"
2489 Džemba Džanka Ibro	40	"	"	"
2490 Džemba Džana Mujo	28	"	"	"
2491 Džemba Selima Munib	24	"	"	"
2492 Džemba Ibra Mešo	40	"	"	"
2493 Džemba Ibra Ibro	35	"	"	"
2494 Džemba Džanka Aljo	25	"	"	"
2495 Džemba Džanka Bećir	24	"	"	"
2496 Džemba Memin Zulfo	36	"	"	"
2497 Bećir Bekan	–	"	1941.	–
2498 Bećir Bečir	19	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2499 Bećir Umija	8	"	"	–
2500 Bojadžija Derviša Salih	60	Tatarevići	jan-dec. 1942.	već. kod kuća
2501 Bojadžija Saliha Murat	21	"	"	"
2502 Bojadžija Saliha Hadžira	55	"	"	"
2503 Bojadžija Saliha Habiba	20	"	"	"
2504 Bojadžija Saliha Kasim	18	"	"	"
2505 Marevac Saliha Jusuf	35	"	"	"
2506 Marevac Jusufa Safet	8	"	"	"
2507 Mahmutović Juse Adem	50	Trpinje	avg. 1943.	Trpinje
2508 Mahmutović Juse Mujo	55	"	"	"
2509 Dabovina Riste Blagoje	58	Tahuljići	dec. 1941.	Tahuljići
2510 Čankušić Juso	35	"	1941.	–
2511 Mojević Stojan	–	Tulovići	"	–
2512 Mehović Ibro	–	"	"	–
2513 Bičović Salko	–	Trnovica	"	–
2514 Hadžimusić Hamid	–	Tjentište	1942.	–
2515 Alibašić Šerifa Pemba	30	Ćurevo	20/12-1941-20/1-1942.	već. kod kuća
2516 Alibašić Šerifa Zada	12	"	"	"
2517 Alibašić Šerifa Umija	8	"	"	"
2518 Alibašić Avde Avdija	70	"	"	"
2519 Alibašić Avda Halim	30	"	"	"
2520 Alibašić Avdije Hamid	20	"	"	"
2521 Alibašić Avdije Zukan	12	"	"	"
2522 Bunda Sulje Fatima	45	"	"	"
2523 Bunda Sulje Džemila	4	"	"	"
2524 Bunda Maše Altana	6	"	"	"
2525 Bunda Maše Fatima	4	"	"	"
2526 Bunda Zahide, dijete	5	"	"	"
2527 Vejzović Ibre Fatima	6	"	"	"
2528 Vejzović Ibre Zulija	2	"	"	"
2529 Imamović Omera Adem	35	"	"	"
2530 Imamović Omera Magbula	35	"	"	"
2531 Imamović Adema Omer	8	"	"	"
2532 Imamović Adema Ibro	6	"	"	"
2533 Imamović Adema Fata	3	"	"	"
2534 Kerun Omera Ibro	50	"	"	"
2535 Kerun Ibra Omer	15	"	"	"
2536 Kerun Ibra Alija	6	"	"	"
2537 Mešak Selima Umija	25	"	"	"
2538 Polovina Sulje Tahir	12	"	"	"
2539 Polovina Sulje Suljke	10	"	"	"
2540 Razman Sulje Alija	70	"	"	"
2541 Razman Džafer	60	"	"	"
2542 Razman Džafera Fatima	10	Ćurevo	20/12-1941-20/1-1942.	već. kod kuća
2543 Razman Džafera Naza	6	"	"	"
2544 Razman Pašana Hamida	40	"	"	"
2545 Rahman Pašana Fatima	12	"	"	"
2546 Rahman Pašana Melća	8	"	"	"
2547 Rahman Pašana Omer	6	"	"	"
2548 Tahirović Nuhana Selima	30	"	"	"
2549 Tahirović Nuhana Omer	1	"	"	"
2550 Tahirović Mujkana Salih	35	"	"	"
2551 Tahirović Ibre Fata	18	"	"	"
2552 Džamalija Omera Ahmed	60	"	"	"
2553 Džamalija Omera Mašo	80	"	"	"
2554 Džamalija Omera Zahir	11	"	"	"
2555 Džamalija Omera Fata	5	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2556 Džamalija Omera Umija	3	"	"	"
2557 Džamalija Maše Naza	40	"	"	"
2558 Džamalija Murata Avdija	15	"	"	"
2559 Džamalija Murata Selima	15	"	"	"
2560 Vojo Suho	52	"	avg. 1942.	–
2561 Vojo Muhe Smajo	17	"	"	–
2562 Vojo Muhe Devlija	42	"	"	–
2563 Vojo Muhe Hava	11	"	"	–
2564 Vojo Muhe Paša	6	"	"	–
2565 Vojo Muhe Hajra	3	"	"	–
2566 Tahirović Tahir	28	"	"	–
2567 Hasanbegović Sulejmana Derviš	42	"	"	–
2568 Ćurović Asim	–	Ćurovići	dec. 1944.	–
2569 Ćurović Redžo	–	"	1941.	–
2570 Dolan Agana Bećir	12	Toholji	ok. nov. 1942.	već. kod kuća
2571 Dolan Agana Džemal	13	"	"	već. kod kuća
2572 Dedović Ibre Jusuf	11	"	"	"
2573 Klepo Derviša Bajro	13	"	"	"
2574 Džemba Ibra Džafer	13	"	"	"
2575 Sadija Salka Meho	46	"	"	"
2576 Šabeta Avda Džani	40	Udovičići	dec. 1941.	Previla
2577 Duraković Saliha Nasif	45	"	"	"
2578 Duraković Ahmeta Muharem	20	"	okt. 1941.	Kasindo
2579 Radušić Hasiba Ćamil	39	"	dec. 1941.	Pobirano
2580 Šabeta Avda Mujo	30	"	okt. 1941.	Kasindo
2581 Ćato Alije Aljo	16	Udovičići	dec. 1941.	Lokve
2582 Rašidkadić Muja Aziz	31	Foča	"	kod Drine
2583 Lojo Ahmeta Asim	45	"	"	"
2584 Lojo Zulfa Edhem	52	"	"	"
2585 Dervišević Avda Safija	24	"	"	Foča
2586 Dervišević Avdo	35	"	"	"
2587 Granov Saliha Hamid	30	"	"	"
2588 Đonlagić Meha Smajil	38	"	"	"
2589 Zulfikarpašić Muhamed	46	"	"	"
2590 Halilbašić Sulja Bećir	31	"	"	"
2591 Halilbašić Sulja Bećira	50	"	"	"
2592 Halilbašić Rame Suljo	70	"	"	"
2593 Belčić Bećir	30	"	1941.	"
2594 Bačvić Halima Ejub	30	"	"	"
2595 Čapra Bećira Hasib	25	"	"	"
2596 Čapra Bećira Zada	45	"	"	"
2597 Sarić Svetozara Jovan	19	"	"	"
2598 Ćorojević Salka Hamid	50	"	1942.	–
2599 Hadžialić Alija	42	"	1941.	–
2600 Isanović Avde Hasan	35	"	"	–
2601 Isanović Avde Suljo	51	"	"	–
2602 Isanović Avde Edhem	31	"	"	–
2603 Isanović Sulje Avdo	25	"	"	–
2604 Isanović Sulje Smajil	23	"	"	–
2605 Jusufović Selim	–	"	"	–
2606 Keč Sulje Hasan	40	"	"	–
2607 Keč Hasana Džemina	15	Udovičići	1941.	–
2608 Kašair Ramiz	25	"	"	–
2609 Kavazović Maše Jusuf	50	"	"	–
2610 Kurtanić Murata Mehmed	63	"	"	–
2611 Kumro Sulje Hamid	35	"	"	–
2612 Kumro Ibra Rasim	22	Foča	1941.	–
2613 Kumro Ibra Ibrahim	25	"	"	–
2614 Kumro Avda Bećir	49	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2615 Kumro Avda Halim	50	"	"	–
2616 Kumro Avda Rašid	35	Foča	"	–
2617 Kumro Avda Ejub	30	"	"	–
2618 Kumro Halila Avdo	13	"	"	–
2619 Kumro Rašida Uzeir	4	"	"	–
2620 Kumro Salko	45	"	"	–
2621 Kumro Salka Jusuf	30	"	"	–
2622 Isanović Rašida Safet	35	"	"	–
2623 Dedović Omera Muharem	40	"	"	–
2624 Deović Sulejman	50	"	"	–
2625 Đuderija Alin Smail	45	"	"	–
2626 Đuderija Ibra Meho	46	"	"	–
2627 Đuderija Suljo	–	"	"	–
2628 Đuderija Zlatije Avdo	15	"	"	–
2629 Bitevija Smail	35	"	"	–
2630 Letić Murata Smail	45	"	"	–
2631 Pilav Muje Latif	28	"	"	–
2632 Prgo Osmana Bećir	55	"	"	–
2633 Gluščović Sabita Ibro	36	"	"	–
2634 Smajović Sulje Murat	19	"	"	–
2635 Tataragić Osmana Hasan	42	"	"	–
2636 Ćebo Murata Juso	30	"	"	–
2637 Hasanbegović Osmana Suljo	37	"	"	–
2638 Hambo Salka Alija	36	"	"	–
2639 Čelik Uzeir	36	"	"	–
2640 Čolpa Rama Šerif	40	"	"	–
2641 Čolpa Rama Mujo	39	"	"	–
2642 Hadžimusić Halim	60	"	"	–
2643 Isanović Jusufa Edhem	50	"	maj 1942.	–
2644 Muminović Seća Ibro	40	"	avg. 1942.	–
2645 Redžo Ahma Subhija	27	"	"	–
2646 Hanjalić Musa Zumra	12	"	"	–
2647 Karahasanović Edhema Jusuf	40	"	1941.	Foča
2648 Karahasanović Jusufa Ismet	19	"	"	"
2649 Karahasanović Hasana Nurija	55	"	dec. 1941-jan. 1942.	–
2650 Karahasanović Nurije Ismet	35	"	"	–
2651 Karahasanović Nurije Bula	39	"	"	–
2652 Karahasanović Šerifa Muhamed	45	"	"	–
2653 Karahasanović Muhameda Nurija	58	"	"	–
2654 Kamber Mehe Uma	41	"	"	–
2655 Kamber Meha Ramiz	54	"	"	–
2656 Karabegović Derviša Aziz	18	"	"	–
2657 Keč Muja Hasan	41	"	"	–
2658 Keč Muje Šeća	36	"	"	–
2659 Kukavica Bećira Juso	36	"	"	–
2660 Kukavica Bećira Šaćir	41	"	"	–
2661 Kurspahić Murata Džafer	45	"	"	–
2662 Kurspahić Murata Mehmed	60	"	"	–
2663 Kurspahić Ahmeta Asim	17	"	"	–
2664 Kurspahić Ahmeta Ismet	21	"	"	–
2665 Kulosman Avda Edhem	25	"	"	–
2666 Kulosman Osmana Murat	45	"	"	–
2667 Krkalić Bećira Osman	50	"	"	–
2668 Karahodža Mušana Salko	57	"	"	–
2669 Kašmo Ibra Hasan	57	"	"	–
2670 Kašmo Hasana Zahir	20	"	"	–
2671 Kolovrat Anka	40	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2672 Kolovrat Nada	18	"	"	–
2673 Kramo Mašana Bećir	60	"	"	–
2674 Kramo Hasana Halim	38	"	"	–
2675 Kramo Halima Husejin	13	"	"	–
2676 Kamber Ramiz	18	"	"	–
2677 Kašmo Hasana Vasvija	48	"	"	–
2678 Kašmo Smaila Asim	26	"	"	–
2679 Korjenić Hamida Vehbija	36	"	"	–
2680 Lojo Ibra Zejnil	43	"	"	–
2681 Lojo Salko	41			
2682 Lojo Rašida Šaban	37	Foča	dec. 1941.-jan. 1942.	–
2683 Lojo Selima Šefik	17	"	"	–
2684 Lojo Muhameda Omer	17	"	"	–
2685 Lojo Hasana Avdo	58	"	"	–
2686 Lojo Mahmuta Halim	50	"	"	–
2687 Lampa Rašid	57	"	"	–
2688 Lampa Rašida Fatima	20	"	"	–
2689 Major Josipa Ana	48	"	"	–
2690 Major Karla Paula	40	"	"	–
2691 Mačak Hasana Omer	22	"	"	–
2692 Mačak Hasana Muradif	18	"	"	–
2693 Mačak Alije Derviš	45	"	"	–
2694 Mlatišuma Selima Hasa	46	"	"	–
2695 Mlatišuma Huse Zahida	40	"	"	–
2696 Mlatišuma Huse Hasan	18	"	"	–
2697 Mekić Murata Avdo	51	"	"	–
2698 Moco Mehe Šemsa	10	"	"	–
2699 Moco Mehe Hasan	3	"	"	–
2700 Mulavdić Mustafe Hilmo	22	"	"	–
2701 Mulavdić Mustafe Esad	18	"	"	–
2702 Muminović Omera Omer	18	"	"	–
2703 Muftić Mustafe Fehim	36	"	"	–
2704 Muftić Mustafe Nedžib	31	"	"	–
2705 Muftić Ilijasa Sahib	25	"	"	–
2706 Muftić Avde Hamid	41	"	"	–
2707 Muftić Hilma Mithad	20	"	"	–
2708 Murguz Ramo	61	"	"	–
2709 Murguz Rame Mujo	21	"	"	–
2710 Murguz Rame Alija	17	"	"	–
2711 Muhović Hamid	48	"	"	–
2712 Njuhović Omera Omer	28	"	"	–
2713 Njuhović Omera Vasvija	21	"	"	–
2714 Njuhović Uzeira Nedžib	30	"	"	–
2715 Oković Smajila Ibro	55	"	"	–
2716 Oković (?) Ibro	54	"	"	–
2717 Omerhodžić Sabrije Nurija	46	"	"	–
2718 Ovčina Šabana Ibro	32	"	"	–
2719 Ovčina Ibre Nazila	8	"	"	–
2720 Ovčina Ibre Rasim	6	"	"	–
2721 Ovčina Ibre Rasim	3	"	"	–
2722 Tešović Ibre Hasan	54	"	"	–
2723 Pašović Ibre Juso	51	"	"	–
2724 Pilav Jusufa Junuz	60	"	"	–
2725 Pilav Muja Fehim	22	"	"	–
2726 Pilav Ibre Mujo	21	"	"	–
2727 Pilav Sulje Ibro	54	"	"	–
2728 Poho Murata Ibro	22	"	"	–
2729 Pinjo Nazif	38			

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2730 Pandur Salka Mujo	52	"	"	–
2731 Rakan Franjo	45	"	"	–
2732 Rakan Franje Jela	40	"	"	–
2733 Rakan Franje Mile	10	"	"	–
2734 Rob Mehe Ahmet	61	"	"	–
2735 Rob Ahmeta Zlata	51	"	"	–
2736 Rob Ahmeta Juso	31	"	"	–
2737 Sarač Murata Mujo	45	"	"	–
2738 Selimović Ibre Azis	40	"	"	–
2739 Selimović Osmana Smajil	55	"	"	–
2740 Sitarević Ferhata Murat	37	"	"	–
2741 Sraja Sulje Hakija	30	"	"	–
2742 Sudar Murata Nura	40	"	"	–
2743 Sudar Murata Vasvija	25	"	"	–
2744 Sudar Salima Meho	57	"	"	–
2745 Sudar Sulje Alija	23	"	"	–
2746 Sudar Sulje Murata	25	"	"	–
2747 Hadžimešić Hasana Salko	25	"	"	–
2748 Hadžimešić Hasana Safet	20	"	"	–
2749 Hadžimešić Salka Murat	57	"	"	–
2750 Hadžimešić Ibre Asim	37	"	"	–
2751 Hadžimuratović Selima Muharem	30	"	"	–
2752 Hadžiahmetović Mehmeda Alija	5	Foča	dec. 1941-jan. 1942.	–
2753 Hanjalić Salka Mušo	56	"	"	–
2754 Hanjalić Edhema Mustafa	39	"	"	–
2755 Hadžimusić Avde Uzeir	25	"	"	–
2756 Hadžimusić Šerifa Dika	10	"	"	–
2757 Hasić Muja Nazifa	33	"	"	–
2758 Haše Salka Fadil	35	"	"	–
2759 Hrnjević Avda Ahmet	37	"	"	–
2760 Njuhović Jasa Ibro	45	"	"	–
2761 Pljevljak Salko Hasan	32	"	"	–
2762 Trkulj Jusufa Suljo	33	"	"	–
2763 Hadžijusufović Jusuf	58	Foča	dec. 1941-jan. 1942	–
2764 Hadžijusufović Jusufa Salko	25	"	"	–
2765 Hadžijusufović Jusufa Latif	22	"	"	–
2766 Hadžialić Šećira Alija	52	"	"	–
2767 Hadžialić Alije Šerif	51	"	"	–
2768 Hadžialić Saliha Ibrahim	15	"	"	–
2769 Halilbašić Sulje Šećir	30	"	"	–
2770 Ćebo Murata Juso	51	"	"	–
2771 Ćećo Hamida Suljo	17	"	"	–
2772 Bačvić Hasana Ibro	46	"	"	–
2773 Bačvić Latifa Hajra	31	"	"	–
2774 Bačvić Avda Aziz	26	"	"	–
2775 Bačvić Smajila Juso	41	"	"	–
2776 Bačvić Juse Smajil	21	"	"	–
2777 Bešlić Lutvije Šaćir	48	"	"	–
2778 Bešagić Muja Edhem	22	"	"	–
2779 Bešagić Hasan	45	"	"	–
2780 Bešagić Hasana Zahir	12	"	"	–
2781 Bjelan Salka Muhamed	55	"	"	–
2782 Bralić Stjepana Ana	35	"	"	–
2783 Buldem Salka Rašid	23	"	"	–
2784 Buldem Salka Ibro	21	"	"	–
2785 Aganović Avde Meho	20	"	"	–
2786 Aganović Adema Ibro	20	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2787 Aganović Zulfa Devla	56	"	"	–
2788 Aganović Avda Murat	71	"	"	–
2789 Aganović Avde Mujo	70	"	"	–
2790 Včerak Josipa Juro	28	"	"	–
2791 Gabela Hadžana Hasan	35	"	"	–
2792 Germović Murata Alija	37	"	"	–
2793 Germović Alije Šaban	39	"	"	–
2794 Granov Ibre Azis	41	"	"	–
2795 Granov Smajila Rešid	56	"	"	–
2796 Granov Mehe Rašid	41	"	"	–
2797 Granov Hasana Juso	37	"	"	–
2798 Granov Avde Edhem	32	"	"	–
2799 Granov Ibro	62	"	"	–
2800 Dedović Smajila Hajdo	40	"	"	–
2801 Dedović Selim	60	"	"	–
2802 Dedović Muje Bećir	68	"	"	–
2803 Dedović Zejnila Hiba	23	"	"	–
2804 Dunđul Salka Mujo	51	"	"	–
2805 Dan Franje Paula	46	"	"	–
2806 Dan Franje Josipa	18	"	"	–
2807 Đonlagić Šaćira Nurija	32	"	"	–
2808 Žiga Saliha Hasan	30	"	"	–
2809 Žiga Saliha Meho	25	"	"	–
2810 Zulfikarpašić Husejina Sabrija	36	"	"	–
2811 Zulfikarpašić Sulejmana Muhamed	46	"	"	–
2812 Isanović Edhema Juso	17	"	"	–
2813 Isanović Edhema Rabija	13	"	"	–
2814 Isanović Juse Aziz	44			
2815 Isanović Meho Edhem	43	Foča	dec. 1941-jan. 1942.	–
2816 Čavdar Smajila Jusuf	51	"	"	–
2817 Čavdar Hamida Uzeir	22	"	"	–
2818 Čajo Halila Bajro	15	"	"	–
2819 Čapra Jusa Hamid	45	"	"	–
2820 Čišija Ahmeta Šaćir	30	"	"	–
2821 Čišija Salka Hatidža	15	"	"	–
2822 Čišija Hasana Mujo	40	"	"	–
2823 Čišija Hasana Murat	38	"	"	–
2824 Čapra Avas Hasan	56	"	"	–
2825 Čengić Sulejmana Mujo	45	"	"	–
2826 Čengić Muje Edhem	13	"	"	–
2827 Čengić Smajila Mujo	48	"	"	–
2828 Čengić Osmana Smajil	60	"	"	–
2829 Čengić Murata Omer	43			
2830 Čengić Murata Bećir	35	Foča	dec. 1941-jan. 1942.	–
2831 Čengić Smajila Enes	18	"	"	–
2832 Čerkez Amira Salko	64	"	"	–
2833 Čerkez Aziza Melća	22	"	"	–
2834 Čerkez Aziza Ejub	3	"	"	–
2835 Čerkez Aziza Sulejman	1	"	"	–
2836 Džanko Ibre Salko	57	"	"	–
2837 Džano Rašida Smajil	50	"	avg. 1942.	–
2838 Džemidžić Bećira Mušan	39	"	"	–
2839 Džemidžić Ramiza Adem	14	"		–
2840 Šahinpašić Ćazima Hadžira	30		dec. 1941-jan. 1942.	–
2841 Šahinpašić Ćazima Ibro	3	"	"	–
2842 Šiljak Smajil	60	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2843 Šiljak Smajila Meho	40	"	"	
2844 Šukalo Salko	46	"	"	–
2845 Šahinpašić Zaima Ćazim	45	"	"	–
2846 Čerkez Jusufa Salko	60	"	"	–
2847 Hanjalić Muja Salko	65	"	"	–
2848 Humanspahić Rašida Ibro	27	"	jan. 1942.	Foča
2849 Lojo Hasana Aziz	40	"	"	–
2850 Lojo Muhameda Nusret	10	"	"	–
2851 Vuković Gavro	–	"	"	–
2852 Hasanefendić Hasana Hasan	31	"	"	–
2853 Hadžimusić Hamida Lutvija	41	"	avg. 1942.	most na Drini
2854 Hadžimusić Ahmeta Hamid	41	"	"	Foča
2855 Hadžimuratović Mehe Alija	32	"	"	"
2856 Hadžimuratović Omera Bećir	42	"	"	–
2857 Hadžimuratović Bećira Munira	42	"	"	–
2858 Hadžimuratović Avde Duda	62	"	"	–
2859 Hadžimuratović Avde Huso	41	"	"	–
2860 Hadžimuratović Musa Sabro	3	"	"	–
2861 Hadžimuratović Muharema Šefka	26	"	"	–
2862 Hadžimusić Nazera Habiba	22	"	"	–
2863 Hadžimusić Hamida Mina	9	"	"	–
2864 Hadžimusić Ibra Alija	36	Foča	avg. 1942.	–
2865 Hadžimusić Ibra Bida	4	"	"	–
2866 Hadžimusić Edhema Habiba	20	"	"	–
2867 Hadžimusić Kalima Devla	18	"	"	–
2868 Hadžimusić Kalima Vezira	14	"	"	–
2869 Hadžimusić Halila Vehbija	12	"	"	–
2870 Hasanbegović Sulje Osman	16	"	"	–
2871 Hasanbegović Sulje Asim	7	"	"	–
2872 Hasanefendić Hasana Habiba	22	"	"	–
2873 Hanjalić Rašida Asim	35	"	"	–
2874 Hanjalić Alije Huso	63	"	"	–
2875 Hanjalić Alije Uzeir	62	"	"	–
2876 Hanjalić Uzeira Osman	35	"	"	–
2877 Hanjalić Meha Salko	50	"	"	–
2878 Hanjalić Meha Ibro	48	"	"	–
2879 Hanjalić Huse Kurta	42	"	"	–
2880 Hanjalić Avda Nura	30	"	"	–
2881 Hadžić Muje Tajib	40	"	"	–
2882 Hrelja Adema Uma	10	"	"	–
2883 Hadžimešić Alija	52	Foča	avg. 1942.	–
2884 Hadžimešić Mustafa Džemal	18	"	"	–
2885 Hadžimešić Salka Hadžan	43	"	"	–
2886 Hadžimešić Bećira Halim	41	"	"	–
2887 Hadžimešić Asima Suda	12	"	"	–
2888 Hadžiahmetović Hadža Hajra	13	"	"	–
2889 Hadžiahmetović Šerifa Latifa	14	"	"	–
2890 Hadžiahmetović Šerifa Nafa	6	"	"	–
2891 Hadžiahmetović Avde Jusuf	35	"	"	–
2892 Hadžiahmetović Jusufa Juso	5	"	"	–
2893 Hadžiahmetović Jusufa Nađija	4	"	"	–
2894 Hadžiahmetović Arifa Muniba	7	"	"	–
2895 Hadžiahmetović Selima Aziz	52	"	"	–
2896 Hadžiahmetović Meho	51	"	"	–
2897 Hadžialić Alija Refija	14	"	"	–
2898 Hasić Muje Salko	49	"	"	–
2899 Hasić Muje Hasan	45	"	"	–
2900 Hasić Hasana Nazifa	41	"	"	–
2901 Hondo Šećira Hasan	70	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2902 Hošo Hasana Hana	48	"	"	–
2903 Hošo Muharem	65	"	"	–
2904 Hrnjević Ahmeta Avdo	58	"	"	–
2905 Hrnjević Avda Nurija	18	"	"	–
2906 Adbegović Bećira Hašim	47	"	"	–
2907 Adbegović Hašima Bećir	65	"	"	–
2908 Aganović Avda Fatima	45	"	"	–
2909 Aganović Avda Suljo	34	"	"	–
2910 Aganović Agana Šaćir	33	"	"	–
2911 Aganović Šaćira Vasvija	23	"	"	–
2912 Bačvić Ibre Asima	17	"	"	–
2913 Bačvić Husejina Halim	64	"	"	–
2914 Bačvić Ejuba Fatima	8	"	"	–
2915 Bačvić Muje Fahro	9	"	"	–
2916 Bačvić Hasana Avdo	62	"	"	–
2917 Bačvić Avde Mujo	40	"	"	–
2918 Bačvić Muje Asim	23	"	"	–
2919 Balić Mehe Suljo	62	"	"	–
2920 Bešagić Hasana Neza	25	"	"	–
2921 Bešlić Šaćira Rabija	49	"	"	–
2922 Bešlić Halila Jusuf	32	"	"	–
2923 Berberkić Sulje Safet	8	"	"	–
2924 Bradarić Hasana Muhamed	19	"	"	–
2925 Bićo Aga	35	"	"	–
2926 Bubija Hasan	63	"	"	–
2927 Budimlija Sadova Hajrija	34	"	"	–
2928 Budimlija Sadov Hajrudin	3	"	"	–
2929 Budimlija Sadova Asima	12	"	"	–
2930 Vehabović Mehmed	57	"	"	–
2931 Gogalija Halila Ahmet	13	"	"	–
2932 Dedović Edhema Zahija	4	"	"	–
2933 Dedović Edhema Hakija	2	"	"	–
2934 Dedović Edhema Sanija	6	"	"	–
2935 Dedović Zejnila A.	25	"	"	–
2936 Dedović Zejnila Edhem	34	"	"	–
2937 Dedović Hasana Safet	7	"	"	–
2938 Dedović Šaćira Zuhra	4	"	"	–
2939 Deljo Smajila Alija	51	"	"	–
2940 Deović Selima Hanefija	25	"	"	–
2941 Dundal Hasana Ejub	23	"	"	–
2942 Dundal Hasana Juso	21	"	"	–
2943 Deverđeka Ibra Mujo	50	"	"	–
2944 Donlagić Ahmeta Selim	53	"	"	–
2945 Donlagić Selima Aziz	12	"	"	–
2946 Donlagić Šaćira Hata	50	"	"	–
2947 Dolagić Hasana Asim	14	"	"	–
2948 Žiga Hasana Fata	34	"	"	–
2949 Žiga Hasana Zazija (?)	11	"	"	–
2950 Žiga Hasana Halim	6	"	"	–
2951 Žiga Hasana Šaćir	4	"	"	–
2952 Isanović Edhema Meho	18	"	"	–
2953 Isanović Aziza Hasan	70	"	"	–
2954 Isanović Hasana...	45	"	"	–
2955 Jusufović Sulja Hankija	71	"	"	–
2956 Kašmo Hasana Sabira	10	Foča	avg. 1942.	–
2957 Kašmo Hasana Husnija	8	"	"	–
2958 Kašmo Hasana Šadija	7	"	"	–
2959 Kadić Avda Fatima	80	"	"	–
2960 Karović Šaćira Sema	17	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
2961 Kahvedžić Salka Bećir	69	"	"	–
2962 Kahvedžić Alina Šida	22	"	"	–
2963 Kahvedžić Alije Nedžib	3	"	"	–
2964 Kulosman Avdije Asim	28	"	"	–
2965 Kurspahić Mehe Fadil	25	"	"	–
2966 Kulosman Avda Kuta	55	"	"	–
2967 Lojo Avda Salko	52	"	"	–
2968 Lojo Muhameda Nusret	9	"	"	–
2969 Lojo Maša Halim	58	"	"	–
2970 Lojo Zahida	27	"	"	–
2971 Lojo Edhema Halima	42	"	"	–
2972 Lojo Latifa Duda	12	"	"	–
2973 Lojo Latifa Osman	9	"	"	–
2974 Lojo Latifa Alija	8	"	"	–
2975 Manjo Alije Salko	45	"	"	–
2976 Manjo Hasana Mušan	53	"	"	–
2977 Mačak Zahira Rasema	13	"	"	–
2978 Mačak Bećira Safeta	7	"	"	–
2979 Mekić Ibre Avdo	55	"	"	–
2980 Mekić Avda Bula	46	"	"	–
2981 Mezbur Muradifa Meho	9	"	"	–
2982 Moco Murata Ramo	62	"	"	–
2983 Moco Rama Murat	16	"	"	–
2984 Moco Rama Hankija	15	"	"	–
2985 Muftić Halida Meliha	10	"	"	–
2986 Muftić Edhema Hilmo	62	"	"	–
2987 Muftić Edhema Hadžira	42	"	"	–
2988 Muftić Avda Avdo	37	"	"	–
2989 Muftić Muhame Maida	9	"	"	–
2990 Muminović Ahmeta Vahida	3	"	"	–
2991 Moco Meha Zehra	26	"	"	–
2992 Numanspahić Numa Zada	62	"	"	–
2993 Rizvan Avdija	48	"	"	–
2994 Rizvan Avdije Habiba	35	"	"	–
2995 Rizvan Avdije Huso	7	"	"	–
2996 Redžo Ahma Sulejman	29	"	"	–
2997 Redžo Alije Smajil	46	"	"	–
2998 Redžo Alije Sulejman	42	"	"	–
2999 Redžo Šabana Mujo	17	"	"	–
3000 Rašidkadić (Cišić) Hamida	19	"	"	–
3001 Pilav Muje Ahmet	46	"	"	–
3002 Pilav Muja Ibro	43	"	"	–
3003 Pilav Meha Aziz	36	"	"	–
3004 Pilav Meha Murat	32	"	"	–
3005 Pilav Osmana Alija	61	"	"	–
3006 Selimović Rašida Suljo	38	"	"	–
3007 Selimović Smajila Vasvija	43	"	"	–
3008 Selimović Ibro	46	"	"	–
3009 Smajović Smajila Šemsa	31	"	"	–
3010 Smajović Smajila Muniba	4	"	"	–
3011 Smajović Smajila Munevera	1	"	"	–
3012 Sudar Meha Devla	40	"	"	–
3013 Tafro Muhameda Latif	35	"	"	–
3014 Tataragić Sulejmana Galib	13	"	"	–
3015 Tafro Salka Smajil	52	"	"	–
3016 Ćerimović Džana Hankija	14	"	"	–
3017 Ćorić Kasima Bećir	57	"	"	–
3018 Ferhatbegović Ferhata Vasvija	47	"	"	–
3019 Ferhatbegović Ferhata Safija	21	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
3020 Čerkez Salka Selim	48	"	"	–
3021 Čerkez Salka Aziz	57	"	"	–
3022 Češo Ibra Osman	35	"	"	–
3023 Češo Osmana Sema	22	"	"	–
3024 Čengić Smajila Džemal	35	Foča	avg. 1942.	–
3025 Čavdar Jusufa Latif	32	"	"	–
3026 Čavdar Murata Altuna	25	"	"	–
3027 Čapra Hamida Murat	1	"	"	–
3028 Čisija Salka Ibro	2	"	"	–
3029 Kočović Nikole Momčilo	24	"	maj 1942.	–
3030 Ahmetović Latifa	12	"	1942.	–
3031 Ahmetović Nafa	6	"	"	–
3032 Balić Huso	60	"	"	–
3033 Bradarić Zahida, sin	–	"	"	–
3034 Granov Kula(?)	40	"	"	–
3035 Granov Zumra	12	"	"	–
3036 Đonlagić Mehmeda Džafer	36	"	"	–
3037 Zunda Murat	50	"	"	–
3038 Karović Esma(?)	22	"	"	–
3039 Kolubara Avda Šaćir	49	"	"	–
3040 Kočović Nikole Bojana	29	"	"	–
3041 Isanović Edhema Hidajeta	12	"	"	–
3042 Pašović Šaćir	45	"	"	–
3043 Pilav Semur (?)	60	"	"	–
3044 Sudar Aziza	–	"	"	–
3045 Selimović Latif	37	"	"	–
3046 Sokolović Milana Milena	19	"	"	–
3047 Sokolović Vasilija Stojka	21	"	"	–
3048 Sokolović Vasilija Ana	47	"	"	–
3049 Tanović Husejina Husejin	13	"	"	–
3050 Tanović Husejina Aziz	2	"	"	–
3051 Hanjalić Ibro	2	"	"	–
3052 Hasanefendić Ibro	31	"	"	–
3053 Hadžiahmetović Smajila Afa	–	"	"	–
3054 Hadžahmetović Rašid	65	"	"	–
3055 Hadžimuratović Vahida	16	"	"	–
3056 Hadžimuratović Munesira	4	"	"	–
3057 Hadžimuratović Emina	1	"	"	–
3058 Hadžimuratović Pemba	55	"	"	–
3059 Hajrić Smajil	22	"	"	–
3060 Hajrić Avda Hasan	55	"	"	–
3061 Hadžiahmetović Hadža Kasim	20	"	"	–
3062 Hadžiahmetović Smajila Hata	54	"	"	–
3063 Hasanefendić Sulejmana Almasa	42	"	"	–
3064 Hasanefendić Sulejmana Husejin	12	"	"	–
3065 Hasanefendić Sulejmana Hasena	3	"	"	–
3066 Šarić Svetozara Slavojka	18	"	"	–
3067 Identitet nije utvrđen	–	"	"	–
3068 Identitet nije utvrđen	–	"	"	–
3069 Krso Alije Zulija	51	Halilovina	20/12-1941-20/1-1942.	već. kod kuća
3070 Pejković Mehe Devlija	42	"	jul 1942.	"
3071 Humić Meha Đula	71	Humići	20/12-1941-20/1-1942.	"
3072 Humić Ahmeta Mejra	10	"	"	"
3073 Humić Ahmeta Zejna	7	"	"	"
3074 Humić Maše Paša	4	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
3075 Humić Osmana Đula	48	"	"	"
3076 Humić Omera Suljo	48	"	"	"
3077 Humić Sulja Begija	51	"	"	"
3078 Humić Sulja Zečir	12	"	"	"
3079 Humić Mehe Ibro	2	"	"	"
3080 Humić Alije Hanka	55	"	"	"
3081 Humić Murata Pehlija	35	"	"	"
3082 Humić Murata Suljo	8	"	"	"
3083 Humić Murata Hatidža	4	"	"	"
3084 Hajrić Omera Uzejir	16	Hrdavci	1941.	–
3085 Baručija Murat	20	"	"	–
3086 Beširević Murata Bećir	30	"	"	–
3087 Beširević Bećira Mehmed	15	"	"	–
3088 Beširević Saliha Murat	60	"	"	–
3089 Krnić (?) Hurem	35	"	"	–
3090 Omerspahić Meha Smajil	30	"	"	–
3091 Omerspahić Selim	–	"	"	–
3092 Omerspahić Zejnila Osman	25	"	"	–
3093 Podrug Mujo	30	"	"	–
3094 Beširević Abida Kasim	18	Hrdavci	1942.	–
3095 Baručija Alina Zada	60	"	"	–
3096 Omerspahić Paša Mujo	45	"	"	–
3097 Podrug Murata Ramo	60	"	"	–
3098 Beširević Halima Suljo	18	"	"	–
3099 Đuderija Alin Suljo	–	Handići	jan. 1942.	Ustikolina
3100 Zunda Alije Haso	36	Hušići	1941.	–
3101 Krakonja Hajro	–	Hodorovići	jan. 1942.	–
3102 Zirak Naila Muradif	18	"	"	–
3103 Džomba Bećir	–	"	1942.	–
3104 Karkelja Avdija	62	Humsko	1941.	–
3105 Karkelja Ibro	25	"	"	–
3106 Karkelja Suljo	22	"	"	–
3107 Sadiković Alija	–	"	1942.	Humsko
3108 Sadiković Osman	–	"	"	"
3109 Haznadarević Ismet	15	"	"	"
3110 Haznadarević Hašima	45	"	"	"
3111 Haznadarević Sema	22	"	"	"
3112 Bećirević Muje Mujo	50	Hum	avg. 1942.	Foča
3113 Bećirović Mehe Zečir	50	"	"	Hum
3114 Kurtović Selima Mahmut	55	"	"	Foča
3115 Peza Muja Suljo	38	"	"	Hum
3116 Šahinović Muje Hankija	45	"	"	Foča
3117 Šahinović Muje Mašo	18	"	"	"
3118 Šahinović Zejnila Murat	50	"	"	"
3119 Šahinović Murata Osman	10	"	"	"
3120 Šabanović Halila Fejzo	35	"	"	Hum
3121 Šabanović Halila Bećir	20	"	"	"
3122 Šabanović Ibre Mujo	25	"	"	"
3123 Šabanović Osmana Bećir	55	"	"	"
3124 Šabanović Mehe Suljo	36	"	"	"
3125 Humić Osmana Huso	30	"	"	"
3126 Šabota Tafra Zulfa	32	Udovičići	1942.	–
3127 Šabota Mehe Suljo	34	"	"	–
3128 Čato Huse Alija	60	"	"	–
3129 Duraković Zahira Džafer	21	"	"	–
3130 Duraković Omera Arif	43	"	"	–
3131 Šabeta Mujo	30	"	1941.	–
3132 Džanko Salko	–	"	"	–
3133 Maslo Hasan	17	Umetići	1943.	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
3134 Delalić Salko	–	Ustikolina	1941.	–
3135 Krkalić Osman	45	"	"	–
3136 Đuderija Meho	–	"	"	–
3137 Hadžić Meho	–	"	"	–
3138 Borović Muharem	–	"	1942.	–
3139 Karović Asim	–	"	"	–
3140 Muminović Mujo	–	"	"	–
3141 Mujkanović Osman	–	"	"	–
3142 Omerbašić Avdo	–	"	"	–
3143 Hadžimusić Đina	–	"	"	–
3144 Čavrk Salko	–	Filipovići	dec. 1941.	Filipovići
3145 Čavrk Salka sin	–	"	"	"
3146 Čavrk Salka sin	–	"	"	"
3147 Čavrk Salka sin	–	"	"	"
3148 Čavrk Salka sin	–	"	"	"
3149 Dugonjić Husejin	–	"	1941.	"
3150 Bećirbašić Ibrahim	–	"	"	–
3151 Bećirbašić Šerifa Vehbija	–	"	dec. 1941.	Selišta
3152 Šahović Suljo	–	"	1941.	"
3153 Obrenović Riste Sreto	–	Cagarići	1944.	Ćehotina
3154 Klapuh Hasana Halil	45	Cerova Ravan	1941.	–
3155 Klapuh Halila Tima	45	"	"	–
3156 Korjenić Osmana Halil	55	"	"	–
3157 Korjenić Osmana Selim	60	"	"	–
3158 Zunđa Alije Hasan	42	"	1942.	–
3159 Zunđa Alije Halil	38	"	"	–
3160 Korjenić Selima Mejra	60	"	"	–
3161 Hušić Muradifa Alija	50	"	"	–
3162 Hušić Muje Meho	55	"	"	–
3163 Hušić Salka Salko	38	"	"	–
3164 Hušić Salka Hasan	35	"	"	–
3165 Hušić Salka Jusuf	16	"	"	–
3166 Brajilović Avda Ibro	35	Cvilin	1941.	–
3167 Dreca Alije Ibro	20	"	"	–
3168 Iković Ahmeta Ibro	35	"	"	–
3169 Mujić Omera Ajkuna	–	"	"	Deverdaci
3170 Mujić Omera Arifa	–	"	"	"
3171 Mujić Omera Selima	–	"	"	"
3172 Mujić Omera Abida	–	"	"	"
3173 Mujić Omera Rašida	–	"	"	"
3174 Mujić Omera Ramiz	–	"	"	"
3175 Mujić Omera Huso	–	"	"	"
3176 Mujić Omera Ibro	–	"	"	"
3177 Mujić Omera, snaha	–	"	"	"
3178 Mujić Omera, snaha	–	"	"	"
3179 Uzunović Salka Murat	60	"	"	–
3180 Hajrić Avdo	–	"	"	–
3181 Rahman Alija	–	"	"	–
3182 Đemidžić Fatima	–	"	"	–
3183 Čengić Zulfa Bekto	42	"	"	–
3184 Čengić Hasana Begler	60	"	"	–
3185 Džomba Halima Meho	20	"	"	–
3186 Džomba Halima Muradif	41	"	"	–
3187 Džomba Tahira Hasan	18	"	"	–
3188 Džomba Musa Alija	41	"	"	–
3189 Džomba Muradifa Zajko	18	"	"	–
3190 Džomba Šabana Husnija	40	"	"	–
3191 Uzunović Ibre Mašo	61	"	1943.	Cvilin
3192 Mahmutović Suljo	40	Crnetići	1941.	–

Mjesto gdje je zločin izvršen
–
–
–
–
–
–
–
–
–
–
Filipovići
"
"
"
"
"
–
Selišta
"
Čehotina
–
–
–
–
–
–
–
–
–
–
–
–
–
–
Deverdaci
"
"
"
"
"
"
"
"
–
–
–
–
–
–
–
–
–
–
–
Cvilin
–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
3193 Mahmutović Sulja Rašid	38	"	"	–
3194 Rahman Salko	60	"	"	–
3195 Crneta Seća Hasan	46	"	"	–
3196 Stirjan Huso	45	"	"	–
3197 Govedarica Todora Mihajlo	35	"	jan.-dec. 1942.	Crnetići
3198 Krajčin Hasana Rašid	58	"	"	"
3199 Adilović Ibro	25	"	"	"
3200 Zunda Derviša Murat	50	"	1942.	"
3201 Mulić Alije Alija	35	"	"	–
3202 Mulić Šaćira Miralem	15	"	"	–
3203 Panđo Muje Sabit	50	"	"	–
3204 Panđo Sabita Begija	40	"	"	–
3205 Panđo Redža Meho	27	"	"	–
3206 Panđo Jusufa Avdija	18	"	"	–
3207 Rahman Salka Latif	35	"	"	–
3208 Crneta Murata Halil	18	"	"	–
3209 Crneta Hasana Nazif	18	"	"	–
3210 Crneta Hasana Zahir	15	"	"	–
3211 Čišija Nejzija	41	"	"	–
3212 Čišija Hasana Hasib	46	"	"	–
3213 Čišija Hasiba Ibro	40	"	"	–
3214 Čišija Sabita Huso	18	"	"	–
3215 Čišija Muradifa Ibro	16	"	"	–
3216 Spahić Jusufa Arif	35	"	avg. 1944.	Crnetići
3217 Spahić Paša Hakija	13	"	"	"
3218 Čelik Jusufa Sulejman	25	Čelikovo Polje	dec. 1941.-jan. 1942.	Čelikovo P.
3219 Kurtović Rame Meša	48	"	avg. 1942.	"
3220 Rikalo Mehe Osman	40	"	"	"
3221 Čelik Džafera Meho	30	"	"	"
3222 Čelik Džafera Bećir	35	"	"	"
3223 Čelik Muje Jusuf	50	"	"	Foča
3224 Čelik Deda Šerif	25	"	"	"
3225 Čelik Muse Avdo	56	"	"	"
3226 Čelik Bećira Hasiba	30	"	"	"
3227 Čelik Bećira Nedžib	10	"	"	"
3228 Čelik Bećira Džafer	6	"	"	"
3229 Čelik Alije Rašid	15	"	"	"
3230 Čelik Alije Avdo	10	"	"	"
3231 Belkić Bećir	30	Čelebić	1941/42.	–
3232 Belkić Hadžo	28	"	"	–
3233 Lopir Naza	56	"	"	–
3234 Mujezinović Huse Aljo	40	"	"	–
3235 Mujezinović Huse Dragija	16	"	"	–
3236 Mujezinović Alja Huso	8	"	"	–
3237 Mujezinović Alja Ibrima	6	Čelebić	1941/42.	–
3238 Mujezinović Alja Ibro	5	"	"	–
3239 Mujezinović Osmana Haska	25	"	"	–
3240 Mujezinović Osmana Nura	2	"	"	–
3241 Mujezinović Memina Dula	50	"	"	–
3242 Ramić Asima Arifa	50	"	"	–
3243 Ramić Hašima Hašim	14	"	"	–
3244 Ramić Hašima Dragija	14	"	"	–
3245 Ramić Hašima Ibro	7	"	"	–
3246 Ramić Hašima Salko	5	"	"	–
3247 Rahimić Nezira Smajil	5	"	"	–
3248 Rahimić Nezira Hasiba	1	"	"	–
3249 Čatović Hamdina Mina	30	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
3250 Ćatović Hamdin Nedžib	6	"	"	–
3251 Ćatović Hamdina Ajka	4	"	"	–
3252 Ćatović Hamdina Selima	2	"	"	–
3253 Hadžimusić Šaćira Sema	6	"	"	–
3254 Hadžimusić Šaćira Nemzija	4	"	"	–
3255 Hadžimusić Šaćira Esad	4	"	"	–
3256 Hodžić Huse Meho	12	"	"	–
3257 Hodžić Huse Naza	9	"	"	–
3258 Hodžić Huse Ibro	7	"	"	–
3259 Mujezinović Huse Šeća	60	"	1941.	–
3260 Mujezinović Huse Hasan	32	"	"	–
3261 Mujezinović Alja Milka	22	"	"	–
3262 Mujezinović Salka Esma	28	"	"	–
3263 Ramić Hasan	50	"	"	–
3264 Ramić Meho	51	"	"	–
3265 Ramić Hasana Muška	40	"	"	–
3266 Ramić Haska	60	"	"	–
3267 Ramić Esma	12	"	"	–
3268 Ramić Halila Hašim	50	"	"	–
3269 Rahimić Meha Muharem	60	"	"	–
3270 Rahimić Nezira Hankija	38	"	"	–
3271 Rahimić Muharema Nezir	32	"	"	–
3272 Rahimić Muharema Melća	52	"	"	–
3273 Hamzić Hasana Osman	50	"	"	–
3274 Hamzić Hasana Adem	49	"	"	–
3275 Hamzić Hasana Huso	20	"	"	–
3276 Hamzić Osmana Šeća	42	"	"	–
3277 Hamzić Osmana Suljo	17	"	"	–
3278 Hamzić Osmana Mujo	19	"	"	–
3279 Hamzić Adema Melća	50	"	"	–
3280 Hadžimusić Šaćira Huna	36	"	"	–
3281 Hadžimusić Šaćira Šeća	30	"	"	–
3282 Hodžić Alije Huso	38	"	"	–
3283 Hodžić Osmana Haso	36	"	"	–
3284 Hodžić Osmana Hamid	48	"	"	–
3285 Fazić Hasana Osman	48	"	"	–
3286 Fazić Osmana Bjelka	50	"	"	–
3287 Šabanović Halila Bećir	62	"	"	–
3288 Šabanović Bećira Hankija	54	"	"	–
3289 Živković Krsta Drago	–	MNO Čelebić	1944.	–
3290 Pipović Milovana Miloš	–	"	"	–
3291 Čaušević Meša	–	Čelebić	1941.	–
3292 Čaušević Alija	–	"	"	–
3293 … Avdo	–	"	"	–
3294 Čelik Agana Uzeir	22	Čelikovo Polje	dec. 1941-jan. 1942.	–
3295 Džano Ibra Hasan	18	Čutukovac	1941.	–
3296 Glibo Bećira Huso	71	Šadići	20/12-1941-20/1-1942.	već. kod kuća
3297 Glibo Husa Hankija	51	"	"	"
3298 Glibo Muharema Ređžo	5	"	"	"
3299 Lončarić Maša Zejna	10	"	"	"
3300 Lončarić Ahmeta Suljo	46	"	"	"
3301 Smajilović Muje Almasa	9	"	"	"
3302 Smajilović Saliha Ramo	5	"	"	"
3303 Smajilović Muha Suljo	60	"	"	"
3304 Smajilović Paša Hasiba	21	"	"	"
3305 Smajilović Sulje Selima	21	"	"	"
3306 Smajilović Mustafe Edhem	4	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
3307 Puteš Jusufa Hasib	26	Šadići	20/12-1941.-20/1-1942.	već. kod kuća
3308 Puteš Hasiba Jusuf	10	"	"	"
3309 Puteš Ahmeta Šaban	13	"	"	"
3310 Čoro Saliha Fatima	60	"	"	"
3311 Čoro Osmana Zuhra	3	"	"	"
3312 Čoro Avdije Zlatija	2 mj.	"	"	"
3313 Čoro Saliha Ibro	41	"	"	"
3314 Čoro Hamze Salko	45	"	"	"
3315 Čoro Hamze Ibro	26	"	"	"
3316 Čoro Hamze Zahir	71	"	"	"
3317 Čoro Salka Fata	25	"	"	"
3318 Čoro Salka Sajto	9	"	"	"
3319 Čoro Salka Ajnija	6	"	"	"
3320 Čoro Salka Zahida	4	"	"	"
3321 Čoro Ibra Hamida	4	"	"	"
3322 Čoro Ibra Hamza	3 mj.	"	"	"
3323 Čoro Zahira Devlija	41	"	"	"
3324 Čoro Zahira Alija	11	"	"	"
3325 Čoro Zahira Šerif	8	"	"	"
3326 Čoro Zahira Abida	6	"	"	"
3327 Čoro Zahira Šerifa	3	"	"	"
3328 Furulija Hasana Devlija	8	"	"	"
3329 Furulija Hasana Smajo	51	"	"	"
3330 Furulija Bajra Fata	41	"	"	"
3331 Furulija Hasana Ibro	71	"	"	"
3332 Furulija Smaja Hamid	11	"	"	"
3333 Furulija Smaja Šerifa	9	"	"	"
3334 Hasanbegović Jusufa Džehva	46	"	"	"
3335 Hasanbegović Adema Meho	61	"	"	"
3336 Hasanbegović Sulje Dervo	36	"	"	"
3337 Hasanbegović Derva Habiba	46	"	"	"
3338 Šadinlija Arifa Muharem	36	"	"	"
3339 Šadinlija Emina Ahmo	41	"	"	"
3340 Šadinlija Bećira Avdo	45	"	"	"
3341 Čoro Rame Tima	28	"		
3342 Kunić Hasov Hasan	26	Šahbašići	jul 1943.	Mješaja
3343 Ramović Omera Alija	36	"	okt. 1941.	Šahbašići
3344 Ramović Hasana Osman	39	"	"	"
3345 Kunić Agana Hurem	35	"	"	"
3346 Kundo Ibra Juso	14	"	avg. 1941.	Prisoje
3347 Kušeš Alije Ibro	36	"	"	–
3348 Kalkan Ahmeta Alija	25	"	dec. 1941.	Šahbašići
3349 Ramović Mustafe Muharem	20	"	1942.	–
3350 Ramović Ibra Jusuf	25	"	"	–
3351 Ramović Ibra Adem	60	"	"	–
3352 Podrug Ibra Muradif	42	Štović	"	–
3353 Podrug Bećira Smajo	45	"	dec. 1941.	kod kuća
3354 Skender Salka Smajil	34	"	"1941.	"
3355 Skender Salka Avdo	40	"	"	Štović
3356 Skender Ahmeta Mujo	–	"	"	Brod
3357 Skender Avda Halil	15	"	"	"
3358 Dedović Fejza Ramo	47	"	"	"
3359 Dedović Fejza Hajdar	53	"	avg. 1942.	kod kuće
3360 Dedović Fejza Mujo	30	"	"	"
3361 Zagorac Avda Murat	28	"	"	"
3362 Islambašić Zulfa Arifa	30	"	"	"
3363 Kajgana Hasana Salko	60	"	"	"
3364 Kukavica Muja Halim	54	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
3365 Kukavica Muja Omer	45	"	"	"
3366 Podrug Muja Džemil	22	"	"	"
3367 Pandur Alije Hadžira	18	"	"	"
3368 Mandžo Meha Began	54	"	"	"
3369 Skender Avda Halim	25	"	"	"
3370 Skender Ahmeda Arif	25	"	"	"
3371 Skender Meha Dika	14	"	"	"
3372 Hadžimuratović Meha Hasan	17	"	"	"
3373 Čano Muja Jusuf	53	"	"	"
3374 Čano Jusufa Emina	49	"	"	"
3375 Čano Jusufa Begija	18	"	"	"
3376 Baručija Meha Mešan	25	Štuke	1942.	–
3377 Baručija Muje Salih	55	"	"	–
3378 Baručija Džafera Pašan	18	"	"	–
3379 Baručija Džafera Kasim	25	"	"	–
3380 Čaušević Adema Hata	45	"	"	–
3381 Čaušević Adema Murat	40	"	"	–
3382 Mrav Bećira Jusuf	40	Šukovac	dec. 1941-jan. 1942.	–
3383 Mrav Bećira Rašid	30	"	"	–
3384 Mrav Salka Sulio	40	"	"	–
3385 Mrav Salka Omer	30	"	"	–
3386 Mrav Salka Ragib	20	"	"	–
3387 Mrav Sulje Selim	16	"	"	–
3388 Šukalo Jusufa Halim	36	"	"	–
3389 Mrav Alije Zemina	12	"	avg. 1942.	–
3390 Mrav Dulsa	70	"	"	–
3391 Mrav Ibre Salko	59	"	"	–
3392 Mrav Rašida Melća	15	"	"	–
3393 Mrav Rašida Smajo	5	"	"	–
3394 Mrav Rašida Šerifa	3	"	"	–
3395 Mrav Rašida Rašida	1	"	"	–
3396 Bećirbašić Bećira Seća	45	Šuljci	dec. 1941.	Šuljci
3397 Bećirbašić Bećira Sehida	22	"	"	"
3398 Bećirbašić Bećira Zahida	19	"	"	"
3399 Bećirbašić Bećira Selima	14	"	"	"
3400 Borčak Agan	70	"	"	"
3401 Borčak Agana Bećir	20	"	"	"
3402 Karkelja Muse Mujo	20	"	"	"
3403 Karkelja Muje Juso	16	"	"	"
3404 Karkelja Avdija	62	"	"	"
3405 Karkelja Avdije Ibro	25	"	"	"
3406 Karkelja Avdije Suljo	22	"	"	"
3407 Kovač Mušan	60	"	"	"
3408 Memić Kadrije Tidža	17	"	"	"
3409 Memić Kadrije Edhema	15	"	"	"
3410 Karkelja Selima Mujo	65	Šuljci	1941.	–
3411 Halilović Mujo	60	"	"	–
3412 Halilović Avdo	20	"	"	–
3413 Halilović Salko	7	"	"	–
3414 Halilović Meho	40	"	"	–
3415 Halilović Meha Džehva	35	"	"	–
3416 Halilović Meha Rašida	15	"	"	–
3417 Halilović Sado	68	"	"	Šuljci
3418 Halilović Džanana Began	60	"	dec. 1941.	"
3419 Halilović Mujo	–	"	"	"
3420 Halilović Muje Đezija	–	"	"	"
3421 Halilović Muje Alima	–	"	"	"
3422 Halilović Muje Mujesira	27	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
3423 Halilović Muje Almasa	3	"	"	"
3424 Sinanović Alija	50	"	"	"
3425 Muratović Arifa Hasiba	25	"	mart 1943.	"
3426 Muratović Arifa Haska	55	"	"	"
3427 Muratović Arifa Fatima	5	"	"	"
3428 Borčak Bećira Mujo	13	"	1941.	"
3429 Borčak Zahira Rasim	5	"	"	–
3430 Iković Sahov Bešo	36	"	"	–
3431 Đulić Meha Ibro	35	"	"	–
3432 Đulić Meha Suljo	27	"	"	–
3433 Karkelja Avda Sulejman	35	"	"	–
3434 Karkelja Sulja Ibro	33	"	"	–
3435 Karkelja Sulja Hasan	31	"	"	–
3436 Karkelja Sulja Hajro	29	"	"	–
3437 Karkelja Sulja Halim	21	"	"	–
3438 Karkelja Selima Avdija	35	"	"	–
3439 Karkelja Avda Mujo	28	"	"	–
3440 Memić Adema Kadrija	45	"	"	–
3441 Muratović Sulja Bećir	65	"	"	–
3442 Muratović Murata Adem	50	"	"	–
3443 Muratović Murata Omer	35	"	"	–
3444 Muratović Zahira Mujo	25	"	"	–
3445 Muratović Omera Mujo	13	"	"	–
3446 Sinanović Derviša Muradif	20	"	1941.	–
3447 Sinanović Derviša Ibro	12	"	"	–
3448 Halilović Ibra Mujo	37	"	"	–
3449 Halilović Ibra Salko	50	"	"	–
3450 Halilović Ibra Selim	34	"	"	–
3451 Halilović Osmana Sado	50	"	"	–
3452 Halilović Džanana Rasim	45	"	"	–
3453 Spirjan Perhata Ramo	19	"	"	
3454 Kumro Avdo	10	"	1942.	već. kod kuća
3455 Muratović Adema Salko	10	"	"	"
3456 Hadžimešić Alije Lutvo	16	"	"	"
3457 Đulić Ibre Derviša	10	"	1943.	"
3458 Đulić Ibre Murata	8	"	"	"
3459 Đulić Ibre Ejub	4	"	"	"
3460 Iković Bećira Murat	7	"	"	"
3461 Iković Bećira Hadžera	10	"	"	"
3462 Iković Bećira Zahida	3	"	"	"
3463 Karkelja Arifa Habiba	30	"	"	"
3464 Karkelja Hajra Emina	30	"	"	"
3465 Karkelja Hajra Zlatija	2	"	"	"
3466 Komaz(?) Fejza Džehva	50	"	"	"
3467 Memić Meha Nefija	45	"	"	"
3468 Memić Meha Murat	3	"	"	"
3469 Memić Kadrije Edhem	10	"	"	"
3470 Memić Kadrije Aziz	1	"	"	"
3471 Memić Mema Mevla	30	"	"	"
3472 Memić Mema Mulija	12	"	"	"
3473 Memić Mema Zlatija	9	"	"	"
3474 Memić Mema Rahima	6	"	"	"
3475 Memić Mema Murata	2	"	"	"
3476 Muratović Meha Murata	14	"	"	"
3477 Muratović Meha Ramiz	4	"	"	"
3478 Muratović Ibra Hata	50	"	"	"
3479 Muratović Ibra Begija	10	"	"	"
3480 Muratović Šaćira Ibro	40	"	"	"
3481 Muratović Zahira Zilkija	55	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
3482 Stirjan Huso	20	Šuljci	1943.	več. kod kuća
3483 Sinanović Meho	45	"	"	"
3484 Sinanović Hasana Džemila	2	"	"	"
3485 Sinanović Hasana Rasim	1	"	"	"
3486 Sinanović Ibro	20	"	"	"
3487 Sinanović Ibra Hajro	3	"	"	"
3488 Sinanović Ibra Ragib	1	"	"	"
3489 Sinanović Derviša Habib	16	"	"	"
3490 Sinanović Derviša Ibrima	46	"	"	"
3491 Halilović Halima Pemba	7	"	"	"
3492 Halilović Halima Halim	5	"	"	"
3493 Halilović Muja Muniba	7	"	"	"
3494 Halilović Muja Havka	5	"	"	"
3495 Halilović Muja Ćazima	35	"	"	"
3496 Halilović Murata	20	"	"	"
3497 Pohara Salka Ibro	30	"	1944.	"
3498 Hadžimešić Alina Dika	40	"	"	"
3499 Šubo Suljo	55	Šube	dec. 1941.	Šube
3500 Bojko Omera Ibro	53	"	1941.	–
3501 Isanović Hasana Juso	22	"	"	–
3502 Isanović Muja Ibro	20	"	"	–
3503 Isanović Sulja Redžo	20	"	"	–
3504 Kisjelica Salka Rašid	31	"	"	–
3505 Sinanović Omera Halil	55	"	"	–
3506 Sirbubalo Arifa Meho	25	"	"	–
3507 Halilović Džanana Meho	50	"	"	–
3508 Halilović Avda Adem	60	"	"	–
3509 Hendo Hasan	70	"	"	–
3510 Hadžimešić Salka Murto	40	"	"	–
3511 Špirjan Ahmeta Bajro	33	"	"	–
3512 Šubo Sabita Suljo	40	"	"	–
3513 Šubo Sabita Osman	30	"	"	–
3514 Šubo Hasana Selim	25	"	"	–
3515 Kisjelica Avda Meho	50	"	1942.	več. kod kuća
3516 Šubo Smajila Hamid	35	"	"	"
3517 Halilović Meha Selim	17	Šube	1943.	več. kod kuća
3518 Halilović Adema Avdo	4	"	"	"
3519 Halilović Adema Salko	55	"	"	"
3520 Šubo Smaje Halil	20	"	"	"
3521 Šubo Murata Fata	50	"	"	"
3522 Ožegović Bećira Ibro	41	Tođevac	20/12-1941. -20/1-1942.	"
3523 Hodžić Redža Devlija	40	"	"	"
3524 Glušac Hajra Adem	50	Trteševo	dec. 1941.	Trteševo
3525 Glušac Hajra Derija	5	"	"	"

Zaključno sa rednim brojem 3525 (trihiljadepetstotinadvadesetpet).

Prilog 2

SPISAK žrtava okupatorsko-kvislinškog terora za koje se nije moglo ustanoviti od koga su ubijene

FOČA

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1 Zirak Naila Muradif	18	Hodorevići	1942.	–
2 Ivanović Vlatka Vojin	12	Marisalići	"	–
3 Mićević Filipa Ilija	35	Škobalji	"	–
4 Golubović Nikole Gojko	33	Strganci	1943.	–
5 Golubović Neđa Boško	20	"	"	–
6 Gabela Hasana Mujo	18	Gabelići	"	–
7 Gavran Sime Pero	65	Cvilin	"	–
8 Gavran Blagoje	60	"	"	–
9 Sofradžija Avda Meho	40	"	"	–
10 Korjenić Islama Salko	39	Cerova Ravan	"	–
11 Jegdić Tanasa Drago	30	Gapići	–	–
12 Jašarević Nurija	12	Guvnište	1943.	–
13 Korjenić Osmana Meho	55	"	"	–
14 Korjenić Osmana Mujo	48	"	"	–
15 Korjenić Osmana Salko	45	"	"	–
16 Korjenić Salka Alija	18	"	"	–
17 Hasković Halila Murtija	35	"	"	–
18 Hasković Hasana Salih	60	"	"	–
19 Hasković Avda Raza	25	"	"	–
20 Vuković Gligora Trifko	36	Dragojevići	"	–
21 Dragović Suljo	50	Drugovići	"	–
22 Matović Neđa Vida	37	Dragojevići	"	–
23 Ahmetović Smajila Hata	55	Foča	"	–
24 Kostić Radovan	33	Dragočava	"	–
25 Sirbubalo Muje Zejnila	12	Gudelji	"	–
26 Sirbubalo Muje, žena	50	"	"	–
27 Korjenić Selima Derviš	25	Cerova Ravan	"	–
28 Ivanović Luke, kći	3	Javor	"	–
29 Rahman Saliha Rašid	22	Gostičaj	"	–
30 Pejović Trifka Gavro	70	Radojevići	"	–
31 Skipina Đeka Vasilj	45	Sorlaci	"	–
32 Maslo Zulfa Hasan	19	"	"	–
33 Kljuca Halila Omer	50	"	"	–
34 Trivun Neđa Spasoje	30	Hrđevci	"	–
35 Trivun Neđa Savo	18	"	"	–
36 Grčina Nikola	40	Foča	"	–
37 Fejzo Juso	38	"	"	–
38 Hajrić Smajo	24	"	"	–
39 Kratmajer Karlo	45	"	"	–
40 Manjo Ibro	44	"	"	–
41 Jeremić Stevo	45	"	–	–
42 Matulić Roko	40	"	–	–
43 Hasanbegović Osman	43	"	–	–
44 Mašić Savka	40	"	–	–
45 Bedrić Jelka	55	"	–	–
46 Dragović Dušan	40	"	–	–
47 Zunđa Jusa Aziz	15	"	–	–
48 Radović Periše Blagoje	38	Čelebić	–	–
49 Škobo Trivka Tadija	55	Strganci	1943.	–
50 Golubović Milana Vaso	28	"	1944.	–
51 Đokanović Vukole Dušan	40	Crna Rijeka	"	–
52 Đokanović Jelka	50	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
53 Marković Stevana sin	45	"	"	–
54 Kunarac Todora Lekso	19	Kruščica	–	–
55 Kobiljar Muja Redžo	35	Podpeć	–	–
56 Krunić Branka Persa	40	Mijakovići	–	–
57 Karahodža Hasan	55	Hodorevići	–	–

Zaključno sa rednim brojem 57 (pedesetsedam)

Prilog 3

SPISAK

žrtava zločina koje su počinili četnici Draže Mihailovića u opštini GORAŽDE u periodu 1941–1945. izrađen prema dokumentima Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Bosnu i Hercegovinu. (Prepis sačinjen sa originala iz Arhive BiH)

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1 Bekrić Bećira Bego	20	Bogušići	dec. 1941-jan. 1942.	–
2 Ahmetaš Meša Hadžan	25	"	"	–
3 Jamaković Ibra Bego	20	"	"	–
4 Lunja Ibro	55	"	"	–
5 Tanjo Muja Omer	40	"	"	–
6 Tanjo Muja Zajko	55	"	"	–
7 Tanjo Sulja Ragib	30	"	"	–
8 Tanjo Murata Osman	30	"	"	–
9 Tanjo Murata Husein	18	"	"	–
10 Tanjo Murata Muharem	35	"	"	–
11 Hodžić Bega Salih	35	"	"	–
12 Hodžić Bega Meho	20	"	"	–
13 Hodžić Smaja Halil	25	"	"	–
14 Hodžić Muja Juka	60	"	"	–
15 Hodžić Juke Mujo	20	"	"	–
16 Škamo Halila Hamdo	40	Boškovići	"	–
17 Škamo Hada Hurem	19	"	"	–
18 Škamo Ibrahima Muharem	35	"	"	–
19 Škamo Jusa Hasan	40	"	"	–
20 Škamo Alije Suljo	19	"	"	–
21 Škamo Alije Hankija	18	"	"	–
22 Škamo Murata Suljo	37	"	"	–
23 Škamo Murata Đanan	19	"	"	–
24 Pijadžer Meha Dervo	40	Bošanje	"	–
25 Delić Meha Mehmed	25	"	"	–
26 Hajdarević Meho	45	"	"	–
27 Pijadžer Muja Zlatija	40	"	1943.	–
28 Pijadžer Selima Reko	35	"	dec. 1941-jan. 1942.	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
29 Delić Meha Devlija	50	"	1943.	–
30 Kunovac Šefrana Derva	18	"	"	–
31 Kunovac Šefrana Umija	16	"	"	–
32 Kunovac Šefrana Murija	25	"	"	–
33 Kunovac Ahmeta Šefran	22	"	"	–
34 Pijadžer Muja Suljo	6	"	"	–
35 Pijadžer Muja Murat	4	"	"	–
36 Baljić Murata Šaban	65	Baljići	1943.	–
37 Baljić Murata Muradif	60	"	"	–
38 Šošević Abid	–	Bare	dec. 1941-jan. 1942.	–
39 Borovac Nedžib	–	"	"	–
40 Sudić Đulana Salko	60	"	"	–
41 Heto Gege Emin	38	"	"	–
42 Heto Eminov brat	–	"	"	–
43 Efendić Ibra Smail	40	"	1945.	–
44 Đozo Ibrahima Ferhat	40	"	dec. 1941-jan. 1942.	–
45 Đozo Ferhata Zajko	16	"	"	–
46 Đozo Mušana Smajo	35	"	"	–
47 Ligota Salka Halil	20	"	"	–
48 Ligota Salka Mujo	28	"	"	–
49 Čalija Adema Abid	16	"	"	–
50 Salman Jusufa Muharem	35	Baholje	"	–
51 Hadžović Rama Salko	20	Bezmilje	"	–
52 Dervišević Ibra Hasan	35	Biljin	1941-1942.	–
53 Fočo Mehmeda Hadžo	27	"	"	–
54 Bašić Ibra Halil	24	"	"	–
55 Bogdanić Rašida Ibro	33	Bogdanići	"	Kod kuće ili na mostovima u Goraždu
56 Bogdanić Bećira Emin	28	"	"	"
57 Bogdanić Hasana Mašo	55	"	"	"
58 Bogdanić Hasana Osman	80	"	"	"
59 Dučić Jusa Murat	35	"	"	"
60 Prolaz Abaza Šerif	–	Bogovići	"	–
61 Zec Ibrahima Osman	46	"	dec. 1941-jan. 1942.	–
62 Zec Ibrahima Ibro	21	"	"	–
63 Adilović Sulja Alija	50	"	"	–
64 Adilović Sulja Mustafa	40	"	"	–
65 Adilović Alije Sulejman	23	"	"	–
66 Adilović Sulja Ibro	33	"	1943.	–
67 Bukva Rama Rašid	30	Bogušići	dec. 1941.-jan. 1942.	–
68 Bukva Omera Meho	30	"	"	–
69 Bukva Hilma Sulejman	11	"	"	–
70 Delić Meha Šaćira	35	Bošanje	1943.	–
71 Delić Meha Almasa	5	"	"	–
72 Delić Meha Vasvija	3	"	"	–
73 Delić Husa Naza	60	"	"	–
74 Čizmo Đano	50	"	"	–
75 Čengić Hrustema Adem	50	Bošin	1941-1944.	–
76 Čengić Hrustema Aziz	45	"	"	–
77 Čengić Tahira Kasim	35	"	"	–
78 Čengić Tahira Omer	28	"	"	–
79 Čengić Adema Hajdar	23	"	"	–
80 Čengić Agana Meho	60	"	"	–
81 Čengić Meha Nazif	35	"	"	–
82 Čengić Taiba Hakija	45	"	1941.	Mravinjac

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
83 Briga Omera Šerif	48	Brajlovići	dec. 1941-jan. 1942.	–
84 Lepenica Numa Selim	45	"	"	–
85 Deljo Šaćira Asim	33	Bratiš	1941.	–
86 Bukalo Selima Đulan	56	"	"	–
87 Bukalo Selima Meho	50	"	"	–
88 Bukalo Hajradina Mušan	48	"	"	–
89 Bukalo Alije Ibro	50	"	"	–
90 Bukalo Avda Muharem	35	"	"	–
91 Pljevljak Sulja Salko	48	"	"	–
92 Vranjača Meha Halil	16	"	"	–
93 Jahić Muradifa Ahmet	20	"	1944.	–
94 Deljo Šaćira Muharem	18	"	"	–
95 Uljar Đorđa Rade	41	Brezje	1943.	–
96 Čolo Derviša Muharem	25	Brijeg	1941-1942.	–
97 Hodžić Muja Bego	30	"	"	–
98 Hodžić Murata Šmajo	30	"	"	–
99 Čengić Agana Huso	60	Budići	1942.	–
100 Čengić Husa Himzo	22	"	"	–
101 Bukva Jusa Meho	50	Bukva	dec. 1941-jan. 1942.	–
102 Bukva Murata Sulejman	30	"	"	–
103 Bukva Adema Munib	26	"	"	–
104 Bukva Ahmeta Bećir	40	"	"	–
105 Bukva Adem	27	"	1941.	–
106 Hodžić Halila Mujo	55	Bukvica	1941.	–
107 Đanković Bega Muradif	40	Butkovići	dec. 1941.-jan. 1942.	–
108 Đanković Bega Salko	31	"	"	–
109 Husejinović Juke Meho	17	"	"	–
110 Husejinović Ibra Juka	60	"	"	–
111 Husejinović Juke Bajro	20	"	"	–
112 Husejinović Juke Dragija	50	"	"	–
113 Husejinović Adema Abid	45	"	"	–
114 Husejinović Adema Hilmo	30	"	"	–
115 Husejinović Adema Suljo	28	"	"	–
116 Lunja Avdije Zajko	50	"	"	–
117 Hadžović Ahmeta Ibrahim	25	"	"	–
118 Hadžović Ahmeta Smail	35	"	"	–
119 Šesto Hajdara Meho	17	"	"	–
120 Šesto Hasana Alija	35	"	"	–
121 Delić Jusa Ćamil	–	Bučje	1941.-1942.	Kod kuće ili na mostovima u Goraždu
122 Delić Jusa Nezir	–	"	"	"
123 Delić Jusa Meša	–	"	"	"
124 Delić Jusa Hasan	–	"	"	"
125 Delić Jusa Hakija	–	"	"	"
126 Đulov Osmo	–	"	"	"
127 Đulov Meha Hasib	–	"	"	"
128 Đulov Hasana Mujo	–	"	"	"
129 Đulov Hasana Uzeir	–	"	"	"
130 Đulov Nurije Juso	–	"	"	"
131 Hodžić Husa Mujo	–	"	"	"
132 Hodžić Muja Mustafa	–	"	"	"
133 Obuća Adema Mušan	–	"	"	"
134 Obuća Mušana Hido	–	"	"	"
135 Obuća Selima Mujo	–	"	"	"
136 Obuća Muja Selim	–	"	"	"
137 Obuća Šerifa Avdo	–	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
138 Obuća Hrusta Nurko	–	"	"	"
139 Obuća Smaja Omer	–	"	"	"
140 Obuća Omera Ramiz	–	"	"	"
141 Obuća Smaja Hasan	–	Bučje	1941-1942.	"
142 Obuća Murata Halil	–	"	"	"
143 Obuća Mustafa	–	"	"	"
144 Obuća Halila Mujo	–	"	"	"
145 Obuća Murata Bego	–	"	"	"
146 Maslan Hasana Alija	–	"	"	"
147 Maslan Alije Ibrimša	–	"	1943.	"
148 Maslan Alije Šaha	–	"	"	"
149 Maslan Mujesira	–	"	"	"
150 Maslan Hasana Salih	–	"	1941-1942.	"
151 Arnaut Bajra Zejnil	–	"	"	"
152 Bulut Meha Mahmut	–	"	1943.	"
153 Đanković Bega Muradif	40	Butkovići	dec. 1941.-jan. 1942.	–
154 Đanković Bega Salko	31	"	"	–
155 Husejinović Ibra Juka	60	"	"	–
156 Husejinović Juke Meho	17	"	"	–
157 Husejinović Juke Bajro	20	"	"	–
158 Husejinović Juke Dragija	50	"	"	–
159 Husejinović Adema Abid	45	"	"	–
160 Husejinović Adema Hilmo	30	"	"	–
161 Husejinović Adema Suljo	28	"	"	–
162 Lunja Avdije Zajko	50	"	"	–
163 Hadžović Ahmeta Ibrahim	25	"	"	–
164 Hadžović Ahmeta Smail	35	"	"	–
165 Šesto Hajdara Meho	17	"	"	–
166 Šesto Hasana Alija	35	"	"	–
167 Vlajčić Husa Halil	40	Vlajčići	dec. 1943.	–
168 Kulin Meha Mujo	–	Vlahovići	29/11-1941.-25/1-1942.	Kod kuće ili na mostovima u Goraždu
169 Pleh Vejza Adil	–	"	"	"
170 Pleh Vejza Nazif	–	"	"	"
171 Pleh Mahmuta Hasib	–	"	"	"
172 Pleh Halila Mujo	–	"	"	"
173 Pleh Murata Zulfo	–	"	"	"
174 Pleh Ibra Ramiz	–	"	"	"
175 Pleh Meha Rizvo	–	"	"	"
176 Pleh Meha Murat	–	"	"	"
177 Pleh Zulfa Bajro	–	"	"	"
178 Hrelja Arifa Salko	50	Vitkovići	1941-1944.	–
179 Kutješ Junuza Rašid	17	Vraneši	"	–
180 Kutješ Šaćira Smajo	40	"	"	–
181 Kutješ Alije Junuz	45	"	"	–
182 Šiljak Muja Avdo	25	"	"	–
183 Poturak Sulja Hasan	22	"	dec. 1941-jan. 1942.	–
184 Poturak Sulja Alija	18	"	"	–
185 Poturak Sulja Murat	12	"	"	–
186 Mirvić Sulja Osman	–	Vranići	29/11-1941-25/1-1942.	Kod kuće ili na mostovima u Goraždu
187 Mirvić Nuka Rašid	–	"	"	"
188 Mirvić Nuka Smail	–	"	"	"
189 Mirvić Nuka Nurija	–	"	"	"
190 Kurtović Husa Omer	30	"	1941-1944.	–
191 Hadžić Muradifa Rizvan	28	"	"	–
192 Hadžić Mušana Alija	29	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
193 Tatarin Hamida Omer	35	"	"	–
194 Polutak Mujo	–	Vran Potok	1941.	–
195 Šakrak Muja Osman	35	Vremci	dec. 1941.-jan. 1942.	–
196 Šakrak Muja Halim	30	"	"	–
197 Šakrak Muja Muharem	20	"	"	–
198 Šakrak Meha Murat	35	"	"	–
199 Šakrak Bega Adem	30	"	"	–
200 Šakrak Osmana Naila	35	"	"	–
201 Mudželet Šabana Salko	35	"	"	–
202 Mudželet Ferhata Bećir	60	"	"	–
203 Šakrak Arifa Selim	35	"	"	–
204 Živojević Salka Rašid	36	Vojnin	29/11-1941.-25/1-1942	–
205 Živojević Zajka Mujo	35	"	"	–
206 Živojević Mušana Ćamil	25	"	"	–
207 Talović Bega Salko	60	"	"	–
208 Pajović Manojla Aleksa	38	Vučetići	1943.	–
209 Bosnić Milana Milan	41	"	"	–
210 Kazagić Omera Mujo	–	Gaj	1941–1942.	Kod kuće ili na mostovima u Goraždu
211 Kazagić Muja Meho	–	"	"	"
212 Kazagić Meha Hasan	–	"	"	"
213 Hubanić Hasiba Muniba	–	"	1943.	"
214 Polutak Murata Mujo	–	"	1941-1942.	"
215 Polutak Adema Mujo	–	"	"	"
216 Polutak Murat	–	"	"	"
217 Polutak Mušan	–	"	"	"
218 Polutak Ibro	–	"	"	"
219 Polutak Sulja Hamid	–	"	"	"
220 Siliftarević Glamoča Meho	56	Glamoč	1941.	–
221 Šišić Alije Nedžib	17	"	1943.	–
222 Vreća Marka Mićan	18	"	1945.	–
223 Geca Smaja Hajro	28	Goražde	30/11-1941-25/1-1942.	Kod kuće ili na mostovima u Goraždu
224 Sijerčić Rašida Hakija	33	"	"	"
225 Sijerčić Ragiba Ismet	50	"	"	"
226 Sijerčić Adema Ibrahim	50	"	"	"
227 Bečić Suljo	45	"	"	"
228 Bukvica Ibra Sajto	40	"	"	"
229 Bukvica Sajta Junuz	18	"	"	"
230 Bukvica Meha Meho	20	"	"	"
231 Bešlija Mustafe Meho	20	"	"	"
232 Bešlija Ragiba Salko	42	"	"	"
233 Bešlija Smaja Jakub	30	"	"	"
234 Bešlija Mustafe Ahmet	45	"	"	"
235 Bezdrob Osmana Muhamed	28	"	"	"
236 Begović Omera Meho	28	"	"	"
237 Bjedić Meha Svdo (?)	32	"	"	"
238 Begović Alija	–	"	"	"
239 Baščelija Osmana Smajo	24	"	"	"
240 Bajrović Šefik	48	"	"	"
241 Borovac Nedžib	31	"	"	"
242 Bukovac Rašid	48	"	"	"
243 Adžović Saliha Meho	45	"	"	"
244 Vilić Rašid	40	"	"	"
245 Adilović Jusuf	50	Goražde	30/11-1941-25/1-1942.	Kod kuće ili na mostovima u Goraždu
246 Geca Arifa Zejnil	60	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
247 Delić Smajo	60	"	"	"
248 Delić Šaćira Milkija	60	"	"	"
249 Durgut Mujo	28	"	"	"
250 Gazdić Selim	55	"	"	"
251 Efendić Osman	60	"	"	"
252 Efendić Zahima Zahim	55	"	"	"
253 Efendić Zahima Adem	20	"	"	"
254 Efendić Zahima Suljo	14	"	"	"
255 Zlatić Šerif	50	"	"	"
256 Jusić Salka Vasvija	35	"	"	"
257 Kibliš Memiš	44	"	"	"
258 Kamenica Nurije Avdo	40	"	"	"
259 Kamenica Ibra Ćazim	25	"	"	"
260 Kamenica Hamida Alija	42	"	"	"
261 Kamenica Hamida Ahmo	32	"	"	"
262 Kudus Smajila Salko	40	"	"	"
263 Krivan Meha Mujo	30	"	"	"
264 Kuljuk Avda Nusret	40	"	"	"
265 Kuljuk Nusreta Hasan	18	"	"	"
266 Kuljuk Latifa Asim	40	"	"	"
267 Mujković Smaja Muhamed	45	"	"	"
268 Mujković Smaja Mujo	38	"	"	"
269 Mašala Šaćira Bego	40	"	"	"
270 Mašala Bećira Rašid	55	"	"	"
271 Obarčanin Osmana Hazim	33	"	"	"
272 Obarčanin Derviša Ilijas	30	"	"	"
273 Odžaković Hajro	50	"	"	"
274 Obarčanin Gaza Bećir	35	"	"	"
275 Obarčanin Mustafe Ibro	42	"	"	"
276 Obarčanin Hasana Almasa	22	"	"	"
277 Obuća Mustafa	–	"	"	"
278 Droca Milorad	30	"	"	"
279 Oruč Šaćira Avdo	24	"	"	"
280 Pazvandžić Meha Salko	45	"	"	"
281 Prutina Šaban	–	"	"	"
282 Pilav Fehim	32	"	"	"
283 Pirija Šaban	–	"	"	"
284 Pleh Juso	–	"	"	"
285 Pušilo Salka Mustafa	32	"	1942.	"
286 Dragolj Rašid	–	"	1941.	"
287 Radmilović Rašid	–	"	1942.	"
288 Ramadanović Jusuf	35	"	1941.	"
289 Rašidkadić Ibra Ismet	45	"	30/11-1941-25/1-1942.	"
290 Trdina Nikole Vicencija	55	"	"	"
291 Tahmaz Numana Hilmo	22	"	"	"
292 Tahmaz Numanbega Osman	30	"	"	"
293 Zorlak Alija	47	"	"	"
294 Ćehović Avda Mustafa	42	"	"	"
295 Ćehović Avda Ibro	36	"	"	"
296 Forto Osmana Mujo	42	"	"	"
297 Harlač Vejsila Avdo	32	"	"	"
298 Hendo Sulja Arif	26	"	"	"
299 Hadžić Junuza Nail	28	"	"	"
300 Hadžić Smaja Juso	50	"	"	"
301 Homoraš Ibra Huso	22	"	"	"
302 Homoraš Hasan	33	"	"	"
303 Hrelja Avda Alija	35	"	"	"
304 Hrelja Alije Šahza	30	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
305 Hubanić Muja Latif	60	"	"	"
306 Crnalić Muja Alija	48	"	"	"
307 Čengić Bećira Bego	35	"	"	"
308 Čohodar Hameda Asim	24	"	"	"
309 Čohodar Osmana Mujo	26	"	"	"
310 Šunja Šerifa Kazim	29	"	"	"
311 Šeho Muja Mustafa	34	"	"	"
312 Šeho Muja Sulejman	26	"	"	"
313 Šovšić Mujo	–	"	"	"
314 Šovšić Salko	–	"	"	"
315 Šeho Sulejman	–	Goražde	dec. 1941.	Kod kuće ili na mostovima u Goraždu
316 Čelik Ameda Bego	50	"	1943.	–
317 Šišić Alije Nedžib	17	"	"	–
318 Šošević Abid	–	"	"	–
319 Haraga Nikole Slavko	18	"	1944.	–
320 Đurović Ljubica	50	"	"	–
321 Topuz Omer	50	"	"	–
322 Adžović Saliha Smail	55	"	maj 1944.	–
323 Omeragić Bega Avdo	40	"	"	–
324 Oruč Edhem	70	"	"	–
325 Hadžić Nurije Arif	40	"	"	–
326 Hadžović Muniba Aziza	11	"	"	–
327 Hadžović Muniba Aziz	–	"	"	–
328 Kazagić Murata Nura	45	"	"	–
329 Kazandžija Meha Salih	58	"	"	–
330 Lipert Ivana Slavka	17	"	"	–
331 Kamenica Hamida Azema	55	"	"	–
332 Dučić Mujo	65	"	"	–
333 Tanasković Boža Ljeposava	40	"	"	u Rudom
334 Tanasković Boža Ljiljana	17	"	"	–
335 Nikolić Milana Kata	40	"	"	–
336 Jeremić Milana Vlado	24	"	1945.	–
337 Marić Vasa Anđelko	24	"	"	–
338 Tanjo Selima Huso	40	Gočela	1941-1942.	–
339 Tanjo Selima Adem	25	"	"	–
340 Tanjo Bega Osman	35	"	"	–
341 Spahović Tahir	35	Grabovik	1941.	–
342 Spahić Mašo	55	"	"	–
343 Nakić Papka Salko	55	"	"	–
344 Bardak Hasana Osman	52	Grabova Ravan	"	–
345 Bardak Hasana Salih	55	"	1944.	–
346 Bardak Sulja Derviša	60	"	1943.	–
347 Mašić Avdije Nurko	40	Gradac	1941-1942.	Kod kuće ili na mostovima u Goraždu
348 Mašić Avdije Smajo	50	"	"	"
349 Mašić Smaja Omer	16	"	"	"
350 Mašić Meha Ramo	50	"	"	"
351 Mašić Rama Meho	16	"	"	"
352 Mašić Fejza Sulejman	50	"	"	"
353 Mašić Sulejmana Juso	18	"	"	"
354 Mašić Sulejmana Rizvo	16	"	"	"
355 Mašić Šabana Mujo	45	"	"	"
356 Mašić Šabana Ago	35	"	"	"
357 Mašić Šabana Osman	33	"	"	"
358 Mašić Hasana Hajdar	20	"	"	"
359 Mašić Halima Abid	50	"	"	"
360 Mašić Abida Juso	16	"	"	"
361 Mašić Alije Taib	35	"	"	"

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
362 Mašić Halila Salko	35	"	"	"
363 Ćosović Muja Ahmet	30	"	"	"
364 Ćosović Muja Meša	28	"	"	"
365 Ćosović Meha Mujo	45	"	"	"
366 Kržilo Murata Mujo	40	"	"	"
367 Agović Adila Hana	22	Gunjačići	1945.	"
368 Avdić Meha Suljo	25	"	1944.	"
369 Herenda Đula Avdo	36	"	1943.	"
370 Bekrija Fehrata Adem	28	"	"	–
371 Herenda Halila Salko	30	"	1941-1942.	–
372 Herenda Derviša Šahzo	45	"	"	–
373 Herenda Husa Rašid	25	"	"	–
374 Herenda Avdije Hrusto	55	"	"	–
375 Herenda Hrusta Alija	18	"	"	–
376 Herenda Ragiba Izet	22	"	"	–
377 Herenda Halila Himzo	45	"	"	–
378 Herenda Hamida Ragib	30	"	"	–
379 Herenda Đula Hakija	45	"	"	–
380 Herenda Hakije Almas	17	Gunjačići	1941-1942.	–
381 Herenda Džafera Asim	20	"	"	–
382 Herenda Džafera Miralem	22	"	"	–
383 Herenda Uzeira Osman	18	"	"	–
384 Herenda Ibrahima Ahmet	35	"	"	–
385 Peštek Husa Salko	55	"	"	–
386 Agović Hurema Hadžan	–	"	"	–
387 Čeljo Ibro	–	"	"	–
388 Čeljo Mehmed	–	"	"	–
389 Tahmaz Mahmut	29	"	"	–
390 Mujagić Avda Osman	30	"	"	–
391 Hodžić Adema Selim	35	Gunjevići	"	–
392 Bećirović Salka Muharem	24	Gusići	"	–
393 Bećirović Adema Mujo	24	"	"	–
394 Bećirović Ibra Rašid	24	"	"	–
395 Bećirović Salka Osman	45	"	1945.	–
396 Bećirović Ibra Suljo	46	"	"	–
397 Mirvić Salka Atif	26	Deševa	29/11-1941-25/1-1942.	–
398 Mirvić Salka Rizvo	40	"	"	Kod kuće ili na mostovima u Goraždu
399 Džabija Mušana Ahmet	18	"	"	"
400 Džabija Šeća Mujo	50	"	"	"
401 Ušanović Arifa Osman	55	"	"	"
402 Ušanović Zulfa Mujo	20	"	"	"
403 Ušanović Zulfa Bida	60	"	"	"
404 Ušanović Deda Sejfo	16	"	"	"
405 Ušanović Deda Smajo	8	"	"	–
406 Ušanović Arifa Meho	15	"	"	–
407 Ušanović Rizva Vasvija	17	"	"	–
408 Ušanović Bećira Mahmut	30	"	"	–
409 Dučić Mušana Ragib	40	Dučići	"	–
410 Dučić Salka Šaćir	43	"	"	–
411 Dučić Salka Ibro	51	"	"	–
412 Dučić Salka Jakup	36	"	"	–
413 Bećirović Bećira Salko	38	Dragovići	dec. 1941-jan. 1942.	–
414 Berat Jova Milutin	–	"	"	–
415 Dragović Rušid	16	"	"	–
416 Dragović Nuka Agan	15	"	"	–
417 Dragović Ibra Salko	40	"	"	–
418 Dragović Ibra Ahmet	35	"	"	–
				–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
419 Klisura Jova Lazo	–	"	"	–
420 Mehić Hasana Rašid	25	"	"	–
421 Mehić Hasana Suljo	25	"	"	–
422 Mehić Osmana Meša	30	"	"	–
423 Mehić Osmana Mašan	37	"	"	–
424 Mehić Hamida Suljo	25	"	"	–
425 Mehić Alije Hasan	60	"	"	–
426 Mehić Bajra Juso	18	"	"	–
427 Mehić Muja Smajo	35	"	"	–
428 Džaferović Sejda Alija	25	"	"	–
429 Džaferović Bećira Alija	25	"	"	–
430 Džaferović Omera Sejdo	40	"	"	–
431 Džaferović Selima Reko	35	"	"	–
432 Dragolj Rašida Džehva	38	Dragolji	29/11-1941-25/1-1942.	–
433 Dragolj Rašida Edhem	23	"	"	–
434 Dragolj Jusufa Šaćir	10	"	"	–
435 Dragolj Ibrahima Rašid	60	"	"	–
436 Dragolj Šabana Rašid	26	"	"	–
437 Dragolj Rašida Meho	34	"	"	–
438 Dragolj Rašida Tajib	17	"	"	–
439 Dragolj Rašida Mujo	45	"	"	–
440 Dragolj Fejza Huso	32	"	"	–
441 Dragolj Omera Salih	36	"	"	–
342 Dragolj Saliha Emin	7	"	"	–
443 Dragolj Saliha Đulsa	4	"	"	–
444 Dragolj Saliha Esma	1	"	"	–
445 Dragolj Omera Alija	26	"	"	–
446 Dragolj Agana Osman	20	"	"	–
447 Ahmetspahić Derviša Abid	24	Đakovići	29/11-1941-25/1-1942.	–
448 Demirović Murata Hasan	18	Đafovići	"	–
449 Marašević Deda Derviš	35	"	"	–
450 Hadžović Salka Rahman	40	"	"	–
451 Hadžović Jusufa Jakub	50	"	"	–
452 Hadžović Jusufa Šaban	48	"	"	–
453 Hodović Rašida Mujo	25	"	"	–
454 Hodović Rašida Alija	20	"	"	–
455 Čeljo Sinana Zulfo	50	"	"	–
456 Čeljo Zulfa Šefkija	12	"	"	–
457 Čeljo Sinana Hilmo	35	"	"	–
458 Živojević Agana Durmo	70	Živojevići	"	–
459 Živojević Agana Avdo	60	"	"	–
460 Živojević Avda Nazif	40	"	"	–
461 Živojević Avda Šerif	38	"	"	–
462 Živojević Avda Edhem	18	"	"	–
463 Živojević Osmana Rašid	50	"	"	–
464 Živojević Rašida Esad	18	"	"	–
465 Živojević Osmana Ibrahim	–	"	"	–
466 Živojević Emina Suljo	50	"	"	–
467 Živojević Muja Smajo	70	"	"	–
468 Hodo Salka Haska	50	Žigovi	1943.	–
469 Bajrović Naila Latifa	58	"	"	–
470 Krndžija Tahira Naza	22	"	"	–
471 Krndžija Tahira Salko	3	"	"	–
472 Krndžija Tahira Mulija	1	"	"	–
473 Perla Avda Nefija	45	"	"	–
474 Perla Avda Hadžira	18	"	"	–
475 Perla Avda Ahmet	16	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
476 Perla Avda Alija	6	,,	,,	–
477 Perla Avda Melća	1	,,	,,	–
478 Perla Šabana Hanifa	60	,,	,,	–
479 Perla Ibra Pemba	25	,,	,,	–
480 Perla Ibra Hadžan	5	,,	,,	–
481 Perla Ibra Smajo	2	,,	,,	–
482 Ahmović Hasana Ahmet	40	Ahmovići	dec. 1941.	–
483 Ahmović Hasana Murat	36	,,	,,	–
484 Ahmović Hasana Suljo	32	,,	,,	–
485 Ahmović Muharem	70	,,	,,	–
486 Ahmović Muharema Muradif	45	,,	,,	–
487 Ahmović Halila Hilmo	42	,,	,,	–
488 Ahmović Halila Halil	48	,,	,,	–
489 Kodžaga Bega Latif	34	,,	,,	–
490 Kodžaga Bega Hasib	28	,,	,,	–
491 Hadžić Zahira Mujo	18	Bakije	,,	–
492 Hadžić Murata Zajko	50	,,	,,	–
493 Hadžić Murata Zahir	40	,,	,,	–
494 Hadžić Zahira Murat	29	,,	1941.	–
495 Hadžić Adema Rašid	41	,,	,,	–
496 Hadžić Salka Suljo	40	,,	,,	–
497 Hadžić Salka Arif	43	,,	,,	–
498 Hadžić Abida Halil	–	,,	,,	–
499 Topuz Bećira Ibro	25	,,	1941-1944.	–
500 Topuz Alije Halil	22	,,	1941.	–
501 Muratspahić Hasana Hifo	27	Bašabulići	,,	–
502 Malić Ahmeta Avdo	45	,,	,,	–
503 Malić Alije Adil	30	,,	,,	–
504 Malić Salka Alija	25	,,	,,	–
505 Džebo Selima Ahmet	35	Džindići	1941-1944.	–
506 Džebo Meha Meho	50	,,	,,	–
507 Velić Nazifa Murat	33	Hajradinovići	dec-jan. 1941-1942.	–
508 Musić Halima Hilmo	18	Čitluk	,,	–
509 Pjano Mehmeda Fatima	28	,,	,,	–
510 Pjano Mehmeda Hafa	18	,,	,,	–
511 Pjano Mehmeda Džemila	15	,,	,,	–
512 Pjano Mehmeda Selim	13	,,	,,	–
513 Pjano Ibra Derviša	38	,,	,,	–
514 Pjano Saliha Šemsa	36	,,	,,	–
515 Pjano Saliha Razija	12	,,	,,	–
516 Perla Avda Jusuf	4	Žigovi	1943.	–
517 Liko Fejza Šaćija	60	,,	,,	–
518 Liko Bajra Haso	37	,,	1941.	–
519 Adilović Jusufa Mujo	17	Žilići	dec. 1941-jan. 1942.	–
520 Arnaut Ahmeta Nazif	31	,,	,,	–
521 Arnaut Ahmeta Ćamil	32	,,	,,	–
522 Arnaut Paša Alija	55	,,	,,	–
523 Arnaut Paša Mujo	60	,,	,,	–
524 Arnaut Alije Suljo	22	,,	,,	–
525 Gluhačević Muja Smail	45	,,	,,	–
526 Đanić Saliha Murat	25	,,	,,	–
527 Liko Bajra Haso	37	Žigovi	1943.	–
528 Arepović Mehmeda Suljo	40	Žitovo	29/11-1941-25/1-1942.	–
529 Arepović Mehmeda Juso	30	,,	,,	–
530 Arepović Mehmeda Šaban	45	,,	,,	–
531 Deževac Ahmeta Ferhat	70	,,	,,	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
532 Nišić Alije Durman	16	"	"	–
533 Čengić Muhameda Avdo	55	"	"	–
534 Čengić Avda Hamed	16	"	"	–
535 Čengić Rustema Hasan	60	"	"	–
536 Čengić Hasana Hasib	18	"	"	–
537 Čengić Hasana Izet	16	"	"	–
538 Laković Muja Avdo	–	Žuželo	1941-1942.	Kod kuće ili na mostovima u Goraždu
539 Pleh Halila Fehim	–	"	"	"
540 Sijamić Safet	–	"	"	"
541 Čaušević Sulja Hrustem	–	"	"	"
542 Čaušević Hrustema Suljo	–	"	"	"
543 Čaušević Murata Hamid	–	"	"	"
544 Čaušević Murata Adil	–	"	"	"
545 Čaušević Murata Hajro	–	"	"	"
546 Sijamić Alije Šaban	–	"	1943.	–
547 Trgo Šerifa	–	"	"	–
548 Adilović Mustafe Labuda	50	Zorovići	dec. 1941-jan. 1942.	–
549 Adilović Mehmeda Muharem	45	"	"	–
550 Adilović Muharema Salko	16	"	"	–
551 Adilović Šabana Mujo	24	"	"	–
552 Adilović Saliha Murat	25	"	feb. 1943.	–
553 Adilović Halila Ibro	50	"	"	–
554 Turčalo Avdije Fejzija	55	"	dec. 1941-jan. 1942.	–
555 Turčalo Fejzije Abid	24	"	"	–
556 Turčalo Fejzije Omer	16	"	"	–
557 Turčalo Osmana Muharem	35	"	"	–
558 Turčalo Halila Murat	55	"	"	–
559 Turčalo Mustafe Ibro	18	"	"	–
560 Turčalo Mustafe Halil	16	"	"	–
561 Turčalo Mustafe Alija	14	"	"	–
562 Zorlak Ibrahima Salko	65	Zorlaci	29/11-1941-25/1-1942.	–
563 Zorlak Alije Mušan	30	"	"	–
564 Zorlak Arifa Velija	14	"	"	–
565 Zorlak Nazifa Nurko	17	"	"	–
566 Zorlak Nazifa Meho	40	"	"	–
567 Zorlak Smaja Hasib	55	"	"	–
568 Zorlak Smaja Alija	50	"	"	–
569 Zorlak Smaja Salko	48	"	"	–
570 Zorlak Hasana Aiša	50	"	"	Kod kuće ili na mostovima u Goraždu
571 Zorlak Muja Šaćir	65	"	"	"
572 Zorlak Šaćira Uzeir	18	"	"	"
573 Zorlak Mušana Pašman	50	"	"	"
574 Zorlak Nuhana Nezira	12	"	"	"
575 Kurtović Hasan	50	Zupčići	dec. 1941-jan. 1942.	"
576 Kurtović Halila Almas	18	"	"	"
577 Kurtović Halila Asim	15	"	"	"
578 Kurtović Sule Hilmo	25	"	"	–
579 Medošević Šerifa Ragib	–	"	1941-1942.	–
580 Trgo Hankija	–	Žuželo	1943.	–
581 Trgo Hajra Šećo	–	"	"	–
582 Trgo Hajra Juso	–	"	"	–
583 Imamović Ibra Mujo	54	Zabus	dec. 1941-jan. 1942.	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
584 Ramović Mešana Ibro	48	"	"	–
585 Ramović Ibra Muharem	16	"	"	–
586 Uglješa Selim	55	"	"	–
587 Uglješa Selima Derviša	48	"	"	–
588 Šiljak Smaila Mujo	38	"	"	–
589 Šehović Osmana Alija	40	Zapljevac	"	–
590 Šehović Osmana Uma	8	"	"	–
591 Čeljo Nedžib	30	Zakalje	1941.	–
592 Čeljo Sejfo	56	"	"	–
593 Komljenović Ignjata Vasilije	–	"	1943.	–
594 Šogolj Nezira Hasan	20	Zidine	29/11-1941-25/1-1942.	–
595 Šogolj Mehmeda Nezir	65	"	"	–
596 Šogolj Alila Nuhan	55	"	"	–
597 Šogolj Nuhana Alija	30	"	"	–
598 Drljević Alije Nazif	40	"	"	–
599 Kanlić Sejda Asim	25	"	"	–
600 Kanlić Osmana Adil	45	"	"	–
601 Kanlić Adila Taib	16	"	"	–
602 Ferizović Derviša Alil	60	"	"	–
603 Čengić Hasana Ćazim	55	"	"	–
604 Bogdanić Bega Abid	–	"	dec. 1944.	–
605 Oković Šerifa Halil	33	"	"	–
606 Muratspahić Jusa Ramo	18	Zmajevac	dec. 1941-jan. 1942.	–
607 Adilović Mehmeda Mustafa	50	Zorovići	"	–
608 Adilović Mustafe Edhem	20	"	"	–
609 Adilović Mustafe Adil	27	"	"	–
610 Adilović Mustafe Alija	17	"	"	–
611 Adilović Mustafe Zulfo	15	"	"	–
612 Kanlić Salka Murat	20	Kanlići	1941-1942.	–
613 Kanlić Latifa Uzeir	40	"	"	–
614 Kanlić Bećira Aziz	17	"	"	–
615 Kanlić Rustema Hilmo	46	"	"	–
616 Kanlić Muja Ćamil	65	"	"	–
617 Kanlić Rašida Hamed	22	"	"	–
618 Kanlić Arifa Muharem	40	"	"	–
619 Kanlić Muharema Arif	5	"	"	–
620 Kanlić Jusufa Adem	50	"	"	–
621 Kanlić Adema Munib	12	"	"	–
622 Kanlić Adema Ramo	10	"	"	–
623 Hodžić Muja Ragib	55	Kajgana	dec. 1941-jan. 1942.	–
624 Hodžić Muja Edhem	50	"	"	–
625 Hastor Rašida Nedžib	50	"	"	–
626 Hastor Nedžiba Salko	20	"	"	–
627 Boždar Salka Ibro	30	"	"	–
628 Karović Osmana Murat	–	Karovići	"	–
629 Karović Smaila Meho	–	"	"	–
630 Karović Bega Nedžib	–	"	"	–
631 Karović Meha Ragib	–	"	"	–
632 Karović Abdurahmana Ibro	50	"	"	–
633 Karović Ibra Asim	18	"	"	–
634 Karović Rahmana Munib	40	"	"	–
635 Karović Muja Ago	40	"	"	–
636 Karović Muja Uzeir	45	"	"	–
637 Karović Nurka Ramo	17	"	"	–
638 Dizdarević Ibra Šaćir	40	"	"	–
639 Karović Muja Hamed	42	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
640 Kovačević Sulja Šerif	–	"	"	–
641 Dizdarević Murata Meho	–	"	"	–
642 Dizdarević Avda Halil	–	"	"	–
643 Dizdarević Ibra Dedo	–	"	"	–
644 Ćoso Murata Suljo	–	"	"	–
645 Ćoso Šerifa Murat	24	"	"	–
646 Ćoso Šerifa Meho	40	"	"	–
647 Spahović Ferhata Mujo	60	"	"	–
648 Zupčić Bećira Mujo	28	Zupčići	dec. 1941-jan. 1942.	–
649 Paranglija Ćamila Mujo	40	"	"	–
650 Paranglija Šaćira Halil	40	"	"	–
651 Sijerčić Adema Ibrahim	60	"	"	–
652 Herenda Alije Latif	50	"	"	–
653 Herenda Ahmeta Mujo	50	"	"	–
654 Herenda Muja Ahmo	16	"	"	–
655 Nurković Saliha Omer	35	Zubovići	1943.	–
656 Nurković Saliha Hasan	37	"	"	–
657 Pašić Hajra Juko	27	"	"	–
658 Nešković Pera Uroš	63	Ilino	"	–
659 Petković Petra Jefto	45	Jabuka	"	–
660 Petković Petra Mitar	–	"	"	–
661 Ikonić Stevana Vlado	–	"	1945.	–
662 Turković Hasana Adem	36	Jarovići	1941-1942.	–
663 Turković Osmana Mušan	28	"	"	–
664 Turković Mehmeda Mujo	17	"	"	–
665 Turković Mehmeda Mujo	25	"	1945.	–
666 Turković Mehmeda Džehva	45	"	nov. 1944.	–
667 Adžem Murata Jakub	18	"	"	–
668 Adžem Murata Iza	14	"	1941-1942.	–
669 Kovačević Halila Uzeir	30	"	"	–
670 Osmanspahić Sulja Hadžo	60	"	"	–
671 Turulja Husa Zulfo	28	"	"	–
672 Jelić Ibra Dedo	21	Jelići	dec. 1941-jan. 1942.	–
673 Gazibara Ahmeta Altuna	90	"	"	–
674 Kazagić Bešira Murat	–	Kazagići	1941-1942.	–
675 Kazagić Osma Osmo	–	"	"	–
676 Kazagić Murata Nura	–	"	"	–
677 Paranglija Bego	–	"	"	–
678 Hubanić Jusa Murat	–	"	"	–
679 Kanlić Osmana Idriz	30	Kanlići	"	–
680 Kanlić Osmana Hamid	28	"	"	–
681 Kanlić Muja Osman	85	"	"	–
682 Karauzović Ahmeta Rašida	10	Karauzovići	1943.	–
683 Karauzović Ahmeta Muradif	8	"	"	–
684 Karauzović Ahmeta Mejra	5	"	"	–
685 Zlatić Ibra Mujo	12	Kamen	1941-1942.	–
686 Zlatić Ibra Omer	7	"	"	–
687 Gabela Avda Mujo	55	"	"	–
688 Gabela Avda Halil	50	"	"	–
689 Đogo Omera Zukan	45	Kolovarice	"	–
690 Hajdarović Alije Hasan	18	"	1941.	–
691 Čolo Ferhata Murat	45	"	"	–
692 Šeho Bećira Meho	52	"	"	–
693 Šeho Bećira Hasan	43	"	"	–
694 Bajrović Osmana Šeća	45	"	jan. 1943.	–
695 Đogo Zukana Aziza	45	"	"	–
696 Odžak Sulja Mevla	4	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
697 Odžak Sulja Mulija	2	"	"	–
698 Odžak Ahmeta Fatima	5	"	"	–
699 Odžak Ahmeta Dika	14	"	"	–
700 Odžak Meha Fatima	50	"	"	–
701 Odžak Meha Murija	15	"	"	–
702 Odžak Saliha Adem	2	"	"	–
703 Hasković Omera Hasan	8	"	"	–
704 Hasković Kasima Omer	45	"	"	–
705 Alihodžić Murata Fatima	35	"	"	–
706 Alihodžić Murata Ramiz	6	"	"	–
707 Alihodžić Murata Ibrahim	3	"	"	–
708 Alihodžić Murata Munib	6 mj.	"	"	–
709 Alihodžić Hasana Džehva	60	"	"	–
710 Alihodžić Muja Selima	1	"	"	–
711 Alihodžić Ferhata Latifa	50	"	"	–
712 Čebo Alije Mejra	36	"	"	–
713 Čebo Alije Derviša	10	"	"	–
714 Čebo Alije Hamid	5	"	"	–
715 Čebo Alije Adem	2	"	"	–
716 Čebo Rama Alija	45	"	1944.	–
717 Đogo Alije Smajo	32	"	"	–
718 Rahman Meha Avdija	60	Karovići	dec. 1941-jan. 1942.	–
719 Nokto Zajka Arif	–	"	"	–
720 Ćoso Omer	60	"	"	–
721 Ćoso Omera Murat	30	"	"	–
722 Ćoso Omera Nezir	25	"	"	–
723 Omerhodžić Omera Alija	37	"	1941.	–
724 Halilović Sulja Osman	42	"	"	–
725 Đafović Suljo	40	"	1941-1944.	–
726 Kadrić Omer	55	"	"	–
727 Pleh Halila Jusuf	45	"	"	–
728 Pleh Meha Murat	25	"	"	–
729 Pleh Meha Rizvo	30	"	"	–
730 Terović Mehmeda Šerif	55	"	"	–
731 Bajram Nazif	50	Kalac	dec. 1941-jan. 1942.	–
732 Čvorak Adema Mujo	26	"	"	–
733 Karauzović Mahmuta Murat	42	Karauzovići	"	–
734 Karauzović Masla Hasan	40	"	"	–
735 Karauzović Hasana Osman	52	"	"	–
736 Karauzović Hasana Reko	48	"	"	–
737 Fehratović Salka Hilmo	35	"	"	–
738 Fehratović Salka Zukan	45	"	"	–
739 Fehratović Huso	60	"	"	–
740 Fehratović Husa Hatidža	55	"	"	–
741 Drljo Hasan	25	"	"	–
742 Drljo Hasana Hamid	3	"	"	–
743 Drljo Hasana Zlatija	24	"	"	–
744 Drljo Hasana Latif	5	"	"	–
745 Karauzović Osmana Bakša	30	"	1943.	–
746 Karauzović Osmana Meho	12	"	"	–
747 Karauzović Osmana Ibro	8	"	"	–
748 Karauzović Osmana Selim	5	"	"	–
749 Karauzović Ahmeta Mejra	26	"	"	–
750 Karauzović Ahmeta Sulejman	12	"	"	–
751 Kodžaga Hasana Šefkija	10	Kodžaga Polje	1943.	–
752 Subotić Žarka Jovan	–	Konjbaba	1945.	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
753 Smajović Šabana Nazif	16	Kosače	dec. 1941-jan. 1942.	–
754 Mulaahmetović Halila Adil	35	"	"	–
755 Korda Emina Bego	50	Kordići	"	–
756 Korda Bega Šerif	18	"	"	–
757 Korda Bega Rašid	16	"	"	–
758 Korda Bega Ibro	14	"	"	–
759 Korda Bega Habiba	12	"	"	–
760 Korda Bega Vasvija	8	"	"	–
761 Korda Bega Hamed	3	"	"	–
762 Korda Bega Mulija	40	"	"	–
763 Korda Ibra Memiš	35	"	"	–
764 Korda Saliha Omer	30	"	"	–
765 Korda Bećira Juko	28	"	"	–
766 Korda Bećira Hanifa	65	"	"	–
767 Korda Ibra Murija	65	"	"	–
768 Korda Ibra Mulija	10	"	"	–
769 Korda Osmana Umija	38	"	1943.	–
770 Korda Hamida Mejra	1,5	"	"	–
771 Korda Agana Osman	38	"	"	–
772 Korda Juke Javrija	18	"	"	–
773 Korda Juke Umija	35	"	"	–
774 Korda Hamida Džehva	23	"	"	–
775 Čajlak Jusufa Mejra	43	"	"	–
776 Čajlak Jusa Murat	18	"	"	–
777 Dučić Salka Omer	53	Kostenik	dec. 1941-jan. 1942.	–
778 Dučić Omera Adem	15	"	"	–
779 Dučić Omera Nail	17	"	"	–
780 Dučić Sulja Mujo	45	"	"	–
781 Kanlić Avda Huso	70	"	"	–
782 Kanlić Husa Muharem	38	"	"	–
783 Kanlić Husa Avdo	16	"	"	–
784 Kanlić Husa Himzo	15	"	"	–
785 Korjenić Arslana Ćamil	50	"	"	–
786 Sijerčić Nurka Ibro	31	"	"	–
787 Atović Hajra Ćamil	45	Kopači	dec. 1941-jan. 1942.	–
788 Atović Hajra Ziza	80	"	"	–
789 Bajrović Omera Mujo	70	"	"	–
790 Bjedić Alila Salko	25	"	"	–
791 Borovac Husa Šerif	36	"	"	–
792 Borovac Šaćira Malin	18	"	"	–
793 Bukvica Sulja Ismet	35	"	"	–
794 Bukvica Mustafe Suljo	70	"	"	–
795 Dafović Suljo	–	"	"	–
796 Kadrić Omer	–	"	"	–
797 Krdžilo Murata Hamid	22	"	"	–
798 Pleh Halila Jusuf	–	"	"	–
799 Pleh Meha Murat	–	"	"	–
800 Pleh Meha Rizvo	–	"	"	–
801 Sijerčić Sejfa Kasim	28	"	"	–
802 Sijerčić Rizva Alija	48	"	"	–
803 Sijerčić Rizva Omer	45	"	"	–
804 Sijerčić Hajdara Smajo	35	"	"	–
805 Tutić Muse Lutvo	28	"	"	–
806 Šehović Šabana Rašid	33	"	"	–
807 Šupac Alije Latif	30	"	"	–
808 Šupac Alije Mustafa	35	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
809 Živojević Rašid	–	"	"	
810 Šehović Abida Alija	20	Konjevići	"	–
811 Šehović Hamda Šaban	16	"	"	–
812 Samouk Halila Šaćir	19	"	"	–
813 Maslar Zulfa Mujo	22	"	"	–
814 Maslar Zulfa Mušan	35	"	"	–
815 Muslić Sulja Pemba	35	"	"	–
816 Aganspahić Saliha Hamdo	40	"	"	–
817 Kodžaga Derviša Salih	36	Kodžaga Polje	"	–
818 Kodžaga Mušana Mušan	26	"	"	–
819 Kodžaga Osmana Rašid	43	"	"	–
820 Kodžaga Murata Alija	42	"	"	–
821 Kodžaga Murata Šaćir	38	"	"	–
822 Kodžaga Meha Avdo	65	"	"	–
823 Kodžaga Latifa Mustafa	15	"	"	–
824 Halilagić Halila Adem	60	Kutješi	1941-1942.	–
825 Halilagić Bećira Zajko	50	"	"	–
826 Halilagić Bećira Mujo	52	"	"	–
827 Bašić Muja Halim	60	"	"	–
828 Bašić Halila Edhem	35	"	"	–
829 Kutješ Smaja Fatima	35	"	"	–
830 Šiljak Avdo	–	"	"	–
831 Kutješ Saliha Fehim	28	"	1943.	–
832 Kutješ Junuz	–	"	1941.	–
833 Žuga Muja Avdo	36	Kučine	dec. 1941-jan. 1942.	–
834 Žuga Naila Salko	31	"	"	–
835 Žuga Murata Muharem	33	"	"	–
836 Papračanin Saliha Meho	45	"	"	–
837 Papračanin Juka Smajo	19	"	"	–
838 Papračanin Halila Fehim	16	"	"	–
839 Aganović Mumina Arif	50	Kušeši	"	–
840 Feratović Ahmet	60	"	"	–
841 Feratović Ahmeta Muradif	18	"	"	–
842 Bičo Ibra Alija	26	"	"	–
843 Mujezinović Mustafa	5	"	"	–
844 Spahović Ibra Derviš	28	"	"	–
845 Peštek Bega Alija	75	Lukarice	"	–
846 Peštek Bega Meho	65	"	"	–
847 Peštek Meha Hilmo	22	"	"	–
848 Peštek Muja Juso	25	"	"	–
849 Peštek Murata Mujo	30	"	"	–
850 Peštek Salka Muharem	36	"	"	–
851 Peštek Alije Edhem	32	"	"	–
852 Peštek Hrustema Omer	40	"	"	–
853 Terović Mehmeda Šerif	–	Kopači	"	–
854 Herak Sabita Atko	41	Lastavice	"	–
855 Herak Sabita Munib	31	"	"	–
856 Hamzić Sabita Selim	35	"	"	–
857 Šeho Muja Šerif	18	Lješkovik	"	–
858 Ljikovac Sulja Zahir	45	Ljukov Do	"	–
859 Sijerčić Meha Safet	28	Kostenik	dec. 1941-jan. 1942.	–
860 Fazlić Osmana Mujo	35	Krbovina	"	–
861 Fazlić Osmana Meho	45	"	"	–
862 Ligota Paša Avdo	35	Kraboriš	"	–
863 Aganović Halila Ramiz	18	"	"	–
864 Kadić Seda Ahmet	37	Kreča	"	–
865 Kadić Seda Selim	35	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
866 Borovina Omera Muharem	30	"	"	–
867 Mujezin Meha Alija	30	"	"	–
868 Mujezin Šaćira Abid	35	"	"	–
869 Mujezin Šaćira Rašid	28	"	"	–
870 Mujezin Šaćira Bećir	18	"	"	–
871 Mujezin Alije Ramo	39	"	"	–
872 Mujezin Hamze Selim	16	"	"	–
873 Mujezin Hasana Mustafa	28	"	"	–
874 Mujezin Hasana Jusuf	24	"	"	–
875 Mujezin Meha Smail	35	"	"	–
876 Mujezin Meha Avdo	25	"	"	–
877 Mujezin Meha Nazif	18	"	"	–
878 Mujezin Jusufa Salih	30	"	"	–
879 Mujezin Jusufa Halil	25	"	"	–
880 Hodžić Sulja Sulejman	33	"	"	–
881 Krašić Derviša Reko	45	Krašići	"	–
882 Krašić Bajra Avdija	35	"	"	–
883 Krašić Hamida Hasib	32	"	1943.	–
884 Krašić Hamida Agan	43	"	"	–
885 Krašić Bajra Hata	60	"	"	–
886 Krašić Fehrata Derviša	45	"	"	–
887 Krašić Memiša Ramo	8	"	"	–
888 Krašić Omera Murat	14	"	"	–
889 Krašić Rama Fatima	10	"	"	–
890 Krašić Rama Rašida	8	"	"	–
891 Krašić Rama Zifa	6	"	"	–
892 Krašić Bećira Fatima	45	"	"	–
893 Krašić Bećira Ibro	8	"	"	–
894 Krašić Bećira kći	1,5	"	"	–
895 Krašić Agana Umija	50	"	"	–
896 Mirvić Selima Izeta	10	Mirvići	nov. 1941.- jan. 1942.	–
897 Mudželet Ajiba Osman	17	"	"	–
898 Mudželet Ajiba Fatima	35	"	"	–
899 Mudželet Mušana Salko	55	"	"	–
900 Mudželet Salka Hankija	50	"	"	–
901 Dolović Memina Mehan	55	"	"	–
902 Uzemović Smajo	60	"	"	–
903 Fejzić Alije Fejzo	30	"	"	–
904 Stojanović Marinko	–	"	1945.	–
905 Fejzić Rustema Alija	60	Morinac	dec. 1941.- jan. 1942.	–
906 Fejzić Alije Adem	40	"	"	–
907 Fejzić Alije Ramiz	15	"	"	–
908 Fejzić Smaja Ibro	50	"	"	–
909 Fejzić Ibra Hadžija	35	"	"	–
910 Fejzić Ibra Osman	19	"	"	–
911 Fejzić Ibra Mušan	18	"	"	–
912 Fejzić Ibra Smail	12	"	"	–
913 Fejzić Derviša Omer	30	"	"	–
914 Herenda Hašima Hilmo	35	Mrkovi	"	–
915 Herenda Zulfa Murat	41	"	"	–
916 Herenda Lutva Himzo	35	"	"	–
917 Herenda Ahmeta Hajra	35	"	"	–
918 Riđo Ibra Meho	28	"	"	–
919 Riđo Hajdara Salih	25	"	"	–
920 Nevorić Ibra Munib	18	Nevorići	"	–
921 Nevorić Bajra Redžo	28	"	"	–
922 Nevorić Ramo	60	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
923 Nevorić Bajra Alija	20	"	1943.	–
924 Zirak Omera Šaban	40	"	"	–
925 Šeho Bajra Hasan	39	"	dec. 1941.-jan. 1942.	–
926 Šalo Ejuba Osman	32	Novakovići	1943.	–
927 Šalo Meha Ejub	70	"	"	–
928 Mandžo Muja Arifa	42	"	"	–
929 Čajović Hadžana Timšija	7	"	"	–
930 Mašić Zulfa Mujo	50	Mašići	1941-1942.	–
931 Mašić Aga Salko	55	"	"	–
932 Mašić Šerifa Sejdo	33	"	"	–
933 Živojević Adema Rašid	18	"	"	–
934 Živojević Selima Ibro	17	"	"	–
935 Živojević Mahmuta Suljo	45	"	"	–
936 Živojević Osmana Nedžib	16	"	"	–
937 Živojević Mahmuta Smail	50	"	"	–
938 Hodžić Smaja Hilmo	45	"	"	–
939 Tahirović Rašida Juso	40	Marevci	"	–
940 Marevac Hasana Halil	35	"	"	–
941 Marevac Zulfa Džafer	45	"	"	–
942 Mehanović Arif	–	Milanovići	1941-1944.	–
943 Mehanović Arifa Salko	45	"	"	–
944 Klačar Meha Nezir	45	"	"	–
945 Stojanović Jova Milan	–	"	"	–
946 Hubanić Memiša Muharem	42	"	"	–
947 Hadžović Sulja Juso	42	"	"	–
948 Šovšić Mujo	65	"	"	–
949 Šovšić Muja Salko	18	"	"	–
950 Šovšić Muradif	65	"	"	–
951 Šovšić Muradifa Alija	19	"	"	–
952 Šovšić Muradifa Šefko	15	"	"	–
953 Šovšić Muradifa Ramiz	12	"	"	–
954 Bašić Ibra Halil	25	"	1941-1942.	–
955 Fočo Meha Hadžo	24	"	"	–
956 Mirvić Muradifa Rasim	18	Mirvići	nov. 1941-jan. 1942.	–
957 Mirvić Emina Alil	65	"	"	–
958 Mirvić Muharema Hasan	18	"	"	–
959 Mirvić Alije Hajro	22	"	"	–
960 Mirvić Ibra Meho	65	"	"	–
961 Mirvić Meha Mejra	50	"	"	–
962 Mirvić Nurka Redžo	18	"	"	–
963 Mirvić Nurka Ramiz	13	"	"	–
964 Džananović Džanan Vejsil	17	Osječani	nov. 1941-jan. 1942.	–
965 Džananović Hrustema Halil	56	"	"	–
966 Džananović Omera Suljo	27	"	1944.	–
967 Droca Stjepana Milorad	30	Ostružno	nov. 1941-jan. 1942.	–
968 Droca Steva Dragica	37	"	"	–
969 Sijerčić Hasana Suljo	55	Odžak	1941-1942.	–
970 Sijerčić Mahmuta Hakija	55	"	"	–
971 Sijerčić Hilma Uzeir	65	"	"	–
972 Sijerčić Halila Abdurahman	30	"	"	–
973 Sijerčić Smaja Abdulah	36	"	"	–
974 Sijerčić Haka Šefko	8	"	"	–
975 Sijerčić Haka Muharem	18	"	"	–
976 Imširpašić Ibrahim	30	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
977 Hadžić Alije Adem	20	Paraun	dec. 1941-jan. 1942.	–
978 Trgo Juke Adil	40	Pargani	"	–
979 Trgo Adila Nedžib	18	"	"	–
980 Trgo Juko	50	"	"	–
981 Trgo Juka Alija	16	"	"	–
982 Bajrović Agana Alija	60	Pacjani	"	–
983 Ramović Agana Murat	45	"	"	–
984 Bajrović Omera Fatima	45	"	1943.	–
985 Bajrović Zulfa Murtija	45	"	"	–
986 Bajrović Zulfa Zlatija	10	"	"	–
987 Bajrović Zulfa Halil	6	"	"	–
988 Bajrović Smaja Hanka	50	"	"	–
989 Bajrović Saliha Zejna	35	"	"	–
990 Bajrović Saliha Hadžan	10	"	"	–
991 Bajrović Saliha Đemila	7	"	"	–
992 Bajrović Saliha Smail	1	"	"	–
993 Bajrović Sulja Adila	30	"	"	–
994 Bajrović Sulja Huso	3	"	"	–
995 Bajrović Sulja Smail	1	"	"	–
996 Mandžo Smaila Hasiba	37	"	"	–
997 Mandžo Smaila Hankija	1	"	"	–
998 Đogo Zukana Ziza	35	Oglečeva	dec. 1941-jan. 1942.	–
999 Đogo Omera Zuk'an	40	"	"	–
1000 Dragolj Osman	–	"	"	–
1001 Bećirović Halila Muradif	38	Ozrenovići	"	–
1002 Bećirović Halila Murat	37	"	"	–
1003 Bećirović Bega Bećir	38	"	"	–
1004 Bećirović Ibra Smail	50	"	"	–
1005 Bećirović Bećira Ragib	14	"	"	–
1006 Kavazović Jusufa Salko	45	"	"	–
1007 Kavazović Salka Juso	17	"	"	–
1008 Kitan Fejza Huso	50	"	"	–
1009 Pjano Selima Muharem	27	"	"	–
1010 Turulja Avda Salih	50	"	"	–
1011 Turulja Salka Šaban	15	"	"	–
1012 Hurem Omera Grćo	38	"	"	–
1013 Žigo Muja Salko	52	Orahovice	"	–
1014 Žigo Alije Jusuf	56	"	"	–
1015 Žigo Bahta Osman	16	"	"	–
1016 Škamo Meha Rašid	17	"	"	–
1017 Žigo Alije Bahto	50	"	1943.	–
1018 Žigo Bahta Zulfo	20	"	"	–
1019 Kovač Selima Bajro	22	Osanica	dec. 1941-jan. 1942.	–
1020 Korjenić Bega Mustafa	32	"	"	–
1021 Šiljak Sulejmana Smail	85	"	"	–
1022 Šiljak Smaila Meho	28	"	"	–
1023 Šiljak Smaila Mujo	25	"	"	–
1024 Bukva Omera Asim	20	Osječani	nov. 1941-jan. 1942.	–
1025 Bukva Saliha Avdo	25	"	"	–
1026 Mujagić Salka Suljo	45	"	"	–
1027 Pezo Adila Numo	16	"	"	–
1028 Džemidžić Vejsila Omer	45	"	"	–
1029 Džananović Ahmeta Džanan	60	"	"	–
1030 Džananović Džanana Avdo	23	"	"	–
1031 Džananović Džanana Rašid	20	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1032 Veljović Vasa	–	Podkozara	jun. 1943.	–
1033 Kamenica Rašida Šaćir	60	Podhranjen	nov. 1941-jan. 1942.	–
1034 Kamenica Šaćira Ibro	36	„	„	–
1035 Kamenica Šaćira Derviš	27	„	„	–
1036 Kamenica Rašida Nurko	49	„	„	–
1037 Kamenica Nurka Omer	17	„	„	–
1038 Zlatić Šerif	–	Popov Do	1941.	–
1039 Vinić Rašid	–	„	„	–
1040 Imamović Salih	60	Poratak	dec. 1941-jan. 1942.	–
1041 Isanović Muja Suljo	32	„	„	–
1042 Isanović Zula Alija	40	„	„	–
1043 Rašidović Husa Hilmo	35	„	„	–
1044 Mujagić Jusufa Abid	26	„	„	–
1045 Salihović Hajdara Smajo	20	„	1944.	–
1046 Šekarić Novice Miroslav	18	Popov Do	1943.	–
1047 Prolaz Abaza Šerif	19	Prolaz	1941-1942.	–
1048 Selimović Muja Meša	70	„	„	–
1049 Hasković Halila Hana	45	„	„	–
1050 Selimović Rama Mušan	45	„	nov. 1941-jan. 1942.	–
1051 Selimović Mušana Ramo	22	„	„	–
1052 Selimović Mušana Ramiz	20	„	„	–
1053 Selimović Hamida Ejub	40	„	„	–
1054 Selimović Ejuba Adem	14	„	„	–
1055 Selimović Husa Tima	60	„	„	–
1056 Selimović Murata Murija	50	„	„	–
1057 Selimović Avda Rahima	40	„	„	–
1058 Selimović Šaćira Biba	5	„	„	–
1059 Hasković Halila Salko	16	„	„	–
1060 Pršeš Alije Hasan	55	Pršeši	dec. 1941-jan. 1942.	–
1061 Pršeš Hasana Hamed	15	„	„	–
1062 Pršeš Hasana Abid	30	„	„	–
1063 Bogdanić Agana Meho	40	„	„	–
1064 Dučić Husa Meho	55	„	„	–
1065 Dučić Meha Emin	35	„	„	–
1066 Smajović Derva Mehmed	55	„	1943.	–
1067 Pršeš Osmana Hamid	45	„	1944.	–
1068 Radmilović Šefrana Aziza	28	Radmilovići	1943.	–
1069 Mandžo Bećira Mehmed	30	Pacjani	1943.	–
1070 Mandžo Mehmeda Fatima	1	„	„	–
1071 Ramović Murata Altuna	*45*	„	„	–
1072 Ramović Murata Hasiba	10	„	„	–
1073 Ramović Murata Plemija	8	„	„	–
1074 Ramović Murata Emina	6	„	„	–
1075 Ramović Abida Rašid	5	„	„	–
1076 Ramović Smaila Meho	48	„	„	–
1077 Ramović Meha Mejra	45	„	„	–
1078 Ramović Meha Smail	8	„	„	–
1079 Ramović Meha Šaban	4	„	„	–
1080 Ramović Smaja Naza	40	„	„	–
1081 Ramović Smaja Šerifa	12	„	„	–
1082 Ramović Smaja Rukija	10	„	„	–
1083 Ramović Smaja Melća	6	„	„	–
1084 Hasković Muharema Halima	46	„	„	–
1085 Hasković Muharema Hadžira	11	„	„	–
1086 Hasković Muharema Kasim	7	„	„	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1087 Šuman Bega Hamid	35	Perjani	1941-1942.	–
1088 Šuman Mehmeda Mujo	60	"	"	–
1089 Šuman Halila Dikija	30	"	"	–
1090 Tiro Salka Abid	38	"	"	–
1091 Pinjo Murata Alija	55	Pijestina	dec. 1941-jan. 1942.	–
1092 Kurto Sada Đano	41	"	"	–
1093 Kurto Avda Murat	20	"	"	–
1094 Geca Deda Suljo	–	Podkozara	"	–
1095 Gušo Aljo	–	"	"	–
1096 Gušo Alja ...	–	"	"	–
1097 Odžaković Alije Mehmed	–	"	"	–
1098 Parija Šaban	–	"	"	–
1099 Homoraš Muja Hasan	35	Podmeljine	1943.	–
1100 Salihić Saliha Halil	20	"	"	–
1101 Salihić Mahmuta Redžo	20	"	"	–
1102 Salihić Hamida Osman	18	"	"	–
1103 Salihić Rašida Hamid	20	"	"	–
1104 Pršeš Osmana Omer	35	Pršeši	1944.	–
1105 Odžaković Bećira Juso	65	Prisoje	dec. 1941-jan. 1942.	–
1106 Odžaković Alije Smail	30	"	"	–
1107 Odžaković Bega Adil	40	"	"	–
1108 Odžaković Salka Fehim	35	"	"	–
1109 Gabela Ibra Hamid	23	"	"	–
1110 Brdar Zulana Murat	20	Plesi	"	–
1111 Pojata Muja Ibro	18	"	"	–
1112 Pojata Alije Meho	40	"	"	–
1113 Pojata Derviša Memiš	60	"	"	–
1114 Krezović Alekse Mile	27	"	1943.	–
1115 Krezović Alekse Vlado	22	"	"	–
1116 Mehanović Alija	45	Radijevići	dec. 1941-jan. 1942.	–
1117 Bećić Ahmo	40	"	"	–
1118 Bećić Ahma Hasiba	–	"	"	–
1119 Bećić Ahma sin	–	"	"	–
1120 Bećić Ahma sin	–	"	"	–
1121 Bećić Muja Salih	55	"	"	–
1122 Bećić Muja Suljo	50	"	"	–
1123 Bećić Arifa Ismet	–	"	"	–
1124 Krajišnik Dedo	50	"	"	–
1125 Krajišnik Ramo	45	"	"	–
1126 Mehanović Muradifa Omer	–	"	"	–
1127 Hurić Ragiba Dedan	45	"	"	–
1128 Radovović Muja Šaban	38	Radovovići	"	–
1129 Radovović Muja Alija	16	"	"	–
1130 Radovović Salka Omer	65	"	"	–
1131 Radovović Bajra Halil	14	"	"	–
1132 Radmilović Sulja Avdija	30	Radmilovići	"	–
1133 Radmilović Meha Salko	36	"	"	–
1134 Radmilović Smaja Rašid	18	"	"	–
1135 Mehić Mušana Selim	30	"	"	–
1136 Mehić Mušana Hamid	25	"	"	–
1137 Radmilović Meha Šefran	35	"	1943.	–
1138 Alihodžić Saliha Bećir	60	Skravnik	dec. 1941-jan. 1942.	–
1139 Alihodžić Bećira Adil	23	"	"	–
1140 Alihodžić Muja Hilmo	50	"	"	–
1141 Alihodžić Bega Osman	18	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1142 Alihodžić Selima Rašid	38	"	"	–
1143 Alihodžić Smaja Arif	65	"	"	–
1144 Alihodžić Alije Zarfa	45	"	"	–
1145 Drakovac Bećira Alija	25	"	"	u Mravinjcu
1146 Drakovac Hadža Osman	40	"	"	–
1147 Alihodžić Đul	70	"	1944.	–
1148 Alihodžić Bega Alija	55	"	"	–
1149 Alihodžić Bega Mujo	50	"	"	–
1150 Alihodžić Alije Mejra	38	"	"	–
1151 Alihodžić Muja Hadžira	45	"	"	–
1152 Alihodžić Muja Muharem	40	"	"	–
1153 Selak Memiša Mehmed	25	Seoca	dec. 1941- jan. 1942.	–
1154 Selak Memiša Salko	30	"	"	–
1155 Selak Memiša Rešo	35	"	"	–
1156 Avdić Alima Avdija	30	"	"	–
1157 Hodžić Hasana Himzo	40	"	"	–
1158 Džuko Omera Alija	30	"	"	–
1159 Džuko Hamida Osman	40	"	"	–
1160 Džuko Saliha Ragib	50	"	"	–
1161 Džuko Ragiba Hajro	18	"	"	–
1162 Kajgana Mahmuta Nezir	50	Slatina	"	–
1163 Kurpala Muja Zećir	45	"	"	–
1164 Kurpala Muja Suljo	55	"	"	–
1165 Bajrović Ibra Dedo	42	"	"	–
1166 Bajrović Meha Šerif	35	"	"	–
1167 Poturak Salko	35	"	"	–
1168 Poturak Salka Murat	15	"	"	–
1169 Hodžić Sulja Alija	30	"	1941-1942.	–
1170 Mehović Salka Hafa	50	"	"	–
1171 Mirvić Nazifa Huso	18	"	"	–
1172 Kanlić Avda Hasan	60	"	"	–
1173 Kanlić Hasana Tifo	18	"	"	–
1174 Kanlić Hasana Hakija	16		"	–
1175 Radmilović Šefrana Muharem	2	Radmilovići	1943.	–
1176 Radmilović Šefrana sin	4	"	"	–
1177 Radmilović Muja Omer	40	"	"	–
1178 Radmilović Jusa Hasan	25	"	"	–
1179 Radmilović Avdije Habiba	4	"	"	–
1180 Mehić Mušana Salko	30	"	"	–
1181 Mehić Mušana Halil	15	"	"	–
1182 Vuković Blagoja Joka	35	Rajetići	apr. 1944.	–
1183 Ratković Muja Uzeir	40	Ratkovići	nov. 1941- jan. 1942.	–
1184 Ratković Uzeira Edhem	15	"	"	–
1185 Ratković Selima Jusan	50	"	"	–
1186 Ahmetaš Bećira Alija	30	"	1941-1944.	–
1187 Pljevljak Halila Nazif	35	Raškovići	1941.	–
1188 Uglješa Meha Hasan	26	Rešetnica	dec. 1941- jan. 1942.	–
1189 Muminović Alije Šećo	70	"	"	–
1190 Muminović Šeća Šaćir	20	"	"	–
1191 Žuga Smaila Suljo	70	"	"	–
1192 Žuga Smaila Ahmet	65	"	"	–
1193 Žuga Ahmeta Hurem	30	"	"	–
1194 Žuga Hasana Salih	20	"	"	–
1195 Šuman Saliha Meho	30	"	"	–
1196 Žuga Sulja Alija	30	"	1943.	–
1197 Begović Osmana Hilmo	30	"	1945.	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1198 Kovač Muja Alija	45	Rosijevići	nov. 1941-jan. 1942.	–
1199 Turulja Salka Lutvo	50	"	"	–
1200 Turulja Alije Hadžira	30	"	"	–
1201 Turulja Avda Ibro	40	"	"	–
1202 Turulja Murata Hasan	20	"	"	–
1203 Turulja Avda Galib	18	"	"	–
1204 Ćamo Meha Rašid	38	"	"	–
1205 Ćamo Omera Šeća	60	"	"	–
1206 Čelik Nazifa Hakija	–	"	"	–
1207 Umija Nedžib	–	"	1941.	–
1208 Laković Danila Milko	–	Rusanj	1944.	–
1209 Laković Ignjata Cvjetko	–	"	"	–
1210 Muminović Murat	55	Trebeševo	dec. 1941-jan. 1942.	–
1211 Muminović Hasana Sulejman	20	"	"	–
1212 Muminović Jakuba Arif	35	"	"	–
1213 Muminović Arifa Melva	30	"	"	–
1214 Hodžić Džafera Hasib	60	"	"	–
1215 Hodžić Avda Memiš	50	"	"	–
1216 Hodžić Alija	65	"	"	–
1217 Čelik Nazifa Habija	–	"	"	–
1218 Čelik Nazifa Nedžib	20	"	"	–
1219 Čelik Nazifa Nezir	40	"	"	–
1220 Čelik Paša Salko	26	"	"	–
1221 Čelik Abida Nurko	30	"	"	–
1222 Muminović Jakuba Mujo	28	"	1941-1942.	–
1223 Muminović Jakuba Halil	45	"	"	–
1224 Muminović Sejdo	50	"	"	–
1225 Muminović Sejda Muša	50	"	"	–
1226 Muminović Atif	55	"	"	–
1227 Herak Emina Junuz	45	"	"	–
1228 Hodžić Hasiba Redžo	22	"	"	–
1229 Čeljo Zulfa Junuz	45	"	"	–
1230 Alihodžić Meha Osman	50	"	1941-1944.	–
1231 Čelik Alije Demir	60	"	"	–
1232 Čelik Aga Hamza	40	"	"	–
1233 Ušanović Salka Osman	50	Ćurović	1941-1942.	–
1234 Ušanović Osmana Meho	15	"	"	–
1235 Obuća Šerifa Avdo	38	"	"	–
1236 Ćurovac Ahmeta Sinan	50	"	"	–
1237 Ćurovac Sinana Jusuf	50	"	"	–
1238 Ćurovac Avda Osman	50	"	"	–
1239 Ćurovac Hamida Derviš	30	"	"	–
1240 Ćurovac Hamida Derva	45	"	"	–
1241 Ćurovac Hrustema Ismet	50	"	"	–
1242 Ćurovac Hrustema Rizvo	35	"	"	–
1243 Dedović Tifa Ismet	30	"	"	–
1244 Dedović Tifa Ibro	38	"	"	–
1245 Starković Murata Tifo	45	Slatina	1941-1942.	Kod kuće ili na mostovima u Goraždu
1246 Starković Muja Rašid	45	"	"	"
1247 Nišić Mujo	70	"	"	"
1248 Vlajčić Alije Omer	45	Smolj	dec. 1941-jan. 1942.	–
1249 Kadrić Bećira Jašar	60	"	"	–
1250 Kadrić Hasana Salko	60	"	"	–
1251 Ramović Bega Zajko	28	"	"	–
1252 Ramović Mehmeda Bego	50	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1253 Hodžić Mušana Hilmo	40	Sofići	,,	–
1254 Jevtović Ljuba Milanka	27	Sopotnica	1943.	–
1255 Smajlović Mušana Selim	40	Stanići	dec. 1941-jan. 1942.	–
1256 Smajlović Mušana Agan	40	,,	,,	–
1257 Smajlović Avda Murat	38	,,	,,	–
1258 Smajlović Munib	18	,,	,,	–
1259 Zirak Omera Hamid	32	,,	,,	–
1260 Zirak Omera Šaćir	24	,,	,,	–
1261 Zirak Omera Asim	45	,,	,,	–
1262 Zirak Omera Mejra	60	,,	,,	–
1263 Zirak Omera Šaban	38	,,	1943.	–
1264 Krajišnik Saliha Smajo	–	Stupni Do	dec. 1941-jan. 1942.	–
1265 Krajišnik Salka Idriz	30	,,	,,	–
1266 Krajišnik Idriza Latifa	25	,,	,,	–
1267 Krajišnik Sulja Šahzo	18	,,	,,	–
1268 Kurtović Meho	–	,,	,,	–
1269 Korjenić Hadžan	–	,,	,,	–
1270 Derdemez Ibra Sejdo	30	,,	,,	–
1271 Hurić Nurka Sejdo	28	,,	,,	–
1272 Alihodžić Sulja Zajko	22	Trebeševo	,,	–
1273 Alihodžić Salka Ejub	45	,,	,,	–
1274 Alihodžić Salka Halil	45	,,	,,	–
1275 Alihodžić Jusufa Vejsil	35	,,	,,	–
1276 Alihodžić Salka Mejra	70	,,	,,	–
1277 Borovac Ibra Huso	35	,,	,,	–
1278 Muminović Murata Adem	18	,,	,,	–
1279 Malokas Ferhata Meho	45	Uhotići	,,	–
1280 Malokas Meha Begija	42	,,	,,	–
1281 Uhota Muja Ahmo	32	,,	,,	–
1282 Uhota Muja Juso	28	,,	,,	–
1283 Uhota Ahmeta Hajro	35	,,	,,	–
1284 Uhota Ahmeta Halil	28	,,	,,	–
1285 Čajlo Numa Dervo	20	,,	1943.	–
1286 Mršo Sulja Durmo	42	Faočići	dec. 1941-jan. 1942.	–
1287 Mršo Salka Hilmo	45	,,	,,	–
1288 Pljevljak Smaja Osmo	35	,,	,,	–
1289 Salković Hajra Murat	50	,,	,,	–
1290 Kadrić Meha Ibro	40	Hladila	,,	–
1291 Kadrić Meha Ismet	38	,,	,,	–
1292 Kadrić Salka Hafiza	60	,,	,,	–
1293 Kadrić Sulja Idriz	45	,,	,,	–
1294 Kadrić Meha Ramiz	30	,,	,,	–
1295 Kapo Rama Mušan	–	,,	,,	–
1296 Kapo Adila Mahmut	40	,,	,,	–
1297 Hastor Mustafe Meho	65	,,	,,	–
1298 Hastor Mustafe Sejdo	68	,,	,,	–
1299 Hastor Nedžiba Salko	18	,,	,,	–
1300 Hastor Rašida Avdija	45	,,	,,	–
1301 Hastor Rašida Omer	43	,,	,,	–
1302 Hastor Rašida Nedžib	47	,,	1941-1944.	–
1303 Đozo Alije Osman	41	Hadžići	nov. 1941.	–
1304 Đozo Osman	–	,,	,,	–
1305 Kujović Derviša Osman	28	,,	,,	–
1306 Kujović Derviša Hilmo	20	,,	,,	–
1307 Čengić Hrustema Salko	50	,,	,,	–
1308 Čengić Salka Hasan	19	,,	,,	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1309 Turulja Emina Bego	30	"	"	–
1310 Ligota Osmana Adil	20	Utješnjevići	dec. 1941-jan. 1942.	–
1311 Tanjo Hasana Sevda	28	Čitluk	"	–
1312 Tanjo Alije Behara	22	"	"	–
1313 Tabaković Meha Alija	40	"	"	–
1314 Tabaković Meha Šaban	50	"	"	–
1315 Pjano Hrustema Mušan	40	"	"	–
1316 Pjano Mušana Mustafa	15	"	"	–
1317 Subašić Salka Derviš	55	"	"	–
1318 Subašić Omera Salih	20	"	"	–
1319 Subašić Omera Smajo	17	"	"	–
1320 Hrelja Salko	–	"	1941.	–
1321 Muratspahić Hamid	–	"	"	–
1322 Salihagić Rizvan	30	Čovčići	1941-1942.	–
1323 Salihagić Rizvana Hilmo	–	"	"	–
1324 Čovčić Bajro	–	"	1941-1944.	–
1325 Čovčić Bajra Derviša	13	"	"	–
1326 Bećirspahić Alije Mujo	–	Šemihova	1941	–
1327 Mehanović Salko	–	Šovšići	1941-1942.	–
1328 Forto Muja Juka	40	"	"	–
1329 Šovšić Murata Ćamil	25	"	"	–
1330 Šovšić Meho	–	"	"	–
1331 Šovšić Murata Dragija	50	"	"	–
1332 Šovšić Ibra Fehro	30	"	"	–
1333 Šovšić Rašida Šerif	20	"	"	–
1334 Šovšić Rašida Mušan	16	"	"	–
1335 Šovšić Rašida Šahija	40	"	"	–
1336 Čebo Alije Derviša	10	Šućurići	1943.	–
1337 Čebo Alije Hamid	5	"	"	–
1338 Čebo Alije Adem	2	"	"	–
1339 Hasković Omera Hasan	8	"	"	–
1340 Hasković Ibra Arifa	30	"	"	–
1341 Hasković Ibra Džehva	10	"	"	–
1342 Hasković Ibra Selim	8	"	"	–
1343 Hasković Ibra Abdulah	4	"	"	–
1344 Omerhodžić Šabana Alija	53	Hajradinovići	"	–
1345 Omerhodžić Alije Šaćir	37	"	"	–
1346 Omerhodžić Muja Ibro	45	"	"	–
1347 Omerhodžić Muja Zulfo	35	"	"	–
1348 Mujezin Hasana Salih	31	Hrančići	"	–
1349 Mujezin Alije Mujo	31	"	"	–
1350 Pilav Meha Durmo	29	"	"	–
1351 Turčalo Bajra Bajro	1	"	1943.	–
1352 Petković Petra Vlado	–	Hrid	1945.	–
1353 Zorlak Mahmuta Nazif	–	"	"	–
1354 Drakovac Arifa Šaćir	–	Hubjeri	dec. 1941-jan. 1942.	–
1355 Hubjer Smaja Munib	–	"	"	–
1356 Hubjer Alije Juso	–	"	"	–
1357 Hubjer Murata Hamšo	–	"	"	–
1358 Hubjer Osmana Ahmet	–	"	"	–
1359 Hubier Avda Latifa	–	"	1943.	–
1360 Hubjer Fehima Semiza	–	"	"	–
1361 Hubjer Fehima Samija	–	"	"	–
1362 Taindžić Osmana Malin	–	"	"	–
1363 Porto Dema Hamed	–	"	"	–
1364 Mujezin Hasana Đumiša	20	Hrančići	"	–
1365 Adžem Šabana Omer	27	Čitluk	dec. 1941-jan. 1942.	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1366 Đogo Ibro	22	″	″	–
1367 Mešanović Omera Pašo	30	″	″	–
1368 Musić Salka Mujo	40	″	″	–
1369 Musić Alije Hurem	35	″	″	–
1370 Musić Hurema Halim	14	″	″	–

Zaključno sa rednim brojem 1370 (hiljadutristotinesedamdeset)

Prilog 4

SPISAK

žrtava koje su počinili okupatori i kvislinzi za koje se nije moglo ustanoviti od koga su ubijene na području opštine GORAŽDE

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1 Čengić Aziz	–	Goražde	–	–
2 Čengić Hakija	–	″	–	–
3 Čengić Kasim	–	″	–	–
4 Čengić Omer	–	″	–	–
5 Čengić Hasan	–	″	–	–
6 Šaćirović Murata Džemal	–	″	–	–
7 Šehović Ibrahima Muhamed	–	″	–	–
8 Šekarić Joka Stana	52	″	–	–
9 Šukri Omera Rasim	–	″	–	–
10 Čvorak Ibrahima Mušan	–	″	–	–
11 Stojanović Jova Milan	55	Zupčići	1944.	–
12 Pleh Ibrahima Ramiz	–	Kopači	–	–
13 Smajević Derviša Meho	40	Kosače	1944.	–
14 Čagara Mušana Halim	10	Ljukov Do	1942.	–
15 Klačar Hrustema Murat	–	Milanovići	1941.	–
16 Topalović Pera Milan	50	Osječani	maj 1942.	–
17 Zec Alije Osman	–	Orahovice	–	–
18 Čelik Aziza Alija	–	Odžak	–	–
19 Trgo Alije Jusuf	–	Pargani	–	–
20 Trgo Jusufa Alija	–	″	–	–
21 Isanović Muja Tale	25	Poratak	1944.	–
22 Bukvač Ibra Dedo	50	Prisoje	–	–
23 Žigo Mahmuta Hasan	25	″	–	–
24 Jovanović Gavra Mile	–	″	–	–
25 Pavlović Risto	45	″	–	–
26 Đanbegović Meha Avdija	–	″	1943.	–
27 Malokas Šaćira Fatima	–	″	″	–
28 Muminović Meha Meruša	–	″	″	–
29 Muminović Muniba žena	–	″	″	–
30 Muminović Muniba dijete	–	″	″	–
31 Muminović Muniba dijete	–	″	″	–
32 Muminović Muniba dijete	–	″	″	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
33 Salibić Meha Hadžira	–	"	"	–
34 Selimbegović Selima Ćamila	–	"	"	–
35 Tanasković Milovana Boško	–	Batkovići	1943.	–
36 Veljović Boža Lazar	12	Biljin	jul 1943.	–
37 Vukašinović Jovana Lazar	55	Bukvica	–	–
38 Efendić Osmana Džehva	30	Vraneši	apr. 1942.	–
39 Mušanović Mehmeda Ibro	50	"	–	–
40 Mušanović Ibra Dragija	50	"	–	–
41 Lakić Milana Stana	50	Glamoč	1942.	–
42 Grusman Jelena	–	Ustiprača	–	–
43 Grusman Mira	–	"	–	–
44 Grusman Mihailo	–	"	–	–
45 Bogunić Omera Sulejman	–	"	–	–
46 Radošević Franja Mihailo	–	"	–	–
47 Čvorak Mušana Zajko	–	Ustikolina	–	–
48 Omeragić Bega Avdo	–	Goražde	–	–
49 Pašić Durma Murat	–	"	–	–
50 Pašić Murata Nezir	–	"	–	–
51 Pršeš Hasana Ahmed	–	"	–	–
52 Pršeš Hasana Ramo	–	"	–	–
53 Zalić Pera Relja	–	"	–	–
54 Mujezinović Salih	–	"	–	–
55 Mujezinović Mustafe Meho	–	"	–	–
56 Nokto Zaima Arif	–	"	–	–
57 Mirvić Envera Mujo	–	"	–	–
58 Radulovski Anđelko	–	"	–	–
59 Udović Mustafe Latif	–	"	–	–
60 Hubanić Hasiba Muniba	–	"	–	–
61 Faković Šaćir	70	"	–	–
62 Fočo Meha Fehim	–	"	–	–
63 Fočo Meha žena	–	"	–	–
64 Furtula Milutina Uroš	18	Sopotnica	–	–
65 Bečić Ahma Hasiba	30	Stupni Do	1943.	–
66 Bečić Ahma dijete	6	"	"	–
67 Bečić Ahma dijete	5	"	"	–
68 Mehanović Muradifa Omer	23	"	"	–
69 Vlajčić Avdije Meho	20	Ćehajići	"	–
70 Mujezin Hasana Đulmiša	20	Hrančići	1944.	–
71 Jovanović Jakova Manojlo	25	Šašići	1942.	–

Zaključno sa rednim brojem 71 (sedamdesetjedan), od kojih su 54 Muslimani

Prilog 5

SPISAK

žrtava zločina koje su počinili četnici Draže Mihailovića u opštini Čajniče u periodu 1941–1945. izrađen prema dokumentima Zemaljske komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača za Bosnu i Hercegovinu (Prepis sačinjen sa originala Arhiva BiH.)

Prezime, očevo ime lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1 Delizajmović Šeha Sejfo	–	Begluk	1941-1942.	–
2 Delizajmović Hasana Huso	–	"	"	–
3 Delizajmović Murata Hasan	–	"	"	–
4 Delizajmović Šerifa Hamid	–	"	"	–
5 Delizajmović Nazifa Alija	–	"	"	–
6 Delizajmović Nazif	–	"	"	–
7 Drljo Numo	60	Bezujno	dec. 1941-jan. 1942.	–
8 Đoko Mujo	65	"	"	–
9 Đoko Muja Omer	28	"	"	–
10 Đoko Sejda Ejub	41	"	"	–
11 Đoko Bega Salih	18	"	"	–
12 Đoko Sejda Šerif	45	"	"	–
13 Đoko Meha Sejdo	20	"	"	–
14 Lutfikadić Ćamila Nail	45	"	"	–
15 Kreko Ragiba Adil	28	"	"	–
16 Kreko Ragiba Fildo	26	"	"	–
17 Pirija Smaila Seđo	19	"	"	–
18 Rikalo Adem	35	"	"	–
19 Agović Ahma Hanifa	45	Borajno	"	–
20 Ališehović Meha Hamed	15	"	"	–
21 Bašić Ahmeta Latif	30	"	"	–
22 Bašić Husnije Munib	45	"	"	–
23 Bašić Bećira Arif	70	"	"	–
24 Bašić Hameda Ibro	30	"	1943.	–
25 Vučević Salka Ragib	45	"	"	–
26 Gazap Ibra Osman	45	"	dec. 1941-jan. 1942.	–
27 Gazap Saliha Taib	46	"	"	–
28 Gazap Saliha Latif	40	"	"	–
29 Gazap Ibra Alija	60	"	"	–
30 Redžo Osmana Hasán	23	"	"	–
31 Habibović Jusufa Bajro	18	"	"	–
32 Habibović Huseina Habib	70	"	"	–
33 Čehaja Bešira Muharem	35	"	"	–
34 Čehaja Jakuba Bešir	60	"	"	–
35 Sirovina Omera Hajro	25	Avlija	"	–
36 Čeljo Selima Mujo	45	Batovo	"	–
37 Čeljo Saliha Derviš	43	"	"	–
38 Čeljo Avda Ibro	18	"	"	–
39 Čeljo Avda Mehmed	14	"	"	–
40 Čeljo Osmana Smail	75	"	"	–
41 Hurić Mušana Mevla	–	"	"	–
42 Hasković Salko	55	"	"	–
43 Imamović Adem	47	"	"	–
44 Imamović Nazif	15	"	"	–
45 Hurić Mušan	–	"	1941.	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
46 Čeljo Saliha Hakija	43	"	1943.	–
47 Glum Beća Hasan	35	Batotići	dec. 1941-jan. 1942.	–
48 Imširović Muja Nezir	30	"	"	–
49 Imširović Omera Alija	60	"	"	–
50 Medošević Rašid	65	"	"	–
51 Medošević Nazifa Ćamil	52	"	"	–
52 Medošević Selima Huso	35	"	"	–
53 Tulak Osman	90	"	"	–
54 Čolak Osmana Halil	30	"	"	–
55 Čolak Osmana Ibro	40	"	"	–
56 Čolak Osmana Meho	50	"	"	–
57 Šišić Arslana Meho	70	"	"	–
58 Šišić Meha Dedo	35	"	"	–
59 Šišić Omera Hadžira	30	"	"	–
60 Šadić Bećira Aziz	16	Ganje	dec. 1941-jan. 1942.	–
61 Srna Smaja Vejsil	–	Gornji Stopići	1941-1942.	–
62 Srna Hadža Hamid	–	"	"	–
63 Papić Ljuba Daka	65	Gluščići	jul 1943.	–
64 Prašo Sulja Murat	–	Danac	dec. 1941-jan. 1942.	–
65 Prašo Murata Suljo	–	"	"	–
66 Ahmetović Muja Alma	–	Dardagani	"	–
67 Ahmetović Meha Alja	–	"	"	–
68 Ahmetović Meha Hamed	–	"	"	–
69 Ahmetović Meha Šćera	–	"	"	–
70 Ahmetović Hrusta Fatima	–	"	"	–
71 Ahmetović Alije Meho	–	"	"	–
72 Ahmetović Meha Mehmed	–	"	"	–
73 Ahmetović Alije Arif	–	"	"	–
74 Hadžić Muja Rašid	–	"	"	–
75 Hadžić Muja Redžo	–	"	"	–
76 Oglečevac Ibra Hasib	–	Dubac	"	–
77 Oglečevac Avdije Avdo	–	"	"	–
78 Oglečevac Muja Emin	–	"	"	–
79 Oglečevac Emina Hakija	–	"	"	–
80 Briga Selima Ibro	20	"	"	–
81 Prljača Ahmeta Smail	70	"	"	–
82 Prljača Alije Uzeir	45	"	"	–
83 Prljača Adema Mehmed	19	"	"	–
84 Žilo Adema (?) Nezir	–	Dvorišta	"	–
85 Žilo Adema (?) Nedžib	–	"	"	–
86 Leđen Šabana Fehim	–	"	"	–
87 Serhatlić Pinja Avdija	–	"	"	–
88 Serhatlić Pinja Alija	–	"	"	–
89 Serhatlić Avdije Ramo	–	"	"	–
90 Kovačević Mehana Munib	–	"	"	–
91 Pecikora Nurka Selim	–	"	"	–
92 Serhatlić Ferhata Avdija	–	"	"	–
93 Serhatlić Ferhata Alija	–	"	"	–
94 Serhatlić Ferhata Fehim	–	"	"	–
95 Serhatlić Ferhata Muharem	–	"	"	–
96 Žilo Smaja Nezir	–	Dvorišta	"	–
97 Žilo Smaja Nedžib	–	"	"	–
98 Čaprljan Hasana Hurem	–	"	"	–
99 Bezdrob Husa Uzeir	16	Dužica	"	–
100 Bezdrob Arifa Muradif	30	"	"	–
101 Bezdrob Arifa Halil	28	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
102 Bezdrob Murata Juso	35	"	"	–
103 Bezdrob Murata Selim	20	"	"	–
104 Bezdrob Ibra Zahir	30	"	"	–
105 Bezdrob Ibra Šaćir	18	"	"	–
106 Bezdronb Bega Smail	30	"	"	–
107 Bezdrob Bega Rabija	27	"	"	–
108 Bezdrob Hajra Sejfo	35	"	"	–
109 Bezdrob Omera Alija	30	"	"	–
110 Imamović Muharema Mera	–	Đakovići	"	–
111 Imamović Jusufa Semiz	50	"	"	–
112 Imamović Semiza Hanifa	50	"	"	–
113 Imamović Semiza Ismet	30	"	"	–
114 Imamović Semiza Hilmo	15	"	"	–
115 Imamović Semiza Esad	10	"	"	–
116 Imamović Semiza Tajib	35	"	"	–
117 Imamović Semiza Šefkija	50	"	"	–
118 Imamović Šefkije Adil	20	"	"	–
119 Imamović Jusufa Ibro	40	"	"	–
120 Imamović Jusufa Adem	45	"	"	–
121 Imamović Adema Nazif	15	"	"	–
122 Imamović Ibra Meho	18	"	"	–
123 Imamović Meha Safet	17	"	"	–
124 Imamović Meha Zaim	10	"	"	–
125 Imamović Meha Fata	45	"	"	–
126 Imamović Fehrata Bećir	55	"	"	–
127 Imamović Bećira Mujo	21	"	"	–
128 Imamović Bećira Akif	18	"	"	–
129 Imamović Bećira Alija	45	"	"	–
130 Imamović Alije Uzeir	17	Đakovići	dec. 1941- jan. 1942.	–
131 Imamović Alije Smajo	40	"	"	–
132 Imamović Muniba Duda	50	"	"	–
133 Imamović Osmana Jakub	18	"	"	–
134 Imamović Abaza Mujo	55	"	"	–
135 Imamović Murata Šerif	30	"	"	–
136 Imamović Jakuba Selim	55	"	"	–
137 Imamović Selima Osman	35	"	"	–
138 Imamović Jakuba Sabrija	60	"	"	–
139 Imamović Abaza Ejub	55	"	"	–
140 Korjenić Sulja Rašid	40	Đinovići	"	–
141 Kulin Mušana Ismet	21	"	"	–
142 Paradžik Suljo	–	"	1943.	–
143 Hadžović Jusufa Šaban	–	Đakovići	"	–
144 Imamović Ibra Hanumica	18	"	1941-1942.	–
145 Imamović Ibra Hamed	8	"	"	–
146 Imamović Ibra Meho	45	"	"	–
147 Nokto Arif	45	"	"	–
148 Begto Nezir	–	"	"	–
149 Omerbašić Ibro	–	"	"	–
150 Trgo Šabana Rašid	–	"	"	–
151 Hasović Hasana Haso	–	"	"	–
152 Džidić Mumina Idriz	–	"	"	–
153 Džidić Idriza Raba	–	"	"	–
154 Efendić Husa Omer	–	Žune	dec. 1941- jan. 1942.	–
155 Efendić Ibra Orhan	–	"	"	–
156 Efendić Orhana Smajo	–	"	"	–
157 Efendić Omera Hajro	–	"	"	–
158 Efendić Hajra Ismet	–	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
159 Jašar Mujo	45	Zalje	"	–
160 Pleh Osmana Miralem	38	Janjina	"	–
161 Pleh Šemsa Hanifa	50	"	"	–
162 Pleh Osmana Nurko	40	"	"	–
163 Pleh Nurka Osman	18	"	"	–
164 Pleh Šemsa Meho	17	"	"	–
165 Šemsa Rabija	12	"	"	–
166 Šovšić – Muradif	–	Luke	1941.	–
167 Šovšić – Alija	–	"	"	–
168 Šovšić – Šefko	–	"	"	–
169 Šovšić – Remzo	–	"	"	–
170 Ćehaja Hamida Salko	–	Mahrevići	dec. 1941-jan. 1942.	–
171 Ćehaja Salka Rešid	–	"	"	–
172 Ćehaja Salka Nuzif	–	"	"	–
173 Ćehaja Salka Rašid	–	"	"	–
174 Ćehaja Ćamila Mehmed	–	"	"	–
175 Kovačević Ejuba Remzija	–	"	"	–
176 Kovačević Sulja Mešo	–	"	"	–
177 Kovačević Sulja Hajro	–	"	"	–
178 Mahmutović Arifa Mujo	–	"	"	–
179 Hasović Sulja Hurem	35	Mandre	"	–
180 Hasović Sulja Bećir	30	"	"	–
181 Hasović Hrustema Šerif	18	"	"	–
182 Hasović Sulja Hrustem	40	"	"	–
183 Močević Omera Salko	55	Milatkovići	"	–
184 Močević Omera Ejub	50	"	"	–
185 Pašić Husa Tahir	–	"	"	–
186 Pašić Salka Himro	–	"	"	–
187 Smajlović Smaja Rasim	–	"	"	–
188 Smajlović Smaja Meša	–	"	"	–
189 Basar Junuza Ramiz	–	Mali Banići	1941-1942.	–
190 Basar Junuza Tima	–	"	"	–
191 Basar Junuza Haska	–	"	"	–
192 Basar Junuza Uma	–	"	"	–
193 Basar Junuza Ema	–	"	"	–
194 Basar Avda Mura	–	"	"	–
195 Basar Avda Nedžiba	–	"	"	–
196 Basar Avda Ramiza	–	"	"	–
197 Batović – Halil	–	Miljeno	dec. 1941-jan. 1942.	–
198 Omerović Meha Ćamil	–	"	"	–
199 Omerović Meha Uzeir	–	"	"	–
200 Hamzić Murat	–	Miljeno	dec. 1941-jan. 1942.	–
201 Rasumovć Meha Ramo	35	Međurečje	"	–
202 Medošević – Ragib	–	Medoševići	"	–
203 Bešo Hasana Juso	–	Mrkojevići	"	–
204 Herak Avda Meho	46	Okusovići	"	–
205 Herak Alije Mustafa	21	"	"	–
206 Herak Emina Hasan	43	"	1943.	–
207 Herak Habiba Arif	75	"	"	–
208 Bekto Pašana Sevda	45	"	"	–
209 Musabegović Muse Bećir	–	Okruglica	dec. 1941-jan. 1942.	–
210 Musabegović Halila Himzo	–	"	"	–
211 Musabegović Halila Alija	–	"	"	–
212 Džihanić Salka Šaban	–	"	"	–
213 Ajanović Muja Bešir	–	Omeđak	1941-1942.	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
214 Ajanović Rašida Dedo	–	"	"	–
215 Baščelija Mehmeda Omer	55	Obarak	1941.	–
216 Obarčanin Hasana Almasa	20	"	"	–
217 Obarčanin Gaza Bećir	32	"	"	–
218 Obarčanin Muja Ibro	49	"	"	–
219 Forto Osmana Mulija	45	"	"	–
220 Heleta – Stevo	47	"	1943.	–
221 Majstorović Deda Smajo	–	Pazalje	dec. 1941-jan. 1942.	–
222 Džihanić – Šahin	–	"	"	–
223 Mujezinović – Hasko	–	Paravci	"	–
224 Mujezinović – Hamed	–	"	"	–
225 Mujezinović – Emin	–	"	"	–
226 Mujezinović – Nezir	–	"	"	–
227 Mujezinović – Fehim	–	"	"	–
228 Mujezinović Ahmeta Zahir	–	"	"	–
229 Mujezinović Fazlije Latif	–	"	"	–
230 Mujezinović Fazlije Halil	–	"	"	–
231 Mujezinović Nuhana Omer	–	"	"	–
232 Mujezinović Nuhana Nazif	–	"	"	–
233 Mujezinović Meha Ago	–	"	"	–
234 Ćatović Šerifa Ibro	–	Podavrelo	"	–
235 Đikanić Šabana Adem	–	"	"	–
236 Pleh Miralema Ćamil	–	Janjina	"	–
237 Pleh Miralema Kadira	–	"	"	–
238 Gađo Muja Huso	–	"	1943.	–
239 Kurpalo Uzeira Mujo	–	"	"	–
240 Redžović Salka Hamed	–	"	"	–
241 Pleh Osmana Bahra	–	"	"	–
242 Alihodžić Smaja Bećir	45	Javorje	dec. 1941-jan. 1942.	–
243 Hurić Muja Ragib	16	"	"	–
244 Hurić Muja Fatima	18	"	"	–
245 Bećirović Hasana Salko	20	Jasenik	"	–
246 Bećirović Hasana Osman	23	"	"	–
247 Pašić Ajdara Delva	–	Jastrebice	1941-1942.	–
248 Pašić Asima Ajna	–	"	"	–
249 Herak Nazifa Šeća	70	Jasenik	1943.	–
250 Omerović Hrustema Ejub	–	Klak	dec. 1941-jan. 1942.	–
251 Omerović Hrustema Abid	–	"	"	–
252 Omerović Sulja Hasib	–	"	"	–
253 Omerović Mujo	–	"	"	–
254 Mujezinović Muja Osman	70	Kozovići	"	–
255 Mujezinović Osmana Rušid	35	"	"	–
256 Mujezinović Osmana Mujo	30	"	"	–
257 Nokto Zajka Zarif	30	"	"	–
258 Ridžal Mahmuta Avdo	40	"	"	–
259 Ridžal Mahmuta Ibro	30	"	"	–
260 Ridžal Ibra Adem	18	"	"	–
261 Ridžal Ibra Ramiz	15	"	"	–
262 Geco Deda Suljo	50	Kozara	"	–
263 Gušo Alja ...	17	"	"	–
264 Gušo Alja ...	19	"	"	–
265 Bučo Saliha Ago	50	Đurišići	1943.	–
266 Karović Muja Nezir	45	Kozovići	dec. 1941-jan. 1942.	–
267 Odžaković Hamida Hajro	–	Luke	1941-1944.	–
268 Radović Jovana Stanka	45	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
269 Ljuca Asima Fehim	–	Hasovići	1941-1942.	–
270 Pita Džafera Nezir	–	"	"	–
271 Pita Sulja Ibro	–	"	"	–
272 Pita Sulja Ejub	–	"	"	–
273 Prljača Omera Ago	–	"	"	–
274 Hasović Sulja Nedžib	–	"	"	–
275 Hasović – Adem	–	"	"	–
276 Memišević Hasana Ibro	–	Hoćevina	dec. 1941-jan. 1942.	–
277 Memišević Ibra Meho	–	"	"	–
278 Memišević Ibra Muharem	–	"	"	–
279 Memišević Ibra Munib	–	"	"	–
280 Memišević Ibra Hasan	–	"	"	–
281 Memišević Husa Smajo	–	"	"	–
282 Memišević Husa Alija	–	"	"	–
283 Mujezinović – Ibro	–	"	"	–
284 Fazlagić Nezira Salko	–	"	"	–
285 Fazlagić – Suljo	–	"	"	–
286 Hadžić Muja Fehim	–	"	"	–
287 Hurić Omera Hajro	25	Hurići	"	–
288 Hurić Muharema Salko	55	"	"	–
289 Hurić Nurka Šahzo	40	"	"	–
290 Hurić Hilma Šerif	16	"	"	–
291 Hurić Abaza Zahir	50	"	"	–
292 Hurić Osmana Hanka	60	"	"	–
293 Hurić Ejuba Džafer	45	"	"	–
294 Hurić Jakuba Alija	40	"	"	–
295 Pašić Zulfa Hasan	–	Hoćevina	"	–
296 Pašić Hasana Spahija	–	"	"	–
297 Pita – Mujo	40	Čajniče	"	u r. Limu
298 Batotić Meha Dedo	–	"	nov-dec. 1941.	–
299 Batotić Meha Mustafa	–	"	"	–
300 Velić Selima Avdo	–	"	"	–
301 Velić Selima Mujo	–	"	"	–
302 Velić Sulja Hajro	–	"	"	–
303 Velić Sulja Ibro	–	"	"	–
304 Velić Ibra Alija	–	"	"	–
305 Žiga – Šaćir	–	"	"	–
306 Memišević Ragiba Suljo	–	"	"	–
307 Memišević Remzije Ejub	–	"	"	–
308 Memišević Arifa Vehbija	–	"	"	–
309 Mušanović Hamida Hamšo	–	"	"	–
310 Mušanović Hamida Ibro	–	"	"	–
311 Babić – Suljo	–	"	"	–
312 Bakaran Taiba Hamid	–	"	"	–
313 Zajković Hamida Hamšo	–	"	"	–
314 Korjenić Muja Haso	–	"	"	–
315 Krako – Sevda	–	"	"	–
316 Pašić Avda Hamdija	–	"	"	–
317 Pašić Hamdije sin	–	"	"	–
318 Pašić Hamdije sin	–	"	"	–
319 Pašić – Muhamed	–	"	"	–
320 Pita Ćamila Hasib	–	"	"	–
321 Jašarević – Zilka	–	"	"	–
322 Redžo Omera Ramo	–	"	"	–
323 Sofo Meha Salko	–	"	"	–
324 Sanjalić Besima Esad	–	"	"	–
325 Smailović Ahmeda Ešref	–	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
326 Smailović Ahmeda Ekrem	–	"	"	–
327 Smailović Salka Hamšo	–	"	"	–
328 Sultanović Hilma Ferida	–	"	"	–
329 Tirak Muja Hamid	–	"	"	–
330 Ćehajić Murata Meho	–	"	"	–
331 Hurić – Alija	–	"	"	–
332 Hurić Latifa Hamed	–	"	"	–
333 Hurić – Mustafa	–	"	"	–
334 Hurić Mustafe Nedžib	–	"	"	–
335 Husković Salka Sejdo	–	"	"	–
336 Husković Salka Hamed	–	"	"	–
337 Čutura – Mujo	–	"	"	–
338 Šabanović – Hajro	–	"	"	–
339 Šahbegović Avda Selim	–	"	"	–
340 Skender Murata Huso	–	Podavrelo	dec. 1941-jan. 1942.	–
341 Skender Meha Džano	–	"	"	–
342 Skender Avda Smail	–	"	"	–
343 Fazlagić Avda Arif	–	"	"	–
344 Fazlagić Avda Hasim	–	"	"	–
345 Gađo Omera Salko	–	Radoševići	"	–
346 Bibović Alije Raho	35	Prvanj	"	–
347 Malokas Osmana Dedo	45	"	"	–
348 Selimbegović Derviša Avdo	35	"	"	–
349 Džanbegović Đula Mujo	45	"	"	–
350 Gađo Hasiba Tima	12	Radoševići	1943.	–
351 Durović Alije Ferhat	58	"	"	–
352 Durović Salka Fata	28	"	"	–
353 Durović Salka Sulejman	11	"	"	–
354 Durović Salka Mehmed	8	"	"	–
355 Gađo Hasana Hasib	55	"	1941-1942.	–
356 Hurić Zarifa Safet	15	"	"	–
357 Hurić Ćamila Hamid	25	"	"	–
358 Kulin Alije Bego	–	Slatina	dec. 1941-jan. 1942.	–
359 Jašarević Osmana Mujo	–	"	"	–
360 Tanasković Gliša Marinko	–	Staronići	1941-1942.	–
361 Fazlagić Alije Šerif	–	Suvodanje	"	–
362 Hendo – Arif	–	Sedlari	1941.	–
363 Prašo Tahira Arif	–	Tokovići	dec. 1941-jan. 1942.	–
364 Kurpala Sejda Hasib	–	Todorovići	1941-1942.	–
365 Kurpala Hasiba Sejdo	–	"	"	–
366 Kurpala Hasiba Nura	–	"	"	–
367 Pita Salka Hajdar	–	"	"	–
368 Hasković Sadika Mujo	55	Haskovići	dec. 1941-jan. 1942.	–
369 Hasković Sulejmana Idriz	50	"	"	–
370 Hasković Kurta Hasan	35	"	"	–
371 Hasković Muse Derviš	25	"	"	–
372 Hasković Hrustema Salko	40	"	"	–
373 Hasković Idriza Aziz	20	"	"	–
374 Dardagan Husa Meho	–	Hasovići	1941-1942.	–
375 Imamović Šabana Sefer	25	Čemjera	"	–
376 Imamović Muja Ragib	35	"	"	–
377 Oruč Bećira Ahmet	–	Šamlići	"	–
378 Silajdžić Salka Hasan	–	"	"	–
379 Laslan – Salih	–	Šovšići	"	–
380 Hurić Jakuba Junuz	40	Šiglice	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
381 Hurić Osmana Abaz	30	"	"	–
382 Hurić Jusufa Mušan	40	"	"	–
383 Čajo Beširа Jakub	42	Borajno	dec. 1941-jan. 1942.	–
384 Šadić Ragiba Ćamil	18	Ganje	"	–
385 Šero Smaja Alija	28	Borajno	"	–
386 Šero Fetaha Salko	60	"	"	–
387 Šero Murata Hamza	17	"	"	–
388 Prijević Laza Rista	55	"	jun 1943.	–
389 Prijević Uroša Dragica	30	"	"	–
390 Prijević Uroša Bosiljka	3	"	"	–
391 Prijević Uroša Rosa	2	"	"	–
392 Dedović Alije Šerif	50	Bogaljevići	1941-1942.	–
393 Dedović Salka Mujo	45	"	"	–
394 Džanbegović Jusa Hamza	60	Brdo	dec.1941-jan. 1942.	–
395 Bučo Ibrahima Mujo	60	Bučkovići	"	–
396 Bučo Ibrahima Osman	70	"	"	–
397 Bučo Agana Salko	19	"	"	–
398 Makota – Alija	55	"	"	–
399 Makota Omera Ibro	28	"	"	–
400 Rimpapa Adem	45	"	"	–
401 Gađo Alije Juso	50	Vihnići	"	–
402 Gađo Alije Alija	45	"	"	–
403 Gađo Sulja Rašid	55	"	"	–
404 Duraković Mušana Mašo	22	"	"	–
405 Ridžal Đeda Ramiz	37	"	"	–
406 Ridžal Đeda Rašid	28	"	"	–
407 Hajvaz Ibra Dedo	–	"	"	–
408 Hajvaz Ibra Mušan	55	"	"	–
409 Hajvaz Menıiša Šaćir	35	"	"	–
410 Horovina Zejnila Derviš	27	"	"	–
411 Horovina Zejnila Avdo	26	"	"	–
412 Vučević Nazifa Hasan	45	Vučevići	"	–
413 Safović Ragiba Nurko	18	"	"	–
414 Delizaimović Nazifa Ajdim	45	Ganje	"	–
415 Čeljo Sulejmana Šaćir	50	"	"	–
416 Čeljo Sulejmana Juso	45	"	"	–
417 Šadić – Bećir	60	"	"	–
418 Šadić Bećira Mustafa	20	"	"	–

Zaključno sa rednim brojem 418 (četiristotineosamnaest)

Prilog 6

SPISAK

žrtava koje su počinili okupatori i kvislinzi za koje se nije moglo ustanoviti od koga su ubijene na području opštine Čajniče

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
1 Hadžić Zećira Munmija	–	Dardagani	1943.	–
2 Hadžić Bećira Zejna	–	"	"	–
3 Hadžić Omera Vama	–	"	"	–
4 Šahinović Alije Šefkija	–	"	"	–
5 Šahinović Alije kći	–	"	"	–
6 Žilo Nezira Fata	–	Dvorišta	"	–
7 Žilo Nezira Šaban	–	"	"	–
8 Žilo Nezira dijete	–	"	"	–
9 Žilo Nezira dijete	–	"	"	–
10 Žilo Nezira dijete	–	"	"	–
11 Žilo Nezira dijete	–	"	"	–
12 Žilo Nezira dijete	–	"	"	–
13 Žilo Smaja Uzeir	–	"	"	–
14 Žilo Uzeira Hanifa	–	"	"	–
15 Žilo Uzeira Mevla	–	"	"	–
16 Žilo Uzeira Hamid	–	"	"	–
17 Žilo Uzeira kći	–	"	"	–
18 Leđen Fehima Almasa	–	"	"	–
19 Leđen Fehima Lutvo	–	"	"	–
20 Leđen Fehima sin	–	"	"	–
21 Leđen Hasana Šemsa	–	"	"	–
22 Leđen Hasana Hasiba	–	"	"	–
23 Leđen Hasana Osman	–	"	"	–
24 Pecikoza Nurka Pemba	–	"	"	–
25 Pecikoza Nurka Ismet	–	"	"	–
26 Pecikoza Nurka kći	–	"	"	–
27 Pecikoza Nurka sin	–	"	"	–
28 Serhatlić Alije Hađa	–	"	"	–
29 Serhatlić Alije Ramiz	–	"	"	–
30 Serhatlić Alije dijete	–	"	"	–
31 Serhatlić Alije dijete	–	"	"	–
32 Serhatlić Alije dijete	–	"	"	–
33 Serhatlić Alije dijete	–	"	"	–
34 Serhatlić Avdije Sulejmana	–	"	"	–
35 Serhatlić Avdije Meho	–	"	"	–
36 Serhatlić Avdije dijete	–	"	"	–
37 Serhatlić Avdije dijete	–	"	"	–
38 Mitrović Đorđo	–	Bezujno	1944.	–
39 Mitrović Đorđa Stoja	–	"	"	–
40 Mitrović Đorđa Marko	–	"	"	–
41 Mitrović Đorđa Svetozar	–	"	"	–
42 Mitrović Đorđa Petko	–	"	"	–
43 Mitrović Đorđa Đustina	–	"	"	–
44 Vasić Radovana Milovan	–	Braha	–	–
45 Tadić Jovana Kosta	–	"	–	–
46 Cviko Hamša Smajo	–	Dubac	1943.	–
47 Cviko Rešida Zahira	–	"	"	–
48 Oglečevac Avda Sumbula	–	"	"	–
49 Oglečevac Avda Nezira	–	"	"	–
50 Oglečevac Avda Ibrahim	–	"	"	–
51 Oglečevac Avda Fatima	–	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
52 Oglečevac Ibra Almasa	–	"	"	–
53 Oglečevac Ibra Fata	–	"	"	–
54 Kovačević Hajra Ismet	–	Dardagani	"	–
55 Kovačević Remzije Esma	–	"	"	–
56 Kovačević Hašima Suljo	–	"	"	–
57 Kovačević Muharema Nedžiba	–	"	"	–
58 Ramović Rizva Halil	–	"	"	–
59 Smajilović Ibra Adila	–	"	"	–
60 Smajilović Ibra Hatidža	–	"	"	–
61 Smajilović Ibra dijete	–	"	"	–
62 Smajilović Ibra dijete	–	"	"	–
63 Smajilović Ibra dijete	–	"	"	–
64 Smajilović Mahmuta Hadžira	–	"	"	–
65 Smajilović Idriza Fatima	–	"	"	–
66 Ramović Rizva Emina	–	"	"	–
67 Kovačević Šerifa Mušija	–	Mahrevići	1943.	–
68 Kovačević Šerifa Semiza	–	"	"	–
69 Kovačević Šerifa dijete	–	"	"	–
70 Kovačević Šerifa dijete	–	"	"	–
71 Kovačević Šerifa dijete	–	"	"	–
72 Mahmutović Uzeira Zenika	–	"	"	–
73 Mahmutović Uzeira dijete	–	"	"	–
74 Mahmutović Uzeira dijete	–	"	"	–
75 Mahmutović Uzeira dijete	–	"	"	–
76 Mahmutović Uzeira dijete	–	"	"	–
77 Mahmutović Idriza Cura	–	"	"	–
78 Mahmutović Idriza dijete	–	"	"	–
79 Mahmutović Idriza dijete	–	"	"	–
80 Mahmutović Idriza dijete	–	"	"	–
81 Mahmutović Idriza dijete	–	"	"	–
82 Mahmutović Muja Cura	–	"	"	–
83 Mahmutović Muja dijete	–	"	"	–
84 Mahmutović Muja dijete	–	"	"	–
85 Čehaja Alije Fatima	–	"	"	–
86 Čehaja Alije dijete	–	"	"	–
87 Čehaja Alije dijete	–	"	"	–
88 Čehaja Kadrije Aiša	–	"	"	–
89 Sirčić Ahmeta žena	–	Medoševići	"	–
90 Sirčić Ahmeta dijete	–	"	"	–
91 Tozo Toza Devlija	–	"	"	–
92 Tozo Toza Vezira	–	"	"	–
93 Tozo Toza Fatima	–	"	"	–
94 Tozo Muniba Zahira	–	"	"	–
95 Tozo Rešida Mejra	–	"	"	–
96 čovjek nepoz. imena i prez.	–	"	"	–
97 čovjek nepoz. imena i prez.	–	"	"	–
98 čovjek nepoz. imena i prez.	–	"	"	–
99 žena nepoz. imena i prezimena	–	"	"	–
100 žena nepoz. imena i prezimena	–	"	"	–
101 žena. nepoz. imena i prezimena	–	"	"	–
102 žena nepoz. imena i prezimena	–	"	"	–
103 žena nepoz. imena i prezimena	–	"	"	–
104 Ćosović Mumina Derviša	–	Dvorišta	"	–
105 Ćosović Šerifa Nura	–	"	"	–
106 Ćosović Šerifa Sumbula	–	"	"	–
107 Ćosović Šerifa Munira	–	"	"	–
108 Ćosović Šerifa Rasim	–	"	"	–
109 Ćosović Šerifa Kasim	–	"	"	–
110 Ćosović Šerifa Hasan	–	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
111 Ćosović Hajra Derva	–	"	"	–
112 Ćosović Hajra Mehmed	–	"	"	–
113 Ćosović Hajra Safeta	–	"	"	–
114 Ćosović Hajra Osman	–	"	"	–
115 Čaprljan Nazifa Ziba	–	"	"	–
116 Čaprljan Sulejmana Šerifa	–	"	"	–
117 Čaprljan Sulejmana Paša	–	"	"	–
118 Čaprljan Sulejmana Osman	–	"	"	–
119 Čaprljan Sulejmana Salko	–	"	"	–
120 Kulelija Meha Fatima	–	Dupojevići	"	–
121 Kulelija Džafera Hana	–	"	"	–
122 Kulelija Džafera dijete	–	"	"	–
123 Kulelija Džafera dijete	–	"	"	–
124 Kulelija Džafera dijete	–	"	"	–
125 Kulelija Šaćira Fata	–	"	"	–
126 Kulelija Šaćira dijete	–	"	"	–
127 Kulelija Šaćira dijete	–	"	"	–
128 Kulelija Šaćira dijete	–	"	"	–
129 Fazlić Smaila Fata	–	"	"	–
130 Fazlić Smaila dijete	–	"	"	–
131 Fazlić Smaila dijete	–	"	"	–
132 Hodović Jusuf	–	"	"	–
133 Hodović Jusufa Kana	–	"	"	–
134 Tozo Arslan	–	Miljeno	"	–
135 Tozo Arslana Omer	–	"	"	–
136 Tozo Alije...	–	"	"	–
137 Stojanović Todora Obren	–	"	"	–
138 Komljenović Spasoja Božo	–	"	"	–
139 Omerović Uzeira Latifa	–	"	"	–
140 dijete nepoz. imena i prez.	–	Medoševići	1943.	–
141 dijete nepoz. imena i prez.	–	"	"	–
142 dijete nepoz. imena i prez.	–	"	"	–
143 dijete nepoz. imena i prez.	–	"	"	–
144 dijete nepoz. imena i prez.	–	"	"	–
145 Pašić Himza dijete	–	Milatkovići	"	–
146 Pašić Himza dijete	–	"	"	–
147 Pašić Himza dijete	–	"	"	–
148 Šehović Ibra Hema	–	"	"	–
149 Šehović Šahra Fata	–	"	"	–
150 Šehović Šahra dijete	–	"	"	–
151 Šehović Šahra dijete	–	"	"	–
152 Šehović Šahra dijete	–	"	"	–
153 Šehović Lutva Emina	–	"	"	–
154 Šehović Lutva dijete	–	"	"	–
155 Šehović Lutva dijete	–	"	"	–
156 Šehović Lutva dijete	–	"	"	–
157 Šehović Ejuba Fata	–	"	"	–
158 Šehović Ejuba dijete	–	"	"	–
159 Šehović Ejuba dijete	–	"	"	–
160 Šehović Ejuba dijete	–	"	"	–
161 Šehović Ejuba dijete	–	"	"	–
162 Šehović Ejuba dijete	–	"	"	–
163 Pašić Džafera Bisera	–	"	"	–
164 Pašić Džafera dijete	–	"	"	–
165 Pašić Džafera dijete	–	"	"	–
166 Pašić Džafera dijete	–	"	"	–
167 Pašić Džafera dijete	–	"	"	–
168 Pašić Džafera dijete	–	"	"	–
169 Pašić Džafera dijete	–	"	"	–

Prezime, očevo ime i lično ime	Godina staros.	Mjesto st. boravka	Kada je izvršen zločin	Mjesto gdje je zločin izvršen
170 Pašić Bećira Sabina	–	"	"	–
171 Pašić Bećira Zuhra	–	"	"	–
172 Dizdar Mustafe Nura	–	Nečevići	"	–
173 Dizdar Mustafe Hajra	–	"	"	–
174 Pašić Osmana Tifa	–	"	"	–
175 Pašić Osmana dijete	–	"	"	–
176 Pašić Osmana dijete	–	"	"	–
177 Pašić Osmana dijete	–	"	"	–
178 Pašić Nurka žena	–	"	"	–
179 Pašić Nurka dijete	–	"	"	–
180 Pašić Nurka dijete	–	"	"	–
181 Pašić Nurka dijete	–	"	"	–
182 Pašić Nurka dijete	–	"	"	–
183 Pašić Vejsila Hafa	–	"	"	–
184 Pašić Meha Dika	–	"	"	–
185 Pašić Meha dijete	–	"	"	–
186 Pašić Meha dijete	–	"	"	–
187 Musabegović Šelima Paša	–	Okruglica	"	–
188 Mujezinović Sulejman	–	Paravci	"	–
189 Mujezinović Halila Munib	–	"	"	–
190 Mujezinović Alije Brđanka	–	"	"	–
191 Popović Ibrahima Suljo	–	Popovići	"	–
192 Popović Ibrahima Sejfo	–	"	"	–
193 Popović Sulejman	–	"	"	–
194 Popović Rašida Salih	–	"	"	–
195 Popović Sulejmana Fatima	–	"	"	–
196 Vasiljević Jova Radojka	–	Prvnje	"	–
197 Kovačević Nedjeljka Jakov	–	Ponikve	"	–
198 Pirija Ibra žena	–	Tubrojevići	"	–
199 Pirija Ibra dijete	–	"	"	–
200 Pirija Ibra dijete	–	"	"	–
201 Pirija Ibra dijete	–	"	"	–
202 Pirija Salka Murat	–	"	"	–
203 Pirija Ragiba Suljo	–	"	"	–
204 Žguja Sulja Salko	–	"	"	–
205 Tadić Raka Petar	60	"	"	–
206 Tadić Tajka Neđo	48	"	"	–
207 Tadić Petra Joka	65	"	"	–
208 Popović Marijana Vujana	55	Trpinje	"	–

Zaključno sa rednim brojem 208 (dvestotineosam). Od ovih lica 180 su Muslimani.

Prilog 7

SPISAK

ubijenih Muslimana na teritoriji Jablanice od 1941 do 1945. godine od strane četnika Draže Mihailovića

1 – BEGIĆ Dauta MUSTAFA, rođen 1878. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Skrobućanima kod Prozora.

2 – ĆATIĆ Mahmuta FATA, rođena 1876. Doljani, Jablanica, domaćica. Ubijena oktobra 1942. u Rudinama, Sovići.

3 – ĆATIĆ Mule FATA, rođena 1875. Doljani, Jablanica, domaćica. Ubijena oktobra 1942. u Rudinama, Sovići.

4 – ĆATIĆ Muje MULO, rođen 1878. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Rudinama, Sovići.

5 – ĆATIĆ Mule MUSTAFA, rođen 1911. Sovići, Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Srednjoj mahali, Sovići.

6 – FALE Muje HALIL, rođen 1887. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Gornjim Višnjanima kod Prozora.

7 – FALE Muje HASAN, rođen 1925. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Donjim Višnjanima kod Prozora.

8 – FALE Huse MUJO, rođen 1888. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Donjim Višnjanima kod Prozora.

9 – FALE Huse REDŽO, rođen 1890. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen od četnika oktobra 1942. u Donjim Višnjanima kod Prozora.

10 – GLUMAC Osmana JUSO, rođen 1875, Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Gornjim Višnjanima kod Prozora.

11 – GRCIĆ Muje EJUB, rođen 1892. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u masovnom pokolju oktobra 1942. u Kuli, Sovići.

12 – GUTA Ibre AHMET, rođen 1875. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Gornjoj mahali, Sovići.

13 – HASIDIĆ Omera OSMO, rođen 1903. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Kosnim lukama, Doljani.

14 – HELBET ALIJA, rođen 1884. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Valjama, Doljani.

15 – HINDIĆ Osmana SMAJO, rođen 1912. Glogošnica, Jablanica, zemljoradnik. Zaklan marta 1943. u Prijeslapu na Prenju.

16 – HUSREP Mehe BEĆIR, rođen 1926. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. na Brvu, Doljani.

17 – HUSREP Mehe BEĆO, rođen 1928. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. na Brvu, Doljani.

18 – IMAMOVIĆ-SUBAŠIĆ Šeće AJŠA, rođena 1933. Glogošnica, Jablanica, dijete. Ubijena marta 1943. u Šanici. Zapaljena u kući Međe do.

19 – IMAMOVIĆ Salke ALIJA, rođen 1935. Glogošnica, Jablanica, dijete. Ubijen marta 1943. u Šanici. Zapaljen u kući Međe do.

20 – IMAMOVIĆ Salke BEĆIR BEĆO, rođen 1897. Glogošnica, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen marta 1943. u Šanici. Zapaljen u kući Međe do.

21 – IMAMOVIĆ Muje CURA, rođena 1923. Glogošnica, Jablanica, domaćica. Ubijena marta 1943. u Glogošnici.

22 – IMAMOVIĆ Hasana ĐULSA, rođena 1899. Glogošnica, Jablanica, domaćica. Ubijena marta 1943. u Šanici. Zapaljena u kući Međe do.

23 – IMAMOVIĆ Salke FATA, rođena 1936. Glogošnica, Jablanica, dijete. Ubijena marta 1943. u Šanici. Zapaljena u kući Međe do.

24 – IMAMOVIĆ Sulje FATA, rođena 1900. Glogošnica, Jablanica, domaćica. Ubijena marta 1943. u Šanici. Zapaljena u kući Međe do.

25 – IMAMOVIĆ Salke HATA, rođena 1938. Glogošnica, Jablanica, dijete. Ubijena marta 1943. u Šanici. Zapaljena u kući Međe do.

26 – IMAMOVIĆ Šeće KADA, rođena 1935. Šanica, Jablanica, dijete. Ubijena marta 1943. u Šanici. Zapaljena u kući Međe do.

27 – IMAMOVIĆ Salke MEHO, rođen 1934. Glogošnica, Jablanica, dijete. Ubijen od četnika marta 1943. u Šanici. Zapaljen u kući Međe do.

28 – IMAMOVIĆ Hasana NAZA, rođena 1897. Glogošnica, Jablanica, domaćica. Ubijena marta 1943. u Šanici. Zapaljena u kući Međe do.

29 – IMAMOVIĆ Hasana SALKO MALAN, rođen 1860. Glogošnica, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen marta 1943. u Šanici. Zapaljen sa cijelom porodicom u kući Međe do.

30 – JUNUZOVIĆ Mehe HASAN, rođen 1912. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Krajama, Doljani.

31 – JUNUZOVIĆ Muje MUMIN, rođen 1906. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Širarici, Doljani.

32 – JUNUZOVIĆ Selima OSMO, rođen 1886. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Pačićima, Doljani.

33 – JUNUZOVIĆ Selima SELIM, rođen 1875. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Pačićima, Doljani.

34 – KESKIN Salke AVDO, rođen 1906. Glogošnica, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen marta 1943. u Prijeslapu, Prenj.

35 – KESKIN Hasana JUSUF, rođen 1909. Glogošnica, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen marta 1943. u Glogošnici. Spaljen u kući Malana Imamovića u Glogošnici.

36 – KESKIN Rizve OSMAN, rođen 1891. Glogošnica, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen marta 1943. na Zaumlju, Glogošnica.

37 – KLADUŠAK Muše MUHO, rođen 1920. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen od četnika oktobra 1942. u Gornjim Višnjanima Prozor.

38 – KOVAČEVIĆ Mumina HUSO, rođen 1904. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u masovnom pokolju oktobra 1942. u Bašićima, Doljani.

39 – KUKIĆ Alije ALIJA, rođen 1912. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Krajama, Sovići.

40 – KUKIĆ Ahmeta FATIMA, rođena 1887. Sovići, Jablanica, domaćica. Ubijena oktobra 1942. u Docu, Sovići.

41 – KUKIĆ Mumina SALKAN, rođen 1880. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Doljanima.

42 – LULIĆ Osmana HUSO, rođen 1882. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Donjim Višnjanima kod Prozora.

43 – LULIĆ Osmana IBRO, rođen 1887. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Pločama, Sovići.

44 – LULIĆ Bećira MUHAREM, rođen 1906. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Donjim Višnjanima kod Prozora.

45 – MARIĆ Mehe REDŽO, rođen 1913. Ravna, Jablanica, zemljoradnik. Četnici su ga marta 1943. izubijali. Prebačen u bolnicu Mostar, gdje je nakon nekoliko dana umro.

46 – MILANOVIĆ Džafe JUSO, rođen 1912. Doljani, Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Kosnim lukama, Doljani.

47 – MILANOVIĆ Arifa OSMAN OSMO, rođen 1908. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Kosnim lukama, Doljani.

48 – MILANOVIĆ Osmana OSMAN, rođen 1899. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Bašićima Doljani.

49 – MORIĆ Ibre IBRO, rođen 1919. Glogošnica, Jablanica, radnik. Ubijen marta 1943. u Glogošnici. Izgorio u kući Malana Imamovića.

50 – MORIĆ Huse MUZAFER, rođen 1942. Glogošnica, Jablanica, dijete. Ubijen marta 1943. u Glogošnici.

51 – MURSEL Ibre HALIL, rođen 1886. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Rudinama, Sovići.

52 – NEZIRIĆ Šabana SALKO, rođen 1903. Krstac, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen marta 1943. Četnici ga poveli kao vodiča i u putu ga ubili.

53 – POLJAREVIĆ Osmana ALIJA, rođen 1924. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Gornjoj mahali, Sovići.

54 – POLJAREVIĆ Osmana SALKO, rođen 1919. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Gornjim Višnjanima, Prozor.

55 – RADOŠ Omera MUMIN, rođen 1902. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Rudinama, Sovići.

56 – RADOŠ Šabana OMER, rođen 1907. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Rudinama, Sovići.

57 – RADOŠ Hasana OSMAN, rođen 1924. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Šarančićima, Doljani. Izgorio u kući.

58 – RIZVIĆ Ćose BEĆIR, rođen 1894. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Bašićima, Doljani.

59 – RIZVIĆ Ćose IBRO, rođen 1900. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Bašićima, Doljani.

60 – SEFER Mumina SULJO, rođen 1878. Gračac, Prozor, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Pačićima, Doljani.

61 – SIHIRLIĆ Ibre HUSO, rođen 1910. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Orlovcu, Doljani. Izgorio u štali.

62 – SIHIRLIĆ Ibre MEŠA, rođen 1908. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Pačićima, Doljani.

63 – SIHIRLIĆ Bećira MUMIN, rođen 1899. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Kosnim lukama, Doljani.

64 – SIHIRLIĆ Ibre REDŽO, rođen 1911. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Pačićima, Doljani.

65 – SIHIRLIĆ Bećira SALKO, rođen 1920. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Širokoj vodi, Doljani.

66 – SIHIRLIĆ Omera ZAJKO, rođen 1906. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Šipovici, Doljani.

67 – SKENDER Omera BEĆIR, rođen 1875. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Zaklan od četnika u masovnom pokolju oktobra 1942. u Skenderima, Sovići.

68 – SKENDER Sulje SMAJO, rođen 1906. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Skenderima, Sovići.

69 – ŠLJAMO Ahmeta MUMIN, rođen 1924. Glogošnica, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen marta 1943. u Glogošnici. Spaljen u kući Malana Imamovića.

70 – TAŠIĆ Maše REĐO, rođen 1912. Sovići, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Rudinama, Sovići.

71 – ZUKIĆ Mahmuta BEĆIR BEĆO, rođen 1890. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Zukićima, Doljani.

72 – ZUKIĆ Zahira BEĆIR, rođen 1872. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Zukićima, Doljani.

73 – ZUKIĆ Hase ĆERIM, rođen 1888. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Zukićima, Doljani.

74 – ZUKIĆ Mahmuta HAMID, rođen 1862. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Zukićima, Doljani.

75 – ZUKIĆ Mustafe MUJO, rođen 1912. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Zukićima, Doljani.

76 – ZUKIĆ Muje OMER, rođen 1900. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Zukićima, Doljani.

77 – ZUKIĆ Muje REDŽO, rođen 1899. Doljani, Jablanica, zemljoradnik. Ubijen oktobra 1942. u Zukićima, Doljani.

Spisak poginulih je verificiran kod Opštinskog odbora SUBNOR-a Jablanica, a ovaj izvod je napravljen iz Matične knjige žrtava fašističkog terora.

Jablanica, 16. februara 1989.

Na spisku radili:
Salko Zebić
Nijaz Tahirović

Prilog 8

SPISAK

ubijenih Muslimana od strane četnika Draže Mihailovića septembra 1941. na teritoriji opštine DIVIN

UBIJENI I BAČENI U JAMU:

SELO MILAVIĆI:

1. – Habota (Halilova) Hata .... 1 član porodice
2. – Gabela (Meha) Zejna .... 1 član porodice

Ukupno: 2 člana porodice

SELO BIJELJANI:

1. – Dedović Meho, muškije 4, ženskije 4 i djece 2
Ukupno: 10 članova porodice
2. – Dedović Bajro, muškije 4, žena 2 i djece 2.
Ukupno: 8 članova porodice
3. – Dedović Ibro, muških 3, žena 2 i djece 1.
Ukupno: 6 članova porodice
4. – Dedović Huso, muških 1, žena 3 i djece 2.
Ukupno: 6
5. – Telarević Huso, muških 2, žena dvije i djece 3
Ukupno: 7
6. – Telarević Halil, muških 1, žena 5 i djece 1.
Ukupno: 7
7. – Telarević Alija, muških 2, žena 2 i djece 2.
Ukupno: 6
8. – Telarević Smajo, muških 1

Svega 52

SELO PRISOJE:

1. – Zećo Šerifa (Hajdarova) sinovi Velija i Nazif i ona i dvije kćeri
Ukupno: 5 članova porodice
2. – Zećo Ahmet, muških 3, žena 3 i djece 4
Ukupno: 10
3. – Zećo Osman, muških 2, žena 4
Ukupno 6
4. – Zećo Bajro, muških 1, žena 2 i djece 1
Ukupno 4
5. – Zećo Salko, muških 2, žena 2 i djece 1
Ukupno 5

6. – Zećo Ćamil, muških 2, žena 1 i dijete 1

Ukupno 4

7. – Zećo Šaban, muškije 1, žena 3 i djece 1

Ukupno 6

8. – Zećo Muho, muškije 1

Ukupno 1

9. – Pizović Salko, muških 2, žena 6, djece 1

Ukupno 9

10. – Vlačić Zlata i unuk Meho

Ukupno 2

Svega: 52

SELO BAČEVICA:

1. – Hadžić Omer .... 1 član domaćinstva
2. – Hadžić Bašo .... 1 "
3. – Zilić Avdo .... 1 "
4. – Zilić Hata .... 1 "
5. – Đedović Salko .... 1 "
6. – Đedović Jusuf .... 1 "
7. – Merdžanić Hamid i majka .... 2 "
8. – Merdžanić Džafer i sin Zajko .... 2 "
9. – Merdžanić Haska .... 1 "
10. – Lojo Mejra .... 1 "

Ukupno: 12 "

SELO FATNICA:

1. – Pervan Murat, muških 3, žena 3 i djece 1 .... = 7
2. – Pervan Suljo .... = 1
3. – Pervan Hamid .... = 1
4. – Pervan Fata .... = 1
5. – Pervan Ćamil, muških 1, žena 2 i djece 2 .... = 5
6. – Priganica Delva, muških 1, žena 3 i dj. 1 .... = 5
7. – Priganica Šerifa, žena 1, dijete 1 .... = 2
8. – Čustović Hanija .... = 1
9. – Hadžić Sevda .... = 1
10. – Kusturica Ferhat, muških 1, žena 2, djece 2 .. = 5
11. – Kusturica Nurija, muš. 1, žena 1, dijete 1 .... = 3
12. – Bećović Avdo, muš. 3, žen. 2, djece 3 .... = 8
13. – Bećović Meho, muš. 2, žena 3, djec. 2 .... = 7
14. – Bećović Hadžo, žena 2, muš. 2 .... = 4

Ukupno: 51

SELO KALAC:

1. – Ovčina (Avda) Zlata .... 1 čl. porod.
2. – " Adem .... 1 "
3. – " Ziba .... 1 "
4. – " Zulka .... 1 "
5. – " Nefa i 3 muške djece .... 4 "
6. – " Munta .... 1 "

Ukupno: 9 čl. porod.

SELO DONJA ORAHOVICA (BABA):

1. – Bajramović Džano, mušk. 2, ženskih 6 ...... = 8
2. – " Haska, ona, sin, snaha i 1. m. dij. = 4
3. – " Halil, mušk. 2, žen. 2, djece 3 ... = 7
4. – " Halid, muš. 1, žena 2 .... = 3
5. – " Đulsa i kćer .... = 2
6. – " Began, žen. 4, muš. 2, djece 2 ... = 8
7. – " Bajro i sin .... = 2
8. – " Sadik .... = 1
9. – " Nasuf, muš. 3, žena 2 i dijete 1 .. = 6
10. – " Mejra, muš. 1, žen. 2, dijete 1 ... = 4
11. – " Avdo, muških 2 .... = 2
12. – " Ajdin .... = 1
13. – " Mahmut i 3 žen. djece .... = 4
14. – " Đula, muš. 1, žen. 2 .... = 3

GORNJA ORAHOVICA:

15. – Bajramović Ibro, muš. 1, žena 1 .... = 2
16. – " Sajto, muš. 2, žena 2, dj. ž. 2 .... = 6
17. – " Rifo, muš. 1, žena 2, djece 2 ..... = 5
18. – " Mušan, muš. 5, žena 3 .... = 8
19. – " Suljo, muš. 3 i žena 1 .... = 4
20. – " Pašana .... = 1
21. – " Nurija .... = 1
22. – " Habiba, muš. 2, žena 3 .... = 5
23. – " Ibro, 4 muš. djece .... = 4
24. – " Kada, ona i 5 m. djece .... = 6
25. – " Alija, on, m. dij., žena i 1 ž. dij. .. = 4
26. – " Mujo, dvoje ž. djece .... = 2
27. – " Meho, m. 2 i žensko 2 .... = 4
28. – " Ćamil, 1 m. dijete .... = 1
29. – Avdić jedna žena iz sela Krivače .... = 1

Ukupno: 109

SELO DJEČE:

1. – Ćatović (Murata) Tahir, m. 3, ž. 3 .... = 6 članova por.
2. – " Mehmed, m. 5, ž. 2, djece 2 .... = 9 "

3. –	"	Šefika, m. 3, žen. 2	=	5	"
4. –	"	Murat, m. 2, ž. 2	=	4	"
5. –	"	Bećir, m. 2, ž. 2	=	4	"
6. –	"	Pemba, m. 1, ž. 3	=	4	"
7. –	"	Mujica, m. 2, ž. 1	=	3	"
8. –	"	Naza, m. 3, dj. ž. 2, ona i svekrva	=	5	"
9. –	"	Šaćira, ona i 1 ž. dijete	=	2	"
10. –	"	Šeća, ona i sestra Fata	=	2	"
11. –	"	Derva	=	1	"
12. –	"	Zlata, ona i jedno ž. dijete	=	2	"
13. –	"	Ćamila, m. 1, ž. 2, ona i dijete	=	3	"
14. –	"	Alija, on i 1 m. dijete	=	2	"
15. –	"	Hamid	=	1	"
16. –	"	Zulfo, on, 1 sin, žena, 2 ž.d.	=	5	"
17. –	"	Šaćir, m. 3, ž. 3	=	6	"
18. –	"	Mehmed, m. 4, ž. 1	=	5	"
19. –	"	Suljo, m. 3, ž. 4	=	7	"
20. –	"	(Ibra) Tahir, m. 1, ž. 1	=	2	"
21. –	"	Alija, m. 4, ž. 3	=	7	"
22. –	"	Ziba, 3 m. i 2 žensko	=	5	"
23. –	"	Zejna, 2 m. i 7 ž.	=	9	"
24. –	"	Mušo, 6 m. 3 ž.	=	9	"
25. –	"	Bećir, 2 m. i 1 ž.	=	3	"
26. –	"	Abid, 3 m. i 5 ž.	=	8	"
27. –	"	Zlata, 4 ženskih	=	4	"
28. –	"	Salko	=	1	"
29. –	"	Arifa, ona i 1. ž. dijete	=	2	"
30. –	"	Kada	=	1	"
31. –	"	Džafer	=	1	"
32. –	"	Jusuf	=	1	"
33. –	"	Derviša, 1 m. i 4ž.	=	5	"
34. –	"	Zulka, 2 m. i 3 ž.	=	5	"
			Ukupno:	138 članova por.	

Svi naprijed navedeni, u ukupnom broju 425 ljudi, žena i djece pobijeni su poslije zauzimanja cijele Divinske opštine. Od toga broja je prilikom prikupljanja i tjeranja ovog naroda ubijeno: na Dječu i u Orahovicama oko 32 osobe, u Kalcu 1, u Fatnici 4 i na Berkovićima oko 10–15. Svi ostali, njih oko 375 ubijeni su i bačeni u jamu »Čavkaricu«.

UBIJENI U BJEŽANJU ZA BILEĆU (NA PLANOJ)

1. –	Pervana Adema, žena i 1 ž. dijete	=	2 člana dom.
2. –	" Halila, majka, žena i 1 m. dijete	=	3 "
3. –	" Đulsa i kćer joj	=	2 "
4. –	Bećović Halil i Smajo	=	2 "
5. –	Pervan Džafer	=	1 "
6. –	Priganica Hakija	=	1 "
7. –	Bajramović Arif	=	1 "
8. –	Merdžanić Zlata	=	1 "
9. –	Lojo Hamid i Hasan	=	2 "
10. –	Bajramović Avda 1 dij.	=	1 "
11. –	Ovčina Avda, 1 dij.	=	1 "
12. –	" Džano	=	1 "
13. –	" Mahmut	=	1 "
14. –	" Muharem	=	1 "
15. –	" Mušan	=	1 "
16. –	Ćalović Mehmed	=	1 "
17. –	" Murat	=	1 "
18. –	" (Jašara) Mehmed	=	1 "
19. –	Bajramović Mejra i kćer Abida	=	2 "
20. –	" Ćamil, 3 m. i 2 ž. djece	=	6 "
21. –	Babović Smajo, žena, sin, snaha i kćer	=	5 "
22. –	Pervan Sejdo, ubijen u Bileći	=	1 "
23. –	Zilić Juko, ubijen na Planoj	=	1 "
24. –	Đapo Ferhat i majka Hata	=	2 "
		Ukupno:	41 člen dom.

Naprijed navedeni su poginuli pri bježanju prema Bileći, a s tim što su ovi podaci nepotpuni. Među ovima je bilo oko 30 osoba neboračkog življa, pa se po mom mišljenju mogu smatrati žrtvama fašističkog terora. U svim ovim podacima obuhvaćena je samo nekadašnja opština Divin.

Podatke prikupio i sredio i dao autorima

Pervan Asim,
general u penziji

Prilog 9

SPISAK

poginulih (masakriranih) i nestalih građana FOČE i okolnih mesta koji je priložio Bešlić Š. Hamid iz Sarajeva, 31. januara 1989. godine.

U vezi Vašeg napisa u »OSLOBOĐENJU« od 16. januara o.g., kao nekadašnji stanovnik Foče, želio bih da Vam bar ukratko iznesem neke podatke o teškom genocidu nad muslimanskim življem u Foči i okolini, a po kazivanjima i sjećanjima preživjelih stanovnika (nekolicine) iz tog kraja. Nisam ni književnik niti pisac, nisam ni istoričar a niti pjesnik, nego nekadašnji stanovnik Foče, trgovački pomoćnik, zaposlen kod oca, te kao takav imao sam brojne poznanike u Foči i okolini, sa kojima sam trgovao. Neki preživjeli Fočaci a i članovi moje porodice koji su preživjeli pokolj u Foči, pričali su mi o strahotama četničkog pokolja u Foči i okolini, od čega se ponešto sjećam, jer mnoga kazivanja nisam bilježio, jer sam smatrao da o tome treba da znaju i pišu istoričari i pisci iz tog kraja, te organizatori Ustanka 1941. godine iz Foče i okoline, a koji su se borili na terenima oko Foče, zatim preživjeli borci NOR-a i članovi SUBNOR-a Foče, Organi Državne bezbjednosti i Unutrašnjih poslova, koji su imali prilike da se najbliže upoznaju o četničkim i ustaškim pokoljima u tim krajevima i njihovim vinovnicima...

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
1	AGANOVIĆ MURAT	60 g.	XII. 1941.	Zaklan u čuvenom pokolju u Čohodar mahali od četnika
2	AGANOVIĆ, Mustafa JUSUF	36 g.	XII. 1941.	"
3	AGANOVIĆ MUSTAFA	55 g.	XII. 1941.	"
4	ALAJBEGOVIĆ Hasan MUSTAFA	1915.		Poginuo u borbi IFSAR–SLATINA
5	ALETA SALKO		I. 1943.	Ubijen od četnika u Oglečevi kod Goražda
6	ADILOVIĆ HASAN		VIII. 1942.	Selo Vojvodići – Slatina. Četnici Gojka Krezovića sjekirom odsjekli glavu na panju
7	AGANOVIĆ SMAJO		XII. 1941.	Izbjeglica iz ROGATICE. Četnici zaklali na mostu u Godijenu
8	AGANOVIĆ ŠABAN		XII. 1941.	"
9	AGANOVIĆ MEHMED		XII. 1941.	"
10	AHMIĆ MURADIF		XII. 1941.	VIKOČ. Zaklan na mostu u Vikoču
11	ABDOVIĆ RAMO		XII. 1941.	"
12	ABDOVIĆ Ramo UZEIR		XII. 1941.	"
13	ABDOVIĆ Ramo BEĆIR		XII. 1941.	"
14	ABDOVIĆ RASIM		XII. 1941.	"
15	BAČVIĆ Mehmed SULEJMAN	55 g.	II. 1957.	Ubijen krampom od nepoznate osobe.

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
16	BAČVIĆ Mustafa AVDO	1880.	XII. 1941.	Ubijen u masovnom pokolju u Čohodar mahali
17	BAČVIĆ Avdo MUSTAFA	1907.	XII. 1941.	"
18	BAČVIĆ Avdo AZIZ	1918.	XII. 1941.	"
19	BAČVIĆ Smail JUSUF	1902.	XII. 1941.	"
20	BAČVIĆ Mustafa IBRAHIM	1896.	XII. 1941.	"
21	BAČVIĆ Ibrahim ASIMA	1926.	XII. 1941.	"
22	BAČVIĆ Ibrahim HASAN	1924	XII. 1941.	"
23	BAČVIĆ Jusuf SMAIL	1921.	XII. 1941.	"
24	BAČVIĆ Mustafa ASIM (?)	1928	XII. 1941.	"
25	BAČVIĆ Mustafa FAHRA	1926	1945.	"
26	BEŠLIĆ Lutvija ŠAĆIR	1892	XII. 1941.	Zaklala Jelena, sestra Sergeja Mihajlovića
27	BEŠLIĆ h. Hasana RABIJA	1896	XII. 1941.	Zaklana od Mile Đokića na Adi kod Ćehotine
28	BABIĆ Jovan STRAHINJA	1924		Poginuo u borbi
29	BEKTO ŠAĆIR	30 g.	15. XII. 1941.	SLATINA, ubili četnici u selu Jasike–Bać
30	BEKTO Šaćir DŽEMO	8. g.	15. XII. 1941.	SLATINA, na istom mjestu zaklan pred ocem
31	BABIĆ Toša MILAN	1900.	18. VI. 1941.	RADOJEVIĆI, poginuo u V. neprij. ofanzivi
32	BABIĆ Milan DANA	1925	18. VI. 1941.	"
33	BEŠAGIĆ HASAN	1878	XII. 1941.	Zaklan na Drini u Tabacima
34	BATOTIĆ DEDIBEG	56. g.	XII. 1941.	MILJENO, četnici potkovali i isjekli na mostu
35	BATOTIĆ HALILBEG	58. g.	XII. 1941.	MILJENO, četnici nabili na ražanj i pekli
36	BABIĆ MUJO		VIII. 1942.	POTPEĆ, zaklan od mjes. četnika
37	BORČAK MUJO		VIII. 1942.	SELO BRUSNI, zaklali četnici
38	BULJO MUSTAFA	50. g.	1943.	Umro od gladi – tučen
39	BULJO SALKO	52. g.	1943.	Umro od gladi – tučen
40	BABIĆ REDŽO	30. g.	XII. 1941.	POTPEĆ, zaklali četnici Danila H. Vukovića u Godijenu
41	BUKVA BAJRO	30. g.	41/42	SELO TVRDACI, zaklan na mostu u Vikoču
42	BUKVA BEĆIR	32. g.	41/42	"
43	BABIĆ AHMET	28. g.	41/42	VIKOČ
44	BABIĆ Jovan MIŠO			"
45	BJELAN Salih MUHAMED	1875	28. XII. 1941.	Zaklan na Bajram na Mostu u Foči (Muderis)
46	BABIĆ Jovan NEBOJŠA	1922		Poginuo u borbi
47	BABIĆ Vasa MILAN	1922		"
48	BOŽOVIĆ Blagoje RISTO	1920		PLUŽINE (Šavnik) živio u Điđevu, poginuo u borbi
49	BERBIĆ Abdulah OSMAN	1919		TUZLA, živio u Foči, poginuo u borbi
50	BABIĆ MIRO			RADOJEVIĆI
51	BUDIMLIJA SADO			
52	BRALIĆ žena advokata Stjepana	40. g.	XII/1941.	Po izvještaju Rajića
53	BEŠAGIĆ Hasan ? EDHEM	34. g.	XII. 1941.	Zaklao Drakul

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
54	BABALIJA AVDO	1903.	13. I. 1942.	Zaklan i bačen u Ponor
55	BABALIJA SEJDO	1901.	"	"
56	BABALIJA RAMO	1901.	"	"
57	BREZAC MUJO		3. I. 1942.	ŽILIĆI–SLATINA, zakl. od četn. Stojanović Vladimira
58	BUDNJO VEIZ		XII. 1941.	BUDANJ, zaklan i bačen u ponor
59	BUDNJO AVDO		"	"
60	BUDNJO HRUSTO		"	"
61	BOJADŽIJA MUŠAN		"	BUDANJ. Zaklali čet. u štali Polo vine Bajra
62	BOJADŽIJA Mušan MUSTAFA		"	"
63	BUDNJO HASAN		"	BUDANJ, četnici ga ubili koljem
64	BEČKOVIĆ MUJO		"	TRBUŠĆE. Zaklali u Trbušću
65	BEČKOVIĆ HASIB		"	"
66	BEČKOVIĆ SULJO		"	"
67	BEČKOVIĆ AZIZ		"	"
68	BEČKOVIĆ SALIH		"	"
69	BEČKOVIĆ UZEIR		"	"
70	BARLOV OSMAN		"	SELO TROŠANJ, zaklan u selu Trošanj
71	BARLOV HUSO		"	"
72	BARLOV FATIMA		"	"
73	BARLOV ZLATIJA		"	"
74	BARLOV AVDIJA		"	"
75	BARLOV DERVIŠ		"	"
76	BARLOV SMAJO		"	"
77	BARLOV HALIL		"	"
78	BARLOV ŠABAN		"	"
79	BARLOV SULJO		"	"
80	BARLOV ALTUNA		XII. 1941.	SELO TROŠANJ, zaklana u selu Trošanj
81	BLAGOJEVIĆ MILOŠ			Jahor. dobr. odred. Poginuo oko Prače–Sjetline
82	BLAGOJEVIĆ PERKO			"
83	CRNJAK Nikola BOGOSLAV	1925	VI. 1943.	MOSOROVIĆI, poginuo na Sutjesci
84	CERNJAK Lazar NIKOLA	1894	"	"
85	ČUBRIĆ Božidar SVETOZAR	1922		Poginuo u borbi
86	ČENGIĆ Smail HUSEIN-HUSO	1904	XII. 1941.	KUTA zaklan
87	ČENGIĆ OMER	1900	"	Zaklan Ustikolina
88	ČENGIĆ SULEJMAN	1902	"	Zaklan
89	ČENGIĆ OMER	1898	"	"
90	ČENGIĆ BEČIR BEČO		"	Zaklan
91	ČENGIĆ ISMET		1943.	Poginuo u Bratinsk. blagajni u Sarajevu
92	ČENGIĆ Osman SMAIL	1891	8. I. 1942.	Zaklan u Foči na Drini
93	ČENGIĆ Smail ENES	16. II. 1921.	"	"
94	ČIŠIJA MUSTAFA-MUJO	1894	XII. 1941.	Zaklan u Slatini
95	ČIŠIJA MURAT		"	"
96	ČORIĆ BEČIR			
96	ČORIĆ ISMET			

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
97	ČORIĆ Derviš KASUM	1922		Poginuo u borbi
98	ČAPLJA (Avdov brat)		XII. 1941.	Zaklan na Rječici (kod želj.stanice)
99	ČERKEZ SELIM	55	"	Zaklan u Orahovu
100	ČERKEZ MELĆA	1911	"	"
101	ČERKEZ ALIJA	52	"	"
102	ČERKEZ Aziz SULEJMAN	1940	"	"
103	ČERKEZ Aziz EJUB	1933	"	"
104	ČERKEZ SALKO	65.g.	"	"
105	ČERKEZ AZIZA	60.g.	"	"
106	ČEČO (majka Hamida) PAŠA	68	19. II. 1942.	Izgorila u Žikovcima
107	ČELIK UZEIR	35	XII/41.	Zaklan
108	ČENGIĆ HUSEIN-HUSO	36	"	Vezan za glavu i mošnje i zaklan od Đorđa Lugonjića na Drini
109	ČAUŠEVIĆ Ejub SULEJMAN		VIII/42	SELO GAGARIĆI, zaklali četn. Gojka Krezovića
110	ČANKUŠIĆ MAŠO		XII. 1941.	POTPEĆ, zaklali na Godijenu, četnici Danila Hadži Vukovića
111	ČAUŠ MEHO		"	VIKOČ, zaklan na mostu u Vikoču
112	ČORBO KASIM		"	MJEŠAJI, zaklan u Mješajima
113	ČORBO SALKO		"	"
114	ČORBO MEHO		"	"
115	ČORBO ZADA		"	"
116	ČORBO MUJO		"	"
117	ČELIK Jusuf SULEJMAN	1930	"	Zaklali četnici ispod Čelikova polja na Drini
118	ČELIK Ramo ALIJA	1894	"	Zaklali četnici na mostu u Šćepan Polju
119	ČELIK Alija AZIZ	1919	"	Zaklao četnik Vuletić Živko i bacio u Taru
120	ČELIK žena Alije	1896	"	Mučena i prebijana, skočila u Drinu u Čel.polju
121	ČELIK Alija RAŠID	1922	"	Zaklan na Drinskom Mostu
122	ČELIK Alija AVDUŠA	1924	"	"
123	ČELIK Džafer MEHO	1902	"	Zaklan u selu Lisovići i bačen sa stijene u mjestu Bijelogunje
124	ČELIK Derviš ŠERIF	1914	"	Zaklan u Pauncima
125	ČELIK Avdo MUSTAFA	1915	1945	Nestao u bjegstvu
126	ČELIK JUSUF	1882	XII. 1941.	Zaklan u Čohodar mahali
127	ČELIK AVDO	1885	"	"
128	ČELIK UZEIR	1906	"	Zaklan u Tabacima
129	ČAPRA Bečir HABIB	1913	"	Zaklan u Orahovu
130	ČAPRA UMIJA	1892	"	Zaklana u Orahovu
131	ĆOSOVIĆ Todor JANKO	1920		RADOJEVIĆI, poginuo u borbi
132	ĆOSOVIĆ Milko NEĐO	1919		"
133	ĆOSOVIĆ Ilija VUKOLA-VUKO	1914		"
134	ČUSTOVIĆ HASAN	1900	14. I. 1942.	DANIČIĆI, zaklan i bačen u ponor
135	ĆORIĆ HAMID		30. XII. 1941.	ŽILIĆI-SLATINA, ubili ga četnici bajonetom
136	ĆORIĆ BEGO		"	"

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
137	ĆORIĆ BEČIR		"	"
138	ĆORIĆ ZAJDA		"	"
139	ĆALASAN Pajo TOMO	1895	18. VI. 1943.	MRATINJE, poginuo u V. neprijat. ofanzivi
140	ĆALASAN Ilija SLAVKO	1935	"	VUČEVO, "
141	ĆALASAN Ilija BRANKO	1937	"	VUČEVO, "
142	ĆOSO HASAN		XII. 1941	POTPEĆ, zaklali četnici Danila H. Vukovića u zaseoku Brasvica
143	ĆOSO HAJRO		"	"
144	ĆOSO MUŠAN		"	"
145	ĆUSTOVIĆ HASAN		"	DANIČIĆI, zaklan i bačen u ponor
146	ĆEMO MUSTAFA		"	DANIČIĆI, ubijen u Daničićima
147	ĆEMO RAMO		"	"
148	ĆERIMAGIĆ ZLATIJA		"	MJEŠAJI, zaklana u Mješajima
149	ĆERIMAGIĆ BAŠO		"	"
150	ĆERIMAGIĆ ALEMA		"	"
151	ĆERIMAGIĆ HASAN		"	"
152	ĆERIMAGIĆ Hasan m. dijete		"	"
153	ĆERIMAGIĆ Hasan m. dijete		"	"
154	ĆERIMAGIĆ ŠAĆIR		"	"
155	ĆERIMAGIĆ DIĐA		"	"
156	ĆERIMAGIĆ ZAHIDA		"	"
157	ĆERIMAGIĆ DEVLA		"	"
158	ĆERIMAGIĆ PEMBA		"	"
159	ĆERIMAGIĆ RAMO		"	"
160	ĆERIMAGIĆ Ramo m. dijete		"	"
161	ĆERIMAGIĆ Ramo m. dijete		"	"
162	DUNDUL MUSTAFA	1875	"	Zaklan
163	DUNDUL MULIJA	1880	"	Zaklana
164	DANILOVIĆ Danilo PETAR-mornar	1910		Poginuo u borbi
165	DEDOVIĆ Hasan SMAIL	1906	VII. 1942.	RADOJEVIĆI, poginuo od č. kod Rodijelja
166	DERVIŠEVIĆ AVDO		XII. 1941.	Prvi zaklan u Foči
167	DERVIŠEVIĆ žena Avde SOFIJA		"	"
168	DUM žena FRANJE		"	Zaklana
169	DEDOVIĆ HAJDAR	1920	14. II. 1942.	DANIČIĆI, zaklan i bačen u ponor
170	DURIĆ DERVIŠ		30. XII. 1941.	ZAKMUR, zaklan na drinskom mostu u Brodu na Drini
171	DURIĆ HUSEIN-HUSO		"	"
172	DURIĆ ADEM		"	"
173	DURIĆ RASIM		"	"
174	DURIĆ HAJDAR		"	"
175	DURIĆ AHMET		"	"
176	DURIĆ MUJO		"	"
177	DURIĆ MEHO		"	"
178	DURIĆ RAMO		"	"

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
179	DURIĆ ABID		"	ZAKMOR, zaklan na mostu u Brodu na Drini
180	DURIĆ MURAT		"	"
181	DURIĆ HASIB		"	"
182	DURIĆ KASIM		"	"
183	DURIĆ HASAN		"	"
184	DURIĆ SULJO		"	"
185	DURIĆ BEĆIR		"	"
186	DURIĆ Bećir ALIJA		"	"
187	DURIĆ ŠABAN		"	"
188	DURIĆ Meho ALIJA		"	"
189	DURIĆ JUSO		"	"
190	DURIĆ EJUB		"	"
191	DRAŠKO Nikola SAVO	1908	18. VI. 1943.	RADOJEVIĆI, poginuo u V neprijat. ofanzivi
192	DRAŠKO Radovan SLOBODAN	1929	"	"
193	DRAŠKO Radovan NIKO	1932	"	"
194	DRAGOJEVIĆ Simo MARIJA	1921	"	BRDA, poginula u V. neprijat. ofanzivi
195	DEDOVIĆ HIBA	1915	XII/41	Zaklana
196	DEDOVIĆ MUHAREM	1876	"	Zaklan
197	DELIĆ ZEJNIL		I/1942	KUNOVO, zaklan i zapaljen u kući i kuća
198	DELIĆ žena Zejnila DRAGUNA		"	"
199	DELIĆ m. dijete	1 g.	"	KUNOVO, zaklali u mjestu Danci
200	DELIĆ Osman MUHAREM		10. I. 1942.	KUNOVO, zaklali četnici
201	DIVLJAN MURAT		XII/41	POTPEĆ, zaklali četnici Danila H. Vukovića na mostu u Godijenu
202	DIVLJAN ALIJA		"	"
203	DIVLJAN HASAN		"	"
204	DIKONJA HALIL		I. 42	VIKOČ, zaklali četnici na mostu u Vikoču
205	DIKONJA OMER		"	"
206	DIKONJA SALKO		"	"
207	DEDOVIĆ SALEM		"	BUDANJ, ubijen na Jahorini
208	DURGUT MUJO		"	DANIČIĆI, ubijen u Daničićima
209	DURIĆ FEHIM		"	TROŠANJ, zaklan u Trošnju
210	DURIĆ HAMID		"	"
211	DURIĆ ŠERIFA		"	"
212	DRAGIČEVIĆ MILAN			Poginuo oko Prače, Sjetline (Jahor. dobr. odred)
213	DŽANKO SALKO-SALIH	1890	XII/41	Četnici ga zaklali u kući
214	DŽONLAGIĆ Šaćir NURIJA	1914	XII. 1941.	
215	ĐOKOVIĆ Nikola-Niko PETAR-Pero	1910		MRAVLJAČA, pog. u borbi
216	ĐOREM Jovan AĆIM	1926	VI/43	BUDANJ, pogin. u borbi
217	ĐOREM Jovan MARINKO	1909	V/44	BUDANJ, pogin. u borbi
218	ĐOREM Jovan SAVO		1942	BUDANJ, poginuo u borbi kod Konjica

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
219	DŽIN EDHEM			TRNOVAČA
220	DŽIN SALKO			TRNOVAČA
221	DŽONLAGIĆ SMAIL			
222	DŽONLAGIĆ SELIM	52		
223	DŽIN HASAN	22		
224	DŽOMBA SALKO		XII/41	POTPEČ, zaklali četnici Danila H. Vukovića na mostu u Godijenu
225	DŽOMBA Salko MURAT		"	"
226	DŽOMBA Salko DŽAFER		"	"
227	DŽAFRASPAHIĆ Mušan ALMASA	1916	"	SAŠ, poginula
228	DAŽFERSPAHIĆ Jusuf MEHO	1920	"	"
229	DŽAFERSPAHIĆ Salih MUŠAN	1914	"	"
230	DŽAFERSPAHIĆ Mušan OMER	1927	"	"
231	DŽAFERSPAHIĆ Mušan SALIH	1922	"	"
232	ĐUROVIĆ MILAN			Poginuo oko Prače–Sjetline (Jahor. dobr. odred)
233	ELEZ Risto VLADO-crni	1924		MILJEVINA, pogin. u borbi
234	ELEZ DRAGO			SOKOL, ubijen od četnika
235	ELEZ LJUBO			GRAC, ubijen od četnika
236	ELEZ MILAN-MILE			Komandir Zagorske čete ubijen od četnika
237	FEJZO Omer JUSUF	1906	1942	Zarobljen i odveden u Jasenovac – ubijen
238	FEJZO Omer RABIJA	1921	1942	
239	FERHATBEGOVIĆ SAFIJA	1922	XII/41	Ubijena
240	FILIPOVIĆ ILIJA			MILJEVINA-poginuo ?
241	FILIPOVIĆ PETKO			MILJEVINA-poginuo ?
242	FILIPOVIĆ ANĐELKO	1914	18. I. 1942	Zaklan od četnika
243	FERHATOVIĆ BAJRO		30. XII. 1941.	ĐIĐEVO, zaklan na mostu u Brodu na Drini i bačen
244	FAZLIĆ MURAT		VIII. 1942.	SELO LUKE, zaklali četnici
245	FELAH (muški)		XII/1941.	POTPEČ, zaklali četnici Danila H. Vukovića na mostu u Godijenu
246	FELAH (muški)		"	"
247	FELAH (muški)		"	"
248	FERHATBEGOVIĆ AZIZ		"	VIKOČ, zaklali četnici na mostu u Vikoču
249	GAVRAN Ljupko DUŠAN	1923		RIBARI-FOČA, poginuo u borbi
250	GAGOVIĆ Vlada BRANKO	1922		Poginuo od četnika poslije rata
251	GRUBIĆ Jefto SLAVKO	1924		ŠĆEPAN POLJE, poginuo u borbi
252	GOGALIJA ALIJA	1900	1942	Ustaški logornik, poginuo od četnika
253	GIGOVIĆ VITOMIR		V/42	Poginuo u borbi
254	GABELA HASAN		1942	
255	GOGALIJA HALIM	1896	XII/41	
256	GRČO (muški)		XII/41	POTPEČ, zaklali četnici Danila H. Vukovića, na mostu u Godijenu
257	GRČO (muški)		"	"
258	GRČO (muški)		"	"

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
259	GRČO (muški)		"	"
260	GLUŠAC AHMED		"	SELO TRTOŠOKOVO, zaklan na mostu u Vikoču od čet.
261	GOLUBOVIĆ VASO			Poginuo oko Prače–Sjetline (Jahor. dobrov. odred)
262	HADŽIIBRAHIMOVIĆ Osman MEHMED	1906	XII/41	Zaklan u Čohodar mahali
263	HAJRIĆ SMAIL	1920	1942	Odbornik. Odveden u ustaš. logor (Jasenovac)
264	HADŽIALIĆ (Salih) IBRAHIM	1926	XII/41	Zaklan od četnika
265	HADŽIALIĆ Bečir ŠERIF	1890	"	Zaklan (po Raiću)
266	HADŽIALIĆ Bečir ALIJA	1894	"	Zaklan (po Raiću)
267	HADŽIALIĆ Šaćir MUSTAFA		"	Zaklan od četnika
268	HAJRIĆ HASAN	1872	1942	Pri bijegu od četnika pao s mosta u Drinu
269	HANJALIĆ Aziz HAMDIJA	1921	IV/45	Poginuo pred oslobođenje
270	HADŽIAHMETOVIĆ Hasan OMER	1912	XII/41	
271	HADŽIVUKOVIĆ Vuko BOŽIDAR BOŽO	1922	42/43	Poginuo u borbi
272	HADŽIVUKOVIĆ Ljubo SLOBODAN	1918		Odveden u logor-ubijen
273	HADŽIMEŠIĆ Smail RAŠID	1924	42/43	Poginuo u borbi-partizan.
275	HENDA ZEHRA			Ubijena od četnika
276	HADŽIMUSIĆ HAMID		XII/41	Zaklan u Ćurevu
277	HADŽIMUSIĆ ALIJA		1943	Zaklan u Bukovici
278	HODŽIĆ ILIJAS		1942.	GRDIJEVIĆI, ubijen
279	HANJALIĆ HADŽIRA		19. VIII 1942.	Zapaljena i izgorila u kući u Žikovcima
280	HATIBOVIĆ (majka Edhema)		"	"
281	HODŽIĆ KASIM	1908	XII/41	Zaklan u Ustikolini
282	HODŽIĆ SMAIL	1918	12. I. 1942.	Zaklan i bačen u ponor
283	HODŽIĆ BAJRO	1915	12. I. 1942.	"
284	HODŽIĆ ARIF	1905	12. I 1942.	Zaklan i bačen u ponor
285	HADŽIAHMETOVIĆ RAŠID	1886	1943	Tučen u zatvoru od četnika, zaboravili ga ubiti. Umro od posljedica u Sar.
286	HADŽIVUKOVIĆ Dimitrije BLAŽO	1923	42/43	poginuo u borbi
287	HADŽIMUSIĆ Ibrahim ESAD	1921	42/43	Poginuo u borbi
288	HANJALIĆ Abdulah MAHMUT	1917	42	Poginuo u borbi
289	HANJALIĆ DŽAFER		1942	Odbornik, odveden u logor i ubijen (Jasenovac)
290	HASANBEGOVIĆ OSMAN		1942	"
291	HAMBO ALIJA			
292	HADŽIAHMETOVIĆ MEHO		XII/41	Zaklan
293	HADŽIAHMETOVIĆ Ahmet SAFET			
294	HADŽIAHMETOVIĆ KASIM			
295	HANJALIĆ Uzeir OSMAN	1916	XII/41	Ubijen od četnika
296	HANJALIĆ Avdage NURA		XII/41	"
297	HANJALIĆ Avdage ASIMA		XII/41	"

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
298	HAJDAREVIĆ BAJRO		XII/41	IFSAR-SLATINA, ubijen od Bojka Krezovića
299	HADŽIMURATOVIĆ MUHAREM	1908	XII/41	Ubijen od četnika
300	HADŽIMURATOVIĆ AZIZ	1909	"	Ubijen od četnika
301	HADŽIMUSIĆ UZEIR	1906	"	"
302	HODŽIĆ REŠAD REŠO		6. I 1942	KUNOVO, zaklan u njivi Doca od četnika
303	HODŽIĆ MEHO		"	"
304	HODŽIĆ AVDIJA		"	"
305	HODŽIĆ HAJDAR		"	"
306	HODŽIĆ ADEM		"	"
307	HODŽIĆ HUSO		"	"
308	HADŽIMEŠIĆ BAHRA		VIII/42	HUMSKO, zaklao je četnik Stanojević
309	HADŽIMEŠIĆ (majka Bahre)		"	"
310	HODŽIĆ (žena Džafera) MUŠA		28.XII 1941.	TOHOLJI kod Zavaita, četnici iz Zavaita, svezali za drvo i spalili sa slamom
311	HAFISKADIĆ Hasan RAŠID	1920	1945.	Poginuo u Sarajevu
312	HANJALIĆ Edhem MUSTAFA	1915	XII/41	Krila ga Kata Ćuskić u Daničićima, a zatim zaklan od četnika
313	HANJALIĆ UZEIR	1895	XII/41	Ubijen od četnika
314	HANJALIĆ Mehmed IBRO	1905	"	Ubijen od četnika
315	HANJALIĆ Mehmed SALKO		"	Ubijen od četnika
316	HANJALIĆ Husein LATIF		"	Ubijen od četnika
317	HRNJEVIĆ ABDULAH-Avdo		"	Ubijen od četnika
318	HANJALIĆ HUSEIN-HUSO	1889	"	"
319	HASANEFENDIĆ HAMIDA	1918	"	Silovao Nikola Kalabić a zatim zaklao
320	HADŽIMEŠIĆ HASAN	1891	"	Zaklan u Slatini
321	HADŽIMEŠIĆ Hasan SALKO	1916	"	Zaklan u Slatini
322	HADŽIMEŠIĆ Hasan SAFET	1919	"	"
323	HADŽIĆ MAHMUT		XII/41	Zaklan u Zubovićima sa Lojama
324	HENDA HASAN		"	Zaklan od četnika
325	HADŽIMUSIĆ JUSUF		XII/41	"
326	HADŽIMUSIĆ IZET		"	"
327	HADŽIMUSIĆ AZIZ		"	"
328	HARTMAN (radio kod Varde)		"	"
329	HADŽIMEŠIĆ MURAT		"	POTPEČ, zaklan na Godijenu od četnika Danila H. Vukovića
330	HERENDA MUSTAJBEG		"	ZUPČIĆI, zaklan na mostu u Vikoču
331	HERENDA Mustafa AHMO		"	"
332	HADŽIĆ (žena Mušana) FATIMA		,II/43	MELJENI-PAPRATNO, četnici je usmrtili u bakraču sa vatrom
333	HANJALIĆ SULEJMAN		41/42	BUDANJ, četnici ubili na Jahorini
334	HANJALIĆ AVDO		"	"

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
335	HUSIĆ EJUB		XII/41	DANIČIĆI, zaklali četnici u Daničićima
336	HUSIĆ Ejub ABID		"	"
337	HANJALIĆ SALKO		"	"
338	HANJALIĆ Salko MUŠAN		"	"
339	HANJALIĆ EDHEM		"	"
340	HANJALIĆ Hasib SULEJMAN		"	"
341	HASANBEGOVIĆ SALIH		"	TRBUŠĆE, zaklan od četnika u Trbušću
342	HASANBEGOVIĆ SMAIL		"	"
343	HASANBEGOVIĆ žena Smaila		"	"
344	HADŽIVUKOVIĆ Milan ŽIVOJIN		1942.	Odveden u logor i ubijen (Jasenovac)
345	HAJROVIĆ FADIL	40.g.		Domobr. nadporučnik ubijen od četnika
346	HAJROVIĆ ?			Nadporučnik milicije ubijen od četnika
347	HANJALIĆ HAMID	1921	1942	DANIČIĆI, krila Ćuskić Kata, a potom nestao
348	HAŠIMBEGOVIĆ ?			Nadporučnik milicije nestao (ubijen)
349	HAVIĆ ZAHIR		1943	Hodža iz Slatine, zarobljen na Sutjesci i ubijen u Zemunu
350	HASKOVIĆ Edhem MUŠO	1935	XII/41	SELO DURICI, zaklan u potoku niže Prijeđela
351	HASKOVIĆ Edhem MULA	1936	"	"
352	HASKOVIĆ žena Edhema	1900	"	"
353	ISANOVIĆ Jusuf AZIZ	1898	"	Zaklan od četnika u masovnom klanju u Čohodar mahali
354	ISANOVIĆ HASAN	1880	"	"
355	ISANOVIĆ žena Hasana IMŠA	1895	"	"
356	ISANOVIĆ Rašid SAFET	1910	"	"
357	ISANOVIĆ Mehmed? EDHEM	1888	"	"
358	ISANOVIĆ Edhem (zeleni) MEHMED		"	" (zvani zeleni)
359	ISANOVIĆ Avdo EDHEM (crni)	1894	"	"
360	ISANOVIĆ Avdo SULEJMAN	1892	"	"
361	ISANOVIĆ Avdo HASAN	1898	"	"
362	ISANOVIĆ Avda EDHEM	1896	"	"
363	ISANOVIĆ Edhem (karpuz) JUSUF	1927	"	"
364	ISANOVIĆ Sulejman AVDO	1917	"	"
365	ISANOVIĆ Sulejman SMAIL	1920	"	"
366	IKOVIĆ Jusuf HUSEIN-HUSO	1920	1945	FILIPOVIĆI, ubijen poslije rata od odmetnika-četnika
367	INJAC MILOŠ	1909	43?	LIVNO-živio u FOČI poginuo u borbi
368	ISANOVIĆ Abid AHMED	1923	43?	Poginuo u borbi (part.)
369	ISANOVIĆ HASIB		XII/41	POTPEČ, zaklan u Godijenu od četnika Danila H. Vukovića
370	JANJIĆ Joka NEDO	1912	VI/43	BUDANJ. Poginuo u borbi od strane četnika

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
371	JANJIĆ MIHAJLO	1908		STOLAC-BUGOJNO, živio u Foči, poginuo u borbi
372	JANJIĆ Joka GAVRO	1916	VII/42	BUDANJ, poginuo kod Mostara ?
373	JANJIĆ JANKO		1942	MILJEVINA, ubijen od četnika
374	JAŠAR HASAN		XII/41	HUSEINOVIĆI-JOŠANICA Mitar Blagojević, četn. zakovao za dasku, ubio i bacio s mosta u Drinu u Foči
375	JOHUN JOZO-ALOJZ		XII/41	zaklali četnici
376	KULOSMAN EDHEM	1916	XII/41	zaklali u kući-pružili otpor
377	KULOSMAN ASIM	1917	"	"
378	KAROVIĆ Šaćir SEMA	1922	"	silovali zatim zaklali
379	KAROVIĆ (Sirbubalo) SAFIJA		1942	umrla od gladi – mučena
380	KAROVIĆ Šaćir AHMED	1918	XII/41	Zaklan od četnika u masovnom klanju u Čohodar mahali
381	KAŠMO Ibrahim HASAN	1885	19. VIII 1942	Spaljen u kući
382	KAŠMO (žena Hasana) VASVIJA	1890	"	Spaljena u kući
383	KAŠMO Hasan ZAKIRA	1920	"	"
384	KAŠMO Hasan ŠEFKIJA	1925	"	"
385	KELAVA JOSIP	1924	42/43	Poginuo u borbi
386	KRUNIĆ Vasilije SLAVKO	1924	42/43	Poginuo u borbi
387	KOSTIĆ Milovan BOŠKO	1914	"	DRAGOČAVA, poginuo u borbi
388	KUKAVICA Spasoje PETAR	1923	"	PREVILA, poginuo od četnika
389	KARAHODŽA SALKO	1920	XII/41	Poginuo od četnika
390	KAPETANOVIĆ ?		XII/41	Ubijen (po Raiću)
391	KOLOVRAT majka Drage		XII/41	Ubijena na Drinskom mostu sjekirom u Foči
392	KOLOVRAT sestra Draga		XII/41	"
393	KOVAČEVIĆ RAMO		30. XII 1941.	ĐIĐEVO, zaklan na mostu u Brodu n/D od četnika
394	KEZUNOVIĆ Đorđa VELIMIR	1900	18. VI 1943.	ĐURĐEVICA, poginuo u V. nepr.ofanzivi
395	KEZUNOVIĆ Velimir NADA	1930	18.VI 1943.	"
396	KEZUNOVIĆ Velimir MILEVA	1936	"	"
397	KEZUNOVIĆ Velimir TIHOMIR	1938	"	"
398	KOVAČEVIĆ MILUTIN	1888	"	"
399	KLINAC ISMET		VIII/42	HUMSKO, četnici zaklali u kući Mujanovića
400	KLINAC HAŠIM		"	"
401	KLINAC (žena Muradifa)		"	"
402	KULIĆ Kosta MLAĐEN	1924	42/43	VAŠADIĆI, poginuo u borbi
403	KUNARAC Radovan MILOŠ	1915	"	KRUŠČICA, poginuo u borbi
404	KRSTOVIĆ Jovan BOŽIDAR	1922	I/44	RUDICE, poginuo u borbi
405	KRUNIĆ Vukola MLAĐEN	1915	V/43	KRATINA, poginuo u borbi
406	KRAMO Bečir MEHO	1913	1942	Zarobljen, odveden u Jasenovac i ubijen
407	KRAMO BEČIR	1890	1943	Poginuo od bombardovanja u kući
408	KURSPAHIĆ Džafer FAIK	1922	42/43	Zarobljen i ubijen u Sarajevu
409	KOČOVIĆ Nikola MOMČILO	1916	1942	Ubijen prilikom četničkog puča
410	KOVAČEVIĆ LAZAR		42/43	ZAKMUR, ubijen od četnika

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
411	KRUNIĆ KRSTO		42/43	MILJEVINA, poginuo
412	KRKALIĆ SELIM			
413	KRKALIĆ OSMAN			
414	KRIVIĆ IBRAHIM		XII/41	RODOM OD KLJUČA, četnici ga ubili i spalili u baraci kod Tvrdaka
415	KRIVIĆ MEHMED		"	" (radnici)
416	KARUP rođ. Pašalić SEMA		6/II 1943	DRAGOČAVA, četnici je zaklali u kućici i spalili
417	KARUP Avdo ASIM		"	"
418	KARUP Avdo ZAHIR		"	"
419	KARUP Avdo BEJTA		"	"
420	KOVAČ HAMID		VIII/42	POTPEĆ, zaklali ga četnici
421	KULOSMAN SABIR		"	"
422	KENTRA OSMAN		"	SELO LUKE, zaklali ga četnici
423	KAROVIĆ Šaćir AHMED	1918	1943.	Masakriran, umro od gladi
424	KAROVIĆ Šaćir SEMA	1920	XII/41	Ubijena u potoku
425	KUKAVICA AHMET		"	Zaklali ga četnici
426	KUKAVICA ŠAĆIR		"	"
427	KUKAVICA BEČIR		"	"
428	KAFEDŽIĆ Edhem DŽEMIL	1918	"	"
429	KAFEDŽIĆ Edhem SULEJMAN	1920	"	"
430	KAFEDŽIĆ Edhem AZIZ	1922	"	"
431	KAŠMO Hasan SABIRA		19. VIII. 1942.	Spaljena u kući
432	KAŠMO Hasan SADIJA		"	"
433	KAFEDŽIĆ (žena Alije)		XII/41	Zaklana i bačena u ponor u Miljevini
434	KAŠMO HUSNIJA		19. VIII 1942.	Spaljen u kući
435	KAFEDŽIĆ sin Alije	3. g.	XII/41	Zaklan i bačen u ponor u Miljevini
436	KURTOVIĆ MAHMUT		1942.	IZ HUMA, zaklan u Ljuboviću
437	KRAMO Halim HUSEIN	12. g.	XII/41	Nabio ga četnik na bajonet i bacio u Drinu
438	KRŠO MUSTAFA		30/XII 1941.	ĐIĐEVO, četnici zaklali na mostu na Brodu
439	KRAMO HALIM		XII/41	Zaklao na Ćehot. mostu Đorđo Lugonjić
440	KUTALIJA JUSUF		I/42	SELO KRSTAC, zaklan na Metaljki
441	KUTALIJA AHMO		"	"
442	KOBILJAR JUSUF		XII/41	POTPEĆ, zaklali na mostu u Godijenu četnici Danila H. Vukovića
443	KOBILJAR MALINA		"	"
444	KOBILJAR DEDO		"	"
445	KOBASICA ALIJA		"	"
446	KOVAČ SMAJO		"	"
447	KOVAČ EDHEM		"	"
448	KOBILJAR IBRO		"	"
449	KRUHO AHMET		"	"
450	KRUHO Ahmet OMER		"	"
451	KRUHO BEĆIR		"	"

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
452	KRUHO ŠEMSO		"	"
453	KOVAČ HASAN		"	"
454	KOVAČ SAFET		"	"
455	KLINAC HAJRO		"	"
456	KAFEDŽIĆ ZULFO		"	"
457	KRUHO SELIM		"	"
458	KRUHO JUSO		"	"
459	KANTAR MEHO		"	VIKOČ, četnici ga zaklali na mostu u Vikoču
460	KONJO BEĆIR		"	SELO TRTOŠEVO, četnici ga zaklali na mostu u Vikoču
461	KUJUNDŽIĆ MUHAREM		"	"
462	KONJO HADŽAN		"	"
463	KRUNIĆ MILOŠ			Poginuo oko Prače-Sutjeske (Jahorin. dobr. odred)
464	KULIĆ ŽIVKO		1942	Odveden u logor i ubijen (Jasenovac)
465	LETIĆ SMAIL	1890	XII/41	Zaklan
466	LALOVIĆ Pajo NIKOLA	1920	42/43	Poginuo u borbi
467	LOJO Halim ŠERIF	1920	42/43	Poginuo u borbi. N. heroj
468	LOJO Ibrahim ZEJNIL	1895	"	Ubijen 1/2 Popadiću ?
469	LOJO LATIF		"	Nedoklan-preživio rat
470	LUČIĆ AĆIM		XII/41	IFSAR-SLATINA, zaklao ga četnik Gojko Krezović
471	LALOVIĆ RELJA		X/41	JAŽIĆI, zaklale Ustaše
472	LAMPA OMER		XII/41	POTPEĆ, zaklali četnici Danila H. Vukovića u selu Brasgica
473	LAMPA BEĆIR		"	"
474	LAMPA HAMID		XII/41	POTPEĆ, zaklali četnici Danila H. Vukovića u selu Brasgica
475	LAMPA IBRAHIM		"	"
476	LOJO RAMIZ		"	BUDANJ, zaklali ga četnici i bacili u jamu Ponor
477	LJUTOVIĆ ALIJA	1900	"	Ubili ga četnici (po Raiću)
478	MUMINOVIĆ Selim AHMED	1898	"	Zaklan od četnika u masovnom pokolju u Čohodar mahali
479	MUMINOVIĆ Ahmed sin	2 g.	"	"
480	MEMIĆ SELIM	1910	"	Zaklali ga četnici
481	MANJO IBRAHIM	1904	1942	Potpredsjednik NOO Foča odveden u logor Jasenovac i ubijen
482	MUFTIĆ Mustafa NEDŽIB	1912	XII/41	Ubijen od četnika
483	MUFTIĆ Avdage HAMID	1894	"	Predsjednik opštine Foča u NDH, ubijen (po Raiću)
484	MUFTIĆ Avdage AVDO	1900	"	Ubijen od četnika
485	MAZEPA Luka RATKO	1919		Mučen od četnika, umro odmah nakon rata 1945.
486	MANDIĆ Risto KRSTO	1924	42/43	BIOKOVO, poginuo u borbi
487	MAZEPA Luka VLADISLAVA-DISA	1925	42/43	Poginula u borbi
488	MAŠANOVIĆ STANKO	1890	42/43	CRMNICA Crna Gora, poginuo u borbi, živio u Foči
489	»MALI JEVREJ«		42/43	Pitomac dječjeg doma u Foči, poginuo u borbi

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
490	MATOVIĆ Ilija BOGDAN	1924	V/42	DANIČIĆI, poginuo u borbi na Sutjesci?
491	MILETIĆ Blagoje NIKOLA	1924	I/44	RATAJI, poginuo u borbi
492	MULABDIĆ MUSTAFA	1895	XII/41	Zaklan pored Drine
493	MULABDIĆ Mustafa sin		"	"
494	MULABDIĆ Mustafa sin		"	"
495	MAČAK AVDIJA	1900	14/I. 1942.	DANIČIĆI, zaklan i bačen u jamu Ponor
496	MAČAK Avdija LATIF	1923	"	"
497	MAČAK Alije DERVIŠ	1893	XII/41	Ubili ga četnici (po Raiću)
498	MANDŽO MUJO	1896	"	MIJAKOVIĆI, četnici ga ubili u mjestu Livade
499	MANDŽO žena Ibra HADŽIRA-DŽIRKA	1896	"	MIJAKOVIĆI, četnici je trudnu pekli na vatri
500	MANDŽO HASAN		"	MIJAKOVIĆI, četici ga pekli na vatri
501	MUMINOVIĆ Vasilije MIRO	1913	18. VI 1943	KRUŠEVO, poginuo u V. neprijatelj. ofanzivi VUČEVO,
502	MUMINOVIĆ Miro NOVO	1939	"	"
503	MUMINOVIĆ Miro ROSA	1941	"	"
504	MUMINOVIĆ Jovan GOJKO	1936	"	"
505	MUMINOVIĆ Jovan RADENKO	1938	"	VUČEVO, poginuo u V. nepr. ofanzivi
506	MUMINOVIĆ Jovan MILEVA	1919	"	MRATINJE, poginula u V. neprijatelj. ofanzivi
507	MAKSIMOVIĆ LAZAR-Lazo	1896	"	Poginuo u borbi
508	MUSIĆ Mustafa KASIM	1924	XI/44	IZBIŠNO, ubijen od četnika kod Budnja
509	MUSIĆ Redžo ISMET	1920	VIII/42	IZBIŠNO, poginuo u borbi sa četnicima
510	MAJDOV MARKO			PRIJEĐEL, ubijen od čet.
511	MARIĆ MANOJLO		1942	SLATINA, predsjednik NOO ubijen od četnika
512	MILETIĆ VOJIN		42/43	MILJEVINA, poginuo u borbi
513	MILETIĆ VLADIMIR	1903	13. X. 1941.	MILJEVINA, ubile ga ustaše
514	MANJO HASAN	1919	1945	Poginuo
515	MANJO otac Hasana	1895	XII/41	Ubili ga četnici
516	MANJO majka Hasana	1900	"	Ubili je četnici
517	MADUNIĆ LJUBO	1896	"	Četnici ga zakovali za dva balvana i otisli niz Drinu u Foči
518	MADUNIĆ žena Ljube	1900	"	Ubili je četnici
519	MUMINOVIĆ NAZA		1942	Ubijena u Čohodar mahali od četnika
520	MUFTIĆ Mustafa FEHIM	1910	XII/41	Ubijen od četnika
521	MUMINOVIĆ Simo ŽARKO	1934	VI/43	MRATINJE, poginuo u borbi u V. nepr. ofanzivi
522	MEZBUR MURADIF	1901	XII/41	Četnici ga zaklali
523	MUJANOVIĆ BEĆIR		VIII/42	HUMSKO, zaklali ga četnici Stanojević Dušana
524	MUJANOVIĆ HADŽO		"	"
525	MUJANOVIĆ OSMAN		"	"
526	MUJANOVIĆ žena Bećira EMINA		"	"

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
527	MUJANOVIĆ DERVIŠ		"	"
528	MUJANOVIĆ HAMID		"	"
529	MUJANOVIĆ HALIM		"	"
530	MUJANOVIĆ DERVIŠA		"	"
531	MUJANOVIĆ ž. dijete	3 dana	"	
532	MALINOVIĆ MULIJA		VI/43	GRDIJEVIĆI, četnici je silovali, zakovali za baraku i zapalili kod Čelebića
533	MASLO ALIJA		VIII/42	Zaklali ga četnici u selu Luke kod Godijena
534	MASLO MUHAREM		"	"
535	MASLO ABID		"	"
536	MASLO MUHAREM		"	"
537	MASLO HASIB		"	"
538	MEZBUR HUSIKA	60 g.	XII/41	Ubili ga četnici
539	MUJANOVIĆ SALKO		I/42	SELO KRSTAC, zaklali ga četnici na Metaljki
540	MUSLIĆ MEHO		XII/41	POTPEĆ, zaklali ga četnici Danila H. Vukovića na mostu u Godijenu
541	MUFTIĆ LUTVO		"	"
542	MUFTIĆ žena Lutva		"	"
543	MEHMEDSPAHIĆ HALIL		41/42	GRDIJEVIĆI, zaklan na mostu u Vikoču
544	MEHMEDSPAHIĆ HUSO		41/42	"
545	MEHMEDSPAHIĆ MURAT		"	"
546	MUSIĆ HALIL		"	VIKOČ, zaklan na mostu u Vikoču
547	MAČAK OMER		"	DANIČIĆI, zaklan i bačen u jamu Ponor
548	MAČAK MURADIF		"	"
549	MAČAK (495) AVDIJA ?		"	"
550	NUMANSPAHIĆ JUSUF	1875	XII/41	Četnici ga zaklali u Tabacima
551	NJUHOVIĆ HAJRUDIN		1945	
552	NJUHOVIĆ Uzeir NEDŽIB	1912	VIII/42	Ubili ga četnici
553	NJUHOVIĆ Uzeir VASVIJA			
554	NJUHOVIĆ Uzeir IBRAHIM	1895	"	Zaklali ga četnici pored Ćehotine iznad Foče
555	OPAT Vencel VENCEL-Veno	1918	42/43	Nestao (poginuo u borbi)
556	OSTOVIĆ NIKOLA			BALEN, ubijen od četn.
557	OMERHODŽIĆ Sabir HUSO	1896	I/42	Četnici ga zaklali
558	OMERHODŽIĆ Sabir NURIJA	1892	"	"
559	OGNJENOVIĆ Miloš NOVICA	1895	VI/43	MJEŠAJI-MRATINJE, poginuo u V. nepr. ofanz.
560	OGNJENOVIĆ Mitar ANA	1908	"	"
561	OGNJENOVIĆ Novica JEFTO	1928	"	"
562	OGNJENOVIĆ Novica NEĐO	1930	"	"
563	OGNJENOVIĆ Novica MIRKO	1934	"	"
564	OGNJENOVIĆ Novica MILADIN	1943 ?	"	"
565	OGNJENOVIĆ Novica VUKOSAVA	1932	"	"
566	OGNJENOVIĆ Mitar PETAR	1925	"	"

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
567	OGNJENOVIĆ Rajko VUKOSAVA	1925	"	"
568	OGNJENOVIĆ Vule OBRAD	1864	"	"
569	OGNJENOVIĆ Obrad SINDA		"	MILOŠEVCI, poginuo u V. nepr. ofanz.
570	PAVKOVIĆ Petar SVETO	1922	42/43	Poginuo u borbi
571	PEJOVIĆ Rade BOŽO	1919	"	BISTRICA, pog. u borbi
572	PERIĆ SIMO	1918	"	ZVORNIK-živio u Foči poginuo u borbi
573	PERIŠIĆ DUŠAN	1921		GORAŽDE. Poginuo u borbi
574	PLJEVLJAK Avda HASAN	1912	XII/41	Odveli ga na Drinu i zaklali Bedrić Boško i Lugonjić Đorđo
575	PAŠALIĆ SULEJMAN-SULJO		"	Zaklan u Gradcu
576	PAŠALIĆ žena Sulja		"	"
577	PAŠALIĆ dijete Sulja		"	"
578	PAŠALIĆ dijete Sulja		"	"
579	PAŠALIĆ dijete Sulja		"	"
580	PAŠALIĆ dijete Sulja		"	"
581	PILAV JUNUZ		I/42	
582	PILAV LATIF		I/42	
583	PANDUR MUHAREM		30/XII 1941	ĐIĐEVO, zaklan na mostu u Brodu na Drini
584	PANDUR ŠEĆO		"	"
585	PAŠALIĆ HASAN		XII/41	ŽILIĆI-SLATINA-MILIĆI zaklan na mostu u Godijenu
586	PAŠALIĆ Jusova žena AIŠA		6. II. 1943	ŽILIĆI-SLATINA-MILIĆI zaklali je četnici u kućici
587	PAŠALIĆ sestra Jusa SEMA		"	"
588	PAŠALIĆ žena Hasana MURATA		"	"
589	PAŠALIĆ sestra Jusa RASEMA		"	" bila se sklonila kod Pera Čančara
590	PAŠALIĆ Jusuf AVDO		"	ŽILIĆI-SLATINA-MILIĆI zaklali četnici u kućici
591	PAŠALIĆ Jusuf SADIK		"	"
592	PAŠALIĆ Hasan MEMIŠ		"	"
593	PAŠALIĆ Hasan ASIM		"	"
594	PILAV MURAT		XII/41	Zaklali četnici
595	PILAV JUSUF		"	POTPEČ, zaklali ga četnici Danila H. Vukovića na mostu u Godijenu
596	POTURAK Mujo RAŠID	1930	41/42	SAŠ, ubijen
597	POLOVINA HASAN		"	MILJEVINA, zaklan i bačen u jamu Ponor
598	POLOVINA BAJRO		"	"
599	POLOVINA ARIF		"	"
600	PEKAS AVDIJA		"	SELO TROŠANJ, četnici ga zaklali u selu
601	PEKAS MEHO		"	"
602	PEKAS OSMAN		"	"
603	PEKAS RAŠID		"	"
604	PEKAS Rašid dijete		"	"
605	PEKAS Rašid dijete		41/42	SELO TROŠANJ, četnici ga zaklali u selu

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
606	PEKAS HADŽIRA		"	"
607	PEKAS Hadžira dijete		"	"
608	PEKAS Hadžira dijete		"	"
609	PEKAS FATIMA		"	"
610	PEKAS DERVIŠA		"	"
611	PETROVIĆ RISTO			Poginuo oko Prače-Sjetline (Jahor. dobrovolj. odred)
612	RUSTAN Mušan MEHMED			PAPRATNO, poginuo u borbi
613	REBIĆ LJUBOMIR	1923		N. DRAGINA-VIROVITICA radio u Foči, poginuo u borbi
614	REBIĆ VELJKO	1925		"
615	RUSTANOVIĆ RAMIZ-MEDO	1925		Pitomac dječjeg doma, poginuo u borbi
616	RISTIČEVIĆ Dimitrije SIMO	1924	VII/42	MILJEVINA, poginuo u borbi
617	RADOJEVIĆ MILADIN			Komandant bataljona, poginuo u borbi
618	RAŠIDKADIĆ ASIM	30 g.	XII/41	ŽIVA RAZAPELI NA TARABE, sjekli nožem-križali, sipali solju i u najtežim mukama umro
619	RAKUN FRANJO	48 g.	"	Ubili ga četnici (po Raiću)
620	REDŽO SUBHIJA	33 g.	"	Zaklali ga četnici u Tabacima pored Drine
621	REDŽO Hasan SALKO	17	"	"
622	REPUH JUSUF	26 g.	"	OD KLJUČA, četnici ga spalili u baraci u Tvrdacima
623	RAMIĆ MEHO		"	ČELEBIĆI, četnici ga razapeli kao »Isusa« i zakovali za stablo i spalili
624	RAKUN Franje ALOJZ	17 g.	"	Ubili ga četnici
625	RAŠIDKADIĆ Šerif ŠERIF	30 g.	"	Zaklali ga četnici pored Drine u G. Polju
626	ŠARIĆ Svetozar JOVAN	1922		Poginuo u borbi
627	ŠARIĆ Svetozar MILEVA	1924		Poginula u borbi
628	ŠAROVIĆ Manojlo VELJKO	1922		JABUKA, poginuo u borbi
629	ŠEKARIĆ Novica MIROSLAV	1923		SOKOLAC, živio u Foči, poginuo u borbi
630	ŠOŠEVIĆ Mustafa ALIJA	1922		ĐIĐEVO, poginuo u borbi
631	ŠARIĆ SLAVOJKA			Ubili je četnici
632	ŠAHINPAŠIĆ HADŽIRA		XII/41	Ubili je četnici
633	ŠAHINPAŠIĆ dijete		"	"
634	ŠOP RADE			
635	ŠOP JOVAN			
636	ŠOP DOBROSAV			
637	ŠOŠEVIĆ MUSTAFA		30/XII 1941	ĐIĐEVO, četnici ga zaklali na mostu u Brodu na Drini
638	ŠOŠEVIĆ HALID		"	"
639	ŠOŠEVIĆ SMAIL		"	"
640	ŠOŠEVIĆ ASIM		"	"
641	ŠAHMAN HASAN		XII/41	IFSAR-SLATINA, zaklao Gojko Krezović
642	ŠILJAK žena h. Hasana h. DEVLA	1873	1943	Izbjegla pokolj u Čohodar mahali, pobjegla u Ustikolinu, mučena, izbjegla u Goražde gdje je umrla od gladi

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
643	ŠILJAK h. Hasan MURAT		"	"
644	ŠILJAK SMAIL		XII/41	OSANICA, četnici ga potkovali, gonili na Romaniju i tu ga zaklali (neki od Vukadina)
645	ŠUKALO ESAD	1919	1945	Ubijen kao policajac
646	ŠUKALO SAFET		XII/41	Zaklali ga četnici
647	ŠEHO OSMAN		"	POTPEĆ, zaklali ga čet. Danila H. Vukovića u zaoseosku Brasvica
648	ŠEHO HALIL		"	"
649	ŠEHO MEHMED		"	"
650	ŠEHO SALKO		"	"
651	ŠEHO ABID		"	"
652	ŠUVALIJA MUSTAJBEG		"	GODIJENO, zaklali ga četnici Danila H. Vukovića pored Ćehotine u Godijenu
653	ŠLJIVO Ibrahim HASAN	1912	41/42	SAŠ, poginuo u Sašu
654	ŠLJIVO Osman MEHO	1913	"	"
655	ŠUBO Hasan SELIM	1914	"	"
656	ŠUBO Ibrahim SELIM		"	"
657	TAFRO Mustafa NEDŽIB	1910	1942	Poginuo
658	TOMAŠEVIĆ DIMITRIJE	1916	1942	Odveden u logor (Jasenovac) i ubijen
659	TEŠEVIĆ Ilija MILORAD	1921	1945	Brajići, poginuo
660	TEŠEVIĆ Ilija VLADIMIR	1917	42/43	Brajići, poginuo u borbi
661	TRIVUN Ilija RADE	1914	"	KOZJA LUKA, poginuo u borbi
662	TRHULJ SULEJMAN	1912	XII/41	Zaklan pored Ćehotine
663	TAFRO Avdija HAJDAR	1901	"	PRIJEMET, Zaklan na Ćelovini
664	TAFRO Avdija MEHMED	1906	"	Zaklali pored Drine
665	TAFRO Hasana Budimlija (žena Hamdibega) DEVLA	32 g.	XII/41	Ubijena
666	TAFRO Mustafa JUSUF		1941	Ubijen
667	TAFRO Salih SOKO			
668	TATARAGIĆ ŠEFKIJA		XII/41	Zaklali četnici
669	TAHTO OMER		"	VIKOČ, zaklali ga četnici na mostu u Vikoču
670	TAHMAZ Ahmet ZINETA	1920	41/42	SAŠ, poginula kao borac II prolet. brigade
671	TAHMAZ Ibrahim ADEM	1927	"	SAŠ, ubijen od četnika
672	TAHMAZ Begler ALMAS	1930	"	"
673	TAHMAZ Jusuf BEČIR	1920	"	"
674	TAHMAZ Ibrahim BEGLER	1880	"	"
675	TAHMAZ Salko DERVIŠ	1905	"	"
676	TAHMAZ Džafer DŽAFER	1938	"	"
677	TAHMAZ Suljo DŽAFER	1905	"	"
678	TAHMAZ Hašim DŽAFER	1927	"	"
679	TAHMAZ Mahmut FATIMA	1918	"	"
680	TAHMAZ Murat HAŠIM	1905	"	"
681	TAHMAZ Sabit IBRAHIM	1926	"	"
682	TAHMAZ Muhamed IBRAHIM	1884	"	"
683	TAHMAZ Bečir JUSUF	1880	"	"
684	TAHMAZ Selim KANA	1910	"	"

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
685	TAHMAZ Jusuf KADRIJA	1925	"	"
686	TAHMAZ Arif MAHMUT	1910	"	"
687	TAHMAZ Bečir MAHMUT	1882	"	"
688	TAHMAZ Avdo MIRALEM	1908	"	"
689	TAHMAZ Mustafa MUJO	1905	"	"
690	TAHMAZ Džafer MULIJA	1921	"	"
691	TAHMAZ Arslan MUHAMED	1910	"	"
692	TAHMAZ Zulfo NURIJA	1906	"	"
693	TAHMAZ Meho OSMAN	1885	"	"
694	TAHMAZ Ibrahim SABIT	1885	"	"
695	TAHMAZ Muharem SALKO	1927	"	"
696	TAHMAZ Mahmut SEJDO	1926	"	"
697	TAHMAZ Arslan SULJO	1918	"	"
698	TAHMAZ Selim SULJO	1905	"	"
699	TAHMAZ Muhamed ZARFA	1930	"	"
700	TAHIRBEGOVIĆ Ferhat MEMIŠ	1898	"	"
701	TAHIRBEGOVIĆ Bečir MEVLA	1900	"	"
702	TAHIRBEGOVIĆ Osman OSMAN	1932	"	"
703	TERZIĆ JAKUB		41/42	DANIČIĆI, ubijen u Daničićima
704	VEHABOVIĆ MEHMED	1896	XII/41	Zaklan u masovnom pokolju u Čohodar mahali
705	VUKOVIĆ GAVRO	1890	1943	Predsjedn. G.N.O.O. u Foči
706	VISOCKI Albert ALEKSANDAR	1923	42/43	Poginuo u borbi
707	VARGOVIĆ Stjepan ANTON–TONČI	1922	"	OKUČANI, živio u Foči, poginuo u borbi
708	VARGOVIĆ Stjepan LJERKA	1924	"	JASTREBARSKO, živjela u Foči, poginula u borbi
709	VISOCKI Albert BORISLAV	1926	"	Poginuo u borbi
710	VARGOVIĆ Kate STJEPAN–STIPE	1899		GRADINA-VIROVITICA, živio i radio u Foči
711	VREĆO KOSTA	1912		SLATINA, umro u borbi od tifusa
712	VRAČAR Živko MILUTIN	1884	V/43	BEZUJE–ŠAVNIK, živio u Vučevu, poginuo u V. neprij. ofanzivi
713	VUKADIN BRANKO			MILJEVINA-poginuo
714	VEHABOVIĆ ADEM			
715	VUJIČIĆ Marko ANĐA	1918	VI/43	MARKOVAC, poginuo u V neprij. ofanzivi
716	VUJIČIĆ Mikaila BRANKA	1921	"	MJEŠAJE, poginuo u V. neprij. ofanzivi
717	VUJIČIĆ Mikaila SLAVOJKA	1933	"	"
718	VUJIČIĆ Mikaila JOVANKA	1935	"	"
719	VUJIČIĆ Mikaila NIKOLA	1937	"	"
720	VUKOVIĆ Krsto JOVANKA	1934	"	VUČEVO "
721	VUKOVIĆ Kosta DUNJA	1888	"	BEZUJA "
722	VUKOVIĆ Šula MILENKA	1920	"	"
723	VERUM Mile RADE	1875	"	MRATINJE "
724	VERUM Radovan LJUBICA	1934	"	VUČEVO, "
725	VERUM Nedeljko STANA	1923	"	KRUŠEVO, "

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
726	VERUM Nedeljko STOJA	1942	"	VUČEVO, "
727	VUKOVIĆ Vule RADA	1935	"	MRATINJE, "
728	VUKOVIĆ Vule ŠUKA	1937	"	"
729	VUKOVIĆ Vule RADOVAN	1939	"	"
730	VEIZ OMER		XII/41	POTPEĆ, zaklali ga četnici Danila H. Vukovića u zaseoku Brasvica
731	ZEKOVIĆ Pero MLADEN	1902	42/43	MIRJANOVIĆI, teško ranjen, umro poslije rata
732	ZULFIKARPAŠIĆ Sulejman MUHAMED	1895	XII/41	Četnici ga zaklali
733	ZUNDŽA OSMAN		I/42	PRIBIŠCI, oderali kožu, sipali sol, i tako umro
734	ZEČEVIĆ muž Jagode		1942	Odvele ustaše u logor i ubijen
735	ZAGORAC BRANKO	1920	1942	Odveden u logor (Jasenovac) i ubijen
736	ZULFIKARPAŠIĆ Muhamed SULEJMAN	1924	5. V. 1945	Poginuo u Sevnici kao partizan
737	ŽDRALE GOJA		X/41	JAŽIĆI, zaklale ustaše u Jažićima
738	ŽDRALE SAVA		"	"
739	ŽDRALE RISTA		"	"
740	ŽDRALE JELKA		"	"
741	ŽDRALE MARKO		"	"
742	ŽDRALE RISTO		"	"
743	ŽDRALE Slavko (djeca)		"	"
744	ŽDRALE Slavko VASILIJA	do 1 g.	"	"
745	SELIMOVIĆ AZIZ	1878	XII/41	Zaklali ga četnici u Slatini
746	SELIMOVIĆ žena Smaila		"	
747	SIMOVIĆ Đuro GLIGOR	1922		BRUSNI
748	SPAHO-TAFRO Šerif FATIMA	1922	42/43	MILJEVINA, poginula u borbi
749	STANKOVIĆ Vukan BRANKO	1923	VI/42	BUDANJ, poginuo u borbi
750	STEVANOVIĆ Ilija RADE	1917	42/43	ZVORNIK, živio i radio u Foči, poginuo u borbi
751	STOJANOVIĆ Nikola MILORAD	1926	42/43	ŠTOVIĆ, poginuo u borbi
752	SEKULOVIĆ DRAGAN			ZAVAIT, ubijen od četnika
753	STANKOVIĆ JOSIF			MILJEVINA, poginuo
754	SMREKIĆ UROŠ	1896	1942	Odbornik NOO, odveden u logor i ubijen
755	SELIMOVIĆ Rašid LATIF	1907		
756	SARAČ MUSTAFA	1885	XII/41	Četnici ga zapalili kod spomenika na Pazarištu
757	SMAJOVIĆ MUJO		"	
758	STANKOVIĆ VUKAN		VI/41	Donji BUDANJ, odvele ustaše u logor
759	SELMANOVIĆ		XII/41	SUDAC, četnici ga ubili (po Raiću)
760	SELMANOVIĆ		XII/41	PRISTAV, četnici ga ubili (po Raiću)
761	SOFTIĆ AVDO		30/XII. 1941	ĐIĐEVO, četnici ga zaklali na mostu u Brodu
762	SALKOVIĆ HAJRO		3. I. 1942	ŽILIĆI-SLATINA, zaklali ga četnici Stojanović, Puketa i Ivanović

Red. br.	PREZIME očevo ime i IME	Godina rođenja starost	Nestao, poginuo, godine	PRIMJEDBA
763	SADIKOVIĆ ALIJA		1944	HUMSKO, zaklan od četnika Stanojević Dušana
764	SRNA HAKIJA	1897		
765	SARAČ Mustafe sin			
766	SOMUN ASIM		I/42	SELO SOMUNI, četnici ga zaklali na Metaljki
767	SOMUN AVDIJA		"	"
768	SOMUN OSMAN		"	"
769	SOMUN HILMO		"	"
770	SOMUN SAFET		"	"
771	SOMUN ENVER		"	"
772	SOMUN EDHEM		"	"
773	SOMUN SELIM		"	"
774	SOMUN MEHO		"	"
775	SOMUN DERVIŠ		"	"
776	SOMUN ŠAČIR		"	"
777	SOMUN HADŽAN		"	"
778	SOMUN SEJDO		"	"
779	SOMUN MURAT		"	"
780	SOMUN JUSO		"	"
781	SOMUN SALKO		"	"
782	SMAJKAN MEHO		XII/41	POTPEČ, zaklali ga četnici Danila H. Vukovića na mostu u Godijenu
783	SMAJKAN MURAT		"	"
784	SMAJKAN HAJRO		"	Isjekli ga četnici na drinskom mostu u Foči
785	SMAJKAN ŠAHIN		"	POTPEČ, zaklali ga četnici Danila H. Vukovića na mostu u Godijenu
786	SMAJKAN HALIL		"	"
787	SMAJKAN LATIF		"	"
788	SADIKOVIĆ KASIM		"	VIKOČ, četnici ga zaklali na mostu u Vikoču
789	SUBAŠIĆ Rasim HASAN	1922	"	SAŠ, ubijen od strane četnika
790	SPAHO ATIF		"	BUDANJ, četnici ga ubili u štali Polovine Bajra
791	SPAHO BEČIR		41/42	BUDANJ, četnici ga ubili na Jahorini u bjegu
792	SPAHO MUJO		"	"
793	SPAHO OMER		"	"
794	SILAJDŽIĆ LATIF		"	"
795	SPAHO DURMO		"	DANIČIĆI, četnici ga ubili u Daničićima
796	SPAHO AHMED		"	"
797	SPAHO SALKO		"	"
798	SAVIĆ SPASOJE		"	Poginuo oko Prače-Sjetline (Jahorin dobr. odred)
799	SIMOVIĆ VASO		"	"
800	SKOKIĆ PREDRAG		1942	Odveden u logor i ubijen

Pored na najzvjerskiji način ubijenih od strane četnika, masakriranih, zlostavljanih, silovanih i zaklanih Muslimana i ostalih patriota, masovnim likvidiranjem življa u Foči i okolini, pobijene su i brojne cijele porodice, mnoge grupe i pojedinci, čiji se podaci možda neće nikada saznati.

Tako su četnici zaklali na Velečevu 45–50 ROMA (cigana čergaša) koji su tu živjeli i ponešto radili (kalaisali bakreno posuđe), i o njihovim imenima nema drugih ličnih podataka.

U potjeri za skrivenim Muslimanima, četnici su koncem 1941. i početkom 1942. godine pronalazili zbjegove Muslimana, žena, djece i staraca i uglavnom sve na samo njima svojstven način poubijali. Tako su tada likvidirali:

1) U selu Kosman .... 23 osobe
2) U selu Marinkovićima .... 25 osoba
3) U selu Prijedel.................... 28 osoba
4) U selu Humić i Igoče .... 36 osoba
5) U selu Ćurevo .... 25 osoba
6) U selu Šabićima .... 38 osoba
7) U selu Mrkaljima .... 18 osoba

8) U kanjonu Hrčavke 25/XII. 1941. zaklali su i bacili u vatru 15 osoba, dok ih je 10 uspjelo pobjeći.

9) Od 21 – 25. decembra 1941. godine pobjeglo je iz doline Sutjeske preko 500 Muslimana pred pokoljem od strane četnika. U snijежnoj vijavici na Gornjim Barama i Dobrom Polju umrlo je oko 50 žrtava, a na strmim liticama Jabučkih stijena, provalijama i točilima stradalo je još oko 250 Muslimana – žitelja Sutjeske.

10) U selu Popov Most četnici – Slijepčevići iz sela Prijedel, zatekli su u kući majku Vreve Hasana i Šerifa sa njihovom i drugom djecom iz sela. U ključalu vodu u kazan, uzimali su jedno po jedno dijete za noge i glavom gurali u ključalu vodu, dok im oči nisu iscurile i tako su u najtežim mukama i umirali. Prema saznanju i pričanju radi se o umoru na takav način 10–15 osoba.

11) U selu Mješaje, četnici su koncem decembra 1941. godine ubili oko 40 Muslimana, žena i djece. Djevojku Ćerimagić Zlatiju su silovali, a zatim joj odsjekli vaginu, dojke, ruke i isjekli je na komade.

12) U Perovićima su ubijali ljude motikom u glavu, žene silovali i zatim i njih ubijali motikom.

13) U selu Mrkalji kod Sutjeske klali su narod – Muslimane redom, ali nisu dobro preklali djevojčicu Puzo Mejru, koja se kasnije izvukla ispod leševa i pobjegla. Sada živi u selu Ljubina u Sutjesci, a udata je za Poljaković Sulejmana (Sulja).

14) U selu Trbušću, decembra 1941. godine četnici su poklali još desetak Muslimana.

15) U selu Durići patriota Vasilije Jovović iz Šadića, oteo je od četnika Hajru, kćerku Edhema Haskovića, spasio joj život, odveo je kući u Šadiće, čuvao je cijelo vrijeme rata. Ona danas živi u Foči sa porodicom.

16) Trifun Pljevaljčić spasio je od klanja u Godijenu radnika Kamenić Mehmeda iz Kladnja. Poslije rata Kamenić je pričao o strahotama klanja, jauka i kuknjave žrtava Muslimana.

17) Iz sela Brusana, domaći četnici poklali su i bacili u rijeku 11 muškaraca – Muslimana.

18) Koncem 1941. i početkom 1942. godine, domaći četnici su zaklali oko 20 Muslimana porodice Delić, na mostu u Vikoču, inače stanovnike Vikoča.

19) Februara 1943. godine domaći četnici su zaklali i spalili ostatak Muslimana, žena, djece i staraca – 24 osobe u jednom mlinu ispod mosta u Vikoču.

20) Početkom 1943. godine, četnici su zaklali i spalili 40 Muslimana iz Gornjeg i Donjeg Papratna u kući Muje Ahmića.

21) Iz Zabrđa kod Vikoča, četnici su natjerali Kopriva Ejuba, da bos gazi po vatri na ognjištu, a kada im je dao sve dukate (zlato) pustili su ga.

22) Početkom februara 1942. godine, četnici su presreli u Dragočavi 30 Muslimana, poklali na mostu u Dragočavi i bacili u Ćehotinu. Pokolj je jedina izbjegla Komar Nura iz Donjeg Papratna.

23) U Dragočavi su četnici koncem 1941. i početkom 1942. godine likvidirali – klanjem – nekoliko porodica. Tada su likvidirali i dvije porodice Hurića, od kojih više niko ne postoji.

24) Pri pokušaju bjekstva iz Foče i okoline za Sarajevo, četnici su koncem 1941. i početkom 1942. godine poklali veću grupu Muslimana na Jahorini. Njihov broj nije nikada ustanovljen.

25) Koncem 1941. i početkom 1942. godine, četnici su pored navedenih, pobili ili zaklali u Daničićima još mnogo Muslimana. Klanje su vršili isključivo domaći četnici, četnički štab je bio u kući Veljka Zekovića u Miljevini.

26) Koncem decembra 1941. godine, četnici su pohvatali u Gornjem Kamenu i Susješnu grupu od 43 cigana (Roma) – čergaša iz Velečeva, opljačkali im zlato, a zatim poklali. Jedan ciganin iz te grupe uspio je pobjeći u Sarajevo, i to je pričao Pašu Isanoviću.

27) U dolini Ćureva (sada Sutjeska), četnici su opljačkali i spalili sva (22) muslimanska sela i na zvjerski način pobili preko 200 Muslimana. Za taj masovni pokolj okrivljeno je 9 nacionalista (Srba i Crno-

goraca), koji su za ta zvjerstva po završetku rata osuđeni na vremenske kazne.

28) Značajno je istaći da niko od Srba i Crnogoraca u dolini Sutjeske nije stradao od strane Muslimana, što mi je i lično pričala Vitka Kezunović, pa se je čak i najpovoljnije izražavala o svojim komšijama Muslimanima.

29) Po Luki Božoviću, ustaše su odvele i ubile 69 Srba (Fočanska partizanska Republika).

30) Po pričanju, mještana sreza fočanskog, kojima se može vjerovati, Radovan Blagojević i Jela, kod kojih je bila smještena Engleska misija (vojna), prijavili su (isporučili) ih četnicima u Čelebiću, koji su ih zatim opljačkali i poklali u selu Grdijevićima. Radovan i Jela su roditelji zloglasnog četnika Borivoja Blagojevića.

31) U Zubovićima su četnici pohvatali desetak Muslimana porodice Lojo i poklali ih.

32) U kući Nurije Omerhodžića u Foči, četnici su uhvatili grupu od desetak Muslimana, odveli ih na drinski most i poklali.

33) 9 članova muslimanske porodice Mandžo u Mijakovićima kod Foče, pohvatali su četnici i zaklali (po nekim spalili u kući).

34) Oko 50 osoba iz porodica: Kezunović, Vujičić, Ognjević, Muminović, Bebić, Čalasan i dr. sve Srbi, pohvatali ih Nijemci u zbjegu i strijeljali oko Popova Mosta.

35) U selu Kunovu – Čelebići, četnici spalili u kućama 80-tak Muslimana.

36) U selu Pribišću, pobijeno 6 domaćinstava, od kojih niko nije preživio rat i dočekao slobodu.

37) Trako Alija, Trako Suljo, Delić Alija, Zec Bečir i drugi, dali otpor četnicima iz kuće (kule) porodice Traka. Partizani ih oslobodili 17/II. 1942. godine, kako je opisao Čedomir Minderović u knjizi »Za Titom«.

38) Na području Zavait – Tvrdaci – Grdijevići – Čelebići – Kunovo, četnici su spalili 380 muslimanskih kuća, a mnoge ljude poklali.
U tim selima 160 domaćinstava, pa čak i više, ostalo bez ikoga – bez nasljednika.

39) 19. VIII. 1942. godine četnici u Foči likvidirali ustaško-domobranski garnizon, masakrirali ostatak muslimanskog življa, od kojih su mnoge poklali.

40) Oktobra 1941. godine ustaše zapalile kuće u Jažićima porodica: Ždrale Vlada, Ždrale Veljka, Tepavčević Đorđa i Kovačević Boža.

41) Decembra 1941. godine četnici u selu Karauzovići uhvatili i poklali 17 Muslimana i zatrpali u vododerinu.

42) 7. II. 1943. godine u selu Karauzovići, četnici uhvatili 24 žena i djece, zaklali ih i zapalili pored kuće Karauzović Hamida.

43) 30. 12. 1941. godine, 60 četnika iz Jošanice došlo u Žiliće – Slatinu u potpomaganje tamošnjim četnicima za vršenje strašnih zlodjela.

44) U Ifsaru Srbi – mještani Lučić Milorad, Drago i Vojin, sklonili u svojoj kući Mustafu i Salka Šahmana, i tako ih spasili od pokolja.

45) U baraci kod sela Tvrdaka – Ravne njive, četnici zaklali i spalili 15 šumskih radnika Muslimana, iz drugih mjesta.

46) 5–7/II. 1943. godine četnici: Bjelogrlić Vojo, Stanojević Lekso i Sreten likvidirali muslimanski živalj oko Čajniča i Plevalja, a prije toga sve u kućama opljačkali.

VIŠEGRAD (dodatak)

Grobović (Grabović)	Šaćir	1903	1943
Grobović (Šaćira)	Bajram	1920	nestao (1941)
Grobović (Šaćira)	Jusuf	1922	1942
Grobović (Šaćira)	Sejdo	1923	1942
Grobović (Šaćira)	Hajra	1925	1942

Svega oko 3491.

Prilog 10

SPISAK

ubijenih Muslimana od strane četnika Draže Mihailovića na području opštine PLJEVLJA 1942–1944. godine

PLJEVLJA

1. BAJROVIĆ K. SAFET, rođen 1918. Pljevlja, radnik. Ubijen kod Metaljke, jula 1942.
2. BAJROVIĆ H. HASAN, rođen 1909, Pljevlja, kafedžija. Ubijen kod Rudog, aprila 1944.
3. JUNUZ S. MUHAREM, rođen 1905. Pljevlja, radnik. Strijeljan u Vidrama, kod Pljevalja, 7. marta 1943.
4. KURTOVIĆ S. IBRO, rođen 1912. Pljevlja, radnik. Strijeljan kod Metaljke, jula 1944.
5. SKORUPAN S. SMAIL, rođen 1880, Pljevlja, radnik. Strijeljan u Pljevljima 1944.
6. RIZAMULIĆ R. AVDO, rođen 1903, Pljevlja, trgovac. Ubijen 1944.
7. TAŠAK D. MEHO, rođen 1896, Pljevlja, mlinarski radnik. Ubijen u Bajovini, kod Pljevalja, marta 1943.
8. TRHULJ M. HALIM, rođen 1906, Pljevlja, radnik. Ubijen u Jugovu, maja 1942.

9. HALILBEGOVIĆ ARSLAN, rođen 1924, Pljevlja, radnik. Ubijen kod Metaljke, 21. jula 1942.
10. HADŽIOSMANOVIĆ ISMET, rođen 1906, Pljevlja, radnik. Strijeljan u Meljaku, juna 1942.
11. HADŽIHASANOVIĆ HASO, rođen 1918, Pljevlja, radnik. Ubijen u Jugovu, 1944. godine.
12. DŽANKOVIĆ A. SALKO, rođen 1922, Pljevlja, radnik. Ubijen u Vidrama, 7. marta 1943.
13. DŽIDIĆ N. NAZUF, rođen 1909, Pljevlja, radnik. Strijeljan u Pljevljima, jula 1944.
14. DŽIDIĆ REDŽO, rođen 1900, Glibaći, radnik u Pljevljima. Ubijen u Glibaćima, jula 1942.
15. DŽUKLJAN M. ŠERFO, rođen 1904, Pljevlja, radnik. Ubijen u Vidrama, 7. marta 1943.
16. ŠAKAPARA M. ZIFO, rođen 1918, Pljevlja, radnik. Ubijen u Poblaću, jula 1942.
17. ŠULOVIĆ D. AVDO, rođen 1914, Pljevlja, radnik. Ubijen u Poblaću, jula 1942.

PRENĆANI

18. BOŠKOVIĆ Š. BATO, rođen 1890, Maoče, zemljoradnik. Ubijen u Maoču, februara 1943.
19. BOŠKOVIĆ Š. RAGIB, rođen 1895, Maoče, zemljoradnik. Ubijen u Maoču, februara 1943.
20. BOŠKOVIĆ A. HAMID, rođen 1900, Maoče, zemljoradnik. Ubijen u Maoču, februara 1943.
21. REDŽOVIĆ F. RIBA, rođena 1930, Maoče, dijete. Ubijeno u Maoču, februara 1943.
22. TABAKOVIĆ B. FEKO, rođen 1910, Maoče, zemljoradnik. Ubijen u Maoču, februara 1943.

HOČEVINA

23. IMAMOVIĆ A. MITAT, rođen 1923, Tikava, zemljoradnik. Ubijen u Tikavi, februara 1943.
24. IMAMOVIĆ S. PAŠA, rođena 1895, Tikava, domaćica. Ubijena u Vidrama, februara 1943.
25. IMAMOVIĆ H. JUSUF, rođen 1928. Tikava, dijete. Ubijeno u Vidrama, februara 1943.
26. IMAMOVIĆ H. RAŠID, rođen 1930, Tikava, dijete. Ubijeno u Vidrama, februara 1943.
27. IMAMOVIĆ A. HASAN, rođen 1927. Tikava, dijete. Ubijeno u Vidrama, februara 1943.

BOLJANIĆI

28. ALETA M. LUTVO, rođen 1924, Mironići, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, februara 1943.
29. ALIMANOVIĆ S. NURA, rođena 1905, Slatina, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.
30. ALIĆ S. IMŠA, rođena 1890, Kukavice, domaćica. Ubijena u Prisoju, februara 1943.
31. ALIĆ D. ŠERIF, rođen 1900, Prisoje, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, februara 1943.
32. ALIĆ J. HAMID, rođen 1926, Prisoje, zemljoradnik. Strijeljan u Gotovuši, februara 1943.
33. ALIMANOVIĆ H. ABID, rođen 1935, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.
34. ALIMANOVIĆ S. FEHIMA, rođena 1900, Brvenica, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.
35. ALIMANOVIĆ M. ĐULA, rođena 1932, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.
36. ALIMANOVIĆ M. PAŠA, rođena 1890, Selišta, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.
37. ALIMANOVIĆ M. JUSO, rođen 1935, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.
38. ALIMANOVIĆ A. MUJO, rođen 1888, Kukavice, zemljoradnik. Ubijen u Prošću, februara 1943.
39. ALIMANOVIĆ D. NAJLA, rođena 1895, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.
40. ALIMANOVIĆ N. SAFIJA, rođena 1935, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.
41. ALIMANOVIĆ H. TIFA, rođena 1905, Prehari, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.
42. BAKIJA S. AJNIJA, rođena 1915, Samograd, domaćica. Ubijena u Poblaću, 1944.
43. BORIŠIĆ A. JUSO, rođen 1920. Prisoje, zemljoradnik. Strijeljan u Jugoštici, februara 1942.
44. BOŠNJO A. ARIF, rođen 1910, Jabuka, zemljoradnik. Ubijen u Jabuci, februara 1943.
45. BOŠNJO A. LATIF, rođen 1930, Jabuka, dijete. Ubijeno u Jabuci, februara 1943.
46. BOŠNJO A. MUSTAFA, rođen 1926, Jabuka, zemljoradnik. Ubijen u Jabuci, februara 1943.
47. BOŠNJO M. NAZIF, rođen 1895, Vojtina, zemljoradnik. Ubijen u Vojtini, februara 1943.
48. VLAHOVLJAK A. HASAN, rođen 1895, Zaselje, zemljoradnik. Ubijen u Glisnici, avgusta 1943.

49. VLAHOVLJAK J. JUSUF, rođen 1930, Jabuka, dijete. Ubijeno u Jabuci, februara 1943.
50. VLAHOVLJAK M. TAHIR, rođen 1922. Kotorac, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, februara 1943.
51. VLAHOVLJAK S. MEHO, rođen 1898, Kotorac, zemljoradnik. Ubijen u Kotorcu, februara 1943.
52. VLAHOVLJAK M. NAJLA, rođena 1928, Kotorac, dijete. Ubijeno u Kotorcu, februara 1943.
53. VUKAS H. OSMO, rođen 1908, Kukavice, zemljoradnik. Ubijen u Kukavicama, februara 1943.
54. VRANJ M. IBRO, rođen 1890, Jabuka, zemljoradnik. Ubijen u Jabuci, februara 1943.
55. VINARIĆ U. FERAT, rođen 1870, Glisnica, zemljoradnik. Ubijen u Glisnici, februara 1943.
56. VRPČIĆ O. TAHIR, rođen 1875, Pižuri, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, februara 1943.
57. GADŽO H. KASIM, rođen 1900, Pižuri, zemljoradnik. Ubijen u Kozujama, februara 1943.
58. GOGALIĆ A. HASNIJA, rođena 1924, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.
59. GOGALIĆ B. ZEĆIR, rođen 1940, Jabuka, dijete. Ubijeno u Boljanićima, februara 1943.
60. GOGALIĆ B. MUHAREM, rođen 1939, Jabuka, dijete. Ubijeno u Boljanićima, februara 1943.
61. GOGALIĆ F. HASNIJA, rođena 1922, Gradac, domaćica. Ubijena u jabuci, februara 1943.
62. GOGALIĆ B. MURAT, rođen 1936, Jabuka, dijete. Ubijeno u Jabuci, februara 1943.
63. GOGALIĆ A. MUNIB, rođen 1939, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
64. GOGALIĆ I. FEHIM, rođen 1923, Gradac, zemljoradnik. Ubijen u Gracu, februara 1943.
65. GOGALIĆ I. SULJO, rođen 1928, Gradac, zemljoradnik. Ubijen u Gracu, februara 1943.
66. GOGALIĆ R. ZADA, rođena 1916, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.
67. GOGALIĆ A. MUNIB, rođen 1937, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
68. GOGALIĆ A. ŠEMSA, rođena 1940, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, feruara 1943.
69. GOGALIĆ I. SMAJIL, rođen 1941, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
70. GOGALIĆ D. ĐULA. rođena 1908, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

71. DELJKOVIĆ H. DŽEMA, rođena 1921, Glisnica, domaćica. Ubijena u Crnom Brdu, februara 1943.
72. DELJKOVIĆ D. MEDO, rođen 1875, Crno Brdo, zemljoradnik. Ubijen u Crnom Brdu, februara 1943.
73. DELJKOVIĆ M. NASUF, rođen 1910, Crno Brdo, zemljoradnik. Ubijen u Crnom Brdu, februara 1943.
74. DELJKOVIĆ B. ŠEVKA, rođena 1940, Crno Brdo, dijete. Ubijeno u Crnom Brdu, februara 1943.
75. DIZDAR O. ĐULA, rođena 1923, Boljanići, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.
76. DIZDAR H. VEHBIJA, rođen 1936, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
77. DIZDAR H. TIMA, rođena 1934, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
78. DIZDAR H. VEZIRA, rođena 1938, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
79. DIZDAR S. IZA, rođena 1895, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.
80. DUBČANIN M. LATIF, rođen 1900, Strahov Do, zemljoradnik. Ubijen u Strahovom Dolu, februara 1943.
81. DUBČANIN M. IBRO, rođen 1890, Strahov Do, zemljoradnik. Ubijen u Strahovom Dolu, februara 1943.
82. DURAKOVIĆ Z. VEHBIJA, rođen 1928, Dekare, dijete. Ubijeno u Poblaću, februara 1943.
83. DURAKOVIĆ O. EMINA, rođena 1880, Poblaće, domaćica. Ubijena u Poblaću, februara 1943.
84. DURAKOVIĆ H. ARIF, rođen 1890, Poblaće, zemljoradnik. Ubijen u Poblaću, februara 1943.
85. DURAKOVIĆ H. HADŽO, rođen 1900. Poblaće, zemljoradnik. Ubijen u Poblaću, februara 1943.
86. DURAKOVIĆ I. SEJFO, rođen 1910, Poblaće, zemljoradnik. Ubijen u Poblaću, februara 1943.
87. ŽIGA M. JAŠAR, rođen 1906, Gradac, zemljoradnnik. Ubijen u Gracu, februara 1943.
88. ŽIGA Z. AVDO, rođen 1903, Gradac, zemljoradnik. Ubijen u Gracu, februara 1943.
89. ŽIGA O. ZEMKA, rođena 1885, Kukavice, domaćica. Ubijena u Kukavicama, februara 1943.
90. ŽIGA Z. DŽEMA, rođena 1930, Đuli, dijete. Ubijeno u Đulima, februara 1943.
91. ŽIGA D. FATIMA, rođena 1910, Đuli, domaćica. Ubijena u Đulima, februara 1943.
92. ŽIGA G. IZA, rođena 1900, Đuli, domaćica. Ubijena u Đulima, februara 1943.

93. ŽIGA M. ŠEMSA, rođena 1908, Kukavice, domaćica. Ubijena u Đulima, februara 1943.
94. ŽIGA ŠERIFA, rođena 1911, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.
95. ŽIGA OMER, rođen 1875, Gradac, zemljoradnik. Ubijen u Gracu, februara 1943.
96. ŽIGA AJDIN, rođen 1936, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
97. IMŠIROVIĆ B. NASKO, rođen 1918, Gradac, zemljoradnik. Strijeljan u Gracu, aprila 1942.
98. IMŠIROVIĆ I. KADA, rođena 1930. Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
99. IMŠIROVIĆ I. NEDŽIB, rođen 1936. Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
100. IMŠIROVIĆ I. HANEFIJA, rođena 1932, Gradac, dijete, Ubijeno u Gracu, februara 1943.
101. IMŠIROVIĆ I. ALJA, rođena 1910, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.
102. IMŠIROVIĆ R. ZADA, rođena 1905, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.
103. IMŠIROVIĆ I. HAJRO, rođen 1938. Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
104. IMŠIROVIĆ I. JUSUF, rođen 1934. Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
105. IMŠIROVIĆ A. HUSO, rođen 1880. Gradac, zemljoradnik. Ubijen u Gracu, februara 1943.
106. IMŠIROVIĆ R. RASIM, rođen 1930. Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
107. IMŠIROVIĆ B. JUSO, rođen 1923, Gradac, zemljoradnik. Ubijen kod Priboja, februara 1943.
108. IMŠIROVIĆ M. HASIBA, rođena 1876, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.
109. ISLAMOVIĆ R. HUSO, rođen 1890, Gradac, zemljoradnik. Ubijen u Gracu, februara 1943.
110. ISLAMOVIĆ H. DŽAFER, rođen 1928, Gradac, zemljoradnik. Ubijen u Gracu, februara 1943.
111. ISLAMOVIĆ H. JUSUF, rođen 1938, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
112. ISLAMOVIĆ H. ZLATKA, rođena 1921, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.
113. ISLAMOVIĆ U. ŠAĆIR, rođen 1900, Poblaće, zemljoradnik. Ubijen u Gracu, februara 1943.
114. ISLAMOVIĆ S. ĐULA, rođena 1898, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

115. JOHA A. ALIJA, rođen 1885, Kotorac, zemljoradnik. Ubijen u Kovaču, februara 1943.

116. JOHA A. MUJO, rođen 1921, Kotorac, zemljoradnik. Ubijen u Kovaču, februara 1943.

117. JONUZ M. SADIK, rođen 1905, Boljanići, zemljoradnik. Strijeljan u Ustiprači, februara 1943.

118. JONUZ S. RAMIZ, rođen 1934, Boljanići, dijete. Ubijeno u Boljanićima, februara 1943.

119. JONUZ S. JUSUF, rođen 1936, Boljanići, dijete. Ubijeno u Boljanićima, februara 1943.

120. KADIĆ M. MURAT, rođen 1919, Bjeloševina, zemljoradnik. Ubijen u Bjeloševini, februara 1943.

121. KADIĆ A. MEHO, rođen 1919, Bjeloševina, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, februara 1943.

122. KADIĆ Š. MUJO, rođen 1923, Strahov Do, zemljoradnik. Ubijen u Strahovom Dolu, februara 1943.

123. KADIĆ A. LATIFA, rođena 1900, Bjeloševina, domaćica. Ubijena u Strahovom Dolu, februara 1943.

124. KADIĆ H. ALIJA, rođen 1890, Bjeloševina, zemljoradnik. Ubijen u Bjeloševini, februara 1943.

125. KALAJDŽIJA M. SULJO, rođen 1898, Boljanići, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, februara 1943.

126. KALAJDŽIJA M. MUHAREM, rođen 1900, Boljanići, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, februara 1943.

127. KALAJDŽIJA A. DŽEMAIL, rođen 1922, Boljanići, zemljoradnik. Ubijen u Pračici, juna 1942.

128. KARAKAŠ S. JUSUF, rođen 1932, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

129. KARAKAŠ S. SMAIL, rođen 1929, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

130. KARAKAŠ R. ALIJA, rođen 1932, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

131. KARAKAŠ O. MERUŠA, rođena 1906, Cerovci, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

132. KARAKAŠ I. ĐULA, rođena 1899, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

133. KARAKAŠ J. FATA, rođena 1927, Gradac. Ubijena u Gracu, februara 1943.

134. KARAKAŠ R. DERVIŠA, rođena 1923, Gradac. Ubijena u Gracu, februara 1943.

135. KARAKAŠ S. SMAILA, rođena 1932, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

136. KARAKAŠ S. NEFA, rođena 1939, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

137. KARAKAŠ S. HASO, rođen 1930, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

138. KARAKAŠ D. PAŠA, rođena 1870, Cerovci, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

139. KARAKAŠ O. MERUŠA, rođena 1911, Cerovci, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

140. KARAKAŠ S. ŠAHIN, rođen 1934, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

141. KARAKAŠ S. SUADA, rođena 1940, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

142. KARAKAŠ R. HATA, rođena 1926, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

143. KARAKAŠ S. DŽEMA, rođena 1935, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

144. KARAKAŠ B. HASNIJA, rođena 1911, Šljuke, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

145. KARAKAŠ R. MEHO, rođen 1929, Gradac, dijete, Ubijeno u Gracu, februara 1943.

146. KARAKAŠ A. ZEJNA, rođena 1907, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

147. KARLICA A. HANIFA, rođena 1890, Vojtina, domaćica. Ubijena u Vojtini, februara 1943.

148. KARLICA H. HADŽIRA, rođena 1898, Vojtina, domaćica. Ubijena u Vojtini, februara 1943.

149. KARLICA H. SULEJMAN, rođen 1938, Vojtina, dijete. Ubijeno u Vojtini, februara 1943.

150. KARLICA H. SMAJILA, rođena 1940, Vojtina, dijete. Ubijeno u Vojtini, februara 1943.

151. KARLICA M. MUHAREM, rođen 1905, Vojtina, zemljoradnik. Ubijen u Vojtini, februara 1943.

152. KELEMIŠ M. MURAT, rođen 1900, Đuli, zemljoradnik. Ubijen u Đulima, februara 1943.

153. KELEMIŠ I. DRAGIJA, rođena 1908, Đuli, domaćica. Ubijena u Đulima, februara 1943.

154. KELEMIŠ M. REDŽO, rođen 1936, Đuli, dijete. Ubijeno u Đulima, februara 1943.

155. KELEMIŠ M. ZAHIDA, rođena 1938, Đuli, dijete. Ubijeno u Đulima, februara 1943.

156. KELEMIŠ M. ARIFA, rođena 1940, Đuli, dijete. Ubijeno u Đulima, februara 1943.

157. KELEMIŠ ALIJA, rođen 1895, Đuli, zemljoradnik. Ubijen u Đulima, februara 1943.

158. KELEMIŠ T. HASIBA, rođena 1900, Đuli, domaćica. Ubijena u Đulima, februara 1943.

159. KELEMIŠ J. ŠEĆER, rođen 1930, Đuli, dijete. Ubijeno u Đulima, februara 1943.
160. KELEMIŠ J. OMER, rođen 1933, Đuli, dijete. Ubijeno u Đulima, februara 1943.
161. KELEMIŠ J. NURA, rođena 1936, Đuli, dijete. Ubijeno u Đulima, februara 1943.
162. KELEMIŠ J. RAŠID, rođen 1943, Đuli, dijete. Ubijeno u Đulima, februara 1943.
163. KELEMIŠ J. FEHIM, rođen 1938, Đuli, dijete. Ubijeno u Đulima, februara 1943.
164. KEPIĆ H. NAIL, rođen 1910. Bjeloševina, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, februara 1943.
165. KLAPUH A. SALIH, rođen 1900, Klapusi, zemljoradnik. Ubijen u Klapusima, februara 1943.
166. KLAPUH H. HAMID, rođen 1928, Klapusi, zemljoradnik. Ubijen u Klapusima, februara 1943.
167. KLAPUH H. ADEM, rođen 1930, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.
168. KLAPUH H. LATIF, rođen 1932, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.
169. KLAPUH H. MULA, rođena 1934. Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.
170. KLAPUH H. HAŠIM, rođen 1936, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.
171. KLAPUH S. TIMA, rođena 1910, Kukavice, domaćica. Ubijena u Klapusima, februara 1943.
172. KLAPUH I. VASVIJA, rođena 1928, Klapusi, domaćica. Ubijena u Klapusima, februara 1943.
173. KLAPUH I. ZIFA, rođena 1930, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.
174. KLAPUH I. ZLATIJA, rođena 1932, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.
175. KLAPUH I. TAIB, rođen 1934, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.
176. KLAPUH I. AMIR, rođen 1938, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.
177. KLAPUH S. ŠEĆER, rođen 1938, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.
178. KLAPUH Š. BIDO, rođen 1934, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.
179. KLAPUH Š. MEVLA, rođena 1938, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.
180. KLAPUH Š. DEVLA, rođena 1939, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.

181. KLAPUH Š. ESMA, rođena 1940. Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.

182. KLAPUH T. HIPKA, rođena 1900, Klapusi, domaćica. Ubijena u Klapusima, februara 1943.

183. KLAPUH S. FATIMA, rođena 1942, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.

184. KLAPUH A. ŠERIFA, rođena 1900, Kukavice, domaćica. Ubijena u Klapusima, februara 1943.

185. KLAPUH A. TIFA, rođena 1905, Mironići, domaćica. Ubijena u Klapusima, februara 1943.

186. KLAPUH A. HAŠIJA, rođena 1900, Kukavice, domaćica. Ubijena u Klapusima, februara 1943.

187. KLAPUH A. NAZA, rođena 1908, Jagodnja, domaćica. Ubijena u Klapusima, februara 1943.

188. KLAPUH S. VEJSIL, rođen 1938, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.

189. KLAPUH S. IBRO, rođen 1932. Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.

190. KLAPUH S. BIDO, rođen 1934, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.

191. KLAPUH S. JUSUF, rođen 1936, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.

192. KLAPUH R. BEJTA, rođena 1902, Klapusi, domaćica. Ubijena u Klapusima, februara 1943.

193. KLAPUH B. REDŽO, rođen 1930, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.

194. KLAPUH B. HALIL, rođen 1924, Klapusi, zemljoradnik. Ubijen u Klapusima, februara 1943.

195. KLAPUH B. ĆAMIL, rođen 1934, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.

196. KLAPUH R. SULJO, rođen 1905, Klapusi zemljoradnik. Ubijen u Klapusima, februara 1943.

197. KLAPUH S. ŠEMSA, rođena 1934, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.

198. KLAPUH S. ŠAHIJA, rođena 1936, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.

199. KLAPUH S. ISMET, rođen 1938, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.

200. KLAPUH S. VEZIRA, rođena 1940, Klapusi, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.

201. KONDO I. IBRO, rođen 1890, Zaselje, zemljoradnik. Ubijen u Zaselju, februara 1942.

202. KONDO I. SALKO, rođen 1895, Zaselje, zemljoradnik. Ubijen u Zaselju, februara 1942.

203. KONDO O. ŠUĆRO, rođen 1914, Zaselje, zemljoradnik. Ubijen u Kiseljaku, 1943.
204. KORORA A. SMAILA, rođena 1895, Prehari, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.
205. KORORA S. ŠERFAN, 1890, Kukavice, zemljoradnik. Ubijen u Prošću, februara 1943.
206. KORORA Š. HADŽIRA, rođena 1900, Prehari, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.
207. KORORA Z. KADA, rođena 1904, Kukavice, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.
208. KORORA F. DŽEMA, rođena 1934, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.
209. KORORA H. SALKO, rođen 1932, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.
210. KORORA H. NURA, rođena 1936, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.
211. KORORA H. SAFET, rođen 1938, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.
212. KORORA R. RAMIZ, rođen 1938, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.
213. KORORA R. DEDO, rođen 1932, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.
214. KORORA R. REMZO, rođen 1934, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.
215. KORORA R. SMAJO, rođen 1938, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.
216. KORORA R. MUJKAN, rođen 1940, Kukavice, dijete. Ubijeno u Kukavicama, februara 1943.
217. KORORA R. SAFIJA, rođena 1942, Kukavice, dijete. Ubijeno u Kukavicama, februara 1943.
218. KUBUR S. AIŠA, rođena 1893, Strahov Do, domaćica. Ubijena u Strahovom Dolu, februara 1943.
219. KUBUR A. ALJA, rođena 1899, Strahov Do, domaćica. Ubijena u Strahovom Dolu, februara 1943.
220. KUBUR M. SADIKA, rođena 1936, Strahov Do, dijete. Ubijeno u Strahovom Dolu, februara 1943.
221. KUBUR M. EMA, rođena 1938, Strahov Do, dijete. Ubijeno u Strahovom Dolu, februara 1943.
222. KUBUR M. SMAILA, rođena 1940. Strahov Do, dijete. Ubijeno u Strahovom Dolu, februara 1943.
223. KUBUR M. HAMDO, rođen 1942, Strahov Do, dijete. Ubijeno u Strahovom Dolu, februara 1943.
224. LUGONJA M. AHMO, rođen 1930, Vojtina, dijete. Ubijeno u Vojtini, februara 1943.

225. LJUCA A. HASKA, rođena 1890, Strahov Do, domaćica. Ubijena u Potkovaču, februara 1943.
226. LJUCA A. DERVIŠ, rođen 1934, Strahov Do, dijete. Ubijeno u Strahovom Dolu, februara 1943.
227. LJUCA M. RAMO, rođen 1923, Strahov Do, zemljoradnik. Ubijen u Potkovaču, februara 1943.
228. LJUCA M. LATIFA, rođena 1895, Strahov Do, domaćica. Ubijena u Strahovom Dolu, februara 1943.
229. LJUCA A. MUŠA, rođena 1932, Strahov Do, dijete. Ubijeno u Strahovom Dolu, februara 1943.
230. MAŠOVIĆ A. ELMASA, rođena 1943, Gradac, dijete. Ubijeno u Meljaku, februara 1943.
231. MAŠOVIĆ A. HASNIJA, rođena 1938, Gradac, dijete. Ubijeno u Meljaku, februara 1943.
232. MAŠOVIĆ A. NAZA, rođena 1900, Kotorac, domaćica. Ubijena u Meljaku, februara 1943.
233. MAŠOVIĆ A. NURA, rođena 1918, Gradac, domaćica. Ubijena u Meljaku, februara 1943.
234. MAŠOVIĆ F. JUSUF, rođen 1880, Gradac, zemljoradnik. Ubijen u Crncima, februara 1943.
235. MAŠOVIĆ M. HAMDO, rođen 1934, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
236. MAŠOVIĆ H. ZIBA, rođena 1937, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
237. MAŠOVIĆ H. FATIMA, rođena 1940, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
238. MIRAŠDŽIJA B. DRAGIJA, rođena 1895, Kukavice, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.
239. MUHOVIĆ H. HALIL, rođen 1895, Bjeloševina, zemljoradnik. Ubijen u Bjeloševini, februara 1943.
240. MUHOVIĆ H. MEDO, rođen 1910, Bjeloševina, zemljoradnik. Ubijen u Bjeloševini, februara 1943.
241. MUHOVIĆ A. HASAN, rođen 1895, Bjeloševina, zemljoradnik. Ubijen u Bjeloševini, februara 1943.
242. MUHOVIĆ H. IDRIZA, rođena 1890, Bjeloševina, domaćica. Ubijena u Bjeloševini, februara 1943.
243. MUHOVIĆ M. SEJDO, rođen 1936, Bjeloševina, dijete. Ubijeno u Bjeloševini, februara 1943.
244. MUHOVIĆ M. EMA, rođena 1934, Bjeloševina, dijete. Ubijeno u Bjeloševini, februara 1943.
245. MUHOVIĆ M. ZEĆIR, rođen 1940, Bjeloševina, dijete. Ubijeno u Bjeloševini, februara 1943.
246. NANGALIJA S. FATIMA, rođena 1934, Bjeloševina, dijete. Ubijeno u Strahovom Dolu, februara 1943.

247. NANGALIJA V. MUSTAFA, rođen 1922, Bjeloševina, zemljoradnik. Ubijen u Kamenici, juna 1942.
248. NANGALIJA S. NAZA, rođena 1901, Čotluk, domaćica. Ubijena u Strahovom Dolu, februara 1943.
249. NANGALIJA S. NURA, rođena 1939, Strahov Do, dijete. Ubijeno u Strahovom Dolu, februara 1943.
250. NANGALIJA S. TIMA, rođena 1931, Strahov Do, dijete. Ubijeno u Strahovom Dolu, februara 1943.
251. NANGALIJA S. HIDA, rođena 1939, Strahov Do, dijete. Ubijeno u Strahovom Dolu, februara 1943.
252. NANGALIJA S. AZEMINA, rođena 1928, Strahov Do, dijete. Ubijeno u Strahovom Dolu, februara 1943.
253. PIRIĆ MUŠA, rođena 1915, Strahov Do, domaćica. Ubijena u Strahovom Dolu, februara 1943.
254. PIRIĆ S. HAKIJA, rođen 1912, Strahov Do, zemljoradnik. Ubijen u Strahovom Dolu, februara 1943.
255. PIRIĆ A. SMAJO, rođen 1938, Strahov Do, dijete. Ubijeno u Strahovom Dolu, februara 1943.
256. PLAKALO I. HASAN, rođen 1875, Bajovina, zemljoradnik. Ubijen u Bajovini, februara 1943.
257. PLAKALO M. TIMA, rođena 1880, Potkovač, domaćica. Ubijena u Potkovaču, februara 1943.
258. PLAKALO R. HADŽIRA, rođena 1895, Strahov Do, domaćica. Ubijena u Strahovom Dolu, februara 1943.
259. PLAKALO R. NURA, rođena 1942, Potkovač, dijete. Ubijeno u Potkovaču, februara 1943.
260. PLAKALO M. SAFET, rođen 1936, Plakala, dijete. Ubijeno u Plakalima, februara 1943.
261. PLAKALO M. SAJIMA, rođena 1938, Plakala, dijete. Ubijeno u Plakalima, februara 1943.
262. PLAKALO NANKIJA, rođena 1910, Madžari, domaćica. Ubijena u Plakalima, februara 1943.
263. PLAKALO H. ZADA, rođena 1875, Bajovina, domaćica. Ubijena u Plakalima, februara 1943.
264. POBRIĆ M. UMIJA, rođena 1905, Meljak, domaćica. Ubijena u Jabuci, februara 1943.
265. POBRIĆ B. MUMIN, rođen 1900, Mostar, zemljoradnik. Ubijen u Jabuci, februara 1943.
266. POPOVIĆ N. NURKO, rođen 1930, Bukovica, dijete. Ubijeno u Klapusima, februara 1943.
267. POPOVIĆ M. FEHIM, rođen 1928, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Klapusima, februara 1943.
268. POPOVIĆ M. ŠERIFA, rođena 1900, Klapusi, domaćica. Ubijena u Klapusima, februara 1943.

269. PRAZINA O. MUŠAN, rođen 1909, Pižuri, zemljoradnik. Ubijen u Kozujama, februara 1943.

270. PRAZINA O. HAMID, rođen 1905, Pižuri, zemljoradnik. Ubijen u Kozujama, februara 1943.

271. PRLJAČA A. HANKIJA, rođena 1898, Strahov Do, domaćica. Ubijena u Strahovom Dolu, februara 1943.

272. PUPO D. OMER, rođen 1889, Jabuka, zemljoradnik. Ubijen u Jabuci, februara 1943.

273. PUPO D. TIFA, rođena 1927, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

274. PUPO D. ZIFA, rođena 1888, Nange, domaćica. Ubijena u Jabuci, februara 1943.

275. PUPO D. FATIMA, rođena 1923, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

276. PUCAR M. ŠERIFA, rođena 1941, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

277. PUCAR M. ZEĆIR, rođen 1936, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

278. PUCAR H. JUSUF, rođen 1937, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

279. PUCAR H. RAŠID, rođen 1938, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

280. PUCAR S. ZLATKA, rođena 1915, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

281. PUCAR M. RAŠIDA, rođena 1939, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

282. PUCAR H. OSMO, rođen 1930, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

283. PUCAR M. HAJRO, rođen 1875, Gradac, zemljoradnik. Ubijen u Gracu, februara 1943.

284. PUCAR H. NAJLA, rođena 1932, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

285. PUCAR A. NURA, rođena 1921, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

286. PUCAR M. ZIFA, rođena 1905, Šule, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

287. PUCAR H. TIFA, rođena 1930, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

288. PUCAR M. ZADA, rođena 1933, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

289. PUCAR H. HAJRIJA, rođena 1932, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

290. PUCAR H. HADŽIRA, rođena 1942, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

291. PUCAR H. HAJRIJA, rođena 1925, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.
292. PUŠKA M. NAZA, rođena 1942, Jabuka, dijete. Ubijeno u Jabuci, februara 1943.
293. PUŠKA M. DŽANKO, rođen 1910, Jabuka, zemljoradnik. Ubijen u Jabuci, februara 1943.
294. PUŠKA A. ŠERFA, rođena 1912, Kotorac, domaćica. Ubijena u Jabuci, februara 1943.
295. PUŠKA M. MASA, rođena 1939, Jabuka, dijete. Ubijeno u Jabuci, februara 1943.
296. RAMOVIĆ A. MUJO, rođen 1896, Mironići, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, februara 1943.
297. RAMOVIĆ A. ZEĆIR, rođen 1898, Mironići, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, februara 1943.
298. RAMOVIĆ S. HAMED, rođen 1933, Mironići, dijete. Ubijeno u Mironićima, februara 1943.
299. RAMOVIĆ A. MEVLA, rođena 1921, Mironići, domaćica. Ubijena u Mironićima, februara 1943.
300. RAMOVIĆ B. SMAILA, rođena 1906, Potpeć, domaćica. Ubijena u Mironićima, februara 1943.
301. SAKOVIĆ Š. TAHIR, rođen 1890, Bjeloševina, zemljoradnik. Ubijen u Bjeloševini, februara 1943.
302. SAKOVIĆ T. ŠUĆRO, rođen 1925, Bjeloševina, zemljoradnik. Ubijen u Bjeloševini, februara 1943.
303. SARIĆ M. AVDIJA, rođen 1870, Boljanići, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, februara 1943.
304. SIJAMIĆ HANEFIJA, rođen 1900, Crno Brdo, domaćica. Ubijena u Crnom Brdu, februara 1943.
305. SIJAMIĆ R. JUSUF, rođen 1940, Crno Brdo, dijete. Ubijeno u Crnom Brdu, februara 1943.
306. SIJAMIĆ M. DŽEMILA, rođena 1900, Vojtina, domaćica. Ubijena u Vojtini, februara 1943.
307. SIJAMIĆ S. ABID, rođen 1900, Vojtina, zemljoradnik. Ubijen u Vojtini, februara 1943.
308. SIJAMIĆ M. NAJLA, rođena 1909, Vojtina, domaćica. Ubijena u Vojtini, februara 1943.
309. SIJAMIĆ R. ZUMRA, rođena 1943, Crno Brdo, dijete. Ubijeno u Crnom Brdu, februara 1943.
310. SIJAMIĆ J. MUŠA, rođena 1929, Crno Brdo, dijete. Ubijeno u Crnom Brdu, februara 1943.
311. SIJAMIĆ A. HASKA, rođena 1890, Vojtina, domaćica. Ubijena u Kukavicama, februara 1943.
312. SIROVINA S. JUSO, rođen 1900, Strahov Do, zemljoradnik. Ubijen u Strahovom Dolu, februara 1943.

313. SIROVINA S. MEDO, rođen 1905, Strahov Do, zemljoradnik. Strijeljan u Strahovom Dolu, februara 1943.

314. SKORUPAN S. MALAGA, rođen 1900, Metaljka, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, januara 1942.

315. SKORUPAN S. NEDŽIB, rođen 1900, Metaljka, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, januara 1942.

316. SKORUPAN S. SMAIL, rođen 1890, Metaljka, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, januara 1942.

317. SKORUPAN S. ZEĆIR, rođen 1885, Metaljka, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, januara 1942.

318. TATAROVAC I. DRAGIJA, rođena 1910, Bukovica, domaćica. Ubijena u Boljanićima, februara 1943.

319. TATAROVAC S. FATA, rođena 1911, Kukavice, domaćica. Ubijena u Đulima, februara 1943.

320. TVICA O. HABIBA, rođena 1910, Dubac, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.

321. TUTUNDŽIĆ I. ISMET, rođen 1923, Zaselje, zemljoradnik. Ubijen u Zaselju, avgusta 1943.

322. TUTUNDŽIĆ R. JUSUF, rođen 1910, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, februara 1943.

323. HAJDAREVIĆ H. ŠERIFA, rođena 1900, Bajovina, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.

324. HAJDAREVIĆ M. MURAT, rođen 1934, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.

325. HAJDAREVIĆ M. HUSO, rođen 1936, Kukavice, dijete. Ubijeno u Kukavicama, februara 1943.

326. HAJDAREVIĆ M. SAFET, rođen 1938, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.

327. HAJDAREVIĆ A. ŠERIFA, rođena 1910, Crno Brdo, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.

328. HAJDAREVIĆ M. ESMA, rođena 1932, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.

329. HAJDAREVIĆ H. RAMIZ, rođen 1936, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.

330. HAJDAREVIĆ R. ĆAMA, rođena 1900, Prošće, domaćica. Ubijena u Kukavicama, februara 1943.

331. HAJDAREVIĆ M. MALIN, rođen 1890, Kukavice, zemljoradnik. Ubijen u Kukavicama 1943.

332. HAJDAREVIĆ H. TAHIR, rođen 1885, Kukavice, zemljoradnik. Ubijen u Prošću, februara 1943.

333. HAJDAREVIĆ H. HAJRO, rođen 1938, Kukavice, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.

334. HALAVAĆ Š. MUMIN, rođen 1912, Vojtina, zemljoradnik. Ubijen u Vojtini, februara 1943.

335. HALAVAĆ M. RAHIMA, rođena 1934, Vojtina, dijete. Ubijeno u Vojtini, februara 1943.

336. HALAVAĆ M. VEHBIJA, rođena 1913, Vojtina, domaćica. Ubijena u Vojtini, februara 1943.

337. HALAVAĆ M. ZINA, rođena 1938, Vojtina, dijete. Ubijeno u Vojtini, februara 1943.

338. HALAVAĆ R. MEVLA, rođena 1918, Vojtina, domaćica. Ubijena u Vojtini, februara 1943.

339. HALAVAĆ M. NAJLA, rođena 1912, Vojtina, domaćica. Ubijena u Vojtini, februara 1943.

340. HALAVAĆ H. KADA, rođena 1936, Vojtina, dijete. Ubijeno u Boljanićima, februara 1943.

341. HALAVAĆ O. IBRO, rođen 1900, Vojtina, zemljoradnik. Ubijen u Vojtini, februara 1943.

342. HALAVAĆ M. DERVIŠA, rođena 1924, Vojtina, domaćica. Ubijena u Vojtini, februara 1943.

343. HALAVAĆ M. BEGA, rođena 1930, Vojtina, dijete. Ubijeno u Vojtini, februara 1943.

344. HAMZIĆ S. MURAT, rođen 1900, Kovač, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, februara 1943.

345. HAMZIĆ M. SAFET, rođen 1925, Prisoje, zemljoradnik. Ubijen u Prisoju, februara 1943.

346. HADŽOVIĆ H. ŠEĆER, rođen 1927, Zaselje, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, avgusta 1943.

347. HEKALO A. MUHAREM, rođen 1900, Gradac, zemljoradnik. Ubijen u Strahovom Dolu, februara 1943.

348. HODOVIĆ I. SALKO, rođen 1890, Bulići, zemljoradnik. Ubijen u Bulićima, februara 1943.

349. HURIĆ S. HAKIJA, rođen 1900, Poblaće, zemljoradnik. Ubijen u Poblaću, februara 1943.

350. ČAUŠEVIĆ A. BEGIJA, rođena 1895, Strahov Do, domaćica. Ubijena u Strahovom Dolu, februara 1943.

351. ČAUŠEVIĆ M. MEDO, rođen 1925, Strahov Do, zemljoradnik. Ubijen u Strahovom Dolu, februara 1943.

352. ČAUŠEVIĆ M. AGAN, rođen 1926, Strahov Do, zemljoradnik. Ubijen u Strahovom Dolu, februara 1943.

353. ČAUŠEVIĆ R. MEHO, rođen 1905, Strahov Do, zemljoradnik. Ubijen u Strahovom Dolu, februara 1943.

354. ČELIK A. AJKUNA, rođena 1918, Jagodno, domaćica. Ubijena u Crnom Brdu, februara 1943.

355. ČELIK M. VEZIRA, rođena 1900, Lever Tara, domaćica. Ubijena u Crnom Brdu, februara 1943.

356. ČELIK A. FATIMA, rođena 1940, Crno Brdo, dijete. Ubijeno u Crnom Brdu, februara 1943.

357. ČELIK M. MUSTAFA, rođen 1940, Crno Brdo, dijete. Ubijeno u Crnom Brdu, februara 1943.

358. ČELIK M. HUSO, rođen 1934, Crno Brdo, dijete. Ubijeno u Crnom Brdu, februara 1943.

359. ČENGIĆ M. IZETA, rođena 1905, Kukavice, domaćica. Ubijena u Preharima, februara 1943.

360. ČENGIĆ O. MUHAREM, rođen 1930, Đuli, dijete. Ubijeno u Preharima, februara 1943.

361. ČENGIĆ O. IZETA, rođena 1938, Đuli, dijete. Ubijeno u Preharima, februara 1943.

362. ČENGIĆ H. AVDO, rođen 1938, Đuli, dijete. Ubijeno u Preharima, februara 1943.

363. ČENGIĆ H. IBRO, rođen 1936, Đuli, dijete. Ubijeno u Preharima, februara 1943.

364. ČENGIĆ H. VASVIJA, rođena 1928, Đuli, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.

365. ČENGIĆ H. HASNA, rođena 1934, Đuli, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.

366. ČENGIĆ O. MULA, rođena 1940, Đuli, dijete. Ubijeno u Preharima, februara 1943.

367. ČENGIĆ S. DRAGIJA, rođena 1900, Kukavice, domaćica. Ubijena u Preharima, februara 1943.

368. ČENGIĆ A. HAŠIMA, rođena 1890, Prošće, domaćica. Ubijena u Preharima, februara 1943.

369. ČENGIĆ M. MINA, rođena 1938, Đuli, dijete. Ubijeno u Preharima, februara 1943.

370. ČENGIĆ R. SMAILA, rođena 1900, Kukavice, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.

371. ČIZMO Š. MUJO, rođen 1933, Prošće, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.

372. ČIZMO M. ZEMKA, rođena 1886, Strahov Do, domaćica. Ubijena u Strahovom Dolu, februara 1943.

373. ČIZMO M. MUHAREM, rođen 1900, Mironići, zemljoradnik. Ubijen u Zaselju, avgusta 1943.

374. ČIZMO S. ALIJA, rođen 1875, Mironići, zemljoradnik. Ubijen u Zaselju, avgusta 1943.

375. ČIZMO M. REDŽO, rođen 1923, Mironići, zemljoradnik. Ubijen u Zaselju, februara 1943.

376. ČIZMO A. BEGA, rođena 1880, Vojtina, domaćica. Ubijena u Zaostru, februara 1943.

377. ČIZMO H. HAMID, rođen 1934, Prošće, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.

378. ČIZMO H. MEDAN, rođen 1931, Prošće, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.

379. ČIZMO Š. RAMIZ, rođen 1941, Prošće, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.

380. ČUSTO H. RAŠID, rođen 1923, Jagodnji Do, zemljoradnik. Strijeljan u Poblaću, februara 1942.

381. ČUTINA O. MUNIBA, rođena 1918, Gradajići, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.

382. ČUTINA O. LILE, rođen 1938, Prošće, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.

383. ČUTINA O. RAŠID, rođen 1910, Prošće, zemljoradnik. Ubijen u Prošću, februara 1943.

384. ČUTINA A. TAHIR, rođen 1905, Prošće, zemljoradnik. Ubijen u Prošću, februara 1943.

385. ČUTINA R. HABIBA, rođena 1910, Prošće, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.

386. ČUTINA S. OMER, rođen 1878, Prošće, zemljoradnik. Ubijen u Preharima, februara 1943.

387. ČUTINA I. UMA, rođena 1897, Prehari, domaćica. Ubijena u Preharima, februara 1943.

388. ČUTINA O. FATIMA, rođena 1923, Prehari, domaćica. Ubijena u Prošću, februara 1943.

389. ČUTINA O. RASIM, rođen 1925, Prehari, zemljoradnik. Ubijen u Prošću, februara 1943.

390. ČUTINA O. IBRO, rođen 1928, Prehari, zemljoradnik. Ubijen u Prošću, februara 1943.

391. ČUTINA O. MULA, rođena 1932, Prehari, dijete. Ubijeno u Prošću, februara 1943.

392. DŽANOVIĆ S. IBRO, rođen 1921, Prisoje, zemljoradnik. Ubijen u Kovaču, februara 1943.

393. DŽAKA A. LIMO, rođen 1910, Bjeloševina, zemljoradnik. Ubijen u Bjeloševini, februara 1943.

394. DŽANOVIĆ S. ALIJA, rođen 1900, Prisoje, zemljoradnik. Ubijen u Poblaću, februara 1942.

395. DŽAKA G. FATIMA, rođena 1920, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bjeloševini, februara 1943.

396. DŽELE M. SEJDO, rođen 1890, Mironići, zemljoradnik. Ubijen u Mironićima, februara 1943.

397. DŽELE H. NAFA, rođena 1900, Zaostro, domaćica. Ubijena u Mironićima, februara 1943.

398. DŽEHOVIĆ B. OMER, rođen 1931, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

399. DŽEHOVIĆ B. VEHBIJA, rođena 1938, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

400. DŽEHOVIĆ B. AHMO, rođen 1941, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

401. DŽEHOVIĆ M. ŠEĆA, rođena 1926, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.
402. DŽEHOVIĆ B. ZAJIM, rođen 1939, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
403. DŽEHOVIĆ M. ŠEĆA, rođena 1925, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.
404. DŽELE A. MEDAN, rođen 1910, Mironići, zemljoradnik. Ubijen u Mironićima, avgusta 1943.
405. DŽELE S. MURAT, rođen 1923, Mironići, zemljoradnik. Ubijen u Mironićima, februara 1943.
406. DŽELE S. NAZIF, rođen 1925, Mironići, zemljoradnik. Ubijen u Mironićima, februara 1943.
407. DŽELE S. HASAN, rođen 1919, Mironići, zemljoradnik. Ubijen u Mironićima, februara 1943.
408. DŽEHOVIĆ B. IZA, rođena 1929, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
409. DŽEHOVIĆ B. MULA, rođena 1929, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
410. DŽEHOVIĆ A. NURA, rođena 1918, Meljak, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.
411. DŽEHOVIĆ J. RAMIZA, rođena 1910, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.
412. DŽEHOVIĆ B. SULEJMAN, rođen 1933, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

BUKOVICA

413. ADILOVIĆ J. ŠEVALA, rođena 1930, Kovačevići, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.
414. ADILOVIĆ J. HIDA, rođena 1931, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.
415. ADILOVIĆ J. IZETA, rođena 1935, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.
416. ADILOVIĆ H. REDŽO, rođen 1880, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.
417. ADILOVIĆ S. ZAHIDA, rođena 1880, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.
418. ADILOVIĆ J. BAJRO, rođen 1940, Kovačevići, dijete. Ubijeno u Kovačevićima, februara 1943.
419. ADILOVIĆ J. ŠEFIKA, rođena 1936, Kovačevići, dijete. Ubijeno u Kovačevićima, februara 1943.
420. AVDOVIĆ R. RAŠID, rođen 1887, Gvozd, zemljoradnik. Ubijen u Gvozdu, februara 1943.
421. AJDAROVIĆ R. AVDO, rođen 1885, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

422. ALIBEGOVIĆ S. SADIK, rođen 1929, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

423. ALISPAHIĆ H. IBRAHIM, rođen 1938, Čejrenci, dijete. Ubijeno u Čejrencima, februara 1943.

424. BAVČIĆ M. ĆAMA, rođena 1884, Foča, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

425. BAVČIĆ S. NURA, rođena 1941, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

426. BAVČIĆ S. TIMA, rođena 1941, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

427. BAVČIĆ S. HAMID, rođen 1930, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

428. BAVČIĆ S. MEŠA, rođen 1940, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

429. BAVČIĆ S. FILDUZ, rođen 1890, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

430. BAVČIĆ S. EMIN, rođen 1870, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

431. BAVČIĆ A. AIŠA, rođena 1904, Bukovica, domaćica. Ubijena u Boljanićima, februara 1943.

432. BAVČIĆ R. HANKIJA, rođena 1930, Bukovica, dijete. Ubijeno u Boljanićima, februara 1943.

433. BAVČIĆ A. BEĆIR, rođen 1934, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

434. BAVČIĆ M. MEHO, rođen 1909, Planjsko, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, decembra 1941.

435. BAVČIĆ A. BAHRA, rođena 1936, Planjsko, dijete. Ubijeno u Planjskom, februara 1943.

436. BAVČIĆ A. AHMO, rođen 1900, Dužica, zemljoradnik. Ubijen u Dužicama, februara 1943.

437. BAVČIĆ M. ŠEMSO, rođen 1903, Planjsko, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, decembra 1941.

438. BAVČIĆ A. IFETA, rođena 1914, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

439. BAVČIĆ A. EMIRA, rođena 1888, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

440. BAVČIĆ M. SADIKA, rođena 1890, Rudo, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

441. BAVČIĆ M. ZIZA, rođena 1920, Rudo, domaćica, Ubijena u Bukovici, februara 1943.

442. BAVČIĆ S. MUJO, rođen 1885, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

443. BAVČIĆ E. NURA, rođena 1907, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

444. BAVČIĆ B. ASIMA, rođena 1938, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

445. BAVČIĆ B. EJUB, rođen 1941, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

446. BAVČIĆ N. IBRO, rođen 1937, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

447. BAVČIĆ Č. HANKA, rođena 1880, Bezujno, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

448. BAVČIĆ S. SULJO, rođen 1912, Planjsko, zemljoradnik. Ubijen u Krćama, 1941.

449. BAVČIĆ S. FATIMA, rođena 1935, Planjsko, dijete. Ubijeno u Planjskom, februara 1943.

450. BAVČIĆ S. SALMA, rođena 1936, Planjsko, dijete. Ubijeno u Planjskom, februara 1943.

451. BAVČIĆ S. ŠAHZA, rođena 1938, Planjsko, dijete. Ubijeno u Planjskom, februara 1943.

452. BAVČIĆ S. SELIM, rođen 1940, Planjsko, dijete. Ubijeno u Planjskom, februara 1943.

453. BAVČIĆ M. EMIRA, rođena 1870, Planjsko, domaćica. Ubijena u Planjskom, februara 1943.

454. BAŠIĆ B. DUDIJA, rođena 1860, Foča, domaćica. Ubijena u Geušima, februara 1943.

455. BAŠIĆ O. HABIBA, rođena 1917, Humsko, domaćica. Ubijena u Geušima, februara 1943.

456. BAŠIĆ R. EMINA, rođena 1910, Foča, domaćica. Ubijena u Geušima, februara 1943.

457. BAŠIĆ S. ŠAĆIRA, rođena 1910, Rujevica, domaćica. Ubijena u Rujevici, februara 1943.

458. BAŠIĆ Š. SELIMA, rođena 1935, Geuši, dijete. Ubijeno u Geušima, februara 1943.

459. BAŠIĆ B. SULEJMAN, rođen 1936, Geuši, dijete. Ubijeno februara 1943.

460. BARAK E. HALIMA, rođena 1939, Kržava, dijete. Ubijeno u Kržavi, februara 1943.

461. BEKAN R. HAJRO, rođen 1929, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovini, februara 1943.

462. BEKAN R. SELMAN, rođen 1931, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovini, februara 1943.

463. BEKAN M. MURATA, rođena 1920, Foča, domaćica. Ubijena u Hajlovini, februara 1943.

464. BEKAN S. SELIMA, rođena 1937, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovini, februara 1943.

465. BEKAN S. SELMO, rođen 1940, Gvozd, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

466. BEKAN A. ALIJA, rođen 1880, Gvozd, zemljoradnik. Ubijen u Gvozdu, februara 1943.

467. BEKAN S. ZINETA, rođena 1938, Gvozd, dijete. Ubijeno u Gvozdu, februara 1943..

468. BEKAN A. IBRO, rođen 1935, Gvozd, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

469. BEKAN M. BEGIJA, tođena 1886, Gvozd, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

470. BEKAN A. RAMO, rođen 1887, Hajlovina, zemljoradnik. Ubijen u Hajlovini, februara 1943.

471. BEŠLAGIĆ E. IZA, rođena 1939, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

472. BEŠLAGIĆ D. MUHAREM, rođen 1880, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

473. BEŠLAGIĆ E. FATIMA, rođena 1937, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

474. BEŠLAGIĆ H. NURA, rođena 1871, Čajniče, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

475. BEŠLAGIĆ H. SADIKA, rođena 1870, Ranče, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

476. BEŠLAGIĆ D. NAFA, rođena 1919, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

477. BEŠLAGIĆ H. FERID, rođen 1940, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

478. BEŠLAGIĆ A. ŠEVALA, rođena 1910, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

479. BEŠLAGIĆ S. BAKŠA, rođena 1885, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, 1942.

480. BARAK E. MEDO, rođen 1925, Kržava, zemljoradnik. Ubijen u Kržavi, februara 1943.

481. BARAK E. FEHIM, rođen 1940, Kržava, dijete. Ubijeno u Kržavi, februara 1943.

482. BARAK E. MUJO, rođen 1938, Kržava, dijete. Ubijeno u Kržavi, februara 1943.

483. BARAK E. HANKIJA, rođena 1915, Kržava, domaćica. Ubijena u Kržavi, februara 1943.

484. BARAK M. EJUB, rođen 1922, Kržava, zemljoradnik. Ubijen u Kržavi, februara 1943.

485. BORIŠIĆ Z. MULIJA, rođena 1900, Planjsko, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

486. BORIŠIĆ R. OMER, rođen 1935, Borišići, dijete. Ubijeno u Borišićima, februara 1943.

487. BORIŠIĆ R. ZEMKO, rođen 1933, Borišići, dijete. Ubijeno u Borišićima, februara 1943.

488. BORIŠIĆ R. MEVLA, rođena 1940, Borišići, dijete. Ubijeno u Borišićima, februara 1943.

489. BRKOVIĆ A. IBRO, rođen 1879, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

490. BRKOVIĆ A. AVDO, rođen 1888, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

491. BRKOVIĆ AVDIJA, rođen 1870, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

492. BUNGUR N. SELIM, rođen 1937, Ravni, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

493. BUNGUR Š. DEDO, rođen 1918, Bunguri, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

494. BUNGUR S. ZEMA, rođena 1915, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

495. BUNGUR M. VEJSIL, rođen 1926, Bunguri, zemljoradnik. Ubijen u Bungurima, februara 1943.

496. BUNGUR S. HILMO, rođen 1915, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Pižurima, februara 1943.

497. BUNGUR M. FATIMA, rođena 1918, Kržava, domaćica. Ubijena kod Čajniča, februara 1943.

498. BUNGUR H. SULEJMAN, rođen 1940, Bunguri, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

499. BUNGUR H. ZINETA, rođena 1937, Bunguri, dijete. Ubijeno kod Čajniča, februara 1943.

500. VRANJ H. MEHMED, rođen 1930, Mrčići, dijete. Ubijeno u Mrčićima, februara 1943.

501. VRANJ H. IZET,rođen 1936, Mrčići, dijete. Ubijeno u Mrčićima, februara 1943.

502. VRANJ S. HUSO, rođen 1897, Mrčići, zemljoradnik. Ubijen u Mrčićima, februara 1943.

503. VRANJ H. KANA, rođena 1920, Mrčići, domaćica. Ubijena u Klakorini, februara 1943.

504. VRANJ O. SELIM, rođen 1910, Mrčići, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

505. VRANJ O. NURKAN, rođen 1900, Mrčići, zemljoradnik. Ubijen u Mrčićima, februara 1943.

506. VUKAS Š. OMER, rođen 1890, Prehari, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

507. VUKAS O. ZEMKA, rođena 1934, Prehari, dijete. Ubijeno u Preharima, februara 1943.

508. VUKAS O. JAKUP, rođen 1937, Prehari, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

509. GEC A. ZIZA, rođena 1933, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

510. GEC A. ALMASA, rođena 1936, Vojnići, dijete. Ubijeno u Vojnićima, februara 1943.

511. GEC A. FATIMA, rođena 1941, Vojnići, dijete. Ubijeno u Vojnićima, februara 1943.

512. GEC A. DŽEMILA, rođena 1940, Vojnići, dijete. Ubijeno u Vojnićima, februara 1943.

513. GEC P. SEJFO, rođen 1937, Mrčići, dijete. Ubijeno u Mrčićima, februara 1943.

514. GEC P. HAJRUDIN, rođen 1939, Mrčići, dijete. Ubijeno u Mrčićima, februara 1943.

515. GEC P. RABIJA, rođena 1942, Mrčići, dijete. Ubijeno u Mrčićima, februara 1943.

516. GEC A. ALIJA, rođen 1892, Vojnići, zemljoradnik. Ubijen u Glisnici, 1942.

517. DEDOVIĆ S. EMINA, rođena 1932, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovini, februara 1943.

518. DEDOVIĆ S. ZAHIDA, rođena 1934, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovini, februara 1943.

519. DEDOVIĆ O. DEDO, rođen 1919, Rujevica, zemljoradnik. Ubijen u Rujevici, februara 1943.

520. DEDOVIĆ O. SULJO, rođen 1923, Rujevica, zemljoradnik. Ubijen u Rujevici, februara 1943.

521. DEDOVIĆ O. MURATA, rođena 1914, Bukoč, domaćica. Ubijena u Hajlovini, februara 1943.

522. DEDOVIĆ M. NEZIRA, rođena 1936. Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovini, februara 1943.

523. DEDOVIĆ A. RUKIJA, rođena 1910, Budijevići, domaćica. Ubijena u Planjskom, februara 1943.

524. DOLE O. DRAGIJA, rođena 1860, Mrčići, domaćica. Ubijena u Kovačevićima, februara 1943.

525. DRKENDA H. HAJRA, rođena 1920, Madžari, domaćica. Ubijena u Madžarima, februara 1943.

526. DRKENDA H. RASIM, rođen 1942, Madžari, dijete. Ubijeno u Madžarima, februara 1943.

527. DRKENDA I. BEGIJA, rođena 1879, Foča, domaćica. Ubijena u Piperima, februara 1943.

528. DRKENDA A. AHMO, rođen 1904, Madžari, zemljoradnik. Ubijen u Piperima, februara 1943.

529. DRKENDA A. FATIMA, rođena 1889, Madžari, domaćica. Ubijena u Piperima, februara 1943.

530. DRKENDA H. MUHAREM, rođen 1870, Madžari, zemljoradnik. Ubijen u Madžarima, februara 1943.

531. DRKENDA A. HUSO, rođen 1940, Madažari, dijete. Ubijeno u Piperima, februara 1943.

532. DRKENDA A. HALIM, rođen 1920, Madžari, zemljoradnik. Ubijen u Madžarima, februara 1943.

533. DRKENDA U. HALIMA, rođena 1941, Madžari, dijete. Ubijeno u Madžarima, februara 1943.

534. ĐURGUT M. ŠERFAN, rođen 1868, Čerjenci, zemljoradnik. Ubijen u Čerjencima, februara 1943.

535. ĐOGO H. REŠO, rođen 1895, Planjsko, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

536. ĐOGO H. HAVA, rođena 1897, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

537. ĐOGO K. SALKO, rođen 1931, Romča, dijete. Ubijeno kod Čajniča, februara 1943.

538. ĐOGO K. RAMIZA, rođena 1935, Tvrdakovići. Ubijena u Ponikvama, februara 1943.

539. ŽIGA M. ŠEMSO, rođen 1880, Karaula, zemljoradnik. Ubijen u Ponikvama, februara 1943.

540. ŽIGA L. ALEMA, rođena 1886, Babići, domaćica. Ubijena u Ponikvama, februara 1943.

541. ŽIGA O. EJUB, rođen 1920, Karaula, zemljoradnik. Ubijen u Kozici, februara 1943.

542. ŽIGA R. ALMASA, rođena 1918, Medoševići, domaćica. Ubijena u Karauli, februara 1943.

543. ŽIGA A. VEIZ, rođen 1860, Raščići, zemljoradnik. Ubijen u Kukavicama, februara 1943.

544. IBRIĆ A. ALJA, rođena 1860, Selišta, domaćica. Ubijena u Selištima, februara 1943.

545. IBIĆ A. AZIZ, rođen 1933, Selišta, dijete. Ubijeno u Selištima, februara 1943.

546. IBRIĆ L. IBRO, rođen 1935, Selišta, dijete. Ubijeno u Selištima, februara 1943.

547. IBRIĆ R. ŠEFIKA, rođena 1938, Selišta, dijete. Ubijeno u Selištima, februara 1943.

548. IBRIĆ E. ŠEĆA, rođena 1870, Selišta, domaćica. Ubijena u Selištima, februara 1943.

549. IMAMOVIĆ S. AGO, rođen 1890, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

550. IMAMOVIĆ M. REŠO, rođen 1810, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Ponikvama.

551. IMAMOVIĆ S. MEHMED, rođen 1926, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

552. IMAMOVIĆ A. SMAJO, rođen 1918, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

553. JUSUFOVIĆ S. AIŠA, rođena 1865, Selišta, domaćica. Ubijena u Selištima, februara 1943.

554. JUSUFOVIĆ O. MALIN, rođen 1926, Selišta, zemljoradnik. Ubijen u Selištima, februara 1943.
555. JUSUFOVIĆ M. HASNA, rođena 1930, Selišta, dijete. Ubijeno u Selištima, februara 1943.
556. KADRIĆ S. SABIT, rođen 1909, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.
557. KADRIĆ I. HASAN, rođen 1927, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.
558. KADRIĆ S. FADLIJA, rođena 1903, Breznica, domaćica. Ubijena u Breznici, februara 1943.
559. KADRIĆ H. DŽEMO, rođen 1930, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.
560. KADRIĆ H. ŠERIF, rođen 1932, Hajlovine, dijete. Ubijeno u Hajlovinama, februara 1943.
561. KADRIĆ H. SAFET, rođen 1934, Hajlovine, dijete. Ubijeno u Hajlovinama, februara 1943.
562. KADRIĆ H. MEVLA, rođena 1942, Hajlovine, dijete. Ubijeno u Hajlovinama, februara 1943.
563. KADRIĆ I. VEZIRA, rođena 1938, Hajlovine, dijete. Ubijeno u Hajlovinama, februara 1943.
564. KADRIĆ Š. HILMO, rođen 1900, Hajlovine, zemljoradnik. Ubijen u Hajlovinama, februara 1943.
565. KAIM S. PEMBA, rođena 1909, Rujevica, domaćica. Ubijena u Goraždu, 1943.
566. KAIM A. NURA, rođena 1940, Dužice, dijete. Ubijeno u Dužicama, februara 1943.
567. KAIM A. SULJO, rođen 1870, Čerjenci, zemljoradnik. Ubijen u Čerjencima, februara 1943.
568. KAIM S. HASAN, rođen 1909, Čerjenci, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, decembra 1941.
569. KALJAČA D. RAMO, rođen 1880, Krnja Jela, zemljoradnik. Ubijen u Klakorinama, februara 1943.
570. KALJAČA R. DEDO, rođen 1930, Vukasovići, dijete. Ubijeno u Klakorinama, februara 1943.
571. KALJAČA R. ŠAHIJA, rođena 1880, Vukasovići, domaćica. Ubijena u Klakorinama, februara 1943.
572. KISELICA M. HAŠIM, rođen 1942, Hajlovine, dijete. Ubijeno u Hajlovinama, februara 1943.
573. KISELICA M. MUNIBA, rođena 1938, Hajlovine, dijete. Ubijeno u Hajovinama, februara 1943.
574. KISELICA F. ALTUNA, rođena 1900, Vikoč, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.
575. KISELICA M. MUJO, rođen 1939, Hajlovine, dijete. Ubijeno u Hajlovinama, februara 1943.

576. KISELICA M. ADEM, rođen 1937, Hajlovine, dijete. Ubijeno u Hajlovinama, februara 1943.

577. KISELICA M. SABIT, rođen 1942, Hajlovine, dijete. Ubijeno u Hajlovinama, februara 1943.

578. KLAPUH V. DUDIJA, rođena 1931, Geuši, dijete. Ubijeno u Geušima, februara 1943.

579. KLAPUH J. SEMKA, rođena 1940, Geuši, dijete. Ubijeno u Geušima, februara 1943.

580. KLAPUH J. SULEJMAN, rođen 1939, Geuši, dijete. Ubijeno u Geušima, februara 1943.

581. KLAPUH J. AZIZ, rođen 1939, Geuši, dijete. Ubijeno u Geušima, februara 1943.

582. KLAPUH S. EŠREFA, rođena 1936, Geuši, dijete. Ubijeno u Geušima, februara 1943.

583. KLAPUH J. DŽEMILA, rođena 1924, Vukoč, domaćica. Ubijena u Geušima, februara 1943.

584. KLAPUH H. JUSO, rođen 1928, Geuši, zemljoradnik. Ubijen u Geušima, februara 1943.

585. KLAPUH H. VEHBIJA, rođen 1888, Geuši, zemljoradnik. Ubijen u Geušima, februara 1943.

586. KLAPUH V. HUSO, rođen 1936, Geuši, dijete. Ubijeno u Geušima, februara 1943.

587. KLAPUH Z. ZLATIJA, rođena 1900, Klapusi, domaćica. Ubijena u Geušima, februara 1943.

588. KLAPUH I. NURA, rođena 1900, Klapusi, domaćica. Ubijena u Geušima, februara 1943.

589. KOMINLIJA V. PAŠA, rođena 1870, Komini, domaćica. Ubijena u Komini, februara 1943.

590. KOMINLIJA S. PEMBA, rođena 1875, Goražde, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

591. KOMINLIJA U. VAHIDA, rođena 1930. Komini, dijete. Ubijeno u Komini, februara 1943.

592. KOMINLIJA Đ. MUJO, rođen 1870, Komini, zemljoradnik. Ubijen u Komini, februara 1943.

593. KOŽO R. VASVIJA, rođena 1937, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

594. KOŽO I. ČELEBIJA, rođena 1930, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

595. KOŽO Š. HAJRO, rođen 1939, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

596. KOŽO I. LATIF, rođen 1936, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

597. KOŽO V. PEMBA, rođena 1875, Bukovica, zemljoradnik. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

598. KOŽO R. HASNIJA, rođena 1939, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.
599. KOŽO I. MEVLA, rođena 1933, Babići, dijete. Ubijeno u Babićima, februara 1943.
600. KOŽO S. HASNIJA, rođena 1937, Babići, dijete. Ubijeno u Babićima, februara 1943.
601. KOŽO Z. ESMA, rođena 1940, Kovačevići, dijete. Ubijeno u Kovačevićima, februara 1943.
602. KOŽO R. DŽEMILA, rođena 1910, Kovačevići, domaćica. Ubijena u Kovačevićima, februara 1943.
603. KOŽO R. SEJFO, rođen 1935, Kovačevići, dijete. Ubijeno u Kovačevićima, februara 1943.
604. KOŽO Š. HANKA, rođena 1937, Kovačevići, dijete. Ubijeno u Kovačevićima, februara 1943.
605. KRAKO A. SEVDA, rođena 1882, Selišta, domaćica. Ubijena u Selištima, februara 1943.
606. KRAKO M. BEGAN, rođen 1883, Selišta, zemljoradnik. Ubijen u Selištima, februara 1943.
607. KRŽAVA H. DŽEMILA, rođena 1929, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.
608. KRŽAVA H. SULEJMAN, rođen 1926, Moćevići zemljoradnik. Ubijen u Moćevićima, februara 1943.
609. KRŽAVA H. FATMA, rođena 1940, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.
610. KRŽAVA S. HALAN, rođen 1900, Stražica, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, 1941.
611. KRŽAVA H. DŽIJA, rođena 1936, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.
612. KRŽAVA H. MINA, rođena 1940, Moćevići dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.
613. KRŽAVA H. BEĆIR, rođen 1933, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.
614. KRUHO D. TIMA, rođena 1939, Kava, dijete. Ubijeno u Kavi, februara 1943.
615. KRUHO D. DUDA, rođena 1941, Kava, dijete. Ubijeno u Kavi, februara 1943.
616. KRUHO H. SEVDA, rođena 1890, Kava, domaćica. Ubijena u Selištima, februara 1943.
617. KRUHO D. DERVIŠA, rođena 1931, Kava, dijete. Ubijeno u Kavi, februara 1943.
618. KRUHO D. PAŠA, rođena 1938, Kava, dijete. Ubijeno u Kavi, februara 1943.
619. KRUHO D. MINA, rođena 1940, Kava, dijete. Ubijeno u Kavi, februara 1943.

620. KRUHO T. ZADA, rođena 1900, Kava, domaćica. Ubijena u Kavi, februara 1943.

621. KUJUNDŽIĆ A. DULMO, rođen 1870, Planjsko, zemljoradnik. Ubijen u Planjskom, februara 1943.

622. MOĆEVIĆ Đ. ABAZ, rođen 1914, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

623. MOĆEVIĆ Ć. MALKIJA, rođena 1900, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

624. MOĆEVIĆ H. ALIJA, rođen 1920, Bukovica, zemljoradnik. Strijeljan u Krćama, decembra 1941.

625. MOĆEVIĆ H. MULA, rođena 1940, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

626. MOĆEVIĆ B. HURIJA, rođen 1938, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

627. MOĆEVIĆ B. HIDA, rođena 1939, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

628. MOĆEVIĆ H. ETHEM, rođen 1885, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici.

629. MOĆEVIĆ H. HAJRO, rođen 1940, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

630. MOĆEVIĆ N. HALIL, rođen 1900, Bukovica, zemljoradnik. Strijeljan u Krćama, decembra 1941.

631. MOĆEVIĆ H. DERVIŠ, rođen 1940, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

632. MOĆEVIĆ D. IFETA, rođena 1919, Moćevići, domaćica. Ubijena u Klakorinama, februara 1943.

633. MOĆEVIĆ A. ZLATIJA, rođena 1942, Moćevići, dijete. Ubijeno u Klakorinama, februara 1943.

634. MOĆEVIĆ R. DUDIJA, rođena 1908, Boljanići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

635. MOĆEVIĆ D. DURMO, rođen 1910, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, decembra 1941.

636. MOĆEVIĆ D. HANKA, rođena 1929, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

637. MOĆEVIĆ U. ŠERIF, rođen 1922, Planjsko, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, decembra 1941.

638. MOĆEVIĆ A. ĐULE, rođen 1870, Planjsko, zemljoradnik. Ubijen u Planjskom, februara 1943.

639. MOĆEVIĆ H. MEHO, rođen 1940, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

640. MOĆEVIĆ Đ. ATIF, rođen 1934, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

641. MOĆEVIĆ H. ETHEM, rođen 1915, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, 1941.

642. MOĆEVIĆ H. PAŠA, rođena 1915, Moćevići, domaćica. Ubijena u Metaljci, 1941.

643. MOĆEVIĆ H. NEDŽIBA, rođena 1935, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

644. MOĆEVIĆ H. HALIMA, rođena 1928, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

645. MOĆEVIĆ H. DŽEHA, rođena 1931, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

646. MOĆEVIĆ H. FATIMA, rođena 1935, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

647. MOĆEVIĆ U. ZLATIJA, rođena 1935, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

648. MOĆEVIĆ S. ALIJA, rođen 1922, Moćevići, zemljoradnik. Strijeljan u Metaljci, decembra 1941.

649. MOĆEVIĆ S. AVDO, rođen 1931, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

650. MOĆEVIĆ S. MERA, rođena 1913, Moćević , domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

651. MOĆEVIĆ S. PEMBA, rođena 1935, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

652. MOĆEVIĆ O. SULJO, rođen 1901, Moćevići, zemljoradnik. Strijeljan u Metaljci, decembra 1941.

653. Moćević H. ARIF, rođen 1936, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

654. MOĆEVIĆ B. JUSUF, rođen 1937, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

655. MOĆEVIĆ B. SAFET, rođen 1935, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

656. MOĆEVIĆ B. NEDŽIBA, rođena 1926, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

657. MOĆEVIĆ J. NURA, rođena 1897, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

658. MOĆEVIĆ M. MUJO, rođen 1916, Stražica, zemljoradnik. Strijeljan u Metaljci, decembra 1941.

659. MOĆEVIĆ N. IBRO, rođen 1922, Moćevići, zemljoradnik. Strijeljan u Metaljci, decembra 1941.

660. MOĆEVIĆ D. HANKA, rođena 1923, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

661. MOĆEVIĆ L. DIKA, rođena 1925, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

662. MOĆEVIĆ M. RAŠIDA, rođena 1925, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

663. MOĆEVIĆ A. FATA, rođena 1912, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

664. MOĆEVIĆ A. MUNIRA, rođena 1915, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

665. MOĆEVIĆ L. LATIFA, rođena 1930, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

666. MOĆEVIĆ D. ALMASA, rođena 1940, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

667. MOĆEVIĆ J. SIMBULA, rođena 1943, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

668. MOĆEVIĆ J. AHMET, rođen 1940, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

669. MOĆEVIĆ J. HUSEIN, rođen 1939, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

670. MOĆEVIĆ A. ŠAĆIRA, rođena 1940, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

671. MOĆEVIĆ D. FEHIM, rođen 1938, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

672. MOĆEVIĆ B. ADEM, rođen 1941, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

673. MOĆEVIĆ B. BULKA, rođena 1939, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

674. MOĆEVIĆ B. EMINA, rođena 1931, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

675. MOĆEVIĆ A. FATIMA, rođena 1938, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

676. MOĆEVIĆ L. KIMETA, rođena 1938, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

677. MOĆEVIĆ E. DŽEKA, rođena 1936, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

678. MOĆEVIĆ G. PAŠA, rođena 1928, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

679. MOĆEVIĆ U. ŠEVKO, rođen 1929, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

680. MOĆEVIĆ J. NURA, rođena 1931, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

681. MOĆEVIĆ J. ZARFA, rođena 1929, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

682. MOĆEVIĆ D. ABID, rođen 1928, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

683. MOĆEVIĆ J. MEHMED, rođen 1935, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

684. MOĆEVIĆ D. HASAN, rođen 1934, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

685. MOĆEVIĆ M. NEFA, rođena 1935, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

686. MOĆEVIĆ M. OMER, rođen 1931, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

687. MOĆEVIĆ U. SULJO, rođen 1937, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

688. MOĆEVIĆ E. JUSUF, rođen 1929, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

689. MOĆEVIĆ E. HAJDAR, rođen 1934, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

690. MOĆEVIĆ U. ISMET, rođen 1932, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

691. MOĆEVIĆ M. RAŠID, rođen 1937, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

692. MOĆEVIĆ E. VASVIJA, rođena 1940, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

693. MOĆEVIĆ A. HADŽIJA, rođena 1911, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

694. MOĆEVIĆ Š. ZAJKO, rođen 1920, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, decembra 1941.

695. MOĆEVIĆ O. MULIJA, rođena 1898, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

696. MOĆEVIĆ U. ZEMKA, rođena 1910, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

697. MOĆEVIĆ M. HATIDŽA, rođena 1912, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

698. MOĆEVIĆ M. ZAJKO, rođen 1887, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Moćevićima, februara 1943.

699. MOĆEVIĆ M. MINA, rođena 1892, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

700. MOĆEVIĆ Đ. ŠEVALA, rođena 1929, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

701. MOĆEVIĆ J. HADŽIRA, rođena 1896, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

702. MOĆEVIĆ Z. IŠA, rođena 1890, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

703. MOĆEVIĆ Š. MEŠA, rođen 1915, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, decembra 1941.

704. MOĆEVIĆ O. MURAT, rođen 1910, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, decembra 1941.

705. MOĆEVIĆ M. HALIL, rođen 1891, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, decembra 1943.

706. MOĆEVIĆ J. SEVDA, rođena 1894, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

707. MOĆEVIĆ M. VEZIRA, rođena 1941, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

708. MOĆEVIĆ M. ĐUZIDA, rođena 1943, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

709. MOĆEVIĆ M. ALMASA, rođena 1924, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

710. MOĆEVIĆ M. ALMASA, rođena 1939, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

711. MOĆEVIĆ L. ZIJO, rođen 1941. Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

712. MUSIĆ S. HASAN, rođen 1939, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovini, februara 1943.

713. MUSIĆ A. EJUB, rođen 1895, Goražde, zemljoradnik. Ubijen u Madžarima, februara 1943.

714. MUSIĆ E. SAFET, rođen 1936, Vojnići, dijete. Ubijen u Vojnićima, februara 1943.

715. MUSIĆ S. DŽEMAIL, rođen 1941, Vojnići, dijete. Ubijen u Vojnićima, februara 1943.

716. MUSIĆ M. BEGIJA, rođena 1943, Vojnići, dijete. Ubijeno u Vojnićima, februara 1943.

717. MUSIĆ S. MULIJA, rođena 1935, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovini, februara 1943.

718. MUSIĆ M. ZULIJA, rođena 1920, Vikoč, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

719. MUSIĆ S. ZEMKA, rođena 1925, Hajlovina, domaćica. Ubijena u Hajlovini, februara 1943.

720. MUSIĆ M. MUNIBA, rođena 1940, Vojnići, dijete. Ubijeno u Vojnićima, februara 1943.

721. MUSIĆ M. HALIMA, rođena 1937, Vojnići, dijete. Ubijeno u Vojnićima, februara 1943.

722. MUSIĆ A. AMIR, rođen 1933, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovini, februara 1943.

723. MUSIĆ A. FEHIJA, rođena 1936, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovini, februara 1943.

724. MUSIĆ S. HAJRO, rođen 1943, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovini, februara 1943.

725. MUSIĆ S. DŽEMILA, rođena 1937, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovini, februara 1943.

726. MUSIĆ S. RAGIB, rođen 1935, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovini, februara 1943.

727. MUSIĆ S. AZEMA, rođena 1923, Hajlovina, domaćica. Ubijena u Hajlovini, februara 1943.

728. MUSIĆ S. BEGA, rođena 1903, Vikoč, domaćica. Ubijena u Hajlovini, februara 1943.

729. MEHMEDSPAHIĆ S. MEDO, rođen 1895, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

730. MEHMEDSPAHIĆ M. HASKO, rođen 1930, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

731. MEHMEDSPAHIĆ M. RUMIJA, rođena 1890, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici februara 1943.

732. NURAK N. FATA, rođena 1906, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

733. NURAK H. DŽEKA, rođena 1890, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

734. NURAK M. AJKUNA, rođena 1922, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

735. OSMANAGIĆ H. BEĆIR, rođen 1937, Planjsko, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

736. OSMANAGIĆ H. IZET, rođen 1933, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

737. OSMANAGIĆ O. ALMAS, rođen 1931, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

738. OSMANAGIĆ B. DRAGIJA, rođena 1918, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

739. OSMANAGIĆ S. HADŽIRA, rođena 1909, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

740. OSMANAGIĆ H. FATIMA, rođena 1930, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

741. OSMANAGIĆ D. IBRO, rođen 1922, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Moćevićima, februara 1943.

742. PRCO A. ABID, rođen 1925, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Kozici, decembra 1941.

743. PRCO Š. IBRO, rođen 1920, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Glisnici, februara 1943.

744. PUPO U. SMAIL, rođen 1922. Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

745. PUTEŠ M. ĆIMA, rođena 1872, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

746. RAŠČIĆ O. ZEJNA, rođena 1880, Raščići, domaćica. Ubijena u Raščićima, februara 1943.

747. RAŠČIĆ M. FAIK, rođen 1931, Raščići, dijete. Ubijeno u Raščićima, februara 1943.

748. RAŠČIĆ A. AVDO, rođen 1870, Piperi, zemljoradnik. Ubijen u Piperima, februara 1943.

749. RAŠČIĆ M. NURA, rođena 1933, Raščići, dijete. Ubijeno u Raščićima, februara 1943.

750. RAŠČIĆ M. KIMETA, rođena 1938, Raščići, dijete. Ubijeno u Raščićima, februara 1943.

751. RAŠČIĆ M. SMAJO, rođen 1935, Raščići, dijete. Ubijeno u Raščićima, februara 1943.

752. RAŠČIĆ M. SULEJMAN, rođen 1941, Raščići, dijete. Ubijeno u Raščićima, februara 1943.
753. RAŠČIĆ M. SAJMA, rođena 1910, Raščići, domaćica. Ubijena u Raščićima, februara 1943.
754. RAŠČIĆ H. BEĆIR, rođen 1929, Raščići, dijete. Ubijeno u Raščićima, februara 1943.
755. RAŠČIĆ H. ALIJA, rođen 1935, Raščići, dijete. Ubijeno u Raščićima, februara 1943.
756. RAŠČIĆ H. ZINETA, rođena 1933, Raščići, dijete. Ubijeno u Raščićima, februara 1943.
757. RAŠČIĆ H. RAŠID, rođen 1930, Raščići, dijete. Ubijeno u Raščićima, februara 1943.
758. RAŠČIĆ G. ĐULA, rođena 1902, Raščići, domaćica. Ubijena u Raščićima, februara 1943.
759. RAŠČIĆ H. HASIBA, rođena 1937, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.
760. RAŠČIĆ M. VEHBIJA, rođen 1937, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.
761. RAŠČIĆ M. KANA, rođena 1937, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.
762. RIZVANOVIĆ O. ŠERIFA, rođena 1930, Mrčići, dijete. Ubijeno u Mrčićima, februara 1943.
763. RIZVANOVIĆ S. OSMAN, rođen 1895, Mrčići, zemljoradnik. Ubijen u Mrčićima, februara 1943.
764. RIZVANOVIĆ O. ŠERIF, rođen 1935, Mrčići, dijete. Ubijeno u Mrčićima, februara 1943.
765. RIZVANOVIĆ A. ZEJNIL, rođen 1885, Mrčići, zemljoradnik. Ubijen u Mrčićima, februara 1943.
766. RIZVANOVIĆ O. AJKUNA, rođena 1933, Mrčići, dijete. Ubijeno u Mrčićima, februara 1943.
767. RIZVANOVIĆ O. DŽEMILA, rođena 1937, Mrčići, dijete. Ubijeno u Mrčićima, februara 1943.
768. RIZVANOVIĆ O. ALIJA, rođen 1940, Mrčići, dijete. Ubijeno u Mrčićima, februara 1943.
769. RIZVANOVIĆ M. OSMAN, rođen 1924, Mrčići, zemljoradnik. Ubijen u Mrčićima, februara 1943.
770. ROGO O. AZIZ, rođen 1937, Kržava, dijete. Ubijeno u Kržavi, februara 1943.
771. ROGO A. JUSO, rođen 1900, Kržava, zemljoradnik. Ubijen u Kržavi, februara 1943.
772. ROGO S. SULJO, rođen 1880, Kržava, zemljoradnik. Ubijen u Kržavi, februara 1943.
773. ROGO O. RABIJA, rođena 1921, Kržava, domaćica. Ubijena u Kržavi, februara 1943.

774. ROGO S. DŽEHVA, rođena 1890, Kržava, domaćica. Ubijena u Kržavi, februara 1943.

775. ROGO J. HASAN, rođen 1932, Kržava, dijete. Ubijeno u Kržavi, februara 1943.

776. ROGO S. MURAT, rođen 1930, Kržava, dijete. Ubijeno u Kržavi, februara 1943.

777. ROGO M. FATIMA, rođena 1920, Kržava, domaćica. Ubijena u Kržavi, februara 1943.

778. ROGO S. SELIMA, rođena 1935, Kržava, dijete. Ubijeno u Kržavi, februara 1943.

779. SADIKOVIĆ O. MUJO, rođen 1910, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

780. SADIKOVIĆ P. ĐULSA, rođena 1909, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

781. SADIKOVIĆ M. MINKA, rođena 1920, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

782. SAKOVIĆ O. SMAJO, rođen 1895, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

783. SAKOVIĆ O. ŠAĆIR, rođen 1897, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

784. SAKOVIĆ O. HAZIR, rođen 1900, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

785. STOVRAG S. SADO, rođen 1869, Vukšići, zemljoradnik. Ubijen u Vukšićima, decembra 1941.

786. STOVRAG O. DELVA, rođena 1941, Vukšići, dijete. Ubijeno u Vukšićima, februara 1943.

787. STOVRAG O. MUHAREM, rođen 1938, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

788. STOVRAG O. FEHIM, rođen 1938, Kržava, dijete. Ubijeno u Kržavi, februara 1943.

789. STOVRAG S. ISMETA, rođena 1940, Vukšići, dijete. Ubijeno u Vukšićima, februara 1943.

790. STOVRAG D. FATIMA, rođena 1939, Vukšići, dijete. Ubijeno u Vukšićima, februara 1943.

791. STOVRAG S. EMINA, rođena 1940, Vojnići, dijete. Ubijeno u Vojnićima, februara 1943.

792. STOVRAG D. ESMA, rođena 1940, Vukšići, dijete. Ubijeno u Vukšićima, februara 1943.

793. STOVRAG A. AGO, rođen 1880, Ranče, zemljoradnik. Ubijen u Ranču, februara 1943.

794. STOVRAG O. KASUM, rođen 1890, Vojnići, zemljoradnik. Ubijen u Vojnićima, februara 1943.

795. STOVRAG B. SULJO, rođen 1902. Vukšići, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, januara 1942.

796. STOVRAG S. BAJRO, rođen 1860, Vukšići, zemljoradnik. Ubijen u Vukšićima, februara 1943.

797. STOVRAG S. IMŠIR, rođen 1880, Vukšići, zemljoradnik. Ubijen u Vukšićima, februara 1943.

798 STOVRAG S. ISMET, rođen 1941, Vukšići, dijete. Ubijeno u Vukšićima, februara 1943.

799. SAKOVIĆ M. HASIBA, rođena 1910, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

800. SAKOVIĆ S. AFIFA, rođena 1930, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

801. SARAJLIĆ A. ETHEM, rođen 1910, Klakorina, zemljoradnik. Ubijen u Klakorini, februara 1943.

802. SARAJLIĆ M. ZEĆIR, rođen 1910, Klakorina, zemljoradnik. Ubijen u Klakorini, februara 1943.

803. SARAJLIĆ M. SULEJMAN, rođen 1915, Klakorina, zemljoradnik. Ubijen u Klakorini, februara 1943.

804. SARAJLIĆ M. ZIĆRO, rođen 1910, Klakorina, zemljoradnik. Ubijen u Klakorini, februara 1943.

805. SARAJLIĆ M. MUŠAN, rođen 1886, Sarajevo. Živio u Bukovici. Ubijen u Klakorinama, februara 1943.

806. SELIMOVIĆ S. OSMAN, rođen 1903, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

807. SELIMOVIĆ H. RAMIZA, rođena 1928, Meljak, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

808. TAHIROVIĆ M. HALIL, rođen 1895, Kržava, zemljoradnik. Ubijen u Kržavi, februara 1943.

809. TAHIROVIĆ M. SEVDA, rođena 1907, Vukšići, domaćica. Ubijena u Vukšićima, februara 1943.

810. TAHIROVIĆ M. HAFA, rođena 1890, Kržava, domaćica. Ubijena u Kržavi, februara 1943.

811. TAHIROVIĆ M. SMAJO, rođen 1926, Kržava, zemljoradnik. Ubijen u Kržavi, februara 1943.

812. TAHIROVIĆ T. ŠAĆIR, rođen 1880, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

813. TOPALOVIĆ Š. JUSO, rođen 1895, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

814. TOPALOVIĆ A. RAHIMA, rođena 1918, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

815. UREMOVIĆ H. ALMASA, rođena 1860, Kukavice, domaćica. Ubijena u Kovačevićima, februara 1943.

816. FAZLIĆ M. SULEJMAN, rođen 1940, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

817. FAZLIĆ A. MEHO, rođen 1910, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Moćevićima, februara 1943.

818. FAZLIĆ M. ARIF, rođen 1932, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

819. FAZLIĆ M. ALIJA, rođena 1934, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

820. FAZLIĆ M. SALKO, rođen 1936, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

821. FAZLIĆ M. NISA, rođena 1938, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

822. FOČIĆ S. MUJKAN, rođen 1930, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

823. FOČIĆ S. MEHO, rođen 1934, Gunjičići, dijete. Ubijeno u Gunjičićima, februara 1943.

824. FOČIĆ S. RAMIZ, rođen 1937, Gunjičići, dijete. Ubijeno u Gunjičićima, februara 1943.

825. FOČIĆ S. SEJDO, rođen 1888, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

826. FOČIĆ S. SALKO, rođen 1935, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

827. HAJDAREVIĆ H. HADŽO, rođen 1913, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

828. HAJDAREVIĆ K. RAMO, rođen 1900, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

829. HAJDAREVIĆ K. ZIFA, rođena 1907, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

830. HAJDAREVIĆ H. HALIL, rođen 1895, Gunjičići, zemljoradnik. Ubijen u Gunjičićima, februara 1942.

831. HAJDAREVIĆ H. OMER, rođen 1925, Selišta, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1942.

832. HAJDAREVIĆ A. AVDO, rođen 1900, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, januara 1943.

833. HAJDAREVIĆ H. HASAN, rođen 1927, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, januara 1942.

834. HAMZIĆ S. ALIJA, rođen 1937, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

835. HAMZIĆ S. HANKIJA, rođena 1940, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

836. HAMZIĆ S. MUJO, rođen 1922, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Moćevićima, februara 1943.

837. HAMZIĆ A. ZIZO, rođen 1924, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Moćevićima, februara 1943.

838. HAMZIĆ A. HAŠIM, rođen 1926, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Moćevićima, februara 1943.

839. HAMZIĆ K. SEFER, rođen 1910, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Metaljci, decembra 1941.

840. HAMZIĆ S. MEHO, rođen 1926, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Moćevićima, februara 1943.

841. HAMZIĆ S. HASNA, rođena 1930, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

842. HAMZIĆ S. ZEMKA, rođena 1934, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

843. HAMZIĆ S. SELMA, rođena 1938, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

844. HAMZIĆ A. SULJO, rođen 1915, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Moćevićima, februara 1943.

845. HAMZIĆ K. SALKO, rođen 1903, Moćevići, zemljoradnik. Ubijen u Moćevićima, februara 1943.

846. HAMZIĆ I. HANKA, rođena 1917, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

847. HAMZIĆ S. SADA, rođena 1935, Moćevići, dijete. Ubijeno u Moćevićima, februara 1943.

848. HAMZIĆ O. ZAHIDA, rođena 1875, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

849. HASOVIĆ B. RAHIMA, rođena 1915, Goražde, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

850. HASOVIĆ A. MEVLA, rođena 1939, Bojišta, dijete. Ubijeno u Bojištima, februara 1943.

851. HASOVIĆ A. FEHIM, rođen 1937, Bojišta, dijete. Ubijeno u Bojištima, februara 1943.

852. HASOVIĆ M. ZAHRA, rođena 1907, Bojišta, domaćica. Ubijena u Bojištima, februara 1943.

853. HASOVIĆ M. SMAJIL, rođen 1930, Bojišta, dijete. Ubijeno u Bojištima, februara 1943.

854. HASOVIĆ M. ŠUHRA, rođena 1940, Bojišta, dijete. Ubijeno u Bojištima, februara 1943.

855. HASOVIĆ A. JUSUF, rođen 1942, Bojišta, dijete. Ubijeno u Bojištima, februara 1943.

856. HADŽIĆ A. JUSO, rođen 1926, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Miljenu, februara 1943.

857. HADŽIĆ A. RAMIZ, rođen 1930, Bukovica, dijete. Ubijeno u Miljenu, februara 1943.

858. HADŽIĆ H. ŠEMSO, rođen 1910, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

859. HADŽIĆ M. HAŠA, rođena 1937, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

860. HEVA K. AVDIJA, rođena 1880, Brda, domaćica. Ubijena u Brdima, februara 1943.

861. HEVA K. AVDO, rođen 1882, Brda, zemljoradnik. Ubijen u Brdima, februara 1943.

862. HERENDA J. KANA, rođena 1913, Moćevići, domaćica. Ubijena u Moćevićima, februara 1943.

863. HODŽIĆ S. DERVO, rođen 1870, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

864. HODŽIĆ S. HASNIJA, rođena 1900, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

865. HODŽIĆ O. ZIĆRO, rođen 1941. Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

866. HODŽIĆ M. EŠREF, rođen 1939, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

867. HODŽIĆ O. MEHMED, rođen 1937, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

868. HODŽIĆ O. IBRO, rođen 1939. Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

869. HODŽIĆ O. HUSEIN, rođen 1937, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

870. HODŽIĆ O. AVDO, rođen, 1937, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

871. HODŽIĆ S. BAJRO, rođen 1884, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

872. HODŽIĆ O. ETHEM, rođen 1938, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

873. HODŽIĆ A. SALKO, rođen 1922, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

874. HODŽIĆ A. ALIJA, rođen 1926, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

875. HODŽIĆ S. IBRO, rođen 1903, Stražice, zemljoradnik. Ubijen u Stražicama, februara 1943.

876. HODŽIĆ S. ĆAMIL, rođen 1897, Stražice, zemljoradnik. Ubijen u Stražicama, februara 1943.

877. HODŽIĆ S. MUJO, rođen 1923, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

878. HODŽIĆ O. DERVIŠ, rođen 1916, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

879. HODŽIĆ Š. SULEJMAN, rođen 1916, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

880. HODŽIĆ HASAN, rođen 1940, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

881. HODŽIĆ H. HATIDŽA, rođena 1938, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

882. HODŽIĆ I. EJUB, rođen 1894, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

883. HODŽIĆ S. AVDO, rođen 1875, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

884. HODŽIĆ I. FATA, rođena 1903, Foča, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

885. HODŽIĆ A. ĆAMA, rođena 1879, Stažice, domaćica. Ubijena u Štažicama, februara 1943.

886. HODŽIĆ H. HANA, rođena 1914, Stražice, domaćica. Ubijena u Štražicama, februara 1943.

887. HODŽIĆ A. SALIH, rođen 1870, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

888. HODŽIĆ D. ALJA, rođena 1890, Rujevica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

889. HODŽIĆ B. ZLATIJA, rođena 1890, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

890. HOŠO N. ŠEMSO, rođen 1914, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

891. HOŠO I. MEHMED, rođen 1931, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

892. HOŠO I. HUSO, rođen 1933, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

893. HOŠO I. ŠEVALA, rođena 1935, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

894. HOŠO Ć. TIMA, rođena 1900, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

895. HOŠO S. MUJO, rođen 1870, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

896. HUBANIĆ A. ALTUNA, rođena 1890, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

897. ČARDAKLIJA B. ČAZO, rođen 1933, Čardak, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

898. ČARDAKLIJA D. MUMIJA, rođena 1928, Čardak, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

899. ČARDAKLIJA M. VAHIDA, rođena 1935, Čardak, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

900. ČARDAKLIJA F. IMŠA, rođena 1914, Đuli, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

901. ČARDAKLIJA M. ŠERIFA, rođena 1937, Čardak, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

902. ČARDAKLIJA E. ZEĆIR, rođen 1890, Čardak, zemljoradnik. Ubijen u Čardaku, februara 1943.

903. ČARDAKLIJA S. SADIK, rođen 1928, Čardak, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

904. ČARDAKLIJA M. EJUB, rođen 1880, Čardak, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

905. ČARDAKLIJA S. HASAN, rođen 1880, Čardak, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

906. ČARDAKLIJA A. SMAJO, rođen 1875, Čardak, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.
907. ČARDAKLIJA Đ. DEDO, rođen 1888, Čardak, zemljoradnik. Ubijen u Čardaku, februara 1943.
908. ČARDAKLIJA B. ZIZA, rođena 1927, Čardak, domaćica. Ubijena u Čardaku, februara 1943.
909. ČARDAKLIJA D. DŽEMO, rođen 1930, Čardak, dijete. Ubijeno u Čardaku, februara 1943.
910. ČARDAKLIJA M. MUNIRA, rođena 1940, Čardak, dijete. Ubijeno u Čardaku, februara 1943.
911. ČIZMO D. FATA, rođena 1872, Bjeloševina, domaćica. Ubijena u Čardaku, februara 1943.
912. ČORBO L. LATIFA, rođena 1943, Kržava, dijete. Ubijeno u Kržavi, februara 1943.
913. ČORBO M. VELJKO, (?), rođen 1920, Kržava, zemljoradnik. Ubijen u Kržavi, februara 1943.
914. ČORBO M. SALKO, rođen 1912, Kržava, zemljoradnik. Ubijen u Kržavi, februara 1943.
915. ČORBO R. MUNIRA, rođena 1923, Mrčići, domaćica. Ubijena u Mrčićima, februara 1943.
916. ČORBO T. FATIMA, rođena 1919, Kržava, domaćica. Ubijena u Kržavi, februara 1943.
917. ČORBO S. MEHMED, rođen 1939, Kržava, dijete. Ubijeno u Kržavi, februara 1943.
918. ČUTUNA Š. JUSO, rođen 1905, Sirčići, zemljoradnik. Ubijen u Glisnici, februara 1943.
919. DŽAKA S. ŠEMSA, rođena 1939, Bukovica, dijete. Ubijeno u Ponikvama, februara 1943.
920. DŽAKA M. HAMID, rođen 1925, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.
921. DŽAKA A. ALMASA, rođena 1885, Moćevići, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.
922. DŽAKA S. FATA, rođena 1933, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.
923. DŽAKA H. SADIKA, rođena 1926, Bukovica, domaćica. Ubijena na Boranima, februara 1943.
924. DŽAKA H. NURA, rođena 1930, Bukovica, dijete. Ubijeno u Boranima, februara 1943.
925. DŽAKA H. RAMIZA, rođena 1928, Bukovica, domaćica. Ubijena u Boranima, februara 1943.
926. DŽAKA A. FATIMA, rođena 1890, Sirčići, domaćica. Ubijena u Sirčićima, februara 1943.
927. DŽOGAZ J. SULJO, rođen 1880, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen na Vracima 1942.

928. DŽOGAZ H. HANA, rođena 1869, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

929. DŽOGAZ S. HAJRIJA, rođena 1923, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

930. DŽOGAZ H. SADIKA, rođena 1925, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

931. DŽOGAZ H. RAMIZA, rođena 1925, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

932. DŽOMBA T. FATA, rođena 1860, Vitine, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

933. ŠABOVIĆ M. HAJRIJA, rođena 1930, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

934. ŠABOVIĆ M. BEHIJA, rođena 1932, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

935. ŠABOVIĆ N. ZUMRA, rođena 1934, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

936. ŠABOVIĆ M. HASAN, rođen 1936, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

937. ŠABOVIĆ M. HUSEIN, rođen 1938, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

938. ŠABOVIĆ S. PAŠO, rođen 1880, Sirčići, zemljoradnik. Ubijen u Sirčićima, februara 1943.

939. ŠABOVIĆ M. MUJO, rođen 1927, Bukovica, zemljoradnik. Ubijen na Kozari, februara 1943.

940. ŠABOVIĆ M. HATA, rođena 1905, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

941. ŠABOVIĆ A. RASIMA, rođena 1910, Johovići, domaćica. Ubijena u Boranju, februara 1943.

942. ŠATARA I. IBRAHIM, rođen 1935, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

943. ŠATARA M. HUSO, rođen 1925, Kržava, zemljoradnik. Ubijen u Kržavi, februara 1943.

944. ŠATARA M. ZADA, rođena 1940, Kržava, dijete. Ubijeno u Kržavi, februara 1943.

945. ŠATARA M. MULA, rođena 1900, Kržava, domaćica. Ubijena u Kržavi, februara 1943.

946. ŠATARA I. AHMET, rođen 1939, Kržava, dijete. Ubijeno u Kržavi, februara 1943.

947. ŠATARA M. SIJA, rođena 1927, Kržava, domaćica. Ubijena u Kržavi, februara 1943.

948. ŠATARA M. LUTVO, rođen 1923, Kržava, zemljoradnik. Ubijen u Kržavi, februara 1943.

949. ŠATARA M. HAJRO, rođen 1938, Kržava, dijete. Ubijeno u Kržavi, februara 1943.

950. ŠATARA I. SAFET, rođen 1941, Kržava, dijete. Ubijeno u Kržavi, februara 1943.

951. ŠATARA M. ZULFO, rođen 1928, Kržava, zemljoradnik. Ubijen u Kržavi, februara 1943.

952. ŠATARA Z. SEJDO, rođen 1900, Vojnići, zemljoradnik. Ubijen u Vojnićima, februara 1943.

953. ŠATARA M. NURA, rođena 1943, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

954. ŠATARA M. HUSO, rođen 1934, Kržava, dijete. Ubijeno u Kržavi, februara 1943.

955. ŠAHMAN O. ALIJA, rođen 1900, Johovići, zemljoradnik. Ubijen u Johovićima, februara 1942.

956. ŠAHMAN A. OMER, rođen 1860, Johovići, zemljoradnik. Ubijen u Johovićima, februara 1943.

957. ŠAHMAN M. MEJA, rođena 1880, Bukovica, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

958. ŠAHMAN H. NURA, rođena 1932, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

959. ŠAHMAN A. HUSO, rođen 1885, Johovići, zemljoradnik. Ubijen u Johovićima, februara 1943.

960. ŠIPUR S. DŽEHVA, rođena 1920, Kržava, domaćica. Ubijena u Kržavi, februara 1943.

961. ŠONJA B. IZA, rođena 1940, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovinama, februara 1943.

962. ŠONJA A. FATIMA, rođena 1937, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovinama, februara 1943.

963. ŠONJA A. MINA, rođena 1940, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovini, februara 1943.

964. ŠONJA B. BEHIJA, rođena 1880, Vikoč, domaćica. Ubijena u Hajlovinama, februara 1943.

965. ŠONJA B. HALIMA, rođena 1941, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovinama, februara 1943.

966. ŠONJA S. ZLATIJA, rođena 1915, Vikoč, domaćica. Ubijena u Hajlovinama, februara 1943.

967. ŠONJA A. MEHO, rođen 1941, Hajlovina, dijete. Ubijeno u Hajlovinama, februara 1943.

968. ŠLJIVO M. ISMET, rođen 1941, Bukovica, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

969. ŠLJIVO M. HAJRIJA, rođena 1943, Stražica, dijete. Ubijeno u Stražici, februara 1943.

970. AJANOVIĆ B. EMIN, rođen 1870, Alići, zemljoradnik. Ubijen u Alićima, februara 1943.
971. AJANOVIĆ A. IFETA, rođena 1921, Vilići, domaćica. Ubijena u Vilićima, februara 1942.
972. AJANOVIĆ M. HAKIJA, rođen 1915, Vilići, zemljoradnik. Ubijen u Korijenu, februara 1943.
973. BAŠIĆ N. EMA, rođena 1913, Dubočica, domaćica. Ubijena u Odžaku, februara 1943.
974. BAŠIĆ G. NEZIR, rođen 1902, Dubočica, zemljoradnik. Ubijen u Korijenu, februara 1943.
975. BAŠIĆ N. ĆAMIL, rođen 1940, Dubočica, dijete. Ubijeno u Korijenu, februara 1943.
976. BAŠIĆ R. FATIMA, rođena 1913, Dubočica, domaćica. Ubijena u Korijenu, februara 1943.
977. BAŠIĆ R. HAKIJA, rođen 1940, Dubočica, dijete. Ubijeno u Korijenu, februara 1943.
978. BAŠIĆ R. HUSEIN, rođen 1926, Dubočica, zemljoradnik. Ubijen u Korijenu, februara 1943.
979. JAKUPOVIĆ S. MUŠO, rođen 1870, Potpeće, zemljoradnik. Ubijen u Potpeću, februara 1943.
980. DOKARA M. NAZIFA, rođena 1900, Katuni, domaćica. Ubijena u Katunima, februara 1943.
981. RAZIĆ M. ZAHA, rođena 1908, Odžak, domaćica. Ubijena u Odžaku, februara 1943.
982. RAZIĆ F. HANKIJA, rođena 1900, Odžak, domaćica. Ubijena u Odžaku, februara 1943.
983. SOFTIĆ M. JUSUF, rođen 1912, Potpeće, zemljoradnik. Ubijen u Korijenu, februara 1943.
984. SOFTIĆ S. HAJRO, rođen 1910, Potpeće, zemljoradnik. Ubijen u Korijenu, februara 1943.
985. HRKOVIĆ H. MEJRA, rođena 1895, Komine, domaćica. Ubijena u Vidrama, februara 1943.
986. HRKOVIĆ D. HUSO, rođen 1897, Vidre, zemljoradnik. Ubijen u Vidrama, februara 1943.
987. ČENGIĆ A. HAMDIJA, rođen 1918, Odžak, zemljoradnik. Ubijen u Boščinovićima, oktobra 1942.
988. ČUTURIĆ A. IFETA, rođena 1919, Odžak, domaćica. Ubijena u Trlici, februara 1943.
989. ČUTURIĆ ZAIM, rođen 1917, Odžak, zemljoradnik, Ubijen u Trlici, februara 1943.
990. ČUTURIĆ Š. BEŠIR, rođen 1923, Odžak, zemljoradnik. Ubijen u Korijenu, februara 1943.
991. DŽARIĆ M. MIHAILO, rođen 1897, Zenica, Ubijen u Zenici, aprila 1942.

992. ANDABAKA S. AVDULAH, rođen 1916, Lever Tara, zemljoradnik. Strijeljan u Varinama, juna 1942.
993. AVDOVIĆ H. AIŠA, rođena 1900, Lever Tara, domaćica. Strijeljana u Lever Tari, juna 1942.
994. AVDOVIĆ R. ŠAĆIRA, rođena 1935, Lever Tara, dijete. Ubijeno u Lever Tari, juna 1942.
995. BEĆOVIĆ H. REŠO, rođen 1903, Lever Tara, zemljoradnik. Strijeljan u Lever Tari, juna 1942.
996. BEĆOVIĆ S. ŠAHIN, rođen 1900, Lever Tara, zemljoradnik. Strijeljan na Lever Tari, juna 1942.
997. VESNIĆ HAVA, rođena 1883, Lever Tara, domaćica. Strijeljana u Lever Tari, juna 1942.
998. ĐURĐEVIĆ R. ATIF, rođen 1912, Đurđevića Tara, zemljoradnik. Ubijen u Lever Tari, februara 1943.
999. KAROVIĆ P. ŠABAN, rođen 1921, Lever Tara, zemljoradnik. Strijeljan u Lever Tari, juna 1942.
1000. KAROVIĆ A. ŠUĆRIJA, rođen 1920, Lever Tara, zemljoradnik. Strijeljan u Lever Tari, juna 1942.
1001. MARTINOVIĆ ZEJNIL, rođen 1880, Kosanica, zemljoradnik. Ubijen u Kutuši, juna 1942.
1002. DŽIDIĆ Ć. ŠEVKIJA, rođen 1920, Lever Tara, zemljoradnik. Ubijen u Zelenom Borju 1942.
1003. DŽIDIĆ S. ADEM, rođen 1925, Lever Tara, zemljoradnik. Ubijen u Lever Tari, februara 1943.
1004. DŽIDIĆ A. BEGA, rođena 1882, Lever Tara, domaćica. Ubijena u Lever Tari, februara 1943.
1005. DŽIDIĆ Z. LUTVO, rođen 1927, Lever Tara, zemljoradnik. Ubijen u Lever Tari, februara 1943.
1006. DŽIDIĆ S. MUJO, rođen 1933, Lever Tara, dijete. Ubijeno u Lever Tari, februara 1943.
1007. DŽIDIĆ S. NAIL, rođen 1929, Lever Tara, dijete. Ubijeno u Lever Tari, februara 1942.
1008. DŽIDIĆ N. NURA, rođena 1902, Lever Tara, domaćica. Ubijena u Lever Tari, februara 1943.
1009. DŽIDIĆ S RAMIZA, rođena 1927, Lever Tara, domaćica. Ubijena u Lever Tari, februara 1943.
1010. DŽIDIĆ S. HALIL, rođen 1931, Lever Tara, dijete. Ubijeno u Lever Tari, februara 1943.
1011. ŠABANOVIĆ H. ALIJA, rođen !912, Lever Tara, zemljoradnik. Strijeljan u Lever Tari, juna 1942.
1012. ŠABANOVIĆ M. FATA, rođena 1880, Lever Tara, domaćica. Ubijena u Lever Tari, juna 1942.

1013. ŠABANOVIĆ DŽEMA, rođena 1915, Lever Tara, domaćica. Ubijena u Kosanici, oktobra 1944.

Opština Meljačka

1014. GOGALIĆ R. ZADA, rođena 1916, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

1015. GOGALIĆ A. ŠEMSA, rođena u Gracu, 1939, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

1016. GOGALIĆ I. SULJO, rođen 1930, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

1017. GOGALIĆ A. MUNIB, rođen 1937, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

1018. GOGALIĆ I. FEHIM, rođen 1925, Gradac, zemljoradnik. Ubijen u Gracu, februara 1943.

1019. GOGALIĆ I. SMAIL, rođen 1935, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.

1020. GOGALIĆ ZULA, rođena 1912, Gradac, domaćica. Ubijena u Gracu, februara 1943.

1021. DELIĆ A. SALKO, rođen 1900, Čestin, zemljoradnik. Ubijen u Čestinu, februara 1943.

1022. DEMIROVIĆ B. ĐULA, rođena 1880, Cerovci, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.

1023. DIZDAR R. IBRO, rođen 1938, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1024. DIZDAR A. ALIJA, rođen 1940, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1025. DIZDAR M. ZUHRA, rođena 1932, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1026. DIZDAR A. ZUMRA, rođena 1937, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1027. DIZDAR A. ZIZO, rođen 1935, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1028. DIZDAR M. BEGIJA, rođena 1926, Pračica, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1029. DIZDAR M. FATA, rođena 1929, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1030. DIZDAR B. IBRO, rođen 1936, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1031. DIZDAR A. SULJO, rođen 1935, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1032. DIZDAR P. ISMET, rođen 1916, Pračica, zemljoradnik. Ubijen u Pračici, februara 1943.

1033. DIZDAR M. HAJRO, rođen 1911, Pračica, zemljoradnik. Ubijen u Pračici, februara 1943.

1034. DIZDAR O. BEGIJA, rođena 1908, Šula, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1035. DIZDAR I. MEVLA, rođena 1939, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1036. DIZDAR A. MEHO, rođen 1929, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1037. DIZDAR E. AĆIF, rođen 1920, Mrčevo, zemljoradnik. Ubijen u Mrčevu, februara 1943.

1038. DIZDAR E. MALFA, rođena 1931, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1039. DIZDAR E. ŠUHRA, rođena 1935, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1040. DIZDAR E. ZEJNA, rođena 1940, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1041. DIZDAR J. HAJRIJA, rođena 1920, Potpeće, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1042. DIZDAR Š. ŠUĆRO, rođen 1931, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1043. DIZDAR S. NAZIF, rođen 1933, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1044. DIZDAR S. UZEIR, rođen 1935, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1045. DIZDAR S. ZINETA, rođena 1937, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1046. DIZDAR S. KIMETA, rođena 1941. Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1047. DIZDAR I. SEVDA, rođena 1936, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1048. DIZDAR I. MUSA, rođen 1870, Pračica, zemljoradnik. Ubijen u Pračici, februara 1943.

1049. DIZDAR I. DEVLIJA, rođena 1890, Pračica, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1050. DOKSAN S. OSMAN, rođen 1935, Pračica, dijete. Ubijen u Pračici, februara 1943.

1051. DOKSAN S. MUSTAFA, rođen 1937, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1052. DOKSAN S. VASVA, rođena 1939, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1053. DOKSAN A. MUHAREM, rođen 1904, Pračica, zemljoradnik. Ubijen u Pračici, februara 1943.

1054. DOKSAN A. AJNIJA, rođena 1890, Pračica, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1055. DOKSAN K. FATA, rođena 1910, Pračica, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1056. DOKSAN M. HUSO, rođen 1929, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.
1057. DOKSAN M. MEHMED, rođen 1931, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.
1058. DOKSAN M. NAZA, rođena 1933, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.
1059. DOKSAN M. HADŽO, rođen 1935, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.
1060. DOKSAN M. MEHO, rođen 1937, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.
1061. DOKSAN R. HAZIRA, rođena 1912, Boljanići, domaćica. Ubijena u Meljaku, februara 1943.
1062. KALJIĆ M. REDŽEP, rođen 1887, Šljuke, zemljoradnik. Ubijen u Šljukama, juna 1942.
1063. KALJIĆ R. MUŠKA, rođena 1918, Šljuke, domaćica. Ubijena u Šljukama, juna 1942.
1064. KALJAČA S. HATA, rođena 1897, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovom Brdu, februara 1943.
1065. KAMERIĆ S. FATA, rođena 1890, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.
1066. KALJIĆ R. NURA, rođena 1926, Šljuke, domaćica. Ubijena u Šljukama, juna 1942.
1067. KALJIĆ R. OSMAN, rođen 1930, Šljuke, dijete. Ubijen u Šljukama, juna 1942.
1068. KOPRIVA M. IMŠA, rođena 1909, Čestin, domaćica. Ubijena u Čestinu, februara 1943.
1069. KOPRIVA D. HASNIJA, rođena 1935, Čestin, dijete. Ubijeno u Čestinu, februara 1943.
1070. KOPRIVA I. DELVA, rođena 1905, Čestin, domaćica. Ubijena u Čestinu, februara 1943.
1071. KOPRIVA D. UMIJA, rođena 1937, Čestin, dijete. Ubijeno u Čestinu, februara 1943.
1072. KORPIVA D. HAJRIJA, rođena 1935, Čestin, dijete. Ubijeno u Čestinu, februara 1943.
1073. KOPRIVA D. ZADA, rođena 1935, Čestin, dijete. Ubijeno u Čestinu, februara 1943.
1074. KOPRIVA D. BEGIJA, rođena 1930, Čestin, dijete. Ubijeno u Čestinu, februara 1943.
1075. KRMETIĆ N. NAJLA, rođena 1901, Gradac, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.
1076. KORDIĆ Š. SENIJA, rođena 1939, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.
1077. KORDIĆ Š. TIMA, rođena 1941, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1078. KORDIĆ M. HASAN, rođen 1887, Odžak, zemljoradnik. Ubijen u Pračici, februara 1943.

1079. KORDIĆ M. HASA, rođena 1900, Odžak, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1080. KORDIĆ H. ŠAHZA, rođena 1910, Vitine, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1081. KORDIĆ Š. SENIJA, rođena 1939, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1082. KORDIĆ Š. TIMA, rođena 1941, u Pračici, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1083. KOS Š. HASIB, rođen 1885, Nange, zemljoradnik. Ubijen u Pračici, februara 1943.

1084. KOS A. RAZA, rođena 1900, Pračica, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1085. KOS H. MINA, rođena 1928, Pračica, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1086. KOS H. ĆAMIL, rođen 1930, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1087. KOS H. HASAN, rođen 1932, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1088. KOS H. AMIR, rođen 1937, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1089. KOS H. HALIM, rođen 1935, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1090. KOS H. IZA, rođena 1940, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1091. KUBUR S. ZIĆRO, rođen 1921, Petine, zemljoradnik. Ubijen u Petinama, februara 1943.

1092. KUBUR S. DEDO, rođen 1923, Petine, zemljoradnik. Ubijen u Petinama, februara 1943.

1093. KUBUR R. FATIMA, rođena 1917, Vitine, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

1094. KUBUR F. AVDO, rođen 1937, Petine, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

1095. KUBUR F. ZIFA, rođena 1940, Petine, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

1096. KUBUR R. MEVLA, rođena 1920, Vitine, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

1097. KUBUR B. SALKAN, rođen 1939, Petine, dijete. Ubijeno u Bukovici, februara 1943.

1098. KUBUR B. DERVIŠA, rođena 1914, Petine, domaćica. Ubijena u Bukovici, februara 1943.

1099. KUBUR S. MURAT, rođen 1928, Petine, zemljoradnik. Ubijen u Petinama, februara 1943.

1100. KUBUR S. ĐEMA, rođena 1930, Petine, dijete, Ubijeno u Petinama, februara 1943.

1101. KURUDŽIJA Š. BEGIJA, rođena 1938, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1102. KURUDŽIJA Š. ZIZO, rođen 1940. Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1103. KURUDŽIJA S. MINA, rođena 1915, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1104. KURUDŽIJA S. MUŠA, rođena 1900, Crnci, domaćica. Ubijena u Meljaku, februara 1943.

1105. KURUDŽIJA M. ŠERIFA, rođena 1936, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1106. KURUDŽIJA S. SALKO, rođen 1939, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1107. KURUDŽIJA Š. SLADA, rođena 1938, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1108. KURUDŽIJA O. ŠERIF, rođen 1895, Meljak, zemljoradnik. Ubijen u Meljaku, februara 1943.

1109. KURUDŽIJA S. MELĆA, rođena 1935, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1110. KURUDŽIJA Š. ZADA, rođena 1935, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1111. KURUDŽIJA ALIJA, rođen 1900, Crnica, zemljoradnik. Ubijen u Crnici, februara 1943.

1112. KURUDŽIJA Š. AJNIJA, rođena 1916, Pračica, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1113. KURUDŽIJA Š. HANKIJA, rođena 1918, Pračica, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1114. KURUDŽIJA Š. HAJRA, rođena 1920, Pračica, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1115. KURUDŽIJA Š. MERA, rođena 1922, Pračica, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1116. KURUDŽIJA J. ŠAHZA, rođena 1918, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1117. KURUDŽIJA A. ADEM, rođen 1939, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1118. KURUDŽIJA A. ZIFA, rođena 1941. Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1119. KURUDŽIJA H. BEGIJA, rođena 1938, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1120. LETIĆ M. AVDO, rođen 1928, Čestin, zemljoradnik. Ubijen u Čestinu, februara 1943.

1121. LETIĆ H. AVDO, rođen 1930, Čestin, dijete. Ubijeno u Čestinu, februara 1943.

1122. LETIĆ B. AVDO, rođen 1939, Čestin, dijete. Ubijeno u Čestinu, februara 1943.

1123. LETIĆ Z. IBRAHIM, rođen 1908, Čelebići, zemljoradnik. Ubijen u Bukovici, februara 1943.

1124. LETIĆ Š. HABIB, rođen 1928, Čestin, zemljoradnik. Ubijen u Čestinu, februara 1943.

1125. LETIĆ Š. ĆAMIL, rođen 1930, Čestin, dijete. Ubijeno u Čestinu, februara 1943.

1126. LETIĆ Š. HAJRO, rođen 1938, Čestin, dijete. Ubijeno u Čestinu, februara 1943.

1127. LETIĆ M. IBRIMA, rođena 1908, Vitine, domaćica. Ubijena u Čestinu, februara 1943.

1128. LETIĆ M. ALIJA, rođen 1886, Čestin, zemljoradnik. Ubijen u Čestinu, februara 1943.

1129. LETIĆ M. DRAGIJA, rođena 1900, Čestin, domaćica. Ubijena u Čestinu, februara 1943.

1130. LIKA P. ATA, rođena 1912, Vojtina, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.

1131. LIKA P. SALKO, rođen 1937, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1132. LIKA T. BEGIJA, rođena 1939, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1133. LIKA O. PAŠA, rođena 1930, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1134. LIKA O. DEVLIJA, rođena 1925, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.

1135. LIKA O. BEGIJA, rođena 1923, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.

1136. LIKA Š. AIŠA, rođena 1920, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.

1137. LIKA O. OSMAN, rođen 1936, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1138. LIKA T. ZADA, rođena 1939, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1139. LIKA T. SALKO, rođen 1938, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1140. LIKA M. BEGIJA, rođena 1908, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.

1141. LIKA M. UMA, rođena 1894, Čelebići, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.

1142. LIKA H. MUJAN, rođen 1940, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1143. LIKA S. DŽANIJA, rođena 1912, Cerovci, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.

1144. LIKA H. MEDO, rođen 1930, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1145. LIKA H. AVDO, rođen 1932, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1146. LIKA H. MUJKO, rođen 1934, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1147. LIKA O. HASAN, rođen 1890, Lehovo Brdo, zemljoradnik. Ubijen u Lehovu Brdu, februara 1943.

1148. LIKA H. MUŠAN, rođen 1928, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1149. LIKA M. SULJO, rođen 1902, Lehovo Brdo, zemljoradnik. Ubijen u Lehovu Brdu, februara 1943.

1150. LIKA A. SULJO, rođen 1937, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1151. LIKA S. IBRO, rođen 1938, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1152. LIKA S. DŽANIJA, rođena 1928, domaćica, Lehovo Brdo. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.

1153. LISICA A. MUJO, rođen 1929, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Boljanićima, februara 1943.

1154. LISICA S. NAZA, rođena 1900, Bukovica, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.

1155. LISICA A. OMER, rođen 1931, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1156. LISICA A. NEFA, rođena 1931, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1157. LISICA A. ŠERIFA, rođena 1933, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1158. LISICA A. EMA, rođena 1935, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1159. LISICA I. MERA, rođena 1935, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1160. LISICA I. MELĆA, rođena 1937, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1161. LISICA I. FATA, rođena 1939, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1162. LISICA N. ZADA, rođena 1937, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1163. LISICA A. ĐEMA, rođena 1939, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1164. LISICA A. ESMA, rođena 1940, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1165. LISICA A. ZIZA, rođena 1938, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1166. LISICA A. MERA, rođena 1938, Popov Do, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1167. LISICA R. HADŽIRA, rođena 1907, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1168. LISICA A. FATIMA, rođena 1895, Cerovci, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1169. LISICA M. MERA, rođena 1900, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1170. LISICA A. MERUŠA, rođena 1914, Bjeloševina, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1171. LISICA M. MALKIJA, rođena 1913, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1172. LISICA M. MERIMA, rođena 1919, Čelebići, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1173. LISICA S. ALJA, rođena 1918, Cerovci, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.
1174. LISICA A. MINA, rođena 1908, Tikava, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1175. LISICA M. ŠAĆIRA, rođena 1928, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1176. LISICA M. MERHA, rođena 1936, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1177. LISICA V. FATA, rođena 1936, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1178. LISICA A. MERA, rođena 1935, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1179. LISICA A. ZEHRA, rođena 1937. Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1180. LISICA A. ZADA, rođena 1938. Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1181. LISICA A. MURAT, rođen 1940, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1182. LISICA R. HUSO, rođen 1929, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1183. LISICA Z. ALIJA, rođen 1940, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1184. LISICA R. MUJO, rođen 1939, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1185. LISICA M. FATA, rođena 1932, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1186. LISICA S. FATA, rođena 1938, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1187. LISICA V. MERA, rođena 1938, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1188. LISICA A. ZUMRA, rođena 1935, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1189. LISICA R. HANKIJA, rođena 1933, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1190. LISICA Š. PEMBA, rođena 1922, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovom Brdu, februara 1943.

1191. LISICA R. ZLATIJA, rođena 1929, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1192. LISICA I. ZADA, rođena 1929, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1193. LISICA H. MURAT, rođen 1938, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1194. LISICA A. OSMO, rođen 1932, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1195. LISICA A. HAJRO, rođen 1936, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1196. LISICA M. MUJKO, rođen 1933, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1197. LISICA N. MUSA, rođen 1939, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1198. LISICA E. SULJO, rođen 1938, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1199. LISICA S. JUSO, rođen 1895, Lehovo Brdo, zemljoradnik. Ubijen u Lehovu Brdu, februara 1943.

1200. LISICA A. RAMO, rođen 1900, Lehovo Brdo, zemljoradnik. Ubijen u Lehovu Brdu, februara 1943.

1201. LISICA O. VEJSIL, rođen 1900, Lehovo Brdo, zemljoradnik. Ubijen u Lehovu Brdu, februara 1943.

1202. LISICA M. ANĐA, rođena 1914, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.

1203. LISICA N. RAHIMA, rođena 1935, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1204. LISICA B. MEHO, rođen 1915, Mrčevo, zemljoradnik. Ubijen u Mrčevu, februara 1943.

1205. LISICA M. IBRIMA, rođena 1937, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1206. LISICA M. ZIFA, rođena 1941, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1207. LISICA M. MULIJA, rođena 1941, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1208. LISICA M. BEGIJA, rođena 1890, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.

1209. LISICA S. NAJLA, rođena 1923, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.

1210. LISICA S. FEHMO, rođen 1928, Mrčevo, zemljoradnik. Ubijen u Mrčevu, februara 1943.
1211. LISICA S. ŠUĆRO, rođen 1931, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.
1212. LISICA S. ĐANO, rođen 1934, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.
1213. LISICA N. FATA, rođena 1930, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.
1214. LISICA N. NEZIR, rođen 1893, Mrčevo, zemljoradnik. Ubijen u Mrčevu, februara 1943.
1215. LISICA N. ĐULA, rođena 1935, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.
1216. LISICA N. HATIDŽA, rođena 1937, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.
1217. LISICA N. TIFA, rođena 1939, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.
1218. LISICA N. NEZIR, rođen 1941, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.
1219. LISICA M. ŠAĆIR, rođen 1928, Lehovo Brdo. Ubijen u Lehovu Brdu, februara 1943.
1220. LISICA R. HADŽIRA, rođena 1910, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1221. LISICA M. ŠABAN, rođen 1935, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1222. LISICA M. RAHIMA, rođena 1937, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1223. LISICA A. RAHIMA, rođena 1919, Čelebići, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1224. LISICA V. OMER, rođen 1934, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1225. LISICA RAMO, rođen 1941, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1226. LISICA A. AJNIJA, rođena 1914, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1227. LISICA N. MUŠKA, rođena 1930, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1228. LISICA N. ZUKAN, rođen 1937, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1229. LISICA S. NURA, rođena 1912, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1230. LISICA S. IBRO, rođen 1933, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1231. LISICA Š. RAMIZA, rođena 1931, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1232. LISICA Š. BEĆIR, rođen 1936, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1233. LISICA Š. OSMAN, rođen 1940, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1234. LISICA Š. EMA, rođena 1930, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1235. LISICA M. SELIM, rođen 1932, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1236. LISICA M. SELIMA, rođena 1932, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1237. LISICA M. ŠABAN, rođen 1928, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1238. LISICA EMINA, rođena 1919, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1239. LISICA Š. IMŠIR, rođen 1940, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1240. LISICA S. MURA, rođena 1919, Crnci, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1241. MAŠOVIĆ F. JUSUF, rođen 1890, Crnci, zemljoradnik. Ubijen u Crncima, februara 1943.
1242. MAŠOVIĆ F. NAZA, rođena 1895, Crnci, zemljoradnik. Ubijena u Crncima, februara 1943.
1243. MAŠOVIĆ A. NURKA, rođena 1916. Crnci, domaćica. Ubijena u Crncima, februara 1943.
1244. MAŠOVIĆ H. ALIJA, rođena 1939, Crnci, dijete. Ubijeno u Crncima, februara 1943.
1245. MAŠOVIĆ H. ZIZA, rođena 1941, Crnci, dijete. Ubijeno u Crncima, februara 1943.
1246. MAŠOVIĆ H. HAZBIJA, rođen 1943, Crnci, dijete. Ubijeno u Crncima, februara 1943.
1247. MAŠOVIĆ E. HAJRA, rođena 1900, Pračica, domaćica. Ubijena u Crncima, februara 1943.
1248. MAŠOVIĆ H. EMINA, rođena 1928, Crnci, domaćica. Ubijena u Crncima, februara 1943.
1249. MAŠOVIĆ Š. HASIBA, rođena 1934, Gradac, dijete. Ubijeno u Crncima, februara 1943.
1250. MAŠOVIĆ Š. FAHRA, rođena 1937, Gradac, dijete. Ubijeno u Crncima, februara 1943.
1251. MAŠOVIĆ Š. NAIL, rođen 1940, Gradac, dijete. Ubijeno u Gracu, februara 1943.
1252. MUHOVIĆ M. ALIJA, rođen 1880, Mrčevo, zemljoradnik. Ubijen u Mrčevu, februara 1943.
1253. MUHOVIĆ A. EJUB, rođen 1916, Mrčevo, zemljoradnik. Ubijen u Mrčevu, februara 1943.

1254. MUHOVIĆ S. KADA, rođena 1898, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.

1255. MUHOVIĆ V. ZIFA, rođena 1933, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1256. MUHOVIĆ Š. MURAT, rođen 1930, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1257. MUHOVIĆ Š. ZIĆRO, rođen 1933, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1258. MUHOVIĆ Š. DEVLIJA, rođena 1939, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1259. MUHOVIĆ Š. BEĆO, rođen 1941, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1260. MUHOVIĆ M. SMAIL, rođen 1880, Mrčevo, zemljoradnik. Ubijen u Lehovu Brdu, februara 1943.

1261. MUHOVIĆ S. OMER, rođen 1933, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1262. MUHOVIĆ S. SLADA, rođena 1925, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.

1263. MUHOVIĆ S. ZULFO, rođen 1939, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1264. MUHOVIĆ N. DŽANIJA, rođena 1905, Pračica, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.

1265. MUHOVIĆ S. SULJO, rođen 1937, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1266. NURAK D. NAZA, rođena 1910, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1267. NURAK M. NURA, rođena 1928, Pračica, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1268. NURAK M. ALIJA, rođen 1925, Pračica, zemljoradnik. Ubijen kod Čajniča, februara 1943.

1269. NURAK M. MUHO, rođen 1893, Mrčevo, zemljordnik. Ubijen u Meljaku, februara 1943.

1270. NURAK N. RAMO, rođen 1937, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1271. NURAK M. SALKO, rođen 1936, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1272. NURAK M. BEGIJA, rođena 1930, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1273. NURAK M. ZIĆRO, rođen 1940, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1274. NURAK M. SULJO, rođen 1938, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1275. POHARA S. HAJRO, rođen 1915, Lehovo Brdo, zemljoradnik. Ubijen u Lehovu Brdu, februara 1943.

1276. POHARA A. DRAGIJA, rođena 1910, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1277. POHARA A. MEHO, rođen 1900, Lehovo Brdo, zemljoradnik. Ubijen u Lehovu Brdu, februara 1943.
1278. POHARA M. ALIJA, rođen 1926, Lehovo Brdo. Ubijen u Lehovu Brdu, februara 1943.
1279. POHARA M. UMIJA, rođena 1940, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1280. POHARA N. MERA, rođena 1937, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1281. POHARA I. FATA, rođena 1938, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1282. POHARA M. ALJO, rođen 1936, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1283. POHARA I. MUŠKA, rođena 1930, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1284. POHARA A. MALKIJA, rođena 1912, Crnci, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1285. POHARA I. RAHIMA, rođena 1935, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.
1286. PRLJAČA S. HAJRIJA, rođena 1918, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.
1287. PRLJAČA R. OMER, rođen 1939, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.
1288. PRLJAČA R. ADILA, rođena 1942, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.
1289. PUPO S. ŠEMA, rođena 1933, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.
1290. PUPO S. MERA, rođena 1929, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.
1291. PUPO S. ZULFO, rođen 1938, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.
1292. PUPO S. BEGIJA, rođena 1936, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.
1293. PUPO S. MEVLA, rođena 1918, Pračica, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.
1294. PUPO S. RAMIZA, rođena 1930, Pračica, dijete. Ubijena u Pračici, februara 1943.
1295. PUCAR S. ZLATKA, rođena 1912, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.
1296. PUCAR N. ZADA, rođena 1932, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.
1297. PUCAR N. ZEĆIR, rođen 1935, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1298. RAMOVIĆ Š. ZEHBIJA, rođena 1925, Vitine, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.

1299. RAMOVIĆ Š. RAHIMA, rođena 1928, Vitine, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.

1300. RAMOVIĆ Š. SALKO, rođen 1931, Vitine, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1301. RIZVANOVIĆ Z. RAMIZA, rođena 1932, Čestin, dijete. Ubijeno u Čestinu, februara 1943.

1302. RAMOVIĆ J. ĐENIJA, rođena 1880, Lehovo Brdo, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.

1303. RIZVANOVIĆ M. ZULFO, rođen 1906, Čestin, zemljoradnik. Ubijen u Čestinu, februara 1943.

1304. RIZVANOVIĆ Z. MELĆA, rođena 1937, Čestin, dijete. Ubijeno u Čestinu, februara 1943.

1305. RIZVANOVIĆ D. FATA, rođena 1910, Čestin, domaćica. Ubijena u Čestinu, februara 1943.

1306. RIZVANOVIĆ D. SALKO, rođen 1936, Čestin, dijete. Ubijeno u Čestinu, februara 1943.

1307. RIZVANOVIĆ Z. SEJMA, rođena 1940, Čestin, dijete. Ubijeno u Čestinu, februara 1943.

1308. SIJAMIĆ A. AJKUNA, rođena 1940, Poros, dijete. Ubijeno u Porosu, februara 1943.

1309. SIJAMIĆ A. TIFA, rođena 1935, Poros, dijete. Ubijeno u Porosu, februara 1943.

1310. SIJAMIĆ A. SLADA, rođena 1939, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1311. SIJAMIĆ A. MELĆA, rođena 1940, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1312. SIJAMIĆ A. MEHO, rođen 1937, Poros, dijete. Ubijeno u Porosu, februara 1943.

1313. SIJAMIĆ A. ZIZO, rođen 1942, Poros, dijete. Ubijeno u Porosu, februara 1943.

1314. SIJAMIĆ S. DUDA, rođena 1923, Vitine, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.

1315. SILAJDŽIĆ A. JAKUP, rođen 1894, Meljak, zemljoradnik. Ubijen u Meljaku, februara 1943.

1316. SILAJDŽIĆ U. ALIJA, rođen 1900, Gradac, zemljoradnik. Ubijen u Mrčevu, februara 1943.

1317. SILAJDŽIĆ S. ZIFO, rođen 1933, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1318. SMAJILOVIĆ S. ZEMKA, rođena 1922, Cerovci, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.

1319. SMAJILOVIĆ S. IBRO, rođen 1936, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1320. SMAJILOVIĆ S. TIMA, rođena 1929, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.
1321. SMAJILOVIĆ S. ZEMKA, rođena 1938, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.
1322. SMAJILOVIĆ B. ŠUĆRO, rođen 1929, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.
1323. SMAJILOVIĆ O. BEJTO, rođen 1905, Cerovci, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, februara 1943.
1324. SMAJILOVIĆ B. MEHO, rođen 1933, Cerovci, dijete. Ubijeno u Boljanićima, februara 1943.
1325. SMAJILOVIĆ B. RAMO, rođen 1935, Cerovci, dijete. Ubijeno u Boljanićima, februara 1943.
1326. SMAJILOVIĆ B. ŠULJO, rođen 1920, Cerovci, zemljoradnik. Ubijen u Boljanićima, februara 1943.
1327. SMAJILOVIĆ S. ZADA, rođena 1900, Šljuke, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.
1328. SMAJILOVIĆ B. ZUHRA, rođena 1933, Cerovci, dijete. Ubijeno u Boljanićima, februara 1943.
1329. SMAJILOVIĆ B. FATA, rođena 1937,Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.
1330. SMAJILOVIĆ B. OMER, rođen 1931, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.
1331. SMAJILOVIĆ B. ZIZA, rođena 1938, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.
1332. SMAJILOVIĆ B. PAŠA, rođena 1940, Cerovci, dijete. Ubijeno u Boljanićima, februara 1943.
1333. TAHTO R. ZIĆRO, rođen 1935, Šljuke, dijete. Ubijeno u Šljukama, februara 1943.
1334. TAHTO S. HADŽIRA, rođena 1900, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Bijedićima, februara 1943.
1335. TAHTO R. MEHO, rođen 1940, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.
1336. TAHTO R. SALKO, rođen 1939, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.
1337. TAHTO S. RAMIZ, rođen 1910, Mrčevo, zemljoradnik. Ubijen u Bijedićima, februara 1943.
1338. TOLE A. MUŠKA, rođena 1929, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.
1339. TOLE A. DŽEMILA, rođena 1931, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.
1340. TOLE A. SAFIJA, rođena 1933, Mrčevo, dijete. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.
1341. TOLE M. UZEIR, rođen 1941, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1342. TOLE F. KADA, rođena 1913, Pračica, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.

1343. TOLE M. BINASA, rođena 1939, Mrčevo, dijete. Ubijeno u Mrčevu, februara 1943.

1344. ĆOSOVIĆ S. SALKO, rođen 1880, Cerovci, zemljoradnik. Ubijen u Mrčevu, februara 1943.

1345. ĆOSOVIĆ S. SULJO, rođen 1928, Cerovci, zemljoradnik. Ubijen u Cerovcima, februara 1943.

1346. ĆOSOVIĆ S. SALKAN, rođen 1916, Cerovci, zemljoradnik. Ubijen u Kominima, oktobra 1942.

1347. ĆOSOVIĆ S. IBRIMA, rođena 1917, Cerovci, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.

1348. UKELJIĆ M. HASAN, rođen 1885, Prijepolje, zemljoradnik. Ubijen u Pračici, februara 1943.

1349. UKELJIĆ M. EMINA, rođena 1900, Pljevlja domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1350. UZICA A. JUSO, rođen 1940, Poros, dijete. Ubijeno u Porosu, februara 1943.

1351. UZICA S. MELĆA, rođena 1915, Poros, domaćica. Ubijena u Porosu, februara 1943.

1352. FAZLIĆ M. JAGODA, rođena 1886, Crnci, domaćica. Ubijena u Čestinu, februara 1943.

1353. FAZLIĆ M. HALIL, rođen 1876, Crnci, zemljoradnik. Ubijen u Crncima, februara 1943.

1354. HAJDAREVIĆ S. SMAILA, rođena 1928, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.

1355. HASOVAC M. SALKO, rođen 1931, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1356. HADŽIĆ O. MEDO, rođen 1916, Cerovci, zemljoradnik. Ubijen u Cerovcima, februara 1943.

1357. HADŽIĆ A. BEJTA, rođena 1899, Cerovci, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.

1358. HADŽIĆ D. DERVIŠA, rođena 1930, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1359. HADŽIĆ N. DERVIŠA, rođena 1934, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1360. HADŽIĆ H. MUŠA, rođena 1912, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.

1361. HADŽIĆ Š. MURAT, rođen 1919, Cerovci, zemljoradnik. Ubijen u Cerovcima, aprila 1942.

1362. HADŽIĆ Z. DŽANO, rođen 1939, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1363. HADŽIĆ M. DERVIŠA, rođena 1936, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1364. HADŽIĆ DŽ. AVDO, rođen 1935, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1365. HADŽIĆ DŽ. MUJO, rođen 1930, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1366. HADŽIĆ S. MUŠKA, rođena 1918, Cerovci, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.

1367. HADŽIĆ S. NURA, rođena 1935, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1368. HADŽIĆ S. ZIZA, rođena 1937, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1369. HADŽIĆ O. HASNIJA, rođena 1906, Cerovci, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.

1370. HADŽIĆ D. SELIM, rođen 1935, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1371. HADŽIĆ D. ZEKA, rođena 1937, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1372. HADŽIĆ D. MEHO, rođen 1939, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1373. HADŽIĆ DŽ. KADA, rođena 1937, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1374. HADŽIĆ D. AHMO, rođen 1934, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1375. HADŽIĆ O. DŽANO, rođen 1910, Cerovci, zemljoradnik. Ubijen u Kominima, oktobra 1942.

1376. HADŽIĆ O. MERA, rođena 1919, Cerovci, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.

1377. HADŽIĆ B. BEGIJA, rođena 1928, Cerovci, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.

1378. HADŽIĆ D. DEVLIJA, rođena 1931, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1379. HADŽIĆ S. DERVIŠ, rođen 1884, Cerovci, zemljoradnik. Ubijen u Gracu, februara 1943.

1380. HADŽIĆ S. ĐULA, rođena 1913, Cerovci, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.

1381. HEKALO M. MERA, rođena 1939, Bijedići, dijete. Ubijena u Bijedićima, februara 1943.

1382. HEKALO M. ZIFA, rođena 1939, Bijedići, dijete. Ubijena u Bijedićima, februara 1943.

1383. HEKALO A. FATA, rođena 1905, Šljuke, domaćica. Ubijena u Šljukama, februara 1943.

1384. HEKALO M. MELĆA, rođena 1891, Bijedići, domaćica. Ubijena u Bijedićima, februara 1943.

1385. HEKALO H. ZLATIJA, rođena 1926, Tikava, domaćica. Ubijena u Bijedićima, februara 1943.

1386. HEKALO M. PAŠA, rođena 1919, Šljuke, domaćica. Ubijena u Crnom Brdu, februara 1943.

1387. HEKALO S. BENKIJA, rođena 1915, Čelebići, domaćica. Ubijena u Bijedićima, februara 1943.

1388. HEKALO Z. ĐIKA, rođena 1895, Cerovci, domaćica. Ubijena u Bijedićima, februara 1943.

1389. HEKALO I. MINA, rođena 1938, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.

1390. HEKALO K. FATA, rođena 1941, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.

1391. HEKALO M. FATA, rođena 1937, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.

1392. HEKALO M. ZADA, rođena 1930, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.

1393. HEKALO K. MUJO, rođen 1930, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.

1394. HEKALO N. SULJO, rođen 1940, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.

1395. HEKALO N. JUSO, rođen 1937, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.

1396. HEKALO K. MEHO, rođen 1938, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.

1397. HEKALO M. JUSO, rođen 1939, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.

1398. HEKALO I. ZIFA, rođena 1940, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.

1399. HEKALO H. IBRIMA, rođena 1888, Šljuke, domaćica. Ubijena u Bijedićima, februara 1943.

1400. HEKALO N. HASNIJA, rođena 1926, Bijedići, domaćica. Ubijena u Bijedićima, februara 1943.

1401. HEKALO N. BEGIJA, rođena 1928, Bijedići, domaćica. Ubijena u Bijedićima, februara 1943.

1402. HEKALO N. ZUHRA, rođena 1930, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.

1403. HEKALO Z. HADŽIRA, rođena 1896, Bijedići, domaćica. Ubijena u Bijedićima, februara 1943.

1404. HEKALO K. SMAILA, rođena 1932, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.

1405. HEKALO K. RAHIMA, rođena 1934, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.

1406. HEKALO N. MELĆUŠA, rođena 1918, Bijedići, domaćica. Ubijena u Bijedićima, februara 1943.

1407. HEKALO H. HAJRA, rođena 1929, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.

1408. HEKALO I. RAMO, rođen 1937, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.
1409. HEKALO I. ZIĆRO, rođen 1938, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.
1410. HEKALO I. KASIM, rođen 1939, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.
1411. HEKALO I. SEVDA, rođena 1940, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.
1412. HEKALO M. ARIF, rođen 1941, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.
1413. HEKALO Š. HANKIJA, rođena 1923, Bijedići, domaćica. Ubijena u Bijedićima, februara 1943.
1414. HEKALO R. EMIRA, rođena 1941, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.
1415. HEKALO M. MURADIF, rođen 1943, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.
1416. HEKALO M. FATA, rođena 1936, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.
1417. HEKALO I. ZULFO, rođen 1937, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.
1418. HEKALO N. HILMO, rođen 1928, Šljuke, zemljoradnik. Ubijen u Šljukama, februara 1943.
1419. HEKALO M. ARIF, rođen 1939, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima februara 1943.
1420. HEKALO M. DRAGIJA, rođena 1941, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.
1421. HEKALO M. FATA, rođena 1912, Bijedići, domaćica. Ubijena u Bijedićima, februara 1943.
1422. HEKALO M. BELKA, rođena 1928, Bijedići, domaćica. Ubijena u Bijedićima, februara 1943.
1423. HEKALO M. RASIM, rođen 1935, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.
1424. HEKALO M. FEHMO, rođen 1937, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.
1425. HEKALO M. NEZIRA, rođena 1938, Bijedići, dijete. Ubijeno u Bijedićima, februara 1943.
1426. HEKALO S. MUŠA, rođena 1928, Šljuke, domaćica. Ubijena u Šljukama, februara 1943.
1427. HODOVIĆ O. UMA, rođena 1912, Foča, domaćica. Ubijena u Lehovu Brdu, februara 1943.
1428. HODOVIĆ J. FATA, rođena 1939, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.
1429. HODOVIĆ J. ZLATIJA, rođena 1936, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1430. HODOVIĆ J. HAMID, rođen 1939, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1431. HODOVIĆ J. TIŠA, rođena 1905, Cerovci, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.

1432. HODOVIĆ O. DŽANKIJA, rođena 1905, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.

1433. HODOVIĆ J. SALKO, rođen 1930, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1434. HODOVIĆ M. HUSO, rođen 1902, Lehovo Brdo, zemljoradnik. Ubijen u Meljaku, februara 1943.

1435. HODOVIĆ J. MURAT, rođen 1938, Lehovo Brdo, dijete. Ubijeno u Lehovu Brdu, februara 1943.

1436. CUPLOV S. HAJRIJA, rođena 1910, Pračica, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1437. CUPLOV S. AIŠA, rođena 1939, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1438. CUPLOV S. FATIMA, rođena 1941, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1439. DŽANKOVIĆ R. RASIM, rođen 1928, Pračica, zemljoradnik. Ubijen u Pračici, februara 1943.

1440. DŽANKOVIĆ R. TIFA, rođena 1926, Pračica, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1441. DŽANKOVIĆ DŽ. ĆAMKA, rođena 1910, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1442. DŽANKOVIĆ F. RASIM, rođen 1935, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1443. DŽANKOVIĆ F. REFIKA, rođena 1937, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1444. DŽANKOVIĆ F. PAŠA, rođena 1940, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1445. DŽEHOVIĆ S. ALIJA, rođen 1873, Mrčevo, zemljoradnik. Ubijen u Mrčevu, februara 1943.

1446. DŽEHOVIĆ K. ATA, rođena 1889, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.

1447. DŽEHOVIĆ A. ALIJA, rođen 1922, Mrčevo, zemljoradnik. Ubijen u Mrčevu, februara 1943.

1448. DŽEHOVIĆ A. HASNIJA, rođena 1924, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Mrčevu, februara 1943.

1449. ŠIPUR M. ZUHRA, rođena 1940, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.

1450. ŠIPUR R. ZADA, rođena 1932, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, maja 1942.

1451. ŠIPUR M. BEGIJA, rođena 1900, Boljanići, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.

1452. ŠIPUR K. NURA, rođena 1900, Pračica, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.
1453. ŠIPUR A. HAKIJA, rođen 1937, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.
1454. ŠIPUR R. MEHO, rođen 1934, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.
1455. ŠIPUR R. BEJTO, rođen 1930, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.
1456. ŠIPUR Z. DEVLA, rođena 1918, Mrčevo, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.
1457. ŠIPUR M. MEHO, rođen 1939, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.
1458. ŠIPUR S. ARIF, rođen 1918, Cerovci, zemljoradnik. Ubijen u Lokvicama, juna 1942.
1459. ŠIPUR H. SULJO, rođen 1878, Cerovci, zemljoradnik. Ubijen u Cerovcima, februara 1943.
1460. ŠIPUR R. SEVDA, rođena 1939, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.
1461. ŠIPUR Z. MERA, rođena 1895, Gradac, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.
1462. ŠIPUR R. ZLATIJA, rođena 1918, Pračica, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.
1463. ŠIPUR R. ABIDA, rođena 1930, Cerovci, dijete. Ubijeno u Cerovcima, februara 1943.
1464. ŠLJIVO K. NAZA, rođena 1880, Cerovci, domaćica. Ubijena u Cerovcima, februara 1943.
1465. ŠLJUKA Š. ŠEMAN, rođen 1932, Šljuke, dijete. Ubijeno u Šljukama, februara 1943.
1466. ŠLJUKA Š. UMIJA, rođena 1933, Šljuke, dijete. Ubijeno u Šljukama, februara 1943.
1467. ŠLJUKA Š. EMA, rođena 1943, Šljuke, dijete. Ubijeno u Šljukama, februara 1943.
1468. ŠLJUKA Š. HANKA, rođena 1936, Šljuke, dijete. Ubijeno u Šljukama, februara 1943.
1469. ŠLJUKA Š. EMIRA, rođena 1938, Šljuke, dijete. Ubijeno u Šljukama, februara 1943.
1470. ŠLJUKA M. UMA, rođena 1915, Gradac, domaćica. Ubijena u Šljukama, februara 1943.
1471. ŠLJUKA S. HANKIJA, rođena 1884, Bukovica, domaćica. Ubijena u Šljukama, februara 1943.
1472. ŠLJUKA Š. SULEJMAN, rođen 1926, Šljuke. Ubijen u Šljukama, februara 1943.
1473. ŠLJUKA M. ZIFA, rođena 1916, Bitine, domaćica. Ubijena u Šljukama, februara 1943.

1474. ŠLJUKA M. MUŠKA, rođena 1924, Šljuke, domaćica. Ubijena u Šljukama, februara 1943.

1475. ŠLJUKA S. MELĆA, rođena 1892, Šljuke, domaćica. Ubijena u Šljukama, februara 1943.

1476. ŠLJUKA M. ZADA, rođena 1942, Šljuke, dijete. Ubijeno u Šljukama, februara 1943.

1477. ŠLJUKA Z. MUJKAN, rođen 1888, Šljuke, zemljoradnik. Ubijen u Gracu, februara 1943.

1478. ŠLJUKA A. ALIJA, rođen 1934, Šljuke, dijete. Ubijeno u Šljukama, februara 1943.

1479. ŠLJUKA A. VEZIRA, rođena 1936, Šljuke, dijete. Ubijeno u Šljukama, februara 1943.

1480. ŠLJUKA A. ZLATKA, rođena 1938, Šljuke, dijete. Ubijeno u Šljukama, februara 1943.

1481. ŠLJUKA A. ISMET, rođen 1941, Šljuke, dijete. Ubijeno u Šljukama, februara 1943.

1482. ŠLJUKA M. HALIL, rođen 1914, Šljuke, zemljoradnik. Ubijen u Šljukama, februara 1943.

1483. ŠLJUKA M. HADŽO, rođen 1914, Šljuke, zemljoradnik. Strijeljan u Šljukama, juna 1943.

1484. ŠLJUKA A. MUJKAN, rođen 1933, Šljuke, dijete. Ubijeno u Šljukama, februara 1943.

1485. ŠLJUKA A. BJELKA, rođena 1938, Šljuke, dijete. Ubijeno u Šljukama, februara 1943.

1486. ŠLJUKA A. IBRAHIM, rođen 1935, Šljuke, dijete. Ubijeno u Šljukama, februara 1943.

1487. ŠLJUKA H. UMA, rođena 1890, Gradac, domaćica. Ubijena u Šljukama, februara 1943.

1488. ŠLJUKA A. MERA, rođena 1940, Šljuke, dijete. Ubijeno u Šljukama, februara 1943.

1489. ŠUBIĆ R. DEVLA, rođena 1938, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

1490. ŠUBIĆ S. HAFIZA, rođena 1898, Šljuke, domaćica. Ubijena u Pračici, februara 1943.

1491. ŠUBIĆ R. BAJRO, rođen 1928, Pračica, zemljoradnik. Ubijen u Pračici, februara 1943.

1492. ŠUBIĆ R. DŽEMAIL, rođen 1930, Pračica, dijete. Ubijeno u Pračici, februara 1943.

(Prilog u krvi, Pljevlja 1941–1945.)

Prilog 11

SPISAK

ubijenih Muslimana u PROZORU I OKOLINI 1941–1944. godine (uglavnom 1942.)

1. AJKIĆ HALILA IBRO, rođen 1901. u Višnjanima, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.
2. BAČVAN MUJE MUMIN, rođen 1881. u Rumbocima, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Rumbocima.
3. BAČVAN MUMINA MEHO, rođen 1885, u Rumbocima, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Rumbocima.
4. BALIĆ MEHE TAHIR, rođen 1927. u Gračanici, zemljoradnik. Ubijen 1941. u zbjegu od četnika u Gračanici.
5. BAJRIĆ AVDE MUJO, rođen 1924. u Rumbocima, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Rumbocima
6. BEĆIREVIĆ IBRE REDŽO, rođen 1880. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.
7. BEĆIREVIĆ REDŽE IDRIZ, rođen 1922. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika 1942. u oktobru u Lugu.
8. BEĆIREVIĆ MUHAREMA ŠABAN,rođen 1878. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.
9. BEĆIREVIĆ ŠABANA HASAN, rođen 1912. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika 1942. u oktobru u Lugu.
10. BEĆIREVIĆ MUJE HASAN, rođen 1898. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.
11. BEĆIREVIĆ MEHE BAJRO, rođen 1900. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.
12. BEĆIREVIĆ IBRE MEDA, rođena 1905. Lug, domaćica. Ubijena od četnika u oktobru 1942. u Lugu.
13. BEĆIREVIĆ BAJRE HUSO, rođen 1940. dijete. Ubijen od četnika u oktobru 1942. godine, u Lugu.
14. BEĆIREVIĆ AHMETA HALIL, rođen 1908. Paroš, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Parošu.
15. BEĆIREVIĆ AHMETA MUJO, rođen 1907, Paroš, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Parošu.
16. BEĆIREVIĆ AHMETA MUJO, rođen 1911. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.
17. BEGIĆ DAUTA MUSTAFA, rođen 1878. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.
18. BRKIĆ OMERA REDŽO, rođen 1913. Paljike, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Paljikama.
19. BRISTINA HALILA HUSO, rođen 1895. Proslap, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Proslapu.

20. BRISTINA HUSE MUHO, rođen 1929. Proslap, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Proslapu.
21. ČEPALO IBRE MEHO, rođen 1920. Rumboci, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Rumbocima.
22. ČILIĆ MAHMUTA FATA, rođena 1876. Doljani, domaćica. Ubijena od četnika u oktobru 1942. u Risovcu.
23. ČORBADŽIĆ AVDIJE MUJO, rođen u Kopčićima, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.
24. ĆATIĆ MUJE MUJO, rođen 1887. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.
25. ĆATIĆ MULE FATA, rođena 1875. Sovići, domaćica. Ubijena od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.
26. ĆATIĆ MULE MUSTAFA, rođen 1911. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.
27. ĆOLIĆ SALKANA BEĆIR, rođen 1915. Rumboci, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.
28. ĆOLIĆ IBRE SALKO, rođen 1887. Rumboci, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Rumbocima.
29. ĆOLIĆ IBRE MUJO, rođen 1889. Rumboci, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Rumbocima.
30. DAUTBEGOVIĆ MEHE HAMDO, rođen 1914. Duge, zemljoradnik. Bačen u jamu 1942. u Posušju od ustaša.
31. DAUTBEGOVIĆ ZEJNILA MUNIRA, rođena 1924. Duge, domaćica. Skočila u Buk u Dugama gonjena od četnika u oktobru 1942. godine.
32. DAUTBEGOVIĆ MUJE AJŠA, rođena 1892. Duge, domaćica. Skočila u Buk u Dugama gonjena od četnika u oktobru 1942.
33. DAUTBEGOVIĆ ADEMA ADEM, rođen 1913. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.
34. DAUTBEGOVIĆ OSMANA ZAJKO, rođen 1878. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.
35. DAUTBEGOVIĆ ZAJKE ŠEMSO, rođen 1918. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.
36. DAUTBEGOVIĆ ZAJKE OSMAN, rođen 1925. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.
37. DUVNJAK IBRE IBRO, rođen 1912. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kovačevu Polju.
38. DUVNJAK BEĆIRA MUSTAFA, rođen 1908. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen u Duvnu u zatvoru od ustaša.
39. DŽAFEROVIĆ AHMETA OSMAN, rođen 1900. Rumboci, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Rumbocima.
40. DŽAFEROVIĆ AHMETA OMER, rođen 1897. Rumboci, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Rumbocima.
41. DŽAFEROVIĆ MUJE ALIJA, rođen 1912. Rumboci, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Rumbocima.

42. DŽAFEROVIĆ OMERA IBRO, rođen 1891. Rumboci, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Rumbocima.

43. DŽELILOVIĆ SADIKA RASIM, rođen 1919. Prozor, šofer. Obješen u Prozoru 1943. od Nijemaca.

44. DŽINO DERVE IBRO, rođen 1915. Grevići, zemljoradnik. Strijeljan od ustaša 1944. godine.

45. ĐULIMAN JUSE SALKO, rođen 1901, Varvara, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Rumbocima.

46. ĐUKA RAME RAMO, rođen 1904. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.

47. ĐUKA JUSE MURAT, rođen 1885. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.

48. ĐUKA SULJE AVDO, rođen 1880. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.

49. ĐUKA AVDE OSMAN, rođen 1912. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.

50. ĐUKA SULJE SALKAN, rođen 1883. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.

51. ĐUKA SALKANA BEĆIR, rođen 1912. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.

52. ĐUKA MUMINA AVDIJA, rođen 1882. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.

53. ĐUKA RAME RAHMO,rođen 1888. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.

54. ĐUKA JUSE MEHMED, rođen 1899. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.

55. FALE HUSE MUJO, rođen 1888. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Donjim Višnjanima.

56. FALE HUSE REDŽO, rođen 1890. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Donjim Višnjanima.

57. FALE MUJE HALIL, rođen 1877. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Donjim Višnjanima.

58. FEJZIĆ MUŠE MUJO, rođen 1912. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Borovnici.

59. FETAHOVIĆ SALKE AVDIJA, rođen 1912. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.

60. GARABIN OSMANA OMER, rođen 1920. D. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u D. Višnjanima.

61. GARABIN MUŠE IBRO, rođen 1915. D. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u D.Višnjanima.

62. GARAZLIĆ IBRE REDŽO,rođen 1886. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

63. GLUMAC OSMANA JUSO, rođen 1875. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.

64. GORANČIĆ OMERA AVDO, rođen 1923. Maglice, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Maglicama.

65. GORANČIĆ SULJE BEĆIR, rođen 1886. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kov. Polju.

66. GORANČIĆ IBRE OSMAN, rođen 1882. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kov. Polju.

67. GORANČIĆ HASE OMER, rođen 1909. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kov. Polju.

68. GORANČIĆ IBRE HASO, rođen 1884. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kov. Polju.

69. GORANČIĆ HASE HASAN, rođen 1922. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kov. Polju.

70. GORANČIĆ MUJE MUHO, rođen 1906. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kov. Polju.

71. GRCIĆ AHMETA ARIF, rođen 1905. Paljike, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Paljikama.

72. GRCIĆ HADŽE ALIJA, rođen 1913. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Borovnici.

73. GRCIĆ RAŠIDA FATA, rođena 1871. Borovnica, domaćica. Ubijena od četnika u oktobru 1942. u Borovnici.

74. GRCIĆ ALIJE VEHAB, rođen 1893. Prozor, vjeroučitelj. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.

75. GRCIĆ ADEMA SALKO, rođen 1923. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

76. GRCIĆ ADEMA OMER, rođen 1924. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

77. GRCIĆ MUJE EJUB, rođen 1892. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.

78. GUTA IBRE MAHMUT, rođen 1875. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.

79. HAČIMIĆ ALIJE ALIJA, rođen 1876. Podbor, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Podboru.

80. HADŽIĆ BEĆIRA PAŠO, rođen 1880. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Borovnici.

81. HADŽIĆ ĐULAGE AVDO, rođen 1914. Prozor, obućar. Ubijen od ustaša u Sarajevu 1942. godine.

82. HASANBEGOVIĆ MUHE SALIH, rođen 1907. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.

83. HASICA MEHE MUJO, rođen 1880. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.

84. HASIDIĆ OSMANA OSMAN, rođen 1903. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

85. HELBET ALIJA, rođen 1884. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

86. HERO SULJE SMAJO, rođen 1918. Here, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Perićima.

87. HODŽIĆ OMERA HASO, rođen 1907. Klek, zemljoradnik. Strijeljan od Nijemaca 1943. u Kleku.

88. HODŽIĆ MUHE SEVDA, rođena 1900. Klek, domaćica. Strijeljana od Nijemaca 1943. u Kleku.

89. HODŽIĆ BEĆIRA ARIF, rođen 1904. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.

90. HODŽIĆ MUJE AVDO, rođen 1896. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.

91. HODŽIĆ MUJE MUJO, rođen 1902. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.

92. HODŽIĆ RAME AHMET, rođen 1901. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.

93. HODŽIĆ HASANA HASAN, rođen 1907. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.

94. HODŽIĆ ZAJKE MUSTAFA, rođen 1890. Kopčići, zemljoradnik. Strijeljan od ustaša 1943. u Duvnu.

95. HODŽIĆ SELIMA MUHO, rođen 1897. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika 1942. u oktobru u Kopčićima.

96. HRINIĆ ISLAMA OSMAN, rođen 1905. Paljike, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Paljikama.

97. HRINIĆ ISLAMA TAHIR, rođen 1907. Paljike, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Paljikama.

98. HRINIĆ SALKE MUHAREM, rođen 1918. Paljike, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Paljikama.

99. HRINIĆ AHMETA ISLAM, rođen 1882. Paljike, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Paljikama.

100. HUJDUR MUMINA ZULFO, rođen 1900. Kute, zemljoradnik. Ubijen od ustaša 1943. u Kutama.

101. HUSREP MEHE BEĆO, rođen 1926. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

102. HUSEINBEGOVIĆ ĐULAGE ĆAMIL, rođen 1898. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od ustaša u Žlibu prema G. Vakufu.

103. IMAMOVIĆ MUHAREMA IDRIZ, rođen 1902. Paljike, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Paljikama.

104. IMAMOVIĆ FAZLE HAŠIM, rođen 1920. Šćipe, zemljoradnik. Ubijen od ustaša 1945. u planini Blazine.

105. JARIĆ RAME RAMO, rođen 1900. Heljdovi, zemljoradnik. Strijeljan od ustaša 1944. na Jasenu.

106. JAŠAREVIĆ IBRE SALKO, rođen 1891. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika 1942. u oktobru na Borovnici.

107. JAŠAREVIĆ SALKE SALIH, rođen 1920. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. na Borovnici.

108. JAŠAREVIĆ MUHAREMA SULJO, rođen 1902. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. na Borovnici.
109. JUNUZOVIĆ MUJE MUMIN, rođen 1906. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.
110. JUNUZOVIĆ SELIMA OSMO, rođen 1886. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.
111. JUNUZOVIĆ SELIMA SELIM, rođen 1875. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.
112. JUNUZOVIĆ MEHE HASAN,rođen 1912. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.
113. JUSIĆ MUSTAFE IBRAHIM, rođen 1910. Duge, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. na njivi u Dobroši.
114. KADRIĆ HUSE SULJO, rođen 1870. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.
115. KADRIĆ BEGANA MEHO, rođen 1895. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.
116. KADRIĆ ĐULAGE ALIJA, rođen 1890. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.
117. KALTAK HUSE SALKO, rođen 1910. Duge, zemljoradnik. Bačen u jamu 1942. od ustaša u Posušju.
118. KALTAK DŽAFERA EMINA, rođena 1912. Duge, domaćica. Ubijena od Nijemaca 1943. u Dugama.
119. KARAHODŽIĆ BEGE ĐULO, rođen 1910. Prozor, šofer.
120. KAZIĆ MUHE MUHO, rođen 1907. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.
121. KAZIĆ BAJRE IBRO, rođen 1904. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.
122. KONJARIĆ HUSE MUJO, rođen 1894. Donji Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.
123. KONJARIĆ MUJE IBRO, rođen 1905. Donji Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.
124. KONJARIĆ MUJE RAMO, rođen 1907. Donji Višnjani, zemljoradnik. Ubijen 1943. od Nijemaca u Dugama.
125. KONJARIĆ MUJE MEHO, rođen 1925. Donji Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.
126. KONJARIĆ MUJE SELIM, rođen 1930. Donji Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.
127. KONJARIĆ SELIMA AVDIJA, rođen 1888. Donji Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.
128. KONJARIĆ IBRE MUJO, rođen 1905. zemljoradnik. Donji Višnjani. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.
129. KONJARIĆ IBRE OMER, rođen 1907. Donji Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.
130. KONJARIĆ IBRE SALKO, rođen 1910. Donji Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.

131. KONJARIĆ HUSE SELIM, rođen 1886. Donji Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.
132. KONJARIĆ HUSE MUJO, rođen 1927. Donji Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od ustaša 1944. u Skrobučanima.
133. KUKIĆ AHMETA FATIMA, rođena 1887. Sovići, domaćica. Ubijena od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.
134. KUKIĆ ALIJE ALIJA, rođen 1912. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.
135. KUKIĆ MUMINA SALKO, rođen 1880. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.
136. KOVAČ OSMANA MUJO, rođen 1864. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od ustaša 1944. u Sovićima.
137. KOVAČ OSMANA HUSO, rođen 1872. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.
138. KOVAČEVIĆ MUJE RAMO, rođen 1891. Kranjčići, zemljoradnik. Strijeljan od Talijana 1943. u Kranjičićima.
139. KOVAČEVIĆ AVDE rođena 1910, domaćica iz Kranjčića. Strijeljana od Italijana 1943. u Kranjčićima.
140. KOVAČEVIĆ AHMETA HUSO, rođen 1897. Kranjčići, zemljoradnik. Strijeljan od ustaša 1943. u Skrobučanima.
141. KOVAČEVIĆ HUSE HAZIM, rođen 1930. Kranjčići, dijete. Strijeljan od ustaša 1943. u Šćipama.
142. KOVAČEVIĆ BAJRE ĐULA, rođena 1912. Kranjčići, domaćica. Odvedena 1943. od Talijana i nestala.
143. MAHMUTBEGOVIĆ IDRIZA OSMAN, rođen 1885. zemljoradnik Kopčići. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.
144. MAHMUTBEGOVIĆ DAUTA HAJDER, rođen 1896. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.
145. MAHMUTBEGOVIĆ IBRE FATA, rođena 1885. Kopčići, domaćica. Izgorjela u kući koju su četnici u oktobru 1942. zapalili u Kopčićima.
146. MANOV MUHAREMA AHMET, rođen 1911. Paljike, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Paljikama.
147. LETICA MUHE MEHO, rođen 1894. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika 1942. u oktobru u Višnjanima.
148. LETICA MUHE MUJO, rođen 1896. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.
149. LULIĆ MUJE RAMO, rođen 1928. u Sovićima poginuo od Nijemaca u logoru.
150. LULIĆ BEĆIRA MUHAREM, rođen 1906. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.
151. LULIĆ OSMANA HUSO, rođen 1882. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.
152. LULIĆ HUSE MUMIN, rođen 1885. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od ustaša 1943. u Jablanici.

153. LULIĆ OSMANA IBRO, rođen 1887. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.

154. LETICA MUHE HUSO, rođen 1890. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.

155. LETICA SULJE IBRO, rođen 1878. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.

156. LETICA IBRE IBRO, rođen 1920. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od ustaša 1943. godine u Praini.

157. MANOV IBRE SALKO, rođen 1890. Paljike, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Paljikama.

158. MANOV AVDE MEHO, rođen 1898. Paljike, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Paljikama.

159. MILANOVIĆ OSMANA OSMAN, rođen 1898. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. Doljani

160. MILANOVIĆ ARIFA OSMO, rođen 1908. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

161. MOTIKA AVDE AHMET, rođen 1912. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

162. MOTIKA IBRE BEĆIR, rođen 1910. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

163. MOTIKA BEĆE IBRO, rođen 1922. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

164. MOTIKA BEĆIRA MUJO, rođen 1918. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

165. MOTIKA BEĆIRA AHMET, rođen 1920. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

166. MOTIKA BEĆIRA SULJO, rođen 1925. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

167. MUJKIĆ HUSE IBRO, rođen 1894. Proslap, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Proslapu.

168. MUJKIĆ HUSE SALKO, rođen 1896. Proslap, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Proslapu.

169. MUJKIĆ JUSE SULJO, rođen 1918. Proslap, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Proslapu.

170. MUNIKOZA IBRE OSMAN, rođen 1919. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

171. MUNIKOZA MUŠANA RAMO, rođen 1905. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

172. MURATBEGOVIĆ DERVE AVDO, rođen 1891. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.

173. MURATBEGOVIĆ MURATA ĐULAGA, rođen 1912. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika oktobra 1942. u Lugu.

174. MURATBEGOVIĆ ĆAMILA SALKO, rođen 1890. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od ustaša 1943. u Žlibu prema G. Vakufu.

175. MURSEL IBRE HALIL, rođen 1886. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.

176. MUSTAJBEGOVIĆ OMERA SMAJO, rođen 1904. Duge, zemljoradnik. Ubijen od četnika 1942. u oktobru u Dugama.

177. NASUP REDŽO, rođen 1879. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

178. NASUP REDŽE SELIM, rođen 1917. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

179. NEVENOVIĆ MUŠE MEHMED, rođen 1878. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

180. OSMIĆ HALILA HASO, rođen 1878. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Gor. Višnjanima.

181. OSMIĆ HASE ALIJA, rođen 1910. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Gor. Višnjanima.

182. OSMIĆ HASE BEĆIR, rođen 1920. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Gor. Višnjanima.

183. OMANOVIĆ OMERA MUSTAFA, rođen 1895. Prozor, gostioničar. Ubijen od Nijemaca 1943. u Prozoru.

184. OMANOVIĆ MUSTAFE HAMO, rođen 1922. Prozor, radnik. Ubijen na povratku iz Italije 1943. godine.

185. OMERBAŠIĆ HASANA IBRO, rođen 1857. Varvara, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Varvari.

186. OMERBAŠIĆ IBRE RAMO, rođen 1914. Varvara, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Varvari.

187. OMERBAŠIĆ HASANA MEHO, rođen 1877. Varvara, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Varvari.

188. OSMIĆ HALILA REDŽO, rođen 1890. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Gor. Višnjanima.

189. OSMIĆ REDŽE MUSTAFA, rođen 1920. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Gor. Višnjanima.

190. OSMIĆ REDŽE PAŠO, rođen 1922. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Gor. Višnjanima.

191. OSMIĆ HALILA OMER, rođen 1876. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Gor. Višnjanima.

192. OSMIĆ MUJE SMAJO, rođen 1898. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Gor. Višnjanima.

193. OSMIĆ OMERA MUJO, rođen 1921. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Gor. Višnjanima.

194. OSMIĆ HALILA MEHO, rođen 1895. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Gor. Višnjanima.

195. OSMIĆ SALKE HASO, rođen 1906. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Gor. Višnjanima.

196. PILAV IBRE MEŠAN, rođen 1885. Lapsunj, zemljoradnik. Ubijen od ustaša 1942. u Lapsunju.

197. PILAV HUSE AHMO, rođen 1882. Lapsunj, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lapsunju.

198. PILAVIĆ OMERA MUJO, rođen 1905. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.

199. PILAVIĆ MUJE OMER, rođen 1924. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.

200. PILAVIĆ OMERA RAMO, rođen 1927. Višnjani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Višnjanima.

201. PILAVIĆ SMAJE IBRO, rođen 1895. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Borovnici.

202. PILAVIĆ AHMET, rođen 1885. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Borovnici.

203. PILAVIĆ MUŠE MEHO, rođen 1897. Gorica, zemljoradnik. Ubijen od ustaša 1945. u Gorici.

204. PLAVUŠKIĆ SALKE ZEJNIL, rođen 1901. Kranjčići, zemljoradnik. Strijeljan od Nijemaca 1943. u Kranjčićima.

205. PIROLIĆ MUSTAFE AVDO, rođen 1908. Prozor, trgovac. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.

206. PLECIĆ IBRE SALKO, rođen 1902. Paljike, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Paljikama.

207. POKVIĆ SMAJE SALKO, rođen 1881. Varvara, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Varvari.

208. POKVIĆ ALE HASAN, rođen 1901. Varvara, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Varvari.

209. POKVIĆ ALE HUSEIN, rođen 1904. Varvara, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Varvari.

210. POLJAREVIĆ OSMANA ALIJA, rođen 1924: Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.

211. POLJAREVIĆ OSMANA SALKO, rođen 1919. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.

212. POZDER MUJE AHMET, rođen 1872. Lizoperci, zemljoradnik. Ubijen od Nijemaca 1944. u Donjoj Rami.

213. PRAČIĆ RAME SELIM, rođen 1890. Orašac, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

214. PRAČIĆ HASANA IBRO, rođen 1907. Orašac, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

215. PRAČIĆ IBRE RAMO, rođen 1912. Orašac, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

216. PRAČIĆ MAHMUTA MEHO, rođen 1892. Orašac, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

217. PRAČIĆ MEHE ALIJA, rođen 1907. Orašac, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

218. PRAČIĆ MAHMUTA MUJO, rođen 1882. Orašac, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

219. PRAČIĆ MUHE SMAJO, rođen 1890. Orašac, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

220. PRPO OSMANA HUSO, rođen 1890. Paroš, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

221. PRPO MUSTAFE MUJO, rođen 1910. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

222. PURGIĆ MUMINA HASO, rođen 1908. Lug, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.

223. RADOŠ REDŽE MUJO, rođen 1903. Sovići, zemljoradnik. Umro u logoru 1944. u Zemunu.

224. RADOŠ ŠABANA OMER, rođen 1907. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.

225. RADOŠ OMERA MUMIN, rođen 1902. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.

226. RADOŠ IBRE MUMIN, rođen 1872. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. o Sovićima.

227. RADOŠ HASANA OSMAN, rođen 1924. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.

228. REŠIDOVIĆ SALKE HASAN, rođen 1919. Paljike, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Paljikama.

229. RIZVIĆ ĆOSE IBRO, rođen 1900. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

230. RIZVIĆ ĆOSE BEĆIR, rođen 1894. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

231. SKENDER MEHE JUSO, rođen 1901. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.

232. SKENDER SULJE SALKO, rođen 1913. Sovići, zemljoradnik. Ubijen 1944. u zatvoru.

233. SKENDER OSMANA BEĆIR, rođen 1875. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.

234. SKENDER SULJE SMAJO, rođen 1906. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.

235. SABITOVIĆ AVDE EJUB, rođen 1920. Duge, zemljoradnik. Bačen u jamu 1942. od ustaša u Posušju.

236. SABITOVIĆ PAŠE MUŠAN, rođen 1889. Duge, zemljoradnik. Ubijen od Nijemaca 1943. u Dugama.

237. SEFER JUSE BEGAN, rođen 1928. Ravnica, zemljoradnik. Ubijen od Nijemaca 1943. u Ravnici.

238. SEFER JUSE AKIF, rođen 1936. Ravnica, dijete. Ubijen od Nijemaca 1943. u Ravnici.

239. SEFER MUMINA SULJO, rođen 1878. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

240. SIHIRLIĆ IBRE MEŠA, rođen 1908. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

241. SIHIRLIĆ BEĆIRA MUMIN, rođen 1899, Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

242. SIHIRLIĆ BEĆIRA SALKO, rođen 1920. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

243. SIHIRLIĆ IBRE REDŽO, rođen 1913. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

244. SELIMOVIĆ HASE IBRO, rođen 1920. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

245. SELIMOVIĆ BEĆIRA ALIJA, rođen 1920. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

246. SELIMOVIĆ ŠABANA OSMAN, rođen 1910. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

247. SELIMOVIĆ IBRE SELIM, rođen 1903. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

248. SELIMOVIĆ IBRE ZAJKO, rođen 1905. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

249. SELIMOVIĆ IBRE MEHO, rođen 1907. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

250. SELIMOVIĆ IBRA MURAT, rođen 1909. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

251. SUBAŠIĆ OSMANA JUNUZ, rođen 1885. Duge, zemljoradnik. Ubijen od Talijana 1942. u Dugama.

252. SUBAŠIĆ JUNUZA DUDA, rođena 1890. Duge, domaćica. Ubijena 1943. u Dugama od Nijemaca.

253. SULEJMANOVIĆ SALKE DŽAFER, rođen 1895. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.

254. ŠABIĆ MEHE MUJO, rođen 1911. Gorica, zemljoradnik. Ubijen od četnika 1941. u Gračanici.

255. ŠĆUK IBRE AVDO, rođen 1894. Lizoperci, zemljoradnik. Strijeljan kod mosta na Rami od Nijemaca.

256. ŠĆUK AHMETA ĆAMIL, rođen 1924. Tošćanica, zemljoradnik. Strijeljan od domobrana 1944. u Tošćanici.

257. ŠEHIĆ IBRE MUSTAFA, rođen 1910, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Gornjim Višnjanima.

258. ŠLJIVO SULJE SULJO, rođen 1920. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

259. ŠLJIVO AVDE AHMO, rođen 1921. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

260. ŠLJIVO HASE HUSO, rođen 1905. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

261. ŠLJIVO HASE IBRICA, rođen 1920. Skrobučani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Skrobučanima.

262. ŠUŠAK SULJE IBRO, rođen 1900. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Lugu.

263. TABAK MEHE OMER, rođen 1902. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kov. Polju.

264. TABAK OSMANA RAMO, rođen 1884. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kov. Polju.

265. TABAK RAME MUJO, rođen 1922. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kovačevu Polju.

266. TABAK OSMANA REDŽO, rođen 1893. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kovačevu Polju.

267. TABAK HUSE IBRO, rođen 1907. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od ustaša u zatvoru 1942. u Duvnu.

268. TAŠIĆ BEĆIRA REDŽO, rođen 1912. Sovići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Sovićima.

269. VUKDALIĆ HUSE MUJO, rođen 1876. Varvara, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Varvari.

270. ZAIMOVIĆ DAUTA DAUT, rođen 1895. Borovnica, trgovac. Ubijen od četnika 1942. u oktobru u Borovnici.

271. ZAIMOVIĆ OSME LATIF, rođen 1890. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Borovnici.

272. ZAIMOVIĆ HALILA IBRO, rođen 1904. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Borovnici.

273. ZAIMOVIĆ HALILA OMER, rođen 1902. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Borovnici.

274. ZAIMOVIĆ MEHE NAZIF, rođen 1901. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Borovnici.

275. ZAIMOVIĆ MEHE UZEIR, rođen 1903. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Borovnici.

276. ZAIMOVIĆ HASANA VEJSIL, rođen 1906. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Borovnici.

277. ZAIMOVIĆ SALIHA MEHO, rođen 1902. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Borovnici.

278. ZAIMOVIĆ HASANA OSMAN, rođen 1909. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Borovnici.

279. ZAIMOVIĆ MUŠE SALKO, rođen 1885. Borovnica, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Borovnici.

280. ZEC MUHAREMA JUSO, rođen 1840. Orašac, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

281. ZEC JUSE HUSO, rođen 1902. Orašac, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

282. ZEC JUSE SULJO, rođen u Orašcu, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

283. ZEC OMERA MEHO, rođen u Orašcu, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

284. ZEC OSMANA IBRO, rođen 1880. Orašac, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

285. ZEC IBRE IBRIŠIM, rođen 1925. Orašac, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

286. ZEC OSMANA MUHO, rođen 1885. Orašac, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

287. ZEC MUHE OSMAN, rođen 1920. Orašac, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

288. ZEC AVDE AVDO, rođen 1886. Orašac, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

289. ZEC AVDE ĆAMIL, rođen 1924. Orašac, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Orašcu.

290. ZEČIĆ MEHE IDRIZ, rođen 1884. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kovačevu Polju.

291. ZEČIĆ HASE OMER, rođen 1891. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kovačevu Polju.

292. ZEČIĆ MEHE AVDO, rođen 1890. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kovačevu Polju.

293. ZEČIĆ OMERA MUHO, rođen 1928. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kovačevu Polju.

294. ZEČIĆ JUNUZA RAMO, rođen 1902. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kovačevu Polju.

295. ZEČIĆ SULJE MUJO, rođen 1901. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kovačevu Polju.

296. ZEČIĆ IBRE ALIJA, rođen 1885. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kovačevu Polju.

297. ZEČIĆ ALIJE RAMO, rođen 1922. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kovačevu Polju.

298. ZEČIĆ SALKE HUSO, rođen 1908. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kovačevu Polju.

299. ZEČIĆ SALKE MEHO, rođen 1922. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kovačevu Polju.

300. ZEČIĆ MEHE AHMET, rođen 1886. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kovačevu Polju.

301. ZUKIĆ SALKE SULJO, rođen 1912. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kopčićima.

302. ZUKIĆ SULJE ALIJA, rođen 1896. Kopčići, zemljoradnik. Ubijen od ustaša u Žlibu.

303. ZUKIĆ MUJE REDŽO, rođen 1899. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

304. ZUKIĆ MAHMUTA HAMID, rođen 1862. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

305. ZUKIĆ MAHMUTA BEĆO, rođen 1890. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

306. ZUKIĆ MUJE OMER, rođen 1900. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

307. ZUKIĆ HUSE OSMAN, rođen 1888. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

308. ZUKIĆ MUSTAFE MUJO, rođen 1912. Doljani, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Doljanima.

309. ZUKIĆ MUSTAFE IBRO, rođen 1913. Doljani, zemljoradnik. Otjeran od Nijemaca 1944. godine.

310. ZUKANOVIĆ SULJE MEHO, rođen 1914. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kov. Polju.

311. ZUKANOVIĆ ZUKANA MUJO, rođen 1897. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kov. Polju.

312. ZUKANOVIĆ SULJE OSMAN rođen 1900. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kov. Polju.

313. ZUKANOVIĆ SULJE RAMO, rođen 1908. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kov. Polju.

314. ZUKANOVIĆ IBRE IBRO, rođen 1919. Kovačevo Polje, zemljoradnik. Ubijen od četnika u oktobru 1942. u Kov. Polju.

Tokom četiri godine rata u prozorskom kraju je ubijeno 916 ljudi, žena i djece, od čega njih 866 do polovine oktobra 1942. godine (Namik Šehić, Prozorski kraj u oslobodilačkom ratu i revoluciji 1941–1942, knjiga I, Prozor, 1985, str. 366–399)

Prilog 12

SPISAK ŽRTAVA

četničkog zločina izvršenog krajem 1941. i početkom 1942. godine u selima koja pripadaju Gornjem Borču, i to:

Prezime i ime, ime oca	Godina starosti	Selo stanovanja	Napomene i ispravke
1. Salčin Smajo	1906.	Jabuka	
2. Salčin Hamid	75	Jabuka	
3. Salčin Šeća	1909.	Jabuka	
4. Salčin Salih	70	Jabuka	
5. Salčin Kemal	1922.	Jabuka	
6. Salčin Alija	1914.	Jabuka	
7. Salčin Mustafa	1904.	Jabuka	
8. Salčin Mašo	1901.	Jabuka	
9. Salčin Salko	1910.	Jabuka	
10. Salčin Mulija	1909.	Jabuka	
11. Logo Murat	75	Luka	
12. Logo Nura	70	Luka	
13. Logo Sejdo	75	Luka	
14. Logo Meda	65	Luka	
15. Logo Derviš	1909.	Luka	

Prezime i ime, ime oca	Godina starosti	Selo stanovanja	Napomene i ispravke
16. Logo Jahrija	55	Luka	
17. Logo Haska	30	Luka	
18. Logo dijete	2	Luka	
19. Logo Salko	1915.	Luka	
20. Logo Jašar	40	Luka	
21. Logo Hamša	35	Luka	
22. Muminović Avdija	80	Luka	
23. Muminović Sadik	50	Luka	
24. Muminović Alija	60	Luka	
25. Hrvo Ramo	35	Luka	
26. Hrvo Hadžo	30	Luka	
27. Hrvo dijete	4	Luka	
28. Hrvo dijete	5	Luka	
29. Hrvo Alija	50	Luka	
30. Džolota Mušan	35	Luka	
31. Džolota Šaćir	38	Luka	
32. Selimhodžić Hadžo	45	Luka	
33. Selimhodžić Ibro	55	Luka	
34. Greljo Hamo	1916.	Luka	
35. Mandžo Salko	1926.	Luka	
36. Mandžo Sejdo	1912.	Luka	
37. Čorbo Osman	1901.	Soderi	
38. Čorbo Hašim	1917.	Soderi	
39. Čorbo Salih	70	Soderi	
40. Čorbo Adem	1930.	Soderi	
41. Čorbo dijete	3	Soderi	
42. Čorbo dijete	5	Soderi	
43. Čorbo Smajo	75	Soderi	
44. Čorbo Huso	60	Soderi	
45. Čorbo Zlatka	65	Soderi	
46. Čorbo Rifa	35	Soderi	
47. Čorbo dijete	5	Soderi	
48. Čorbo dijete	6	Soderi	
49. Čorbo dijete	7	Soderi	
50. Čorbo dijete	8	Soderi	
51. Čorbo Mujo	1910.	Soderi	
52. Čorbo Avdo	1912.	Soderi	
53. Čorbo Ramo	1918.	Soderi	
54. Drndo Ramo	1904.	Jabuka	
55. Drndo Abid	1905.	Jabuka	
56. Drndo Ibro	1900.	Jabuka	
57. Drndo Fehim		Jabuka	
58. Drndo Safet		Jabuka	
59. Drndo Džafer	1925.	Jabuka	
60. Drndo Halil	1922.	Jabuka	
61. Drndo Hamida	1920.	Jabuka	
62. Skopak Sevda	1924.	Jabuka	
63. Skopak Osman	1900.	Jabuka	
64. Skopak Mustafa	1914.	Jabuka	
65. Skopak Hamid	1928.	Jabuka	
66. Kalabušić Avdo	60	Jabuka	
67. Kalabušić Mušan	1898.	Jabuka	
68. Kalabušić Ragib	1921.	Jabuka	
69. Kalabušić Ragib	1920.	Jabuka	
70. Kalabušić Ibro	1917.	Jabuka	
71. Bolonić Osman	70	Jabuka	
72. Bolonić Mustafa	1914.	Jabuka	
73. Lendo Hasan	88	Šumići	
74. Lendo Šaćir	80	Šumići	

Prezime i ime, ime oca	Godina starosti	Selo stanovanja	Napomene i ispravke
75. Lendo Hamid	1915.	Šumići	
76. Lendo Alija	1917.	Šumići	
77. Lendo Murat	1914.	Šumići	
78. Lendo Avdo	1920.	Šumići	
79. Lendo Fejzo	1922.	Šumići	
80. Lendo dijete	3	Šumići	
81. Lendo dijete	5	Šumići	
82. Lendo Mušan	50	Šumići	
83. Lendo Đuma	80	Šumići	
84. Lendo Agan	1925.	Šumići	
85. Lendo Džano	1922.	Šumići	
86. Volođer Mušan	1908	Šumići	
87. Bajrović Fejzo	1905.	Šumići	
88. Bajrović Nazif	1925.	Šumići	
89. Bajrović Meho	1916.	Šumići	
90. Bajrović Avdija		Šumići	
91. Bajrović Osman	70	Šumići	
92. Bajrović Dervo	1919.	Šumići	
93. Vuk Salkan	1898.	Šumići	
94. Vuk Dženana	1902.	Šumići	
95. Gata Šemsa	1920.	Šumići	
96. Lončarić Hamid	77	Lončari	
97. Lončarić Adem	1903.	Lončari	
98. Lončarić Sevlija	1908.	Lončari	
99. Vuk Mujo	76	Lončari	
100. Vuk Ibro	73	Lončari	
101. Vuk Hamida	70	Lončari	
102. Vuk Omer	1902.	Lončari	
103.Vuk Zlatka	1920.	Lončari	
104. Mandžo Hadžo	1927.	Lončari	
105. Aladuz Avdija	90	Melečići	
106. Aladuz Šaha	80	Melečići	
107. Rakša Fata	38	Melečići	
108. Rakša dijete	3	Melečići	
109. Rakša dijete	8	Melečići	
110. Rakša dijete	6	Melečići	
111. Rakša Ferhat	1915.	Melečići	
112. Rakša Alija	1915.	Melečići	
113. Gadžo Naza	1887.	Melečići	
114. Gadžo dijete	1	Melečići	
115. Okerić Šaćir	1909.	Melečići	
116. Okerić dijete		Melečići	
117. Jugo dijete	2	Melečići	
118. Jugo dijete	3	Melečići	
119. Demirović Haska	60	Melečići	
120. Čolpa Osman	69	Pridvorica	
121. Čolpa Alija	40	Pridvorica	
122. Čolpa Adem	25	Pridvorica	
123. Čolpa Đulsa	65	Pridvorica	
124. Čolpa Ramo	60	Pridvorica	
125. Čolpa Fata	55	Pridvorica	
126. Čolpa Devlija	78	Pridvorica	
127. Čolpa Bećir	79	Pridvorica	
128. Huko Bulka	80	Pridvorica	
129. Kovač Agan	76	Zurovići	
130. Kovač Ramo	74	Zurovići	
131. Kovač Bećir	1922.	Zurovići	
132. Kovač Hanara	65	Zurovići	
133. Kovač Senada	55	Zurovići	

Prezime i ime, ime oca	Godina starosti	Selo stanovanja	Napomene i ispravke
134. Kovač Hašim	1910.	Zurovići	
135. Kovač Omer	1904.	Zuruvići	
136. Kovač Hamid	1907.	Zurovići	
137. Kovač Šaćir	1920.	Zurovići	
138. Kovač Mujo	1918.	Zurovići	
139. Kovač Avdo	1887.	Zurovići	
140. Kovač Mušan	60	Zurovići	
141. Salčin Fejzo	74	Šipovice	
142. Salčin Meho	46	Šipovice	
143. Salčin Adem	1888.	Šipovice	
144. Salčin Rašid	1914.	Šipovice	
145. Salčin Nezir	1925.	Šipovice	
146. Salčin Džemil	8	Šipovice	
147. Salčin Ismet	6	Šipovice	
148. Salčin Fadil	1	Šipovice	
149. Salčin Sevlija	8 mj.	Šipovice	
150. Salčin Osman	73	Šipovice	
151. Salčin Bajro	46	Šipovice	
152. Salčin Džafer	1895.	Šipovice	
153. Salčin Halil	65	Šipovice	
154. Salčin Ago	60	Šipovice	
155. Salčin Mušan	1925.	Šipovice	
156. Salčin Derviš	1912.	Šipovice	
157. Salčin Adem	1928.	Šipovice	
158. Salčin Zlatka	85	Šipovice	
159. Salčin Hamid	1908.	Šipovice	
160. Salčin Šerif	1920.	Šipovice	
161. Balanić Hamid	48	Šipovice	
162. Balanić Mušan	1927.	Šipovice	
163. Balanić Mujo	1926.	Šipovice	
164. Balanić Salko	1920.	Šipovice	
165. Prazina Meho	1907.	Šipovice	
166. Gadžo Avdija	1902.	Mjedenik i Poda	
167. Gadžo Alija	1903.	Mjedenik i Poda	
168. Gadžo Devlija	1925.	Mjedenik i Poda	
169. Alađuz Ibro	60	Mjedenik i Poda	
170. Šabanović Mujo	1902.	Mjedenik i Poda	
171. Šabanović Šaha	1905.	Mjedenik i Poda	
172. Šabanović Ahmet	1908.	Mjedenik i Poda	
173. Šabanović Haso	1914.	Mjedenik i Poda	
174. Šabanović Šaćir	1915.	Mjedenik i Poda	
175. Šabanović Alija	1909.	Mjedenik i Poda	
176. Šabanović Avdija	1910.	Mjedenik i Poda	
177. Šabanović Mahmut	1910.	Mjedenik i Poda	
178. Rakša Halčo	70	Mjedenik i Poda	
179. Rakša Hamid	1914.	Mjedenik i Poda	
180. Rakša Salih	1905.	Mjedenik i Poda	
181. Lukovac Omer	75	Mjedenik i Poda	
182. Lukovac Đuma	1916.	Mjedenik i Poda	
183. Delalić Derviša	67	Mjedenik i Poda	
184. Delalić Pašana	1919.	Mjedenik i Poda	
185. Okerić Devlija	79	Mjedenik i Poda	
186. Okerić Džehva	1907.	Mjedenik i Poda	
187. Okerić Derviša		Mjedenik i Poda	
188. Okerić dijete	4	Mjedenik i Poda	
189. Okerić Alija	1921.	Mjedenik i Poda	
190. Okerić dijete	3 god.	Mjedenik i Poda	
191. Delalić Adem	1909.	Zurovići	
192. Delalić dijete	11. god.	Zurovići	

Prezime i ime, ime oca	Godina starosti	Selo stanovanja	Napomene i ispravke
193. Redžović Salih	75. god.	Ravno	
194. Prgude Halida majka	70. god.	Ravno	
195. Šestoro članova porodice Prguda pobijeno u Rašćelići kod sela Mrđanovića			
196. Đilić Smaje 3 djece pobijeno u Gračanici			

MUSTAFA GADŽO,
Sarajevo

Prilog 13

POPIS ŽRTAVA

četničkog zločina u selima doline Sutjeske u vremenu od 20. decembra 1941. do 20. januara 1942. godine i u avgustu 1942. u drugom četničkom pokolju u Foči

Redni broj	Prezime i ime	Godina starosti	Mjesto – selo stanovanja	Mjesto izvršenog zločina
1.	Balić Hajdara Bećir	46	Balići	Balići
2.	Balić Hajdara Alija	51	Balići	Balići
3.	Balić Bećira Džehva	40	Balići	Balići
4.	Balić Ibra Smajil	38	Balići	Foča
5.	Balić Alije Hajdar	20	Balići	Foča
6.	Balić Ibra Šaban	20	Balići	Foča
7.	Muslić Ahmeta Fata	46	Basarići	Basarići
8.	Muslić Ahmeta Murata	11	Basarići	Basarići
9.	Muslić Muja Zada	47	Basarići	Basarići
10.	Hajdarević Muja Huso	61	Brajkovac	Brajkovac
11.	Hajdarević Hasana Omer	56	Brajkovac	Brajkovac
12.	Alibašić Šerifa Pemba	30	Ćurevo	Slanice–Tjentište
13.	Alibašić Šerifa Zada	2	Ćurevo	Slanice–Tjentište
14.	Alibašić Šerifa Umija	2	Ćurevo	Slanice–Tjentište
15.	Alibašić Avda Avdija	70	Ćurevo	Slanice–Tjentište
16.	Alibašić Avdije Halim	30	Ćurevo	Slanice–Tjentište
17.	Alibašić Avdije Hamdo	20	Ćurevo	Mratinje
18.	Alibašić Avdije Zukan	12	Ćurevo	Hadžića Ravan
19.	Alibašić Husa Suljo	40	Ćurevo	Ćurevo
20.	Bunda Sulja Fata	45	Ćurevo	Ćurevo
21.	Bunda Sulja Džemila	4	Ćurevo	Ćurevo
22.	Bunda Maša Altuna	6	Ćurevo	Ćurevo
23.	Bunda Maša Fatima	4	Ćurevo	Ćurevo
24.	Bunda Zahida dijete	5	Ćurevo	Ćurevo
25.	Vejzović Ibra Fatima	6	Ćurevo	Ćurevo
26.	Vejzović Ibra Zulija	2	Ćurevo	Ćurevo
27.	Imamović Omera Adem	35	Ćurevo	Ćurevo
28.	Imamović Omera Magbula	35	Ćurevo	Ćurevo
29.	Imamović Adema Omer	8	Ćurevo	Ćurevo
30.	Imamović Adema Ibro	6	Ćurevo	Ćurevo
31.	Imamović Adema Hata	3	Ćurevo	Ćurevo
32.	Korun Omera Ibro	50	Ćurevo	Ćurevo

Redni broj	Prezime i ime	Godina starosti	Mjesto – selo stanovanja	Mjesto izvršenog zločina
33.	Korun Ibra Omer	15	Ćurevo	Ćurevo
34.	Korun Ibra Alija	6	Ćurevo	Ćurevo
35.	Mešak Selima Umija	25	Ćurevo	Ćurevo
36.	Mešak Zulfa Omer	4	Ćurevo	Ćurevo
37.	Mešak Zulfa Refija	2	Ćurevo	Ćurevo
38.	Mešak Salka dijete	4	Ćurevo	Ćurevo
39.	Mešak Salka dijete	2	Ćurevo	Ćurevo
40.	Mešak Selima dijete	2	Ćurevo	Ćurevo
41.	Razman Sulja Umija	70	Ćurevo	Ćurevo
42.	Razman Omera Džafer	60	Ćurevo	Ćurevo
43.	Razman Džafera Fatima	10	Ćurevo	Ćurevo
44.	Razman Džafera Naza	6	Ćurevo	Ćurevo
45.	Razman Pašana Hamida	40	Ćurevo	Ćurevo
46.	Razman Pašana Fatima	12	Ćurevo	Ćurevo
47.	Razman Pašana Melća	8	Ćurevo	Ćurevo
48.	Razman Pašana Omer	6	Ćurevo	Ćurevo
49.	Razman Hasana Pašan	40	Ćurevo	Travnik
50.	Tahirović Nuhana Selima	30	Ćurevo	Ćurevo
51.	Tahirović Nuhana Omer	1	Ćurevo	Ćurevo
52.	Tahirović Mujkana Salih	35	Ćurevo	Kikala–Šadići
53.	Tahirović Ibra Fata	18	Ćurevo	Ćurevo
54.	Tahirović Mašo	60	Ćurevo	Ćurevo
55.	Tahirović Maša Hamid	20	Ćurevo	Ćurevo
56.	Tahirović Maša Hasan	18	Ćurevo	Ćurevo
57.	Tahirović Meha Tahir	28	Ćurevo	Ćurevo
58.	Tahirović Meha Hasan	24	Ćurevo	Ćurevo
59.	Hasanbegović Sulejmena Dervo	42	Ćurevo	Ćurevo
60.	Hasanbegović Derva majka	70	Ćurevo	Ćurevo
61.	Hasanbegović Habiba	36	Ćurevo	Ćurevo
62.	Džamalija Omera Ahmet	60	Ćurevo	Ćurevo
63.	Džemalija Omera Mašo	80	Ćurevo	Ćurevo
64.	Džamalija Omera Refija	7	Ćurevo	Ćurevo
65.	Džamalija Omera Fata	5	Ćurevo	Ćurevo
66.	Džamalija Maša Nura	40	Ćurevo	Ćurevo
67.	Džamalija Murata Avdija	15	Ćurevo	Ćurevo
68.	Džamalija Murata Selima	15	Ćurevo	Ćurevo
69.	Džamalija Omera Bjelka	50	Ćurevo	Ćurevo
70.	Džamalija Murata Pemba	8	Ćurevo	Ćurevo
71.	Džamalija Mušana dijete	2	Ćurevo	Ćurevo
72.	Džamalija Mušana dijete	4	Ćurevo	Ćurevo
73.	Džamalija Ibra dijete	6 mj.	Ćurevo	Ćurevo
74.	Hasanbegović Smaja dijete	6	Ćurevo	Ćurevo
75.	Hasanbegović Smaja dijete	4	Ćurevo	Ćurevo
76.	Rešidović Bajra Zlatija	61	Halulovina	Halulovina
77.	Rešidović Džafera Rifija	56	Halulovina	Halulovina
78.	Rešidović Hasana Bajro	62	Halulovina	Halulovina
79.	Kršo Alije Zulija	51	Halulovina	Halulovina
80.	Kršo Rama Huso	60	Halulovina	Veselica
81.	Pejković Meha Devlija	42	Halulovina	Halulovina
82.	Humić Meha Đula	71	Humići	Humići
83.	Humić Ahmeta Mejra	10	Humići	Humići
84.	Humić Ahmeta Zejna	7	Humići	Humići
85.	Humić Ahmeta žensko dijete	3	Humići	Humići
86.	Humić Ahmeta muško dijete	2	Humići	Humići
87.	Humić Maša Paša	4	Humići	Humići
88.	Humić Osmana Đula	48	Humići	Humići
89.	Humić Osmana Suljo	48	Humići	Humići
90.	Humić Sulja Zečir	16	Humići	Krekovi
91.	Humić Sulja Begija	51	Humići	Humići

Redni broj	Prezime i ime	Godina starosti	Mjesto – selo stanovanja	Mjesto izvršenog zločina
92.	Humić Sulja Bećir	12	Humići	Humići
93.	Humić Meha Ibro	2	Humići	Humići
94.	Humić Alije Hanka	55	Humići	Humići
95.	Humić Alije Bećir	30	Humići	Krekovi
96.	Humić Alije Alija	12	Humići	Krekovi
97.	Humić Alije Jusuf	10	Humići	Krekovi
98.	Humić Alije muško dijete	8	Humići	Krekovi
99.	Humić Alije dijete muško	6	Humići	Krekovi
100.	Humić Alije dijete muško	4	Humići	Krekovi
101.	Humić Murata Pehlija	35	Humići	Humići
102.	Humić Murata Suljo	8	Humići	Humići
103.	Humić Murata Hatidža	4	Humići	Humići
104.	Humić Osmana Aziz	15	Humići	Humići
105.	Humić Osmana Fata	50	Humići	Humići
106.	Humić Meha Bajro	70	Humići	Šadići
107.	Vejo Aljo	50	Humići	Foča
108.	Nezir Sulja Osman	55	Igoče	Foča
109.	Nezir Džanka Agan	70	Igoče	Javorak
110.	Nezir Džanka Bajro	55	Igoče	Igoče
111.	Goga Mujkana Hajro	55	Igoče	Igoče
112.	Nišić Šaba Meka	45	Igoče	Igoče
113.	Razman Ibra Umija	45	Igoče	Igoče
114.	Razman Ibra Suljo	9	Igoče	Igoče
115.	Razman Ibra Mašo	4	Igoče	Igoče
116.	Tahirović Alije Hava	48	Igoče	Igoče
117.	Tahirović Alije Selima	12	Igoče	Igoče
118.	Tahirović Alije Muharem	8	Igoče	Igoče
119.	Tahirović Alije Fata	6	Igoče	Igoče
120.	Tahirović Alije Latifa	4	Igoče	Igoče
121.	Vejo Zulfa Muharem	52	Kosman	Foča
122.	Vejo Muharema Devlija	42	Kosman	Kosman
123.	Vejo Muharema Smajo	20	Kosman	Kosman
124.	Vejo Muharema Nafa	11	Kosman	Kosman
125.	Vejo Muharema Paša	6	Kosman	Kosman
126.	Vejo Muharema Hajra	3	Kosman	Kosman
127.	Vejo Zahir	70	Kosman	Kosman
128.	Vejo Bećira Pehlija	30	Kosman	Kosman
129.	Vejo Bećira Hako	34	Kosman	Kosman
130.	Vejo Abida Umija	30	Kosman	Kosman
131.	Vejo Abida Melća	4	Kosman	Kosman
132.	Vejo Abida dijete	2	Kosman	Kosman
133.	Vejo Husa Bajro	30	Kosman	Kosman
134.	Vejo Bajra Zejna	25	Kosman	Kosman
135.	Vejo Husa Murat	25	Kosman	Kosman
136.	Vejo Bajra Mehmed	6	Kosman	Kosman
137.	Vejo Bajra Hasna	2	Kosman	Kosman
138.	Vejo Bajra Šerifa	1	Kosman	Kosman
139.	Vejo Murata Fatima	20	Kosman	Kosman
140.	Vejo Bajra Hadžira	5	Kosman	Kosman
141.	Vejo Bajra Hajra	2	Kosman	Kosman
142.	Vejo Muja Hasan	4	Kosman	Kosman
143.	Vejo Muja Hadžira	2	Kosman	Kosman
144.	Vejo Muja Hamida	11	Kosman	Kosman
145.	Vejo Muja Abida	8	Kosman	Kosman
146.	Vejo Muja Salko	1	Kosman	Kosman
147.	Vejo Salka Fatima	60	Kosman	Kosman
148.	Vejo Muha Halima	4	Kosman	Kosman
149.	Vejo Arifa Zejna	21	Kosman	Šadiće–Ćurevo
150.	Vejo Halima Begija	7	Kosman	Kosman

Redni broj	Prezime i ime	Godina starosti	Mjesto – selo stanovanja	Mjesto izvršenog zločina
151.	Vejo Halima Hamid	8	Kosman	Kosman
152.	Vejo Halima Bjelka	4	Kosman	Kosman
153.	Vejo Bajra Izeta	6	Kosman	Kosman
154.	Vejo Mustafe Ziba	5	Kosman	Kosman
155.	Vejo Hasana Huso	80	Kosman	Kosman
156.	Vejo Husa Melća	70	Kosman	Kosman
157.	Vejo Mustafe dijete	2	Kosman	Kosman
158.	Vejo Alije Ramo	50	Kosman	Kosman
159.	Vejo Rama Džano	9	Kosman	Kosman
160.	Vejo Alije Nuhan	27	Kosman	Kosman
161.	Gapa Alije Durko	51	Kosman	Kosman
162.	Deleut Alije Ahmet	36	Kosman	Kosman
163.	Deleut Muja Omer	56	Kosman	Foča
164.	Deleut Muja Hamid	28	Kosman	Foča
165.	Deleut Osmana Šemsa	14	Kosman	Foča
166.	Lagarija Saliha Mašo	47	Kosman	Krekovi
167.	Lagarija Sabita Malkija	47	Kosman	Krekovi
168.	Lagarija Salko	35	Kosman	Krekovi
169.	Softić Maša Salko	18	Kosman	Đurđevica
170.	Suljević Paša Ibro	22	Krekovi	Krekovi
171.	Suljević Jusufa Džano	25	Krekovi	Krekovi
172.	Suljević Uzeira Hajra	2	Krekovi	Krekovi
173.	Suljević Rama Džehva	20	Krekovi	Krekovi
174.	Suljević Halil	75	Krekovi	Krekovi
175.	Šundo Osman	60	Krekovi	Krekovi
176.	Ćedić Omera Ibro	50	Krekovi	Bodežište
177.	Ćedić Ibra Đuna	40	Krekovi	Bodežište
178.	Arnautović Šeća	22	Krekovi	Bodežište
179.	Ćedić Omera Huso	53	Krekovi	Krekovi
180.	Čampara Fata	65	Krekovi	Krekovi
181.	Muhović Begana Ramo	7	Kruševo	Kruševo
182.	Ožegović Adema Hanifa	46	Kruševo	Kruševo
183.	Poturak Muja Ahmet	9	Kruševo	Kruševo
184.	Poturak Fehima Hamid	3	Kruševo	Kruševo
185.	Poturak Fehima Fatima	10	Kruševo	Kruševo
186.	Poturak Fehima Zećir	6	Kruševo	Kruševo
187.	Paro Ibrahima Ajkuna	80	Kruševo	Kruševo
188.	Paro Sadika Hamida	30	Kruševo	Kruševo
189.	Paro Meha Murat	11	Kruševo	Kruševo
190.	Paro Meha Murata	8	Kruševo	Kruševo
191.	Paro Meha Halil	3	Kruševo	Kruševo
192.	Paro Meha Halid	1	Kruševo	Kruševo
193.	Paro Ibra Dževada	2	Kruševo	Kruševo
194.	Zuko Bećira Džehva	22	Mrkalji	Mrkalji
195.	Zuko Nuhana Melća	51	Mrkalji	Mrkalji
196.	Zuko Osmana Adem	3	Mrkalji	Mrkalji
197.	Zuko Muja Fata	2	Mrkalji	Foča
198.	Karović Muja Ibro	47	Mrkalji	Mrkalji
199.	Karović Rama Abida	1	Mrkalji	Mrkalji
200.	Karović Rama Hamida	4	Mrkalji	Mrkalji
201.	Karović Rama Hanifa	4	Mrkalji	Mrkalji
202.	Ožegović Bećira Ibro	41	Mrkalji	Mrkalji
203.	Puzo Naze Meho	11	Mrkalji	Mrkalji
204.	Puzo Ahmeta Belkija	56	Mrkalji	Foča
205.	Puzo Ibra Melća	5	Mrkalji	Foča
206.	Puzo Jusufa Selima	6	Mrkalji	Foča
207.	Rizvanović Mahmuta Omer	75	Mrkalji	Mrkalji
208.	Rizvanović Ibra Mašo	70	Mrkalji	Mrkalji
209.	Rizvanović Džafera Alija	4	Mrkalji	Krekovi

Redni broj	Prezime i ime	Godina starosti	Mjesto – selo stanovanja	Mjesto izvršenog zločina
210.	Rizvanović Džafera Alja	4	Mrkalji	Krekovi
211.	Tahirović Ibra Rukija	70	Mrkalji	Mrkalji
212.	Kovačević Mehmeda Judo	70	Mješajići	Mješajići
213.	Kovačević Halila Zejna	4	Mješajići	Mješajići
214.	Kovačević Alije Bećir	75	Mješajići	Mješajići
215.	Kovačević Avda Ahmet	65	Mješajići	Mješajići
216.	Kovačević Ahmeta Melća	5	Mješajići	Mješajići
217.	Kovačević Alje Zulfo	72	Mješajići	Mješajići
218.	Kovačević Alje Ibro	7	Mješajići	Mješajići
219.	Kovačević Alje Murata	2	Mješajići	Mješajići
220.	Kovačević Zulfa Fatima	2	Mješajići	Mješajići
221.	Kovačević Mehmeda Bećir	42	Mješajići	Mješajići
222.	Kovačević Bećira Agan	46	Mješajići	Foča
223.	Kovačević Agana Melća	13	Mješajići	Foča
224.	Kovačević Ferhata Sulejmen	42	Mješajići	Foča
225.	Kovačević Sulejmena Habiba	17	Mješajići	Foča
226.	Kovačević Sulejmena Rašid	11	Mješajići	Foča
227.	Kovačević Sulejmena Hadžo	4	Mješajići	Foča
228.	Kovačević Muja Mejra	22	Mješajići	Foča
229.	Hajdarević Osmana Naza	38	Mješajići	Mješajići
230.	Hajdarević Osmana Aziz	5	Mješajići	Mješajići
231.	Hajdarević Osmana Ziba	8	Mješajići	Mješajići
232.	Dervišević Mehmeda Umija	75	Mješajići	Foča
233.	Dervišević Avda Suljo	42	Mješajići	Foča
234.	Imamović Avda Hankija	57	Mješajići	Foča
235.	Arnautović Avda Alema	1	Popov Most	Bodežište
236.	Arnautović Sulja Plema	66	Popov Most	Popov Most
237.	Arnautović Husa Malka	61	Popov Most	Popov Most
238.	Arnautović Husa Habiba	26	Popov Most	Popov Most
239.	Vejo Nuhana Ibro	5	Popov Most	Popov Most
240.	Vejo Nuhana Munira	3	Popov Most	Popov Most
241.	Arnautović Husa Hako	20	Popov Most	Popov Most
242.	Vreva Osmana Ahmet	67	Popov Most	Popov Most
243.	Vreva Muja Huso	2	Popov Most	Popov Most
244.	Vreva Muja Šerifa	4	Popov Most	Popov Most
245.	Madeško Zulfa Omer	17	Popov Most	Popov Most
246.	Madeško Halila Ajnija	53	Popov Most	Popov Most
247.	Madeško Muja Hadžo	8	Popov Most	Popov Most
248.	Madeško Muja Zulija	6	Popov Most	Popov Most
249.	Šadinlija Bećira Avdo	45	Popov Most	Popov Most
250.	Pačo Husa Smajo	5	Perovići	Perovići
251.	Pačo Ibra Suljo	9	Perovići	Perovići
252.	Pačo Ibra Azem	6 mj.	Perovići	Perovići
253.	Pačo Zulfa Alija	5	Perovići	Perovići
254.	Pačo Meše Meho	48	Perovići	Perovići
255.	Pačo Šabana Atif	3	Perovići	Perovići
256.	Pačo Šabana žensko dijete	3 mj.	Perovići	Perovići
257.	Pendek Osmana Fata	40	Perovići	Perovići
258.	Zec Alije Nurko	4	Perovići	Perovići
259.	Zec Alije Emin	5	Perovići	Perovići
260.	Kovačević Šerifa Hatidža	3	Perovići	Perovići
261.	Kovačević Šerifa Nafa	3 mj.	Perovići	Foča
262.	Pačo Husa Adem	2 mj.	Perovići	Foča
263.	Lugušić Salka Safeta	4	Popi	Popi
264.	Odobašić Bećira Huso	66	Popi	Popi
265.	Odobašić Bajra Ejub	3	Popi	Popi
266.	Sejdin Ibra Hasan	51	Popi	Popi
267.	Sejdin Hasana Ibro	12	Popi	Popi
268.	Sejdin Alije Suljo	46	Popi	Popi

Redni broj	Prezime i ime	Godina starosti	Mjesto – selo stanovanja	Mjesto izvršenog zločina
269.	Sejdin Murata Alija	71	Popi	Popi
270.	Sejdin Adema Bego	21	Popi	Popi
271.	Sejdin Zulfa Ejub	3	Popi	Popi
272.	Sejdin Bajra Avdija	45	Popi	Popi
273.	Kovač Alije Hava	60	Ravan	Ravan
274.	Kovač Saliha Mujo	30	Ravan	Ravan
275.	Kovač Osmana Zulfo Šobo	40	Ravan	Popov Most
276.	Kovač Zulfa Hanija	35	Ravan	Ravan
277.	Kovač Zulfa Umija	12	Ravan	Ravan
278.	Kovač Zulfa Hajra	10	Ravan	Ravan
279.	Kovač Zulfa Mustafa	6	Ravan	Ravan
280.	Kovač Zulfa Halim	4	Ravan	Ravan
281.	Kovač Avdije Murat	45	Ravan	Ravan
282.	Kovač Murata Mevla	18	Ravan	Ravan
283.	Kovač Halila Hako	60	Ravan	Ravan
284.	Kovač Halila Smajil	50	Ravan	Ravan
285.	Kovač Smajila Fatima	18	Ravan	Ravan
286.	Kovač Osmana Halil	15	Ravan	Ravan
287.	Kovač Osmana Salko	14	Ravan	Ravan
288.	Kovač Osmana Uzeir	12	Ravan	Ravan
289.	Kovač Hamida Edhem	8	Ravan	Ravan
290.	Kovač Hamida Nazif	6	Ravan	Ravan
291.	Kovač Hamida Hadžira	6 mj.	Ravan	Ravan
292.	Kovač Bećira Nefa	10	Ravan	Ravan
293.	Kovač Bećira Šemsa	8	Ravan	Ravan
294.	Kovač Zulfa (Haka) Zejna	8	Ravan	Ravan
295.	Kovač Zulfa (Haka) Ejub	6	Ravan	Ravan
296.	Kovač Zulfa (Haka) dijete	4	Ravan	Ravan
297.	Kovač Nuhana Hankija	50	Ravan	Ravan
298.	Kovač Alije Suljo	60	Ravan	Ravan
299.	Glibo Bećira Huso	71	Šadići	Šadići
300.	Glibo Husa Hakija	51	Šadići	Šadići
301.	Glibo Muharema Redžo	5	Šadići	Šadići
302.	Lončarić Maša Zejna	10	Šadići	Šadići
303.	Lončarić Ahmeta Suljo	46	Šadići	Šadići
304.	Smajilović Muja Almasa	9	Šadići	Šadići
305.	Smajilović Saliha Ramo	5	Šadići	Šadići
306.	Smajilović Meha Suljo	60	Šadići	Šadići
307.	Smajilović Paša Hasiba	21	Šadići	Šadići
308.	Smajilović Sulja Selima	21	Šadići	Šadići
309.	Smajilović Mustafe Edhem	4	Šadići	Šadići
310.	Puteš Jusufa Hasib	26	Šadići	Šadići
311.	Puteš Hasiba Jusuf	10	Šadići	Šadići
312.	Puteš Ahmeta Šaban	13	Šadići	Šadići
313.	Ćoro Saliha Fatima	60	Šadići	Šadići
314.	Ćoro Osmana Zuhra	3	Šadići	Šadići
315.	Ćoro Avdije Zlatija	2 mj.	Šadići	Šadići
316.	Ćoro Saliha Ibro	41	Šadići	Šadići
317.	Ćoro Hamze Salko	45	Šadići	Šadići
318.	Ćoro Hamze Ibro	26	Šadići	Šadići
319.	Ćoro Hamze Zahir	71	Šadići	Šadići
320.	Ćoro Salka Fata	25	Šadići	Šadići
321.	Ćoro Salka Sajeta	9	Šadići	Šadići
322.	Ćoro Salka Ajnija	6	Šadići	Šadići
323.	Ćoro Salka Zahida	4	Šadići	Šadići
324.	Ćoro Ibra Hamida	4	Šadići	Šadići
325.	Ćoro Ibra Hamza	3 mj.	Šadići	Šadići
326.	Ćoro Zahira Devlija	41	Šadići	Šadići
327.	Ćoro Zahira Alija	11	Šadići	Šadići

Redni broj	Prezime i ime	Godina starosti	Mjesto – selo stanovanja	Mjesto izvršenog zločina
328.	Ćoro Zahira Šerif	8	Šadići	Šadići
329.	Ćoro Zahira Abida	6	Šadići	Šadići
330.	Ćoro Zahira Šerifa	3	Šadići	Šadići
331.	Fulurija Hasana Devlija	8	Šadići	Šadići
332.	Fulurija Hasana Smajo	51	Šadići	Šadići
333.	Fulurija Bajra Fata	41	Šadići	Šadići
334.	Fulurija Hasana Ibro	71	Šadići	Šadići
335.	Fulurija Smaja Hamid	11	Šadići	Šadići
336.	Fulurija Smaja Šerifa	9	Šadići	Šadići
337.	Fulurija Hasan	25	Šadići	Šadići
338.	Hasanbegović Jusufa Džehva	46	Šadići	Šadići
339.	Hasanbegović Adema Meho	61	Šadići	Šadići
340.	Ćoro Rama Tima	28	Šadići	Mratinje
341.	Šadinlija Arifa Muharem	36	Šadići	Šadići
342.	Šadinlija Emina Ahmo	41	Šadići	Šadići
343.	Čedić Omera Ahmet	45	Tjentište	Suha
344.	Čedić Ahmeta Fehim	10	Tjentište	Mrkalji
345.	Demo Hamida Bešir	30	Tjentište	Tjentište
346.	Demo Adema Zada	3 mj.	Tjentište	Tjentište
347.	Demo Salka Bešir	60	Tjentište	Tjentište
348.	Demo Šerifa Avdija	20	Tjentište	Tjentište
349.	Demo Salka Šerif	50	Tjentište	Tjentište
350.	Demo Salka Hamid	60	Tjentište	Tjentište
351.	Demo Šaćira Fatima	16	Tjentište	Tjentište
352.	Demo Rašida Ramiz	6 mj.	Tjentište	Tjentište
353.	Demo Rašida Nura	3	Tjentište	Tjentište
354.	Numanspahić Salka Ibro	41	Tjentište	Tjentište
355.	Numanspahić Ibra Đula	30	Tjentište	Tjentište
356.	Numanspahić Ibra Zada	16	Tjentište	Tjentište
357.	Numanspahić Ibra Asim	12	Tjentište	Tjentište
358.	Numanspahić Ibra Salko	10	Tjentište	Tjentište
359.	Rizvanović Huso	70	Tjentište	Tjentište
360.	Čampara Alije Ramo	20	Tjentište	Tjentište
361.	Hadžimusić Hamid	30	Foča	Tjentište
362.	Hodžić Redža Devlija	40	Tođevac	Tođevac
363.	Hodžić Muja Hamid	96	Tođevac	Tođevac
364.	Hodžić Redža Šerif	11	Tođevac	Tođevac
365.	Šadinlija Hilma Mušan	30	Tođevac	Tođevac
366.	Lojo Sulejmana Mejra	40	Tođevac	Foča
367.	Ožegović Paša Bjelka	56	Tođevac	Tođevac
368.	Ožegović Alije Alija	45	Tođevac	Tođevac
369.	Bičo Rama Alija	81	Travnik	Travnik
370.	Bičo Bećira Bjelka	2	Travnik	Travnik
371.	Bičo Bećira Muška	71	Travnik	Travnik
372.	Bičo Selima Hamid	70	Travnik	Travnik
373.	Bičo Mušana Mujo	51	Travnik	Travnik
374.	Bičo Muja Osman	6	Travnik	Travnik
375.	Bičo Nuhana Suljo	64	Travnik	Travnik
376.	Bičo Deda Agan	35	Travnik	Travnik
377.	Bičo Hasana Behija	15	Travnik	Travnik
378.	Bičo Sejda Zada	40	Travnik	Travnik
379.	Bičo Alije Zahida	6	Travnik	Travnik
380.	Bičo Alije Fehim	11	Travnik	Travnik
381.	Bičo Alije Zejna	1	Travnik	Travnik
382.	Bičo Alije Mejra	3 mj.	Travnik	Travnik
383.	Bičo Alije Bjelka	51	Travnik	Travnik
384.	Čolpa Tahira Derviša	47	Zamršten	Zamršten
385.	Čolpa Muharema Iza	12	Zamršten	Zamršten
386.	Čolpa Muharema Bećir	6	Zamršten	Zamršten

Redni broj	Prezime i ime	Godina starosti	Mjesto – selo stanovanja	Mjesto izvršenog zločina
387.	Čolpa Halila Rukija	50	Zamršten	Zamršten
388.	Ćedić Alije Halil	80	Zamršten	Zamršten
389.	Ćedić Muja Redžo	40	Zamršten	Zamršten
390.	Ćedić Muja Kada	30	Zamršten	Zamršten
391.	Ćedić Maše Salko	51	Zamršten	Zamršten
392.	Ćedić Rama Hamida	30	Zamršten	Zamršten
393.	Bajrović Alije Aljo	46	Zamršten	Zamršten
394.	Nasibić Ibra Šaha	19	Zamršten	Zamršten
395.	Kaja Smaja Sulejman	6	Zamršten	Zamršten
396.	Kaja Smaja Bejta	8	Zamršten	Zamršten
397.	Kaja Jusufa Halil	56	Zamršten	Zamršten
398.	Kaja Jusufa Meho	71	Zamršten	Zamršten
399.	Kaja Muja Ibro	31	Zamršten	Zamršten
400.	Kaja Meha Mejra	47	Zamršten	Zamršten
401.	Kaja Muja Huso	25	Zamršten	Zamršten
402.	Kovačević Saliha Đulsa	41	Zamršten	Zamršten
403.	Ferizović Juka Jusuf	70	Zamršten	Bodežište
404.	Bešović Meha Muharem	3	Zaostro	Zaostro
405.	Kršo Ahmeta Vejsil	21	Zaostro	Zaostro
406.	Pejković Saliha Osman	85	Zaostro	Zaostro
407.	Hajdarević Ibra Fata	5	Zaostro	Zaostro
408.	Hajdarević Ibra Nura	3	Zaostro	Zaostro
409.	Hajdarević Ibra Fatima	1	Zaostro	Zaostro
410.	Hajdarević Zahira Paša	4	Zaostro	Zaostro
411.	Hajdarević Zahira Taib	3	Zaostro	Zaostro
412.	Hajdarević Jusufa Smajil	50	Zaostro	Zaostro

Muzej fočanskog perioda NOB, reg. br. 4–A, prepis podataka Komisije za utvrđivanje ratnih zločinaca u SRBiH i o žrtvama fašističkog terora u opštini Foča od 1941. do 1945. godine.

U popisu Komisije za utvrđivanje ratnih zločinaca u SRBiH je u jednoj napomeni navedeno da su spiskovi žrtava nepotpuni, što nam je dalo povoda da obiđemo sva sela u dolini Sutjeske, u porodicama poginulih osoba, provjerimo podatke o četničkim i ustaškim zločinima i dopunimo spiskove žrtava. U vezi sa svim ovim napominjemo da mjesto zločina za sve žrtve nije bilo moguće tačno utvrditi, jer su zbjegovi bježali s jednog na drugo mjesto, krili se po šumama, jarugama i pećinama. Zlikovci su ih pronalazili i na licu mjesta ubijali ili su odvodili dalje. Događalo se, međutim, i to da su žrtve angažovali da im prenose pljačku u Mratinje ili druga područja, da bi ih nakon toga ubijali. Mlade žene i djevojke bi opet odvodili u svoje logore i tamo ih silovali i nad njima vršili druga zvjerstva. Takvih primjera je bilo dosta o čemu su očevici zločina dali izjave koje u prilogu knjige objavljujemo.

U vezi s tim je 03. 09. 1988. godine Fata Arnautović iz sela Popov Most izjavila da joj je jednom prilikom, kada je preko ljeta sa stokom boravila na planini Snježnici, žena Steva Mastilovića iz sela Prijeđela rekla da je lično gledala kada je Vlado Slijepčević iz istog sela porodi-

cu Zulfa Kovača, zvanog Šobe, ugonio u štalu Osmana Kovača u selu Ravan. Poslije toga je zapalio i u njoj je izgorjela sva Zulfova porodica (žena i 4 djece), a kako su prije toga četnici ubili Šoba u Popovu Mostu, sva ova porodica je stradala od četnika.

ŽRTVE NJEMAČKOG I ITALIJANSKOG ZLOČINA

koje su izginule od 1941. do 1945. godine

1.	Bajrović Bećira Salih	43	Zamršten	Brčko
2.	Kovačević Pera Milutin	60	Igoče	Igoče
3.	Matulić Mija Katica	23	Igoče	Igoče
4.	Kovačević Bećira Šaban	45	Mješajići	Bos. Brod
5.	Pendek Osmana Omer	45	Perovići	Brčko
6.	Fulurija Rama Muharem	8	Šadići	Brčko
7.	Fulurija Hasana Alija	4	Šadići	Brčko
8.	Fulurija Hašima Nazif	2	Šadići	Brčko
9.	Bešović Hasana Šaban	18	Zaostro	Brčko
10.	Ožegović Ibra Ramo	15	Tođevac	Drenovci
11.	Ožegović Ibra Bjelka	8	Tođevac	Drenovci
12.	Hasanbegović Ibra Paša	3	Šadići	Brod kod Foče
13.	Hasanbegović Ibra Meho	1	Šadići	Brod kod Foče
14.	Kršo Hajdara Alija	2	Veselica	Brčko
15.	Kršo Hajdara Murat	1	Veselica	Bijeljina
16.	Kršo Zahira Ago	4	Veselica	Gacko
17.	Dervišević Ibra Salko	35	Mješajići	Gacko
18.	Rizvanović Nasufa Jakub	3	Mrkalji	Travnik
19.	Rizvanović Nasufa Šaza	2	Mrkalji	Travnik

SPISAK ŽRTAVA U NAPOMENI

1. Kovačević Jusa Halil — 45 — Mješajići — Krekovi

Prema izjavi mještana, u decembru 1941. godine Borčani su ga ranili u nogu, a prilikom bježanja od četnika došao je u selo Krekove, gdje su ga četnici pristigli i s ostalim izbjeglicama zatvorili u jednu kuću i zapalili.

2. Hajdarević Ferhat — 30 — Brajkovac

Po izjavi susjeda navodno je bio pripadnik NOP-a i 1942. godine noseći partizansku poštu uhvatili ga četnici i ubili kod Oblja.

3. Čampara Osmana Omer — 35 — Keljići

Po izjavi njegove porodice, on je u proljeće 1942. godine, prilikom napada na Borač, poginuo ili se utopio u Neretvi.

4. Vejo Zahira Meho — 29 — Kosman

Bio je postavljen za komandira Kosmanske partizanske čete i u decembru 1941. godine od pripadnika mjesne reakcije poginuo na Dobrovorinama kod sela Ćureva.

5. Tahirović Saliha Hasan — 35 — Ćurevo

6. Tahirović Saliha Nura — 30 — Ćurevo

Prema izjavi očevica Alije Veja iz sela Humići, negdje u januaru 1942. godine, četnici su ih na putu za Gacko, pohvatali kod sela Kravareva i tu pobili. Alija se, međutim, sjeća dok je bježao da i njega ne uhvate – čuo je jauk i vrisku Hasana i Nure kako nad njima četnici vrše gnusni zločin.

7. Matulić Miha Mara — 70 — Igoče

8. Matulić Miha Milan — 30 — Igoče

9. Matulić Miha Micika — 23 — Igoče

Prema izjavi susjeda iz sela Igoča porodica Matulića nije nikuda bježala u toku rata, pa je vjerovatno da su ih četnici poklali, kao pripadnike hrvatske nacionalnosti.

10.	Ožegović Adema Ćatan	32	Kruševo

Prema izjavi susjeda navodno je bio pripadnik NOP-a i saradnik Alije Šoševića iz Foče i njega su u januaru 1942. godine četnici uhvatili na putu za Gacko i ubili na Čemernu.

---

[1] U spisak žrtava rata nisu unesene izginule osobe u zbjegovima koji su se kretali preko Zelengore i Vranjskog dola.

SELIM KAROVIĆ,
Sarajevo

Prilog 14

ODBOR ISLAMSKE ZAJEDNICE USTIKOLINA

Broj: 29/89.
Datum: 2. juni 1989.

Poštovani druže Dedijer,

Islamska zajednica u Ustikolini prikupila je nešto podataka o stradanjima Muslimana u II sv. ratu od strane četnika Draže Mihailovića. Te podatke (za mjesto Ustikolinu i još 18 sela sa lijeve obale Drine) vam u prilogu pisma dostavljamo, a na vaš apel u »Oslobođenju«, da vam se podaci i izjave pojedinaca i očevidaca tih događaja pošalju. Ukoliko budemo u mogućnosti prikupiti i za druga sela naše mjesne zajednice, naročito sa desne obale Drine, poslaćemo vam. Ne ide brzo i lako. Treba vremena da se to prikupi. Za sada ovoliko, uz mnogo pozdrava i dobrih želja vama i vašem kolegi. Živjeli.

Predsjednik
Džemal Omerbašić

MJESTO USTIKOLINA

U mjesto Ustikolinu četnici su došli 3. decembra 1941. godine i odmah počeli pljačke i ubistva. Fočanski pop Vasilije Jovičić (kasnije osuđen na smrt i strijeljan od strane jedinica NOV) dođe toga dana u Ustikolinu i kod crkve održi govor u kome pozove prisutne da pljačkaju i ubijaju muslimanski živalj, a da on unaprijed svima sve oprašta. Nakon toga pljačka i ubistva budu nastavljena još većom žestinom. Tako su od tog dana pa do dolaska partizana u januaru 1942. godine, stradala ova lica:

1. Hodžić Osmana Šaćir
2. Hodžić Murata Meho – Ubijen na mostu u Foči 1941. g.
3. Hodžić Hasiba Ahmet

4. Hodžić Hasiba Edhem
5. Hodžić Mehmeda Salih
6. Hodžić Mehmeda Zajko
7. Hodžić Mehmeda Juso
8. Hodžić Zajka Ibro
9. Hodžić Zajka Hamid
10. Hodžić Zajka Halid
11. Hodžić Zajka Mujo
12. Arslankadić Fatima
13. Omerbašić Omera Avdo
14. Omerbašić Alije Ahmed – kafedžija, prva žrtva u Ustikolini.
15. Karović Alije Asim – dijete
16. Alihodžić Omera Ibro
17. Džomba Hasana Avdo
18. Džomba Hasana Salko
19. Delalić Salko
20. Budnjo Jusuf
21. Mulabdić Mustafe Esad
22. Mulabdić Kasima Sulejman – mučen na mostu u Goraždu, a onda bačen u Drinu. Međutim iako ranjen, isplivao je i dovukao se do neke kuće. Tu ga ponovo nađu i ovaj put odmah zakolju i bace u Drinu.
23. Šadić Fehim
24. Šadić Fehima Cmilja – ubijena zato što je Srpkinja, a udata za Muslimana.
25. Tataragić Hamid

U Ustikolini u toku rata stradala su na razne načine još i ova lica:

1. Hodžić Murata Kasim – pog. kao prip. musl. mil. kod Prače.
2. Hodžić Jusa Meho (zv. Mešak) – strijeljan po oslobođenju kao kriminalac predratni.
3. Hadžikadić Esad – pog. 1942. god. kao pripadnik jed. NOV
4. Imamović Alije Ibrahim – nestao u toku rata
5. Hodžić Šaćira Redžo – stradao nesretnim slučajem od bombe
6. Jamaković Šaćira Džemal – nestao u toku rata
7. Mulabdić Saliha Izet – nestao u toku rata
8. Mulabdić Alije Meho – strij. od strane jed. NOV kao prip. musl. mil.
9. Omerbašić Jusa Mustafa – strij. od strane jed. NOV kao prip. musl. mil.
10. Karović Hasana Hamid – pog. nesretnim slučajem. Njegov komšija ga ubio iz pištolja.
11. Malešević Pero – poginuo kao četnik
12. Bilinac Kosta – ubijen od strane ustaša
13. Kovač Gojko – ubijen od strane ustaša
14. Marić Dimitrije – ubijen od strane ustaša
15. Marić Dimitrije Diko – nestao u toku rata
16. Drinčić Salka Halil – pog. prilikom bombardovanja Ustikoline od strane Talijana, 1943. godine.

Pored žrtava četnici su u Ustikolini izvršili i veliku pljačku trgovina, zanatlijskih radnji, džamije i svih građana za koje su znali da imaju

novac, nakit ili druge vrijednosti. I kad su sve opustili onda su zapalili čaršiju pa je izgorjelo 12 dućana i zanatlijskih radnji. Džamiju u Ustikolini zapalili su uoči samog Hadži bajrama 1941. godine (27. 12. 41), naravno poslije temeljite pljačke svih ćilima i ostale pokretne imovine. Tada su zapalili i vakufski ured. Jedan se popeo na munaru i krampom oborio dio šerefeta, tako da se i sada vidi dokle je nabetonirano. Vršili su i silovanje žena. Jedan je imao specijalno taj »hobi«. Došao bi u nečiju kuću i vrškom noža počeo da kida odjeću sa određene žrtve i kad je potpuno razgoliti, onda je siluje. To je trajalo cijelo vrijeme njihove vladavine – sve do dolaska partizana, u januaru 1942. godine.

Mjesna zajednica Ustikolina
Selo Njuhe

U selu Njuhe stradali su od strane četnika u II sv. ratu sljedeća lica:

1. Tataragić Salka Alija
2. Tataragić Salka Ibro
3. Alikavazović Saliha Mujo
4. Kunovac Bego i njegova supruga
5. Kunovac Smail
6. Čelik Hasan

Kunovac Smail je bio srpski dobrovoljac iz I sv. rata. On je izašao pred četnike na cestu da im poželi dobrodošlicu, gdje su ga odmah i ubili i bacili pod cestu. Satima je jaukao i zapomagao ispod ceste, dok konačno nije izdahnuo.

Svi gore navedeni likvidirani su od 3. decembra 1941. g. do 20. januara 1942. godine.

Mjesna zajednica Ustikolina
Selo Brailovići

U ovom selu stradali su od strane četnika u II sv. ratu sljedeća lica:

1. Brailović Zahir
2. Brailović Halim

Ovo selo je malo i ima svega nekoliko kuća
Gore navedeni pobijeni su u mjesecu decembru 1941. godine.

Mjesna zajednica Ustikolina
Selo Zebina Šuma

U selu Zebinoj Šumi četnici su u II sv. ratu poubijali dosta stanovnika ovog sela. To su slijedeći:

1. Buljubašić Šaćir
2. Hambo Hamid
3. Delahmet Halim
4. Buljubašić Hadžan
5. Mulahmetović Meho

6. Mulahmetović Meha Mujo
7. Ramović Šerif
8. Ramović Mujo
9. Bičević Hurem
10. Bičević Salko
11. Bičević Salka Redžo
12. Delahmet Suljo
13. Bašić Dervo
14. Mulahmetović Šaćir
15. Memija Meho
16. Mulahmetović Zulfo – Ubijen od strane Nijemaca

Svi gore navedeni likvidirani su u vremenu od 3. decembra 1941. g. do 20. januara 1942. godine.

Mjesna zajednica Ustikolina
Selo Ljubuša

U ovom selu stradali su od strane četnika u II sv. ratu slijed. lica.

1. Karahodža Bećir
2. Karahodža Omer
3. Kunovac Murata Ibro
4. Jahić Huso
5. Karahodža Ahmet
6. Kunovac Murata Zajko

Gore navedeni pobijeni su u vremenu od 3. decembra 1941. godine do 20. januara 1942. godine.

Mjesna zajednica USTIKOLINA
Selo KUTLE

U ovom selu četnici su pobili u II sv. ratu sljedeća lica:

1. Muslić Murata Selim
2. Muslić Huseina Šerifa
3. Muslić Muja Nazif
4. Muslić Murata Mujo
5. Muslić Murata Smajo

Svi gore navedeni pobijeni su u vremenu od 3. decembra 1941. godine do 20. januara 1942. g.

Mjesna zajednica Ustikolina
Selo KOSOVA

U ovom selu stradalo je od četnika 12 lica koja su likvidirana odmah u decembru 1941. godine. To su:

1. Kosovac Huseina Alija
2. Kosovac Huseina Ibrahim
3. Borović Meha Adem
4. Borović Meha Muharem
5. Borović Derviša Omer
6. Borović Derviša Avdo
7. Borović Muja Meho

8. Borović Sulja Sulejman
9. Kurtović Salka Mušan
10. Jahić Ahmeta Hasan
11. Borović Salka Fata
12. Alaim Mustafa

Gore navedeni su pokušali da se nekako izvuku iz četničke zone i bili su došli do u Jabuku stalno idući koritom rječica i potoka da ne bi ostavili iza sebe tragove. Tako su bili mnogo promrzli pa su morali zastati i naložiti vatru da se malo osuše. Tada su bili primijećeni i ubrzo opkoljeni i pohvatani. Poćerali su ih natrag i, kod sela Gavrića, nadomak njihovog sela, u jednoj vrtači, pobili. Jedan je naredio, kad su ga uz put sreli, »kuda ih vodite, pobite odmah tu paščad«. Nakon toga odmah su pucali i pobili ih samo je Muharem Borović ostao živ. Bio je samo lakše ranjen. On se kasnije izvukao iz rupe i došao u svoje selo. Tu su mu ranu previli i za nedjelju dana bio se lijepo oporavio. Međutim saznali su za njeg i jedan dođe, upadne sa bajonetom na pušci i, kako je ležao sjuri mu bajonet pravo u stomak a drugi udarac uslijedi u slabinu, i tako ga ostavi. Poslije toga živio je još dva dana i u mukama umro.

MZ USTIKOLINA
Selo Milakovac

1. Muhović Alije Ibro
2. Muhović Alije Muradif
3. Muhović Omera Šaban
4. Šujo Saliha Murat

Pobijeni od strane četnika u mjesecu januaru 1942. godine. Muhović Ibro ubijen je u samom selu ranije, dok su ostali dotjerani u Ustikolinu i poubijani pokraj Drine a onda bačeni u vodu. Muhović Muradif se malo otimao i dvojicu četnika bacio u vodu, ali su ga ostali dotukli bajonetima. Milakovac je malo selo sa nekoliko kuća pa su tako svi domaćini stradali. Sa njima je tada ubijen i neki Brezac Hasan koji se tu zatekao u prijateljima kod njih.

Njihove udovice primaju sada penziju.

Mjesna zajednica Ustikolina
selo Filipovići

Selo Filipovići je veliko selo i ima oko 40 domaćinstava. U ovom selu su, po dolasku četničke vlasti 1941. godine, odmah počele pljačke i ubistva kao uostalom i u čitavoj ovoj okolini. Niže navedeni pobijeni su od strane četnika počev od 3. decembra 1941. g. do 20. januara 1942. g. To su:

1. Bećirbašić Šerifa Vehbija
2. Bećirbašić Murata Ibro

3. Iković Avdije Asim
4. Šahović Mustafe Suljo
5. Dugonjić Mustafe Huso

Ovako mali broj žrtava iz tog velikog sela je iz razloga što iznad samog sela ima poveća šuma zvana Grad. Oni su se sklonili u tu šumu i tako izbjegli sudbinu ostalih sela u okolini gdje je stradalo mnogo više ljudi, u odnosu na broj domaćinstava. No i pored te okolnosti što su imali zaklon u šumi, nisu ostali mirni usljed stalnih potjera i hajki koje su na njih priređivane. U jednom takvom – lovu na ljude – dosta ih je pohvatano, a jedan dio i na prevaru domamljen iz šume; i onda su (oko 32) sprovedeni u Ustikolinu i zatvoreni. U to vrijeme četnici su vodili borbe s Borčanima pa su doživjeli nekoliko poraza i oni koji su se vraćali iz tih borbi širili su paniku i uveličavali snagu Borčana da bi tako opravdali svoje neuspjehe i kukavičluk. Možda je to razlog a možda i komšijska solidarnost, tek u zatvor dođe jedan četnik mještanin (Dimšo Kujundžić iz sela Ligata) i obrati se uhapšenima. »Ljudi jeste li vi svi za me?« »Jesmo« – odgovoriše oni. »E onda hajte zamnom«. Tako ih izvede i pusti kući, pa su se onda bolje čuvali i živi dočekali dolazak partizana. U ovom selu, pored navedenih ubistava, maltretirali su žene i djecu, tražili zlato, mjerili dječake o pušci, (to su radili i u drugim selima) pa ako je veći od puške neke i ubijali. U Omerage Ikovića su uzeli zlato koje je imao, jednoj ženi su vrškom bajonete rasporili kožu niz leđa da viđe kakva je turska krv u žene, vadili spolni ud i nagonili žene i djevojke da ga prihvate rukom radi pozdrava pri polasku, i još mnoga druga zla, kao paljevine štala, sijena i dr.

1. januara 1985. g.

Zulfo Šahović

MZ USTIKOLINA
Selo Prisoje

1. Zukobašić Sulja Zajko
2. Zukobašić Sulja Zulfo
3. Muratović Šabana Hajdar
4. Iković Murata Mujo
5. Iković Murata Abid
6. Muratović Hasana Ramo
7. Drinčić Muja Alija
8. Muratović Hasana Arif
9. Zukobašić Adema Abid
10. Zukobašić Adema Selim

Svi gore navedeni pobijeni su od strane četnika u vremenu od 3. decembra 1941. g. do 20. januara 1942. g. Žrtve pod rednim brojem 1, 8, 9 i 10 ubijeni su u Miljevini i kad su ih bacali u jednu duboku jamu koja se tu nalazi, povukli su sa sobom u bezdan i jednog četnika. Zuko-

bašić Zulfo imao je nekoliko zlatnih zuba pa su mu to kliještima počupali a onda ga ubili i bacili u potok nedaleko od njegova sela. Zukobašić Mujo ležao je bolestan u postelji, pa su njega samo izvukli iz kreveta i ubili ga tu odmah pokraj njegove kuće. Tom prilikom zapalili su i nekoliko štala u tom selu, a u jednoj je izgorela čak i stoka.

Ustikolina, marta 1985. g.

Podatke dao
Zukobašić Jusuf
iz sela Prisoje

Mjesna zajednica Ustikolina
Selo Braići, zaoseok Kobiljak

U zaseoku Kobiljak, kod sela Braića, imaju dvije muslimanske kuće iz kojih su bile dvije žrtve. To su:

1. Bašić Smaila Mujo i
2. Tahmaz Muhameda Uzeir

Prvi je ubijen na Hadži bajram 1942. godine. Njega su poveli u komandu (četničku) u Ustikolini i ubili ga sleđa a uz put. Drugi je takođe likvidiran ali na vrlo jeziv način. Četnici su ga uhvatili i zaklali ali su to tako učinili da žrtva ne umre odmah nego da umiranje i muke potraju što duže, i tako je i bilo; dugo se mučio i dok je umro iskopao je nogama poveću udubinu u zemlji. Njegovi mučitelji su za to vrijeme stajali i uživali u prizoru. Ja, njegov stariji brat Mehmed, tada sam boravio kod jednog komšije Srbina iz sela Braića. On mi je obećao zaštitu i kod njega sam boravio oko 15 dana. Ali jednog dana on mi saopšti da me više ne smije držati u svojoj kući, jer je došlo naređenje od komande da će svi oni koji drže u svojoj kući nekog od muslimana ili ih na bilo koji način štite, biti strijeljani. Tada sam napustio njegovu kuću i otišao u jedno muslimansko selo i tu, i u bližoj okolini, dočekao oslobođenje od strane crnogorskih partizana.

1. januara 1985. g.

Tahmaz Mehmed

MZ USTIKOLINA
Selo Vina

1. Bašić Ahmeta Salko
2. Bašić Hajdara Murat
3. Bašić Hajdara Halim
4. Podrug Sulejmana Avdo
5. Podrug Sulejmana Ahmet

U samom selu iznenada pohvatani od strane četnika, odvedeni do jednog potoka i tu poubijani.

Ustikolina, 20. jan. 1989. g.

Podatke dao
Bašić Mujo iz sela Vina

MZ USTIKOLINA
Selo Gradišići

1. Gradišić Avdije Salko
2. Gradišić Avdije Mušan
3. Gradišić Osmana Suljo
4. Gradišić Muja Mustafa
5. Gradišić Murata Numo
6. Ribica Jakupa Mujo

Pobijeni od strane četnika u mjesecu decembru 1941. g. a pod rednim brojem 3 i 4 u januaru 1942. godine. Likvidirani su u samom selu (većina), dok su neke odveli na Ustikolinu i tu ih likvidirali. Tom prilikom zapalili su i jednu štalu.

Tukli su mi majku dok im nije dala nekoliko dukata koje je imala. Od posljedica te tuče kasnije se razboljela i umrla.

Ustikolina, 20. jan. 1989. g.

Podatke dao
Gradišić Nazif iz sela Gradišića

MZ USTIKOLINA
Selo Borovinići

1. Borovina Murata Salko
2. Borovina Ibra Džafer
3. Borovina Ibra Ahmet
4. Borovina Hasana Suljo
5. Borovina Omera Mušan
6. Borovina Alije Mustafa
7. Borovina Jusufa Mujo
8. Borovina Murata Mušan

Svi gore navedeni su uglavnom stariji ljudi koje su četnici zatekli kod kuća i potjerali ih. Borovina Jusufa Mujo bio je hrom i nije mogao da ide pa su njega ubili odmah pred samom njegovom kućom, a mozak mu se prosuo po pragu. Ostale su dotjerali do jednog proplanka i izdvoje dvojicu (Borovinu Ibra i njegovog sina Ahmeta), ostale pobiju, ali su Borovina Alija i njegov brat Mušan bili samo ranjeni. Mušan se pridigne i njega dotuku a Alija se pritaji i kad su četnici otišli, ustane i nekako se dovuče do svoga sela. Tamo mu ranu previju i ostane živ. Živio je do 1950 godine. Ona dvojica što su izdvojeni (otac i sin) Ibro i Ahmet budu odvedeni u obližnje selo Osoje – na »suđenje«. Tako su stajali napolju i čekali presudu, dok su četnici u jednoj kući vijećali kako će ih umoriti. Poslije nekog vremena četnici izađu i saopšte im da su presuđeni ali tako što će i jedan i drugi uzeti u ruke kolac i njime jedan drugog udarati. Takva je presuda. I stvarno tako i bude. Udara otac sina a sin oca. Otac sina pomalo a sin oca sastavi tako da ga odmah ukine snogu. Tako je to trajalo neko vrijeme i četnici su se smijali i uživali

u prizoru bodreći čas jednog čas drugog da udari jače. Sin (inače malo poremećen) udarao je jače, dok je otac udarao slabije, ipak žaleći svoga sina. Kad su se četnici nasitili tog prizora, naredili su im da stanu naporedo, a onda su pucali iz pušaka, pobili ih i otišli. No obojica su bili samo ranjeni, Ahmet se pridigao i jedan četnik se vratio i priklao ga, dok je Ibro ostao miran i kad su svi otišli, ustao je i vratio se u selo. Preživio je i umro je iza oslobođenja. On je sve ovo pričao. Ovo se desilo u mjesecu decembru 1941. godine.

Tada su zapaljene i nekolike štale.

Ustikolina, 16. februara 1989. g.

Podatke dao Borovina Durmo
Selo Borovinići

Mjesna zajednica Ustikolina
Selo ŽELJEVO

U ovom selu u prošlom ratu stradalo je 14 lica od strane četnika Draže Mihailovića. To su:

1. Kadić Ibra Murat
2. Kadić Jusufa Hilmo
3. Kadić Ahmeta Halim
4. Kadić Zulfa Juso – Uhvaćen pri bijegu u okolini Pala i tu ubijen na samu Novu godinu 31. 12. 1941.
5. Kadić Mušana Bego – Uhvaćen pri bijegu u okolini Pala i tu ubijen na samu Novu godinu 31. 12. 1941.
6. Isanović Jusa Alija – Uhvaćen pri bijegu u okolini Pala i tu ubijen na samu Novu godinu 31. 12. 1941.
7. Kadić Ahmeta Zulfo
8. Hadžimusić Jusuf – Mučen i boden nožem pa tako usmrćen.
9. Isanović Muja Juso – Isjekli su ga na komade, a onda pokupili u vreću i bacili u potok.
10. Isanović Adema Medo – Usmrćen bodenjem bajonetom.
11. Isanović Meda Latif – Užasno mučen. Izvadili su mu oči, a onda ga zaklali.
12. Podrug Meha Mujo
13. Podrug Halila Ahmet
14. Isanović Adema Tahir

Svi gore navedeni pobijeni su u vremenu od 3. decembra 1941. do 20. januara 1942. g. Naravno izuzev onih kod kojih je u primjedbi navedeno na koji su način stradali.

Zapaljena je i jedna štala u ovom selu.

Ustikolina, 10. april 1989. g.

Kadić Avdija
Selo Željevo

MZ USTIKOLINA

Selo Kruške

1. Tahirović Ćamila Muradif
2. Tahirović Ćamila Muharem
3. Tahirović Ćamila Mujo
4. Tahirović Ćamila Tahir
5. Tahirović Alije Avdo
6. Tahirović Alije Salko
7. Tahirović Alije Atif
8. Tahirović Omera Omer
9. Tahirović Omera Juso
10. Tahirović Džafera Meho
11. Tahirović Džafera Halim
12. Tahirović Džafera Ragib
13. Tahirović Džafera Ramiz
14. Tahirović Džafera Ahmet
15. Tahirović Džafera Ramo
16. Tahirović Džafera Ibro
17. Tahirović Ibra Abid
18. Tahirović Saliha Ćamil – On nije stradao od četnika nego nesret. slučajem od bombe, 1943. godine.

Selo Kruške četnici iznenada opkole na sam Hadži bajram 1941. god. i saopšte seljacima da ih moraju sprovesti u komandu u Ustikolinu jer je tako naređenje. Ali prije toga moraju ih popisati jer će ići u Kopače na rad; i jedan stvarno počne pojedinačno da ih popisuje. Kad je to završeno saopšte im da ih sada moraju povezati jer je tako naređenje od komande, radi svake sigurnosti. Jedna Srpkinja iz susjednog sela (koja je znala šta će biti) umoli jednog četnika da ostavi bar jednog i to Salka Tahirovića koji je bio najmlađi i prilično razvijen. »Pa eto, neka ti bude«, kaže četnik. »Reci mu neka ide tamo na kraj sela da nahrani stoku«. Žena to reče Salku, ali on odbi da ide bilo kuda rekavši da neće i da će i on ići tamo gdje idu i njegova braća i komšije. I tako je dozvolio da i njega vežu i potjeraju zajedno sa ostalima. Tužna kolona tako krenu za Ustikolinu i kad stiže, pravo produžiše do Drine. Tu nasta klanje i bacanje u Drinu, a Salko, za koga se zalagala komšinica iz Braića, uspije nekako da se otrgne i dadne u bijeg ali su pucali i ranili ga. Kad su dotrčali bio je još živ i jedan od četnika jednim zamahom noža mu rasiječe grudi, a kad tamo, čudo neviđeno; u čovjeka dva srca. To su izrezali nožem i odnijeli da pokažu svom komandiru. Kad je klanje bilo završeno vrate se u selo Kruške i natjeraju žene i djevojke da se skinu gole i da sa njima igraju kolo i pjevaju, da bi se malo kasnije žene sa vriskom razbježale po šumi u ledenu decembarsku noć 1941. godine.

Ustikolina, marta 1985. g.

Podatke dao
Tahirović Šaćir selo Kruške

MZ USTIKOLINA
Selo Nevosoci

1. Žgalj Ibra Mujo
2. Žgalj Smaila Fehim
3. Smajović Selima Ramiz
4. Smajović Selima Jusuf
5. Smajović Mehmeda Murat
6. Smajović Mehmeda Halim

Gore navedeni su pokušali izbjeći u Sarajevo, ali su od strane četnika pohvatani u okolini Prače i tu pobijeni. To se desilo dana 31. 12. 1941. godine.

Ustikolina, 16. februara 1989. g.

Podatke dao
Žgalj Abid iz sela Nevosoci

Mjesna zajednica Ustikolina
Zaseok Radojevići

U ovom zaseoku po dolasku četnika 1941. godine, ubijena su dvojica ljudi i to:

1. Dedović Alije Ibro. Ubijen početkom januara 1942.
2. Dedović Hamida Kadrija. Ubijen početkom januara 1942. g.

Mjesna zajednica Ustikolina
Selo Putojevići

U selu Putojevićima stradalo je mnogo seljaka u II sv. ratu od strane četnika. S obzirom na veličinu sela, skoro da su ih istrijebili. Stradala su ova lica:

1. Muhović Selim	ubijen	15. 1.	1942. g.
2. Muhović Smail	"	4. 1.	1942. g.
3. Delić Mujo	"	4. 1.	1942. g.
4. Delić Fehim	"	4. 1.	1942. g.
5. Anđelija Rašid	"	12. 1.	1942. g.
6. Karović Muradif	"	12. 1.	1942. g.
7. Karović Ahmet	"	12. 1.	1942. g.
8. Karović Zulfo	"	8. 1.	1942. g.
9. Karović Avdo	"	8. 1.	1942. g.
10. Sakalaš Suljo	"	12. 1.	1942. g.
11. Sakalaš Šućrija	"	12. 1.	1942. g.
12. Sokolić Juso	"	18.12.	1941. g.
13. Sokolić Murat	"	8. 1.	1942. g.
14. Kalto Derviš	"	4. 1.	1942. g.
15. Mulavdić Smail	"	8. 1.	1942. g.
16. Zagorac Salko	"	juna	1943. g.

Podatke dao,
Muhović Edhem

U selo Donji Odžak kod Ustikoline četnici D. M. ušli su 4. XII 41. god. U selu su zatekli jedan dio žena, djece i Ahmet-bega, starca od 80 godina. Odrasli muškarci su se pred dolazak četnika (neki sa familijom) sklonili u Foču, a neki su otišli prema Pljevljima sa namjerom da se kasnije probiju do Sarajeva.

U toku mj. decembra 1941. god. od četnika je iz Odžaka stradalo pet osoba, i to:

1. Ahmet-beg Čengić, rođen	1860. g.
2. Hasan-beg Čengić, sin Ahmet-begov, rođen	1896. g.
3. Šahin Čengić, sin Ahmet-begov, rođen	1913. g.
4. Tajib Čengić, sin Smail-begov, rođen	1915. g.
5. Devla Čengić, udova Muhamed-bega, rođena	1876. g.

Ahmet-bega su četnici ubili isti dan po dolasku. Zatekli su ga u njegovoj sobi, sjedio je na koljenima ispred velike zidane peći i recitovao neke tekstove iz Kur'ana. Neki od četnika su kundacima počeli lupati po peći, našto im je Ahmet-beg rekao: »Nemojte mi peć obarati«. Na to je jedan četnik izašao u dvorište, naslonio pušku na prozor (soba je bila prizemna) i rekao: »Zini, stari, da ti ne kvarim zube« i opalio.

Hasan-bega, koji se bio sklonio u obližnje selo Brajići kod Jova Burila, četnici su uhvatili, svezali i svezana dotjerali na Odžak. Kada im je predao dukate, na povratku prema Brajićima, zaklali su ga i zatrpali kamenjem u jednoj uvali prije Brajića.

Šahin je poginuo pred Pljevljima. Njega i veću grupu muškaraca, žena i djece, koja se iz Čajniča i drugih sela Bukovice probijala prema Pljevljima, četnici su blizu sela Boljanići opkolili i zatražili da se predaju. Rekli su im da će ih oni sprovesti do Pljevalja i predati Italijanima, ali ih kao zarobljenike moraju povezati. Kada su ih povezali, počeli su ih tući kundacima, šakama i nogama. Izmrcvarene i isprebijane poklali su ih u jednom potoku blizu Boljanića. Ovo su posmatrali i kasnije ispričali seljaci iz Boljanića.

Tajib je sa ocem stanovao u Foči. Po dolasku četnika pokušao je da se probije u selo Mjehovina kod Kalinovika, gdje je živjela njegova tetka udata za Filipovićem. Uhvaćen je i ubijen prije Kalinovika.

Domaćicu Devlu četnici su sa Odžaka dotjerali na Ustikolinu. Doveli su je do Drine i natjerali da zagazi u vodu, a onda ubili iz pušaka.

Odžak su četnici temeljito opljačkali i krajem decembra 1941. god. zapalili. Izgorjele su gotovo sve stambene zgrade, konaci, kule i drugi gospodarski objekti. Međutim, ne mogavši izdržati neprestana maltretiranja, majka, ja i Raif, rođak iz Sarajeva koji se tada zatekao kod nas u gostima, nakon lutanja po okolnim selima Ribice, Gradišići, Uljine i Lazija, pred novu godinu došli smo u kuću Salka Čavrka. Tu smo zatekli komšinicu Almasu Čengić. Salkova kuća je bila na samku,

blizu sela Pilipovići, a on se sa svoja četiri sina krio u obližnjoj šumi. Pošto je tih dana vladala nezapamćena hladnoća, u želji da se ogriju i prespavaju u toploj sobi, Salko i njegova tri sina: Šaćir, Mehmed i Ševko došli su i zanoćili kod kuće, četvrti sin (Ramiz) nije došao i ostao je živ.

Bilo je to pred božić 6. I 42. god. Četnici su tu veče opkolili kuću, svezali Šaćira, Mehmeda i Ševka i ubili iz puške na livadi iza kuće. Iz kuće su tom prilikom izveli i njihovog oca Salka, majku Muriju, moju majku, Raifa i Almasu. Kada su Čavrci pali, Raif je pokušao da bježi, pripucali su za njim, ali je uspio da utekne. Salka su, nakon što su mu iznudili novac, takođe iz puške ubili nedaleko od kuće. Ostale nisu dirali. Ja sam se u onoj gužvi sakrio iza vrata. Kada su pukle puške, istrčao sam iz kuće i sakrio se u kamenolom kojih par stotina metara od kuće. Tu sam se zadržao sve dotle dok četnici nisu otišli. Tom prilikom, četnici su iz dvije štale opljačkali krupnu i sitnu stoku, a štale zapalili.

Murat Čengić,
Sarajevo, 1. IV 89.

Mislim da je to bilo 25. XII 41. god. Četnici D. M. opkolili su selo Kremin, opština Ustikolina. Pretraživali su svaki kutak i uspjeli da otkriju 25 muškaraca, komšija i rođaka, koji su se skrivali po tavanima, štalama i potocima. Povezali su nas konopcem ruku za ruku i potjerali prema Ustikolini koja je od Kremina udaljena preko sat hoda. Usput su nas psovali i tukli kundacima i nogama, a kada su nas dotjerali do Drine počeli su klati jednog po jednog. Preklane su bacali u vodu. Ja sam se nalazio negdje u sredini kolone. Uspio sam da se odvežem i potrčao sam prema selu Kosova. Trčao sam nasumce nastojeći da pretrčim nekoliko stotina metara brisanog prostora. Četnici su pucali na mene i jedan metak mi je presjekao kaiš na pantalonama. Ipak, uspio sam da uteknem i da se kroz šumu probijem do Kremina. Sa grupom muškaraca i žena, izbjegavajući naseljena mjesta, nakon nekoliko dana hoda uspjeli smo da se preko Trnova probijemo do Sarajeva.

Na Ustikolini pored Drine četnici su toga dana zaklali slijedeće:

1.	Mirojević	Miralem iz Kremina, rođen	1900.	god.
2.	”	Uzejir ”	1907.	”
3.	”	(Uzejira) Smajo ”	1924.	”
4.	”	Bećir ”	1892.	”
5.	”	(Bećira) Smajo ”	1923.	”
6.	”	Hanefija ”	1912.	”
7.	”	Jusuf ”	1888.	”
8.	”	(Jusufa) Asim ”	1922.	”
9.	”	Salem ”	1924.	”
10.	”	Šemso ”	1896.	”
11.	Pašanović	Hasan ”	1914.	”

12. " ...(brat Hasanov) " ... "
13. Čengić Hakija iz Kremina, rođen 1902. "
14. " Himzo " 1905. "
15. " Nezir " 1925. "
16. " Osman " 1907. "
17. " Hajdar " 1901. "
18. Podrug Suljo iz Željeva, rođen 1910. "
19. " Hasan " 1914. "
20. " Salko " 1910. "
21. " Ibro " 1916. "
22. Čavrk Muradif " 1904. "
23. Lepir Alija " 1904. "
24. Kadić Murat " ...

Mirojević Zajko,
Sarajevo, 1. IV 89.

PS:

Osim ovog zločina, četnici su u Kreminu krajem decembra 1941. god. u jednu štalu zatvorili nepoznat mi broj žena i djece. Štalu su zatim zapalili. Uspio je da se spasi samo jedan mladić koga su ranili dok je bježao. Zaboravio sam kako se zvao taj mladić, ali znam da je umro od rane poslije rata.

Prilog 15

IZVOD IZ SPISKA I REDNOG BROJA SMRTI UBIJENIH MALIH MUSLIMANA – DECE SA PODRUČJA KOZARE, BANJA LUKE I BRONZANOG MAJDANA 1941 – 1945. GODINE OD STRANE NEMAČKOG OKUPATORA I USTAŠA NDH

1. Berberović S. Mujo, (rođen/ubijen) 1930/1945. Bos. Novi
2. Kadić I. Hamdija, " 1928/1945. "
3. Karambegović H. Tanija, " 1943/1945. "
4. Mustić H. Sulejman, " 1934/1945. "
5. Mustić A. Hašim, " 1942/1945. "
6. Mustić F. Mesud, " 1941/1945. "
7. Mustić H. Huzeir, " 1942/1945. "
8. Mustić A. Remzo, " 1945/1945. "
9. Mustić H. Abdulah, " 1941/1945. "
10. Mulabdić A. Husein, " 1929/1942. Banja Luka
11. Smajilagić O. Meira, " 1930/1945. Bos. Novi
12. Ališić I. Faik, " 1935/1942. Ališići
13. Ališić I. Muharem, " 1941/1942. "
14. Ališić I. Salko, " 1938/1942. "
15. Kadić H. Hasan, " 1929/1942. Crna Dolina
16. Makelić I. Sulejman, " 1927/1943. Čarakovo

17. Hadžić B. Rasim, " 1928/1943. "
18. Kličić I. Hatidža, " 1929/1943. Ćela
19. Ramić D. Fatima, " 1936/1942. "
20. Ramić M. Meho, " 1931/1942. "
21. Ramić H. Hajra, " 1929/1942. "
22. Ramić H. Zejna, " 1933/1943. "
23. Ramić H. Heima, " 1938/1943. Prijedor
24. Čorić I. Hamdija, " 1929/1943. Ćela
25. Čorić Ibrahima Hamdija, " 1930/1942. "
26. Kadić O. Hasan, " 1927/1942. Ljubija
27. Alihodžić H. Ibrahim, " 1930/1943. Kozarac
28. Balić M. Osman, " 1928/1944. "
29. Gumić S. Agan, " 1932/1942. Kozara
30. Gumić S. Finka, " 1928/1942. "
31. Gumić S. Irfan, " 1936/1942. "
32. Gumić S. Orhan, " 1934/1942. "
33. Gumić S. Rahman, " 1941/1942. "
34. Mujagić O. Zumra, " 1937/1942. "
35. Pulić M. Ale, " 1928/1942. "
36. Halić Š. Hamid, " 1930/1943. Miljakovci
37. Ališić I. Salih, " 1930/1944. Prijedor
38. Altić S. Nijaz, " 1936/1942. "
39. Alagić M. Edhem, " 1934/1944. "
40. Alagić E. Meho, " 1944/1944. "
41. Ekimović T. Suad, " 1937/1943. "
42. Ekimović T. Sead, " 1944/1944. "
43. Karahodžić E. Đula, " 1930/1944. "
44. Karahodžić E. Hajrudin, " 1934/1944. "
45. Kasumović Š. Emin, " 1938/1944. "
46. Kovačević M. Hajra, " 1927/1944. "
47. Kahrić R. Hajdar, " 1940/1944. "
48. Kahrić A. Mirsa, " 1927/1944. "
49. Kovačević M. Safija, " 1929/1944. "
50. Kovačević M. Alema, " 1943/1944. "
51. Kovačević M. Hajrija, " 1937/1944. "
52. Kovačević S. Zahida, " 1935/1944. "
53. Kurbegović I. Refik, " 1929/1943. "
54. Mandić H. Sabra, " 1934/1943. "
55. Mandić H. Ekrem, " 1939/1943. "
56. Mašić H. Mina, " 1934/1942. "
57. Rešić S. Muharem, " 1932/1944. "
58. Seiman J. Said, " 1930/1943. "
59. Softić I. Salko, " 1934/1944. "
60. Ferhatović S. Suljo, " 1928/1945. "
61. Hergić M. Adem, " 1928/1943. "
62. Hodžić A. Esad, " 1930/1943. "
63. Hodžić A. Mustafa, " 1929/1943. "
64. Cepić O. Nura, " 1930/1943. "
65. Cepić O. Rukija, " 1928/1943. "
66. Crnčević O. Nuska, " 1941/1944. "

67. Šumić M. Ibrahim, " 1931/1944. "
68. Kadić G. Hasan, " 1927/1944. "
69. Kragić S. Šerif, " 1929/1944. "
70. Bajagić M. Mehmed, " 1928/1944. Banja Luka
71. Beganović A. Ekrem, " 1938/1941. Jasenovac
72. Beganović A. Ibrahim, " 1931/1941. "
73. Beganović A. Đulaga, " 1928/1941. "
74. Beganović A. Muhamed, " 1933/1941. "
75. Beganović D. Hamida, " 1927/1944. "
76. Memić M. Redžep, " 1931/1945. "
77. Agić M. Agan, " 1940/1942. Bronzani Majdan
78. Bešić P. Omer, " 1927/1942. "
79. Bešić P. Rasim, " 1930/1942. "
80. Zemanović M. Agan, " 1927/1942. "
81. Krhalić H. Hilmija, " 1935/1942. "
82. Krhalić H. Ahmet, " 1938/1942. "
83. Krhalić H. Rukija, " 1939/1942. "
84. Krhalić S. Sadera, " 1936/1942. "
85. Mahmutović M. Asim, " 1940/1942. "
86. Mujkanović R. Mustafa, " 1927/1942. "
87. Mujkanović R. Smajo, " 1930/1942. "
88. Osmanović H. Bajro, " 1934/1942. "
89. Turkanović R. Kasim, " 1928/1943. "
90. Huskanović R. Redžep, " 1927/1942. "
91. Konić S. Enver, " 1934/1945. Okučani (Bos. Gradiška)
92. Nekić M. Safeta, " 1935/1944. Stara Gradiška
93. Nekić M. Emira, " 1936/1944. Stara Gradiška
94. Pezić Š. Suljo, " 1930/1943. Bos. Gradiška
95. Pleličić H. Rukija, " 1929/1942. Bos. Gradiška

(Dragoje Lukić, Rat i djeca Kozare, treće izdanje, Književne novine, Spomen-područje Jasenovac i Spomen park Kozara, 1989, Beograd i »Borba«, specijalno izdanje, dokumenti, februar 1989, Beograd).

Zbir ukupnih žrtava u knjizi: oko 14.704.

Napomena:

S obzirom na način sačinjavanja spiskova i pojedinačnih priloga o broju žrtava, ovaj ukupni zbir je samo približan.

IZVORI I LITERATURA

– Arhiv Gazi-Husrevbegove biblioteke – Sarajevo
– Arhiv Jugoslavije, Beograd
– Arhiv Oružanih snaga SFRJ
– Spomen-područje Jasenovac
– Dokumenti o protunarodnom radu i zločinima jednog dijela katoličkog klera, Zagreb, 1946.
– Tajni dokumenti o odnosima Vatikana i ustaške »NDH«, Zagreb, 1952.
– Miliša Đorđe, U mučilištu-paklu Jasenovac, Zagreb, 1945.
– Nikolić dr Nikola, Jasenovački logor smrti, Sarajevo, 1975.
– Romano dr Jaša, Jevreji Jugoslavije 1941–1945., knjiga I, Zagreb, 1982.
– Viktor Novak, Magnum Crimen, Zagreb, 1948.
– Antun Miletić, Koncentracioni logor Jasenovac 1941–1945., Dokumenti, knjiga I, II i III, Beograd 1986. i 1987.
– Antun Miletić, Ustaška fabrika smrti 1941–1945, VINC, Beograd 1988.
– Mirko Peršen, Ustaški logori, Zagreb, 1966.
– dr Milan Bulajić, Ustaški zločini genocida i suđenje Andriji Artukoviću 1986. godine, knjiga I i II, Beograd 1988.
– Vladimir Dedijer, Vatikan i Jasenovac, Dokumenti, Beograd 1987.
– Dragoje Lukić, Rat i djeca Kozare, Beograd, 1979.
– Vladimir Dedijer, Sarajevo 1914, Prosveta, Beograd, 1966.
– Enver Redžić, Muslimansko autonomaštvo i 13. SS divizija Handžar, Sarajevo, 1988.
– Vladimir Žerjavić, Gubici stanovništva Jugoslavije u drugom svetskom ratu, Zagreb, 1989.
– Bogoljub Kočović, Žrtve drugog svetskog rata u Jugoslaviji, London, 1985.
– Miloš Minić, Četnici i njihova uloga u vreme NOR-a 1941–1945, Beograd, 1982.
– Jozo Tomašević, Četnici u drugom svjetskom ratu 1941–1945,
– Neretva Sutjeska 1943, VII, Beograd 1969,
– Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u naroda Jugoslavije, tom XII, knjiga I i tom XIV, knjiga 1, 2, 3 i 4.
– Milovan Dželebdžić, Četnici, kontrarevolucija i nacionalna izdaja, VINC, Beograd, 1988.

SADRŽAJ

V. Dedijer: Predgovor VII
A. Miletić: Uvodne napomene XXIV

GLAVA PRVA
KORENI GENOCIDA NAD MUSLIMANIMA

Dokumenti 3
Ustaše zakonskom odredbom o rasnoj pripadnosti Muslimane proglašavaju Hrvatima; Reis-ul-ulemina poruka Muslimanima; Prve muslimanske žrtve u Ljubinju; Projekat Stevana Moljevića – ideologa četničkog pokreta o stvaranju homogene Srbije; Svedočenje o stradanju Muslimana u jami Čavkarica; Instrukcije komandanta četničkih odreda jugoslovenske vojske u otadžbini Draže Mihailovića; Stevan Moljević piše kako treba očistiti teritoriju od Muslimana i Hrvata – kažnjavanjem na licu mesta i preseljenjem – genocidnim radnjama za čistu teritoriju 34
Prilozi: Izvod iz pisma Riste Miloševića; Pismo Ešrefa Bakšića o stradanju Muslimana u Ljubinju; Branko Popadić: Jama Čavkarica; Katoličenje Muslimana; Miloš Minić: Četnici i njihova uloga u vreme NOB-a; Enver Redžić: Muslimansko autonomaštvo i 13. SS divizija 57

GLAVA DRUGA
STRADANJE MUSLIMANA U HERCEGOVINI I ISTOČNOJ BOSNI – juni 1941–april 1942.

Dokumenti 61
Ustanici poubijali Muslimane u Avtovcu; Zločini nad Muslimanima u Kulen-Vakufu, Malom Zvorniku i paljenje kuća i zverstva nad ženama i decom u Koraju; I nemački komandant na Jugoistoku izvestio je o zločinima četnika u selu Koraju; Protest grupe viđenijih Muslimana iz Bijeljine, Izjave i saslušanja preživelih o zločinima u Goraždu, Višegradu, Rogatici, Čajniču; Pokolj Muslimana u Foči, izjave i izveštaji o tom prvom masovnom pokolju: Zločini nad Muslimanima u Vlasenici i Srebrenici kao i paljenje sela i klanje u rejonu Nevesinja: Peticije višegradskih Muslimana zbog zločina: Stavovi i proglasi VS NOV i DV Jugoslavije, CK KPJ; Izbeglice u većim gradovima širom Bosne 144
Prilozi: Mala Zejra; pop Zečević: Iz Dnevnika Vladimir Dedijera 157

GLAVA TREĆA
DRUGI POKOLJ MUSLIMANA U FOČI I DRUGIM KRAJEVIMA BOSNE I HERCEGOVINE – maj–decembar 1942. godine

Dokumenti 161
Naređenje za napad četničkih komandanata; Ubijanje, klanje žena, dece i staraca; Hiljade izbeglica iz Foče u rejonu Kalinovika; Komandanti tih zlo-

čina: Pavle Đurišić, Dobrosav Jevđević, Petar Baćović pod komandom Draže Mihailovića; Primena slova »Z« – ubiti – klanje kamom; Odnosi četnika i italijanskog okupatora prilikom napada na Foču; Zlodjela oko Goražda; Ustikoline; Proglas VŠ NOP i DV Jugoslavije Srbima, Hrvatima i Muslimanima; Đilas u »Borbi« o zločinima nad Muslimanima; Josip Broz Tito je upoznat sa zločinima u Foči; Muslimanska nacionalna vojna organizacija za Bosnu i Hercegovinu – rezolucije i memorandum Hitleru; dr Popovac i njegova sprega sa Dražom Mihailovićem 264

Prilozi: Četnička zverstva; Memorandum »Narodnog spasa« 272

GLAVA ČETVRTA

TREĆI POKOLJ MUSLIMANA, ORGANIZACIJA I DIFERENCIJACIJA TOKOM 1943. GODINE

Dokumenta 275

Zapovesti Draže Mihailovića za uništenje Muslimana u čajničkom, fočanskom i bjelopoljskom srezu; Ubijeno 9.200 Muslimana – ljudi, žena i dece i uništeno 33 muslimanska sela; Mučenje, kasapljenje i spaljivanje 500 žena i dece u bukovačkoj opštini; Pet hiljada izbeglica iz Čajniča, hiljade izbeglica iz Foče – 4000 izbeglica u Međeđi; Josip Broz Tito Kominterni i Muslimanima o zverstvima četnika. Šef britanske vojne misije kod četnika pukovnik Bejli o zločinima; Očevici u svojim izjavama o zločinu, Pokolj–masakr u selu Košutice; Proglasi, rezolucije i uloga Muslimanske nacionalne vojne organizacije; Borba za muslimanske mase 376

Prilozi: O pokolju Muslimana u Sandžaku i dijelu istočne Bosne, četnički teror; Spisak iz Saša; Selo Orašje u plamenu; Pisma Hase Kadrispahića i Alije Pašalića; Žrtve se ne smeju zaboraviti 419

GLAVA PETA

ZLOČINI DO KRAJA RATA I ULOGA I ZLOČINI 13. SS DIVIZIJE »HANDŽAR« 1944–1945.

Dokumenta 423

Izvještaj Hajnrihu Himleru o položaju Muslimana; Muslimani i NDH; Muhadžirska deca iz Višegrada u Čapljini; Nedićev komesarijat o zločinima u Čajniču; Rušenje muslimanskih kuća u Višegradu; Četnički komandant Lukačević Muslimanima; Zločini u Kotaru Rogatica; 123 sela zapaljena, 3599 kuća uništeno i 5478 ubijenih; Zločini u selu Vinograd – Prača; Josip Broz Tito o bratstvu i jedinstvu 450

Prilozi: Žrtve marta 1945. u Sarajevu; Referat o 13. SS diviziji »Handžar«; Saopštenje državne komisije za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača 479

GLAVA ŠESTA

MUSLIMANI U KONCENTRACIONIM LOGORIMA NDH, 1941–1945.

Dokumenti 483

Komuniste Muslimane zadržati u zatvorima: Muslimani u koncentracionom logoru Gospić, Jasenovac i Stara Gradiška; Kazivanje Jevreja koji prelaze na muslimansku veru; Bestijalnost i silovanja; Vešanje i klanje logoraša Jasenovac u Bos. Dubici 547

GLAVA SEDMA

ZLOČINCI O ZLOČINIMA NAD MUSLIMANIMA

Saslušanja 551

Izvod iz saslušanja, optužnice, sudskog procesa i presude Draži Mihailoviću i Stevanu Moljeviću; Iz saslušanja Adem-age Mešića, doglavnika NDH; dr Mehmeda Alajbegovića, ministra NDH i Dr Osmana Kulenovića, potpredsednika vlade NDH; Mehmed Alajbegović o političkim strujanjima među Muslimanima – izvod; Svedoci zločina 629

GLAVA OSMA

ŽRTVE ZLOČINA IMENOM I PREZIMENOM

Prilog 1: Spisak četničkih žrtava u opštini Foča, 1941–1945. (Prepis sa originala Arhiva BiH) 633

Prilog 2: Spisak žrtava za koje se nije moglo ustanoviti od koga su ubijene 695

Prilog 3: Spisak četničkih žrtava u opštini Goražde, 1941–1945. (Prepis sa originala Arhiva BiH) 696

Prilog 4: Spisak žrtava za koje se nije moglo ustanoviti od koga su ubijene 721

Prilog 5: Spisak četničkih žrtava u opštini Čajniče, 1941–1945. (Prepis sa originala Arhiva BiH) 723

Prilog 6: Spisak žrtava za koje se nije moglo ustanoviti od koga su ubijene 731

Prilog 7: Spisak četničkih žrtava na teritoriji Jablanice, 1941–1945 735

Prilog 8: Spisak četničkih žrtava u opštini Divin, 1941 739

Prilog 9: Spisak ubijenih i nestalih građana Foče, sačinio Hamid Š. Bešlić...... 745

Prilog 10: Spisak četničkih žrtava u opštini Pljevlja, 1942–1944 768

Prilog 11: Spisak ubijenih Muslimana u Prozoru i okolini, 1941–1944 837

Prilog 12: Spisak četničkih žrtava u selima Gornjeg Borča, 1941–1942........ 851

Prilog 13: Spisak četničkih žrtava u dolini Sutjeske, 1941–1942........ 855

Prilog 14: Spisak četničkih žrtava u Ustikolini i okolici, sačinio Odbor islamske zajednice, Ustikolina 864

Prilog 15: Spisak njemačkih i ustaških žrtava sa područja Kozare, Banje Luke i Bronzanog Majdana, 1941–1945 877

Izvori i literatura 881

Vladimir Dedijer
GENOCID NAD MUSLIMANIMA
1941–1945.

Izdavač
Izdavačko preduzeće »Svjetlost«
Sarajevo

Direktor
Savo Zirojević

Za izdavača
Gavrilo Grahovac

Tehnički urednik
Muriz Redžović

Korektori:
Tomislav Obradović
Emira Tanović
Zineta Pešto

Štampa
NIŠRO »Oslobođenje«
OOUR Štamparska djelatnost

Za štampariju
Petar Skert

Štampano u 10.000 primjeraka
1990.

ISBN 86-01-01525-5